

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

Випуск 75 (3)

Кіровоград – 2008

**ББК 83.34 УКР 6
Н 34**

Наукові записки. – Випуск 75(3). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – 424 с.

ISBN 966-8089-24-3

До наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань різних галузей сучасного мовознавства – граматики, дериватології, ономастики, когнітивної літвістики, лінгвістики тексту, перекладу та ін.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 8 від 25.02.2008 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Василь Ожоган	– доктор філологічних наук, професор
(відповідальний редактор).
2. Григорій Клочек	– доктор філологічних наук, професор.
3. Болеслав Кучинський	– кандидат філологічних наук, професор.
4. Василь Лучик	– доктор філологічних наук, професор.
5. Володимир Манакін	– доктор філологічних наук, професор.
6. Василь Марко	– доктор філологічних наук, професор.
7. Володимир Панченко	– доктор філологічних наук, професор.
8. Валентина Парашук	– кандидат філологічних наук, професор.
9. Олег Поляруш	– доктор філологічних наук, професор.
10. Олена Семенець	– доктор філологічних наук, доцент.
11. Олег Семенюк	– доктор філологічних наук, професор.
12. Інна Демешко	– кандидат філологічних наук, доцент
(відповідальний секретар).

ISBN 966-8089-24-3

**© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2008**

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

3.1. ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ В АСПЕКТАХ ФІЛОСОФІЇ, СЕМІОТИКИ, КУЛЬТУРОЛОГІЇ

ТЕОРІЯ ТВОРУ: ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ ТА ГЕРМЕНЕВТИЧНІ АСПЕКТИ

Олена СЕМЕНЕЦЬ (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто феноменологічні та герменевтичні аспекти організації мистецького твору, проаналізовано роль слова природної мови у творенні феноменологічного поетичного світу.

The article deals with the phenomenological and hermeneutical aspects of an artistic text organization. The role of a natural language word in the creation of a phenomenological poetical world has been analyzed.

Важливі аспекти організації твору – феноменологічна сутність об'єктів мистецького зображення та герменевтична інтерпретація їхнього змісту – визначені в працях Е.Гуссерля, М.Хайдеггера, Р.Інгардена, М.Мамардашвілі, інших видатних філософів і становлять перспективний напрям наукових досліджень у царині теорії твору. Актуальним завданням, зокрема, є розкриття природи екстенціоналу поетичного висловлення, тобто, з погляду логічної семантики, множини тих об'єктів, що їх має на увазі логічний предикат у цьому типі дискурсу, та ролі слова природної мови у творенні феноменологічного поетичного світу.

Екстенціонал висловлення природною мовою, як відомо, становлять сутності, явища емпіричного або ментального світу, які кодуються мовними знаками. У поетичному дискурсі екстенціонал висловлення формують “предмети” ментальної сфери – візуальні й акустичні образи, картини, що постають в уяві автора і читача поетичного тексту.

Буття ідеальних об'єктів у сфері людської свідомості найповніше описане феноменологічною філософією Едмунда Гуссерля та працями його послідовників. Одним з ключових понять феноменології виступає інтенційність – спрямованість свідомості на свої внутрішні об'єкти. Поняття інтенційності, вперше сформульоване в пізній схоластиці (лат. *intentio* – “намір, прагнення”), ґрунтується на виділенні особливого роду об'єктів – предметів психічного ряду, яким властиве ментальне, або інтенційне, буття. Через праці німецького психолога й філософа Ф.Брентано, що для нього інтенційність є характерною рисою всіх душевних феноменів (уявлення, судження, переживання), на відміну від фізичних явищ, – це поняття було успадковане й розвинуте Е.Гуссерлем.

У “Логічних дослідженнях” (1900 р.), основоположному творі феноменологічної концепції, Е.Гуссерль обстоює ідею даності предмета у свідомості: “Здійснюючи акт пізнання або, як я вважаю за краще висловлюватися, живучи в ньому, ми “зайняті предметним”, яке в ньому, саме пізнавальним чином, мислиться й береться за основу; і якщо це є пізнання в найточнішому значенні слова, тобто ми судимо з очевидністю, то предметне є даним. Співвідношення речей тут уже не тільки здогадно, а й дійсно перебуває перед нашими очима, і в ньому нам даний сам предмет, як те, що він є, тобто саме так і не інакше, як він розуміється в цьому пізнанні: як носій цих ознак, як член цих відношень і т.п. Він не здогадно, а дійсно має такі-то властивості, і як такий, що дійсно має ці властивості, є даним у нашому пізнанні; це значить лише, що він не просто взагалі мислиться (обговорюється), а пізнається, як такий; що він є таким, – це є здійснена істина, є переживання в очевидному судженні” [3: 225].

Схоласти розрізняли “перші інтенції” – спрямованість свідомості на предмет – і “другі інтенції” – спрямованість свідомості на сам акт думки, тобто на “перші інтенції”. Аналізуючи інтенційний акт пізнання, Е.Гуссерль розвиває цю тезу: “Коли ми роздумуємо про цей акт, то замість колишнього предмета сама істина стає предметом, і вона дана предметним способом” [3: 225]. Істина при подібному підході стає певним значущим для логіки абстрактним об'єктом, даючи потенційну можливість розглядати закони металогіки в їхній відносності.

Німецький філософ розмежував трансцендентний інтенційний предмет, внутрішньо притаманний свідомості, – ноєму – та іманентний свідомості інтенційний акт, процес ідеальної побудови цього предмета і спосіб даності предмета у свідомості – ноєзу. Це слугувало окремому опису об'єктів свідомості та процесів їх ідеальної побудови. До числа інтенційних актів належать сприймання, фантазування, спогад, рефлексія, любов, ненависть тощо. Інтенційні акти розглядалися Е.Гуссерлем, починаючи з “Ідей чистої феноменології” (1913 р.), як такі, що конституюють предметний смисл (“смыслотворча інтенційність”). У центрі уваги вченого перебувала здатність свідомості створювати ідеальні предмети, які виступають у ролі основних структурних одиниць культури. Ідея інтенційності як атрибута сфери свідомості, орієнтованої на конституювання порядку в культурі, культурні цінності, – через поняття особливого “життєвого світу” (*Lebenswelt*), тобто світу, який складається з думок, поглядів на світ, – виявилася надзвичайно плідною у філософії культури.

Розроблені Гуссерлем поняття природної настанови свідомості, проекту, горизонту свідомості, внутрішнього часу стають опорними концептуальними віхами антропологічного повороту в європейській філософії ХХ століття. Антропометричне бачення світобудови, з одного боку, і ціла парадигма мовоцентричних концепцій у гуманітарних науках, з другого боку, виступають, по суті, виявами загальної тенденції гуманізації людського знання.

У новітній антропоцентричній системі цінностей матеріально-речовинне та ідеально-духовне пов'язуються між собою через людську мову: мова визначає таксономію навколишнього світу речей, вона ж уможливує формування царини ідей у ноосфері. Очевидно, в глибинній сутності мови закладена настанова на виявлення цілісності й структурованості світу, в якому живе людина, на підвищення рівня його організації, відмежування світу людини від сфери максимальної ентропії – хаосу як праоснови буття. Така антиентропійна зорієнтованість людської мови зумовлює плекання того начала, на якому ґрунтується явище культури (лат. *cultūra* “обробіток, догляд”, від *colo* “обробляю, вирощую” [4 (3: 138)]).

Представниками різних філософських напрямів усвідомлюється особливе призначення іменування, слова як засобу впорядкування дійсності у свідомості людини: “Ім'я як одиниця інформації вносить космос у хаос. Слід зазначити, що цей філософський архетип – наявність деякої нематеріальної субстанції, яка містить у собі всю суть всесвіту і близька до слова у своїй упорядкованості – виявився одним з найбільш стійких в історії філософії: він є, так би мовити, інваріантом гераклітового Логосу, а також пізньоантичних, християнських і гностичних філіацій цього вчення, абсолютного духу Гегеля – аж до теорій інформації, синергетики Г.Хакена і теорії смислів В.В.Налімова” [6: 41].

Фінський логік Я. Хінтікка, даючи визначення можливого світу на основі епістемічної модальності, відзначає перспективу поширення цього підходу на інші типи пропозиційних настанов і зауважує, що семантика можливих світів дає змогу досліджувати, серед інших проблем, “інтенційність чуттєвих вражень і природу інтенційності загалом” [12: 229]. Нероздільна єдність індивіда й об'єкта пізнання закономірно впливає із семантики можливих світів. Об'єкт пізнання для Я. інтікки є результат конструкції, здійснюваної суб'єктом, побудови, в якій з даних досвіду оформляється об'єкт і яка доволі неоднозначна за своїми результатами.

Об'єкт пізнання і людина – в усьому багатстві станів її свідомості – перебувають у спільному когнітивному просторі, утворюють єдине структурне ціле. У руслі сучасної антропоцентричної наукової парадигми художній текст інтерпретується як складна система, структура і спосіб функціонування якої включають у себе позицію суб'єктів – автора і адресата.

Мова в процесі пізнання, будучи виявом інтенційної сфери людської свідомості, виступає в ролі опосередковувального засобу, є вираженням “ідеології” як способу поняттєвого освоєння дійсності. Якщо в ранніх поглядах Е.Гуссерля мові відводилася роль об'єкта пізнання, допоміжного засобу пам'яті та спілкування, то в останніх своїх працях філософ називає мову “тілом думки”, способом бачення об'єктів. Таке розуміння близьке до філософії мови В.Гумбольдта і О.Потебні, які вважали мову своєрідним посередником, за допомогою якого людина і пізнає, й творить навколишній світ. Мова перебуває в нероздільній єдності з об'єктами пізнання, формує їх.

Інший аспект когнітивних мовних процесів – діалектика національного та індивідуального в природній мові. Національна мова – як свого роду “національна ідеологія”, призма бачення дійсності – дарується людині при народженні й визначає базис побудови концептуальної картини світу індивіда. Так національна мова постає індивідуалізованою в суб'єктивних дискурсах – реалізаціях ідіолектів, які втілюють специфіку індивідуальної свідомості, її інтенційної сфери насамперед. Інтенційність мовної поведінки людини виявляється в мовних перевагах індивіда, виборі зі світу епістемічних альтернатив найдоцільнішого способу інтерпретації певного екстенціоналу. З-поміж великої кількості інтенціоналів, пов'язаних з певним об'єктом (екстенціоналом), пізнавально-комунікативний намір мовця виокремлює оптимальний, найточніший спосіб позначення. Тому явище ідіостилю як таке в інтенціональних мовах, безперечно, є закономірним наслідком інтенційності мовної поведінки людини.

Феноменологічна ідея розгляду свідомості як особливого регіону буття постає гранично актуалізованою в екзистенціалізмі “фундаментальної онтології” Мартіна Хайдеггера. Розвиваючи ідеї Е.Гуссерля, але й

відштовхуючись від них, він у тлумаченні функції смислопокладання в процесі розуміння робить акцент на формуванні того конкретного й фундаментального смислу, який ми кладемо в основу, вважаючи, що річ є, існує, – смислу буття. Смыслотворча діяльність Dasein (термін, що в розробленій М.Хайдеггером філософській мові замінює слово “людина” – Mensch) неодмінно розглядається в контексті буття (чи його можливості). Причому це можливість не абстрактна, а саме можливість для Dasein бути якимось чи робити щось – можливість екзистенційна.

Фундаментальна онтологія, викладена в “Бутті і часі” М.Хайдеггера, постає на ґрунті переосмислення феноменологічного поняття інтенційності та ідей герменевтики В.Дільтея. Неоціненна роль в онтологічній інтерпретації інтенційних станів свідомості (“трансценденції” М.Хайдеггера) належить також унікальним особливостям самого німецького іменника *Dasein*, які дозволили мислителю поєднати в цьому філософському терміні буття (*Sein*) та історичність, часовість людського існування (*Dasein*), а також тутешність, поцейбічність (*Da*) як похідне від часової сутності Dasein; інший важливий аспект цього поняття – єдність людини й світу (*das Eins*).

Недарма М.Хайдеггер висуває в ролі гаранта реальності, осмисленості світу – мову, називаючи її голосом істини самого буття, оселею буття, просякнутою його будовою. Пошук істини, проголошує він, здійснюється через мову, оскільки вона закорінена в самій екзистенційній структурі людської свідомості, – цей зміст лаконічно втілений у хайдеггерівському герменевтичному колі: “Сутність мови – мова сутності”. Через мову досягається саме буття. Мова сама розкриває суть речей, заховану в мовних глибинах, а людина може сприйняти це герменевтично, шляхом філософського осмислення мовних феноменів, що знаходить вираження в етимологізуванні, виявленні внутрішньої форми слова, зверненні до мовної історії. Звідси, на думку вченого, особливе призначення поета, здатного досягнути силу, приховану в мові, змусити саму мову говорити. Дійсно, поет, завдяки своїй обдарованості й надзвичайній мовній інтуїції, не лише сягає справжнього знання, а й прозирає у відношення між словом і річчю:

У дно, у суть, у корінь речі, в лоно,
у надро слова і у надро сонця!
в екстазнім шалі, в час, коли найтонша,
роздерти вглиб свідомості заponу,
аж зсунеться із нас, мов зайва шкура [1: 209].

Саме тому, можливо, в пізній філософській ліриці Анни Ахматової земний світ – нетривкий, трагічно роз’єднаний і розбитий на частини, шматки, брили й уламки – є цілісним і міцним з іншого погляду: його цілісність відкривається очима душі й поетичним прозрінням. Тому й у верлібрі пізнього Євгена Маланюка вибудовувана поетична дійсність є способом досягнення єдності світу емпіричного. У мудрому прозрінні поета на схилі літ мовно-поетична дійсність його твору розкриває суть речей і зв’язків між ними:

...І тоді ти бачиш кожна билину,
Кожну комаху, кожне зерно землі.
Мудрий листок листопада,
Морозом спалену квітину,
Ріку, що пливе безупину,
І пізній плід,
І бляклий цвіт.
Все переживе загладу
І оживе ізнов,
І житиме без кінця.

Бо один закон в державі Творця
– Любов [8: 613].

Поет відкриває нові смисли самою мовною тканиною, самою матерією вірша. Як наділені особливим змістом, додатково семантизовані сприймаються форма однини іменників і актуалізована семантика повторюваного означального займенника *кожний* – семантика виділення предмета із сукупності однорідних; ампліфікація однорідних членів речення – предметних актантів – та їхні єднальні відношення у відкритому сурядному ряді; ритмічна інтонаційно-смислова структура верлібра, вибагливе чергування й сплетіння тернарних рим. Додаткової семантизації зазнає й аспектуальне значення дієслів-присудків: результативний доконаний вид майбутнього часу в єднальних відношеннях (*переживе і оживе*), далі – процесуально-необмежений недоконаний вид у приєднувальних синтаксичних відношеннях (*і житиме без кінця*), – а суб’єктна субстанціальна синтаксема, виражена означальним займенником *все*, узагальнює у своїй семантиці цілісність світу живого й неживого, єдиний закон *Любові*, відкритий мовою і душею поета.

Ментальний естетичний предмет, що є об’єктом інтенційного акту художнього сприймання, у феноменологічній естетиці Романа Інгардена конститується як цілісність, у межах якої виділяються кілька онтологічних шарів, з урахуванням ідеального змісту й чуттєво сприйраних ознак. Як основна теза феноменологічної естетики постулюється “поліфонічна гармонія” рівнів структурної організації

мистецького твору – рівнів звучання слова; значення слова й змісту речення; зображуваних предметів і, нарешті, вигляду, в якому зримо постають предмети зображення [5: 24] (учений зауважує при цьому, що аналогічне розчленування *de facto* проведене в класичних взірцях поезики, від Арістотеля до Лессінга, але ще не набуло розгорнутого теоретичного оформлення). Іntenційність, таким чином, з одного боку, виступає основною характеристикою ідеального способу буття мистецьких образів, їхньої сутнісної структури (шари значень і смислів), з другого – характеризує спосіб сприймання художнього твору, розкриває механізми актуалізації тексту в ході читацької інтерпретації.

Істотний вплив феноменологічної естетики відчутний у літературно-критичних працях Б.-І. Антонича. Так, у статті “Національне мистецтво (Спроба ідеалістичної системи мистецтва)” він полемізує з поширеним поглядом на мистецтво як на відбиття реальної дійсності: “Мистецтво не відтворює дійсності, ані її не перетворює, як хочуть інші, а лише створює окрему дійсність. <...> Відношення мистецтва до дійсності не можна спрощувати до звичайного відтворювання, воно є далеко складніше. В кожному випадку мистецька дійсність є суцільна, в собі замкнена, окрема, із своєрідними законами. Мистецькі закони не є тотожні з законами реальної дійсності” [2: 468]. І в подальшому викладі поет дає чітку й стислу дефініцію мистецтва: “<...> мистецтво – це окрема дійсність, яка викликає в нас переживання, потрібні для нашої психіки, котрих не може дати нам реальна дійсність” [2: 470].

Євген Маланюк, попри всю політичну ангажованість його поетичної творчості, обстоював думку про особливі закони постання й розвитку мистецької дійсності (найважливіші слова у формулюваннях виділяючи, як зазвичай, у розбивку): “Мистецька творчість не полягає на репортажовім чи там натуралістичнім малпуванні життя, бо те малпуння – статичне, а життя це рух, динаміка. Що з того, що Шіллер ніколи не бачив моря, але як стихійно здолав його відтворити в своїх поезіях! Мистецька творчість, це не майстрування механічного моделю дійсности і не роблення штучного псевдожиття за допомогою “синтетичного способу”, як роблять синтетичну гуму. В справжнім мистецтві, т. зв. дійсність переображується як і с н о, переходить в іншу дійсність і в інші виміри, не тратячи органічного зв’язку з стихією життя” [7: 156]. Однією з провідних ідей цієї статті із заголовком “Поезія і вірші” є думка про органічність постання справжньої поезії, її “зродженість” з духовного світу автора: “Мистець мусить з р о д и т и з с е б е свої образи, своїх героїв. Виділити їх з себе, вибрунькувати їх цілісно, опукло, трьохвимірно – так, як це робить саме життя. Щоб ці герої і образи не були ані зліпками шматків репортажової мертвечини, ані плоскими тінями, двохвимірними проєкціями на ті чи інші (навіть “ідеологічні”) площини” [7: 156].

Згідно з основоположною тезою Е.Гуссерля, завдання феноменології полягає у виявленні універсальних ідеальних принципів конститування світу людською свідомістю, очищеною від емпіричного змісту. Феноменами, відповідно до такого підходу, є об’єкти (реальної) дійсності в тому вигляді, як вони безпосередньо явлені свідомості, – як об’єкти інтенційного споглядання й переживання. Відоме гасло Е.Гуссерля “Назад до самих речей” має на увазі речі як такі, в “чистому” сприйманні, не опосередкованому попереднім людським досвідом і знанням. Таке сприймання, з погляду феноменології, дає справжнє розуміння суті речей світу. Але домогтися такого свіжого, первозданного сприйняття практично неможливо: ми ніколи не чуємо спочатку “чистих” шумів чи комплексів звуків, а чуємо стукіт дятла, щебет ластівки, потріскування вогнища, північний вітер, зітхання людини, звук машини, яка проїхала (це й є “значення” в гуссерлівському розумінні – тобто знання, яке опосередковує сприймані стимули, це те, що привноситься людиною вже після того, як вона зареєструвала звуки-стимули).

М.К.Мамардашвілі говорить із цього приводу: “Повторюю: коли ми починаємо сприймати – завжди вже пізно” [9: 304]; “Я говорив вам: “кожного разу вже пізно”, оскільки коли ми прокидаємося до живого сприймання, – для сприйманого вже є назва, вже є номенклатура, вже є його практична транзитивність. <...> Ось я почув спів людини, але моє сприйняття вже вмерло в тому, що я сказав: іде людина, яка співає. Тобто коли я за співом упізнав людину, то сприйняття звуку вмерло актом видобування з нього смислу – актом використання. Сприймання в цьому разі слугувало знаком чогось іншого. Значить, у якомусь розумінні я не сприйняв пісню. Тут і виникає вирішальний пункт – сприймання звуку як такого, а не як знака, – що у філософії піднесено називається феноменом” [9: 303].

Сприймання речей як феноменів, у їхній самості, передбачає вихід за рамки затертих, заялжених назв-ярликів, “номенклатури” (як говорить М.Мамардашвілі) буденної мови: “Відчуття вмирає в його використанні, – коли я називаю, я його використовую. Коли я приклеюю поняття до об’єкта, я підключаю відчуття, і воно як таке, у своїй самості, вмирає. <...> У дійсності ми сприймаємо не речі, не предмети, а сприймаємо предмети в термінах та у світлі їхніх назв. Тобто сприймання, яке розпочалося, має справу з готовим світом, або, що те ж саме, – з мертвим світом” [9: 304].

Пор. інтуїтивне відчуття цього моменту в Євгена Маланюка: “Вже все назвав. Вже все убив” [8: 102], “<...> Як порок, як наркоз це: *назвать і убить*” [8: 494], – та в Б.-І.Антонича:

Хрещу новим найменням кожен квіт
найменший
і кожен *убиваю назвою* небачно [1: 146].

Філософсько-герменевтичне, сутнісне тлумачення речей світу може бути досягнуте лише проникненням крізь поверхню повсякденної мови в змістові її глибини. Прагнення такого свіжого, первісного бачення світу – основна інтенція мистецтва взагалі, закладена в його природі. Олександр Потебня в цьому принципово важливому моменті підтримує концепцію В.Гумбольдта: “Гумбольдт, прийнявши за вихідну точку мистецтва ді й с н і с т ь (але не в загальножиттєвому розумінні, за яким дійсність є вже результат апперцепції, а в розумінні сукупності безпосередніх сприйнять, позбавлених іще всякого оброблення (підкреслено нами. – О.С.)), має повне право сказати, що “царство фантазії (під якою тут можемо розуміти взагалі творчу здатність душі) рішуче протилежне царству дійсності, і так само протилежним є характер явищ, які належать до обох цих сфер” [10: 154], – і саме в царстві фантазії, царині ідеального вчений констатує всебічний внутрішній зв’язок і взаємозалежність явищ.

(Загалом можна погодитися з висновком І.Фізера: “Теорія Потебні коливається, ніби роздвоюючись між психологічними й феноменологічними позиціями. З одного боку, Потебня, подібно до феноменологів, твердив, що “загальна умова практичних спостережень полягає в тому, щоб по можливості усунути все, що перешкоджає спостереженню”; з іншого, однак, він вважав, що такі перешкоди, зовнішні й внутрішні, зокрема останні, не піддаються повному усуненню. Відповідно, поетичний твір можливо і неможливо звільнити від передсудів сприймача й тому він може і не може бути осмислений *sui generis*” [11: 84]).

Розвиваючи думку В.Гумбольдта, а також наголошуючи на виділених німецьким ученим ознаках єдності й цілності мистецтва, О. Потебня визначає головний сутнісний принцип розбудови онтологічної системи мистецького твору: “<...> складний художній твір є такий само розвиток одного головного образу, як складне речення – одного чуттєвого образу” [10: 159]. Варто зазначити, що ключовий образ, здатний до саморозвитку й поглиблення власного змісту, може слугувати вихідним моментом, поштовхом до розгортання образної системи не лише окремого мистецького твору, а й цілого ряду мотивів, образних парадигм протягом усієї творчості письменника.

Такою ключовою фразою в романі М.Пруста “В пошуках утраченого часу” М.К.Мамардашвілі вважає слова “Я не можу бути сам”: для героя твору французького письменника з дитинства залишилася незабутнім відчуттям необхідність материного поцілунку перед сном. Один раз сказана, ця фраза пояснює глибинні порухи душі героя. У такій ключовій фразі на рівні, так би мовити, генетики – програми майбутнього розвитку – закладені шляхи й можливості подальшої образної динаміки; в ній згорнуто містяться “в початку, в сімені – всі виміри, форми, інтенції можливого життя свідомості” [9: 429].

У творчості Тараса Шевченка “ключем” для інтерпретації, на наш погляд, може бути вислів з його поезії “Доля”: “<...> у нас нема Зерна неправди за собою [13: 283], – де в мистецькому синтезі поєднані рішуче Шевченкове заперечення, загальнолюдський архетип зерна і прагнення істини – при абсолютній чистоті інтонації, граничній широті поета. І в цьому надзвичайно близькі й суголосні ідіолекти Шевченка і Маланюка. Уся творчість Євгена Маланюка – поетична, публіцистична, історіософська – була витком єдиної сили, абсолютної моральної віри автора, і правда просвічує в кожному слові й “між словами”, як їхня внутрішня атмосфера, глибинно, в кожному рядку його поезій.

Отже, феноменологічне та герменевтичне вивчення природи поетичного твору збагачує його розуміння сутнісними аспектами, при цьому слово природної мови не лише постає в ролі “матеріалу” для розбудови мистецької дійсності, а й водночас слугує ключем для герменевтичної інтерпретації змісту цілісного твору. Аналіз закономірностей взаємодії зовнішньо-системної та внутрішньо-феноменологічної природи слова, тексту становить перспективу подальших досліджень у цьому напрямі теорії твору.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Антонич Б.-І. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1989. – 454 с.
2. Антонич Б.-І. Твори. – К.: Дніпро, 1998. – 591 с.
3. Гуссерль Э. Логические исследования. – Ч. I. Пролегомены к чистой логике. – К.: Вентури, 1995. – 256 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць та ін. – Т. 1 – 4. – К.: Наук. думка, 1982 – 2004.
5. Ингарден Р. Исследования по эстетике. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 572 с.
6. Красухин К. Г. Слово, речь, язык, смысл: индоевропейские истоки // Язык о языке / Под общ. рук. и ред. Н. Д. Арутюновой. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 23 – 44.
7. Маланюк Е. Книга спостережень. Проза. – Т. I. – Торонто: Гомін України, 1962. – 529 с.
8. Маланюк Є. Поезії. – Львів: УП ім. Івана Федорова; “Фенікс Лгд”, 1992. – 686 с.
9. Мамардашвили М. К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). – М.: Ad Marginem, 1995. – 548 с.
10. Потебня А. А. Мысль и язык // Полн. собр. соч. – 4-е изд., пересмотр. и испр., с вводной статьей В. И. Харциева. – Т. I. – Одесса: Гос. изд-во Украины, 1922. – XXX + 188 с.
11. Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні. Метакритичне дослідження. – К.: Видавничий дім “КМ Academia”, 1993. – 111 с.
12. Хинтиikka Я. Логико-эпистемологические исследования. – М.: Прогресс, 1980. – 448 с.
13. Шевченко Т. Повне збір. творів: У 10 т. – Т. II. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 574 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Семенець – доктор філологічних наук, завідувач кафедри видавничої справи та редагування КДПУ ім. В. Винниченка.
Наукові інтереси: теорія твору, лінгвістична поетика, лінгвосинергетика.

РОЛЬ ЕПІТЕТА У ЗОБРАЖЕННІ КАРТИНИ МІСТА У ПОДОРОЖНІЙ ПРОЗІ ВОЛЬФГАНА КЕППЕНА

Тетяна БУЙНИЦЬКА (Львів, Україна)

Стаття розглядає функціонування епітета, вираженого прикметником та дієприкметником, та його стилістичну роль у зображенні картини міста, що є фрагментом тексту подорожньої прози В.Кеппена. Автор вживає окремі епітети, парні структури, епітетні ланцюжки, які у складі тексту несуть об'єктивну інформацію автора та його суб'єктивні враження від побаченого. Для стилістичної актуалізації епітетів використані повтори, перерахування, різні види відокремлення, антитеза.

The paper investigates the functioning of the epithet expressed through the adjective and participle as well its stylistic role in the depiction of the town in the travel notes prose of W. Koepfen. The writer resorts to single epithets, binary structures as well as chains of epithets which carry the objective information accessible to him and the subjective impressions that he got from what he had seen. The stylistic actualization of the epithet is attained through repetitions, enumeration, various kinds of apposition and antithesis.

Картини міста займають значне місце у тексті творів, що описують подорожі у різні країни. Вони не лише подають читачеві об'єктивну інформацію про побачене, але й відображають почуття та враження автора, який відвідав місто.

Фрагмент тексту з описом міста тісно пов'язаний з усім твором і відображає індивідуальний стиль письменника, тому є переконливим свідченням його поетичних поглядів, естетичних смаків та мовних пріоритетів.

Зображуючи картину міста, подорожуючий автор використовує звичайно композиційно-мовленнєву форму «опис», що іноді супроводжується формою «повідомлення». Тому епітети обов'язково присутні у такому тексті, оскільки вони називають, виокремлюють, акцентують певні риси чи ознаки предметів, створюють не лише конкретну, але й індивідуальну уяву про цей предмет, яка залежить від мовного вибору та таланту письменника.

Незважаючи на те, що епітет є чи не найстарішим та найбільш поширеним стилістичним засобом, до цього часу немає єдиної думки серед науковців щодо його мовної природи. Одні вчені вважають, що епітет – оцінне означення до іменника (Л.А. Турсунова), другі, що це будь-яке означення, як логічне, так і образне (Е.Різел, Н.П.Погоцька), треті, що це будь-яке слово, котре називає ознаку не лише предмета, явища, але і дії, тому може бути також обставиною до дієслова (І.В.Арнольд, А.С.Вольф, Б.В. Томашевський). Так, Б.В.Томашевський, визнаючи функцію епітета лише за образним означенням, вважає, що логічне означення має своїм завданням індивідуалізувати предмет, вирізнити його серед інших, наприклад «дерев'яний дім». У цьому випадку поняття «дім» одержує нову додаткову конкретизуючу ознаку. Епітет, на його думку, не має такої функції, він нічого нового не додає до поняття, він ніби перегруповує ознаки, висуваючи на перший план ознаку, якої могло б і не бути, наприклад «замріяний дім». Функція епітета не в тому, щоб індивідуалізувати, вирізнити предмет, а в тому, щоб надати слову особливого стилістичного забарвлення [3: 196-197].

Проте він сам визнає, що одне і те саме слово в одних текстах виступає як логічне означення, а в інших як епітет, набуваючи емоційної сили.

Слід визначити, що епітет, чи логічний, чи образний, завжди вказує на певну ознаку слова, до якого відносяться, викликаючи зміщення в його лексичному значенні, тому що замість загальних характерних рис читач бачить одну конкретну рису. Значення слова ніби зміщується від центру до периферії. У цьому, як відзначає М.Е.Снегирьов, полягає секрет стилістичної дії епітета [2: 209-210]. Саме від автора залежить, на що він хоче звернути увагу читача, що для нього є головною ознакою того об'єкта, про який йде мова. Оскільки в художньому тексті будь-яке слово, що конкретизує, уточнює нашу уяву про предмет або явище, якими б граматичними засобами воно не виражалось, служить посиленню загальної образності твору, то ми приєднуємось до думки більшості науковців, які вважають епітетом будь-яке означення до іменника, яке може бути граматично оформлено атрибутивним прикметником або дієприкметником, іменником у родовому відмінку або з відповідним прийменником, неузгодженим означенням, апозитивною структурою, поширеним означенням, означальним реченням.

Більшість дослідників вважають, що епітет несе додаткову стилістичну інформацію про предмет, ознаку якого він акцентує. Л.А. Турсунова виділяє три категорії такої інформації: а) експресивна, б) образна, в) оцінна. Експресивну інформацію вона поділяє ще на емоційно-посилуючу та посилюючу, а оцінну інформацію – на емоційно-оцінну та інтелектуально-оцінну [4: 6].

Епітет здатний виконувати різні функції у тексті зважаючи на те, що він подає широкую гаму стилістичної інформації. Завдяки цьому він вживається в текстах усіх функціональних стилів.

Оскільки у цьому дослідженні функціонування епітетів розглядається на основі тексту твору німецького письменника Вольфганга Кеппена «Подорожі до Франції» («Reisen nach Frankreich»), то слід звернути увагу на те, що ця книга належить до жанру художньої публіцистики, яка, як відомо, має своїм

завданням вплив на читача, оскільки реальні факти завжди подаються емоційно з точки зору автора. Вибір слова-епітета набуває в такому тексті особливої вагомості. Він має не лише конкретизувати, уточнити факт, але й надати йому переконливості, експресивно оцінити його. Слід наголосити, що аналізу були піддані лише епітети, які виражені атрибутивними прикметниками та дієприкметниками.

Для публіцистики В. Кеппена не характерні вишукані, незвичні епітети, вони не часто зустрічаються в його тексті, він радше вживає звичні, стилістично мало ефективні слова та вирази, проте їх місце в структурі абзацу, речення, в оточенні інших стилістичних засобів надає їм емоційного та експресивного акцентування, нових конотативних відтінків.

У фрагментах тексту з описом міста найчастіше використовуються стилістично-нейтральні слова-епітети, які під впливом мовного оточення набувають емоційності.

Це особливо помітно у зачині фрагменту з картиною міста, який подає тональність подальшому тексту: спокійно констатуючому з описом характерних деталей, динамічно експресивному з виразом захоплення або незадоволення. Епітети, що присутні тут, найчастіше виражені нейтральними прикметниками та дієприкметниками. Це слова, що мають «слабо диференційовану дію» [1: 131-132], тобто з нульовим стилістичним забарвленням: *klein, groß, breit, alt, neu, eng* і т.п.

Проте у тексті завдяки його відповідній синтаксично-стилістичній структурі вони актуалізовані і несуть емоційно-оцінну інформацію:

1. „Sete, am Meer, am weißen Strand, mit seinem Hafen, einem richtigen Canale Grande, ist ein kleines, aber lebendiges Venedig ohne jede historische Größe“ [5: 172].
2. Wie leiblich, wie freundlich, wie heiter, wie ganz und gar menschlich zeigt sich dagegen Aix, der heilende Ort der römischen Bäder, das trauliche Nest der Grafen der Provence, die zufriedene Gemeinde der plätschernden Brunnen und rauschenden Bäume, die akademisch-bohemische Promenade der studierenden Jugend“ [5: 72].
3. „Maubeuge ist eine Stadt von großer Unschönheit. Man zögert, man schämt sich, dies zu sagen. Das alte Maubeuge, das vielleicht schön gewesen ist, wurde im Krieg zerstört – und der Krieg war nicht die Schuld der Stadt. Aber wie lieblos hat man den Ort wieder errichtet!“ [5: 127].

Епітети, вжиті у трьох наведених прикладках, одержують під впливом текстового оточення додаткову стилістичну інформацію, що містить обмежену, проте важливу оцінку міста, що пізніше буде конкретизована в детальному описі.

Оскільки місто Сете (1) нагадує авторові маленьку Венецію, то все, що підтверджує цей образ, стоїть на початку речення як відокремлення у формі ланцюжка перерахувань, відриваючи присудок від предмета і створюючи експресивну структуру, яка є основою для епітетів „klein“ та „lebendig“, що набувають емоційної оцінки.

У другому прикладі місто Екс представлено автором зразу ж із захопленням, вираженим експресивно-оцінним ланцюжком з повтором слова „wie“, що посилює вираз його почуттів. І лише після назви міста подана його характеристика у формі відокремлених прикладок – епітетів, що стилістично ефективно показує минуле і сучасне Екса.

Місто Мобеж (3) не сподобалось письменнику і він виражає цю думку у першому ж реченні зачину епітетним словосполученням, яке звучить дещо неочікувано, майже нагадуючи оксюморон. Проте автор стримує свої почуття у подальшому тексті і, ніби вибачаючись, пояснює свою негативну оцінку. Лише у кінці текстового фрагменту він дає волю своїм почуттям в окличному реченні, що звернене до тих, хто так байдуже відбував після війни це місто.

Розгортаючи опис міста, автор визначає епітетом найголовнішу ознаку об'єкт, створюючи наочну картину, яка постає перед очима читача, причому тут він вживає не лише конкретизуючі, але й оцінні епітети:

„In der Stadtmitte gab es ein Gewirr enger krummer Straßen. Aber nur wenige geschichtsbeladene Fassaden, verträumte Winkel, morsche Brücken erzählten von einer unkontrollierbaren Vergangenheit weckten die bekannte Rührung beim Anblick des gelebten, des abgeschlossenen Lebens und romantisierten die Stadt.“ [5: 27]

Нерідко в таких описах письменник накопичує епітети намагаючись виявити суть предмету, яка не вкладається в одну домінуючу рису; для цього він охоче користується оказіональними утвореннями, що посилює зображальність тексту: „Die alte burgundische Welt lag versteckt in krummen lärmgefüllten Straßen, hier war eine schmutzdunkle noch immer edle Fassade, dort ein schwarzes machtverkündendes Tor, von einem Künstler geschmiedetes Eisen, ein kühner Giebel, ein Fenster ans ritterlicher Zeit zu sehen, geträumt, gebaut, benützt, verschwendet, verloren.“ [5: 43]

Таке накопичення може поширюватись до цілого ланцюжка, в якому епітети визначають цілу гаму ознак, як об'єктивних, так і суб'єктивних, котрі відображають емоційні враження автора:

„Das alte, enge, wilde, ungesunde und doch tausendundeinachtgleiche Hafenviertel der Strandräuber ...“ [5: 78]

„Noch sind die Häuser festungsartig, dickwandig, natürlich – sonnenfeindlich, aber selbst der kleinste, kühlsche Loch ist ... vermietet.“ [5: 87]

У епітетному ланцюжку часто з'являються дієприкметники, які надають образу динаміки: „Ein sicherer Wehrgang führte den Bischof in seine nicht vollendete, seine ruinenhaft gebliebene, sehr eigenartige und eigentlich bezaubernde Kirche ...“ [5: 171]

Ще одним з ефективних прийомів стилістичної актуалізації епітета є його повтор в іменниковому ланцюжку, що посилює враження письменника від побаченого, наголошуючи певну спільну рису для ряду об'єктів: „... das Bild eines unzerstörten Altertums. Alte Häuser, alte Tore, alte Türme, alte Brücken, alte Wasserläufe, und sie schienen wie verwunschen, sie schienen in der Sonne zu schlafen ...“ [5: 165]

Повтор епітета стає надзвичайно виразним, коли він з'являється у номінативному реченні, яке, ніби перериває потік опису, виражений нормативними реченнями, звертаючи на себе увагу читача: „Die neuen modernen Villen ... machen unbewohnten Eindruck. Leere Balkons, leere Terrassen. An einigen Häusern war ein Schild „Zimmer zu vermieten“ zu lesen ...“ [5: 91]

У застосуванні повторів письменник виявляє велику майстерність, іноді навіть віртуозність, домагаючись емоційно-оцінної забарвленості тексту.

Так, наприклад, повтор іменників може створювати рамку текстового фрагменту, в другій частині якої з'являються епітети, що сприяють зображальності опису: „Hübsch liegt Narbonne an einem Kanal und unter Bäumen. In der Bank hing eine Totentafel. Neun Namen und die Zahl 1914. Ein Dämon hatte die Bankbeamten geholt und sie aus dem hübschen Narbonne, von dem stillen Kanal, den lauschigen Bäumen weggetragen und sie im Norden Frankreichs zerrissen.“ [5: 171]

Актуалізація стилістично нейтральних епітетів відбувається також зіткненням антонімів, що утворюють антитезу: яка посилює емоційно-оцінну інформацію:

„Alte Bauten provinzieller Enge und neue Hochhäuser bürgerlicher Phantasielosigkeit, ein Kleinstadtmarkt.“ [5: 123]

Для посилення прагматичної дії епітетів В. Кеппен використовує їхнє синтаксичне відокремлення. Зміна синтаксичної природи епітета, який зазвичай стоїть перед словом, яке він визначає, підвищує його стилістичну виразність, підкреслює ознаку об'єкта, яка ніби відокремлюється від нього, набуваючи самостійності та більшої значимості:

„Und an der Place François Premier, schattenlos, rund, kleinstädtisch, verschlafen, saßen vor einem Cafe ...“ [5: 165]

Відокремлений епітет може виступати у складі апозитивної структури:

„Im „Museum der Stoffe“, einem schönen geräumigen Adelpalais, konnte man die Gesichter des Lyoner Reichthums ... bewundern.“ [5: 58]

Апозитивні структури можуть також утворювати ланцюжки:

„Bordeaux strömte in die Rue Catherine hinein, die enge lange Straße der Läden und der Warenhäuser, der Massenumschlagplatzes der Bedarfsartikel.“ [5: 167]

У цьому прикладі апозитивний епітет визначає зовнішній вигляд вулиці міста Бордо з великою кількістю магазинів та її внутрішню суть. Це сприяє не лише експресивній оцінці, але й мовній економії.

Апозитивні перерахування можуть створювати експресивну картину, яка виникає від вражень автора під час відвідування якогось міста:

„Hoch über die Riviera, hoch über Villefranche ..., hoch über dem gelben und roten ganz impressionistisch malerischen Beaulieu ... lag Eze, schwindelerregend, ein wirklicher Adlerhorst, ein bizarres Räubernest, eine unannehmbare Festung.“ [5: 101]

Тут апозитивні структури з епітетами, що створюють кольорову картину вражень від попередньо відвіданого міста, вжиті в експресивно структурованому абзаці з різними видами відокремлень, внаслідок чого виникає чітка та незабутня уява про місцезнаходження нового об'єкту подорожі, який саме цією особливістю вразив письменника.

Проаналізовані фрагменти текстів з картиною міста свідчать про те, що епітету, як носію стилістичної інформації, В. Кеппен надає велике значення. Вміло поєднуючи епітети з іншими стилістичними засобами він створює стислі, але наочні картини міст, що легко сприймаються і залишаються в пам'яті читача.

Окремі описи міст майже повністю побудовані на епітетах:

„Briey, Moyeuve, Hagondange – triste Städte, freundliche Berge, quellklare Bäche, romantische Schluchten vor der Kulisse der Erzschnmelzen, die wie Laboratorien des Doktor Faust aussehen. Der Anblick ist unverständlich, wirt, unordentlich und zugleich gigantisch. Es sind Zaubenhütten! Der Rauch steigt aus ihren Schornsteinen schneeweiß, kohlschwarz, giftig, hephaistosrot. Überall ziehen sich Röhren hin, manchmal über den Fluss und die Wälder. Schwere Kähne schwimmen anscheinend unbeweglich auf schmalen Kanälen. Die Wohnungen der Menschen unter Rauch, am Fabrikmauern in engster Nachbarschaft in langen Reihen, dann wieder auf Hügeln mit weiten Ausblicken in die Landschaft, die so verblüffend unberührt und nicht wie aus unserer Zeit ist ...“ [5: 119]

Так вражаюче точно і разом з тим емоційно відтворено картину трьох невеликих міст, які лежать у чудовій місцевості, серед гір, лісів, струмків, в якій знайдено руду, і домни, що її плавлять, вкрили димом та отруйними газами весь прекрасний край. Текст побудований на антитезі, у створенні якої епітети відіграють провідну роль.

Підсумовуючи коротке дослідження функціонування епітетів в описі картини міста в подорожній прозі В. Кеппена, можна ствердити, що епітет не лише інформує про певну ознаку предмета, але й виражає суб'єктивну оцінку автора, що дозволяє виявити його інтелектуально-естетичну позицію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богатырева Н.А., Ноздрин Л.А. Стилистика современного немецкого языка. – М.: Академия, 2005 – 331с.
2. Снегирев М.Э. К вопросу о лингвистической сущности эпитета. Уч. зап. 1-го Моск. ГПИИЯ им. М. Горька, 1968, т. 39; с. 198-213.
3. Томашевский Б.В. Стилистика. Учебное пособие, 2-е изд. – Л., 1983 – 288с.
4. Турсунова Л.А. Структурные типы и стилистические функции эпитета в языке английской художественной литературы XX века. Автореф. канд. Дисс. – М., 1974 – 20с.
5. Коерпен, Wolfgang. Reise nach Frankreich. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1999 – 269 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Буйницька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: німецька лінгвостилістика та лінгвістика тексту, сучасна німецька література.

КОМПЛЕКС ФАУСТА У ПРОЗІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: РОСІЙСЬКА ВАРІАЦІЯ

Андрій ГУРДУЗ, Анастасія ГЕТМАНЦЕВА (Миколаїв, Україна)

У статті проаналізовано своєрідність трансформації комплексу Фауста в романі Г.Климова "Князь світу цього". Через висвітлення ключових моментів міфопоетичної парадигми твору тлумачиться бачення письменником суспільно-політичної ситуації в СРСР, підкреслюється гуманістичний пафос роману й заперечення Г.Климовим "пекельної" системи тоталітаризму.

The peculiarity of transformation of the Faust's complex in the novel by G.Klimov "The Prince of This World" is analysed in the article. By means of the studying the key moments of the mythopoetical paradigm of the artistic work the author's vision of the social-political situation in the USSR is interpreted. The humanist pathos of the novel and G.Klimov's negation of "infernal" system of totalitarianism are underlined.

Як одна з пріоритетних нині проблема трансформації й функціонування в літературі традиційних образів і мотивів порушується сучасними дослідниками доволі часто; при цьому її студювання кореспондує, зокрема, з вивченням авторської міфології, а отже – й міфопоетики відповідних творів узагалі. Визначаючи безперечний позитив такої тенденції в літературознавстві, зауважимо, що корпус творів, що містять реінтерпретації традиційних структур, досліджується вкрай нерівномірно: при значній перевазі студій над античним «слідом» у творчості митців, донкіхотіаною, донжуаніаною, робінзонадою тощо, цілий ряд структур залишається майже не вивченим (зокрема, власне мінотавріана, франкенштейніана й ін.). Прикметно, що й у працях з більш розроблених тем часто фіксуємо лише перелік найяскравіших літературних репрезентацій останніх та власне опис трансформованих моделей у цих творах (наприклад, див.: [9]). Нарешті, стосовно літератури кінця ХХ - початку ХХІ ст. виявляємо зворотню пропорційність: чим новіший твір, тим менша вірогідність його належного наукового розгляду (скажімо, відповідна романістика С.Шерріла чи С.Павлоу не висвітлена взагалі).

Досить популярні в цьому контексті дослідження фаустіани поки обходять яскравий і неординарний роман російського письменника Григорія Климова "Князь світу цього" (1970 р.), в якому крізь призму міфопоетичної традиції осмислено тоталітарну дійсність СРСР, а провідним у міфопоетичній парадигмі є саме фаустіанський комплекс.

З огляду на актуальність сучасного переосмислення колишньої радянської дійсності, зокрема в антитоталітарній прозі (потреба вивчення політичного аспекту звучання художніх творів останнім часом у вітчизняній науці наголошується особливо [4: 3]), а також заповнення певних лакун у вивченні трансформацій традиційних структур у літературі важливою уявляється мета пропонованої роботи: визначення особливостей втілення комплексу Фауста в названому творі Г.Климова як у характерному прикладі російської літературної міфотворчості другої половини ХХ ст. Одним з основних завдань розвідки є трактування бачення Г.Климовим суспільно-політичної ситуації в СРСР через аналіз ключових моментів міфопоетичної парадигми роману. Зазначимо, що в подібному ракурсі "Князь світу цього" раніше не досліджувався, а розглядався швидше з позицій оцінки жанрової домінанти та співвідношення в ньому історичної й художньої правди [1].

Головний герой роману Г.Климова "Князь світу цього", Максим Руднев, – звичайний радянський громадянин, який у прагненні пізнати причину загибелі дружини і паралельно – закони життя і смерті розпочинає велике наукове дослідження "темного боку" буття; осягає, як йому здається, "формулу влади" і спосіб керування нечистим духом, робить стрімку кар'єру й у кінці кінців стає маршалом держбезпеки СРСР, – "сірим кардиналом" системи, який переживає всіх вождів і залишається при владі.

Успіх проникнення героя в глибини таємних знань оточення й народ (Руднев стає живою легендою) пояснюють його угодою з дияволом; протягом розповідання Г.Климов послідовно порівнює та прямо називає Максима Фаустом, а також включає до канви роману відповідні численні алюзії й ремінісценції. У такий спосіб, у творі вибудовується своєрідний другий, міфопоетичний, сюжет, що сприяє параболичності прочитання тексту; можемо говорити навіть про гетевський текст у романі.

Незважаючи на те, що образ Фауста має історію, літературний початок якої зафіксовано виходом у 1587 р. “Народної книги” І.Шпіса, очевидно, що Г.Климов у “Князі світу цього” звертається саме до трагедії Й.В.Гете: першопоштовхом зацікавлення Руднева містиком й магією є бажання віднайти знання, істину; відомо ж, що Фауст як літературний герой стає символом прагнення людства до пізнання вже після версії цього образу Й.В.Гете [9: 168].

У своєму романі Г.Климов тричі, нюансуючи формулювання, називає свого героя Фаустом (наприклад: “Радянський доктор Фауст клацнув по пляшці з горілкою” [7: 43]); у чотирьох випадках знаходимо авторське порівняння Руднева із загальним гетевським образом (“А в кутку сидить Максим і, як доктор Фауст, копирсається у своїх книгах із сатанознавства, відшукуючи формули добра і зла, розуму та божевілля” [7: 170] й ін.).

Вихідний споріднювальний чинник для цих образів, отже, – пошук істини: абсолютної (Фауст) та в першу чергу особисто значущої (Максим). Російський герой також заглиблюється у своїх пошуках у книжки, але, на відміну від Фауста Й.В.Гете, не відходить від них розчарованим у зрілих роках, – саме книга наштовхує Руднева на шлях таємних знань: “у пошуках відповіді він... перерив усю скарбницю людської думки від Біблії й до Фрейда, всю історію людської цивілізації від первісних тунгусів з їх шаманами до тлінних решток витонченої аристократії – та він знайшов якусь закономірність. Причому, щось важливе. Інакше йому не дали б так одразу диплом професора” [7: 34]. Як і герой геніальної німецької трагедії, Максим – натхненний ентузіаст, який дещо іронічно ставиться до дійсності і повністю присвячує себе обраній справі.

Ключовий для обговорюваної теми момент укладання угоди з нечистим у творі Г.Климова згадується вже як факт, що відбувся (скажімо, брат героя вважає, що «в обмін на кар’єру він (Максим. – А.Г., А.Г.), як доктор Фауст, проміняв свою душу дияволу» [7: 39]) й носить швидше номінальний характер. З огляду ж на те, що «часто вступали в угоду й союз із дияволом особи духовного знання» [10: 40], не випадковим бачиться той факт, що Руднев, як і Фауст, має докторський науковий ступінь і значну увагу у своїх дослідженнях приділяє саме Біблії. Коли гетевський герой – знавець богослов’я, філософії, права й медицини, то Руднев – доктор філософії й соціології і також фахівець із богослов’я (це розділ його дисертації), – «червоний папа» [7: 207].

За легендою, Фауст віддає душу Мефістофелю в обмін на виконання всіх своїх бажань та задоволення пристрасті й допитливості; угода триває 24 роки. За допомогою угоди гетевський герой намагається пізнати істину через людські пристрасті, яких був позбавлений за наукової діяльності («Тепер у вирі чуттєвих втіх // Я пристрасті племінь заспокою, // За чарівною пеленою // Набачусь див і чуд усіх» [2: 69]), причому Мефістофель служить йому доти, доки Фауст не вигукне: «Спинися, мить! Прекрасна ти!» [2: 67].

У романі «Князь світу цього» Руднев, пізнаючи істину, вловлює в ній диявольське начало, переходить до пізнання диявола і, вважаючи, що знайшов його формулу, з часом сам набуває функцій нечистого («сіє зло» репресіями, розстрілами), при цьому припинити бути «генералом диявола» (а в соціальному відношенні – ним самим) герой не може, приречений жити й бути в цій ролі, – сам перетворюється на «князя цього світу»: «як адвокат диявола, намагався виправдати своїх нещодавніх ворогів...» [7: 116]; «...генерал диявола не раз сам шукав смерті в бою, але не міг знайти... його не бере ані куля, ані вогонь, ані вода... підписавши союз із дияволом, він не може вмерти, доки не мине термін угоди» [7: 119].

Парадоксальне ускладнення традиційного мотиву в романі – наявність ще одної угоди героя зі світом ірраціонального: ще дитиною Руднев просить Бога зробити його великим і сильним, щоб перемогти всіх ворогів; як плату за силу малий Максим пропонує вкоротити йому віку [7: 8].

Цікаво, що вже дорослого героя письменник описує як своєрідного медіатора: «Цей лівша Руднев – ліва рука Господа Бога» [7: 176] й водночас «генерал диявола» (можливо, ключ до розуміння цього моменту – самохарактеристика Мефістофеля з трагедії Й.В.Гете: «Я ж – часть од часті лиш, що перше всім була...» [2: 54] та “Я – тої сили часть, // Що робить лиш добро, бажаючи лиш злого” [2: 54]).

Фаустіанські інтенції в російському творі виявляємо також у характеристиках найближчого оточення Руднева, деталях інтер’єру помешкання героя і под.

Так, із постаттю Вагнера з трагедії Й.В.Гете співвідносний брат климовського героя Борис, який, зокрема, бачить Максима дивним створінням на межі божевілля, а згодом (у продовженні роману “Ім’я моє – легіон”) ітме його стопами (зіставимо з оцінкою гетевським Мефістофелем Фауста: “Його думки, на безум хворі, // Ширяють десь в непевній далині” [2: 16]).

Батьки гетевського Фауста і Максима Руднева мають майже один і той самий рід занять. Під час чуми батько Фауста, алхімік, лікував із сином людей еліксиром, “...ще гірше од чуми смертельним” [2: 44], частіше пришвидшуючи дію самого мору. В Максима ж, який обґрунтував та заснував у державі велику

чистку (репресії) для ліквідації з суспільства “напівлюдей”, батько-гінеколог теж проводив своєрідну чистку, але – серед зародків і плодів людських (аборти). У цьому спостерігаємо “наступництво” поколінь, коли сини продовжують справу батьків, хоча в романі ХХ ст. це наступництво гіпертрофовано (Максим говорить батькові, що репресіями виконує його роботу: чистка не знадобилася б, коли шкідливі людські елементи (за вищою соціологією) були своєчасно видалені хірургічно).

Сцени вечірньої бесіди Максима Руднева з його підлеглими по “найпотаємнішому” 13-му відділу МВС у його садибі або ж епізоди в так само засекреченому НДІ-13 виразно натякають на відомий факт про історичного Фауста: того звичайно зображували в колі його студентів [11: 32]. Як і в кімнаті гетевського Фауста, в кабінеті (й будинку) Руднева велика наукова й окультна бібліотека, численні таємничі знаки, символи. Приміром, Максим цікавиться символікою таємних товариств, військових тощо.

Очевидна також паралель між сценами “Відьмина кухня” Й.В.Гете та “Камінь мудреців” Г.Климова: герой трагедії омолоджується фізично, а Руднев в експедиції досліджує таємниці тілесної й духовної сили заполярних шаманів. Фауст тут прагне відчутти пристрасть молодості, а Руднев досліджує вже наслідки людської пристрасті, щоб побачити генетичні відхилення в молодому поколінні. До речі, у пізнанні істини герої цих творів ідуть дослідним шляхом: під час наукових досліджень Максим, як і Фауст, вживає відьомське зілля.

У знаменитій трагедії героєм спокушена гарна й духовно чиста Маргарита Гретхен. Максим же закохується в заміжно ангелоподібну Ольгу, від якої має доньку. Вірна любов Гретхен призводить її до загибелі, а подружні зради Ольги закінчуються її смертю.

Прикметна, до слова, наявна в німецькій трагедії й російському романі згадка про “ключ Соломона” (цілком органічна в їх текстах у силу важливого в них міфомотиву влади), за яким захована “таємниця таємниць, і той, хто її осягне, знайде шлях у світлі села” [5: 20]. За увяленнями, матеріальне втілення “ключа Соломона” існує у двох формах: це книга магічних замолянь та інкрустований агатами золотий ключ. Цікаво, що, за українським перекладом М.Лукаша, гетевський Фауст говорить, вірогідно, власне про ключ; у російськомовній версії трагедії, очевидно, вказується книга (проблеми перекладу й інтерпретації, як видно, не старіють): “Пекельне кодро розженем // Ми Соломоновим ключем” [2: 51]; “Совет, как пакость обуздать, // «Ключ Соломона» может дать» [3: 48].

У свою чергу, Г.Климов зазначає, що його Максим знайшов легендарні «ключі пізнання добра і зла, розуму й божевілля, життя і смерті. Але ключі ці – ключі отруєні» [7: 207], вони «в руках у диявола» [7: 72].

У Й.В.Гете Фауст прихистив чорного пуделя – Мефістофеля; за легендою, історичному Фаусту прислуговували пес і кінь, які були бісами. Максим довіряє лише собакам, тому єдина його улюблена істота – (чорна) *німецька* вівчарка. Пам’ятаємо, що «в символізмі християнства собака... іноді стає алегорією священика» [6: 476], а чорний колір звичайно пов’язується з первісною (окультною чи несвідомою) мудрістю [6: 556].

Близький до універсального в Й.В.Гете хронотоп роману Г.Климова: Максим живе й працює після революції, в першій половині ХХ ст., проте через книги символічно пов’язаний з усіма епохами людства; сцена його дій – увесь Радянський Союз. Образ позачасового, “вічного” “червоного папи” також сприяє міфологізації часопростору роману: “Говорять, завзято говорять, що змінюються в Москві міністри та маршали, письменники і поети, все змінюється. Іноді змінюються навіть радянські вожді. Але не змінюється в Москві тільки одна людина – таємний радник радянських вождів” [7: 207].

Як бачимо, інтерпретація фаустіанського мотиву у “Князі світу цього” (зокрема, з огляду на досвід світової фаустіани), справді, вельми оригінальна. Як спадкоємець російської культури Г.Климов певним чином перебуває в руслі її літературної традиції (приміром, тільки в ХІХ - першій половині ХХ ст. яскраво реінтерпретують образ Фауста О.Пушкін, І.Тургенєв, О.Купрін, А.Луначарський та ін.), проте виявляє значне новаторство, осмислюючи у світлі мефістофелізму дійсність радянської доби в цілому. Недаремно, хоча як такого Мефістофеля в романі немає (є тільки пошук соціального зла), та Максим Руднев весь час відчуває зло навколо; чим більше він поринає у таємниці державної машини, тим сильніше відчуває це зло і все частіше говорить про диявола (хоче “покататися на ньому”, ототожнює себе з ним).

Можна говорити про те, що, наводячи паралелі з демонічним, Г.Климов так само демонічною бачить і радянську державну машину (вона і є в нього своєрідним Мефістофелем). У цьому можна вбачати причину фаустизації героя: прагнення пізнати тоталітарну систему зсередини рівносильно, на думку письменника, угоді з дияволом, адже для цього людина повинна стати частиною системи, – метафорично віддати душу нечистому (не випадково Г.Климов називає Руднева не російським, а саме “радянським Фаустом”).

Крім того, в романі виявляємо ще й релігійно-містичну, “народну” – різко негативну – оцінку Фауста як такого і “радянського Фауста” (у будь-якому випадку, постать Фауста народом здавна засуджувалася [див.: 8: 34]). Саме тому у фіналі твору автор закликає звернутися до Бога, говорячи про віру як про єдино можливу альтернативу «пекельній» системі тоталітаризму (нагадаємо, до речі, що гетевського Фауста від самогубства рятують церковні дзвони). Виразно звучить у романі туга Г.Климова за людяністю, щирістю стосунків і добротою серця. Важливо також, що, попри кар’єрний успіх, Максим Руднев – самотня, глибоко нещасна, хвора на серце людина: «Лікарі говорять, що я спалив серце на роботі. [...] Погані думки та

почуття сприяють виділенню в організмі певних автотоксинів. У моєму випадку, я надто ненавидів те зло, яке називають дияволом. І ця ненависть отруїла мені серце. Як бачите, будь-яка ненависть – це отрута, навіть ненависть до зла” [7: 177-178]. Таким чином, у своєрідному прозоринні російського героя, яке також зближує Рудневу з гетевським Фаустом, акцентується заперечення зла й ненависті як його різновиду.

Дослідження поетики й міфопоетики «Князя світу цього», проблем його інтертекстуальності, студії культурософського плану, а також можливі й очевидно потрібні пов'язані з цим твором компаративні праці (особливо в контексті російської, української і світової антитоталітарної прози), без сумніву, допомогли б не тільки глибше осягнути своєрідність роману, визначити його роль у літературному процесі, але й по-новому, де в чому об'єктивніше, побачити нещодавню історію колишнього СРСР.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко В. Роман не для слабонервных // Климов Г. Князь мира сего: Роман. – М.: Слово, 1993. – С.3-7.
2. Гете Й.В. Фауст: Трагедія / Пер. з нім. М.Лукаша. – К.: Дніпро, 1981. – 541 с.
3. Гёте И.В. Фауст. Лирика: Пер. с нем. – М.: Худож. лит., 1986. – 767 с.
4. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема // Слово і Час. – 2007. – № 6. – С.3-8.
5. Кассе Э. Ключ Соломона. Код мирового господства. – СПб.: Вектор, 2006. – 207 с.
6. Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 608 с.
7. Климов Г. Князь мира сего: Роман. – М.: Слово, 1993. – 207 с.
8. Легенда о докторе Фаусте / Сост.: В.М.Жирмунский. – 2-е изд., испр. – М.: Наука, 1978. – 430 с.
9. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература: (теоретические аспекты функционирования): Монография. – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.
10. Орлов М.А. История сношений человека с дьяволом. – М.: Республика, 1992. – 352 с.
11. Шалагинов Б.Б. “Фауст” Й.В.Гете: Містерія. Миф. Утопія. – К.: Вежа, 2002. – 279 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрій Гурдуз – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського.

Наукові інтереси: теорія і практика компаративних досліджень, проблеми літературної міфотворчості, поетики української та зарубіжної літератури XIX - поч. XXI ст.

Анастасія Гетманцева – студентка IV курсу факультету філології та журналістики Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського.

Наукові інтереси: прикладні компаративні дослідження.

АССОЦИАТИВНАЯ ЗАГОРИНКА МЕЖДУ... (ХАОС И КОСМОС ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВИТОЛЬДА ГОМБРОВИЧА)

Юлия ВИШНИЦКАЯ (Киев, Украина)

У статті розглянуто асоціативні ряди ключових образів повісті польського письменника Вітольда Гомбровича «Космос», описано їх міфопоетичний контекст, досліджено об'єктивізацію домінуючої опозиції «хаос – космос» у тексті.

Key figures associative sets and their mythopoetical context of novel “Cosmos” by Polish writer Witold Gombrowich are investigated in this paper. Objectivation of “chaos – cosmos” dominant opposition in the text is described.

*Наплывы слов как на грязных
обоях... как на потолке...*

В.Гомбрович. «Космос»

Мир Вітольда Гомбровича – хаотичен і непередсказуем. Но в «изменчивом пространстве светотени, которое подступало и откатывалось, замирало, набухало и <...> поддавалось, размыкалось» [1: 24], выделяются образы-стержни, на которых и держится хаос.

К смыслу в текстах Гомбровича нужно пробираться «сквозь путаницу мыслей в чащобе, изобилующей миллионом комбинаций» [1: 25], сквозь «плен ассоциаций» [1: 125]. «Паутина смыслов» опутывает антропо- и зооморфную, а также атрибутивную модели мира: руки, губы, воробья, кота, палочку и т.п. соединение образов, каждый из которых кажется «неисчислимой армадой, клубящейся тучей» [1: 182], – очень странное соединение «неопределенных знаков» действительности и сознания, которое «расплывалось в бессмыслице, как в тумане...» [1: 217].

Рассмотрим один из образов-стержней хаоса – «губы».

«Из буфетной вынырнула Катася, чтобы убрать термометр, и ее вывернутая, скользко скошенная губа появилась вблизи губ напротив меня<...>. Губы сразу начали «соотноиться с губами... Я видел, что одновременно и муж ей что-то говорил, и пан Леон вставлял свои замечания, и Катася хлопотала по хозяйству. А губы соотносились с губами, как звезда со звездой, и это созвездие губ подтверждало ночные бредни<...> но губы с губами, эта выскальзывающая мерзость скошенного выверта с мягкими и чистыми сжатými – открытыми... будто у них действительно было что-то общее? Меня охватило судорожное

напряженіе: ведь у губ, не имеющих ничего общего, было, однако, что-то общее» [1: 43-44]. И это странное открытие ошеломляло, вселяло «*рассеянность*» и «*мучительное ощущение потерянности*» [1: 45].

Губы соединились с губами вторжением друг в друга: «*губы, выскальзывающие из губ, губы, становящиеся тем более губами, чем менее были губами...*» [1: 29].

То есть губы с губами = губы из губ. «Губы» космологизируются: губы творят губы: соединение – из произрастания, разрастание – из вторжения...

Соотношение губ, из хаоса поднявшее «*протогубное созвездие, несокрушимо сверкающее, сияющее*» [1: 75], открывало «*темный провал, притягивающий и всасывающий*» [1: 62] – систему ассоциаций, уравнивающей мифопоэтические модели: «*губа была сродни палочке, а также воробью, хотя бы из-за странности этой губы*» [1: 62].

С одной стороны, это – цепочка ассоциативных образов, маркированных «странностью», с другой – это объективация соотносящихся губ: «*...за губой Катаски проступали сжатые-открытые губы Лены, и меня будто жаром обдало – эта палочка, соотносящаяся с воробьем в кустах, была первым (но, о-хо-хо, бледным и неясным) вещественным свидетельством мира, которое хоть как-то обосновывало мой бред относительно губ Лены, «соотносящихся» с губами Катаси*» [1: 62-63].

Характерно, что эта, вначале капризная, невинная, мимолетная, бредовая ассоциация, позже – пугающая и вызывающая «*первую спазму-схватку-ловушку*» [1: 193], – в итоге разрушает разность губ: губы, «всосавшие» в себя другие губы, и губы, возникшие из других губ, – отождествляются, заражаются уродливостью этой аналогии: «*- Я вздремнула после обеда.*

Это она сказала губами, о которых я знал (и уже не мог не знать), что они опоганены теми губами. У нее были те губы...» [1: 162].

Слитость губ (в смысле отождествления, а не слияния) порождает новые ассоциативные сцепления образов: смысловая «ззоринка» между губами принимает **омерзительные гипертрофированные формы открытого рта**,

а) насыщающегося едой [1: 200],

б) блюющего [1: 210-213],

в) плюющего («*плюнуть в губы, плюнуть в губы*» [1: 200]),

г) извергающего слова, «*гуца*» которых «*заваривалась и расплзалась*» [1: 200].

Щель рта, трансформировавшаяся в «*дыру, яму*», опрокидывала невинность и страстность касаний губ (в этом значении образ губ в тексте не реализуется), сведя все к смерти: наконец-то губы соединились с «повешением» (эпизод засовывания пальца в рот повешенному коту – [1: 221-222]): как губы доминировали – выползали из хаоса ассоциаций, так и «*повешение наползало изо всех углов*» - нужно было «распутать все нити» [1: 220] и герой романа «Космос» вешает кота: «*энергия повешения и энергия губ*» [1: 223] – слились.

Образуя своеобразный космос слияний, невероятные сетки, нити смыслов, щели ассоциаций, сталкиваясь и путаясь в «*мусорной куче*» [1: 80] (к которой – через губы и от которой – к губам), образы все же в мире Гомбровича «*не хотели общаться и расплзались по норам*» [1: 193]. Иллюстрацией такой «норы» может служить образ ямы, ставшей «средоточием тьмы» и аналогией повешения. Мифологизированная преисподняя «раздробилась» на ряд ее атрибутов, сводимых к образу палки. «*Приглушенный свет фонаря*» [1: 90] поочередно высвечивал предметы в комнате Катаси, нащупывая «*разврат, извращение, мерзость*» [1: 91]: «*Я всматривался в кучу хлама, он тоже – мне, вероятно, хотелось отыскать там чуть заметный свинский выверт скошенной губы, и вдруг действительно показалось, что обломки кирпича, оглобли, ремни, мусор начинают пульсировать атмосферой ослизго закрученного выверта в оправе извращения<...> я подбираюсь к губам теперь уже со стороны мусорной кучи...*» [1: 80].

«Яма», герметизировавшаяся в «палке», сузилась до «*гвоздя в стене*», до «*пилки для ногтей, воткнутой в картонную коробочку*», до «*стального пера, вонзенного в корку от лимона*», до «*иглы, вбитой в стол*» [1: 93-94]. Именно эта «вонзенность», «воткнутость», «вбитость» разлагала вещи: в центре мертвющего хаоса вырастал звук вколачивания: оставленное в комнатке Катаси, «*теперь оно* <вколачивание – Ю.В.> *чудовищно разбушевало*» во дворе (мать Лены, пани Кубышка, топором била по полену) и в доме (Лена била по столу ботинком). К этому грохоту присоединился еще один «*по-настоящему коварный, не такой простой для объяснений, даже злорадный...*» [1: 112]: «*вломиться к Лене*» [1: 97], «*пробиться к ней!*» [1: 113].

Переизбыток звуков, накалившихся до предела, от которых раскалывалось пространство «внутри дома», «вне дома» и «за пазухой», «*свинство расплзающихся и разлагающихся предметов, падающих в яму комнаты – рта и в хаос природы – мыслей – до изнурения, до пресыщения – вдруг взорвался в... «чайнике» «изысканностью бедлама, роскошью хаоса*» [1: 95].

Равнодушие вещей и равнодушие людей, накопившиеся в немислимых комбинациях, стало причиной трех повешений: воробья, палочки и кота. Характерно, что последнее повешение (кота) явилось продолжением надлома – врывания – вламывания – пробивания к Лене: «*Ха-ха, я подбирался к ней с помощью удушения ее любимого кота – в бешенстве, что иначе нельзя!*» [1: 102]. Удушение кота стало реакцией на переизбыток реальности, выразившийся в «чайнике»: «*вдруг я убил из-за переизбытка, для*

добавки, для пристяжки, т.е. удушение, как и чайник, уже чрезмерно» [1: 103], «Удушение kota - это мой яростный ответ на провокацию бессмысленностью чайника» [1: 144].

Лабиринт причин – следствий, взаимозависимостей – разрастался. Выходом явился **поиск космического стержня**: «чего же я искал? чего? Основной тональности? Начальной мелодии, какого-то стержня, вокруг которого моя история здесь могла бы оформиться, сложиться?» [1: 123]. Если хаос держался на образах губ, рук, рта, повешенных воробья, палочки, kota, – на образах, тонущих друг в друге, выползающих друг из друга, взаимозаражающихся и разлагающихся, насыщающихся до безмерности пространство и время, то что-то же должно было оформиться, не растекаясь, не растворяясь в себе и в другом, что-то должно было отделиться от «многообразия и чрезмерности, от хаоса и мешанины» [1: 123]: «Что же это, размышляя я, раздвигая траву. Такую же, как и тогда, что? Любовь, да какая там любовь; страсть, да, но какая? Начнем с того, что я совершенно не знал и не понимал, кто же она, какая она, слишком путаная, неопределенная, расплывчатая<...> она была неуловима и мучительна, я мог представить ее себе и так и сяк, в ста тысячах ситуаций, подходить к ней с той и с другой стороны, терять ее и находить, вертеть ею на все лады<...> но не подлежало сомнению, что ее пустота засасывала и поглощала меня, она и только она...» [1: 123-124].

Итак, стержень, имплицитный трехкратным повешением (воробья – палочки – kota), реализуется в образе небесных птиц – ястреба и орла, придавая таким образом «идею повешения» (= «неподвижности» – Ю.В.) **доминирующее качество** [1: 143]: «повешение напоздало на меня изо всех углов» [1: 220]. «Я был воплощением повешения» [1: 222].

Но высшей точкой – космическим стержнем – средоточием чрезмерности у В.Гомбровича является **слово «берг»**, обозначающее в тексте «сверх, чересчур», «лавину, наводнение», «извержение», «выход наружу тайны», «разрешение хаоса»: «Мы оба сидели очень тихо, прислушиваясь к слову «берг»... будто это был гад подземный, из тех, которые никогда не выползают на свет Божий... и вдруг он оказался здесь, на виду у всех... Если бы сказал «берг» он, ничего бы не было. Но я тоже сказал «берг». И мой берг, объединившись с его бергом (личным, тайным), вырвал его берг из скрытного состояния. Это уже не было придуманное, частное словечко какого-то чудака. Это было нечто существенное. Нечто реально существующее<...> И сразу оглушительно выстрелило над, толкнуло в, подчинило себе...» [1: 210].

«Берг» стало материализованной (вербализованной) ассоциативной зазоринкой между образами-стержнями хаоса, связанными аналогией: губами – воробьем – палочкой.

Все ассоциации и «щели» между образами вдруг напряглись, готовые к «берг-наступлению» – все, «как мусор в кипящем потоке водопада», – готово было взорваться, дойдя до высшей точки напряжения. Всенарастающая напряженность здесь – модификация страсти – соединения – звукового набухания – разрастания: образы в своих немислимых комбинациях доходят до предела, ассоциативные зазоринки между ними смыкаются, исчезают, растворяются, слова обретают утраченный смысл. Но...разрядившись в «берг» и уже, казалось бы, настроив какие-то логические связи, будто бы уже выстроившись в систему – вот он, космос! – образы... распались – «Опять грязная стена. Мешанина». [1: 210]. И опять – «ее губы усугублялись губами ксендза как повешение палочки усугубило повешение воробья – как повешение kota усугубило повешение палочки – как втыкание шпильки привело к ударам молота – как я берга подкрепил моим бергом» [1: 213].

Хаос не разрешился в Космос.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гомбрович В. Космос: Роман / Предисл., пер. с польск. С. Макареца. – Спб.: Амфора, 2000. – 231 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Вишницька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри фонетики і граматики слов'янських мов Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: міфопоетика, етнолінгвістика.

HORSE SENSE IN AMERICAN LITERATURE

Olga DOLGUSHEVA (Kirovohrad, Ukraine)

The article focuses on the phenomenon of 'horse sense' manifested in American folklore and literary tradition. Being a marker of the untwisted look at the world, a perspective devoid of conventions and prejudices, it, as well as humor, serves to promote specifically American values and attitudes.

Стаття присвячена розгляду поняття "здорового глузд" в американській фольклорно-літературній традиції. "Здоровий глузд" та гумор як ознаки неупередженого світобачення сприяли формуванню національної американської культури та окреслили її специфічні прояви.

Modern literary discourse demonstrates the expansion of its interest from pure literary criticism to cultural studies. Literature is considered to be a particular cultural practice discovering its own ways of promoting national world views, values and attitudes.

The objective of this paper is to trace the evolution of horse sense in American literary tradition and its role in forming the idea of national identity in Mark Twain's fiction.

In American history and literature humor has always been a criterion to distinguish true and false values, reality and illusion – the dichotomy that varies in literature and culture of the USA for a long period of time.

Mark Twain's comic tricksters, characterized by a very active interaction of archetypal and national cultural features, stick to the point of "celebrating horse sense". Horse sense is viewed as a marker of the untwisted look at the world, a perspective devoid of conventions and prejudices that restrain the free mind of the New World dwellers. Celebrating horse sense by way of humor, gives Twain's creativity a note of extreme freshness and "Americanness".

The idea of horse sense has always been attributed to American literature since the beginning of its development. Walter Blair, considering it to be "good, sound, practical sense, notes that it is not only a way of thinking, "but also the name for the kind of ideas a man gets by thinking that way. It is uncommon common sense with a better than ordinary mind" [1: vi-viii].

The first horse sense character – an unschooled person amusingly wording ideas in non-elaborate phrases was created in the first half of 18th century by Benjamin Franklin. His "Poor Richard's Almanac" produced a string of ideals of humane rationality, often by way of portraying the fool character lacking mother-wit.

In American horse sense one can easily guess the implied practical intelligence used in a manner likely to bring success. No wonder, then, that later, in times of Davy Crockett, Jack Downing, Mike Fink and other comic figures there appeared detailed portraits of cracker-box philosophers and other homespun characters.

Davy Crockett – the typical mover westward (frontiersman) – was especially perceptive in assessing common sense. He successfully carried his mission of raising the horse sense "from the status of a local peculiarity to that of a national virtue".

In spite of the fact that the frontier was also the acknowledged source of insanities, it paradoxically highlighted the wit of its dwellers. Jack Downing, for instance, had a touch of sinfulness and foolishness in him, though to win the sympathies of listeners he professed respect and liking for poor man blessed with gumption.

The appearance of Crockett-like tales foreshadowed further oral and literary humorous traditions, promoted the attributive feature of New World's literature – American (about 1830). It became American in that sense that it had an emphatic "native quality" – a quality imparted by its subject matter and its technique. This "Americanness" is especially evident in humorous pieces. "Humor is national when it is impregnated with the convictions, customs, and associations of a nation <...> The humor of a people is their institutions, laws, customs, manners, habits, characters, <...> - their scenery whether of the sea, the city, or the hills, - expressed in the language of the ludicrous..." (Howe Will D.) [cit. from 2: 3].

Native American humor – is the humor of exaggeration, detachment, frivolity. It is marked by a general perception of elements in the country's scene and in the national character – presentation of real individuals against local backgrounds.

It is also the humor of jestful exuberance, triumph, self-assertion, robustness and exhilaration. Its objects as well as the sources of practical jokes are facts from real life marked by cruelty and ruthlessness, accompanied by extreme unrestrained uproar, often beyond the reasonable apprehension. It deals with boasting, describing supernatural events, revolt against any civilization, norms and canons that limits the nonbiased mind of the new continent's citizens.

American humor is the humor of yarns, anecdotes, tall-talks and tall-tales, of "leettle", evasive speech /to get to know much and to tell nothing/ [5: 17]. It is the humor of homely metaphors, proverbs, wise saws, rural dialect, grotesque misspellings and overstatement.

"The comic characters are mostly of rural or small-town origin; they are 'just folks'; they are shy on book l'arnin' but long on common sense and mother wit; <...> they articulate the unarticulated wisdom of the plain people. <...> [They] play the role of "wise fools", or shrewd ignoramus <...> The humorous writers frequently made the country-store philosopher expound unwelcome truths behind a protective mask of character deficiency or of linguistic, logical, or factual error <...>" [5: 21-22].

Thus simplicity, innocence, naïvety became its inalienable requisites intensifying the flavor of the national mapping of the world.

With the development of the comic and humorous traditions it was the West, and the frontier in particular, where American character was taking a pronounced shape. The sense of humor in the "wild" environment outlined that comic world outlook which united people who were not a nation yet and created a fresh sense of unity [4: 31].

Besides in the American history and literature humor has always been a criterion to distinguish true and false values, reality and illusion – the dichotomy that has been varying in the national culture of the USA for a few centuries already.

Mark Twain's creativity is not an exception from the stream and upon the whole his characters are bearers of the horse sense.

Twain's "innocents" demonstrate resemblance with a trickster – an archetypal character who is fond of jokes, swindling and cunning tricks. Having a dubious nature he also becomes an object of ridicule, laughter and parody as if a comic variation of a cultural hero. This happens as a result of his own "foolishness" and feigned lack of ability

to differentiate values. Taking the advantage of clowns this “wise fool” discovers the truth about the world, similarly disclosing its vices. For he is the only one who is free to judge about things thanks to his naïve /read “healthy”/ and not distorted conscious.

Among other trickster traits are the motifs of a masquerade, of a violation of taboos, profane attitudes toward the sacred and survival potential which is possible only due to the horse sense.

On the other hand Twain’s “innocents” are characterized by an extreme interaction of archetypal and national cultural features. His innocent perceives the world ironically. Now and then he becomes a target of all possible and impossible misfortunes, his jokes and tricks, unsociable and preposterous, typical of the frontier poetics, are very often directed on the trickster himself; sometimes he turns out to be a victim of merciless hoaxes.

Though at the foreground there is always an untwisted look at the surroundings, a perspective devoid of conventions and prejudices aiming at celebrating specifically American horse sense.

Very often it engenders the phenomenon of a “poker face” resulting in the “mask” narrative technique. Rooted in the oral story-telling tradition, the mask is an ideal device to conceal personal involvement in the events or his attitudes toward the story told, imaginary naïvety. Naïvety turns into wit only if the former is feigned [3: 90].

Thus, pretence becomes a key notion about Twain’s tricksters – they pretend to be innocent as though unaware of their pejorative and disrespectful treatment of classics’ authority, conventions – everything that has nothing to do with true sets of horse sense evaluations. It makes the writer’s narrative so involved that it transforms the usual order of things: tragedy becomes a source of humor, an innocent appears to be more reasonable and sophisticated than a scholar, or fancy turns out to be more real than the reality itself.

So Twain’s “simpletons” are viewed as modified tricksters embracing both archetypal and national cultural characteristics.

A kind of a trickster-swindler is presented in *The Man That Corrupted Hadleyburg*. The stranger who names himself a Stevenson or appears as an amateur-detective is a satirical catalyst to throw light on the corruptness, mercenary and internal misery of a provincial American town. Here “money mania” of Hadleyburg citizens is traditionally masked by puritan rhetoric. That was a result of the historical development of the USA where New England’s culture provoked pragmatic intentions under the standards of rigorous religiousness. The idea of a desperate aspiration to “make oneself”, to achieve success at any price adds the national flavor to Twain’s trickster. At the same time the mystified stranger exposes the artificial image of Hadleyburg, its uncomely reality. Thus Twain marks the mentioned above dichotomy of reality and illusion [6: 11-12].

“Simpleton”-jokesters are often associated with “wild humor” as a product of the frontier environment. This type is represented by the teller (and the listeners) of the story *Cannibalism in the Cars*. It suggests a trivial, as far as Wild West perceptions is concerned, story of the train passengers running from Chicago to St. Louis that are haunted by the idea of mystified devouring one another in order not to die from fatigue and famine. There are a lot of disgusting details that are placed in an ordinary context (the elections of “victims” with the usual procedures of voting for and against the proposed candidatures). The teller seems to pay no attention to the “fantastic” nature of the event and does not express his attitude to non typical subject matter described.

The narrative principle the writer resorts to is that of a hoax, for both the naïve listeners and readers become fooled by the author.

Quite a number of Twain’s works are organized around hoaxes. While reading *The Petrified Man*, *My Bloody Massacre*, *The Siamese Twins* and other stories the reader is led to accept the author’s standards as absolute, that is, to share his point of view. As a result of the temporary identifying his own vision with the writer’s one, the recipient is conscious of the fact that he is made to approve of what Twain ridicules and denounces. The very nature of a hoax provokes the movement of the reader’s thought in a false direction in order to substitute one set of perceptions for another. In this process the bewildered reader /character/ has to reconsider his own interpretation. So the recipient demonstrates his inner comic incongruity: he doubts his own understanding of fancy or reality, and at the same time he laughs at the credulous colleagues [3: 143-147]. The triumphant step of the horse sense is highlighted.

Another jokester is the narrator from *The Innocents Abroad*. He embodies all possible trickster attributes. His kinship is deeply rooted in the archetypal American Adam who, having settled on a new continent with the European civilization, its history, family and religious values far behind, had to create completely new mythology and reality. This circumstance engendered an idea of a new born innocence: the pioneer suggested an uncouth man with boundless opportunities for physical and spiritual activity.

This Adam naïvety is typical for Twain’s characters to evaluate the Old World with a fresh, unbiased look. For this purpose he pretends to be a fool and demonstrates his disrespect to the past, extreme sentimentality, arguable romantic values and other things that disagree with the practical and inventive mind of an American. So, in the character’s behavior one can notice the motive of parody, farce and profaneness. Misunderstanding of legends, their antiromantic interpretation (as in the case with the love story of Abelard and Heloise), seemingly childish play with mythological images (confusion of the idea of Sodom and Gomorrah with Scylla and Charybdis), “subconscious” allusions to antique realities and people with senseless implications (the trickster thinks of Plato as of a slave), free and often ironic reading of the Scripture, profane attitude toward Isralian and Egyptian saint places, pretending not to know who Renaissance is, etc, - indicate the archetypal roots [6: 15].

To round it off there is an evident interaction of a cultural hero and his comic double. For, on the one hand, he demonstrates profound knowledge and lack of prejudices (carrying the cultural mission); on the other hand, pretending innocent, the trickster activates his “rebellious”, “barbaric”, protesting nature, intensifying the vital power of the mother-wit.

Traditional for American Humor element of derision of the self outlined another type of Twain’s innocents – victims. They function as an organizing point in the structure of the stories. It accords with one of the trickster’s lines – blaming oneself of all misfortunes, the innocent creates an aura of sufferings around him.

The narrators in *Curing a Cold, How I Edited an Agricultural Paper, My Watch, Running For Governor, About Barbers, Taming The Bicycle, The Danger of Lying in Bed, Playing Courier* find themselves hostages of incredible circumstances, often fantastic in which the danger is rather far-fetched than actual. Grotesque self-portraying organically lies onto the humorous discourse with its all absorbing protest. The chief editor rebels against raging of dilettanti and corrupt officials; the candidate for a governor post expresses himself against dirty games in the election campaigns, or the sufferer from the cold extinguishes the desire to get well with the help of too severe “popular” measures.

Upon the whole, all Twain’s tricksters are in this or that way “obsessed” (positively) with the ideas to turn upside down the distorted image of the world, plowing the soil for the horse sense in all the spheres of human activity that may become an object of further literary and cultural discoveries.

REFERENCES

1. Blair, W. Horse Sense in American Humor. From Benjamin Franklin to Ogden Nash. – Chicago: Univ. of Chicago Press, 1942.
2. Blair, W. Native American Humor (1800-1900). – N.Y., Chicago, Boston, etc.: American Book Co., 1937.
3. Covici, P. Mark Twain’s Humor. The Image of a World. – Dallas (Tex.): Southern Methodist UP, 1962.
4. Rourke, Constance M. American Humor. A Study of the National Character. – N.Y.: Harcourt, Brace & Co., 1935.
5. Yates, Norris. “The American Humorist”. Conscience of the 20-th Century. – N.Y.: The Citadel Press, 1956.
6. Долгушева О.В. “Трикстер” - “простак” - “маска” в художній прозі І.С.Нечужа-Левицького та Марка Твена. // Типологія української та американської літератур. Ч.1. на порубіжжі XIX-XX сторіч: Зб.наук.праць / За ред. С.М. Пригодія. – К.:Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – С. 4-27.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Долгушева – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: американо-українська літературознавча компаративістика.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ РОЗГОРНУТИХ ТРОПІВ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Олександр ЄМЕЦЬ (Хмельницький, Україна)

У роботі розглядається структура розгорнутих тропів в оповіданнях Д.Томаса. Визначаються три види структурної будови розгорнутих тропів: радіальна, комбінована та ланцюгова структури. Розгортання тропів відображає механізм образного мислення автора і створює стилістичну конвергенцію.

The structure of extended tropes in D.Thomas's short stories is considered. Three major types of structure of extended tropes are determined: radial, combined and chain structures. The extension of tropes reflects the mechanism of the author's metaphoric thinking and creates stylistic convergence.

В останні роки інтерес до вивчення тропів, перш за все метафори і метонімії, значно зріс. Цьому сприяла відома робота Дж.Лакоффа і М.Джонсона "Metaphors We Live By", де стверджується, що наша повсякденна понятійна система є метафоричною за своєю суттю [4]. Теорія концептуальної метафори дала поштовх дослідженню метафори не лише у художніх, але й у публіцистичних і рекламних текстах, розмовній мові. Праці вітчизняних вчених Б.П.Іванюка, Д.М.Колесник [1; 2] та інших присвячені ролі тропів у тексті, концептуальному характеру авторської образності.

Разом з тим значно менше уваги приділяється дослідженню розгорнутих тропів. Проте саме розгорнуті тропи виявляють не лише механізм створення окремого тропу (метафори, порівняння) або семантично подібної групи тропів, але й механізм метафоричного мислення, оскільки виявляють зв'язок образів у мисленні автора, асоціації, що сприяють виникненню образної картини.

За висновком Ю.С.Степанова, "у багатьох випадках семантичні властивості мовних одиниць, розміщених у досить довгому контексті (дискурсі), що динамічно розвивається, виявляються істотно відмінними від семантичних властивостей тих самих одиниць, які розглядаються в ізольованому вигляді або в короткому контексті" [3: 330].

Метою нашої роботи є дослідження структурної будови розгорнутих тропів (РТ), взаємодії і взаємозв'язку частин образної структури в рамках РТ. Матеріалом є оповідання видатного британського поета і прозаїка Ділана Томаса, твори якого відзначаються широким використанням оригінальних метафор, порівнянь, розгортанням тропів протягом абзацу, частин твору або цілого тексту.

Аналізуючи зв'язок між частинами розгорнутого тропа у творах Томаса, ми встановили три основні види взаємодії центрального тропа з додатковими (або периферійними) образами: 1) використання прямих позначень для створення додаткових образів; 2) використання як прямих позначень, так і тропеїчних засобів для розширення тропа; 3) "ланцюговий" спосіб розгортання і взаємодії компонентів тропа, в результаті чого утворюється троп, який можна охарактеризувати як *кільцеву* метафору. Відповідно до типів зв'язку між компонентами РТ в роботі визначені три види структурної будови розширених тропів: **1) радіальна структура; 2) комбінована структура; 3) ланцюгова структура.**

Перший вид взаємодії частин образної структури розгорнутої метафори або розгорнутого порівняння базується на тому, що автор вживає переважно прямі позначення для створення додаткових образів, які розвивають центральний троп. Всі додаткові образи при такому типі взаємодії працюють виключно на центральний образ. Назвемо такий вид взаємодії радіальним – всі додаткові образи, як промені, ідуть від центру, від центрального тропа. Відповідно, і сама структура тропа може бути названа радіальною. Виразні приклади такого взаємозв'язку компонентів тропа можна зустріти в розгорнутих метафорах *sleep – girl, mist – mother, world – ball* ("The Dress"), *lawn – sea* ("The Tree"), *shadows – people* ("In the Garden"), *landlord – wolf* ("A Story") та ряді інших.

Ключовий розгорнутий троп в оповіданні ("The Dress") базується на взаємодії центрального образу *sleep – girl* з прямими позначеннями об'єктів та дій, що використовуються для надання додаткових ознак: *If he met sleep, sleep would be a girl. ... 'Lie down', she would say, and would give him her dress to lie on, stretching herself by his side. Even as he dreamed, and the twigs under his running feet had made a noise like the rustle of her dress.* Всі дієслова та дієслівні форми - *would say, and would give, stretching herself* займенник *she*, іменники – *her dress, the rustle of her dress* – використовуються для позначення об'єкта метафори. Кожна з цих мовних одиниць додає певні риси, штрихи до об'єкта тропа – дівчини, описуючи її дії, одяг, розмову.

Можна відзначити, що Томас включає до складу розгорнутого тропа слова з того самого семантичного поля, до якого належать лексичні одиниці, що позначають об'єкт метафори або порівняння. Частіше ці мовні одиниці характеризують зовнішні риси об'єкта тропа, підкреслюють такі додаткові ознаки, які виділяють реальну або уявну зовнішню подібність суб'єкта та об'єкта тропа, наприклад *sleep – girl + dress*. У пізньому оповіданні "A Story" розгортання зооморфного порівняння в метафору відбувається за допомогою зовнішніх характеристик, які мають на меті надати більшу достовірність центральному образу *landlord – wolf*, переконати читача у подібності хазяїна пивного бару до вовка: *The landlord stood at the door to welcome us, simpering like a wolf. He was a long, lean, blackfanged man. 'What a beautiful August day!' he said, and touched his love-curl with a claw. That was the way he must have welcomed the Mountain Sheep before he ate it, I said to myself* [5: 133]. До зовнішніх характеристик можна віднести слова *wolf – blackfanged, claw*, до імпліцитних ознак – дієслово (*he*) *ate (it)*. Всі додаткові ознаки не лише підтримують основний образ, але й підсилюють негативну оцінку суб'єкта тропа, а кінцеве речення розгорнутого тропа викриває лицемірство хазяїна бару.

У наведених розгорнутих метафорах виявляється такий прийом, як стилістична конвергенція. У метафорі *mist – mother* семантика тропів взаємодіє з їх синтактикою, зокрема паралельними конструкціями (*But the mist was ... - The mist made ...*), алітерацією – повтором звуку [m]. Метафора *sleep – girl* включає лексичний повтор (*dress*), повтор звуку [s] в словах *sleep, dress, say, stretching, rustle*. Метафора *landlord – wolf* також включає взаємодію семантики тропів з фоностилістичними засобами, зокрема 11-разовим повтором звуку [l] в ключових словах *landlord – wolf*, в інших лексичних одиницях: *welcome, lean, long, love-curl, claw*.

Основу другого типу взаємодії частин РТ складає сполучення прямих позначень з тропеїчними засобами для розширення образу. Якщо перший вид взаємодії компонентів сприяє створенню чіткої структури розгорнутого тропа, тобто перше речення включає суб'єкт і об'єкт тропа, а решта речень розвиває головний образ, містить додаткові ознаки, то другий різновид розгорнутого тропа не має чіткої структури. Це може бути зумовлене тим, що існування кількох тропів у складі одного розширеного образу веде до появи побічних ліній в оповіді, до зміни теми тропа. Нові, додаткові тропи, які з'являються у структурі розгорнутої метафори, можуть бути відмінними з точки зору семантики. Так, у ряді оповідань Томаса другий вид розширених семасіологічних виразових засобів має суб'єкт тропа, але не містить експліцитно вираженого об'єкта тропа (метафори в оповіданнях "A Visit to Grandpa's", "The Orchards"). Взаємодія компонентів таких виразових засобів ускладнюється, тропи вирізняються більшою протяжністю.

В оповіданні "A Visit to Grandpa's" розгорнутий троп у сильній позиції (першому абзаці тексту) починається не з суб'єкта, а з метонімічних деталей об'єкта тропа. Суб'єкт розгорнутої метафори (*the old man*) мінується лише в кінці речення: *In the middle of the night I woke from a dream full of whips and lariats as long as serpents, and runaway coaches on mountain passes and wide, windy gallops over cactus fields, and I heard the old man in the next room crying, 'Gee-up!' and 'Whoa!' and trotting his tongue on the roof of his mouth* [5: 40]. У самому реченні багато прямих позначень, які можна віднести до функціонально-семантичного поля "Біг коней": *whips, lariats, cactus fields, gallops, trotting*, вигуки 'Gee-up' 'Whoa!' Деякі з цих мовних одиниць позначають компоненти нерозширених тропів – порівняння *lariats as long as serpents*,

метонімічного епітету *windy gallops*, метафори *trotting his tongue*. У цілому образна мікротема абзацу витримується.

У наступному абзаці хід тропеїчної оповіді переривається, в тому числі за допомогою порівнянь, які відрізняються від першого тропу за семантикою: *The floorboards had squeaked like mice as I climbed into bed, and the mice between the walls had creaked like wood*. [5: 40] Такий розвиток тропеїчної оповіді можна назвати "зигзагоподібним", непослідовним, оскільки надалі спостерігається продовження розгорнутого тропу, використання нових тропів, які підтримують центральний образ - *'Whoa there, my beauties!'* cried grandpa. *His voice sounded very young and loud, and his tongue had powerful hooves, and he made his bedroom into a great meadow* [5: 41], а потім перехід до дещо іншого за семантикою порівняння: *I heard grandpa shout, Gee-up!* as loudly as a bull with a megaphone [5: 41]. Останнє гіперболічне порівняння має явний гумористичний характер завдяки метафоричному продовженню (*a bull with a megaphone*); воно забарвлює всю оповідь у жартівливі тони. Розгорнутий троп завершується додатковими образами, які реалізуються у переважно семантично подібних метафорах і порівняннях: *He was sitting straight up in bed and rocking from side as though the bed were on a rough road; the knotted edges of the counterpane were his reins; his invisible horses stood in a shadow beyond the bedside candle* [5: 41].

Центральний образ тропу є дещо розмитим завдяки його протяжності, але основну образну тему можна сформулювати таким чином: дідуся в ліжку здається, що він скаче на конях. Реальним об'єктом тропу слід вважати слово *bed*, а метафоричним – *horses*. Сам образ у скороченому вигляді може виглядати так: *grandpa riding the bed as though it were horses* (порівняння); *grandpa riding the horses in bed* (метафора). У структурі розгорнутого тропу спостерігається досить висока концентрація семантично близьких тропів і прямих позначень, які розвивають основну тему. Протяжність тропу сприяє інтеграції частини твору, а взаємодія центральної метафори з відмінними за семантикою та структурою тропами – метонімічними епітетами, гіперболічними метафорами, порівняннями, з синтаксичними виразовими засобами створює стилістичну конвергенцію.

Аналогічна зигзагоподібна, комбінована структура спостерігається також у розгорнутій метафорі *fish – princess – fiddle* в оповіданні "A Prospect of the Sea", де сполучаються метафори *fish – princess, princess – fiddle*, які перериваються двома іншими метафорами.

Разом з тим принцип породження одного образу іншим наближає другий вид взаємодії частин РТ до третього різновиду взаємозв'язку тропеїчних компонентів – **ланцюгової взаємодії**. Під ланцюговою взаємодією компонентів розгорнутого тропу ми розуміємо такий різновид взаємодії тропів, коли один образ породжує інший, який, в свою чергу, завдяки новим асоціаціям породжує ще один образ. При такій побудові тропу семантика вихідного знака стає максимально широкою.

Досить яскравий приклад ланцюгової взаємодії тропів зустрічається в оповіданні "The Visitor". Головний персонаж, смертельно хворий Пітер уявляє себе островом у південному морі, тому він починає думати про воду, відчуває спрагу. Пітер намагається вимовити прохолодні слова (*cool words*), які складаються у поетичний рядок. Ланцюжок, послідовність асоціацій веде до того, що один троп породжує інший: *It pleased him to look upon the unmoving waves of bedclothes, and think himself an island set somewhere in the south sea. → <...> And thinking of an island set somewhere in the south caverns, he thought of water and longed for water*. Шурхіт жіночого плаття асоціюється з шумом води, вода в свою чергу викликає відчуття прохолоди: *Rhianon's dress, rustling about her, made the soft noise of water. - She brought him water in a glass, and held the glass up level with his eyes so that he could see the room through a wall of water. → <...> He imagined the coolness under the sea. - He thought of some cool words, and made a line about an olive-tree that grew under a lake* [5 :28-29]. Розширена метафора завершується поверненням до суб'єкта тропу, але суб'єкт – чоловік – отримує вже іншу ознаку, відмінну від первинної, – не острів, а поет-творець. Синтаксична особливість даного виразового засобу полягає у створенні оригінальної структури розгорнутого тропу, яку можна охарактеризувати як **кільцева метафора**.

Кільцева розгорнута метафора в оповіданні "The Visitor" складається з кількох метафоричних ланцюжків, або відрізків, які об'єднуються спільним суб'єктом розгорнутого тропу (Пітер), об'єкт кожного ланцюжка змінюється: *island → water → green → place → poet*. Кожний троп у рамках кільцевої розгорнутої метафори, в свою чергу, розгортається за допомогою додаткових образів, які актуалізуються переважно через прямі позначення. Так, перший троп *man – island* в складі РТ розширюється за допомогою семантично близьких одиниць: *rich and miraculous plants, the seeds grown fruits, the trees, apples*. Тобто, перший розгорнутий троп у складі кільцевої метафори відображає проаналізований нами радіальний, різновид взаємодії компонентів розгорнутого тропу (наприклад, *mist – mother*). Відповідно, третій тип структури розгорнутого тропу, який ми назвали ланцюговою структурою, в оповіданнях Томаса включає послідовне сполучення першого, радіального типу взаємодії в кожному з тропів – компонентів цього розгорнутого метафоричного тропу. Таким чином, кожний компонент такої розгорнутої метафори зв'язаний як з суб'єктом цілої метафори, так і з об'єктом свого ланцюжка.

Кільцева метафора є виразним проявом поетичної, образної прози, оскільки вона відображає своєрідний розвиток міфологічного мислення у тропі, хід асоціативного мислення, образні взаємоперетворення об'єктів.

При ланцюговій взаємодії компонентів розширених тропів, як і при двох інших видах їх взаємодії, актуалізується такий важливий прийом, як стилістична конвергенція. Особливо характерним є утворення стилістичної конвергенції при розгортанні тропів на значних за обсягом фрагментах оповідань, як кільцева метафора *man – island*. У процесі розгортання цієї метафори відбувається взаємодія одночасно кількох стилістичних прийомів – високої концентрації тропів, лексичних повторів (*sea, island, water*), звукових повторів (*an island set somewhere in the south sea; Rhianon's dress, rustling about her, made the soft noise of water*), синтаксичних повторів та паралельних конструкцій.

Таким чином, аналіз розгорнутих тропів в оповіданнях Томаса дозволив виявити деякі механізми метафоричного мислення автора, зв'язку образів в його картині світу. У ході взаємодії компонентів РТ актуалізується полісемантизм вихідного знака, вихідне поняття отримує додаткові, незвичні ознаки (*man-island, horses-bed*). При розгортанні тропів у творах Томаса часто виникає стилістична конвергенція, що надає тексту поетичності.

Вивчення розгорнутих тропів як у рамках традиційної стилістики, так і у рамках теорії концептуальної метафори є перспективним і може бути продовжено на матеріалі інших авторів, текстів інших функціональних стилів, як у відомій промові М.Л.Кінга "I Have a Dream".

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Иванюк Б.П. Метафора и литературное произведение (структурно-типологический, историко-типологический и прагматический аспекты исследования). – Черновцы : Рута, 1998. – 252 с.
2. Колесник Д.М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А.Мердок: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Черкасы, 1996. – 260 с.
3. Степанов Ю.С. В поисках прагматики (Проблема субъекта)// Изв. АН СССР. Серия лит. и языка. – 1981. – Т.3, №4. – С.325-332.
4. Lacoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago:Chicago Univ, Press, 1980. – 242 p.
5. Thomas D. *A Prospect of the Sea and Other Stories and Prose Writings*. – L.:Dent, 1966. – 136 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Ємець – кандидат філологічних наук, доцент, зав.кафедри романо-германських мов Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: стилістика англійської мови, інтерпретація тексту, переклад, концептуальна метафора.

ІНТЕГРАЛЬНІСТЬ ЛІНІЇ «ТЕКСТ – КОНТЕКСТ» У МАЛОЇ ПРОЗІ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ ТА ІНГЕБОРГ БАХМАНН: ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

Іван ЗИМОМРЯ (Дрогобич, Україна)

У статті висвітлена позиція щодо місця художнього простору у тексті малої прози Емми Андієвської та Інгеборг Бахманн крізь призму філософських та психологічних вимірів.

In the article the position as to the place of fiction spaciousness in the short stories of Emma Andiyevska and Ingeborg Bachmann through the prism of the philosophical and psychological dimensions is outlined.

Художній простір органічно пов'язаний з побудовою тексту. Це особливо примітно для малої прози, в якій міститься конденсований згусток реальних подій, з одного боку, та вигаданих, ірреальних візій – з іншого. Місце художнього простору може мати сталу величину, якщо йдеться про вияв традиційної конструкції як невід'ємного складника національної ідентичності; або ж змінюватися залежно від конкретики фіксації певного факту, осмисленого автором першотвору. Ілюстрацією такого зв'язку може послужити мала проза Емми Андієвської та Інгеборг Бахманн, яку варто розглядати крізь призму філософського та психологічного вимірів тексту.

В Україні творчість Емми Андієвської тривалий час була цілком вилучена з національного художньо-культурного життя. Проте в 90-х рр. ХХ-го століття, коли відбувався складний процес оновлення українського літературознавства й з'явилися нові акценти в інтерпретації як літературно-історичних подій, так і літературних постатей, визнання до неї прийшло й на Батьківщині. В критичних розвідках її відносять до «найвидатніших представниць модерного дискурсу у літературі української діаспори» [3, 25] тощо. Дискурс про творчість української авторки зумовлений потребою багатопланового розуміння шкали цінностей, системне вивчення яких давно на часі. Йдеться передусім про теоретичне осмислення загального річища мистецьких і позакультурних впливів, що мали місце в історії розвитку української духовності в умовах чужонаціонального середовища. У такому ключі в працях Т.Возняка, Т.Гундорової, А.Мойсієнка, С.Павличко розглядається стильова модель поетичного мислення Емми Андієвської, питомий ґрунт якої заснований на індивідуальних засадах. На думку Р.Мовчан, вони спираються на рівні світоглядних позицій на філософію екзистенціалізму, а естетичних – переважно на концепцію сюрреалізму. При цьому письменниця залишається вірною своєму світовиду – він наскрізь український, хоч і заснований не на національно-етнографічній тканині, а переважно – на загальнолюдському, синтезуючому тлі.

Емма Андієвська (1931), як і визначна австрійська письменниця Інгеборг Бахманн (1926–1973), – активні носії передусім експериментально-інтелектуальної художньої системи з її підвищеною увагою до внутрішньої сутності людини, коли в основу творення характерів обидві авторки кладуть певний код, що спричиняє своєрідний малюнок з їхньої творчої уяви. Цей код розгортається в заданому ритмі – то повільно, то ретроспективно прискорено, оскільки він пов'язаний з динамікою вкраплення в художню тканину «мотиву очікування» (К.Гайзер) [9]. Однак, як показує наш аналіз, повсюди наявна апеляція до подвійного адресування внутрішньому й зовнішньому світові людини. Останнє свідомо загострює тло проблеми психологізму й водночас дієво передає акцент руху від об'єктивного до суб'єктивного, а нерідко – від реального до уявного. У цьому зв'язку особливої уваги, на наше переконання, заслуговують ті аспекти поетики прози Емми Андієвської та Інгеборг Бахманн, які не знайшли з боку літературознавців належного висвітлення у зіставному типологічному ключі [11]. Йдеться про рамки розкриття внутрішнього світу змальованих особистостей та їхніх психічних станів у зіткненні з зовнішнім світом. Характер відтворення внутрішнього конфлікту, що вказує на часову напруженість, числову пропорцію та реальну подію, неважко віднайти на сторінках, наприклад, збірок новел «Подорожі» та «Тигри» Е.Андієвської, з одного боку, та в повісті «Три дороги до озера» зі збірки оповідань «Симультанка» І.Бахманн, а також її новелетки «Три листи до Феліціана» [6], написаної у епістолярному ключі, – з іншого. Зрозуміло, особливості бачення простору у зразках малої прози з-під пера української та австрійської письменниць щодо філософських та психологічних вимірів далеко нерівнозначні, у першу чергу, в сполучі з розгортанням психологічного п і д т е к с т у та вибором цільової межової ситуації.

Докладний аналіз малої прози Емми Андієвської та Інгеборг Бахманн засвідчує: названі авторки чітко розрізняють як категоріальні, так і референтні ознаки кожного – відтвореного ними – явища. Це винятково важливо для об'єктивного розуміння складних за поетикою творів.

Художній ефект, ніби вирваний з творчої інтуїції, про роль якої у творчому процесі відомий французький філософ А.Бергсон (1859–1941) писав: «Щоб навчитися інтуїтивно мислити, треба вдатися до зусиль, які змінюють саму перспективу філософського усвідомлення реальності. Інтуїція спроможна вчинити абсолютний «переворот» у свідомості, позбавити людину від фальшивих звичок, установок і стереотипів, які сковують нашу свободу. Ми повинні лише зробити зусилля, щоб позбавитися пут повсякденного життя, і тоді речі постануть перед нами в новому світлі, ми зможемо доторкнутися до їх найглибшої сутності. Тому бути спроможним мислити інтуїтивно означає змінити сам образ життя, навчитися жити в триванні, побачити в оригіналі світ і самих себе...» [2, 151]. Ця думка дозволяє глибше зрозуміти творчий феномен Е.Андієвської та І.Бахманн. Їхня художня інтуїція з проєкцією на активне світоспоглядання спричиняє на рівні естетичної, етичної та дидактичної функцій ефект конкретного співпереживання, сприйняття духу вічних, а не «мандрівних» істин.

Осмилення людського буття, теперішнього й майбутнього людини, її прагнень та плінність психології особистості – питання, що творять основу творчості Емми Андієвської. При цьому увагу письменниці привертає як вплив соціального середовища на формування особистості (приміром, збірка новел «Проблема голови»), так і окремішне місце людини в суспільстві, коли в її внутрішньому світі співіснують емоціональна, вольова, раціональна та ірраціональна стихії. Авторка уникає конформістських підходів, усталених поглядів на пошуки й сприйняття істини, історичної події, індивідуальної оцінки. Емма Андієвська вибирає складний шлях не тільки в змістовому плані твору, а й у психологічній наповненості образу. Психологізм прози як стильова єдність, художня система засобів і прийомів спрямований на докладне розкриття духовного стану героя, асоціативно-психологічне моделювання його внутрішнього світу. Але авторка свідомо дистанціюється від оцінок-коментарів, намагається залишити якомога більше простору для активної думки реципієнта. Її персонажі – це не тільки об'єкти авторського слова, а й суб'єкти на рівні «Я-особи». Тому авторська позиція не акцентується, а здебільшого залишається в підтексті.

Конфлікти між дійсністю й мрією, взаємини персонажів з іншими й усвідомлення свого внутрішнього ества, а звідси – відповідне моделювання художньої реальності передбачають розширення жанрових меж творів. При чому, модифікація жанрів малої прози письменниці – це вираження індивідуального письма, що виливається в самобутнє явище, зумовлене різними напрямками течій, тенденціями літератури ХХ–го століття. Письменницю як творця книги «Подорож» [1] зближує з експресіонізмом увага не стільки до конкретно-історичної, скільки до філософсько-психологічної суті зображуваного. В основі її новел лежать роздуми про одвічну боротьбу добра й зла; біль за сучасну людину, її сповнену несподіваних подій долю; концентрація уваги на окремих рисах людського характеру, на проявах підсвідомого; химерне поєднання трагічного з героїчним, коли смерть постійно нагадує про своє існування. Експресивність оповіді, ефект загостреної емоційності сприйняття змальовуваного забезпечується широким використанням поетичних засобів художньої виразності – гіперболи, алегорії, гротеску, антитези, іронії тощо. Імпресіоністичні хвилі огортають новели, підіймаючи на площину явного підсвідомі імпульси. У свою чергу, підсвідомі імпульси акумулюються в образах, що займають ключову позицію в художньому світі письменниці. Це сприяє незвичній асоціативності творів. Йдеться про художню трансформацію Еммою Андієвською власних екзистенційних настроїв, вражень від фрагментів дійсності, компонування їх у складний стилістичний

комплекс. Отже, з імпресіоністичних рис, властивих її новелам, можна назвати: суб'єктивність зображення; ліризм оповіді; змалювання нервових, депресивних настроїв героя; використання символіки, фраз, які допомагають висвітлити плин вражень; переплетіння малого й великого. Проте авторське визначення творів як «сюрреалістичні новелетки» теж достатньо обґрунтоване. Зіткнення абсурдних думок і образів, що провокує перехід звичайної ситуації в межу; випадкові образи в контексті; химерний розвиток думки; парадоксальність художньої форми – це сюрреалістичні риси малої прози Емми Андіївської. На переконання Ю.Шереха, «новелі Андіївської аж надто прозорі в своїй техніці сюрреалізації реальності... Якщо обминути другорядне, техніка письменниці складається з трьох засобів. Це реалізація гіперболи, реалізація метафори й зсув реалій» [5, 178].

Новели у збірці «Подорож» вражають реципієнта фантазмагоричністю, силою авторської фантазії, глибиною філософських узагальнень. Прорватися крізь видиму реальність до прихованих її глибин – ось завдання. Водночас виявлена туга за духовною свободою людини. Мала проза Е.Андіївської, за слухним спостереженням П.Сороки, «міфологічна, абстрактна, розрахована на тих, хто вміє відчувати не лише зовнішню красу, а й внутрішній, прихований від звичного зору чар, вона овіяна магією таємничості, яка одночасно приваблює і насторожує» [4, 141]. Загалом її об'єднує тема відносності людських знань і вчинків. Поділяючи релятивістські погляди німецького філософа І.Канта (1724–1804), Е.Андіївська заперечує можливість об'єктивного пізнання світу. Вона переконана: розум людини не здатний нічого пізнати поза відчуттями. Тому знання про навколишній світ мають умовний характер. Унаслідок того, що психіка дійових осіб письменниці не в змозі впорядкувати світ, у них виникають гострі внутрішні суперечності. Персонажі намагаються владнати їх за допомогою вчинків, подекуди абсурдних. При цьому будь-який їхній вчинок, а навіть намір неодмінно проходить випробування антиноміями добра й зла.

Однак Емма Андіївська не ставить собі за мету пояснити довкілля. Засоби зображення підпорядковані конкретній меті, а саме: втілити за допомогою вимислу ідейно-естетичний задум так, аби він набув життєвої й художньої переконливості. При цьому в творах відсутні відкриті дидактичні акценти. Замість них – притчеподібні філософемі, сповнені екзистенційного смислу. Авторка застерігає: без оновлення моральних цінностей суспільство приречене на знищення. Відповідно до запитів нового часу еволюціонує тематика творів Емми Андіївської. Вони вбирають у себе широке коло явищ і реалій навколишньої дійсності. У цьому зв'язку ми поділяємо думку П.Сороки, який підкреслює: «Її (Емми Андіївської – І.З.) неповторна індивідуальність в тому, що вона все сприймає по-своєму, все прагне переломити крізь призму власного бачення: коли учуднено, коли гротескно, коли з чималою дозою сарказму, але завжди несподівано, незвично, небуденно» [4, 22].

Простеження жанрової еволюції в малій прозі Емми Андіївської засвідчує: зразки психологічної новели з внутрішнім монологом були предтечею її великих прозових полотен. Оповідання, новели, поезії в прозі, казки (збірки «Подорож», «Тигри», «Джалапіта», «Проблема голови» та «Казки») – невід'ємна оригінальна складова творчості письменниці зі своєю поетикою жанрового буття поетичної художньої ідеї. Пошуки нових сюжетно-композиційних форм концентруються навколо чинників поглибленого психологізму, естетичних ідеалів, вдосконалення, урізноманітнення вимірів авторського бачення складних і суперечливих виявів людської природи з акцентом на болісних зламах її психіки. Наративні структури малої прози викристалізують тяжіння до відтворення теперішнього часу «новими очима» (Г.Гайне), виокремлення його значущості, що контрастує з великою прозою Е.Андіївської. Новелістичні структури малої форми слід розглядати крізь призму внутрішнього мовлення героїв, що характерне загалом для досвіду українських авторів ХХ–го століття. На противагу романам («Герострати», «Роман про добру людину», «Роман про людське призначення»), де відтворений внутрішній стан героя в екстремальних умовах, межових ситуаціях, у малій прозі наголос робиться на осмисленні факту, події, явища, а також настроїв персонажів, їхніх почуттів, вихоплених із підсвідомості в звичайних умовах. Е.Андіївська – один із самобутніх творців малої епічної форми в українському письменстві другої половини ХХ–го століття.

Натомість зразки австрійської малої прози – з огляду на типологічне зіставлення з українськими – містять своєрідне продовження інтелектуальної, філософсько-психологічної лінії, що була характерна для німецької літератури загалом, зокрема, для творчості Т.Шторма, Т.Фонтане, Г.Гессе, Т.Манна, Г.Фаллади, В.Борхерта [7; 8; 11]. Вплив цієї мотивованої лінії – це один з вагомих чинників, що спричинив дієвий діалог між літературами народів Східної, Центральної та Західної Європи за минулих епох і спричиняє курс їхньої взаємодії в ХХІ столітті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андіївська Е. Подорож: Новелі. – Мюнхен, 1955. – 100 с.
2. Бергсон А. Опыт о непосредственных данных сознания. Материя и память // Бергсон А. Собрание сочинений. В 4-х т. – М.: Московский клуб, 1992. – Т. 1. – 336 с.
3. Плерома 3'98. Мала Українська енциклопедія актуальної літератури. Проект «Повернення деміургов» / Укладники: Володимир Єшківлев, Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 288 с.
4. Сорока П. Емма Андіївська. Літературний портрет. – Тернопіль, 1998. – 240 с.
5. Шерех Ю. Диптих про книжки з подвійним дном. Фрагмент // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 171. – С. 177 – 182.
6. Bachmann I. Drei Briefe an Felician // Lust am Lesen / Hrsg. von T.Graf, U.Heldt. – München-Zürich: Piper, 1992. – S. 17 – 19.

7. Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart / Hrsg. von W.Beutin u.a. – Stuttgart-Weimar: Metzler, 1994. – S. 553.
8. Doppler A. Geschichte im Spiegel der Literatur. Aufsätze zur österreichischen Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts. – Innsbruck, 1990. – 256 S.
9. Heiser C. Das Motiv des Wartens bei Ingeborg Bachmann: eine Analyse des Prosawerks unter besonderer Berücksichtigung der Philosophie der Existenz. – Röhrig: St. Ingbert, 2007. – 363 S.
10. Ingeborg Bachmann: neue Bilder zu ihrer Figur; von Filmrinnen und einer Graphikerin, DichterInnen, einem Mediziner und fünf Literatur-ForscherInnen / Hrsg. von F.Aspetsberger. – Wien: Studien-Verl., 2007. – 208 S.
11. Österreichische Erzählungen des 20. Jahrhunderts / Hrsg. von A.Brandstetter. – Salzburg-Wien: Residenz Verlag, 1984. – 447 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іван Зимомря – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: українська література XX століття, творчість письменників української діаспори.

РОЛЬ ОБРАЗНИХ ПАРАДИГМ У РОЗКРИТТІ ЗМІСТОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Світлана КАЛЕНЮК (Миколаїв, Україна)

У запропонованій статті показано, як через систему образів, логіку характерів персонажів письменник втілює національну ідею, прагнення народу створити свою вільну державу. Вираження змістово-концептуальної інформації розглядається на основі створення картини світу художнього твору.

The way Ulas Samchuk incarnates the national idea and people's craving for creating a free state through the system of images and logics of characters' personalities is analyzed in the article. The explication of conceptual information is described in the light of the world's scene in the fiction work.

Конкретний зміст є відображенням авторського бачення світу. Авторська оцінка є невід'ємною складовою змістово-концептуальної інформації художнього твору. Автор, як виразник ідей свого часу, втілює у тексті сучасну йому картину світу, але водночас він самостійно створює неповторну картину світу свого художнього твору. Мета статті – простежити роль образних парадигм у розкритті змістово-концептуальної інформації художнього твору.

Формування змістово-концептуальної інформації художнього твору належить до проблем лінгвістики тексту й пов'язане з проблемою дослідження картини світу.

Творчість письменника засвідчує постійний пошук засобів художнього вираження, які б сприяли створенню його моделі світу. Він видобуває із слова ті значення чи відтінки, які найбільшою мірою дають можливість втілити своє бачення світу.

Одним із засобів вираження є образи-символи, в яких акумулюється ідейно-художня енергія твору, якнайяскравіше виражається світобачення письменника, проблеми його доби. Мова як спосіб пізнання дійсності через систему властивих їй образів і символів сприяє створенню національно орієнтованої картини світу, що ґрунтується на народному світобаченні. В уявленні українців такі поняття, як **земля, хата, мати, верба, тополя** і багато інших, набувають виразно національно-культурного забарвлення, символізуються.

Не випадково „український Гомер XX століття”, письменник з українською душею та українським способом мислення, Улас Самчук концентрує свою мистецьку увагу на Землі, осяяній сонячним промінням з чистої голубині неба, в ореолі особливо привабливого для українця сполучення барв. Земля – основа художньої картини світу Уласа Самчука, вона є символом жіночого начала, материнства, осмислюється як прародителька і годувальниця всього живого. Ще з дохристиянських вірувань нашого народу земля – наша мати: вона родить нам усе, що потрібно для життя, напр.: *Сонце – шалений і дикий огнепад, заливає лани, мужиків, птахів; земля, мов спрагла коханка, звабливо розпускає свої принади, що по них досхоchu йдуть коханці і сиплють плодом, потом, молитвою. Роди велике, непорочна! Роди, прамати всіх родів!* [2: 251]. Сонце – джерело усього життя на землі, воно диктує ритм праці селянина, керує фізичним навантаженням і відпочинком людини. І оскільки сонце дає нам життя, тому найдавнішим є образ світла, як символ розумових і духовних якостей людини. У творах письменника Сонце, Небо та Земля є не просто образами-пейзажами, а набувають значення філософськи осмислених символів – символів невмирущого людського життя (Сонце), Величного Духа (Небо), та Буття Нації (Земля).

Сказати, що твір Уласа Самчука „Волинь” – про його рідну волинську землю, це було б надто мало. Бо через органічний і живий, часто підкреслено персоніфікований образ землі показано багато: і як у ставленні до землі виявляється філософія українського вітаїзму, і як бачать українці свою природу, працю на землі, як пов'язують свою хліборобську долю з землею [1: 227].

У словнику епітетів характеристика землі подається за родючістю – багата, многоплідна, плодюча [4: 144-148]. Земля у прозі У. Самчука подається з такими епітетами, напр.: *І все то хворобливо й жадібно чіпляється смачної, розкішної, п'янучої землі* [2: 252]; *Я вам кажу, немає кращої, по-моєму землі, як тут. Оця мастка глинкаватка... Проти сонця. Це перва земля під пишенцю... Там також на пишенцю дуже зручна земля* [2: 23]. "Земля" – ключове слово, яке виконує текстозв'язуючу функцію, червоною ниткою

проходячи через усю канву роману "Волинь". Письменник вносить своє розуміння землі, напр.: *Земля для всіх і всього. Земля найбільше щастя – більша за любов, за життя. Земля найбільший скорб – більший за золото і коштовні речі. Земля – сон мільйонів поколінь, казкове привабливе єство, містична сила космосу, наснага слабих і дужих. Золото, краса, любов, молодість і вічний учитель мудрості! От що земля* [2: 252]. Багатство епітетів та насиченість уривку абстрактними іменниками фокусують увагу читача, викликають емоційне ставлення, співзвучне авторському задуму. Земля є однією з дійових осіб у романі „Волинь”, предметом роздумів, мрій, сподівань.

У творах письменника колірна палітра землі має свої особливості. Природно земля – чорна, та автор вносить певні барви цього образу, пор.: *Знов простір і рідна, чорна земля, а Володько син її, справжній син найсильнішої з матерів* [2: 437]; *Земля тріпалась, мов піймана пташина, розгортала окраси, бриніла барвами. Нивки поля, мов багатокольоровий прапор, маєстатно маяли своїми просторими полотнищами* [2: 264]. Майстер слова вживає глибоко індивідуальні метафори, мотивовані цілісною семантикою конкретних деталей, зокрема в описі, коли Матвій засіває свій лан, напр.: *Його нічого не болить. Це лиш проходить хребтом ціна землі – своєї, людяної сонцем, литої потом і болючої, як і той хребет* [2: 251].

Досить часто письменник звертається до землі, щоб висловити своє захоплення нею. Земля в Уласа Самчука – свята. Емоційність образу землі посилюється за рахунок вживання цього слова у функції звертання, напр.: *Благословенна будь! Прийми від мене тепле, добре слово, Рідна Земле! Ти дала мені його через уста, через серце моєї матері... Вертаю. На! Кладу у стіп Твоїх, Пренепорочна і Свята... Я більше нічого не можу дати... Це все моє багатство. Виймаю з уст святі частинки й кожну з них я радісно із чистим серцем кладу на жертвенник Тобі, болюче кохана, Тобі, кровно-рідна* [3: 183].

Усім своїм багатоплановим образом землі письменник закликає нас берегти від скверни те, що збереже нас і дасть нам відчутти себе самим – нашу землю, напр.: *Ви, діти садків цвітучих і лунких гаїв. Чому зітхаете і звертаєте ваш погляд до неба. Не вірте. Звідси не впаде огонь і не спалить її – землю осквернену. Бог не на те її творив, щоб палити* [3: 155]. Отже, земля стає кульмінаційним образом авторських відступів, виповнює собою лірично-філософські роздуми персонажів.

Текстові, індивідуально-авторські особливості функціонування концептуального образу землі показують, що письменник розширює його семантичні межі. У слововживанні письменника земля – смачна, п'янюча, розкішна, кровно-рідна. Це свідчить про авторську оцінку цього образу. Коли ж йдеться про землю як про природну реалію, то вона постає як прекрасний витвір природи, що є основою життя.

Ніхто в світовій літературі не створив такого монументального образу батька, яким є у "Волині" образ Матвія Довбенка, напр.: *А батько? Завжди він батько. Він стоїть випростано, спокійно, незалежно. Щось горде в його обличчі...* [2: 132]; *Ішов плуг, ішов мужик за плугом, розривав цілину, визволяв сковану силу землі, родив життя. Служе побожно дивиться хлопець на ту ось, побіч, людину. Те вічно зі зморшками, високе чоло, ті ясні, чисті, поважні очі, той владний, горбатий ніс. Рука його тяжка і тверда, долоня широка, кулак вузлуватий з чіткими пругами набряклих жил. Лиш мала тінь від сонця падає на землю від його велетенської постаті. Завжди і завжди гордий він своїм батьком* [2: 253]. Міцність природи Матвія Довбенка виростає з тих передслов'янських коренів, які дають історикам та археологам право вважати Волинь та Полісся праколицкою всього східного слов'янства. Матвій міцно стоїть на своїй землі і переконаний, що *"земля – основа всього. Але кожний господар хай тямить: коли ми біля плуга, там на горі сидять вужі – нема нам щастя. Ми мусимо виповнити собою все! Ми чесні люди, що родились тут, і тут наше місце!"* [2: 280]. Це позиція свідомого українця, справжнього господаря своєї землі.

У творах Улас Самчук показує безмежну любов і повагу до батька, напр.: *Він це і це раз переконується, що отой суворий, простий, з розумними очима дід, то його власний батько. Йому приємно від цього, бо бути сином такого батька це найбільше щастя на землі* [2: 490]; *І от тепер, бачачи перед собою рідного батька, чуючи його мову, йому хочеться зірватися з постелі, обняти батька і цілувати його тверді мозолисті руки, його широке чоло, його благородні, зі щирим, одвертим поглядом, очі* [2: 490]. Творчість письменника засвідчує постійний пошук засобів художнього вираження, які б сприяли створенню його моделі світу. Він видобуває із слова ті значення чи відтінки, які найбільшою мірою дають можливість втілити своє бачення світу.

У сім'ї Уласа Самчука святими поняттями були Бог, праця, земля, рід, де хліборобський календар диктував розподіл обов'язків, де кожний знав свою роль і місце в житті. Саме з родини письменник виніс переконання, що людей треба цінувати за моральними прикметами, а не за мастковим станом. Ще одним епічним образом Уласа Самчука є образ жінки: жінки-матері, яка дає начало всьому живому, жінки-трудівниці, яка постійно клопочеться по господарству, жінки-виховательки, яка і власним прикладом, і словом прищеплювала дітям гідні риси. Мати Уласа Самчука – "мрійниця, неграмотний філософ серця. Безпосередній шматок чистої природи в дусі й тілі. Вона могла жити з ласки сонця і щедроти землі, як кожна ластівка" [5: 11]. Мати мала важливе місце в житті письменника, напр.: *Нема більшої істини, як та, що вложена в слово Мати, з якої відходить навкруги все, обняте життя* [2: 259]. Письменник навіть виявляє подібність цього образу з Матір'ю Божою, напр.: *Володько спостерігає дивне: йому видається, що очі його матері і очі Матері Божої однакові. Як це гарно, думає він і не може натішитись* [2: 132]; *Чув*

серцем свою матір, щось у ній було таке дивне, таке величне і таке святе. І хотілось йому до неї молитися [2: 199].

З особливою ніжністю автор описує материнську любов, напр.: *Що то буде з вас? – і в її голосі та її очах вичувалося стільки до них любові, стільки великої неповторної, матірньої любові, що світ, навіть коли б його одним великим злом вважати, то задля однієї крапельки тієї любові варто жити, боліти і на глибокому схилі життя відійти у вічність. Велична, благословенна любов матері! Кожний промінь сонця, дихання кожного листочка, кожний погляд закоханого дівочого ока, щирій порух звіряти, сміх і плач дитини і легіт небес – усе то з'єднано в одному теплому погляді матері! Будь благословенна!* [2: 59]. На прикладі простежимо, як автор ідеалізує любов матері, шляхом метафоризації та метонімізації приписує їй надзвичайні властивості.

Образ Марії – символ України (багатостражденної, терплячої, працюючої). Степан Пінчук першим вказав на символічність образу Марії. Роман У. Самчука витриманий у високому стилі художньої агіографії, що надає образу Марії вищого, над побутового сенсу, наближаючи її до біблейських героїнь: водночас мимохіть підносячи цей образ до рівня символу України.

Образи створюють можливість передати читачеві те особливе бачення світу, яке міститься у тексті.

В образі Володька Довбенка автор узагальнює найістотніші риси покоління молоді української інтелігенції 20-30-х років, яка вийшла з села з розбудженою силою творити і наполегливо шукала виходу своїй творчій силі у дуже складних політичних обставинах.

Концептуальний образ України – один з найхарактерніших у творчості Уласа Самчука. Автор невіддільний від важливих історичних подій, що вирішували долю України. Незважаючи на революції та воєнні катаклізми, Україна зазнала, крім поразок і зради, періодів піднесення, тріумфів. Увесь драматичний досвід новітньої української історії потребував серйозного, поважного, глибокого осмислення в літературі. Самчукові романи – характерні спроби такого осмислення. Звеличуючи предківську землю художнім словом, Самчук бачить у ній передусім втілення тих чеснот, яких найбільше бракувало його Батьківщині, його народові в часи найважчих і найвирішальніших випробувань 1917-1920 років та періоду Другої світової війни.

Отже, через змальовані картини епохи, систему образів, логіку характерів персонажів письменник втілює національну ідею, прагнення народу витворити свою вільну державу. Образи-символи є одним із засобів актуалізації змістово-концептуальної інформації художнього твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Єрмоленко С.Я. Мовні образи як символи української ментальності // Матеріали наук.-практ. конф.: Формування національної самосвідомості студентів вузів і загальноосвітніх шкіл. – К., 1994.
2. Самчук У.О. Волинь: Роман у трьох частинах. Т.1. –К.: Дніпро, 1993. – 574с.
3. Самчук У.О. Волинь: Роман у трьох частинах. Т.2. // Післямова Пінчука С. –К.: Дніпро, 1993. – 334с.
4. Словник епітетів української мови /С.П.Бибиц, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Пустовіт. – К.: Довіра, 1989. – 431с.
5. Фасоля А. М. Великий учитель свого народу. Вивчення творчості У.Самчука в середній школі: Посібник для вчителів, учнів, студентів. – Тернопіль: "Навчальна книга – Богдан". – 2000. – 96 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Каленюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та лінгводидактики Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського.

Наукові інтереси: стилістика української мови, культура мовлення.

ПЕРИФРАСТИЧНИЙ РЯД ЯК ЗАСІБ ПОЛІФОНІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Тетяна МІДЯНА (Львів, Україна)

У статті розглянуто перифрастичний ряд як засіб створення експресивного багатоголосся у художньому тексті, проаналізовано спільні та відмінні ознаки метафори і метафоричного перифраза.

The article deals with a periphrastic row as a means of creation of expressive polyphony, common and different features of metaphor and metaphorical periphrasis are analysed.

Аналізуючи художній текст з позиції комунікативно-діяльнісного підходу можна говорити про особливий вид комунікації – художній, оскільки такий текст – це одночасно і явище мови, і мистецтва [3: 10]. Він є поліфонічною структурою, яка включає декілька „голосів” [2]. Експресивне багатоголосся створюють у художньому тексті найрізноманітніші мовні засоби, проте слід за В.А.Масловою, ми вважаємо, що з позиції сучасної лінгвістики не можна розглядати експресивність як іманентну властивість мовних одиниць. Не можна ставити експресивність тексту в пряму залежність від кількості експресивних одиниць в тексті, бо власне при „зустрічі” тексту з реципієнтом кількість може перейти або не перейти в якість [3: 19]. У цій статті зупинимось на одному із засобів створення експресивного багатоголосся в художньому тексті, а саме на перифрастичному ряді.

Перифрастичний ряд – це послідовність перифраз до однієї особи або предмета. Перифраз – це явище мовлення і один з видів варіативної повторної номінації, який у формі номінальної фрази позначає суб'єкт, об'єкт або явище, акцентуючи увагу на одній або декількох його ознаках і не є контекстуальним синонімом до первинного позначення через відсутність семантичної спільності з ним. Перифрастичними ми називаємо такі відносини між перифразом і антицидентом, коли зберігається тотожність референта, але змінюється позначуване залежно від ракурсу сприйняття. Сигніфікативна відмінність між первинним позначенням і перифразом обумовлена об'єктом, суб'єктом, а також реципієнтом мовлення, на якого орієнтується автор при створенні цих стилістичних засобів. Синтаксичним оформленням перифраза виступає номінальна фраза. Це може бути просте слово, композит, а також словосполучення.

В романі Л.Фейхтвангера „Die hässliche Herzogin Margarete Maultasch” знаходимо приклад перифрастичного ряду до герцогині Маргарети, яку в Італії називають *die deutsche Messalina*, народ, який вона любить і опікується ним, нерозуміючи цієї доброти, звертає увагу лише на її зовнішній вигляд, тому говорить про неї *die wüste Teufelin*. Автор роману, також її вчитель Шенна ставляться до неї із співчуттям, називаючи її *arme Frau*.

Складовими перифрастичного ряду виступають логічні і образні перифрази. Таку класифікацію пропонують І.Р.Гальперін, Е.Різел в залежності від того, що є основою перифраза.

І. Логічні перифрази творяться на основі слів в їх прямому значенні. Цей тип перифраз ми поділяємо на дві групи:

1.1 Логічні перифрази без оцінних елементів, які розширюють позначуване зі сторони сигніфікативного значення і передають об'єктивну (фактологічну) інформацію. Наприклад: *der Mann in Zelle 134, der Mann von Odelsberg, der Maler des Hofes, die Dreiundzwanzigjährige*.

Відомо, що лексичне значення може поєднати у своїй структурі або обидва типи змісту - когнітивний і прагматичний, або обмежитись одним з них [5: 58]. Логічні перифрази без включення оцінних означень прагматично нейтральні, в їх структурі представлені лише слова з когнітивними компонентами змісту. Такі перифрази самі по собі “вільні від вираження суб'єктивних емоційно-оцінних відносин до денотатів мовлення. Проте, це не заважає їм в певних умовах контексту і ситуації мовлення отримати прагматичне забарвлення” [5: 59]. Але таке забарвлення індивідуальних перифраз не буде впливати із змісту його складових, а буде елементом змістової структури контексту. Наприклад:

So trommelte ich mich, sobald mein uniformierter Vater außer Sicht war und die Ankunft des Zivilisten, den ich damals schon meinen mutmaßlichen Vater nannte, aus dem Haus Maiwiese [12: 134]. В даному прикладі логічний перифраз *mein uniformierter Vater* до особи батька Оскара отримує іронічний відтінок в межах контексту.

1.2 Найбільше число становлять логічні перифрази, до складу яких входять оцінні елементи. Такий перифраз не тільки розширює позначуваний об'єкт зі сторони сигніфікативного значення, але й є засобом вираження оцінки до цього об'єкта, через те, що він поєднує в своїй структурі слова не лише з когнітивними компонентами значення, але й слова, в яких представлені обидва типи змісту: когнітивний і прагматичний. Наприклад: *die schönste Viudita des Landes, der ganze Mann mit seinem Löwengesicht, der Freundfeind, seine schöne, angenehme Freundin*.

II. Складовою образного перифраза є метафора або метонімія. У цій статті ми обмежимося дослідженням лише метафоричного перифраза.

2.1 Метафоричні перифрази

Той факт, що до складу метафоричного перифраза входить метафора і, що власне вона є основним джерелом його створення, ускладнює визначення метафоричного перифраза як автономної стилістичної одиниці. Відсутність чітких критеріїв розмежування приводить до того, що метафора і метафоричний перифраз часто змішуються. Багато лінгвістів намагались провести межу між цими двома явищами.

На думку І.Р.Гальперіна, І.З.Ільїної, основним критерієм розмежування метафори і метафоричного перифраза слід вважати структурні особливості: Перифраз – сполучення слів, метафора – одне слово. Але, як відзначає С.І.Комарова, цього критерію недостатньо, тому що в ад'єктивних метафорах прикметник набуває статусу метафори тільки в сполученні з іменником, а дієслово присудка – при наявності підмета. Таким чином, іменник в функції суб'єкта є складовою частиною дієслівної метафори, а іменник (стрижневе слово) – ад'єктивної [6: 15].

Як ми бачимо, більшість лінгвістів наголошують на відмінних ознаках досліджуваних явищ і не звертають увагу на їх спільні властивості. Такий вузький підхід не може дати вичерпної відповіді на поставлене запитання. Тому для розмежування метафори і метафоричного перифраза потрібний комплексний підхід, тобто аналіз їх спільних і відмінних ознак в плані структури, семантики і функцій, який допоможе не тільки відмежувати ці стилістичні засоби, але й пояснити шляхи створення метафоричного перифраза.

В зарубіжній літературі розрізняють два види метафори: метафора in *praesentia* і метафора in *absentia* [13]. Для того, щоб провести межу між метафорою і метафоричним перифразом, необхідно показати спільні і відмінні ознаки з однієї сторони метафоричного перифраза і метафори в *praesentia*, з іншого –

метафоричного перифраза і метафори в *absentia*. Одне з питань, яке виникає з цього приводу: чи можна відмежувати метафору від метафоричного перифраза на основі структурної ознаки, чи метафора – це слово, а метафоричний перифраз – це словосполучення, як про це неодноразово говориться в теоретичній літературі. Відповідь на це питання можна знайти, розглянувши обидва феномени під семантичним кутом.

Порівнювані стилістичні засоби відповідають різним тенденціям художнього мовлення. Субстантивна метафора позбавлена синтаксичної рухливості. Вона не приймає ні уточнюючих, ні інтенсифікуючих, ні обставинних модифікаторів. Метафора лаконічна, вона скорочує мовлення, уникаючи пояснень і обґрунтувань [1: 27]. Перифраз характеризується розгорнутою структурою і з розгортанням "реферанційної історії" може зазнавати структурних змін. В романі Г.Грасса „Blechtrommel“ Оскар, щоб виразити своє ставлення до розп'ятого Христа називає його перифразами, які схожі за своєю семантикою і в той же час відмінні: *dieser Athlet mit der Figur eines Zehnkämpfers, Sportler aller Sportler, mein süßer Vorturner, der himmlische Turner, der Turner am Kreuz* [12: 164-165].

Метафора особливо категорично не допускає зазначення тієї властивості, яка дала підставу для уподібнення. Вона сама займає те синтаксичне місце, яке призначене для експлікації основи порівняння, а саме позицію предиката [1: 28]. Метафоричний перифраз в художньому тексті завжди експліцитно або імпліцитно підготовлений і власне метафора в предикативній позиції є одним з джерел його створення.

Як метафора так і метафоричний перифраз виділяють постійну ознаку предмета, хоча вони займають різні синтаксичні позиції. "Субстантивна метафора, будучи по формі таксономічною, здійснює акт характеризуючої предикації: "матерія" зникає, залишаються втілені в образі ознаки. Метафора вчить не тільки добувати ознаки з предмета, перетворювати світ предметів у світ смислів [1: 19]. Метафора в її найбільш очевидній формі – це транспозиція ідентифікуючої (deskриптивної і семантично дифузної) лексики, яка призначена для називання предметів мовлення, в сферу предикатів, призначених для вказування на його ознаки і властивості. Класична метафора – це вторгнення синтезу в зону аналізу, образу в зону поняття, уяви в зону інтелекту ...[1: 19]. Незважаючи на те, що предикація – це присвоєння тимчасової ознаки, метафора є засобом вираження постійної ознаки. Наприклад: персонаж роману Л.Фейхтвангера "Die Narrenweisheit" Ніколас, ненавидить матір Терези, тому що вона стоїть йому на перешкоді присвоєння праць Руссо. Для того, щоб показати негативне ставлення конюха Ніколаса до цієї жінки, автор творить такі метафоричні перифрази: *die alte Ragotte, die alte Mähre. Er ließ sich nicht täuschen von der alten Ragotte. Sie war seine Feindin* [10: 108]. *Ich weiß, wie man so eine alte Mähre reitet* [10: 151]. *Die alte Mähre war verreckt und konnte nicht mehr ausschlagen, die Papiere, welche sie noch so zäh verteidigt hatte, gehörten jetzt Therese, gehörten eigentlich ihm* [10: 253]. Як показано в прикладі, метафоричний перифраз, як повторна номінація, не може мати предикативну або напівпредикативну функцію, його основною функцією є функція ідентифікації і лише другорядною виступає характеризуюча функція. Тому він орієнтується на позицію суб'єкта або інших актантів.

Відносини між перифразаючим словом і перифразом можна охарактеризувати як парадигматичні, тобто перифраз повністю заміняє первинне позначення і зв'язок з ним визначається на основі ретроспективного прочитання. Для метафори важливі синтагматичні відносини, адже, як справедливо відзначає Л.Н.Синельнікова, "для тлумачення двочленної метафори не потрібний вихід до третьої одиниці. Перифраза в своєму цілому складі співвідноситься з третім членом – первинним позначенням, тобто те, що в двочленній метафорі є сигналом метафори, в перифраза її органічним елементом [6: 6].

В образній метафорі, як і в метафоричному перифразі синтезований термін порівняння, його ознака, а також властивість основного суб'єкта, те, заради чого мовець вдається до метафори або метафоричного перифраза. Але оскільки основним призначенням метафоричного перифраза є все ж таки ідентифікація об'єкта, тому до ряду перифраз входять слова, що допомагають читачеві визначити, якому об'єкту належить цей перифраз. Складовою метафоричного перифраза виступає часто синекдоха. Наприклад: *dieses Mammut aus Kalifornien, die Prinzessin aus dem Hause David, der Maulwurf in Niederbayern*. Попри це є й інша група метафоричних перифраз, які не містять таких дейктичних елементів. Наприклад: *der Sturmvogel des Satans, die Seele des Kulturprogramms, der hagere Apostel*.

В основі метафори "діє принцип зсуву, транспозиції – один з основних ресурсів поетичного мовлення. В даному випадку має місце порушення відповідності між лексичним типом слова і синтаксичною функцією, яку воно виконує [1: 19-20]. В основі метафори лежить категоріальний зсув, який приглушує її образність. В свою чергу цьому сприяє предикатна позиція, яка висуває на перший план семантичний, а не референтний аспект слова [1: 23]. В основі метафоричного перифраза лежить референтний зсув. Актантне положення висуває на перший план референтний аспект слова, його денотативне значення.

Метафора, як відомо, має три функції. Третьою функцією метафори є образне зображення дійсності, образна інтерпретація знайомих, звичних об'єктів, підкреслення їх індивідуальності. В даному випадку об'єкт отримує два найменування: пряме (первинне) і образне (вторинне), яке запрошує до особливого ніби "подвійного" бачення світу. Метафора часто уподібнюється чарівному ліхтарю, який освітлює предмет з несподіваної нової сторони [4: 47]. Саме на основі образної метафори виникає метафоричний перифраз, який, як і метафора, є "найхарактернішою приналежністю художнього мовлення" [4: 47].

Обидва стилістичні засоби “відповідають здатності людини вловлювати і створювати подібність між різними індивідами і класами об’єктів” і виступають органічними елементами художнього тексту, оскільки пов’язані з поетичним баченням світу [1: 15]. Метафора і метафоричний перифраз – це “імпліцитне протиставлення буденного бачення світу, яке відповідає таксонімічним предикатам, незвичайному, яке розкриває індивідуальну сутність предмета” [1: 17]. Метафора, яка лежить в основі метафоричного перифраза “відкидає приналежність об’єкта до того класу, в який він насправді входить, і стверджує приналежність його до категорії, до якої він не може бути віднесений на раціональній основі, тому і метафора і метафоричний перифраз – це “виклик природі” [1: 17]. Наприклад: Барона Райндла автор і інше персонажі роману “Erfolg” Л.Фейхтвангера називають “der fünfte Evangelist”, вкладаючи при цьому різний зміст. *Auch der Baron Reindl las ihn, der Generaldirektor des Bayrischen Kraftfahrzeugwerkes, genannt der Fünfte Evangelist, durch seine Verbindung mit dem Ruhrkonzern Führer der bayrischen Industrie* [8: 85]. *Er (Kaspar Prockl, ein junger Ingenieur) spürte, wie stets er mit dem Fünften Evangelisten zusammen war, Unbehagen* [8: 149]. *Später am Abend fragte sie, warum eigentlich der Reindl der Fünfte Evangelist genannt wurde. Kaspar Prockl, nicht ohne Bitterkeit, erklärte: die vier Evangelien seien dunkel und gewannen ihre starke Wirkung gerade daraus, dass eben ein fünftes Evangelium fehle, das alles verdeutlichen könne. Das wirksame an den vier Evangelien sei somit das fehlende Fünfte. So auch wurde alles an der Bayrischen Politik klar, wenn man es nicht aus denen heraus erkläre, die offiziell diese Politik machten. Darum vermutlich, schloss er hasserfüllt werde der Reindl der Fünfte Evangelist genannt* [8: 365].

Метафору, яка є складовою частиною метафоричного перифраза, ріднять з поетичним дискурсом наступні риси: 1) злиття в ній образу і змісту, 2) контраст з тривіальною таксонімією об’єктів, 3) категоріальний зсув, 4) актуалізація “випадкових зв’язки”, 5) синтетичність, дифузність значення, 7) допущення різних інтерпретацій, 8) відсутність або необов’язковість мотивацій, 9) апеляція до уяви, а не до знання, 10) вибір найкоротшого шляху до сутності об’єкта [1: 20].

Процес розуміння як метафори, так і метафоричного перифраза схожий до розшифровки коду. Щоб зрозуміти метафору *in absentia*, необхідно знайти метафоричну тему і метафоричний аспект. Для того щоб зрозуміти метафоричний перифраз, слід знайти референта, до якого відноситься цей перифраз і який, як правило, вже має в тексті первинне позначення. Розшифрування метафоричного аспекту традиційного метафоричного перифраза пов’язано з певними труднощами, оскільки він вводиться в текст без будь-якої експліцитної чи імпліцитної підготовки. Таким чином реципієнт повинен на основі своїх загальних знань розшифрувати його семантику. З точки зору прагматики традиційний метафоричний перифраз має деякі спільні ознаки з метафорою *in absentia*, а саме те, що оскільки він вводиться в текст без будь-якої експліцитної чи імпліцитної підготовки, він допускає різні інтерпретації, іншими словами різні метафоричні аспекти.

На відміну від метафори традиційний метафоричний перифраз не може перейти до традиційного словникового запасу, оскільки він є повторним позначенням предмету, який вже має в мові власне позначення. Ця властивість перифраза свідчить про те, що незважаючи на традиційний характер метафоричний перифраз залишається явищем мовлення і не може ввійти до складу мови. Ця думка свідчить про те, що традиційна метафора і традиційний перифраз ідуть різними шляхами: традиційна метафора знаходить, як правило, своє місце в мові, втрачає метафоричний характер і отримує нове значення. Традиційний метафоричний перифраз на відміну від традиційної метафори не втрачає свого метафоричного характеру і залишається завжди елементом мовлення, незважаючи на те, що він є загальноживим виразом.

Отже, проаналізувавши отримані результати дослідження, приходимо до висновку, що функціональна домінанта перифрастичного ряду є об’єктивно характеризуюча. Автор в переважній більшості прикладів передає через індивідуальний перифраз інформацію про об’єкт, в той час як інші персонажі виражають таким чином своє особисте ставлення до нього, що сприяє створенню поліфонії в романі. На основі лише синтаксичної ознаки – метафора – це одне слово, а перифраз – це словосполучення не можна відмежувати метафоричний перифраз від метафори. Основний критерій відмінностей слід шукати на семантичному рівні: метафора – це предикат, який позначає ознаку, в той час як метафоричний перифраз – це номінальна фраза, яка позначає предмет позамовної дійсності. Метафоричний вираз має пропозиційний зміст, який відрізняється від дослівного змісту виразу. Метафора вводиться в текст без підготовки. Ці два аргументи підводять до того, що субститут метафори наявний лише уявно (фіктивно), проте мовно не зреалізований, тому метафору слід вважати первинним позначенням. Метафоричний перифраз – це навпаки повторна номінація предмета, який вже має власне позначення в мові або тексті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990.
2. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1972.
3. Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. – Минск: Высшая школа, 1997. – 155с.
4. Москвин В.П. Русская метафора. Семантическая, структурная, функциональная классификация. – Волгоград: Перемена, 1997. – 91с.
5. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1968. – 161с.

6. Синельникова Л.Н. Именная перифраза в языке современной советской поэзии (структурно-семантическая и стилистическая характеристика): Дис... канд. фил. наук. – М., 1975. – 202 с.
7. Feuchtwanger L. Die hässliche Herzogin Margarete Maultasch. – Potsdam, 1928.
8. Feuchtwanger L. Erfolg: drei Jahre Geschichte einer Provinz. – Hamburg, 1956.
9. Feuchtwanger L. Goya oder Der arge Weg der Erkenntnis. – Berlin und Weimar, 1975.
10. Feuchtwanger L. Narrenweisheit oder Tod und Verklärung des Jean-Jasques Rousseau. – Frankfurt am Main, 1978.
11. Feuchtwanger L. Die Füchse im Weinberg. – Berlin und Weimar, 1982.
12. Grass G. Die Blechtrommel. – Neuwied und Berlin, 1971.
13. Knappe J. Metaphorologische Anmerkungen, insbesondere zur Entschlüsselungsfrage. // Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Hrsg. von H. Brunner/ K. Heitmann/ D. Mehl. Bd. 234, 1997. – S. 242-262.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Мідяна – асистент кафедри німецької філології Львівського національного університету ім.І.Франка, кандидат філологічних наук.

Наукові інтереси: лінгвостилістика, риторика.

УРОВНИ ДВИЖЕНИЯ СЮЖЕТНОГО НАСТОЯЩЕГО

Юлия ОБЕЛЕЦ (Одесса, Украина)

У статті розглянуто складову темпоральної структури можливого світу художнього тексту – сюжетне теперішнє, що є дворядним утворенням, яруси якого корелюють з типами художньої оповіді.

The article focuses on the major component of temporal structure of the possible world of a literary text, namely, on the textual present, a complex phenomenon, the levels of which correlate with the layers of the fictional world.

Одним из важных аспектов рассмотрения сюжетного настоящего является его неровное, пульсирующее движение. В своей посмертно опубликованной монографии о возможных мирах П.Верг различает простые и сложные текстовые миры. Первые представляют классическое греческое единство Места, Времени, Действия, Персонажей и в нарративе ограничиваются, в основном, повествовательным абзацем или главой. Любое отклонение от указанного единства (*detour*) ведет к появлению сложного текстового мира [14: 204-205], включающего множество субмиров (*subworlds*), которыми автор обозначает как темпоральные переключения – проспекции/ретроспекции, так и персонажные микромиры (*character subworlds*). Иными словами, каждая страница художественного текста, содержащая авторскую и персонажную речь, подпадает под категорию сложного мира, что вполне согласуется с принятой нами точкой зрения о художественном мире как мега-образовании, состоящем из ряда персонажных и нарраторского (авторского) микро-миров [3]. Первые непосредственно взаимодействуют в диалогах, опосредованно – в нарративе.

Указанное наложение и переплетение микромиров осуществляется в макром мире – при движении сюжетных линий, т.е. (преимущественно) в сюжетном настоящем, которое часто ошибочно представляется как однонаправленное развёртывание (*plot-advancing*) событий. Темпоральной гомогенности текста, состоящего из разных типов изложения (диалог, внутренняя, несобственно-прямая, авторская речь), не может быть: «Характерной чертой повествовательных текстов, имитирующих реальные фрагменты коммуникации, является настоящее время, как будто это время самой речи, благодаря чему поддерживается иллюзия реальности высказывания, <...> и настоящее время идентично с временем говорения. В таких текстах «я» является как бы носителем времени и пространства. Это «я», которое таким образом становится точкой отсчета, одновременно является и носителем основной ситуации» [2: 435].

При этом мы знаем, «что вопреки языковому времени (моменту речи) объективное время не имеет точки отсчета» [4: 86]. В этих условиях авторская ремарка *he said, she said*, отражающая настоящее сюжетное, пребывает диалогическое настоящее говорения и отражает «обязательную смену грамматического времени при переходе от диалога – «рассказа о мире» (*besprochene Welt*) к авторской речи – «пересказу мира» (*erzählte Welt*) [13]. Неслучайно грамматической категорией времени предлагается считать «отношение между временем, когда происходит событие, и моментом речи» [5: 49].

Постоянные перебивы нескольких настоящих, принадлежащих разным микромирам и имеющих разные (собственные) точки отсчета, приводят к столь же постоянной смене грамматических времен, и предположительно ровная, как стрела, линия темпорального движения из «вчера», через «сегодня», в «завтра» на деле выглядит, как кардиограмма, отмечающая постоянные перепады времен. При этом, подробное исследование текста обнаружило, что художественный прозаический текст располагает не одним, а по меньшей мере двумя контурами направления темпорального движения. Один из них отражает построчное «биение», пульсацию Времени, множественные микро-контекстуально обусловленные отходы от главного нарративного времени, передающего сюжетное настоящее – *Past Indefinite Tense*, использует весь спектр грамматических времён и может быть обозначен как **микроуровень** движения сюжетного настоящего.

Рассмотрим его на примере романа С.Шелдона *Memories of Midnight*. Четыре неполных страницы начала романа автор хронологически озаглавил *Prologue: Kowloon – May 1949*. При первом ознакомлении с романом представляется, что его темпоральная структура достаточно традиционна для художественного

текста, в котором *Past Indefinite Tense* – основное настоящее сюжетное время. Действительно, в приведенной главе последовательно развивается одна сюжетная линия: ещё не названный герой договаривается об убийстве некоей Кэтрин, о которой читатель пока тоже ничего не знает. Время хронологически последовательно и развивается в непосредственной связи со сменой Пространства: офис героя в Гонконге, дорога в «дом наслаждений» и обратно, вылет домой, в Афины. Однако, в эту линию вплетены ретроспекции – главного героя о прошлом посещении «дома»; второстепенного персонажа – о способах ранее совершённых им убийств; автора – об истории застройки Гонконга. Все они отмечены грамматически – введением *Past Perfect Tense*. Часть – также лексически: глаголом *remembered* и временными индикаторами *in 1840, the last time, the Second World War, the next morning, three hours later* и под.

Здесь имеет место и отклонение от непосредственного сюжетного настоящего в сторону будущего, с введением, соответственно, *Future Indefinite* в уверенном прогнозировании успешного окончания опасного предприятия *No one will know; I will know* и *Future-in-the-Past* – в угодливом предложении возможных будущих вариантов: *Would you prefer? You would prefer.*

Помимо грамматических и лексических индикаторов, смена направления движения времени отмечается графическими и архитектурными средствами: кавычками, введением курсива, отбивками, звёздочкой.

Смена места не имеет одно/однозначного соответствия с изменением направления движения времени, но коррелирует с архитектурными сигналами разделения текста – отбивками (дополнительными межстрочными интервалами), звёздочками или их эквивалентами произвольного рисунка. В наибольшей степени обращает на себя внимание прямая зависимость между временными показателями и чередованием типов изложения. Можно настаивать на том, что построчная пульсация Времени (в среднем, не реже одной смены на две строки), является следствием чередования типов изложения – авторской (AP) и персонажной (вербализованной в диалоге – Д и внутренней – ВР) речи, которые, соответственно, представляют смену и взаимодействие возможных миров – повествователя и персонажей. Иными словами, ожидаемая читателем и воспринимаемая им в процессе чтения как **последовательная** темпоральная цепочка развёртывания сюжета, выражаемая грамматическим временем *Past Indefinite Tense*, постоянно нарушается. Ибо речеведение постоянно сбивается в другое время – в связи с введением реплики и её времени, нового персонажа – и его времени; истории прошлой жизни уже действующего персонажа («вчера», «год назад», «десять лет назад») и его времени, т.е. ретроспекции со своими предпрошедшими грамматическими формами. Помимо этого есть ещё обобщающие наблюдения персонажей, нарратора, автора («Люди всегда...»), а также презентные времена диалогической речи, – и появляются *Present Indefinite*, *Present Perfect*, *Present Continuous* – все настоящие времена. И, конечно, есть сообщение о планах, намерениях, надеждах, прогнозах, а также предвосхищение ещё не состоявшихся в сюжете, но уже известных автору, нарратору, свидетелю, участнику событий – всё это – проспекции, в которых задействованы все будущие времена.

График 1
Изменение направления движения Времени (построчное) в прологе романа
С.Шелдона *Memories of Midnight*

Tense	Стр 1	Стр 2	Стр 3	Стр 4	Всего
Future					
Present Ind/ Continuous/ Perfect					
Past Ind./ Continuous					
Past Perfect					
Всего шагов	17	13	11	6	47
Всего строк	21	29	27	20	97

Таким образом, темпоральная ткань художественного произведения – это постоянная смена нитей плетения, их новые комбинации и переплетения, складывающиеся в чрезвычайно сложную общую темпоральную структуру.

Рассмотренная нами глава – пример темпоральной пульсации внутри непосредственного постраничного развёртывания текста, безотносительно к длине фрагмента, нарушающего прямую линию последовательного движения Времени, и причине этого нарушения. Подобный зигзагообразный темпоральный рисунок характерен для любого прозаического произведения, а также для неофициального бытового общения, в котором сам факт смены реплик и, соответственно, речепроизводителей (и их миров) обуславливает временные сдвиги, независимо от семантического наполнения диалога.

Указанную построчную (постраничную) временную подвижность можно рассматривать как контекстно-архитектонический, или, как уже было предложено, микроуровень темпоральной организации текста, обусловленный прежде всего сменой типов изложения и, соответственно, текстовых микромиров.

Следующий уровень темпоральной структуры художественного мира можно обозначить как макроуровень. В отличие от предыдущего, он не отражает построчную мерцающую динамику движения Времени, часто даже не регистрируемую воспринимающим (читающим) субъектом, но является непосредственным коррелятом развития сюжетных линий и представляет собой их темпоральный аспект.

Здесь необходимо заметить следующее: сложность (а иногда и невозможность) разделения места и времени (собственно, и породившая понятие хронотопа), которую неоднократно демонстрирует и наш речевой материал, разрешает экстраполировать вышеприведенное положение о темпоральной структуре художественного текста на его локальную структуру. Активность последней на микроуровне не столь велика: во-первых, время собственного мира каждого персонажа (время переживаемое) чрезвычайно лабильно и практически ничем не ограничено, тогда как место, материально данное, динамикой, свойственной темпоральному движению, не отличается. Во-вторых, взаимодействие двух ментальных миров, обязательно требующее переключения времени из системы «он» («ты») в систему «Я», так же обязательно характеризуется неизменностью топоса. Иными словами, смена типа изложения АР → Д(ВР) неизбежно имеет следствием *расслоение* хронотопа, при котором показатели места остаются неизменными, времени – смещаются.

И наоборот, на макроуровне – уровне сюжетных линий – мы нередко возвращаемся к единству локально-темпорального континуума, что как раз и отражается в синхронизации смены места/времени. При этом смена места, т.е. движение локальное, обязательно эксплицирована в тексте лексически. Однако, одновременное с ней (сменой места) движение времени часто не отмечается ни лексическими индикаторами, ни сменой грамматического времени, т.е. не обязательно ведёт к заявленным темпоральным смещениям на этом же уровне, но «домысливается» читателем исходя из обыденной логики. Например, делегация вылетает из Афин и прибывает в Лондон на одной и той же странице романа [11: 283], в пределах одного абзаца героиня и её приятель выезжают из Лондона и прибывают в Сен Мориц [11: 268]: место действия в обоих случаях указано, время – нет, и непрерывность использования *Past Indefinite Tense* предполагает непрерывность поступательного развития сюжетного настоящего. Движение темпоральное логически сопровождает пространственное, что соответствует опыту читателя: передвижение в пространстве включает и движение времени.

Макроуровень темпоральной структуры текста позволяет говорить об особом аспекте сюжетного настоящего. Он связан, с одной стороны, с рассогласованием одновременности ряда разделенных в пространстве событий, происходящих в разных сюжетных линиях, и, с другой стороны, с линейностью речи, не дающей возможности о них так же одновременно сообщить. П.Верг, отмечая сменность пространства художественного мира (*spatial alternation*), завидует кинематографу, который может использовать единый экран, разделенный пополам (*split screen*), одновременно показывающий двух участников телефонного разговора, находящихся по разные стороны океана [14: 224].

Иными словами, несколько событий одновременно можно увидеть, но невозможно их так же описать¹, что было отмечено Р.Харвегом в ряде статей конца 60-х начала 70-х годов. Он исследовал два типа развития текста – беспрепятственное (прогрессию) и с задержками (стагнацию). Последний возникает при повторах, цитировании, а также при необходимости оставить одну сюжетную линию и возвратиться во времени («а в это время...» *meanwhile...*) к другой [9]. Зигзагообразное движение сюжетного настоящего, свойственное крупным прозаическим формам, разрабатывающим несколько линий, параллельно протекающих в одном Времени, но в разных Пространствах, можно отнести, в этих терминах, к явлениям стагнации. Действительно, сюжетное Время одной группы персонажей и их макромира останавливается, чтобы можно было «догнать» другую группу и сообщить о других событиях, происходящих в это же время в другом месте и в другом макромире. Неслучайно адаптация, сокращение, пересказ текста осуществляется за счет

¹ Одновременность зрительного восприятия используется в телевизионной рекламе: «Экран поделен на две части вертикальной линией: слева – замученная домохозяйка, справа – продвинутая молодоженка <...>. Всего тридцать секунд <...>. Снимаем с одной камеры» [6: 72-73].

удаления второстепенных сюжетных линий – второстепенных макромиров – это упрощает и композицию произведения, и его темпоральную структуру.

Наличие нескольких макро- и микромиров, развивающихся в едином Времени в одном художественном мегамире, усложняет и задачу автора по их объединению, и задачу адресата по их восприятию в заданном автором режиме. Ср.: «Один из сложнейших вопросов изучения художественного времени – это вопрос о единстве временного потока в произведении с несколькими сюжетными линиями» [1: 9].

Общее поступательное движение Времени, без которого невозможно развитие сюжета, расслаивается на параллельные линии. Для сохранения единства времени протекания их событий используются языковые и графико-архитектонические средства, подчеркивающие единовременность происходящего в разных Пространствах и в макро- и микромирах других персонажей: *He left his office at five <...>. At exactly the same time, on the opposite side of the city, the group reconvened...* [8: 102-105].

Во всех случаях остановки Времени одного мира для переключения в аналогичное Время другого мира присутствует или является ведущим указанием на смену пространства. Например, в «Коде да Винчи» действие *одновременно* происходит в депозитарии банка, где герои пытаются разобраться с кодом, в его хранилищах и в холле, куда прибыла полиция. Все фрагменты разделены отбивками и имеют пространственные и/или временные сигналы. Первые подчеркивают различие места, вторые – единство времени: *At that moment, beneath them, in the bank's vault...* [7: 258]. *Upstairs they exhaled in relief...* [7: 259]. *Meters away, the police were blocking the street* [7: 261].

Подчеркивая разрыв Пространства, автор нередко разделяет единовременные события отбивками или звездочками:

In the thick brush outside Teabing's study, Silas clutched his pistol...

* * *

Inside the study, Langdon could sense... [7: 353 – 353].

New York editor Jonas Faukman had just climbed into bed for the night when the telephone rang <...>

* * *

Miles away, inside the Range Rover, in Paris, Leigh Teabing let out a guffaw [7: 386-388].

Во всех приведенных случаях обращает на себя внимание инверсия адвербиальных указателей смены Пространства, что подчеркивает их ведущую смысловую роль в предложении, т.е. выдвигает на первый план пространственную отдельность мира, о котором идет речь. При этом, однако, адвербиальная инверсия нескольких последовательных предложений организует их параллелизм, т.е. «стягивает» разнолокальные фрагменты воедино, в симультанное Время.

Помимо подобного лексико-синтаксического выделения параллельности и единовременности сосуществующих миров, весьма распространены синтаксические структуры с темпоральными клаузами: *While Noelle and General Hans Scheider were sitting in the café, Colonel Mueller and two of his men were speeding into their city limits of Le Havre* [12: 207].

Объединительное/разделительное (единое Время/разные Пространства) представление двух и более миров художественного мегамира иногда осуществляется и при помощи иных лексических указателей и иных синтаксических структур: *Beyond Nathan's cottage on the island, the muggy air swaggered faintly with sideshow music <...> Mary on the continent heard it, too, filaments and rags of drunken nursery rhymes <...>* [10: 180]. О тех же героях, разделенных водной преградой: *Mary [on the continent] stood to face the breeze, which elsewhere was coiling round Nathan Staples and his island* [10: 13].

Раздробление сюжетного настоящего на *последовательно* зафиксированные в тексте, но *одновременно* происходящие в разных местах события, особенно очевидно в начале книг, частей, эпизодов, когда автору необходимо ввести сразу несколько персонажей и их миров. Например, на шести страницах Пролога «Обратной стороны полуночи» вводится девять мужских персонажей. Их всех графически разделяют отбивки, подтверждающие отдельность их миров. Автор сводит их всех в единую сюжетную линию для присутствия на громком криминальном процессе и, соответственно, во время, единое для всех, что подчеркивается лексическими и синтаксическими сигналами: *As the car sped Skouri <...>, Armand Gautier was suffering from airsickness <...>. While Dr Israel Katz was flying to Athens from Capetown <...>, Phillippe Sorel stood at the railing of his yacht <...>. As Sorrel's yacht was approaching the Coast of Greece, <...> William Fraser was in a Pan American Clipper <...> and could see an excursion boat <...> where August Lanchon was seasick <...>. While in the city of Athens Frederick Stavros was working in his tiny law office <...> and Napoleon Chotas was attending a black-tie dinner party <...>* [12: 4-11].

При полной автономности собственного микромира и пространства, каждый из них входит в общий макромир сюжетной линии, и в его временном потоке они движутся параллельно и единовременно.

Линейное (текстовое) расстояние между сообщениями о единовременных параллельных событиях варьируется очень существенно. Это может быть многостраничный раздел текста, посвященный одному персонажу, разрабатывающий его микромир и озаглавленный его (ее) именем – см. напр. романы Дос Пассоса, Д. Кибла, Дж.Крентц, И.Мак Эвана, Н.Мейлера, А.Уокер. Каждый из основных персонажей до

поры до времени имеет *свое* сюжетное настоящее – их жизни развиваются параллельно, и нередко выглядят как самостоятельные новеллы до встречи героев и слияния /конфронтации их миров.

Таким образом, сюжетное настоящее – это сложная двухуровневая структура. Каждый ее ярус имеет собственную специфику, только с учетом которой и можно рассматривать феномен сюжетного настоящего.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Лихачёв Д.С. Поэтика древнерусской литературы. – М., 1979. – 214с.
2. Майенова М. Теория текста и традиционные проблемы поэтики // Новое в зарубежной литературе. – Вып. VIII. – М.: Прогресс, 1978. – С. 425-441.
3. Обелец Ю.А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англійської прози). – Автореф. дис. канд. філол. наук. – Одеса, 2006. – 21с.
4. Паладян М. Мышление и синтаксис. – ВЯ, 2001. – №6. – С.85-103.
5. Пинкер С. Язык как инстинкт. – М.: Едиториал, 2004. – 456 с.
6. Робски О. Casual. – М.: Росмэн; Квид, 2005. – 330с.
7. Brown D. The Da Vinci Code. – Corgi Books, 2004. – 592p.
8. Hammett D. The Maltese Falcon. – N.Y.: Readers League of America, 1930. – 203p.
9. Harweg R. Weil-haltige begründungen in Textanfangssätzen. Ein Beitrag nichtsubstitutionellen Textologie // «Orbis», 1972. – Н. XXI. – №1. – S.26-52.
10. Kennedy A.L. Everything You Need. – Vintage, 1999. – 567p.
11. Sheldon S. Memories of Midnight. – Harper Collins Publishers, 1994. – 392p.
12. Sheldon S. The Other Side of Midnight. – Harper Collins Publishers, 1993. – 440p.
13. Weinreich H. Tempus. Besprochene und erzählte Welt. – Stuttgart, 1964. – 260S.
14. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. – Longman, 1999. – 390p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Облець – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів ОНУ імені Мечнікова.
Наукові інтереси: лінгвістика тексту, стилістика, поезика.

ОСМЫСЛЕНИЕ ТРАДИЦИЙ: ТВОРЧЕСТВО Д.Г.ЛОУРЕНСА В ОЦЕНКЕ ДЖОНА ФАУЛЗА

Олена ПОЛХОВСЬКА, Тетяна ПЕТРЕНКО (Симферопіль, Україна)

Стаття присвячена вивченню літературно-критичних творів англійського письменника-постмодерніста Джона Фаулза, що дозволяють дослідити наявність глибинного зв'язку із творчим доробком письменників минулого, а саме Девіда Герберта Лоуренса. Оскільки у рамках сучасного методу інтертекстуального аналізу особливу актуальність набуває тема виявлення літературної спадкоємності, новітність теми дослідження міститься у вивченні традиційного характеру творчості Джона Фаулза та його власного бачення творів Д.Г. Лоуренса.

The article develops the idea of strong connection of John Fowles' creative works and the literary heritage of D.H. Lawrence. The author makes the attempt to give his own seeing of the conflict of the novel by D.H. Lawrence "The Man Who Died", which touches upon the philosophic and aesthetic questions. The writer enjoys a justifiably high standing as both a novelist of outstanding imaginative power and as highly self-conscious 'postmodernist' author who fully registers the artifice inherent literary traditions in the act of writing.

Размышляя о литературном творчестве, канадская писательница Маргарет Этвуд провела оригинальное сравнение между становлением личности ребенка и генезисом писателя – никто не попадает в нейтральное художественное пространство: «Мы спотыкаемся о заранее расставленные камни: кто мы, какими должны быть, что такое хорошая литература, какую социальную роль она выполняет или должна выполнять. И наши собственные представления о том, что мы пишем, есть следствие ушибов об эти камни преткновения» [6: 265]. По мнению современного российского теоретика литературы В.Е. Хализева, «в произведениях искусства неизменно присутствует нечто запредельное взглядам и творческим намерениям их создателей» [5: 66].

Многие писатели на определенном этапе своего пути ставят перед собой вопрос об отношении к литературной традиции, стремятся исследовать взрастившую их почву. И это – особый род критики («сосознанное чтение», по терминологии Поля де Мана), далекий от изысканий историков литературы, стремящихся к объективности в оценке (какова бы не была методологическая направленность). Писатели же говорят о субъективном, всегда используя две отправные точки: собственное писательское «я» и литературное сознание другого. Такая критика является, по сути, литературной самоидентификацией.

Данное исследование обращено к романисту, который совмещает критическое письмо с художественным, и посвящено изучению интерпретации Джоном Фаулзом творчества Д.Г.Лоуренса. **Актуальность** данной темы обусловлена рядом факторов: во-первых, по нашему мнению, сам Фаулз продолжает традицию английского нравоописательного романа, представленную Ч.Диккенсом, Т.Харди и Д.Г.Лоуренсом – тем интереснее то, как он осмысливает творчество предшественников (исследование критического текста – не самоцель, а шаг в понимании творчества самого Фаулза); во-вторых, тема преемственности литературного развития становится одной из важных для современного литературоведения: многие ученые современности стремятся определить связь литературы прошлого и

постмодернистского романа. Материалом данной работы служит ряд литературно-критических и философских эссе Джона Фаулза, ранее не рассматриваемых в отечественной научной литературе, что и обусловило **новизну** исследования.

Дэвид Герберт Лоуренс признан классиком английской литературы и одним из самых значительных писателей Великобритании первой половины XX века. Автор романов, рассказов, стихов, пьес, путевых очерков, выступал также как эссеист, литературный и художественный критик, журнальный обозреватель. Важнейшую часть его обширного литературного наследия составляют романы, выразившие оригинальные идеи писателя и запечатлевшие многие существенные стороны жизни общества. Смелый экспериментатор и новатор, создававший свои шедевры наряду с модернистами Дж.Джойсом и В.Вулф, Д.Г.Лоуренс одним из первых в английской литературе отразил психологическое отчуждение как знаковую особенность мироощущения современников. Процесс отхода личности от ее природных начал означал для писателя окончательный разрыв живительной взаимосвязи между человеком и миром. Лоуренс отрицал новейшие техники письма, но в то же время изобрел новый роман, построенный на единении реализма и символизма. По мнению Н.Пальцева, «типично лоуренсовская полифония природного и духовного, психофилологического и исторического воплотилась в новаторской образно-композиционной структуре повествования» [1: 240]. Однако мы позволим себе не согласиться с российским исследователем, что такая структура не нашла адекватного развития в английской прозе и отозвалась только в опыте латиноамериканских представителей «магического реализма». Так, сочетание реалистического и символического характерно и для прозы Дж.Фаулза.

Творческая эволюция Д.Г.Лоуренса сложна и неоднозначна. Выступив в ранних произведениях как продолжатель литературной традиции Дж.Элиот и Т.Харди, вскрывая противоречия современности, развенчивая лицемерие этики викторианства, Д.Г.Лоуренс склонялся к поэтизации интимных сторон существования, порой прибегая к натуралистическим описаниям («Радуга» (*The Rainbow*, 1915), «Влюбленные женщины» (*Women in Love*, 1920), «Любовник леди Чаттерли» (*Lady Chatterley's Lover*, 1928)), к проповеди веры в «плоть и кровь», противостоящей серой, выхолащивающей душу повседневности («Жезл Аарона» (*Aaron's Rod*, 1922), «Кенгуру» (*Kangaroo*, 1923), «Пернатый змей» (*The Plumed Serpent*, 1926)).

Одна из трудностей освоения художественных достижений Д.Г.Лоуренса заключается в том, что обе стороны его творческой личности – художник-литератор и философ – тесно связаны в его произведениях.

В 20-е гг. представители «потерянного поколения» объявили Д.Г.Лоуренса наряду с О.Хаксли и Р.Олдингтоном одним из своих «пророков» и «властителей дум». Одна из первых попыток понять Лоуренса как художника и мыслителя, оценить его новаторство в литературе содержалась в очерке друга писателя – Р.Олдингтона «Д.Г.Лоуренс» (*D.H.Lawrence*, 1930), а также в его книге «Портрет гения, но ...» (*Portrait of a Genius, but ...*, 1950).

«Нет сомнения в том, что двадцать лет назад Лоуренса читали в гораздо большей степени как носителя идей, нежели как художника-литератора» – писал в 1952 году биограф Кеннет Янг [12: 39]. Эксцентричный образ выразителя идей «сексуального освобождения» индивидуума, «пророка новой религии» начисто вытеснял из поля зрения авторов многих работ сложного и противоречивого, не до конца понятого художника. По мнению Н. Пальцева, многие восприняли «доктрину, провозглашавшую спасение индивидуума посредством установления принципиально новых отношений между мужчиной и женщиной, в которых современный человек мог бы обрести утраченные в ходе развития цивилизации связи с неограниченной природой и космосом» [2: 69].

Современные исследования философско-эстетических работ Д.Г.Лоуренса демонстрируют их утопичность и умозрительность [8], в то время как их художественная ценность для большинства литературоведов (да и простых читателей) остается неоспоримой.

Подлинное значение открытий Лоуренса-романиста для английского романа в первой половине XX столетия сознавали лишь немногие из критиков. Отзыв интеллектуальной элиты был сдержанно-недоброжелательным. Так, Т.С.Элиот отдавал должное «глубине и мощи интуитивных прозрений Лоуренса», однако мэтр модернистской критики 30-х годов в то же время обвинял писателя «в неспособности к рационально-логическому мышлению, предубежденности, недостатке интеллектуальной и социальной подготовки» [7]. Т.С.Элиот видел в творчестве Д.Г.Лоуренса пример «губительного отсутствия живой и центральной традиции, благотворно влияющей на литераторов» [7].

В понимании традиции и истоков творчества Д.Г.Лоуренса Т.С.Элиотом резко разошелся выдающийся представитель английской неокритики Ф.Р.Ливис, автор «Великой традиции», представивший традицию английского романа именами Джордж Элиот, Джозефа Конрада, Генри Джеймса и Д.Г.Лоуренса [11]. Ф.Р.Ливис явился одним из первооткрывателей Д.Г.Лоуренса в английской критике, посвятив его творчеству ряд содержательных исследований. Для критика Лоуренс – «величайший писатель-творец в Англии нашего времени и один из величайших английских писателей всех времен», «романист по преимуществу и один из самых замечательных новаторов литературной техники, какие когда-либо появлялись» [10: 17]. Подчеркивая связь Лоуренса с литературной традицией XIX века, Ф.Р.Ливис

объявляет его наследником и продолжателем традиций Чарльза Диккенса и Джордж Элиот, высоко оценивая новаторство писателя [10: 110]. Ф.Р.Ливис, однако, игнорирует идейную и философскую составляющую произведений.

В своей работе «Роман и народ» марксист Р.Фокс причисляет Д.Г.Лоуренса к «хорошим романистам», наряду с Э.М.Форстером, Д.Джойсом и О.Хаксли [4: 253].

В свете перемен, последовавших после 40-х гг., стало меняться отношение к явлениям культуры недавнего прошлого. Стало очевидным, что произведения Д.Г. Лоуренса одними из первых в английской литературе, отразившими феномен отчуждения. К его художественному опыту обратились сначала «сердитые молодые люди», затем – «рабочие романисты». Таким образом, на сегодняшний день творчество Д.Г.Лоуренса заняло особое место в трудах по истории английской литературы. О значительности вклада писателя в развитие английского романа заговорили литературоведы различных школ и направлений (У.Аллен, Д.Дейчес, А.Кеттл), в том числе и отечественные (Н.Михальская, Н.Жлуктенко и др.).

Вторая половина XX столетия стала новым этапом в изучении обширного наследия Д.Г.Лоуренса, что было обусловлено его влиянием на творчество многих современных прозаиков. Одним из авторов, обратившихся к опыту Д.Г.Лоуренса, является английский писатель-постмодернист Джон Фаулз.

Читая художественные произведения Фаулза, не перестаешь удивляться умению инкорпорировать в текст всю историю английского романа, одновременно используя арсенал современного художника – стилизацию, аллюзии, игру. Современник теорий структурализма, деконструктивизма и постструктурализма, романист неоднократно признается, что придерживается «некоторых, несомненно, отвратительных и допотопных (особенно для тех, кто умнее и моложе меня) воззрений на литературу и некоторые другие общечеловеческие ценности» [3: 332]. Его критика не представляет собой систематической концепции, а является попыткой осознать собственную принадлежность английской литературной традиции.

Имя Лоуренса упоминается неоднократно в эссе и даже в опубликованных дневниках. Фаулз высоко ценит талант Д.Г.Лоуренса как величину поистине огромную как в контексте викторианской эпохи, так и современности («Эверест среди обычных гор»), сравнивая внесенный им вклад «с богатствами таких старинных столиц мира, как Рим или Париж, или же с неким бесценным видом растений – скажем, из числа дубовых или первоцветов, которые слишком важны для нашего мира, чтобы их можно было сбросить со счетов» [3: 333]. Восхищение вызывает спокойный гений художника, не рвущийся к славе, осознающий, что маленькое суденышко его судьбы проплывет сквозь все сомнения, осуждения и пренебрежительные оценки. «Смерть вырвала его из круга восприятия; он исчез для этого все менее терпимого мира, точно кит, нырнувший вдруг на глубину» – такова, по Фаулзу, судьба непризнанных гениев, которые постигли суть «мгновений страсти забвения, мгновений обновления» [3: 333]. Д.Г.Лоуренс всегда был готов на «рискованное плавание по бурному морю житейскому ради своего человеческого имени, если уж не ради своей поистине нечеловеческой души», и его творчество всегда останется в человеческой памяти озарять ищущие умы и «сиять столь же неугасимо, как звезда на ночном небосклоне, и столь же неистребимо пустит там корни, как какой-нибудь упрямый дикий цветок на каменистой земле» [3: 332].

Джон Фаулз признается, что в молодости его не слишком интересовали «английские мечтатели и провидцы, люди «не от мира сего», вроде Лоуренса», но Д.Г.Лоуренс смог сказать о многом из того, во что верили и чему уже не доверяли представители послевоенного поколения [3: 334]. Фаулзу не близка лоуренсовская апокалиптичность и надрыв – то, чего как художник уже другого времени он успешно избегает.

Критическая оценка дается Фаулзом не отстраненно: это, прежде всего, попытка исследовать степень влияния предшественника на собственное творчество, а также сформулировать свое видение художественного канона.

В рассуждениях о писательском мастерстве подчеркивается, что некоторые авторы в своих произведениях вступают в диалог с читателем: так они привлекают и очаровывают, но все же им редко удается установить с читателем «сокровенные отношения, которые практически равны браку и являются столь же интимно-личными, как старая дружба или любовь» [3: 335]. Под выражением «разговор писателя с читателем» Фаулз понимает создание книги на условиях установления душевной близости. Писатель признается, что в течение всей своей творческой жизни держал в сознании «ощущение «беседы» и того, что «с тобой говорят» – помнил об этом и как читатель, и как писатель» [3: 335]. Такая взаимосвязь неподвластна времени и пространству и может осуществляться, несмотря на разделяющие писателя и читателя столетия. Так, «разговор с читателем» в лоуренсовском романе разрушает любые временные рамки между написанием книги и ее прочтением: «Он [Д.Г.Лоуренс] может писать слишком долго, может раздражать своими довольно резкими и категоричными суждениями... затем вдруг вы прыгаете – или, точнее, он прыгает вместе с вами без малейших усилий, на бесконечно более высокий уровень, практически на другую планету. И вот там уж он действительно «разговаривает» с вами – разговаривает «здесь и сейчас», прямо в той же комнате, где вы читаете его книгу» [3: 335]. Именно эта способность «говорить» с читателем привлекательна в творчестве Д.Г.Лоуренса, поскольку автор предстает «сверхъестественно

живым», содержащим «некий электрический заряд, благодаря которому вокруг него разливалось мерцающее сияние» [3: 341].

Фаулз признается, что Лоуренс оказал очень сильное влияние на его становление как писателя: «Причем влияние гораздо более сильное, чем даже мои «любимые» французские экзистенциалисты» [3: 334]. В чем же проявилось это влияние? Думается, здесь уместнее будет говорить о некоей общности творческих импульсов между писателями. Так, и Лоуренс, и Фаулз наделяют свои произведения сложными философскими концепциями, одновременно поддерживая невидимую доверительную связь с читателем, говоря об интимном и волнующем для любого человека; их герои стремятся к самореализации через поиск гармонии физического и нравственного. Для обоих писателей особенно ценно острое ощущение бытия, способность реагировать на любые проявления всего сущего.

Джон Фаулз признается в непонимании лоуренсовского требования сознавать «общую природу» вещей, когда впервые почувствовал интерес к его творчеству, и только спустя время осмыслил многие идеи, увлекся естествознанием, стал историком природы и писателем. И даже называя себя экзистенциалистом, Фаулз никогда не мог принять такие философские термины, как *le neant* («небытие, ничто») и *la pausee* («тошнота»). Джон Фаулз научился ценить «общую природу» вещей, нежели остальные, более очевидные свойства и достоинства – «их красоту, их социальный и политический вес, их моральное значение... Все было отброшено в тень тем ослепительным откровением, подобным ядерному взрыву и способным изменить все вокруг, что их присутствие в нашей жизни, их бытие просто значительно важнее, чем-то, зачем они существуют или для чего они предназначены» [3: 342].

В эссе «Человек, который умер: комментарий» (1992) Джон Фаулз обращается к позднему периоду творчества Д.Г. Лоуренса, обойденному интересом большинства критиков и историков литературы. По его убеждению, все написанное Лоуренсом в конце 1920-х годов каким-то образом было связано с его последней и аскетически простой повестью под названием «Вылупившийся петушок», или «Человек, который умер» (*The Escaped Cock, or The Man Who Died*, 1929) [9]. Заметим, что второе название повесть получила в печати, поскольку первое, данное автором, было построено на немного шокирующей игре слов. Фаулз отмечает также особую ценность «Последних стихов» и «Апокалипсиса», опубликованных посмертно в 1931 и 1932 гг., строже оценивая «Площадь этрусков» (1932) и «Святого Мавра» (1925). Неудача «Пернатого змея» и последних произведений объясняется в комментариях тем, что Лоуренс не сумел как следует показать, что же дурного в христианстве, которое, с его точки зрения, делает слишком большой акцент на Христе-младенце и – особенно после войны 1914-1918 годов – на Христе распятом, но совсем не обращает внимания на то, что было для Лоуренса самым существенным: Христа возрожденного, воскресшего.

В эссе проводится параллель между двумя произведениями («Человек, который умер» и «Святой Мавр»), поскольку они объединены общей темой физического и духовного воскрешения, «хотя одно – сладкий шерри, а другое – чистая водка. «Человек» – это почти проповедь, «Святой Мавр» был и остается блестящим рассказом» [3: 339].

Остановимся на сюжетах и идейной проблематике лоуренсовских повестей, в которых архитипический мотив воскрешения получает образную конкретизацию. «Святой Мавр» – рассказ о женщине, чья жизнь претерпевает перерождение благодаря воздействию мира природы; однако «воскрешает» героиню не мужчина (что было так типично для лоуренсовских произведений), а непокорный гордый конь по кличке Святой Мавр (по-валлийски – Сеймар). «Человек, который умер» строится на слиянии египетского мифа об Осирисе с христианским о воскрешении Христа во плоти. Лоуренс вводит параллельное повествование о сбежавшем петушке. Герой повести не назван никаким именем, однако воссоздание библейского контекста (встреча с Магдалиной и т.д.) говорит нам, что это – Иисус. Однако здесь он предстает, как выполнивший свою миссию учителя и жертвы и не стремящийся к ее повторению. Человек, который умер, не осознает, для чего воскрешен, и испытывает свое возвращение в мир как процесс болезненного разочарования. Повествование представляет альтернативный вариант библейских событий, подчиненный мистической доктрине писателя, его вере в «плоть и кровь». Интересно, что Фаулз в своем анализе делает акцент не на религиозных аспектах (оппозиции христианской доктрине), а на поэтико-символической архитектонике произведения, и подводит нас к пониманию того, что «Человек, который умер» – отчаянная попытка Лоуренса постичь глубинные корни психологических и эмоциональных проблем человечества: «Человеческая сторона мира, нашего мира очень дурна и стала в несколько раз хуже с тех пор, как Лоуренс умер; и я полагаю, нам нужно – прямо-таки насущно необходимо, – каковы бы ни были наши религиозные убеждения, прислушаться к тому, что Лоуренс хотел нам сказать. Он не пытался нас шокировать, но, страстно служа своей цели, как и все настоящие проповедники, стремился спасти нас» [3: 349]. Сам Джон Фаулз многие годы публично называл себя атеистом: «... по всем правилам, установленным религией, я являюсь атеистом, ибо не имею ни малейшей веры ни в частную жизнь после смерти, ни во вмешательство в эту частную жизнь какого бы то ни было божества... Для начала: наши верования обязывают нас всеми возможными способами возблагодарить саму жизнь за то, что мы существуем – за все наши эстетические и этические цели и ценности, за все наши радости и заботы; кроме того, мы иногда понимаем, сами себя

объявляя атеистами, что можем одновременно быть и верующими, и неверующими, но вот сказать так не можем, потому что слово «верующий» слишком часто претендует на то, чтобы быть синонимом слову «христианин» [3: 341]. Д.Г.Лоуренс явно чувствовал этот кажущийся парадокс, как представляется Джону Фаулзу, куда более остро, чем любой другой писатель его эпохи.

В «Человеке, который умер» Лоуренс отходит от тонкого реалистического письма, прибегая к более сжатой и сухой библейской риторике. Техника письма не отличается вычурностью. Фаулз уверен, что новому «я» Лоуренса требовалась решительность и простота «Человека, который умер», «Апокалипсиса» и «Последних стихов», писателю в тот период было свойственно ощущение «разлагающегося христианства; его прежде это не сумело до конца смириться с интенсивными, обжигающе-быстрыми переменами, происходившими в душе «нового» Лоуренса, почувствовавшего уже холодные объятия смерти. По Фаулзу, Лоуренс создал художественную прозу, «исполненную новой символикой», чтобы учить посредством символов, создавая притчу, иносказание. Очевидно, под «новой символикой» имеется в виду свободное соединение мифов, их новое прочтение и обогащение повествования авторскими символами. К такому приему прибегал и сам Фаулз – вспомним сцену суда в романе «Волхв» (*Magus*, 1965), где персонажи носят маски древних божеств, другие аллюзии на античность, а также заключительный эпизод, в котором герои должны сами решать свою судьбу, а слепые статуи богов – авторский символ безучастности божества – безмолвствуют. Постмодернистские техники позволяют Фаулзу свободнее обращаться с мифом, используя его в игре с читателем.

Безусловно, Фаулз признает безупречность произведений Лоуренса (обилие эвфемизмов – хотя и более предпочтительных, чем «современные «реализмы» с их беспечной грубостью», навязчивая фаллическая «мужественность», вспышки антисемитизма), но полагает, что положительные свойства как его творчества, так и его личности существенно превосходят темные тени этих его причуд, давно нам знакомых. Главной задачей критик (вернее, писатель в роли критика) видит не выявление недостатков техники, а поиск разгадки, в чем секрет всегда попадающей в самую точку плодовитости, особого чутья, редкой способности Лоуренса создавать поразительные, яркие и точные словосочетания и фразы [3: 347-348]. Фаулз признается, что никогда не мог подолгу читать Лоуренса и ни разу не отвлекся от текста, не погрузиться в собственные размышления: «В какой-то степени из-за своей сверхвосприимчивости и сверхчувствительности, своего понимания «общей природы» вещей и невероятной душевной энергии он порой представлялся читателю еще и зеркалом. Вполне можно начать искать в его текстах самого себя» [3: 347].

Таким образом, изучение литературно-критических работ Джона Фаулза позволяет как постичь новые грани творчества исследуемых им авторов, так и найти ключ к пониманию его собственных подходов к художественному творчеству, что дает возможность проследить преемственность развития английского романа.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Пальцев Н. По ту сторону сексологии // Иностранная литература. – 1991. – № 6. – С. 240-246.
2. Пальцев Н. Проблема романа в литературно-критических работах Д.Г. Лоуренса // Проблемы английской литературы XIX – XX вв. [Сборник статей] / Под ред. проф. В.В. Ивашевой. – М: Из-во Московского университета, 1974. – С. 69-114.
3. Фаулз Дж. Кротовые норы: Роман / Пер.с англ. И. Бессмертной, И. Тогоевой. – М.: Махаон, 2002. – 640 с.
4. Фокс Р. Роман и народ. – М.,1950, С. 54, 253.
5. Хализев В.Е. Теория литературы: Учебник. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Высш.шк., 2007. – 405 с.
6. Этвуд Маргарет Выбор профессии: «Кем ты себя воображаешь?» (Что такое «писатель» и как я им стала?) // Иностранная литература. – 2006. – № 11. – С. 264-276.
7. Eliot T.S. After Strange Gods. – L., 1934.
8. Goodheart Eugene. The Utopian Vision of D.H. Lawrence. – The Univ/ of Chicago Press, 1963. – 190 p.
9. Lawrence D.H. The Complete Short Novels / Ed. with introduction and notes by Keith Sagar and Melissa Partridge. – L.: Penguin Books, 2000. – 616 p.
10. Leavis F.R. D.H.Lawrence: Novelist. – L., p. 17.
11. Leavis F.R. The Great Tradition. – L., 1948.
12. Young Kenneth D.H.Lawrence. – L., 1952., p. 39.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Полховська – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології факультету іноземної філології Таврійського національного університету імені В.Вернадського.

Наукові інтереси: теорія літератури, сучасне літературознавство.

Тетяна Петренко – аспірант кафедри англійської філології факультету іноземної філології Таврійського національного університету імені В.Вернадського.

Наукові інтереси: сучасна англійська література епохи постмодернізму.

СТУПІНЬ СКЛАДНОСТІ КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ СТРУКТУРИ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СМISЛУ (лінгвокогнітивний погляд на природу композиції)

Олена РАЗУМЕНКО (ЛЯШИК) (Полтава, Україна)

У статті розкрито лінгвокогнітивне підґрунтя формування смислу модерністських поетичних текстів з різним ступенем складності композиційно-сміслової структури.

The article gives an insight into linguocognitive grounds for sense formation of modernist poetic texts, representing compositional structure of different degrees of complexity.

Матеріалом статті є твори американських поетів-модерністів початку ХХ століття, періоду так званого “американського поетичного ренесансу” [10: 760-761]. Досліджувані тексти характеризуються складною семантико-синтаксичною структурою, вони частіше позбавлені експліцитного змісту, що значною мірою блокує доступ до їхнього смислу. Тому дослідження смислових нашарувань, безпосередньо не втілених у семантиці модерністських текстів, є надзвичайно актуальним, оскільки становить необхідне підґрунтя для успішної інтерпретації текстів зазначеного періоду.

Метою статті, таким чином, є визначення композиційних характеристик досліджуваних текстів не лише на вербальному, онтологічно даному, рівні тексту але й на глибинному, концептуальному, рівні. Це уможливить виявлення лінгвокогнітивних особливостей смислової організації модерністських поетичних текстів як менш об’єктивної й вловимої в порівнянні з організацією змісту [6: 60].

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) дати визначення композиційно-сміслової структури в світлі лінгвокогнітивної науки; 2) розмежувати поняття “зміст” і “смісл” стосовно поетичного тексту; 3) встановити типи поетичних текстів за параметром складності їхньої композиційно-сміслової структури; 4) з’ясувати лінгвокогнітивне підґрунтя формування смислу поетичних текстів встановлених типів.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній пропонується розроблена нами в ракурсі лінгвокогнітивної парадигми знання типологія текстів американського поетичного ренесансу за параметром складності їхньої композиційно-сміслової структури.

Композиційно-сміслову структуру (далі – КСС) визначаємо як лінгвокогнітивне динамічне утворення, що виникає в ході формування образного простору поетичного тексту на трьох рівнях композиції: вербальному, концептуальному й передконцептуальному. Іншими словами, це – певним чином організована сукупність взаємодіючих у межах поетичного тексту словесних поетичних образів як лінгвокогнітивних конструктів, що інкорпують передконцептуальну, концептуальну та вербальну сторони, у термінах Л.І.Белехової [1: 189]

Формування смислу текстів американського поетичного ренесансу відбувається в межах концептуального рівня [5: 66-78; 7], розкриття якого здійснюється нами з опорою на *текстові концепти* (термін О.М.Кагановської) [2: 24] як оперативні одиниці зберігання й вилучення інформації, доречної у контексті певного поетичного тексту. Взаємодія текстових концептів у межах одного поетичного тексту здійснюється за допомогою *текстової концептуальної метафори* як лінгвокогнітивного механізму осмислення текстового концепту мети в термінах текстового концепту джерела [5:72] та *текстової концептуальної метонімії* як лінгвокогнітивного механізму активації текстового концепту мети на фоні текстового концепту джерела [там само: 74].

Відповідно до співвідношення словесних поетичних образів і втілюваних ними текстових концептів у межах поетичного тексту розрізняємо типи текстів американського поетичного ренесансу за такими параметрами їхньої КСС: за ступенем композиційного напруження [див. 4; 5: 130-136] й ступенем композиційної складності, – оскільки зміна цих параметрів впливає на особливості розвитку змісту й смислу досліджуваних поетичних текстів. Зауважимо, що під *змістом* розуміємо розгортання в поетичному тексті події, ситуації, стану тощо відповідно до причинно-наслідкових або просторово-часових відношень між одиницями КСС. *Смісл* тлумачимо як *прихований* зміст події, ситуації, стану тощо, зображуваних у поетичному тексті.

Зважаючи на параметр складності, розмежуємо типи поетичних текстів з *простою, складною й ускладненою* композиційно-сміисловою структурою. Складність КСС залежить від кількості текстових концептів, утілюваних словесними поетичними образами тексту, й відношень між ними. Так, поетичні тексти з *простою* КСС “укомплектовані” словесними поетичними образами, що об’єктивують один текстовий концепт (мегаконцепт) або декілька текстових концептів, які перебувають у відношенні суположення. За такого відношення осмислення текстових концептів не вимагає здійснення *лінгвокогнітивних операцій* мапування стосовно одне одного, тобто проектування ознак, властивостей та протилежних, але онтологічно споріднених, якостей складників царини джерела на складники царини мети

[1: 217]. Як правило, словесні поетичні образи, що лежать в основі простої КСС, вводяться до поетичного тексту за допомогою монтажної техніки.

Прикладом тексту з простою КСС є вірш “Two Items” (Sandburg CP: 237) – “Дві нотатки” К.Сендберга. Словесні поетичні образи “*strong river waters shoving their shoulders*” – “сильні річкові води проштовхують свої плечі”, “*stars lost in the sky ten days of drizzle spread over the sky saying yes-yes*” – “зірки, що загубилися в небі за десять днів мжички, розсипались по небу, говорючи так-так”, які втілюють концепти ВОДА й НЕБО, та розкидані по текстовій тканині номінативні одиниці на позначення концептів ЧАСТИНА ТІЛА, МОВА – складників концептуальної царини ЛЮДИНА, – змінюють одне одного не в якійсь причиновій послідовності, а відповідно з деякими прихованими, внутрішніми зв'язками й асоціаціями. У даному контексті актуальною є паралель з технікою монтажу в кіно: “Монтаж не є зв'язком кадрів, – зазначає Ю.М.Тинянов, – це диференційна зміна кадрів, але саме цьому змінюватися можуть кадри, в чомусь співвідносні між собою. Ця співвідносність може бути не лише фабульного характеру, але значно більшою мірою – стильового. Кадри в кіно не “розгортаються” в послідовному ряді – вони змінюються. Такою є основа монтажу” [8: 51]. Таким чином, словесні поетичні образи, що є підґрунтям формування КСС “Двох нотаток”, попри свою позірну незалежність змінюють одне одного не випадково чи довільно, а відповідно до єдиної настанови, що відповідає окресленню мегаконцепту даного поетичного тексту – КРАЇНА (див.: Sandburg CP: 237).

Словесними поетичними образами тексту з *ускладненою КСС* активуються текстові концепти, один із яких є домінантним і осмислюється в термінах інших текстових концептів шляхом лінгвокогнітивних операцій мапування. У поетичному тексті К.Сендберга “Death Snips Proud Men” домінантним текстовим концептом є концепт СМЕРТЬ, що осмислюється в термінах концепту ІСТОТА. При цьому концептуальна метафора СМЕРТЬ – ЦЕ ІСТОТА, яку спеціалізовано в тексті до СМЕРТЬ – ЦЕ ЛЮДИНА → СМЕРТЬ – ЦЕ ЛЮДИНА ПЕВНОЇ ПРОФЕСІЇ, конкретизується по-різному: “*Death [...] throws a pair of dice and says: Read 'em and weep*” (СМЕРТЬ – ЦЕ ШУЛЕР), “*Death [...] comes with a master-key and lets himself in and says: We'll go now*” (СМЕРТЬ – ЦЕ ГРАБІЖНИК), “*Death is a nurse mother with big arms: Twon't hurt you at all; it's your time now; you just need a long sleep, child*” (СМЕРТЬ – ЦЕ НЯНЬКА). Отже, текстовий мегаконцепт СМЕРТЬ осмислюється не лише в термінах концепту СОН, який є архетипом смерті, а в цьому випадку актуалізується шляхом метонімічного мапування через концепт джерела НЯНЬКА, але й із залученням текстових концептів царин джерела (АЗАРТНА) ГРА й ПОГРАБУВАННЯ.

Ускладнену КСС має поетичний текст “Southern Pacific” (Sandburg CP: 105) – “Тихоокеанський південь” К.Сендберга. Вербальний рівень цього вірша об'єктивує текстовий концепт СМЕРТЬ: “*Huntington, / Blithery, sleep in houses six feet long*” – “Хантінгтон, / Блізері, спить у домівках довжиною в шість футів”. Концепт СОН, втілений у ключовому слові “sleep” та перифраз “houses six feet long” на позначення труни, активізують концептуальну метафору СМЕРТЬ – ЦЕ СОН. Проте в рядках “*Huntington dreams of railroads he built and owned. / Huntington dreams of ten thousands men saying: Yes, sir*” – “Хантінгтону сниться залізниця, яку він збудував, і яка була його власністю. / Хантінгтону сниться десятки тисяч людей, що говорять: Так, сер” та “*Blithery dreams of rails and ties he laid. / Blithery dreams of saying to Huntington: Yes, sir*” – “Блізері сниться рейки й шпали, які він клав. Блізері сниться, як він говорить Хантінгтону: Так, сер” втілено текстовий концепт ЖИТТЯ, оскільки проводиться паралель між життєвими шляхами Хантінгтона й Блізері. У контексті вірша цей концепт розкривається через концептуальну метафору ЖИТТЯ – ЦЕ НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ. Шляхом контрастивного мапування, що є виявом парадоксального поетичного мислення [1: 230] і в розглядуваному випадку полягає в проектуванні онтологічних властивостей царини життя як несправедливості на протилежні онтологічні властивості царини смерті, формується концептуальна метафора СМЕРТЬ – ЦЕ СПРАВЕДЛИВІСТЬ, що зумовлює переосмислення першої частини тексту. Відтак, текстовий концепт ЖИТТЯ можна визначити як домінуючий, оскільки на його основі відбувається розгортання текстового концепту СМЕРТЬ.

Подібну КСС має вірш К.Сендберга “Cool Tombs” (Sandburg CP: 134) – “Прохолодні могили”, в якому текстовий концепт СМЕРТЬ зіштовхується з текстовим концептом КОХАННЯ як метонімічної репрезентанти концепту ЖИТТЯ: “*tell me if the lovers are losers... tell me if any get more than the lovers... in the dust... in the cool tombs*” – “скажіть мені, чи є ці закохані невдахами... скажіть мені, чи це хто-небудь отримує більше, ніж ці закохані... будучи прахом... в прохолодних могилах”. Словесний поетичний образ на позначення смерті, який за допомогою експлікатів “*he forgot*” – “він забув”, “*lost all thought*” – “розгубив усі думки” тощо об'єктивує концептуальну метафору СМЕРТЬ – ЦЕ ЗАБУТТЯ, на основі парадоксального поетичного мислення активує антитетичну концептуальну метафору КОХАННЯ – ЦЕ ВІЧНІСТЬ.

Для типу поетичних текстів зі *складною КСС* характерною є розмитість обрисів словесних поетичних образів, утрудненість або й неможливість встановлення певних смислових зв'язків між ними, ідентифікації на їх основі певних текстових концептів. Художні тексти зі складною КСС, на нашу думку, дали поштовх для оформлення концепції “розпорошеного” смислу художнього тексту, започаткованої в наукових розвідках Ж.Дерріда [9]. Згідно з цією концепцією, розпорошення смислу тексту передбачає таку організацію його смислової структури, за якої на певному етапі розвитку текст починає постулювати

протилежний смисл, ніби заперечуючи сам себе. У такому випадку набуває ваги принцип вільної гри (free play) структури [там само].

Складну КСС має вірш А.Макліша "The Cat in the Wood" (MacLeish CP: 370) – "Кішка в лісі":

The cat in the wood cried farewell cried farewell

Father and father away and the leaves

Covered her over with sounds of the leaves

And sounds of the wood O my love O my love

Father and father away and the sound

Of leaves overhead when I call to you

Leaves on the ground.

Так, концептуальне мапування між складниками текстових концептів вірша – концепту ТВАРИНА, втілюваного лексемою "cat", та лексикалізованого в тексті концепту КОХАННЯ – є неможливим через відсутність онтологічних та гносеологічних відповідностей між зазначеними концептами [див. 12: 207]. Осмислення любові в термінах тваринних характеристик могло б мати місце за умови висвічування (англ. – "highlighting") [11: 10-13] таких аспектів концепту ТВАРИНА, як жорстокість, дикість тощо. Втім, такі аспекти не експлікуються на зовнішньо-вербальному рівні КСС, як і не імплікуються вони на внутрішньо-вербальному рівні КСС [див. 5: 60-66] наведеного тексту. Лексемою "cat" об'єктивуються такі складники концепту ТВАРИНА, як м'якість (шерсть кішки), граційність (рухи тварини), потенційна небезпека (котячі пазурі). Яскравий візуальний образ кішки, що біжить, втопаючи в осінньому листі, створюється за допомогою словесного поетичного образу "*the leaves / Covered her over with sounds of the leaves*" – "*листя / Вкриває її звуками листя*". У перекладі не вдається передати двозначність лексеми "leaves", яка означає також "прощання, розставання" [14, с. 336]. Подібна словесна гра повторюється в останніх рядках вірша, посилюючи його метафоричне звучання: "*the sound / Of leaves overhead when I call to you / Leaves on the ground*" – "*звук / листя над головою, коли я тебе кличу / Залишається на землі*". З огляду на вирази "*cried farewell*" – "*кричала прощай*", "*Father and father away*" – "*все далі й далі*", – концепт ТВАРИНА втілено в тексті як об'єкт, що віддаляється назавжди. З огляду на викладені міркування та на конвенційність таких метафоричних схем осмислення кохання як КОХАННЯ– ЦЕ ПОДОРОЖ, КОХАННЯ – ЦЕ ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ [11: 44-45], мапування між текстовими концептами ТВАРИНА й КОХАННЯ стає можливим. Так, текстовий концепт КОХАННЯ ідентифікується через текстовий концепт ТВАРИНА як дещо однаково привабливе й небезпечне, те, що віддалившись раз, вже не повертається.

Основу складної КСС модерністських текстів становить імітація так званого "плину свідомості", в якому об'єктивується динаміка думки по осмисленню навколишньої дійсності, й через котрий досягається ефект дифузної емотивності [13: 287] в процесі осмислення поетичного тексту. На переконання І.І.Ковтунової, прагнення не просто викладати результат пізнання й сприйняття світу, але й образно зображати думку, почуття й сприйняття як процес, як "плин свідомості" є однією з яскраво виражених тенденцій мистецтва ХХ ст. [3: 16].

Отже, ступінь складності композиційно-сислової структури текстів американського поетичного ренесансу детермінує їхнє смислове навантаження, а, відповідно, й імовірність адекватної реконструкції цього смислу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 476 с.
2. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). – К.: Вид-во Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2002. – 292 с.
3. Ковтунова І.І. Некоторые направления эволюции поэтического языка в ХХ веке // Очерки истории языка русской поэзии ХХ века. Поэтический язык и идиостиль. – М.: Наука, 1990. – С. 7-27.
4. Ляшик О.А. Жанрова специфіка поетичного тексту крізь призму композиційної напруженості: лінгвокогнітивний підхід (на матеріалі поетичних текстів К.Сендберга) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика: Зб. наук. пр. – Вип. II. – Херсон: Вид-во Херсонськ. держ. ун-ту, 2005. – С. 374-378.
5. Ляшик О.А. Жанрова специфіка композиційно-сислової структури поетичного тексту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі творів американського поетичного ренесансу): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2006. – 258 с.
6. Молчанова Г.Г. Неожиданные аспекты процесса категоризации в разных картинах мира // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации). – М.: Российск. академия наук. Ин-т языкознания; Тамбовск. гос. ун-т, 1997. – С. 59-62.
7. Разуменко О.А. Концептуальний вимір модерністського поетичного тексту (на матеріалі творів американського поетичного ренесансу) // Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження і засіб навчання мови: Зб. наук. доп. – Полтава: Освіта, 2007. – С. 222-225
8. Тынянов Ю.Н. Об основах кино // Поэтика кино. Перечитывая "Поэтику кино". – СПб.: Российск. ин-т истории искусств, 2001. – С. 39-59.
9. Derrida J. Structure, sign and play in the discourse of Human Sciences // The Structuralist Controversy: The Languages of Criticism and the Sciences of Man. – Baltimore: John Hopkins University Press, 1972. – P. 256-271.
10. Heritage of American Literature: In 2 vol./ J.E.Miller, Jr. – San Diego; N.Y.; Chicago: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1991. – Vol. II: Civil War to the Present. – 2204 p.
11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
12. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.
13. Tsur R. Aspects of Cognitive Poetics // Cognitive Stylistics. Language and Cognition in Text Analysis. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2002. – P. 279-318.

14. Новый Большой англо-русский словарь: В 3 т. / Ю.Д.Апресян, Э.М.Медникова, А.В.Петрова и др. – М.: Рус яз., 2002. – Т.2. – 828 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

MacLeish CP – MacLeish A. Collected Poems, 1917 – 1982. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1985. – 524 p.

Sandburg CP – Sandburg C. The Complete Poems. – San-Diego, N.Y.; L.: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1970. – 797 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Разуменко (Ляшик) – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

Наукові інтереси: когнітивна поетика, лінгвокогнітивні процеси мислення, що становлять підгрунтя для породження й інтерпретації поетичних текстів епохи модернізму.

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИ РЕЛЕВАНТНЫЕ ТИПЫ КУРЬЁЗНЫХ СИТУАЦИЙ
В НОВЕЛЛАХ О.ГЕНРИ**

Инна ТУЗКОВА (Кировоград, Украина)

У статті розглядаються лінгвістично релевантні типи курйозних ситуацій у художній структурі новел О.Генрі. Робиться висновок про їх семантичну двоплановість.

Linguistic relevant types of curious situations in artistic structure of O.Henry's stories are examined in the article. The conclusion about their semantic double-arrangement is made.

По В.Далю, “курьёз – что-нибудь странное и забавное, смешное” [Даль В.И. 2007: 122]. Курьёзная ситуация закономерно воспринимается как часть юмористического дискурса. Характерным признаком такой ситуации является нарушение определённых моделей или стереотипов поведения, принятых в той или иной культуре, – с одной стороны (“что-нибудь странное”), и наличие смеховой реакции у реципиентов, – с другой (“что-нибудь забавное, смешное”). Курьёзная ситуация присуща почти всем жанрам комического – от анекдота и эпиграммы до юмористического или сатирического рассказа.

Цель нашей статьи – определить основные лингвистически релевантные типы курьёзных ситуаций в новеллах О.Генри.

Ключевым элементом жанровой структуры новелл О.Генри “Дары волхвов”, “Фараон и хорал” etc. является курьёзная ситуация. Герои новеллы “Дары волхвов” – молодая супружеская пара Джим и Делла, для того, чтобы купить друг другу подарки к Рождеству, вынуждены продать самое дорогое, что у них есть: Джим – золотые часы, а Делла – свои роскошные волосы: “Надо вам сказать, что у четы Джеймс Диллингхем Юнг было два сокровища, составлявших предмет их гордости. Одно – золотые часы Джима, принадлежавшие его отцу и деду, другое – волосы Деллы. Если бы царица Савская проживала в доме напротив, Делла, помыв голову, непременно просушивала бы у окна распущенные волосы – специально для того, чтобы заставить померкнуть все наряды и украшения ее величества. Если бы царь Соломон служил в том же доме швейцаром и хранил в подвале все свои богатства, Джим, проходя мимо, всякий раз доставал бы часы из кармана – специально для того, чтобы увидеть, как он рвет на себе бороду от зависти.” [Генри О. 2003: 180]. Курьёзность ситуации в том, что Джим дарит своей любимой черепаховый гребень для волос, а Делла, в свою очередь, дарит ему платиновую цепочку для часов: “Чудесные гребни, настоящие черепаховые, с вделанными в края блестящими камешками, и как раз под цвет ее каштановых волос. Они стоили дорого – Делла знала это, – и сердце ее долго изнывало и томилось от несбыточного желания обладать ими. И вот теперь они принадлежали ей, но нет уже прекрасных кос, которые украсил бы их возжеланный блеск. < ... > Она поспешно протянула ему цепочку на раскрытой ладони. Матовый драгоценный металл, казалось, заиграл в лучах ее бурной и искренней радости. “Разве не прелесть, Джим? Я весь город обегала, покуда нашла это. Теперь можешь хоть сто раз в день смотреть, который час. Дай-ка мне часы. Я хочу посмотреть, как это будет выглядеть все вместе.” [Генри О. 2003: 183]. Данная ситуация выходит за рамки юмористического дискурса: вызванный ею смех очень быстро сменяется чувством грусти... Объясняется это семантической двуплановостью курьёзной ситуации: она имеет поверхностное и глубинное содержание.

На поверхностном уровне ставится под сомнение традиция делать дорогие рождественские подарки в семьях со скромным благосостоянием, высмеивается желание людей казаться более обеспеченными, чем они есть на самом деле. На более глубоком уровне речь идёт о духовных ценностях, которые котируются значительно выше ценностей материальных: рождественские подарки оказываются ненужными, однако в них обнаруживается выражение настоящей любви, способной на самопожертвование: “Я тут рассказал вам ничем не примечательную историю про двух глупых детей из восьмидолларовой квартирки, которые самым немудрым образом пожертвовали друг для друга своими величайшими сокровищами. Но да будет сказано в назидание мудрецам наших дней, что из всех дарителей эти двое были мудрейшими. Из всех, кто подносит

и принимает дары, истинно мудры лишь подобные им. Везде и всюду. Они и есть волхвы.” [Генри О. 2003: 184].

В основе новеллы “Персики” также лежит курьезная ситуация. Ее герой боксер Малыш Мак-Гарри, выполняя желание своей молодой жены, обходит пол Нью-Йорка в поисках хотя бы одного персика, но во всех фруктовых лавках ему предлагают только апельсины. В отчаянии он организует облаву на один из подпольных игорных домов, но и здесь его, казалось, ожидает неудача – перепуганный негр-официант очередной раз предлагает ему апельсины. Их диалог, пожалуй, – кульминационный момент в развитии действия: *“У меня было три дюжины персиков, сэр, когда началась игра, но боюсь, что джентльмены съели все до одного. Может быть, вам угодно скушать хороший, сочный апельсин, сэр?” “Переверни все вверх дном, – строго приказал Малыш, – но чтобы у меня были персики. И пошевеливайся, не то дело кончится плохо. Если еще кто-нибудь сегодня заговорит со мной об апельсинах, я из него душу вышибу”* [Генри О. 2003: 344]. Обнаружив случайно сохранившийся один единственный персик Малыш Мак-Гарри с чувством выполненного долга возвращается домой. Это квази-развязка новеллы, ведь у О.Генри “пружина действия, как правило, ‘подбрасывает’ читательский интерес дважды: сначала в ложной развязке, а затем – в подлинной” [Левидова И.М. 1973: 116]. Не без иронии О.Генри сравнивает своего героя с рыцарями Круглого Стола, которые *“возвращались в Камелот, испытав много опасностей и совершив немало подвигов во славу своих прекрасных дам”* [Генри О. 2003: 344].

Истинная же развязка, вызывающая у читателя (в зависимости от его темперамента) то ли легкую улыбку, то ли неудержимый смех, – развязка, создающая юмористический эффект, как всегда у О.Генри, основана на курьезе: молодая жена томно сообщает новоиспеченному “рыцарю”, что охотнее бы съела апельсин... *“Гадкий мальчик! – влюблено проворковала она. – Разве я просила персик? Я бы гораздо охотнее съела апельсин”* [Генри О. 2003:345]. И здесь несложно обнаружить семантическую двуплановость курьезной ситуации: на поверхностном уровне ставится под сомнение готовность влюбленного мужчины выполнить любую прихоть возлюбленной; но на более глубоком уровне мы имеем дело с самоиронией, поскольку тезис о рыцарском отношении к женщине не нуждается ни в доказательствах, ни в опровержении.

В новелле “Пурпурное платье” суть художественного конфликта сводится к спору между двумя девушками, продавщицами галантерейного магазина – Мэйдой и Грэйс, которым нравится один мужчина – мистер Рэмен, управляющий этим магазином и большой оригинал: *“Он был помешан на здоровье и полагал, что ни в коем случае нельзя питаться тем, что считают полезным. Он решительно протестовал, если кто-нибудь удобно устроившись в кресле, или искал приюта от снежной бури, или носил галоши, или принимал лекарства, или еще как-нибудь лелеял собственную свою персону”* [Генри О. 2003:309]. Каждая из них надеется поразить его во время банкета в День благодарения новым платьем – соответственно пурпурного и красного цвета.

Как обычно в новеллах О.Генри конфликт разрешается с помощью курьезной ситуации. Кульминационным моментом в развитии конфликта становится самоотверженный поступок Мэйды, которая отдает Грэйс отложенные на уплату за платье деньги, чтобы та смогла вернуть долг хозяйке квартиры.

Квази-развязка наступает в День благодарения – Мэйде не в чем пойти на банкет: *“...все долгое время, пока там шел обед, Мэйда просидела у окна. Она представляла себе, как девушки вскрикивают, стараясь разорвать куриную дужку, как старый Бахман хохочет во все горло собственным, понятным только ему одному шуткам, как блестят бриллианты толстой миссис Бахман, появившейся в магазине лишь в День благодарения, как прохаживается мистер Рэмси, оживленный, добрый, следя за тем, чтобы всем было хорошо.”* [Генри О. 2003: 311].

Но истинная развязка (курьезная ситуация) возникает в финале новеллы: счастливая Мэйда в новом пурпурном платье выходит на улицу, не обращая внимания на то, что идет дождь, и неожиданно встречает мистера Рэмси, глаза которого загораются восхищением и интересом: *“Миссис Мэйда, – сказал он, – да вы просто великолепны в новом платье. Я очень сожалею, что вас не было на обеде. Из всех моих знакомых девушек вы самая здравомыслящая и разумная. Ничто так не укрепляет здоровья, как прогулка в ненастье. Можно мне пройтись с вами”* [Генри О. 2003: 312].

Семантическая двуплановость курьезной ситуации в этой новелле О.Генри столь же очевидна, как и в других его произведениях: на поверхностном уровне она воспринимается как счастливый случай и вызывает читательскую улыбку; а на более глубоком уровне заставляет задуматься о непреложном законе жизни, согласно которому добро и самопожертвование всегда вознаграждаются.

Новелла “Фараон и хорал” строится как цепь курьезных ситуаций, в которые попадает по воле “злого рока” ее главный герой бродяга Сопи.

Действие новеллы происходит поздней осенью, накануне зимних холодов, поэтому все планы Сопи сводятся к желанию провести зиму – как это ни парадоксально – в тюрьме, где ему должны быть обеспечены бесплатный кров и бесплатное питание: *“Зимние планы Сопи не были особенно честолюбивы. Он не мечтал ни о небе юга, ни о поездке на яхте по Средиземному морю со стоянкой в Неаполитанском заливе. Трех месяцев заключения на Острове – вот чего жаждала его душа. Три месяца верного крова и*

обеспеченной еды, в приятной компании, вдали от посягательства Борея и фараонов – для Сопи это был поистине предел желаний.” [Генри О. 2003: 209].

Злоключения героя начинаются с безрезультатной попытки проникнуть в роскошный ресторан в надежде *“наевшись до отвала, объявить себя несостоятельным”*. [Генри О. 2003: 210].

Первая неудача поколебала уверенность Сопи в том, что *“его путь на Остров будет усеян розами”* [Генри О. 2003: 210], но не лишила решимости.

Вторая попытка привлечь к себе внимание полиции оказалась более банальной – несчастный бродяга не подумался ни до чего большего, как разбить витрину магазина, но подбежавший полисмен *“не пожелал принять Сопи даже как гипотезу. Люди, разбивающие камнями витрины магазинов, не ведут переговоров с представителями закона. Они берут ноги в руки. Полисмен увидел за полквартиры человека, бежавшего вдогонку за трамваем. Он поднял свою дубинку и помчался за ним. Сопи с омерзением в душе побрел дальше... Вторая неудача.”* [Генри О. 2003: 210-211].

Наскоро перекусив в обычной забегаловке, Сопи надеялся, что тут уж ему повезет, но вместо желанной встречи с полисменом его ожидала не столь приятная *“встреча”* с асфальтом: *“Два официанта аккуратно уложили Сопи левым ухом на бесчувственный тротуар. Он поднялся, сустав за суставом, как складная плотничья линейка, и счистил пыль с платья. Арест стал казаться ему радужной мечтой, Остров – далеким миражем. Полисмен, стоявший за два дома, у аптеки, засмеялся и пошел дальше.”* [Генри О. 2003: 211].

Четвертая попытка окончательно убедила Сопи в том, что он *“осужден наслаждаться свободой”* [Генри О. 2003: 212]. Прикинувшись уличным ловеласом, Сопи на глазах у полисмена начал нагло приставать к молодой женщине, однако к его удивлению она не только не оскорбилась (на что он понаивности надеялся, все еще веря, что *“скоро оцутит увесистую руку полиции на своем плече и зима на уютном острове будет ему обеспечена”* [Генри О. 2003: 211]), но *“обвилась вокруг Сопи, как плющ вокруг дуба, и под руку с ней он мрачно проследовал мимо блюстителя порядка”* [Генри О. 2003: 212]. Не помогло ему и элементарное *“хулиганство в публичном месте”*: *“Во всю мочь своего охрипшего голоса Сопи заорал какую-то пьяную песню. Он пустился в пляс на тротуаре, вопил, кривлялся – всяческими способами возмущал спокойствие.”* [Генри О. 2003: 212]. Полисмен и в этот раз отнесся к нему снисходительно, приняв за футбольного фаната: *“Тюрьма на Острове стала казаться ему недоступной Аркадией”* [Генри О. 2003: 212].

Последняя – шестая – попытка, которую он предпринял в этот день – мелкая кража; но и здесь судьба сыграла с ним скверную шутку: *“хозяин”* украденного им зонтика, в свою очередь украл его накануне утром. К концу дня Сопи готов был почувствовать себя *“непогрешимым папой римским”*.

Цепь курьезных ситуаций, казалось бы, завершилась: герой задержался возле старой церкви, привлеченный органной музыкой. Воскресный хорал вернул его в прошлое, дал ему надежду начать новую жизнь: *“...сердце его забило в унисон с этим новым настроением. Он внезапно оцутил в себе силы для борьбы со злодейкой-судьбой. Он выкарабкается из грязи, он опять станет человеком, он победит зло, которое сделало его своим пленником. Время еще не ушло, он сравнительно молод. Он воскресит в себе прежние честолюбивые мечты и энергично возьмется за их осуществление. Торжественные, но сладостные звуки органа произвели в нем переворот. Завтра утром он отправится в деловую часть города и найдет себе работу. Один меховщик предлагал ему как-то место возчика. Он завтра же разыщет его и попросит у него эту службу. Он хочет быть человеком. Он...”* [Генри О. 2003: 214].

На этой оптимистической ноте и должна была бы завершиться новелла, если бы ее автором был не О.Генри. Но влед за мнимой (квази -) развязкой у О.Генри всегда следует развязка курьезная: столь вожделенные им три месяца тюрьмы Сопи получил не прилагая для этого никаких усилий в момент, когда уже этого не хотел.

И в этой новелле обнаруживается семантическая двуплановость курьезных ситуаций: на поверхностном уровне произведение О.Генри прочитывается как юмористический рассказ о похождениях незадачливого бродяги; на более глубоком уровне – как христианская притча о судьбе человека, павшего столь низко, что забыл те дни, когда *“в его жизни были такие вещи, как матери, розы, смелые планы, друзья, и чистые мысли, и чистые воротнички”*, но нашедшего в себе силы победить зло, которое *“сделало его своим пленником”* [Генри О. 2003: 213].

Заключительная курьезная ситуация содержит иронический аспект: именно служители закона лишают бродягу надежды изменить жизнь. Кстати, и в названии новеллы *“Фараон и хорал”* противопоставлены закон божественный (возвышающий человека) и закон человеческий (унижающий его).

Новеллу *“Один час полной жизни”* предваряет афоризм: *“тот еще не жил полной жизнью, кто еще не знал бедности, любви и войны”* [Генри О. 2003: 334]. Сюжет новеллы также представляет собой цепь курьезных ситуаций. Ее герой – рядовой обыватель Джон Гопкинс – на полуслове обрывает разговор с женой и выходит из дому, чтобы купить сигару. На беду у него не оказывается денег, и он не может расплатиться с лавочником – первая курьезная ситуация, провоцирующая драку и бегство героя (*“мирного обывателя, который по вечерам сидел дома и решал ребусы”* [Генри О. 2003: 336]) от полицейского –

вторая курьезная ситуация. В результате, Джон Гопкинс неожиданно для себя оказывается в изящном особняке, где знакомится с прекрасной незнакомкой, к которой немедленно испытывает романтическое чувство, тем более, что она, как выясняется, нуждается в его помощи... “В этом доме находится человек, который обращался со мной дурно и оскорбил меня” [Генри О. 2003: 338]. Увы, но попытка помочь этому “неземному созданию” завершается для Джона плачевно: его просто вышвыривают из особняка – третья курьезная ситуация. Незадачливому герою, испытывавшему в течение часа все составляющие полной жизни – бедность, любовь и войну, – ничего не остается как вернуться домой и продолжить прерванный на полуслове разговор с женой (О.Генри использует кольцевую композицию) – четвертая и заключительная курьезная ситуация, создающая необходимый для писателя юмористический эффект.

Семантическая двуплановость заключительной курьезной ситуации очевидна: с одной стороны, внешняя невозмутимость ничем не примечательного обывателя, в течение часа ощутившего всю “полноту жизни”, не может не вызвать улыбку; а с другой стороны, она мифологизирует повествование, позволяя прочитать всю новеллу как рассказ о похождениях современного Одиссея, отчасти – иронически – предваряющий знаменитую джойсиану.

Таким образом, сюжеты новелл О.Генри строятся на курьезных ситуациях, которые отличаются семантической двуплановостью: на поверхностном уровне актуализируется юмористический аспект; на глубинном – притчевое начало.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Даль В.И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка. – М., : Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 348с.
2. Левидова И.М. О.Генри и его новелла. – М.: Худож. лит., 1973. – 254с.
3. Генри О. Короли и капуста. Новеллы: Сб.: Пер. с англ. / О.Генри. – М.: НФ “Пушкинская библиотека”, ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 927с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Тузкова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: класична англійська та американська література.

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ СМЫСЛА ВЫСКАЗЫВАНИЯ: ФАКТОРЫ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ (на материале английского языка)

Александр ШЕВЧЕНКО (Запорожье, Украина)

У статті розглянуто теоретичні підстави виявлення і систематизації факторів, які спричиняють утворення особистісних смислів висловлювання. Подано опис чинників, які обумовлюють актуальність і доцільність вивчення антропоцентричних аспектів смислоутворення. Проаналізовано мовні засоби вираження особистісних смислів у політичному дискурсі.

The theoretical bases of individualised sense factors identification and taxonomy are investigated in this paper. This critique is the overview of the factors, stipulating the importance and expedience of study of anthropocentric sense formation aspects. The analysis of the linguistic means of individualised sense manifestation in political discourse is given in this paper.

Целью статьи является изучение и систематизация лингвистически релевантных факторов и закономерностей формирования личностных смыслов высказывания на материале политического дискурса. Проблема рассматривается в рамках антропоцентричного подхода. Методологической основой исследования является система принципов и приемов антропоориентированных парадигм лингвокогнитивистики, психолингвистики, семиотики. Необходимость комплексного подхода к рассмотрению данной проблемы обусловлена онтологической спецификой предмета исследования: “Лишь комплексное исследование с применением различных методик способно обеспечить получение адекватных данных относительно реальной структуры «субъективной» (а тем более объективной, общеязыковой) семантической системы” [8: 127]. В этой связи представляется целесообразным расширение сферы научного поиска в сопредельные с лингвистикой области: “... Поскольку человеческий мозг именно тайны вербального мышления будет хранить до конца, то никакой нейрофизиолог или нейропсихолог не подойдет к ним близко без лингвиста” [7: 3].

Интерес к динамическим процессам в смыслообразовании [14] и в частности к аспектам субъективации смыслов как в процессе речепроизводства, так и в процессе восприятия [9: 9] обусловлен во многом социально-психологическими тенденциями, проявившимися в новом постиндустриальном мире: прежде всего индивидуализацией и дегуманизацией общественного сознания, фрагментацией общества на фоне глобализации экономических систем, становлением новых форм коммуникации, способствующих определенной отчужденности социального взаимодействия. Данные факторы стимулируют характерные метаморфозы и в собственно языковой сфере, проявляющиеся в отвергающей диахронию симультанности мировосприятия, нелинейности постижения смысла, карнавализации и эпатажности речевой практики,

доминировании игрового принципа, безудержной аллюзивной словесной игре и, как итог, все возрастающей роли личностного начала в речи [11: 253, 254; 3: 45].

Актуальность изучения закономерностей формирования личностных смыслов адресантом и адресатом сообщения обусловлена возросшим интересом к антропоцентрическим аспектам коммуникации. Рассмотрение антропоцентризма в качестве “отправной точки теоретической и практической деятельности человека” позволяет изучать лингвистическую специфику человеческой коммуникации через призму отношений индивидуума с “окружающим природным миром, затем с окружающим социальным миром, затем с каждым индивидуумом, и наконец, с самим собой (самопознание)”. Признается, что “... отношения “человек - человек” подпадают более всего под действие субъективного фактора как по характеру самих взаимодействующих объектов..., так и по характеру их взаимоотношений, построенных целиком на человеческих началах” [7: 87].

Проблема значения и смысла как феномена во многом обусловленного социопсихологической и физиологической спецификой индивидуума рассматривался в рамках логико-философского комплекса дисциплин, обеспечивающих фундаментальные методологические основы исследования [18; 19]. Более узкие аспекты проблемы смысла, соотносимые с целями и задачами определенной науки, изучались в рамках собственно лингвистики [15; 17], психолингвистики [8; 9; 10], нейролингвистики [12], лингвистической прагматики [15], семиотики [1]. Но даже обилие работ по данной проблеме не дает основание для вывода об исчерпанности вопроса о лингвистически релевантных антропоориентированных факторах смыслообразования. Причина неубывающей актуальности феномена значения и смысла заключается в бесконечной сложности интериоризированного образа мира языковой личности как социопсихологического явления и как биологического вида.

Отмечается, что реальный смысл высказывания, который принято называть актуальным в исследованиях по семантике и интерпретации текста, обусловлен целым комплексом факторов, из которых центральным является человеческий: “... Вне ситуации и вне субъекта актуальный смысл просто не существует – он целиком ситуативен и субъективен” [6: 7]. Сама система общих языковых представлений, “с которой обыкновенно отождествляют языковую систему, является чем-то индивидуальным” [2: 363]. Связь языка индивидуума и социума основывается на принципах диалектического взаимодействия: “В преобразовании индивидуального в общественное, субстанционального в функциональное, объективно-физическое (биология, живая материя) в человеческое (психическое – языково-мыслительная материя) заключена одновременно диалектичность связи языка индивидуума и языка социума” [7: 84].

С одной стороны значение высказывания объективно, при всех возможных вариантах его истолкования оно воспринимается носителями языка в целом одинаково, но “... информация, которую несет высказывание, никогда не исчерпывается его значением” [6: 5]. Тезис о двойственности значения восходит к трактовке А.Н. Леонтьевым психологических аспектов значения как единства объективной (общественно-исторической) и чувственно-предметной сущностей [10]. Еще Ф. Де Соссюр рассматривал психическое начало в качестве неотъемлемого компонента человеческого общения, он различал в речи как “индивидуальном акте воли и разума <...>: 1) комбинации в которых говорящий использует код (code) языка с целью выражения своей мысли; 2) психофизический механизм, позволяющий ему объективировать эти комбинации” [17: 52]. Выступая против абсолютизации психического аспекта речи (вплоть до его выведения за пределы сферы интересов лингвистики), сторонники традиционных подходов в языкознании тем не менее признают, что “функционирование языка связано с деятельностью психики людей, и в этом смысле язык имеет психическую сторону” [2: 13].

В психологии универсально признано, что “ум человека питается лингвистическими символами”, а в лингвистике неоспоримым является тезис о психосоциальной обусловленности языка и речи [13: 245]. Целесообразность и необходимость объединения усилий ученых, исследующих коммуникативную деятельность и психофизиологические особенности человека как биологического вида, одними из первых осознали лингвисты антропологического направления, будучи более чувствительными к социально-психологическим процессам, являющимися “опорой нашей языковой практики” [13: 246]. Результаты исследований в рамках антропоориентированных дисциплин показали, что без понимания особенностей влияния этих процессов на коммуникативную деятельность человека невозможно постижение сути механизмов и закономерностей порождения и восприятия речи. Исследования продуктивной и рецептивной стороны коммуникации дают основания для выводов об исключительной сложности, многосторонности и многоступенчатости этого процесса. В коммуникативном взаимодействии можно считать рядовым явлением отсутствие прямой зависимости между формальной и содержательной сторонами высказывания, когда “... подлинный смысл высказывания <...> вступает в противоречие с его лингвистическим значением или, на первый взгляд, не имеет ничего общего с ним” [6: 5].

Особенно сложными для лингвистического исследования являются феномены восприятия и понимания реального смысла высказывания: “Нет психологического процесса более важного и в то же время более трудного для понимания, чем понимание, и нигде научная психология не разочаровывала в большей степени тех, кто обращался к ней за помощью” [13: 266]. Существуют различные методики, модели, таблицы и

схемы, графически отражающие роль человеческого сознания в этом процессе [9: 5-20; 13: 248; 16: 54-246]. Исходным и очевидным постулатом в этих эвристических построениях является вывод об элементарности и базовости понимания грамматического и лексического уровня, за которым следует семантическая интерпретация канонического представления значения – истолкование “высказывания... в терминах своей семантической системы”, еще более высоким уровнем восприятия признается понимание, за которым следует восприятие высказывания как истинного, уместного и соответствующего здравому смыслу [13: 248, 249]. При всей возможной обоснованности данной иерархии следует признать размытость и неясность границ между уровнями. Процесс понимания осложняется еще и тем, что восприятие сообщения зависит от упреждающего отношения к воспринимаемому сообщению: “сообщение может восприниматься соответственно тому, как мы будем настраивать нашу воспринимающую систему – она будет способствовать одним интерпретациям и отклонять другие” [13: 252].

В нашем исследовании мы рассматриваем дискурс как “текст в его становлении перед мысленным взором интерпретатора” [4: 116]. Дискурс в целом (включая его составляющие, различные языковые уровни, представленные в нем – от фонологического до макротекстуального) исследуется как знаковая система, которая реализует себя, будучи погруженной в семиотический универсум реципиента. Методология семиотического анализа позволяет в лингвистическом исследовании выйти на более высокий уровень абстрагирования, обеспечивающий доступ к изучению нелинейной концептуальной организации дискурса: “Для лингвиста речь прежде всего знаковая структура, организованная как последовательность знаков общения, регулируемая законами языковой системы и работой сознания, формирующего и выражающего (или воспринимающего) ту или иную информацию” [2: 21]. Нелинейность смыслообразования предполагает учет знания, которое стоит за формальной организацией высказывания: “Языковые формы несут определенные знания, которые в процедуре их обработки сознанием образуют дискурсы концептуального плана” [3: 45].

В семиотике все аспекты коммуникации – событие, фон, участники коммуникации с их установками и объективными личностными качествами, даже важное для смысла отсутствие предполагаемого конвенционального элемента коммуникативного процесса, воспринимаются как знаковые. Мы исходим из того, что понятие семиотика имеет, как минимум, два значения: “1) знаковость мира действий и вещей в их целостности и 2) дисциплина, исследующая эту знаковость и выявляющая закономерности в создании и употреблении знаков, на первый взгляд между собой не связанных” [5: 68]. Знаки, “на первый взгляд между собой не связанные” – это, в нашем понимании, обретшие в процессе дискурсивного семиозиса знаковости, содержательные компоненты дискурса, включая отраженный в тексте предметно-событийный фон, объективированное лингвистическими средствами невербальное сопровождение коммуникации, личностные характеристики и описание внешности участников отраженной в тексте коммуникации, авторские отступления, комментарии. Анализ и синтез данных аспектов текстуально отраженной коммуникации в их совокупности позволяет выйти на уровень логических отношений, детерминирующих процессы дискурсивного семиозиса с учетом концептуальной организации сообщения. Концептуальный уровень анализа и интерпретации дискурса дает возможность включить в сферу лингвистического исследования особенности опредмечивания глубинных, концептуально обусловленных явлений, сопряженных с индивидуальными особенностями мировосприятия, индивидуальной концептуальной картиной мира коммуникантов. Данный подход позволяет выйти за пределы тяготеющего к логоцентризму коммуникативно-интенционального анализа, разработанного в рамках лингвистической прагматики, на более масштабный уровень исследования с привлечением постулатов семиологии и психолингвистики, подчиняя их решению собственно лингвистических задач. Таким образом удается учесть предостережение против смешивания психологических и лингвистических целей, объекта и предмета исследования [2: 19].

Актуализация смысла высказывания не является произвольным, всецело зависящим от интериоризированного образа мира индивидуума явлением. Этот процесс определяется целым комплексом логических, лингвистических, психокогнитивных, биологических, социальных факторов. Исходным представляется логический уровень, на котором осуществляются операции познавательного характера, представляющие собой “различные пути интерпретации зафиксированного в языке познавательного акта <...>, (позволяющие) на основе исходной базовой идеи строить различные утверждения и выводы (прежде всего с помощью логических операций)” [7: 49, 50]. Сочетание личностного и социального в интерпретации как построении “некоторой философской системы взглядов на мир на основе логических процессов, фиксируемых в языке” рассматривается как диалектическое единство объективного и субъективного, всеобщего и особенного [7: 55, 90]. Вместе с тем, при всей важности и необходимости учета интересов и устремлений индивидуума, в процессе смысловосприятия определяющим представляется фактор релевантности отражаемому фрагменту мира, а не собственно субъективная установка коммуникантов. В противном случае будет проигнорирован “объективный показатель когерентности содержания языковых выражений и референции” [7: 57]. К этому можно добавить необходимость учета достаточно неопределенных, но функционально важных критериев истинности, соответствия здравому смыслу, уместности с точки зрения собственного речевого поведения коммуниканта [13: 249].

Понятие близкое к личностному смыслу предложено основателем лингвистической философии Готтлобом Фреге [19]. В рамках логической семантики данный феномен он называл ассоциированной идеей (associated idea). По Г. Фреге понятие денотата (reference) охватывает то, что обозначается знаком (объект – the thing), смысл (sense) отражает способ презентации того, что обозначается знаком. Определенному знаку соответствует определенный смысл. Смыслу в свою очередь соответствует определенный денотат. В то же время определенный денотат может обозначаться несколькими знаками. Один смысл может иметь различные представления. Третьим ключевым неотъемлемым понятием в семантической теории Г. Фреге является ассоциированная идея как интериоризированный образ (internal image) зафиксированных в памяти чувственных впечатлений от внутренних и внешних действий, выполненных индивидуумом. Ассоциированная идея нередко пропитана чувствами. В структуре идеи имеются компоненты, четкость проявления которых колеблется. Смысл не всегда связан с одной и той же ассоциированной идеей (даже у отдельного носителя языка). Ассоциированная идея субъективна, она различна у разных носителей языка и воплощает субъективное измерение значения. Денотат отражает объективные аспекты значения, а смысл – конвенциональные (shearable). По Г. Фреге, без субъективного компонента значения смысл высказывания будет неполным [18].

Из вышеизложенного обзора теоретических разработок, посвященных семантическим трансформациям, обусловленным особенностями индивидуального сознания коммуникантов, можно сделать вывод о крайней эфемерности и одновременно реальной осязаемости процессов субъективации смыслов высказывания. Сокрытость и глубинность протекания реальных процессов смыслообразования в человеческом сознании выводят их за пределы возможного постижения посредством лишь лингвистического инструментария. Но проследить закономерности порождения и восприятия смыслов, преломленных через индивидуальное мировосприятие, в их отраженной, текстуально зафиксированной ипостаси представляется возможным и лингвистически релевантным.

Эмпирическим материалом, подтверждающим вышеизложенные гипотетические построения, может служить как публицистический, так и художественный текст. Предварительные результаты исследования показывают, что глубинные смысловые пласты художественного текста зачастую материализуются посредством авторских комментариев, отступлений, ремарок, объективирующих личностные смыслы. Для публицистических текстов характерна большая имплицитность субъективного человеческого начала, чем для художественного. Для нашего исследования в качестве фактического материала взят публицистический текст с недвусмысленным, созвучным рассматриваемой проблеме заголовком “Doublespeak” [20: 32]. В статье отражена коммуникативная ситуация встречи двух лидеров: президента США Джорджа Буша и премьер-министра Великобритании Гордона Брауна. Данный текст характеризуется четко выраженной аналитичностью (предполагающей сопоставление интерпретаций), прагматической направленностью, цельностью, завершенностью, что позволяет проследить дискурсивные аспекты выражения актуального смысла высказывания. Исходя из присущей любому тексту диалогичности, исследуемый материал можно квалифицировать как текст, в котором представлены три плана коммуникативного взаимодействия. Они образуют своеобразный коммуникативный треугольник (если содержательную сторону текста рассматривать с точки зрения читателя): а) непосредственный адресант <-----> опосредованный адресант (отраженное коммуникативное взаимодействие); б) непосредственный адресант <-----> адресат-читатель; в) опосредованный адресант <-----> адресат-читатель. Опосредованный адресант (или адресанты, поскольку референтами этого понятия могут быть несколько индивидуумов) как источник анализируемого материала представлен в тексте в виде прямого цитирования или авторского изложения коммуникативно значимой вербальной, невербальной, экстралингвистической информации, соотносимой с коммуникативными установками опосредованного адресанта. Непосредственный адресант – автор текста выступает в роли посредника-интерпретатора и, как следствие, является непосредственным адресантом для адресата-читателя. Каждая из сторон “диалогичного” треугольника в процессе дискурсивного семиозиса обнаруживает следы индивидуального своеобразия восприятия смысла.

С точки зрения лингвистической объективации авторское видение смысла сообщения достаточно репрезентативно. Роль посредника-интерпретатора побуждает непосредственного адресанта-автора выявить авторское прочтение реального смысла высказывания, кроющегося за формальными лексическими построениями, и обуславливает: а) обилие маркеров общей социально-политической ситуации и предметно-событийного фона, б) присутствие маркеров несоответствия подлинного смысла и канонического значения высказывания, в) наличие маркеров семантической диффузии, двусмысленности определенных клишированных выражений.

В анализируемом тексте обнаруживаем лишь эпизодическое прямое цитирование высказываний опосредованных адресантов. Но в данном случае и этого количества цитируемого материала в сопоставлении с отраженным предметно-событийным фоном и авторскими комментариями оказывается достаточным для построения адресатом-читателем целой системы интерпретативных логико-семантических шагов. К прямому цитированию высказываний Дж. Буша: (G. Brown) “proved (his) worthiness as a leader”, had “got a taste” of the struggle for civilisation, “glass half-full”, can-do kinda guy who “gets it”, привязаны маркеры

предметно-событийного фона, которые отражают специфику порождения и восприятия сообщения в определенной социально-политической ситуации: “He (G. Bush) deployed an array of one-upmanship tricks he has honed in office”, “He (G. Bush) has home advantage”. Одновременно подаются возможные индивидуализированные ассоциативные семантические наслонения на интегрированный смысл сообщения: “To many British eyes, both president (Bush) and country are too bombastic, myopically self-assured, lacking a properly tragic view of life and sometimes emotionally incontinent”. В цитированных фрагментах высказываний Г. Брауна регулярно подчеркивается наличие второго имплицитированного смыслового плана, нарочитой двусмысленности: Mr Brown described their talks as “full an frank” – old diplomatic code for “tense” – and semaphored a differing view of the world and its problems. This sophisticated ambiguity is not an approach that is likely to survive first contact with an actual foreign policy decision. Указывается в ряде случаев на обусловленность несоответствия подлинного смысла и прямого значения высказывания знаковым характером предметно-событийного фона: Mr Brown’s visit gave off other semiotic messages that told another, different story. Одновременно вербализуются приписываемые автором эмоциональные коннотации: ...Benieth the circumlocutions, those feelings (affection and reverence) too were visible this week.

Необходимо отметить авторскую экспликацию семантической диффузии, размытости определенных политических штампов, значение которых подвержено конъюктурно обусловленной ситуативной вариативности: In fact, the dynamics of the “special relationship” have always modulated according to the sometimes diverging interests of the two countries - as, for example, in American ambivalence over the Falklands conflict - and the exigencies of domestic politics. Обозначение автором семантической неоднозначности определенных высказываний уместно рассматривать как указания на потенциальную вариативность их интерпретации конечным адресатом-читателем.

Очевидно, что индивидуальная специфика мировосприятия читателя обуславливает критическое осмысление коммуникативных тактик и стратегий адресантов, вовлеченных в дискурсивный “диалогический” треугольник и, как следствие, приводит к субъективации смыслов в процессе дискурсивного семиозиса. Наиболее сложным для лингвистического анализа является читательская трактовка смысла, так как она не представлена в тексте, или в некоторых случаях подана лишь в виде возможных или “рекомендованных” автором толкований. Диапазон интерпретативных вариантов смысла сообщения конечным реципиентом текста – читателем едва ли поддается таксономической регистрации в строгом смысле слова. Высажем предположение лишь о возможности обозначения категориальных, базовых интерпретативных векторов адресата-читателя. Этот аспект дискурсивного семиозиса обнаруживает наиболее обнаженно проявляющуюся зависимость от человеческого фактора, сложнее всего подвергается алгоритмизации и прогнозированию из-за исключительной вариативности и “создает наивысшие сложности при анализе языковых средств” [7: 87]. Данная проблема может быть предметом дальнейших исследований.

Таким образом, формирование личностных смыслов в процессе дискурсивного семиозиса проявляются на нескольких уровнях коммуникативного взаимодействия. Субъективация смысла обусловлена лингвокогнитивными, психологическими, социальными, экстралингвистическими факторами.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1994. – 616 с.
2. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – 416 с.
3. Бурвикова Н.Д., Костомаров В.Г. Воспроизводимые сочетания слов как лингвокогнитивная и терминологическая проблема // Филологические науки. – 2006. – № 2. – С. 45 – 53.
4. Демьянков В.З. Интерпретация политического дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие / Отв. ред. М.Н. Володина. М.: Изд-во Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова, 2003. – С.116 – 133.
5. Демьянков В.З. Семиотика событийности в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие. Часть 2 / Отв. редактор М.Н. Володина. М.: Изд-во Московского университета им. М.В. Ломоносова, 2004. – С.68 – 83.
6. Долинин К.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1985. – 288 с.
7. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Отв. ред. А.М. Шахнарович. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 128 с.
8. Леонтьев А.А. Место семантических проблем в современных психолингвистических исследованиях // Теория речевой деятельности (Проблемы психолингвистики). – М.: Наука, 1968. – С. 120 – 130.
9. Леонтьев А.А. Формы существования значения // Психолингвистические проблемы семантики. – М.: Наука, 1983. – С. 5 – 20.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М., 1975. – 304 с.
11. Літературознавча енциклопедія / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 2. – 624 с.
12. Лурія А.Р. Язык и сознание. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
13. Миллер А. Джордж. Психолингвисты // Теория речевой деятельности (Проблемы психолингвистики). – М.: Наука, 1968. – С.245 – 266.
14. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.
15. Почепцов Г. Г. /мл./ Коммуникативно-прагматические аспекты семантики // Филол.науки. 1984. – № 4. – С. 29 – 36.
16. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер”, 2001. – 656 с.
17. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики // Работы по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
18. Фреге Г. Смысл и денотат // Семиотика и информатика. – М.: Изд-во ВИНТИ, 1977. – Вып. 8. – С. 181 – 210.
19. Dummet M. Frege: Philisopy of Language. – New York e.a.: Harper & Row, 1973. – XXV. – 698 p.
20. The Economist. – 2007. – № 8540. – P. 32.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Шевченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.
 Наукові інтереси: лінгвокогнітивістика.

METONYMY AS THE MEANING SHIFTING PHENOMENON

Анна БАБКА (Тернопіль, Україна)

У статті розглянуто різні визначення метонімії та підходи до трактування метонімії як феномену перенесення значення, також зазначено основні риси метонімічних перенесень і проаналізовано їхній зв'язок з особливостями людського мислення.

In this article the various definitions of metonymy and different approaches to metonymy as the meaning shifting phenomenon are highlighted, the main features of the metonymic transpositions are mentioned and their connection with the special characteristics of the human mind is analyzed.

The meaning of a word is not something that is firmly fixed to this word. Very often in every day speech as well as in the language of fiction the meaning of a word can shift. Meaning shifting phenomena such as *metonymy* have recently attracted increasing interest of researchers. Among the linguists working in this field we can name Evans V., Horacek H., Lakoff G. and Johnson M., Jakobson R., Nunberg G., Stallard D., Pustejovsky J., Sowa J., Vinogradov V., Smirnitckiy V., Zvegintsev A. and many other scholars. Computational methods addressing these phenomena is represented by Fass D., Wilks Y., Hobbs J. and Martin P. and it aims at inferring implicitly represented relations, predicting meaning shifts of nouns or verbs, expressing restrictions on these meaning shifts in dependency of context- or language-specific factors, and facilitating reference resolution. Measurements to achieve these issues include representation of default knowledge, and various sorts of dedicated inference methods and constructive procedures.

The phenomenon of semantic coercion, or "metonymy", is quite a common one in natural language. In metonymy, the actual argument of a predicate is not the literal argument, but is instead implicit and related to the literal argument through an implicit binary relation. For example, in the following utterances, taken from G.Lakoff and M.Johnson:

- (1) The ham sandwich is waiting for his check
- (2) Nixon bombed Hanoi

It is not literally the ham sandwich which is doing the waiting, but rather the person who ordered it, and not literally Nixon who is doing the bombing, but rather the pilots under his command. The noun phrase – "The ham sandwich", "Nixon" – is said to be "coerced" through an implicit binary relation to a related object which is the actual argument of the predicate.

Perhaps the most familiar definition of metonymy from the literature is that it is a figure of speech in which the speaker is "using one entity to refer to another that is related to it" [10: 87]. This definition is quite commonly used in Linguistics.

So there are various definitions and approaches to the treating metonymy as a process of meaning shifting. The *aim* of our scientific research is to analyze different approaches to metonymy as a meaning shifting phenomenon. The *subject* of the given work is metonymy as the phenomenon of meaning shifting.

Word meaning relates to the semantic value that is conventionally associated with individual lexical items, which is to say *words*. For instance, the English lexical form *cat*, which may have the *phonetic* realization [kæt], is conventionally associated with a particular idea, namely an animate feline entity which has four legs, a tail, whiskers, and sounds miaow. The conventional meaning associated with a word is often referred to more technically as a *semantic representation*, *semantic unit* or *lexical concept*. In modern linguistics, word meanings are held to be conceptual entities are held to constitute mental units, paired with phonetically-realizable forms, and stored in long-term *memory*. The repository of such form-meaning pairings forms a structured inventory which is commonly referred to as the *mental lexicon*. This inventory process in human mind is closely connected with the phenomenon of *metonymy* [1: 491].

Together with metaphor and synecdoche, metonymy is the most familiar of the ancient figures of rhetoric originating in Greek antiquity, and later included in the more comprehensive taxonomies elaborated in French 17th and 18th century treatises. In the complex classifications of the latter works, metonymy, like the two other figures, is a trope (applying to words, or single signs, rather than to sentences, or sign complexes) and a substitution (involving the exchange of one elements for another, rather than the suppression or addition of an element, or the permutation of the order of several elements). What differentiates metonymy from metaphor and synecdoche is the nature of the relationship between the two elements entering into the substitutions. Whereas the tenor and its vehicle are joined by similarity in metaphor, metonymy connects them by means of contiguity, and they are related as part to whole in the synecdoche.

In semiotics, however, these figures are interesting for the relationship they seem to entertain to more basic theoretical concepts, such as the distinction between syntagm and paradigm, and the notion of indexicality, and for the part they have played in the renewal of rhetoric inside semiotics.

The two most basic relationships of verbal language recognized by Ferdinand de Saussure, the paradigmatic (or "associative") relations, and the syntagmatic relations, also known as the axes of substitution and selection, were identified by Roman Jakobson with metaphor and metonymy, respectively, assimilating the synecdoche to the latter. Not only did R. Jakobson apply these terms to non-verbal discourses, claiming that metaphor characterized lyrical poetry, Romanticism, Chaplin's films, and the Freudian dream symbols, while metonymy was embodied in Epic poetry, realistic novels, and the Freudian dream projections; but he also distinguished two kinds of aphasia, according as they resulted from an impairment of metaphoric or metonymic aspects of the language capacity [5: 31]. R. Jakobson's identification of substitution, paradigm, and metaphor, on the one hand, and of combination, syntagm, and metonymy, on the other, has inspired many followers, the most famous of which is the psychoanalyst Jacques Lacan.

The idea of narrative prose and film being essentially metonymic has encountered a large following, among literary scholars, and film semioticians, respectively. The classical Hollywood clichés are often described as metonymic (e.g. the falling calendar pages, the driving wheels of the railroad engine) or synecdochic (e.g. close shots of marching feet to represent an army).

Metonymy belongs to a variety of natural language phenomena that contribute to expressing information in an effective and economic way. All these phenomena involve what has been termed '*transfers of meaning*' by G. Nunberg, i.e., the meaning of some constituent does not correspond to what can usually be expected according to the syntactic and semantic environment [7: 109]. According to G. Lakoff and M. Johnson metonymy, or semantic coercion, is defined as a figure of speech in which the speaker is "*using one entity to refer to another that is related to it*". For example, in the utterance "*The ham sandwich is waiting for his check*", it is not literally the ham sandwich, which wants to pay, but the person who ordered it. Metonymy here is closely connected with the phenomenon of metaphor. G. Lakoff and M. Johnson admit that language expressive means for emotions are highly metaphorical. Emotions are almost never expressed directly but are always similar to something. That is why the most adequate linguistic description of emotions according to the authors is the description through the metaphor in which these emotions are conceptualized in language. For example, the emotions of *happy* and *sad* are metaphorically opposed to each other like *up* and *down*. This metaphor possesses physical motivation on the one hand – a man raises his head when he is happy and low it down when he's sad. On the other, language motivation is present: the given metaphor is a bright example of the metaphor like happy – up, bad – down. This way in the theory of G. Lakoff and M. Johnson a description is built in the form of metaphor hierarchy in which the metaphors of the lower level inherit the structure of the metaphors-forbears [6: 57].

The advantage of this approach is the giving the opportunity to display the semantic comparability of the words marking the emotions and to introduce the description of not only the words but of the large groups connected with them by metaphorical expressions.

The disadvantage of this is that the metaphor is accepted as the final product of linguistic analysis and the very semantic motivation of why this or that metaphor is associated with some emotion is lost. Motivations to address metonymy here include both theoretical insights and practical applications.

Computational approaches are mostly concerned with inferring implicitly expressed metonymic relations in English texts – D. Fass, J. Hobbs, G. Lakoff and M. Johnson, G. Nunberg, J. Pustejovsky and Y. Wilks are prominent representatives of this approach.

In his program met* (the Method of discriminating metonymy and metaphor by computer) Dan Fass makes use of formal definitions of several kinds of metonymic relations; met* also allows chaining metonymic relations in order to fill in implicitly expressed knowledge [2]. John Sowa's *conceptual graphs* are used for inserting an unknown relation between a concept of the type expected and the concept appearing on the surface, which is later filled on the basis of world knowledge accessible to the system [9]. The *Tacitus* system of Jerry Hobbs and Paul Martin uses similar methods for dealing with metonymy and for interpreting noun-noun components, which are considered special cases of reference resolution - that approach treats interpretation as a uniform abduction process to '*find the best explanation for the observables*' [3: 520]. These approaches work nicely for analyzing utterances of the kind considered by inserting a plausible relation to remove a constraint violation, and they have similar and characteristic properties:

- The conditions expressing when leaving a metonymic relation implicit or not is possible are too unconstrained to cover a larger number of examples in several languages.

- The entities involved, the real and the literal referent, always appear in singular form [4: 104].

There are only two approaches which in some aspects deviate from this characterization:

- James Pustejovsky's Generative Lexicon addresses the first aspect. He proposes a *Theory of Qualia* within a *Generative Lexicon*, which enables the explanation of systematic polysemy.

J. Pustejovsky developed an interesting model for sense selection in context. His proposal of the Generative Lexicon is based on Davidson's logic model and a strict typed theory developed in J. Pustejovsky "Aspectual Coercion and Logical

Polysemy". Words like *book* are called *dot object*: "dot" is a function enabling to encode two facets of a given word. A *book* is by default a physical object but some verbs like *read* or *enjoy* might activate specific features that coerce the initial type: *book* then no longer refers to a physical object but to its content (through its "telic role" encoded in a complex structured called the qualia structure). Moreover, complex operations related to the same process explain why *John enjoyed his book* is interpreted as an ellipsis and imply *reading a book* [7: 133].

Applying type coercion enables one to arrive at cases of ordinary metonymy which can be grounded in terms of the semantics of lexemes, as well as at word senses which J.Pustejovsky has termed *logical metonymy*, like the *reading* of a book in the sentence "Mary enjoyed the book". Enhancing the semantic representation of a noun within such contexts is done by exploiting prototypical knowledge derived from *agentive* or *telic* roles of the lexical entry for 'book', which are prominent roles in the Qualia Structure of lexical entries for nouns. The accuracy of the theory has been extended by the incorporation of restrictions on the productivity of lexemes. Particularities of the Qualia Structure of nouns regulate the acceptability or unacceptability of leaving a metonymic relation implicit in context of the words engaged [4: 104].

- David Stallard indirectly addresses the second aspect by taking into account scoping relations and consequences for pronominal reference. He has introduced a distinction between *referential* and *predicative* metonymy, depending on whether the actual or the literal argument is accessible for subsequent pronominal reference. This distinction manifests itself in different scope relations that hold between the actual and the literal argument in the corresponding logical forms [10: 87].

J.Pustejovsky's nor D.Stallard's approaches can be extended accordingly: the Generative Lexicon can be augmented to represent knowledge about cardinality information associated with the semantics of nominals, and techniques similar to those used by D.Stallard can be set up for building logical forms with more precise cardinality specifications of the metonymically related entities.

So having analyzed various approaches to the metonymy as the process of the meaning transfer we can mention that meaning is something very strange not firmly bound to the very word, it can shift with some stylistic aim and is closely connected with some special characteristics of human mind. Metonymy is one of the phenomena of meaning shifting closely connected with metaphor. The meaning can shift transferring some certain qualities and characteristics from one object to another. Metonymy as the very process of this transfer is widely investigated not only in the sphere of language but in the sphere of literature as well; it is connected not only with the meaning of a word or entity but of the whole literary work representing both individual or collective knowledge and background.

REFERENCES

1. Hobbs J., Martin P. Local Pragmatics. – Milan, Italy, 1987. – P. 520-523.
2. Horacek H. On Expressing Metonymic Relations in Multiple Languages//Machine Translation. – University of Saarlandes, 1996. – №11. – P. 109-158.
3. Evans V. Lexical concepts, cognitive models and meaning constructions//Cognitive Linguistics. – University of Brighton, 2005. – №17(4). – P. 491-534.
4. Fass D. met: A Method for Discriminating Metonymy and Metaphor by Computer//Computational Linguistics. – Ablex Publishing, 1991. – №17(1). – P. 49-90.
5. Jakobson R. Kindersprache, Aphasie, und allgemeine Lautgesetzte. – Uppsala University Press, Sweden, 1942. – 411 p.
6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – University of Chicago Press, 1980. – 342 p.
7. Nunberg G. Transfers of Meaning//Journal of Semantic. – Oxford University Press, 1995. – №12. – P. 109-132.
8. Pustejovsky J., Bouillon P. Aspectual Coercion and Logical Polysemy//Journal of Semantics. – Oxford University Press, 1995. – №12. – P. 133-162.
9. Sowa J. Logical Structures in the Lexicon//Lexical Semantics and Knowledge Representation. – 1992. – Spinger. – P. 39-60.
10. Stallard D. Two Kinds of Metonymy. – Columbus, Ohio, USA, 1993. – P. 87-94
11. Wilks Y. An Intelligent Analyzer and Understander of English// Communications. – ACM. – №18(5). – P. 264-274.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Бабка – здобувач кафедри німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка.
Наукові інтереси: функціональна семантика англійської та німецької мов.

ГЕОРГ АДАМ: СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ МІЖЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ

Ольга Білоус (Кіровоград, Україна)

Відмінною рисою літературно-історичної концепції Г.Адама є розгляд літературних явищ у національно-культурному дискурсі. Його студії дають цілісне уявлення про історію міжнародних літературних зв'язків в кінці ХІХ – початку ХХ століть.

The peculiar feature of literary conception of G.Adam is the consideration of literary events in the scope of national and cultural context. His schools fully highlight the history of the international literary relations at the end of the ХІХ – at the beginning of the ХХ centuries.

Домінуючий рух взаємодії німецької та української літератур розгортався навколо простору міжнародної рецепції. Її контекст утверджували передусім І.Франко, М.Драгоманов, Леся Українка,

М.Коцюбинський, М.Павлик, В.Стефанік, О.Кобилянська, Б.Грінченко, К.Білиловський, О.Маковей, К.Климкович, Р.Сембратович, О.Грицай, В.Гнатюк, І.Труш, А.-Г.Горбач, І.Качуровський, І.Кошелівець, Ю.Бойко-Блохін, а також ціла низка діячів німецькомовної культури: К.-Е.Француз, Й.Г.Обріст, В.Умлауфф, Е.Енгел, Г.Адам, Л.Якобовський, М.Конрад, Г.Карпелес, Ю.Віргінія, В.Горошовські, А.Єнсен, А.Ш.Вутцкі, Г.Кох, А.Курелла, Е.Вайнерт, Л.Робіне, Г.Штайн, Т.Штайн, П.Кірхнер та ін. З-поміж них слід віддати належне насамперед Г.Адаму (1874 – 1948) з його особливою орієнтацією на рецепцію української літератури в Німеччині. Важко переоцінити його заслуги в справі популяризації творів українських авторів, зокрема конкретні зусилля Г.Адама щодо поширення, видання, дослідження надбань українського письменства від “Енеїди” І.Котляревського до “Мойсея” І.Франка. Однак, численні праці німецького критика про польську, румунську, російську та, передусім, болгарську й українську літератури ще й досі не зібрані, не вивчені й повною мірою не оцінені, що і визначає завдання та актуальність нашого дослідження.

Відмінною рисою літературно-історичної концепції Г.Адама (*об’єкт* дослідження) є розгляд літературних явищ у національно-культурному дискурсі (*предмет* дослідження). Його студії дають цілісне уявлення про історію міжнародних літературних зв’язків в кінці XIX – початку XX століть. У межах цієї доби цілеспрямованою була діяльність берлінського гуртка „Die Kommenden”, очолюваного німецьким поетом Л.Якобовським (1868 – 1900). Такі його члени, як Г.Адам та П.Ю.Тодоров, особливо сприяли пошуків рецепції української літератури в Німеччині й Болгарії. Вони ініціювали спільно з Л.Якобовським цілеспрямоване зміщення парадигми зацікавлень у бік рецепції українського слова, кращими виразами якого, за свідченням Г.Адама, були І.Котляревський, Т.Шевченко, І.Франко, М.Коцюбинський, Леся Українка, В.Стефанік. Для них визначальним об’єктом виступала не всесвітня література загалом, а насамперед – національно своєрідний суб’єкт письменства, який представляв духовність певного народу. Про це свідчить ґрунтовна стаття “До сторіччя української літератури”, яку Г.Адам опублікував у січні 1901 року на сторінках берлінського видання “Das Magazin für Literatur”. Привертають увагу її висновки, які своїм характером, полемічним осмисленням нагадують важливу критичну працю О.Маковей “До відродження української літератури” (Zur Wiedergeburt der kleinrussischen Literatur, 1898). Як український, так і німецький критики намагалися віднайти чинники, що зумовлюють національну самобутність творів Т.Шевченка, образ якого ідентифікується з народом.

Завдяки Г.Адаму, Л.Якобовському та П.Ю.Тодорову зразки малої прози О.Кобилянської побачили світ окремим книжковим виданням німецькою мовою (Kleinrussische Novellen, 1901) [18]. Важливо, що збірку відкриває докладна передмова Г.Адама, в якій критик стверджує, що українська література належить до таких літературних організмів, які характером, внутрішньою сутністю ідей відповідають народним ідеалам. Автор передмови був першим серед німецьких дослідників, хто дав об’єктивну оцінку творчості О.Кобилянської.

У процесі висвітлення сприйняття художнього досвіду в контексті традицій та міжлітературного дискурсу набувають ваги дві взаємопов’язані між собою функції: оригінальна та перекладна. Обидві репрезентували універсальні цінності, зміст яких моделював інструментарій, адекватний завданням рецепції відповідно до запитів епохи.

Початок XX століття ознаменував появу в періодичних виданнях країн Західної Європи, зокрема Німеччини, цілої низки критичних досліджень, присвячених творчості І.Франка, О.Кобилянської, Лесі Українки, М.Коцюбинського, В.Стефаніка, В.Винниченка, Б.Лепкого. Якщо в другій половині XIX-го століття (50 – 80-х рр.) об’єктом німецької критики був насамперед Т.Шевченко й меншою мірою Марко Вовчок, І.Нечуй-Левицький, Ю.Федькович, Панас Мирний, І.Франко, – то в 90-х рр. настільки очевидна диспропорція помітно вирівнялася. Наприкінці XIX століття ця тенденція набула цілеспрямованої концентрації в кількісних і якісних зрушеннях рецепції, що проектувалася на переклад. Його роль, продиктована індивідуальним баченням – візією творчої особистості, – полягала в обміні художнім досвідом на практиці. Тому вивчення німецько-української літературної взаємодії дає реальне підґрунтя для характеристики сприйняття художнього досвіду в контексті традицій та міжлітературного дискурсу.

Розглядаючи факти з історії німецько-українських літературних контактів, не можна не відзначити, що панівний рух міжлітературних зв’язків розгортався навколо проблем художнього перекладу. Тому закономірними є ті зусилля з боку І.Франка, О.Кобилянської, О.Маковей, О.Грицай, а також Л.Якобовського, М.Г.Конрада та інших членів берлінського літературного гуртка “Die Kommenden”. Переклад був активною художньою силою, в якій найбільш повно увиразнюється тенденція системного осмислення розмаїття факторів у процесі міжнародних літературних взаємин.

О.Кобилянська як перекладач завжди вбачала своє завдання в поширенні творів українських авторів німецькою мовою, розглядаючи переклад у контексті обміну художнім досвідом. З цією метою вона активно підтримувала безпосередні контакти з носіями мови мети – Г.Адамом, Л.Якобовським, К.Кауцьким. Цей факт підтверджує лист Л.Якобовського від 25 жовтня 1898 року, в якому він просить О.Кобилянську повідомити, хто перекладає його твір українською мовою.

Л.Якобовський, як і О.Кобилянська, І.Франко й О.Маковей, порушував питання взаємодії національних культур у безпосередній залежності від їхнього поступального взаємозбагачення шляхом перекладу. А це, в

свою чергу, відкривало можливість пізнання духовних цінностей певного народу. Ця тенденція рельєфно виявилася в практиці О.Кобилянської, Л.Якобовського, І.Франка. Водночас концепція О.Кобилянської та Л.Якобовського ґрунтується на зіставленнях і має спільну основу із проблематикою системної взаємодії літератур. Позиція О.Кобилянської стосовно літератури німецького народу також віддзеркалюється в її прагненні познайомити українського читача з творчістю Л.Якобовського. Підтвердження цьому знаходимо в спогадах Д.Лукиjanовича (1873 – 1965) [6, 355]. Як впливає з листа Л.Якобовського до О.Кобилянської від 15 березня 1898 року, автор збірки “Світлої днини” прагнув надіслати в Україну низку своїх творів з метою їхньої подальшої інтерпретації українською мовою.

У історико-культурному аспекті німецько-українських літературних взаємин, що припали на кінець XIX – початок XX ст., особливі заслуги має Г.Адам. Вони помітні в хроніці входження кращих набутків української, болгарської, російської, польської, румунської літератур у свідомість громадськості Німеччини.

Зважаючи на те, що в окремих публікаціях про Г.Адама, або цілком відсутні, або наводяться хибні фактичні дані про його життя та творчість [8, 501; 4, 713], вважаємо за доцільне викласти деякі факти біографічного характеру.

Георг Адам народився 8 лютого 1874 року. Його батько, Генріх Юліус Фрідріх Адам, працював складальником у друкарні. Мати – Юліана Радекс-Адам – була освіченою жінкою, володіла французькою, німецькою й польською мовами. Г.Адам навчався упродовж 1887 – 1893 рр. у Берлінській гімназії ім. Лейбніца. У 1893 – 1899 рр. він відвідував лекції з медицини, філософії, історії й літератури в Берлінському, а згодом – у Ростоцькому університеті, де в 1901 році захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора медицини. Г.Адама пов’язувала дружба з В.Лібкнехтом; є підстави вважати, що він був також особисто знайомим з А.Бібелем і К.Лібкнехтом. Усе життя Г.Адам працював у психіатричних лікарнях Росток і Берліна. Помер видатний німецький учений 1948 року. Зауважимо, що в багатьох джерелах помилково зазначений 1912 рік як дата смерті дослідника.

На думку німецького славіста Норберта Рандова, перу Г.Адама належить “безліч нерідко новаторських статей, присвячених російській, українській, польській, сербохорватській, румунській і насамперед – болгарській літературі. Його переклади й переспіви мають значну літературну цінність” [20, 81]. Відмінною рисою літературно-історичної концепції Г.Адама є розгляд літературних явищ у внутрішньонаціональному аспекті. Тут він близький до концептуальних засад Д.Писарева, М.Добролюбова, М.Чернишевського, а також П.Й.Шафарика та А.Міцкевича, які вбачали у народності джерело духовних цінностей. У багатьох статтях, оглядах, замітках про літератури болгарського, російського, українського, польського, румунського й сербського народів наголошується на вагомості ідеї народної традиції як конкретно-історичного явища. Тому статті Г.Адама дають цілісне уявлення про специфіку міжнародної літературної взаємодії в європейському контексті в кінці XIX – на початку XX століть. Щоправда, вони нерівноцінні працям І.Гарта, Г.Карпелеса, К.-Е.Францоца, О.Брюкнера за повнотою охоплення матеріалу й глибиною наукового аналізу, проте, ніхто інший в німецькій критиці не приділяв стільки уваги українській і болгарській літературам, як Г.Адам.

Участь у берлінському гуртку “Die Kommenden”, який очолював Л.Якобовський, сприяла поглибленню зацікавлень Г.Адама духовним життям передусім слов’янських народів. Під час перебування за кордоном – у Болгарії й Україні – Г.Адам познайомився з багатьма письменниками та вченими. Вивчення слов’янських мов і літератур, історії й новітніх літературознавчих критичних праць допомогло дослідникові стати глибоким фахівцем у галузі порівняльного літературознавства, популяризатором у німецькій пресі культур слов’янських народів загалом і українського – зокрема. За масштабом своєї діяльності німецький дослідник нагадує М.Максимовича та Ю.Венеліна, світогляд яких був близьким П.Й.Шафаріку.

Творчий доробок Г.Адама порівняно невеликий, але його теоретичні погляди відтворювали найбільш послідовну позицію стосовно східнослов’янських літератур.

Г.Адам уперше виступив як дослідник української літератури 1898 року на сторінках берлінського журналу “Das literarische Echo”, у якому надрукував статтю під назвою “Україна” [12, 49]. Вже в цій праці Г.Адам прагнув розкрити національну своєрідність українського письменства, познайомити своїх співвітчизників із суспільно-літературною думкою українського народу. Критик лаконічно сформулював свою оцінку творчості Т.Шевченка, в особі якого вбачав гідного спадкоємця й продовжувача традицій І.Котляревського, який умів, на його думку, показати страждання й сподівання на краще майбутнє українських селян.

Наступні публікації Г.Адама позначені, здебільшого, оглядовим характером [13; 181]. Так, 15 жовтня 1899 року він інформує читачів журналу “Літературне відлуння” про нові публікації творів Т.Шевченка в 1894 – 1898 рр., вказуючи на їхню популярність в Україні та Росії. Як показує наш аналіз, маловідома стаття “Український театр”, що підписана криптонімом “X.X.X.” і опублікована в журналі “Aus fremden Zungen” [21], належить також перу Г.Адама. Вона містить кілька висловлювань про творчість Т.Шевченка, зображує важкі суспільно-політичні умови в Україні. В публікації стверджується, що українська література розвивається в складних умовах. Лише один її представник – Тарас Шевченко – став справді відомим у Західній Європі [21, 1151]. В українській літературі усталилася традиція, коли у творчості переважної

більшості її носіїв домінує сільська тема. Вона затінює всі інші мотиви. Головна цінність цієї роботи полягає в тому, що її автор одним із перших у німецькій критиці звернув увагу на жанрову своєрідність української драми. За його переконанням, до перлин світової драматургії належить п'єса “Украдене щастя” (1893) І.Франка. Можна тільки пошкодувати, що Г.Адам не зробив спробу аналізу змістової організації цього твору. До речі, вивчення Франкової драми в Німеччині не знайшло продовження. Причина – відсутність німецькомовної інтерпретації Франкового твору, якої немає й донині.

Грунтовний аналіз творчості українських авторів викладений у вже згадуваній статті “До сторіччя української літератури” [11, 81 – 91] Г.Адама. Особливо цікавими у цій статті є висновки дослідника, хоча вони за своїм підходом співзвучні з працею О.Маковея “До відродження української літератури” (1898), а все ж критик намагався більш панорамно окреслити досягнення українських авторів від 1798 до 1898 рр. У цьому плані заслуговують на увагу його переконливі формулювання – оцінки про творчість І.Котляревського та Т.Шевченка.

Аналізована праця Г.Адама повторно побачила світ того ж року з суттєвими доповненнями як передмова до збірки оповідань О.Кобилянської “Українські новели” [18]. У статті на 28 сторінках Г.Адам на значному матеріалі обґрунтував тему гуманістичних начал, якими просякнута українська література від Г.Сковороди до О.Кобилянської. Тому її можна зарахувати до таких літературних систем, які повною мірою відповідають – характером і внутрішньою сутністю – прагненням усього народу. Зокрема, народність поезії Т.Шевченка увиразнює, на думку Г.Адама, його самотність у колі інших визначних постатей світової літератури, таких, як В.Шекспір, Ф.Шіллер, О.Пушкін, А.Міцкевич, Ш.Петефі.

У статті “Про сучасну українську літературу”, опублікованій 29 травня 1902 року в додатку до газети “Norddeutsche Allgemeine Zeitung” [16, 4], Г.Адам викладає факти відповідно до його концепції. Її сутність полягає в тому, що найважливіший прояв самотності кращих творів українських авторів – обстоювання гідності людини у світлі “активного гуманізму”. З цього погляду він розглядає здобутки І.Котляревського й Т.Шевченка, Марка Вовчка й Г.Квітки-Основ'яненка, П.Гулака-Артемівського й Є.Гребінки, М.Костомарова й Л.Глібова, С.Руданського й І.Нечужа-Левицького, Я.Щоголева й Панаса Мирного, М.Шашкевича й Ю.Федьковича, І.Карпенка-Карого й Б.Грінченка, Лесі Українки й І.Франка, О.Кобилянської й В.Стефаніка, М.Коцюбинського й О.Маковея. Особливо заслуговує на увагу докладний аналіз всього творчого доробку Ольги Кобилянської, мала проза якої – це наскрізь витончене новаторство.

Г.Адам – на противагу критикам, які опирались на теоретичні міркування про історично зумовлений гуманізм загального страждання Т.Моммзена та функціонально-раціональні засади Ф.Ніцше, завжди висував на передній план позицію загальнолюдських вартостей, які властиві як українській, так і болгарській літературам. Останні репрезентують пригноблені народи, позбавлені державного організму. Характерною в цьому плані є його праця про болгарську літературу, в якій подана висока оцінка роману “У ярмі” (1889) І.Вазова, а також художнім досягненням інших болгарських авторів (Н.Начов, Д.Страшіміров, П.Тодоров, А.Страшіміров, Н.Данчов, К.Хрістов, П.Яворов та ін.) [10].

Г.Адам умів побачити повторюваність явищ і фактів. Про це свідчать його статті про українську літературу [14; 15]. У них помітне диференційоване бачення аналогій, що зумовлюють сукупність загальних і специфічних тенденцій розвитку української літератури в тодішньому загальноросійському й слов'янському ареальному контексті. Критик переконує реципієнта: існує не так багато літератур, які за важких суспільних умов та за порівняно короткий період (1798 – 1898), пройшли плідний шлях становлення – від елементарних літературних форм до рівня зразків моделі світової художньої думки (Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, В.Стефанік).

Діяльність Г.Адама в галузі популяризації української культури віддзеркалює роль і значення особистих контактів у процесі міжлітературної взаємодії. Німецький критик був особисто знайомий з такими представниками української культури, як І.Франко, О.Кобилянська, І.Труш, О.Маковей, В.Гнатюк, а також з багатьма болгарськими, чеськими, серболужицькими й румунськими культурно-освітніми діячами.

Збережені листи Г.Адама до українських і болгарських письменників свідчать про широту його дослідницьких інтересів наприкінці XIX – початку XX століть. Наскільки високо цінував діяльність Г.Адама, його літературно-критичні виступи І.Франко, переконує автограф, який у Берліні серед архівних матеріалів віднайшов М.Зимомря. У дарчому вітанні Г.Адам названий українським письменником “моїм дорогим другом”.

В архіві Г.Адама зберігся відбиток нариса “Південно-російська література” – фундаментальний огляд історії української літератури, опублікований І.Франком в енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона за 1904 рік. Цю працю І.Франко надіслав Г.Адаму разом з відповіддю на лист німецького критика від 15 січня 1904 року. На жаль, залишається невідомим зміст листа І.Франка Г.Адаму, який зберігається в сімейному архіві спадкоємців вченого – родичів за материнською лінією.

До речі, оригінали дванадцятьох листів Г.Адама, адресованих його матері, знаходяться в приватному архіві М.Зимомрі. У листі Г.Адама до матері від 10 січня 1903 року повідомляється про зв'язки з українськими діячами науки й культури, в тому числі згадується відомий український етнограф, літературознавець і перекладач болгарської літератури В.Гнатюк [9, 1 – 2]. Примітно, що після Чехії,

Болгарії і Румунії Г.Адам відвідав Україну, побувавши у Львові та Чернівцях. Із щоденника Г.Адама випливає, що він прибув у Чернівці 30 травня 1902 року. Захоплений відгук про зустріч з німецьким літературознавцем знаходимо в листі О.Кобилянської до П.Тодорова від 11 липня 1902 року [4, 507].

Літературно-критичну діяльність Л.Якобовського, П.Тодорова і Г.Адама – дослідників і популяризаторів української літератури в Німеччині – слід розглядати як активних учасників творення німецько-українських культурних взаємодій. Вони зміцнили у 90-х рр. XIX століття, бо їхня результативність була позначена спільною метою українських і німецьких діячів. У цьому плані І.Франку та О.Кобилянській належала роль посередників. Їм надавали дієву допомогу Леся Українка, М.Коцюбинський, О.Маковей, Д.Лукачів, В.Гнатюк, І.Труш, Р.Сембратович, О.Грицай.

Творчість Івана Франка та Ольги Кобилянської – переконливий приклад, коли діячі національної літератури в одній іпостасі успішно здійснюють дві істотно різні функції – оригінальну й перекладну. Про це свідчать листи Г.Адама, адресовані в різний час українським письменникам. Цікаві деталі, що заслуговують на увагу, наявні в листах Г.Адама до І.Франка. Нам вдалося встановити ще один факт літературного взаємообміну, дотепер невідомий у літературі про О.Кобилянську та її взаємозв'язки з німецькою культурою. Йдеться про автограф від 26 травня 1905 року, який Г.Адам отримав як відгук про його статтю, присвячену українській літературі та надруковану у журналі “Das literarische Echo” від 15 травня 1905 року.

Слід наголосити, що плідотворна діяльність О.Кобилянської була продиктована насамперед інтересами української культури. Це стосується навіть тих моментів, коли письменниця виступала популяризатором творчості німецьких (Л.Якобовський) та болгарських (П.Тодоров) авторів. Водночас аналогічні зв'язки Г.Адама мають більш широкий характер. Однак не можна ототожнювати ступінь безпосереднього знайомства німецького читача, наприклад, з російською, болгарською чи українською літературами. Чому? Відповідь на це запитання слід шукати в неоднаковості суспільно-історичних умов, за яких розвивалися названі літератури, а звідси – відбувалося їхнє *природне* чи *неприродне* “входження” у свідомість громадськості німецькомовних країн – Австрії та Німеччини. Не поділяємо думку Н.Конрада, що існують тільки дві форми “проникнення однієї літератури в світ інший” [5, 321]. Одна з них утворює безпосереднє знайомство з чужою літературою в її “справжньому вигляді”; інша форма реалізується через переклад. Остання творила можливість зовнішніх запозичень щодо тем, мотивів, образів. Саме вона – за незначними часовими винятками – була менш характерною і плідотворною для української літератури від 1801 до 1991 рр.

Процес проникнення проходить не дві, а, здебільшого, три стадії, що складають своєрідний трикутник, де “А” – знайомство з літературою в оригіналі (ця стадія практично можлива на рівні близькоспоріднених культур); “В” – особисті контакти; “С” – переклад [7, 26; 3, 126; 2, 40].

Звертаючись до історії німецько-української взаємодії, бачимо інтенсивний синтез названих стадій, особливо в останні десятиліття XIX і на початку XX століть. Свідчення на користь цьому твердженню знаходимо в літературно-критичних та перекладних працях Й.Обріста, К.-Е.Францоza, В.Умлауффа, Г.Адама, Ю.Віргінії, а також українських діячів культури – М.Драгоманова, І.Франка, О.Кобилянської, Лесі Українки, О.Маковей, Р.Сембратовича. Що стосується Г.Адама, то його статті про російську, українську, румунську літератури, переклади творів болгарських письменників, а також плідні особисті контакти з І.Франком, О.Кобилянською, П.Тодоровим, П.Славейковим та ін. цілком відображають названі компоненти. Звернемо увагу, що питання про вивчення можливих зв'язків Г.Адама з чеською й словацькою літературами давно на часі. Вони були, про що свідчить наявність у бібліотеці Г.Адама різних матеріалів, заміток про творчість С.Чеха, періодичних видань чеською і словацькою мовами тощо. У цьому контексті варто зупинитися на такому факті: 2 травня 1902 року була організована спеціальна зустріч з нагоди приїзду Г.Адама до Праги, в якій брали участь представники шести слов'янських національностей. У своїх листах до матері Г.Адам тепло згадує цей вечір. Він відзначає, що свято було на його пошану, а його учасниками були двадцять болгар, чотири серби, три українці, два чехи, два словаки, один росіянин. На жаль, не вдалося встановити їхні прізвища. Щоправда, лист Г.Адама до матері від 6 травня 1902 року дозволяє встановити можливе прізвище промовця з України. “Потім говорив українець, *друг Кобилянської* (курсив наш – О.Б.), – читаємо в листі. – З ним я вже мав можливість багато розмовляти польською мовою”. На нашу думку, тут йдеться про Омеляна Поповича (1856 – 1930), ім'я якого згадується в листуванні О.Кобилянської та Л.Якобовського.

Г.Адам спромігся збагнути сутність ідей духовних прагнень українського народу, джерела яких нуртують у творах І.Франка, В.Стефаника, О.Кобилянської, а також у багатій фольклорній скарбниці [1, 20], де в думах, історичних піснях та казках широко змальовуються народні страждання. Він одним з перших у німецькій критиці вказав на глибокий демократизм названих авторів.

Логіка зв'язків Г.Адама з українською літературою містить виразний ефект, заснований на особистих контактах з О.Кобилянською, І.Франком та О.Маковеем. Вони розширили його “потенціал” рецепції української літератури після того, як він побував у 1902 році в Україні. Це підтверджує лист Г.Адама до П.Тодорова від 10 липня 1902 року, в якому наявний цікавий спогад про його перебування на Буковині.

Суттєвий вплив на Г.Адама спричинив І.Франко під час особистої зустрічі 31 травня 1902 року у Львові. Творча індивідуальність автора “Мойсея”, його інтелектуальне бачення перспектив розвитку української культури в європейському контексті справило на німецького співрозмовника велике враження.

До пізнання української літератури Г.Адам, як і його попередники, Ф.Боденштедт, Й.Г.Обріст, К.-Е.Француз, В.Фішер, Фольтіцінеано, приходив через осмислення фольклору. Саме в цьому напрямку він концентрує свої спостереження над п’ятитомником “Гуцульщина” В.Шухевича (1850 – 1915).

Творчий шлях Г.Адама як літературознавця й перекладача характеризується розмаїттям дослідницьких пошуків. Його перу належить шістнадцять праць про українську літературу, написаних упродовж 1898 – 1912 рр. Вони містять цікавий критичний матеріал, що стосується творчості І.Котляревського, Т.Шевченка, Марка Вовчка, І.Франка, О.Кобилянської, Лесі Українки, І.Нечуя-Левицького, В.Стефаника, О.Маковея та ін.

3-поміж статей про російську літературу слід виділити розвідки про О.Пушкіна, А.Чехова та Ф.Достоевського. Невелика частина колись багатой книгозбірні Г.Адама збереглася до наших днів. Тут знаходяться рукописи, виписки, нотатки, що свідчать про значний науковий інтерес дослідника до творчості М.Карамзіна, О.Грибоєдова, О.Герцена, М.Гоголя, Л.Толстого, М.Добролюбова, М.Чернишевського, М.Костомарова, Максима Горького, до літературознавчих праць В.Белінського, О.Піпіна, М.Драгоманова, І.Франка.

Г.Адам одним з перших перекладав твори Максима Горького німецькою мовою. Є підстави вважати, що Максимові Горькому було відоме ім’я Г.Адама як пропагандиста російської літератури в Німеччині. Г.Адам надав дієву допомогу й А.Клоссеру в створенні нарисів про життя й діяльність Максима Горького – одного з перших у німецькій пресі докладних досліджень творчого шляху згаданого російського письменника [17]. Тут уперше в німецькій критиці увиразнена типологічна спільність оповідань М.Горького з прозою В.Короленка, у доробку якого помітне місце посідає українська тематика.

Вченого хвилювала доля й білоруського народу, його історія та культура. Щоправда, критик розглядав факти з історії білоруського письменства у загальному контексті розвитку східнослов’янських літератур.

Г.Адамові вдалося зібрати цікаву колекцію періодичних видань російською, українською, болгарською, сербською, словенською, польською, німецькою мовами. У складеному вченим каталозі зафіксовані назви робіт П.Й.Шафарика, Я.Коллара, М.Костомарова, Й.Бодянського, Я.Головацького, П.Лодія, І.Орлая, М.Балудянського, М.Павлика, В.Гнатюка, В.Щурата, М.Драгоманова, творів Т.Шевченка, Марка Вовчка, І.Франка, І.Кобилянської, Н.Кобринської, О.Маковея, В.Стефаника, А.Кримського, Лесі Українки. Значний інтерес представляють його зауваги на полях видань “Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken” Й.Х.Енгеля (1796), “Ausgewählte Gedichte” Тараса Шевченка (1911), “Der Künstler” Тараса Шевченка (1912), “Ruthenische Revue” (1903). Критик систематизував сотні статей, надрукованих у німецьких газетах і журналах протягом 1898 – 1912 рр.

Звертають на себе увагу конспекти, які Г.Адам зробив на підставі багатьох робіт. Ці конспекти дають можливість не тільки простежити творчі інтереси Г.Адама, його “вростання” в проблему взаємодії літератур, але й відображають панорамність оцінок щодо різних питань сприйняття художнього досвіду в контексті традицій.

Протягом усього життя зберігав Г.Адам постійний інтерес до творчості Т.Шевченка. Він знав усі помітні факти німецькомовної шевченкіани, починаючи від Й.Г.Обріста й закінчуючи працями А.Єнсена. Творчий досвід Кобзаря розглядався німецьким критиком як один із найплідніших і перспективних шляхів розвитку української літератури. Однак багато ознак свідчать про те, що соціальна наповненість поезії Т.Шевченка має, на думку Г.Адама, узагальнююче значення. Вона виявляє закономірності, властиві не тільки для української літератури, але й європейського літературного процесу загалом. Тому й не дивно, що в одному з рукописів, що містить короткий виклад життєвого і творчого шляху Т.Шевченка, Г.Адам виділяє поему “Єретик”, присвячену П.Й.Шафаріку (1791 – 1865). Важливим моментом Г.Адам вважає той факт, що в основу поеми покладений інонаціональний матеріал. Ще наприкінці XIX ст. Г.Адам акцентував увагу читачів журналу “Das literarische Echo” на те, що пізнання творчості українського поета в усій її ідейно-естетичній цілісності, в історичному русі до загальносвітової взаємодії повною мірою можлива через переклад. Ця думка знайшла свій подальший розвиток у рецензії Г.Адама [15] на “Вибрані вірші” Т.Шевченка в німецьких перекладах Юлії Віргінії [19]. У своєму критичному відгуку про перекладацький досвід лейпцігської поетеси Г.Адам виходив винятково з відповідності перекладного тексту оригіналу. Володіючи українською мовою, тонко відчувуючи фольклорну основу Шевченкового вірша й керуючись бажанням посилити інтерес громадськості Німеччини до спадщини видатного українського поета, Г.Адам захоплювався пошуками формальної точності, механічної відповідності звучання оригіналу мовою мети. У цьому аспекті важко погодитися з цією оцінкою, оскільки вона не окреслює всі позитивні якості інтерпретації Ю.Віргінії.

Творчі досягнення Юлії Віргінії в дослідженні й популяризації спадщини Т.Шевченка як поета й живописця в Німеччині безперечні. Проте не слід ідеалізувати її перекладацький доробок. Адже ціннісна орієнтація Ю.Віргінії відповідала вимогам її покоління. Її первинне завдання визначало не стільки пізнавально-перетворюючу функцію стосовно парадигми теоретичного осмислення Шевченкової поезії –

глибоко проблемної, складної, наскрізь індивідуальної, – а освітянську, тобто пропагандистську в своїй основі. Ю.Віргінія загострила увагу громадськості Німеччини на творчості українського поета в переддень 50-річчя з дня його смерті, визнавши це домінантою в контексті активного засвоєння художніх явищ мистецтва. Своєю книжкою вона своєрідно підсумувала майже семидесятирічний літопис (1843 – 1911) спроб німецькомовної рецепції творів Т.Шевченка з означенням її екстериторіальних центрів – Берлін, Лейпциг, Дрезден, Відень, Гейдельберг.

Збірка Ю.Віргінії – плід творчої і натхненної праці – викликала широкий резонанс. Вона окреслила історико-культурні причини німецькомовної рецепції творів українського національного поета. Упродовж 1911 – 1920 рр. на сторінках німецькомовної преси з'явилося 23 позитивних відгуки на книжку “Вибрані поезії Т.Шевченка”. У схвальних рецензіях А.Гейне, А.Лютера, А.Зільбергляйта, Е.Бетгіхера, Й.Ландау, Л.Ріпке-Кюн та ін. знаходимо логічну взаємозумовленість суспільно-політичних, культурно-освітніх, літературно-мистецьких вузлів, а також інших чинників, що впливали на розвиток як творчості Т.Шевченка, так і українського письменства загалом. Німецька критика захоплено зустріла появу перекладів Ю.Віргінії, відзначаючи їхню яскраво виражену пластику, природність звучання віршів Т.Шевченка німецькою мовою. Тільки Г.Адам висловив низку принципових зауважень щодо художніх вартостей перекладацького досвіду Ю.Віргінії.

Перекладознавство, як і будь-яка наука зі своєю неминучою специфікою, спроможна висунути значно більше питань, ніж їх вирішити. Адже загальне число проблем висуває нові одиничні завдання, які покликане розв'язати кожне наступне покоління. Саме цим пояснюється розуміння сутності вічних мотивів, які, за словами Й.-В.Гете, містять прихований зміст. Вони засвідчують: “всьяке вирішення однієї проблеми є початком іншої”. Проте істина в підсумку – конкретна. Її вияв на практиці є не тільки критерієм, але й кінцевою метою пізнання предмета, що і складає перспективність нашого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. Естетика словесного творчства. – М., 1986. – 445 с.
2. Васева И. Перевод как средство выявления расхождений между близкородственными языками // Болгарская русистика. – 1975. – № 3. –
3. Гольцекер Ю.П. Некоторые особенности перевода с близкородственных языков // Славянская филология. – Л., 1975. – Вып. 3. – С. 124–128.
4. Кобилянська О. Твори в 5 т. – К., 1967. – Т. 5. – 767 с.
5. Конрад Н. Запад и восток. – М., 1972. – 496 с.
6. Ольга Кобилянська в критиці і спогадах. – К., 1963. – 559 с.
7. Рагойша В. Проблемы перевода с близкородственных языков. – Минск, 1980. – 183 с.
8. Світова велич Шевченка. Т.Г.Шевченко в зарубіжному літературознавстві. – К., 1964. – Т. 3. – 527 с.
9. Тодоров П. Борба. Переклав із болгарської Володимир Гнатюк // Діло, 1901. – № 222. – С. 1–2.
10. Adam G. Bulgarischer Brief // Das literarische Echo. – 1903. – H. 15. – S. 1061–1065.
11. Adam G. Ein Jahrhundert kleinrussischer Literatur // Magazin für die Literatur des Auslandes. – 1901. – H.4. – S. 89–91.
12. Adam G. Kleinrussland // Das literarische Echo. – 1898. – H. 1. – S. 45–52.
13. Adam G. Kleinrussland // Das literarische Echo. – 1898. – H.6. – S. 19–21.
14. Adam G. Ruthenischer Brief // Das literarische Echo. – 1905. – H.16. – S. 1205–1208.
15. Adam G. Taras Schewtschenko // Das literarische Echo. – 1912. – H.19. – S. 1380–1382.
16. Adam G. Von der modernen kleinrussischen Literatur // Beilage zur Norddeutschen Allgemeinen Zeitung. – 1902. – 29.05. – S. 3–28.
17. Gloesser A. Maxim Gorki // Vossische Zeitung. – 1901. – Nr. 265. – S. 2-3.
18. Kobylanska Olga. Kleinrussische Novellen. – Minden in W. – 1901. – S. 1–28.
19. Schewtschenko Taras. Ausgewählte Gedichte von... Aus dem Ukrainischen von Julia Virginia. – Leipzig. – Xenien-Verlag, 1911. – 111 S.
20. Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. – 1962. – Nr. 1. – S. 81–86.
21. X.X.X. Das ruthenische Theater // Aus fremden Zungen. – 1900, Jg. 10, Bd. 2, H. 24. – S. 1148–1162.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: українсько-німецькі літературні зв'язки, рецепція творчості Т.Шевченка, теорія та практика перекладу.

ГРАФІЧНА ФІКСАЦІЯ АРГОТИЗМІВ ЯК СКЛАДОВИХ МОВНОЇ ГРИ В ТВОРАХ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Інна ВІТВИЦЬКА (Київ, Україна)

У статті розглянуто проблему графічної репрезентації арготизмів, виділених із творів письменників сучасної французької літератури, які є складовими мовної гри, гри слів, каламбуру; систематизовано теоретичний матеріал дослідників щодо проблеми «мовної гри», її функцій та основних характеристик; досліджено та встановлено рівень відповідності правопису арготичних одиниць орфографічній нормі французької мови.

The article is devoted to the problem of argotisms graphic representation in the works of modern French writers. These argotisms are the components of language game, of play on words and of pun. We studied the theoretical works concerning the problem of language game, its functions and particularities. We established the degree of correspondence of researched units to the orthographic norm of French.

Стаття присвячена графічним особливостям арготизмів, що служать для реалізації такого стилістичного прийому, як мовна гра, і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Графеміка і орфографіка сучасної французької мови» і є складовою теми університету «Розвиток і взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації», затвердженої Міністерством освіти і науки України (код 06 БФ044-01).

Проблеми графіки та орфографії, теорії письма цікавили багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Р.Тімоньє, Н. Каташ, В.Г. Гака, О.О. Реформатського, Г.Г. Крючкова, Л.Ю. Єрмоленко, Т.Г. Омельченко, О.В. Станіслав, О.А. Лабенко, І.В. Ситдикову, О.Д. Федченко; проблеми мовної гри, гри слів та каламбуру були висвітлені в працях Е.М. Береговської, В.Г. Гака, К.С. Горбачевича, О.В. Косович, Н.П. Перфільєвої, А.П. Сковороднікова, П.Гіро тощо.

Актуальність даного дослідження визначається посиленням інтересу лінгвістів до письмової форми мови, недостатнім вивченням графічної фіксації арготичної лексики, необхідністю встановлення ступеню відповідності чи невідповідності правопису арготизмів орфографічній нормі та виділення.

Метою статті є виявлення, дослідження та систематизація основних графічних закономірностей та правил репрезентації графічних одиниць в письмовій мові на прикладі художніх творів.

Фундаментальною властивістю мови є мовна варіативність. Вона дозволяє вирішити дві важливі задачі: комунікативну та експресивну. Завдяки цій властивості настільки різняться і постійно поповнюються засоби виразності мови, яка отримує можливість виражати наитонші відтінки думки. В цьому полягає експресивна функція варіативності. Комунікативна функція полягає у тому, що вона дозволяє швидко виразити думку, що забезпечує успіх комунікації. Швидкість забезпечується використанням скорочених форм слів і речень, а також зрушеннями в значенні слів [5: 370].

Мовна варіативність може бути навмисною чи мимовільною. Навмисне варіювання часто використовується у художньому творі, а також в ігровій функції. Мовна гра проявляється у варіюванні слів, їх форм та значень. Нерідко вигадані таким способом слова входять до лексичного словника.

Як зазначає В.Г. Гак, у французькій мові мовна гра займає чільне місце у рекламі (Corthographe). Використовується гра слів, порушуються орфографічні норми, вживаються рідко вживані букви *K, X, Y*.

У замкнутій групі мовна гра виконує епілінгвістичну функцію -розпізнання приналежності до даної групи [5: 372].

Поняття «мовної» гри вводить Л. Вітгенштейн [4]. Вона досліджується В.В. Виноградовим, О.А. Земською, Н.Д. Арутюнувою, Т.О. Грідіною.

Мовна гра - це нетрадиційне, неканонічне використання мови, творчість у мові, це орієнтація на скриті естетичні можливості мовного знаку [9:28]. Хоча різні лінгвісти по різному розглядають це поняття, але всі уявлення можна згрупувати в таких положеннях:

1) Вся людська мовленнєва діяльність і навіть частково позамовленнєва діяльність є сукупністю мовних ігор. Такої точки зору дотримувався Л. Вітгенштейн, який доводить, що говорити мовою – компонент діяльності або форма життя.

2) Поняття мовної гри пов'язують з креативною моводіяльнісною активністю мовної особистості (носіїв мови). При свідомому порушенні мовного канону мовна гра виступає особливою формою лінгвокреативної діяльності, яка відображає прагнення (інтенцію) мовців до виявлення власної компетенції в реалізації мовних можливостей – при водночас розумінні умовності мовленнєвих ходів, в той же час розрахованих на «упізнання» реципієнтом негласно прийнятих правил спілкування, так званого мовного коду [7:26].

3) Широке розуміння мовної гри пов'язане з її дослідженням в межах цілого тексту. Е.М. Береговська доводить, що мовна гра присутня і на рівні побутової сфери, і на рівні преси, виступу чи художнього тексту. Мовна гра використовує усі рівні – фоніку, словотворення, лексику, синтаксис. Е.М. Береговська виділяє принципи (прийоми) мовної гри, орієнтовані на певну букву / звук, морфему, синтаксичну структуру, функціонально-стилістичну приналежність, сполучуваність, теморематичний баланс, тематику чи прагматику; та прийоми, для яких головними моментами є співвідношення довжини строк (якщо мова йде про поезію), напрямку читання, переносу логічного наголосу, відображеного в пунктуації чи взаємозамінність окремих частин вислову [2: 178-179].

4) Мовною грою можуть бути всі явища, коли мовець «грає» формами мовлення, коли вільне відношення до форми мовлення отримує естетичне значення. Це може бути простий жарт чи вже каламбур, чи різні види тропів (порівняння, метафори, перифрази). В розмовній мові мовну гру можна розглядати як реалізацію поетичної функції мови, найчастіше як установку на комічний ефект. Такої точки зору дотримуються Е.А. Земська, М.В. Китайгородська, Н.Н. Розанова.

Прихильники цієї точки зору виділяють два різновиди мовної гри: балагурство, яке не пов'язане з передачею змісту мовлення, та гострослів'я, коли незвична форма вираження пов'язана з більш глибоким вираженням думки і з більш експресивною передачею змісту [8: 174-175].

До прийомів балагурства відносять такі стилістичні прийоми: прийом римування, фонетичну деформацію слова, перетворення морфологічної форми слова, прийом мовленнєвої маски.

До прийомів гострослів'я відносимо: прийом стилісового контрасту, словотворчі ігри, порушення законів сполучуваності слів, прийом іронічного звеличування чи приниження, перифрастичні номінації, прийом цитації, каламбури, параномічну атракцію тощо.

«...*Il est minuit, les filles sont mi-nues*» – гра слів полягає у протиставленні фонетичної та морфологічної форми. Вирази не є повними омофонами, протиставляються фонеми [wi] і [u]. Графічна форма не співпадає – цілісне слово протиставлене складеному слову з ілетрограмою. Комічний ефект та прагматична функції досягаються і за рахунок семантичної близькості протиставлених слів, які створюють причинно-наслідковий зв'язок: північ // напівоголені.

5) Інколи в словниках дається лише поняття гра слів, причому це поняття ототожнюється з поняттям каламбуру. Каламбур визначається як гра слів, використання полісемії, омонімії чи звукової подібності слів з метою досягнення комічного ефекту [1: 188].

Мовна гра – творче, нестандартне (неканонічне, що ухиляється від мовної / мовленнєвої, в тому числі – стилістичної, логічної норми) використання будь-яких мовних одиниць і / або категорій для створення дотепних висловлювань, в тому числі - комічного характеру. Гра слів – різновид мовної гри, в якій ефект гострослів'я досягається неканонічним використанням слів і фразеологізмів (трансформаціями їх семантики і / або складу).

Каламбур – різновид гри слів, в якому ефект дотепності (в основному комічний) досягається неканонічним використанням полісемантів, омонімів, паронімів, псевдосинонімів і псевдо антонімів [11: 79-87].

Один із романів сучасного письменника Селін носить назву *Mort a credit*, де за методом аналогії утворено даний вираз, але одразу читач згадує роман Е.Тріоле *Roses a credit*.

«*Pour Diane B., Je suis tombe, La bouche bee*» – мовна гра, яка базується на фонетичному звучанні виразу, в основу покладено фонетичні омофони – скорочення, дієслівну форму та прикметник, які мають однакову фонему [e], ефект в значній мірі досягається завдяки прийому римування.

«*Vive la drague draguee!*» – каламбур, в основі якого лежить протиставлення фонем [o] і [a], і таким чином, здійснюється, по-перше, натяк на вирази *drogue* та *drogue* на не менш арготичні *drague* та *draguee*, по-друге, фонетична співзвучність слів, що мають спільну морфологічну форму та семантичне значення, і за нормою мови, не можуть утворювати єдиного виразу, але за допомогою такого прийому автору вдається відтворити реальну атмосферу дії, характер і настрої персонажа.

«...*Du blob dans les bleeps*» – обидва слова є запозиченнями з англійської, мовна гра базується на фонемі [B].

«...*Il flue dans le maelstrom avec maestria*» – хоча фонетичне звучання повністю не співпадає, але слова мають схожу графічну форму: диграма *ae*, хоча походження у них різне – перше слово прийшло з нідерландської, друге - з італійської.

«...*La sarabande des sardanapales!*» – протиставляється фонетичне звучання двох різних за значенням слів (гамір, танок / асирійський король). «*Je compte demander a Alise et Is is d'etre les filles d'honneur, dit Colin, et aux freres Desmarais d'etre les pederastes d'honneur*» – каламбур утворено за методом аналогії. Щоб надати виразу pejоративного відтінку, герой замість *gargons d'honneur* вживає *les pederastes d'honneur*.

«...*Elles chantaient une ronde toute ronde*» – дана гра слів базується на омофонах-омографах – слова мають однакові і фонетичну і графічну форму, вони різняться лише семантичним значенням. *Une ronde* вживається у значенні «пісня», прикметник *toute ronde* набуває в даному вислові і контексті статусу арготизму із значенням «зовсім нетвереза».

Мовній грі притаманні три аспекти мовленнєвої діяльності: соціальний, семантичний і психолінгвістичний.

Т.О. Грідіна пропонує наступну класифікацію мовних ігор: за формою, за змістом, за формою і змістом. Принцип дії мовної гри полягає у навмисному використанні відступаючих від норми мовних явищ. Мовленнєва гра породжує інші, ніж в узусі та нормі, засоби вираження певного змісту при збереженні чи зміні старої форми [6: 136].

Відбувається заміна одного чи кількох компонентів сталого словосполучення для нових мовних потреб, зумовлених певним контекстом.

Вміле використання з певною прагматичною чи стилістичною метою семантичних зрушень, є показником майстерного володіння стилем і жанром.

Мовна гра здійснюється за наступними законами:

- 1) наявність учасників гри – творця та отримувача мовлення;
- 2) наявність ігрового матеріалу – мовних засобів, які використовуються творцем та сприймаються отримувачем мовлення;
- 3) наявність умов гри;
- 4) знайомство учасників з умовами гри;

5) поведінка учасників, яка відповідає умовам і правилам гри [9: 41]. Мовна гра тісно пов'язана з поняттям каламбуру. Каламбур полягає в новій народній етимологізації слова за співзвучанням або в утворенні нового мовного омоніма від співзвучного слова.

Часто письменник звертається до мовної гри для створення комічного ефекту. Пояснюючи феномен появи комічного ефекту в результаті мовної гри, П. Гіро вводить поняття *le ludant* – текст, на який не очікує читач, і *le lude* – скритий текст, на який очікували [12: 105].

«...*Meme son torse est tors!*» – мовна гра базується на омофоні. Автор навіть виділяє слово, чим самим наділяє його додатковим значенням. На фонетичному та графічному рівнях протиставляються фінали *ε* та *5* та фонема *[s]* і нуль звука.

«...*C'est son naniversaire*» – письменник, змінюючи графічну форму слова, додаючи монограму *n*, яка граматично не є обґрунтованою, грає на фонетичному звучанні та морфологічній формі – це своєрідна гра слів, яка фонетично не може бути ідентифікованою. Ця гра слів базується на поєднанні двох слів – це своєрідний телескоп, в основі якого лежать арготизми папа чи папап, чим автор підкреслює почуття закоханості героя.

У мовній грі актуалізується як установка на норму (систему), так і на усвідомлене відтворення мовних аномалій: що ж стосується реалізації запрограмованого ефекту мовної гри, її аномального, асистемного характеру, то можна розглядати цю особливість мовної гри і через призму потенційності мовних явищ, бо часто інновація є усвідомленою або ще неусвідомленою закономірністю. Не претендуючи на статус нормативних, факти мовної гри однак корелюють з багатьма тенденціями розвитку мови. Мовна гра активізує увагу носіїв мови до мовної форми, тобто до її структурних елементів, вона пов'язана з ситуацією несподіванки, зумовленої порушенням в ігровому тексті певних норм і стереотипів та усвідомленням цього порушення.

Мовну гру найчастіше використовують у розмовному мовленні, де узус розсуває перешкоди для комунікативного вираження. Зазвичай, використовуються словотвірні можливості, скеровані на порушення семантичних і прагматичних установ. Феномен мовної гри зводиться не лише до стилістичного прийому, мовленнєвого експерименту, але і до вияву прихованих потенційних словотвірних можливостей, для яких принцип відхилення від норми вирізняють лексичну динаміку сучасної французької мови [9: 45-46].

«...*Les narcos? Non, les NACOS, les national-communistes*» – монограма *г* служить для протиставлення графічної форми слова *les narcos* та абревіатури *les NACOS*, змішуючи тим самим дві різні сфери – політику та наркотики, підкреслюючи ставлення героя до них. Як бачимо, порушується графічна форма виразу *les national-communistes* – герой або навмисно вживає граматично неправильну форму, порушуючи норму вживання однини / множини; або вживає англійський аналог.

«*Une equipe de pompiers prenait ceux-la pour cible et, au moyen de lances d'incendie, les deviait vers la scene ou Us se noyaient miserablement*» – каламбур базується на омофонах *la scene* і *la Seine*, чим створює двозначність розуміння.

«*Oh! Tu sais, moi; dit Chick, en dehors de Jean-Sol Partre, je ne lis pas grand-chose*» – в даному випадку стикаємося з явищем перестановки монограм, *Jean-Sol Partre* замість *Jean-Paul Sartre*, що є одним із варіантів мовного кодування, в даному випадку для певної обмеженої групи, що водночас підкреслює винятковість персони, чие ім'я кодується і особливе ставлення до неї персонажей – як бачимо в даному романі *Jean-Paul Sartre* є своєрідним ідолом, прикладом для наслідування.

«*Au loin, la silhouette de Jean-Sol emergeait d'un houdah blinde.*» – в даному випадку *un houdah* можна розглядати як авторський неологізм, не зафіксований словниками, водночас за допомогою близькості фонетичного звучання та морфологічної форми створюється гра слів: *houdah // houdan* – протиставлення фонем *[a]* і *[ɑ]* та фінали *h* і диграми *an*. «*Fredie trouva un nom pour cette politique: cleftomanie.*» – за допомогою каламбуру *cleftomanie* письменник створює комічний ефект, висміюючи звички героїні закривати усе на ключ, таким чином автор використовує семантичне перехрещування співзвучних слів (протиставлення фонем *[p]* та *[ff]*).

«... *et qu'elle exprimait a safaçon, en «finois» (encore un mot de Fredie), cette langue exclusivement parlee a la Belle Angerie...*» – гра слів базується на співзвучності неологізму *finois*, утвореного автором від імені героїні *Fine*, та омофону *finois* – фінська мова, створюючи комічний ефект, абсурдом даного виразу, оскільки героїня глухоніма.

Каламбур може будуватися на тому, що арготизм фігурує спочатку в своєму власному, арготичному значенні, а потім підміняється омонімом із системи загальноновживаної лексики [3: 95].

«*M.Pineau, le notaire, etait sur le quai. Il leur cria de loin. - Alors, on vafaire la bombe a Paris ! – Oui, ou recevoir des bombes a Nancy.*» – каламбур базується на протиставленні омофонів-омографів: стилістично нейтрального *des bombes* – бомби, та арготичного – *bombe* – *n'янка*.

Інколи, навпаки, каламбур базується на семантичному зсуві від загальноновживаної лексики до арго.

«*Cherche ! Moi, je parierai qu 'il eleve des poulets*» – слово *des poulets* вжито у значенні «*полицейський*» з натяком на пряме значення слова.

«*Marc Marronnier aime pas mal de trues: mes photos du Harpers Bazaar americain, le whiskey irlandais sans glace...*» – гра слів відбувається у виразі *Harpers Bazaar* – назві друкованої преси (за контекстом) і полягає у

протиставленні мовних омонімів: *Harper* з англійської «арфіст» та арготизму *harper* з французької мови «вкрасти».

Якщо каламбур за участю арготизму базується на семантичному зрушенні, то для нього є дві можливості: або пояснюється, оголюється внутрішня форма арготизму, або на ефект створюється за допомогою звукового збігу арготизму із словом із загальноживаної лексики [3: 95].

Правила мовної гри виводяться лише при наявності опори на мовний стереотип, який додається використанням лінгвістичних прийомів, оскільки деякі дослідники цього феномену притримуються думки, що мовна гра не завжди лежить у відхиленні від норми та від стереотипу [10: 77].

Отже, варіативність графічної форми арготизмів, що входять до складу каламбурів, служить для досягнення певної мети, для виконання авторського задуму, виконуючи тим самим прагматичну функцію. Мовна гра полягає у варіюванні слів, графічної форми чи лексичного значення, на протиставленні фонетичного звучання і морфологічної форми, на протиставленні омонімів, на співзвучності окремих слів, на перехреснуванні співзвучних слів, де сама гра слів відбувається за рахунок лише графічної форми, інколи автор може змінювати написання слова, додаючи графеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд.3-е, стереотипное. –М.: Ком книга, 2005. – 576с.
2. Береговская Э.М. Принцип организации текста как игровой момент // Русская филология. Уч. зап. Смоленского гос. пед. ун-та. – Смоленск: Изд-во СГПУ, 1999. –С.159–180.
3. Береговская Э.М. Социальные диалекты и язык современной французской прозы. – Смоленск: Изд-во СГПУ, 1975. – 120с.
4. Витгенштейн Л. Философские исследования // НЗЛ. Лингвистическая прагматика. – Выпуск 16. – М.: Прогресс, 1985. – С.79–128.
5. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998.–768с.
6. Горбачевич К.С. Вариантность слова и языковая норма. – Л.: Наука, 1978. –238с.
7. Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество. – Екатеринбург: Изд-во НГПУ, 1996. –215с.
8. Земская Е.А., Китайгородская М.Ф., Розанова Н.Н. Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. – М., 1983. – 238 с.
9. Косович О.В. Оказіональне словотворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів): Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2007. – 194с.
10. Перфильева Н.П. Языковая игра с операциональной и прагматической позиций // Язык. Система. Личность. Языковая игра как вид лингвокреативной деятельности. Формирование языковой личности в онтогенезе: материалы докладов и сообщений Всероссийск. научн. конф. – Екатеринбург: Изд-во НГПУ, 2002. – С. 74–79.
11. Сковородников А.П. О понятии и термине «языковая игра» // Филологические науки. – № 2. – М.: «Филологические науки», 2004. – С. 79–87.
12. Guiraud P. Les Jeux des mots. – P.: PUF, 1976. – 124p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Вітвіцька - аспірантка кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: графіка та орфографія французької мови; арго як різновид розмовної мови.

ПЕКЛО ДОМАШНЬОГО ЗАТИШКУ: КРИЗА РОДИНИ В МОЛОДІЖНІЙ ПРОЗІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Тетяна ВОРОБІЙОВА (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена проблемі кризи родини в постмодерну епоху. На матеріалі романів Олега Криштопи та Тані Мальярчук досліджується гендерне становлення молодого покоління в умовах сучасної сім'ї.

The article studies a crisis of a modern family in postmodern world. The investigation of Oleh Krushtopa's and Tania Malyarchuk's novels reveals the patterns of gender modeling of the younger generation in a contemporary family.

Перехідна доба – а саме такою є межа ХХ–ХХІ століть – пронизана пекучим відчуттям кризи і закарбовує себе гострим драматизмом та конфліктністю у всіх аспектах життя, зокрема і в мистецтві як формі художнього відображення. Проза постмодерної епохи визначається, поміж іншим, експериментуванням з процесами самоідентифікації, сумнівом у традиційних для попередньої доби цінностях, напруженим пошуком нового. Особливо це помітно у прозі молодих – тих, хто на зламі віків ще не перейшов 30-річний рубіж. Можна сказати, що початок ХХІ століття став бумом літературного самовираження цього покоління. Відсутність ґрунтовного дослідження молодіжної прози є частково виправданою їх зростаючою кількістю, але так само очевидно є необхідність поглибленого і розгорнутого осмислення цього цікавого літературного феномену. Найбільшу увагу літературознавців отримали твори І.Карпи [2], С.Жадана [1; 166-167]. Більшість інших творів, зокрема таких авторів як О.Криштопи, Т.Мальярчук, Отара Довженко, Л.Дереша, О.Луцишиної та багатьох інших, здебільшого залишилися поза увагою критиків. Особливо цікавим, на наш погляд, є висвітлення молодими авторами гендерної проблематики крізь призму власного віку і статі. Відтак, у статті ми ставимо перед собою завдання на прикладі романів Олега Криштопи і Тані Мальярчук дослідити, як сучасна молодь осмислює стосунки

батьків і дітей, рефлексує над життєвою позицією старшого покоління, піддає сумніву непохитність батьківського авторитету, підкреслює необхідність вибору власного шляху у питаннях, що так чи інакше пов'язані зі статтю. Отож, *метою статті* є вивчення моделюючого впливу батьків і родинного виховання на гендерне становлення їх дітей у творах Т.Маларчук «Ендшпіль для Лізи» та О.Криштопи «Двері».

Ці романи були обрані для дослідження не випадково. Те, що авторами є представники різних статей, дозволяє відтворити більш повну картину кризи родини на сучасному порубіжжі. Незважаючи на те, що головні герої творів – різної статі (30-річний К. у «Дверях» та 20-річна Ліза в «Ендшпіль для Лізи»), обидва персонажі психологічно схожі: їх єднає їх по-дитячому щира, а тому безугішна самотність і особливий погляд на світ у пошуках якщо не любові, то хоча б відкритості і справжності. На різних етапах дорослішання цих героїв хвилюють ті ж проблеми: самотність, страх, невдалі спроби гендерного самоствердження, нерозуміння власної сутності. Саме в таких кризових ситуаціях стає особливо помітним феномен самотності в родині та відчуження між дітьми і батьками, які хоч фізично і біологічно є найближчими людьми для своїх дітей, проте чужі їм у морально-етичних чи хоча б життєво-практичних питаннях.

Ліза і К. зросли у повних сім'ях, які можна було б назвати благополучними – принаймні на перший погляд і з погляду сторонньої людини. Дрібні сварки та небажання розуміти іншого за довгі роки співжиття виходили почуття батьків одне до одного, тож їх діти зросли у родині без любові. Саме із відсутності моделі близькості між батьками у дитинстві героїв цих романів беруть початок проблеми у взаєминах із протилежною статтю у їх подальшому дорослому житті. Основою стосунків між батьками в обох родині є не любов, розуміння, підтримка, а *ненависть* – пряма чи прихована, холодна чи пекуча. Вони ледь вживаються на одній території і почуваються краще одне без одного: «...Реальність мала присмак тягучої прихованої ненависті. Вона виявлялась у маминому роздратуванні кожним татовим рухом і його байдужістю та п'яною агресивністю» (...) Він напідпитку міг обхопити і підборіддя лівою рукою, струсонути з гидливим виразом і відійти» [3; 12]. В романі О.Криштопи фактором, що «зацементував» у родину двох людей, які не терплять одне одного, була спільна житлова площа і неможливість роз'їхатися. Особливої ваги набуває семантика безвиході: «Одна кімната з одними дверима. Замість прихистку вона виявилася пасткою. Ми жили втрьох у цьому карцері ... Зненавидіти мене вони не спромоглися і обмежилися одне одним» [3, 11]. У романі Маларчук батько і матір співіснують разом завдяки зусиллям жінки, яка хоч і зневажає свого чоловіка, але перешкоджає його слабким зусиллям піти від неї до іншої: «Лише одного разу, коли минуло двадцять три роки з часу заснування шлюбу, тато прийшов і сказав, що кохає іншу – останню в його житті Людмилу – і хотів би далі бути з нею. Моя мама стрепенулася, прикликала на підмогу свекруху, і та успішно залагодила справу, погрожуючи татові прокляттям» [4; 105]. Очевидно, що нещасна сім'я як співіснування байдужих одне до одного чоловіка і жінки продовжує існувати лише завдяки зусиллям *жінки*, яка є втіленням родової сили. До такого висновку приходять Ліза, рефлексує та іноді іронізуючи над іманентною природою несвідомої жінки та материнства зокрема.

Ліза сприймає матір як майже узагальнений образ родової сили, якій може опиратися лише сильна особистість, яким її тато не був: «Вона ...усе вирішила замість нього. Вчасно завагітніла Інною, вчасно запропонувала зробити аборт, вчасно її зупинила татова мама, відіграли весілля, а через шість років я знайшла її матір'ю собі. [...] Вони завжди допомагали одна одній, керовані інстинктом збереження власного, суспільного і всепланетарного (метафізичного) спокою» [4; 105]. Родовій силі намагається опиратися «мятежна» донька, яка ставить під сумнів переконання та цінності своєї мами та сестри та іронізує з приводу жіночих бажань: «...потємна мрія: щоб перший залишився єдиним, і якщо так станеться, вона буде зразковою дружиною й терпітиме все, щоб нею залишитися до смерті. Вона заспокоїться і буде абсолютно щасливою, як равлик у хатці (...). Їй насправді не потрібна чоловіча любов, і так само не потрібний його пеніс, але вона будь-кому перекусить горло у боротьбі за особистий спокій. Сім'я вигадана для таких жінок, або так – саме такі жінки вигадали сім'ю. Сім'ю вигадали Інна й моя мама» [4; 104]. Можливо саме бунт проти матері та її цінностей (сім'я на протизвагу почуттям) є причиною Лізиних невдач в особистому житті та роману із одруженим чоловіком. В результаті донька перетворюється на ворога та суперницю: «Тепер ...мамі я суперниця, а не донька. Вік доньок і сестер закінчився» [4; 106]. Авторка наголошує, що екзистенційна напруженість, навіть ворожість в сім'ї має гендерне підґрунтя. Жінка, втрачаючи з роками свою привабливість як засіб влади над чоловіками, відчуває екзистенційний страх самотності як покинутості, а відтак – намагається їх компенсувати іншими засобами, забезпечуючи незмінність свого існування. Задля збереження сімейного спокою жінці необхідно мати контроль над іншими, в першу чергу – найближчими. «Вона доглядає мене як каліку. [...] Допитується, де я буваю, що роблю вдень, які книжки зараз читаю, і, підозрюю, сама тихцем переглядає кожну з них. Щоб знати і запобігти кожній, народженій в моїй голові, новій думці. Щоб досконало вивчити мікрофлору мого теперішнього перебування. Якби мама могла, вона одягнула б на мене гамівну сорочку і прив'язала б мої ноги до ліжка, тільки щоб могла абсолютно мене контролювати ...» [4; 113]. Материнський інстинкт проявляє себе через турботливість та уважність, які насправді є не стільки способами порозумітися із дитиною, забезпечити її добробут, як засобами влади над донькою.

Такі спроби матері здійснювати насильницький контроль над дорослішанням та розвитком доньки викликає протест з її боку і призводить до відчуження та ресентименту: *«Чим далі минає час у бік мого відчуження, тим більше мама мріє повернути час назад, зупинити його, законсервувати життя на майї десятирічності, коли все моє залежало від мами»* [4; 114]. Як бачимо, мати не розуміє доньку і не намагається зрозуміти, відтак нездатна увійти в екзистенційний простір доньки. Звідси – хворобливо-боязке ставлення до життя Лізи, її жадання сховатися в безпечний кокон самотності і відчайдушно захищати його, бачачи загрозу в будь-якому спрямованому на неї прояві чужої волі.

У романі «Двері» матір героя в першу чергу цікавлять не найближчі люди (чоловік та син), а позірне благополуччя та речі: *«З якогось моменту мама схвбнула на речах. Щодва слова вона казала «дефіцит», як п'яний тато – бя. Вона стала побутовою фетишисткою і почала приносити додому речі»* [3; 20]. Обоє дітей розуміють дещо про своїх матерів краще, ніж вони самі про себе, проте, на відміну від Лізи, яка здається майже байдужою до своєї матері, у ставленні К. до матері помітно більше психологічних нюансів. Так, його дратує її недоречна увага, йому прикро, коли вона зраджує батьку, він глузує з її смаків у музиці та політичних переконань, проте він зі співчуттям говорить про її потребу відчувати себе жінкою і про приреченість цього бажання: *«От чого їй бракувало – відчувати себе жінкою. Але варто цим стосункам продовжитись, забрести у твань співжиття – і мамине лице знов посіріє, її мучитиме роздратування, вона носитиме вдома старий халат, а не сукню, він не робитиме їй компліментів, не приноситиме вино і квіти, а навіть якщо й приноситиме, вона вже не оцінюватиме цього і питатиме його, чого це він не купив батон, і чому не перемонтовані двері, і скільки можна пити, вешті-решті»* [3; 112].

На відміну від фігури рішучої, хоч і несвідомої матері, **образ батька** в обох творах позбавлений сили, активності, розсудливості, витримки – тих рис, які вважаються типово маскулініними. Тут чоловіки зображені слабкими, агресивними, жалогідними, смішними, непривабливими фізично і психологічно. Так, батько К. *«міг проявити силу, відчувати себе головним. Правда він ніколи не бив маму, лише мене»* [3; 7], пив, *«важив кілограмів 100 [...], куриє дешеві сигарети, їв часник і смердіє»* [3; 6], був істеричним, нерациональним та інфантильним. Олег Криштопа змалював портрет одруженого чоловіка і батька особливо безжально: це брутальна, абсолютно деморалізована людина, дискредитована як моральний взірець для сина. Один із перших життєвих уроків, якого він навчає малолітнього сина – це необхідність бити жінок, оскільки *«...іншої мови вони не розуміють. Вони вообщє мови не розуміють»* [3; 7], а інша мудрість, що її батько намагається напівжартом передати сину, – це те, що *«кожен український чоловік у своєму житті повинен трахнути мінімум десять жінок, виховати бодай одного сина... посадити дерево або кактус, збудувати дім і заробити собі на похорон»* [3; 72].

Фізично слабким і непривабливим виглядає і батько Лізи: *«Бачу мого тата, великого вісімдесятикілограмового тата, невдачу в джинсовому костюмі, в туфлях і в дерматиновій кепці, лице поморщене і чорне, він кудись біжить, трохи вайдувато, як ведмідь ...»* [4; 92]. Він також може бути озлобленим та здатним на насильство (*«...відчуває, що не втримається від несподіваної безпричинної агресії, яку і так не мав де подіти»* [4; 94]), і так само психологічно підкорений жінці: *«Тато не опирався, бо опиратися не вмів – ні своїй мамі, ні моїй мамі»* [4; 105].

Образ «голови родини» в обох творах має багато спільного: такий батько сповнений гніву за своє нереалізоване життя, є жертвою обставин і об'єктом жіночого маніпулювання, нездатний на вчинок і на автентичне життя. Як стверджує психологія, постать батька має значний вплив на подальше життя людини – як чоловіка так і жінки. Який же батьківський відбиток відклався на долі доньки та сина в аналізованих творах? Лізин коханець схожий на її тата – такий же безвольний і безвідповідальний, так само не може піти з сім'ї заради кохання, оскільки нездатен на сильне почуття. Герой роману Криштопи, натомість, неохоче зізнається, що стає *«...все більше і більше схожим на нього»* [3; 100] через ту ж таки безвольність, нерішучість та неспроможність опиратися обставинам. Він майже несвідомо одружується з жінкою, яку насправді не любить, розлучається, не наважується одружитися на іншій, яку справді кохає, – і все це ще до тридцяти років.

Отже, обидва персонажі, споглядаючи родинне життя своїх батьків, свідомо чи не свідомо **формують модель стосунків** у сім'ї, яка впливає на їх власне життя. *«Ці двоє, яким я чомусь маю завдячувати своїм життям, сформували модель стосунків чоловіка і жінки. Інших прикладів я не бачив. Інші пари, які я тоді бачив, поводилися стриманіше, але теж без особливою приязні. Батьки моїх однокласників ніколи не обіймалися, не цілувалися, і я думав, що життя дорослих чоловіка і жінки мусить бути таким – терплячим співіснуванням байдужих задля невідомо чого, можливо, задля того, щоб нарешті поміняли погані двері на нові»* [3; 12]. Не знаючи інших прикладів, герой роману «Двері» повторює помилки і життєвий шлях свого батька, що є відтворенням закладеної в нього в дитинстві програми. Родина в обох романах стає тлом непоміченої рідними екзистенційної кризи, яку переживають підлітки, страхів та переживань, які змінюють природу особистості, перетворюючи дитину в дорослого.

У цих творах дитина постає для батьків не як самоцінна особистість, а як об'єкт впливу, свідомого чи несвідомого здійснення своєї батьківської влади. В жодній з родин діти не відчуваються щасливими і любленими. Складається враження, що вони є лише побічним продуктом функціонування сім'ї і навіть

зайвим для життя батьків елементом. Таким чином, основними екзистенціалами родинного життя, які визначають їхнє буття і накладають відбиток на їх майбутні стосунки з протилежною статтю і зі світом, є страх перед насильством, туга за близькістю та відчай самотності. Опираючись жорстокому контролю батьків чи компенсуючи нестаток уваги з їх боку, діти занурюються у власні світи, все далі віддаляються від батьків, які не прагнуть їх зрозуміти.

Крім того, на них позначається негативний досвід сімейного життя їх батьків, що призводить до відтворення деструктивної моделі гендерних стосунків у майбутньому молодого покоління. Тож саме у дитинстві та юності, у своєрідному родинному пеклі бере початок криза традиційних гендерних ідентичностей та проблеми взаємин сучасних чоловіка і жінки, які засвідчує новітня вітчизняна проза.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гундорова Тамара. Постмодерна бездомність // Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – Київ.: Часопис «Критика», 2005. – С. 159 – 176
2. Зборовська Ніла. Криза жіночости на українському порубіжжі (роздуми з приводу роману Ірени Карпи «50 хвилин трави (коли помре твоя краса») // Сучасність. – 2004. – № 3. – С. 126-131.
3. Криштопа Олег. Кохання, секс і смерть – гарантовані. – К.: Нора-Друк, 2006. – 256 с.
4. Мальячук Т. Ендшпіль Адольфо або Троянда для Лізи. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. – 160 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Воробйова – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: літературознавство, порівняльні студії сучасної прози, світова жіноча література.

ВНЕСОК ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ У СКАРБНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Ірина ГАПЄЄВА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглянуто показові елементи мовотворчості М.Вінграновського, І.Драча, Л.Костенко, Б.Олійника, Д.Павличка та В.Симоненка задля з'ясування їхньої участі в історії української літературної мови новітнього часу.

The article deals with the significant elements of the creative language of N.Vinogradovskiy, I.Drach, L.Kostenko, B.Oliienik, D.Pavlichko and V.Simonenko in order to find out their participation in the History of modern Ukrainian literary language.

Літературна мова в житті кожного народу – це надійна опора в його духовному й матеріальному розвитку. Залежно від епохи літературна мова виконує то вузкі, то ширші функції. Від свого початку – це лише засіб спілкування, згодом – передача досвіду, і врешті-решт мова досягла успіхів у вираженні душі народу. З'являються особистості із особливими навичками спілкування, які через мову відбивають певний спосіб сприйняття й концептуалізації світу. Таке відображення не є процесом механічним, воно має творчий характер. "Як картини живопису, мова творів більш-менш подібна природі, приховує чи, навпаки, проявляє прийоми майстерності, надає предметові зображення певних відтінків основного кольору" [2: 379]. "Образотворче мистецтво подібне мистецтву взагалі – споріднене та близьке поезії. Адже воно безпосередньо зображує – і є чуттєвим, а саме ці дві якості превалюють у загальному понятті мистецтва" [2: 187]. Ця думка Вільгельма фон Гумбольдта ще раз доводить, що саме поезія – це найбільш сприятливий матеріал для дослідження впливу її мови на естетичні смаки та почуття опонентів.

Історія української літературної мови, незважаючи на всілякі перепони, успішно розвивається й поповнюється завдяки видатним художникам слова. Вона викладена і в підручнику П.П.Плюща "Історія української літературної мови" (1971 р.), і в двотомному академічному виданні (т. 1, 1958р.; т. 2, 1961 р.) за ред. акад. І.К.Білодіда, і в книзі Г.Чапленка "Українська літературна мова, її виникнення і розвиток" (т. 1, 1955 р.; т. 2, 1962 р.), перевиданій 1970 р. під назвою "Історія нової української літературної мови" (Нью-Йорк, 1970 р.), і у праці "Історія української літературної мови" В.М.Русанівського (2001 р.) та І.Огієнка (2001 р.), проаналізувавши кожну з яких, знаходимо у них певні прогалини і неточності.

Спираючись на дослідження академіка НАН України Віталія Макаровича Русанівського, інакше сприймаємо історію української літературної мови 20–80-х років ХХ ст. Це складний для об'єктивного вивчення період: він багатий творчими напрямками, кожен із яких має лексичні відмінності; щедрий на імена, багато з яких виявилися в умовах тоталітарного режиму під заборорою; естетична цінність різних жанрів і напрямів має в цей час хвилеподібний характер – піднесення змінюється падінням, падіння – піднесенням і т.д. "Якщо письменників 10–20-х років в літературі називають першою хвилею, їхніх наступників 30–50-х років – другою хвилею, то в 60-ті роки зароджується третя хвиля – письменники-шістдесятники... Ідейно і психологічно письменників цієї генерації від початку зародження їхньої творчості підтримували М.Рильський, М.Бажан, О.Гончар, Л.Новиченко та ін. Вони теж, як відомо, ще творили в той

час, віддаючи перевагу вираженню в поезії філософського осмислення життя. Ці мотиви зазвучали і в поезії та прозі третього покоління, але набули тут дещо іншого мовного вираження" [8: 232].

Одним із найстарших представників грона поетів-шістдесятників є Дмитро Павличко, внесок якого у розвиток мови не викликає жодних сумнівів. Він пише чистою літературною мовою, лише іноді оправдано використовуючи діалектизми (*кљовок, мовчком, карук, трина*) і церковнослов'янізми (*возрадуїся, сокруши, сотворив*) та дуже обережний із римою (*горів – вечорів, весняне – полотняне, стежка – сережка*). Досить часто поет послуговується різними видами анафори як-от у віршах "Буває така розмова", "Я бачив тебе сьогодні", "Час", "Манекени", "Кожне слово моє", "Є жінки – немов зірки небесні". Часом створює поезії ("Ти пахнеш, як листя весняне") шляхом поєднання стилістичної фігури із образним висловом. Тут на одне дієслово, що починає кожну нову строфу, нанизуються декілька порівнянь: *"Ти пахнеш, як роси на житі, / Як столи, рушниками накриті, / Як співаюча стружка ялова, / Як мамина лагідна мова"*. Та головним у його творчому доробку залишається форма сонета й рубаї, які відрізняються чіткістю думки і вислову, лаконізмом, афористичністю, прихованим драматизмом, діалектичною єдністю мислення і почування. Але поет не просто досконало засвоїв традиції західної та східної літератур, а й успішно продовжив своїх іменитих попередників – І.Франка, М.Зерова і М.Рильського, творчо модернізував їх здобутки. У його доробку цілі жанрові цикли – "Львівські сонети", "Білі сонети", "Київські сонети", "Сонети Подільської осені". Серед усього поетичного різноманіття зупинимось на збірці 1987 року "Рубаї", адже вперше в українській поезії використовується улюблена форма класика перської і таджицької літератур Омара Хайяма. Мініатюрні поезії, в яких римуються перший, другий і четвертий рядки, сповнені мудрістю, філософським роздумом. Вони скупі на слово, однак щедрі на іскрометну думку: *"Щасливим був я двічі: як на сні / Мене віз батько в присмерки осінні / І як відчув, що в мене серце є / Те, що належить тільки Батьківщині"*, або *"Бувають дивні на землі діла – / Серед зими черешня зацвіла. / Я між дерев довідався докладно, / Що поетеса їхня то була"*.

Ліну Костенко та Василя Симоненка вирізняє творчий підхід до поетичної лексики й фразеологізмів. Але якщо поетеса, прагнучи гармонії людських стосунків, віддає перевагу мистецькій та тропічній лексиці (*симфонія, соната, скрипка, музей; лотоси, пальми, мигдаль, фламінго*), то поет, шукаючи мовний матеріал для побудови метафор, досить часто використовує знижені слова (*дрантя, лисина, паща, ненажеря*). Проявити свою прихильність до хліборобського роду, до людей праці та вразити знаннями фольклорної спадщини обом митцям допомагає влучність фразеологічних зворотів. Приміром, у Ліни Костенко – *"Дві сорочки – одна в пранні, а друга на мені"*, *"Сьогодні ситий, бо учора їв"*, *"А слово скаже – з пам'яті не викинеш"*, *"Шляхетний дуже і чолом не б'є"*, а у Василя Симоненка – *"Був Микола від щастя п'яний"*, *"І, напевне, була у п'ятах / Пелюсткова його душа"*, *"І він до всього шкирить зуби радо"*, *"Сяють очі глибоко спідлоба"*. А от поезії Бориса Олійника аж переповнюються подібними висловами, як справжніми, так і суто авторськими. "Багато словесних одиниць фактично не є фразеологізмами, а авторськими конструкціями, що побудовані за певними законами. Автор настільки тонко імітує ці закони, що між справжніми, народженими у гушці усномовного спілкування фразеологізмами і фразеологічними конструкціями суто авторського походження важко, а часом і неможливо помітити грань, що їх розділяє" [4: 232]. Так, у поетичному світі автора зустрічаємо *"усяк до стодоли пре"*, *"усе несу на спільну толоку"*, *"лихом об землю, як шапкою, вдаримо"*, *"хоч гопки скач, хоч сядь та плач"*. Знаходимо у його доробку й масове вживання фразеологізмів, таке, як у другій частині диптиха "До проблеми "Шевченко і народ": *"З народом загравають не треба. / Він добре бачить з-під брови: / І що ви корчите із себе, / І хто єсте насправді ви"*.

Певна сміливість, контрастність поезії притаманна Іванові Драчу. Він уживає високі слова поруч із зниженими, а присутній фольклорний мотив раптом може обриватися сучасним прозаїзмом. Відтак, читаючи його твори, завжди чекаєш несподіванки. "Причина внутрішньої напруженості вірша І.Драча в постійному переплетенні високої (але ніколи не патетичної) лексики із зниженою, абстрактною з надто конкретною, побутовою, фольклорною з просторічною. Ці лексичні струмені не тільки взаємно доповнюють один одного, але й завдяки близькому розташуванню примножують свою експресію" [8: 237]. Аналізуючи мовне багатство поезій Івана Драча серед усього зупиняємо увагу на оказіональних утвореннях, які надають авторській думці ліризму (*ніжно-безборонний, блакитно-грішні*), пафосу (*стокрилля, стоболісний, стосоте, стоголосіння*), гумору (*вушкодерники*), іронії (*диско-атристка*), сарказму (*мавпування, победоносикови*). Емоційність новотворів перебуває у прямій залежності від контексту, який не тільки конкретизує їх лексичне значення, а й бере активну участь у створенні певного колориту. Особливе семантико-стилістичне навантаження припадає у поезіях новатора на кольори: *"Закрутили, загули, заграли, / Чистим лугом серце повели / Вишукані голубі хорали / По стежині сизої імлі. / Жовтороті полохліві грози / Пнулися з оранжевих шарларуп. / І дуби, як чорні ваговози, / Гупали, всідаючись на круп"*. З ними він теж полюбляє експериментувати: *морозночорний, синьонебе, огненнобровий, білобровчик, сивизна, зеленаве*. Вміло побудовані поетом художні новотвори розкривають потенційні можливості нашої мови, передають нові семантичні, стилістичні, функціонально-експресивні відтінки, яких немає в нормативно-літературних словах, і цим самим сприяють розкриттю замислу поезії. Приміром у віршах збірки "Соняшник" зустрічаємо оказіоналізми з метафоричним відтінком: *сон оксамитив, слово вишумовує, сонце кларнетить, хуга*

хурделяє, майбутнє вишаблює тощо. Своєю мовотворчістю автор збагатив стилістику і жанровий арсенал української лірики та поетичного епосу, відкрив нові грані умовного, метафорично-асоціативного образного мислення.

Микола Вінграновський уміло користується нагромадженням взаємозамінюваних займенників, які сприяють його перевтіленню в героїв творів: "Ти чуєш: плачуть по мені, / Ти чуєш: плачуть за тобою / У множині і в однині / Тобою плачуть, плачуть мною" або "Дивіться, гляньте: мій – то голос ваш", "Це свято печалі – моє. Не твоє. / Як я не хотів цього свята печалі! / Але воно вже заспівало своє, / І я вже не знаю, як жити мені далі". Використання прийому алітерації допомагає поетові яскраво та влучно відтворити звуки живої природи: "Пришмерхла тиша – сіра миша – / У жовто-білих комишах, / І сизий цап – іранський шах – / Пришмерхлу тишу тихо лиже", "Джмелі спросоння – буц лобами, / Попадали, ревуть в траві. / І задзвонили над джмелями / Дзвінки-дзвіночки лісові". Дуже часто зустрічаємо спроби автора відтворити звуком внутрішній стан, тим самим наблизивши читача до образу: "До думи дума доруша... / Стодоли дум – в одну стодолу", "Коло кола ти, коло кола я, / Заліта душа за літа". Звукосполучення до-ду, ду-до, ко-ла, ко-ло, ла-ло, як нам здається, магічно діють на уяву, спонукаючи її до активної роботи. А увиразнення й естетизації поетичної мови Микола Вінграновський досягає завдяки стислості, лаконізму, економності при побудові речень, логічності й послідовності у зв'язках між окремими словами, словосполученнями й реченнями. Улюбленими художніми прийомами вбачаємо повтори, починаючи з анафори. У багатьох випадках вони стають головними елементами композиційної побудови вірша та задають план подальшому розгортанню думки: "Так треба. Повернень доволі! / Не треба. Даремно. / Недолі потреба? / Напевно недолі... / Недолі, напевне, потреба? Недолі? / Даремно! / Не треба! Доволі / Повернень! Так треба.". Напружений синтаксис, перебіск повторюваного слова різними семантичними гранями і його повнозвучність сприяють досягненню оптимального ступеня смислового та емоційного навантаження.

Отже, кожен зі згаданих поетів зробив максимальний внесок у поповнення сучасної літературної мови естетичними зразками фонетичного, лексичного, фразеологічного, граматичного рівнів та розмаїтими тропічними висловами для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту. Микола Вінграновський, Іван Драч, Ліна Костенко, Борис Олійник, Дмитро Павличко, Василь Симоненко та інші шістдесятники "подивилися на світ іншими очима, ніж офіційна пропаганда, і взяли в свої руки долю української мови. І тепер ця мова могла б про себе сказати словами П.Тичини: *Щоб жити – ні в кого права не питаюся, / Щоб жити – я всі кайдани розірву, / Я стверджуюсь, я утверждаюсь, / Бо я живу.*" [8: 251].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вінграновський М.С. Вибрані твори / Передм. І.Дзюби. – К.: Дніпро, 1986. – 463 с.
2. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры / Переводы с немецкого языка. Составление, общая редакция и вступительные статьи доктора философских наук, профессора А.В.Гулыги и доктора филологических наук, профессора Г.В.Рапишвили. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
3. Драч І.Ф. Вірші та поеми / Авт. передм. І.М.Дзюба. – К.: Дніпро, 1991. – 213 с.
4. Клочек Г.Д. Поетика Бориса Олійника: Літературно-критичний нарис. – К.: Рад. Письменник, 1989. – 332 с.
5. Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
6. Олійник Б.І. Поезії / Передм. В.Моренця. – К.: Дніпро, 1986. – 343 с.
7. Павличко Д.В. Вибране / Упоряд. та передм. О.Непорожнього. – К.: Рад. письменник, 1986. – 286 с.
8. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. – К.: Артк, 2001. – 392 с.
9. Симоненко В.А. У твоєму імені живу: Поезії, оповід., щоденник. зап., листи / Упоряд. та післямова В.В.Яременка; Передм. О.Т.Гончара. – К.: Веселка, 2003. – 382 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Гапесва – аспірант кафедри загального та слов'янського мовознавства Запорізького національного університету.
Наукові інтереси: лінгвістична української мови (стилістика експресивних засобів).

СЕМІОТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ (на матеріалі американської поезії ХХ століття)

Тетяна ГОРЧАК (Київ, Україна)

У статті створено семіотичну класифікацію словесних образів-символів з огляду на трирівневу модель їхнього значення; на кожному рівні виокремлено види словесних образів-символів.

The article deals with the semiotic classification of verbal image-symbols. Various types are differentiated on each level of their meaning.

Актуальність статті зумовлена поєднанням когнітивного та семіотичного підходів у сучасних лінгвістичних дослідженнях. У межах когнітивної семіотики значення розглядається як когнітивне витворення, що конструюється мисленневою діяльністю людини, а не міститься у номінативній одиниці як такої. До того ж визначається роль когніції у процесі семіозису. З огляду на це новим виявляється диференціація рівнів значення словесного образу-символу та виокремлення типів словесних образів-символів на кожному з них.

Розмежування понять символу і знаку відбувається лінією розрізнення процедур інтерпретації та розуміння [1: 342]. У широкому сенсі інтерпретація є тлумачення, пояснення, переклад на більш зрозумілу мову [9: 497]. Вона полягає у з'ясуванні смислу тексту з огляду на певну культурно-історичну ситуацію його прочитання та ґрунтується на принципі багатозначності художнього образу. Результатом інтерпретації символів є їхня неоднозначність, множинність трактувань, безкінечність семіозису.

Згідно з побудованою нами семіотичною моделлю словесного образу-символу, його значення складається з денотативного, конотативного та ідеологічного рівнів. Якщо денотативне значення легко встановлюється завдяки коду, то конотативні співзначення потребують текстового аналізу. Денотативний рівень значення слова називає поняття [2: 108]. Він охоплює інформацію, яка становить предмет спілкування. Це предметно-логічний аспект значення, його первинний, об'єктивний план [7: 93].

Класифікуючи словесні образи-символи на денотативному рівні значення, ми поділяємо їх на образи органічної та неорганічної природи, антропологічні та непередметні. Якщо перші три групи охоплюються категорією предметності, під якою розуміють не лише конкретні предмети оточуючої дійсності, їх сукупності або складники, але і живі істоти, а також дії та стани, властивості та кількості безвідносно до їх виробників та носіїв [4: 180], остання група словесних образів-символів протиставляється їм та виражає категорії ознаки та дії.

До словесних образів-символів, в основі яких лежать образи органічної природи, ми відносимо зооморфні, акваморфні, орнітальні та рослинні. Вони є найбільш широко репрезентованими у віршованих текстах американської поезії ХХ століття. До цієї групи відносяться словесні образи-символи, в основі яких лежать назви тварин, рослин, птахів та водних організмів. У відсотковому співвідношенні група зооморфних назв домінує серед інших.

Прикладом зооморфних словесних образів-символів виступає образ *skunks* у вірші Роберта Лоуела "On Skunk Hour", який виявляється несподіваним для поезії. У загальнонародному вживанні скунс наділяється негативною конотацією через сморідну рідину, що виприскуються під час небезпеки. Огидливість, яку викликає даний образ, передано у вірші за допомогою номінативних одиниць *swills* та *garbage pail*. Зовнішня непривабливість тварин тут контрастує з їх внутрішньою красою, яку передано за допомогою словесного образу "*her column of kittens*", адже він пов'язується з материнством та втілює вічні цінності.

Символічної значимості образ *скунсів* набуває завдяки філософським роздумам ліричного героя над сенсом буття. Основним мотивом вірша є жах порожнечі, створеної відсутністю цінностей у внутрішньому світі поета та в сучасному житті. Скрізь панує занепад та спустошеність, що виражається образом перекрученої любові: "*I watched for love-cars. Lights turned down, they lay together, hull to hull*" (R.Lowell). Поет відчуває самотність та страх через відсутність внутрішнього стрижня: "*I myself am hell; nobody's here –*" (R.Lowell).

Духовне воскресіння відбувається несподівано через споглядання тварин, які звільняють його від розпачу. Образ *skunks* втілює рішучість, життєстверджувальну енергію і почуття відповідальності. Тварина активно долає небезпеки, які перешкоджають їй виконувати свої обов'язки. Отже, *скунси* символізують тут значимість усіх живих істот, а *мати-скунс* – готовність до небезпеки та прийняття відповідальності за власну роль. Вона асоціюється з ідеями витривалості та виживання – "*a mother skunk with her column of kittens swills the garbage pail*" (R.Lowell).

Другу позицію за кількісними показниками займає група словесних образів-символів, створених на основі антропологічних назв. У межах цієї групи виділяємо антропоморфні, артефактні та духовнокультурні словесні образи-символи. Антропоморфні базуються на позначеннях людей, частин людського тіла. Під артефактними словесними образами-символами маються на увазі осимволізовані назви предметів, штучно створених людиною. Духовнокультурні включають біблійні, міфологічні, а також умовивідні словесні образи-символи, пов'язані із наданням символічної значимості абстрактним поняттям, конструктам людської свідомості.

У поетичному тексті Адріан Річ "Power" маємо приклад антропоморфного образу-символу – *Marie Curie*. Він розкривається через опозицію між внутрішнім та зовнішнім, індивідуальним та соціальним, свободою та обов'язком. Образ *Марії Кюрі* – це не тільки портрет вченого, а й символ служіння науці, готовності пожертвувати власним життям заради наукових відкриттів. Невипадково саме постать *Марії Кюрі* стає символічним уособленням феміністського руху, адже її кар'єра фізика була безпрецедентною. Рішучість жінки-вченого працювати в небезпечних елементах можна порівняти з радикальністю феміністського руху. Вона долала усі перешкоди (катаракту та шкірні проблеми) заради мети: "*She suffered from radiation sickness / her body bombarded for years by the element / she had purified...She denied to the end .../ the source of the cataracts on her eyes / the cracked and suppurating skin of her finger-ends*" (A.Rich).

Символізуючи відданість справі, образ *Марії Кюрі* акцентує такий аспект служіння справам науки, як готовність до самопожертви. Людина науки – це водночас жертва та господар: "*Her wounds came from the same source as her power*" (A.Rich). Отже, слава та влада урівноважуються втратами та стражданням. Образ *Marie Curie* символізує у вірші перемогу духовного над фізичним, наукових пошуків над матеріальним комфортом.

До словесних образів-символів, що позначають неорганічну природу на денотативному рівні значення, ми відносимо ландшафтні, астральні, феноменологічні та субстанціальні, які репрезентують довкілля, небесні світила, явища природи та речовини, у тому числі першоелементи природи.

Ландшафтний образ, що символізує творче натхнення, створює Роберт Дункан у вірші “Often I am permitted to return to a meadow”. Ключовим для з’ясування ідеї тексту є рядок, який становить назву вірша та повторюється на його початку і в кінці, створюючи рамкову конструкцію. Синтаксичне зіставлення словесних одиниць *meadow* та *mind* переводить значення образу *meadow* у площину ментальних процесів, створюючи паралельний буквальному вимір його змісту.

Ідея наявності символічного елементу в тексті розвивається у реченні “*it is so near to the heart*”, в якому акцентується духовний аспект даного образу. Вона актуалізується також словесними одиницями *everlasting* та *eternal*. Сутність творчого процесу, на який інакомовно вказує образ *meadow*, виражено у словах “*whose hosts are a disturbance of words within words*”, що метафорично передають ідею створення поезії. З прекрасним пейзажем, а також творчим злетом людини, асоціюється у тексті образ *жінки*, який є традиційною складовою тріади *природа – творчість – жінка*. Таке уявлення базується на концептуальній метафорі МИСТЕЦТВО Є КРАСА. Отже, словесний образ-символ *meadow* репрезентує творче натхнення та силу мистецтва, що протистоїть безладдю.

До непередметних словесних образів-символів ми відносимо ознакові, зокрема колоративні, та акціональні словесні образи-символи. Колоративні пов’язані із символічним використанням назв кольорів. Акціональні позначають дії, що набувають символічності у тексті. Наприклад, прикметник *white* набуває символічного значення у поетичному тексті Вільяма Вільямса “Widow’s Lament in Springtime”. Природа, яка пробуджується, зокрема білий колір квітучих дерев, отримує негативну конотацію, оскільки для ліричної героїні він пов’язується з особистою втратою чоловіка: “*The plumtree is white today / with masses of flowers*”, “*He saw trees of white flowers*” (W. Williams).

Згасання почуттів, душевне заціпеніння розкрито за допомогою оксиморону “*cold fire*”, в якому відбувається контрастивне мапування сутнісних ознак концепту ХОЛЮД на відповідні ознаки концепту ВОГОНЬ, у результаті чого виштовхується додаткове значення – *вогонь, який не зігріває*: “*though they were my joy / formerly, today I notice them / and turned away forgetting*” (W. Williams).

Сумний розпачливий настрій ліричної героїні та її бажання смерті передано за допомогою словесного образу “*sorrow is my own yard*”, у якому зближуються концепти ЕМОЦІЯ та ВМІСТИЛИЩЕ, результатом чого є поява значення *впасту у відчай*, а також у рядках “*the grief in my heart is stronger*” та “*I feel that I would like / to go there / and fall into those flowers / and sink into the marsh near them*” (В. Вільямс). Психологічний стан є домінуючим у тексті, і саме він визначає переносне значення епітета *white*.

Отже, якщо зазвичай білий колір асоціюється з радістю, то у вірші він перетворюється на символ втрати та скорботи. Близька діє на психіку як велика абсолютна тиша. Це символ світу, з якого зникли усі кольори. Існуючи до народження, білий колір виступає символом доісторичного раю [9: 937]. На відміну від традиційного символізму епітет *white* у тексті символізує горе жінки, яка втратила чоловіка: “*Thirty five years / I lived with my husband*” (W. Williams).

Конотація разом з денотацією є необхідною складовою образного значення. Конотативні елементи лексичної семантики є частиною мовної картини світу, у якій відображається семіотично-концептуальна система, унікальна для окремої мовної спільноти [3: 6]. Вторинний суб’єктивний план значення словесних образів-символів виражає почуття, оцінку, наміри тощо [7: 93]. Такі конотативні значення можуть бути декількох типів: оцінні, емоційні, експресивно-образні [7: 93]. Ми розрізняємо також стильову конотацію, що базується на попередньому вживанні словесного символу в контексті певних літературних напрямів та течій. Відповідно на конотативному рівні ми виділяємо емоційні, оцінні, експресивні та стильові словесні образи-символи залежно від домінування певного компонента у їхньому значенні.

Якщо у словесному образі-символі домінує емоційний компонент значення, виражаючи емоцію чи почуття, ми визначаємо його як емоційний. Емоційні конотації апелюють до емоційної пам’яті людини, оживлюючи емоційні враження від того, що вона пережила, та переносячи цей емоційний досвід з однієї ситуації на іншу. Оцінний компонент значення словесного образу-символу співвідноситься зі сферою раціонально-оцінного сприйняття. Він виражає відношення до денотата за типом “схвалення-несхвалення” [7: 94]. Такий компонент символічного значення пов’язується з позитивним чи негативним судженням про те, що називається, і часто виступає у комбінації з іншими типами конотації, зокрема з емотивною конотацією. Словесні образи-символи з оцінною конотацією визначаються нами як оцінні.

Експресивність породжує незвичайність факту об’єктивної реальності, його невідповідність стереотипам, що сформувалися у суспільній свідомості [3: 8]. Словесний образ-символ розглядається нами як експресивний, якщо образність у ньому підкреслює, посилює те, що називається. Експресивно-образний компонент значення співвідноситься зі сферою емоційно-чуттєвого сприйняття [7: 94]. Словесний образ-символ визначається як стильовий, якщо він є типовим для певних літературних напрямів чи стилів, з якими він асоціюється, навіть коли вживається у нетипових для нього контекстах.

Третій рівень значення словесного образу-символу – ідеологічний. Мається на увазі усе те, з чим так чи інакше знайомий адресат і та соціальна група, до якої він належить, системи його психологічних очікувань, усі його інтелектуальні навички, життєвий досвід, моральні принципи тощо [8: 137]. Ідеологія представляє неявний рівень вживання знаків [6: 103]. Ми впізнаємо ідеологію тоді, коли вона перетворюється на код.

У ракурсі нашого дослідження третій рівень символічного значення визначається як система ідей, уявлень, поглядів на життя, властивих певній соціальній групі, та усім представникам національної спільноти, об'єднаним мовою, історією та культурою. До цього рівня ми також включаємо переконання та ідеали поетів, які знаходять вираження у їхніх текстах. Вірші містять інформацію про систему поглядів на оточуючий світ, місце людини у ньому, відношення до оточуючої дійсності та людей одне до одного. Індивідуальні світоглядні концепції можуть слугувати основою для творення індивідуально-авторських словесних образів-символів у текстах.

Оскільки на третьому рівні значення словесний образ-символ об'єктивує основні культурні концепти, у його межах нами визначаються три підрівня – етнокультурний, соціокультурний та індивідуально-авторський залежно від типу культурного концепту, який об'єктивується у словесному образі-символі. До етнокультурних словесних образів-символів ми відносимо такі, які втілюють етнокультурні концепти. Так, в американській поезії ХХ ст. широко вживаним є образ *eagle*, що виступає символом свободи в американській культурі та поезії. Він є центральним у багатьох віршах Стейсі Сміт: “Free as the Eagle”, “A Symbol of America”, “From an Eagle’s View”, “Majestic Dreams”. Раніше до нього звертались А.Тенісон (“The Eagle”), Ф.Томпсон (“The American Eagle”), А.Б.Стріт (“The Eagle of Freedom”), Дж.Г.Персіваль (“The Eagle”), Б.Мен (“Eagle’s Flight”).

Зокрема в поезії “Free as the Eagle” Стейсі Сміт висловлює своє захоплення цим птахом завдяки його вмінням, необхідним для виживання та вислідковування здобичі, що є співзвучним з моральними цінностями американців: “It has many skills, which help in its survival...it has very keen eyesight for spotting its prey” (S.Smith). Символічно звучить заклик до співвітчизників розправити крила та вільно йти по життю: “Just spread your broad wings out and be free as you fly” (S.Smith). Образ *eagle* втілює в американській поезії концепт СВОБОДИ, що виражено у рядку “be free as you fly”.

Соціокультурні словесні образи-символи об'єктивують соціокультурні концепти. Американське суспільство є дуже неоднорідним у соціальному та класовому відношенні, що пов'язується з історією країни. Від культурного різноманіття бере витoki проблема дискримінації, яка є актуальною для певних прошарків американського суспільства. Одним з найважливіших, на нашу думку, соціокультурних концептів є концепт НЕРІВНІСТЬ. Наслідком нерівності у соціальному плані є дискримінація за расовою приналежністю. Акціональні словесні образи-символи *plant / reap* у віршах Канті Кулена та Арні Бонтемпе символізують расову дискримінацію, об'єктивуючи концепт НЕРІВНІСТЬ. Так, у поетичному тексті “A Black Man Talks of Reaping” є рядки “We shall not always plant while others reap” (C.Cullen), які виражають ідею несправедливості у американському суспільстві.

Символічне значення не можна притягнути “за вуха” – необхідна наявність мотиваційного зв'язку між предметом зображення та абстрактним референтом. Інтерпретація ідіокультурних словесних образів-символів потребує контексту, який породжує їх символічне значення. Вони виражають індивідуально-авторські концепти за допомогою ключових слів, властивих певному поету. Прикладом індивідуального концепту у творчості Сільвії Плат може слугувати концепт БАТЬКО, який розкривається в образах *tata* у вірші “Daddy”, *фашиста* у “Lady Lazarus” та *чоловіка* у “Purdah”. Найповніше даний образ змальовано у поетичному тексті “Daddy”. Сама поетеса зазначала, що її батько, який давно помер, та якого вона майже не знала (їй виповнилось вісім років, коли його не стало), не є об'єктом символізації у вірші, що репрезентує не конкретну людину, а жорстокий, деструктивний чоловічий принцип [10: 1417].

Отже, на денотативному рівні значення словесного образу-символу нами виокремлюються словесні образи-символи, що позначають органічну, неорганічну природу, а також антропоморфні та непередметні словесні образи-символи. Вони поєднують емоційність, оцінність та експресивність. На ідеологічному рівні значення словесні образи-символи об'єктивують певні культурні концепти та залежно від цього поділяються нами на етнокультурні, соціокультурні та ідіокультурні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – Л.: Просвещение, 1981. – 295 с.
3. Барабуля А.М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення: Автореф. дис. канд. філологічних наук: 10.02.17 / Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2007. – 19с.
4. Клобуков Е.В. Имя существительное как часть речи // Современный русский литературный язык / П.А.Лекант, Н.Г.Гольцова, В.П.Жуков. – М.: Высш. шк., 1988. – с.180-181.
5. Советский энциклопедический словарь / Гл. Ред. А.М.Прохоров. – М.: Сов. энциклопедия, 1988. – 1600 с.
6. Степанов Ю.С. В трёхмерном пространстве языка (Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства). – М.: Наука, 1985. – 335 с.
7. Тимошенко З.В. Стилистическая лексикология // Стилистика английского языка / Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. – К.: Вища школа. – 1991. – С. 93-137.

8. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Перев. с итал. В.Г.Резник и А.Г.Погоняйло. – СПб.: “Симпозиум”, 2004. – 544 с.
9. Энциклопедический словарь символов / Авт.-сост. Н.А.Истомина. – М.: ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”, 2003. – 1056 с.
10. Plath S. The Norton Anthology of American Literature: Third Edition. – N.Y., L.: W.W. Norton & Company, 1989. – P. 1416-1427.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Горчак – аспірант кафедри лексикології та стилістики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: стилістика англійської мови.

ІНДІАНСЬКИЙ МІФОЛОГІЧНИЙ ХРОНОТОП У РОМАНІ ЛУЇЗИ ЕРДРІХ «КАЗКИ ПРО БУРХЛИВЕ КОХАННЯ»

Юлія ДЖОЛОС (Черкаси, Україна)

Стаття присвячена вивченню індіанського міфологічного хронотопу у романі Луїзи Ердріх «Казки про бурхливе кохання». Аналізуються концептуальний, денотативний, географічний, психологічний, внутрішньо обмежений простір твору, його фантастичний, соціальний різновиди та часова система, якою користується письменниця у зазначеному романі.

The article is devoted to the study of Indian mythological chronotop in Louise Erdrich's novel "Tales of Burning Love". Conceptual, denotative, geographical, psychological, inner, fantastic, social types of space and time system created by the author in the novel mentioned are analyzed in the project.

До аналізу проблеми хронотопу в літературних творах зверталася велика кількість зарубіжних та українських дослідників, таких як Бахтін М.М., Тмарченко Н.Д., Вілперт Г., Драгомірецька Н.В., Роднянська І.Б., Топоров В.Н., Белянін В.П., Гальперін І.Р. та багато інших. У нашому дослідженні ми в основному спираємося на наукові теорії Л.Г.Бабенко, Ю.Г.Казарина, Н.А.Лісюк.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатньою вивченістю творчості письменниці у сучасному вітчизняному літературознавстві. Тоді, як спроба проаналізувати індіанський міфологічний хронотоп у романі «Казки про бурхливе кохання» (Tales of Burning Love, 1996) робиться вперше в українській літературній науці.

«Казки про бурхливе кохання», п'ятий твір з циклу романів, присвячених індіанцям Північної Дакоти. Окрім нього, до циклу ще входять до складу циклу ще входять романи «Ліки кохання» (Love Medicine), 1984 року; «Королева буряків» (The Beet Queen), 1986; «Сліди» (Tracks), 1988 року; «Палац Бінго» (The Bingo Palace), 1994 року; «Жінка-антилопа» (The Antelope Wife), 1998 року.

Мета цього дослідження проаналізувати індіанський міфологічний хронотоп, створений Луїзою Ердріх у романі «Казки про бурхливе кохання», виявити особливості художнього простору та часу, притаманну цьому твору.

Індіанський міфологічний хронотоп явище надзвичайно складне та неоднозначне, воно характеризується своєрідністю та унікальністю. Індіанська концепція часу та простору несхожа на західну або європейську, оскільки корінні американці зовсім по-іншому сприймали ці категорії. Саме з точки зору індіанського сприйняття часу та простору ми намагаємося проаналізувати хронотоп твору.

Отже, почнемо з аналізу простору роману, який складається з концептуального, денотативного, географічного, психологічного, точкового, фантастичного та соціального різновидів простору.

Основа *концептуального простору* роману складає амбівалентна семантика вогню. Архаїчна свідомість сакралізує цей образ. На думку індіанців вогонь – «персоніфікована, одухотворена, жива сила». Неконтрольоване полум'я – це суворя та небезпечна стихія, у той час як підкорений та приборканий вогонь, підвладний людині, уособлює душевний спокій, мир, злагоду, сімейне благополуччя. Полум'я в індіанській традиції виступає як символ перетворення та відродження: знищуючи, воно водночас дарує «нове життя» [1: 77-83]. У племені ожибве (Ojibwa (-e)), до якого належить письменниця та її герої, існував священний ритуал очищення, «випробування вогнем», тому герої романів Ердріх неодноразово стикаються з цією стихією. Наприклад, пожежа в будинку Джека, рятування маленької Елеанор (мати виносить її з палаючої оселі).

Вогонь в індіанській традиції може уособлювати почуття міри, логосу, розум та водночас асоціюватися з почуттями. Контроль над полум'ям символізує адекватне сприйняття дійсності, володіння емоціями, підкорення здоровому глузду. Водночас в індіанській, східній, африканській, індійській та деяких інших культурах вогонь як метафорична назва пристрасті асоціюється з коханням [5: 275-279].

Денотативний простір тексту пов'язаний з тематикою твору: важливість поміркованості, контролю, реалістичного сприйняття дійсності для кожної людини. Ердріх непрямо висловлює думку, що особа повинна володіти ситуацією, а не ставати рабою своїх пристрастей, своєї Тіні [8: 313-314].

З літературно-художніх моделей, які складають денотативний простір твору, у романі «Казки про бурхливе кохання» представлені наступні: *психологічна, географічна, точкова, фантастична та соціальна* (так само, як в останньому романі циклу «Жінка-антилопа»).

Психологічний простір роману складається з описання внутрішнього світу двох поколінь родини Шліків (Schlick), протагоніста Джека та п'яти його дружин. У творі авторка також торкається теми спадковості та піднімає питання взаємовідносин між батьками та дітьми на прикладі родини Шліків. Особливої уваги заслуговує аналіз стосунків мати-дочка, Анни (Anna) та Елеанор (Eleanor). Цілком можливо, що прототипами Анни та Елеанор стали грецькі богині Деметра та Персефона (Кора) [9: 124-146, 176-202]. За стародавнім античним міфом богиня-мати не хотіла відпускати свою дочку до її чоловіка Аїда (Гадеса), «стримуючи» її сексуальність. Подібна тенденція простежується також у стосунках Анни та Елеанор. Жіночність матері, її шарм, сила та розум слугують яскравим прикладом для доньки лише з одного боку, втім з іншого – не дають розвинути її жіночим якостям. Героїня вважала себе лише невдалою копією матері. У грецькій міфології образ Кори співвідноситься з зерном. Як сім'я, потрапляючи в зорану ниву, проростає й дає врожай, молода дівчина, опинившись у сприятливому оточенні, розвивається, перетворюючись у справжню, привабливу жінкою (Деметра за античним міфом – божество врожаю, плодючості [3: 81-82, 162-163]). У романі «Казки про бурхливе кохання» символом родючості, материнства, хранителькою сімейного благополуччя виступає Анна Шлік, тому така алюзія на античну міфологію видається нам цілком доцільною.

Відома послідовниця юнгіанського психоаналізу, провідна дослідниця літературних текстів К.П. Естес вважає, що для становлення молодої жінки перш за все необхідна незалежність від «тиску» авторитету матері. Разом з надзвичайно турботливою, досвідченою матір'ю, яка на всі випадки у житті може дати розумну пораду, молода дівчина почувається захищеною, але в той же час вона може стати абсолютно не адаптованою до життя, інфантильною та залежною. Ініціація героїні починається лише в тому випадку, коли вона обирає власний шлях, виказуючи при цьому повагу до материнського досвіду. Так відбувається становлення Елеанор. Лише отримавши «незалежність» від матері, проживаючи самотійно в іншому місті під час навчання в університеті, її жіночність нарешті почала пробуджуватися. Відповідальність за власні вчинки, самотійність у прийнятті рішень спричинили розвиток її жіночності [7: 80-118].

Важливим компонентом *психологічного простору* роману є й головний герой-одинак твору Джек (Jack) та п'ять його дружин. Звернемося до семантики «одиниці» та «п'ятірки». На нашу думку, кількість дружин обрана авторкою свідомо. По-перше, п'ятірка – універсальний символ людини та її п'яти почуттів (зір, слух, смак, дотик, нюх) [1: 42]. Ймовірно, що кожна з жінок була необхідна Джекові так само, як п'ять основних почуттів. Окрім того, цифра 5 асоціюється з сексуальною енергією, центром, серцем, силою та здоров'ям [5: 483]. Можливо того протагоніст, створений Ердріх, мужній, кремезний та сильний, оскільки необхідну «енергетичну підтримку» він отримував від своїх дружин. У християнстві цифра «п'ять» пов'язана з Ісусом, – він отримав саме п'ять ран. Як католичка письменниця могла взяти це до уваги, створюючи образ героя. Але замість справжніх поранень Джек отримує гіркий життєвий досвід від спілкування з кожною з жінок, який метафорично співвідноситься з душевними «ранами» персонажів.

Самотність протагоніста можна пояснити, розкривши семантику «одиниці». Це найважливіше містичне число, яке означає початок, єдність, алегорично співвідноситься з космічну віссю, навколо якої обертається Всесвіт. Джек є у романі своєрідним «центром», з яким пов'язані усі події твору. До того ж, «одиниця» асоціюється з чоловічим початком, людським «я», самотністю [1: 39]. Це точка відліку та кінця усіх речей. Ми вважаємо, що семантика чисел може допомогти розкрити сутність героїв.

Географічний простір твору представлений достатньо широко, він охоплює значну частину Північної Дакоти, зокрема такі міста, як Вілстон (Williston), уявне місто Агрус (Agrus) (відоме читачу з роману-тетралогії «Ліки-кохання») та Фарго (Fargo). У «Казках про бурхливе кохання» авторка також звертається до семантики межового простору. Як і в попередніх творах тут представлені образи *лісу та путі-дороги*. Окрім зазначених прикордонних континуумів у романі зустрічається ще образ саду. Семантика саду амбівалентна, оскільки це межовий простір між «людською» та «нелюдською» територією. З одного боку, сад – освоєний простір, своя земля, з іншого – на цій ділянці є дика природа, яка «приваблює» представників «іносвіту» [4: 174]. Тож зрозуміло, чого цей простір обноситься тином, або охороняється. Семантика саду як межового простору пояснює, чому різноманітні магічні перевтілення відбуваються на цій території (більш детально про це у *фантастичному просторі*). Особливою енергетикою наділене «чисте поле». Індіанці, як і слов'яни, вірили, що оскільки поле не має хазяїна, то у його межах висока вірогідність зустрічі з надприродними істотами. «Чисте поле» – це необжита, нічия, «прикордонна» земля, нейтральна смуга [4: 171-172]. Беручи до уваги семантику поля, стає зрозумілим, чому дружин Джека застає завірюха саме у полі.

З географічним простором нерозривно пов'язаний *фантастичний*. Майже в усіх романах Ердріх магічні перевтілення, або зустрічі з духами відбуваються на реально існуючій прикордонній території. Наприклад, у монастирській садибі відбувається спілкування Елеанор із загадковою сестрою Леопольдою (Leopolda); у чистому полі під час снігової бурі дружини Джека бачать примару в образі вічно голодної жінки. До речі, голод є однією із складових метафор «смерті». Таким чином, письменниця показує, що

героїні знаходяться у смертельній небезпеці. Окрім голоду, невід'ємною частиною метафор «смерті» є ще холод. Дві складові метафори «небуття» свідчать про виняткову ризикованість ситуації, в якій опинилися героїні [6: 82-111, 127-129].

Точковий або внутрішньо обмежений простір (фізичний простір певного місця) у творі представлений будинком родини Шлік (Schlick), де проходять «похорони» Джека; гаражем протагоніста, де він «набирається» сил після пожежі та переховується від поліції; автомобілем, в якому опиняються дружини Джека, повертаючись додому з вечірки. В буквальному розумінні частиною цього різновиду простору можна також вважати кімнату Елеанор, в якій дівчина навчається, приймає важливі життєві рішення. Хоча цей простір також можна віднести до соціального, оскільки саме тут дівчина, розвивається, в основному тут протікає її життя.

У рамках *соціального простору* можна розглядати будинок Кендіс (Candice) та Мерліс (Marlis), третьої та четвертої дружин Джека, де жінки разом виховують його сина.

Аналіз *емотивного простору* художнього тексту необхідний для «правильного» сприйняття й розуміння «емоційної» атмосфери роману, кожна людина по-своєму його інтерпретує, в залежності від свого психо-емоціонального досвіду. Л.Г.Бабенко та Ю.В.Казарін розрізняють наступні різновиди емотивних смислів тексту: 1) *диктальний* (емотивний смисл, притаманний образу персонажа); 2) *модальний* (інтенціональний емотивний смисл в образі автора); 3) *екстенціональний* (емотивний смисл, який утворюється у свідомості читача під впливом змісту прочитаного тексту) [2: 199-203]. Охарактеризуємо кожний з наведених типів емотивного простору тексту. *Диктальні емотивні смисли* відображають світ людських переживань та емоцій. Їх сукупність у тексті відображає внутрішній світ персонажа, фіксує зміни емоційного стану героя у різних обставинах та при спілкуванні з іншими особами. Емотивні смисли, орієнтовані на внутрішній світ героя, можуть пояснюватися по-різному, це можуть бути *фразові, фрагментарні* або *загально текстові смисли* [2: 200]. У романі «Казки про бурхливе кохання» зустрічаються усі згадані емотивні смисли. Так, *фразові емотивні смисли* «розкодовуються» під час реконструкції емоційно забарвленої лексики, або граматичних конструкцій. *Фрагментарні емотивні смисли* стають зрозумілими при аналізі конструкції, яка інтерпретує. *Загально текстові смисли* розкриваються та максимально «відкриті» у текстових фрагментах чи суцільному тексті. Для вираження емотивних смислів твору Ердріх користується емоційно забарвленою лексикою (це можуть бути ідіоми, сленг, жаргонізми або вульгаризми, в залежності від емоційної насиченості епізоду; емфатичні граматичні конструкції; розмовний варіант англійської мови, або індіанський діалект, запозичені слова, апосіопези...). Наприклад, “What a bunch of *goddamn* whiners! We’re here, ladies, stuck. And if we don’t make the best of things...” [10: 198] (вульгаризм, апосіопеза); Oh, *shit*, she hadn’t screwed the top on all the way or something [10: 167] (вульгаризм); The *goddamn* queen of spades [10: 173] (вульгаризм); I just thought...well, *fuck* what I thought [10: 174] (вульгаризм); “Still the same whining *stuck-up bitch* you were in Agrus,” Dot hissed to Candice [10: 199] (вульгаризм); I loved Jack Mauser when he was broke and *poor as dirt!* [10: 199]; You’re a pathetic *nutcase*, Marlis [10: 199] (сленг); Silence fell, and *it was Eleanor* who broke it to speak at last [10: 200] (емфатична конструкція); *Booshkay neen*, he said. *Booshkay neen*. Where had that come from? Some book? His mother? Sometimes Ojibwa words snared his tongue. Sometimes German [10: 102] (запозичення з мови ожибве); “*Day wi kway ikway!*” [10: 53] (запозичення з мови ожибве); “Before I came here, long before, really,” Eleanor stage-whispered in a confessional tone, “I lived with a fool.” “*You lived alone?*” *From above them bunches rustled*” [10: 50] (1) розмовний варіант англійської мови; 2) інверсія); *Over them, a shocked alertness held* [10: 51] (інверсія). Емотивні смисли, які доповнюють образи персонажів поділяються на *інтерпретаційні* (характерологічні та зображально-жестові) та *емоційно-оціночні*. Якщо перші характеризують емоційний стан героя та його прояв вербально чи невербально з позиції автора, то другі – оцінюють психо-емоційний стан персонажа як з точки зору автора, так й інших героїв.

Емотивні смисли, притаманні образу автора, інтенціональні. Ердріх подає запрограмовані смисли «завуальовано». Лише певні емотивні лексеми розкривають ставлення авторки до подій, які описуються. Наприклад, Still the *ceiling dragged lower*, and with each swallow, *lower*, so that he was nearly crushed by the time he emptied the bottle and called the local police [10: 10] (створюється ефект тиску, який посилюється). Письменниця, так само як і її герої, ніколи не моралізує. Ердріх та її персонажі щиро діляться пережитими враженнями та детально висвітлюють події. Наприклад, The *black air* in the car seemed to *vibrate* now, *cold and sugary with anger*, with delicious *feelings they all harbored and saved* in private. The initial moment of the argument was to them all like the first *cut* into a crust of a *perfect pie*. The *knife went in*, the *filling oozed up* over the metal, *rich and dark*. Each muttered to a woman that she *hated most* in the car, who *answered at a lightly tougher pitch* [10: 198] (семантика «чорного» та «темного» задалегідь налаштовує на негатив; метафоричне зображення емоцій); They had *boiled their hatred to a dense jam*, *enriched and condensed it over years*. *Nothing could contain it now*, even the curved metal walls and breath-sealed windows of the car. *Ripe fury* had escaped and it was *delicious*. *Hot, wholesome, filling* [10: 199] (метафоричне зображення емоцій); It was *obvious to everyone* that Dot was *desperate for some sign of forgiveness*, some *little touch mark*, a *signal of kindness* that would alleviate the burden of her *impulsive and dangerous action*. *But no one was ready to give that to her*, not yet, and in a kind of

black alienation the women sat firm, *each waiting for the other to decide* the tenor of Dot's present status among them [10: 198] (конотативно забарвлені прикметники створюють відчуття неспокою та жалю).

Інтенціональні емотивні смисли поділяються на *прямі* та *непрямі*. У цьому романі авторка надає перевагу останнім, даючи читачу можливість самостійно зробити висновки та розставити пріоритети.

Екстенціональні емотивні смисли – надтекстові, направлені на читача, вони наповнюють його певними емоціями, які потім читач за законом «зворотного зв'язку» приписує змісту твору. Аналізувати такі смисли надзвичайно важко, оскільки існує ризик суб'єктивізації прочитаного.

На нашу думку, емоційно-смісловою домінантою роману є комплексна емоція – пошук особистістю самореалізації, душевного спокою та гармонії з собою та світом.

Кожен з героїв твору прагне емоційно-психологічного комфорту, для отримання якого докладає неабияких зусиль. Можливо, тому протагоніст Джек знаходиться у пошуках «ідеальної» жінки-дружини; Елеанор намагається відшукати інтелегентного духовно сильного чоловіка, який би відповідав її рівню розвитку; Кендіс та Мерліс хочуть бути справжніми матерями сину Джека; Дот бажає розібратися у стосунках зі своїм першим чоловіком Джеррі (Jerry), якого розшукує поліція.

У романі «Казки про бурхливе кохання», як і в інших творах циклу, «подієва» композиція, має ретроспективну форму. Дія твору розпочинається у 1981 році та охоплює чотирнадцятирічний період життя героїв. На відміну від інших романів письменниці, у «Казках про бурхливе кохання» Ердріх веде оповідь у хронологічному порядку. Лише про деякі важливі епізоди з життя протагоністів читач має змогу дізнатися з ремінісценції героїв. У такий спосіб, наприклад, Елеанор пригадує подробиці зі свого дитинства та підліткового віку, які вплинули на її емоційно-духовний розвиток.

Підводячи підсумки, зазначимо, що хронотоп, створений Ердріх у романі «Казки про бурхливе кохання» та в інших творах з циклу, присвяченого індіанцям Північної Дакоти, характеризується надзвичайною складністю. Часопростір у творах письменниці – комплексний, багатозаровий, неоднозначний феномен, який потребує подальшого вивчення та аналізу. Переважна більшість романів цієї авторки імпліцитна, різновиди простору та часу, які зустрічаються у романах потребують ґрунтовного подальшого вивчення. Через поєднання західного світосприйняття з менталітетом оживле у роботах Ердріх, насиченість романів багатою індіанською символікою, своєрідність авторського стилю подальше вивчення творчості письменниці здається нам перспективним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вовк О.В. *Енциклопедія знаків і символів* – М.: Вече, 2006. – 528 с.
2. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. *Филологический анализ текста. Практикум* / под. ред. Л.Г. Бабенко. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 400 с.
3. Козовик І.Я., Пономарів О.Д. *Словник античної міфології*. – К.: Наукова думка, 1985. – 235 с.
4. Лисюк Н.А. *Міфологічний хронотоп: Матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова»*. – К.: Український фітосоціологічний центр, 2006. – 200 с.
5. *Словарь символов и знаков* / Авт.-сост. Н.Н. Рогалевич. – Мн.: Харвест, 2004. – 512 с.
6. Фрейденберг О. *Поэтика сюжета и жанра* / Н.В. Брагинская (подгот. текста, общ. ред.). – М.: Лабиринт, 1997. – 448с.
7. Эстес К.П. *Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях*: Пер. с англ. М.: София, 2006. – 496 с.
8. Юнг К.Г. *Алхимия снов*: Пер. с англ. СЕМИРЫ – СПб.: Тимошка, 1997. – 352 с.
9. Юнг К. Г. *Душа и миф. Шесть архетипов* / К. Г. Юнг; Пер. А. Спектор. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2005. – 400 с.
10. Erdrich L. *Tales of Burning Love*. – NY: Perennial, 2001. – 452 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Джолос – аспірант кафедри прикладної лінгвістики Черкаського державного технологічного університету.
Наукові інтереси: світова література, сучасна американська література, літературознавство.

ЗООМОРФНІ ОБРАЗИ У РОМАНАХ АЙРІС МЕРДОК

Марія ІВАСЬКЕВИЧ (Львів, Україна)

У статті аналізується зооморфна образність у романах Айріс Мердок як специфічна риса авторського ідіостилу. Особлива увага звертається на художні порівняння та епітети, що містять образи, пов'язані з тваринами, та їхню структуру.

The article deals with zoomorphic imagery in the novels by Iris Murdoch as a specific feature of the author's idiostyle. Special attention is given to similes, metaphors and epithets containing "animal" images and their structure.

Утворення переносних значень від назв тварин – це живий семантичний процес, що розвивається ледь не на наших очах, і це повністю усвідомлюється носіями мови. У повсякденній лексиці багатьох, особливо молодих людей перенесення назви тварини на особу є надзвичайно продуктивним і часто підміняє прості „людські” номінації. [4: 125]. Не дивно, що образів, одним із компонентів яких є тварини, можна зустріти багато в художній літературі.

У творчості Айріс Мердок такі образи займають особливе місце. Можна стверджувати, що вони є однією із образно-мовленневих констант авторського ідіостилу.

Цікавим є питання, чому у людському мовленні взагалі і у художній літературі зокрема з'являються такі „тваринні”, зооморфні образи. Адже звичайні назви тварин є одним із центрів метафоричної атракції. Ймовірно, що принцип зооморфізму пов'язаний з тотемізмом, архаїчною свідомістю. О.П.Левченко вважає, що у процесі еволюції культури і релігійних уявлень ставлення людини до тваринного світу змінюється: від обожнення людина переходить до приписування тваринам негативних рис. Таку тенденцію демонструє пізніша літературна традиція (наприклад, байка). [6: 208]

Такої ж думки дотримується і дослідниця Г.Кривенко, яка стверджує, що порівняння людини з твариною в сучасних англійській і українській мовах ґрунтується як на об'єктивному досвіді спостереження і контактів з тваринами, так і на інтерпретованих культурою уявленнях, найдавніші з яких є відлунням тотемного вірування в перехід якостей тварини до людини внаслідок взаємодії. Низці тварин приписували надзвичайні властивості – надприродну силу, витривалість, мудрість, – що були бажаними для людини. Для набуття цих якостей людина імітувала поведінку тварини, виконувала ритуальні дії, йменувалася на честь тварини. Сучасні зоосемізи, в яких людині приписуються зовнішня подібність, характер або поведінка тварини, вказують на особливості прадавнього міфічного мислення і тотемних уявлень. [5: 5]

В.Гачев, говорячи про арабську поезію, стверджує, що хоча людина-кочівник і проводить все своє життя з тваринами, тим важливіше їй від них самовідрізнитися. І саме тому в арабсько-перській поезії людину порівнюють із квіткою, кипарисом – тобто з тим, що тут рідкісне і цінне, або з небесними зорями чи підземним дорогоцінним камінням, тобто з тим, що далеко. Проводячи паралель, можна припустити, що в європейській літературі відбивається зворотній процес – тяга до природи, відмежування від міської цивілізації, ототожнення себе з тваринами. [1]

Слід взяти до уваги те, що у різних мовах символіка, пов'язана з тваринами, не завжди збігається. Географічна та культурна віддаленість мовних регіонів чимало сприяють унікальності емотивно-образного осмислення тварин. Характер і змістова спрямованість емотивних асоціацій часто визначаються не властивостями тварини, а її „життям” у національному фольклорно-міфологічному та літературному контекстах. [2: 67] Проте у випадку Айріс Мердок сприймання зооморфних образів значно полегшується завдяки приналежності українських читачів до спільної з автором західної (європейської/християнської) культури.

Отже, матеріалом даного дослідження стали 318 художніх порівнянь, метафор та епітетів (компаративних та метафоричних) із образом, вираженим словами із лексико-семантичної групи „тварини”.

Перш за все слід відзначити частотність образних засобів цього типу: одним із домінуючих серед художніх порівнянь Айріс Мердок є таке, в якому предметом порівняння є людина, а образом – тварина. У проаналізованих романах *The Flight from the Enchanter* (1956), *The Sandcastle* (1957), *An Unofficial Rose* (1962), *The Unicorn* (1963), *The Italian Girl* (1964), *The Nice and The Good* (1968), *The Green Knight* (1994) та *Jackson's Dilemma* (1995) [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17] воно не поступається жодному іншому типові у кількісному аспекті: наприклад, лише порівняння з тваринами становлять 28% від загальної кількості порівнянь у зазначених романах. Образом такого порівняння може бути як саме слово “animal”: “...he said you were so sweet and gentle like a **dear lovely good animal**...”; “He tried to lead her gently into the kitchen but she resisted, glaring up at him like a **wild animal**”; так і видові назви багатьох тварин (**dog, clam, snail, oyster, bear, panther, dove**, etc.): “He started shaking his head like a **horse**”; “Harvey... curled up inside his sedan-chair like a **hibernating bear**”; “He would be some sort of inert sleepy animal like a **toad**”; “He sprang out of the door like a **small panther**”; “She...shot like a **hare** down... the corridor”; “What was she like? – A **gazelle**”; “He's so devilish discreet and **clam-like**”.

Достатньо поширеними є випадки комбінування метафори та порівняння: “Pierce, brown-complexioned, brown-haired, brown-eyed, possessed a large nose which descended in a straight line from his brow, giving to his plump waxen face a **somewhat animal quality**. An impulse to stroke him down over brow and nose **like a pony** had already troubled, in half conscious form, a number of people, including some of his masters at school”; (Pierce): “He looked down at her without smiling, almost grimly. He looked at her **like an animal**, cornered but not frightened, a **dangerous confident animal**”; “He was not realizing that Jessica was a **new and completely different species of animal altogether**”; “His face was so small and brown, his nose so thin, his hands so dainty and bony. She was reminded suddenly of **the feel of a bird's claws** as it perches on one's finger, a tender frightening feeling.”; “In time...he began to find her curious aesthetic more exasperating than charming, and was able to see her **less as a rare and exotic animal** and more as an eccentric English girl...”

Часто на зооморфних образах базуються і епітети: “...Paula's keen smiling **dog face**...”; “**foxy-faced** Paula”; “Uncle Theo had so much **animal placidity**...”; “Theo looked pale and dry in the bright sun, the big rounded dome of his skull surmounting his shrunken **doggy face** like a helmet”; “He shivered slightly and the room vibrated quietly with **electrical animal emanations**”; “...her sleek glowing **tigerish** handsomeness”. Слід відзначити варіативність структури епітетів і при цьому збереження їх образної складової.

Деколи автор не вказує прямо на тварину, але завдяки контексту ми здогадуємося про імпліцитний образ метафори чи порівняння:

„*Ducane heard the hiss and then the purr of the oil stove*”; „*The logs turned on their backs revealing golden bellies and a fierce stream of sparks roared up the chimney*”. Завдяки словам *hiss* та *purr*, які асоціюються переважно з котами, та образів дров, які перевертаються, „показуючи золотисті животики”, а також кореляції із зоологічними конотаціями у семантиці слів “*fierce*” та “*roar*” створюється незвичайна метафора-анімалифікація.

В межах концептуального поля „людина” ми можемо також виділити групу слів, що позначають частини тіла людини, що теж порівнюються із тваринами у досліджуваних романах: „*His long thin hands, also brown, were mobile, often he would cross them at his neck, then send them fluttering away from him like restless captive birds.*”; “*She...sat there snuffling and mopping her eyes, her bare feet, just visible underneath her green and white spotted dress, nestling together like two little brown birds.*”

Аналіз показує, що у пізніших романах Айріс Мердок образом порівняння чи метафори служать різноманітні видові назви тварин, а в більш ранніх романах письменниці частіше зустрічається саме гіперонім *animal*, хоча присутні і конкретні назви-гіпоніми (наприклад, *dog, cat, mouse, deer, greyhound* (в свою чергу, гіпонім від *dog*) etc).

Як узагальнююче поняття гіперонім здатен викликати велику кількість асоціацій. Саме тому слово *animal* вживається письменницею із різним емоційним навантаженням: і з огидою (“*I backed from them as if they had been scuffling animals*”; “*I had often been near to thinking of married people as obscene animals...*”), і з ніжністю (“*the sweetness of a little animal*”), і з захопленням (“*She smelt of a fragrant cosmetic animal warmth*”); тварина може виступати як символ недалекості і незграбності (“*He looked a little puzzled and stupid, like a large animal which has run into a confined space*”); часто проступає сема „беззахисність” (“*...my heart...was striking my side like a desperate animal*”; “*Half lying upon the bed, half undressed, her face distorted, she seemed like a wounded animal in her moaning repetitions.*”) Як і у попередніх прикладах, важливу роль тут відіграють епітети, які допомагають змінити конотацію, наповнити образ цілком новим змістом, а також контекст загалом. Дослідниця О.Левченко зазначає, що таке явище є типовим саме для зоосимволіки – коли гіперонім (або суперконцепт за термінологією Левченко) є символом: наприклад, абстрактний птах – символ волі. Для порівняння, описаного явища практично немає в межах рослинної або артефактної символіки. [7: 22]

Аналіз частотності вживання зоологізмів також показує, що ідіостилю Айріс Мердок притаманне неодноразове повторення певних образів тварин у тропях. Такий повтор не тільки нагадує про ту чи іншу деталь, а й надає їй вагомості.

Здебільшого при такому повторі суб’єкт та об’єкт метафоричної номінації не змінюються, проте деталізуються та набувають нових конотацій, підсилюючи стилістичний ефект та сприяючи ідейно-тематичному наповненню образів. Так, Рейн Картер із роману “*The Sandcastle*” автор порівнює із пташкою і це порівняння проходить, видозмінюючись, через текст роману:

“*She looked, Mor thought, like some small and brilliantly plumaged bird*”; “*Miss Carter went up the steps like a bird...*”; “*It was like the moaning of a dove*”; “*They went in... like a pair of birds*”.

За сюжетом Рейн – дівчина тендітна, невисока, тому порівняння з пташкою цілком релевантне та традиційне за своєю прагматикою. Проте воно базується не лише на актуалізації зовнішньої схожості. Пташка, а особливо голубка, як правило, асоціюється з лякливою, лагідною, коханням, беззахисністю, але також з веселістю і добротою. Усі ці риси притаманні і персонажеві, характеристика якого через образ пташки набуває певної оцінності та стилістичного значення у контексті роману.

Схожу ситуацію бачимо і в романі “*The Message to the Planet*”. Людєнс, намагаючись взнати у Маркуса Валлара таємницю його „послання до планети”, готовий на все – прислужувати, піклуватися, дбати про Маркуса та його доньку, навіть принижуватися. І через весь роман проходить порівняння Людєнса з собакою:

„*He was quite happy to be Marcus’s dog...*”; „*At times Ludens wondered whether this state of affairs might not go on forever, whether he might not give up his job and become Marcus’s – what? – friend, secretary, servant, dog*”; “*He /Ludens/ had even allowed himself to be irritated by Patrick’s impudent image of himself as Marcus’s dog. If Marcus had a dog, Ludens was that animal*”.

Загальновідомо, що у європейській традиції собака символізує вірність, пильність, прислужування [9]. Цей образ несе здебільшого позитивну конотацію, яка деколи має, проте, дещо зневажливий відтінок.

Слід зазначити, що хоча серед назв тварин, що є образами порівнянь чи метафор у творчості А.Мердок, превалюють зооніми – назви домашніх тварин або тварин, добре відомих і вивчених людиною (e.g. *cat, dog, mouse, horse, bear, dove*), проте нерідко зустрічаються і назви більш екзотичних для Європи тварин (*puma, gazelle, boa-constrictor*), чи навіть міфічних (*dragon*). В цьому випадку фактор нетиповості теж відіграє значну роль: підвищується метафоричний потенціал зооніма і, як наслідок, пробуджується фантазія читача.

Як відомо, виникнення художнього образу зумовлено здатністю людини вловлювати і створювати схожість між різними класами об’єктів, у даному випадку – між людиною і тваринами. Ця схожість базується на різних ознаках. Це можуть бути поведінкові ознаки („*Ducane...was trampling about on the other side of the room, in the space behind a tall armchair, like an animal in a stall...*”, „*He stood up and shook himself,*

like a dog emerging from the water”), також схожість форми (“*She curled up like a snail*”) або розміру (“*as small as a beetle*”). Проте набагато частіше порівняння базується не на зовнішній схожості, а на асоціаціях, пов’язаних із ментальними прототипами тварин та їх атрибутивними характеристиками.

Образи різних тварин містять в собі багату символіку [1]. У більшості випадків ми маємо справу із певними стереотипами, що склалися у стосунку до тієї чи іншої тварини у свідомості людей. За В.Масловою, стереотип – це певний фрагмент концептуальної картини світу, яка існує в свідомості [8: 6]. Тут мова не лише про культурні стереотипи, які стали основою багатьох порівнянь в англійській мові (e.g. *as busy as a bee*), а й про стереотипи суто авторські, тобто про ті риси чи асоціації, якими наділені ті чи інші тварини в межах авторської картини світу. В основному, Айріс Мердок послуговується їх традиційною інтерпретацією образів тварин: людина, яку письменниця порівнює з ведмедем – повільна, сильна, незграбна, деколи сонна; пантера – швидка, граційна, безжальна; собака – розумний, добрий, вірний, слухняний; голубка – ніжна, ранима. Але трапляються і незвичні асоціації: „...*the girl...gazed at him with very large round eyes, like the touching staring eyes of certain gentle breeds of monkey*”. Відомо, що зоонім „мавпа”, як в українській, так і в англійській мові, набув негативної конотації кривляки, гримасника (пор. *to ape, to play the ape, monkey-tricks, monkey-business etc.*); тут же ми бачимо зовсім інший образ – зворушливий і ніжний.

Ще один показовий приклад – це використання традиційного образу („чорні” думки – чорні птахи) у незвичній інтерпретації: „*The thought of Jessica winged its way across his mind, like a great black bird passing just above his brow*”; „*Ludens suddenly pictured Marcus's thoughts as large black eagles hurling themselves again and again upon a vast opaque motionless sheet of glass*”. В обох прикладах думки персонажів досить важкі і неприємні, а в другому – ще й безплідні. Образ темних, великих ширяючих птахів підкреслює створений автором настрій.

Ці приклади ще раз доводять, що все-таки основної конотації зооніми набувають в контексті, поєднуючи традиційне тлумачення образу тої чи іншої тварини і його авторську інтерпретацію.

С. Ільчева стверджує, що в кожній ситуації є своє коло тварин, що її описують, проте не існує однозначної відповідності „тварина – антропосфера”, зони дії різних зоологізмів перетинаються, накладаються одна на одну [3]. Це твердження є справедливим і щодо порівнянь в романах Айріс Мердок: не можна сказати, що за певну людську рису відповідає конкретна тварина, тобто асоціації не є фіксованими.

Отже, зооморфізм є інваріантною складовою головних тропеїчних засобів (метафор, порівнянь та метафоричних епітетів) у ідіостилі Айріс Мердок, що простежується у проаналізованих нами романах. Образи, базовані на авторському уявленні про тварин, виконують зображальну, характерологічну та експресивну функції, збагачують та оживляють оповідь, пробуджують уяву та емоційний відгук читача завдяки своїй структурній, конотативній та смислової варіативності. Поєднання традиційних, стереотипних та контекстуальних авторських значень дає змогу вважати зооморфні образи концептуальною складовою авторської картини світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гачев Г. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. – 480 с.
2. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин» (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) //Мовознавство, 2003. - №6. – С.61-68
3. Ильчева С.Н. Зоо- и антропосфера в языковой картине мира //Язык и культура. Третья международная конференция. Тезисы докладов. – К., 1994. – с.11-12.
4. Крейдлин Г.Е. Некоторые пути и типы метафоризации слов в языке // Тождество и подобие. Сравнение и идентификация. – М., 1990. – С. 124-139
5. Кривенко Г.Л. Зоосемізи в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти. – Автореф.дис. ...канд.філол.наук. – Київ, 2006
6. Левченко О.П. Принцип зооцентризму у фразеотворенні //Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. Вип. 5 / Відп.ред. Кочерган М.П. – К.: КДЛУ, 2001. – С. 206-209
7. Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: Автореф. дис. ...докт. філол. наук. – К., 2007
8. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие/В.А.Маслова. – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 256с.
9. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М.: Эксмо; СПб: Мидгард, 2006. – 608 с., ил.
10. Murdoch I. The Flight from the Enchanter. – Vintage, 2000. – 287 p.
11. Мердок А. Замок на піску = The Sandcastle / I. Murdoch; Авт. вступ, ст. та комент. Є.В. Бондаренко. – Харків: Ранок-НТ, 2003. – 288 с. Текст: англ.
12. Murdoch I. An Unofficial Rose. – Vintage, 2000. – 287 p.
13. Murdoch I. The Unicorn. – Vintage, 2000. – 270 p.
14. Murdoch I. The Italian Girl. – Vintage, 2000. – 171 p.
15. Murdoch I. The Nice and The Good. – Penguin Books, 1978. – 362 p.
16. Murdoch I. The Green Knight. – Penguin Books, 1994. – 472 p.
17. Murdoch I. Jackson's Dilemma. – London: Chatto & Windus, 1995. – 247 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Іваськевич – аспірантка кафедри англійської філології ЛНУ ім. Івана Франка.
 Наукові інтереси: стилістика англійської мови.

ВАРІАТИВНІСТЬ МОВНОГО ВТІПЕННЯ ЛЕ-КЛЕЗІАНСЬКИХ МОЖЛИВИХ СВІТІВ

Ганна КАРАТЄЄВА (Київ, Україна)

Стаття спрямована на дослідження розгортання варіативних можливих світів у межах сучасного французького художнього тексту. Подано опис вербальних сигналів їх уведення, розглянута їх специфіка у прозі Ле Клезіо та проаналізовано особливості кожного окремого світу.

The article aims to investigate the development of the possible varitype worlds in the framework of Modern French fiction. It provides the description of verbal signals of their introduction, examines specific character of their development in the Le Clézio's prose and analyses peculiarities of each separate world.

“Літературний текст – це вікно, яке надає нам можливість спостерігати світ” [7]. Сьогодні при дослідженні семантики художнього тексту одну з провідних позицій займає проблема багатомірності та, у той же час, комплексності подання навколишньої дійсності у художньому просторі. Однією з найактуальніших та “найзагадковіших” теорій дослідження можливого художнього світу є теорія “можливих світів”. Особливо корисною та практичною теорією можливих світів виявляється у процесі аналізу явищ, що стосуються творчої діяльності [2: 141]; вона є вагомим роз’яснювальним та аналітичним інструментом інтерпретації літературного дискурсу [5: 145]. У зв’язку з цим, **актуальність** обраної теми дослідження пов’язана з загальним зростаючим інтересом до проблем розробки різноманітних методів концептуального аналізу, загальною метою якого є проникнення у глибинні приховані смисли тексту. Розвідка має на меті висвітлити певні тенденції розгортання та особливості вербального маркування можливих світів у межах мікросвітів, що зазвичай представлені у тексті у формі зовнішнього та внутрішнього мовлення персонажа / оповідача. Виокремлення та визначення характеру цих світів здійснюється нами, за А.П.Бабушкіним, на засадах когнітивістики, в якій під можливими світами розуміються “сегменти ментального простору мови, у межах яких ступінь можливості здійснення тих чи інших дій піддається певній диференціації” [1: 21]. Ідеться про “картини”, що виникають у свідомості персонажа / оповідача в процесі його вертикального переміщення, тобто його розумових проєкцій тих чи інших дій в інші ментальні простори. У запропонованій статті ми зосереджуємо увагу на трьох типах можливих світів, а саме – світі у межах порівнянь; світі сумнівів, здогадок та припущень; світі можливих альтернатив.

Отже, **об’єктом** дослідження є текстовий ле-клезіанський простір, розглянутий з позиції розгортання у ньому варіативних можливих світів; **предметом** виступають конкретні лексичні оператори вертикального переміщення персонажа / оповідача в інші ментальні простори.

Світ у межах порівнянь пронизує усю творчість Ле Клезіо. При першому читанні прози письменника виникає враження, що порівняння є однією з його найулюбленіших стилістичних фігур, засобів створення образності (роман “*Désert*” – 307 підрядних порівняльних речень, що вводяться порівняльним сполучником *comme si*, роман “*Hasard*” – 83). Підрядні порівняльні речення, що виступають складовими елементами складнопідрядних фраз та прості порівняння зазвичай вводяться у текстову тканину за допомогою таких різнорівневих лексем [1: 57] – *comme si, comme, que si, de même que, ainsi que, pareil à, de la même façon (manière) que, à l’instar que, comparable à, semblable à, aussi bien que* тощо [9: 210]. Фіксація аналогій у порівняльних підрядних реченнях щодо інформації, відображеної в головному реченні, є певним транзитом у можливі світи; зазначені лексеми виступають “тими важелями, за рахунок яких свідомість носіїв мови переходить від світу дійсності в інший ментальний простір” [1: 58]. У нашій роботі, ми, слідом за А.П.Бабушкіним, розмежовуємо два світи, що можуть розгортатися у межах образних порівнянь: світ реальних і світ фіктивних аналогій.

Порівняння, що формують **світ реальних аналогій**, вирізняються своєю тісною кореляцією зі світом об’єктивної дійсності, оскільки їх базисом є життєвий досвід [там само: 58-59]. Зазначене може бути простежено на прикладах з ілюстративного матеріалу.

En sortant de l'immeuble, à la nuit tombée, j'ai vu pour la première fois le camp des Gitans, [...], pareils à des naufragés sur une île (Le Clézio, PO, 139). У представленому фрагменті табір циган порівнюється з положенням людей, що перебувають на острові після аварії корабля. Звичайно, в основі порівняння перебуває зовнішній бік, тобто побут цього народу. Порівняння не відноситься нами до фантастичних, оскільки запропонований аналог міг би виникнути у свідомості людини будь-якого етносу.

На відміну від розглянутого підтипу, **світ фіктивних аналогій** утілює зміст, що співвідноситься з фактами вигадки та фантазії. Метою порівнянь, що відносяться до цього підсвіту, є уточнення [1: 60], опредмечення зображуваного, створення яскравих образів, які збагачують та надають окремого “шарму” індивідуально-авторській картині світу.

Il respirait, lui aussi, selon le souffle de la prière, comme si lui et les autres hommes n'avaient eu qu'une seule gorge, une seule poitrine (Le Clézio, D, 71). У цьому уривку за допомогою порівняння автор імпліцитно

реалізує ідею, згідно з якою “молитва – це сила, яка здатна об’єднувати людей”. Духовна єдність, що виникає при промовлянні молитви, переживається персонажем як єдність фізична.

L'immeuble est debout, comme une forteresse sale, avec ses fenêtres sans volets, dont les carreaux sont tapissés de feuilles de papier journal. [...] On dirait un géant immobile, aux dizaines d'yeux qui regardent ou qui dorment, un géant plein de la force du mal, qui va dévorer les petits hommes qui attendent dans la rue (ibid., 312). Можливий світ, що вводиться лексемою *comme*, є світом реальних аналогій, на відміну від другого, що маркується конструкцією *on dirait* та позначає світ фіктивних аналогій, оскільки персоніфікація будинку втілюється в його порівнянні з велетнем (*un géant* → фантастична істота), що має десяток очей, є носієм зла та пожирає людей.

Зауважимо, що перелік та аналіз порівнянь, що фігурують у творчості автора, може бути “безкінечним” та стати предметом не одного наукового дослідження.

Світ сумнівів, здогадок та припущень вводиться у текстовий простір модальними словами, за допомогою яких суб’єкт мовлення оцінює своє висловлювання або окремі його частини з точки зору їх відношення до реальної дійсності [1: 62]. У французьких лінгвістичних розвідках ці модальні лексеми називаються додатково *les adverbess / les unités lexicales d'opinion* [6]. Модальні слова надають відтінок способу або визначають модальність в цілому [3: 77]. Саме ці мовні одиниці, входячи до змісту висловлювання пов’язують їх розумовий зміст із семантикою можливих світів [1: 63]. Розглянемо це на прикладах з ілюстративного матеріалу.

C'est aussi à cette époque-là que j'ai entendu parler de la dame de la villa Aurore, et on a dû me la montrer peut-être, parfois, en train de se promener dans les allées de son jardin, coiffé de son grand chapeau de jardinier, ou bien en train de tailler les rosiers, près du mur d'entrée (Le Clézio, R, Villa Aurore, 30). У представленому фрагменті персонаж робить припущення, щодо свого знайомства з хазяйкою вілли, що вводиться за допомогою модального прислівника *peut-être*. Уривок демонструє ретроспективний світ (*c'est aussi à cette époque-là* – “також, саме в цей час”), що певним чином пояснює невпевненість героя (обмеженість людської пам’яті). Кореляція модального прислівника *peut-être* зі сполучником *ou bien* передбачає відсутність достатнього підґрунтя для того, щоб те чи інше висловлювання вважати таким, що відповідає дійсності [1: 63]. Окремий інтерес викликає детальний опис можливих сценаріїв (*en train de se promener dans les allées de son jardin, coiffé de son grand chapeau de jardinier* – “прогулюючись алеями саду, у капелюсі садівника”/ *en train de tailler les rosiers, près du mur d'entrée* – “підрізаючи рози, при вхідній стіні”), що розмежовуються сполучником *ou bien*; зазвичай, те, що ми не пам’ятаємо напевно чи те у чому ми не впевнені, не може бути детально нами описано, навіть як можливий світ. Ми припускаємо кілька варіантів інтерпретації цієї невідповідності: представлені можливі світи є світами фантазії персонажа; персонаж спирається на свій більш пізній досвід, коли він насправді познайомився з дамою вілли – більш приближене минуле накладається на більш віддалене у сюжетному теперішньому; існування більшої імовірності, що все ж таки представлений можливий світ мав місце у дійсності і є не можливим ментальним світом, а дійсним.

Модальна конструкція *il me (lui, nous* і т.д.) *semble*, з одного боку, є еквівалентом модального прислівника *peut-être*, з іншого, виражає більший ступінь впевненості мовця в тому, що зображується [там само: 63]. У результаті проведеного аналізу текстового матеріалу нами не було знайдено жодного випадку коли модальна конструкція *il me (lui, nous* і т.д.) *semble* є повністю рівнозначною прислівнику *peut-être*, але в процесі нашої розвідки було виявлено, що модальна конструкція *il me semble* є частотним маркером уведення світу фантазії та спогадів.

Il me semble aujourd'hui que je n'ai jamais cessé de voyager depuis que je suis née, dans les trains, dans les autocars, sur les routes de montagne, et puis allant d'un logement à un autre, à Nice, à Saint-Martin, à Festiona puis Nice encore, et Orléans, Paris jusqu'à ce que la guerre soit finie (Le Clézio, EE, 149). Фрагмент демонструє великий ступінь імовірності того, що виражається висловлюванням, яке вводиться конструкцією *il me semble*, оскільки друга частина фрази представляє деталізований перелік географічних об’єктів, що контекстуально були відображені в романі як місця локалізації, перебування персонажа. Ми вважаємо, що в репрезентованому фрагменті ми маємо справу з тією ситуацією, при якій, за В.І.Далем, лексема “кажеться” → *il me semble* є рівнозначною, повністю синонімічною лексемі “верно” → *probablement* [8 (2: 170)]. У той же час, темпоральний прислівник “сьогодні” вказує на миттєву, недовговічну природу враження (*aujourd'hui* – “en ce jour même, au jour où est la personne qui parle [10]”).

Il n'avait probablement jamais pensé que quelqu'un fabriquerait les films (Le Clézio, H, 24); *[...] je ne sais pas pourquoi ils avaient choisi cette rue de Robinson – probablement parce qu'il ne s'y passait jamais rien* (Le Clézio, PO, 222-223); *Il est possible qu'il doive renoncer à son médecin lituanien* (ibid., 247); *Tout cela n'aura été pour lui, depuis le commencement, qu'une suite de rites incompréhensibles et un peu effrayants* (Le Clézio, CO, 267). У продемонстрованих уривках, що вводяться модальними словами *probablement, il est / c'est possible*, дієсловом у *Futur antérieur* (le futur antérieur peut exprimer une supposition se rapportant au passé auquel vient s'ajouter l'idée de probabilité [4: 164]), на противагу вище проаналізованим прикладам (→ мінімальний

ступінь імовірності) представлений більший ступінь упевненості персонажа (→ середній ступінь імовірності) у тому, що можливий світ є швидше реальним, ніж тільки уявним.

Високий ступінь упевненості в реальності тієї чи іншої події / факту вербалізується за допомогою таких модальних слів – *sans doute, évidemment, devoir* (marquant la vraisemblance, la probabilité, l'hypothèse → dans le présent, dans le passé, au conditionnel, par politesse [10]): *Je crois que l'ouragan a dû les emporter, les fracasser contre les parois des gorges, ou bien les a jetés si loin sur océan qu'ils ne pourront plus revenir* (Le Clézio, CO, 93); *Mais le meilleur, pour Laure et pour moi, c'était lorsque nous parlions du jour – lointain, évidemment – où nous reviendrions chez nous, à Maurice, comme ces aventuriers vieilliss qui cherchent à retrouver leur terre d'enfance* (ibid., 111). Високий ступінь імовірності цих ситуації впливає із контексту. Лексема *sans doute*, на наш погляд, може позначати як високий ступінь упевненості персонажа, особливо коли вона виступає у поєднанні з лексемами *aucun, nul – Il n'y avait aucun doute, le Azzar était en pleine mer* (Le Clézio, H, 52); *Quand elle a regardé tous les enclos il n'y a pas de doute qu'elle a déjà choisi le mouton qu'il lui faut. Alors elle va voir le marchand, et elle lui demande son prix* (Le Clézio, D, 169-170) → підтверджується якісним прикметником *aucun* та контекстом, так і середній – *Le camp de Nour Chams est sans doute la fin de la terre, parce qu'il me semble qu'au-delà il ne peut rien y avoir, qu'on ne peut plus rien espérer* (Le Clézio, EE, 229) → середній ступінь імовірності підкріплюється модальною конструкцією *il me semble – “мені здається”*.

Окремо, до цього світу може бути віднесене модальне дієслово *pouvoir* (“auxiliaire d'aspect”, servant à exprimer la modalité du possible, l'hypothèse, le souhait, etc.” [10]) у будь-якій темпоральній оболонці; це дієслово, як і інші модальні дієслова, має велику світопороджуючу потенцію: *Je peux les perdre quand je veux, mais ça m'amuse de savoir qu'ils sont là, qu'ils se passent le relais, [...]* (Le Clézio, PO, 238); *Peut-être qu'elle pourrait demander de l'aide, téléphoner à Chérif pour qu'on vienne la chercher* (Le Clézio, H, 74).

Світ можливих альтернатив. Оскільки проблема можливих світів полягає в інтерпретації імовірного положення справ, є можливим припустити, що сполучники *ou (bien) ..., ou (bien) ..., sinon, autrement, sans quoi*, що виражають відношення взаемовиключення, будуть виступати одним із численних маркерів цих світів. За А.П.Бабушкіним, назвемо цей імовірний простір – світ можливих альтернатив. Альтернатива визначається як необхідність вибору одного або кількох можливих рішень. Світ можливих альтернатив може бути розподілений на дві підсвіти, один з яких позначений індексом застереження, інший індексом супозиції [1: 67].

Світ з індексом застереження відзеркалює світи, що є взаемовиключними та вводиться за допомогою маркерів *ou* (цьому сигналу зазвичай передують або Impératif, або Subjonctif), *sans ..., sinon*. Речення подібної конструкції виражають застереження в разі невиконання певного наказу, бажання (“introduit la conséquence si l'ordre n'est pas observé” [DPRé]). Проілюструємо розгортання цього підтипу світу можливих альтернатив на прикладах: *Nassima avait choisi de venir ici, [...]. Chérif n'avait pas compris. Nadia elle-même n'avait pas compris, mais elle avait accepté. C'était cela, ou Nassima repartirait* (Le Clézio, H, 146). У фрагменті демонструється розгортання двох взаемовиключних світів: в одному світі – близькі люди головної героїні Насіми погоджуються з її рішенням піти до учбового закладу Святого Кристофа і Насіма залишається поряд з ними, в іншому – вони не погоджуються і Насіма знову їх покидає. Згідно з контекстом, ми спостерігаємо актуалізацію першого сценарію.

J'ai besoin de Laure, je veux me souvenir d'elle chaque jour, car je sais que sans elle je ne pourrai pas trouver ce que je cherche (Le Clézio, CO, 138). Уривок демонструє також два опозиційні світи, в одному з яких герой буде думати про свою сестру та знайде скарб, в іншому – стан справ прийме протилежний напрям. Зазначимо, що цей світ може бути паралельно віднесений до нереального, але “земного світу”, у якому порушені логічні зв'язки – знаходження скарбу не може залежати від занурення людини в роздуми про своїх рідних.

Mais il faut savoir tout avant de commencer, sinon on se fait prendre (Le Clézio, PO, 343). Розповідаючи про своє життя крадіжника, юний злочинець пояснює, що є два взаемовиключні варіанти в його справі: перший – вагання → в'язниця, другий – сміливість, впевненість, швидкість → свобода та гроші.

На нашу думку, світ з індексом застереження може маркуватися паралельно умовно-імперативними реченнями та імпліцитно: *Si tu me regardes, je te tue !* (Le Clézio, PO, 100) – наближення → смерть, фізична непорушність → життя; *Je veux retourner à Saint-Martin, je ne veux plus rester ici, il ne nous retrouvera jamais ici!* (Le Clézio, EE, 121) – повернення → можлива зустріч з батьком, перебування на тому ж самому місці → вічна розлука з ним (= *Si on reste ici, il ne nous retrouvera pas*).

Світ альтернатив з індексом супозиції передбачає існування декількох версій, роз'яснень певної події, що зумовлюється невпевненістю суб'єкта мислення (supposition n.f. – “conjecture de l'esprit qui suppose (1, 2) sans pouvoir affirmer” [10]). Проаналізуємо докладніше цей тип світу можливих альтернатив на прикладах.

Peut-être que tu pourrais apprendre aussi à travailler dans les magasins, ou bien on pourrait faire les bagnoles ensemble, chacun son tour, comme ça les gens ne se méfieraient pas ? (Le Clézio, D, 344). Уривок демонструє припущення юного крадіжника щодо його майбутнього з головним персонажем – дівчинкою

Лалою; він має два варіанти щодо їх заробітку на життя. Великий ступінь невпевненості хлопця щодо прийняття Лалою жодного варіанту репрезентується введенням модального прислівника *peut-être* (*peut-être* – “adverbe de modalité marquant le doute, indiquant que l'idée exprimée par la proposition ou une partie de la proposition est une simple possibilité [10]”).

Nous vivons, Laure et moi, les derniers jours de cet été-là, l'année du cyclone, encore plus repliés sur nous-mêmes, isolés dans l'Enfoncement du Boucan où plus personne ne vient nous voir. C'est peut-être à cause de cela que nous ressentons cette impression étrange d'une menace, d'un danger qui s'approche de nous. Ou bien la solitude nous a rendus sensibles aux signes avant-coureurs de la fin du Boucan. C'est peut-être aussi la chaleur presque insupportable qui pèse sur les rivages, dans la vallée de Tamarin, jour et nuit (Le Clézio, CO, 60). У представленому уривку персонаж робить різні припущення (відсутність відвідувачів; самотність, що зробила їх чуттєвими до знаків-предвісників їх фінального життєвого етапу у місцевості Букан; нестерпна спека) щодо пояснення почуття загрози, небезпеки, яке пронизує його із сестрою. Перше припущення введено імпліцитно, як стверджувальне речення та підкреслюється контекстуально (*C'est peut-être à cause de cela [...] – “Це мабуть із-за цього [...]”*), друге маркується сполучником *ou bien*, третє – модальним прислівником *peut-être*. Окрім того, персонаж не відкидає можливості співіснування всіх трьох світів.

Проведений аналіз лінгвістичних засобів як маркерів розгортання можливих світів у тексті, тобто як вербальних сигналів вертикального переміщення персонажа / оповідача **уможливив** прослідити різнорівневий та дещо непередбачуваний характер цих одиниць. Ідеться про те, що в процесі нашої розвідки, звертаючись до своєрідних дискусійних константних елементів лінгвістики (модальні лексеми, компаративні блоки тощо), ми зробили спробу їх дослідження з дещо іншої точки зору, а саме в ракурсі семантики “можливих світів”. Дослідження останніх показало, що вони є плідною основою розгортання різнорівневих можливих світів у художньому тексті, які є важливими компонентами вербальної поведінки персонажа / оповідача. Саме вони представляють його (персонажа / оповідача) як суб'єкт мислячий, тобто такий, що перманентно переміщається по вісі вертикаль, розумово. **Перспективним напрямком** у наших подальших розвідках виступає дослідження інших можливих світів, що розгортаються в ле-клезіанському оповідному просторі, а саме – найближчого / максимально наближеного світу та можливого / потенційного світу; паралельного світу, світу уявних перспектив та утрачених можливостей (уявних “картин” відносно минулого); ірреального світу та ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабушкин А.П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка. – Воронеж: ВГУ, 2001. – 86с.
2. Бунь О.А. Художний текст крізь призму можливих світів: модально- референційний аспект // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія філологія. – 2003. – Т. 6. – №1. – С.141-148.
3. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 58-87.
4. Никольская Е.К., Голденберг Т.Я. Грамматика французского языка: Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. – 4-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1982. – 367 с.
5. Lahey E. (Re)thinking world-building: Locating the text-worlds on Canadian lyric poetry // Journal of literary Semantics. – 2006. – Vol. 35. – №2. – P.145-164.
6. Modalité (linguistique). Un article de Wikipédia, l'encyclopédie libre. – Режим доступу: [http://fr.wikipedia.org/wiki/Modalit%C3%A9_\(linguistique\)](http://fr.wikipedia.org/wiki/Modalit%C3%A9_(linguistique)). – Заголовок з екрану.
7. Ryan M.-L. Des mondes possibles aux univers parallèles // Fabula. Atelier de théorie littéraire. – Режим доступу: http://www.fabula.org/atelier.php?Des_mondes_possibles_aux_univers_parall%C3%A9les. – Заголовок з екрану.
8. Толковый словарь живого великорусского языка / Сост. В.И.Даль. – Т. 2. – М.: Прогресс, 1994. – 1015 с.
9. Dictionnaire des synonymes, analogies, antonymes / Sous la direction de Roger Boussnot. – P.: Bordas, 2006. – 930 p.
10. Dictionnaire Le Petit Robert électronique.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Le Clezio J.-M.G.(PO). Poisson d'or. – P.: Gallimard, 1999. – 252 p.
 Le Clézio J.-M.G. (D). Désert. – P.: Gallimard, 1990. – 439 p.
 Le Clézio J.-M.G. (H). Hasard (suivi d'Angoli Mala). – P.: Gallimard, 1999. – 214 p.
 Le Clezio J.-M.G.(R). La Ronde et autres faits divers. – P.: Gallimard, 2004. – 281 p.
 Le Clézio J.-M.G. (CO). Le chercheur d'or. – P.: Gallimard, 1990. – 375 p.
 Le Clézio J.-M.G. (EE). Etoile errante. – P.: Gallimard, 1992. – 345 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Каратсєва – аспірант кафедри французької філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: лінгвістика тексту, когнітивна поетика.

РОЛЬ ПОРІВНЯННЯ В ОПОВІДАННЯХ Д.К.ОУТС

Оксана КРЕХТЯК (Львів, Україна)

У статті йдеться про роль образних і логічних порівнянь в оповіданнях Д.К.Оутс. Розглядається функція даних порівнянь в тексті.

The given article is devoted to the research of the role of simile and comparison in J.C.Oates' short stories. The function of simile and comparison in the text is considered.

Твори Д.К.Оутс виділяються різноманітністю експресивних засобів та своїм мовностилістичним оформленням. Створюючи їх, автор часто звертається до вподобаного ним засобу мови – порівняння. На фоні тексту мовні засоби є творенням особливостей мови, за допомогою яких авторка показує своє відношення до описуваних в творах подій.

Об'єктом дослідження слугують короткі оповідання, що входять до збірки "Faithless"[12]. **Метою** даної статті є: дослідити функцію порівнянь у художньому тексті; визначити типологію: об'єкт та суб'єкт порівняння; дати дефініцію образного та логічного порівняння; виявити способи передачі образних порівнянь в авторському мовленні на рівні тексту.

Вивчення ролі мовних засобів у художньому творі (серед яких – порівняння) й досі перебуває в полі зору багатьох дослідників [10: 187], [7: 44], [4: 65], які дають свої аргументації щодо визначення цього поняття. У словнику стилістики англійської мови зазначається: "Simile is a figure of speech where by two concepts are imaginatively and descriptively compared" [11: 35].

Однак, слід розмежувати образні порівняння (simile) від логічних (comparison). Порівняння носить логічний характер, якщо прирівнюються однорідні поняття, предмети, особи: "A client like Derek Peck" [9: 229]. В логічному порівнянні беруться до уваги всі особливості об'єктів, проте виділяється одна, яка порівнюється. Образне порівняння, як правило, нейтралізує всі особливості об'єктів, крім одної, яка є спільною для них [10: 188]. Такі порівняння передбачають створення образу, компоненти якого належать до різних категоріальних областей (абстрактне - конкретне) і несуть протилежну емоційну навантаженість [8: 213]. На думку А.Л.Коралової, до факторів, які визначають інтенсивність образу, слід віднести дистантність співставлених понять та степінь новизни образу [6: 23], яка зростає завдяки цьому співставленню "Their mother's eye looked like a nasty dark-rotted egg..." [12: 134].

Звертаючись до структурних особливостей порівняння, дослідники визначають його як структуру, що складається з двох компонентів: об'єкта та суб'єкта порівняння, об'єднаних формальними показниками, такими як as, as...as, like, as through, as if, such as та in. [10: 187]. Н.К.Розмахніна будує структуру порівняння із трьох компонентів: агент порівняння; референт порівняння; показник порівняння [9: 34]. Дослідник Л.М.Ікалюк, не міняючи суті порівняльних конструкцій, називає їх іншими термінами: суб'єкт порівняння, тобто предмет або явище, ознаки якого ми пізнаємо за допомогою іншого; об'єкт порівняння – те, з чим порівнюється суб'єкт; основа порівняння – ознака (чи ряд ознак), за допомогою якої здійснюється акт порівняння. Як зазначає дослідник, тричленність порівняльної структури притаманна логічній моделі порівняння, оскільки тут не враховується мовного оформлення порівняльної семантики.

Крім вищезазначених, четверта складова образного порівняння - показник порівняльних відношень. Це засіб мовного оформлення порівняльної семантики, який відіграє вирішальну роль у реалізації компаративного змісту[5: 193]. На прикладі речення "My cousin looks like an angel" дослідник визначає суб'єкт порівняння – cousin, об'єкт – angel, основа порівняння – зовнішня подібність кузини і ангела, тобто краса, та показник порівняльних відношень – like [5: 194].

Науковці виділяють окрему групу компаративних утворень, що здатні включатися до системи художнього порівняння – порівняльні конструкції. Специфічність порівняльних конструкцій зумовлена властивістю наближатися до образу внаслідок переосмислення значення певного контексту [8: 214]. Для них властиво уточнювати, пояснювати деталі зображуваного.

В результаті аналізу 650 порівнянь за структурою, згідно Таблиці 1, нами виявлено 230 образних та 420 логічних.

Таблиця 1

Структурна класифікація показників порівняльних відношень на основі I-III частин збірки "Faithless":

Показник порівняльних відношень	Образні порівняння		Логічні порівняння	
	К-ть прикладів	% від заг. к-сті	К-ть прикладів	% від заг. к-сті
I частина	2	3	4	5
like	27	11,7	94	22,4
as if	6	2,6	76	18

1	2	3	4	5
as	14	6	28	6,7
as...as			15	3,6
Загальна кількість	47	20,4	213	50,7
II частина				
like	22	9,5	69	16,4
as if	11	4,8	13	3,1
as	8	3,5	5	1,1
as...as			8	2
Загальна кількість	41	17,8	95	22,6
III частина				
like	71	30,9	70	16,7
as if	31	13,5	20	4,8
as	21	9,1	8	2
as ... as			5	1,1
as though	19	8,2	9	2,1
Загальна кількість	142	61,7	112	26,7
Всього	230	100%	420	100%

Образні та логічні порівняння, виявлені у досліджуваних оповіданнях, зберігають подібність чи утотоження за допомогою показника порівняльних відношень або "показника компаративного зв'язку" *as if, like* та ін. [6: 26]. За підрахунками образних та логічних порівнянь у Таб.1, своєю кількістю логічні порівняння (358 прикл.) значно перевищують образні (230 прикл.), проте об'єднує їх домінування показника *like*, який зустрічається в реченнях двічі, і, навіть, тричі: "I screamed in excitement, it was like tag, like hide and seek in the rows of tall cornstalks, like pom – pom – pull – away when one of the boys grabbed at my arm and the other grabbed at my hair...." [12: 176].

Таблиця 1а

Образні порівняння			Логічні порівняння	
Формальний показник	К-ть прикладів	% від заг. к-сті	К-ть прикладів	% від заг. к-сті
as if	48	20,9	109	26
as	43	18,7	41	9,8
as through	19	8,2	9	2,1
as...as	0	0	28	6,7
like	120	52,1	233	55,4
Всього	230	100%	420	100%

Згідно даних таблиці 1а, чисельність формальних показників логічних порівнянь *as if* (109 прикл.), який часто використовується у порівняльних конструкціях, та *like* (233 прикл.) майже вдвічі перевищує, порівнюючи з образними, де *as if* нараховує 48 прикладів і *like* – 120. Абсолютно протилежна ситуація вживання показника *as*: 43 приклади (18,7%) в образних порівняннях і 41 (9,8%) – у логічних. Найменшу кількість в оповіданнях налічує *as through* – всього 19 прикладів (8,2%) в образних порівняннях та 9 (2,1%) – у логічних. Формальний показник *as...as* виділяє найменше експресивності у порівнянні з усіма іншими і зустрічається лише в логічних порівняннях.

Така, на перший погляд, невелика кількість показників, що зустрічається в образних порівняннях, дозволяє надати тексту яскравості, різноманітності, виразності. Логічні порівняння, як і образні, здатні створювати експресивний ефект, однак ступінь їх експресивності значно менша: "Rafe glared at me as if I were his mortal enemy" [12: 314]. У порівняльній конструкції *as if I were his mortal enemy* (наче я його смертельний ворог) співставлені об'єкти є однорідними поняттями, які не зберігають належної дистанції, тому їм не збільшується ступінь їх новизни.

У даній статті ми акцентуємо увагу на розгляді виключно образних порівнянь, оскільки вони є одним з основних інтенсифікаторів розвитку подій в тексті.

Привілеюючою ознакою порівняння серед інших мовних засобів є експліцитність вираження як суб'єкта так і об'єкта порівнюваного. Аналіз семантичних особливостей образних порівнянь дозволяє виокремити наступні групи за об'єктами порівнянь.

Таблиця 2

№ п/п	Загальна семантична класифікація об'єктів образних порівнянь	К-ть прикладів	% від заг. к-сті
1	2	3	4
1	Природні матеріали та артефакти	45	19,6
2	Предмети побуту	38	16,5

1	2	3	4
3	Фізичні характеристики людини	33	14,3
4	Зоосемічні порівняння	28	12,2
5	Рослинний світ, ягоди, овочі, фрукти	20	8,7
6	Захворювання	18	7,8
7	Рідини	15	6,5
8	Абстрактні об'єкти	12	5,2
9	Зовнішній вигляд: людина, тварина	11	4,8
10	Іграшки, їх частини	6	2,6
11	Будівлі, транспортні засоби	4	1,7
	Всього	230	100

Як видно з Таблиці 2, домінуючу групу (45 прикладів – 19,6%) становлять **порівняння з природними матеріалами та артефактами**, які виділяються серед інших тематичних груп повторним використанням деяких з них, проте з різним контекстуальним значенням: "His nose where rimmed in red like nascent fire..." [12: 228]. "My face burned as if it was on fire." [12: 42]. "I remember only that consciousness went extinct like a candle flame blown out" [12: 162]. Отже, основою порівнянь з вогнем є злість: червоні ніздрі як розпалений вогонь – *red nostrills like nascent fire*; сором: обличчя горіло від сорому – *face burned as if it was on fire*; швидкість: впевненість зникала як полум'я свічки – *consciousness went extinct like a candle flame*. Вогонь є одним з найчисельніших об'єктів порівняння (7 прикладів), що входять до групи природних явищ та артефактів і вирізняється динамікою актуалізованих рухів порівнюваних об'єктів чи предметів. Вода, як і лід, мають одну із спільних ознак – холодність, яка переноситься на суб'єкт порівняння. Наприклад, "A short bulky man with a dull – gleaming dome of head, eyes like ice water" [12:142]; "...His eyes are fixed on you like icericks" [12: 378].

Порівняння з предметами побуту нараховують 38 прикладів – 16,5%, чисельність яких досить наближена до домінуючої тематичної групи: "With her solemn dark eyes, thick dark hair gathered in an elegant thick braid like a crown" [12: 171], – корона у порівнянні *like a crown* актуалізує поняття краси, привабливості. "This was not a single coherent history but one that had to be pieced together like a giant quilt made of myriad of fabric – scraps" [12: 137], – життя, як величезне покривало є актуалізатором поєднання теперішнього і минулого.

Порівняно досить чисельна тематична група **фізичні характеристики людини** 33 приклади, що складає 14,3%, об'єктами якої є порівняльні конструкції: "The condemned man's eyes, fixed on mine, began to go dreamy, abstract, as if he was staring through me, and through the prison walls, to the very horizon..." [12: 359]. "A middle-aged female court officer who looked as if she'd been living in this windowless musty-smelling underground space most of her life..." [12: 290]. Використання простої розмовної мови у порівняльних конструкціях надає тексту подвійної експресивності, яка поширюється в межах цілого речення.

Важливу роль в описі зовнішності та характеру персонажів реалістичних оповідань виконують **"зоосемічні порівняння"** [2: 11], що становлять 28 прикладів (12,2%). З них, основну групу – 13 прикладів (5,6%) представляють порівняння із домашніми тваринами, об'єктами яких є собака (5 прикл.), кіт (3 прикл.), кінь (2 прикл.), порося (2 прикл.), кролик (1 прикл.): "As if I were this craven dog that had crawled in and was groveling at his feet, to be bitied" [12: 11]. "I learned to obey, like a good-natured dog..." [12: 15]. "I'd seen his own father curse him (smalish, homely boy) out and cuff him like a dog." [12: 174]. Так, у першому реченні дівчина сама себе порівнює із боягузливим собакою, передаючи свої відчуття невпевненості, боязності в момент влаштування на роботу; тоді як у другому – жорстокий батько уподібнюється розлюченому собаці і карає невинного сина.

Використання образного порівняння із конем експресивно забарвлює речення, спричинює появу негативного відтінку. Достатньо однієї репліки персонажа: «Slow down, babe, you're panting like a horse» [12: 13], щоб відчуття передану в ній неповагу, грубість роботодавця до підлеглої, важке дихання якої він порівнює з диханням коня. Зворотна ситуація спостерігається у реченні: «If in the dinner I sweated and panted like a horse, no one minded» [12: 15], де негативна самооцінка героїні підкреслює дизгармонію із її внутрішнім світом. Карла, з оповідання «Secret, Silent», уві сні порівнюється із сплячим котом: «Karla slept like a cat breathed deeply and evenly, low as a cat's purr» [12: 193]. Ніс дівчини порівнюється із носом кролика: «While she was young, it was a pretty, unlined face with a wrinkly-sniffy snub nose like a rabbit's» [12:165]; герой порівнює своїх друзів зі свинями: "We were sweating like hogs" [12: 310]. Порівняння, об'єктами яких є дикі тварини – тварина загалом (4 прикл.), змія (2 прикл.), ведмідь (2 прикл.), носоріг, слон – нараховують 10 прикладів (4,3%). Більшість з них носить негативний характер, відтворюючи злість, ненависть: "Cops can be startlingly quick on their feet as killer rhinos and elephants are quick on their feet [12: 378]; "Tusk's mom won't allow him to dress like a savage [12:320].

В одну окрему групу слід виділити такі об'єкти порівнянь, як **рослинний світ** (5,2%), **ягоди, овочі та фрукти** (3,5%), що налічують 20 прикладів – 8,8% : "His skin tanned like stained wood, and the nipples of his

chest darker, like berries" [12: 175]; "So, the blank-staring boy gets her meaning, her left breast hard as a green pear against his electrified arm." [12: 332]. Частина тіла людини метафорично порівнюється: *шкіра* – з *лісом*, *груди* – з *ягідми*, з *зеленим горохом*, що надає їм підсиленої експресивності, образності. Об'єкти даних порівнянь використовуються автором для опису зовнішнього вигляду героїв, їх позитивних та негативних характеристик.

Порівняння, об'єктами яких є різного виду **захворювання**, (мігрень, лихоманка, алергія, блювота, відчуття болю та ін.) нараховують 18 прикладів (7,8%) і виділяються серед інших різким негативним відчуттям: "He whimpered as though he felt actual pain" [12: 289]. Рухи тіла героя відображають душевний неспокій, оскільки він є підозрюваний у вбивстві матері: "Not tall but slouched, and that glistening in his skin like he's got a fever [12: 320]" – *блиск шкіри такий, ніби в нього лихоманка*.

Об'єкти тематичної групи **захворювання** виконують подвійну функцію: крім спонування до упередженого ставлення у читача прокидається почуття жалю до загнаного у безвихідь, відчайдушного, проте жорстокого героя.

Негативної оцінки набувають порівняння, об'єктами яких є **рідини**: "The taste of her mouth excited him terribly. Like tasting blood" [12: 349]. "Water black and viskous as oil on the sunniest days" [12: 51]. "Globules of sweat like oily pearls ran downhis cheeks" [12: 217]. Їх загальна кількість, за даними Таблиці 2, становить 15 прикладів - 6,5%.

Порівняння, об'єктами яких є **абстрактні об'єкти**, складають 5,2% – 12 прикладів від загальної кількості: "Hundreds of us, made to sit like zombies in rows and wait hour after hour..." [12: 291]. "The wind could literally suck your breath away – like a gost, a goblin." [12: 130]. Вони виділяються поміж усіх інших типів порівнянь описом чогось невідомого, загадкового, іноді неприємного: люди, як зомбі – *hundreds of us...like zombies*, вітер як привид або домовик – *the wind...like a gost, a goblin*.

Як видно з Таблиці 2, тематичну групу порівнянь **зовнішній вигляд: людина, тварина** представляють об'єкти порівнянь, що становлять 4,8% – 11 прикладів: "A blue-speckled porcelain chamber pot with detachable lid and rim that curled neatly under, like a lip" [12: 132]. "Momma's breasts are dark and big as eyes" [12: 133]. Дані речення є прикладами того, як предмети побуту, частини тіла перебирають на себе характеристики людей: груди, як очі – *breasts.as eyes*, вушко глечика, як губа – *lid ...like a lip*.

Розгорнуті порівняння, які описують зовнішність тварин: "...Her hands lying palm up and the fingers curled like angry talons" [12: 224]. "Her mouth a furious wide and gaping as a fish's so scary to see" [12:261]. "Her face wizened like a monkey's contorted in rage rather than horror" [12: 335] уподібнюють людину тварині, даючи їй, в такий спосіб, негативну характеристику.

Іграшки є об'єктами порівнянь, що налічують лишень 6 прикладів – 2,6%: "Their heads are round and heavy as bowling balls." [12: 378]. "His reddened face puffed up like a ballon" [12: 324]. "The woman's head silhouetted by light drifts like a wayward ballon" [12: 282]. Частина тіла людини порівнюється з м'ячами: голова – з м'ячем для боулінгу або повітряною кулькою – *heads ...as bowling balls; The woman's head ... like a wayward ballon*; обличчя – з повітряною кулькою – *face ...like a ballon*. Об'єкти порівнянь – іграшки є тими інтенсифікаторами емоційності при описі зовнішності людини, які, водночас, націлюють читача на відповідну оцінку характеру героїв.

Будівлі та транспортні засоби (міські квартали, тюрма, мікрокорабель, танк) є найменшою тематичною групою (4 приклади – 1,7%) об'єктів образних порівнянь: "This place (courthouse) is like a prison. A morgue" [12: 289]. "Судова палата для героя навіює відчуття жаху, що передається об'єктами порівняння тюрма, морг. Об'єкти образних порівнянь емоційно підсилюють, оживляють контекст і цьому сприяє їх частота та різноманітність.

Підсумовуючи загальний огляд одного з найекспресивніших мовних засобів, зазначимо, що структура порівняння вирізняється різноманітністю показників компаративного зв'язку: *as, as if, as through, like*, які об'єднують об'єкт та суб'єкт порівняння. Незважаючи на вдвічі частіше вживання показників *as if, like* у логічних порівняннях, більшою експресивністю наповнені образні, так як їх компоненти несуть емоційну навантаженість завдяки несподіваному співставленню різнопланових понять, які ніяким чином не зв'язані між собою. Використання письменницею образних порівнянь сприяє виявленню людських почуттів, стосунків, даючи, в такий спосіб, глибоку характеристику персонажів. Найяскравіше це відтворено на прикладах зоосемічних порівнянь. Загострення ситуацій та подій досягається в тексті через порівняння з природними матеріалами та артефактами, з предметами побуту, з рідинами, з абстрактними об'єктами. Тематичні групи порівнянь **рослинний світ та зовнішній вигляд** дають досить позитивну чи різко негативну оцінку героям твору. Об'єкти образних порівнянь **іграшки та транспортні засоби** вирізняються найменшою чисельністю та контрастивно високим ступенем експресивності. Негативним забарвленням виділяється тематична група – **захворювання**, компоненти якої, переважно, актуалізують мотив злочину, відчуження, приниження. Авторська оцінюваність своєрідна у створенні як позитивних так і негативних образів. Мова автора відчутна на рівні авторської свідомості, морально-естетичних критеріїв.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сборник статей/науч. редактор П.Е.Бухаркин – СПб: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1999. – 444 с.
2. Борисова Т.С. Лінгвістичні засоби створення образу стереотипного персонажа (на матеріалі англословної пригодницької прози XIX–XX ст.): Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. – Одеса, 2002. – 20 с.
3. Валгина Н.С. Теория текста: Учебное пособие.– М.: Логос, 2003.–280 с.
4. Єфімов Л.П. Стилистика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учебно–методичний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2004.– 240 с.
5. Ікалюк Л.М. Порівняння, як засіб пізнання світу // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип.8. – Т.1. Філософія мови і культури. 296 с., с. 191–195.
6. Коралова А.Л. Параметры интенсивности лингвистического образа: Проблемы лингвистического анализа // Сб. науч. трудов. под ред. Г.А.Гвоздевой – М., Изд-во УДН, 1985. – 84 с.
7. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця: Нова книга, 2004.–272с.
8. Присяжнюк Л.Ф. Художнє порівняння в образній системі романів Г. Гріна // Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Т. 52. – 263с. С. 212 – 219.
9. Розмахнина Н.К. Параллелизмы сравнительных конструкций в современном английском языке // В помощь преподавателям иностранных языков: Вып. 4 – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1973. – С. 26–44.
10. Стилистика английского языка: Учебник/А.Н.Мороховский, О.П.Воробьева, Н.И.Лихошерст, З.В.Тимошенко. – К.: Выща школа, 1991 – 84 с.
11. Katie Wales. A Dictionary of Stylistics. Longman.Pearson Education Limited, 2001, 430 p.
12. Oates J.C. Faithless. Tales of transgression. New York. 2002, 390 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Крехтяк – здобувач кафедри іноземних мов для природничих факультетів ЛНУ ім. І.Франка.
Наукові інтереси: лінгвостилістика, дискурс, текст.

**ТЕМАТИЧНА ІЗОТОПІЯ У ДІАЛОГІЧНИХ НАДФРАЗОВИХ ЄДНОСТЯХ
 (на матеріалі французької мови)**

Анастасія ЛЕПЕТЮХА (Харків, Україна)

Ця стаття присвячена вивченню одного з видів дискурсивної ізопопії, а саме, тематичної ізопопії усередині діалогічних надфразових єдностей. Ізопопії та ізопопійним зв'язкам у дискурсі у наш час приділяється багато уваги, тому що вони є основним засобом організації когерентних дискурсивних фрагментів.

This paper is dedicated to the studies of one of the kinds of discourse isotopie, thematic isotopie, inside the superphrastic unities. At present more attention is paid to the isotopie and isotopic relations in the discourse because it is the essential means of the organization of the coherent discourse fragments.

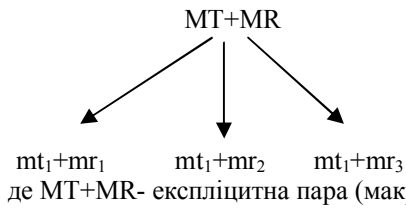
Ізопопія розглядається як дворівневе поняття: на первинному рівні вона визначається як виникнення упорядкованості семічних одиниць (слів) в одному або багатьох висловленнях (семічний рівень), на вторинному, семантична ізопопія сприяє формуванню когерентного дискурсу (смісловий рівень). Тематична ізопопія реалізується у вертикальній та горизонтальній площинах, оскільки вона спирається на структуру дискурсу. У вертикальному плані виділяються фразові, надфразові та дискурсивні тематичні ізопопії. Лінійність дискурсу обумовлює наявність горизонтальних ізопопійних зв'язків (синтагматична – фразова – надфразова – дискурсивна ізопопії). У цій статті розглядається ізопопія на надфразовому рівні у діалогічному дискурсі.

Дискурсивна категорія діалогізму визначається на базі концепції діалогічності спілкування та мислення [1: 24]. Обов'язковою властивістю діалогічного дискурсу є наявність у ньому діалогічної структури, що співвідноситься з комунікативною ситуацією (контекстом).

Комунікативна інтеракція може реалізовуватися у певному контексті як через невербальні (чи паравербальні) засоби, так і через вербальні. Отже, йдеться про конверсаційну інтеракцію, що є результатом зкоординованої діяльності двох (чи більше) «інтерактантів». Вербальна інтеракція сприяє створенню темарематичного континіуму, що здійснюється завдяки взаємозмінюванню реплік діалогу. При зміні протагоністу мовлення у тканині діалогічної єдності створюються мікророзриви, які не впливають на ізопопію дискурсивного фрагменту, оскільки вона є постійним компонентом дискурсу на фоні зміни комунікативних ролей, пауз при спілкуванні і так далі.

Кожну діа(полі)логічну надфразову єдність слід розглядати як синтактико-семантичну структуру з певною комунікативною спрямованістю у якій реалізуються дві взаємозумовлені та взаємопов'язані комунікативні функції: стимулююча (яка включає такі функціонально-комунікативні форми мовлення, як повідомлення, запитання) і реактивна (як відношення до стимулу через повідомлення, запитання, спонукання, оцінку та інш.) [2: 25].

У діа(полі)логічних фрагментах перехід від одної надфразової єдності до іншої здійснюється завдяки інтеракціональним процедурам, а саме, через тематичні етапи (розробка одної макротемати щонайменше двома партнерами по комунікації). Кожний тематичний етап містить у собі кілька тематичних епізодів

де MT+MR- експліцитна пара (макротема+макрорема).

У цій діалогічній НФС макротема та макрорема представлені експліцитно в ініціюючому епізоді. Макротема виражена у другому приєднаному компоненті за допомогою концептуальної анафори (tous les rapiquards). Остання приєднана частина вводиться діалогічним конектором незгоди (non), який не змінює обраного вектору тематичної ізотопії.

При тематичній ізотопії з постійною темою наявні кон'юнктивні відношення між приєднаними епізодами діа(полі)логічної НФС. У даному випадку також спостерігаються відношення автосемантиї першого епізоду+синсемантиї приєднаних реплік з прямим напрямком аргументативних зв'язків.

III. Тематична ізотопія з похідними темами зустрічається найчастіше у творах сучасних французьких авторів та пов'язана зі змінюванням аргументативних ролей та інтенцій кожного учасника комунікації, які обирають відповідний засіб представлення макротеми.

Розглянемо наступний приклад:

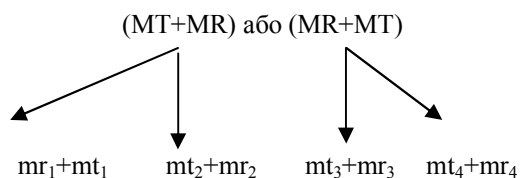
(3) - Qu'est-ce que vous pouvez bien fabriquer rue Royale ?

- Je travaille.

- A votre place j'aimerais mieux être en mer .

- Mais il y a des stages indispensables. (M. de Saint Pierre)

Схема тема-тематичних відношень між епізодами даної НФС має наступний вигляд:

У прикладі (3) макротема та макрорема виражені імпліцитно. Імпліцитний макротематичний елемент виводиться асоціативно, завдяки мікротематичним референтам (очевидно, що макротема – один з оповідачів), тоді як макрорема представлена за допомогою мікрорематичних референтів у тематичній та рематичній зоні висловлень.

В ініціюючому епізоді мікрорематичний референт знаходиться в антепозиції по відношенню до мікротематичного. Другий приєднаний епізод починається з конектору зауваження (à votre place). У тематичній частині третього приєданого епізоду присутній конектор протиставлення mais, що відображує незгоду з боку адресата. Мікротематичний референт уводиться екзистенційним маркером il y a.

На рівні локальних ізотопій (у горизонтальній площині розгортання дискурсу) тема-рематична ізотопія з похідними темами характеризується диз'юнктивними зв'язками (розривом) між приєднаними компонентами, що сприяє створенню поліізотопічних одиниць.

У діа(полі)логічних НФС, на відміну від монологічних, тематична ізотопія з похідними темами припускає наявність прямої та зворотної аргументації, тобто відношення автосемантиї+синсемантиї приєднаних епізодів (як у нашому прикладі) та (рідше) синсемантиї+автосемантиї. Це пояснюється наявністю реактивних відповідей співрозмовників, які у більшості випадків (але не завжди) синсемантичні по відношенню до ініціюючих епізодів.

IV. Діа(полі)логічні НФС з комплексною тематичною ізотопією, як і монологічні, представляють собою бі(полі)ізотопічні одиниці, де наявні кілька ізотопічних пучків з різними типами тематичної ізотопії, між якими спостерігаються кон'юнктивно-диз'юнктивні відношення.

Комплексна тематична ізотопія є дуже поширеним засобом організації діалогічних епізодів, особливо, коли йдеться про полілоги, де кожний комунікант будує свій тематичний епізод за власною стратегією.

Розглянемо наступну полілогічну інтеракцію з тематичною ізотопією з постійною темою та з похідними темами:

(4)- Les poissons sont aussi idiots en France ? dit Ricardo.

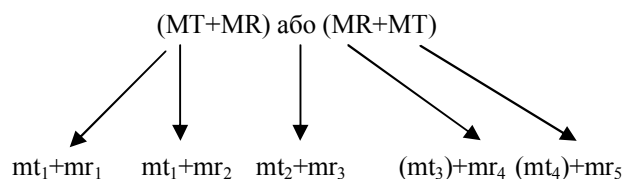
- Non, ils sont plus petits et plus malins, répondit Josée.

- Je voudrais aller en France et voir Paris.

- La tour Eiffel, hein ? demanda Alan

- Et les Françaises. (F. Sagan)

Схема тема-тематичних зв'язків між епізодами цієї полілогічної НФС наступна:

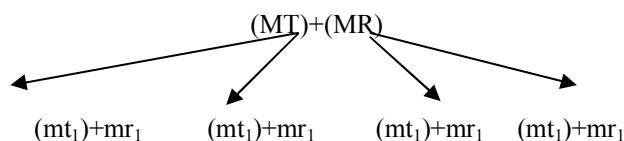
У цьому полілозі макротематичний елемент – імпліцитні, а макрорема частково експлікується анафоричним референтом в ініціюючому епізоді (en France) та представлена вірною анвфорою у другому приєднаному епізоді (aller en France). Тематична зона першого приєданого компоненту вводиться конектором ректифікації (виправлення) *non*. Третій приєднаний епізод представляє собою еліптичну конструкцію з імпліцитною темою та частково експлікованою ремою (оскільки у конструкції відсутній предикат). Четвертий приєднаний тематичний епізод – також еліптична конструкція з частковою експлікацією мікротематичного референту.

У вищенаведеній полілогічній НФЄ з комплексною тема-рема-тематичною ізотопією наявні такі аргументативні відношення між приєднаними епізодами: автосемантия+синсемантия, синсемантия + автосемантия, автосемантия+синсемантия, автосемантия+синсемантия. При цьому, між першим та другим тематичними епізодами спостерігається пряма аргументація, між другим та третім – зворотня.

У діалогічному дискурсі, як і у монологічному, іноді зустрічаються дискурсивні фрагменти з відсутньою експліцитною тематичною ізотопією. Цікавою з цієї точки зору представляється діалогічна НФЄ з твору J.Perret «Rousou». Автор намагається передати розмову індіців, пояснюючи, що йдеться про формулу прощання:

- (5)-Miti baca...
 -Miti baca ba...
 -Miti baca iéba...
 -Miti baca iéba ba...
 -Miti baca iéba bala ba...(J.Perret)

Схема тема-рема-тематичних зв'язків вищенаведеної НФЄ наступна:

У цій діалогічній НФЄ макротема імпліцитна, оскільки ініціюючий епізод представляє собою еліптичну конструкцію, як і всі приєдані. Отже, на контекстуальному рівні організації дискурсу тематична ізотопія у цій НФЄ відсутня, оскільки всі мікротематичні референти ідентичні, що унеможливило тема-рема-тематичну динаміку. Тому можна вважати, що тема-рема-тематична ізотопія у таких діалогічних НФЄ прослідковується тільки на рівні контексту, і різні просодичні засоби (у нашому випадку три крапки), вказують на невербальний контекст, що сприяє розгортанню тема-рема-тематичного руху, згідно з інтенцією мовців.

Проведений аналіз діалогічних НФЄ дозволяє зробити висновок, що смисловий розвиток у діалогічному дискурсі знаходить своє вираження в ізотопії, характеристикою якої є тема-рема-тематичне членування. Методика досліджень, що пропонується у цій статті, може бути використана для аналізу тематичної ізотопії у монологічному дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. – М., 1979. – 185с.
2. Гетьман З.О. Лінгвістична модель іспанського діалогічного мовлення: принципи граматичної побудови діалогічного тексту. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філологічних наук. Київ, 1996, 48с.
3. Ф. Растье. Интерпретирующая семантика. – Нижний Новгород: «Деком», 2001. – 368с.
4. N. Dittmar. A propos de l'interaction entre la construction du thème et l'organisation de la conversation : l'exemple du discours thérapeutique.- Armand Collin, 2001.
5. C. Kerbrat-Orecchioni. Le discours en interaction. – Armand Collin, 2005.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Лепетюха – викладач кафедри французької мови ХНПУ ім. Г.С. Сковороди.
 Наукові інтереси: синтаксис французької мови.

ПОРІВНЯННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ІДІОЛЕКТУ ЛОНГА (на основі давньогрецького роману кінця II ст.н.е. „Дафніс і Хлоя”)

Інеса МАКАР (Львів, Україна)

Основну увагу у статті приділено дослідженню структурно-семантичних особливостей порівнянь у давньогрецькому романі Лонга „Дафніс і Хлоя” (II ст. н.е.). Виділено 11 груп компаративем за семантикою суб'єкта та об'єкта. Лінгвостилістичний аналіз порівнянь підтверджує думку, що цей засіб образності є невід'ємним складником ідіолекту Лонга.

Basic attention in this article is dedicated to research of structurally semantic features of comparisons in the ancient greek novel „Daphnis and Chloe” (II century A.D.) written by Longus. Eleven groups of comparisons are selected after semantics of the subject and the object. Linguostylistic analysis of comparisons confirms an idea that this mean of vividness is inalienable part of Longus' idiolect.

Порівняння здавна привертають увагу філософів і мовознавців. У стародавніх риториках і поетиках їм приділялась велика увага, традиційно вчені проводили розрізнення між метафорою і порівнянням, а також встановлювали спільні риси.

Визначний давньогрецький філософ Аристотель у своєму творі „Риторика” пише, що порівняння (εἰκῶν) – це різновид метафори, оскільки між ними існує лише незначна різниця (у порівняннях є порівняльний сполучник „як”, а у метафорі немає) [2: 276-277]. Деметрій, автор твору „Про стиль” (I ст. н.е.), зауважує, що порівняння – це „розширена метафора” [1: 219].

Хоча категорія порівняння досліджувалась з античних часів, вона ще не була предметом лінгвістичних спостережень на матеріалі роману давньогрецького письменника кінця II ст. н.е. Лонга „Дафніс і Хлоя”. Основна увага у статті приділена дослідженню структурно-семантичних особливостей порівнянь.

Порівняння – „стилістичний прийом, який полягає у зіставленні одного предмета, явища (суб'єкта порівняння) з іншим предметом, явищем (об'єктом порівняння) на основі якихось ознак (основа порівняння) з метою більш точного і одночасно образного описання першого” [3: 669].

Аналіз порівнянь у досліджуваному романі Лонга показує, що їх структура є досить різноманітною. Перше місце за частотністю вживання посідають порівняльні звороти (компаративеми), експліцитним показником порівняння в яких виступають сполучники. На підставі з'ясування змісту порівняльних зворотів можна виділити компаративеми з реально-порівняльним показником, яким виступає здебільшого сполучник ὥς – як : λύγον δὲ χλωρὰν μακρὰν στρέψαντες ὥς σχοῖνον (2,13,3) – *Зелений довгий прут скрутивши, як канат.*

Показниками ірреально-порівняльних відношень виступають сполучники: ὥσπερ, καθάπερ, ὥσει – *наче, неначе, немов*: καὶ οὕτως ἦσθιεν ὥσπερ νεοττὸς ὄρνιθος (3,20,3) – *і так їла, наче молодий птах*; οἱ κωμῆται ταραχθέντες ἐπιπηδῶσιν αὐτοῖς ὥσει ψᾶρες ἢ κολοιοί (2,17,3) – *селяни, не стримавшись, підскочили до них, наче шпаки чи галки.*

Рідковживаний у творі Лонга сполучник ἢ – *ніж* акцентує увагу на відмінності, несхожості суб'єкта та об'єкта порівняння: θᾶττον ἂν τις εἶδε τὰ ποῖμνια καὶ τὰς ἀγέλας ἀπ' ἀλλήλων μεμερισμένας ἢ Χλόην καὶ Δάφνιν (1,10,3) – *швидше хтось побачив би овець від інших кіз відділених, ніж Хлою і Дафніса.*

Іноді в одному реченні Лонг використовує 2-3 порівняння, які, як правило, вводяться одним і тим же сполучником, порівняймо: λευκὸς εἶμι ὥς γάλα καὶ πυρρὸς ὥς θέρος μέλλον ἀμᾶσθαι (1,16,1) – *я є білий, наче молоко, і рудоволосий, як улітку поле перед жнивими.* Про свого суперника у коханні до Хлої, Дафніса, волопас Доркон відгукується таким чином: ἀγένοιος ὥς γυνή καὶ μέλας ὥς λύκος (1,16,2) – *безбородий, наче жінка і чорний, наче вовк.* На це Дафніс йому відповідає: οὗτος δὲ καὶ πυρρὸς ὥς ἀλώπηξ καὶ προγένοιος ὥς τράγος καὶ λευκὸς ὥς ἐξ ἄστεος γυνή (1,16,5) – *цей рудий, як лисиця, бородатий, як цап, і білий, як жінка з міста.* Порівняння, нанизані одне на одне, ніби увиразнюють і підсилюють загальну картину опису того чи іншого героя роману. Ерот у Лонга *білий, наче молоко, і золотистий, як вогонь, блискучий, наче цойно викупаний* – παῖς... λευκὸς ὥσπερ γάλα καὶ ξανθὸς ὥς πῦρ, στίλπνός ὥς ἄρτι λελουμένος (2,4,1).

Другу за частотністю вживання групу складають у романі Лонга компаративні конструкції, виражені родовим відмінком разом з Comparativus прикметника чи прислівника, які відтворюють різну міру інтенсивності ознаки предметів чи явищ: Ἐγὼ, παρθένε, μείζων εἶμι Δάφνιδος (1,16,1) – *Я, дівчино, більший від Дафніса*; ἐπήλθεν ἡ ἡμέρα πολὺ τῆς νυκτὸς φοβερωτέρα (2,26,1) – *день прийшов ще страшніший від ночі.*

Компаративні компоненти у романі Лонга зрідка передаються також іменниками у непрямих відмінках. Найчастіше це Accusativus, який за своїм значенням може бути співвіднесений з українським родовим відмінком, досить поширеним при компаративних конструкціях [4: 12]. Так, розповідаючи про любовну знемогу Дафніса і Хлої, автор зауважує: τῆς ἐρωτικῆς λύπης φάρμακον τὸ κάματον ἔσχον (1,22,3) – *мали втому за лік від любовного страждання.*

Порівняння, які вживаються в аналізованому романі, за семантикою можна об'єднати у певні лексико-семантичні групи (ЛСГ). За значенням суб'єкта порівняння їх можна поділити на 11 ЛСГ: лексеми на

позначення людини та органів її тіла, зооніми, фітоніми, назви міфічних істот, побутових предметів та абстрактних понять, природних об'єктів та ін. Розглянемо більш детально, з якими об'єктами (образами) порівнянь порівнюються суб'єкти в романі „Дафніс і Хлоя”.

При суб'єкті порівняння „людина” виступають різні об'єкти:

А. Об'єкти порівняння – **інші люди** (найбільша кількість прикладів). У ролі об'єктів виступають іменникові лексеми ἡ γυνή (жінка), ἡ παρθένος (дівчина), займенникові лексеми ἐγώ (я), οὐδεὶς ἕτερος (ніхто інший). Наприклад, розповідаючи Хлої легенду про голубку, Дафніс порівнює красу і голос одного пастуха-волопаса з дівочою красою і співом: αὐτὸς καλὸς καὶ ᾠδικός ὡς ἡ παρθένος (1,27,3) – *сам гарний і співучий, як дівчина*.

В. Об'єкти порівняння – **інші люди за віком**. Це значення передають лексеми ὁ παῖς (дитина), ἡ κόρη (дівчинка). Наприклад: ...καὶ τοῦ Δάφνιδος ὡς παιδὸς καταφρονήσας ἐγὼ κατερύσασθαι δώροις ἢ βίᾳ (1,15,1) – *...і нехтуючи Дафнісом, як дитиною, вирішив досягти [цього] подарунками чи силою*.

С. Об'єкти порівняння – **інші люди за родом занять чи соціальним станом**. Такими об'єктами у романі є ὁ ναύτης (мореплавець), ὁ αἰχμαλώτος (полонений), ὁ δοῦλος (раб), ποιμαίνουσα κόρη (пастушка). Мітимнійські юнаки з іронією порівнюють пастуха-Дафніса з мореплавцем, цим самим вказуючи на те, що він нікудишній пастух: ὅς ἐπὶ τῆς θαλάττης νέμει τὰς αἴγας ὡς ναύτης (2,15,3) – *...який біля моря пасе кіз, неначе мореплавець*. Коли з'ясувалося, що Дафніс є сином господаря маєтку, його недовго тишило матеріальне благополуччя, він часто пригадував собі приємні миті життя, коли був звичайним пастухом (рабом). Це значення передає порівняння: πόσον ἤμην μακαριώτερος δοῦλος ὢν (4,28,2) – *наскільки я був щасливіший, будучи рабом...*

Д. Об'єкти порівняння – **міфічні істоти** (ὁ Ἀπόλλων, ὁ Διόνυσος, Βάκχη, Σάτυροι, ὁ Ζεὺς, αἱ Νύμφαι) та **герої міфів** (ὁ Μαρσύας). Порівняння з богами були надзвичайно поширені в античній літературі. Трапляються вони, звичайно, і у Лонга. Наприклад, Дафніс порівнюється з Аполлоном: εἰ ποτε Ἀπόλλων Λαομέδοντι θητεύων ἐβουκόλησε, τοιόσδε ἦν, οἷος τότε ὦφθη Δάφνις (4,14,2) – *якщо колись Аполлон, будучи на службі у Лаомедонта, пас корів, то такий він був, який тепер має вигляд Дафніс*; з Діонісом: ἀγενεῖός εἰμι, καὶ γὰρ ὁ Διόνυσος (1,16,4) – *я є безбородий і, як Діоніс*; з олімпійцем Зевсом: Ἐμὲ αἶξ ἀνέθρεψεν ὥσπερ τὸν Δία (1,16,3) – *Мене, як і Зевса, вигодувала коза*.

Ламон, боячись гніву господаря за зруйнований сад, думає про найгірше, що його можуть покарати, як героя міфу Марсія: κρεμᾶ γέροντα ἀνθρώπων ἐκ μῆς πίτυος ὡς Μαρσύαν (4,8,4) – *він повісить стару людину на якійсь сосні, як Марсія*.

Е. Об'єкти порівняння – **тварини** (ὁ ἔριφος, ὁ νεβρός, ἡ αἶξ, ὁ σῦς, τό πρόβατον, ὁ σκύλαξ, ὁ κύων, ὁ λύκος, ὁ βοῦς; ἡ ἀκρίς, ὁ ψάρ, ὁ κολοῖός, ἡ γλαύξ, ὁ νεοττός). Порівняння, взяті з пастушого побуту, найчастіше утворюють асоціативні ряди зіставлень з тваринним світом. Зовнішність героїв роману, їх вчинки і характери Лонг порівнює зазвичай із ознаками свійських тварин. Наприклад, син старця Філета Тітир порівнюється то з козеням: *легко ідучи, підскакував, наче козеня* – ἤλλετο κοῦφα βαδίζων ὥσπερ ἔριφος (2,32,1); то з молодим оленем: ...ὥρμησε τρέχειν, ὥσπερ νεβρός (2,33,3) – *кинувся бігти, наче молодий олень*. Часто Дафніс і Хлоя порівнюються з молодими песиками, що розігралися: τότε δὲ κύνες, φαῖν, ἐκ δεσμῶν λυθέντες, ἐσκίρτων (2,2,6) – *тоді ж, наче собачки, звільнені від кайдан, кажуть, стрибають*. Так само Дріас, у якого шматок м'яса вкрав собака, *розсердившись ... палку схопивши, переслідував по слідах, наче пес* – ἀλγῆσας ὁ Δρύας..., ξύλον ἀρπασάμενος ἐδίωκε κατ' ἴχνος ὥσπερ κύων (3,7,2).

Частими у романі Лонга є порівняння з птахами. Асоціативний ряд порівняння з птахами фіксуємо у випадку, коли Хлоя годує Дафніса хлібом і в той час, коли він їсть, бере у нього з рота шматки, як молоде пташеня: καὶ ἐσθίωντος ἀπὸ τοῦ στόματος ἤρπαζε καὶ οὕτως ἦσθιεν ὥσπερ νεοττὸς ὄρνιθος (3,20,3) – *ївши, зі свого рота брала і його годувала, наче молоде пташеня*. При порівнянні головних героїв роману з совами Лонг наголошує на тій особливості цієї пташки, що вона не спить уночі: Δάφνις δὲ καὶ Χλόη γυμνοὶ συγκατακλινέντες περιέβαλλον ἀλλήλους καὶ κατεφίλουν, ἀγρυπνήσαντες τῆς νυκτὸς ὅσον οὐδὲ γλαῦκες (4,40,3) – *Дафніс і Хлоя голі разом лежали, обнімали один одного, цілували і не спали усю ніч, як сови*.

Ф. Об'єкти порівняння – **речовини** (τό γάλα). Білий колір молока лежить в основі змалювання обличчя. Доркон порівнює колір свого обличчя з молоком: ...καὶ λευκός εἰμι ὡς γάλα (1,16,1) – *і я є білий, як молоко*. Це порівняння, взяте із пастушого побуту, стало вживатися дуже широко в художніх творах пасторальної тематики. У Лонга воно часто трапляється, оскільки його роман і еротичний і пастуший.

Г. Об'єкти порівняння – **рослини** (ὁ κάλαμος, ὁ ὑάκινθος). Наприклад, в основі порівняння з очеретиною лежить кількісна ознака. Хлоя говорить про Панову любов до жінок, у якого було *жінок більше від очеретин в сиринзі...* – ἐπὶ πλείονας γυναικας τῶν ἐν τῇ σύριγγι καλάμων (2,39,3). Темний колір гіацинта – в основі порівняння Дафніса з цією квіткою (за кольором волосся): μέλας, καὶ γὰρ ὁ ὑάκινθος (1,16,4) – *чорний, як і гіацинт*.

Другу групу порівнянь утворюють **зоонімічні компаративеми**, суб'єктом порівняння яких є тварини. Коло об'єктів порівнянь, порівняно з попередньою групою, у них значно вужче.

А. Об'єкт порівняння – **інші тварини**. Наприклад, вовки порівнюються з лисицями: ὃ λύκων ἀλωπέκων δειλοτέρων (1,25,3) – *о вовки, боязливіші від лисиць*; кози – з вівцями: καὶ ἦσαν πιότεραι τῶν

οἰῶν (4,4,3) – *і були вони (кози) товстіші від овець*. Стадо Дафніса настільки прекрасне, що порівнюється зі священним стадом Пана: Πανὸς ἄν τις ἱερὰν ἀγέλην ἔδοξεν ὄραν (4,4,5) – *здавалося, що хтось бачить священне стадо Пана*.

В. Об'єкти порівняння – **люди**. Дещо незвичною кореляцією є компаративами „тварини-люди”. Проте і такі конструкції поширені в пасторальному романі Лонга. Наприклад, у легенді про дівчину, яка перетворилась у гірську горлицю, Дафніс говорить, що боги пташку зробили гірською, щоб була вона такою, як і дівчина, що жила в горах, і щоб співала пташка так гарно, як і дівчина колись, пасучи своє стадо: ποιοῦσι τῆνδε τῆν ὄρνιν ὄρειον ὡς παρθένον, μουσικὴν ὡς ἐκείνην (1,27,4) – *перетворили [боги] її у гірську пташку, як дівчину, і співучу, як вона*.

Третю групу порівнянь складають конструкції, суб'єктом порівняння яких виступають *фітолексми*, їх частини та плоди рослин. Об'єктами порівняння у цій групі компаративем є:

а) **інші рослини та плоди рослин**. Наприклад, гіацинти порівнюються з лілеями: ἀλλὰ κρείττων ... ὁ ὑάκινθος κρίνων (1,16,4) – *але крациї... гіацинт від лілей*; гілки винограду – з плющем: τὰ κλήματα... ὦσπερ κίττος (2,1,4) – *гілки, наче плющ*;

б) **напої, дорогоцінні метали**: τὰ μὲν οἶον οἶνος ἀπῶζε, τὰ δὲ οἶον χρυσὸς ἀπέλαμπε (3,33,3) – *Одні [плоди] пахли, як вино, інші – блищали, як золото*;

с) **сухі рослини**: τὰ ξύλα κάρφων ἀσθενέστερα ὄντα (1,11,2) – *дерево криккіше від соломи*;

д) **частини будівель** (ὁ θρίγγος) (наприклад, з опису саду багатого господаря дізнаємося, що дерева, які не давали плодів, були розсажені навколо саду, утворюючи таким чином огорожу: ἔξωθεν περιεστῆκει τὰ ἄκαρπα καθάπερ θρίγγος χειραποίητος (4,2,4) – *Зовні оточували безплідні [дерева], немов стіна, зроблена людською рукою*).

Четверту групу утворюють порівняння, де суб'єктом компарації виступають *міфічні істоти*. Об'єктом порівняння при цьому бувають:

а) **інші міфічні істоти** (ὁ Κρόνος, αἱ Σάτυροι). Ерот наголошує на тому, що він найстарша сила у світі, бо навіть старший за бога часу Кроноса: ...ἀλλὰ τοῦ Κρόνου πρεσβύτερος (2,5,2) – *але я [Ерот] старший за Кроноса*;

б) **птахи** (πέρδικος νεοττός). Наприклад, Філет, описуючи Ерота, порівнює його з пташеням куріпки: ποτὲ μὲν ταῖς ῥοδωνιαῖς ὑποτρέχων, ποτὲ δὲ ταῖς μήκωσιν ὑποκρυπτόμενος, ὦσπερ πέρδικος νεοττός (2,4,2) – *то між куцями троянд бігаючи, то в маках ховаючись, наче пташеня куріпки*;

с) **люди**: συνήθης γὰρ στρατοπέδοις μᾶλλον ἡμῶν (2,23,4) – *Він [Пан] більше від нас звиклий до військового табору*.

П'ята група формується *побутовими компаративемами*, тобто суб'єктами порівняння в них є предмети побуту. Вони порівнюються з:

а) **іншими предметами побуту** (наприклад, одні розпізнавальні речі знайдених дітей (Дафніса і Хлої) порівнюються з іншими, звичайними речами: τύχης γὰρ ἐστὶ μείζονος ἢ καθ' ἡμᾶς σύμβολα (4,19,5) – *бо вони (розпізнавальні речі) є кращої долі, ніж наші знаки*);

б) **абстрактними поняттями** (наприклад, музичний інструмент асоціюється з офірою, тобто пожертвою померлому на його могилі: τῆν τοῦ Δόρκωνος σύριγγα τῆς πέτρας ἐξήρτησαν ἀνάθημα (1,32,2) – *Сирінгу Доркона, [як] офіру, повісили на скелю*);

с) **частинами тіла птахів** (τὸ πτερόν - крило): καὶ ἐτέρπετο τῇ νηὶ παρατρεχούσῃ τὸ πεδίον θᾶττον πτεροῦ (3,22,1) – *Градів судну, яке об'їжджало рівнину швидше від крила [птаха]*.

Шосту групу порівнянь утворюють компаративемами, в яких суб'єктом компарації виступають *абстрактні лексеми*, а об'єктом є:

а) **інші абстрактні поняття** (наприклад, казка порівнюється з піснею: μῦθον ᾠδῆς γλυκύτερον (2,35,1) – *казка солодша від пісні*); особливим типом порівнянь є компаративемами з зіставленням таких абстрактних лексем, як багатство і бідність, що посилюється епітетами: Δίκαια ποιεῖτε τοὺς γείτονας προτιμῶντες τῶν ξένων καὶ πενίας ἀγαθῆς πλοῦτον μὴ νομίζοντες κρείττονα (3,31,1) – *справедливо чините, шануючи сусідів більше, ніж чужинців і не вважаєте крацим багатство від чесної бідності*;

б) **люди** (наприклад, справжній батько Дафніса намагався пояснити, що багатство – це не найважливіше у житті: κρείττον γάρ... ἀδελφοῦ κτήμα οὐδέν (4,24,3) – *бо [нема] надбання крацого за брата*; голос юнака асоціюється за силою з дорослим, чоловічим, а за ніжністю – з дитячим голосом: μείζονα ὡς ἀνῆρ, ἠδέϊαν ὡς παῖς φωνὴν ἀντεπεδείξατο (1,27,3) – *і показав [хлопець] зі свого боку голос сильніший, ніж у чоловіка і приємний, як у дитини*);

с) **плоди рослин** (поцілунок – золоте яблуко): ἔλαβε γὰρ κρείττον καὶ χρυσοῦ μῆλον φίλημα (3,34,3) – *одержжав поцілунок крациї за золоте яблуко*;

д) **речовини** (поцілунок – молодий мед): δάκνει τὸ φίλημα τῆν καρδίαν καὶ ὦσπερ νέον μέλι μαίνεσθαι ποιεῖ (1,25,2) – *поцілунок гризе серце і, наче молодий мед, зводить з глузду*;

е) **водні басейни** (купання – море): ἐδόκει τὸ λουτρὸν εἶναι τῆς θαλάττης φοβερώτερον (1,32,4) – *здається, що купання страшніше за море*;

f) **лікарські засоби** (втома – ліки): ... φάρμακον τὸν κάματον ἔσχον (1,22,3) – *мали втому за ліки*;

g) **органи комах** (поцілунок – жало бджоли): τὸ δὲ φίλημα κέντρον μελίττης πικροτέρων (1,18,1) – *поцілунок пекучіший від жала бджоли*;

h) **птахи** (голос – ластівка, соловей, лебідь). Розповідаючи Дафнісу і Хлої про зустріч з Еротом, старий Філет зазначив, що бог кохання має такий голос, якого не мав жоден із птахів: φωνήν, οἶαν οὔτε χελιδῶν οὔτε ἀηδῶν οὔτε κύκνος (2,5,1) – *голос, якого [немає] ані у ластівок, ані у солов'я, ані у лебедя*;

i) **музичні інструменти** (звук – сирінга, звук – сурма): ἀλλὰ οὐκ ἔτερπεν ὡς οὔριγξ, ἐφόβει δὲ τοὺς ἀκούοντας ὡς σάλπιγξ (2,26,3) – *але не насолоджував [звук], як сирінга, а страшив тих, хто чув, як війська сурма*.

В окрему **сьому групу** ми виділили компаративами, представлені нечисленними прикладами, де суб'єктами порівняння є пори року (події роману розгортаються протягом чотирьох пір року, вони тісно пов'язані з почуттями головних персонажів). Пори року порівнюються з:

a) **абстрактними поняттями на позначення різних часових і процесуальних виявів**. Зима для закоханих – пора розлуки, адже вони тепер не пастимуть стада разом, тому для них така розлука нагадує стан війни: γίνεται δὲ χειμῶν Δάφνιδι καὶ Χλόῃ τοῦ πολέμου πικρότερος (3,3,1) – *Настала зима для Дафніса та Хлої гірша війни*. І саме тому Дафніс і Хлоя чекали весняної пори, як воскресіння від смерті – καὶ τὴν ἡρινὴν ὥραν ἀνέμενον ἐκ θανάτου παλιγγενεσίαν (3,4,2) (весна – воскресіння від смерті);

b) **іншими порами року** (зима – літо, осінь – весна): αὐτοῖς τὸν χειμῶνα δοκεῖν καὶ θέρους καὶ μετοπώρου καὶ ἤρος αὐτοῦ γλυκύτερον (3,4,1) – *зима здавалася їм приємнішою від літа та осені і від весни*.

Восьму групу серед компаративем складають *назви водних басейнів*, які порівнюються:

a) з **сушею**: καὶ τὴν θάλατταν ἐνόμιζε τῆς γῆς γλυκύτεραν (3,28,3) – *вважає море, миліше за сушу*;

b) з **предметами побуту**: τὸν ἦχον εἰς αὐτὸν ὡς ὄργανον δεχόμενος πάντων τῶν λεγομένων μιμητὴν φωνὴν ἀπεδίδου (3,21,4) – *[затока], наче інструмент звук в себе вбираючи, всі голоси наслідувала, відгукувалась*;

c) з **іншими водними басейнами**: ἄκρας... ἥς ἐντὸς θάλαττα γαληνότερον τῶν λιμένων (3,25,2) – *мис, всередині якого море було спокійніше, ніж у гаванях*.

Дев'ята група компаративем відрізняється від попередніх як суб'єктом, так і об'єктом порівняння. Суб'єктом порівняння у них є *космічні тіла*, які порівнюються з вогнем (сонце – вогонь): Εἰ γὰρ οὐτως γένοιτο θερμός (ὁ ἥλιος) ὡς τὸ πῦρ τὴν καρδίαν ἐμήν (3,10,4) – *якщо воно [сонце] стало таким гарячим, як вогонь мого серця*.

Десяту групу утворюють компаративами, які позначають *природні об'єкти*, які порівнюються з іншими природними об'єктами (наприклад: сад – поле, сад господаря – сад царя): Ἦν δὲ ὁ παράδεισος πάγκαλόν τι χρῆμα καὶ κατὰ τοὺς βασιλικούς (4,2,1) – *сад був дуже гарний, зовсім як у царів*.

Одинадцята група компаративем засвідчує порівняння різних фізичних дій і станів, схожих за якимись спільними чи подібними процесуальними ознаками. Наприклад, Еротове бажання цілуватися порівнюється з бажанням Філета стати молодим: βούλομαι γὰρ φιλεῖσθαι μᾶλλον ἢ οὐ γενέσθαι νέος (2,5,1) – *я бажую цілуватися більше, ніж ти стати молодим*.

Аналіз наведеного матеріалу показує, що семантика другого компонента порівняння (об'єкта) набагато різноманітніша за перший компонент (предмет, чи суб'єкт порівняння). Це видно з тих семантичних типів порівнянь, які можна виділити за належністю їх компонентів до різних ЛСГ. Порівняння у творі Лонга відтворюють картину пастушків ідилічних романів.

Отже, класифікація порівнянь за лексико-семантичними критеріями виявляє індивідуально-авторський стиль Лонга. Авторські образи порівнянь розподіляються на одинадцять ЛСГ, серед яких найбільш поширеними є „люди” та „тварини”. Такий вибір компонентів порівняння диктується тематикою роману, що змальовує життя пастухів на лоні природи, як також є результатом індивідуального бачення світу.

Введення у текст твору порівнянь дало змогу Лонгу створити у читача чіткіше уявлення про героїв, їх зовнішній вигляд, фізичний стан, особливості мовлення, риси характеру. Лонг широко використовує порівняння для змалювання портретів своїх героїв, де він виступає як неперевершений майстер. Ось, наприклад, як описує письменник зовнішність головного героя роману – Дафніса: ὄρας ὡς ὑακίνθω μὲν τὴν κόμην ὁμοία ἔχει, λάμπουσι δὲ ὑπὸ ταῖς ὀφρύσιν οἱ ὀφθαλμοὶ καθάπερ ἐν χρυσῇ σφενδόνῃ ψηφίς, ... τὸ δὲ στόμα λευκῶν ὀδόντων ὥσπερ ἐλέφαντος (4,17,5) – *Ти бачиш, що має волосся подібне до гіацинту, сяють під бровами очі, неначе камінець у золотій оправі, ... рот [повний] білих, неначе з слонової кості, зубів*.

У грецькій літературі ще і до александрійського періоду трапляються описи кохання і краси, а в александрійський період це стало темою цілого літературного жанру, і александрійські поети багато попрацювали над тим, щоб канонізувати ці описи. Лонгу ж залишалось тільки використати готові порівняння і навіть цілі вислови. До числа подібних тропів відноситься, наприклад, порівняння вуст коханої з трояндами і медом: χεῖλη μὲν ῥόδων ἀπαλώτερα καὶ στόμα κηρίων γλυκύτερον (1,18,1) – *губи ніжніші від троянд, а вуста солодші від меду*. Порівняння завжди тісно пов'язані з уявленням автора про добро та зло, красиве та гидке, що вводить до структури порівнянь аксіологічний компонент (оцінності). Порівняння у романі Лонга виражають як позитивну, так і негативну оцінку.

У романі Лонга фіксуємо порівняння, запозичені із театральних вистав античності. Наприклад, Дафніс розсаджує глядачів, які прийшли послухати його музику, *як у театрі*; пастухи виконують *невеликі сценки-пантоміми* (танець Ламона, танець Дафніса і Хлої). Кози і вівці, радіючи своєму звільненню, скачуть навколо Хлої, *як хор*, що виконує танець: $\text{περίσταται κύκλω τὴν Χλόην ὡς ὅτι χορὸς σκίρτωντα}$ (2,29,1).

Інколи один і той же суб'єкт порівняння письменник зіставляє з різними образами, як позитивними, так і негативними. Так, *поцілунок* Лонг порівнює з *медом* (1,25,2), *яблуком* (3,34,3) і *жалом бджоли* (1,18,1).

Таким чином, у романі Лонга „Дафніс і Хлоя” виявлено 125 порівнянь. Їм притаманні такі риси, як живописність, пластичність, вміння виявити нові аспекти бачення аналізованого явища, особи або предмета.

Порівняння становлять важливу рису письменницького стилю давньогрецького письменника Лонга, який, з одного боку, є продовжувачем традицій античної риторики, а з іншого, – Лонг творить новий жанр любовного буколічного роману, і його справедливо вважають одним з основоположників цього жанру в європейській літературі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). – СПб: Алетейя, 1996. – 282 с.
2. Аристотель. Пэтика. Риторика. – СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2007. – 352 с.
3. Культура русской речи: Энциклопедический словарь – справочник / Под общ. руков. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева. – М.: Наука, 2003. – 837 с.
4. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2000. – 21 с.
5. Longos. Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch von Otto Schönberger. – Berlin: Akademie-Verlag, 1973. – 215 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інеса Макар – аспірантка кафедри класичної філології Львівського національного університету ім. І.Франка.
Наукові інтереси: лінгвостилістика давньогрецької мови.

ЯЗЫК ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОМ АСПЕКТЕ

Наталья ПЛАТОНОВА (Донецк, Украина)

У статті розглядаються деякі особливості мови художнього тексту в його просторово-часовому аспекті. На матеріалі творів М.В.Гоголя проводиться аналіз просторово-часових характеристик художнього образу з метою виявлення шляхів до можливого переходу від сприйняття «зовнішньої форми» художнього слова до «внутрішньої» (тобто розуміння), і тих перспектив, що цей рух відкриває.

In the article some features of language of artistic text are examined in his organization of The Space-and-Time's. On material of fantastic novels by N.V.Gogol the analysis of spatio-temporal descriptions of image is conducted, with the purpose of finding out ways to the possible transition from perception of «external form» of artistic word to «internal» (i.e. to understanding), and those prospects which similar motion opens.

Веда разговор о художественном тексте, всегда необходимо помнить, что текст не только является продуктом творческого мышления автора, в адекватных образах являя нам результат осмысления и переосмысления действительности, но пребывает в некоторой степени самостоятельным живым организмом, оперирующим средствами языка и говорящим на определенном языке, постоянно аккумулируя множество смыслов, в нём заложенное. Обнаружение этих смыслов осуществляется в процессе чтения, когда перед читателем открывается художественный мир произведения. В этом случае становится актуальной проблема взаимообусловленности и взаимопроникаемости категорий художественного мира и текста. Художественный текст как произведение речетворческого процесса обладает завершенностью, упорядочен определенным образом, является чувственно воспринимаемой стороной литературного произведения и оперирует языковыми явлениями (где «герои и вещи – “существительные”, события и действия – “глаголы”, место время и прочие обстоятельства – “наречия” и т.д.» [1: 49]). В своей же коммуникативной и онтологической функции язык обнаруживает себя в художественном мире произведения, центральным понятием которого становится художественный образ – диалектическое единство, представляющее во всей своей полноте «сложный процесс художественного освоения мира» [2: 268]. Формой существования художественного образа «является слово, представляющее собой результат творческой деятельности автора» которое нуждается в читателе, «вступающем в сложные диалогические отношения с повествователем» [3: 85-86]. Не являясь чем-то статичным, подчиняющийся определенным видовым и жанровым требованиям художественный образ произведения, как и текст, наделен и временным и пространственным бытием: взятый как единое целое, схватываемый единым актом восприятия, он пространственен, а последовательно развертываясь от одной фразы к другой, он реализуется как темпоральный, само его содержание по необходимости воспроизводит пространственно-временную картину мира [4: 1174], передаваемую косвенными средствами рассказывания. Задачей читателя в этом случае

является не столько восприятие словесной ткани текста, сколько понимание «внутренней формы» (А.А.Потебня) слова.

Мы предлагаем на материале фантастических повестей Н.В.Гоголя рассмотреть некоторые особенности языка художественного текста в его пространственном аспекте и посмотреть, как, по мнению писателя, возможно осуществить переход от восприятия к пониманию и какие перспективы подобное движение открывает.

Как уже известно, в художественном мире так называемых «фантастических повестей» Н.В.Гоголя в пределах одного топоса обнаруживаются два типа пространств, противоположных по своим характеристикам. Номинационное поле этих пространственно-временных типов достаточно широкое: бытовое и фантастическое, реальное и ирреальное, обыденное и волшебное, дневное и ночное, физическое и чувственное. Каждое из этих названий отражает определенную характеристику, идентифицируемого им пространства, но не является достаточно полным и исчерпывающим, тем более что подобная идентификация необходима скорее для читателя, нежели для героя, который, попадая в условия чужого ему типу пространства, принимает его законы и форму существования. Наименее безболезненный характер эта трансформация носит для героев «Вечеров...» и «Миргорода», так как сюжетное пространство повестей представляет собой топос, в условиях которого и сосуществуют в топографической определенности два типа открытых к взаимопроникновению пространств. Так, Данило Бурульбаш и Хома Брут свободно передвигаются во всем в комплексе существующих типов пространств, а «в Киеве все бабы, которые сидят на базаре, – все ведьмы» [5: 607]. Сложнее обстоит дело с повестью «петербургского» периода «Портрет», которую исследователи по способу изображения действительности относят к реализму. Здесь встреча героя с ирреальным пространством происходит в момент сна. Но об этом позже.

Итак, в вопросе идентификации пространства становится актуальным выявление характера того набора «примет», который и позволяет определить его тип. Одним из наиболее сильных маркирующих средств типологизации пространства у Н.В.Гоголя становится чувство страха, которое так же сопряжено с проблемой номинации, так как представлено у Н.В.Гоголя в его дихотомической сущности, следовательно, процесс восприятия этого страха проходит от стадии тревоги (впервые оно называется как «странное, неизъяснимое» [6], «томительное, неприятное и вместе с тем сладкое» [5] «непонятное самому себе чувство» [7]), до собственно страха – встречи с ирреальным. Это влечет за собой и смену понятий, свойственную каждому из пространственных типов. В языке пространственных представлений Н.В.Гоголя страх является сигналом и символом иномирия. Эта модель, по Гоголю, носит общекультурный и межнациональный характер, так как проходит свой путь от «украинских» сборников: «Вечера на хуторе близ Диканьки» и «Миргород», до так называемых «Петербургских повестей», где и получает, на наш взгляд, наиболее полное осмысление. Так, например, в повести «Портрет» чувство страха связано с атрибутивностью самого портрета и актуализируется автором с устойчивой постоянностью: «Произнесши это, художник вдруг задрожал и побледнел: на него глядело, высунувшись из-за поставленного холста, чье-то судорожное лицо. Два страшные глаза прямо вперились в него» [7: 94], «Даже страшно ходить по комнате; ему казалось, как будто сейчас же кто-то другой станет ходить позади его» [там же: 196], «Полный страха смотрел он, не заметит ли старик» [там же: 198] или «А это чей портрет... Будто в самом деле был такой страшный» [там же: 104]. Здесь необходимо отметить, что на градационной шкале Н.В.Гоголя рядом со словом «страх» рядом стоят «страсть» и «страдание». Обладая прекрасным чувством языка, который есть «основа всякого духовного опыта, в том числе и художественного» [3: 188], писатель с поразительной точностью связывает между собой эти слова. Если обратиться к словарю М.Фасмера, то можно обнаружить, что этимологически слово «страсть» имеет общую производную **srā* вместе со «страх» и «страдать». Так, первое значение слова «страсть» – это «горе, страдание, печаль», второе – «страх» [8: 770-771]. Первоначение же слова «страх» определяется как «ощепенение» [там же: 772]. Это оказывает определенное влияние на изобразительный характер языка писателя. При передаче движения героя в пространстве, Гоголь, широко используя богатства языковых и лексических средств (метафоры, сравнения, разговорные конструкции, синтаксические инверсии и т.д.), обращается к определенному смысловому минимуму, названному Ю.В.Манном «гоголевской формулой «окаменения», «омертвления» [9: 366]. Герой, оказавшийся в ситуации причастности двум типам пространств, оказывается неспособным совершать какие-либо действия: «Кум с разинутым ртом превратился в камень» [6: 141], «Как будто окаменев, не сдвинувшись с места, слушал Петро...» [10: 160], «...но старые и малые все еще не думали очнуться и долго стояли, потупив головы...» [11: 332], «Философ хотел только оттолкнуть ее руками, но, к удивлению заметил, что руки его не могут приподняться, ноги не двигались» [5: 569], «Чартков силился вскрикнуть – почувствовал, что у него нет голоса, силился пошевеливаться, сделать какое-нибудь движенье – не движутся члены» [7: 97].

Вышесказанное тесным образом переплетается с еще одной особенностью художественного языка Н.В.Гоголя, – взятого в его функции моделирования художественного пространства и времени, – композиционной инверсией, которая, как и инверсия синтаксическая, стилистически и семантически маркирована. Подобное выстраивание повествования не только обнажает то свойство текста, которое Р.Барт определил как неустраимую «множественность смыслов» [12: 417], но в некотором смысле стремится к

преодолению этой множественности. В этом случае, дискретность и линейность как основные онтологические свойства текста, обусловленные особенностями человеческого интеллекта, которому свойственно разделять информацию на определенные информационные блоки и воспринимать их в определенной последовательности, вступают в противоречие с повествованием и пространственно-временной организацией художественного произведения, которое, в отличие, скажем, от исторического повествования, носит нелинейный характер. Так, например, уже цитируемая нами повесть «Страшная месть» представляет собой аналепсис,¹ оригинальную композиционную инверсию, результат которой – сближение событий, разделенных большим временным отрезком, а, следовательно, и самих времен: повествование о двух братьях, период козачества и настоящее время рассказчика – старца-бандуриста. Еще одной особенностью пространственно-временной организации повестей Н.В.Гоголя является другой тип композиционной инверсии – пролепсис, «рассказ, забегающий вперед основного повествования, чтобы объяснить значимость совершающихся в настоящем событий» [13: 90]. Подобный «сбой» в линейном повествовании соотносим с мотивом прозрения и представлен через мотив сна героя, не пассивно-иллюстративным по типу своей активности, но сюжетно значимым. Так, например, в повести «Майская ночь, или Утопленница» Левко именно во сне получает записку, согласно которой голова не только должен был женить Левка, но и починить мосты и даже «...не давать обывательских лошадей...судовым паничам» [14: 206]; в «Страшной мести» именно во сне Катерине впервые узнает о двух ипостасях своего отца; в «Портрете» Чартков сначала во сне, и только потом наяву получает тысячу червонных. Интересна в этом случае форма перехода из реального типа пространства в пространство сна, соединяющего в себе черты бытового и фантастического. Значимым является тот факт, что, казалось бы, в отстраненных по времени своего создания, географической идентификации и идейном плане повестях, автор демонстрирует нам одну модель актуализации пространства сна. Переход героя из бытового пространства в пространство сна происходит «невольнo», «неожиданно», внешне никак не отмечен, но акцентируется на текстовом уровне. Переход из одного типа пространства выделен графически (многоточие) и грамматически (глаголы прошедшего времени несовершенного вида, передающие растянутость и неопределенность времени бытовых сцен; и совершенный вид глаголов для передачи времени момента сна).

«Непреодолимый сон быстро стал смыкать ему зеницы; усталые члены готовы были забыться и онеметь; голова клонилась... “Нет, эдак я засну еще здесь!” – говорил он, подымаясь на ноги и протирая глаза. **Оглянувшись**: ночь казалась перед ним еще блистательнее. Какое-то странное, упоительное сияние **примешалось** к блеску месяца ...Серебряный туман **пал** на окрестность. С изумлением глядел он в неподвижные воды пруда: старинный господский дом, **опрокинувшись** вниз, виден был в нем чист и в каком-то ясном величии».

«Майская ночь, или Утопленница» [200-201]

«...а между тем глаза его невольнo **глядели** сквозь шелку ширм на закутанный простыней портрет. Сиянье месяца **усиливало** белизну простыни, и ему казалось, что страшные глаза стали даже просвечивать сквозь холстину. Со страхом **вперил** он пристальнее глаза, как бы желая удостовериться, что это вздор. Но **наконец уже в самом деле...он видит**, видит ясно: простыни **уже** нет... портрет открыт весь и глядит мимо всего, что ни есть вокруг, прямо в него, глядит просто к нему вовнутрь.... У него захолонуло сердце. И видит: старик **пошевелился** и вдруг **уперся** в рамку, обеими руками».

«Портрет» [97].

В свете этого возникает необходимость ответа на вопрос, какую функционально-семантическую нагрузку несут подобные композиционные инверсии. В нашем понимании, маркировочный характер чувства страха и «игры со временем» помогают преодолеть ту потенциальную двусмысленность, которая, согласно М.И.Шапиру [15: 1258], свойственна почти любой языковой форме, и предпосылки к которой создаются одновременной актуализацией художественного и бытового понимания текста, потому как язык для выражения поэтического значения часто привлекает формы бытового языка. Средством подобного преодоления становится «поэтическая функция» (Р.Якобсон) языка, так как «действительный смысл художественного слова никогда не замыкается в его буквальном смысле» [16: 4], а приобретает свое значение в тексте. Так, соприсутствие времен в произведениях Н.В.Гоголя отсылает нас не только к общеромантической эстетике сближения прошлого, настоящего и будущего, начала и конца, но и представляет нам (как и в случае страха-страдания) ситуацию восстановления первоначального слова «конец»: «присхожу», «возникаю» [17: 310], открывая возможный путь перехода от восприятия к пониманию.

Особенность языка художественного текста в его пространственно-временном аспекте презентует творческую установку Н.В.Гоголя на отмену географических и культурных границ и сближение на всех уровнях текста не только русского и украинского национальных языков, но и типов культур.

¹ Аналепсис (греч. ἀνάληψις – взятие назад, возвращение) – рассказ, возвращающийся назад, чтобы дать пояснение будущему, ставшему настоящим, и того представления о нем, которое сформировалось в прошлом [13: 90]

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кораблев А.А. Поэтика словесного творчества: Системология целостности. – Донецк, 2001.
2. Бычков В.В. Эстетика. – М., 2004
3. Домашенко А.В. Об интерпретации и толковании: Монография. – Донецк, 2007.
4. Роднянская И.Б. Художественное время и художественное пространство // Литературная Энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н.Николюкина – М., 2003.
5. Гоголь Н.В. Вий // Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 7т. – Т.2. – М., 2006.
6. Гоголь Н.В. Сорочинская ярмарка // Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 7т. – Т.1. – М., 2006.
7. Гоголь Н.В. Портрет // Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 7т. – Т.3. – М., 2006.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. – Т.3 / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – М., 1987.
9. Манн Ю.В. Поэтика Гоголя. – М., 1988
10. Гоголь Н.В. Вечер накануне Ивана Купала // Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 7т. – Т.1. – М., 2006.
11. Гоголь Н.В. Страшная месть // Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 7т. – Т.1– М., 2006.
12. Барт Р. От произведения к тексту // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М., 1989.
13. Рикёр П. Время и рассказ. Т.2 Конфигурации в вымышленном рассказе – М., СПб., 2000.
14. Гоголь Н.В. Майская ночь, или Утопленница // Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 7т. – Т.1. – М., 2006.
15. Шапир М.И. Язык художественной литературы // Литературная Энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н.Николюкина – М., 2003.
16. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. – М., 1991.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4т.– Т.2. /Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – М., 1987

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталя Платонова – аспірантка Донецького національного університету.
Наукові інтереси: лінгвістика тексту, стилістика, поетика.

МОДАЛЬНІСТЬ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ**Наталя НЕРА (Львів, Україна)**

У статті розглядається модальність у структурі невласне-прямого мовлення на основі романів В. Вульф і Ф.Форестера. Явище проаналізовано через призму семантики модальних дієслів та модальних слів. Виділено первинну і вторинну функції модальних дієслів.

The article deals with the modality within the structure of free indirect speech in the novels by V. Woolf and E. Forster. This phenomenon is analyzed from the point of view of semantics of modal verbs and modal words. There have been distinguished primary and secondary functions of modal verbs.

Проблема модальності є не тільки лінгвістичною, але й філософською. Неоднозначне тлумачення модальності у філософії зумовило різне розуміння модальності у мовознавстві. Категорію модальності одні лінгвісти визначають як семантичну, інші - як синтаксичну, а деякі вчені вважають її граматичною чи логікою – граматичною категорією [5:229].

У цій статті розглянемо модальність невласне-прямого мовлення (НПМ) у двох вимірах на основі романів В. Вульф: "To the lighthouse" ("^о маяку"); "Dalloway" ("Місіс Деловей") і "Orlando" ("Орландо") та Е. Форестер "A room with a view" ("Кімната з виглядом"). Предметом дослідження є модальність НПМ в художньому дискурсі. Модальність – це мовна універсалія, яка належить до головних категорій мови. За словником іншомовних слів термін модальність (від лат.тосіш-спосіб) – це граматична категорія, що виражає відношення змісту висловлювання до об'єктивної дійсності. Модальність є істотною ознакою речення, яка може бути виражена інтонацією, морфологічними, лексико-граматичними та іншими засобами [10:442]. Л.С. Ермолаєва розрізняє дві основні модальності – "внутрішню" і "зовнішню". Під "внутрішньою" модальністю розуміється відношення суб'єкта дійсності до здійснюваної дії; під "зовнішньою" – відносини змісту речення до дійсності в плані реальності – нереальності (I тип) і ступінь впевненості мовця у фактах, які ним повідомляються (II тип) [7:98].

Аналіз праць присвячених проблемам модальності, дає змогу простежити різні підходи щодо цього явища. Йдеться передусім про дефініцію категорії модальності. В. Козловський стверджує, що модальність-це синтаксична категорія, яка передає співвідношення між змістом речення й об'єктивною дійсністю [11:48]. Модальність, на думку Баллі – це душа речення, яка утворюється переважно в результаті активної операції мовця [3:44]. Кухаренко В.А. вважає, що модальність – обов'язкова категорія художнього тексту. Так само як не існує тексту стилістично нейтрального, не існує тексту, позбавленого модальності. Вона онтологічно властива тексту, тому що останній є результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності і, природно, відображає не просто світ, але і світ, побачений очима автора [12:83].

Одним із аспектів диференціації категорії модальності є протиставлення об'єктивної (ОМ) і суб'єктивної модальності (СМ). На думку В.З.Панфілова, ОМ "відображає характер об'єктивних зв'язків, наявних в тій чи іншій ситуації, на яку направлений пізнавальний акт, а саме зв'язки можливі, дійсні і необхідні". ОМ – це обов'язкова ознака будь-якого висловлювання, відображає ставлення висловлювання до дійсності, одна з категорій, яка формує предикативну одиницю речення [13, с.39]. СМ – факультативна ознака висловлювання, смисловою основою якої є поняття оцінки, яке містить не лише логічну кваліфікацію інформації, але й різні види емоційної реакції [3:230].

В.Виноградов виділяє суб'єкт та об'єкт модальності. У конкретному реченні значення особи, часу, модальності встановлюється з позицій мовця. Ставлення до повідомлення, що міститься у реченні, до дійсності - це і є передусім, модальне значення. Те, що повідомляється може мислитись мовцем як реальне, наявне у минулому або теперішньому, як таке, що може реалізуватись у майбутньому, як бажане, як недійсне, як таке, що вимагають від когось [4: 268].

Найрельєфніше модальність тексту представлена на лексичному рівні. Семантична структура слова в художньому тексті не еквівалентна семантичній структурі того ж самого слова у мові. Будь-яке слово в тексті, незалежно від його морфологічного статусу, може реалізувати суб'єктивну авторську оцінку зображуваного.

Дослідження показують, що модальна лексика зустрічається в більшості фрагментах сучасної англійської прози. Ильиш Б.А. помітив, що модальність може бути виражена в реченні різними способами, а саме модальними словами і дієсловами, інколи просто словами, інтонацією і врешті-решт способом дієслова [9:190].

Розглядаючи модальні значення, за основу прийнята класифікація Л.С.Ермолаєвої, яка умовно виділяє два види модальності. Кожний вид характеризується своїми особливостями. Специфіка першого полягає, по-перше, в тому, що цей вид не дає модальної характеристики всього речення, а лише модальну характеристику відносин у реченні (саме тому цей вид ще називають "внутрішньою модальністю"). По-друге, ця модальна характеристика відображає дію, яка ще не відбулася (можлива, необхідна, бажана). Щодо другого виду модальності особлива роль належить мовцю, оскільки в цьому виді модальності відображається ступінь впевненості, сумніву (чи невпевненості) мовця відповідно до змісту всього зображення дійсності.

Основним способом вираження модального відношення між суб'єктом дії і дією в англійському реченні є модальні дієслова. Цей спосіб-лексико-синтаксичний, оскільки модальне значення передається за допомогою лексичного значення модального дієслова. В даній роботі розглядаються такі модальні дієслова: *can (could), may (might), must, ought to, shall (should), will (would)*. Своєрідність модальних дієслів полягає в тому, що вони виражають не дію, а відношення до неї; в реченні модальні дієслова виконують лише одну синтаксичну функцію - функцію першого члена модального складеного присудка. Однак модальні дієслова можуть функціонувати по різному у зв'язку з комунікативною спрямованістю відносин, які вони виражають. Будь-яке модальне відношення встановлюється мовцем.

При передачі чужого мовлення чи думки мовець повідомляє не своє модальне відношення, а відношення тої особи, про яку він пише: "How delightful to see you!" said Clarissa. She said it to everyone. How delightful to see you! She was at her worst-effusive, insincere. It was a great mistake to have come. He should have stayed at home and read his book, thought Peter Walsh; should have gone to a music hall; he should have stayed at home, for he knew no one [18:122]. В наведеному прикладі передається лише відношення мовця та виражається необхідність виконання дії, як правило, це дієслово передає пораду і настанову.

Модальне дієслово **will** має значення волевиявлення. Як відмічає Ф.Р.Пальмер, дієслово *will* передає ініціативу, яка іде від підмета (internal initiative), на відміну від дієслова *shall*, яке показує, що ініціатива належить іншій особі (external initiative) [17:114-115]. При вживанні дієслова *will* з 1-ю особою – I will- ініціатива виявлення волі належить мовцю. При застосуванні дієслова *will* з П-ю особою – Will you...? – ініціатива належить особі, до якої звертаються і яка є суб'єктом дії. Щодо застосування *will* і форми минулого часу з Ш-ю особою – would – передає бажання чи небажання не самого мовця, а іншої особи, виконати дію. Наприклад: "At a certain moment, she supposed, the house would become so shabby that something must be done. If they could be taught to wipe their feet and not bring the beach in with them – that would be something" [20:20]. В даному прикладі ініціатором модального відношення є суб'єкт дії, який виражає емоційну оцінку щодо даної проблеми, використовуючи умовний спосіб.

В наступному прикладі ініціатором модальності виступає головна героїня, яка виражає своє ставлення до дії, використовуючи модальне слово **would** декілька раз: "When would those children come? When would they all be off? She fidgeted. That man she thought, her anger rising in her, never gave; that man took. She, on the other hand, would be forced to give" [20:112]. В наведеному прикладі спостерігається внутрішня динаміка почуттів героя.

Серед дієслів, які виражають модальне значення необхідності, першим слід назвати **must**. Його первинне значення – необхідності, але в контексті на нього можуть накладатись інші відтінки, такі як: необхідність, обов'язок, неминучість, змушення. Модальне дієслово *must* - найбільш категоричне, яке вказує на необхідність виконання дії [8:28-29]. Наступний уривок з тексту ілюструє об'єктивну необхідність дії, виражену за допомогою *must*: "Charles Tensely thought him the greatest metaphysician of the time, she said. But he must have more than that. He must have sympathy. He must be assured that he too lived in the heart of life; was needed; not here only, but all over the world..." [20:27].

Слід звернути увагу на те, що модальні дієслова вживаються в НПІМ багаторазово, створюючи ритм "наростання", вносячи в оповідь динаміку.

Третє модальне дієслово, яке виражає необхідність, - дієслово *ought to* – схоже за значенням до *should*, однак відрізняється більшою суб'єктивністю, обумовленою думкою однієї людини, яку інші не розділяють. З цього приводу Ф.Р. Пальмер підкреслює, що дієслово *ought to* дозволяє не здійснювати дію, що неможливо для *must* [17: 120]. Суб'єктивне відношення мовця при вживанні дієслова *ought to* в багатьох випадках підкреслюється наявністю таких слів, як *probably, perhaps, rather*, які знімають категоричність значення необхідності та вносять відтінок суб'єктивності: "The Honeychurches were a respectable family, but he began to realize that Lucy was different; perhaps he ought to introduce her into more appropriate society as soon as possible" [15: 41]

Четвертим модальним дієсловом, яке має значення необхідності, є дієслово *shall*. Передаючи відтінок необхідності, значення обов'язку (obligation) зумовлене суб'єктивною думкою мовця [16: 266]. Це дієслово вживається, коли мовець обіцяє щось виконати або заставляє когось виконати ту чи іншу дію: "Now I shall have to pay in my own person for those desires," she reflected; "for women are not obedient, chaste, scented, and exquisitely appareled by nature..." [19: 77].

Питальне речення з дієсловом *shall* містить питання мовця про думку співрозмовника з приводу виконання ним дії: "Shall I tell her, he thought, or not? He would like to make a clean breast of it all. But she is too cold, he thought; sewing, with her scissors..." [18: 32]. В наведеному вище прикладі спостерігається мінімальна емоційність, проте зберігається відтінок суб'єктивності. На думку Ф. Р. Пальмера, формальною ознакою вживання модального дієслова *shall* в значенні обов'язку є неможливість замінити *shall* на *will* [17: 114].

Дуже рідко вживається в художній літературі форма минулого часу дієслова *shall* – *should*. Можливо, це пояснюється, по-перше, тим, що значення обов'язку, емоційно забарвлене, не властиве контексту минулого часу; по-друге, тим, що форма *should* переважно зустрічається в контексті теперішнього часу [8: 35].

Модальними дієсловами, які виражають можливість є дієслова *can* і *may*. Для дієслова *can* в загальнолітературній мові найбільш звичайним значенням буде значення можливості, витікаючої з наявності умов для здійснення дії зокрема, або відсутності перешкод для здійснення дії, вираженої дієсловом [6: 40]. Наявність умов для здійснення дії часто зрозуміло з контексту, синтаксичного чи лексичного. Прикладом синтаксичного контексту може бути підрядне речення причини і умови, яке показує, чому саме можливе здійснення дії: "But if he can conceive of her, then in some sort she exists, he thinks, and advancing down the path with his eyes upon sky and branches he rapidly endows them with womanhood..." [18: 42]. Щодо лексичного контексту реалізації дії можуть бути різні слова, які вказують на можливість виконання дії: "All I can do, once I set foot on English soil is to pour our tea and ask my lords how they like it" [19: 77].

Відсутність можливості здійснення дії також може впливати з синтаксичного контексту. В наступному прикладі в підрядному реченні обґрунтовується відсутність можливості здійснення дії: "We can't all be Titians and we can't all be Darwin's, he said; at the same time he doubted whether you could have your Darwin and your Titian if it weren't for humble people like ourselves" [20:52].

В контексті минулого часу форма минулого часу дієслова *can* – *could* виражає наявність чи відсутність можливості виконання дії в якийсь момент в минулому при певних умовах на це: "Looking along the level of Mr. Banker's glance at her, she thought that no woman could worship another woman in the way he worshipped; they could only seek shelter under the shade which Mr. Banker extended over them both" [20: 35].

Щодо дієслова *may*, то воно є одним із перших, яке виражає значення можливості, на основі дозволу. В наступному прикладі ми зустрічаємо *may* в значенні дозволу, але герой запитує самого себе, адже не може знайти чіткої відповіді на ті речі, які не дають йому спокою: "So, he thinks, may I never go back to the lamplight; to the sitting-room; never finish my book; never knock out my pipe; never ring for Mrs. Turner to clear away..." [18:43]. Минула форма дієслова *may* – *might* зустрічається рідше, ніж форма теперішнього часу, проте має більш конкретне значення: "He might be pressing a sovereign into some frozen old woman's hand in the street, James thought; he might be shouting out at some fishermen's sports; he might be waving his arms in the air with excitement" [20: 137].

Незважаючи на те, що два види модальних відношень встановлюються мовцем, для другого типу роль мовця – надзвичайно важлива. Це модальне значення в англійській мові передається модальними дієсловами, формами майбутнього часу, формами способів (дійсного і індикатива) і конструкціями з дієсловом *should* в певному синтаксичному контексті і часі. Так, В. А. Адмоні вважає, що "модальні дієслова в першу чергу пов'язані з виразом стану і внутрішньої дії. Лише в другу чергу вони можуть служити для виявлення модального змісту в точному значенні, для оцінки реальності процесу, вираженого в реченні" [2: 75-76].

Як правило, модальні дієслова вживаються в двох різних функціях. В своїй основній, первинній функції, модальні дієслова виражають відношення між суб'єктом дії і дією, яка передає необхідність, можливість чи бажаність. Вторинне значення модального дієслова несе в собі відношення мовця до змісту всього речення в плані співвідношення до дійсності [8: 84]. Таким чином, приведений нище приклад має подвійну природу: "People must notice; people must see. People, she thought, looking at the crowd staring at the motor car; the English

people, with their children and their horses and their clothes..." [18: 12], і може інтерпретуватись так: "Люди повинні все помічати та бачити"(первинне значення) і "Напевно, люди все помічають і бачать" (вторинне значення).

Модальні дієслова у первинній функції зберігають в більшій чи меншій мірі своє конкретне лексичне значення - необхідність, можливість, бажаність. Значення модальних дієслів у вторинній функції зближається, оскільки всі дієслова передають різні відтінки припущення, від більшої міри впевненості до сумніву і навіть невідповідності дійсності.

Аналіз вживання модальних дієслів у НПМ показав, що у первинній функції вони можуть залежно від контексту виражати як об'єктивну, так і суб'єктивну модальність, а у вторинній-лише суб'єктивну, оскільки мовець виражає свою особисту думку.

У вторинній функції в значенні припущення вживаються такі модальні дієслова: *must, should, ought to, may (might), can (could)*.

Must може виражати не лише обгрунтоване, але і нереальне припущення -в певному синтаксичному контексті. Наприклад: It must have happened then, thought Mrs. Ramsay; they are engaged [20: 71]. Модальні дієслова **should** і **ought to** у вторинній функції виражають припущення з меншою мірою категоричності, у порівнянні з *must*. Наприклад: "... without genius we should be upset and undone. Most august, most lucid of beams ' -thus she was apostrophizing the hump on the cushion and she realized her mistake"[18:101]. У стверджувальній формі *should have V(3)* виражає дію, яка могла відбутися, але не відбулася за певних обставин у минулому. Модальна лексика в більшості випадків виступає як засіб індивідуалізації і психологізації зображення: "He should have stayed at home and read his book, thought Peter Walsh; should have gone to a music hall; he should have stayed at home, for he knew no one"[18:123].

Дієслово *ought to* відрізняється більшою суб'єктивністю і емоційністю у порівнянні з *should*: "Oh, thanks, everything, said Lily Briscoe nervously. No; she could not do it. She ought to have floated off instantly upon some wave of sympathetic expansion: the pressure on her was tremendous.. "[20: 112].

В НПМ з модальним дієсловом *can* переважає семантика глибоких внутрішніх вагань, невпевненості, недовіри. Разом з такими словами як *hardly, only, never, little, can* може виражати малу ймовірність виконання дії: "You're shocked, but I intend to shock you. I can reach you in no other way. You must marry, or your life will be wasted. You can change love, ignore it, muddle it, but you can never pull it out of you" [15: 94]. Форма минулого часу *can – could* – у вторинній функції може передавати або припущення зроблене в минулому, або припущення, яке відноситься до теперішнього часу, але в менш категоричній формі "Could it be Queen Victoria then, or Lord Melbourne? Was it from them that the great discovery of marriage preceded? she pondered" [19:119].

У НПМ **may** у вторинній функції вживається як з неперфектним, так із перфектним інфінітивом. Форма *might+perfect infinitive*. Виражає припущення, яке відноситься до минулого часу, у можливості якого мовець не впевнений: "But why was it like that they came? She could not help feeling annoyed with them; they might have come more cheerfully; they might have given him what, now that they were off, she would not have the chance of giving him" [20:116].

В англійській мові нерідко модальні відтінки припущення реалізуються за допомогою модальних слів: *certainly, sure, probably, no doubt, really, indeed, actually*. Передаючи різні відтінки відношення мовця, модальні слова в структурі НПМ характеризуються суб'єктивно-індивідуальною репрезентацією: "I'm growing up, she thought, taking her taper. I'm losing my illusions, perhaps to acquire new ones, and she paced down the long gallery to her bedroom"[19:85]. Наявність *perhaps* сигналізує про внутрішні рефлексії персонажа, про НПМ. "It's probably the Queen, thought Mrs. Dalloway, coming out of Mulberry's with her flowers; the Queen"[19: 13]. Це модальне дієслово передає процес роздумів героя, почуття невпевненості, вагань, турботи.

У даній статті розглянуто два види модальності і основні способи їх вираження в системі англійського дієслова. Як показує аналіз, модальні дієслова в НПМ є частотними. Модальні дієслова передають почуття глибоких сумнівів, невпевненості. Модальність представляє собою систему різнохарактерних і різноаспектних засобів кваліфікації повідомлюваного через лексичні і граматичні засоби мови. Спостереження показують, що реалізація модального значення у художньому дискурсі залежить від способу інтеграції мовних (лексичних і граматичних) засобів вираження модальності в реченні. Лексичні маркери виражені переважно дієсловами, а граматичні умовним способом дієслова. Така граматична презентація властива дискурсивній структурі сучасної англомовної художньої прози.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адамец П. К вопросу о модификациях и модальных трансформациях со значением необходимости и возможности.– Ceskoslovenska rusistika. 1968, xii, №2. – 42с.
2. Адмони В.Г. Синтаксис современного немецкого языка. Л., 1973. –366 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961. – 394с.
4. Виноградов В. В. О категориях модальности и модальных словах в русском языке // Исследования русской грамматике. – М., 1975, С.53–87.
5. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія)–Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001.–495с.

6. Долгополова З. К. Модальные глаголы в английском языке. М., 1961.–86с.
7. Ермолаева Л.С. Типология системы наклонения в современных германских языках.–ВЯ, 1977, №4, С. 97–106.
8. Зверева Е. А. Научная речь и модальность (Система английского глагола). Л., 1983.–160с.
9. Ильиш Б. А. Современный английский язык. М., 1948. – 348с.
10. Словник іншомовних слів – Київ, 1974. – 775с.
11. Козловський В.В. До питання дефініційної мовної модальності //Мовознавство. – 1978. – №3, С 26–28.
12. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця, Нова Книга, 2004.–272С.
13. Панфилов В. З. Роль модальности в конституировании предложения и суждения.– Вопр. языкознания, 1977, № 4, С. 37–48.
14. Austin J. How to do things with words. – Cambridge: Harvard University Press, 2000. – 169с.
15. Forster E. M. A room with a view. – Penguin Books, 2003. – 104р.
16. Jespersen O.A. A modern English grammar. Copengagen; London, 1949, Pts IV (XXX+400p.), V (XV+528p.), VII (X+683p.).
17. Palmer F. R. A linguistic study of the English verb. Univ. of Miami Press, 1968. XII + 199p.
18. Woolf V. Mrs. Dalloway. – L.: Wordsworth Classics, 2003. – 146p.
19. Woolf V. Orlando. – L.: Penguin Books, 1993.– 167p.
20. Woolf V. To the Lighthouse.– L.: Wordsworth Classics, 2002. – 160p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Нера – аспірантка кафедри англійської філології ЛНУ імені Івана Франка.

Наукові інтереси: категорія модальності.

ІКОНІЧНИЙ СПОСІБ ЗОБРАЖЕННЯ ПЕЙЗАЖУ В АВСТРАЛІЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Юлія СВІРІДОВА (Житомир, Україна)

У статті розглянуто поняття “іконічність”, проаналізовано способи відтворення іконічності в зображенні пейзажу, наведено стилістичний аналіз віршованих текстів й представлено основні принципи іконічності.

The article focuses on the notion of iconicity. The main principles of iconicity and the ways of its actualization in poetic texts of landscape are analyzed. The stylistic analysis of the fragment is given.

Когнітивні дослідження художнього тексту доводять, що іконічність оперує на всіх рівнях мови (фонологічному, морфологічному та синтаксичному). Увага до явища іконічності та її втілення у мові є одним із **актуальних** напрямів сучасних лінгвістичних розвідок. **Метою** нашої статті є дослідження іконічності як одного із способів зображення пейзажу в австралійських поетичних текстах. **Об’єктом** вивчення є поетика пейзажу, **предметом** – способи відтворення іконічності в зображенні пейзажу.

У світлі нашого дослідження пейзаж визначаємо як лінгвокогнітивне утворення, породжене контекстуальною взаємодією номінативних одиниць й образів. Пейзаж як самостійне художнє явище виник на початку XVIII століття, що пов’язано з усвідомленням та виокремленням людиною себе з навколишнього світу. Природні нариси, як зазначає В.Вольф, до середини XVIII століття не тяжіли до імітування характеру сприйняття (patterns of perception), натомість були пов’язані іншими логічними та умовними зв’язками і зображувались як статичні зовнішні явища [17: el.ref]. Саме наприкінці XVIII століття у художній літературі вербальні дескрипції почали іконічно відтворювати те, що відчувалось при сприйнятті природи [там само].

Іконічність одна із не багатьох сфер досліджень, на теренах якої лінгвістика та літературознавство можуть плідно взаємодіяти. Її міждисциплінарний характер допомагає краще зрозуміти як мова структурована. До того ж вона надає можливість детальніше пізнати якими інструментами та методами послуговуються поети, що веде до глибшого сприйняття художнього тексту [6: 1]. Сприйняття рис іконічності у мові й літературі залежить від інтерпретатора, який здатен пов’язати значення з його формальним вираженням. Те, що стосується всіх знаків, також стосується іконічного знака: він потребує роз’яснення (it is not self-explanatory) [11: el.ref].

У термінах Ч.Пірса під іконічністю розуміють природну подібність між формою знака (“позначувальним”, незалежно від того, чи то є літера, звук, слово, певна словесна структура або навіть відсутність знака), об’єктом чи концептом (“позначуваним”) співвідносним з ним у світі чи скоріше в людському сприйнятті світу [11: el.ref]. Відношення між позначувальним, позначуваним і значенням представлені у вигляді трикутника. Залежно від встановлених зв’язків виділяють символ, індекс й іконічний знак. Останній, характеризується схожістю з об’єктом референції [16: 552].

У літературознавстві іконічність стала предметом вивчення у зв’язку із мімезисом як таким способом художнього відображення дійсності за допомогою якого предмети, події чи явища світу виявляються тотожними або подібними до реально існуючих [1: 61]. Найкращим прикладом відтворення іконічності в мові слугує стилістичний прийом ономапоєї [16: 552]. У свою чергу ономапоєю, звуко-символізм, синестезію тощо відносять до образної іконічності, оскільки вони “фіксують подібність з об’єктом-референтом” [2: 77]. Тобто іконічні образи демонструють прямий взаємозв’язок між позначуваним та позначувальним й відображають “вертикальні відносини між останніми” [4: 44]. Крім образної іконічності виділяють також графічну або діаграматичну, яка базується на відношеннях між знаками, що

віддзеркалюють подібні зв'язки між об'єктом та дією [11: el.ef]. Це може бути порядок слів як відбиток послідовності подій, риторичні фігури, нарративні прийоми тощо [див. 8]. До того ж у зв'язку з діаграматичною іконічністю деякі вчені говорять про таке явище як ізохронія [див. 12; 6: 13], коли порядок складових елементів словесних структур відображає темпоральний порядок подій до яких вони відносяться та які називають у часі [6: 13]. Лінгвістичні дослідження пейзажу в прозових творах виявили превалювання графічної іконічності [див. 17; 18]. Проте у поетичних текстах ми вважаємо відбувається взаємодія графічної та образної іконічності, які допомагають відтворити повну пейзажну картинку, що досягається шляхом поєднання смислу, звуків та образів.

Отже, розглянемо як основні принципи іконічності, а саме: принцип послідовності, кількості, дистанції чи відстані – працюють для створення пейзажу. Проаналізуємо віршований текст Дж.Кінсела “Сизигія”[13: el.ref]:

<i>Syzygy</i>	<i>Сизигія</i>
<i>The point of impact</i>	<i>Момент впливу (удару)</i>
<i>fabricates & inde</i>	<i>фабрикує й не</i>
<i>pend {ates} enhances - a disc plough</i>	<i>зале (жнює) посилює – дископодібний плуг</i>
<i>or slave cylinder</i>	<i>або рабський циліндр</i>
<i>mixing mediums</i>	<i>перемішуючи умови життя</i>
<i>with disaster</i>	<i>із лихом</i>
<i>intra-personally: saltwash,</i>	<i>внутрішнь-особистісно: соляний приплив,</i>
<i>the creeks are storming</i>	<i>струмки штормують</i>
<i>the river</i>	<i>ріку</i>
	(перекл. наш. – Ю.С.)

Наведений поетичний текст представляє певні труднощі для перекладу, оскільки образ пейзажу, обумовлений назвою, є розчленованим й обіймає весь вірш. Сизигія (дав.-грец. σὺ-ζῦρος – “рос. живущий парой” єдність через координацію та вирівнювання) в астрономії означає вирівнювання по одній прямій трьох або більше астрономічних тіл, а саме Сонця, Землі та Місяця. Під час сизигії відбуваються сонячні та місячні затемнення, а також доволі сильні припливи [5: el.ef]. Слово *independate* авторський неологізм, окремі його елементи не несуть значення, *{ates}* дієслово *eat* у минулому часі, де закінчення *-s* вказує на третю особу однини, взагалі нонсенс для англійської граматики. У такий спосіб він постає суфіксом на позначення дієслова від іменника *independence* – незалежність. Розташування та виділення складів дієслова підпорядковується назві вірша. Другий та третій рядки наведеного поетичного тексту віддзеркалюють явище сизигії, де довжина третього рядку співвідноситься із припливом, графічно виділяючись на фоні всього тексту. Місяць та сонце представлені метафорично *a disc plough* – повний місяць, який виорює небо, *slave cylinder* – сонце, як раб, що повинен підкорятися зміні дня та ночі і мінятися із місяцем місяцями, і в момент сизигії підпорядковуватись вишукуванню з ним в одну лінію, що увиразнюється у роздрібненому поданні слова *independate*. Використання неалфавітних елементів & (знак і) фігурних скобок замість простих також вказує на послідовність лінії та єдність. Окрім того, якщо & (знак і-) перевернути, він буде нагадувати знак безкінечності – вічність природних процесів. У досліджуваному поетичному тексті образ пейзажу виникає на основі принципу послідовності, який зумовлює синтаксичне упорядкування компонентів словесного образу згідно з порядком подій, що відбуваються у реальному світі, втілених в одному складному реченні: в певний момент – *The point of impact / fabricates & inde pend {ates} enhances* – планети вишукуються по прямій і відбувається затемнення сонця або місяця – *a disc plough / or slave cylinder / mixing mediums* – й сильний приплив – *the creeks are storming / the river*. Таким чином іконічну природу мають не окремі вербальні знаки, а порядок їх слідування та розташування у межах віршованого тексту, а також їх темпоральний зв'язок [7: 2-3].

Візуальне представлення вірша у вигляді прибою (третя, сьома та восьми строки довші за інші) та прямої лінії (лівий край вірша) підкріплюється ще звуковим (алітерація). Домінантними виявляються шиплячі звуки /s/ /z/ /ts/ та голосний /i/. Шиплячі приголосні створюють шумовий ефект припливу, який підсилюється дієсловом *storm*, у значенні якого присутні семи бурхливості та шуму. Слово *syzygy* розкладене на звуки /s/ /z/ /i/ по всій поетичній тканині, останні наявні майже в кожному слові: *point, impact, fabricates, inde pend {ates}, enhances, disc, slave, cylinder, mixing, mediums, with, disaster, intra-personally, saltwash, creeks, storming, river*. Частотність використання звуків /p/ /o/, й /a/, /r/ у сильних позиціях (на початку та кінці) надає віршу темного мінорного відтінку, пов'язаного із затемненням, й сильного енергетичного характеру – бурхливість життя, певна агресія [див. 3], процес взаємодії. Отже, фоніка поетичного тексту структурована таким чином, що бере участь у розкритті його семантики. Консолідація образу пейзажу відбувається за допомогою фоніко-сміслової єдності тексту. Графічне уоформлення поетичної тканини візуалізує образ, акцентуючи необхідність його зорового сприйняття. Ідея віршу постає у представленні принципу єдності природи та людини або у термінах В.Соловйова стану “кохання-єдності”, що відбувається між активним початком людини й природи. Звідси характерний для романтизму

синкретизм, прагнення до єдності з природою і відродження архетипу САМОСТІ, в якому уособлений пошук людиною гармонії, цілісності та збалансованості.

Іконічний принцип відстані, який полягає у розташуванні в одному мовленнєвому ланцюгу в безпосередньому сусідстві сутностей, що належать до однієї галузі [1: 62], при створенні образу пейзажу часто порушується. Наприклад у фрагменті поетичного тексту Дж.Ш.Нільсона “ТРАВЕНЬ” [15: el.ref]: “*Shyly the silver-hatted mushrooms make / Soft entrance through/ And undelivered lovers, half awake, /Hear noises in the dew./ Yellow in all the earth and in the skies, /The world would seem /Faint as a widow mourning with soft eyes / And falling into a dream*” – “Соромливо срібно-голови гриби/ тихо продираються / І невимовлені коханці, напівсонні, /Чують шелест у росі/ Жовтим по всій землі і світу / Буде здаватись Всесвіт/ Слабким як вдова зажурена з ніжними очима, що у сон відходить” – спостерігається окрім граматичної інверсії, вживання у сильній позиції прикметників та прислівників *yellow, faint, shyly*, ще й несподіване порівняння *as a widow mourning with soft eyes and falling into a dream*, оскільки беззахисність та слабкість перш за все асоціюється із дитиною, яка спить. У такий спосіб слова, що входять до поетичного тексту, викликають різні асоціації, їх близьке розташування сприяє виникненню несподіваних образів, що викликають ефект дифузних емоцій, і які об’єднуються в пейзаж за допомогою методу “монтажу”. Окрім того, на упорядкування синтаксичної структури впливає напрям мапування, який у наведеному поетичному уривку є реверсивним – образ пейзажу створюються за допомогою проектування ознак вдови на об’єкти природи. Отже, іконічність нерозривно пов’язана із мапуванням між формою [структурою] та значенням у різних ступенях абстрагування – від конкретної атрибутивної схожості до абстрактної релятивної аналогії [10: 5]. Порушення іконічності у досліджуваному уривку виявляється не лише у недотриманні принципу відстані, а й принципу послідовності. Весь вірш – це уособлення ніжності, що йде від соромливості й містерії, яка приводить до споглядання та насолоди природною “тишею”.

Наступний іконічний принцип кількості зумовлений особливістю людського мислення до асоціації сутності, що має великий обсяг, з її великою кількістю [1: 62]. Насамперед у поезії він виявляється у вживанні різних видів повторів та паралелізму [там само: 62]. В пейзажі іноді цей принцип застосовується задля підкреслення різниці при просторовому сприйнятті об’єктів. Щось подібне є у живописі, де предмети, які безпосередньо розташовані на задньому плані, зображуються маленькими. Знайти вади або виявити чіткі риси неможливо, є лише обрис, тому можливим є лише фантазування, щодо краси зображеного. Об’єкти на першому плані зображені детальніше, на них концентрується увага, вони є силовими, оскільки втілюють зміст композиції і створюють більше ефекту, надають більше вражень. А в поезії, згідно з принципом кількості, силовим стає вислів, який містить більше слів, тому що “чим більше у вислові слів, тим важливішою та складнішою для вербалізації є інформація, втілена в ньому”. Простежити реалізацію принципу кількості можна на прикладі уривку вірша Д.Хаскела “Romanticism in the 1990s” [9: el.ref]:

Yachts

like gulls with upturned wings

alone in their element

silently flit across

a fine horizon

of thin, listless cloud.

Яхти

як чайки із перевернутими крилами

одні у своїй стихії

тихо пролітають через

чистий горизонт

вкритий рідкою, в’ялою хмарою

Дотримання принципу кількості дозволяє розкрити образ яхт, за допомогою порівняння *like gulls with upturned wings* та супутніх номінативних одиниць *alone (один), flit (перелітати, змінювати місце проживання)*, які розширюють та ускладнюють образ. Яхти вже не порівнюються, а безпосередньо є птицями, що ширяють у небі. Нарощення та ускладнення пейзажу відбувається за рахунок використання антитези *a fine horizon of thin, listless cloud*. Графічно рядки упорядковані так, що візуально вірш сприймається як вітрило яхти або “перевернуте крило”. Отже ці вияви локальної іконічності [див. 2: 77] підсилюються у наступному словесному образі досліджуваного віршованого тексту: “*The wind comes in clots/ The closer and closer/ they get to us/ the more they become / big, lumbering boats*” – “*Вітер надходить поривами/ чим ближче й ближче / вони наближаються до нас/ тим більші вони стають / великими незграбними човнами*” – додатковими виявами асонансу, алітерації й лексичного повтору, які створюють образ розчарування й огиди. Звідси, яхти це ніщо інше як примари, милування непізнаним й невідомим, пізнаючи які “рожеві окуляри спадають” й залишається “присмак гіркоти”. У такий спосіб відбувається відродження архетипу ВІЧНОГО МАНДРІВНИКА як безкінечного пошуку людиною життєвого смислу та себе. Окрім того, останні рядки вірша виступають антитезою початку, притаманний романтизму мотив прагнення високого наштовхується на реальність і розбивається (марність пошуків й сподівань), і вірш набуває оксиморонного забарвлення.

Отже, лінгвістичний аналіз віршованих текстів із зображенням пейзажу дозволяє зробити висновки про те, що іконічність як образна, так і діаграматична вдосконалене неповний пейзажний нарис, шляхом дотримання принципів послідовності, кількості та відстані, а іноді й порушення останніх, що приводить до розгортання несподіваних ландшафтів та викликає ефект дифузних емоцій. Коли поетичний рядок починає виділятися на фоні інших, він стає іконічним знаком, він є “основною ритмічною та візуальною одиницею

поетичного тексту» [14: 158]. Іконічний спосіб зображення пейзажу слугує його візуальній та мелодійній прозорості, надає естетичного багатства поетичному тексту. Перспективи подальших досліджень полягають у побудові типології пейзажних нарисів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белєхова Л.І. Іконічність в американських поетичних текстах // Вісник КНЛУ. – 2004. – Т.7, №2. – С. 60-65.
2. Воробйова О.П. Ідея *резонансу* в лінгвістичних дослідженнях // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М.Кочергана. Збірник наукових статей / Відп. ред. О.О.Тараненко. – К.: Видав. центр КНЛУ, 2006. – С. 72-86.
3. Воронин С.В. Основы фоносемантики. – Л., 1982. – 243с.
4. Марина О.С. Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; – захищена 23.12.2004. – К., 2004. – 202с.: іл. – Бібліогр.: с. 161-202.
5. Сизигія // Вікіпедія. Свободная энциклопедия. – Режим доступа к статье: <http://ru.wikipedia.org>
6. Fischer O., Müller W.G. Introduction: From Signing back to Signs // From Sign to Signing: Iconicity in Language and Literature3 / Ed. by W.G.Müller and O.Fischer. – Amsterdam; Philadelphia, 2003. – P. 1-20.
7. Fischer O., Nanny M. Introduction: veni, vidi, vici // The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature2 / Ed. by O. Fischer and M. Nanny. – Amsterdam; Philadelphia; John Benjamins Publishing Company, 2001. – P. 1-16.
8. From Sign to Signing: Iconicity in Language and Literature3 / Ed. by W.G.Müller and O.Fischer. – Amsterdam; Philadelphia, 2003. – 441p.
9. Haskell D. Kinsella J. The Ghost Names Sing. – Режим доступу до статті: <http://www.johnkinsella.org/essays/haskell.html>
10. Hiraga M. Metaphor-Icon in Poetic Texts: A Cognitive approach to Iconicity. – Режим доступу до статті: <http://www.concnet.com/~mmagnus/SSArticles/hiraga.html>
11. Iconicity: a definition – Режим доступу до статті: <http://home.hum.uva.nl/iconicity/>
12. Jansen F., Lentz L. Present participles as iconic expressions // The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature2 / Ed. by O.Fischer and M.Nanny. – Amsterdam; Philadelphia; John Benjamins Publishing Company, 2001. – P. 277-288.
13. Kinsella J. Syzygy // A Brief Poetics. – Режим доступу до статті: <http://www.johnkinsella.org/essays/abriefpoetics.html>
14. Nanny M. Iconic functions of long and short lines / The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature2 / Ed. by O. Fischer and M. Nanny. – Amsterdam; Philadelphia; John Benjamins Publishing Company, 2001 – P. 157-188.
15. Neilsen J.S. MAY // Kinsella J. Idiosyncrasy and the Craft of Poetry: On LesMurray's "The New Oxford Book of Australian Verse" and Peter Porter's "The Oxford Book Modern Australian Poetry". – Режим доступу до статті: <http://www.johnkinsella.org/essays/ideosync.html>
16. The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics / Ed. by A.Preminger and T.V.F.Brogan – Princeton, New Jersey. Princeton Univ. Press, 1999. – 1383p.
17. Wolf W. The Emergence of Iconicity in Landscape Descriptions of English Fiction / Abstracts. Second Symposium Iconicity in Language and Literature 25-27 March 1999. University of Zurich. – Режим доступу: <http://home.hum.uva.nl/iconicity/>
18. Wolf W. The Emergence of Experiential Iconicity and Spatial Perspective in Landscape Descriptions in English Fiction // The Motivated Sign: Iconicity in Language and Literature2 / Ed. by O.Fischer and M.Nanny. – Amsterdam; Philadelphia; John Benjamins Publishing Company, 2001. – P. 323-350.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Свїрїдова – аспірант кафедри англійської філології ім. Д.І.Квєселєвич ЖДУ імені Івана Франка.
Наукові інтереси: когнітивна поетика (англійська мова).

ВЛАСНІ НАЗВИ ПЕРСОНАЖІВ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕНТИФІКАТОР

Олеся СКОЛОЗДРА (Львів, Україна)

У статті проаналізовано власні назви персонажів як національні ідентифікатори. Розглянуто особливості номінацій українців, поляків, євреїв та росіян з погляду словотвору і структури, особливостей реальної антропонімії відповідної нації.

The present article deals with the analysis of proper names of characters as national identifiers in I. Franko's prose. The stress is made on nomination peculiarities of the Ukrainians, the Polish, the Jew and the Russians, taking into consideration word-formation, structure, peculiarities of real anthroponomy of corresponding nation.

Власні імена та прізвища є одним із найважливіших засобів характеристики персонажів художнього твору, це також «найлаконічніший засіб характеристики героя» [3: 24]. Вивченню власних назв на матеріалі художніх творів присвячено відносно багато праць в українському (В.Михайлов, Ю.Карпенко, Р.Таїч, Т.Немировська, А.Немировська, Л.Белєй, В.Калінкін, Л.Кричун, Г.Лукаш, Т.Гриценко, М.Мельник, Т.Крупеньова, Л.Селіверстова, А.Соколова, Н.Попович, Т.Наумова, Л.Шестопалова, Р.Шотова-Ніколенко та ін.) та зарубіжному (Л.Колоколова, М.Альтман, Е.Магазаник, О.Фонякова, С.Гавор, А.Гурський, Є.Гродзінський, А.Вільконь, М.Кнапова, Б.Бірус та ін.) мовознавстві. Ці дослідники-ономасти виділяють чимало функцій, притаманних для літературних антропонімів. «Усі власні імена художнього твору, – як зазначає Ю.Карпенко, – співвідносять його дію з відповідним місцем і часом, з відповідним соціальним середовищем. І тому письменник не може не звертати уваги на ономастичні норми зображуваного місця, часу і соціального середовища» [2: 6]. «Антропоніми в художніх творах, як правило, забезпечують національну і локальну характеристики героя твору, соціальну чи історичну типізацію, психологічний чи інтелектуальний портрет» [5: 62]. Мета статті – показати, як власні імена та прізвища персонажів художнього твору характеризують героїв за національною приналежністю. Вказівку на національність

персонажа, на думку Л.Белея, має кожен літературний антропонім [1: 20]. Зокрема, дослідник зазначає, що «українська літературно-художня антропонімія виступає мовностилістичним засобом у творенні двоякого національно нейтрального тла творів: українського та неукраїнського чи інонаціонального, тобто ідентифікує українську чи неукраїнську національність персонажів» [1: 21]. Загалом вибір номенів для героїв твору повинен відповідати фонетичним, лексичним, морфологічним, структурним особливостям антропонімікону тієї чи іншої нації.

Добираючи антропоніми для персонажів своїх творів, І.Франко насамперед звертав увагу на функції таких номенів у тексті та на відповідність власних назв антропонімікону тієї чи іншої нації. Звісно, найбагатшою в письменника є українська антропонімія. «Національна специфіка у галузі імен досягається насамперед добором їх з існуючого та адаптованого даною мовою і використовуваного її мовцями словника імен... Якщо в іменах, які є більш загальними, національне вимірюється відбором типових імен з наявного у мові ономастикону, то в прізвищах, які є більш індивідуальними, національне вимірюється сукупністю структурних елементів – етимологічним значенням, фонематичним складом, граматичною будовою, причому фонематичний склад відповідає загально мовному, па семантична і граматична будова специфічно ономастична» [5: 62-63].

У прозі І.Франка представлено різноманітні номінації, які відповідають моделям:

1) **чоловіче власне ім'я + прізвище**: *Опанас Моримуха* [6 (21: 391)], *Андрусь Тихий* [6 (18: 20)], *Андрій Крицький* [6 (19: 346)], *Борис Граб* [6 (18: 177)], *Мирін Штола* [6 (22: 495)], *Митро Гром* [6 (14: 261)], *Гнат Лесичин* [6 (14: 255)], *Трохим Паруха* [6 (14: 322)], *Василь Півторак* [6 (14: 307)], *Гриць Шуліка* [6 (16: 224)], *Андрій Темера* [6 (15: 110)], *Яць Яремичин* [6 (16: 257)], *Сень Яцишин* [6 (14: 297)], *Хома Губатий* [6 (16: 259)], *Гриць Туман*, *Олекса Бовт*, *Яким Дуригрой* [6 (16: 372)], *Пилип Буняк* [6 (16: 340)], *Яць Зеленуза* [6 (16: 335)], *Степан Леськів* [6 (15: 74)], *Петро Гарасимів* [6 (21: 19)], *Микола Прач* [6 (15: 212)], *Хома Підгорбочний* [6 (14: 265)], *Хома Галабурда*, *Хома Бідолаха* [6 (22: 9)], *Остап Терлецький* [6 (22: 324)], *Степан Калинович* [6 (21: 338)], *Гнат Тимків* [6 (21: 222)], *Онишко Коструба* [6 (21: 222)], *Іван Карапуз* [6 (21: 10)], *Гриць Хомик* [6 (21: 10)], *Микола Мартюк* [6 (21: 448)], *Олекса Пилип'юк* [6 (21: 440)], *Юра Шикманюк* [6 (21: 426)], *Юра Драгарюк* [6 (21: 451)], *Олекса Козутик* [6 (21: 378)], *Микола Кучеранюк* [6 (21: 378)], *Івась Новітній* [6 (16: 453)], *Ілько Марусяк* [6 (20: 313)], *Олекса Вітишин* [6 (14: 330)], *Сень Гавранюк* [6 (14: 330)] та інші.

2) **жіноче власне ім'я + прізвище (або андронім)**: *Ольга Невірська* [6 (18: 58)], *Анна Тимшиша* [6 (14: 255)], *Настя Шарварківна*, *Одарка Ключникова* [6 (18: 138)], *Олена Василюха* [6 (21: 79)].

3) **Прізвище (прізвисько) + власне чоловіче ім'я**: *Колечків Микола* [6 (16: 440)], *Митрів Стефан* [6 (14: 250)], *Півтораків Іван* [6 (14: 330)], *Микитишин Петро* [6 (14: 330)], *Сторож Мирон* [6 (15: 56)], *Каганців Панаско* [6 (21: 393)], *Леськів Степан* [6 (15: 83)], *Бабій Митро* [6 (20: 307)].

4) **Прізвище + власне жіноче ім'я**: *Оленюкова Фенна* [6 (14: 248)], *Калиничина Гапа* [6 (14: 430)], *Маланчукова Олена* [6 (15: 45)], *Федорова Марина* [6 (14: 292)], *Мельникова Анна* [6 (15: 97)].

5) **Власне чоловіче ім'я**: а) **повна форма**: *Микола* [6 (15: 214)], *Никола* [6 (21: 451)], *Сидір* [6 (16: 433)], *Прокіп* [6 (17: 236)], *Онопрій* [6 (19: 347)], *Борис* [6 (18: 177)], *Іван* [6 (18: 322)], *Максим* [6 (15: 35)], *Мирон* [6 (22: 38)], *Степан* [6 (15: 74)], *Штефан* [6 (14: 247)], *Василь* [6 (15: 65)], *Андрій* [6 (15: 111)], *Олекса* [6 (15: 45)], *Матій* [6 (14: 292)], *Митро* [6 (15: 97)], *Хома* [6 (14: 265)], *Семен* [6 (14: 265)], *Нестор* [6 (22: 320)], *Опанас* [6 (21: 392)], *Осип* [6 (21: 222)], *Петро* [6 (21: 382)] та ін.; б) **демінутив**: *Николик* [6 (21: 451)], *Колечко* [6 (16: 441)], *Іваник* [6 (16: 439)], *Іванчик* [6 (14: 247)], *Іванко* [6 (14: 248)], *Івась* [6 (21: 160)], *Івануно* [6 (21: 8)], *Стефко* [6 (17: 212)], *Стефанко* [6 (16: 197)], *Владко*, *Начко* [6 (17: 213)], *Андрусь* [6 (21: 160)], *Савка* [6 (15: 253)], *Юрко* [6 (16: 213)], *Юрцьо* [6 (18: 321)], *Юруно* [6 (18: 321)], *Маріанко* [6 (15: 26)], *Михайлик* [6 (14: 315)], *Михась* [6 (15: 15)], *Якимко* [6 (14: 249)], *Митрик* [6 (14: 248)], *Митруно* [6 (21: 61)], *Васильчик* [6 (14: 256)], *Сень* [6 (14: 309)], *Гриць* [6 (16: 177)], *Грицуно* [6 (21: 240)], *Володко* [6 (16: 195)], *Геньо* [6 (15: 190)], *Петрусь* [6 (21: 77)], *Панько* [6 (21: 67)] та ін.; в) **пейоратив**: *Василище* [6 (14: 332)].

6) **Власне жіноче ім'я**: а) **повна форма**: *Марина* [6 (14: 292)], *Ольга* [6 (18: 58)], *Марта* [6 (19: 348)], *Ганна* [6 (16: 236)] та ін.; б) **квалітатив**: *Маринця* [6 (18: 20)], *Ромиця* [6 (18: 208)], *Ромка* [6 (18: 211)], *Рузя* [6 (15: 28)], *Фрузя* [6 (14: 278)], *Олечка* [6 (18: 84)], *Олюся* [6 (16: 193)], *Оля* [6 (16: 194)], *Одарка* [6 (18: 138)], *Маруня* [6 (14: 247)], *Фенниця* [6 (14: 248)], *Ганка* [6 (14: 278)], *Ганя* [6 (15: 136)], *Гандзя* [6 (15: 91)], *Гандзуня* [6 (15: 91)], *Євка* [6 (16: 336)] та ін.

7) **Прізвище**: *Спориш* [6 (17: 232)], *Панта лаха* [6 (17: 227)], *Стебельський* [6 (17: 117)], *Кричевич* [6 (15: 33)], *Верещевич* [6 (15: 33)], *Слимак* [6 (15: 222)], *Рябина* [6 (15: 65)], *Микитич* [6 (15: 97)], *Волянський* [6 (20: 305)], *Козакевич* [6 (21: 297)], *Мороз* [6 (21: 297)], *Бордуляк* [6 (20: 40)], *Грицуняк* [6 (20: 7)] та ін.

8) **Прізвисько**: *Епаминонд* [6 (18: 190)], *Мандрик* [6 (22: 491)], *Унав* [6 (21: 309)], *Галай* [6 (14: 256)], *Бовдур* [6 (15: 124)], *Бовдурик* [6 (15: 146)], *Недоварений* [6 (16: 348)], *Батьківщина* [6 (21: 391)], *Каганець* [6 (21: 395)], *Сойка* [6 (22: 60)], *Киценька* [6 (21: 404)], *Напуда* [6 (15: 97)] та ін.

9) **Андроніми:** *Василиха* [6 (14:315)], *Лесиха* [6 (14: 254)], *Яциха* [6 (16: 337)], *Митриха* [6 (21: 237)], *Гнатиха* [6 (21: 222)], *Прачиха* [6 (15: 212)], *Кострубиha* [6 (21: 222)], *Безкрилиха* [6 (21: 397)], *Бордючка* [6 (21: 451)], *Півторачка* [6 (14: 330)], *Осипова* [6 (18: 42)], *Войцехова* [6 (17: 213)], *Антоньова* [6 (21: 88)] та ін.

10) **Жіночі патроніми:** *Верецевичівна*, *Кричевичівна* [6 (15: 33)], *Передашковичівна* [6 (1: 197)].

Щодо прізвищевої номінації персонажів, то тут представлено майже всі різновиди моделей прізвищ: антропоніми на **-ович**, **-евич**: *Верецевич*, *Козакевич*, *Кричевич*, *Озаркевич*, *Чимчикевич*, *Калинович*, *Рафалович*, *Семенович*; **-ишин**: *Вітишин*, *Лесишин*, *Микитишин*, *Яремишин*, *Яцишин*; **-ів** *Тимків*, *Колечків*, *Півтораків*, *Леськів*, *Гарасимів*, *Попівчуків*; **-ськ(ий)**: *Журковський*, *Стебельський*, *Чемеринський*, *Волянський*, *Матківський*, *Староміський*, *Крицький*, *Терлецький*; **-ук**: *Гавранюк*, *Драгарюк*, *Кучеранюк*, *Маланчук*, *Мартюк*, *Пилип'юк*, *Попівчук*, *Шикманюк*; **-ак**: *Буняк*, *Грицуняк*, *Корпак*, *Савчак*, *Марусяк*; антропоніми лексико-семантичного способу творення: *Спориш*, *Сторож*, *Граб*, *Стоколоса*, *Слимак*, *Зеленуга*, *Рябина*, *Мороз*, *Гром*, *Шуліка*, *Чапля*, *Туман*, *Бовт*, *Прач*, *Галабурда*, *Бідолаха*, *Моримуха*, *Карапуз*, *Козутик*, *Півторак*, *Зварич*, *Микитич*, *Боровий*, *Тихий*, *Губатий* та ін.

Для персонажів – представників інших національностей – І.Франко також вибирає номінації, які максимально наближені до відповідного національного антропонімікону. Так, іменуючи персонажів-поляків, письменник використовує притаманні для польського антропонімікону власні імена (в тому числі і їх специфічні польські деминутивні форми) та прізвища. Найбільше таких національно значущих антропонімів зафіксовано у творах «Місія», «Різуни», «Гриць і панич», «Тригация», «Герой поневоли», «Сойчине крило» тощо. Так, у «Сойчиному крилі» для ватажка банди підібрано ім'я *Зигмунт*, що є польським варіантом готського імені *Сигізмунд* [4: 336], та прізвище *Зембецький*, а для ще одного персонажа – ім'я в деминутивній формі *Генриць*. У творі «Місія» зафіксовано такі імена: *Симек*, *Шимек*, *Шимко*, *Шимон* [6 (16: 266)] (польські варіанти імені *Симон* [4: 338-339]) – власне номени, яким називали у дитячому віці головного героя твору патера Гаудентія; *Йонтек* [6 (16: 269)], *Ян Франковський*. Ще одного польського священика із твору «Різуни» названо іменем *Вінцентій* [6 (21: 198)], яке також є польським варіантом імені *Вікентій* [4: 66]. Таке ж ім'я зафіксовано для персонажа оповідання «*Odi profanum vulgus*», поета від заграничної політики *Вікентія*. У «Різунах» також зафіксовано номени *Кароль* [6 (21: 198)], *Юзько* [6 (21: 198)], *Гжехоткова* [6 (21: 198)]. В оповіданні «Герой поневоли» виявляємо такі антропоніми: *Емілія*, *Мільця* [6 (21: 373)], *Валітурський* [6 (21: 341)], *Йосиф Валітурський* [6 (21: 340)], *Емілія Валітурська* [6 (21: 367)], *Ценглевич* [6 (21: 342)], *Ян* [6 (21: 362)], *Броньо* [6 (21: 357)]. Оповідання «Тригация» наділене такими номенами: *Зефірин Андрониковський* [6 (18: 123)], *Целіна Андрониковська* [6 (18: 134)], *Зефірин* [6 (18: 131)], *Фірцьо* [6 (18: 136)], *Целіна* [6 (18: 135)], *Ліночка* [6 (18: 136)], *Каролько* [6 (18: 119)]. В оповіданні «Гриць і панич» зафіксовано антропоніми *Никодим*, *Димцьо* [6 (21: 218)], *Косціцький* [6 (21: 221)], *Дембовський* [6 (21: 235)], *Пиєстиельський* [6 (21: 218)], *Дилевський* [6 (21: 272)], *Домагальські* [6 (21: 228)], *Вибрановський* [6 (21: 336)], *Голуховський* [6 (21: 369)]. Молодих паничів із творів «На лоні природи» та «Гава і Вовкун» названо також типовими для поляків іменами *Едмунд* (+ деминутивні варіанти *Мундзьо*, *Мундик*) та *Антоній* (+ деминутивний варіант *Тоньо*). Загалом зафіксовано такі повні польські варіанти імен для персонажів-поляків: *Зигмунт*, *Едмунд*, *Антоній*, *Ян*, *Вікентій*, *Вінцентій*, *Кароль*, *Зефірин*, *Никодим*, *Емілія*, *Целіна*; і такі деминутиви: *Генриць*, *Броньо*, *Тоньо*, *Мундзьо*, *Мундик*, *Димцьо*, *Фірцьо*, *Йонтек*, *Симек*, *Шимек*, *Шимко*, *Каролько*, *Юзько*, *Мільця*, *Ліночка*. Щодо прізвищевої номінації персонажів-поляків, то І.Франко використовує типові польські прізвища із часто вживаними прізвищевими суфіксами **-ськ(ий)**, **-евич**: *Косціцький*, *Дембовський*, *Зембецький*, *Замсховський*, *Пиєстиельський*, *Пиєпюрський*, *Брикальський*, *Кишвотульський*, *Дилевський*, *Домагальські*, *Валітурський*, *Ценглевич*, *Стенжинський*, *Вибрановський*, *Голуховський*, *Андрониковський*. Підтвердженням того, що ці прізвища відповідають польському антропонімікону (на фонетичному рівні) є те, що у них відбито властиве для польської мови носове *ę* (*Дембовський*, *Зембецький*, *Ценглевич*, *Стенжинський*), звукосполучення **пш** (*Пиєстиельський*, *Пиєпюрський*), **кш** (*Кишвотульський*) та **гж** (*Гжехоткова*), а також явище цекання, коли т'>ц' (*Косціцький*). Для зазначених персонажів також використано формулу номінації власне ім'я + прізвище: *Зигмунт Зембецький*, *Никодим Пиєстиельський*, *Йосиф Валітурський*, *Емілія Валітурська*, *Зефірин Андрониковський*, *Целіна Андрониковська*, *Ян Франковський*, *Шимон Цюра*.

Свої особливості номінації мають також персонажі – представники єврейської національності. Здебільшого їх поіменовано з допомогою власного чоловічого імені, вжитого у повній (*Арон* [6 (14: 160)], *Герман* [6 (15: 260)], *Готліб* [6 (14: 401)], *Дувид* [6 (21: 465)], *Елькун* [6 (18: 201)], *Ісаак* [6 (14: 59)], *Леон* [6 (15: 260)], *Мендель* [6 (16: 343)], *Фавель*, *Фроїм* [6 (22: 493)], *Хайм* [6 (21: 53)]) чи деминутивній (*Герш* [6 (14: 377)], *Гершко* [6 (21: 9)], *Гава* [6 (18: 7)], *Дувідко* [6 (22: 185)], *Іцик* [6 (14: 379)], *Йойна* [6 (15: 88)], *Йонка* [6 (15: 88)], *Йосько* [6 (18: 110)], *Куна* [6 (16: 205)], *Лейба* [6 (20: 313)], *Лейбуньо* [6 (16: 201)], *Мойша* [6 (15: 88)], *Мортко* [6 (15: 328)], *Мотьо* [6 (18: 383)], *Мошко* [6 (18: 105)], *Нута* [6 (21: 12)], *Сруль* [6 (21: 465)], *Шльомко* [6 (20: 249)], *Шміло* [6 (14: 325)], *Юдка* [6 (15: 222)]) формі, а також з допомогою жіночих імен *Малка* [6 (15: 225)], *Рифка* [6 (14: 398)], *Рифця* [6 (22: 180)], *Рухля* [6 (20: 312)], *Сура* [6 (21: 9)], *Фанні* [6 (15: 260)], *Хана* [6 (22: 179)], *Хане* [6 (16: 202)].

Прізвищева номінація євреїв представлена антропонімами *Блютігель* [6 (15: 322)], *Вагман* [6 (20: 219)], *Кеслер* [6 (16: 462)], *Лінденбаум* [6 (21: 27)], *Парнас* [6 (20: 383)], *Поппер* [6 (14: 246)], *Рессельберг* [6 (20: 191)], *Фледермаус* [6 (18: 135)], *Шерер* [6 (14: 366)], *Шеффель* [6 (15: 336)].

Зафіксовано також номінації, що відповідають формулі власне ім'я + прізвище персонажа-єврея: *Абіхт Хакель* [6 (20: 307)], *Анштелер Фроїм* [6 (20: 307)], *Вольф Шпербер* [6 (22: 47)], *Герман Гольдкремер* [6 (18: 168)], *Гершко Гольдмахер* [6 (18: 201)], *Ізраїль Кеслер* [6 (16: 452)], *Ісаак Бляйберг* [6 (14: 58)], *Іцик Баух* [6 (15: 435)], *Іцик Шуберт* [6 (14: 379)], *Іцко Цанимерц* [6 (22: 203)], *Йонас Туртельтауб* [6 (15: 88)], *Йосько Бергман* [6 (15: 317)], *Йосько Штерн* [6 (18:103)], *Куна Гольдбаум* [6 (16: 201)], *Лейба Хамайдес* [6 (20: 313)], *Лейба Цвібель* [6 (18: 92)], *Леон Гаммершляг*, *Ляйб Гаммершляг* [6 (18: 317)], *Мендель Гарткопф* [6 (22: 171)], *Мендель Лямпенліхт* [6 (16: 372)], *Мендель Шехтер* [6 (16: 340)], *Мойша Шіндер* [6 (16: 201)], *Мортко Шіндер* [6 (15: 213)], *Мотьо Крум* [6 (15: 318)], *Мотьо Парнас* [6 (18: 383)], *Мошко Галапас* [6 (21: 424)], *Мошко Готтесман* [6 (21: 465)], *Мошко Фінко* [6 (15: 318)], *Нута Грауберг* [6 (21: 12)], *Хане Гольдбаум* [6 (16:201)], *Шмулько Блютігель* [6 (15: 322)], *Юдка Либак* [6 (16: 353)], *Юдка Маультромель* [6 (15: 227)].

Переважна більшість онімно-апелятивних номінацій для євреїв містить лексеми *жид*, *пан* та *реб*, що поєднуються з єврейськими іменами (*жид Шміло* [6 (14: 324)], *жид Йойна* [6 (14: 324)], *жид Фроїм* [6 (22: 493)], *старий жид Мошко* [6 (18: 206)], *пан Мошко* [6 (18: 113)], *реб Фавель* [6 (18: 12)], *реб Мойша* [6 (18:108)], *реб Вольф* [6 (22: 149)]) та прізвищами (*жид Лінденбаум* [6 (14:278)], *жид Шерер* [6: 14,366], *пан Гаммершляг*, *пан барон Гаммершляг* [6 (18:309-317)]).

Іноді апелятивний компонент таких номінацій може вказувати на: а) родинні відносини (*малий синок Хани Гольдбаум* [6 (16: 201)], *строга дочка Мойши Шіндера* [6 (16: 202)], *син Мошкового свояка* [6 (18: 106)], *Лейбунів батько* [6 (16:201)]); б) на професію чи рід занять персонажа (*магістр хірургії Фледермаус* [6 (18: 142)], *шинкар Мошко Галапас* [6 (21: 432)]); в) на зовнішній вигляд (*довжений рудобородий Шміло* [6 (14: 339)], *Йойна з трьома бородами* [6 (21: 10)]); г) на вік (*старий Фавель* [6 (18: 11)], *старий Гершко* [6 (18:204)]).

Для персонажів-росіян у творі «Сойчине крило» І.Франко вибирає модель номінації «власне ім'я + ім'я по батькові», яка не була притаманна для галичан, а панувала у росіян: *Володимир Семенович* [6 (22: 86)], *Никанор Феропонтович* [6 (22: 86)], *Микола Федорович* [6 (22: 69)], а також використовує модель прізвищ із посесивним суфіксом -ов, характерним для російського антропонімікону: *Светлов* [6 (22: 86)], *Серебряков* [6 (22: 90)].

Поодинокими є номінації персонажів інших національностей. Так, в оповіданні «Чиста раса» зафіксовано літературні антропоніми для угорців – *Янош* [6 (20: 23)] та *Лайош* [6 (20: 25)], в оповіданні «Цигани» – циганське ім'я *Пайкуш* [6 (16: 159)], а у творі «Задля празника» – бельгійський номен *Ван-Гехт* [6 (18: 313)]. «Разом з тим, – як зазначає Л.Белей, – в українській літературно-художній антропонімії є численна група адаптованих іншомовних антропонімів, якими іменуються персонажі-неукраїнці, що проживають на українських землях» [1: 25]. До таких антропонімів зараховуємо андроніми, що є результатом морфологічної адаптації онімів, *Герциха* [6 (18: 202-203)], *Моциха* [6 (18: 105)], *Шмілиха* [6 (14: 354)], *Ругониха* (героїня твору Е.Золя «Ругон-Маккари») [6 (21:330)]. Зафіксовано також приклад оніма, що є результатом фонетичної адаптації, базованої на народній етимології, – *Вовкун*: «*Силач, котрого названо Вовкуном (мабусть, по-книжжному він звався Елькуне, але його товариш кликав його так, як його перехрестили хлоти), не відповів нічого...*» [6 (18: 165)].

Вибір тієї чи іншої номінації для персонажа, як уже зазначалося, залежить від етнокультурного середовища, у якому знаходиться персонаж. Вище наведені приклади показують, як модифікуються неукраїнські номени в українському середовищі. В оповіданні І.Франка «Сойчине крило» натрапляємо також на приклад номінації, коли персонаж української національності – Маня, потрапивши в російське етнокультурне середовище, іменується відповідно до традицій російського антропонімікону, в якому поширеною є модель номінації «власне ім'я + ім'я по батькові» – *Марія Карловна*: «*У нас вам, Марія Карловна, добре буде*» [6 (22: 88)].

У прозі І.Франка зафіксовано кілька екзотичних імен, які, проте, не є назвами неукраїнських персонажів, а отже, їх не можна кваліфікувати як національно значущі. Ці номени виступають додатковим іменем для іменованих персонажів і вживаються лише в окремих ситуаціях – передусім для вираження модусу свободи. З такою метою головні герої твору «На вершку» позмінювали власні імена на французькі: *Євген на Ежен*, *Іван на Жан*, *Семен на Сімон*. Для відчуття перенесення в інший світ – світ мрій та кохання героїня твору «Батьківщина» Киценька називає свого коханого Опанаса екзотичним іменем *Fidelio*, а героїня «Сойчиного крила» свого коханого Хому – італійським іменем *Томассо*, яке вкорочує до *Томассіно*, а відтак і до *Массіно*.

Загалом усі літературні антропоніми, вжиті у прозі І.Франка, містять вказівку на національну приналежність персонажа. Найрізноманітнішими за структурними особливостями та твірними основами є номени для персонажів-українців. Зафіксовано також чимало антропонімів для персонажів єврейської та

польської національності. Номінації для персонажів інших національностей трапляються у творах спорадично.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст. – Ужгород, 1995.
2. Карпенко Ю.А. Специфика имени собственного в художественной литературе // Onomastica. Roczn. XXXI. – Wrocław etc., 1986. – S.5-22.
3. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту: Курс лекцій. – Львів: Світ, 1999. – 142с.
4. Трійняк І.І. Словник українських імен. – К.: Довіра, 2005. – 509с.
5. Франко З.Т. Ономастика в мові творів Івана Франка // Мовознавство. – 1975. – №2. – С.55-86.
6. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1976-1986. Паспортизуючи ілюстративний матеріал, у квадратних дужках також указуємо том і сторінку.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Сколозdra – аспірант кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: літературна ономастика, лінгвістика тексту.

3.2. ЖАНРОВІ АСПЕКТИ ТЕКСТОТВОРЕННЯ

ОЦІННА МОДАЛЬНІСТЬ ЯК ІМАНЕНТНИЙ КОМПОНЕНТ ПАРЕМІЙНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

Олена ДУДЕНКО (Умань, Україна)

У статті розглядаються паремійні висловлення як одиниці дискурсивного мовлення, що містять обов'язковий оцінний компонент. З'ясовуються засоби вираження оцінної модальності у пареміях неактуалізованих, а також уплетених у художній дискурс.

The article is devoted to proverb-expressions as discourse-speech units that contain a compulsory evaluation component. The means of evaluation modality expression in proverb-expressions that are non-actualized and comprised into artistic discourse are defined in the article.

Терміном “модальність” лінгвісти позначають як текстову категорію, так і ознаку речення-висловлення. Наприклад, К.Шульжук подає її як семантичну категорію, “що виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного” [6: 400]. Відповідно виділяють об'єктивну модальність, властиву будь-якому реченню, і суб'єктивну, яка не є обов'язковим компонентом у висловленні.

На думку І.Гальперіна, одна з найсуттєвіших ознак модальності як текстової категорії – оцінка описуваних явищ і фактів [2: 114]. Доводячи, що не кожне висловлення має суб'єктивно-модальні значення (чим заперечує думки Н.Шведової), дослідник виділяє фразову модальність і текстову. Якщо фразова знаходить вияв у межах фрази – за допомогою лексичних і граматичних засобів, – то текстова проявляється на рівні тексту (або його частини) [2: 115].

Одна з найвідоміших праць, присвячених оцінній модальності, належить О.Вольф [1]. Розкриваючи функціональну семантику оцінки, дослідниця визначила умови, за яких набуває оцінності висловлення [1: 7].

Предметом нашого дослідження є паремії як узагальнені висловлення народнорозмовного дискурсу. Спроба опису їх комунікативної та номінативної природи зроблена нами раніше [3], мета пропонованої розвідки – з'ясувати засоби вираження фразової модальності у неактуалізованих пареміях, а також текстової модальності у конситуативно вжитих.

Вважаємо, що, на відміну від звичайних речень, кожен паремійний вислів оцінний за своєю природою, причому завдяки його узагальнювальному значенню оцінні модулі набувають прескриптивного характеру. Як зазначає А.Крікманн, у пареміях часто поєднуються три функції: ствердження – оцінка – припис. Причому оцінний елемент завжди знаходиться між ствердженням і прескрипцією, але здебільшого є імпліцитним: оцінка приховується у метафоричній тканині тексту чи в контексті [4: 96].

Паремії отримують оцінне значення на основі стереотипів, що існують у спільній для даного соціуму “картині світу”. Власне паремія виражає оцінку “соціуму”, “загальну думку”, орієнтовану на стереотипні уявлення про “норму” на шкалі оцінок. Суб'єктивне ставлення мовця виявляється в акті вибору самої паремії, яка несе певну оцінку ситуації (ту саму ситуацію можна оцінити по-різному, звичайно), що впливає на вибір паремії-знака, а ще у тій ілюквативній силі, з якою мовець використовує паремійний вислів (наприклад, порада завжди несе позитивну оцінку (+), застереження, осуд запрограмовані на негативну оцінку (-)).

Оцінна модальність є компонентом семантики висловлення, що накладається на дескриптивний зміст виразу, виявляючись вербально (оцінними словами) або містячись імпліцитно (у контексті чи ситуації). Як доводить дослідження, у пареміях, включених у дискурс, оцінка завжди внутрішньо присутня; експліцитно це може виявлятися у оцінних словах-символах, що є ключовими, імпліцитно – у певних конотаціях значень. Покажемо це на прикладі: “Коли пішов Кравченко, хтось обізвася: “Бач, як відьма утишає луципіра! Ворон ворону ока не виклює!” [П.М. Т.2. Пов.: 518].

Мовленнєвий акт стосується ситуації, коли “відьма” Оришка заспокоювала багача Василя Кравченка після того, як його обійстя спалили. Негативні конотації слів “відьма” і “луципір” поширюють негацію і на наступний вислів-паремію, яка і без того має оцінний елемент (-). Означена паремія позначає клас типових ситуацій, в яких мовець негативно відгукується про рівних або вартих один одного людей, які правдами-неправдами обстоюють таких, як самі. Основна ілюквативна сила виразу – констатація фактів – переплітається з негативною оцінкою та приписом: “Знай, так завжди...” Причому в оцінці поєднується емоційний та раціональний аспекти: перлюквативний акт (вплинути на емоційний стан адресата) має і раціональне спрямування: на оцінне судження мовець розраховує отримати згоду співрозмовника на

висловлену думку. Таким чином, суб'єктивно-модальні значення паремійного тексту дворівневі: власне ставлення мовця до ситуації заломлюється через призму “нормативної”, “соціумної” оцінки.

Паремії як знаки-символи типових ситуацій слугують не для первинного номінування, а для емоційно-оцінного характеризування типових явищ та ситуацій, які можна назвати дескриптивно. Це означає, що паремії з повним правом можна віднести до номінативно-характеризувальних одиниць (НХО). НХО не прямо називають, а описуючи, характеризують денотат, водночас оцінюють його за ступенем позитивності / негативності на основі моральних стереотипів.

Емоційно-оцінний модус, який містять паремії, свідчить про наявність в них конотативності – такого “пучка” інформації, належного значенню, який містить відомості, що дають поштовх експресії вислову. Іншими словами, це асоціативно-образні сигнали, які викликають емотивне сприймання вислову [5: 4]. Конотація “нашаровується” на паремійне висловлення – воно стає багатоплановим: вказує на типову ситуацію, а водночас виражає емотивне ставлення суб'єкта мовлення до повідомлюваного (який, характеризуючи, оцінює).

Обов'язковими елементами оцінної модальності є **суб'єкт** оцінки (особа чи соціум), **об'єкт** оцінки (особа, предмет чи подія), оцінний елемент і **точка** відліку (шкала оцінок і оцінні стереотипи). Слід зауважити, що в пареміях суб'єктом оцінки виступає соціум, тому не дарма їх називають морально-етичним етнокодексом. Суб'єктивізм мовця проявляється лише у виборі відповідної паремії, яка в контексті виступає адекватною номінацією типової ситуації. Таким чином, емотивно-оцінні відношення, що супроводжують паремію, детерміновані світоглядом народу – носія мови, його культурно-історичним досвідом, системою існуючих у соціумі критеріїв оцінки [5: 39].

Народні уявлення про стандарти (еталони) формують антропометричну позицію, через яку суб'єкт мовлення сприймає світ і себе. Антропометризм притаманний усім пареміям, його складові (стереотипи, стандарти, норми та ідеали, а також шкала критеріїв оцінювання) є тим культурно-історичним спадком кожного народу, який склався у процесі практичного освоєння світу і передається від покоління до покоління [5: 40]. Проте вибір потрібної паремії-номінації є мовленнєвою дією, яка характеризує суб'єкта мовлення і детермінується багатьма прагматичними чинниками. Зокрема, вона визначається: 1) стилем оповіді; 2) кількістю інформації, що міститься в номінації; 3) формальною та логіко-семантичною структурою речення; 4) комунікативною функцією; 5) фондом спільних знань комунікантів; 6) місцем цього висловлення у тексті; 7) етичними нормами соціуму тощо. Це підтверджує те, що оцінка – категорія прагматична.

Входячи до паремій, оцінка може експлікуватися (за допомогою оцінних слів). Семи, що несуть позитивну чи негативну конотацію, містяться і в словах з предметним значенням (іменниках), і в дієсловах, і в модальних прикметниках та прислівниках, які в контексті виконують роль епітетів. Таким чином, навіть у неактуалізованій паремії можна визначити оцінний компонент (+ чи –).

Для цієї статті ми взяли до розгляду прислів'я, розміщені у розділі “Дружба. Товаришування. Сусідство. Кумівство” у [ППВ].

Майоративні семи (з оцінкою “+”), наприклад, містять такі ключові слова у пареміях: іменники: *Дружба – найбільший скарб* (24 – сторінка у [ППВ]); *У товаристві лад – усяк тому рад* (25); прикметники: *Дерево міцне* корінням, *людина друзями* (22); *Для доброго друга випряжу коня з плуга* (22); *Одежа краща нова, друзі кращі старі* (23); *При добрій годині всі друзі й побратими* (23); *Дружба міцніша від кам'яних стін* (24); *Приятелева вода солодша за мед* (25); *Солодша приятелева вода від ворожого меду* (25); *Добре братерство краще багатства* (26); *Ближкий сусід кращий від далекого брата* (27); *Добрий сусід – найближча родина* (28); прислівники: *Ліпше мати сто приятелів, чим одного ворога* (25); *Дружба та братство – дорожче багатства* (24).

Позитивну оцінну семантику мають висловлення, що виражають пораду. Вони, як правило, містять дієслова у формі наказового способу: *Друга шукай, а найдеш – тримай* (22); *Нових друзів май, старих не забувай* (23); *З добрим дружись, а лихих стережись* (24). У таких пареміях іноді вираженню переносного значення сприяють образність і гумористичність ситуації: *Братайся віл з волон, кінь з конем, а свиня об тин, коли нема з ким* (26).

Пейоративну оцінну семантику паремійні висловлення отримують через такі свої компоненти із негативними семами: іменники: *Многі куми доводять до суми* (30); *Без вірного друга велика туга* (22); *Друг боягуз – гірше ворога* (22); *Біднота показує нам наших приятелів* (24); прикметники: *Нема більшої біди над лихі сусіди* (28); *Голодній кумі лиш хліб на умі* (29), предикативні прислівники: *Коли мішок, як теля, приятелів тьма, а як лата – нема ні сестри, ні брата* (25).

Негацію несуть висловлення, що мають у своєму складі дієслова із семами втрати: *Коли хочеш позбутися друга, позич йому грошей* (22); *За компанію і циган повісився* (24); *Зла компанія – що вугілля: як не впече, то замаже* (24); *Злі компанії і доброго чоловіка зіпсують* (24); *Де щастя упало, там приятелів мало* (24); *Погане товариство і доброго чоловіка зіпсує* (25).

Двоплановість змісту більшості паремій, а саме їх антропоцентризм, зумовлює необхідність розуміти їх у переносному значенні, з перенесенням смислів на світ людини: *Біля чого потрієшся, того і сам набереєшся* (27); *Коли об глину потрієшся, того й набереєшся* (27).

Семантичного зміщення на оцінній шкалі в бік “–” набувають паремії, у структурі яких є відповідні службові слова (особливо частка **не**). Такі неактуалізовані висловлення імпліцитно містять застереження: *Людина без друзів – що дерево без коріння* (22); *Поки щастя плужить, доти приятель служить* (25); *Вовк вівці (вовк коневі, горцюк котлу, гусь свині, кінний пішому, кінь волю, кішка миші, піший кінному, свиня коню, ситий голодному, ситник коробейнику, ситник берднику, сліпий зрячому, солома вогневі тощо) не товариш* (26); *Кум – не родина, зять – не дитина, а невістка – чужа кістка* (30); *У нелюбої куми не смачні й пироги* (31). Застереження є й тоді, коли **не** супроводжує дієслова: *Не роби другому того, що сам не хочеш* (27); *Чого сам не любиш, того і другому не чини* (27); *Що собі не мило, й людям не зич* (27).

Цікаво, що й у мовленні, як і в математиці, іноді “–” на “–” дає “+”. Тобто, висловлення, в якому є заперечення чогось негативного, текстуалізуючись, набуває позитивної оцінки, ілокутивної сили поради, схвалення: *Берись дружно – не буде сутужно* (23); *Дружній череді і вовк не страшний* (24).

Висловлення стає оцінним і тоді, коли немає оцінних слів, але описується така ситуація, яка у картині світу народу має відповідний смисл, що набуває певної оцінки на шкалі “добре / погано”. Наприклад, кожен українець супроводжує осудом вислови: *Знає кума – знає півсела* (29); *Кому яке діло, що кума з кумом сиділа* (29).

Для окремих висловлень необхідний суміжний контекст, аби визначити, яка оцінка нашаровується на домінуючу ілокутивну функцію. Наприклад, для паремії *Скажи мені, хто твій друг, то я скажу, хто ти такий* (23) віртуально можна уявити ситуацію уживання як зі знаком “+”, так зі знаком “–”. Таку гетероситуативність розв’язує контекст.

Тому наступним нашим кроком буде з’ясування того, як проявляється оцінність конситуативно вжитих паремій у художньому дискурсі.

З’ясувалося, що більшість конситуативних паремійних висловлень все-таки супроводжується пейоративною оцінкою, яка базується на соціумних стереотипах: *“Старшина. Правду кажуть, що багатому чорт дітей колише”* [Кроп. Ол.: 298]; *“Та хоч наш пан сотник Микита Уласович і не мав дев’ятої клепки, та ще такі стільки глузду стало, щоб розібрати, що коли, каже, не піп, то й не микайся в ризи”* [К.-О. К. в.: 157]; *“Омелько. Не зачіпай дурного, то й свого розуму не поцербуй!”* [Кроп. Дай.: 38]; *“Семен. Правду, мабуть, кажуть, що, перш чим оженились, треба тричі зажуритись...”* [Кроп. Дай.: 55]. В усіх цих пареміях оцінність створюється за допомогою оцінних слів, що містять макрокомпонент пейоративності: *чорт, не микайся, дурного, зажуритись*.

У наступних прикладах оцінність підказується зображуваною ситуацією:

1. *“Охрім. Стривай, Степане, не горячись! Правда, братіку, як олива, наверх сплива...”* [Кроп. Доки.: 84]. (Правда відкривається, і це добре, тому майоративна оцінка вислову);

2. *“– Ви не з їх круга... Боятися... Знаєте, у кого смалець на голові, той боїться сонця...”* [Фр. Пер.: 426]. (Смалець топиться на сонці; будучи на голові – почне скапувати. Це неприємно. Пейоративність ситуації переносить негацію і на весь вираз);

3. *(Вийшов маніфест. Люди йдуть ділити панську землю) “– Тепер, пане добродзею, оділлються вовкові овечі сльози.”* [Коц. Fata.: 146]. На ілокутивну силу – погрозу – накладається негативна оцінка, що міститься у зображуваній ситуації (вовк – злодій, постраждалі вівці – бо плачуть).

Паремії у контекстах: *“Терпилиха. На нас, бідних і безпомощних, як на те похиле дерево, і кози скачуть”* [Котл. Н.П.: 262]. (Пор.: *На похиле дерево і кози скачуть*); *“Олеся (матері). І навіщо нам у пани лізти? Скільки не квітчай ворону у павині пір’я, а вона все-таки не буде павою, а буде вороною. Є, мамо, поговорка “видко пана по халявах”* [Кроп. Ол.: 312] – теж супроводжує негативна оцінка.

Трапляється, що паремія оцінює зображувану ситуацію позитивно: *“Добре, хлопці! Добре! Так би давно... Покірливе телятко дві матки ссе”* [П.М. Т.І. Хіба.: 396]. Тут бачимо, що суміжний контекст підсилює оцінку.

Гетероситуативні паремії можуть оцінювати ситуацію по-різному – це залежить від інтенцій мовця та зображуваної ситуації. Порівняймо:

1. *“На папері, серденько, на папері краще буде, – заторохтіла сваха, – бо сказано: як написано пером, то не вивезеш волом. На папері, на папері! Так і Бог велів”* [Н.-Л. Ст. б.: 332] (спонування записати договір сватів, а саме: що дати за дочкою, – підкріплюється паремією, яка набуває позитивної оцінки);

2. *“Писарів родич хвалився, що записали. А що, кажуть, написано пером – того не вирубаєш і топором”* [П. М. Т. 1. Лим.: 657] (використана мовцем паремія посилює розпач, що не вдасться одкупитися, негація зростає).

Подібне можна побачити у двох наступних прикладах:

1. *(Євгеній до Стальського:) “– Як же ж се сталося, що ви, маючи такі багаті індуктивні відомості, та оженилися з блондинкою? – Фаталізм! Судженої конем не об’їдеш. Сказати вам по правді, мені навіть*

зовсім не треба було женитися..” [Фр. Пер.: 406]. У словах Стальського відчувається невдоволення волею фатуму, тому й на паремію нашаровується негативна конотація.

2. “**Степан.** Я від твоїх речей мов одурів! Я сам тебе давно люблю, тільки боявся про те й подумати, щоб тобі признатися. – **Варка.** Судженого конем не об’їдеш... – **Степан.** А коли так, то завтра жди від мене старостів...” [К.-К. Безт.: 202]. Зображена ситуація любого спілкування двох закоханих передає позитив і використаній паремії.

Основою оцінки є порівняння. Воно експлікується в пареміях за допомогою конструкцій типу “Краще..., ніж...”. Напр.: “**Марися.** ...Я не хочу бути дворянкою! **Краще жити на світі щасливим чоловіком, ніж нещасним паном, – це всяке знає!...**” [К.-К. М. Б.: 172].

Приховане порівняння міститься і в опозиціях “чуже / своє”: “**Лаврінова частка** здалась їй більшою, мабуть, тим, що в чужих руках шматок хліба все здається більшим” [Н.-Л. К. с.: 252]; (Розмова П. Стальського, у якого дружина блондинка, з Євгенієм Рафаловичем): “– Ет, що там балакати!.. Найгірша брюнетка ліпша від найліпшої блондинки. – Ага, на чужій ниві все ліпша пшениця. – Ну, не мені се говорити!” [Фр. Пер.: 406].

Здебільшого порівняння є імпліцитним – об’єкт дійсності порівнюється із загальноприйнятим ідеальним еталоном. Напр.: “**Петро.** Там Прудюса і писаря його Грицька дуже бридко виставлено, що нібито царську казну затаїли. **Возний.** О, се діло можливе, і за се сердитися не треба. **В сім’ї не без виродка – тее-то як його...**” [Котл. Н. П.: 277]. Пейоративна конотація слова *виродок* підкреслює негативну оцінку, яку дано об’єктам оцінки (Прудюсу і писарю). Натомість усім, “сім’ї”, мають бути притаманні стереотипні чесноти: порядність, доброчинність.

Як зауважує О. Вольф, в оцінці може домінувати емоційний або раціональний аспект, які особливо яскраво проявляються в мовленнєвих актах, спрямованих безпосередньо на співбесідника [1: 37, 41]. У цих випадках різний перлокутивний ефект: емоційна оцінка спрямована на те, щоб змінити емоційний стан адресата і викликати відповідну реакцію; раціональна оцінка розрахована на згоду / незгоду адресата із висловленою думкою.

Порівняймо конситуативні паремії:

1. “**Воронов.** Правда, говорять, що ...– **Горнов.** Що з хама не буде пана? Я й не лізу в пани” [Кроп. Доки.: 115].

2. “**Потоцький.** Ти хто? – **Чалий.** Сава Чалий. – **Потоцький.** Гайдамацький отаман? – **Чалий.** Був кошовим. Нині слуга ясновельможного пана. – **Потоцький.** Може, слуга, а може, й ні! **Як вовка не держи, він все в ліс втече при першій нагоді...** – **Чалий.** Коли добре та ласкаво поводитися з ним, то не покине він двора” [К.-К. С. Ч.: 325].

3. “**Кіндрат Антонович.** Мужик наш так вже тепер спаскудився та змошенничився, що не знаєш, якого вже й способу до нього добирать. Віддаси руками, а не виходиш ногами. – **Вчитель.** Кажуть, який піп, така й паравхвія. – **Кіндрат Антонович.** Що? Це ж ви у який бік штрикнули? – **Вчитель.** Ні в який, я прямо кажу” [Кроп. Ол.: 345].

У першому випадку не висловлена мовцем паремія вгадується адресатом, останній відчуває спрямовану негацію і тому й реагує запереченням. На раціональну оцінку накладається і емоційна.

Перлокутивна сила репліки Потоцького – посяти сумнів у душі Чалого і випробувати його на міцність. Відповідь Сави показує, як вплинули на нього слова; він заперечує, тобто намагається довести свою вірність шляхті.

Останній приклад демонструє, як закинута вчителем репліка, що містить паремію з негативною оцінкою, викликала обурення адресата. Тут домінує емоційна оцінка висловлення.

Таким чином, усе вищезазначене підтверджує, що оцінна модальність є іманентним компонентом семантики паремійного висловлення. Кожна паремія є оцінною (згадувана тріада А. Крікманна “ствердження – оцінка – припис”) через оцінні слова, що є у її складі, або ж через зображувану у ній ситуацію. Супровідна конситуація та дискурсивне мовлення підсилюють оцінку. Для гетероситуативних паремій ситуація уживання є вирішальною у визначенні полюсу оцінної модальності.

Нагадаємо, що оцінний компонент паремій детермінується світоглядом народу, його картиною світу і морально-етичним кодексом, тому здебільшого є стереотипним. Суб’єктивізм мовця проявляється лише у доречному виборі відповідної паремії, яка в контексті номінує певну типову ситуацію.

Оцінна модальність, запрограмована мовцем, передбачає емоційну реакцію адресата або його згоду / незгоду з повідомленим. Іноді остання супроводжується певними емоціями.

Обсяг статті не дозволяє розкрити заявлену проблему глибоко. Гадаємо, ще є значні перспективи у продовженні дослідження (з’ясування ключових слів-символів, що зумовлюють оцінну модальність; вивчення ментальних процесів, які програмують вибір паремії-знака типової ситуації, тощо).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
2. Гальперин И.Р. Грамматические категории текста (опыт обобщения) // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – Т. 36. – 1977. – № 6. – С. 522-532.

3. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: Дис. ... канд. філол. наук, 10.02.01 – українська мова. – Умань, 2002. – 218 с.
4. Крикманн А.А. Некоторые аспекты семантической неопределенности пословицы // Паремнологический сборник: Пословица. Загадка (Структура, смысл, текст). – М.: Наука, 1978. – С. 82-104.
5. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
6. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 408 с.

СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЇХ СКОРОЧЕНЬ

- К.-К.** – Карпенко-Карий І. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1989. – 604 с. **Безт.** – Безталанна. **М. Б.** – Мартин Боруля. **С. Ч.** – Сава Чалий.
- К.-О.** – Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1982. – 542 с. **К. в.** – Конотопська відьма.
- Котл.** – Котляревський І. Повне зібрання творів. – К.: Наук. думка, 1969. – 510 с. **Н. П.** – Наталка Полтавка.
- Коц.** – Коцюбинський М. Твори в 2 т. – Т. 2. Повісті та оповідання. Статті та нариси. – К.: Наукова думка, 1988. – 492 с. **Fata** – Fata morgana.
- Кроп.** – Кропивницький М. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1990. – 604 с. **Дай.** – Дай серцеві волю, заведе у неволю.
- Доки.** – Доки сонце зійде, роса очі виїсть. **Ол.** – Олеся.
- П.М. Т.1** – Мирний Панас. Твори в 2 т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1989. – 752 с. **Хіба.** – Хіба ревуть воли, як ясла повні? **Лим.** – Лимерівна.
- П.М. Т.2** – Мирний Панас. Твори в 2 т. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1982. – 636 с. **Пов.** – Повія.
- Н.-Л.** – Нечуй-Левицький І. Твори в 2 т. – Т. 2. Повісті та оповідання. – К.: Наукова думка, 1986. – 638 с.
- К. с.** – Кайдашева сім'я. **Ст. б.** – Старосвітські батюшки та матушки.
- ППВ** – Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми. – К.: Наукова думка, 1991. – 440 с.
- Фр.** – Франко І. Вибрані твори у 3 т. – Т. 3. – К.: Дніпро, 1973. – 675 с. **Пер.** – Перехресні стежки.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Дуденко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: лінгвістичні особливості паремійних одиниць, лінгвотекстова специфіка фразеологічного фонду української мови.

ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ У ТВОРАХ ІНДІАНО-АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ: ГЕНДЕРНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Галина ЗАПОРОЖЕЦЬ, Катерина СТАРОДУБ (Миколаїв, Україна)

У статті розглянуто гендерні особливості діалогічного мовлення художнього тексту на прикладі романів індіано-американських письменників Скотта Н. Момадея „Дім зі світанку” та Леслі Мармон Сілко „Церемонія”.

This paper investigates gender peculiarities of dialogic speech in Native American novels ‘House Made of Dawn’ by N. Scott Momaday and ‘Ceremony’ by Lesli Marmon Silko.

Комунікативний компонент тексту, який разом з літературним та соціальним компонентами являє собою один з трьох інтегральних векторів дослідження з лінгвістики тексту, ґрунтується на принципі діалогічності тексту. Елементи даного принципу були розроблені у межах герменевтичних студій В. фон Гумбольдта, проте основоположником діалогічності тексту є російський філолог М.М.Бахтін, який вважав, що „...навіть жити – означає брати участь в діалозі...”, а тому й будь-який текст є „двоплановим” і „двосуб'єктним” [1: 318]. М.М.Бахтін розумів діалогічність тексту як взаємозумовлення тексту і соціуму, комунікативну спрямованість тексту до позначення значущих для соціуму ситуацій. Теоретичні доробки М.М.Бахтіна стали основою для розуміння тексту як засобу мовної комунікації, що вимагає від мовця (автора, адресанта) під час розгортання текстового змісту дотримуватися певних правил [10: 317], які мають забезпечувати спільний для комунікантів фонд знань.

Оскільки особистість автора згідно з принципом діалогічності тексту корелює з адресантом у комунікативній ситуації, текст постає повідомленням, де фіксується код культури автора, його віднесеність до певної соціальної групи, де акумулюється інформація про його статусну (дану від народження, як наприклад статеву) роль, тощо. У тексті спостерігається розщеплення особистості комуніканта на автора твору, який репрезентує власні світоглядні позиції у тексті загалом, та читача, й комунікантів у кожному окремому випадку діалогічного мовлення в тексті. Таким чином, можемо говорити про два відносно незалежні рівні діалогічності тексту: *надперсональну комунікацію*, тобто орієнтацію автора на гіпотетичного адресата, програма адресованості якому вписана у текст, та *комунікацію персонажів твору*, тобто діалогічне мовлення у тексті.

Виокремлення двох рівнів діалогічності тексту дає змогу не лише співвіднести особу автора як митця, що реалізувався у літературному творі [7: 12], з адресантом – одним з елементарних компонентів комунікації (поряд з адресатом, власне повідомленням, каналом інформації та ін.), а й дослідити його комунікативну компетенцію через створені ним моделі комунікації персонажів (діалогічне мовлення у тексті). Під комунікативною компетенцією розуміємо здатність комунікантів мобілізувати різноманітні знання про правила і норми спілкування у даному соціумі для ефективного виконання комунікативних

завдань [8: 233]. У рамках дослідження під діалогічним мовленням у тексті розуміємо обмін репліками персонажами твору, який виокремлюється з суцільного тексту завдяки обов'язковому пунктуаційно-графічному оформленню [6: 156-157]. Як зазначають Виноградов В.В., Чрділелі Т.В., Кухаренко В.А., Бехта І.А., діалогічне мовлення прози та драми є аналогом усної вербальної комунікації у формі діалогу і значною мірою підпорядковується законам розвитку останнього, що дає нам змогу говорити про структуру діалогічного мовлення у тексті.

Діалогічне мовленням у тексті відноситься до письмової форми вербальної комунікації, а саме - старанний попередній добір мовного матеріалу та його оформлення залежно від художньої мети автора, можливість самоаналізу написаного, підпорядкування мовних одиниць сюжетній лінії твору тощо. З іншого боку, діалогічне мовлення у тексті концентрує увагу ймовірного читача саме на тих ситуаціях, які є характерними для соціальної групи автора, які корелюють з його власним досвідом комунікації та його комунікативною компетенцією. Оскільки діалогічне мовлення у тексті штучно модельоване авторською свідомістю, воно нерідко супроводжується авторськими коментарями, що містять інформацію про паравербальні засоби, поведінку, внутрішнє мовлення героїв.

Німецькі дослідники діалогічного мовлення Г.Хене, Г.Рейбок вводять три типи категорій аналізу діалогу: категорії макрорівня, проміжного рівня та мікрорівня [13]. Окрім цього для більш детального аналізу діалогу на всіх зазначених рівнях беруться до уваги такі характеристики як: види діалогу, соціальні відносини між партнерами, ступінь знайомства співбесідників, тощо. Врахування багатопланової природи діалогічного мовлення у тексті та можливість зосередження на інтенціях автора з подальшим виокремленням текстового, підтекстового та притекстового імпліцитного змісту робить його привабливим для гендерної парадигми.

Проблема взаємозв'язку мовлення з гендером мовця розглядається у рамках гендерології в цілому та гендерної лінгвістики зокрема. Особливий інтерес для мовознавчих студій складають засоби гендерної диференціації мовних одиниць. Дослідження варіантів жіночої та чоловічої мовної поведінки охоплює у сучасній соціолінгвістиці досить широку проблематику. Існує цілий ряд праць вітчизняних та зарубіжних вчених, у яких різною мірою висвітлюються окремі лінгвістичні прояви гендера: О.Л.Бессонова, А.П.Мартинюк, А.В.Борисенко, Р.Лакофф, Дж.Батлер, Д.Таннен та інші. Серед головних здобутків гендерних досліджень у межах соціолінгвістики – розробка питання щодо гендерної диференціації мовних одиниць, яке пройшло тривалу історію розвитку від інтуїтивного підходу до виокремлення даних засобів (Р.Лакофф) до теоретично й практично обґрунтованих досліджень варіантів мовної поведінки комуніканта відповідно до його гендерної ідентифікації.

З огляду на історично та культурно варіативну природу гендерної специфіки мовлення наше дослідження зосереджується на аналізі художніх текстів американських письменників індіанського походження Н.Скотт Момадея „House Made of Dawn” та Леслі М.Сілко „Ceremony”, написання яких обмежується рамками 60х-70х років ХХ сторіччя і автори яких належать до однієї етнічної спільноти. У статті робиться спроба узагальнити мовні засоби гендерної диференціації на мовному рівні та дати гендерну характеристику діалогічного мовлення творів.

В рамках даного дослідження ми зупинилися саме на цих творах через їх виняткове місце в історії американської літератури. Зокрема роман Н.Скотт Момадея „House Made of Dawn” (1962), за який автора було нагороджено Пуліцерівською премією у 1969 році, вважається першим романом, який відкрив світові індіанське бачення американської історії, в той час як роман Леслі М.Сілко „Ceremony” (1978) пропонує жіночу перспективу подій післявоєнних років. До спільних рис відносимо наявність таких тем у творах, як етнічна самоідентифікація індіанського народу, повернення індіанців з війни; синтез власне індіанських елементів поезики (індіанська поезія, індіанські міфи) з елементами поезики домінуючої культури білих людей; наявність наскрізних мотивів втраченого дому та пошуку власного „я” в суспільстві США у повоєнний час. Попри ідейну спорідненість творів, що досліджуються, в них існують й істотні відмінності, а саме: різне розуміння авторами впливу війни на розвиток особистості та наявність у творах образів помічників головних героїв: чоловіка та жінки у творах Н.Скотт Момадея „House Made of Dawn” та Леслі М.Сілко „Ceremony” відповідно, які несуть у романах різне функціональне навантаження.

Виокремлення трьох рівнів діалогічного мовлення (макрорівня, проміжного рівня та мікрорівня) за концепцією Г.Хене та Г.Рейбок зумовлює залучення компонентного аналізу діалогічного мовлення. Зупинимося на кожному з зазначених рівнів й окреслимо особливості актуалізації гендерно-маркованих рис у діалогічному мовленні в зазначених творах. Повертаючись до макрорівня, нагадаємо, що тут одиницями дослідження є початок комунікації, власне повідомлення, наявність нецентральної теми та завершення комунікації.

1) Початок комунікації.

Аналіз діалогічного мовлення персонажів свідчить про відносну відкритість ініціації комунікації для представників різної біологічної статі, що свідчить про соціальне схвалення/нейтральне ставлення до адресанту незалежно від його біологічної статі у середовищі, де відбуваються події роману «House Made of Dawn». Наприклад, „How do you do? I am Mrs. Martin St. John. – And she offered her hand to him...” (15: 29).

Тоді як в “Ceremony” „*The Japanese women were holding small children by the hands, and they were surrounded by bundles and suitcases. One of them was standing over him.*

- *Are you sick? – she asked...*” (16 : 17).

Так, у творі Н.Скотт Момадая ініціація комунікації персонажами різної біологічної статі є кількісно рівною з загальної кількості проаналізованих діалогів, в той час як у діалогічному мовленні у творі Леслі М.Сілко ініціатором комунікації частіше виступає жінка – близько 70% за кількісним показником з огляду на орієнтацію жіночих персонажів на надання допомоги головному персонажу твору.

2) *Власне повідомлення*, тобто вибір, закріплення та підтримання теми комунікантами різної статі. У ході дослідження виявлено, що вибір теми значною мірою визначається соціальними відносинами між комунікантами. Діалогічне мовлення між особами різної біологічної статі у творі «House Made of Dawn» характеризує у переважній кількості випадків спілкування між індіанцем та білою жінкою, яка виступає роботодавцем й ініціатором інтимних стосунків водночас. Таким чином, близько 75% відповідальності за вибір теми несе саме жінка, яка номінується через особовий займенник „вона” протягом усього твору (що також є свідченням підпорядкування фемінного у творі. Не спостерігаємо тенденції до мовної підтримки чоловіком запропонованих жінкою тем. Ігнорування та агресивна маскулінна мовна поведінка знаходить тут вираження у практиках мовчання (формально виражених у авторській нарації), перебиванні співрозмовника та директивності висловлення. Наприклад,

- *You have done the day's work. – she said, wondering why she had said it, and he stood there. There was no reply, nothing.*

- *Well, then, you will come on Friday? Or did you say Saturday?*

But he made no answer [15:35].

Приклад 2:

- *...You see, I have taken the house at Los Ojos – the large white house below the forestry station-*

- *The Benevides House?*

- *Yes, that's it...*[16: 31]

При чому це стосується як Абея, головного героя, так і другорядних персонажів чоловічої статі. Таким чином, автор транслює можливі шляхи мовного опору чоловіків комунікативним намірам жінки, які притаманні його соціальній групі. Діалогічне мовлення між персонажами у творі «Ceremony» є структурованим відповідно до авторського задуму. Оскільки діалог у творі постає як засіб комунікації у сімейному середовищі, характерним є залучення гендерних стереотипів, які стосуються адекватної поведінки жінки у сімейному колі. Йдеться зокрема про направлення комунікації на співробітництво, надання допомоги тощо, що й становить основу тематичного кола у діалогічному мовленні твору. Можемо зробити припущення, що саме віднесеність автора до жіночої статі сприяла трансляції саме сімейно-орієнтованої інформації у діалогічному мовленні, що в свою чергу знайшло вираження у відносно рівному розподілі кількості центральних тем між персонажами різної біологічної статі.

3) *Нецентральні теми.*

Порівнюючи кількість та якісну природу нецентральних тем у творах, ми дійшли висновку про співвіднесення нецентральних тем у діалогічному мовленні у творі «House Made of Dawn» з фемінним у мові та свідомий відхід автора від залучення додаткової інформації у діалогічне мовлення персонажів у творі «Ceremony».

Звертаючись до аналізу твору «House Made of Dawn», зазначимо, що алогічність жіночого мовлення та неможливість концентрації жінки на заданій темі може бути свідченням свідомого маніпулювання автором відповідним гендерним стереотипом заради підкреслення „жіночності” персонажа. Наприклад,

- *Of course, I'm glad you came. I saw you drive up, and I wondered who you were.*

- *We live in California, my husband and I, Los Angeles. ... This is a beautiful country; I have never been here before...* [15 :29].

У творі «Ceremony» відносно незначна кількість нецентральних тем взагалі, й ініційованих жінкою зокрема, може бути зумовлена сюжетною лінією твору, оскільки жінка у ньому постає як медіум, що транслює універсальні закони людського буття, що відповідно унеможливорює наявність даного елемента.

4) *Завершення.*

Завершення як останній елемент макрорівня не є достатньо представленим у даних творах з огляду на авторський задум творів та їх тяжінням до постмодерністської дефрагментації реальності, коли одні події є „вплетеними” в інші.

Наступним рівнем дослідження є проміжний рівень діалогічного мовлення з його основною одиницею – мовленнєвим актом. Аналізуючи діалогічне мовлення у творі «House Made of Dawn», ми дійшли висновку, що головним мовленнєвим актом, який асоціюється у автора з маскуліністю, є директив, тобто маніпулювання співрозмовником через схилення його до певних дій, в той час як жінці приписується широке використання експресивів, а також непрямих директивів.

Директивна природа чоловічого висловлювання знаходить у творі вираження у переважній кількості мовленнєвих актів, ініційованих чоловіком та зазначеній вище практиці перебивання й мовчання, коли

відсутність формально вираженого висловлювання є засобом трансляції підтекстового імпліцитного змісту, а саме бажання чоловіка контролювати співрозмовника. Повна відсутність фемінних мовних практик ізоляції співрозмовника може свідчити про неприйнятність такої поведінки у соціумі, що досліджується.

Експресивність як характеристика переважно жіночого мовлення у творі «House Made of Dawn» свідчить про наявність на домовному рівні стереотипів, які характеризують жіноче мовлення як емоційно забарвлене, що доволі часто виражається у протиставленні жіночого експресивного мовлення логічному чоловічому, що ми і можемо прослідкувати на проміжному рівні діалогічного мовлення. Наприклад,

- *The sky is so blue. It was like water, very still and deep, when I drove through the canyon a while ago.*
- *Your husband, he is with you?*[15: 30].

Використання інших типів мовленнєвих актів, таких як репрезентиви, комісиви, декларативи, також має тенденцію до трансляції гендерної інформації. Зокрема, комісиви у жіночому діалогічному мовленні базуються на вибаченні та обіцянці дотримуватися надалі соціально схваленої лінії поведінки, тоді як комісиви у чоловічому мовленні актуалізуються через обіцянку виконати певні обов'язки, накладені саме певною комунікативною ситуацією

Звертаючись до проміжного рівня діалогічного мовлення у творі «Ceremony», зазначимо, що тут асиметричність соціальних відносин між комунікантами реалізується через залучення (непрямих) директивів саме у жіноче мовлення як авторський засіб окреслення фізичної та моральної стабільності жінки у порівнянні з головним персонажем. Постійна увага до стану здоров'я Тайо знаходить вираження у використанні непрямих директивів його тіткою, спілкування з якою складає близько 30% діалогічного мовлення у творі та є джерелом текстового та підтекстового імпліцитних змістів (йдеться про інформацію, трансляцію якої входить у приховані наміри адресанта). Можемо виділити й один випадок притекстового імпліцитного змісту, коли інформація, що передавалася, викликала неочікувану реакцію у комуніканта.

На мікрорівні діалогічного мовлення гендерна інформація може актуалізуватися через одиниці фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного рівнів. Звернемося до аналізу мікрорівня діалогічного мовлення у творі «House Made of Dawn». Оскільки об'єктом даного дослідження є діалогічне мовлення у художніх творах, тобто йдеться про письмову форму вербальної комунікації, неможливим є аналіз одиниць фонетичного рівня (наприклад, інтонаційних моделей).

На підставі попереднього комунікативного досвіду автора відбувається автоматичне залучення одиниць загальномовного стилістичного шару у діалогічне мовлення персонажів. Збереження в художньому творі достовірності живої мови, що звучить, досягається як через лексичний склад, так і синтаксичну організацію висловлення. Так, зокрема, основними засобами характеристики жіночого мовлення у творі «House Made of Dawn» є використання модальних часток на позначення припущення, сумніву (probably, perhaps), широке залучення вставних і вставлених конструкцій, високочастотне використання дієслів to forgive, to ask, to wonder, not to know як основа директиву; акцентуація автором уваги на конструкціях типу "all right", "you see" з метою окреслення невпевненості жінки як основи її мовної компетенції; наявність непрямих директивів, використання непрямих запитань, три крапка як графічний засіб зображення невпевненості у своїй компетенції тощо. Істотною рисою є середня довжина речення, показник якої є на 20-45% вищим для жіночого діалогічного мовлення в залежності від комунікативної ситуації, що також є свідченням фіксованості гендерного стереотипу про балакучість жінок у тексті.

З іншого боку, у творі «Ceremony» спостерігаємо орієнтацію на співробітництво та надання допомоги як основу мовної компетенції жінки, що знаходить вираження у збереженні логічності та ритмомелодики жіночого висловлювання, широкому використанні анафори та паралельних конструкцій як синтаксичних стилістичних засобів для характеристики чоловіка крізь досвід жінки, розмаїтті типів речень (складносурядні речення, складнопідрядні речення розчленованої структури, прості односкладні номінативні речення тощо). Середня довжина речень у діалогічному мовленні розподіляється наступним чином – речення, яке відносимо до жіночого персонажу, налічує 6,6 мовних одиниць, речення, що відносимо до чоловічого персонажу, - 5,23 мовних одиниць. Таким чином, гендерний стереотип про балакучість жінки не знайшов вираження у діалогічному мовленні у романі, де автором є жінка.

Отже, вибір творів Н.Скотт Момадая „ House Made of Dawn” та Леслі М.Сілко „Ceremony” як ілюстративного матеріалу для дослідження гендерних особливостей діалогічного мовлення зумовлений їх віднесеністю до одного літературного напрямку, порівняно незначною різницею дати написання, спільною етнічною ідентифікацією авторів та проблематикою творів. Проаналізувавши діалогічне мовлення у творах Н.Скотт Момадая „ House Made of Dawn” та Леслі М.Сілко „Ceremony”, можемо говорити про наступні особливості актуалізації гендерно-маркованої інформації у діалогічному мовленні твору Н.Скотт Момадая:

- на макрорівні це – практики „значущого мовчання” та перебивання чоловіка жінкою, ініціація нецентрального тем жінкою;
- на проміжному рівні: використання директиву на позначення мовлення чоловіка, експресивність висловлення жіночих персонажів, залучення інших мовленнєвих актів як засобів закріплення гендерних відмінностей (наприклад, комісив для чоловічого персонажу є вираженням обіцянки до виконання певної дії, в той час як для жіночого персонажу – вираженням вибачення за необачну поведінку);

▪ на мікрорівні: залучення лексичних та стилістичних засобів, які свідчать про невпевненість жінки як основу її комунікативної компетенції.

Особливістю актуалізації гендерно-маркованої інформації у діалогічному мовленні у романі Леслі Мармон Сілко являються:

✓ на макрорівні: відсутність практик перебування як чоловічими та жіночими персонажами, відсутність ініціації нецентральної тем взагалі й ініційованих жінкою зокрема;

✓ на проміжному рівні: співвіднесення директиву з жіночими персонажами, що зумовлено сюжетною лінією твору, тобто підкреслюється директивності жіночого мовлення лише у виняткових обставинах;

✓ на мікрорівні: залучення лексичних та стилістичних засобів на позначення орієнтації на співробітництво та надання допомоги як основу мовної компетенції жінки.

Транслявання Н.Скотт Момадеєм можливих шляхів чоловічого опору комунікативним намірам жінки через методики мовного уникання, або ізоляції, підкресленої експресивності та алогічності жіночого мовлення у творі, свідчать про залучення традиційних гендерних стереотипів у діалогічне мовлення твору. З іншого боку, спостерігаємо часткову відтворюваність уявлень про фемінність/маскулінність у романі, де автором є жінка, при чому особлива увага звертається на методики передачі у діалогічному мовленні усіх трьох типів імпліцитного змісту. Можемо припустити, що різниця у моделюванні діалогічного мовлення спричинена намаганням Леслі М.Сілко підкреслити чутливість жінки до сприйняття та передачі прихованої інформації у соціумі та свідомим бажанням реабілітації фемінного в мові.

Таким чином, узагальнюючи гендерну характеристику діалогічного мовлення у творах Н.Скотт Момадая „House Made of Dawn” та Леслі М.Сілко „Ceremony”, можемо зробити висновок, що мовні засоби гендерної диференціації присутні у діалогічному мовленні як у творі Н.Скотт Момадая „House Made of Dawn”, так і у творі Леслі М.Сілко „Ceremony”, проте з різним ступенем інтенсивності. Подальше дослідження діалогічного мовлення в творах американо-індіанських авторів Джеймса Велша, Луїзи Ердрік, Шермана Алексі дасть можливість більш детально говорити про гендерні особливості мовлення індіанської спільноти Америки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М.М. Литературно-критический статьи. – М.: Наука, 1986. – С.318.
2. Бессонова О.Л.Срархія цінностей в концептуальній та мовній картині світу чоловіків та жінок // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: Зб. Наук. Праць. – Випуск 5. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 45-52.
3. Борисенко Н.Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця ХХ століття: Автореф. Дис. ... канд.філ.наук. – К., 2003. – 20с.
4. Бехта І.А. Зміст та лінгвістична структура персонажного дискурсу //Нова філологія. – 2003. – № 2. – С. 13-26.
5. Гумбольдт, В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 398 с.
6. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. – Вінниця, Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Літературознавчий словник-довідник. – К.: ВЦ Академія, 2006. – 752с.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. – Полтава, 2006. – 716 с.
9. Чрділели Т.В. Дискурсивний підход в изучении теории и практики делового диалогического общения //Нова філологія. – 2003. – № 4. – С. 296-304.
10. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теор. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки. - К.: АртЕк, 1998. – 336 с.
11. Coates, Jenifer. Women, men and language: A sociological account of sex differences in language. – London & New York: Longman, 1986. – 176 p.
12. Dumas, Bethany K. Male-Female Conversational Interaction Cues// Proceedings of the conference on the sociology of the languages of American women. – San Antonio, Texas: Trinity University, 1979. – P. 41-64.
13. Henne H., Rehbock H. Einfürung in die Gesprächsanalyse. – Berlin. – 1991.
14. Lakoff R. Language and Woman's Place // Language in Society. – 1973. – Vol.2 – N1. – P. 69-85.
15. Momaday, N. Scott. House Made of Dawn. – New York: Harper & Row, 1969. – 191 p.
16. Silko, L. Marmon. Ceremony. – New York: Penguin Books, 1986. – 262 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Галина Запорожець – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача кафедрою англійської філології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: історія та інтерпретація американської жіночої літератури, методика викладання іноземних мов.

Катерина Стародуб – магістрант іноземної філології Миколаївського державного гуманітарного університету ім.Петра Могили.

Наукові інтереси: гендерні студії, інтерпретація тексту.

**„КОРОТКЕ ПРИСЛІВ'Я – БАГАТОМОВНЕ”
(ВТОРИННІ ПРЕДИКАТИ ЯК ЗАСІБ „ЗГУЩЕННЯ МИСЛІ”
У ПАРЕМІЙНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ)**

Олена КУЛЬБАБСЬКА (Чернівці, Україна)

У статті розглянуто виокремлення вторинних предикативів адвербіального типу, подано опис семантичних, граматичних і функціональних характеристик цих синтаксем, проаналізовано засоби їхнього вираження та підпорядкування іншим предикатним одиницям.

The apportionment of secondary predicates of adverbial type is investigated in this paper. The description of semantic, grammatical and functional traits of these syntaxemes is given. The means of their syntaxeme expression and their subordination to other predicative units are analyzed.

Повернення до джерел, що періодично актуалізується у процесі осмислення надбань національної духовної культури, супроводжується появою цілої низки малодосліджених проблем, які потребують глибокого наукового обґрунтування. Цікавою і недостатньо вивченою ділянкою сучасної української фольклористики є так звані інтегральні явища, які в процесі дослідження привертають увагу й інших гуманітарних галузей – національна ментальність, міфологічна семантика, архетипні універсуми, мовна картина світу [4: 162].

Ще одним з таких суміжних явищ у науковій парадигмі учені вважають *категорію етноестетики*, суть якої полягає в системі „естетичних уявлень і критеріїв, властивих тому чи іншому народові, котрі лежать в основі будь-яких проявів його життєдіяльності, матеріальної та духовної культури, в тому числі народного й професійного мистецтва, обумовлюють їх національну своєрідність та сприяють збереженню їхньої непересічності в контексті світової культури” [11: 18]. Отже, в коло наукових проблем, визнають учені, повинно вписатися передусім студіювання національно-традиційного розуміння краси – краси звука, краси барви, краси почуття, краси вчинку, краси думки. Це розуміння особливо рельєфно виявляється у фольклорі і, без сумніву, у фразеологічних висловах – прислів'ях і приказках [7: 81-83], що „служать відповіддю на запитання, які виникають з приводу якоїсь однієї складної ситуації” [12: 519]. „Короткі влучні вислови, узагальнені пам'яттю народу з діда-прадіда, дають право формулювати погляди на етику, мораль, історію, політику в рамках нашої української ментальності” [10: 5]. Висловлена в них моральна істина чи повчання набуває яскравості й переконливості, закарбовується в пам'яті не лише завдяки змістові, а й завдяки мовним засобам: співзвучності, каламбурові, римі тощо. В.Д.Ужченко й Д.В.Ужченко, автори найновішої праці з української фразеології, у річищі когнітивної семантики особливо виділяють домінують антропоцентризм. „Об'єктивізація у фразеологізмі почуттів, думок, настроїв, уявлень, внутрішніх переживань виходить на передній план, вибудовує безкінечність фразеоструктур, мікроструктур, пронизує не тільки поверхневий рівень духовного життя людини, а й проникає в глибину сенсорних відчуттів, вибудовує її менталітет і прагматичне поле. Фразеотворча система стає виявом глибинної діяльності духу, активізуючи попередній досвід людини” [13: 44]. Справді, прислів'я та приказки говоримо тоді, коли треба наголосити, виділити основну думку з попереднього контексту або дати лаконічну оцінку побаченому, почутому, зробленому: „Наче промінь прожектора, прислів'я вихоплює найсуттєвіше” [16: 3]. У цьому аспекті метою нашого дослідження стало вивчення структурно-семантичних особливостей прислів'їв і приказок крізь призму вторинної предикації, що є засобом „згушення мислі” (О.Потебня), оскільки дає змогу передати складну інформацію економно, лаконічно, завдяки спрощенню каркасу синтаксичної конструкції: „*Вчись коротко говорити: зумій море в глек вмістити*”, – закликає відоме українське прислів'я.

Поняття *вторинної предикації* з'явилося у лінгвістиці у зв'язку з визнанням за окремими поширювачами (традиційно – другорядними членами речення) пропозитивних значень (праці М.Корміліциної, А.Прияткіної, О.Каминіної, П.Леканта та ін.). Врахування функціональних характеристик та інформативної наповненості членів речення дає підставу для висновку про те, що прості речення з вторинною предикацією „репрезентують декілька простих ситуацій, поєднаних нашою свідомістю в одну складну” [9: 8]. Необхідність дефініції поняття „вторинна предикація” потребує виокремлення специфічних ознак, основною з яких, на думку Н.Гуйванюк, є те, що „вторинна предикація не становить речення, а є лише окремим його сегментом, який на денотативному рівні співвідноситься з цілою ситуацією і репрезентує потенційні предикатно-суб'єктні відношення” [6 : 226-227]. Таким чином, просте речення з вторинною предикацією є семантично неелементарним (поліпропозитивним) і формується базовою структурою одного з вихідних елементарних простих речень, а також доданими до цієї базової структури компонентами, що є модифікованими частинами небазового елементарного речення, або показником семантико-синтаксичних відношень між елементарними простими реченнями [14 : 148]. У цьому разі просте ускладнене речення відтворює семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складного речення, а отже, становить похідну синтаксичну одиницю від складного речення [1 : 135]. Отже, відповідно до сучасного уявлення про семантичну організацію речень, аналіз їх змісту передбачає урахування не тільки експліцитної, але й прихованої інформації (І.Вихованець, К.Городенська, В.Русанівський, Н.Гуйванюк, А.Загнітко, К.Шульжук та ін.).

Імплицитну інформацію в простому семантично неелементарному реченні містять: 1) *вторинні предикатні синтаксеми* та 2) *вторинні субстанціональні синтаксеми*, виділювані за семантико-синтаксичними параметрами [див.: 15: 191-192]. Обидва типи переважно не зумовлені валентністю базового предиката, хоч і різняться своїм відношенням до нього. Фактичний матеріал засвідчив, що серед виокремлених вторинних синтаксем можлива вужча градація з урахуванням морфологічних показників та семантико-синтаксичних відношень між пропозиціями. Спробуємо здійснити структурно-семантичну типологію вторинних предикатних синтаксем адвербіального типу на матеріалі українських паремій – мікротекстових структурах.

Вторинні предикатні синтаксеми, за визначенням І.Вихованця, „виражають сукупність значень ознаки, особливого її різновиду – семантики відношень” [1: 140], поділяючись, зі свого боку, на чотири розряди: адвербіальні, атрибутивні, модальні, кількісні. Наприклад: **По бурі** *приходить красна погода* (Далі цит.: 10 : 58) // **Коли буря минає**, *приходить красна погода*; **Скупа хазяйка** *дім соромить* (86) // *Хазяйка дім соромить, якщо вона скупа*; **Бач**, *і сонце не всі гори освітлює* (445) // **Ти подивись**: *і сонце не всі гори освітлює*; **Один кілок** *плота не держить* (505) // *Кілок плота не держить, якщо він один*.

Найпоказовішим розрядом вторинних предикатних синтаксем є *адвербіальні синтаксеми*, що виражають часове, причинове, цільове, умовне та допустове значення і мають специфічні форми вираження.

1.1. *Часові синтаксеми* є виразниками часових відношень між вихідними елементарними простими реченнями, вказуючи при цьому на одночасність / різночасність, означену / неозначену тривалість явищ, подій.

Морфологічними засобами вираження часових синтаксем в українській мові стали вторинні утворення, зокрема *обставинні прислівники* у позиції детермінанта, які вирізняються своєю автономністю і незалежністю від валентної рамки дієслова. Вони підпорядковуються підметово-присудковій основі двоскладного речення або граматичному центру односкладного речення, поєднуючись із ними приреченнєвим приляганням [1: 41] та передають семантику відношень, не властиву іншим частинам мови [3: 187]. Морфологізовані прислівники часу „передають часові семантико-синтаксичні відношення, якими пов’язується вихідна для них підрядна темпоральна частина з головною в складносурядному реченні” [5: 306], пор.: *Готуй воза взимку, а сані – влітку* // *Готуй воза, коли настає зима...* (44).

За значенням часові синтаксеми прислівникового типу поділяють на три підгрупи: 1) які вказують, коли відбувається дія, процес, стан: *вдень, вночі, вранці, увечері, взимку, зимою, навесні, весною, влітку, літом, осінню, ранком* та ін., напр.: *І собака зимою про хату думає* (42); **Восени** *вітер здуєріє – дахи з хат позриває: хто хоче, той і зазирає* (30); *Хвали день увечері* (70); **Весною** *все оживає, танцює, співає* (431); **Вночі** *кожна корова чорна* (433); **Влітку** *і качка прачка* (12); 2) які визначають вихідну между часу: *зранку, звечора, зроду, віку, здавна, віддавна, відколи, спочатку, змолоду* та ін., напр.: *І до діла, і до лядяності привчають змолоду* (161); **Спочатку** *зведи хлівину, потім заводь тварину* (107); **Здавна** *земля – то найперша рідня* (150); 3) які позначають кінцеву между часу: *довіку, повік, навіки (навік), допізна*, напр.: *Живи довіку своїм розумом, але звіряйся з чужим* (188); **Наостанок** *всі мудрішають* (192); **Допізна** *будеш молотити – довше будеш колотити* (298).

Часові відношення у поліпропозитивному простому реченні виражають також *відмінкові та прийменниково-відмінкові форми*, зумовлені „загально-категоріальними властивостями автосемантичного або релятивного дієслова як ядра структурно-сміслової основи речення та комунікативними завданнями, метою висловлювання” [8: 26].

Відмінкові форми з часовим значенням створюють тло для основного змісту речення і мають у своєму складі іменники темпоральної семантики на позначення прямого неповторюваного або відносного часу, не цілком заповненого дією, як-от: **Осінньої пори** – *сім погод: сіє, віє, мутить, крутить, рве, зверху лєє, а знизу мете* (31). За спостереженнями Н.Гуйванюк, безприйменникові часові конструкції української мови представлені родовим, орудним та знахідним відмінками. Їх дещо обмежене вживання можна пояснити певною мірою тим, що вони обов’язково вимагають біля себе поширювача означального типу – прийменникової чи займенникової форми [6: 146].

І.Вихованець виокремив 38 прийменників української мови, що беруть участь у творенні категорії темпоральності [2: 218]. У поєднанні з повнозначними словами вони „доповнюють основний зміст речення новою інформацією і виступають, таким чином, носіями додаткової, конденсованої предикативності” [8: 27]. У цьому разі, як справедливо зауважують учені, саме прийменник – аналітична синтаксична морфема – переводить субстантив із синтаксичної субстантивної позиції в позицію адвербіальну (прислівника) [3: 23; 5: 330; 8: 88 та ін.].

Часові синтаксеми, виражені прийменниково-відмінковими формами, виражають темпоральне значення не до моменту мовлення, а до дії фінітного дієслова. Відносна часовість, зумовлена контекстом, становить бінарну опозицію *одночасність / різночасність* дії та часового моменту. Більшість прийменниково-відмінкових форм із значенням одночасності вказує на проміжок часу, частково заповнений повідомленим явищем. Найуживанішим серед них є конструкція *в + 3.в.* іменників, що є назвами днів тижня, частин доби, пір року, загальних часових понять, явищ, дій, процесів тощо, як-от: **У вівторок** – *вижни снопів сорок* (174); **В ніч** *найтемнішу про сонце пам’ятай* (368); **У теплий місяць май** *годувати тварин не переставай* (110); **У петрівку** *день – рік* (69); **У жнива** *ледар жениться* (636) і т.п.

Темпоральні синтаксеми, що передають різночасність становлять дві підгрупи: 1) часової попередності; 2) часової наступності. До першої групи належать: *проти + Р.в.* (визначає найближчу часову попередність),

напр.: **Проти ночі** всі корови чорні (462); під + 3.в. (як і попередня конструкція, виражає відносно близьку щодо часового орієнтира попередність), напр.: **Сій під погоду** – їстимеш год од году (140); **раніше (раніш)** + Р.в. (передає загальну часову попередність), напр.: **Раніше осені** почнуть линяти кури – зима буде теплою (140); до + Р.в. (передає найзагальніше передування в часі якомусь часову орієнтирові), напр.: **До Благовіщення і птиця гнізда не в'є** (35); по + 3.в.; перед + О.в. (указує на ближче передування), напр.: **Перед обідом** не завадить, а **по обіді** зайва чарка – сварка (560); поперед + О.р.: **Поперед охоти** зайця не лови (506); напередодні + Р.в. (позначає один з моментів за день до проміжку часу, визначеного часовим орієнтиром), напр.: **Напередодні Луки** нема ні хліба, ні муки (452).

Підгрупа зі значенням часової наступності об'єднує прийменниково-відмінкові форми після (опісля) + Р.в.: **Після обіду** посидь часинку, **опісля вечері** пройдишся, синку (561); по + М.в.: **По готовій роботі** – й апетит готовий (561); за + О.в.: **За обідом** – соловей, а по ньому – горобець (592); вслід (услід) за + О.в.; слідом за + О.в.: **Слідом за гулянням** ходить голодування (633); пізніше (пізніш) + Р.в.: **Пізніше Івана** вже не треба жупана (58); через + 3.в.: **Через день** – той неділя, **через хату** – то й весілля (748).

Прийменниково-відмінкові синтаксеми зі значенням наступності так само розрізняються відтінками значення, стилістичними характеристиками та сферою використання: після, опісля, по, пізніше (пізніш) – виражають загальну часову наступність; через – кількісно-часову наступність; решта прийменників – за, услід (вслід), слідом за – передають градацію в напрямку посилення близької часової наступності.

Серед вторинних предикатів контекстуальне обставинне значення часу виражають і дієприслівники, напр.: **Подорожуючи**, не пускай коня салопою (348); **Шкода** перемішувати тісто, **вийнявши з печі** (750).

Більш диференційовану семантичну класифікацію часових конструкцій знаходимо в працях З.І. Іваненко [8].

1.2. **Причинні синтаксеми** віддзеркалюють причинно-наслідкові відношення у структурі простого ускладненого речення.

Серед формальних засобів вираження причинових синтаксем виділяємо: 1) прийменниково-відмінкові форми, побудовані за такими поширеними моделями: через + О.в.: **Через бабині телята** не можна вовкові в город подивитися (113); від + Р.в.: **Від березневих дощів** земля квітне (25); за + О.в.: **За розумною головою** рукам легше (188); з + Р.в.: **З голоду та холоду** півень співає, а від тепла й ситості і курка закукурікає (538); од + Р.в.: **Криве од природи** не випрямиш і волами; без + Р.в.: **Без діла** слабіє сила (153); із-за + Р.в.: **Із-за діла** голова біла (166);

2) дієприслівники з контекстуальним значенням причини: **Рятуючись від дощу**, сховався в озеро (729); **Вкусивши гіркого**, пізнав ціну солодкого (527).

1.3. **Цільові синтаксеми** ґрунтуються на семантичних ознаках наступності щодо часової перспективи, модальної бажальності. Основними засобами вираження цільових синтаксем є: 1) прийменниково-відмінкові форми, як-от: для + Р.в.: **Для роботи** без хотіння не вистачить уміння (158); на + 3.в.: **На вигадки** природа щедра (51); по + 3.в.: **За море по зілля** пішов (38); від + Р.в.: **Ключі від щастя** – в праці (161); задля + Р.в.: **Задля теплої груби** за море по дрова не плавають (87); заради + Р.в.: **Заради свого діла** – завжди погода, для чужого – негода (158); у (в) + 3.в.: **Щось там, певно, велике в лісі** здохло, що ви у гості прийшли (114); до + Р.в.: **Кінь – до тяги, птах – до польоту, людина – до поту** (161); за + О.в.: **Пішов за ділом**, а повернувся з пивом (630); 2) дієприслівники з контекстуальним значенням цілі: **Хотячи стати** заможним – будь у праці проворним (321); 3) інфінітив: **Пішла Настя в поле жати**, та забула серпа взяти (630).

1.4. **Синтаксеми зі значенням умови** виражають реальну або ж ірреальну умову, за якої відбуваються чи могли б відбуватися певні події. Морфологічно зазначений тип вторинних предикатних синтаксем виражається: 1) прийменниково-відмінковими формами, як-от: у (в) + М.в.: **У достатку** не розслаблюйся, у скрутті не розгублюйся (512); при + М.в.: **Гарно й при місяці**, як сонця немає (31); **Добра людина тільки при ділі** (158); за + Р.в.: **Без вітру** дерево – й не хитнеться (19); на + М.в.: **На дощі** змокнеш і в плаці (51); з + Р.в.: **З галасу** каші не звариш (538); від + Р.в.: **Кінь не крацає навіть від золотої вуздечки** (93); з + О.в.: **З пізнім паром** попарися даром (178); в + 3.в.: **В погоду і смутний веселим** буває (370); 2) дієприслівником із контекстуальним значенням умови: **Не зробивши обруча**, за діжку не берися (222); **Не проколовши шилом**, чоботар голки не тикає (223).

1.5. **Допустові синтаксеми** містять вказівку на реальну модальність, яка суперечить повідомлюваному наслідкові. Основним засобом вираження допустового значення є: 1) прийменниково-відмінкові форми **наперекір** + Д.в.; **всупереч** + Д.в.; **при** + М.в.; **без** + Р.в.: **в + 3.в.**, як-от: **Без вітру** з ніг падає (19); **І в погоду** часом грім ударяє (41); 2) дієприслівники з контекстуальним значенням допусту: **Просить покорно**, **наступивши на горло** (601).

Вторинні предикати адвербіального значення становлять собою струнку систему, в якій виділяємо підсистеми зі значенням часу, причини, умови, мети й допусту, що мають різні формальні засоби вираження. Співвідносні модифікації обставинних синтаксем є засобом збагачення диференціації удосконалення граматичної системи української мови, засобами гнучкості й виразності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
3. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.

4. Гарасим Я. До джерел // Дзвін. – 2006. – № 8. – С. 162-164.
5. Городенська К.Г. Прислівник. Службові слова – морфеми // Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І.Вихованець, К.Городенська; За ред. І.Вихованця. – К.: Унів. вид-во „Пулсари”, 2004. – С. 298-373.
6. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.
7. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського літературного мовлення. – К.: Наук. думка, 1973. – 288 с.
8. Іваненко З.І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення (монографія). – К.: Вища школа, 1981. – 142 с.
9. Карпалюк В.С. Семантико-синтаксическая структура конструкций с предикативными актантами в украинском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1988. – 23 с.
10. Міщенко Н., Міщенко М. Слово батьків з усіх віків. – К.: Либідь, 1998. – 1136 с.
11. Орлова Т. Етноестетика в поняттєвому контексті сучасного мистецтвознавства // Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 17-24.
12. Потєбня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
13. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 2007. – 494 с.
14. Шинкарук В. Категорії модусу і диктуму у структурі речення: Монографія. – Чернівці: Рута, 2002. – 271 с.
15. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 406 с.
16. Народ скаже – як зав'яже / Упор. та передмов. Наталії Шумади. – К.: Райдуга, 1985. – 173 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Кульбабська – докторант кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: категорійний синтаксис української мови.

АВТОРСКИЙ ТОН И ТОН ГОВОРЯЩЕГО (О ПЕРСПЕКТИВАХ РАССМОТРЕНИЯ ГЛУБИННЫХ КАЧЕСТВ ПИСЬМЕННОГО ТЕКСТА)

Татьяна МИРОНОВА (Днепропетровск, Украина)

С підстави і можливості розглядати авторський текст в перспективі тону, який випромінюється поміж письмових рядків. Це піднесе письмову творчість та її сприйняття на тонкий та одухотворений киталт. Авторський тон є аспектом комунікативної компетенції тих, хто спілкується творами. Тон письмового тексту та тон усного звернення не повстають один проти іншого. Звичайний термін про мову, що звучить, вміщує в собі струмок смислу, який, хоча і витончений браком вивчення але не перерваний у відчутті, простягається до авторського тону письмового тексту. То є плин людяності від автора, що має що донести іншим. Авторський текст, який є прочитаний у пластичному та об'ємному співвідношенні всіх аспектів авторства, включно тону, та тонкого знання діапазону людських емоцій, дає неповторний тональний портрет індивідуальної творчої думки.

As soon as people trace the author's tone in a written text, they activate an aspect of communicative competence. When we adopt the written tone analysis into the reality of creative writing practice, it does not come in conflict with the usual knowledge of the tone in oral communication. The both are open channels of personality. An intellectually flexible correlation of all the aspects of written creativity, including the text tone, with the active understanding of varying and extending human emotions gives a reach to the depth of the author's message and makes up a tonal portrait of the text.

Из опыта исследования авторского текста, а также по впечатлениям о работе с зарубежными источниками о творческом письме, мы видим возможность рассматривать письменные тексты – продукты не только художественного, но и научного, и учебного творчества – в измерении еще одного следа, прокладываемого пишущим о себе. Таким можно считать индивидуальный авторский тон.

Обратимся к общечеловеческому явлению тональности самовыражения в динамике постижения явления в нашей жизни. Открытая постановка проблемы тона письменного текста, с первого взгляда, вызывает недоумение повседневного мышления. Тон принято слышать или набирать голосом. Текст обычно видят, читают или пишут; бывает, увидев и прочитав, заучивают и декламируют. Однако мы здесь не по поводу артистического воспроизведения работы другого, а в связи с глубоким пониманием текста как духовного образования, передаваемого одним человеком для других. В этой области мы либо, работая со своим текстом, сознательно направляем тон, либо просвещенно тонки в восприятии тона другого автора при анализе его текста.

Что же мы знаем о тоне речи вообще, чтобы развести уже известную терминологию артистизма публичного исполнения или воспроизведения, по одну сторону, и разрабатываемые теперь понятия творческого письма, по другую.

Энциклопедические издания [7: 514] дают объем понятия тон¹, исходя из греческого смысла, который прочерчивает осознанные человеческие усилия тянуть нечто, как инструмент, как внутреннюю силу, с тем чтобы, напрягаясь, дотянуться до другого и достичь впечатления, растрогав.

В.Даль уделяет тону значительное внимание и помогает понять, что он слышится как «всякий звук, звон, гул, голос, а всякое изменение звука есть повышение или понижение тона». Знатоки русского языка приводят примеры употребления слова, вскрывающие привычное отношение к понятию. Давая оценку, люди говорят: «Попал в тон», «Хороший или плохой тон скрипки», «У этого рояля тон полный, густой и мягкий», «Тон струнных инструментов резче, чем духовых». В.Даль тон видит и в живописи: « степень яркости или

¹ Мы не рассматриваем тон в тональных языках Юго-Восточной Азии, Африки и др. [7].

господства того или другого цвета, общность краски, масть». Главное, В. Даль предлагает различать тон как волну влияния в человеческих отношениях: «*Общность речи и приемов человека, образ обращения его с людьми: « Человек хорошего тона, знающий все светские приличия»; «Она говорит тоном учителя или начальника»; « Задавать тону, франтить, пускать пыль в глаза*» [6 (3: 415)].

С.И.Ожегов, со своей стороны, свидетельствует, что слышимый тон – звук определенным образом организованный и направленный: есть осмысленные причины такого физического качества. Тем тон отличается от беспорядочного шума [9: 741]. Замысел музыкального произведения, внутренний образ звука, намеренно посылается человеческим умом к осязаемому инструменту с определенными физическим возможностям. Достигается направленность звукового движения, которая приятна или неприятна человеку по причине внутреннего сравнения физических качеств звука и своих эмоций. Языковое чутье С.И.Ожегова приводит далее к тону в произносимой речи, при которой человеческая физиология становится изящным и по-разному искусным и по-своему настроенным инструментом направленной эмоциональности, которая в свою очередь тонко соотносится с движениями ума. Толкователь не описывает словами глубокого человеческого сочетания тона, эмоций и мощного движения ума людей, но есть фраза важного качества. Это слова о тоне, которые вошли в речевой обиход. Они свидетельствуют, что люди целенаправленно анализировали ситуации общения и разглядели в них тональные качества, определили их для себя и даже делились своими соображениями с другими. Здесь уже не о личном трюке, независимом и красивом сочетании – мысли, эмоций и тона – а об умышленном сознании, направленном на подлаживание к другому – *«попасть в тон... – сделать так, чтобы угодить кому-нибудь, удовлетворить кого-нибудь»*. Вдохновенное движение ума и эмоций к осязаемому инструменту и технике человеческого самовыражения концентрируют в себе фразы о тоне в изобразительном искусстве. Так, к примеру, радостный настрой мастера дает *«светлые тона»*. С.И.Ожегов подметил и тот момент, что люди, свикшиеся с тоном как красивым словом для описания их настроений, стали отрывать тон от осязаемого искусного инструмента его наполнения. Они затуманили тон в обобщениях о неуловимых и мимолетных взаимоотношениях и манерах. Люди заговорили о *«дурном тоне»* и *«хорошем тоне»*. На этом этапе употребления тон уже создавался и работой компромиссной мысли, и поведением, а часто подразумевал и промеривание своего положения среди других. От этого недалек момент зарождения еще одного оттенка смысла, который как волевой настрой, многим пришел по вкусу. Впечатляла возможность задавать тон другим, делать свой тон авторитетным, подавляющим и доминирующим. Люди, поигрывая этим смыслом, хотели вести руководящую роль и влиять на развитие чего-либо.

В украинскоязычной справочной литературе находим то же отношение к тону, что и русскоязычных источниках. Ни одно значение, ни один оттенок смысла не утрачен, наоборот, обогащен.¹

О широком употреблении понятия тон свидетельствует цветастая фразеология, которая не покидает литературу и повседневное общение [13: 478]². Тон считают скромно синонимичным «...интонации, ноте, нотке или цвету» [1: 538]. Мы узнаем, из самого социально-авторитетного справочного издания, что тон, обозреваемый по его воздействию, *«задают и держат»*...Когда все идет хорошо, о тоне говорят и *«приятный»*, и *«бархатный»*, и *«серебряный»*, следовательно, и всякий другой [2 (26: 193)].

Поскольку с музыкальным тоном и тоном в человеческих отношениях есть очевидная смысловая нить, свойство тона перетекать от конкретного выражения и направлять, с глубокими и далекими последствиями, мысли и чувства приобретает некоторые характеристики. Тон может складываться в тональности – мажорную и минорную, им *«свойственны внутренний динамизм, напряженность целеустремленного движения, предельная рационально выверенная централизованность и богатство»*

¹ З довідкового матеріалу про тон для нашого дослідження вважаємо доцільними певні відтинки смислу. Вони простежуються в усіх поясненнях тону, як поняття фізичного, музикального, медичного, мистецького, літературного та переносного. Важлива періодичність тону, його змінна інтенсивність, його піддатливість перед вирішальним людським наміром, сила справляти враження на того, хто сприймає звернення, свідчення про природне яскраве життя людини, як-то тон серця, служіння людській властивості висловлювати розгорнуті думки. У українськомовних упорядників словника розгортається вимір смислу, який є важливим для нового широкого вживання терміну тон як авторського, як реалії якісного письмового твору. *«Тон...б. характер звучання мови людини, манера висловлювання, що виражають різні емоційні відтинки, ставлення до об'єкта мовлення, настрої того, хто говорить, риси його вдачі і таке інше...Манера, стиль викладу письмової мови кого-небудь»* [4 : 1255]. Не залишаємо без уваги і таку смислову сторону тону, як манера поводитися, стиль і характер поведінки людини, як кажуть, *«правила доброго тону»*. Самим узагальненням та переносним є визначення тону як *«Загальної спрямованості, характерної особливості чогось»* [4: там же].

² 1. **Созвучно чему-то:** *«Колокольчик выводит какую-то длинную однообразную песню в тон запевающей метели»* (Короленко. Чудная). *«Рядом с думами о Варваре, память, в тон порывам ветра и треску огня, подсказывала [Самгину] мотив песенки Гогины»* (Горький. Жизнь Клима Самгина).

2. **В том же духе, в той же манере** (отвечать, реагировать.): *« - Ребята спрашивают: когда второй дом строить начнем? – громко и, как показалось Доронину, весело сказала Вологодина. – Понравилось? - тон ей спросил Доронин»* (Чаковский. У нас уже утро.)

3. **Соответственно цвету, оттенку цвета чего-либо** (в тон, под тон). *«Двери в соседнюю комнату были открыты, и все там было чистое, светло-серое и темно-серое...Даже чей-то большой портрет был в гладкой светло-серой раме. «Все в тон», - ... подумалось мне»* (Каверин. Два капитана).

4. **В стиле, манере.** Под тон чему... *«Терраса простая, сколоченная из леса, под тон всей остальной простой и деревянной сибирской архитектуры...»* (Гарин-Михайловский. Из дневников кругосветного путешествия.) [13: 478].

функциональных отношений ...характеризуются отчетливо и постоянно ощущаемым тяготением к центру... «действие на расстоянии»...тоника доминирует там, где она не звучит...» [8 (5: 564-574)].

Высотно-мелодические характеристики обращения к тому, кто рядом, не окаменелость, а трепетная текущая материя. Тон замирает, то значит прекратилась мысль и речь, замерзли чувства и эмоции. Тон остается живым даже тогда, когда пытаются выразиться по-чужому и заученному; свое, «отонированное» по-своему, проникает во все смысловые зазоры и в большей степени говорит о нас самих, чем декламируемое и рассчитанное на привнесенный эффект исполнение.

Словари общего лингвистического объяснения живее откликаются на качества тона, чем это происходит у лингвистов. Справочная лингвистическая литература связывает тон преимущественно со звуком: «Тон, как и ударение, принадлежит к... звуковому строю языка, но между ними есть существенные различия. Главное из них – невозможность нескольких ударений в слове, в то время как для тона это естественно, поскольку тон на выполняет кульминативной функции. Физический носитель тона... преимущественно гласный, функциональный носитель – слог, поэтому в многосложных словах каждый слог имеет тон. Слово – ...минимальный функциональный носитель ударения...» [7: 514].

Подходим к письменным текстам и замечаем, что тон не напряжен работой у литературоведов. Он звучит в анализе тонического стихосложения [14: 226,344¹,346²]. Прочерчиваем направление исследовательских усилий, которые просматриваются там. Специалисты в литературе, восторгнувшись уже готовым результатом, хотя и прошествуют от поэтической техники к тайнам внутреннего мира создателя стихов, дать образец и призвать других по стопам удачливых³. Наш путь не таков. Глубокий авторский процесс находит одно из своих подтверждений в авторском тоне, который либо зрелый, либо в периоде становления, либо подкрепляет созидательную направленность ума, либо не в силах при всем напряжении скрыть разрушительные тенденции и многое другое. Тон пишущего невозможно изъять из его письменного текста, неважно насколько тот явно и качественно выражен. Однако, исходя из тона, пусть и заманчивого, и искусного, нельзя разрешить проблем авторства.

Прежде чем устремиться к созидательному авторскому процессу и попытаться выявить там тон, обратимся в сферу деятельности, которая призвана отвечать за становление личности и человеческих взаимоотношений. Есть ли тон в педагогике, и какого рода он [3: 331- 397; 5: 10-35; 10: 60-171; 11: 584-588; 12: 2-15;]? Тон письменного текста специально в этих работах не рассматривается. Важными моментами можно считать внешние наблюдения о том, что тоном управляют ум и эмоции человека. Есть у авторов пожелания, основанные на опыте: «... каждый, кто стремится донести свои мысли до слушателя, должен уметь тонировать речь...Большим недостатком считается монотонность...Не украшает речь слишком высокий или слишком низкий тон...Увлеченные и энергичные чаще всего говорят в повышенном тоне. Так же поступают разгневанные люди или спорящие между собой. Робкие, пассивные, наоборот, говорят низким тоном» [3: 362].

Некоторым шагом к тону в письменной речи есть исследование в области коммуникативной компетенции педагогов [12: 2-15]. Там состоялась постановка проблемы восприимчивости преподавателей к «тональности мовного матеріалу, за допомогою якого педагог впливає на емоційно-психологічну сферу адресата» [12: 8]. Важным есть толкование термина тональность как «усвідомленої або неусвідомленої емоційно-аксіологічної і змістовно-інформативної організації мовного матеріалу, за допомогою якого адресант формує повідомлення, впливає на емоційно-психологічну сферу адресата, а іноді і на ситуацію спілкування» [12: 15].

Термин тон авторского текста активно работает в реальности американского образования и плодотворно живет там в научном письменном творчестве [15: 1-3; 16: 52-53, 402- 423; 17: 274-275; 18: 15; 19: 369; 20: 235- 242]. Эрик Гульд считает, что тон письменного текста есть неотъемлемой стороной авторского голоса. Он создает настрой равным образом, как это происходит в устном общении. Тон письменного текста – изящная и гибкая величина, для которой нелегко однозначно указать место словесного выражения, как бесполезно трудно приложить палец к картине и утверждать, что именно этот фрагмент дал эффект шедевра. Но при достаточном опыте работы с текстом можно совершенно достоверно проследить богатый орнамент употребления слов, фраз и других нюансов, которые выражают наше отношение к тому, о

¹ Тоническое стихосложение глубокой древности построено на ритме ударных слов, безударные слова в счет не идут и произносятся на одном дыхании с ударными: эффект барабанных ударов, постукивания руки, хлопков, прочего. Находим нечто общее с современными «Chants», их также используют как прием в обучении иностранным языкам, когда в любую ритмичную схему, под хлопки, ступ или посвистывания, можно вложить вовсе морфологически не рифмующийся текст и напевать, несколько раз повторяя для создания ритма, те же самые слова.

² Есть разновидность - силлабо-тоническое стихосложение. В них «явилась потребность выделить ударением некоторые слоги как опору для голоса и слуха...Выделенные слоги называются «сильными местами...»

³ А.С.Пушкин писал А.А.Бестужеву, что о художнике «следует судить по законам им самим над собой признанным». Составители справочных материалов [14] в затруднении от совета поэта: «А как узнать эти законы? Ведь и сам художник не всегда может их точно сформулировать» [14: 226]. Что есть совершенно определено, содержание никогда не составит жесткими правилами техники исполнения, какими могут быть конкретные параметры компьютерной программы. Наоборот, власть творца над содержанием облегчит путь выбора техники, в которой создатель может быть виртуозен настолько, что оставляет значительный след своей индивидуальности. Тогда исполнение становится неповторимым, личностным.

чем мы пишем. « Тон вашего голоса может быть полон юмора или грусти, может становиться серьезным, игривым, искренним или саркастичным¹. Неважно, что вы думаете об этом, истинное отношение к тому, о чем вы пишете, исходит словами, равно как чувство грусти или радости доносится из музыкального фрагмента» [17: 274].

Письменный текст изливает тон автора читателю, тот, соответствующим образом настраиваясь, различает в нем особые личные эмоциональные движения пишущего. Если создатель текста знает о собственной неискренности и недоработках, то другие, чуткие к качествам текста, ощущают недостаток убежденности творца и могут не поверить не только по нехватке доказательств, но также из-за фальшивого тона, подвергающему все сделанное сомнению. Наши чувства к тому, о чем мы пишем, излучают нашим читателям отчетливое духовное свидетельство, хотя мы часто не можем вычленить одно особое предложение, которое выполняет такую работу для нас [17: 274].

Другие авторы отмечают, что мысли пишущего исключительно о том содержании, которое он стремится передать, окрашивают тон его текста, и тот начинает подспудно взывать к такой же вере [19: 369]. Хотя бывает наоборот, озабоченность создателя текста мнением читателей просматривается между строк и устремляется к тому, от кого пишущий ставит себя в зависимость, это сильно, отчасти или на некую йоту отворачивает читателя от текста – к себе самому. Содержание от этого не выигрывает.

Интересно свидетельство известных теоретиков творческого письма, что такое верный тон [20: 235]. Они приводят мнение писательницы, высказанное в интервью: «Звучание тона решающее для меня, поскольку хочу, чтобы читатели настраивались на другое человеческое существо, которое обращается к ним. Я всегда оставляла в стороне тон некоего божества, вещающего к смертным. Считается, что такая техника придает письменному тексту своего рода нейтральную авторитетность, но мне кажется, что такой эффект реально недостижим. Даже Всевышний есть личностью. Это – сиятельный Господь. Он – милостивый Бог. Для нас решающей становится философская позиция: как соблюсти равновесие – быть справедливо авторитетным и надежным в реальности. Я пытаюсь достичь этой золотой середины, сочетая официальный тон и тон общительного и открытого человека. Иначе вы можете сгоряча наработать столько истин, достойных великих опер, но затем вынуждены вымучено оговаривать реалии повседневной жизни» (перевод наш – Т.Ю.М.).

Следует, очевидно, всегда рассчитывать на то, что по причине больших успехов в обучении творческому письму за рубежом, каждый официально и неофициально пишущий на родном или иностранном языке может со значительной вероятностью предстать перед читателем, опытным в работе с текстом. Тон есть измерение текстовой ткани, которое в большей степени зависит от общечеловеческих качеств авторского мышления, чем от особенностей конкретного языка, знания которого, конечно, не подвергаются сомнению. Душевные силы искушенного читателя будут простираться по тексту, и тон каждого пишущего будет прощупываться: ведь ощущение собеседника есть неотъемлемая черта зрелого общения [18: 15].

Теоретики творческого письма, активно выходявшие в практическое преподавание, строят объяснение тона пишущего, пока как неотъемлемой части авторского голоса, на восприятии автора письменного текста как полноценной и полнокровной личности. « Что делает ваш голос таким, каким он есть? Магнитофонная запись вашего разговора, по правде говоря, не ответит на этот вопрос. Ваш голос – не только тембр, определенная высота и интонация; это также и жест, кивок головы, легкий смех и удивленный взгляд. Это сплетение того, что вы говорите, с тем, как вы это говорите. Это – то, как вы выглядите, ваш выбор слов и личные особенности речи. Все верно относительно письменного текста. Как мы все определенно отличаемся в непосредственной речи, так же разными мы предстает в письменных текстах. Даже втиснутые в два измерения на плоскости страницы, мы остаемся человеческими... Ваши читатели будут всегда ожидать от вас большего, чем просто столкнуться с источником мнения и информации... Они захотят, чтобы вы оставались человеком» [15: 2] (перевод наш – Т.Ю.М.).

Если авторство – эмоционально, а тон письменного текста – канал выхода авторской человечности, то, имея три точки опоры, во-первых, индивидуальный текст, во-вторых, активное владение динамикой

¹ Исследователи творческого письма отмечают обширный диапазон качеств тона [15-20]. В работе с научной литературой мы собирали все достигнутые определения тона пишущего. В коллекции есть также те, которые можно назвать отрицательным опытом пера. Тон бывает таков - 1.юмористичный, 2.грустный, 3.серьезный, 4.игривый, 5.искренний, 6.саркастичный. Кроме того, определяют - 7.ностальгичный, 8.негодующий, 9.неистовый, 10.недосказанный, 11.ироничный. Еще есть тон - 12.интригующий, 13.таинственный, 14.надувательства, 15.серьезный, 16.торжественный, 17.сатирический, 18.юмористичный, 19. хитрый, 20.скорбный, 21.предвещающий, 22. простой, 23.непосредственный, 24. прямолинейный, 25.открытый, 26.убедительный. Добавим тон: 27.горький, 28.едкий, 29.нежный, 30.забавный, 31.издевательский, 32.колкий, 33.острый, 34.преувеличенный, 35.сильный, 36. понятный каждому, 37. догматичный, 38. проповеднический, 39. узколобий, 40. фанатичный, 41. точный, 42. легкий, 43. полный надежды, 44. энергичный, 45. лиричный, 46. восторженный, 47. победоносный, 48. подспудный, 49.хвалебный, 50.тоскливый, 51.ужасающий, 52.мрачный, 53.щемящий, 54.откровенный, 55.поэтический, 56.оскорбленный, 57.разочарованный, 58.разящий, 59.враждебный, 60.циничный, 61.двусмысленный, 62.божественно-авторитетный, 63. тон общительной повседневности, 64.надежный, 65.объективный, 66.субъективный, 67. тон строгого информирования, 68. тон, желающего произвести впечатление, 69. тон крайностей, 70. предельный тон. 71. тон защищенного фактами, 73. безлично компетентный. 74.упрямый, 75. своевольный, 76. гибкий, 77. неопытный. 78. близкий, 79. отчужденный, 80. вопрошающий. 81.непоследовательный.

творческого письма, в том числе тоном, и наконец, в-третьих, знания о полном диапазоне личностных эмоций, можем определить оттенки чувств, которые наиболее характерны для авторов, когда их деятельность раскрывается сполна. Другими словами, возможен тональный портрет индивидуального письменного творчества.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка / Под ред. Чешко Л.А. – М.: Советская энциклопедия, 1971. – 600 с.
2. Большая советская энциклопедия / Ред. Прохоров А.М. // т. 26. – М.: Советская энциклопедия, 1977. – 622 с.
3. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Культура и искусство речи / Современная риторика. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 576с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Бусел В.Г.// т.1. – К.: Ірпінь, 2004. – 1426 с.
5. Горбушина Л.А. Выразительное чтение и рассказывание. – М.: Просвещение, 1975. – 145 с.
6. Даль. В. Толковый словарь в четырех томах / т. 3. – М.: Русский язык, 1991. – 555с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. Ярцева В.Н.. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Музыкальная энциклопедия / Под ред. Келдыш Ю.В.// т. 5. – М.: Советская энциклопедия, 1981. – 1156 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1952.
10. Олійник Г.А. Виразне читання. Основи теорії. – Київ: Вища школа, 1995. – 207 с.
11. Педагогическая энциклопедия / Ред. Каиров И.А. // т. 1. – М., 1964. – 834 с.
12. Скрипник М. Педагог-ритор... Як формувати ефективне мовлення вчителя в системі післядипломної освіти. – Управління освітою. – Грудень 2007. № 12(17). – С. 2-15.
13. Фразеологический словарь русского языка / Молотков А.И. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 543 с.
14. Энциклопедия юного литературоведа / Сост. В.И.Новиков. – М.: Педагогика, 1988. – 416с.
15. Baker Sh. and Stevenson D., Problems in Exposition. Supplementary Exercises for The complete Stylist. Thomas Y. Crowell Company. – New York, 1972. – 154 p.
16. Day S. and others, Reading and the Writing Process. Macmillan. – New York, 1989. – 683 p.
17. Gould E. and others, The Act of Writing. Random House. – New York, 1989. – 318 p.
18. Gould E. and others, The Art of Reading. Contexts for Writing. McGraw-Hill. – New York, 1990. – 695 p.
19. Norton S., Waldman N., Canadian Content. Holt, Rinehart and Winston of Canada. – Canada, 1988. – 371 p.
20. Timmer J, McCrimmon J., Writing with a Purpose. Houghton Miffling. – Boston, 1988. – 524 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Миронова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри «Філологія та переклад» Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.

Наукові інтереси: комунікативні аспекти тексту.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ ЕПІСТОЛЯРІЮ ОСТАПА ВИШНІ**Нея ПАВЛИК (Бердянськ, Україна)**

У статті аналізується функціонально-стилістичний аспект епістолярію відомого українського письменника Остапа Вишні, зокрема, увага акцентується на особливостях використання у його листах засобів синтаксичного, морфологічного, лексичного рівнів.

The functional and stylistic aspect of epistolary of famous Ukrainian writer Ostap Vishny is analysed in the article. The great attention is paid to the specific usage in his letters the means of syntactical, morphological and lexical levels.

У статті здійснена спроба аналізу епістолярного дискурсу з лінгвостилістичних позицій. Для опису обрано листування відомого українського письменника Остапа Вишні, якого у березні 1934 року Колегією ОДПУ було засуджено на 10 років ув'язнення і відправлено на заслання в Ухто-Печорський табір, у м. Чиб'ю. У грудні 1943 року письменника за рішенням НКВС СРСР звільнили. 25 жовтня 1955 року Військовим Трибуналом Київського військового округу Губенка Павла Михайловича було реабілітовано [3: 521]. Нами проаналізовано листи Остапа Вишні, написані з заслання до дружини Варвари Маслюченко, сина В'ячеслава і названої доньки Марії у період з 1935-1938, 1943 рр. Уперше вони опубліковані у 1989 році за родинним архівом [3].

Досліджувані епістолярні тексти належать до приватного листування. *Приватний побутовий лист* розуміється нами як зв'язне комунікативне утворення, що виражає міжособистісну комунікацію двох партнерів і характеризується тематичною багатоплановістю, наявністю описово-інформуючого висловлення, регулярністю та стабільністю спілкування тощо. Приватну епістолярну комунікацію вивчали Т.Радзівська [8], К.Ленець [9], С.Богдан [1], В.Кузьменко [5] та ін.

Приватне побутове листування має сталий комплекс мовних засобів, що забезпечує комунікативні потреби учасників епістолярного спілкування і залежить від їх мовленнєвих навичок. Цей тип епістолярію, наближаючись до відповідного стилю, використовує широку систему засобів вираження на всіх мовних рівнях – синтаксичному, морфологічному, лексичному. Аналіз функціонально-стилістичного аспекту листування базується на сукупності кількох компонентів, які зумовлюють: 1) тематичну наповненість; 2) специфічність набору мовних засобів; 3) структуру мислення, що відображає різні типи зв'язності та вибір композиційно-мовленнєвих форм; 4) тональність (офіційну, дружню, фамільярну тощо) комунікації.

Найбільш актуальним, на наш погляд, є синтаксичний рівень, оскільки у ньому чітко виражений функціональний аспект, тому саме з нього і почнемо аналіз епістолярних текстів.

Специфічною рисою описово-інформуючих конструкцій, що складають основу композиційної будови побутового листа, є ретроспективність, тобто повідомлення про події та явища, що відбувалися в минулому [6: 77; 11: 533]. У письменницькому епістолярії ретроспективні описи часто виявляються в емоційно насичених синтаксичних одиницях та інтонаційному обрамленні. У такий спосіб вони не лише констатують факти, а творчо їх відтворюють, підпорядковуючись, звичайно ж, жанровим традиціям. Наприклад, у листі Остапа Вишні ретроспективність репрезентована переважно за допомогою категорії минулого оповідального часу, вставлених конструкцій типу *непоганий журнал!*; прислівників часу і місця *нещодавно, там*; також наявна перебивка часу на тлі минулого оповідального – *живу, дістаю* тощо; інтонаційний малюнок цього уривка доповнює використання експресивів – *сум, веселіше*, слів, ужитих у переносному значенні, які передають емоційне напруження, пов'язане з перебуванням автора в ув'язненні тощо: *“Я нещодавно написав тобі листа... Я там писав тобі, що я вже не в підконвойній команді, що вже “вільний”, правда, під розписку свого начальства випущений. Живу з двома товаришами в окремій кімнаті, прямо над Печорою. Трохи веселіше. Щоправда, це тимчасове явище, і кожної хвилини можна чекати “бути ввергнутим” знову – ну, а все ж... А так по-старому: сум, сум, сум... Книжок нема. Дістаю тут іноді у одного в'язня. Він засланий з дружиною, з Москви, і регулярно дістає з дому книжки. Спасибі йому, дає й мені читати. У його ж таки я дістаю лєнінградський журнал: “Литературный современник” (непоганий журнал!), де прочитав рецензію на книжку Юрія Яновського “Верхівці”, – чи “Вершники” – “Всадники”, одне слово, по-руському. Із рецензій я дізнався, що то значить. Дуже радий за Юру...”* [3: 404].

Досить часто розповідь про себе перетворюється на констатацію фактів, якій притаманна конкретність і документальна точність. Для цього використовуються односкладні чи двоскладні речення повідомного характеру: *“Тобі я пишу частенко. Живу нічого. Не мерзну, не голодний. Все в порядку”* [3: 414]; *“Працюю я в управлінні рудника, в планчасті. Єрунда, розуміється. Володя – на загальних... Настрій у мене спокійний, рівний і “положительный” (од слова “положить”). Володя – нервує. Спимо разом на нарах (вагонної системи). В бараці тепло. Здоровля – по-старому...”* [3: 390]; *“Їсти є що. Я одягнений, обутий. Дістає нові штани, нову тілогрійку, дістає нову білизну... Дуже багато роботи”* [3: 412].

У листах функціонують і прості, і складні синтаксичні конструкції, тому важко надати перевагу одному якомусь виду. Серед простих переважають двоскладні речення, деякі ж односкладні синтаксичні конструкції здаються обірваними, що властиво більше розмовному мовленню, наприклад: *“Тебе я цілую, і вітаю, і голублю. Муркетку теж. Чекаю вістей, як... як... як...”* [3: 394]; *“Так і розтанули ви, мої любі, в далечині... Яка жорстока дійсність...”* [3: 388]; *“Хмариться... Що буде?...”* [3: 400]. Подібні гранично скорочені структури відзначаються високою акцентною, інтонаційною, значеннєвою концентрацією, викликані скороченням довжини, у результаті чого актуалізується необхідна частина речення.

Широке вживання складних синтаксичних конструкцій пояснюється тим, що аналізовані листи належать письменнику, і в них відбивається значною мірою літературна манера автора, наприклад: *“Хлопці пішли на виставку..., і мені ніхто не заважає, коли не рахувати, що проти мене сидить земляк з Вінниччини, інженер-лісовик, з молодих, лагодить комусь годинника (він єдиний тут, що розуміється на цьому) і тре шклом об шкло – робить самотужки шкло для годинника”* [3: 400] – сурядний, підрядний, безсполучниковий зв'язок; *“Ми ще побачимось, я ще житиму з Вами в купі, і я буду радуватись, дивлячись на тебе”* [3: 409] – сурядний і безсполучниковий зв'язок; *“В революцію потрапив в обоз гужетранспорту, де трохи не загинув, а потім знов його впізнали в обозі, вернули на біга, він там вернув свою “славу”, а через чотири роки його син “Декрет III” виграв вступний приз для трьохліток”* [3: 405] – сурядний, підрядний, безсполучниковий зв'язок.

У синтаксичній структурі приватних побутових листів Остапа Вишні необхідно виділити також речення, ускладнені вставними і вставленими одиницями, відокремленими й уточнюючими членами. Ускладнені конструкції повністю змінюють інтонаційно-ритмічний малюнок тексту. Вони не просто доповнюють чи уточнюють зміст, передають ставлення автора до повідомлюваного, а виступають складниками одного речення, об'єднують в один процес різні суб'єкти дії, встановлюють їх ієрархію тощо: *“Я тут бедной уже... Частина (я тобі писав чи ні?) – вкрадено. Обікрали урочки. Рис украто, картопляну муку вкрато (ось чого жалко!), сало вкрато”* [3: 396]; *“Зазнав я спочатку безглузлого “ізолятору” з урками, потім “підконвойної”, де й досі (6 місяців уже!) перебуваю”* [3: 401]; *“Як ізгадаю про літо там, – серце так ото закипить і стане: то, мабуть, сльози з кров'ю перемішуються”* [3: 403]. Такого роду конструкції більш виразно відображають психологічний настрій дописувача, що виявляється у ставленні до предмета, об'єкта, адресата чи ситуації спілкування.

Динамічності й художності у відтворенні нестримних почуттів додають однорідні ряди емоційних лексем. Нанизування мовних елементів у певній синтаксичній одиниці, або ампліфікація, сприяє висвітленню зображуваного почуття в усіх аспектах, створює драматичну напруженість: *“А тут гниє сам, клацай зубами, болій душею за рідних, за справу, за роботу... А тепер от книжка Юр. Яновського, гастролі в Москві, ще децо, що іноді пробивається в нашу безодню з газетами, – все це якось непокоїть, хвилює, нервує...”* [3: 406-407]; *“Нікого нема, з ким би поділитися, погорювати, поговорити”* [3: 401]; *“Такий цей год важкий і в наших навіть стосунках, в листуванні, в зв'язкові... Все це нервувало,*

карьожило, вибивало з колії, – а літом вдарило громом і зовсім приголомшило” [3: 418-419]; “*А я все старію, старію – точить мене цей гробак самотності, болю, образи й зневіри*” [3: 394].

У проаналізованих листах письменника чільне місце посідають питальні речення, що виконують роль одного із засобів отримання необхідної інформації. Граматично питальні речення оформлюються питальними частками *чи, хіба, невже*; питальними займенниками та прислівниками *чий, що, як, куди, чому*, які стоять на початку речення. Предикативний член, як правило, виражається формою дійсного способу дієслова, рідше – умовним способом, аналітичною формою наказового способу, інфінітивом, наприклад: “*Як там Мурапет з руською школою? Що вона? Тяжко їй дається чи ні? З Харкова маєш що? Про малого чути щось чи ні? ... Чи одержуєш мої листи? Чи дістала телеграму з вітаннями тебе з днем народження?*” [3: 394-395]; “*А як з Мурною?... А де ж її залишити?... Невже не приїдеш?..*” [3: 408].

Питальні речення також можуть виконувати контактоутворюючу функцію, тобто сприяти продовженню спілкування, стимулюючи лист-відповідь. Як правило, прямі питальні синтаксичні одиниці мають чітку позицію і ставляться на початку або в кінці епістолярного тексту, виступаючи при цьому основними засобами вираження питання, і не містять якого-небудь підтексту, факультативних елементів.

Крім прямих питальних речень, що вимагають конкретних відповідей, зустрічаються риторичні питальні форми, які вирізняються своєрідним змістом, метою та емоційно-експресивним забарвленням: “*Блискавками іноді пронизують мозок такі думки: чи побачу коли ще яблуню в цвіту? Чи стоятиму ще коли-небудь на могилі й дивитимусь на море пшеничне?*” [3: 423]. Застосування риторичних питальних речень дозволяє посилити емоційне враження про душевний стан автора і надати тексту експресивної сили.

Типовою особливістю епістолярію Остапа Вишні є вживання емоційно-оцінних та окличних речень, здатних безпосередньо впливати на процес сприймання і розуміння тексту мовним партнером та викликати емоційний ефект. За М.Каранською, розповідні, питальні, спонукальні, бажальні речення стають емоційно-оцінними, коли в їх змісті головним є повідомлення про душевні переживання мовця, його ставлення до висловленого [4: 31]. Емоційний ефект, у свою чергу, виражається якісною характеристикою емоцій – позитивна/негативна, добре/погано та їх модальними різновидами: радість, задоволення, вдячність, шана, горе, гнів, осуд, обурення, відчай, зневажливе ставлення тощо: “*В Києві й дурний святим може бути – ти тут спробуй!*” [3: 401] – гнів, обурення; “*Ах ти ж, хороша моя!*” [3: 401] – захоплення; “*І чи вдасться їй цього літа припливти далекою, тяжкою, горьованою пупттю до мене, бідолоашного?*” [3: 416] – відчай; “*Ех, та чи виростуть із сліз наших лілеї гордоців, спокою й духу незламного? Чи на кремені лілеї такі ростуть?!*” [3: 424] – печаль, відчай; “*Навіть постіль розв’язав, та послався, та так добре виспався, що куди там!*” [3: 389] – задоволення.

Структура та змістове наповнення емоційно-оцінних та окличних синтаксичних одиниць для вираження експресії вимагає від автора задіювання засобів майже всіх мовних рівнів, а саме: експресивів, наприклад: “*Так багато хотілося тобі, Варю моя, на прощання сказати – і подяки слів гарячої за те, що приїхала втішити мене, загнаного, і любові, і пошани, і надії, та кім’ями всі слова в горлі стали од горя і туги, що розлучають нас*” [3: 389]; фразеологізмів, наприклад: “*Як-то кажуть: “З труни – під вінець!”*” [3: 402]; “*Ну, от вони заворушилися, “одбули чергу”, і... замовкло все на довгі роки*” [3: 393]; “*Користи з мене там, як з цапа молока, а проте – наказа (за джерелом) виконано, “ударника дали!”*” [3: 395]; емоційно-експресивних, експресивно-підсилювальних часток, вигуків, наприклад: “*Ой “первобытная”!... Починаю третє літо на півночі. Охо-хо-хо!*” [3: 400-403]; “*Ой, які це муки!!!*” [3: 413]; повторів, що служать для увиразнення висловленого почуття, наприклад: “*Я все жду, жду, жду вісток від тебе. А їх нема, нема й нема. А в мене сум, сум і сум*” [3: 396]; “*Безмірно дякую тобі і цілую, цілую, цілую*” [408].

Для підсилення емоційного ефекту змісту листів письменник використовує такі графічні засоби, як розділові знаки – знак оклику, три крапки, знак питання зі знаком оклику, кілька окличних знаків.

Добір морфологічних засобів у проаналізованих епістолярних текстах залежить насамперед від його змісту, індивідуальних особливостей мовлення автора, від призначення і мети листування, рівня знайомства й особистих взаємин з адресатом.

Листи як засоби комунікативного впливу містять прагматичні настанови, реалізаторами яких виступають іллокутивні частини мови (термін запропоновано О.Г.Почепцовим), до яких належать дієслова, іменники тощо [7: 12]. Такі конструкції властиві й листам Остапа Вишні, наприклад: “*Одного не забувай – не забувай рідної мови, читай українські книжки, пиши вправи по-українському, перекладай з руської мови на українську, – а мама хай продивляється, перевіряє, виправляє*” [3: 409]; “*Це ти май на увазі, пишучи мені... Я в кожному листі прощу тебе прислати – пришли мені наконечників для олівців, і гумки, і олівці, бо вже пишував на роботі, і копірувального паперу*” [3: 392-393]. Іллокутивні дієслова використовуються автором у функції одного із засобів впливу на реципієнта, тобто змушують його вдаватися до адекватних дій, задовольняти прохання, бажання тощо.

Типовим серед морфологічних засобів епістолярію письменника є комплекс модальних одиниць, що “*виражають оцінку адресантом характеру зв’язку між об’єктом дійсності та його ознакою, інтегральним компонентом яких є віднесеність до плану реальність/ірреальність*” [2: 9]. Модальне значення висловлювання оформлюється за допомогою модальних слів і сполучень, що можуть діяти у реченні як

вставні елементи, та модальних дієслів тощо. У проаналізованих листах вони вказують на: а) вірогідність/невірогідність; можливість/неможливість; необхідність, наприклад: “Облігацію візьми – **можже**, виграєш” [3: 391]; “Як би мені хотілося, щоб і тебе побачити, – та так я далеко від вас живу, така тяжка до мене путь, що **не можна** про це тепер і думати” [3: 409]; “Коли ж це справді щось серйозне – то тоді, **можливо**, дадуть змогу й умови працювати над книжкою” [3: 392]; б) впевненість/невпевненість, наприклад: “І довго-довго ми там стояли – годин, **мабуть**, з чотири чи п’ять” [3: 388]; “Знаю, що не мед, **мабуть**, та що ж поробиш” [3: 393]; “У всякім разі, я б волів би вже залишитися, ніж іти в КВЧ! **Безумовно**” [3: 414]; “Та невже ж там не було звісток, що “Соціалізм” таки йде (це вже **напевне**)” [3: 388]; “Коли тобі вдасться добитися дозволу чи на побачення, чи що – то це, **очевидно**, єдина путь...” [3: 394]; в) бажаність, наприклад: “Тільки тебе нема близько – і так тебе **хочеться**, і так тебе **хочеться**, що й господи!” [3: 411]; “Мені **хотілося** завжди, щоб жилося їй тепло й радісно, бо любив і люблю я її, як найріднішу й найдорожчу для мене дитину...” [3: 425].

Епістолярій Остапа Вишні вирізняється надзвичайною емоційною насиченістю, яка полягає у відображенні власних почуттів і переживань, ставленні до змісту листа, до самого реципієнта, характеру їхніх стосунків тощо. З цією метою в листах використовуються такі морфологічні засоби: а) емоційно-експресивні, експресивно-підсилювальні та модальні частки, яким “властивий широкий діапазон значень, пов’язаних із вираженням суб’єктивного ставлення до повідомлюваного, емоційних оцінок, безпосередніх реакцій мовця, спричинюваних відповідними ситуативно-комунікативними умовами” [10: 478], наприклад: “Я **вже так** зневірився в усьому, що нічого не чекаю” [3: 392]; “Я **ще** тобі опишу раз” [3: 395]; “Скучаю за тобою, Варюшко, дуже скучаю, скучаю коричнево, **аж** чорно” [3: 394]; б) емоційні вигуки, що відтворюють реакцію дописувача на дійсність, а також переживання, почуття тощо, наприклад: “Де не поїї – там і **вродюсь! Тьху!**” [3: 411]; “**Та чорт з ним!**” [3: 394]; “**Господи**, як болить серце за всіх вас!” [3: 394].

Крім цього, у текстах листів наявні означальні (якісно-означальні та міри і ступеня) прислівники, що підсилюють емоційне й оцінне значення висловлення, наприклад: “І **чудно**, і **дико**, і **дивно**, і **противно!**” [3: 411]; “Сумую за тобою **кріпко** й **безнадійно**” [3: 412]; “В каюті, внизу, – **тепло** й **просторо**, бо ми тільки вдвох...” [388].

Типовим для проаналізованих листів є вживання займенників, зокрема особових і присвійних. Сполучення їх з різними дієсловами говоріння і писання надає текстам ознак діалогічності, створює присутність образу адресата, виражає певне уявлення про нього: “Про **тебе** думаю, про **тебе** турбуюся. Що **Ви**, як **Ви**, де **Ви**, куди **Ви**?” [3: 390]; “Я знаю, голубко **моя** любя, що **ти** зо **мною**, що **Мура** зо **мною**, що **Вячко** зо **мною**, – і тому живу” [3: 391].

Основу лексичного рівня приватних побутових листів Остапа Вишні складають загальноповжиті слова і вирази. До того ж у текстах вільно використовується спеціальна термінологічна лексика, розмовно-просторічні елементи, росіянізми тощо.

Тип приватного листа передбачає широке залучення лексики на позначення понять спорідненості та свояцтва й повсякденних стосунків між людьми, що спостерігається і в епістолярії письменника: *дитина, діти, мама, батько, донька, тітка, дядя, чоловік* тощо. Високою частотністю використання позначені слова, що описують фізичний і психічний автора, наприклад: “Тільки щоб **моя** любов була дужча за всіх, щоб **гріла** вона тебе так, як я хочу тебе **теплити**, **обгортати** та **ласкавити**, **дорога** ти **моя** і **дружину**, і **матір**, і **друг**, і **оборонець** **найдорожчий** мій!” [3: 410]; “Я **міся** собі не **находжу** і не **можу** **погодитись**, що **я** тебе цього року не побачу. **Всі** мої **надії**, **все**, чим я **цілий** рік живу, – **все** **пропало**. Я тільки **прошу** **долю**, щоб вона **дала** мені **сили** **пережити** це, та щоб і **ти**, **моя** **найдорожча** й **моя** **надія**, – **не** **падала** **духом**” [3: 416]; “Така тут **нудьга** та **печаль**, **густа**, як **хмара**, й **печуча**, як **полум’я**. І як **ви** там, і **де** **ви** там – **ось** **прямо** **стоїте** **всі** **перед** **очима** й **не** **одходите**” [3: 394].

В епістолярному побутовому мовленні, яке близьке до розмовного, окрему групу утворює розмовно-просторічна лексика. Вживання просторіч є одним із улюблених експресивно-виразних засобів, використаних Остапом Вишнею у своїх листах, що допомогло письменнику повніше та яскравіше відобразити складний період свого життя у засланні, на руднику. У проаналізованих текстах просторіччя служать засобом для створення:

– **фамільярно-розмовного** або просторічно-лайливого тону спілкування: “Коли мені дозволять це – тоді вже хоч **“берега”** якогось матиму, а не **крутитимусь** по **лагерю**, як **гівно** в ополонці. ...Говорила про це комісія, що **приїздила** тут нас усіх **дастилоскопувати** (**пальці** **одтискати** на папері всім як **ворюгам**). ...Я **схляюсь** до того, що це **“таки да”** – **“радіопараши”**. ...**Харчишки** **всі** **вже** **викакано**. ...**Обікрали урочки**” [3: 396];

– **негативно-соціальної характеристики осіб чи суспільних явищ, подій**: “Я **признав**, що **найбільші** **“недураки”** **англійці**” [3: 397]; “**Житуха** **неважнецька...**” [3: 399]; “Я **приплентався** з **3-ї** **трудколонії...**” [3: 400]; “**Болуче** мені це **страшенно**, але **єсть** тут у нас **одна** **сволочь...**” [3: 412];

– **іронічно-жартівливого, сатиричного забарвлення**: “У мене **все** так, як **народна мудрість** **рекомендує**: **“брюхо** в голоде” (ой, і **пища** ж!!!), **голова** в холоді, а **ноги** в теплі (у **валянках**). ...А **взагалі**, як там воно **“вопче”?**” [3: 391]; “Я **вже** **тобі** **писав**, що **теперя** за **“начальство”** (не **знаю**, **чи**

надовго?) – і “втикаю” по совісті” [3: 412]; “Вона, Барселона наша, пригирила нам аж восьмеро кошенят...” [3: 420].

Дописувач нерідко вводить в епістолярні тексти росіянізми як стилістично марковану лексичну категорію. Цей засіб використовується для негативної (іронічної, презирливої, осудливої) характеристики людей чи подій. У листах русизми виконують такі функції:

1) створюють російський мовний колорит: “*Объявите (такому-то), что он должен находится там, где он есть*” [3: 393]; “*И теперь, коли мене просять щось написати, тут для “местной прессы”, – я з таким страхом за це беруся, що уявити ти собі не можеш*” [3: 407];

2) служать засобом передачі певної характеристично-якісної оцінки або мовної індивідуалізації суб’єкта, про якого йдеться у листі: “*Дуже мені цікаво, як то там тебе зустріли старі, “матёрые” актьори руські...*” [3: 398]; “*Ні, я гадаю, що великих вона мені страждань коштувала, великих мук, не зважаючи на таку зверхню “лёгкость моего литературного поведения”*” [3: 407]; “*Отакий я “хазяйственник”*” [3: 419];

3) створюють сатирично-іронічний ефект, передають сарказм, служать засобом гумористичного ефекту: “*И так мені гірко зробилося на жисть мою “таёжно-первобытную”. ...Що я роблю, Варюшко, “в свободное від ниття время”*” [3: 401]; “*Щоб з “приключениями, убийствами і красивими девушками, з-за котрих і любов, і пальба, і с выходом конца ножа в спину”*” [3: 415].

Оскільки автор проаналізованих листів є відомим письменником і громадським діячем, який цікавився суспільним життям країни, то у них представлена також лексика: а) суспільно-політична, наприклад: *культурно-громадське життя, революція, соціалізм, Гулаг, нова радянська культура, громадянська війна, прокурор СССР* тощо; б) термінологічна (літературознавча, лінгвістична, економічна (пов’язана з трудовою діяльністю в ув’язненні) тощо), наприклад: *література, рецензія, талановитий письменник, рідна мова, школа, українські книжки, російська мова, економічно-планова справа, економіст, статистика, критик* тощо.

Наявна у листах Остапа Вишні група слів на позначення процесу листування, наприклад: “*Що з листами? Знаю, що пишеш, – а їх нема. Може, вони тут десь залежуються? Це можливо, бо “сторогостя”*” [3: 392]; “*Листа я від тебе одержав від 11.XI. Це – другий. Перший був від 4.X. Бачиш, які інтервали між листами. Ти пишеш, що писала, а де ж ті листи – чи лежать десь по поштових скриньках та торбах, чи в шухлядах “бдительности”?*” [3: 393].

Отже, проаналізований епістолярій Остапа Вишні, що представляє собою приватне побутове листування, характеризується використанням цілого комплексу засобів синтаксичного, морфологічного та лексичного мовних рівнів. Ми дійшли висновку, що застосування засобів стилістичного вираження залежить від призначення епістолярної комунікації, змістового наповнення листа, мовної компетенції адресанта й адресата, особливостей їх взаємин, манери висловлюватися тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богдан С. Лист як особливий вид комунікативної діяльності // Проблемні питання синтаксису. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – С. 157–163.
2. Большакова Н.І. Мовне оформлення модусних категорій (на матеріалі листування Марини Цветасової і Бориса Пастернака): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / КДП ім. М.П.Драгоманова. – К., 1993. – 22 с.
3. Вишня Остап. Твори: В 4 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 4: Усмійки, фейлетони, гуморески, 1951–1956; 3 неопублікованого: 1934–1943: Чиб’ю; Матеріали к истории Ухтинской экспедиции, 1934-й год; 3 листування. “Думи мої, думи мої” (Щоденникові записи). – 606 с.
4. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навч. посібник. – К.: НМК ВО, 1992. – 400 с.
5. Кузьменко В.І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. – К.: Просвіта, 1998. – 305 с.
6. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту: Навч. посібник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Почепцов О.Г. Иллокутивные глаголы // Прагматические аспекты изучения предложения и текста. – К.: КГПИИЯ, 1983. – С. 12–19.
8. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К.: Вид-во НАН України, 1998. – 194 с.
9. Стиль і час: Хрестоматія. – К.: Наукова думка, 1983. – 249 с.
10. Сучасна українська літературна мова / А.П.Грищенко, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ та ін. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
11. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / За заг. ред. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Павлик Неля – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Інституту філології Бердянського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, дискурс, стилістика.

FUNKTIONIEREN DER KONDENSATIONS-PHORIK IM ZEITUNGSTEXT

Natalija PETRASHCHUK (Lwiw, Ukraine)

У статті розглядаються структурно-семантичні та функціональні особливості форики конденсації в газетному тексті. У функції форичної номінації вживаються іменники з широкою семантикою, які вказують на те, що конкретну інформацію про певну ситуацію чи явище містить попередній або наступний відтинок тексту. Встановлюючи ретроспективні та проспективні зв'язки між окремими висловлюваннями тексту, сприяючи розвитку теми, форика виконує текстоорганізуючу функцію.

The article deals with structural semantic and functional peculiarities of the condense phorics of the newspaper text. In the function of the phoric nomination nouns with broad meaning are used signifying that the concrete information about certain situation or phenomenon is to be traced either in the previous or the following part of the text. Establishing retrospective and prospective connections between separate utterances of the text the phorics performs the function of the organizing of the text promoting the development of the theme.

Das Ziel des vorliegenden Beitrags besteht darin, strukturell-semantische Besonderheiten der Kondensationsphorik und ihre funktionale Leistung im Zeitungstext zu analysieren.

Gemäß der textlinguistischen Auffassung ist Phorik ein satzübergreifendes Wiederaufnahmephänomen [2; 3; 4; 5].

Unter der Phorik verstehen wir sprachliche Ausdrucksmittel, die den Verweis auf den Vor- oder Nachtext enthalten. Wir betrachten diese Mittel im Rahmen der Nominationstheorie als Verhältnis zwischen der Primärnomination und ihrer Wiederaufnahme in Kontakt- oder Distanzposition mit unterschiedlicher Verweisrichtung anaphorisch bzw. kataphorisch.

Die Beziehungen zwischen der Primärnomination und ihrer Wiederaufnahme bzw. ihrer Wiederaufnahmen beruhen auf der vollständigen oder teilweisen semantischen und referentiellen Äquivalenz der Konstituenten der phorischen Struktur [6].

Je nach dem Grad dieser Äquivalenz können verschiedene Typen der phorischen Strukturen ausgedeutet werden [1].

Im Mittelpunkt des vorliegenden Beitrags stehen phorische Strukturen der Kondensation. Diese Strukturen kennzeichnen sich dadurch, dass das anaphorische bzw. kataphorische Nomen in verdichteter Form die Information des Vor- oder Nachtextes enthalten und sich auf komplexe Referenzstrukturen beziehen. Als Antezedent treten folglich komplexe Strukturen wie Verbalphrasen, einzelne Äußerungen oder Folgen von Äußerungen. Demzufolge sind Anaphern und Kataphern der Kondensation immer Sachverhaltsbezeichnungen und nie bloße Objekt – oder Personenbezeichnungen..

Das kennzeichnende Merkmal der phorischen Nomen besteht darin, dass sie vorwiegend der Klasse der Abstrakta angehören. Je nach ihrer Zugehörigkeit zu einer semantischen Klasse lassen sich folgende Untergruppen aussondern:

1. Nominierungen der Sachverhalte, bei denen als Antezedent Ereignisse, Prozesse, Zustände auftreten.

Die erste Untergruppe bilden die sogenannten „allgemeinen Nomen“ wie Situation, Aktion, Tatsache, Fall, Vorfall u.a.

(1) Der Vorgesetzte hat bei der Besprechung am Vormittag eine vieldeutige Bemerkung fallen lassen. Er murmelte etwas von Engagement und Kreativität, an denen es in der Abteilung bisweilen zu fehlen scheine. Wen er wohl meinte? Stunden später, bei der Heimfahrt, dringt *der bereits halb vergessene Vorfall* wieder ins Bewusstsein (Frankfurter Rundschau, 31.05.2005).

Das anaphorische Nomen *der bereits halb vergessene Vorfall* fungiert als semantisches Kondensat der Äußerungen im Vortext, trägt zur komprimierten Darstellung der Wirklichkeitsvorgänge bei. Es hat eine nur sehr allgemeine Bedeutung und ist nur wenig informativ. Erst durch den Verweis auf den Vortext wird seine Bedeutung konkretisiert.

(2) Auf dem letzten Elternabend hat Iris Rost den Eltern ihrer siebten Klasse deutlich gesagt, was sie *von der Situation unter den Neulingen* am Gymnasium hält. Sorgen macht der erfahrenen Lehrerin, wie unkonzentriert ihre neuen Schüler sind, dass nur wenige freiwillig ein Buch lesen. Der Lehrerin fällt auf, dass viele Kinder selbst Klassiker wie „Robinson Crusoe“ nicht einmal mehr dem Namen nach kennen (Berliner Zeitung, 26.03.2006).

Der Gebrauch der kataphorischen Primärnomination *Situation unter den Neulingen* lenkt die Aufmerksamkeit des Rezipienten auf die nachfolgende Information. Die weitere Erläuterung des kataphorischen Nomens ist kommunikativ-obligatorisch. Das Fehlen solcher einer Erläuterung würde zu Kommunikationsstörungen führen.

Recht oft weisen phorische Nomen die Situationspezifizierung durch den Gebrauch der Substantive wie Unglück, Katastrophe, Provokation, Anschlag u.a. auf.

(3) Die Besatzer überfielen das Städtchen mit Kampfhubschraubern und Panzern von drei Seiten her. Als sie wieder abzogen, hatten sie in der Stadtmitte Zeitzünderbomben deponiert, die kurze Zeit später detonierten. 15 Menschen wurden dabei unter den Häusertrümmern begraben. Die Spuren *dieses Verbrechens* sind noch sichtbar (Berliner Zeitung, 25.04.2002).

(4) *Der grösste Skandal der jüngeren Wissenschaftsgeschichte* erscheint in neuem Licht. Ende 2005 musste der Südkoreaner Hwang Woo-Suk eingestehen, dass der erste Klon eines Menschen, den er geschaffen haben wollte, gefälscht war. Nun bewies ein Team vom Harvard Stem Cell Institute, dass Hwang durchaus eine Pioniertat vollbracht, sie aber nicht erkannt hatte: die erste Jungfernzeugung beim Menschen. Die Eizelle entwickelt sich dabei ohne Befruchtung zum Embryo, ist also die genetische Kopie der Mutter. Ließen sich daraus embryonale Stammzellen gewinnen, wäre die Reparatur kranker Organe einen großen Schritt näher gerückt. „Eine wichtige Errungenschaft“ wird daher Hwangs Arbeit genannt (Fokus, 32/2007).

Wie aus den angeführten Beispielen ersichtlich ist, enthalten das anaphorische Nomen *dieses Verbrechen* sowie das kataphorische Nomen *der grösste Skandal der jüngeren Wissenschaftsgeschichte* nicht nur komprimierte Darstellung eines Ereignisses, sondern auch seine bestimmte Charakteristik, die die Stellungnahme des Produzenten zum dargelegten Ereignis zum Ausdruck bringt.

2. Nominationen der Sprechakte und Ergebnisse der Sprechfähigkeit der Menschen.

Als phorische Nomen werden oft Abstrakta wie Worte, Frage, Aussage, Information, Warnung, Vorwurf usw. gebraucht.

(5) „Deutschland muss das familienfreundlichste Land Europas werden“. Familienministerin Renate Schmidt wiederholt *diesen Satz* gern und oft in diesen Tagen (Frankfurter Rundschau, 21.01.2005).

(6) In Deutschland *wird eine irreführende Diskussion geführt*. Es wird über das Ende der Erwerbsarbeit philosophiert und der Eindruck erweckt, das Normalarbeitsverhältnis sei ein Haus, das langsam zerfalle (Frankfurter Rundschau, 20.3.2006).

Zu dieser Gruppe zählen wir auch Nominationen der Ergebnisse der intellektuellen Tätigkeit wie: Meinung, Idee, These, Gedanke, Beschluss, Entscheidung, Entschluss, Einschätzung u.a.

(7) Deutschland ist Terrorangriffen durch entführte Passagierflugzeuge derzeit schutzlos ausgeliefert. Ein Luftwaffenoffizier sagte zu FOCUS: „Von uns wird niemand eine Passagiermaschine abschießen. Wir wissen ja nicht einmal, ob in dem Flugzeug nur Terroristen sind. Befehlsverweigerung sei das nicht“. Th. Wassmann, Vorsitzender des Verbandes der Besatzungen stahlgetriebener Kampfflugzeuge teilt *diese Einschätzung* (Focus, 30/2007).

3. Nominationen verschiedener Aspekte des menschlichen Handelns sowie der Ergebnisse dieses Handelns.

Am häufigsten kommen in den analysierten Texten solche phorische Nomen wie Ergebnis, Resultat, Bilanz, Position, Leistung, u.a.

(8) Liebhaber von Horrorfilmen genießen es regelrecht, sich zu fürchten. Damit können sie zwei Gefühlswelten simultan durchleben. *Zu diesem Schluss* kommen US-Wissenschaftler (Focus 32/2007).

(9) Für verhinderte Hundeliebhaber gibt es jetzt in Japan *ein verführerisches Angebot*. Tokioter können mit Vierbeinern für rund zwölf Euro die Stunde Gassi gehen oder sie für 65 Euro nachts mit nach Hause nehmen.... Pro Tag nutzen inzwischen 50 Kunden dieses Angebot (Focus 31/2007).

Es ist gleichzeitig anzumerken, dass anaphorische Nomen gewöhnlich mit Identifikatoren wie diese, solche, derartige verwendet werden, die eindeutig auf den Vortext verweisen, während kataphorische Nomen in der Regel durch unbestimmte Artikel begleitet werden.

Die Analyse des Belegmaterials hat gezeigt, dass man der Behauptung vieler Forscher, dass die phorischen Nominationen stets semantisch ärmer sind als ihre Antezedenten, nicht eindeutig zustimmen kann. In vielen Fällen werden sie mit Attributen verwendet, die eine Bewertung enthalten und somit die zusätzliche Information vermitteln.

(10) Jahrzehntenlang sind die Menschen im Durchschnitt intelligenter geworden, doch damit schein es nun vorbei zu sein. Einige Psychologen beobachten sogar, dass die Intelligenz seit einigen Jahren wieder abnimmt. *Eine überraschende Wendung eines rätselhaften Phänomens, das nach seinem Entdecker Flynn-Effekt genannt wird* (Berliner Zeitung, 7.07.2005).

Das kataphorische Nomen enthält in der Regel ein voran- oder nachgestelltes Attribut, dessen funktionale Leistung in der teilweisen Konkretisierung sowie in der bestimmten Bewertung der Situation besteht. Den bewertenden Charakter kann auch das Nomen selbst haben. Dadurch wird auf den Rezipienten eingewirkt, seine Einschätzung wird gesteuert.

Die Analyse der Ganztexte hat ergeben, dass anaphorische und kataphorische Strukturen der Kondensation vorwiegend als zweigliedrige Nominationsketten fungieren.

Jedoch sind auch die Fälle der dreigliedrigen Ketten zu verzeichnen.

(11) Russische Gerichtsvollzieher verschärfen ihren Kampf gegen säumige Schuldner und kooperieren dafür mit dem Grenzschutz. Tausende Russen, die ihre Kredite nicht bezahlen, müssen damit rechnen, dass sie nicht mehr ins Ausland dürfen. Am Grenzübergang können Beamte ihnen nun den Reisepass abnehmen. Die Regelung soll künftig auf die Nichtzahler von Strafzetteln und Alimenten ausgeweitet werden.... Kritiker bemängeln, die Regelung widerspreche der per Verfassung garantierten Freizügigkeit und warnen vor Missbrauch- etwa gegenüber Oppositionellen (Focus, 31/2007).

Die nominativen Ketten können aber auch auf Grund der gleichzeitigen Zusammenwirkung der anaphorischen und kataphorischen Konstituenten entstehen, wie dies im Beispiel (12) der Fall ist.

(12) Der 35-jährige Kurator der Ausstellung hat vor zehn Jahren mit dem Sprühen aufgehört. Jetzt will er eine Diskussion darüber führen, warum Jugendliche spraysen. Für ihn ist *die Antwort* klar. „Die Gesellschaft hat versagt, soziale Netze reißen, überall werden wir mit Werbemüll übersättet. Das ist kein Wunder, dass Kids so reagieren“ (Berliner Zeitung, 20.08.2005).

Die Kondensationsphorik bildet eine wichtige Charakteristik eines kohärenten Textes. Es handelt sich dabei nicht um einfache Wiederaufnahme der einzelnen Textelemente, sondern um Relationen, die vom Empfänger eine bestimmte Denkarbeit verlangen, das Bewusstmachen der semantischen Beziehungen zwischen den Konstituenten der phorischen Kette.

Der Unterschied zwischen der Anapher und Katapher der Kondensation hängt mit zwei verschiedenen Arten der Informationseinführung zusammen: konkreter oder allgemeiner Situationsdarstellung.

Als Kohärenzestablierendes Mittel komprimieren Anapher und Katapher die im Vor-oder Nachtext gegebenen Informationen in einem einzigen nominalen Ausdruck und haben dementsprechend textökonomischen und gleichzeitig informationsreduzierenden Charakter. Sie können sich aber auch progressiv auf die thematische Struktur von Texten auswirken, indem sie zusätzliche nicht redundante Informationen vermitteln.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Петрашук Н.Е. Форики как фактор текстообразования. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Львов, 1987. – 17с.
2. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. – Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997. – 165 S.
3. Cornish F. Anaphora, Discourse, and Understanding. – Oxford: Clarendon Press. 1999.
4. Schwarz M. Indirekte Anaphern in Texten. Studien zur domänen gebundenen Referenz und Kohärenz im Deutschen. Tübingen: Niemeyer – 2000.
5. Valentin P. Anapher als kognitiver Prozess// Proformen des Deutschen. Tübingen: Stauffenberg. 1996. – S.179-190.
6. Viehweger D. Struktur und Funktionen der nominativen Ketten//Studia Grammatica XVII. Kontexte der Grammatiktheorie. Berlin: 1978. – S.149-167.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталя Петрашук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології ЛНУ ім. І. Франка.
Наукові інтереси: лінгвістика тексту, стилістика тексту, методика викладання німецької мови.

ІНФОРМАЦІЙНО-РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ ЯК ТИП ТЕКСТУ

Ірина СОКОЛОВА (Суми, Україна)

У статті надаються результати дослідження типологічних ознак інформаційно-рекламного типу тексту. Визначається місце інформаційно-рекламних текстів у парадигмі текстових утворень. Надається визначення інформаційно-рекламному тексту як типу тексту. Стаття також містить результати дослідження особливості функціонування лексичних одиниць в інформаційно-рекламних текстах і ролі лексичного наповнення в процесі реалізації їх прагматичної настанови.

The article represents results of investigation of typological characteristics of informational and advertising type of text. The position of informational and advertising text in the text paradigm is being analyzed. Informational and advertising text is defined as a type of text, which is used to inform the recipient about innovations in the sphere of science and technology. Among typological features of this type of text is the fact, that special set of lexical units is used to fulfill its pragmatic aim. The investigated type of text is of binary character as it is functionally oriented at realization of informational and advertising functions.

Період з 70-х років минулого століття ознаменований зміщенням акценту у процесі дослідження текстів з аналізу їх структури та лінгвостилістичного навантаження на вивчення їх типології. Неодноразово робились спроби надати повний перелік існуючих типів тексту, враховуючи їх структурні, функціонально-стилеві, функціонально-прагматичні та інші параметри. У результаті з'являлись досить розгалужені класифікації текстів, але жодна з них не охоплювала повний спектр існуючих текстів і виявлялася інколи неспроможною включити в себе за існуючими параметрами нові текстові утворення. Відсутність універсальної класифікації текстів залишає простір для подальших досліджень даної проблеми у межах лінгвістичної теорії тексту, чим зумовлюється **актуальність** нашого дослідження.

Сучасна тенденція до аналізу текстів у комунікативно-прагматичному аспекті призводить до виникнення низки інноваційних підходів не тільки до проблеми класифікації текстів, але й до тлумачення самого поняття «текст». Різними дослідниками текст характеризується з різних аспектів як основна одиниця комунікації, засіб зберігання і передачі інформації, форма існування культури, продукт певної історичної епохи, індивідуальна мовленнєва форма відображення дійсності (Гальперін І.Р., Каменська О.Л., Колегаєва І.М., Кухаренко В.О., Радзівська Т.В., Тураєва З.Я., інш.).

У загальному представленні текст доцільно визначити як будь-яку вербалізовану подію мовленнєвої діяльності людини незалежно від форми або способу вербалізації [4:128]. Отже текстами вважаються як писемні, так і усні структурно, семантично і комунікативно завершені повідомлення. Якщо до такого визначення додається аспект дослідження взаємодії тексту і комунікативної ситуації, то термін «текст» наближається до терміну «дискурс».

У нашому дослідженні більш доцільним є використання поняття типу тексту як класу текстів, які традиційно використовуються для досягнення певних комунікативних цілей у типових умовах спілкування, що мають загальну прагматичну настанову та співвідносяться у своїх ознаках з окремим функціональним стилем. Відокремлення типу тексту стає можливим завдяки існуванню стереотипної композиційної моделі та стереотипному використанню мовних засобів усіх рівнів. Індивідуальні особливості в структурі та семантиці кожного окремого типу тексту зумовлені прагматичною настановою, фактором адресата та інформативним навантаженням тексту.

Використання поняття «тип тексту» надає можливість розробки більш гнучкої текстової класифікації, яка потенційно може вмістити нові, ще не існуючі текстові утворення. Розробка основ нової класифікації текстів є **перспективною** нашого дослідження.

Метою даної статті є надання результатів дослідження типологічних ознак інформаційно-рекламного типу тексту. Дана мета зумовлює низку **завдань**, а саме: визначення місця інформаційно-рекламних текстів у парадигмі текстових утворень; надання дефініції досліджуваному типу тексту; визначення особливості функціонування лексичних одиниць в інформаційно-рекламних текстах і ролі лексичного наповнення в процесі реалізації їх прагматичної настанови.

Розвиток науки, техніки та торгівельно-економічних відносин за останні десятиріччя має своє відображення у мові як через утворення нових лексичних одиниць, так і через появу нових типів тексту. Так, наприклад, за останні роки з'явилися тексти, які поєднують ознаки науково-технічного та інформаційного типів тексту і прагматично спрямовані на рекламу нових розробок. Особливо поширеним це явище є у галузі інформаційних технологій, оскільки пропозиція новітніх розробок постійно збільшується, коло їх застосування зростає разом з кількістю людей, які потребують інформацію. Об'єктом рекламування у таких текстах виступають послуги у сфері інформаційних технологій та нові технічні пристрої.

В останні роки отримання інформації, в тому числі й комерційної, відбувається здебільшого через Інтернет. Перевагами Інтернету у процесі надання інформації є широкий її вибір, порівняно легка доступність у будь-який, зручний для реципієнта час, а такої спроможності надавати порівняно великі об'єми інформації. Інформаційно-рекламні тексти, що містяться на сторінках Інтернету, відповідають усім типологічним характеристиками цього типу тексту і можуть слугувати **матеріалом** даного дослідження.

Основними характеристиками інформаційно-рекламного типу тексту є:

- Прагматично спрямований на надання достовірної інформації про останні наукові розробки у певній галузі і рекламування даної розробки
- Функціональне навантаження реалізується за допомогою загальномовних і термінологічних мовних засобів
- Структурно-семантична і композиційна організація спрямовані на полегшення сприйняття інформації, привернення уваги, створення інтересу, спонукання реципієнту до дії
- Містить оцінно-емфатичні елементи, функцією яких є створення позитивної емоційної атмосфери навколо об'єкту
- Містить невербальні компоненти (ілюстрація, шрифт, колір, цифрові та літерні маркери, тощо), функціонально спрямовані на привернення й утримання уваги реципієнта.

Таким чином, інформаційно-рекламний текст (ІРТ) визначається нами як тип тексту, який використовується для інформування адресата про інновації в різних сферах діяльності людини з метою реклами цих інновацій. Сферою функціонування ІРТ найчастіше є засоби масової комунікації, тому за деякими характеристиками даний тип текстів наближується до публіцистичних текстів.

Досліджені нами ІРТ правомірно поділити на дві групи у залежності від об'єму та композиційної моделі: розгорнутий ІРТ та стислий ІРТ (слоган). Слід відзначити, ІРТ розгорнутого типу спрямовані на спеціалістів у сфері інформаційних технологій, тому характеризуються чіткістю та логічністю викладення інформації, використанням значної кількості термінів без їх детермінації, мінімальним застосуванням оцінної та емфатичної лексики. Вони наближаються до науково-технічних текстів, на відміну від ІРТ-слоганів, що займають зону контакту з рекламними текстами.

Комунікативна спрямованість і прагматична мета тексту виступають як текстотвірні та текстооформлюючі фактори – вони впливають на структурну і композиційну моделі ТА, на вибір мовленнєвих засобів впливу на адресата. Прагматичні правила функціонування будь-якого тексту виводяться з комунікативної настанови тексту. Саме прагматична мета тексту детермінує його комунікативний статус і диктує йому відповідні семантичні і синтагматичні правила організації [6:68].

Прагматика інформаційно-рекламного тексту, таким чином, являє собою ієрархію факторів, на вершині якої розташована інтенція продуцента, яка задає комунікативну настанову тексту, далі – прагматична мета тексту, яка через інформаційну і рекламну функції реалізується в прагматичному впливі на реципієнта (рис. 1).

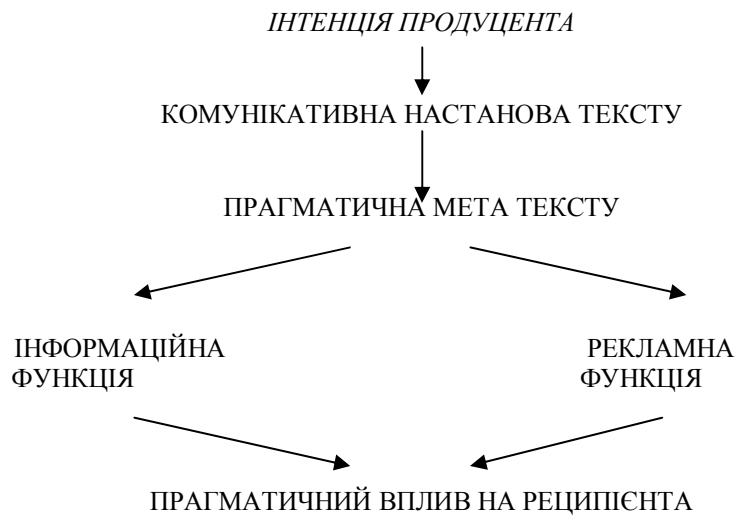

Рис 1. Схема реалізації прагматико-комунікативної настанови ІРТ.

Досліджуваний тип тексту є бінарним текстом, оскільки поєднує в собі характеристики інформаційного і рекламного тексту. Як вже зазначалось, питання стильової належності рекламних текстів ще й досі дискутується. Безперечно, що перспективним напрямком у сучасній лінгвістиці є дослідження функціональних стилів у плані їх інтеграції. Певні дослідники характеризують рекламний текст як функціональний комплекс, що інтегрує в собі ознаки публіцистичного, газетного, наукового і ділового стилів і ми погоджуємось з ними у даному визначенні.

Як зазначає А.А.Стриженко, “реклама в мовному плані являє собою індивідуалізовану систему засобів виразу” і може розглядатись як самостійна, відокремлена від інших, сфера мови [5: 71]. Мова реклами є унікальним засобом функціонального використання мови в діяльності, мета і екстремальні умови якої максимально враховуються під час створення рекламного тексту.

З лінгвістичної точки зору реклама є текст – словесний твір, що використовується в практичній діяльності [1:4]. Дослідники визначають суспільний характер реклами, оскільки вона функціонує в сфері соціально орієнтованого спілкування. Основними ознаками реклами є певна організація мовного матеріалу, яка виявляє специфічність цієї форми спілкування; цільова спрямованість мовних засобів; специфічний характер ситуації спілкування, яка визначається сукупністю екстралінгвістичних і лінгвістичних умов. Характерними ознаками реклами є різного роду невербальні компоненти комунікації, а саме графічні елементи, підбір кольорів, символіка.

Визначення реклами як окремої сфери мови дає можливість відокремити жанри реклами – політична, комерційна, науково-технічна. Рекламування в межах кожного з жанрів ставить на меті різні прагматичні цілі. Жанри реклами, в свою чергу, розподіляються нами на окремі види за об’єктом рекламування (див. рис. 2). Рекламування в межах кожного з жанрів ставить на меті різні прагматичні цілі.

Рис. 2. Жанрова класифікація реклами.

Як рекламний продукт ІРТ підкоряється законам рекламного бізнесу. Один з цих законів (так званий AIDA-plan) стверджує, що для просунення товару на ринку треба захопити увагу потенційного покупця (attention), потім створити інтерес (interest) до товару і бажання його купити (desire), і, нарешті, вмотивувати

дію (action). Дослідження показує, що композиційно-структурні і лексико семантичні характеристики IPT спрямовані на реалізацію даної стратегії.

Онтологічною ознакою IPT є те, що реклама і просування новітньої розробки у сфері науки чи техніки здійснюється засобами надання актуальної і достовірної інформації про властивості даної розробки. У цьому аспекті IPT наближаються до наукового тексту, про що, зокрема, свідчить їх лексичне наповнення.

Лексичне наповнення IPT можна розділити на такі основні групи:

- загальнонавчана лексика, до якої відноситься засоби лексико-синтаксичного оформлення думки і яка складає канву будь-якого тексту;
- загальнонаукова лексика, тобто лексичні одиниці, в основному притаманні текстам з будь-якої галузі науки чи техніки;
- термінологічна лексика, що є характерною саме для цієї галузі науки чи техніки;
- семантично та стилістично забарвлена лексика (розмовна, сленгова, жаргонна лексика та фразеологічні одиниці).

До загальнонаукової лексики відносяться лексичні одиниці, які можуть зустрічатись у наукових текстах будь-якої галузі (*problem, data, limitations, etc.*). Крім того, до цього прошарку лексики належать різного роду кліше наукового мовлення, використання яких, з одного боку, наближає текст до наукового жанру, з іншого – полегшує сприйняття даного тексту, оскільки оформлює текст композиційно і стилістично. Серед таких кліше у досліджених нами IPT зустрічаються, наприклад: *This solved a number of problems; It requires...; It let us...; there are many reasons for...; we think that...; ...has not been determined* та інші.

Характерною для IPT є велика частотність використання термінів, що підвищує інформативність даного типу тексту. Терміни є мовним представленням результатів наукових досліджень, вони характеризуються конкретністю, однозначністю, логічністю, об'єктивністю та лаконічністю надання інформації.

Терміни виступають у ролі ключових слів кожного окремого IPT і їх вживання є онтологічною рисою даного типу тексту:

(1) *Many of us were excited by Apple's switch to Inter Core Duo processors, and even more of us were surprise when Intel bumped its mobility chip up to the new Core 2 Duo in the months that followed.*

(2) *Nitriding, nitrocarburising, oxidizing, boronising, surface layer hardening, and remelting are among the most important processes for modifying the characteristics of the surface layers...*

Функціонування IPT у просторі між науково-технічними та рекламними текстами, їх прагматична спрямованість на просування нової розробки через надання достовірної інформації про неї, зумовлює ряд специфічних характеристик даного типу текстів. Одна з цих характеристик реалізується на лексичному рівні IPT шляхом використання стилістично та семантично забарвленої лексики. Поєднання наукового стилю викладення інформації і стилістичних засобів створює ефект семантичного вибуху, чим привертає увагу реципієнтів.

Так, наприклад, в IPT, розміщених на електронному сайті журналу PC Magazine, використовується низка стилістично забарвлених засобів, серед яких зустрічаються:

- фразеологічні одиниці (напр.: *drag your feet – do smth very slowly or delay doing smth because you do not want to do it*)
- лексичні одиниці із зниженим стилістичним значенням (напр.: *to drop – to fall or make smth fall deliberately*)
- перебільшення (exaggerations) (напр.: *to seem like an eternity*)

Використання стилістично забарвлених засобів та засобів зниженого стилістичного забарвлення інтимізують процес комунікації і сприяють приверненню та утриманню уваги реципієнта.

Однією з конститутивних особливостей будь-якого тексту, поряд із комунікативною інтенцією репродуцента, вважається категорія адресованості. Під адресованістю розуміється текстова категорія, яка відбиває опрідечену в семантиці й структурі тексту його направленість на припустимого адресата комунікації, задає певну модель інтерпретації тексту і слугує семантичною базою текстової репрезентації [3:15].

Текст (як імпліцитно, так і експліцитно) містить інформацію про реципієнта. Текст включає в себе звернуту систему всіх ланок комунікативного ланцюжка, і, подібно тому, як ми пізнаємо з нього позицію автора, ми можемо визначити й ідеального читача.

Чітка прагматична спрямованість IPT дає можливість визначити їх реципієнта, особистість якого виступає як "параметризована" [2:357]. Основною ознакою адресата IPT є необхідність для нього отримання основної інформації про зміст нової розробки з мінімальною витратою часу. Лише за умов задоволення цієї комунікативної мети адресата ілюквативний акт може вважатись успішно реалізованим.

Характеристика адресата має включати такі базові елементи, як знання екстралінгвістичного і лінгвістичного плану. Знання екстралінгвістичного характеру охоплюють комплекс набутих знань і досвіду, а також систему світогляду індивіда. Лінгвістичні (мовні) знання характеризують ступінь володіння індивідом засобами й способами мовленнєвої діяльності. Крім того, припустимий реципієнт повинен мати

певний об'єм тезаурусу і загальних знань, необхідний для розуміння інформації в тексті. Основною вимогою до реципієнта ІРТ є його компетентність у певній сфері знань і зацікавленість у темі повідомлення.

Адресатами ІРТ виступають досить широкі кола людей, як спеціалістів у галузі інформаційних технологій, так і аматорів, адже кількість людей, які мають відношення до комп'ютерів, постійно збільшується. Спрямованість на широкі кола читачів накладає відбиток на лексико-семантичному навантаженні та структурній організації ІРТ.

Так, наприклад, частотним у межах ІРТ є використання особового займенника *You*, що експлікує категорію адресованості, інтимізує процес взаємодії між продуцентом і реципієнтом тексту і, таким чином, слугує приверненню і утриманню уваги потенційного реципієнта:

(1) *When you install an operating system as a "guest" OS inside VM, it runs independently...*

(2) *You can use their handy installation script to compile the driver code ...*

Функціональне навантаження ІРТ, таким чином, розподіляється між інформативною та рекламною функціями. Реалізація інформативної функції базується на наступних рисах ІРТ.

- спрямованість на достовірне надання інформації про новітню розробку у сфері науки / техніки;
- чіткість, стислість, логічність надання інформації;
- стереотипність у виборі мовного матеріалу та типовість композиційної будови тексту;
- рекламна функція має вторинний після функції інформування характер.

Як рекламному тексту, ІРТ притаманні такі риси:

- структурно-семантична і композиційна організація тексту спрямовані на полегшення сприйняття інформації, привернення уваги, створення інтересу, спонукання реципієнту до дії;
- наявність оцінного елемента, функція якого – створити позитивну емоційну атмосферу навколо первинного тексту;
- наявність емпатичного елемента, що спрямовано на привернення й утримання уваги реципієнта;
- наявність невербальних компонентів (ілюстрація, шрифт, колір, цифрові та літерні маркери, тощо), функціонально спрямованих на привернення й утримання уваги реципієнта.

Таким чином, дослідження аспектів функціонування ІРТ підтверджує бінарний характер даного типу тексту, його прагматичну спрямованість на реалізацію інформативної та рекламної функцій, а також його наближеність до наукового тексту в аспекті лексичного наповнення. Вищезазначені характеристики ІРТ дозволяють визначити його позиція як проміжну між інформативним, науковим і рекламним текстами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анопіна О.В. Концептуальна структура англomовної реклами косметики: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. держ. лінгвістичн. ун-т. – К., 1997. – 18 с.
2. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. Лит. И яз. – 1981. – Т. 40, №4. – С. 356-367.
3. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
4. Максимов С.С. Комунікативний тип тексту як фактор, що визначає «поведінку» перекладача // Вісник СумДУ, Серія Філол. науки. - №4*(50). – 2003. – С.128-135.
5. Стриженко А.А. Прагматическая ориентация рекламы // Прагматические аспекты функционирования языка. – Барнаул: Алтайск. гос. ун-т. – 1983. – С. 71-83.
6. Шахнарович А.М., Габ М.А. Прагматика текста: психолінгвістический подход // Текст и коммуникация. – М.: Ин-т языкознания АН СССР. – 1991. – С. 68-80.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Соколова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми).
Наукові інтереси: прагматика тексту.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ОЗНАКИ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ

Лариса ТАРАНЕНКО (Київ, Україна)

У роботі висвітлено результати аналізу структурних особливостей та провідних ознак фольклорних текстів малої форми. Запропоновано метод і кількісні інтервали їхньої систематизації за обсягом.

The paper presents the analysis results of structural peculiarities and leading characteristic features of small form folk texts. It also offers a method and quantitative intervals for the analyzed texts systematization according to their length.

У сучасних лінгвістичних джерелах має місце розмаїття термінів на позначення тексту малої форми. Найчастіше дослідниками вживаються поняття “малі жанри” [6; 39], “мікрожанри”, “афористичні жанри” [29; 86], “мовленнєві жанри”, “текст-формула”, “фольклор мовленнєвих ситуацій” [19; 6-7], “мікротекст” [23; 6], “стислі тексти” [3; 84], “короткі тексти”, “мінімальні тексти” [39], “текст малого обсягу” [34; 22] тощо. Цей факт зумовлено тим, що під час обґрунтування наведених понять у кожному окремому випадку

їхні автори орієнтуються лише на певну сукупність ознак та використовують різні підходи щодо кількісних оцінок обсягу досліджуваних текстів.

Тому метою започаткованого нами аналізу було виявлення структурних особливостей, провідних ознак та розподілу за обсягом фольклорних текстів малої форми.

Як правило, до текстів малої форми відносять твори, різні за жанровою приналежністю, але які мають спільну ознаку – невеликий обсяг [19: 6] та передають “високу концентрацію почуттів та дії” [33: 22]. Основними ознаками текстів малої форми вважають узагальнений лаконічний виклад фактів, наявність традиційного кола образів і мотивів, алегоричного інакомовного смислу, жартівливого чи сатиричного забарвлення, неочікуваної дотепної кінцівки [26: 8], підвищену образність і символічність [39], спрощеність структури, неускладненість засобів образності, лаконізм просторово-часової організації, типовість синтаксичних конструкцій та зворотів, безперервність розвитку дій, лаконізм кінцівки, щільне переплетення фактуальної й концептуальної інформації [42: 4-10; 8: 78-79] тощо.

Розглядаючи цю проблему, ми дійшли висновку [37: 74], що у комунікативному аспекті текст малої форми набуває певних специфічних ознак: компактності стилістичних прийомів і виразних засобів, лаконічності й логічності викладу етичної ідеї, відсутності надлишкової інформації, простоти композиційної будови, які й забезпечують його лапідарність.

Більшість авторів є також далекими від одностайної думки про ознаки класифікації обсягу прозових текстів малої форми. Так, в англійській традиції прийнято вважати текст малим, якщо його обсяг сягає 300, 500 або 1500 слів [20]. У свою чергу, у російськомовній традиції обсяг тексту визначають у знаках або сторінках, а саме пропонується відносити до малої форми тексти обсягом до 2000 знаків, до 5400 знаків, до 9000 знаків. Крім того, з розповсюдженням електронних текстів набула поширення думка, що текст малої форми має вміщуватися “в один екран”. При цьому вважається [там само], що з погляду психології сприйняття текст є малим, якщо він “сприймається неначебто одночасно, єдиним актом”.

Дещо інші погляди висловлюють В.А.Дмитренко та Л.М.Григор'єва [8: 77; 9: 83], які, досліджуючи комічний афоризм, анекдот, міні-казку, лимерик, прислів'я та загадку, вказують, що ці тексти відрізняються від більших мовних творів малим обсягом, який вимірюється в середньому 3–10 рядками тексту, архітектонічним оформленням, яке не перевищує 1-2 абзаців, стереотипністю композиційної моделі, простим синтаксисом тощо.

Аналіз викладених думок дає підстави вважати, що у якості інтегруючої ознаки систематизації фольклорних текстів малої форми за їхнім обсягом, відповідно до пропозиції Джерела [13: 14], доцільно прийняти кількість слів у тексті.

Специфічною ознакою, яка об'єднує фольклорні тексти малої форми, є їхній міфологічний генезис [21: 325], завдяки якому вони набули здатності відображати картину світу певного народу. Тому деякі дослідники [19: 17] відносять більшість фольклорних текстів малої форми до так званих “авторитетних текстів”, що найбільш повно вербалізують національну самосвідомість, відображаючи минулий і теперішній побут народу, його дух та характер, звички й звичаї, вірування та забобони, існуючі уявлення про природу й людину тощо.

Спільною ознакою фольклорних творів малої форми вбачається [19: 15] поєднання прагматичного та естетичного начал, тобто їхнього утилітарно-практичного й художнього призначення. Звертається увага [5: 210] на те, що малі фольклорні тексти виконують повчально-прогностичну функцію.

Під фольклорними текстами прийнято розуміти [там само: 210-211] прислів'я, приказки, загадки, формули привітань, погрози й прокляття, обрядові та магичні примовляння, ритуальні заклики, лічилки, формули, що супроводжують ворожіння, ігрові вербальні кліше, прикмети, побутові рекомендації, тлумачення снів, повір'я. До їхньої множини відносять і такі різновиди текстів, як скоромовки, прикмети, заговори [19: 6] та анекдот і частівка [24].

Обґрунтована нами узагальнена модель генезису жанрів художніх текстів [38] показала, що жива фольклорна мова, яка покликана відігравати роль джерела розвитку мови художньої літератури як засобу формування картини світу, може бути чітко поділена на три види текстів: духовно-ідеологічної спрямованості, культурно-побутової спрямованості та креативно-повчальної спрямованості. У межах трьох означених видів фольклорних текстів також має прослідковуватися стійка закономірність їхньої супідрядності не лише за обсягом самого тексту, а й за ступенем ускладнення мовних засобів їхнього створення.

Результати систематизації ознак конкретних жанрів фольклорних текстів малої форми, яка спирається на закони синархії, використано нами при побудові відповідної матриці, наведеної на рис. 1.

З матриці видно, що до складу текстів духовно-ідеологічної спрямованості входять легенди, балади та міф. Сукупність текстів культурно-побутової спрямованості складають приказка, прислів'я, повір'я і казка. Тексти креативно-повчальної спрямованості поділяються на загадку, анекдот, байку, притчу. Тому подальший розгляд найзагальніших ознак фольклорних текстів малої форми проводитиметься нами у відповідності до логіки формування самої матриці.

ЖАНРИ ТЕКСТІВ	ОЗНАКИ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ		
	Функціональне призначення	Композиційно- структурна побудова	Обсяг тексту (кількість слів)
Тексти духовно-ідеологічної спрямованості			
ЛЕГЕНДА	соціально- виховне	вільна форма [17]	200-800
БАЛАДА	соціально- виховне	початок, виклад подій, конфлікт, розв'язка [12:23-28]	250-1100
МІФ	пізнавально- світоглядне	зав'язка, розвиток сюжету, кульмінація, розв'язка	150-3000
Тексти культурно-побутової спрямованості			
ПРИКАЗКА	пізнавально- настановче	частина речення, кліше	2-6
ПРИСЛІВ'Я	асоціативно- виховне	речення (просте або складне)	4-16
ПОВІР'Я	асоціативно- настановче	складне речення [27:95]	5-20
КАЗКА	соціально- виховне	зав'язка, розвиток сюжету, кульмінація, розв'язка	80-2000
Тексти креативно-повчальної спрямованості			
ЗАГАДКА	розважально- тренувальне	речення (просте або складне)	4-24
АНЕКДОТ	розважально- виховне	зав'язка і раптова розв'язка [2]	7-50
БАЙКА	асоціативно- повчальне	вступ та зав'язка, розвиток дій та розв'язка, мораль [36:72-73]	70-200
ПРИТЧА	повчально- настановче	зав'язка, дія, мораль [14:14]	300-1000

Рис. 1. Зведена матриця ознак фольклорних текстів малої форми

Легенда є народною оповіддю про життя якоїсь особи чи незвичайну подію, яка оповита фантастикою й казковістю [31]. Незважаючи на фантастичність змісту, легенда часто пов'язується з якоюсь цілком реальною історичною подією, особою чи місцевістю, наділеною надприродними властивостями та нерозгаданими таємницями [40: 75].

З функціонального погляду легенди мають етичну, моралізуючу або філософсько-релігійну основу [7] з відповідними застереженнями й повчаннями та викликають у людей віру в можливість реалізації своїх потреб [40: 76], тобто мають яскраво виражене соціально-виховне призначення.

Легенди не мають традиційних початкових і прикінцевих формул, усталеного чергування подій. При цьому у них є сталі початкові формули, напр., “було це давно”, “колись давно-давно” тощо, інколи запозичені у казки [40: 75]. Починаються вони, як правило, з викладу змісту і закінчуються висновком, повчальним підсумком. Текст легенди розгортається у формі опису певних подій, вчинків, окремі складові яких об'єднуються причинно-наслідковими зв'язками [там само: 77]. Відносна композиційна і сюжетна неусталеність легенд та вільна форма викладу часто призводять до імпровізації оповіді, контамінації епізодів і мотивів [17: 397; 16]. Проте найбільш сталою структурною ознакою легенди виступає ланцюжок: початок → висновок → повчання.

Баладу відносять до жанру ліро-епічної поезії, ґрунтованої на фантастичній, історико-героїчній або соціально-побутовій тематиці з драматичним сюжетом [31].

Соціально-виховне призначення балади, яка спирається безпосередньо на відлуння древньої єдності колективного життя, обряду й хорового виконання [28], базується на ретроспективній спробі осягнення архетипу усвідомлення буття людини.

Структура балади набула канонічних ознак у французькій поезії 14 століття, відповідно до яких вона мала постійні три строфи, стали схему римування, обов'язковий рефрен та звертання до певної особи

[17: 77]. При цьому порівняно з іншими творами принципи побудови балади не є суворими, обсяг тексту також може варіювати [28]. Отже, за структурою вона вирізняється непостійною формою та фабульним ланцюжком: початок → виклад подій → конфлікт → розв'язка [12: 23-28].

Міф – це вигадане оповідання, що відбиває абстрактні поняття стародавньої людини про явища природи або історичні події, які зображуються і з'ясовують в персоніфікованій формі [22; 31].

Функція міфу полягає у віддзеркаленні картини світу [18: 208] з позицій існувавшого в давнину раціонального знання, спрямованого на перетворення історії в ідеологію [15: 56]. Таким чином, реалізуючи ряд елементарних функцій наукового знання в донаукових культурних утвореннях, міф виконує своє основне – пізнавально-світоглядне – призначення.

Структурна побудова міфу є побідною до побудови казки. Вона складається з таких композиційних елементів: початок → розвиток дій → кульмінація → розв'язка. Початок, або зачин, міфу відіграє роль семіотичного індикатора, що визначає, в якому семіотичному ключі слід сприймати виклад тексту [18: 336, 339].

Розглядаючи жанри текстів культурно-побутової спрямованості (див. рис. 1), зазначимо, що під **приказкою** розуміють [31] образний вислів чи мовний зворот, який влучно характеризує людину, її вчинки, явища життя і т.ін.

На основі узагальнення та конденсації багатоговікового життєвого досвіду приказка відбиває найхарактерніші, найтиповіші сторони явищ природи, праці, побуту, родинного й суспільного життя [27: 9]. Будучи позбавленою узагальненого повчання [32: 567], вона акцентується на загально-настановних аспектах [43: 379], реалізуючи тим самим пізнавально-світоглядну функцію.

Структурна побудова приказок відрізняється оформленням узагальнено-особовими, безособовими чи інфінітивними типами речень. Часто приказки взагалі не складають цілісного речення [там само], вживаючись в усіченій формі [27: 36]. Таким чином, приказка висловлює думку неповно, становить собою вид незамкнутого кліше, частину речення, до якого приєднується авторський контекст.

Прислів'я – народний вислів або афоризм повчального змісту [31]. Передаючи соціально-історичний досвід від покоління до покоління [25: 207], прислів'я у стислій і точній формі підводять підсумки спостережень над групами подій або явищ, відзначаючи в них характерне й особливе, даючи узагальнений висновок, який може бути застосований при характеристиці аналогічних подій чи явищ [27: 36-37]. Завдяки цьому і реалізується асоціативно-виховна функція прислів'я.

Залежно від контексту, прислів'я можуть вживатися у повній формі, узагальнюючи відповідні події або явища, а також в усіченій, наближаючись за смыслом та побудовою до приказок, оформлені граматично як прості або складні речення [27: 36-37; 43: 389].

Повір'я є особливим жанром, який зберігає довільну манеру вислову й прямі значення [27: 35] в трактуванні прикмет або закономірностей зміни явищ природи чи поведінки людини, які спираються на споконвічний досвід. Їхнє функціональне призначення має безпосередній асоціативно-настановчий характер у сфері культурно-побутової взаємодії і спілкування.

З погляду структури повір'я в меншій мірі, порівняно з іншими малими фольклорними текстами, зберігають стабільність форми, характерні композиційні елементи, закономірності розгортання сюжету тощо [41].

Казка – це епічно-фантастичне, переважно прозове оповідання авантюрного чи побутового характеру без виразної моралізуючої ідеї [17: 330], але з чіткими морально-етичним підґрунтям.

Функціональна палітра казки надзвичайно розмаїта: її естетичні функції доповнюються і взаємопереплітаються з пізнавальними, морально-етичними, соціально-виховними, розважальними та ін. [17: 331]. Структура казки має складну композицію, яка включає зав'язку, розвиток сюжету, кульмінацію й розв'язку [30].

Тексти креативно-повчальної спрямованості включають загаду, анекдот, байку та притчу. **Загадка** – це короткий – в одне-два речення – твір, в основі якого лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього [31]. Основним її функціональним призначенням як засобу гуртової розваги є активізація пізнавальних можливостей людини [17: 277] у розважально-тренувальній формі.

Під **анекдотом** розуміється коротке усне гумористичне або сатиричне оповідання про якусь подію, випадок із несподіваним і дотепним фіналом. Анекдот виконує розважальну функцію та має соціальну спрямованість [17: 41-42; 11: 133-134]. Незалежно від форми викладу, анекдот завжди має двоскладову структуру [2]: зав'язку, або розповідь про якусь подію чи діалог персонажів, та раптову розв'язку, яка й створює комічний ефект анекдоту.

Байка – це, здебільшого, комічне або сатиричне алегоричне оповідання, дійовими особами якого поряд з людьми виступають тварини, рослини, неживі предмети, котрі уособлюють певні ідеї та людські характери [17: 75]. Асоціативно-повчальна функція байки реалізується, незалежно від її змісту, в обсязі загально-дидактичних виховних ідей. В основу структури тексту байки покладено ланцюжок таких її функціонально-смыслових блоків: “Вступ та зав'язка” → “Розвиток дії та розв'язка” → “Мораль” [36: 72-73].

Притча – короткий фольклорний або літературний розповідний твір повчального характеру, орієнтований переважно на алегоричну форму доведення змісту етичних цінностей буття [31].

Функціонально притча тяжіє до розробки проблем світоглядного, філософсько-буттєвого характеру: їй притаманні надсоціальний та надчасовий характер [4: 5]. Як засіб вираження морально-етичних роздумів [14] вона реалізує свою повчально-настановчу функцію. Структура традиційної притчі включає тричленну будову: зав'язка → дія → мораль [там само: 14].

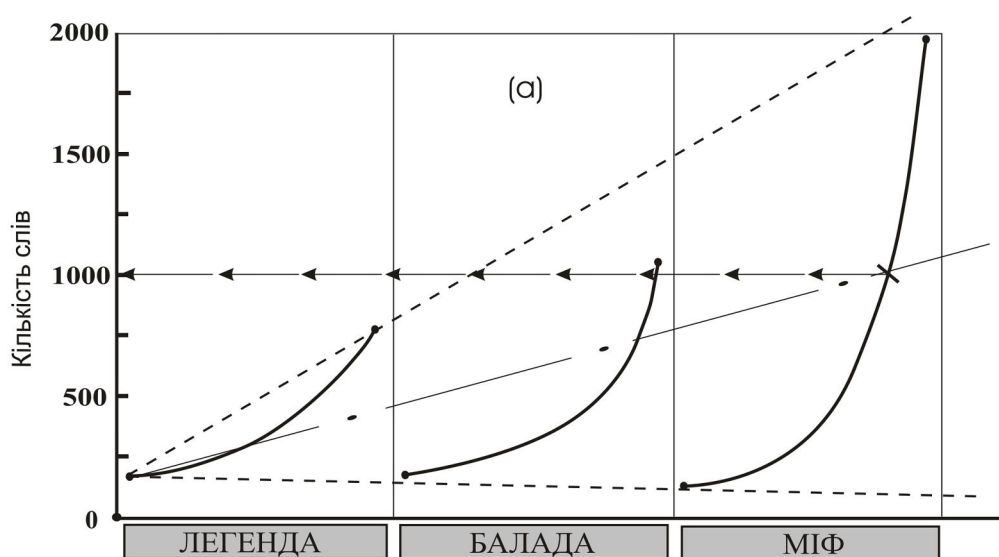
Результати проведеного таким чином розгляду зафіксовано у двох відповідних стовпчиках (функціональне призначення та композиційно-структурна побудова) ознак фольклорних текстів малої форми (див. рис. 1).

Щодо систематизації обсягів розглядуваних текстів, то вона здійснювалася нами у такій логічній послідовності. У межах кожного конкретного жанру (легенда, балада, міф, приказка і т.д.) було проаналізовано від 150 до 200 текстів відповідних англійських видань [див., наприклад, 1; 10; 35; 44; 45 та ін.]. Під час аналізу у кожній жанровій групі визначалися, насамперед, мінімальні та максимальні за кількістю слів тексти. Визначення проводилося шляхом комп'ютерного обрахування електронних текстів. Після цього реалізувалася процедура групування решти текстів в окремі кластери за кроком шкали, поділом в 250 слів. Обсяг текстів, які потрапили до кожного кластеру, усереднювався за правилом середньоарифметичного. Усереднені таким чином показники обсягу текстів кожного жанру відображалися в координатах “кількість слів” – “вид жанру”. Специфіка побудови осі “вид жанру” полягала в тому, що отримані усереднені дані розташовувалися по її умовно пропорційній шкалі доволіно за принципом зростання абсолютного значення обсягу тексту. Завдяки цьому нами було отримано графічні (у вигляді ряду кривих) інтерпретації закономірностей зростання обсягів текстів у межах конкретної жанрової групи, наведені на рис. 2.

Для виявлення оптимальних меж розподілу жанрових текстів на малі, середні та великі нами було запропоновано метод охоплюючого кута. Його суть полягала в тому, що через початок координат (див. рис. 2) та найбільш віддалені точки розглядуваних кривих проводилися дві прямі, які створювали максимальний кут охоплення “сімейства” кривих. Усередині цього кута було проведено його бісектрису. Точку її перетину з кривою максимального обсягу слів у певній жанровій групі текстів (на рис. 2 це криві показників обсягу міфів, казок та притч) було спроектовано на вісь ординат.

Подальша логіка міркувань щодо класифікації текстів за кількістю слів впливала безпосередньо із створених нами графічних образів. За цією логікою усі фольклорні тексти, кількість слів у яких варіює в інтервалі 1-1000 слів, доцільно вважати текстами малої форми. Тексти, що за кількістю слів розташовуються у межах 1000-2000 слів, варто йменувати середніми. Решту фольклорних текстів слід визнавати великими.

Обґрунтована таким чином класифікація не порушує значною мірою наведених вище думок [20] і цілком задовольняє психофізіологічну специфіку сприйняття тексту як малого за умов його розташування не більше, ніж на двох сторінках. Саме на підставі викладеного обґрунтування було сформовано кількісні показники обсягу тексту в матриці рис. 1.

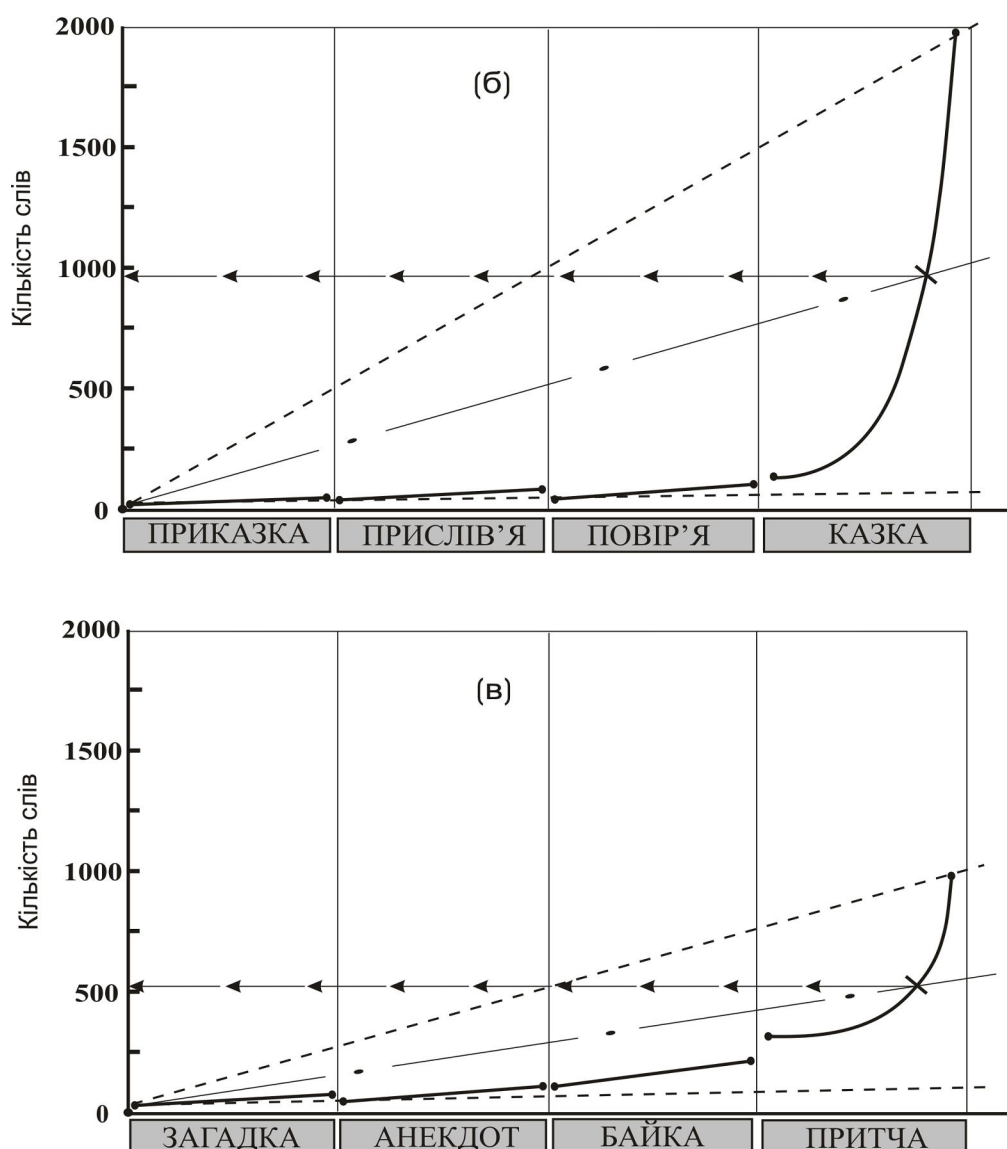

Рис. 2. Зміна усереднених показників обсягу фольклорних текстів малої форми: а) духовно-ідеологічної спрямованості; б) культурно-побутової спрямованості; в) креативно-повчальної спрямованості

Резюмуючи викладене, ми маємо підстави стверджувати, що, по-перше, загально-дидактична функція фольклорних творів може бути членована за спрямованістю на духовно-ідеологічні, культурно-побутові та креативно-повчальні тексти. По-друге, провідними ознаками актуалізації конкретної дидактичної ідеї фольклорних текстів може слугувати їхнє безпосереднє призначення: пізнавально-світоглядне, пізнавально-настановче, асоціативно-повчальне, повчально-настановче, соціально-виховне, асоціативно-виховне, розважально-виховне та розважально-тренувальне. По третє, класичну основу текстів духовно-ідеологічної спрямованості створюють легенда, балада та міф; тексти культурно-побутової спрямованості – приказка, прислів'я, повір'я і казка; тексти креативно-повчальної спрямованості – загадка, анекдот, байка, притча. По-четверте, незалежно від дидактичної спрямованості фольклорних творів, ускладнення структури їхньої побудови чітко корелює зі зростанням обсягу тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Английские народные баллады. – СПб.: Лань, 1997. – 265 с.
2. Анекдот // www.krugosvet.ru
3. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов // Вопросы языкознания. – 1992. – №3. – С. 84-93.
4. Веремчук Ю.В. П'єса-притча. Генеза. Поетика: Автореф. ...канд. філол. наук: 10.01.06 / НАН України; Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2005. – 19 с.
5. Виноградова Л.Н. Семантика фольклорного текста и ритуала: Типы взаимодействий // История, культура, этнография и фольклор славянских народов: Доклады российской делегации к XI Международному съезду славистов. – М. – 1993. – С. 210-220.

6. Гридина Т.А. Ментальные ориентиры ономастической игры в малых фольклорных жанрах // Известия Уральского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2001 – Вып. 4. – № 20 // <http://proceedings.usu.ru>
7. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. – Т.1. / Упоряд. та приміт. С.К. Росовецького. – К.: Либідь, 1995.–256 с.
8. Дмитренко В.А. Типологические особенности фольклорных комических микротекстов // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Серія “Іноземна філологія на межі тисячоліть”. – Харків: Константа. – 2000. – №471. – С. 77-82.
9. Дмитренко В. А., Григор’єва Л.М. Деякі типологічні риси текстів малих форм фольклору з комічними елементами // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. статей. – К.: Вид. центр КДЛУ. – 2000. – Вип. 4. – С. 83-90.
10. Дубенко О.Ю. Англо-американські прислів’я та приказки. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 416 с.
11. Карасик А.В. Лингвистические характеристики английского юмора в аксиологическом аспекте // Основное высшее и дополнительное образование: проблемы дидактики и лингвистики. – Волгоград. – 2002. – Вып. 2. – С. 133-139.
12. Ковылин А.В. Баллада как поэтический жанр (к вопросу о родовых чертах в балладе) // Проблемы истории литературы. – 1999. – Вып. 7. – М. – С. 23-28.
13. Козуб Л.С. Соціолінгвістичні особливості просодичної організації тексту англійської комерційної телереклами (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Запоріжжя, 2004. – 230 с.
14. Колодій О.І. Притча і притчевість в українській прозі 70-80-ч років ХХ ст. // Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.06 / НАН України; Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2000. – 16 с.
15. Культурология. XX век. Энциклопедия. Т.2. – СПб.: Университетская книга; 000 “Алетейя”, 1998. – 446 с.
16. Легенда // salveblues.ru/papers/genres.htm
17. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром’як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997.
18. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 447 с.
19. Максимов А.В. Мифологический мир в малых формах фольклора восточных славян: Дис. ... канд. филол. наук: 10.01.09. – Смоленск, 2003. – 182 с.
20. Малая проза // <http://ru.wikipedia.org/wiki>
21. Мелетинский Е.М. Происхождение героического эпоса (Ранние формы и архаические памятники). – М.: Изд-во вост. лит., 1963. – 462 с.
22. Міф // <http://uk.wikipedia.org>
23. Москальская О.И. Композиционная структура микротекста // Вопросы романо-германской филологии: Сб. науч. тр. – М: МПНИИЯ им. М.Тореза. – 1978. – Вып. 125. – С. 46–50.
24. Муль И. Л. Механизмы языковой игры в малых фольклорных жанрах (на материале скороговорки и частушки): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Екатеринбург, 2000. – 152 с.
25. Набока Е.А. Универсальные и этнические факторы в речевом общении // Культура народов причерноморья. – 1998. – №3. – С. 205-209.
26. Плотникова Л.И. Семантический потенциал текстов малой формы: На материале английского языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Тула, 2004. – 200 с.
27. Прислів’я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського; упор. М.М.Позяк. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с.
28. Пронин В.А. Теория литературных жанров // <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook005/01/index.html?part=001.htm>
29. Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К.: Ін-т укр. мови, 1998. – 194 с.
30. Сказка // <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
31. Словник літературознавчих термінів // <http://www.ukrlib.com.ua>
32. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М., 1987. – 1600 с.
33. Соловій У.В. Опінно-образна номінація у структурі художнього тексту(на матеріалі української “малої прози” кінця ХІХ – початку ХХ століття): Автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Івано-Франківськ, 2003. – 25 с.
34. Солошенко А.Д. Коммуникативно-прагматические аспекты рекламного слогана в рамках модели рекламного воздействия (на материале американской бытовой рекламы): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Львовск. гос. ун-т им. И. Франко. – Львів, 1990. – 17 с.
35. Такова жизнь: сборник юмора на английском языке / сост. Э.Н.Муратов. – М.: Астрель: АСТ, 2006. – 186 с.
36. Тараненко Л.І. Функціональні та структурно-семантичні ознаки озвученого тексту англійської прозової байки // “Наукові записки” Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія “Мовознавство”. – 2000. – №1. – С. 70-74.
37. Тараненко Л.І. Лексико-граматична структура байки і просодика // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2001. – Вип. 5. – С. 72-75.
38. Калита А.А., Тараненко Л.І. Генезис жанрів художніх текстів // *Studia methodologica* – Тернопіль: Тернопільський дер. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. – 2007 (у друці).
39. Тарасова С.В. Новый взгляд на малую прозу // *Литературоведение* – №1. – 2003 год // <http://www.ssu.samara.ru/~vestnik/gum/2003web1/litr/200310602.html>
40. Тергычный А. // *Журналист*. – №2. – 2003. – М. – С. 75-77.
41. Ткаченко Т. Легенди та повір’я українського народу // <http://www.abc-people.com/typework/literature/ukr/u-lit-4.htm>
42. Шпетный К.И. Лингвистические и структурно-композиционные особенности текста короткого рассказа (На материале американской литературы): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / МПНИИЯ им. М.Тореза. – М., 1980. – 24 с.
43. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
44. *Greek Mythology* / by Servi K. – Athens: Ekdotike Athenon S.A., 1997. – 183 p.
45. *Handford S.A. Fables of Aesop*. – L.: Penguin Books, 1964. – 229 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Тараненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов ДЕТУТ.
Наукові інтереси – просодична організація фольклорних текстів малої форми.

КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЕВІ ФОРМИ ЯК ЗАСОБИ ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Тетяна ТОКАРЕВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто особливості структури та функціонування композиційно-мовленневих форм у творах художнього стилю як типових моделей синтаксичної організації тексту.

The article considers structural and functional peculiarities of speech forms as typical patterns of syntactical text organization in fictional pieces.

Поняття тексту більш доцільно розглядати у межах того напрямку, який найбільш стрімко розвивався у другій половині 60-х – у 70-х р.р. ХХ ст. і отримав назву лінгвістики тексту (Textlinguistik).

Розвиток цієї лінгвістичної дисципліни у зарубіжному мовознавстві став закономірною реакцією на обмеженість та ідеалізм деяких методів у лінгвістичному дослідженні, які до кінця 90-х р.р. ХХ ст. стверджувалися у рамках американського структуралізму, особливо при побудові лінгвістичної теорії представниками генеративної трансформаційної граматики.

Так, М.Хомський, висуваючи з метою так званої чистої лінгвістики поняття ідеального мовця і слухача, абстрагувався від дихотомії «мова – мовлення» і зосереджував свою увагу виключно на мові. Це призвело до ігнорування того фундаментального факту, що мова за своєю сутністю і функцією є соціальним явищем і завжди реалізується у певних комунікативних ситуаціях і соціальних контекстах [9:13].

З іншого боку, розвиток лінгвістики тексту стимулювався незадоволенням тією обставиною, що мовознавство розглядало речення у якості вищого рівня мовних одиниць та обмежувалося аналізом і описом структури речення, і, перш за все, сегментацією і класифікацією мовних одиниць, які знаходяться в межах рівня речення. Такому підходу все більш наполегливо протиставлявся інший, згідно якого, у відповідності до поглядів Л. Єльмслева і К.Пайка, вищою одиницею мови є не речення, а текст. При цьому підкреслюється, що початково мова існує у вигляді текстів і текст є тим самим «лінгвістично значущим первинним знаком мови» (das linguistisch signifikante Originärzeichen der Sprache) [10: 64].

Різні типи текстів структуруються в залежності від комунікативного завдання і змісту, який вони виражають. Оскільки один і той самий зміст може бути викладено по-різному, в залежності від комунікативної установки того, хто говорить (або пише), то саме вона має основне значення для вибору тієї чи іншої мовленнєвої форми при оформленні повідомлення. Необхідно підкреслити той факт, що композиційно-мовленнєві форми як певні схеми формально-структурних ознак, що повторюються, не створені художньою літературою, вони вироблені у практиці мовного спілкування і використовуються у текстах різних функціональних стилів. Більш докладно розглянуті основні ознаки композиційно-мовленнєвих форм розповіді (Darstellungsarten) та їх класифікація у «Стилістиці сучасної німецької мови» В.Флейшера та Г.Міхеля. Враховуючи цілий ряд досліджень у галузі структури тексту, автори формулюють кілька важливих положень, зокрема, положення про те, що: 1) композиційно-мовленнєві форми не пов'язані з певними функціональними стилями, кожна з них може бути реалізована у різних функціональних стилях; 2) вони функціонують, в залежності від конкретного комунікативного завдання, як комплексні факультативні варіанти [12: 271].

Комунікативно-мовленнєва діяльність здійснюється на двох рівнях – ідеальному та матеріальному – за допомогою знарядь і засобів ідеального та матеріального характеру, які є необхідними і обов'язковими моментами в побудові будь-якої діяльності. Знаряддя визначається як річ, яку людина встановлює між собою і предметом праці, яка служить для нього провідником її впливу на предмет через виконання мовних дій та операцій.

Створення тексту є багатоступінчатим процесом, у якому знаряддя діяльності, продукуючи текст, моделюють логіко-сміслову структуру тексту з її наступною реалізацією у мовленні і мові. Згідно концепції побудови мовлення Л.С.Виготського, в ній виділяються внутрішня, смислова сторона і зовнішнє мовлення, яке звучить. Логіко-смістова структура твору знаходиться у співвідношенні із внутрішнім мовленням.

Як вихідні форми створення жанрово-стилістичної діяльності системи словесного твору, за допомогою яких здійснюється ідеальна текстова-мовленнєва діяльність, слугують композиційно-мовленнєві форми. До них відносяться «повідомлення», «опис», «роздум». Традиційно-мовленнєві форми навчання, як форми-ознаки у своїй мовній ситуації функціонують для заміщення різноманітних комунікативних відношень, а не як знаряддя у контексті доцільної діяльності.

У стилістиці німецької мови за основу класифікації мовленнєвих форм висуваються різні критерії. В одному випадку встановлюють чотири основних групи форми в залежності від характеру відповідності мовлення дійсності: «повідомлення» (Aussagen), «питання» (Fragen), «оцінювання» (Werten) [13: 159]. В.Кайзер, приймаючи цю класифікацію, уточнює ступінь активності цих форм. Він пише: «Важливо, що повідомлення як відображення лише має дійсність незмінною, в той час, як всі інші мовленнєві форми

втручаються в неї і стають тією самою подією» [14: 162]. В.Порціг називає їх «мовленнєвими формами зображення, рішення, напруження, відгуку» (Redeformen der Darstellung, der Entscheidung, der Spannung, der Nachhalls).

В інших випадках за основу класифікації беруть висловлення (Aussage), і в залежності від його мети і характеру розрізняють: «повідомлення», (Mitteilung, Bericht), «опис» (Beschreibung, Schilderung) роз'яснення (Ergörterung, Erklärung). Г.Іпсен вважає мовленнєвою формою «діалог» (Gespräch) і виділяє кілька типів діалогу, основу яких складають вищезазвані мовленнєві форми плюс специфічні особливості саме діалогічного мовлення : запитання, репліки, еліпси і ін.[13: 159].

Мовленнєві форми, без особливих роз'яснень, розглядалися у традиційній риторичі у першому розділі «Підбір матеріалу» (Auffindung des Stoffes). Риторика давала приблизно наступні характеристики для вказаних типів форм: «розповідь» – має справу з дією, «опис» – з предметами, «роздум» – з відношеннями предметів і дій. «Розповідь своїм існуванням завдячує пам'яті та уяві, «опис» – зовнішнім відчуттям і чуттєвому спогляданню, «роздум» – розуму і почуттям [7: 121].

В одній із найвизначніших робіт з риторичі автор розглядає мовленнєві форми в залежності від характеру предметів. Він виділяє два види предметів, яким відповідають два види форм: раціональні (genus rationale) і розповідні (genus historicum) [16]. Приблизно у тому ж дусі інтерпретують мовленнєві форми й інші автори робіт з риторичі.

Мовленнєві форми як основа стилістики прози розглядаються у працях німецьких літературознавців: Р.Петча, [15] Е.Ерматингера, [11] В.Кайзера. У даній статті композиційно-мовленнєві форми розглядаються подвійним чином: як знакові знаряддя створення закінчених текстів і як самостійні предметні утворення.

Кожна композиційно-мовленнєва форма – це певна система, яка складається із структури і двох функціональних змістів – функти вів. Отже, структура композиційно-мовленнєвої форми являє собою об'єктивний зв'язок, абстрагований від відповідної структури процесу руху думок. В КМФ відобразилися такі об'єктивні зв'язки, як «простір», «час», «каузальність». Поняття КМФ як знакового знаряддя невідривне від поняття мовленнєвої операції, розробленого О.М.Леонтьєвим, яке має важливе значення для характеристики процесу створення тексту [5].

З точки зору самостійного предметного існування КМФ є двосторонніми утвореннями, це мовленнєво-мислительні форми, мовленнєві стандарти мислення. З одного боку, це форми, в яких у реальній дійсності здійснюється процес мислення, з іншої, – це форми мовлення, тобто форми комунікації, в яких знання оформлюються у інформацію для адресата.

Мовленнєві форми є типовими формами, схемами формальних рис, які постійно повторюються. Крім того, вони мають «природне» походження. Вони не просто категорії стилістики і літературознавства, вони притаманні мисленню всіх людей, які володіють ним інтуїтивно, так як мовленнєво-мислительна діяльність здійснюється саме в цих формах. Мовленнєві форми характеризуються власними якістьми, які визначаються структурним зв'язком речень.

Мовленнєві форми як цілісність є базою для образно-естетичної трансформації мови. «Ця трансформація – не тільки нові комбінації одиниць мови і не враження від такої новизни, а головним чином внутрішня сторона, яка формується із доцільного та цілеспрямованого сполучення мовних елементів, значення яких в їх синтезі, у цілісності їх об'єднання далеко виходить за межі речових значень слів, які утворюють текст». Цілісність та сталість мовленнєвої форми передбачають її обмеженість – змістовну і формальну, тобто, кожна мовленнєва форма – це певний тип логічного змісту і певний тип структури.

КМФ можна назвати і модальними єдностями, у яких всі складові речення об'єднуються єдиним відношенням того, хто говорить (пише) до предмета висловлення. Сутність КМФ, як вже згадувалося вище, визначається структурним змістом. Структурний зміст – це конструкція предмета, будова думки, це абстрактна наочність, яка виражається у вигляді системи зв'язків [6:89]. Найважливішими рисами структурного охоплення думки є категорії простору, часу, причини. Вони відповідають типам структурного змісту. Однак людське мислення здавна розрізняє серед цього розмаїття два види структур: структуру просторову і часову, екстенсивну і інтенсивну. Екстенсивна структура існує у просторі, інтенсивна – в часі. Сталі зв'язки співіснуючих об'єктів, тобто екстенсивна структура, являють собою сукупність функціональних зв'язків.

Відносно кількості і складу композиційно-мовленнєвих форм у літературі не існує єдиної думки. Виділяються три основні форми: опис (Beschreibung), повідомлення (Bericht) і роздум (Betrachtung). Е.Г.Різел і О.І.Шендельс пропонують слідом за Г.Меллером п'ять форм: Berichten, Erzählen, Beschreiben, Schildern, Charakterisieren. В.Флейшер і Г.Міхель виділяють два основні типи композиційно-мовленнєвих форм: нормативний і імпресивний (informativ und impressiv).

Зазвичай у підручниках виділяється три типи мовленнєвих форм: «опис», «повідомлення» і «роздум»; інтенсивна структура диференціюється часто умовно, за «повідомленням» закріплюється часовий розвиток, а за «роздумом» - логічний. Вказані типові форми мають різноманітні модифікації. За структурою вони можуть бути «класичними», «складними», «змішаними» і «варіаційними».

У словесних творах мовленнєві форми переживають складні зміни в залежності від предметно-тематичного змісту твору, мовленнєвого жанру, стилю, індивідуальної манери автора. Оскільки композиційно-мовленнєві форми є типовими моделями синтаксичної організації тексту, то характерним для синтаксичного оформлення тексту є глибокий ізоморфізм між логічною і граматичною (синтаксичною) структурою.

Формуючи предметно-семантичний зміст твору, який має свою семантичну структуру, КМФ надають даному змісту смислову структуру, розставляючи у змісті акценти і одночасно оформляючи його як «опис», «повідомлення» або «роздум». Повідомляючи цей зміст адресату, тобто виступаючи у ролі форм процесу комунікації, КМФ організують рух змісту, надаючи йому просторову, лінійну, синхронну чи послідовну структуру. У готовому творі способи повідомлення змісту, тобто жанр і стиль, виступають як структурно-функціональний зміст, тобто жанр і стиль, виступають як структурно-функціональний зміст твору. На відміну від структури предметного змісту словесного твору ця структура має функціональний характер і утворює основу функціональної системи твору. У мовленнєвих формах, які взяті ізольовано, функціональний зміст потенційно міститься згорнутому змісті. Тип мовленнєвої форми визначається її структурою, композицією. Слід підкреслити, що принципово неможливо розділити діалектичну єдність структурного і (предметно-) логічного змісту, структуру не можна зрозуміти без врахування особливостей змісту і навпаки. Тому при розгляді типових мовленнєвих форм торкаються питання про логічний зміст.

У сфері типових мовленнєвих форм необхідно розрізняти крім первинних композиційно-мовленнєвих форм також вторинні, які виникають в результаті вторинної обробки інформації. Вторинна інформація носить більш логічний характер. Часова і логічна послідовність, так як і синхронність набувають додаткового малюнку на тлі їх основного зв'язку. У текстах, побудованих на вторинній інформації, практично має місце злиття семантичної і смислової структури. Так, композиційно-мовленнєві форми «повідомлення» (Bericht) за характером предметно-смислового змісту співвідноситься з процесом, дією, подією і має такі різновидності: «повідомлення про подію» (Vorgangsbericht); «повідомлення про переживання» (Erlebnisbericht), «повідомлення про стан і настрій» (Zustandsbericht, Stimmungsbericht); «коротке інформаційне повідомлення» (Mitteilung), «констатуюче повідомлення» (Tatsachenbericht).

«Повідомлення» є основною формою інформаційного змісту. Сутність цієї форми полягає у зображенні послідовного ряду подій або переходу предмета з одного стану в інший. Послідовність подій полягає в тому, що одна подія пов'язана з іншою, одна подія відбувається слідом за іншою, утворюючи певний ряд подій. Її формула «Es ward und dann ...». Структурним, формальним змістом цієї форми є часова послідовність подій, динамічна зміна фаз і ознак. Цей зміст виступає як принцип організації синтаксису при допомозі даної форми і визначає перш за все тип зв'язок. При такому структурному зв'язку одне речення доповнює інше, розвиває його, даючи початок третьому. У композиційно-мовленнєвій формі «повідомлення» велику роль відіграє часове співвідношення присудків, які містять в собі як їх часову різноманітність, так і їх часову однотипність. Все залежить від тривалості часу, який зображається. Тривалість часу (його перебіг, його стійкість) у мовному оформленні пов'язана з однотипністю присудків, головним чином з претеритальними часовими формами. Слід мати на увазі, що «повідомлення» завжди передбачає завершеність подій. При охопленні великого проміжку часу може мати місце часова різнотипність присудків, яка використовується з метою встановлення зв'язків між фактами минулого із фактами та подіями, які викладаються у «повідомленні».

Розглянемо докладніше основні типи повідомлення, оскільки вони несуть у собі значне смислове навантаження.

«Констатуюче повідомлення» (Tatsachenbericht) – нерідко носить майже «позачасовий» характер, послідовний зв'язок речень втрачає свій часовий характер (хоча він і може бути проаналізований у термінах часових відношень, таких, як «перед» і «після»), набуваючи характеру причинно-наслідкових відношень.

Розглянутий характер зв'язку між реченнями і характер часових форм є універсальними характеристиками форми «повідомлення». Такий із видів «повідомлення», як «констатуюче повідомлення» (Tatsachen-, Feststellungsbericht) формує вторинну, тобто вже опрацьовану первинну інформацію, і має доволі широке розповсюдження у тексті художньої прози. Сама назва цієї КМФ вже говорить про характер її елементів – це повідомлення у формі речень, які містять констатації, ствердження, факти, тобто речень, які носять результативний характер. Саме такі якості, як констатуючий характер речень, відсутність в них динаміки, чітко виражена закінченість думки, відсутність потреби її розвивати у подальшому викладі послаблене часову послідовність. У цій КМФ синтезовано два види логічного зв'язку: «просторове розміщення» і «часова послідовність». Таким чином, прості або складні речення неначебто нанизуються одне на одне, але структурно вони роз'єднані, хоча у відношенні до змісту утворюють єдність. Зв'язок такого виду, як граматичний текстовий вид зв'язку дуже часто є формальним способом сполучення самостійних речень. Семантичну змістовність цей зв'язок набуває в залежності від конкретного характеру конкретного мовленнєвого жанру. Речення в цій композиційно-мовленнєвій формі мають авто семантичний характер, що знаходить своє вираження в «твердому початку речення, у постановці на перше місце у реченні іменника».

Сутність форми «опису» полягає у вираженні факту співіснування предметів та їх ознак в один і той же час. «Опис» служить для докладної передачі стану дійсності. Даний вид КМФ має дві основні різновидності: «статичний опис» і «динамічний опис». В «описах», в основному, використовуються присудки, виражені дієсловами, які означають стан, іменникові складні присудки, які складаються із прикметника та прислівника як повного, так і короткого з якісним значенням, а також іменник. Форми теперішнього часу, які використовуються в «описах», можуть вживатися лише в широкому контексті, коли у викладі вже «чітко визначився план минулого». [2] Дієслівна форма теперішнього часу носить чітко логічний характер, виражає стан предмета або явища; претеритальні дієслівні форми утворюють загальну картину минулого, дають широку просторову перспективу при відсутності зміни часових станів. Необхідно звернути увагу на те, однотипність присудка, яка характерна для «опису», є основним показником статичності цієї КМФ. Як відомо, «опис» служить для зображення природи, місцевості, приміщення, зовнішності. До «опису» і так звані «характеристики», які зображають якості людини.

Особливий інтерес викликає така композиційно-мовленнєва форма, як «динамічний опис» (Schilderung) чи «опис у русі» (das personenreiche bewegte Bild). Сутність даної форми – опис одночасного (точніше, з дуже малими проміжками часу) перебігу дії в обмеженому просторі. Якщо в основі «опису» – предмети, то в основі «динамічного опису» – дії. Дієслова руху, дії мають при цьому не якісно-описовий семантичний відтінок, а зображувальний. Цей відтінок виступає особливо яскраво, коли присудки пов'язані приєднувальним зв'язком і входять до складу цілого у формі складного речення у якості однорідних синтагм чи однорідних речень. У зв'язку з тим, що в цій формі вся увага зосереджена на фіксації динаміки моменту, на ряді моментів, такий зміст форми визначає відбір речень, які мають самостійний характер і в межах форми не пов'язані одне з одним. Спосіб організації думок в цій КМФ іноді називають «стилем самостійних речень» (Stil der Hauptsätze).

«Міркування» (Betrachtung) – це композиційно-мовленнєва форма логічного мислення, яка відображає складний шлях досягнення істини [1]. Міркування складається з цілого ряду суджень, які відносяться до певного предмету чи питання, які слідує одне за одним таким чином, що із попередніх суджень витікають і слідує інші, а результати отримується відповідно поставлене запитання. Міркування пов'язане із виявленням певних зв'язків, властивостей, якостей, які стосуються тієї чи іншої проблеми, воно містить у собі елементи аналізу та синтезу. Для КМФ «міркування» характерним є коментуюче-аргументований виклад змісту, який доповнюється елементами опису і повідомлення. Релевантними операціями такого викладу і «коментування» та «аргументація». Обидві операції тісно пов'язані між собою. При допомозі операції «аргументування» виявляються, співставляються і оцінюються різні варіанти вирішення проблеми. При цьому особливу роль відіграють такі компоненти аргументації, як докази, спростування, судження, висновки. Операція «коментування», в свою чергу, підкреслює значення і важливість проблеми, а також різноманітні можливості її рішення.

Формою викладу думки у текстах «міркування» може бути також форма вдаваного чи реального діалогу, коли автор задає питання і намагається сам відповісти на нього у процесі своїх міркувань. Творче мислення нерідко реалізується у формі «внутрішнього мовлення», яке базується на діалогічній конструкції. У текстах «поміркованого» мовлення присутня семантизація речень, які насичені засобами між фразового зв'язку.

Зазначимо, що «міркування» використовуються не тільки для викладення готових знань, а й для викладення процесу їх отримання. В загальних рисах можна виділити два різновиди форм «міркування» або «пояснення». Перший пов'язаний з продуманістю і логічним оформленням думок. Другий різновид «міркування» пов'язаний із процесом становлення думки – звідси спонтанний і асоціативний характер міркувань. Синтаксичне оформлення цих «спонтанних» міркувань має свої особливості, що виражаються у їх граматичному оформленні та первинній більшості питальних речень.

Що стосується творів художньої літератури, то широко представлена емоційна різновидність цієї КМФ – «роздум», зміст якого полягає у суб'єктивних враженнях, які нерідко передаються у жанровій формі «сповіді» і оформлюються у різних видах невимовленого мовлення (meditative Rede) [3:128]. Предметним змістом цієї форми є логічний розвиток думок, роздуми з приводу якої-небудь теми чи проблеми. Її різновидами є пояснення (Erklärung, Erörterung), коментар (Erläuterung). У художніх творах це різні форми роздумів, міркувань оповідача, звернення до читача, чи безпосередньо з приводу подій, які описуються, чи про предмети, які пов'язані з темою оповіді якимось асоціативним зв'язком (abschweifende Überlegungen). Так побудовані, наприклад, численні роздуми у «Подорожніх картинах» Г.Гейне.

У прозових творах XIX та особливо XX ст. композиційно-мовленнєва форма «роздум» передає не тільки зміст думок, а й порядок їх виникнення, послідовності, їх спонтанний, природний характер. Часто роздуми такого характеру співвідносяться із внутрішнім мовленням персонажів, що, в свою чергу, обумовлює синтаксичні особливості даної форми: вдавану уривчастість, фрагментарність, неповну структуру речення, її незавершеність [8].

Розглянуті типові композиційно-мовленнєві форми – «опис», «повідомлення», «міркування» – є базовими формами. Але ж комунікативно-мовленнєва діяльність відбувається не тільки за законами

предмету комунікації і самої комунікації, але й за законами взаємодії. Спектр КМФ доволі широкий, починаючи від елементарних форм, первинних і вторинних, і закінчуючи «блочними утвореннями», які включають в себе різні композиційно-мовленнєві структури у різних сплетіннях. Змішані і складні КМФ цікаві в плані загальної експресивності тексту: вони створюють хвилеподібність повідомлення. Існують і такі способи викладення думки, які не підпадають під типові схеми, а є натяком на схему. Їх не можна кваліфікувати як певну КМФ, це, швидше, вільні форми.

Необхідно відзначити, що в основі взаємоперехідності композиційно-мовленнєвих форм лежать причини суттєвого характеру. Виділені три типи композиційно-мовленнєвих форм є відображенням таких форм співіснування матерії, як простір, час, причина, а ці форми пов'язані між собою. Простір і час стикаються в своїх певних характеристиках. У композиції твору представлені не одна і не дві КМФ, а велика кількість форм (типових, похідних, вільних, змішаних) у різних сполученнях і зв'язках.

Отже, у складній структурі художнього тексту використовуються всі види композиційно-мовленнєвих форм, але значимість кожної з них при реалізації авторського задуму, у зображенні світу, їх роль у композиції тексту різна. Композиційно-мовленнєва структура кожного художнього тексту є індивідуальною і унікальною, як є унікальним кожний художній твір. Загальною закономірністю в даному випадку є взаємодія всіх форм у структурі тексту, їх інтеграція у композиції цілісної структури тексту, де до розповіді, як правило, включаються описи, роздуми автора і персонажів. Опис і роздум можуть оформлятися як самостійні абзаци, в такому випадку вони легко виокремлюються у процесі аналізу тексту, однак для сучасної прози характерним є взаємопроникнення мікроформ однієї композиційно-мовленнєвої форми у іншу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асмус В.Ф. Логика. – М.: Просвещение, 1987.– 365 с.
2. Виноградов В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистики //Вопросы языкознания. – 1965.– № 1. – С. 212–218.
3. Домашнев А.И. и др. Интерпретация художественного текста: нем. яз.:Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов/ А.И.Домашнев, И.П.Шишкина, Е.А.Гончарова. – 2-е изд., дораб.– М.: Просвещение, 1089. – 208 с.
4. Іваненко С.М., Карпуть А.К. Лінгвостилістична інтерпретація тексту (для факультетів іноземних мов університетів і педагогічних вищих закладів освіти): Підр. – Київ: КДЛУ, 1998. – 176 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: 1975. –280 с.
6. Мамардашвили М.К. Формы и содержание мышления. – М.: 1988. – 240 с.
7. Фойгт К.К. Мысли об истинном значении и содержании риторики. –Харьков: 1975.– 345 с.
8. Brandes M.P. Stilistik der deutschen Sprache.– М.: Высшая школа, 1990.– 246 с.
9. Chomsky N. Aspekte der Syntax-Theorie. – Frankfurt a. M.: 1969. – 219 S.
10. Dressler W. Modelle und Methoden der Textsyntax // Folia Linguistica, 1970. – № 4. – 280 S–
11. Ermatinger E. Das dichterische Kunstwerk. – Leipzig, 1973. – 320 S.
12. Fleischer M., Michel G. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache.– Leipzig, 1975. – 291 S.
13. Ipsen G. Gespräch und Sprachform // Blätter für deutsche Philosophie, 1932. Bd. 6. – S. 159.
14. Kayser W. Das sprachliche Kunstwerk. Bern, 1948. – 286 S.
15. Petsch R. Wesen und Formen der Erzählkunst. – Halle, 1934.
16. Rinne F. Theoretische deutsche Idealstillehre. – Stuttgart, 1985.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Токарсва – доцент кафедри германської філології, завідувач секції німецької філології КДПУ ім. В.Винниченка.
Наукові інтереси: функціональна стилістика німецької мови.

DARSTELLUNG ZENTRALER METAPHERNTHEORIEN: VON DER SUBSTITUTIONSTHEORIE ZUR KONTEXTTHEORIE DER METAPHER

Svitlana BALASHOVA (Winnyzja, Ukraine)

У статті розглядається питання про центральні теорії метафори, запропонований аналіз підходів до її вивчення та подано опис їх розвитку.

In the paper the problem of metaphor theories is considered. The analysis of development of approaches to its studying is given.

Wer auch immer kommuniziert, verwendet Metaphern, meistens unbemerkt und ohne ihnen besondere Aufmerksamkeit zu schenken. Wer auch immer denkt, versucht seine Welt mit Hilfe von Metaphern zu ordnen. Wer auch immer fühlt, kann seine Gefühle auf keine andere Weise als metaphorisch ausdrücken. Dann kreieren wir Menschen neue Metaphern, greifen zu den in unserer Gesellschaft bekannten zurück oder revitalisieren bereits tote und machen sie durch die Einbindung in neue Kontexte wieder lebendig. Wir leben mit Metaphern.

In den Anfängen des wissenschaftlichen Diskurses über die Metapher wurde zum Ort des Metapherngeschehens allein die Dichtung und die Rhetorik erklärt. So betrachtete Aristoteles die Metapher als einen verfremdeten Ausdruck, als Schmuck: "Die sprachliche Form ist am klarsten, wenn sie aus lauter üblichen Wörtern besteht; aber dann ist sie banal. Die sprachliche Form ist erhaben und vermeidet das Gewöhnliche,

wenn sie fremdartige Ausdrücke verwendet. Als fremdartig bezeichne ich die Glosse, die Metapher, die Erweiterung und überhaupt alles, was nicht üblicher Ausdruck ist.

Die Sichtweise, dass die Metapher hauptsächlich für die Dichtung und die Rhetorik geeignet sei und daher eine rein ornamentale Funktion übernehme, ist seit dem Beginn des 20. Jahrhunderts überholt. Zwei wichtige Erkenntnisse der jüngeren Sprachwissenschaft haben einen Beitrag zur Veränderung der aristotelischen Auffassung geleistet. Zum einen gewann man die Erkenntnis, dass sich das Vorkommen der Metapher nicht auf die Dichtung und Rhetorik beschränkt. Die Metapher ist ein sprachliches Phänomen aller Kommunikationsbereiche. Sprachliche Kommunikation ist ohne Metapher nicht denkbar. Zum anderen gelangte man zur Einsicht, dass Metapher nicht nur ein Stilmittel der Dichtung, sondern auch ein umfassenderes sprachwissenschaftliches Phänomen mit phonologischen, syntaktischen, semantischen und pragmatischen Eigenschaften ist, wobei die letzten beiden Faktoren gerade in der Pressesprache eine wichtige Rolle spielen.

Medien bestimmen die Relevanz unserer Wahrnehmung, indem sie als Filter von Geschehen fungieren. Aber sie selektieren nicht nur, was uns vermittelt wird, sondern sie entscheiden auch über das Wie der Vermittlung. Insofern besitzen sie einen gleichermaßen subtilen wie mächtigen Einfluss auf die Gesellschaft, der – ob den Produzenten und Rezipienten bewusst oder unbewusst auch sprachlicher Natur ist.

Die Untersuchung der Mediensprache ist für die Metaphernforschung von immenser Bedeutung, da diese ein Spiegelbild der aktuellen Alltagssprache ist. Nirgendwo kann man über den Gebrauch und die Funktionen der Metapher so viel erfahren wie in den Medien. Die Autoren der Tageszeitungen sind sprachgewandt; die Sprache ist ihr Werkzeug, mit dem sie arbeiten. Wenn die Metapher bestimmte Funktionen in der Pressesprache erfüllen kann, dann ist zu erwarten, dass die Autoren auch davon Gebrauch machen. Sie müssen für einen großen Leserkreis schreiben, deswegen sollten die verwendeten Metaphern entweder aus der Alltagssprache bekannt oder zumindest mithilfe ihrer Kontexte zugänglich sein.

Ziel dieser Arbeit soll es sein, eine Reduktion auf die Erklärung zwei großer Strömungen vorzunehmen, der Substitutionstheorie und der Interaktionstheorie. Im nächsten Schritt wird die Metapher aus der Sicht der Kontexttheorie (1963) und der Bildfeldtheorie (1958) nach Weinrich diskutiert. Beide Theorien sind Weiterführungen der Interaktionstheorie. Abschließend werden die von Zhu (1993) zur Kontexttheorie beigetragenen Ergänzungen miteinbezogen.

Schon seit der Antike haben verschiedene wissenschaftliche Disziplinen Theorien entwickelt, die Wesen, Herkunft und Funktion der Metapher erklären sollen. Die Metapher wurde z.B. in der Rhetorik, Poetik, Philosophie, Theologie, Psychologie, Ethnologie und Sprachwissenschaft untersucht – mit entsprechend unterschiedlichen Ergebnissen. Zwei zentrale Metapherntheorien sind die Substitutionstheorie und die Interaktionstheorie. Sie waren Wegbereiter für die Bildfeldtheorie und Kontexttheorie nach Weinrich [6]. Die Kontexttheorie wurde von Zhu [7] ergänzt und weiterentwickelt. Auf die Darstellung anderer Metapherntheorien wie z.B. der Behandlung der Metapher in der generativen Transformationsgrammatik oder der Prädikationstheorie wird nicht eingegangen, da diese Erklärungsmodelle lediglich die Funktion haben, Metaphern syntaktisch erkennbar zu machen. Ziel dieser Arbeit ist aber vor allem, Metaphern semantisch zu interpretieren und ihre pragmatischen Funktionen zu bestimmen. Daher wird die Theorie der metaphorischen Konzepte nach Lakoff/Johnson (1980) – ein kognitionswissenschaftlicher Ansatz, der zur Erhellung der kognitiven Funktion der Metapher einen großen Beitrag geleistet hat und die Verflechtung zwischen Metaphern und Denken erklärt – in diesem Artikel ebenfalls nicht vorgestellt.

Die Substitutionstheorie ist die älteste Metapherntheorie. Sie geht auf Aristoteles (384-322 v.Chr.) zurück, der in der Hochblüte der klassischen Rhetorik die Metapher in seinen beiden Werken *Poetik* und *Rhetorik* definiert hat.

Aristoteles Theorie zufolge ist die Metapher ein uneigentliches Wort, welches das eigentliche Wort substituiert, eine Metapher ist die Übertragung eines Wortes (das somit in uneigentlicher Bedeutung verwendet wird), und zwar entweder von der Gattung auf die Art oder von der Art auf die Gattung, oder von einer Art auf eine andere, oder nach den Regeln der Analogie.

Die Übertragung des Wortes findet aufgrund der zwischen dem eigentlichen und dem fremden Wort bestehenden Ähnlichkeit oder Analogie statt. Dabei sind die ersten beiden Übertragungstypen – von der Gattung auf die Art oder von der Art auf die Gattung – in Wirklichkeit Synekdochen und nicht Metaphern. Aristoteles benutzt offensichtlich den Tropus Metapher als Gattungsbegriff bzw. als rhetorische Figur im Allgemeinen. Die Ersetzbarkeit ist durch die Ähnlichkeit oder Analogie zwischen eigentlichem und uneigentlichem Wort begründet. Metaphern sind demnach reversibel, d.h. das Rückgängigmachen der Metapher in das eigentliche Wort (z.B. Alter des Tages => Abend) geht mit der Ersetzbarkeit einher.

Aristoteles behält den Gebrauch der Metapher nur der Dichtung und der Rhetorik vor und stellt sie in Opposition zur Alltagssprache. Gerade durch ihre Andersartigkeit und Abweichung von der Norm trägt die Metapher für Aristoteles zur Klärung der Wortbedeutung bei.

Als Kritikpunkte an der Substitutionstheorie sind aus heutiger Sicht anzuführen:

Die Metapher ist nicht nur eine Stilfigur der Dichtung und Rhetorik; sie ist vielmehr auch ein Phänomen der Alltagssprache. Daraus ergibt sich, dass sie keine Normabweichung bzw. Anomalie sein kann, wenn ihr zugleich die Eigenschaft der Alltäglichkeit eigen ist.

Das durch den metaphorisch verwendeten Ausdruck substituierte „verbum proprium“ existiert in vielen Fällen gar nicht (deshalb weicht der Sprecher bzw. der Dichter zur Metapher aus). In diesen Fällen ist ein Rückgängigmachen durch Paraphrasierung nicht möglich.

Die von Aristoteles postulierte Ähnlichkeit zwischen dem substituierten und dem substituierenden Ausdruck ist hinfällig, denn zum einen ist die Kategorie Ähnlichkeit immer relativ und andererseits ist Ähnlichkeit den Dingen als Konstante nicht inhärent. Das Aufstellen von Relationen wie die Kategorie Ähnlichkeit ist eine subjektive Konstruktionsleistung des Menschen.

Die Substitutionstheorie versucht die Metapher unter Ausschluss des sprachlichen und außersprachlichen Kontextes zu erfassen. Sie basiert auf der Wortsemantik und will durch ein semantisches Eins-zu-Eins-Verhältnis bei der Substitution die Metapher interpretieren. Zwar funktioniert das bei lexikalisierten Metaphern, jedoch ist das Verstehen von frischen Metaphern ohne das Hinzuziehen des sprachlichen und/oder außersprachlichen Kontextes nicht möglich.

Bei aller Kritik ist aber zu würdigen, dass Aristoteles der Metapher bereits eine gewisse kognitive Funktion zuschreibt, da sie durch ihre Ungewöhnlichkeit in der Lage sei, Klarheit zu schaffen. Darüber hinaus erklärt er die Verwendung von Metaphern zu einer besonderen Fähigkeit, Ähnlichkeiten von Sachverhalten wahrzunehmen. Bis in unsere Gegenwart hat die Substitutionstheorie in der Rhetorik nicht an Gewicht verloren.

Die zweite einflussreiche Metaphertheorie ist die Interaktionstheorie der Metapher. Sie vereint andere zeitgenössische metaphertheoretische Ansätze.

Als Gründungsvater der Interaktionstheorie gilt Richards (1932), der die Metapher nicht mehr als Abweichung vom normalen Sprachgebrauch, sondern als ein Produkt des vergleichend-begriffsbildenden Denkens versteht und somit über den bisher auf die rhetorisch-ornamentale Funktion reduzierten Metaphernbegriff hinausgeht. Black [1] hat die Interaktionstheorie Richards ergänzt und weiterentwickelt. Seine Interaktionstheorie des metaphorischen Verstehens hat vor allem die Metaphernforschung in den Kognitionswissenschaften beeinflusst.

Die Metapher ist in der Interaktionstheorie eine metaphorische Aussage, denn sie besteht nicht aus einem isolierten Wort, sondern aus Sätzen. Eine metaphorische Aussage verbindet die beiden unterscheidbaren Teile Primär- und Sekundärgegenstand miteinander. Der Sekundärgegenstand ist nicht ein einzelnes Wort, sondern ein System von Prädikaten. Bei der metaphorischen Operation werden bestimmte Prädikate auf den Primärgegenstand projiziert, die eine kulturelle Sprachgemeinschaft eigentlich mit dem Sekundärgegenstand assoziiert. Die Bedeutung wird durch die Interaktion und die Konstruktion eines Implikationszusammenhangs zwischen den beiden Gegenständen der metaphorischen Aussage generiert.

Im Gegensatz zur Substitutionstheorie bezieht Black sowohl den sprachlichen als auch den außersprachlichen Kontext in die Interpretation der metaphorischen Aussage ein, um eine adäquate Bedeutungserfassung zu gewährleisten. Darüber hinaus betrachtet er Sprache als Teil und Funktion einer kommunikativen Situation. Demnach kommen metaphorische Aussagen in spezifischen Kommunikationssituationen vor und werden von Sprechern verwendet, um bestimmte Absichten auszudrücken.

Die metaphorische Aussage in der Interaktionstheorie ist durch wörtliche Paraphrasierung nicht ersetzbar, denn jeder Übersetzungsversuch ins Wörtliche würde einen Verlust des kognitiven Inhalts bedeuten.

Black schreibt der metaphorischen Aussage Kreativität zu, da sie neue Ähnlichkeiten zwischen dem Primär- und dem Sekundärgegenstand durch die interaktive Verbindung konstruiert, die diese vor dieser Verbindung noch nicht besitzen. Ihre Kreativität liegt also gerade darin, Beziehungen zwischen bezeichneten Dingen zu verändern und dadurch neue Erkenntnisse hervorzubringen.

Damit wird auch deutlich, dass die Interaktionstheorie starke kognitive Ansätze beinhaltet. Nach ihr ist die Metapher vor allem eine sprachliche Form des bildlichen Denkens. Deswegen ist sie allgegenwärtig. Gerade wegen ihrer Allgegenwärtigkeit kann die metaphorische Aussage keine Abweichung vom normalen Sprachgebrauch sein: Sie ist normaler Sprachgebrauch. Trotz der anscheinend so fortschrittlichen und überzeugenden Darstellung des Ansatzes werden doch zwei Punkte in kritischen Auseinandersetzungen zur Interaktionstheorie nach Black bemängelt. Zum einen geht Black in seiner Darstellung nur sehr kurz auf die von ihm neu eingeführten Begriffe ein und ergänzt diese nicht mit erläuternden Beispielen. Zum anderen konstatiert er eine umgekehrte Projektionsrichtung zwischen dem Primär- und dem Sekundärgegenstand, somit erübrigt sich nach Peil die Frage nach der Projektionsrichtung. Black meint mit Implikationszusammenhang die gegenseitige Beeinflussung der beiden Gegenstände der metaphorischen Aussage mittels Interaktion.

Die Metapher in der Substitutionstheorie ist ein Austausch des eigentlichen Wortes durch ein uneigentliches, die durch die Ähnlichkeit zwischen den Gegenständen bzw. Sachverhalten erklärbar ist.

Die Interaktionstheorie teilt den metaphorischen Ausdruck in zwei Gegenstandsbereiche auf, die durch Assoziationen und Projektion in Verbindung stehen. Im Gegensatz zur Substitutionstheorie wird die postulierte Ähnlichkeit zwischen den Gegenständen durch die assoziative Verbindung erst hergestellt.

Beide Metaphertheorien geben eine Antwort auf die Frage, wie die Metapher interpretiert werden soll. Zum Beispiel ist die Metapher „Sie war eine Birke“ in der Substitutionstheorie durch „Sie hatte einen biegsamen Körper“ ersetzbar, weil die Eigenschaft biegsam sowohl der Vorstellung von einem jungen Mädchen als auch von einer Birke entspricht und somit die Schnittmenge zwischen beiden Vorstellungskreisen ist. Die

Interaktionstheorie lässt den Primärgegenstand junges Mädchen und den Sekundärgegenstand Birke in Wechselwirkung miteinander treten, so dass durch Assoziationen die vegetativen Eigenschaften der Birke auf das junge Mädchen projiziert werden und die menschlichen Eigenschaften des jungen Mädchens auf die Birke.

Durch die beiden Theorien ist die Metapher semantisch interpretierbar. Im Vergleich zur Substitutionstheorie berücksichtigt die Interaktionstheorie bei der Interpretation der Metapher auch die sprachlichen und außersprachlichen Kontexte.

Der Romanist Weinrich entwickelte seine Bildfeld- und Kontexttheorie in fünf Aufsätzen zwischen 1958 und 1976, die er allesamt in überarbeiteter Version in sein Buch [6] aufgenommen hat. Bei der Bildfeldtheorie handelt es sich um eine weitergeführte Variante der Interaktionstheorie. Der Germanist Zhu [7] nimmt Weinrichs Kontexttheorie auf und entwickelt sie in seiner Habilitationsschrift weiter. Im Gegensatz zu Weinrich, der ausschließlich poetische Beispiele zur Erläuterung heranzieht, wendet Zhu die Kontexttheorie auf pressesprachliche Texte an. Die Kontexttheorie rückt den sprachlichen und außersprachlichen Metaphernkontext in den Mittelpunkt der Theorie und begreift die Metapher in erster Linie als ein Kontextphänomen.

Die Bildfeldtheorie nach Weinrich ist grundlegend für die linguistische Metapherntheorie; der Begriff des Bildfeldes gehört seit 40 Jahren zu den zentralen Begriffen europäischer Sprachwissenschaft.

Ausgangspunkt für Weinrichs Bildfeldtheorie ist einerseits die von Ferdinand de Saussure eingeführte Differenzierung von *langue* (Sprache) und *parole* (Sprechakt), andererseits die Unterscheidung von Synchronie und Diachronie. Übertragen auf die Metaphernforschung gehört das Bildfeld zur *langue* und die Einzelmetapher zur *parole*. Während die Skizzierung solcher Bildfelder Aufgabe der synchronischen Metaphernforschung ist, übernimmt die diachronische Metaphernforschung den Traditionsnachweis der Einzelmetapher. Nach Weinrich steht die Einzelmetapher in einem sprachinternen Zusammenhang mit anderen Metaphern in einem Bildfeld, das für beinahe alle Metaphern existiert, denn isolierte Metaphern sind sehr selten. Die beiden in der Metapher durch einen geistigen, analogiestiftenden Akt verbundenen Sachverhalte bilden die beiden Elemente des Bildfeldes, das Weinrich in Analogie zur Wortfeldtheorie nach Trier bildspendendes und bildempfangendes Bedeutungsfeld nennt. So wie das Einzelwort seine inhaltliche Bedeutung durch die Beziehung zu den Bedeutungen anderer Wörter in seinem Wortfeld empfängt, so erhält auch die einzelne Metapher durch die Verbindung im Bildfeld ihre Bedeutung.

Die Kopplung bildspendender mit bildempfangenden Feldern erfolgt nicht willkürlich, sondern liegt in einem sogenannten „tertium comparationis“, einem gemeinsamen Vergleichspunkt, begründet. Doch ist diese Ähnlichkeit zwischen bildempfangendem und bildspendendem Feld nicht selbstverständlich, sondern wird vom Autor der Metapher intendiert und vom Leser oder Hörer wahrgenommen. Dieser Enkodierungs- und Dekodierungsakt setzt ein gemeinsames Wissen voraus, das auf einem gemeinsamen soziokulturellen Hintergrund beruht und ein gemeinsames Sprachbewußtsein hervorbringt.

Bildfelder sind als objektive, soziale Gebilde in der Gesamtheit der Sprache enthalten. Die Stiftung eines neuen Bildfeldes ist äußerst selten, während die zu einem Bildfeld potentiell hinzufügbaren Metaphern immer wieder neu geschöpft werden können. Diesen schöpferischen Akt nennt Weinrich Autorenschaft. Zwischen Bildfeldern gibt es Überlagerungen, denn viele Metaphern gehören nicht exklusiv einem einzigen Bildfeld an.

Metaphern kommen im Text nicht isoliert vor, sondern entstehen erst durch die Mitwirkung ihres Kontextes. Deswegen definiert und erklärt Weinrich in seiner Kontexttheorie die Metapher vom Kontext aus. Zwar betrachtet Weinrich die Metapher in seinen Aufsätzen zur Metaphorik unter verschiedenen Gesichtspunkten, um sie ganzheitlich erfassen zu können – so definiert er die Metapher u.a. als eine widersprüchliche Prädikation [6: 23]. Aber aus allen Aufsätzen geht deutlich hervor, dass er die Metapher auf der Sprachebene in aller ersten Linie als ein Kontextphänomen auffasst und somit einen textsemantischen Ansatz verfolgt. Eine Metapher, und das ist im Grunde die einzig mögliche Metapherdefinition, ist ein Wort in einem Kontext, durch den es so determiniert wird, dass es etwas anderes meint, als es bedeutet. Vom Kontext hängt wesentlich ab, ob eine Metapher sich selber deutet oder rätselhaft bleibt. Eine starke Kontextdetermination zwingt auch das fremdeste Wort in den gemeinten Sinnzusammenhang [6: 67].

Weinrich bezeichnet als Kontextdetermination die gegenseitige Determination der einzelnen Textelemente, indem jeweils ein Textelement dem anderen Kontext gibt. Auch die Metapher ist in ein Determinationsgeflecht mit den sie umgebenden Textelementen eingebunden. Aber während bei normalen Wörtern der Bedeutungsumfang durch den Kontext reduziert, dadurch präzisiert und näher bestimmt wird, entsteht bei der Metapher durch die Kontextdetermination des Kontextes eine neue, übertragene Bedeutung, die ihre lexikalische Bedeutung übersteigt.

Auf der Basis der Kontexttheorie ergänzt Zhu [7] Weinrichs Ansatz und entwickelt ihn weiter, wobei er hauptsächlich die Definition des Kontextes, die Unterschiede zwischen den Kontexten bei Metaphern und normalen Ausdrücken, die Funktion und die Distribution des Kontextes bei Metaphern untersucht und herausarbeitet.

Zhu unterscheidet zwischen Metaphernkontexten und allgemeinen Kontexten. Allgemeine Kontexte sind die Kontexte, die sich zusätzlich im Text befinden, zum Erkennen der Metapher aber keinen Beitrag leisten. Metaphernkontexte hingegen ermöglichen das Erkennen der Metapher auf vielfältige Weise:

Metaphernkontexte sind ein Mittel gegen Kommunikationsstörungen, denn sie helfen zu erkennen, dass die ursprüngliche lexikalische Bedeutung zugunsten einer metaphorischen Lesart aufgegeben werden muss;

somit sind Metaphernkontexte ein Mittel, um Metaphern zu erkennen. Denn Metaphern und ihre Metaphernkontexte stehen in einer konterdeterminierenden Beziehung, die eine semantische Unvereinbarkeit aufweist;

schließlich ermöglichen Metaphernkontexte nicht nur das Erkennen von Metaphern, sondern auch ihre Interpretation. Beim Interpretationsprozeß übernimmt der Metaphernkontext die Funktion eines Filters, durch den die Bedeutungskomponenten der Wörter, die eine Metapher bilden, gefiltert werden können, wobei die semantischen Komponenten, die zur Metapher nicht passen, ausgeschlossen werden, und die semantischen Komponenten, die der Metapher zugrunde liegen, erhalten bleiben [7: 74].

Zhu unterscheidet zwischen unmittelbaren und mittelbaren sprachlichen Metaphernkontexten, welche die Metapher erkennbar machen. Der unmittelbare Metaphernkontext steht syntaktisch in unmittelbarer Umgebung der Metapher. Und der mittelbare Metaphernkontext steht im Text in weiterer Entfernung. Besteht ein Metaphernkontext aus nur einem Wort, so handelt es sich um einen Minimalkontext. Während bei einem komplexen Metaphernkontext mindestens eine Wortgruppe, ein Satz oder sogar ein ganzer Textabschnitt die Metapher umgibt.

Neben dem sprachlichen Metaphernkontext gibt auch oft der außersprachliche Metaphernkontext Hinweise auf die Interpretation der Metapher. Zu den außersprachlichen Kontexten gehören der Situationskontext, der soziokulturelle Kontext und der Emotionalkontext. Der Emotionalkontext (z.B. Mimik und Gestik) ist nur bei gesprochener Sprache von interpretatorischer Relevanz. Metaphern beziehen sich häufig auf ein Geschehen oder Ereignis und müssen deswegen auf dem Hintergrund ihres Situationskontextes interpretiert werden. Weinrich plädiert für eine pragmatische Textanalyse, denn als Ort des Metaphernereignisses ist seiner Meinung nach immer der „Text-in-der-Situation“ anzusehen [7: 78]. Der soziokulturelle Kontext ist der Kontext, der hinter der Metapher steckt. In einem Kulturkreis wie dem christlichen Abendland eignen sich die Menschen während ihrer Sozialisation ein bestimmtes Weltwissen an, das ihnen hilft, in der alltäglichen Lebenswelt den Hintergrund von kulturell spezifischen Metaphern zu ergründen.

Aus den Darstellungen lässt sich eine fortschreitende Entwicklung und Ausweitung der Metapherntheorien erkennen, von einem rein wortsemantischen über einen textsemantischen bis hin zu einem pragmatischen Ansatz.

Die folgende Tabelle soll diese Entwicklungslinie darstellen und eine abschließende Übersicht der funktionellen Entsprechungen der Begriffe geben:

		Tropus	übergeordnete kognitive Struktur	ersetzender Ausdruck	ersetzer Ausdruck
Aristoteles:		Metapher		uneigentlicher	eigentlicher
Substitutionstheorie					
Black:		metaphorische		Sekundärgegenst	Primärgegenstand
Interaktionstheorie					
Weinrich:	Bildfeld	Metapher	(hypothetische)	bildspendendes	bildempfangendes
Bildfeldtheorie					

LITERATUR

1. Black Max. Mehr über die Metapher // Theorie der Metapher. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. – 1983. – S. 379-413.
2. Brinker Klaus. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in die Grundbegriffe und Methoden. – Berlin: Schmidt, 1997. – 347 S.
3. Köller Wilhelm. Dimensionen des Metaphernproblems // Zeitschrift für Semiotik. – 1986. – № 8. – S. 379-410.
4. Lakoff George, Johnsons Mark. Metaphors we live by // Sprache im technischen Zeitalter. – 1991. – S. 221-239.
5. Schwarz Monika. Einführung in die Kognitive Linguistik. – Tübingen: Francke, 1992. – 251 S.
6. Weinrich Harald. Sprache in Texten. – Stuttgart: Klett, 1976. – 165 S.
7. Zhu Xiaolan. Wenn sich das Gras bewegt, dann muß auch der Wind blasen. Studien zur Metapher in der deutschen politischen Pressesprache – unter besonderer Berücksichtigung der China-Berichterstattung. – Frankfurt am Main: Lang, 1993. – 170 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Балашова – асистент кафедри німецької філології ВДПУ ім. М.Коцюбинського.

Наукові інтереси: стилістика німецької мови.

МЕТАФОРА И МЕТОНИМИЯ В АНГЛИЙСКИХ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ

Наталія ГАРАЩЕНКО (Суми, Україна)

У статті розглянуто вживання метафори і метонімії в англійських рекламних текстах, наведені приклади створення експресії рекламних текстів за допомогою використання цих стилістичних засобів та проаналізовані засоби їхнього вираження в англійських рекламних текстах.

This article deals with peculiarities of using stylistic means such as metaphors and metonymies in English advertising texts. The examples of English advertisements taken from newspapers, brochures, catalogues and commercials are given.

По признанию многих исследователей, сейчас в лингвистике отмечается пересмотр позиций по вопросам соотношения языка и мышления, языкового отражения действительности.

В последние тридцать лет происходит подъем интереса к метафоре – понятию, существующему уже более двух тысяч лет. Это объясняется, прежде всего, общим интересом к изучению текста в широком смысле этого термина (изучение всех функциональных стилистических разновидностей литературного языка, в том числе рекламного текста, разговорного стиля, изучение языка художественной литературы), стремление дать лингвистическое обоснование и толкование различным стилистическим приемам, которые создают экспрессивность текста. При современном подходе к анализу метафора и метонимия изучаются и рассматриваются не изолированно, а в рекламном контексте, так как именно в условиях рекламного контекста происходит насыщение слов смысловыми изучениями.

Язык – основная форма фиксации наших знаний о мире, равно как и источник изучения этих знаний, признана тесная связь между семантикой слова и когнитивными процессами восприятия, что обусловлено закреплением в слове, служащем сигналом отражаемых в мышлении элементов объективного мира, результатов познавательной и производительной деятельности человека. Поскольку язык – средство представления знаний, то можно поставить вопрос о роли метафоры в процессе формирования, представления и систематизации результатов деятельности человека [3: 132].

Метафоричность рекламы является одной из возможностей создания экспрессии, ибо она, связана с семантическими сдвигами, что приводит к дополнительной экспрессивной насыщенности текста в целом.

Метафора и метонимия в рекламе сама по своей природе осознается только общественной личностью, ибо она имеет социально – общественный характер, она сближает людей и является незаменимым средством в написании рекламы.

Сочетаемость слов нередко нарушают авторы рекламных текстов в поисках неожиданных образов экспрессии, оригинальных метафор. Чаще всего нарушение закона сочетаемости служит средством для создания тропов, употребленных в переносном значении.

Целью данной работы является изучение употребления метафор и метонимий в англоязычных рекламных текстах.

Рекламные тексты составляют особую языковую сферу литературного языка, со специфическими целями и языковыми средствами. Использование метафоры и метонимии также имеет свои особенности. Анализируя употребление метафоры и метонимии, были исследованы следующие виды англоязычной рекламы (по каналам распространения): печатную (рекламно-коммерческие листовки, каталоги, проспекты, буклеты, брошюры, визитки и т. д.), газетно-журнальную, радио- и телерекламу. Также были приняты во внимание названия англоязычных компаний, самой продукции в тех случаях, когда они носят рекламный характер (формируют рекламный образ компании, продукта, марки).

Когда автор рекламного текста, предлагая колготки, называет их «dress for your feet», он реализует метафорический принцип.

Когда, рекламируя стоматологический салон, рекламист изображает счастливое семейство с белоснежными улыбками, он опирается на метонимию.

Использование этих принципов в рекламном тексте носит многоступенчатый и часто скрытый для внешнего наблюдателя характер. Рассмотрим применение метонимических приемов на примере ржаных низкокалорийных хлебцев «RyeVit» Когда ржаные хлебцы вышли на английский рынок, тот уже был заполнен другими хлебцами, имевшими свои собственные достоинства [8: 78]. Рекламисты прибегли к приему скрытой метонимии. Они взяли несколько последних фасонов платьев от ведущего лондонского модельера, в которых манекенщицы смотрятся действительно неотразимо, и над каждым фасоном платья поставил следующие заголовки: «Like it? Rye Vit help to wear». Также использовалось «War against inches. Rye Vit wish you to win.»

В целом, часто употребляются типы, способные порождать метафоры и оценочные метонимии: «результат действия ==> объект как причина (в том числе возможная) этого результата», «состояние ==> источник состояния», «свойство => носитель свойства». Именно эти типы позволяют достичь максимального воздействия на потенциального покупателя и побудить его к покупке [3: 89].

Так, перенос «результат действия => объект как причина (в том числе возможная) этого результата» представляет рекламируемый товар как средство для достижения известной цели: Margarine «Doughnut» – always best batch (маргарин, купленный в Нью-Йорке в сентябре 2004). В этом отношении, данному типу родственен перенос «состояние ==> источник состояния»: продукция позволяет достичь человеку определенного состояния, как в физическом плане (Lose flesh with «Grace»! Grace – биологически активная добавка к пище (NBS, июль 2004); Zepter health and beauty (надпись на косметическом средстве); yoghurt «Healthy» (Пристонский молочный завод); Clinic «Health» [1: 178].

Как правило, рекламное произведение создает некий идиллический образ жизни, достичь которого очень легко - достаточно купить рекламируемый товар (метонимическая связь). Эта мифология рекламы точно подмечена современным писателем В.О. Пелевиным: «Потому, что всегда рекламируются не вещи, а простое человеческое счастье. Всегда показывают одинаково счастливых людей, только в разных случаях это счастье вызвано разными приобретениями. Поэтому человек идет в магазин не за вещами, а за этим счастьем, а его там не продают» [5: 67]. Ср. с определением фирмой ICEA своей продукции: Kitchen for happiness, а также с использованием метонимии: ...delicate happiness – «Cadbury» (2004).

Рекламируемый товар также может называться тем или иным свойством, которое ему приписывает рекламодатель. Автор «Рекламного конструктора», пособия для самостоятельного «изготовления» рекламы, отмечает необходимость убедить потенциального потребителя в наличии у марки (фирмы) тех свойств, которые он уже ценит и так. В подобных случаях используется тип «свойство ==> носитель свойства»: Why will you choose our courses? Cause quality and comfort is always to be choosen (Реклама туристической фирмы, предлагающей обучение за рубежом); реклама духов:

- «Allure»: Charm Chanel
- According to dict
- «allure» – «charm»
- «spell» «fascination» «attraction»
- And moreover – new perfume Chanel. (рекламный плакат)

Продукция предстает перед нами как живое воплощение определенных свойств: Mesmerize / Classic, True Men Aroma. Elegance and Orient Enigma. (рекламный каталог «AVON», 2004); Elegance, Style and Harmony in one space. (реклама мебели в Нью-Йорке). В одном сочинительном ряду могут объединяться метонимии двух типов («состояние ==> источник состояния» и «свойство => носитель свойства»), усиливая эмоциональное воздействие на человека: The Best Tables in Chenister. Classical and modern works – beauty, rest and your enjoyment. (The Times, апрель, 2004).

Как видим, рекламные произведения и названия часто содержат оценочные метонимии, причем оценка всегда обязательно положительная, иначе товар не купят, ср. в рекламном телеролике для майонеза «Dream»:

Mayonnaise – «Dream» (нейтрализация (игра значений) прямого значения слова «мечта» и метонимического названия продукта «конкретное воплощение мечты»); Cosmetics «Pink Dream» (рекламный каталог «AVON», 2004). Ср. с названием кулинарных блюд: Gourmet Fish made by head-cook, cake «Gourmet».

Необходимая рекламному тексту положительная оценочность может создаваться на основе привлечения смежных понятий, использования имени знаменитого человека (тип «производитель ==> продукт действия»). Слова, имеющие определенные (обязательно положительные для этого контекста) оценочные коннотации, могут метонимически связываться с рекламируемым товаром или деятельностью фирмы: Find a Piece of Paris in NY: KENZO, NINA RICCI. (рекламная листовка, июль, 2004). Оценка может создаваться на базе метафоры: ср. название стоматологической фирмы «Pearl», (Нью-Йорк, 2003) (метафора «зубы – жемчуг», за тем – метонимия «стоматологическая фирма, которая сделает ваши зубы белыми, как жемчуг»). Смежные понятия часто привлекаются для названия продукции: To get better, relax, dream, assuage – «Morpheus» will help; drug store 36.6 Температура здорового человека, т. е. аптека, которая поможет достичь нормальной температуры и, следовательно, стать здоровым. Такие метонимии создают определенный рекламный образ товара: Ср. молоко «Funny Milk», lipstick «Pink Madness» (рекламный каталог «AVON», 2003).

Однако рекламному произведению необходимы не только оценочные образования, но и окказиональные, в том числе образные: прежде чем убедить потенциального покупателя, надо привлечь его внимание. В этом отношении, показательно сходство в построении рекламного текста и текста поэтического: большую значимость приобретают формальные средства, характерно стремление к максимальной выразительности [4: 237]. Поэтому часто встречаются необычные номинации, в том числе образованные с нарушением языковых норм (окказиональные). Так, употребима конструкция: Open from 10.00 till last visitor (Нью-Йорк, 2004).

Безусловно, в зависимости от вида рекламируемого товара могут использоваться разные общеязыковые метонимические типы. Так, в рекламе косметических товаров часто употребляется тип «растения ==> экстракты этих растений»: Pineapple shampoo, Roll-on deodorant with aloe, Conditioner with melon (рекламный

каталог «AVON»), в рекламе мебели – «комната ==> мебель для комнаты»: Kitchen «Smile» – for cheerful mood (радио 2003); Splendid french kitchen. Modern office for moderate price (The Westchisters review, 25, 2003); а в рекламе ювелирных изделий с драгоценными камнями -- тип «астрологический знак ==> человек, родившийся в отрезок времени, приписываемый действию данного знака»: Onyx is recommended for The Twins. Часто используется и тип «компания ==> работники этой компании» (в рекламе особое значение приобретает название компании; известность той или иной фирмы-способствует быстрой продаже ее продукции): Avon offers with pleasure new stylish bijouterie (рекламный каталог «AVON», 2000);

«WOOU! What an ermine toque!» На рекламном плакате мехового салона изображен мужчина с выпадающей из рук газетой и смотрящий на приближающуюся женщину. (The Times, 12 апреля, 2004)

В приведенном примере стилистический прием метонимии «an ermine toque» подразумевает женщину в шляпке (по модели «элемент одежды человека для обозначения человека»). Происходит переход от одушевленного к неодушевленному и имеет с ним смена денотата. Но при этом и «woman» и «ermine toque» относятся к одному и тому же референту – той женщине, которую видит героиня. Понятнейшая неодушевленность вступает в противоречие с контекстуальной одушевленностью, ведь сочетаемость словосочетания «ermine toque» с другими словами указывает на его одушевленный характер. Метонимическое употребление воспринимается двояко: одновременно как неодушевленное (на первом плане приметная деталь одежды женщины) и как одушевленное (на первый план тогда выдвигается сама женщина) [6: 88-96].

В именах существительных, входящих в стилистический прием метонимии, происходит также смена лексико-грамматического разряда. В естественном языке обычно происходит переход от абстрактного к конкретному. Антропоцентрический взгляд на мир определяет тот факт, что конкретные объекты более значимы, чем абстрактные понятия, поскольку они доступны для непосредственного восприятия. Но направление перехода в рамках стилистического приема зависит от того, как воспринимается определенный объект действительности. Если актуализируется часть концептуальной области, которая, связана с ощущениями, эмоциями, которые вызывает этот объект, происходит переход от конкретного к абстрактному. Если описываемый объект представляет собой сложное, многогранное явление, которое человек не может охватить и отразить целиком, то выделяется какой-то один аспект этого явления. В этом случае происходит переход от абстрактного к конкретному: It keeps me in Barley sugar all life. Изображен владелец булочной, который отдает свой доход на хранение банку. В этом случае беззаботное обеспеченное существование метонимически обозначается через «Barley sugar».

«The house is alive... with soft, quick steps and running voices...». Произносится одним из двух грабителей перед черным входом в дом, после чего они отступают, камера же показывает ребенка в доме, сидящего перед работающим музыкальным центром. (RTV, сентябрь, 2003).

В рекламном ролике шаги и голоса воспринимаются как неотъемлемая часть людей, находящихся в доме. Определения «soft, quick steps and running voices» показывают, что обитатели дома оживлены и заняты. На первый план выдвигается и факт присутствия людей в доме «steps, voices»), и, более, их оживленная деятельность «quick running»). Таким образом, фокус внимания смещается с одной части ситуации на другую. Центр ситуации (нахождение людей в доме) смещается на периферию. При этом на денотативном уровне ситуация будет одна и та же, независимо от того, скажем ли мы «people» или «steps, voices». Различие между ними касается только места участников ситуации в зоне внимания говорящего. Говорящий грабитель в данном примере находится вне дома и не может видеть людей внутри его, а только слышит их шаги и голоса, догадываясь по этим проявлениям о том, что в доме кто-то есть и что-то происходит [8: 54].

Метафора в термине в рекламном тексте призвана передавать более точно смысл явлений, подчеркнуть новый и важный нюанс. Таким образом, она уже не является характерной чертой только поэтического творчества, а нужна рекламе для того, чтобы соединить прошлое с будущим, старые теории с новыми. Познание неизвестного возможно только лишь через хорошо знакомое, а адекватное языковое отражение этого нового возможно при использовании хорошо знакомых слов, помещенных в новые контексты.

Метафора позволяет мгновенно осознать, схватить мысленно самую сущность открытого рекламируемого явления или понятия, проникнуть в его содержание. Вот несколько рекламных терминов – метафор: infrared slavery, nuclear democracy, noble metal [6: 56-63].

В терминообразовании метафора сохраняет одно из своих основных свойств – принцип языковой экономии, исключительно важный в рекламном стило. Именно здесь метафора полностью удовлетворяет требованию рекламного текста - в лаконичном высказывании содержится информативно емкое содержание.

Нередко в рекламном тексте выражение гипотетического множества идет с помощью следующих существительных: army, troop, platoon, crew, crowd, band, gang, choir, chorus, party, swarm, herd и т.д.

Символами множества существительные становятся в условиях их семантической транспозиции, ведущей к переходу из конкретных понятий в абстрактные. Такие сдвиги реализуются в определенных лексико-фразеологических формах слова. Кроме значения множества, каждое существительное в семантической транспозиции может вносить различные оттенки эмоциональной окраски (например,

положительной или отрицательной оценки, иронии, одобрения, неодобрения и др.), которые изменяются в зависимости от контекста. Построение семантической системы языка обязательно требует тщательного изучения стилистических характеристик метафорических единиц в условиях контекста [2: 178].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абрамова Г. А. Метафора в тексте англоязычной рекламы. – Киев, 2003. – 232 с.
2. Бове К., Арнс У. Современная реклама. – Тольятти.: Довгань, 1995. – 187 с.
3. Бородачев В. П. О стиле английского рекламного дискурса. – Киев.: Мысль, 2001. – 145 с.
4. Кохтев Н. Н. Реклама: искусство слова. – М.: Инфра – М, 1999. – 326 с.
5. Пелевин В. О. Generation. – М.: Просвещение, 2000. – 172 с.
6. Ромат Е. В. Реклама. – СПб.: Питер, 2001. – 271 с.
7. Старобинский Э. Е. Самоучитель по рекламе. – М.: ПИК Винити, 2005. – 255 с.
8. Шатин Ю. В. Построение рекламного текста. – Киев.: Вища школа, 2003. – 198 с.
9. Щербина Н. В. Американский рекламный текст в аспекте взаимодействия языка и культуры. – М.: Академический Проект, 2002. – 267 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Гаращенко – викладач кафедри іноземних мов державного вищого навчального закладу Української академії банківської справи Національного банку України.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, соціолінгвістика.

ТЕКСТ АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ У РІЗНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМАХ: ДОСЛІДЖЕННЯ ЇЇ КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ СТРУКТУРИ

Юлія ГЛАВАЦЬКА (Херсон, Україна)

У статті подано опис різних наукових підходів до вивчення тексту англомовної байки, її композиційно-сміслової структури, обґрунтовано сутність лінгвокогнітивного підходу до поставленої проблеми.

The description of scientific approaches to the investigation of English-American fable's text, its compositional structure is given in the paper. The essence of linguistic and cognitive perspective as to the analyzed problem is revealed.

У сучасній лінгвокогнітивній парадигмі знань байкарський жанр взагалі, й текст англомовної байки, її композиційно-сміслової структура (далі – ККС), зокрема, ще не висвітлювалися в наукових колах. Останнім теоретико-практичним вивченням байки як жанру та типу тексту є опис еволюції німецької віршованої байки XIII–XX століть [23; 24]. Актуальність нашого дослідження полягає в нагальній потребі систематизації наукових доробків з проблеми вивчення композиційно-сміслової структури байки як жанрового різновиду тексту взагалі та англомовної байки зокрема. Відповідно, метою статті є аналіз наукових підходів та обґрунтування інтегрованого лінгвокогнітивного підходу щодо поставленої проблеми.

Байка – це передусім інакомовність, двопланове оповідання, із сюжету якого впливає моральне повчання [33: 3]. Такою є художня структура творів давньогрецького байкаря Езопа, німецького поета Г. Лессінга та багатьох їх послідовників. Збагачена вона конкретними життєвими подробицями у французького байкаря Ж. Лафонтена, а також у І. Крилова.

У розвитку жанру байки викристалізуються в загальних рисах два напрями – Езопові байки-притчі та байки доби класицизму (Ж. Лафонтен). Отже, інтерес до байки не випадковий. Він пояснюється двоїстістю її природи, яка містить у собі два начала: морально-психологічне (моралізаторське) й власне літературне (поетичне). Питання про те, якій меті перш за все повинна відповідати байка, яке її начало, є головним і було висвітлене в багатьох працях [1; 2; 5; 7; 8].

Сьогодні у теорії байки можна окреслити п'ять основних напрямів вивчення її природи: *онтологічний*, у руслі якого вчені намагаються визначити „що є байка?” [3; 7; 8; 10]; *гносеологічний*, де ставиться питання „для чого вона існує?” [11; 26; 29; 31; 35]; *психологічний*, представники якого мають на меті пошук відповіді: „чи набуває байка ефектної дії над читачем?” [5]; *структурно-семантичний*, у межах якого основним є вирішення питання „яким чином набуває художній текст байки зв'язності, цільності та внутрішньої єдності?” [22; 25; 27: 60]; *еволюційно-стилістичний*, який потребує пошуку відповіді на проблему „чи є байка системою, що знаходиться у постійному процесі саморозвитку і самоорганізації?” [23; 24]. У кожному з напрямів виокремлюються різні підходи до тлумачення байки як жанру та її композиційно-сміслової структури, що обумовлено вибором предмета вивчення, акцентуацією уваги на тому чи іншому аспекті байки й домінуючою лінгвістичною парадигмою.

Так, у межах *онтологічного* напрямку виділяються етнологічний [3: 46-47, 101, 141] та системний [7; 8; 10: 69, 71-73; 9: 62-63, 143] підходи, орієнтовані на дослідження витоків байки, на визначення її іманентних властивостей, на виявлення її структурних закономірностей.

У руслі порівняльно-історичного мовознавства розроблена “Історична поетика” О. М. Веселовського, в якій простежується етнологічний підхід до вивчення “словесних поетичних формул” [15: 107], що може бути застосованим й у теорії розвитку байки, оскільки формула байки входить до тієї ж історичної перспективи, що й поетична метафора – “іновація, яка є результатом довготривалого стилістичного

розвитку; тобто формула, що оживає в руках поета, якщо в образах природи він зможе знайти відгук течіям свого почуття” [3: 141]. Байка тлумачиться як свого роду схема, за допомогою якої байкар з’ясовує певні образи тварин з притаманними їм рисами та проводить паралель з рисами характеру людини [3: 141].

Об’єктом вивчення онтологічного підходу є філософська (прозова) байка, яка передає життєвий досвід людини у формі конкретного, тобто дійсного епізоду з життя людини [8: 7]. Поряд з нею існує віршована (поетична) байка розважального характеру [29: 107]. Таке паралельне існування відповідає історичній типології байкарського жанру [8: 175-178]. Основна функція байки міститься в дидактичності та моральності [29: 108].

Прозова байка є сюжетно оформленим моральним повчанням. Структурний вигляд [29: 109] або композиційна будова тексту байки є результатом функції, тобто ілюстрацією моральної ідеї або істини. Мораль повинна бути наочно представлена в розповіді, не приховуватися за нею, тому що вона складає кінцеву мету байки [5: 103]. Перший елемент байки – розповідь "має бути простою, стислою і ясною, уникаючи усіляких прикрас і фігур" [5: 99].

Отже, онтологічний підхід у дослідженні байки зорієнтований на вивчення прозової (риторичної) байки античності з її жанровими домінантами: певна композиція (розповідь, мораль); основні персонажі – тварини; стислість і чіткість оповіді.

У дослідженнях, виконаних у руслі **гносеологічного** напрямку, здійснюється розгляд жанрової специфіки й функціональних властивостей байки як соціально-зумовленого жанру [11: 163; 31: 223; 26: 249; 29: 106-119; 35: 176-180] та зазначається, що протягом свого багатовікового існування функція байки (від морально-оцінювальної до сатиричної) змінюється [28: 121]. У межах зазначеного підходу байка є перехідною "ланкою" від міфологічної форми мислення до поетичної [29: 109]. Вона розглядається як своєрідний вид ускладненої метафори, яка поряд з метонімією становлять первісні форми поетичного мислення [29: 109]. Байка є алегорією. Її алегоричність прямо пропорційна наявності в тексті байки спільних рис з тими життєвими епізодами, до яких вона може бути пристосована [5: 88]. Отже, алегорія є "лінзою", яка надає можливість яскравіше і в більшому масштабі побачити, що стоїть за зображуваним [35: 176].

Структура байки традиційно зберігається: розповідна частина і мораль. Але саме у внутрішній будові закладено поетичний зміст, який інтерпретується суб’єктом по-різному, тобто смисл байки частіше всього далекий від узагальнюючого висновку, що міститься в моралі [29: 109]. Байка є не лише засобом пізнання моральної істини, а й невід’ємною частиною самого процесу пізнання. Саме розповідна частина передуює узагальненню смислу, тобто не підводиться під задалегідь підготовлену мораль [29: 109].

У межах цього підходу питання використання тварин як основних персонажів співпадає з точкою зору представників попереднього напрямку: "байка, щоб не зупинятися довго на характеристиці осіб, вводить такі персонажі, які однією своєю назвою достатньо визначаються для слухача, стають готовим поняттям" [27: 73].

Таким чином, жанрові домінанти риторичної прозової байки зберігаються. Первісною властивістю і засобом узагальнення й типового загострення байки є алегорія, тобто її смислова структура розкривається крізь призму образної системи.

Психологічний напрям вивчення байки зорієнтовано на відстеження змін в структурній організації байки шляхом застосування прийому експериментальної деформації [5: 90]. Такий прийом, на думку Л.С.Виготського, є найпліднішим психологічним методом. Дослідник відхиляє розуміння байки як жанру дидактичного, тобто питання морально-дидактичного аспекту змісту байки займає периферійну позицію. Психологічною основою композиційно-смислової структури байки є суперечність дії персонажів [5: 102]. Тварини – це найбільш зручні фігури, які утворюють необхідну для художньої дії ізоляцію від дійсності, вони начебто утворюють рамку, яка надає можливість не злитися з оточуючим середовищем [5: 96]. Конкретність дії сприяє ізолюваності даного випадку від інших, посилює естетичну реакцію, афектну дію над реципієнтом [5: 112].

Основа структури байкарської розповіді відслідковується крізь призму зростаючого зіткнення двох несумісних планів: психологічного й смислового [5: 135]. Це протиріччя не лише логічне, а й афектне: читач зазнає переживання протилежних почуттів, які розвиваються з рівною силою та одночасно [5: 135]. На думку Ю.Стенника, таке протиріччя складає джерело розвитку сюжету байки [29: 115]. Обидва плани поєднуються в одному акті (кульмінація/катастрофа), дії або фразі і, тим самим, оголюють протилежність, доводячи її до апогею, та разом з цим, розряджають двоїстість почуттів, що виникають в ході розвитку дії байки [5: 138].

У руслі **структурно-семантичного** напрямку розглядається зв’язок між сюжетом, фабулою та змістом байки [8], виокремлюються композиційні та структурно-семантичні особливості тексту байки [8; 23; 24; 30; 4], які забезпечують зв’язність тексту байки.

Типологічною особливістю жанру байки є її первісний розподіл на два тексти, один з яких тяготеє до предметної структури образу, інший – до його смислової системи. Відношення між ними можна охарактеризувати як "перехід тексту в текст" [22: 30]. Тобто байка може бути розглянута як текст, мовленнєвий твір, цілісна єдність, яка будується за певними правилами. Традиційно в байці чітко

розрізняються два плани – зображення (опис будь-якої життєвої ситуації) і відбуття (експліцитно сформована мораль, логічне умовивід етичного, моральноповчального характеру) [19: 41].

У світі свого виникнення байка є своєрідною оголеною моделлю художнього тексту, в якій співіснують, точніше, знаходяться одна в іншій дві осі, що існують в художньому тексті в єдності, але в байці вони все ж роз'єднані [25: 57]. В європейській літературі байка шукає шлях до модифікації через втілення моралі у середину першого тексту або іронізацію розв'язки. Байка надає можливість лабораторно здійснювати проекцію узагальнення тематичного вузла на розповідну частину. При цьому мораль виникає в результаті накладення тематичних персонажів (носіїв моралі) на події [25: 57].

Двотекстова будова байки, таким чином, очолює своєрідні закони побудови тексту, зокрема його невідповідності знакової природі. Фундаментальною особливістю при цьому стає те, що художній текст набуває зв'язності, цільності та внутрішньої єдності на основі семантичних зв'язків [25: 58].

Отже, суть структурно-семантичного підходу щодо вивчення байки міститься в аналізі композиції тексту як лінгвістичного явища, як вищого рівня мовленнєвої системи. Саме на ньому реалізуються стилеві риси як тексту, так і жанрової форми. В цьому плані характеристика тексту байки як літературного вимагає дослідження семантичних, семіотичних і естетичних факторів. Тобто текст байки пов'язаний з проблемою літературної комунікації, яка встановлює зв'язок між текстом і суспільством, твором і соціально-культурним контекстом [25: 58].

У рамках **еволюційно-стилістичного** напрямку байка вивчається як система у взаємодії, кооперації лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників, тобто як система самоорганізації й саморозвитку літературного жанру [24]. Байка є типовою моделлю літературного твору та характеризується сталими прагматичними, композиційно-структурними, тематичними та власне стилістичними ознаками [1].

На думку М.Л. Гаспарова, байка виникла як відповідь на запитання: як побудовано світ та як повинна поводитися людина в навколишньому середовищі? [8: 7]. Людина знайомиться із світом через відомі канали чуттєвого сприйняття світу, вона має певну інформацію про світ, розрізняє і ототожнює об'єкти свого пізнання. Опанування будь-якою новою інформацією про світ (в нашому випадку – це “як поводитися в ньому”) приводить до концептуальної системи певних уявлень про світ, яка конструюється людиною [21: 101]. З огляду на вищезазначене можна, на наш погляд, запропонувати свою дефініцію байки, а саме: *байка – це модель упорядкування дійсності, що надає їй структурної організованості, необхідної для орієнтації людини в навколишньому середовищі.*

Ключовим у вивченні природи байки є поняття тексту, який у рамках когнітивно-дискурсивної парадигми розуміється нами як вид художньої комунікації, спрямованої на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації. Наявність різних видів інформації у тексті забезпечується його двовимірною семантичною структурою: змістовно-фактуальною й змістовно-концептуальною, що зумовлено різними площинами мовного вираження думки: експліцитним та імпліцитним [6: 37-40; 17: 12, 112]. Специфіка тексту байки полягає в тому, що крізь його словесну тканину просвічується основна думка – змістовно-концептуальна інформація, яка не лише не приглушує змістовно-фактуальну інформацію, але й співіснує з нею [6: 40]. Одночасна реалізація двох смислів краще за все простежується в байці [6: 40].

Отже, реалізація здатності людини до паралельного сприйняття дійсності у декількох площинах, на нашу думку, відбувається завдяки нарративній уяві, тобто інакомовленню [18: 60-72] як онтологічної властивості байки. Байка є відбиттям життєвого досвіду, який організовано у вигляді нарративного потоку, параболою, світом з прототиповими акторами – тваринами [36: 20], образи яких є проекцією людських рис та дій [36: 20]. Розповідь байки віддаляється від сучасного авторові світу, від конкретного часу, оточення, а потім, начебто рухаючись за кривою, знову повертається до залишеного предмета і надає йому певний рівень осмислення й оцінки.

Текст як цілісний об'єкт має бути зіставленим з іншими текстами; важливо зрозуміти не те, що їх різнить, а що є спільного в їхній структурі [20: 18]. Байку визначають як особливий тип тексту або “сукупність текстів, що об'єднані єдиним комунікативним завданням і мають схожу композиційну структуру, стилістичне використання лексичного та граматичного інвентарю” [1: 4]. Вона орієнтується на дійсність і безпосередньо з нею пов'язана. Дійсність тлумачиться у повному обсязі її конкретності, з якої здобувається більш чи менш загальний смисл, мораль, повчання [13: 187]. Тому, напевно, байка є певною моделлю дійсності, в центрі якої знаходиться людина, і на котру байкар посилається як на реальну чи вигадану. Реальність / вигаданість залежить від екстралінгвальних характеристик культурно-історичної епохи, до котрої належить байка.

Розуміння поняття композиції байки у рамках лінгвокогнітивної парадигми неможливе без урахування здобутків попередніх наукових підходів. Вище було зазначено, що майже кожна наукова епоха у лінгвістиці та літературознавстві зробила свій внесок до вивчення цього феномену байки. Лінгвокогнітивна орієнтація логічно спрямовує дослідницькі зусилля в бік пошуку, встановлення та тлумачення інформації, прихованої в КСС англійської байки.

У своєму дослідженні КСС англійської байки ми враховуємо доробки формальної поезики та положення лінгвопоезики через те, що байка – це фабульний твір, який базується на причинно-часових

відносинах поміж тематичним матеріалом, який вводиться [32: 179]. Крім того, двоїста будова тексту байки [25: 57] припускає існування двох систем одиниць: смислова сторона та її матеріальне буття [25: 39].

Дослідження англомовної байки в руслі лінгвокогнітивного підходу ґрунтується на інтегрованому підході до тлумачення природи її КСС. Цей підхід означає не лише осмислення й поєднання різних поглядів щодо байки взагалі та її КСС зокрема. Ми намагаємося визначити характер та особливості взаємозв'язку мови й мислення, їхнього втілення у словесну тканину тексту через аналіз структурно-смислових доміант КСС англомовної байки.

Композиційно-смислову структуру англомовної байки визначаємо як *динамічний лінгвокогнітивний конструкт, диспозицію* [34: 262], *зумовлену характером послідовних структурно-смислових доміант різних рівнів* [14, с. 336]: *формально-змістовного, змістовно-смислового та образно-символічного*.

При дослідженні когнітивних засад вивчення композиційно-смислової організації тексту байки ми вважаємо доцільним використання ключових положень теорії фреймів з метою реконструювання композиційно-смислових моделей розгортання змісту й смислу в текстах англомовних байок та опису типології (класифікації) байок крізь призму їхньої КСС, оскільки, слідом за С.А. Жаботинською, вважаємо, що базисні фрейми, що можуть бути застосовані для аналізу мовних даних, демонструють основоположні поняттєві патерни, які вкорінені в нашому мисленні як засоби обробки інформації [12: 191]. Взаємодія цих патернів один з одним створює підстави для креативності мислення, яке виявляється в креативності мови [12: 191]. Крім того, залучення положень когнітивної лінгвістики сприяє опису розгортання смислу в текстах англомовних байок з різними видами комічної тональності, оскільки двозначність мовного вираження є когнітивною основою комічного: "найзагальнішим елементом для всіх видів гумору є несподівана зміна фреймів" [16: 293-294].

Отже, кожний науковий напрям зосереджував увагу на окремих аспектах організації інформації у тексті байки, висував на передній план найбільш дискусійні проблеми внутрішнього упорядкування байки. Поняття байки взагалі та її КСС зокрема еволюціонувало разом з формуванням і розвитком філологічної думки. Окрім різних методів та підходів, що застосовувались у вивченні композиції байки, кожна наукова парадигма акцентувала різні доміантні чинники цього феномена, які не можуть бути проігноровані сучасною лінгвістичною теорією.

Перспективним вбачається моделювання узагальненої лінгвокогнітивної моделі КСС англомовної байки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анненкова Н.М. Лингвостилистическая характеристика прозаической басни (на материале Лессинга и других немецких писателей): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МПНИИЯ им. М.Тореза. – Москва, 1977. – 176 с.
2. Белинский В.Г. И.А.Крылов // Избранные статьи. – М.: Детская литература, 1965. – С. 219 – 235.
3. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989. – 404 с.
4. Виноградов В.В. Язык и стиль басен И.А.Крылова // Язык и стиль русских писателей. Избранные труды. – М.: Наука, 1990. – С. 148 – 181.
5. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
7. Гаспаров М.Л. Сюжет и идеология в эзоповских баснях // Вестник древней истории. – 1968 – № 3. – С. 116 – 120.
8. Гаспаров М.Л. Античная литературная басня (Федр и Бабрий). – М.: Наука, 1971. – 280 с.
9. Гачев Г.Д. Жизнь художественного сознания. Очерки по истории образа. – М.: Искусство, 1972. – 200 с.
10. Гачев Г.Д. Ускоренное развитие литературы. – М.: Художественная литература, 1989. – С. 207-208.
11. Гуляев Н.А. Теория литературы: учебное пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 1985. – 271 с.
12. Жаботинська С.А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М. Кочергана. Збірник наук.ст. – К.: КНЛУ, 2006. – С. 178-192.
13. Кузьмичев И.К. Литературные перекрестки: Типология жанров, их историческая судьба. – Горький: Волго-Вятское книжное издательство, 1983. – С. 187.
14. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
15. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1995. – 407 с.
16. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 281-309.
17. Молчанова Г.Г. Семантика художественного текста. (Импликативные аспекты коммуникации). – Ташкент: Изд-во "Фан" Узбекской ССР, 1988. – 162 с.
18. Молчанова Г.Г. Когнитивная стилистика и стилистическая типология // Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 3. – С. 60-72.
19. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
20. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
21. Павленко Р.И. Проблемы смысла. – М.: Мысль, 1983. – 285 с.
22. Падучева Е.В. О семантических связях между басней и ее моралью. – Тартуский ун-т. – Вып.422, 1969. – С.27 – 54.
23. Піхтовнікова Л.С. Синергія стилю байки. Німецька віршована байка XIII – XX століття. Монографія. – Харків, 1999. – 220 с.
24. Піхтовнікова Л.С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII – XX ст.): жанрово-стилістичні аспекти: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04, 10.01.04. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. – 427 с.
25. Поляков В.М. В опросы поэтики и художественной семантики: Монография. – М.: Советский писатель, 1986. – 480 с.
26. Поселов Г.Н. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 1978. – 351 с. 27. Потєбня А.А. Теоретическая поэтика: Учебное пособие для студентов филол. фак. вузов / А.Б. Муратов. – М.: Высшая школа, 2003. – С.60 – 107. 28. Сазонова Л.И. От басни барокко к басне классицизма // Развитие барокко и зарождение классицизма в России XVII – начала XVIII в. – М.: Наука, 1989. – С. 118 – 148.
29. Стенник Ю.В. О специфике жанровой природы басни // Русская литература. – 1980. – № 4. – С.106 – 119.

30. Степанов Н.Л. Мастерство Крылова баснописца. – М.: Советский писатель, 1956. – 289 с.
31. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. Издание 5-е, испр. и доп. – М.: Просвещение, 1978. – 548 с.
32. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 334 с.
33. Українська байка. Упоряд. та предм. Б.А. Деркача, В.Т. Косяченка. – К.: Дніпро, 1983. – 463 с.
34. Хализев В.Е. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 1999. – 396 с.
35. Юнкельсон Н. О басенном жанре // Дальний Восток. – 1957. - № 6. – С.176 – 180.
36. Turner M. The Literary Mind: The Origin of Thought and Language. – N. Y.; Oxford: Oxford University Press, 1998. – 187 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Главацька – аспірант кафедри романо-германських мов Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТА СЕМАНТИЧНИХ ОЗНАК АНГЛІЙСЬКОГО СОЦІАЛЬНОСПРЯМОВАНОГО ПРИСЛІВ'Я

Наталія ДЕРКАЧ (Київ, Україна)

У статті систематизовано провідні функціональні та семантичні ознаки англійських прислів'їв для добору експериментального матеріалу при дослідженні ролі просодичних засобів актуалізації прислів'я в конкретному соціальному контексті.

In the paper the key functional and semantic characteristics of the English proverbs are classified for the purpose of experimental material selection in the study of the prosodic features role of proverb actualization in a particular social context.

Потужна апелятивна сила прислів'я як перевіреного часом [14] засобу підвищення ефективності комунікації та висока частотність його використання у різноманітних ситуаціях спілкування викликають неослабний інтерес вітчизняних і зарубіжних лінгвістів [5; 18; 8; 4; 11; 16 та ін.]. Вони насамперед звертають увагу на багатоаспектність комунікативної функції прислів'я як тексту малої форми, а також на його семантичну та структурну складність.

Зрозуміло, що за цих умов, для здійснення експериментально-фонетичного дослідження особливостей актуалізації англійського прислів'я в соціальноспрямованому дискурсі виникає необхідність у систематизації лінгвістичних ознак, на підставі яких і забезпечується можливість виокремлення експериментальних контекстів з розмаїття реального дискурсу.

Тому метою започаткованого нами теоретичного дослідження було обґрунтування робочої класифікації функціональних та семантичних ознак англійського соціальноспрямованого прислів'я, здатних забезпечити адекватний науковий опис результатів експериментального вивчення особливостей його просодичного оформлення.

Узагальнюючи відомі визначення прислів'я як мовного явища [11: 34; 8: 3-4; 3: 7], слід вважати, що під поняттям “прислів'я” розуміється семантично цілісне, узагальнено-образне, національно-культурне повчальне висловлення, яке відображає мовну картину світу, зберігає, передає соціальний досвід, моделює стереотипи поведінки окремої спільноти та має специфічні інтонаційні риси, що виокремлюють його з множини висловлень інших різновидів. Характерними ознаками прислів'я як біфункціональної комунікативно-номінативної одиниці є стислість, синтаксична замкненість, евфонічність та інтонаційна цільнооформленість.

Важливо також розуміти, що ефективність безпосереднього використання прислів'я в соціальноспрямованому дискурсі, тобто у тісному зв'язку з соціальним контекстом його вживання [12: 119-120], значною мірою залежить від наявності чи відсутності безпосереднього контакту мовця та слухача, кількості учасників комунікації, можливості бачити або чути адресата тощо.

Проте зрозуміло, що з методологічної точки зору вичерпний опис усіх без винятку чинників соціального контексту, а також інших факторів, які можуть впливати на актуалізацію англійського прислів'я у соціальноспрямованому дискурсі, не є практично можливим. Тому для здійснення експериментального вивчення особливостей функціонування просодичних засобів актуалізації досліджуваного прислів'я ми дотримувалися таких методологічних умов систематизації його ознак: по-перше, їхню номенклатуру було сформовано на основі добору та оцінки під кутом зору мети дослідження провідних лінгвістичних ознак, віддзеркалюваних змістом розглянутої вище узагальненої дефініції прислів'їв; по-друге, виокремлені таким чином ознаки було розташовано на ієрархічній вісі класифікації за принципом послідовності, покликаній забезпечити досягнення прагматичного наміру мовця. Вербально-графічну інтерпретацію побудованої таким чином класифікації наведено на рисунку.

Формуючи означену класифікацію, ми враховували тезу Д. Бразила [15: 4] про те, що багато аспектів вербальної комунікації навряд чи можуть бути досліджені інакше як безпосередньо в контексті мовлення. Отже, у випадках інтерпретації найістотніших ознак контекстного значення прислів'я неминучим є звернення саме до його функціонального аспекту.

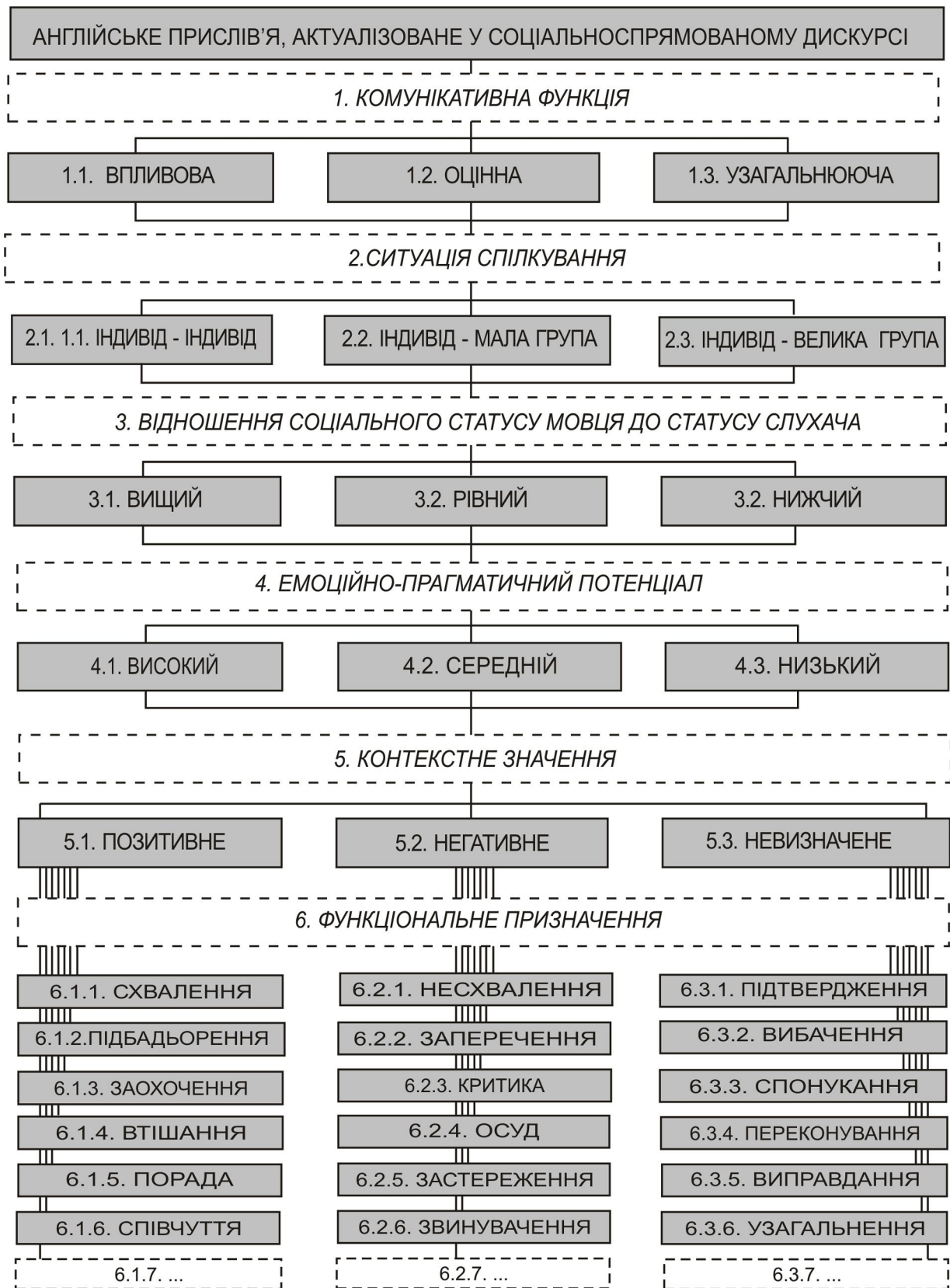

Рис. Фрагмент робочої класифікації ознак досліджуваних англійських прислів'їв

Проведений нами стислий аналіз свідчить про певну варіативність підходів до визначення провідних функцій прислів'я, зумовлену, насамперед, конкретним аспектом дослідження прислів'я, наприклад: символічний [11], комунікативно-прагматичний [8; 10], аксіологічний [18] тощо. У джерелі [11: 45]

розглядаються також притаманні прислів'ю пізнавально-світоглядна, регулятивно-адаптивна та комунікативно-мнемонічна функції. Більш укрупнене диференціювання на прагматичну, соціальну та моделюючу функції прислів'я має місце у праці [8]. Найбільш інформативним з погляду просодичного оформлення мовлення вбачається запропоноване А.Крікманним [18] представлення функцій прислів'я як тріади "твердження → оцінка → припис" (statement → evaluation → prescription). Подальший аналіз показав, що за критерієм необхідності та достатності для фонетичного опису актуалізації англійського прислів'я у соціальноспрямованому дискурсі комунікативну функцію доцільно розглядати як соціолінгвістичну [1; 17: 230-240; 2: 28]. Саме тому на верхньому рівні класифікації нами вжите соціолінгвістичне диференціювання комунікативної функції англійського прислів'я на оцінку, впливову та узагальнюючу.

Ознаки, обгрунтовані на другому та третьому рівнях класифікації, було систематизовано з урахуванням ступеня впливу соціолінгвістичних чинників, зумовлюючих вибір мовцем необхідних мовних засобів і варіювання ними у процесах реальної комунікації. Тому для другого рівня, як більш значущий, обрано відомий [2: 36; 1; 9: 7] поділ ситуації спілкування на "індивід – індивід", "індивід – мала група", "індивід – велика група".

На третьому рівні, згідно з наявними в лінгвістиці принципами розмежування розглядуваних ознак [13: 59], становище мовця по відношенню до слухача в порівнянні їхніх соціальних статусів кваліфіковано як вищий, рівний або нижчий статус.

Оскільки усвідомлення змісту та прояв мовцем відповідного ставлення до повідомлюваного під час усної актуалізації англійського прислів'я як і будь-якого іншого висловлення набуває певного емоційно-прагматичного потенціалу, то у нашій класифікації ступінь інтенсивності реалізації цього потенціалу означено відповідно до джерела [7: 47-50] як високий, середній та низький.

Розглядом соціально-аксіологічного характеру змісту прислів'я, також пов'язаним із проявом мовцем певного ставлення до повідомлюваного, встановлено, що в умовах контексту прислів'я не може представити припис, рекомендувати чи заборонити певну діяльність без здійснення попередньої оцінки ситуації або дії як позитивної, негативної або аксіологічно нерелевантної [18]. У зв'язку з цим, в класифікації за основу систематизації елементів її п'ятого ієрархічного рівня прийнято такий поділ контекстних значень прислів'я: позитивне, негативне та невизначене. Урахування цієї ознаки дозволяє під час проведення експериментально-фонетичного дослідження виявити існуючу в свідомості мовця кореляцію між його намірами та емоціями, які він передає за допомогою просодичних засобів реалізації прислів'я.

Найбільш варіативною, а отже і найбільш конкретною ознакою, яка впливає на специфіку взаємодії просодичних засобів під час актуалізації англійського прислів'я у соціальноспрямованому дискурсі, є його функціональне призначення. З методологічної точки зору важливо звернути увагу на те, що різні за конкретним функціональним призначенням прислів'я, згруповані в множини трьох зазначених вище підкласів їхнього поділу за контекстним значенням, надають дослідникові можливості встановлення інваріантної моделі просодичного оформлення прислів'їв як окремого узагальненого класу англійських висловлень. У свою чергу, результати, отримані під час дослідження їхніх окремих підкласів (див. позитивне, негативне, невизначене контекстні значення), дозволяють встановлювати відповідні варіантні реалізації досліджуваного феномену.

Зрозуміло, що мовець використовує прислів'я в контексті конкретної ситуації спілкування, який і зумовлює специфіку значення прислів'я. Цілком логічно тому розглядати значення прислів'я з позицій адресата, для якого призначений зміст прислів'я. Проте підґрунтя для застосування прислів'я та виявлення іллокутивної сили повідомлення слухач має віднайти, проаналізувавши безпосередній контекст мовленнєвої ситуації і співвіднести його з власними фоновими знаннями щодо вживання прислів'я у схожих мовленнєвих ситуаціях. Отже, спираючись на сукупність контекстних значень прислів'їв, ми маємо змогу розглядати представлені в них відтінки значення (див. рис.) відповідно як позитивні (схвалення, підбадьорення, заохочення, втішання, порада, співчуття), негативні (несхвалення, заперечення, критика, осуд, застереження, звинувачення) та невизначені (підтвердження, вибачення, спонування, переконання, виправдання, узагальнення). Акцентуємо увагу на тому, що нижчий рівень класифікації не є вичерпним, оскільки, зважаючи на складний характер реалізації прислів'я в контексті, при необхідності, на більш низькому рівні класифікації можна розташувати відповідні комплексні відтінки значення, наприклад, зауваження-критика, повчання-порада, переконання-підбадьорення, зауваження-осуд, звинувачення-осуд, виправдання-пояснення, заперечення-констатація, заспокоєння-підбадьорення, узагальнення-виправдання тощо.

Обгрунтований у такий спосіб оптимальний комплекс ознак або система характеристик для добору експериментального матеріалу дозволяє емпіричним шляхом визначити провідні просодичні параметри англійських прислів'їв, актуалізованих у соціальноспрямованому дискурсі. Здійснена нами класифікація диференційних ознак англійського прислів'я сприятиме опису механізму його усної реалізації і слугуватиме надійним теоретичним підґрунтям для розробки методичних засад виконання експериментально-фонетичного дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Третье издание. – М.: Наука, 1994. – <http://psylib.org.ua/books/andrg01/txt07.htm>
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 343 с.
3. Берковская С.М. Интонационное оформление пословиц и поговорок в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: МГПИ им. В.И.Ленина, 1965. – 24 с.
4. Гусейнов И.А. Структурно-семантические особенности и национальная специфика английских пословиц: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1981. – 21 с.
5. Дандис А. О структуре пословицы (пер. с англ. Г. Пермякова) // Паремнологический сборник. Пословица. Загадка (Структура, смысл, текст). – М.: Наука, 1978. – С. 13-34.
6. Жоль К.К. Соціологія: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – 440 с.
7. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: Монографія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
8. Корень О.В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.
9. Крысько В.Г. Социальная психология: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 448 с.
10. Мерзлікіна О.В. Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М.Сервантеса): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київський національний ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2001. – 19 с.
11. Пирогов В.Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурний аспекти: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Київський національний лінгвістичний ун-т – К., 2003. – 226 с.
12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
13. Федорів Я.Р. Соціокультурні аспекти просодичної реалізації висловлювань-невдоволен (Експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2000. – 248 с.
14. Barker J. Structures and meaning in the sixteenth century English proverb plays // De Proverbio. – 1997. – Vol. 3. – No. 2. – <http://www.deproverbio.com/Dpjournal/DP.6.2.00/BARKER/STRUCTURES.html>
15. Brazil D. Pronunciation for advanced learners of English. Teacher's book. – Cambridge: CUP, 2000. – 117 p.
16. Grigas K. Problems of the Type in the Comparative Study of Proverbs. – <http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/bit/bit1/grigas.htm>
17. Hudson R. A. Sociolinguistics. Second edition. – Cambridge: CUP, 1996. – 280 p.
18. Krikmann A. Some Additional Aspects of Semantic Indefiniteness of Proverbs // De Proverbio. – 1999. – Vol. 5. – No 2. – <http://www.deproverbio.com/Dpjournal/DP.5.2.99/KRIKMAN/INDEFINITENESS.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Деркач – аспірант кафедри загальної та германської філології КНЛУ.
Наукові інтереси: інтонаційне оформлення текстів малої форми.

ТЕМПОРАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ПЕРСПЕКТИВАЦІЇ МЕМУАРНОГО ТЕКСТУ

Сергій КОВАЛЕНКО (Горлівка, Україна)

В статті розглянуті питання часової стратифікації мемуарних текстів та ролі категорії темпоральності в побудові їх текстової перспективи.

The problem of time stratification of memoirs texts and the function of the category of time correlation in the formation of the text perspective are described in the article.

Темпоральні характеристики тексту, динамічне варіювання часових планів завжди були в полі зору різних дослідників: філософів, істориків, літературознавців, мовознавців. Найбільш значущими в цьому напрямку слід вважати дослідження художнього часу (М.М.Бахтін) [2], часу автора та сюжетного часу (Д.С.Ліхачов) [6; 7], просторово-часового континуума (І.Р.Гальперін) [5], функціонально-семантичного поля темпоральності (А.В.Бондарко) [3], хронографії, хронометрії та хронології (В.Г.Гак) [4], фізичного і метафізичного часу (Н.К.Рябцева) [9] тощо.

На тлі такого різнобічного дослідження часу залишаються все ж недостатньо вирішеними питання часової стратифікації в мемуарних текстах та перспективотвірна роль категорії темпоральності в даному типі текстів.

На перший погляд час – одна з найабстрактніших категорій, бо його важко уявити людині і без людини. Час неможливо побачити, почути, відчути, оскільки він не має ні смаку, ні запаху. Людина ж сприймає його завдяки своєму відчуттю часу, породженому “... восприятием изменений в мире. Его основной источник – космическое время – смена времен дня и сезонов года. Чувство, рожденное временными циклами, человек перенес на линию времени” [1: 51].

Людина сприймає час завдяки подіям, що відбуваються в цьому часі; сприймає їх, запам'ятовує і, накопичуючи досвід, будує у своїй уяві майбутнє.

Часову шкалу прийнято поділяти на минуле, теперішнє та майбутнє. Теперішнє швидкоплинне, бо щомиті воно відходить до минулого. Майбутнє – фікція, результат переосмислення минулого і побудова бажаного, уявлюваного. Що ж до минулого, то з ним “... человек связан памятью, сожалениями и раскаянием, опытом и знанием фактов. К будущему отнесены желания и надежды, страхи и предчувствия, планы и замыслы. С растяжимой (бегущей) точкой настоящего человек связан непосредственными ощущениями: восприятием и чувствованием. Настоящего как бы нет, но только в нем возможны прямые контакты с действительностью. Только в настоящем человек “присутствует” в мире. Присутствие человека

в мире наполняет “формальное время” событиями, а темпоральная организация психики позволяет говорить о времени как единстве “взаимного протяжения наступающего, осуществившегося и настоящего” [10: 399].

Моделюючи часову шкалу у вигляді прямої лінії, Н.Д.Арутюнова виділяє на ній точку присутності людини, що перебуває в постійному русі від минулого до майбутнього: “Точка присутствия стала одновременно и точкой зрения. Точка движется, вместе с нею движется время, а вместе с временем движется по линии времени событийный мир. Все приходит в движение. Сокращаются и удлиняются расстояния, меняется точка зрения” [1: 53].

Останній аспект – точка зору є надзвичайно важливою для темпоральної орієнтації мемуариста, бо саме вона визначає його “спостережний пункт”, його перспективу.

В.Г.Гак поділяє будь-який час на три розряди: хронографію, хронометрію та хронологію, і в кожному з них він вирізняє абсолютне та відносне часове значення [4: 123].

Хронографія позначає певний час, місце події в часі, дату тощо. В абсолютному значенні – це точне датування події: “*en 1971*”, “*en mai 1945*”; у відносному – є указання на часову віддаленість від деякої іншої часової зарубки: “*deux jours après*”, “*quelques années après*”.

Хронометрія визначає протяжність події у своєму абсолютному значенні (*trois années*) та відносному (*de mardi jusqu'à vendredi*).

Задачею хронології є часова побудова послідовності подій – абсолютна – по відношенню до моменту мовлення (*demain, après-demain, aujourd'hui*); відносна (*le lendemain, la veille*). В мемуарних текстах, де художнє начало посідає чільне місце, хронологія як художньо-стилістичний засіб набуває особливого значення. Проте, за словами І.Ф.Монакової, хронологія – “... не обязательный художественный компонент, однако и не противоречащий искусству ...” [8: 10].

Наявність всіх часових розрядів чітко просліджується в мемуарних текстах різних авторів:

- **Хронографія абсолютна:** *Cette année-là [1933] Mussolini avait organisé à Rome une “exposition fasciste” et pour y attirer les touristes étrangers, les chemins de fer italiens leur consentaient une réduction de 70 %*. [15: 178]; *Ce 2 janvier, j'appris qu'il venait de céder Samedi-Soir à Lazareff pour financer une campagne électorale difficile du côté de Bordeaux* [18: 142]; *Le 24 novembre 1962, J.-J. Servan-Schreiber, Françoise Giroud, Serge Lafaurie, Karol et Philippe Grumbach vinrent célébrer avec Jean Cau, et dans ma chambre, le prix Goncourt de ce dernier*. [17: 169]; *J'écris ces lignes en mai 71*. [16: 461];

- **Хронографія відносна:** *Trois semaines après son départ, comme je traversais la place de la Sorbonne, j'aperçus devant la terrasse d'Harcourt son auto. Quel coup !* [14: 297]; *Deux jours plus tard, je pénétrai dans l'univers interdit d'Utrillo, Lucie Valore m'ayant convié à dîner, avec le marchand de tableaux, bien sûr*. [18: 160]; *Un mois après, le trente-cinquième président des Etats-Unis était assassiné*. [17: 179]; *A peu de temps de là, Annette – sa femme – a voulu voir Sartre*. [16: 122];

- **Хронометрія абсолютна:** *Ouargla m'a retenue trois jours* [12: 88]; *J'appris pendant ces dix-huit mois qu'on peut ne pas vouloir ce qu'on veut et quel malaise engendre cette irrésolution* [15: 73]; *Winkler me donna le feu vert, et commença alors pour moi une fête qui allait durer six ans*. [18: 39]; *J'ai attendu pendant un quart d'heure dans la salle des conférences de cabinet, contiguë au célèbre bureau du président* [17: 175-176]; *L'une d'elles [une interprète] a dû passer deux heures à l'hôpital pour se faire soigner la gorge* [16: 480];

- **Хронометрія відносна:** *Il avait été, de 1924 à 1930, un des dirigeants, puis le principal responsable du parti communiste italien alors en exil ; il en avait été exclu en 1931, pour des raisons que nous ignorions* [12: 143]; *Elle [Brigitte Bardot] est restée jusqu'au matin* [18: 145]; *Il fallait voir les airs épanouis des peintres qui s'offraient des récitals de Charles Trenet du lundi au samedi*. [18: 15]; *Les somnifères avaient agi sur moi jusqu'à neuf heures du matin : j'en avais réclamé de nombreuses doses vers deux heures, car l'hôpital connaissait son agitation la plus cauchemardesque* [17: 159]; *Le premier soir, réunis à neuf heures dans l'amphithéâtre, nous y sommes restés jusqu'à une heure et demie du matin* [16: 479];

- **Хронологія абсолютна:** *Hier après-midi, j'ai corrigé un énorme paquet d'épreuves envoyées par Festy : pour une fois, un livre que j'ai écrit me fait plaisir à relire*. [13: 285]; *Aujourd'hui, plus de trente ans après, quand je considère la quarantaine d'ouvrage publiés, les quatre-vingts films signés, les quelque deux cents heures de fiction livrées à la télévision, et aussi les quelques pièces de théâtre qui m'ont valu les faveurs de l'étranger, je sais que j'ai gagné ce dangereux pari* [18: 148]; *A se demander parfois ce qui justifie tant d'énergie. Et pour aboutir à quoi ? A ce déchet de demain, fruit d'une pollution d'avant-hier* [17: 243-244];

- **Хронологія відносна:** *Le lendemain, une lettre de Meyrignac m'apprit que grand-père était gravement malade, qu'il allait mourir...* [14: 247]; *Le lendemain soir, j'arrivai au château de Versailles à minuit moins le quart pour être bien sûr de ne pas perdre une miette du royal spectacle ...* [18: 71]; *A la sortie du collège, le lendemain de cet exposé, je participai à ma première grande bagarre politique* [17: 16]; *Le lendemain soir, Les Mains sales ont aussi reçu du public un accueil enthousiaste* [16: 456].

Звичним є явище, коли різні часові розряди знаходяться поруч один з одним (в межах одного речення, абзацу і навіть цілого інформаційного блоку), взаємодоповнюючи та збагачуючи часовий простір: *Il devait rouler toute la nuit* (абсолютна хронометрія) *pour atteindre Nice le lendemain* (відносна хронологія) [18: 144]; *Il y avait un moment particulièrement pénible à l'hôpital, c'était aux environs de vingt-deux heures* (абсолютна

хронографія). *A dix-huit heures* (абсолютна хронографія), *nous avons plus ou moins mangé. A dix-neuf heures* (абсолютна хронографія), *le chirurgien, ses assistants et son cortège d'infirmières étaient passés. Une demi-heure plus tard* (відносна хронографія) *les piqûres étaient faites, les prises de sang, les ponctions, les installations du goutte-à-goutte, etc., puis, harassés, tous ceux qui s'étaient chargés de donner les soins s'en allaient. Suivait ensuite un petit quart d'heure* (абсолютна хронометрія) *de silence inquiétant et qui préparait la révolte progressive des malades abandonnés* [17: 156]; *Le lendemain matin* (відносна хронологія), *il y eut une visite officielle des blessés. ... Le matin suivant* (відносна хронологія), *le lieutenant m'a parlé longtemps. Les somnifères avaient agi sur moi jusqu'à neuf heures du matin* (відносна хронометрія) ... [17: 158-159]; *Le 24 octobre 1963* (абсолютна хронографія), *je passai vingt-cinq minutes* (абсолютна хронометрія) *dans le bureau ovale de la Maison-Blanche avec John F. Kennedy. Un mois plus tard* (відносна хронографія), *je passai deux jours entiers* (абсолютна хронометрія) *à écouter Fidel Castro. ... C'était le jeudi 24 octobre* (абсолютна хронографія). *J'ai attendu pendant un quart d'heure* (абсолютна хронометрія) *dans la salle de conférences de cabinet, ...* [17: 175-176]; *Sur un appel de la radio, ils se rendirent le 22 août* (абсолютна хронографія) *dans une grande usine de Prague d'où les ouvriers les conduisirent à Vysocany, un faubourg choisi en secret comme lieu de réunion. Ils travaillèrent pendant plusieurs jours* (абсолютна хронометрія) *et établirent un protocole* [16: 458].

Всі зазначені часові розряди перебувають у мемуарному тексті у взаємозв'язку, з одного боку, і перемежуються з іншими не-часовими поняттями, утворюючи з ними досить часто нерозривну єдність. Таке перемежовування в тексті часових та не-часових понять веде в підсумку, на думку В.Г.Гака, до логічних відносин, модальності, інтенсивності, оцінки та експресивності. Всі указані поняття служать в різних типах текстів засобом переконання читача.

Точку зору В.Г.Гака поділяє і Н.К.Рябцева, яка в свою чергу виділяє час **фізичний** (природний) і **метафізичний** (філософський, узагальнений): “Исходное – физическое (естественное, природное) – время – объективно, элементарно, эмпирично, необратимо, циклично; оно задано человеку извне как раз и навсегда заведенный естественный механизм, как внеположенная ему сущность, требующая от него состояния знания. Но человек не ограничивается пассивным отношением ко времени: он не только воспринимает и фиксирует его, но и использует для упорядочивания происходящего на временной шкале: фиксируя события – хронометрически, хронографически, хронологически – при помощи даты и превращая их в факты, он придает им определенность, разграничивает и сравнивает их и говорит о том, что уже прошло или еще не наступило.” Виходячи зі сказаного, авторка наділяє фізичний час параметричними, референційними та актуальними властивостями. Метафізичний же час, на думку Н.К. Рябцевої, “...сопоставляется с однопорядковыми сущностями (материей, пространством, движением), осмысливается (рационализируется, опредмечивается) и вписывается в объективную картину мира, объединяя ее фрагменты и придавая ей целостность и законченность” [9: 79].

Фізичному та метафізичному часу протистоїть суб'єктивний (побутовий, індивідуальний) час, яким суб'єкт володіє: *витрачає, береже, проводить, убиває, тягне, відбирає у другого* тощо. Побутовий час як породження індивідуального світосприйняття отримує цілу низку характеристик: “[время] ... психологично, суб'єктивно, суб'єктно, антропоцентрично, практично, операціонально, драматично, активно, межличностно” [9: 80].

Проте, людина живу в реальному часі, відчуває його потужну силу і своє безсилля перед його плином. Усвідомлюючи тлінність свого існування, людина звертається до душі, щоб набути та зміцнити свій дух. Саме в духовному світі людина намагається знайти дещо постійне, вічне, що не минає, і таким чином продовжити своє існування.

Подібна стратифікація часу підкреслює близькість його координат та взаємодоповнюваність і взаємопідсилення підходів до його оцінки: “... физическое время – это время-функция, метафизическое – фактор (времени), индивидуальное – обстоятельства, духовное – идея и смысл. Таким образом, физическое время – это параметрическая шкала, метафизическое – ее метаописание: способ ее разбиения и осмысления; субъективное время – это способ ее растянуть или сжать; духовное – способ выйти за ее пределы” [9: 82].

Отже, при аналізі темпоральної структури мемуарного тексту в своєму конкретному прояві (часові форми дієслів, слова та вирази темпоральної семантики тощо) слід приймати до уваги варіювання часових планів оповідання, часових розрядів, інтенсивність часового руху, а також контекстуальне оточення, яке до суто часового значення даних слів додає ще й своє модально-оціночно-афективне забарвлення. В основі подібного часового варіювання завжди лежать перспективотвірні інтенції автора-мемуариста “... со своими сочувствиями и нерасположениями, со своими стремлениями и видами” [11: 70]).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Время: модели и метафоры // Язык и время. Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С. 51-62.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – 502 с.
3. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л.: Наука, 1990. – 264 с.
4. Гак В.Г. Пространство времени // Язык и время. Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С. 122-131.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
6. Лихачев Д.С. Время в произведениях фольклора // Русская литература. – 1962. – № 4. – С. 91-102.

7. Лихачев Д.С. Поэтика художественного времени // Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы. – М.: Наука, 1979. – С. 5-18.
8. Монакова И.Ф. Объективирующая функция времени в жанре мемуаров // Филологические науки. – 1974. – №3. – С. 3-16.
9. Рябцева Н.К. Аксиологические модели времени // Язык и время. Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С. 78-96.
10. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
11. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. <http://enc.mail.ru/article/?61052100>.
12. Beauvoir S. de. La force des choses. I-er volume. – Paris : Editions Gallimard, 1963. – 384 p.
13. Beauvoir S. de. La force des choses II-e volume. – Paris : Editions Gallimard, 1963. – 512 p.
14. Beauvoir S. de. Mémoires d'une jeune fille rangée. – Paris : Editions Gallimard, 1958. – 502 p.
15. Beauvoir S. de. La force de l'âge. – Paris : Editions Gallimard, 1960. – 693 p.
16. Beauvoir S. de. Tout compte fait. – Paris : Editions Gallimard, 1972. – 640 p.
17. Daniel J. Le temps qui reste. – Paris : Editions Stock, 1973. – 320 p.
18. Robert J. Les stars de mes nuits. – Paris : Editions du Rocher, 1991. – 168 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Коваленко – старший викладач кафедри другої іноземної мови Горлівського педінституту іноземних мов.
Наукові інтереси: лінгвістика тексту.

АНТИЦИПАЦИЯ КАК СПЕЦИФИЧЕСКИЙ ПРИЗНАК КИНОАНОНСА

Сергей ПАНЧЕНКО (Днепропетровск, Украина)

У статті розглядається поняття антиципації стосовно такого специфічного мовного твору, як кіноанонс. Проаналізовано лексичні та граматичні засоби створення антиципації.

The notion of anticipation is considered in the article as far as such a specific linguistic phenomenon as a film blurb is concerned. Lexical and grammatical means of anticipation creation are analyzed.

В данной статье в общем виде ставится проблема исследования лингвистического наполнения рекламного киноанонса. На наш взгляд, данная проблема находится в русле важнейших современных исследований, поскольку затрагивает особенности выполнения тем или иным текстом как когнитивной (передача информации), так и рекламной функции. Лингвистические характеристики кинотекста изучаются рядом ученых, среди которых Ю.Лотман [8] Л.В.Ершова, Л.Н.Норейко [4], Г.Г.Слышкин, М.А.Ефремова [12], Ю.Колодная [5] и другие. В большей мере исследованным является текст фильмов, его особенности как креолизованного текста и некоторые другие вопросы, однако, насколько нам известно, в целом киноанонс еще остается малоисследованным понятием.

Целью данной статьи является формулировка такой важной черты киноанонса, как антиципация, и описание некоторых ее лингвистических параметров. Мы рассматриваем киноанонс как сложное речевое произведение, представляющее собой комплекс текстов, связанных с фильмом. В этот комплекс входит название фильма, которое может функционировать как своеобразное самостоятельное произведение, представленное, например, на афише, и аннотация к фильму, которая служит для краткого изложения содержания фильма и его особенностей в рекламных целях. Приведем следующий пример киноанонса:

Зовите меня Анна. Фильм снят на основе предельно откровенной автобиографии известной американской актрисы Пэтти Дюк, ставшей в свое время самой юной обладательницей «Оскара». Этот фильм – неприукрашенная история ее жизни, полной серьезных испытаний, из которых она вышла победительницей, преодолев тяжелейший душевный недуг.

Неотъемлемой частью жизни современного общества являются такие средства коммуникации, превратившиеся в важнейшее орудие формирования общественного сознания, как кинематограф, телевидение, реклама и сеть Интернет. Под их влиянием газеты и журналы также увеличивают долю рекламной информации в предлагаемом читателю материале.

Восприятие информации зависит от имеющейся у человека доминанты или ее отсутствия. В рекламной ситуации доминанта адресата может либо способствовать, либо противодействовать оказываемому на него воздействию. Специфика воздействия рекламного текста заключается в корректировке и выработке новых доминант адресата. При прочих равных условиях для формирования новой доминанты эффективнее физиологические и эмоциональные воздействия на человека, чем привычные словесно-информационные (Ш.Балли, И.Л.Викентьев, В.Л.Музыкант, Е.Д.Хомская, В.И.Шаховский).

Современный человек живет в условиях постоянного воздействия, и сам постоянно является субъектом воздействия. Интенсивное развитие средств массовой информации, усиление влияния на сознание людей наглядной агитации и рекламы, расширение их функций привели к необходимости обращения исследователей к проблемам оптимизации воздействия. Проблема описания воздействия носит междисциплинарный характер и исследуется в рамках лингвистики, социологии, психологии, логики, теории рекламы и др. (Е.А.Арбузова, В.П.Белянин, В.В.Богданов, С.В.Болтаева, А.В.Бондарко, О.С.Иссерс, Л.А.Киселева, Е.Е.Корнилова, А.А.Котов, Г.Г.Матвеева, М.С.Чаковская и др.).

В лингвистике воздействие традиционно понимается как речевое воздействие – «эффективное целенаправленное вербальное общение, предполагающее достижение запланированного субъектом

эффекта» [6: 26], «воздействие на индивидуальное и / или коллективное сознание и поведение, осуществляемое разнообразными речевыми средствами» [7: 7], «речевое влияние на личность и поведение человека с целью его формирования и регулирования его поведения» [9: 2] и др.

С функциональной точки зрения, рекламные тексты наиболее полно совмещают в себе реализацию двух функций воздействия. Это функция воздействия языка, реализуемая с помощью всего арсенала лингвистических средств выразительности, и функция массовой коммуникации, реализуемая с применением особых media технологий, характерных для того или иного средства массовой информации (использование цвета в печати, шрифтового и визуального оформления). Исследование механизмов воздействия невозможно без учета его психофизиологической природы. Согласно принципу доминанты А.А.Ухтомского, восприятие человеком определенной информации зависит не столько от воздействия на него, сколько от имеющейся у человека доминанты или ее отсутствия. [3: 552-560].

В практике общения тексты становятся частью окружающего человека предметного мира, органическим элементом его практического опыта, а содержащиеся в них познавательные структуры, реорганизованные для целей общения, – основой преобразовательной практической деятельности социальных субъектов. Подобный эффект достигается прежде всего привлечением ассоциаций, воспоминаний и эмоций, складывающихся в определенную картину, составленную из конкретно-чувственных образов предметов, явлений и свойств действительности, картину разной степени сложности, связности и цельности, и именно эмоциональная окрашенность является основой любой мыслительной деятельности.

Универсальная значимость эмоций в жизни человека подчеркивается многими исследователями: «нашей речи свойственна эмоциональность – ярко выраженный акцент на чувствах и на их свободном изъяснении» [2: 33], «эмоции собирают и организуют когнитивные элементы в эмоционально-когнитивную структуру, а повторение этого процесса с помощью развития иерархических уровней организации образует развитие разума» [15: 11], «...человек до осознания фактуальной информации, содержащейся в любом высказывании, осознает его эмоционально-оценочный компонент» [13: 12], «...мы никогда не говорим и не думаем абсолютно рассудочно» [1: 37].

Таким образом, эмоции тесно связаны с информацией, которую мы получаем из окружающего мира. Не является исключением и информация, содержащаяся в рекламном тексте. Напротив, стало догмой утверждение о ведущей роли эмоционального воздействия по сравнению с рациональным, поскольку воздействие на разум не обладает той убеждающей силой, какую имеют вызываемые у адресата положительные чувства и эмоции: «реклама активно использует тот фактор, что эмоциональную систему по сравнению, скажем, с двигательной трудно контролировать. Поэтому и апеллирует она, в основном, не к разуму, а к эмоциям, подобно гипнотическому внушению, пытаюсь всколыхнуть эмоции, а затем воздействовать на разум» [10: 507]. Но при этом возникает вопрос о том, как вызвать именно положительные эмоции. Если признать, что эмоция есть отражение какой-либо актуальной потребности и вероятности ее удовлетворения, которую человек оценивает на основе ранее приобретенного индивидуального опыта [11: 241], то представляется возможным предположить, что низкая вероятность удовлетворения потребности ведет к возникновению отрицательных эмоций, а возрастание вероятности удовлетворения порождает положительные эмоции. Следовательно, рекламный текст должен, во-первых, вызвать у адресата потребность в рекламируемом объекте (эмоция как ассоциация) и, во-вторых, убедить в высокой вероятности ее удовлетворения (эмоция как аргумент).

Следует также отметить, что механизм воздействия на чувства и эмоции чрезвычайно сложен и его эффект малопредсказуем, что связано, в первую очередь, с диффузностью, оттеночностью эмоций, а потому объектом контролируемого воздействия в процессе массовой коммуникации являются не столько индивидуальные, сколько социализированные эмоции – стереотипные состояния и реакции на происходящее, мотивированные аксиологической ориентацией как социума в целом, так и отдельных социальных групп [14: 188]. Выявление и анализ подобных стереотипных состояний, мотивов должны явиться основой анализа эмоционального воздействия рекламного текста.

Для обозначения текстов рекламы кино в данной работе мы используем термин «киноанонс», трактуя его как рекламное объявление о готовящемся к показу фильме с элементами изложения фактов, критики и призыва к определенным действиям (посмотреть/не посмотреть фильм). Киноанонс – это расчлененный дискурс, включающий в себя несколько отдельных текстовых частей, каждая из которых представляет собой своеобразный речевой жанр.

В данной работе мы предлагаем ввести, обосновать и проанализировать такое понятие, как антиципация в киноанонсе. Психологический словарь дает следующее определение: «Антиципация (от лат. *anticipatio* – предвосхищаю) – представление о результате того или иного процесса, возникающее до его реального достижения и служащее средством обратной связи при построении действия. Анатомо-физиологическим коррелятом явления антиципации является акцептор действия (П.К.Анохин), а электрофизиологическим – волна ожидания (Е – волна) Г.Уолтера, представляющее собой медленное негативное колебание преимущественно в лобно-центральных отделах коры, связанное с настройкой на появление стимула» [17]. Переводя это слово как «предвосхищение», под антиципацией мы будем

понимать предварительное ознакомление потенциального зрителя фильма с его особенностями с целью вызвать интерес и желание данный фильм посмотреть.

На наш взгляд, можно выделить лексические и грамматические создания антиципации. Среди лексических средств можно выделить слова, обозначающие:

- начало действия (*втягивать, готовиться, начинаться*),
- неожиданность (*вдруг, внезапно, однажды*),

- «обманчивые слова», «слова-пустышки» (weasel words), которые дают высокую оценку фильму, но не несут практически никакой семантической нагрузки (*блистательный, великолепный*).

К грамматическим средствам антиципации, в первую очередь, следует отнести специфическое использование знаков препинания (многоточия), противопоставительных конструкций и другие.

Указанные особенности можно проиллюстрировать, например, следующими текстами:

Призрак дома моего. В старом, обреченном на слом доме живет одинокая и несчастная медсестра. Неожиданно у нее появляется невидимый ангел-хранитель – домовый...

Весенние перевертыши. В 13 лет Дюшка Тягунов вдруг увидел, что соседская девочка Римка похожа на жену Пушкина Наталью Гончарову. И сразу наступила весна, потекли ручьи, небо очистилось от беспросветных туч, люди стали добрее...

Таким образом, можно сделать вывод о том, что одной из целей создания аннотации к фильму является «принуждение» потенциального зрителя с помощью тех или иных лингвистических средств заинтересоваться, предвосхитить фильм, а затем его посмотреть.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
2. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Рус. словари, 1997. – 411 с.
3. Викентьев И.Л. Принцип доминанты А.А. Ухтомского и коммуникации // Психология и психоанализ рекламы. – Самара: Изд. Д. БАХРАХ – М, 2001. – С. 550-582.
4. Ершова Л.В., Норейко Л.Н. Кинотекст как источник культуроведческой информации // Русский язык: исторические судьбы и современность. Международный конгресс. Труды и материалы. – М., 2001. – С. 73.
5. Колодная Ю.А. Лингвопрагматические характеристики печатного креолизованного текста киноанонса [Электронный ресурс] : На материале немецкого языка : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Самара: РГБ, 2006. – 167 с.
6. Корнилова Е.Е. Язык телевизионной рекламы: функция воздействия и функция сообщения: Дис.... канд. филол. наук. – Ростов на Дону, 1997. – 189 с.
7. Котов А.А. Механизмы речевого воздействия в публицистических текстах СМИ: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – М., 2003. – 24 с.
8. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. – Таллинн, 1973
9. Матвеева Г.Г. Скрытые грамматические значения и идентификация социального лица («портрета») говорящего: Дис. ... д-ра филол. наук. – СПб, 1993. – 322 с.
10. Музыкант В.Л. Рекламный текст и эмоции человека // Психология и психоанализ рекламы. – Самара: Изд. д. Бахрах – М, 2001. – С. 506-550.
11. Симонов П.В. Информационная теория эмоций // Психология и психоанализ рекламы. - Самара: Изд. Д. Бахрах-М, 2001. – С.240-250.
12. Слышкин Г.Г., Ефремова М.А. Кинотекст. – М.: Водолей, 2004. – 153 с.
13. Хомская Е.Д., Батова Н.Я. Мозг и эмоции: нейропсихол.исслед. М.: МГУ, 1992. – 179 с.
14. Чистякова О.Н. Языковые средства создания негативного эмоционального фона в газетных текстах. - Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2003. – Т. 1. – С. 188-190
15. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка (на материале английского языка): Автореф. дис.... д-ра филол. наук. – М.: ИЯ АН СССР, 1988. – 40 с.
16. Шишигин К.А. Семантика и прагматика индексальных единиц в немецких рекламных текстах. Дис....канд. филол. наук. – Кемерово, 1998. – 221 с.
17. Электронный ресурс Электронные Толковые Словари. oasis[dog]plib.ru

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Панченко – здобувач кафедри загального та російського мовознавства Дніпропетровського національного університету. Наукові інтереси: лінгвістика тексту.

СПЕЦИФИКА ИЗУЧЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ И РАЗЛИЧИЙ ТЕКСТОВ СЦЕНИЧЕСКОГО И СПОНТАННОГО МОНОЛОГОВ

Юлія РЯБОЩУК (Одеса, Україна)

Стаття присвячена вивченню принципів побудови двох типів монологічного мовлення – спонтанного і сценічного. У роботі з'ясовуються особливості їх композиції, специфіка їх організації і сприйняття, проаналізовані їх відмінності.

The article is focused on the research of principles of structuring two types of the monologue – the spontaneous and the stage ones. We tried to expose the peculiarities of their composition, the specificity of their organization and perception, and to analyze the differences between them.

Углубленное исследование внутренних условий построения текста всегда позволяло ученым говорить о различных языковых возможностях говорящих при порождении различного вида текстовых конструктов.

Изучение текста под углом коммуникативного направления в значительной степени расширило и углубило перспективу анализа различных подвидов текста, их аргументированной дифференциации и сравнения [1; 4; 5]. Предлагаем результаты своего анализа того, какие наиболее характерные отличительные моменты должны учитываться при изучении монолога как коммуникативного феномена, а также рассмотрении смысловых и формальных специфических характеристик его спонтанной и сценической разновидностей, какими они функциями наделяются, циркулируя в коммуникативном пространстве.

Под монологом в своём исследовании понимаем форму речи, «образуемую в результате активной речевой деятельности... и рассчитанную на пассивное и опосредованное восприятие», ... «как интраперсональный речевой акт, состоящий из структурно и содержательно связанных между собой высказываний, имеющих индивидуальную композиционную построённость и относительную смысловую завершенность» [9: 310]. При изучении рассматриваемого явления необходимо учитывать тот факт, что степень проявления указанных в определении особенностей зависит от жанровой и от функционально-коммуникативной принадлежности, а внутржанровые различия и устное осуществление речевого акта обуславливают стилистические особенности монолога, построение предложений, синтаксические способы их соединения, лексический отбор, просодическое оформление и т. д. Исследователи отмечают, что в отличие от диалога «монолог представляет собой высшую, более сложную форму речи, исторически позднее развившуюся, чем диалог» [2: 299; 1]. Для монолога характерна «длительность и обусловленная ею связанность, построённость речевого ряда; односторонний характер высказывания, не рассчитанный на немедленную реплику; наличие заданности, предварительного обдумывания» [15: 55].

Спонтанный монолог рассматривается как высказывание, которому «не предшествовала подготовка, а участники не использовали записей или заметок» [12: 19], как факт «одномоментного, незакрепленного словесного творчества, факт импровизации» [10, 12], выявляющее внутреннее психологическое состояние говорящего.

Сценический монолог понимается в качестве озвученной в спектакле «пространной реплики одного действующего лица, последовательно излагающего какую-либо мысль» [6: 15] и адресованной присутствующему рядом собеседнику и зрителю.

Тема спонтанного монолога, представляющего собой автоматический тип речи, носит зачастую исключительно информативный характер. Местоположение участников коммуникативного акта в ситуациях спонтанного общения, как правило, произвольно: друг против друга, рядом друг с другом и т. д. Ситуация же общения, в которой возникает сценический монолог, предполагает представление, искусственно отображающее реальность. Основные участники этой ситуации – актеры, играющие определенные роли в спектакле, и немые, пассивные наблюдатели – зрители. Одной из основных особенностей сценического действия является то, что оно складывается при наличии соответствующей установки как у актеров, так и у зрителей не на реальную, а на воображаемую ситуацию. Условность сценического времени выражается в его особой уплотненности, т. к. за два-три часа герои спектакля должны совершить поступки, пережить чувства и продумать мысли, на которые люди в реальной жизни затрачивают месяцы и годы [11].

Различие между спонтанной и сценической ситуациями общения также заключается в различной мотивации монологического текста. Мотивы артиста, играющего какую-либо роль, и обычного человека в конкретной жизненной ситуации носят различный характер: для артиста важнейшее значение приобретают не только его собственные мысли и чувства, но и побуждения и устремления образа.

Сценический монолог, в отличие от спонтанного, с лингвистической точки зрения изучен мало. Большинство исследователей рассматривалась, главным образом, письменная форма данного вида монологического текста, то есть драматический монолог, причем под ним понималось как авторское повествование в художественной литературе, так и монолог в устной форме, но в виде ораторского выступления [10]. Л.В.Крылова определяет драматический монолог как «речевое произведение одного действующего лица, завершенное в смысловом отношении, композиционно упорядоченное, все элементы которого подчиняются главной мысли, и характеризующееся автономностью содержания, которое разворачивается в определенном времени и пространстве» [6: 9]. Несмотря на то, что это определение выведено из изучения письменной формы монолога, оно, на наш взгляд, довольно точно отражает основные лингвистические особенности этого вида речевой деятельности в целом.

Различия в ситуациях общения, в которых возникают сценический и спонтанный монологи, определяют и различия в механизме их порождения. В нормальных условиях, отмечает Е.С.Кубрякова, процесс порождения речи включает следующие этапы: замысел и мотив речи - формирование мысли с кристаллизацией группы личностных смыслов - оформление и развитие мысли за счет перекодирования личностных смыслов в языковые значения, связанные с определенными типами знаков - организация этих знаков во внешнее речевое высказывание [7: 145].

Порождение монолога в сценической речи существенно отличается от факторов, способствующих возникновению спонтанного текста. Это обусловлено тем, что действие как выразительное средство искусства имеет две стороны: психическую и физическую. Пространственное осуществление театрального образа совершается через физическую сторону действия. «Волевое действие с точки зрения психологии, а

сценическое действие является таковым, – это сознательный поступок, совершенный на основе обдуманного намерения и по определенному плану; оно состоит из нескольких компонентов: побуждения к совершению действия, представления цели действия, представления средств, намерения совершить действие, волевого усилия и собственно выполнения соответствующей деятельности» [11: 8].

Для объяснения процесса порождения сценической речи важно то, что по временной продолжительности восприятие подготовка к действию и осуществление самого действия не равноценны, и необходимая их пропорция определяется в каждом конкретном случае смыслом, содержанием данного действия, общей логикой действия образа, его характером, целями и другими обстоятельствами. Сценическая речь как литературно и стилистически обработанная авторская речь усилиями актера преобразуется в живую, разговорную речь на сцене; за счет использования различных лексико-грамматических средств она становится более нормативной и выразительной, чем спонтанная речь, а многообразие используемых просодических средств позволяет актеру создать единственный и неповторимый образ, передать характер роли и ее эмоциональную насыщенность. Спонтанная речь как речь высокообразованных носителей языка, задействованных в нашем эксперименте, является менее яркой, по сравнению со сценической речью, хотя ее порождение также находится в зависимости от языковой нормы в лексико-грамматическом плане. Что же касается просодического оформления спонтанно построенного монологического текста, то можно предположить, что именно оно позволяет сделать вывод не только о совершенно других языковых возможностях, но и о различиях, в индивидуальных способностях говорящих по порождению текста.

Исходя из различий в порождении анализируемых видов монолога, возникает необходимость различных способов делимитации и интеграции в формировании смысловой структуры сценического и спонтанного монологов со спецификой их построения и реализацией функции воздействия. Это осуществляется за счет выявления их композиционных особенностей, выделения главной мысли, а также просодически выделенных участков текста. Кроме того, в ходе анализа следует фиксировать пиковое положение информационного или прагматического центра с тем, чтобы выявить особенности его воздействия на адресата.

Формально-структурное членение, свойственное для анализа письменного текста, в спонтанной устной речи приобретает вид интонационного членения, по которому синтагме соответствует интонационная группа как актуализованная синтагма; предложению соответствует фраза как относительно самостоятельное в смысловом отношении единство, которое реализует соответствующий отрезок речи-мысли согласно интонационным нормам данного языка, причем границы между фразами маркируются, как правило, перерывом в фонации и обязательно отмечены интонационной законченностью; абзацу в данном типе речевого высказывания соответствует фоноабзац как последовательность [цепочка] высказываний в устной речи, «завершенных в семантическом и интонационном отношении; может состоять как из одной, так и нескольких фраз» [13: 120].

Членение монологического текста в сценической речи по принятой в театральном искусстве терминологии носит название логического членения, суть которого сводится к членению «сценического текста на речевые такты» [3: 50]. Выделению ударения в сценической речи придается большое значение, и различают фразовое ударение как обязательный фонетический признак законченности фразы, тактовое ударение как обязательную принадлежность речевого такта и логическое ударение, используемое в специальных экспрессивно-коммуникативных целях как специфическое акцентное средство. По наблюдению П.М.Ершова, «членение сценического текста на речевые такты есть не что иное, как расстановка логических пауз» [3: 50].

Общим, однако, для этих двух видов речевой деятельности является то, что и в одном и в другом случае совокупность компонентов, составляющих монологическое высказывание, подчинена главной мысли, выделенной композиционно и на диктематическом уровне. Общим, по нашему мнению, является также и тот момент, что единицы фразового и сверхфразового уровня в этих двух видах монолога представляют собой композиционно-тематическую характеристику текста, тогда как сам монологический текст является единицей структурно-языкового плана и по типу речи представляет собой либо повествование, либо описание, либо рассуждение, или сочетание этих способов, что находит свое отражение в наличии языковой структуры, сформированной из предикативных видо-временных показателей, когда предикативные категории форм одного высказывания соотношены с соответствующими грамматическими категориями форм других высказываний в рамках одного и того же типа речи и служат средством определенной структуры данного типа речи [10].

Рассматривая данный вопрос с этой точки зрения, можно заметить, что спонтанные монологи описывают непосредственно наблюдаемые объекты и явления, события окружающей действительности как таковые, являясь при этом первичными. Сценические монологи являются первичными по форме изложения, ибо в них используется язык, с помощью которого описываются жизненные ситуации, и вторичными по содержанию, т. к. описываемая в них ситуация выступает как некая абстракция, обобщенная модель. В

первом случае само описание выступает как коммуникативная цель, во втором - целью является создание абстрактной ситуации, в которой реализуется данная модель.

Анализ сценических монологов, как правило, показывает, что механизмы создания экспрессивности художественного текста могут быть различными. Так, нами были выявлены повторы тематически важных, ключевых, слов, отклонение текста от норм и стереотипов мышления, алогизмы; несоответствие хода рассуждения выводу; в некоторых монологах, главная мысль располагается в начале монолога, в других – в его середине, а в третьих – обрамляет монолог в виде рамки и т. д.

Говоря об особенностях реализации функции воздействия в двух видах монологических текстов, следует, на наш взгляд, также исходить из того, что, несмотря на довольно широко распространенную точку зрения о том, что воздействие, в основном, оказывают тексты, «циркулирующие в сфере пропаганды, т. е. массовой коммуникации, политике, рекламе, публицистике и т. д.» [4: 9], эта функция успешно реализуется как в сценическом, так и спонтанном монологах. Даже обычное повседневное использование языка, любая непринужденная беседа «предполагает осуществление господства, т. е. влияния на восприятие мира и способ его структурирования собеседником» [8: 89].

Конечной целью одного и другого вида монолога является оказание воздействия на слушающих или зрителей, однако в случае со сценическим монологом от актера требуется владение техникой перевоплощения. «Суть творчества актера состоит в искусстве временного перевоплощения его в тот образ, который создан им путем тщательного изучения определенного героя пьесы, отражающего идею всего произведения, а вместе с нею и некоторое явление социальной действительности» [4: 5].

Одной из основных особенностей воздействия сценического монолога является тот фактор, что на сцене соотношение между говорящими и слушающими иное, чем в жизни. Монолог на сцене имеет двойную направленность: он ориентирован и на партнера, и на зрителя. Актер должен действовать в полном соответствии с идейным замыслом автора, экспозицией режиссера, своим собственным воображением, представлением о роли. Продуктивное и целенаправленное действие, понятно, не может быть полноценно выражено иначе, как только совокупностью словесного и физического действия, взаимно дополняющих друг друга.

Цель речевого воздействия, по А.А.Леонтьеву, состоит в том, чтобы осуществить сдвиг в системе ценностей реципиента. Осуществить это можно, по мнению этого автора, путем введения в поле значений реципиента новых значений, а также путем изменения структуры поля значений, не вводя в него новых элементов, за счет сообщения ему новой информации об элементах и явлениях действительности. И в том, и в другом случае может произойти сдвиг в системе ценностей адресата, что может повлиять и на изменение его поведения. В обоих случаях воздействие на слушающих осуществляется через информирование посредством информативных высказываний, содержащих интеллектуальную информацию. Для такого рода высказываний характерна функция сообщения. Они конституируются из информем – единиц разных языковых уровней и характеризуются информативными свойствами. Подобные высказывания апеллируют непосредственно к интеллекту адресата и, по мнению А.А.Леонтьева, не имеют цели регуляции его поведения [8].

При изучении вышеуказанных теоретических исследований, посвященных анализу рассматриваемых явлений, стало очевидным, что в монологических текстах существуют участки текстов, призванные в силу композиционных особенностей и лексической наполненности оказывать наибольшее воздействие на слушающего без регуляции его поведения. Эти участки текстов, на наш взгляд, представляют собой звуковое отражение главной мысли монолога, выделенной композиционно и на диктематическом уровне, и поэтому назовем их информационными центрами. Информационный центр в нашем понимании представляет собой не часть фразы, несущей «новую» информацию, т. е. рему, а иногда и всю фразу, и две фразы, в которых сосредоточена главная мысль всего монолога. Эти центры, как нам кажется, конституируются из ядерных слов – актуализованных информем – единиц лексического уровня, несущих интеллектуальную информацию и соотносенных со всеми ключевыми (внутренними) словами во всем монологе.

Исследование монологических звучащих текстов, проводимое на основе экспериментально-фонетической методики с привлечением образованных аудиторов-филологов, [11; 13] позволяет аудиторам выявить просодически выделенные участки монологов – своего рода прагматические центры, которые в силу коммуникативной заданности и тематического сегментирования призваны оказывать воздействие на чувства и мысли адресата, а также определить конституирующие их ядра - единицы лексического уровня, наиболее ярко выделенные просодически, являющиеся носителями модально-эмоциональной и интеллектуальной информации.

При изучение видов монологических текстов следует принимать во внимание, что формирование смысловой структуры сценического и спонтанного монологов происходит идентично, а именно в соответствии с общепринятой схемой, когда каждый более крупный уровень смыслового единства включает в себя совокупность элементов менее крупного уровня. Членение же текста на более мелкие компоненты в этих двух видах речевой деятельности происходит по-разному, что связано с различиями в их порождении, при этом членение сценического монолога тяготеет, в целом, к синтаксическому и происходит по схеме:

речевой эпизод – фраза – речевой такт, а спонтанного монолога – не совпадает с синтаксическим и осуществляется по схеме: фоноабзац – фраза – интонационная группа.

При изучении композиционной схемы монологических текстов следует учитывать, наличие информационных центров, а на просодическом уровне – прагматических. Наличие и тех, и других, свойственно обоим видам монолога, плотность последних, однако, в сценических монологах выше. Помимо этого, исследование монологов на просодическом уровне даёт возможность констатировать, что наличие яркой просодической выделенности отдельных участков монологов создает их экспрессивную выделенность и принадлежность, таким образом, к прагматически ориентированным текстам. Усиление прагматического эффекта в таких монологах осуществляется за счет использования не только лингвистических (высота тона, громкость произнесения, темп, тембр голоса), но и паралингвистических сенсориализаторов, таких как мимика, жесты, телодвижения, которые призваны вызвать сценическое переживание, столь необходимое для того, чтобы зритель воспринимал поведение актера не только как зрелище, но и как часть жизни, вызывающее у него верную эмоциональную реакцию сопереживания. В этой реакции, как известно, скрыта основная сила воздействия театра на зрителя.

Нами были рассмотрены некоторые особенности исследования смысловой структуры и эффекта воздействия в сценических и спонтанных монологах. Следует заметить, что эти явления с лингвистической и психологической точек зрения представляют собой два различных вида речевой деятельности. Эти различия, определяются, главным образом, различиями в ситуациях общения и различной мотивацией и, как следствие, различиями в их порождении. Дальнейшее изучение данных феноменов и их отличительных характеристик является, безусловно, перспективным и даст значительный материал для разнообразных обобщающих исследований как в области общей лингвистической теории, так и в сферах прикладного и коммуникативного направлений лингвистики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики. – Київ: Академія, 2004. – 342 с.
2. Выготский Л. Психология развития человека. – М.: Смысл, 2005. – 1136 с.
3. Ершов П. М. Технология актёрского искусства. – М.: ВТО, 1959. – 308 с.
4. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 160 с.
5. Кашкин В. Б. Сопоставительные исследования дискурса // Концептуальное пространство языка. – Тамбов: ТГУ, 2005. – С.337-353.
6. Крылова Л. В. Лингвистические особенности монологического высказывания в драме: Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1980. – 16 с.
7. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука 20 века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 144 – 238.
8. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 288 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 686 с.
10. Молчанова Н. С. Внутритекстовые семантические связи слов в монологических высказываниях: Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 2005 – 24 с.
11. Морозова Г. В. Понятие темпо-ритма сценического действия. – М.: МГИ, 1968. – 47 с.
12. Орлов Г. А. Современная английская речь. – М.: Высшая школа, 1991. – 240 с.
13. Соколова М. А. и др. Теоретическая фонетика английского языка. – М.: Высшая школа, 1991. – 240 с.
14. Якобсон П. М. Психология сценических чувств актера. – М.: Худож. лит., 1936. – 215 с.
15. Якубинский Л. П. О диалогической речи // Якубинский Л. П. Избранные работы: Язык и его функционирование. – М.: Наука, 1986. – С. 17 – 58.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Рябошук – аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету.

Наукові інтереси: теорія комунікації, теоретична та прикладна лінгвістика.

РЕКЛАМНЫЙ ТЕКСТ В СВЕТЕ ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ

Яцзе ЦЗАН (Одесса, Украина)

Стаття присвячена актуалізації мовленнєвих актів в російському комерційному рекламному тексті. Під час сприйняття рекламного тексту відбувається взаємодія двох, трьох, чотирьох мовленнєвих актів, де останньою ланкою є спонування, що обумовлює прагматичну установку.

This article is dedicated to the updating of speech acts in the Russian commercial advertising text. With the perception of advertising text interaction of two, three, four speech acts, where the last component is the causing motive, pragmatic installation, occurs.

Известно, что термин **прагматика** введен в лингвистику в конце 30-х гг. XX века Ч.У. Моррисом как название одного из разделов семиотики, которую он разделил на семантику, изучающую отношение знаков к объектам, синтаксику – раздел о межзнаковых отношениях и прагматику, исследующую отношение к знакам говорящих. В 60-х - нач. 70-х гг. прагматика испытала влияние идей Ч.С.Пирса, формировалась в свете логико-философских теорий речевых актов Дж.Остина, Дж.Р.Сёрля, З.Вендлера и др. [3; 8; 10; 13; 14; 15].

В прагматике языка особенно интенсивно исследуются два центра - субъект речи и адресат речи, а также связанные с ними «точки референции», выражающиеся дейктическими словами, местоимениями, временами глагола и т.д.

Теория речевых актов (далее ТРА) сложилась в рамках лингвистической философии как философского течения неопозитивизма, распространившегося в Великобритании под влиянием идей Л.Витгенштейна и Дж.Мура. Основоположником ТРА стал английский философ, логик и неопозитивист Дж.Остин. Его идеи воплотились и получили развитие в трудах американского логика Дж.Сёрля, в частности, в его монографии «Речевые акты» [20]. ТРА получает дальнейшее осмысление в трудах английского логика П.Ф.Стросона, а чуть позже - многочисленных публикациях американских, европейских, в том числе и российских ученых [1; 11; 13; 14; 15; 16; 17].

Объектом ТРА является *речевой акт* – "целенаправленное речевое действие, совершаемое в соответствии с принципами и правилами речевого поведения, принятыми в данном обществе; единица нормативного социоречевого поведения, рассматриваемая в рамках прагматической ситуации" [1: 412].

Главная идея ТРА сводится к тому, что мы, произнося предложение в ситуации общения, совершаем некоторое действие или, точнее, действия; приводим в движение артикуляционный аппарат, упоминаем людей, места, объекты, сообщаем что-то собеседнику, веселим или раздражаем его/ее, просим, обещаем, приказываем, извиняемся, порицаем; причем эти действия обусловлены намерением или интенцией говорящего [7: 163]. Исходя из этого, в структуре речевых актов с минимальными вариациями выделяются *локутивный, иллокутивный, перлокутивный акты*.

Речевой акт в отношении к используемым в его ходе языковым средствам выступает как *локутивный акт*. Он трактуется по-разному: по Дж.Сёрлю [15; 20: 23-24], этот акт осмысляется как собственно акт произнесения, или *акт высказывания и пропозициональный акт*, включающий референцию и предикацию. Кент Бах и Роберт Харниш в своей модели речевых актов также выделяют *акт высказывания и локутивный акт* [19].

Иллокутивный акт является центральным понятием ТРА. Он представляет собой действие, совершаемое человеком в процессе речи и посредством речи [11: 24], и соотносится с коммуникативным намерением или интенцией говорящего, совмещая целенаправленность с выражением пропозиционального содержания высказывания. Сущность этого акта отражается в речевом акте как его иллокутивная сила или иллокутивная функция. Сюда же включается ряд компонентов: иллокутивная цель, способ достижения цели, интенсивность иллокутивной силы, предварительные условия, условия пропозиционального содержания, условия эффективности и успешности, определяемые правилами социального поведения, нормального входа и выхода, условиями искренности для говорящего и слушающего [7: 163].

П.Стросон полагает, что иллокутивный акт отличается от локутивного признаком целенаправленности, и от перлокутивного - признаком конвенциональности [16: 131-132].

С момента возникновения ТРА большое внимание исследователей привлекали любопытные свойства глаголов, обозначающих то или иное речевое действие. Такие глаголы получили название перформативных. Однако перформатив не является иллокутивным актом, он только тесно связан с ним. В настоящее время в литературе о перформативах интенсивно обсуждаются два направления, одно из которых называется перформативной гипотезой (в глубинной структуре любого высказывания находится перформативный глагол и его актанта, определяющие тип речевого акта [7: 165]), а второе - прагматической гипотезой (смысловые компоненты присутствуют в самой ситуации, а не в высказывании [2: 32]).

Перлокутивный акт выражает результат речевого воздействия, которого говорящий интенционально достигает, выполняя локутивный и иллокутивный акты: поздравляет, убеждает, угрожает, обещает, заключает пари, выносит приговор и т.д. Отметим, что реализации перлокутивного акта бывают успешные, или эффективные, и неуспешные, или неэффективные. Успешной является такая реализация перлокутивного акта, в результате которой появляется перлокутивный эффект. Если же реализация перлокутивного акта не приводит к появлению перлокутивного эффекта, она является неуспешной.

В современной ТРА используется и более широкое понимание перлокутивного эффекта как реакции адресата вообще. Перлокутивный эффект как тип результирующей реакции квалифицируется также двояко: либо как изменение психического состояния адресата, либо как изменение в сознании и поведении в соответствии с иллокуцией или вне зависимости от нее [12: 60].

Осмысление перлокутивного акта как двоякой результирующей реакции адресата стало важным шагом к осознанию речевого акта не только как направленной передачи информации к пассивному или к следующему за иллокутивной силой адресату, но и как движения к конечной цели - управлению деятельностью собеседника. Если Дж. Остин и Дж.Сёрль считали все речевые акты иллокутивными и не рассматривали перлокутивного аспекта речевых актов, то теперь в теории речевых актов могут быть вычленены иллокутивный и перлокутивный акты: первый воплощает намерение, второй - возможность воздействия.

В трудах О.Г. Почепцова соотношение между речевыми актами показано при помощи следующей схемы [11: 57-58]:

Схема дает представление о неразрывности локутивного и иллокутивного актов; «перлокутивный акт, в отличие от иллокутивного акта, связан не просто с локутивным актом, а с локутивно-иллокутивным гиперактом» [11: 58].

Практически все лингвисты, занимавшиеся ТРА, пытались построить классификацию типов речевых актов по их иллокутивной направленности, коммуникативному намерению и другим признакам [11; 18; 20; 21;]. Сопоставив все классификации, мы посчитали целесообразным выделить 5 типов речевых актов, которые с разной частотностью фиксируются в рекламных текстах:

1. Информативные речевые акты, сообщения (репрезентативы/ассертивы, вердиктивы), например, *Дождь идет*;
2. Акты побуждения (директивы, экзерситивы), например, *Остановите!*, с точки зрения требования информации, т.е. вопрос: *Который час?*;
3. Акты принятия обязательств (комиссивы), например, *Обещаю вернуть деньги вовремя*;
4. Акты, выражающие психологическое и эмоциональное состояние (экспрессивы), например, *Поздравляю вас с повышением*, с точки зрения формулы социального этикета (бехабитивы): *Извините за рассеянность*;
5. Акты-установления (декларации, экспозитивы), такие, как назначения на должность, присвоение имен и званий, вынесение приговора и т. п., например, *Я объявляю вас мужем и женой*.

Осмысление рекламного текста в прагматическом аспекте только начинается [4; 5; 6; 9]. Впервые предпринимается классификация актуализированных речевых актов в русском коммерческом рекламном тексте.

Являясь прагматическим текстом, рекламный текст объединяет признаки всех родов словесности и обладает огромной силой психологического воздействия на общество. Поэтому целью данной статьи является осмысление взаимодействия речевых актов в вербальной части рекламного текста, выявление смысловых отношений между ними, а также определение наиболее частотных прагматических знаков. Наблюдения над структурой и содержанием коммерческих рекламных текстов позволило разделить их на следующие группы, где вышеперечисленные пять классов могут в разных сочетательных наборах присутствовать в рекламном тексте:

1) все компоненты рекламных текстов представляют реализацию двух речевых актов. Такими текстами в большинстве случаев пользуются при рекламировании духов, сигарет, драгоценностей, часов, белья, одежды и т.д. В этих рекламных текстах вербальная часть часто представлена только названием компании или товара с заголовком и/или слоганом, а визуальная часть – это рекламируемый товар со своеобразным персонажем. Визуальная часть тесно связана с вербальной частью: персонаж, занимающий центральное место в визуальной части, не случаен: его выбор предопределен позиционированием, обычно он является предполагаемым потенциальным потребителем. Например, в рекламном тексте *ESCADA* (парфюмерия), представляющем одноименную торговую марку, превалирует визуальная часть, а вербальная компактна: логотип *ESCADA* и слоган *"Восхитительный женский аромат"*, содержание которого соответствует первому типу речевых актов – информативному речевому акту – сообщение (1). Кроме того, в этом рекламном тексте есть еще одна важная информация – это свежий зеленый цвет, который составляет фон, является цветом духов, платья и глаз персонажа. Зеленый цвет обладает свежестью, это цвет природы, символ жизненности, знак молодости. Становясь цветом духов, зеленый цвет сообщает информацию о характере и составе рекламируемого продукта – свежем букете запахов природного характера, с которым ассоциируется персонаж – потенциальный потребитель – молоденькая девушка. Известно, что любой рекламный текст создается с одной целью – сформировать у адресата представление о товаре и его преимуществах и подтолкнуть к решению приобрести предмет рекламы. Поэтому визуальная часть, а также субстантив аромат, атрибутив восхитительный заголовка на имплицитном уровне актуализируют речевой акт побуждения (2) у реципиента. Рекламный текст должен обладать таким конститутивным признаком, как вовлекающая сила. Большой вовлекающей силой обладают заголовки и/или слоганы. Так, заголовок *"WHISKAS IMMUNO. ЗИМОЙ и ЛЕТОМ с ИММУНИТЕТОМ"* привлекает внимание потребителей важной информацией (1) – уникальное торговое предложение (УТП) "WHISKAS IMMUNO позволит укрепить

иммунитет" отличает рекламируемый товар от других товаров данной марки или товаров конкурентов и повторяется в основном тексте "Ослабленный иммунитет – причина ..." и в упаковке товара "Укрепляет иммунитет каждый день". Кроме того, основной текст имеет черты научно-популярного стиля, т.е. в нём используются общеупотребительные медицинские термины: "Ослабленный иммунитет – причина множества заболеваний не только у человека. WHISKAS Иммуно – это инновационный продукт с полезными лактобактериями, которые улучшают пищеварение, стимулируют иммунную систему и помогают оберегать организм кошки от инфекций. Защита не обязательно должна быть сложной." Перспективным аспектом исследования речевых актов являются косвенные речевые акты, отмечает Дж. Р. Сёрль, передача говорящим слушающему большего содержания, чем то, которое он реально сообщает [14: 197]. И так, первое и последнее предложение представляют косвенные речевые акты и на поверхностном уровне убеждают реципиента в том, что "Ослабленный иммунитет – причина множества заболеваний не только у человека, но и у животных" и что "Защита можно быть простой". На глубинном уровне при помощи импликации актуализируется акт побуждения (2), который формируется на заинтересованности адресата в уникальных свойствах рекламируемого продукта. Так реализуется целеустановка – приобрести предмет рекламы. Исходя из этого, косвенный речевой акт произведен от прямого реального сообщения. Поэтому разграничивают иллокутивную силу (интенцию говорящего) и иллокутивный речевой акт как иллокуцию самого акта [12: 62]. В слогане данного рекламного текста "*Ваша киска купила бы Whiskas*" иллокутивная сила – побуждение, речевой акт – сообщение;

2) все компоненты рекламных текстов представляют реализацию трех речевых актов. Между этими речевыми актами могут наблюдаться причинно-следственные, условные, результативные отношения и т.д.

В рекламном тексте **Baileys** (торговая марка алкогольного напитка) наблюдаются причинно-следственные отношения между такими речевыми актами, как сообщение (1), экспрессив (4) и побуждение (2). Эти отношения можно представить следующей формулой: 1,4–2. Акты побуждения часто являются конечным звеном, которое обеспечивает рациональное воздействие рекламного текста на потребителя – принять решение о приобретении товара. Вербальная часть рекламного текста сообщает нам немного фактуальной информации (1): данный текст лишен основной части. Присутствуют заголовок "*Вечер после работы. Лучшие в компании с Baileys*", эхо-фраза "*Лед в бокале, тепло в общении*" и логотип **Baileys**. Акты побуждения (2) актуализированы во второй части заголовка "*Вечер после работы. Лучшие в компании с Baileys*" и эхо-фразы "*Лед в бокале, тепло в общении*". Обстановка, изображенная в визуальной части рекламного текста, отражает четвертый тип речевых актов – акты, выражающие психологическое и эмоциональное состояние (экспрессивы/ бегахбитивы). Визуальная часть представляет собой своеобразный коллаж, где совмещаются два пространства в одном временном среде – разветвление времени на изобразительном уровне. Группа молодых людей, непринужденно расположившихся на диване, ведет оживленную беседу (у них в руках бокалы, неподалёку столик с предметом рекламы). Пространство помещения вмонтировано в другое пространство – урбанистическое: персонажи рекламы оказываются посредине оживленной улицы. Блещат огнями десятки реклам, мчащиеся автомобили, окна домов – наступает вечер. Значит, осуществляется привязка предмета рекламы к потребительской группе, к конкретным людям, живущим, как и адресат рекламы, в линейном необратимом континууме. Причинно-следственное отношение легко прогнозируется благодаря тесной обратимой взаимосвязи между визуальной и вербальной частями: 1,2–4; 4 1,2. Следовательно, визуальная часть наделяется первым, вторым речевыми актами, а вербальная четвертым классом – экспрессивом. Таким образом, каждый структурно-содержательный компонент рекламного текста этой группы имеет три класса речевых актов. Однако, если данные классы являются успешными для потенциального потребителя, то последним звеном в цепочке речевых актов будет такой класс, который рационально воздействует и побуждает адресата рекламы приобрести рекламируемый продукт - побуждение (2).

Такое же соотношение между речевыми актами наблюдается в рекламном тексте *Carl F. Bucherer* (часы). Однако здесь формула такова: 1,5–>2. Первой и второй классы речевых актов – акт сообщения (1) и акт побуждения (2) отражены в каждом компоненте вербальной части рекламного текста, т.е. в заголовке "*Модель для путешествий: Patravi TravelTec GMT – запатентованный механизм с функцией индикации времени 3-х часовых зон*", в основном тексте "*Новая модель часов Patravi TravelTec GMT уникальна в истории часового искусства. Время 3-ого часового пояса устанавливается одной кнопкой и регулируется в зависимости от того полушария, в которое ... Новый шедевр от Carl F. Bucherer идеально подходит и для тех, кто часто путешествует, и для настоящих ценителей сложных часовых механизмов*", в слогане "*для тех, над кем не властно время*". Кроме того, в этом основном тексте наблюдается еще один класс речевых актов – акт установления, ранжирования предмета рекламы (5) "*Новая модель часов Patravi TravelTec GMT уникальна в истории часового искусства*". Акт установления (5) актуализирован на имплицитном уровне в слогане "*Для тех, над кем не властно время*".

3) компоненты рекламных текстов представляют реализацию четырёх речевых актов в разных сочетательных наборах для каждого из структурно-содержательных компонентов рекламного текста.

В рекламном тексте косметической марки OLAY заголовок "Скрывать свой возраст?" и подзаголовок "OLAY Total Effects 7+ сделает это за Вас" представляют диалог успешного речевого акта. Заголовок является вопросом рекламного персонажа, а подзаголовок - ответ производителей предмета рекламы.

Речевой акт может быть как прямым, так и косвенным, «когда говорящий подразумевает одновременно и прямое значение высказывания, и нечто большее, а само высказывание имеет две иллокутивные функции» [14: 195]. Поэтому заголовок в виде вопроса представляет, скорее, несобственно-прямую речь - каждая женщина хочет выглядеть молодо. Заголовок, таким образом, приобретает некоторое обобщенное значение, так как с проблемой улучшения кожи лица сталкивается каждая женщина зрелого возраста. Здесь актуализированы сообщение (1), побуждение (2) и экспрессив (4). Подзаголовок и часть основного текста связаны причинно-следственными отношениями; причиной является состояние кожи: "морщины и морщинки, пигментные пятна, тусклость кожи, цвет лица, текстура, сухость, поры". Семь причин - это количество отражено в названии предмета рекламы. Подзаголовок "OLAY Total Effects 7+ сделает это за Вас" содержит комиссив (3). Этот класс речевых актов (3) воплощён вместе с побуждением (2) и в части основного текста: "Витамины B3, B5, E, C и минералы эффективно борются со всеми 7 признаками возрастных изменений кожи". Экспрессив (4), заявленный в заголовке, получает развитие в завершающей части основного текста: "OLAY Total Effects 7+ хранит твой возраст в секрете!". Сообщение (1) реализуется в эхо-фразе "твоя кожа любима" и части основного текста; этому способствует и использование общеупотребительных медицинских терминов: "Инновационная формула OLAY Total Effects 7+ обогащена коктейлем из 7 витаминов и минералов. Витамины B3, B5, E, C и минералы...". Таким образом, в рекламном тексте наблюдается совокупность, взаимодействие речевых актов (1, 2, 3, 4). Они вступают в отношения двоякого рода: во-первых, наблюдается детерминация речевых актов в таких структурно-содержательных компонентах рекламного текста, как: заголовок (1,4-2), подзаголовок (1→3), основная часть (1 2, 1 3); во-вторых, речевые акты, повторяясь, пронизывают весь текст рекламы, формируя у её адресата прагматическую установку.

Таким образом коммерческий рекламный текст представляет эксплицитную/имплицитную реализацию речевых актов в разных комбинациях. Возможна актуализация двух, трёх, четырёх речевых актов. Сквозным речевым актом является акт сообщения – ведь каждый рекламный текст содержит фактуальную информацию. Акт побуждения является обязательным и составляет последнее звено в цепи взаимодействия речевых актов, так как завершает формирование целеустановки в коммерческом рекламном тексте.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Речевой акт // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 2002. – С.412–413.
2. Богданов В.В. Иллокутивная функция высказывания и перформативный глагол // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин: Изд-во КГУ, 1983. – С.27–38.
3. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С.238–250.
4. Корнева Ю.Б. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні особливості мови реклами в сучасній французькій мові: Дис. канд. філол.наук: 10.02.05. –К., 1997.–165 с.
5. Корнева Ю.Б. Комунікативно-прагматична організація тексту реклами // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту. Романогерманська філологія. –1997.–№5.–С.70–72.
6. Лиса Н.С. Прагматична спрямованість рекламного знака на лексичному рівні мови (на матеріалі англословної реклами) // Мова і культура. Випуск 8. Том.ІІ: Психологія мови і культура мови і засади масової комунікації. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С.286–289.
7. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК Гнозис, 2003. – 208с.
8. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 25–129.
9. Охріменко В.І. Лінгвокогнітивні та прагматичні аспекти аргументації в іспаномовній рекламі: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.05/ Київ. нац. ун-т ім.Т.Г.Шевченка. – К., 2002. – 21 с.
10. Пирс Ч.С. Элементы логики. Grammatica speculativa // Семиотика. – М.: Радуга, 1983.–С.
11. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. – К.: Высш. шк., 1986.–115с.
12. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. –К.: Фитосоциоцентр, 2002. – 335 с.
13. Сёрль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С.170–194.
14. Сёрль Дж.Р. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. –Вып.17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С.195–222.
15. Сёрль Дж.Р. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. –Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 151–169.
16. Стросон П.Ф. Намерение и конвенция в речевых актах // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986.–С.130–150
17. Сусов И.П. К предмету прагмалингвистики // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин: Изд-во КГУ, 1983. – С.3–15.
18. Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford, 1962.
19. Bach K., Harnish M.R. Linguistic Communication and Speech Acts. –Cambridge. MA. 1979.
20. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. –Cambridge. 1969.
21. Wunderlich D. Methodological Remarks on Speech Act Theory // Speech Act Theory and Pragmatics. – Dordrecht: Boston, 1980. – P.291–312.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яцзе Цзан – аспірантка кафедри російської мови філологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: структурно-змістові компоненти російського комерційного дискурсу.

**ПОНЯТТЯ ПРОФЕТИЗМУ ТА ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРОФЕТИЧНОГО ТЕКСТУ**

Олеся ЧЕРХАВА (Львів, Україна)

У статті розглянуто поняття профетизму в аспекті філософії, естетики, теології, досліджено етимологію слова “пророк” та концепцію пророка у релігійному дискурсі, подано власну дефініцію феномену профетизму.

The article is devoted to the notion of prophetism in the aspect of philosophy, aesthetics, religion, also etymology of word “prophet” and conception of the prophet in the religious discourse, the definition of phenomenon prophetism are given.

Дослідження профетизму в аспекті лінгвістики тексту неможливе без залучення суміжних із філологічною наукою гуманітарних наук – філософії, естетики, семіотики, теології, психології та ін. Його теоретичним підґрунтям слугують філософсько-естетичні теорії К.-Г.Юнга (провіденційний тип творчості), М.Бердяєва (профетична духовність), Ф.Ніцше (діонісійське начало творчості), С.К’еркегора (поет-пророк), Октавіо Паса (синтез релігійного й естетичного досвідів), М.Еліаде (містичні практики архаїчних народів), К.Ясперса (філософська концепція пророків; помежова ситуація), В.Кандинського (схематичне зображення духовного життя людства)[7: 20].

Термін профетизм (з грецької “profethi” – той, хто говорить від іншої особи) першопочатково виник у теологічній науці, де вживався на позначення пророкування вищого рівня від імені Божественної сутності [7: 43]. Відомий німецький філософ Карл Ясперс обґрунтував нову концепцію пророків, за якою вони, сповіщаючи людству Слово Боже, мали підвести його до наступної фази розвитку і звершити її [8:45].

Російський філософ Микола Бердяєв визначає профетизм як особливий тип духовності, в якому відкривається здатність до передбачення майбутніх подій. Він стверджує, що профетичне знання є несвідомим знанням-переконанням про певні майбутні події, яке отримується через внутрішнє одкровення: “Профетизм – це богонатхненність, слухання внутрішнього голосу Бога про долю світу, людства і народу, про грядуще. Людина профетичного натхнення самотня, її часто «побиває камінням» той народ, якому вона служить, але вона духовно-соціальна, звернена до суспільства. Шлях людського профетичного натхнення не є шляхом методичного сходження, це шлях внутрішнього осяяння. М.Бердяєвим висвітлено загальну спрямованість профетизму на майбутнє, певну подію в майбутньому, через призму якої сприймається минулий і сучасний досвід. Він поділяє профетизм за ознакою настроєвості на оптимістичний і песимістичний; за поведінковою ознакою – на активний і пасивний. Філософ вказує, що релігійний профетизм – це прототип загального протетичного знання і зустрічається у філософії, літературі, мистецтві, соціальному житті. За Бердяєвим, профетизм – це також орієнтація на майбутнє, певну подію в майбутньому, через призму якої сприймається досвід минулого та сучасний досвід. Профетизм може бути оптимістичним – коли майбутнє несе воздаяння, розставляє крапки над “і”, виявляє зло і добро, правду і брехню; песимістичним – пуста, чорнота, перемога зла. Бердяєв також виділяє активний і пасивний профетизм. Поведінкові реакції залежать від бачення майбутнього.

Філософ вказує на те, що одним із підґрунть християнської віри є пророцтво: “І ми маємо різні дари, згідно з благодаттю, даною нам: коли пророцтво, то виконуй його в міру віри” (Рим., 12: 6). І тут же говорить про те, що творчість, “творче відкриття генія в людині є до певного часу секуляризоване пророцтво, якому повинно бути повернено його священне значення” [1: 98].

Згідно з філософською концепцією М.Гайдеггера ідеалом поета-пророка є той майстер слова, який через мову передає істину “речей-в-собі” й одночасно розгортає мову з “речі-в-собі” у “річ-для-чогось” [3: 87].

Пророцтво є одним із тих феноменальних явищ, доказ можливості яких полягає у їх існуванні. У свою чергу, доказом існування є наявність знань, які можна набути лише нераціональним шляхом – через вихід за межі самого знання і свідомості. Цей вихід можливий лише через естетичний і релігійний досвід, який передбачає наявність певних психологічних показників, що часто обумовлені фізіологічними. Йдеться, в першу чергу, про аскетичний спосіб життя, що забезпечує відсутність або максимальне обмеження будь-яких пристрастей. Натомість вся енергія людини йде на занурення у мікрокосм у процесі медитування, яке має форми власне медитації, молитви, зосередження на певному образі, звуці, явищі тощо. Метою будь-якого медитування, навіть стихійного, є *вихід за межі логічно структурованої свідомості, зняття пріоритету логічного контролю*.

Починаючи з первісних часів, на так званому “примітивному” рівні у кожному суспільстві існувало шаманство, знахарство, магія, однією із феноменальних здатностей яких було провіщення майбутнього [10: 116]. Особливу силу мало слово, що виходило з уст людини, наділеної здатністю “спілкуватися з

богами". Дослідники доводять, що у стані транс, викликаного певними ритуалами, досягається *зняття переваги раціонального контролю* у людській психіці, і відбувається вихід на інші рівні свідомості. Відомий вчений М.Еліаде шляхом аналізу зібраного матеріалу містичних практик різних народів доводить, що вибір шамана відбувався за двома критеріями, які часто співіснували: спадковим і випадковим – власне за "вказівками" духів, що наділяли обранця певними ознаками: специфічною психічною організацією, пророцькими видіннями, здатністю до знахарства тощо. Але визначальним досвідом, що його мали пережити вибрані, був екстатичний досвід. Знавець екстатичних технік, за архаїчними уявленнями, мав владу над часом і простором. Душа під час екстазу могла долати величезні відстані як у земному, так і в уявному часопросторі. У різних релігіях світу існує безліч способів "спілкування" з богом або переживання бога як би він не називався людською мовою. Вирізняють кілька ступенів поринання у цей духовний стан благодаті, вищими з яких у християнстві є "просвітління" й "одкровення". Згаданий стан триває секунди або кілька хвилин, проте за цей час людині відкривається цілісне бачення і розуміння світу, в єдності минулого, сучасного і майбутнього. Особливе місце займає пророцтво в античні часи, коли без звернення до оракула не вдавалися не тільки до приватних, а й державних починань. Увесь грецький світ приносив жертви і багаті подарунки, бажаючи почути пророцтво. Поширеність цієї традиції зумовлена тією специфікою античної міфології, що у ній боги і люди є рівнозначно повноцінними героями міфічних переказів. Тому пророцтву надавалося значення засобу спілкування людини з богами.

Виголошували й тлумачили пророцтва здебільшого жерці в певних місцях при храмах богів. Ці місця, як і самі пророцтва, називалися оракулами (лат. *oraculum* від *oro* – говорю, прохаю). Найвідомішим еллінським оракулом був Дельфійський, розташований біля двох скель Федріад Парнаського пасма, славилися також оракулами Патара в Лікії, Дідіми біля Білета, Фіви, Кларос біля Колофона та ін. Спеціальні жерці складали з тих слів вірші гекзаметром, які часто мали двозначний або загадковий зміст.

Ще одним видом пророцтв були *сни*, що посилалися, за міфологічними віруваннями, богами, щоб вказати своїм смертним улюбленицям вихід із складного становища.

У грецькій і римській міфологіях як люди, так і боги були безсильними перед рішенням Долі, яку уособлювали три сестри-мойри (у грецькій міфології), або парки (у римській) – людиноненависниці. Вони ткали, відміряли і відрізали нитку долі за власним розсудом, не керуючись ніякими логічними чи чуттєвими законами [4: 57].

Всесвітньо відомий також образ троянської провидиці Кассандри, яка отримала дар яснобачення від закоханого в неї Аполлона, проте, не отримавши взаємності, була покарана тим, що ніхто не вірив її пророцтвам.

У *східних релігійно-філософських системах*, на відміну від християнського канону (буде розглянуто далі), пророцтво трактується не як дар, а як результат інтенсивного духовного зростання особистості та досягнення нею певного стану духу, що відкриває здатність до прозріння. Це зумовлено тим, що східна культурна традиція має інтравертну спрямованість, орієнтується на внутрішню суб'єктивну реальність.

У західній культурі феномен профетизму знаходить найповніший вияв у *християнській релігії*. Багато теологів і дослідників Нового й Старого заповітів відзначають визначальний вплив пророцької течії на формування релігії нової якості. Біблія пояснює виникнення пророцького руху внутрішніми закономірностями давньоєврейської історії і релігії: Бог через обраних людей – пророків – бажав повернути свій народ на істинний шлях віри [5: 92].

Разом з тим в ХХ столітті виникла нова *філософська концепція пророків*, за якою вони мали місію сповіщати людству Слово Боже, підвести його до наступної фази розвитку і звершити її. Теорію обґрунтував німецький філософ Карл Ясперс. У світовій історії він виділив центральну вісь, певний переломний період в історії людства, що приблизно відноситься до 500 року до н.е. Це був потужний прорив у еволюції людства і здійснений він був завдяки майже одночасній з'яві у трьох світових культурах Індії, Китаю та на Заході духовних проводирів, серед яких у Палестині окремо виступали пророки Ілля, Ісаїя, Ієремія та ін. У працях Карла Ясперса означений час називається "вісьовим" (із 800 по 200рр. до н.е.) [11: 195].

Етимологія слова "пророк" досліджена частково. Єврейською це "nabi" (оратор, призваний посланець), в грецькій слово "nabi" перекладається як "profethi" (той, хто говорить від іншої особи) – пророк вищого рівня, що на пряму говорить з Богом. Не випадково і називалися вони "ораторами". *Всі свої богонатхненні одкровення пророки робили у вигляді імпровізованих промов в поетичній формі з рефренами, приспіваними і вигуками*. Самі пророки ніколи не записували власних промов, це пізніше робили їх учні, прагнучи зберегти набуток учителя. Лише Ієремія спробував записати промову до виступу, що для Стародавнього Сходу було незвичайним і випереджало практику грецьких ораторів [9: 302].

Пророки володіли особливим досвідом одкровення, коли Слово Боже ставало виразним внутрішнім голосом, що владно звучав у душі обраного. Цей голос захоплював його, наполегливо вимагав сповіщати волю Божу людям. Але, на відміну від містиків, пророки не переживали злиття з Богом, вони чітко відрізняли власні думки і бажання від того, що їм відкривалося.

Влада пророчого слова мала вище походження, саме тому пророки насмілювалися сповіщати Божу волю від Його особи, починаючи промову формулою: "Так говорить Господь". Відомий теолог О.Мень

говорить, що всі пророки були геніальними поетами, хоча із біблійних текстів ми знаємо, що, наприклад, Мойсей був “тяжкоустий і тяжкоязикий”, отже те, що промови свої пророки сповіщали в заримованій формі свідчить в першу чергу про першоджерело: Божий Дух (“Дух Господа Бога на мені, бо Господь помазав Мене благовістити сумирним...”, Іс. 61:1). Зокрема, у пророцтвах мало місце своєрідне скорочення хронологічної перспективи. Вивищуючись над часом, пророки бачили майбутнє настільки чітко, що воно здавалося їм ближчим, ніж повинно було здійснитися насправді.

Зокрема, у пророцтвах мало місце своєрідне скорочення хронологічної перспективи. Вивищуючись над часом, пророки бачили майбутнє настільки чітко, що воно здавалося їм ближчим, ніж повинно було здійснитися насправді.

Семантичний спектр терміну “пророк” поступово розширювався. У залежності від того, на що перенести акцент (на екстаз, одухотворені висловлювання, передбачення майбутнього, досвід видінь, гнівний соціальний критицизм, відчуття абсолютного діяння, апокаліптичні очікування і т.п.), пророками можуть бути названі найрізноманітніші особистості.

У вузькому значенні під пророцтвом розуміють *релігійний профетизм*. Він пов’язаний із динамічною концепцією Бога, розумінням волі одночасно божественної і людської як конституційного фактора релігійної реальності, *відношенням до темпорального процесу* як кристалізації есхатологічних і месіанських сподівань. Авторитет пророка обумовлений *благодаттю одкровення*. Профетичний стан може з’являтися спонтанно. Інколи він викликається різноманітними техніками. Пророки часто опираються поклику зверху, своєму внутрішньому голосу (Мойсей, Амос, Ієремія серед єврейських пророків, шамани), але вища сила все-таки примушує їх передавати потрібне повідомлення. Ця сила безпосередньо надає їм святості, тоді як святість жерців, священників, монахів чи мучеників надається посередництвом походження, посвячення, рішення відмовитися від світського життя, страждань.

Профетизм відрізняється від близьких понять: *есхатологія* – вчення про кінцеву долю людства та Всесвіту; *футуризм* – напрям у мистецтві, що формалістичним способом зображував механізоване майбутнє (виник під впливом НТР); *міленаризм* – вчення про тисячолітнє Царство Боже на Землі (Об’явлення св. Івана Богослова); *месіанізм* – вчення про майбутнє спасіння людства або певної релігійної чи національної групи Божим посланцем – месією; *інтуїтивізм* – спосіб пізнання за допомогою інтуїції; *містицизм* – релігійно-філософський світогляд, що ґрунтується на вірі у здатність людини вступати в контакт із вищою духовною силою – Богом; *провіденціалізм* (від лат. *providentia* – передбачення, провидіння) – форма ідеалістичної філософії історії, що трактує причини суспільних подій як прояв вищої волі, а їх сутність – як наперед визначений намір Бога [9: 205].

У контексті аналізу профетичних текстів, так чи інакше пов’язаних із зображенням майбутнього, можна виділити наступні ступені міри феномену “знання наперед”: *логічне передбачення, або прогноз* (можливе насамперед завдяки дії причинно-наслідкових зв’язків, об’єктивних законів, результати дії яких не залежать від часу); *передбачення «випереджаючого відображення»* (радянський фізіолог П.К.Анохін обґрунтував можливість одержання знань про майбутнє на основі здатності живих високоорганізованих організмів до випереджаючого відображення, що здійснюється, на думку вченого, у певній ділянці мозку, яка видає результат багаторазово виконуваної дії швидше, ніж закінчується сама дія); *передчуття, пророцтво* (на відміну від двох попередніх, ці феномени будуються на інтуїтивному відчутті того, що має відбутися, проте вони мають часткове бачення, як, зокрема, говорить апостол Павло: “Бо ми знаємо частинно, і пророкуємо частинно”, 1-е послання Св.Павла до коринтян (13:9)); *віра, надзнання* (метафізичне знання) (впливають із безумовного переконання і охоплюють цілісну ідею, а не частку); *прозріння* (даний ефект постає як наслідок усіх типів досвіду)[6: 134].

Існують спроби дати психологічне обумовлення *дивінації* (від лат. *divinatio* – пророкую, передбачаю) – пророкування майбутнього на основі інтуїції або згідно спостереження за поведінкою птахів та розташуванням внутрішніх органів тварин, які були принесені в жертву, визначити її релігійно-повчальне значення[2: 51].

Таким чином, виникає узагальнена дефініція поняття: профетизмом називаємо духовний феномен, що передбачає реалізацію прогностичної потенції творчої людини до подолання часу – бачення-знання майбутніх подій та явищ і виявляється у релігійному і творчому досвіді, що передбачає зняття раціональної переваги у свідомості людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бердяев Н.А. Истина и откровение. Прологомены к критике Откровения / Русский христианский гуманитарный ин-т / В.Г. Безносова (сост.и предисл.). – СПб., 1996. – 384с.
2. Донини А. У истоков христианства. /Пер. с итал. – М.: Политиздат, 1989. – 364 с.
3. Копистянська Нонна Хомівна. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. – Л.: ПАІС, 2005. – 368с.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999. – 425с.
5. Мечковская Н.Б. ; Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов., 1998
6. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
7. Плахотнік Наталія Петрівна. Профетичні мотиви в українській поезії ХХ століття (В.Свідзінський, Є.Маланюк, Є.Плужник, В.Стус) : дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005.

8. Подолян Галина Петрівна. Містичний досвід в контексті осягнення моралі як духовного феномена: Дис... канд. філос. наук: 09.00.07 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 183 арк. – Бібліогр.: арк. 166-183.
9. Церква і соціальна комунікація: Найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа (1936-2003) / Український Католицький ун-т; Інститут релігії та суспільства / Михайло Перун (упоряд., наук. ред.), Роман... Скакун (пер. з англ.). – Л.: Видавництво Українського Католицького ун-ту, 2004. – 440 с.
10. Юнг К.Г. Психология бессознательного. / Пер. с нем. – М.: Канон, 1994. – 319 с.
11. Якобсон Роман. Язык и бессознательное. М.: «Гнозис», 1996. – 248 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Черхавя – асистент кафедри іноземних мов національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: категорії профетичного тексту.

ВІДОБРАЖЕННЯ ІГРОВИХ ЖАНРІВ МОВЛЕННЯ У ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі твору Я.М.Стельмаха «Гра на клавесині»)

Ольга САХАРОВА (Київ, Україна)

У статті розглядаються ігрові комунікативні жанри у контексті драматичного тексту. Аналізується багаторівневість жанру (комунікативна мета, минуле, майбутнє). Подано опис мовних засобів реалізації ігрових стратегій та тактик.

Game's communicative genres of a dramatic text are elucidated in the article. Multilayers nature of the genre, consisting of a communicative aim, past and future, is analyzed. Description of the linguistic means of the game's strategies and tactics implementation is given.

Стихія функціонування мови, її реалізація у різних суспільно значущих ситуаціях давно приваблює дослідників, проте системне вивчення комунікативного континуума припадає на останні десятиліття.

Стрімкий розвиток сучасної мовленнєвої генології порушує нові питання у вивченні жанрів, стратегій та тактик спілкування, особливостей використання певних мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях, залежності та взаємозв'язку між конкретними мовними діями та мовною особистістю комуніканта.

Одним із дискусійних питань зазначеного мовознавчого напрямку є проблема класифікації та аналізу мовленнєвих жанрів. На думку Т.В.Шмельової, критеріями виділення жанру, „анкетую” його опису є врахування комунікативної ситуації, зокрема, комунікативної мети, позицій автора та адресата, фактори комунікативного минулого та майбутнього тощо [6]. Проте комунікативна мета може існувати у багатьох вимірах. Крім прагматичного змісту комунікативних ситуацій існує розмаїття вербальних інтеракцій, які або взагалі не передбачають конструктивного продовження, або втілюють комунікативну мету в ігрових формах. Такі особливості спілкування між людьми відзначають багато дослідників, виокремлюючи різновиди ігрових жанрів: артистичний (Н.Д.Арутюнова [2]); флірт, жарт, комплімент, похвальба (А.Вежбицька [4: 105-108]) тощо, що, безперечно, не обмежує репертуар комунікативних ігрових ситуацій.

Феномен гри є наскрізним у житті та діяльності людства. Згідно з концепцією видатного теоретика гри, Йохана Хьойзінга, будь-яка людська діяльність до самих меж нашого пізнання видається лише грою, <...> яка виступає специфічним фактором всього, що нас оточує у світі [7: 9-10].

Особливістю ігрових жанрів є те, що мовець переважно порушує певні конвенції та стереотипи, переносючи умови однієї ситуації на іншу, нехтуючи деякими правилами гри. Комунікативна мета зумовлена, як правило, наміром поглузувати над самим співрозмовником, над його думками, переконаннями, поглядами, або об'єктом глузування стає хтось (чи щось) третій. Іншим різновидом ігрових жанрів є прагнення мовця справити враження на слухача. Тоді реалізується одна з найстійкіших метафор гри – гра на публіку, де зазвичай комунікативний адресат виконує другорядну роль статиста або реквізита [3: 136]. У будь-якому випадку феномен мовної гри ґрунтується на руйнуванні стереотипів. Така трансформація ґрунтується на особистісних рисах комунікативного адресата, здатного перетворити нейтральний комунікативний процес на гру. На думку М.М.Філіпової, комунікативною метою саркастичних жанрів у англійській мові є прагнення принизити співрозмовника [6: 200]. Розмаїття комічних жанрів у слов'янських народів дає перспективу аналізу їх втілення у комунікативних процесах.

Відображення розгортання жанрів у драматичному тексті реалізують різні ситуації: власне комунікативну і текстову. З одного боку, у п'єсах відтворюються реальні (або символічні) події вербальної інтеракції між людьми, що практично ідентифікується з безпосередньою комунікацією. З іншого боку, драматичний текст є художнім завершеним твором, де виявляється цілісність і зв'язність, де ситуації спілкування підпорядковані художній, екзистенційній ідеї, де може бути окреслено кілька рівнів комунікативного минулого, визначену проекцію комунікативного майбутнього, а комунікативні автор і адресат постають художніми образами.

Аналіз ігрового жанру ґрунтується, зокрема, на спостереженнях за текстом драми Я.М.Стельмаха „Гра на клавесині”. Головний персонаж, аспірант Олег, виступає яскравою мовною особистістю, представником ігрової стратегії спілкування, втіленням „мовця-гравця”, що відповідає його віку та емоційному стану.

Олег. Дівчино, вибачте, вам не нудно?

Тоня ковзнула по ньому досить скептичним поглядом, одвернулась.

(Грайливо). Ді-івчино!

Тоня не реагує.

(Змінює інтонацію). Ді-вчи-но! (Проте в нього це виходить мило)

Тоня. (ледь осміхнулась). Не нудно.

Олег. Тоді ви мені просто необхідні. Мені так нудно. У цьому житті. Так самотньо. Куди ми сьогодні підемо?

Тоня. Нікуди. [5: 119-120]

Реалізуючи жанр залицяння, комунікативний автор обирає спочатку несподіване звертання до незнайомої дівчини у вигляді питання (*Дівчино, вибачте, вам не нудно?*). Не отримавши відповіді, персонаж вдається до інтонаційної гри. Після однозначної вербальної реакції, яка блокує розвиток спілкування, комунікативний автор імпровізує, шукаючи подальші вербальні кроки. Його мовлення являє собою парцельовані конструкції, де поступово приєднуються клішовані фрази (*Тоді ви мені просто необхідні. Мені так нудно. У цьому житті. Так самотньо*), після чого виникає несподіване питання, що передбачає зовсім іншу ситуацію. Іншими словами, комунікативний автор переходить до ілюктивного акту, що передбачає запрошення: *Куди ми сьогодні підемо?*

У цьому фрагменті комунікативна ситуація є своєрідною прелюдією до можливого спілкування, пошуком шляхів до вербального контакту.

Комунікативний автор – юнак, який прагне познайомитися з дівчиною, яка йому сподобалася, що й визначає певним чином комунікативну мету.

Комунікативний адресат у межах змалюваної комунікативної ситуації є загадковим (-ою), поки не налаштованою на будь-яке спілкування; ігнорує „автора”.

Фактор комунікативного минулого з позицій автора зафіксована у ремарці до п'єси: „*Легкою ходою наближається Олег. В чудовому гуморі, задоволений собою. В таку мить він готовий полюбити весь світ*” [5: 119]

Фактор комунікативного майбутнього також проектується лише з позицій автора, що прагне познайомитися.

Мовне втілення програм автора і адресата принципово відмінні: перший шукає шляхи для підтримки комунікативного процесу, другий – однозначно блокує прагнення автора однозначними заперечними фразами (*Не нудно. Нікуди*)

Подальше розгортання комунікативної ситуації серед двох комунікантів змінюється завдяки новим реакціям адресата:

Олег. І знову я приречений на самотність. Де та близька душа, яка зрозуміє мене? Може, все-таки підемо? Тут поруч є чудовенький ресторанчик. Посидимо, потанцюємо. Вип'ємо. Ви що будете пити?

Тоня. А чи не піти вам ... самому?

Олег. М-м... Мабуть, ні. На знак солідарності з емансипованими жінками. Хоча я знаю деяких жінок, що користуються своєю емансипованістю куди вільніше.

Тоня. А вам не здається, що вони вже заждалися вас, ці жінки?

Олег. Можливо, але знаєте, щойно я побачив вас...

Тоня. Слухайте, милий хлопчику...

Олег. Ой! „Милий хлопчик!” Як це банально.

Тоня. Я ще раз... [5: 120]

Комунікативний автор у межах пошуків комунікативного майбутнього поєднує патетичні кліше (*приречений на самотність, Де та близька душа!..*) з жанром пропозиції, що в процесі діалогу трансформується в стратегії оцінки, апеляції до інших ситуацій, персонажів.

Таким чином, ігровий жанр залицяння містить обов'язкову зацікавленість одного з учасників комунікативної ситуації у продовженні спілкування. Може містити елементи пропозиції, запрошення, самопредставлення, апеляції до почуттів співрозмовника. Характер артистичної реалізації залежить від мовної особистості комунікативного автора.

Персонаж п'єси Я.Стельмаха втілює ігрові стратегії у різних комунікативних ситуаціях:

Олег. Мамо, ура! Робочий день закінчено. Одержано ще одну визначну перемогу на передовому рубежі вітчизняної науки. Світ аплодує. Країна пишається, рідна мати не в силі стримати сліз. Ні-ні, тільки без цього. Винуватець торжества погано переносить спалахи блищів.

Мати. Авжеж, я завжди була певна – у тебе світла голова. Варто тобі трохи серйозніше взятись...

Олег. Щаслива мати, не травмуйте дитину. Соратник по науці не дзвонив?

Мати. Тоді доки намічену норму не виконає – од столу не відійде.

Олег. Мамо, прошу на моїй надмогильній плиті викарбувати: „Помер від материнських докорів”

Мати. Коли вже ти подорослішаєш? (Виходить)

< ... >

Мати. А поїсти? Я вже підігріла.

Олег. Цю приємність зроблю тобі наступного разу. [5: 125-126]

Наведений фрагмент п'єси підтверджує те, що ігрові жанри є похідними від ігрового стилю спілкування, притаманного певним мовним особистостям. З одного боку, навряд чи слід виводити в цьому випадку комунікативну мету, бо комунікативний автор легко кепкує з певних стереотипів, важливих і значущих для комунікативного адресата. Він знову грає типовими кліше (*Одержано визначну перемогу ... на передовому рубежі вітчизняної науки. Країна пишається*), створюючи нові (*Світ аплодує*). До поширених різновидів мовної гри належить переосмислення образності лексичних одиниць (метафоризацію, деметафоризацію, реметафоризацію) [1: 203]. Саме багатовимірність метафоризації дозволяє підкреслити абсурдність стереотипних фраз. З іншого боку, комунікативна мета не пов'язана безпосередньо з висловленнями комунікативного автора, що прагне таким чином переключити увагу адресата

Мовна гра домінує в комунікативній ситуації с адресатом-другом:

Олег (набирає номер телефону). Пробачте, це квартира молодого відомого вченого... е-е-е, забув ваше прізвище... Так! Саме ви нам і потрібні. З вами говорить кореспондент популярного усного журналу „Наука та інтимне життя”. Як ви поставитесь до того факту, що ваш колега, посидівши три дні за телефонним довідником, виявив на ... (дивиться в довідник) шістсот дванадцятій сторінці координати відомої вам особи на ім'я Аделаїда, вона ж – Тоня. (Пауза). От-от, мало не збожеволів, поки знайшов. (Пауза). Авжеж, по ній не видно. Стала б вона зі мною по телефону говорити. (Пауза). Збираюсь. Візит ввічливості. Про результати буде сповіщено у ранковому випуску нашого журналу. Усе. Біжу, бо й так пізно. Щире вітання всім томикам, зібраннячкам і періоджерельцям. (Кладе трубку. Хапає портфель). Мамо! Я пішов! [5: 126]

Гра в інтерв'ю дає можливість комунікативному авторові створити ситуації кепкування з назв журналу (*Наука та інтимне життя*), самої структури спілкування, вітання у пестливій формі, що породжує неологізми (*Щире вітання всім томикам, зібраннячкам і періоджерельцям*).

Подальші комунікативні ситуації також реалізують загальностилістичну та психологічну програму комунікативного автора.

Ігрові стратегії реалізуються у численних комунікативних жанрах „фліртування”:

Тоня. Як ви сюди потрапили?

Олег. А я йду собі вулицею, ад раптом коло вашого під'їзду щось, певно внутрішній голос каже: „Зайди сюди”. Я зайшов. Внутрішній голос „Піднімись на четвертій поверх”. Я піднявся...

Тоня. Ясно. А зараз ваш внутрішній голос нічого вам не?..

Олег. Зараз – ні. Він стомився. [5: 127]

Елементи ігрових стратегій виявляються й у складних конфліктних комунікативних ситуаціях. Важка сварка між комунікативним автором (Олегом) та його мамою, коли мати намагається через образи, приниження його дівчини довести неприпустимість їх стосунків, включає ігрові репліки:

Олег. Як ти можеш говорити так про людину!

Мати. Ти її ще не знаєш!

Олег. Ти її знаєш!

Мати. Я знаю одне: твою дружину я маю розуміти з півслова, з півпогляду. З півпомаху вії. А що в мене з нею, з цією... може бути спільного?

Олег. По-моєму, це свідчення на її користь.

Мати. Облиш свої дурні дотепи. А що в тебе з нею спільного? Ти хоч знаєш, хто в неї батько, мати, друзі?

Олег. Грабіжники й домушники. [5: 158]

Безперечно, мовленнєва поведінка персонажа драми є його „візитною картою”, показником його особистісних рис. Для матері притаманна категоричність, що виявляється у безапеляційності суджень (*Я знаю одне*), у використанні модальних предикатів (*я маю розуміти*), у постійній залежності від певної схеми життя. Олег, будучи обуреним і захищаючи свою наречену, автоматично переходить на жартівливий стиль спілкування, що певним чином нейтралізує конфлікт, трансформує його в абсурд.

Отже, жанроутворюючим компонентом завжди виступає мовна особистість. Стильові та жанрові межі коригує мовна ситуація. Ігрові комунікативні жанри реалізуються вільною мовною особистістю, яка завжди спрямована на руйнування стереотипів, трансформує комунікативні жанри залицяння, флірту, інформаційної розмови, нейтрального діалогу, сварки та конфлікту в мовну гру, імпровізацію.

У драматичному тексті, де відтворення комунікативних ситуацій підпорядковане художній меті та завершеності твору, виявляються багатовимірні критерії аналізу. Мовленнєва поведінка комунікативного автора завжди зумовлена кількома рівнями комунікативного минулого, що може характеризувати дії учасників з позицій останніх подій, що передували конкретній ситуації, або з давніших позицій. Мовленнєва поведінка може пояснюватися вихованням, поглядами та іншими мотивами учасників комунікативного акту. Неоднозначною є і комунікативна мета, що може вимірюватися як безпосередньо ситуацією, так і дальшими прогнозами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абакарова Н.М. Языковая игра в семантическом пространстве текста //Логический анализ языка. Концептуальные поля игры/Отв. ред. член-корр. РАН Н.Д.Арутюнова. – М.: Индрик, 2006. – С.201-206.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М., 1997.
3. Брагина Н.Г. Метафора игры в описаниях мира человека (межличностные отношения) //Логический анализ языка. Концептуальные поля игры / Отв. ред. член-корр. РАН Н.Д.Арутюнова. – М.: Индрик, 2006. – С.120-143.
4. Вежбицка А. Речевые жанры // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С.99-111.
5. Стельмах Я.М. Провінціалки: П'єси. – К.: Мистецтво, 1991. – 268с.
6. Филиппова М.М. Жанры саркастических высказываний в английском языке //Культура народов Причерноморья. – 2006. – т. 82. – №2. – С.199 – 202.
7. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнего дня. – М., 2004.
8. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С.88-98.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Сахарова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Київського славістичного університету.
Наукові інтереси: категорії профетичного тексту.

БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ РОК МУЗИКИ

Марія УСТИМЕНКО (Київ, Україна)

Статтю присвячено проблемі використання біблійних фразеологізмів як одного із засобів передачі емоційного стану людини в текстах сучасної рок музики.

The article is dedicated to the use of biblical phraseology as the means of expressing emotional state in contemporary rock lyrics.

Категорія емотивності, в межах лінгвокогнітивної парадигми, розглядається як одна з основних текстових категорій, за допомогою якої відбувається реконструкція вписаної в художній текст програми його інтерпретації в емотивному ракурсі та прогнозується ймовірний емоційний вплив тексту на адресата.

Актуалізація емотивності в художньому тексті є спричиненою сукупністю текстових компонентів – показників емотивності [1: 5-6], тобто вплетених у текст емотивно-навантажених слів, фраз чи речень, які прямо або опосередковано вказують на характер авторських інтенцій, експліцитно виражених або імпліцитно окреслених у тексті, моделюють імовірне сприйняття текстової дійсності адресатом та опредметнюють фрагменти знань про світ, що є чи стають здатними викликати певну гаму емоцій у адресата та сформувати його ставлення до текстової дійсності.

Найчастіше емоційний вплив на адресата досягається тими асоціаціями, що є закладеними у художній текст автором, та які активізують емоційні реакції адресата на окремі текстові елементи, базуючись на його знаннях про мову та світ.

За класифікацією С.В.Гладь, показники емотивності мають три наступні характеристики:

1) *симптоматичність*, тобто здатність вказувати на відхилення від мовної та мовленнєвої норми, й таким чином, стимулювати емоційні реакції адресата;

2) *тонічність* (картинність) – втілення авторських емоційних інтенцій за допомогою ситуативного опису;

3) *символічність* – здатність деяких словесних образів, що отримують інтерпретацію в конкретному тексті, ставати символами і викликати емоції у читача;

Біблійні фразеологічні одиниці здатні набувати характеру символічності шляхом опредметнення в тексті знання адресата про характер взаємної домовленості учасників комунікації, на основі якої реаліям текстової дійсності приписуються певні емоції. Вперше біблійні фразеологізми як особливий ряд фразеологічних одиниць були виділені англійським мовознавцем Логаном П.Смітом, який зазначив, що "на протязі століть Біблія була найбільш відомою та найбільш цитованою книгою у Англії, не тільки окремі слова, але й цілі ідіоматичні вирази (часто дослівні переклади старовірських та грецьких ідіом) увійшли у фонд англійської мови зі сторінок Біблії" [2: 110-111].

Незважаючи на те, що біблійним фразеологізмам належить значне місце у фразеологічному фонді англійської мови, майже не існує робіт англомовних дослідників, присвячених їх вивченню. Що стосується дослідження біблійних фразеологізмів радянськими мовознавцями, лише А.В.Кунін [3] оглядово розглядає цю тему, а двома десятиріччями пізніше до неї звертаються такі російські мовознавці як Мягкова Л.Г., Бетехіна О.Н., Борисова Л.М., Федуленкова Т.Н. [4; 5; 6; 7].

У залежності від характеру співвідношення між біблійними фразеологізмами і текстом Біблії дослідниками було створено загальну класифікацію з 6 типів фразеологічних одиниць:

1) *контекстуальні*, або *цитатні* біблійні фразеологізми, що являють собою елемент біблійного тексту, інколи трохи змінений;

2) *ситуативні*, що не мають прямого прототипу в Біблії, в яких вживаються лише окремі компоненти даних виразів в їх буквальних значеннях. Такі вирази репрезентують певну ситуацію, опис якої в Біблії

може займати навіть декілька розділів; *вторинні*, що лише приблизно пов'язані з текстом Біблії та виникли на основі асоціацій з певними іменами, фактами та подіями;

3) *опосередковані*, що запозичені з іншої мови або творчості окремих авторів;

4) *зміненої зовнішньої форми* - біблієзми, що у порівнянні з їх прототипами зазнали змін у порядку слів чи модернізації завдяки відкиданню архаїчних форм;

5) *переосмисленні* - вирази, що у Біблії були вжиті у буквальному розумінні, а з часом вживання набули алегоричного значення.

Проте, через те, що в переважній більшості випадків функціонування біблійних фразеологізмів у художньому контексті розглядається у дослідженнях на прикладах уривків з їх використанням у творах таких класичних англійських авторів як В.Шекспір, лорд Байрон, Дж.Голсуорсі, Ч.Діккенс, С.Моем, при створенні даної типологізації унеможлиблюється виділення таких груп фразеологізмів, використання яких стало притаманним художньому текстові саме кінця ХХ століття.

Підчас проведеного аналізу ліричних текстів, що належать до двох останніх десятиріч століття, яке щойно минуло, мною було виділено наступні додаткові типологічні підгрупи біблійних фразеологізмів:

- біблійні фразеологізми *зміненої зовнішньої форми*, що у порівнянні з їх прототипами, зазнали модернізації не тільки шляхом відкидання архаїчних форм, а й завдяки осучасненню авторами текстів біблійних реалій, з метою додаткового емоційного привернення уваги адресата до загальновідомих висловів. Наприклад: • *"He took an open top Beetle / through the eye of a needle"* (U2 "Tryin' to Throw Your Arms Around the World"), де відбувається лексична заміна у біблійному виразі, що є взятим із уривку з Євангелія від Луки (Luke 18: 24-25) – "Jesus looked at him now sad and said: "How hard it is for those who have wealth to enter the kingdom of God! For it is easier for a camel to pass through the eye of a needle than for a rich person to enter the kingdom of God" [8]. *"It 's the blind leading the blond"* (U2 "If God Will Send His Angels") – іронічне використання біблійного мотиву окресленого у Євангелії від Матвея (Matthew 15: 14): "Leave them; they are blind guides. **If a blind man leads a blind man, both will fall into a pit**" з додатковою асоціативною паралеллю з концепцією, що існує у англомовному дискурсі, про недолугість білявок.

• той самий мотив з ще більшою заміною компонентів *"the bull and the bear are marking/ their territories / they're leading the blind with / their international glories"* (R. E. M. "Daysleeper"), де вислів "the bull and the bear" замінює концепт міжнародної біржі, символами якої є ці дві тварини.

- фразеологізми, що продовжують подальшу зміну вже переосмислених біблійних фразеологізмів; тобто якщо у Біблії ми знаходимо такий фразеологізм як *to cast the first stone at smb*, де його вжито у прямому значенні, через те, що в Іудеї існувала кара закидання камінням, а надалі у мові цей вислів отримує широкого використання у переносному значенні *-першим засудити когось*, то у сучасних текстах уможлиблюється подальша гра із значенням і використання такого протиставного виразу як *"who cast the final stone"* (R. E. M. "Falls to climb").

Найпомітнішим стає використання у текстах ситуативних біблійних фразеологізмів, таких наприклад як: *"... We ate the food, we drank the wine, / Everybody having a good time / Except you / You were talking about the end of the world / I took the money / I spiked your drink / You miss too much these days if you stop to think / .../ In the garden I was playing the tart / I kissed your lips and broke your heart / You, you were acting like it was / the end of the world / ... / Waves of regret and waves of joy / I reached out for the one I tried to destroy"* (XJ2 "Until the End of the World") - уривки, що підкреслено у тексті, є посиланнями на події у Гершалаїмському саді, що описані у Євангелії від Матвея (Matthew 14-15, 20-29; 47-49).

Іноді розгорнутою асоціативною метафорою може бути текст цілої пісні, як, наприклад, текст U2 "Stranger In a Strange Land" звертається до подій, що описані у Євангелії від Святого Луки 24, коли воскреслий Ісус з'являється як незнайомец і лишається невпізнаним до того часу, поки не пропонує хліба двом учням, що запросили його до себе в дім. Пісня перефразує їх вигук подиву, коли вони відкривають з ким були *"I watched as he watched us / The way it was when he was with us"* ("They asked each other, "Were not our hearts burning with us while he talked with us on the road and opened the Scriptures to us?"). За Біблією події відбувались пізно в ночі й учні не лягли спати, а натомість пройшли дев'ять миль до Єрусалиму, щоб розповісти іншим про побачене ("They got up and returned at once to Jerusalem. There they found the Eleven and those with them, assembled together and saying, 'It's true! The Lord has risen and has appeared to Simon.' Then the two told what had happened on the way, and how Jesus was recognized by them when he broke the bread.") Це відповідає таким рядкам пісні: *"But I couldn't sleep after what I saw: / I wrote this letter to tell you / The way I feel. / I wish you were here / To see what I could see"*.

Крім того, серед ситуативних біблійних фразеологізмів, що зустрічаються в текстах рок лірики, значного місця посідають такі, що не вимагають такого обізнаного дешифрування як вищенаведені приклади. Біблійні фразеологізми цього типу є більш усталеними фразеологічними одиницями й мають еквіваленти в багатьох мовах (наприклад: *a doubting Thomas* - *Фома невіруючий* - вираз, що виник з опису про те, як апостол Фома, коли йому розповідали про воскресіння Христа, не повірив, доки не побачив його на власні очі і не доторкнувся до нього (John 20:24-29); *forbidden fruit* - *заборонений плід, що-небудь бажане, але недоступне*, із спільного сюжету з яким, походить прислів'я *forbidden fruit is sweet* (або *sweetest*) -

заборонений плід найсолодший). Цікавим є той факт, що ці біблійні фразеологізми, як правило, виступають у ліричних текстах у морфологічних варіантах із зміною числа іменника, наприклад:

- *"the countless feasts laid at my feet /forbidden fruits for me to eat (Depeche Mode "Walking In My Shoes");*

- *"Idle talk / And hollow promises / Cheating Judases/ Doubting Thomases"* (Depeche Mode "Judas").

6 Значного місця у текстах також посідають вторинні біблійні фразеологізми, що лише приблизно пов'язані із текстом Біблії й виникають на основі асоціацій з певними подіями та фактами. Наприклад: *"a cage or the heaviest cross ever made"* (Depeche Mode "Home") - *"everyone must bear his own cross – the allusion is to the practice of the person condemned to crucifixion being made to carry his cross to the place of execution [9; p.319]" чи ще розмитіше посилання - "carry each his burden"* (R.E.M. "These Days"), яке може також стосуватись біблійного виразу *a millstone about one's neck - важка відповідальність, камінь на шиї*, що походить з біблійного тексту, де має буквальне значення.

Таким чином, проаналізований матеріал показав існування тенденції до подальшої зміни у використанні та функціонуванні біблійних фразеологізмів у художньому тексті, та виникнення серед цього типу біблеїзмів нових типологічних підгруп, існування яких до цього не було зафіксовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гладь С. В. «Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози)» Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук. Київський Держ. Лігвіст. Університет, Київ. – 2000. – С. 5-6.
2. Логан П. Смит, Фразеологія англійського мови, М., Учпедгиз, 1959, с. ПОП.
3. Кунин А. В. Фразеологія англійського мови, М., Учпедгиз, 1959. – 208с.
4. Мягкова Л. Г. Номинативные особенности фразеологических библеизмов, называющих лицо // Сб. науч. тр. / Моск. Пед. Ин-т ин. Яз. - 1988. - Вып. 311. – С. . 56-118.
5. Бетехина Е. Н. Фразеологические единицы с антропонимическим компонентом библейского происхождения в русском и английском языках // Библия и возрождение духовной культуры русского и других славянских народов. – СПб., 1995. – С. 20-26.
6. Борисова Л. М. Библеизмы в системе англ. яз. / Колом. Пед. Инст. – Коломна, 1990. – 20 с.
7. Fedulenkova T. N. Biblical phraseology: types of variability // Омск, 1997. – С. 115-118.
8. The Holy Bible in the King James Version, Thomas Nelson Publishers, Nashville/ Camdel/ New York. –1984.
9. The Wordsworth Dictionary Of Phrase & Fable, Wordsworth Ed. Ltd., London –1993. – 1175 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Устименко – викладач кафедри англійської мови гуманітарних факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: стилістика художнього тексту, жіноче письмо, гендерні студії.

3.3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА ТЕКСТІВ НАУКОВОЇ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ СФЕР

АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ СЖАТЫЙ ТЕКСТ В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОМ СТИЛЕ

Елена ПАНЧЕНКО (Днепропетровск, Украина)

У статті розглянуто поняття стислого тексту та особливості його функціонування в науково-технічному стилі сучасної англійської мови.

The article deals with the notion of compressed text and the peculiarities of its functioning in scientific and technical style of modern English.

В данной статье в общем виде рассматривается проблема передачи информации в современном англоязычном сжатом тексте. Данная проблема представляется нам актуальной в силу того, что объем информации, накопленной человечеством, огромен и постоянно увеличивается. Для ее усвоения, хранения и передачи пользователям так или иначе приходится прибегать к сжатым текстам (реферат, аннотация, словарная дефиниция и многое другое). Актуальность исследования сжатого текста (СТ) обусловлена тем, что СТ, будучи широко распространенным в различных сферах человеческой деятельности способом общения, представляет собой своеобразное явление со своими устойчивыми параметрами и четкой прагматической направленностью как в статике, так и в динамике.

Прежде всего, необходимо остановиться на самом **понятии сжатого текста**. Под этим термином мы понимаем сообщение, объективированное подобно любому иному тексту в письменной форме, построенное путем сокращения полного текста либо созданное как изначально краткое, предназначенное при необходимости для дальнейшего развертывания в более объемный текст. Сжатый текст имеет повышенную информативную насыщенность по сравнению с первичным полным вариантом, что достигается благодаря разнообразным обязательным и факультативным средствам всех уровней языка.

Особого внимания с точки зрения определения понятия СТ заслуживает понятие **информативной насыщенности текста**, под которым мы понимаем коэффициент графического сокращения текста, процентное соотношение разных полнзначных слов в тексте, удельный информативный вес слова, коэффициент элиминированности текста и коэффициент его новизны.

Сжатые тексты создаются в результате своеобразного сочетания объективных (материальных и технических) и субъективных факторов, имеют обширную сферу функционирования; возможность их формирования базируется на таких языковых тенденциях, как языковая избыточность и языковая экономия, причем последняя реализуется в языковой краткости и языковой компрессии.

Как показывают наши наблюдения, сжатые тексты функционируют практически во всех функциональных стилях современного английского языка. В данной статье мы проследим функционирование СТ в научно-техническом стиле.

Необходимость передачи большого объема научно-технической информации в кратком, компрессированном виде с целью облегчения ее восприятия и пользования ею служит причиной появления таких произведений, как аннотация, конспект, резюме, реферат, тезисы и др.

Аннотация – это краткая характеристика печатных произведений с точки зрения их содержания, назначения, формы и других особенностей. Аннотация научного произведения дает характеристику типа произведения, главной темы, проблемы, предметов и цели работы. Также в аннотации отмечается, что нового содержит это произведение в сравнении с другими родственными по тематике и целью произведениями.

Приведем пример аннотации книги о важной роли и функционировании рекламы в сфере маркетинга:

Purple Cow by Seth Godin. Jingles, slogans and pretty ads aren't good enough. Marketing guru and best-selling author Godin shows how you need to seek out the exceptional and the remarkable to get your brand or product noticed in today's cluttered markets.

Реферат – это письменное произведение, в котором в кратком виде излагается содержание книги, научной работы, результатов изучения научной проблемы и т.п. Он имеет постоянную структуру и предназначен для выполнения разнообразных информационных функций. Реферат, согласно существующим правилам, должен иметь определенный объем (не больше 2000 знаков) и передавать лишь важнейшую информацию первоисточника. Как правило, в структурном плане реферат включает: 1) заголовок, совпадающий с заголовком текста, который реферировается; 2) библио-графическое описание документа,

который реферруется; 3) сам текст реферата, который освещает тему, объект, характер и цель научной работы, ее методы и конкретные результаты, выводы и область деятельности.

Ion Beam Surface Diagnostics Uzhgorod 1998 - 188 pages

The proceedings of the Eighth International Workshop on Ion Beam Surface Diagnostics, held in Uzhhorod on August 25–29, 1998, are devoted to the ion beam methods of surface analysis, their applications and apparatus; fundamental investigations of ion-surface interactions (physical principles of analytical methods): mechanisms of sputtering, scattering, desorption, surface modification, ion and excited particle formation, effects of chemical environment etc.

План (содержание) издание – это жанр, который содержит перечень разделов и подразделов в книге, рукописи и т.п. Во многих случаях он репрезентирован номинативными предложениями, которые называют разделы.

<i>page</i>	
<i>Short forms and labels</i>	<i>inside front cover</i>
<i>Pronunciation table</i>	<i>i</i>
<i>Grammar codes</i>	<i>ii</i>
<i>Acknowledgements</i>	<i>iv</i>
<i>Preface</i>	<i>ix</i>
<i>Introduction</i>	<i>xi</i>
<i>Explanatory Chart</i>	<i>xiv</i>
<i>Guide to the Dictionary</i>	<i>xvi</i>
<i>The Dictionary A-Z</i>	<i>1-1668</i>

Тезисы (доклада/сообщение) – это положения, которые сжато излагают определенную идею, основную мысль лекции, доклада, произведения. Их объем по обыкновению ограничивается 1-4 страницами (соответственно конкретным требованиям и условиям).

Приведем пример очень кратких тезисов.

Teaching pronunciation and comparison of two phonetic systems on the initial stage of teaching Russian in China.

1. *The pronunciation learning significance in acquiring foreign language.*
2. *The peculiarities of phonetic systems of Russian and Chinese:*
 - a) *peculiarities of Russian consonants;*
 - b) *peculiarities of Chinese consonants.*
3. *The comparison of Russian and Chinese consonants:*
 - a) *the table for distinguishing the similar consonants in Russian and Chinese languages;*
 - b) *typical mistakes and main deviations in pronunciation of Russian consonants by Chinese students.*
4. *The comparison of the Russian and Chinese vowelism:*
 - a) *the table for comparison of the vowels of these two languages;*
 - b) *the possible mistakes of Chinese students and ways of their overcoming.*

Инструкция к машине, бытовой технике, установкам и т.п. – указания, которые определяют последовательность и способ выполнения определенных действий с помощью тех или других устройств.

Sending a picture message

1. In the Picture messages menu, select one of the preset pictures and press (View).
2. If the displayed picture is the one you want, press (Options), select Edit text, and press (Select).
If the displayed picture is not the one you want, press and repeat step 1.
3. Write the message.
To view the whole message before sending it, press (Options) and select Preview.
4. Press (Options), select Send and press (OK).

Only phones that offer the Picture message feature can receive and display picture messages.

Установки к упражнениям – это очень краткие языковые произведения, которые содержат указания относительно выполнения того или другого упражнения.

Use of English: Paper 3, Part 4

Complete the second sentence with three to eight words so that it has a similar meaning to the first sentence, using the word given. Do not change the word given.

Формула изобретения – это особый жанр научно-технического стиля, в котором излагается суть какого-то изобретения. Существуют определенные правила создания формул изобретения, которые определяются стандартами. В частности, она должна состоять лишь из одного предложения, которое непременно вызывает появление компрессии на синтаксическом уровне.

"The unknown before phenomenon of the production of antihelium-3, the antinucleus with antiproton number greater than one, caused by strong interaction between antinucleons has been experimentally established."

Словарная статья в толковом словаре – это сравнительно автономный раздел словаря, который относится к главному слову, и где приводится лингвистическая характеристика этого слова и его производных.

entry (INFORMATION) *n* [C] *a separate piece of information that is recorded in a book, computer, etc: They've updated a lot of the entries in the most recent edition of the encyclopaedia. As his illness progressed, he made fewer entries in his diary.*

Мы считаем, что существует две основных разновидности СТ: первичный сжатый текст, формирующийся до создания полного варианта, и вторичный сжатый текст, являющийся результатом переработки соответствующего развернутого текста. Первичный текст может быть потенциально развертываемым (словарная статья, телеграмма) или необходимо развертываемым (проспект издания, план сочинения). Потенциально развертываемый текст может быть независимым, то есть понятным без контекста и ситуации, ситуативно или контекстуально зависимым или опираться на экстралингвистическую основу (подпись к рисунку). Необходимо развертываемый текст может быть подготовлен для публикации и существовать самостоятельно (тезисы научного сообщения) или быть вспомогательным звеном при построении полного варианта (план выступления). В свою очередь, вторичный СТ может существовать как неотъемлемая составная часть полного текста (план книги, формула изобретения) или представлять собой отдельное произведение (реферат, аннотация).

С формальной точки зрения, сжатые тексты можно разделить на нормированно сжатые и форсированно сжатые, т. е. составленные с нарушением каких-либо существующих норм современного литературного языка. Примером первого типа могут быть тезисы научного сообщения, второго – телеграмма или словарная статья.

Сжатые тексты имеют комплекс факультативных признаков как в плане выражения, так и в плане содержания. Происходят изменения, направленные на повышение информативной насыщенности текста. Осуществляется количественное сокращение речевого произведения благодаря применению разнообразных графических сокращений, условных обозначений, элиминации лишних слов, эллипсиса вспомогательных лексико-синтаксических единиц. Качественные преобразования в сжатых текстах выражаются в изменении соотношения частей речи, в первую очередь за счет нивелирования служебных слов, в целом преобладают более простые по составу и значению грамматические категории.

Созданный субъектом с определенной степенью коммуникативной компетенции сжатый текст, предназначается следующими вариантами: а) тексты могут состоять исключительно из стандартизованных частей: в таких речевых произведениях практически отсутствует творческий компонент (стандартизованные деловые документы); б) в СТ преобладает стандартизованный компонент наряду с выраженным в той или иной мере творческим компонентом. Одна и та же информация, содержание одного и того же первоисточника, представленное в соответствии с имеющимися стандартами, у разных авторов может выглядеть по-разному (реферат, аннотация, формула изобретения); в) в СТ преобладает творческий компонент, однако учитываются существующие рекомендации и стандарты, которые носят факультативный характер (словарная статья, тезисы научного сообщения); г) сжатый текст практически свободен от стандартов и составлен творчески; стандарт, если он и существует, касается только размера речевого произведения (проспект издания, содержание книги).

Создание особого коммуникативного феномена – сжатого текста – можно считать проявлением творческой речевой деятельности субъекта, и в большинстве случаев стандартизация СТ касается внешних, экстралингвистических признаков данного речевого произведения, тогда как непосредственно текстовая, лингвистическая часть предоставляет составителю значительные возможности для осуществления его творческого замысла.

Необходимость выражения в сжатом тексте в силу указанных выше причин самых различных мыслей при ограниченном количестве единиц языка предполагает разнообразное сочетание функций того или иного текста, ту или иную его стилистическую отнесенность и другие характеристики.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Панченко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми дослідження текстів науково-технічного стилю.

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Людмила БЕЛОУСОВА (Ставрополь, Россия)

У статті розглядаються питання, пов'язані з явищем інтертекстуальності, яке викликає цікавість лінгвістів в останні роки і стимулює нові шляхи інтерпретації тексту.

The article enlightens the questions connected with intertextuality – the phenomenon, becoming the matter of interest in linguistic studies recent years and stimulating new ways of text interpretation.

Интертекст – текстовая категория, отражающая соотношенность одного текста с другими. В современном мире мы все чаще встречаемся с процессом взаимодействия различных сфер жизни. Практически в каждом тексте можно встретить цитаты из других текстов, ссылки на какие-либо тексты, целые фрагменты с законченной мыслью или завершённым образом, заимствованные у предтекстов. Интертекстуальность можно встретить в различных сферах жизнедеятельности: в научной, художественно-эстетической, в публицистике.

Категория интертекстуальности является относительно новым объектом исследования в современной филологии. Интерес к ней вызван тем, что открываются новые возможности в области интерпретации художественного текста. При этом под **интертекстуальностью** понимается взаимодействие текстов друг с другом внутри одного произведения, выступающего по отношению к этим текстам как целое к части.

Сама категория интертекстуальности рассматривается как глобальная текстовая категория, присущая изначально всякому осознанному бытию, так как оно предполагает наличие как минимум двух сознаний, двух текстов, вступающих в диалог.

Задачей нашей статьи является анализ интертекста в различных сферах коммуникации, в частности в языке СМИ, что позволит углубить представление о тексте, объяснить способность текстов присоединять новый смысл, генерировать его через взаимодействие с другими смысловыми системами.

Термин *интертекстуальность* был введен в 1967 теоретиком постструктурализма Юлией Кристевой (р. 1941) на основе анализа концепции “полифонического романа” М.М.Бахтина, зафиксировавшего феномен диалога текста с текстами (и жанрами), предшествующими и параллельными ему во времени. Термин служит для обозначения общего свойства текстов, выражающегося в наличии между ними связей, благодаря которым тексты (или их части) могут многими разнообразными способами явно или неявно ссылаться друг на друга.

Широкий подход к изучению интертекстуальности, разрабатываемый прежде всего в рамках семиотики, предполагает рассмотрение всякого текста как интертекста (Р.Барт, Ю.Кристева, Ж.Деррида, Ю.М.Лотман и др.). В соответствии с таким пониманием предтекстом каждого отдельного произведения является не только совокупность всех конкретных предшествующих текстов, но и сумма лежащих в основе общих кодов и смысловых систем. Между новым создаваемым текстом и предшествующим «чужим» существует общее интертекстуальное пространство, которое вбирает в себя весь культурно-исторический опыт личности. По Ю.Кристевой, интертекст предстает как теория безграничного, бесконечного текста, интертекстуального в каждом своем фрагменте [4].

Узкий подход к изучению интертекстуальности обозначает не свойство текстов вообще, но особое качество лишь определенных текстов или типов текста. В этом случае под интертекстуальностью понимаются такие диалогические отношения, при которых один текст содержит конкретные и явные отсылки к предшествующим текстам. При этом не только автор намеренно и осознанно включает в свой текст фрагменты иных текстов, но и адресат верно определяет авторскую интенцию и воспринимает текст в его диалогической соотношенности. Данная трактовка получила реализацию в исследованиях Н.А.Кузьминой, Н.А.Фатеевой, В.Е.Чернявской и др.

Интертекстуальные ссылки в любом виде текста способны к выполнению различных функций из классической модели функций языка, предложенной в 1960 году Р.Якобсоном: экспрессивная функция, аппеллятивная, поэтическая функция, референтивная и метатекстовая функция.

Жерар Женетт предлагает пятичленную классификацию разных типов взаимодействия текстов:

- интертекстуальность как соприсутствие в одном тексте двух или более текстов (цитата, аллюзия, плагиат и т.д.);
- паратекстуальность как отношение текста к своему заглавию, послесловию, эпиграфу;
- метатекстуальность как комментирующая и часто критическая ссылка на свой претекст;
- гипертекстуальность как осмеяние или пародирование одним текстом другого;
- архитекстуальность, понимаемая как жанровая связь текстов.

Таким образом, вполне очевидно, что формы проявления категории интертекстуальности в публицистическом дискурсе могут быть самыми различными. Это, например, цитаты, аллюзии, афоризмы,

иностилевые скопления. Каждая данная форма выполняет в тексте определенные функции, такие как, например:

- характеристика интеллектуального и социального статуса персонажей;
- описание событийной ситуации;
- повышение образной выразительности речи персонажей;
- намек на какое-либо качество героя или историческую ситуацию;
- стилистическое преобразование текста.

Как уже было сказано выше, существует два подхода к изучению категории интертекстуальности: широкий и узкий. На основе статей, взятых из американского издания журнала *Cosmopolitan*, можно выявить основные черты интертекста, используемые в современном публицистическом дискурсе.

Журнал *Cosmopolitan* издается для женской аудитории и освещает самые популярные на данный период времени женские темы: мода, красота, взаимоотношения между мужчинами и женщинами, здоровый образ жизни и многое другое.

Статья «Pump him up» является примером широкого подхода изучения интертекстуальности.

Pump him up

«You've probably heard "Flattery will get you nowhere." Not true. Piling on the praise will get you everywhere with your gut. You see, guys don't get a lot of positive reinforcement. So when you heap on the compliments, it catches him off guard and pulls the plug on his pain. Learn from the girlfriend of Marc, 23: "I was bummed when Sara and I bumped into an ex of hers and she failed to introduce me to him as her boyfriend," he says. "But when he walked away and Sara said 'I don't know what I ever saw in him. You're the best thing that was happened to me,' I could barely keep from smiling.»

Данный пример можно отнести к реминисценции, которая приобретает дополнительные смысловые оттенки в зависимости от ситуации, участников общения, их целей.

Узкий подход прослеживается в статье «The new Desperate diet».

The new Desperate diet

«Forget fancy food – the Desperate Housewives just wont carrot sticks! "The girls got together and told the producers that they were gaining weight," says a sours on the set. They demanded that the caterers replace all the fattening bagels, cakes, cookies and big meals with healthier fare.

But fresh veggies , soups, broiled fish and chicken didn't go over well with the men in the cast. And after a revolt, led by Jesse Metcafe, produces were forced to set up two separate tables, one with junk food for the guys and one with healthy food for the weight-worried women».

На примере данной статьи категория интертекстуальности проявляется и как соприсутствие в одном тексте двух или более текстов – в использовании прецедентных текстов, опирающихся на общие фоновые знания автора и читателя.

В основе аллюзии, как отмечает Шалимова Г.С., лежит стремление пишущего не прямо, открыто выразить содержание публикуемого материала, а сделать это иносказательно, с намеком, вызвав у читателя определенные ассоциации с каким-либо явлением, событием или известным произведением.... Это отвечает специфике газетного содержания, поскольку в текстах газет, по словам В.Г.Костомарова, «достаточно не скрупулезно обозначать расчлененные предметы и понятия, а лишь намекать на них» [4: 149]. Героини сериала «Отчаянные домохозяйки» становятся нарицательными персонажами, олицетворяющими определённый образ жизни, стиль поведения.

Таким образом, формы проявления категории интертекстуальности в современном публицистическом дискурсе могут быть самыми различными. Каждая форма выполняет в тексте определенные функции, включает в себя определенный культурный и исторический опыт личности.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – Москва, 1994.
2. Деррида Ж. Вопросы философии. – Москва, 1992.
3. Женетт Ж. Палимпсесты: Литература во второй степени. – Москва, 1982.
4. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман. – Москва, 1995.
5. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. – Екатеринбург – Омск, 1999.
6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – Москва, 1970.
7. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. – Москва, 2000.
8. Чернявская В.Е. Интертекстуальное взаимодействие как основа научной коммуникации. – Санкт-Петербург, 1999.
9. Якобсон Р. Части и целое в языке. – Москва, 1971.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Белоусова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгвістики та лінгводидактики Ставропольського державного університету, Росія.

Наукові інтереси: явище інтертекстуальності, особливості мови сучасних засобів масової інформації.

ИМПЛИЦИТНАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ОСНОВНОЕ СРЕДСТВО ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ (на материале англоязычных социальных реклам)

Виолетта ВУКОЛОВА (Винница, Украина)

У статті досліджено питання, що пов'язані з емоційним впливом, викликаним імпліцитним змістом соціальної некомерційної реклами. Визначено джерела імплікацій та охарактеризовано мовні засоби створення потужного емоційного ефекту.

The article examines the problem of implicit information in the field of non-commercial advertising. The types of implications are described; linguistic and non-linguistic methods of emotional effect are analyzed.

Все формы рекламы несут какое-либо сообщение группе людей. Реклама как коммуникативный процесс берет свое начало еще с древних времен. Многие историки считают, что знаки, начертанные торговцами Древней Греции и Рима на камнях, глиняных и деревянных дощечках, и были первыми формами рекламы. В то время элементы переубеждения и манипулирования отсутствовали, и такие объявления носили исключительно информативный характер.

Традиционно рекламу принято рассматривать как вид или этап бизнеса, а также как составной элемент маркетинга. Однако сегодня возникает необходимость анализировать ее с точки зрения культуры. Культура понимается как сложившаяся в обществе система ценностей и норм поведения, которые реклама поддерживает или отвергает.

Современная реклама затрагивает самые тайные участки психики человека и представляет потребителям огромный пласт информации, психологическое влияние которой связано с процессами переработки рекламных сообщений – эмоциями, мыслями, обуславливающими конкретные поведенческие акты покупателя. Все возрастающий объем информационного потока, в том числе и коммерческого содержания, не мог не привлечь внимание ученых.

С точки зрения социальной психологии, рекламная деятельность – это, прежде всего, общение и взаимодействие, как непосредственное, так и опосредствованное, один из видов активности людей, и одновременно – сильнейший психологический регулятор социальных отношений между ними [6: 13].

В последнее время лингвисты все чаще обращаются к проблемам дискурса рекламы (Е.В.Корнеева, Н.А.Кузьмина, А.А.Леонтьев, О.А.Мартынюк, П.Б.Паршин, Ю.К.Пирогова, Н.В.Слухай, Ю.А.Сорокин, А.М.Шахнарович и др.). Н.В.Слухай в учебном пособии “Мифологические источники прагматикона текстов масмедиа” подробно анализирует мифологичность рекламного дискурса и дает исчерпывающую информацию о литературе по проблеме влияния мифа и других способов манипулирования сознанием на организацию современного масмедийного пространства [11: 16].

Особую актуальность в лингвистике и теории коммуникации сейчас приобретают вопросы коммуникативного влияния и манипуляции (С.Г.Кара-Мурза, А.Н.Лебедев-Любимов, Г.Г.Почепцов). Под коммуникативным влиянием понимают “влияние на знания, отношения и намерения адресата в нужном для адресанта направлении” [9: 543]. Исследователи приходят к выводу, что реализация прагматической направленности рекламы обеспечивается целым комплексом характеристик. Выделены основные приемы, сознательное использование которых обуславливает высокую степень воздействия рекламного текста на адресата: 1) повтор; 2) четкость и выразительность структуры рекламного текста, рассчитанные на кратковременное произвольное внимание; 3) использование нетрадиционных лингвистических приемов; 4) опора на обладание высокой социальной престижностью, апеллирующей к наиболее развитым человеческим чувствам, склонностям, эмоциям, инстинктам; 5) образность, которая объясняется национально-культурной спецификой языка [8: 92].

Нам известны работы, посвященные изучению механизмов воздействия коммерческой рекламы (Н.В.Кутуза, А.Н.Лебедев-Любимов, П.Б.Паршин, Н.В.Слухай и др.), но среди них нет исследований, объектом которых служит так называемая социальная некомерческая реклама. Исключением является анализ нескольких примеров алкогольной антирекламы, изложенный в книге Н.В.Слухай. Ученый приходит к неутешительному выводу: антиреклама алкогольных напитков в Киеве не срабатывает или срабатывает в нежелательном направлении и оставляет простор, абсолютно свободный, для реализации потенциала алкогольной рекламы как текста влияния [11: 39]. Представляется актуальным обращение к изучению механизмов создания и функционирования текстов социальной рекламы, поскольку рекламная деятельность как массовое общественное явление несет в себе огромный культурный потенциал, который, по мнению исследователей, способен при определенных условиях положительно влиять как на отдельного человека, так и на общество в целом [6: 14].

Цель данной работы – охарактеризовать особенности социальной некомерческой рекламы с точки зрения имплицитной информации и способов ее экспликации. Поставленная цель предполагает решение

следующих задач: 1) охарактеризовать способ воздействия, используемый в социальной рекламе; 2) изучить характер влияния рекламы в рамках оппозиции манипулятивный/неманипулятивный; 3) определить источники импликации социальных реклам; 4) охарактеризовать языковые средства создания эффекта эмоционального воздействия.

Материалом исследования служат образцы англоязычных реклам, представленные в американских учебниках по маркетингу [12; 13]. Выбор материала обусловлен тем, что традиции рекламной деятельности, в том числе в сфере некоммерческой рекламы, имеют в США глубокие исторические корни, что, соответственно, находит свое воплощение в креативном и концептуальном наполнении, разнообразии тематики, средств исполнения. Кроме того, представляется интересным изучить возможность сохранения адекватного эффекта оригинального рекламного сообщения при переводе его с английского языка на русский.

Рассматриваемая с коммуникативной точки зрения сущность рекламного текста не может быть определена лишь одними языковыми признаками. Коммуникация как целенаправленный процесс, деятельность не может ограничиваться только вербальным компонентом, поэтому все анализируемые нами рекламные тексты содержат также графические элементы (рисунки, фотографии), функция воздействия которых не уступает по значимости языковым знакам. Широкое понимание текста мы встречаем у Ю.Н.Караулова [5: 64] и Ю.М.Лотмана, отмечавшего, что “культура в целом может рассматриваться как текст” [7: 121]. Поэтому далее мы будем именовать текстом рекламное сообщение в целом, содержащее вербальные и невербальные компоненты.

Большинство рекламных материалов по направлению их воздействия можно разделить на рациональные и иррациональные, то есть эмоциональные. Рациональное направление представляет собой использование в рекламе рациональных мотивов потребителя применением аргументации или псевдоаргументации.

Когда речь идет о социальной рекламе, необходимо констатировать, что основным направлением влияния является иррациональное. Воздействие на эмоциональную сферу основывается на эксплуатации в рекламе таких эмоций, как страх, отвращение, удивление, гнев, самоутверждение, нежность, и таких инстинктов, как инстинкт возбуждения, антипатии, любопытства, агрессии, самоуничижения, родительский инстинкт, а также размножения, стадности, накопления и некоторые другие [2: 264].

Эмоциональное воздействие рекламного сообщения может носить манипулятивный или неманипулятивный характер. В последнее время проблема манипуляции заняла одно из главных мест среди проблем современной теории коммуникации, политологии, психологии, философии, лингвистики. Под манипуляцией понимается “программирование мнений и устремлений масс, их настроений и даже психического состояния с целью обеспечить такое их поведение, которое нужно тем, кто владеет средствами манипуляции” [4: 12].

Одним из основных признаков манипулятивного воздействия С.Г.Кара-Мурза считает его скрытый характер, то есть факт воздействия не должен быть замечен объектом манипуляции [4: 13]. Социальная реклама, напротив, открыто, наглядно сообщает свои намерения, демонстрирует конечную цель, четко формулирует свои слоганы и призывы. Существует еще одна важная, хотя и не столь очевидная, характеристика, которая не позволяет отнести анализируемые примеры рекламных сообщений к средствам манипулирования сознанием. Дело в том, что “к людям, сознанием которых манипулируют, относятся не как к личностям, а как к объектам, особого рода вещам. Манипуляция – это часть технологии власти, а не воздействия на поведение друга или партнера” [4: 13]. В нашем случае сообщение апеллирует к зрелым личностям, способным отвечать за свои действия. Рекламная продукция пытается затронуть душу человека, пробудить в нем все хорошее и благородное.

На наш взгляд, основной задачей некоммерческой рекламы является стимуляция нового поведения. Как отмечает Г.Г.Почепцов, “эта в достаточной степени сложная задача облегчается тем, что коммуникатор должен не столько вводить новое поведение, сколько активировать типы поведения, уже присущие получателю информации” [10: 42].

Нельзя не согласиться с утверждением Н.В.Слухай, что эмоциональное воздействие рекламы усиливается за счет импликаций разного происхождения [11: 30]. ИмPLICITная информация содержит сообщение, не лежащее на поверхности и поэтому формально не выраженное вербально. Другими словами, эта информация неявна и основана на способности единиц иметь вторые и третьи значения, “порождать новую добавочную (коннотативную) и ассоциативную семантику слова, создавать символику языкового кода” [1: 28].

В лингвистической литературе нередко высказывается мнение, что имPLICITное содержание важнее эксплицитного. Одной из основных характеристик скрытой информации является то, что она возникает в силу свойственной нашему сознанию привычки связывать изложенное вербально с накопленным личным и общественным опытом. Без сомнения, воспринимая текст, получатель делает выводы, которые зависят не только от знания языка, но и от имеющихся у него знаний о мире, т.е. он с самого начала оперирует тем, что стоит за текстом. В процессе понимания реципиент оперирует не только языковыми знаниями, но и полным

объемом знаний энциклопедических, хранимых памятью человека, включая эмоциональные впечатления, накладываемые на имеющиеся знания, выработанную в социуме систему норм и оценок, единой информационной базой человека, которую А.А.Залевская называет информационным тезаурусом [3: 155].

В качестве источников импликаций реклам, выделенных Н.В.Слухай, указываются следующие: фоновые-энциклопедические, архетипные, мифологические, исторические, этнонациональные, фоновые-культурологические [11: 30]. Проанализируем образцы социальной рекламы с точки зрения определения источника импликации и использования вербальных и невербальных средств для глубокого эмоционального воздействия на получателя информации.

Большинство рассматриваемых в данной работе некоммерческих реклам в качестве усилителя эмоционального влияния опираются на архетипные импликации, связанные с темой смерти и разрушения. Каждый из нас знает, что садиться за руль в состоянии алкогольного опьянения чрезвычайно опасно, но каждый год тысячи аварий на дорогах совершаются по вине нетрезвых водителей. Антиалкогольная социальная реклама напоминает о безопасном поведении за рулем. Более того, она взывает к инстинкту самосохранения пассажира, призывая его не садиться в машину с пьяным водителем. Рассмотрим конкретный пример - постер, представляющий собой черно-белую фотографию молодого мужчины. Его лицо исполосовано множеством рубцов и шрамов, которые уродуют некогда привлекательную внешность. Заголовок под фотографией напечатан большими белыми буквами: *NOT EVERYONE WHO DRIVES DRUNK DIES* (*Не каждый пьяный водитель умирает*). Вне фона, созданного фотографией, эта фраза может трактоваться оптимистически, жизнеутверждающе. Правильное эмоциональное воздействие достигается только при помощи комбинации вербального и невербального сообщения. Фотография наглядно демонстрирует, что существует что-то более страшное, чем мгновенная смерть. Актуализируется стереотип, что лучше быстрая и безболезненная смерть, чем долгое и мучительное умирание. Далее следует текст мелким шрифтом: *Before you drive drunk or get into a car with someone who's been drinking, remember this. You could live to regret it* (*Помни это, когда садишься за руль в пьяном виде или едешь с кем-то, кто выпил. Ты можешь выжить для того, чтобы жалеть об этом*). Развертывание текстового сообщения подчинено единому замыслу – вызвать страх не только за свою жизнь, но и заставить задуматься о будущем, если все-таки жизнь удастся спасти. Последнее предложение также неоднозначно: спасишься после автокатастрофы могут пожалеть не только о том, что они сели в машину, но и о том, что они вообще выжили. Несомненно, такая антиалкогольная реклама должна производить сильное эмоциональное впечатление.

К этому же типу социальной рекламы относится и следующий пример: цветной портрет Стиви Вандера (Stevie Wonder) сопровождается текстом, ситуационно оформленным как прямая речь: *'Before I'll ride with a drunk, I'll drive myself'* (*Я лучше поведу машину сам, чем поеду вместе с пьяным водителем*). Для адекватного восприятия заложенной имплицитной информации необходимо обладать некоторыми фоновыми знаниями, а именно: певец и композитор Стиви Вандер слеп, поэтому он не может водить машину ни при каких условиях. Но, судя по его словам, представляется более безопасным доверить руль слепому, чем пьяному. Следовательно, рекламное имплицитное сообщение расшифровывается таким образом: Стиви Вандер может быть слепым, но даже он видит, что садиться в машину с нетрезвым водителем – это огромная глупость.

Производители рекламы апеллируют к инстинкту самосохранения и в следующем случае: на цветном плакате изображены пять рук, четыре из них проколоты одним шприцем. Надпись над изображением гласит: *Sharing your mate's works means sharing with everyone he's ever shared with* (*Разделяя с другом его вещи, ты делишь их со всеми, с кем он делил их раньше*). Эмоциональный эффект создается путем многократного повторения глагола *to share* в сравнительно небольшом тексте. Под картинкой размещено еще одно сообщение: *Shooting up once can screw you up. Forever* (*Одна доза может испортить тебя. Навсегда*). Обращает на себя внимание структура фразы: она представляет собой парцелированную конструкцию. Постпозитивный парцеллят *forever* несет основную эмоциональную нагрузку, подчеркивает перспективу безысходности, обреченности. Особенно ярко это значение вырисовывается в оппозиции *once – forever*. Кроме того, легко угадывается целевая аудитория – подростки и молодежь, так как в тексте эксплицируются сленговые и разговорные значения слов *to shoot* и *to screw*. Такой выбор со стороны создателей рекламы можно считать оправданным, поскольку именно молодые люди являются группой риска в связи с проблемами наркомании и распространения СПИДа. Необходимо отметить, что использование только языковых знаков не было бы столь эффективно и информативно. Именно комбинация знаковых систем (вербальных и невербальных) создает воздействие большой силы.

Следующая по частотности группа – это некоммерческие рекламные сообщения, в основе которых лежат фоновые-энциклопедические импликации. Среди них доминируют те, что эксплицируют семантику отношений в семье, недопустимость насилия над детьми и т.п. Невозможно не обратить внимание на следующее объявление, инициированное благотворительной организацией United Way: над изображением двух совершенно одинаковых младенцев помещены сообщения, выдержанные в стиле газетных заголовков: 1) *This year in San Diego 38.000 kids will be born* (*В этом году в Сан Диего родится 38 тысяч детей*); 2) *And another 42.000 will wish they weren't* (*А другие 42 тысячи детей пожалеют, что родились*). Скупой язык

статистических данных, огромные цифры, отсутствие какого-либо вербального или графического указания на суть проблемы – все это служит одной цели: вызвать у реципиента шок от осознания масштабов этой скрытой войны, именуемой «жестокое обращение с детьми», увидеть проблему глазами ребенка. В то же время эта реклама стимулирует совершенно естественное желание защитить детей от насилия, более ответственно и гуманно подходить к воспитанию собственных малышей.

Второй пример из этой группы перекликается с предыдущим по тематике. Рекламное сообщение, спонсированное Фондом защиты детей (The Children's Defense Fund), представляет собой черно-белую фотографию очень юной девушки с младенцем на руках. Лицо героини не выражает эмоций радости, счастья, связанных с материнством, напротив, оно напряжено, в глазах читается страх и неуверенность. Показательным является то, что девушка – представительница белого населения США, что эксплицирует разрушение стереотипа, что ранняя беременность – это проблема бедных жителей черных районов. Создатели рекламы обеспокоены статусом ребенка в семье, как и в предыдущем примере, но они подходят к решению проблемы с противоположной стороны. Такой вывод нам позволяет сделать текст, сопровождающий изображение: *It's like being grounded for eighteen years (Это все равно, что потерять крылья на восемнадцать лет)*. И ниже: *Having a baby when you are a teenager can do more than just take away your freedom, it can take away your dreams (Стать родителем, когда ты еще тинэйджер, это значит не просто потерять свободу, это значит потерять мечту)*. Таким образом авторы и спонсоры рекламы призывают к здоровому эгоизму подростков, которые еще не могут стать полноценными родителями, но могут создать невыносимые условия жизни как для ребенка (о чем говорилось выше), так и для самих себя. Кроме того, наблюдается совмещение фоновно-энциклопедических импликаций с этнонациональными, связанными с известной всему миру «американской мечтой» и стремлением реализовать себя как можно полнее прежде, чем обзаводиться семьей и детьми. Здесь можно говорить о «двойной защите»: предупреждение ранней беременности и рождения детей в незрелых, неполных семьях и напоминание подросткам об их потенциале, возможности осуществить свою мечту.

Хотелось бы остановиться на еще одном типе импликаций. Мы охарактеризовали его как религиозный. К такому выводу мы приходим, анализируя социальную рекламу, направленную против курения. Героиней телевизионного ролика является молодая женщина, лежащая в постели и безуспешно пытающаяся закурить сигарету. Мистическим образом спички ломаются одна за другой. Когда женщина поднимается, мы можем видеть, что она беременна. Голос за кадром говорит: *Maybe someone's trying to tell you something (Может быть кто-то хочет тебе что-то сказать)*. В данной рекламе при помощи комбинации вербальных и невербальных сообщений эксплицируется религиозная идея присутствия в жизни каждого человека ангела-хранителя, а также некой высшей силы, Бога, спасающего от совершения губительных поступков.

Все изложенное выше позволяет нам сделать следующие выводы: социальная некоммерческая реклама оказывает на адресата прежде всего эмоциональное влияние, которое носит неманипулятивный характер. Сильный воздействующий эффект достигается кооперацией, одновременным использованием нескольких разноплановых (вербальных и невербальных) знаков. С точки зрения возможности перевода англоязычных рекламных текстов, мы приходим к заключению, что их можно без видимых значительных проблем перевести на русский или украинский языки. Социальная реклама необходима, она играет важную роль не только в плане развития так называемой массовой культуры, но и культуры традиционной, классической.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
2. Джефкинс Ф. Реклама. Практичный посібник. – К.: Знання-Прес, 2001. – 455 с.
3. Залевская А.А. Информационный тезаурус человека как база речемыслительной деятельности // Исследования речевого мышления в психолінгвістике. – М.: Наука, 1985. – С. 150-171.
4. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: Эксмо, 2004. – 450 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Отв. ред. Д.Н.Шмелев. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
6. Лебедев-Любимов А.Н. Психология рекламы. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
7. Лотман Ю.М. Культура и взрыв. – М.: Гнозис, 1992. – 271 с.
8. Мартынюк О.А. Прагматика рекламного текста // Исследования целого текста: Тезисы докладов и сообщений совещания. – М., 1986. – С. 92-94.
9. Пирогова Ю.К. Стратегии коммуникативного воздействия и их отражение в рекламном тексте // Проблемы прикладной лингвистики. – М.: Азбуковник, 2001. – С. 543-553.
10. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: Рефл-бук, 2001. – 656 с.
11. Слухай Н.В. Міфологічні джерела прагматикону текстів масмедіа. – Сімферополь: Кримський державний інженерно-педагогічний університет, 2004. – 108 с.
12. Bovee C.L., Arens W.F. Contemporary Advertising (Third edition). – Homewood: IRWIN, 1989. – 661 p.
13. Stanton W., Etzel M., Walker B. Fundamentals of Marketing (Ninth edition). – N.Y.: McGraw-Hill, Inc., 1991. – 567 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віолетта Вуколова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

Наукові інтереси: змістовно-підтекстова інформація.

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ТЕКСТУ (на матеріалі німецькомовних наукових статей)

Валентина КОВАЛЕНКО (Горлівка, Україна)

У статті досліджується дискурсивна природа наукового тексту, аналізуються маркери дискурсивності, описуються основні шляхи мовної реалізації дискурсивності.

Discourse nature of scientific terms are investigated in this article and discourse markers are analyzed. The ways of language actualization of discourse are also described.

Характерною ознакою новітніх праць, присвячених дослідженню специфічних рис наукового стилю, є дискурсивний підхід до вивчення тексту [2, 4, 6, 7, 10, 11]. Саме дискурсивний аспект дозволяє дослідити науковий текст як складову частину наукового дискурсу, виходячи з того, що дискурс – це “зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими) факторами” [3: 15].

Найбільш дослідженими та детально описаними в роботах сучасних лінгвістів можна вважати закономірності функціонування термінологічної лексики в парадигматичному та синтагматичному аспектах, зокрема, структурно-семантичні та когнітивно-комунікативні принципи термінологічної номінації [4, 5, 7, 9, 13], а також термінологічної репрезентації комунікативних стратегій наукових текстів в різних етно- або соціокультурних дискурсах [1, 8, 10, 11].

Об’єктом нашого аналізу виступають тексти, що функціонують у сфері наукового лінгвістичного спілкування, представлені жанрами наукової статті та монографії. У зв’язку з тим, що головним завданням роботи є функціональний опис вираженої в тексті категорії дискурсивності, досліджувані явища розглядаються в контексті маркованої структури наукового тексту та прагматичної спрямованості наукового дискурсу. Відтак загальна проблематика роботи відображає актуальний напрямок сучасних досліджень прагматичних характеристик та комунікативних стратегій наукового дискурсу. Серед параметрів прагматичної спрямованості найбільш важливими є комунікативна ситуація тексту й авторська стратегія. Остання виявляється на основі метатекстових факторів, які визначають специфіку наукового тексту.

Сутність наукового дискурсу полягає в особливій організації міркувань, яка реалізується як взаємозалежна послідовність дискурсивних стратегій опису, класифікації, порівняння, оцінювання й ін. Кожній стратегії відповідає свій сегмент тексту, що складається з однієї або декількох пропозицій і дискурсивних маркерів – слів й словосполучень для експлікації використаних операцій.

Дискурсивні маркери (aus diesem Grund, in Wirklichkeit, aber, ausserdem) виконують роль організаторів, оскільки їхньою основною функцією є структурно-смілова організація наукового тексту – оформлення й упорядкування міркувань, зв’язування окремих текстових фрагментів. Дискурсивні слова й вирази належать до метатекстового компонента дискурсу і зустрічаються в текстах різних стилів, виступаючи при цьому кількісним /і якісним показником стилістичної приналежності тексту. Для наукового стилю мови питома вага метатекстового компонента є найбільшою в порівнянні з іншими стилями. А тому до числа специфічних ознак наукового дискурсу слід віднести також репрезентацію дискурсивної структури наукового тексту на основі поверхневої синтаксичної структури тексту й лексики дискурсивних слів.

Дискурс являє собою взаємозалежну й взаємообумовлену послідовність окремих мовних актів (дискурсивних прийомів), яка детермінується комунікативною цілеустановкою. Глобальна комунікативна мета наукового твору – повідомлення про результати проведеного дослідження й пояснення способу їхнього одержання, формулювання нових ідей і їхнє обґрунтування. Як наслідок, типовий науковий виклад складається головним чином з міркувань, і відмінною рисою функціонального стилю наукової прози є не її насиченість спеціальними термінами (це характерно й для текстів інших стилів), але особливий формально-логічний спосіб викладу матеріалу.

Науковий дискурс організується як логічна послідовність кроків міркування – мовленнєво-мисленнєвих дій, що відповідають інтелектуальним операціям над думками про об’єкт дослідження. До типових дій і операцій слід віднести висунення гіпотези, введення термінів та понять, приведення фактів і доказів, обґрунтування висновку, підведення підсумків і т.п. Зазвичай ці операції вводяться автором наукового тексту й експліцитно позначаються за допомогою різноманітних дискурсивних слів і виражень (слів-організаторів наукової думки).

Найбільш явними маркерами розумових операцій служать ментальні перформативні висловлення (wir zeigen nun eine Vielzahl), які включають широке коло ментальних перформативних дієслів (es empfiehlt sich andere Arten zu berücksichtigen, wird auf Merkmale verwiesen). Перформативні висловлення не тільки позначають, але й кваліфікують відповідний крок міркування й вибудовують зміст тексту у формі міркування. Найпоширенішими перформативними висловленнями виступають:

1) канонічні, з дієсловом в 1 особі множини (weiter zeigen wir);

- 2) з модальним або оцінним словом (im Folgenden soll daher zunächst ...);
- 3) у формі дієприслівника або дієприкметникового звороту (gelten gesichert);
- 4) у безособовій формі (Auf einige der wichtigsten Hilfsmittel sei abschließend verwiesen);

5) дескриптивні ментальні перформативи (in dem hier vorgeschlagenen Drei – Phasen – Modell..., in gleicher Weise), що виступають в якості замаскованих перформативів, які використовуються для перифразування або для встановлення зв'язків між висловленнями тексту (Mit anderen Worten, wie wir oben dargestellt haben).

Крім ментальних перформативів до дискурсивних слів належать також маркери черговості й логічної послідовності (erstens, zunächst, nicht zuletzt), коннектори (в основному сполучники та сполучні слова: doch, also) та інші вирази, що організують структуру тексту-міркування. Серед них можуть бути метатекстові оператори (Es wurde bereits darauf hingewiesen), які містять у своєму складі певний аргумент.

Перехід від однієї думки до іншої в науковому тексті здійснюється не тільки за допомогою дискурсивних слів, але з використанням так званих загальнонаукових лексем – це абстрактні іменники, що називають апарат науково-пізнавальної діяльності (das analytische Instrumentarium, beide Analysen, in dieser Konzeption, ein wichtiger Argument, eine solche Idee, in der Begriffsgeschichte).

Ці іменники відіграють важливу роль у структурно-семантичному впорядкуванні наукової інформації й часто вживаються в наукових текстах з перформативними дієсловами, вступаючи з ними у стійкі дієслівно-іменні словосполучення (Schlussfolgerungen ziehen).

Дуже важливим є виділення типових прийомів наукового дискурсу, що відповідають операціям наукового мислення. Серед великої кількості різноманітних прийомів загальнонавчаними та найбільш уживаними можна вважати наступний набір прийомів: 1. Опис, констатація й характеристика об'єкта, явища; 2. Конкретизація (уточнення) і додавання інформації; 3. Логічні операції й причинно-наслідкові зв'язки; 4. Виділення (підкреслення) інформації, актуалізація уваги; 5. Визначення й допущення; 6. Цитування, ілюстрування й приведення прикладів; 7. Узагальнення й резюмування (підведення підсумків); 8. Класифікація, аналогія й порівняння; 9. Вираження думки й оцінювання; 10. Перспективи й рекомендації.

Кожному з названих дискурсивних прийомів може відповідати в тексті не одне, а кілька послідовних пропозицій. Деякі дискурсивні прийоми можуть використовуватися як засіб реалізації іншого прийому: наприклад, аргументування виробляється за допомогою прикладів і аналогій. У результаті включення одного прийому в інший відбувається складне утворення відповідних дискурсивних сегментів і формується ієрархічна структура тексту, для спрощеного сприйняття якої й служать численні дискурсивні слова.

Однак слід зауважити, що у наукових текстах не всі дискурсивні операції реалізуються та розмежовуються експліцитно. Деякі ментальні операції можуть відновлюватися за аналогією та по контексту.

До засобів організації наукового дискурсу відносяться також такі способи структуризації тексту, як рубрикація, нумерація, абзацне членування, розбивка на розділи й підрозділи. Спостерігається системність всіх організуючих засобів: вони функціонують у тексті, замінюючи й доповнюючи один одного. Наприклад, рубрикація використовується в складі ментального перформатива: Wir haben uns hauptsächlich auf drei Ansätze konzentriert: auf den kognitiven, den assoziativen und den frame-orientierten Ansatz; а заголовки розділів по суті повторюють перформатив.

Дискурсивною структурою наукового тексту природно вважати взаємозалежну послідовність всіх ужитих у тексті дискурсивних прийомів і засобів структуризації. Дискурсивні маркери охоплюють широке коло загальнонаукової лексики, а саме, семантично й граматично різнорідних слів і виражень, які використовуються як експлікатори дискурсивності. До числа таких виражень належать іменні й дієслівно-іменні словосполучення (die vergleichende Untersuchung), прикметниково-іменні сполучення (im Vorgriff), дієприкметникові обороти (der obengennante Gedanke), складні прикметники й сполучники (im Fall, am Anfang der Analyse). Підкреслимо, що мова тут йде про загальнонавчани, загальнонаукові слова незалежно від конкретної наукової області, що свідчить про певну лексичну інваріантність в науковій мові. За функціонально-семантичним принципом лексичні одиниці в науковому дискурсі були об'єднані в 5 основних розрядів:

1. Час, модальність, аспектуальність: А) темпоральні вказівки (in den vergangenen zwei Jahrzehnten); Б) модальність (sogar, jedoch, gelten, können);
2. Конституенти тематичної сфери: А) класифікатори (Reihe, Sorte, Experiment); Б) абстрактні властивості та параметри (Zeit, Charakteristik, Funktion, Kulmination);
3. Зв'язки (Einfluss, Resultat, Effekt);
4. Елементи наукового досвіду та комунікації (messen, Analyse, Konstruktion, glauben);
5. Дейктичні елементи (obengenannt, jeweils);

У групах можуть зустрічатися ментальні перформативні висловлення. У цілому лексикон охоплює всі види перформативних виражень, а також їхні дескриптивні варіанти. Проведена класифікація не є строгою, оскільки деякі вираження через їхню неоднозначність (zum Beispiel, Analyse) поміщені відразу в кілька різних груп еквівалентності. Віднесені до першого розряду загальнонаукові вираження включають як іменні,

так дієслівно-іменні словосполучення із загальнонауковими складовими (das starke Argument, Beispiele anführen), причому в дієслівно-іменних сполученнях за звичай фігурують ментальні перформативні дієслова.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бариш І.І. Етнолінгвістичні аспекти наукової комунікації // Мовознавство. – 2000. - №1. – С. 21-31.
2. Бахтин М.М. Проблемы текста: Опыт философского анализа // Вопросы литературы. – 1976. – №10. – С. 122-151
3. Белова А.Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці // Іноземна філологія. Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – 2002. – вип. 32. – С. 11-14.
4. Валгина Н.С. Теория текста. – М.: Логос, 2003. – 280 с.
5. Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения. – К.: КМ Академія, 2000. – 216 с.
6. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1991. – 120 с.
7. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації. – Київ: Вид-во НАН України, 1998. – 191 с.
8. Синица І.А. Діалогічність у науковому тексті // Мовознавство. – 2004. - № 2-3. – С. 55-60.
9. Чернявська В.Е. От анализа текста к анализу дискурса: немецкая школа дискурсивного анализа // Филологические науки. – 2003. - №3. – С. 68-76.
10. Eggs Ek. Strukturen der Argumentation in Fachtexten // Fachliche Textsorten. Komponenten – Relationen – Strategien. - Tübingen, 1996. –S. 618-637.
11. Hoffmann L. Fachtextsorten in der Fremdsprachenausbildung // Fachsprache, 1992. – S. 141-149.
12. Humboldt W. Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung // Werke in 5 Bdd. Bd. 3. – Darmstadt, 1963.
13. Roelke T. Fachsprache. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1999.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Коваленко – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету німецької мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: комунікативно-прагматичні та лінгво-когнітивні аспекти сучасного спеціального дискурсу.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ, МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ

Віталій КОЗУБАЙ (Хмельницький, Україна)

У статті розглянуто лінгвокультурологічний аспект процесу навчання іноземної мови, важливість лінгвокогнітивного аналізу тексту.

The article deals with linguistic and cultural aspect of the process of a foreign language teaching, the importance of linguistic and cognitive analysis of the text.

Розширення зв'язків та співробітництва України з багатьма зарубіжними країнами в різних галузях науки і техніки, швидкі темпи наукових досліджень сьогодні не можна уявити без знання іноземної мови. Життя потребує від суспільства більш тісного спілкування.

У сучасних концепціях освіти іноземна мова розглядається як відображення культури народу країни, мова якої вивчається, а оволодіння іноземною мовою – безпосередньо пов'язано з іноземною культурою та засвоєнням світових духовних цінностей. На разі має місце відмова від вузьких прагматичних цілей вивчення іноземної мови. Таким чином, соціальне замовлення передбачає не тільки і не стільки формування у студентів, які вивчають мову іншої країни, необхідних іноземних навичок і умінь, а й знайомство через мову з культурою країни, її традиціями, історією та сучасністю.

Недостатньо володіти системними мовними знаннями та бути здатним спілкуватися іноземною мовою. Студентам, майбутнім фахівцям, у своїх спеціальностях належить знати специфіку країни, мова якої вивчається, її національну культуру, менталітет народу або народів, особливості мовленнєвої поведінки тощо. Таким чином, лінгвокраїнознавчий, культурологічний аспекти іншомовного спілкування набувають особливого значення в процесі вивчення іноземної мови. Під час цієї діяльності в якості кінцевої мети важливо відокремити формування комунікативно-лінгвістичної складової, або, в широкому значенні, лінгвокультурологічного та міжкультурного аспекту (ЛМА). Вона передбачає здатність студента здійснювати міжкультурні комунікації, що ґрунтуються на вміннях користуватися країнознавчими та фоновими знаннями про країну або країни, мова яких вивчається: лінгвокраїнознавчим мінімумом словникового запасу мови, фактами, нормами і цінностями національної культури, специфікою мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, які прийняті в певній етнокulturі.

Найважливішим компонентом лінгвокраїнознавчої складової є володіння країнознавчою лексикою, загальними знаннями про країну. Важливість цього компонента очевидна, тому що існування слова, мови пов'язано з життям особи, народу, суспільства, де розвиваються наука, техніка, культура.

Наступним елементом ЛМА є соціоетнологічні знання – ті, що стосуються специфіки мовленнєвої поведінки нації або національно-мовленнєвого етикету, а також невербальних засобів спілкування. Успішна та адекватна участь у спілкуванні з носіями мови неможлива без знань національно-специфічних правил мовленнєвої поведінки, що реалізується в системі сталих формул та висловлювань у різноманітних ситуаціях спілкування. Щодо невербальної мови або паралелізмів, то вони доповнюють або замінюють

структуру вербального висловлювання в змістовому та емоційному аспектах. Тому знання таких мовленнєвих одиниць дають студентам можливість ознайомитись з особливостями національної психології і бути повноцінними учасниками міжкультурної комунікації.

І, нарешті, в ЛМА входить також володіння лексикою з національно-культурною семантикою, фактами, нормами і цінностями національної культури, тобто за Є.Верещагіним і В.Костомаровим, засвоєння вторинної акультуації [3; 192].

Проблема соціокультурної інформації, лінгводидактики цікавила багатьох дослідників. Серед них можна назвати хоча б таких, як І.Б.Бім, Н.Ф.Боженко, Є.М.Верещагін та В.Г.Костомаров, І.В.Гюбенет, І.О.Зімняя, Ю.І.Пасов, О.Д.Райхштейн, Л.П.Смелякова та інші.

Культура – це контекст, у якому ми існуємо, живемо, думаємо і спілкуємося, це так званий „клей”, що з'єднує групу людей разом. Культура – це наш континент, колективна тотожність, частинкою якої ми всі є.

Про неможливість ігнорування культури попереджували такі вчені як А.Мейс, підкреслюючи, що „неможливо зрозуміти мову, не маючи уявлення про умови, в яких живе суспільство, і яке розмовляє цією мовою”.

Занурення в культуру іншого народу, знання його системи цінностей мають не лише навчальне, а й практичне значення. Відомо, що людині, яка вивчає іноземну мову, притаманно вносити в неї поняття рідної мови і культури, що при спілкуванні з представниками іншої мови може призвести до непорозуміння і навіть до „культурного шоку” [4: 54].

На сучасному етапі входження України до світової та європейської спільноти особливої актуальності набувають міжнародні культурні та ділові стосунки українців з представниками інших країн. Відповідно, у всіх сферах діяльності посилюється потреба у спеціалістах, що володіють іноземними мовами та можуть самостійно здійснювати комунікацію в іншомовному середовищі. Звичайно, іноземну мову вивчають як у загальноосвітніх школах, так і у вищих навчальних закладах України. Але, на жаль, варто зазначити, що велика увага в процесі навчання, зокрема англійської мови, у ВНЗ приділяється лексиці та граматиці, недостатньо вивчаються соціокультурні аспекти вербальної та, особливо, невербальної поведінки осіб в іншомовному середовищі, що призводить до виникнення явища „культурного шоку”. На прагматичному рівні мову можливо вивчити і поза культурою, але лише на основі однієї мови, без культурного фону неможливо увійти до світу мови [5: 144-145].

Для успішної комунікації з представниками іншомовних середовищ недостатньо „механічного” знання іноземних мов, важливо також знати культуру та стандарти поведінки людей. Саме тому, для оптимізації процесу вивчення іноземної мови необхідно включити лінгвокраїнознавчі аспекти, які допомагають покращити не тільки рівень мовних знань студентів, але й їх соціокультурну компетенцію, завдяки якій майбутні спеціалісти можуть уникнути мовних та культурних труднощів при перебуванні за кордоном та спілкуванні з іноземцями [8: 161].

Слід визначити, що володіння фактами, нормами і цінностями національної культури, тобто засвоєння культуруносною функції мови і вторинної акультуації – це не просто запам'ятовування інформації про країну і використання її в процесі спілкування, але й формування позитивного відношення до країни, мова якої вивчається, її народу, історії, традицій, побуту. Для розробки і створення комплексу вправ з метою формування ЛМА варто, в першу чергу, виділити та проаналізувати її лінгвістичне підґрунтя. Воно включає мовні та мовленнєві одиниці лексико-семантичного рівня. Якщо спиратись на результати методичних досліджень, то можна виділити слова, техніко-комунікативне кліше, фразеологізми, афоризми, крилаті вирази, прислів'я та приказки, тому що вони, незважаючи на суттєві розбіжності, відповідають критеріям знаковості, єдності денотата і цільнооформленості [13: 63]. Отже, вищезазначені одиниці входять в ЛМА як лінгвокраїнознавчі, соціоетнологічні, а також культурологічні знання і уміння. Лінгвокраїнознавча теорія дозволяє оцінити слово як акумулятор і джерело країнознавчої інформації, як мовну одиницю, що містить в собі знання про дійсність, притаманні як масовій, так і індивідуальній свідомості [4: 193].

Щоб отримати максимально вичерпні списки країнознавчої лексики, варто співставити декілька різних класифікацій. Наприклад, З.Л.Скалкіним виділено вісім сфер спілкування [6: 61], які уточнювались та доповнювались іншими дослідниками, зокрема Т.С.Дученко при складанні ситуативно-тематичного мінімуму для навчання клішованому діалогічному мовленню [6: 163].

Якщо включити в ЛМА техніко-комунікативні кліше, то варто відзначити, що знання цих одиниць та вміння ними користуватися забезпечують дієву та адекватну міжкультурну комунікацію. Під техніко-комунікативним кліше розуміються стереотипні мовленнєві одиниці різноманітного рівня, що співвідносяться з типовими комунікативними ситуаціями, а також з особистісною реакцією на них, як досить передбачувані і використовуються широким колом носіїв мови. В.Л.Скалкін пропонує класифікацію мовленнєвих елементів для висловлювання комунікативної інформації на основі соціально-побутової, сімейної, розважальної, соціально- культурної та професійно-трудової сфер спілкування [10: 41-48].

Навчально-мовленнєві одиниці, що утворюють разом з деякими іншими лінгвістичну основу формування ЛМА, повинні стати невід'ємною частиною вправ для навчання усіх видів мовленнєвої діяльності. Для забезпечення ефективного володіння такими одиницями слід передбачити також спеціальні

вправи, тому що незнання цих одиниць, невміння користуватись ними у спілкуванні з носіями мови чи неадекватне їх застосування утруднюють, а в деяких випадках і порушують комунікацію.

Аналітичне читання художнього твору як одна з окремих дисциплін практики іноземної мови є необхідною ланкою в ланцюгу надання студентам знань та умінь і займає особливе місце в процесі навчання іноземній мові, сприяючи подальшому практичному її засвоєнню та здійснюючи зв'язок теорії з практикою шляхом лінгвізації практичного курсу іноземної мови та залученням культурологічних чинників.

Завдяки цьому аспекту відбувається наступність навчання, тому що аналіз тексту може бути запроваджено не лише на основі високого ступеня володіння іноземною мовою як такою, він спирається на певний об'єм знань, який студенти набувають на лекціях та семінарах із стилістики, лексикології, літератури, країнознавства та культурології.

На заняттях з аналітичного читання художньої літератури, oprіч завдання подальшого розвитку у студентів умінь та навичок користування іноземною мовою як засобом спілкування та розширення їх загальноосвітнього кругозору за рахунок інформації лінгвокультурологічного та літературознавчого характеру, ставиться завдання подальшого розвитку їх логічного мислення та прищеплення їм навичок критичного підходу до матеріалу, який вивчається.

Особливість цієї дисципліни полягає в тому, що при опрацюванні невеличкого уривка художнього твору відкривається можливість більш детального вивчення тексту, глибокого проникнення в авторський підтекст, створюються умови для більш уважного спостереження за функціонуванням мови, відокремлення суттєвих ознак кожного тексту, порівняння та протиставлення окремих мовних явищ, вивчення стилю автора.

Цей аспект є також більш високим рівнем роботи з текстом, тому що він потребує від студента, крім достатньої мовної підготовки, певного об'єму теоретичних знань, значного напруження його розумових здібностей, вміння встановлювати логічні зв'язки, сполучати різні елементи отриманих знань між собою, навички поєднувати життєві спостереження з фактами, які викладаються, а також узагальнювати ці факти. Формування навичок і умінь аналізу художнього тексту може здійснюватись за кількома напрямками. Один з них полягає в тому, що на матеріалі спеціально підібраних текстів спочатку розвиваються окремі навички мовленнєвої операції й дії, необхідні для розуміння тексту, який аналізується. Потім на цій основі переходять до практики аналізу текстів приблизно такого ж рівня складності.

Інший напрямок полягає в аналізі текстів, мовного матеріалу, які раніше спеціально не опрацьовувались. Заняття з аналізу художнього твору є також хорошим засобом контролю, оскільки ці заняття дають змогу перевірити не тільки практичне володіння мовою, але й знання, отримані з теорії мови, яка вивчається. Слід відзначити, що викладач повинен не тільки брати до уваги знання та загальний рівень студентів кожної конкретної групи, а й передбачити труднощі, з якими студент може зіткнутись при аналізі даного тексту. Через те, що оволодіння іноземною мовою відбувається поза межами вторинної мовної спільності, роль художнього тексту збільшується у кілька разів тому, що він „у певній мірі реконструює мовне середовище” [2: 5].

Через текст студент не тільки отримує можливість спостерігати за використанням мови у побуті, але й ознайомитись із конкретними умовами життя носіїв мови, яка вивчається, уявити соціальну атмосферу певного періоду часу, довідатись про нові для нього історичні факти, тобто це є читання оригінальної художньої літератури в широкому розумінні цього слова [12: 23-28].

Художній текст, що аналізується, повинен відповідати певним вимогам, які коротко є такими: доступність, зразковість, дискусійність, цікавість, різнобічність. Усталений погляд, що аналіз тексту не слід зводити до перерахування окремих засобів образності і що при інтерпретації літературного тексту слід враховувати дві сторони: його зміст і його художню форму. Було виділено два типи філологічного дослідження тексту – лінгвокультурологічний і критичний [9: 34]. В залежності від того, з якою метою проводиться аналіз, літературознавчий чи мовний, пропонується розрізняти два підтипи критичного аналізу тексту: літературознавчий і стилістичний. На заняттях з аналітичного читання найбільш перспективним бачиться використання прийомів критичного аналізу тексту. Така робота допоможе студенту критично переказати зміст прочитаного, слугуватиме розвитку навичок критичного розгляду будь-якого тексту, поглибить його знання, ознайомить із прийомами аргументації та контраргументації, забезпечить активний та творчий характер навчальної діяльності.

Щодо естетико-стилістичного аналізу художнього твору, то його метою є навчання студентів розумінню естетичної інформації іншомовних художніх текстів, розширення їх лінгвістичної компетенції, збагачення духовної культури. Т.П.Ніфака (Луцьк) визначає основні труднощі, пов'язані з естетико-стилістичним аналізом художнього твору – психологічні, лінгвістичні та методичні і пропонує шляхи їх подолання, які, в основному, полягають у створенні умов для розуміння художнього твору студентами через їх орієнтовно-пошукову діяльність на знаходження естетичних елементів, використання коментарю і, на нашу думку, найголовніше, через сприяння виникненню у студентів естетичних емоцій шляхом створення ефекту новизни, співпереживання та захоплення. Доречно додати ще принцип вмотивованої зацікавленості та співставлення з їх особистими життєвими ситуаціями, їх близьких, родичів, знайомих,

друзів [7: 32-36]. Відомо, що кожний художній текст є сукупністю повідомлень, які слід розглядати як єдність інформації двох планів: зовнішнього інформативного й внутрішнього інформативного.

Ці два інформативних плани – зміст і ідея – необхідно врахувати під час роботи з текстом. Передача змісту, як правило, не викликає у студентів труднощів. В той час вони не завжди володіють достатніми навичками для того, щоб визначити ідею прочитаного. І це природно, тому що для передачі змісту тексту достатньо знати мовні засоби та виконати такі нескладні операції, як їх упізнання, сполучення їх значень та додавання чергової інформації до тієї, що вже є. Щодо більш глибокої інформації, пов'язаної з ідеєю твору, то вона базується на додатковій розумовій роботі – співставленні окремих фактів та їх узагальненні, мотивації поведінки персонажів та врахуванням стилістичних засобів, застосованих автором. Розкриття глибинної ідеї, як це підкреслює В.А.Артемов, відбувається „на основі аналізу контексту твору, контексту культури епохи й підтексту” [1: 196]. Тому викладач повинен бути готовим допомогти студентам відокремити й усвідомити найбільш головне, виявити елементи змістової ідеї та узагальнити їх через культурологічні чинники.

Л.П.Смелякова відносить до ускладнювачів мовного оформлення художнього твору, які в підсумку складають його адитивну складність, 12(!) чинників, починаючи від різних лексичних одиниць і закінчуючи відхиленнями від графічної норми [11: 25-28].

Завдання навчання аналізу іншомовних творів зводиться не лише до навчання розуміння тексту, але й до розвитку цілого комплексу необхідних навичок та умінь, пов'язаних не тільки з суто мовними явищами, а й лінгвокультурологічними складовими.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артемов В.А. Психологія навчання іноземним мовам. – М., 1996. – С. 196.
2. Брандес М.П. Стилістичний аналіз. – М., 1971, С.5.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура// Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Изд. 2-е. – М.: Русский язык, 1976. – С. 3.
4. Гофіпов В.О. Соціокультурна інформація художнього тексту. Мова і культура. Вип.7, том II. Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – К.: Видавничий Дім Дм. Бураго, 2004. – С. 54.
5. Демиденко О.П. Навчання студентів вищих закладів освіти особливостей комунікативної поведінки, характерної для представників англословного культурного середовища. Мова і культура. Вип. 8, том VII. – К., 2005. С. 144 – 145.
6. Дученко Т.С. Обучение клишированной диалогической речи... Дисс. канд. пед. наук. – К., 1984. – С. 183.
7. Ніфака Т.П. Естетико – стилістичний аналіз художніх текстів у підготовці викладачів англійської мови. // Іноземні мови. – 1995 – №2. – С.32-36.
8. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. – Липецк, 1998.-С.169.
9. Різьєв Є.Г. Лінгвостилістичний аналіз літературного твору// Викладання німецької мови. – 1996,С.3-4.
10. Скалкин В.Л. Коммуникативно – информационная структура устногоязычного текста и вопросы обучения речи. Иностранный язык в школе, 1997. - №6 – С. 41-42.
11. Смелякова Л.П. Врахування складності й доступності художнього текстового матеріалу як передумова реалізації його відбору для мовного вузв.// Іноземні мови. – 1996 - №1. – С.25-28.
12. Смелякова Л.П. Концепція відбору художнього текстового матеріалу для мовного вузу.// Іноземні мови. – 1995 – №1. – С. 23-28.
13. Степашенко С.М. Отбор словаря – минимума для интенсивного обучения немецкому языку на начальном этапе языкового педагогического вуза. Дисс. канд. пед. наук. – К., 1993. – С. 60-61.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віталій Козубай – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, інтенсивні методи навчання іноземній мові студентів ВНЗ.

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ СЛОВА ТА ЗОБРАЖЕННЯ (на матеріалі мистецтвознавчої рецензії)

Тетяна ЛЯШЕНКО (Львів, Україна)

У статті розглянуто сутність зображення, висвітлено різні теоретичні підходи до проблеми співвідношення слова і зображення, проаналізовано механізм впливу зображення творів мистецтва і публіцистичного тексту мистецтвознавчої рецензії.

In this article the essence of picture is investigated, different theoretical approaches to the problem of correlation of a word and a picture are shown, the device of impact of a piece of arts and publicistic text of the arts review are analyzed.

Від початку зародження культури людства особливого значення набуває зображення. Його еволюція починається від малюнків на скелях, що виникли майже 20 000 років тому і передавали потребу людини відтворити світ, що її оточує, продовжується у культурно-релігійних картинах, де ілюструються біблійні сюжети з метою донести слово Боже неосвіченому народу. З часом міняється ставлення до цього феномену. Р.Клауснітцер зазначає, що зображення припиняє бути предметом магічної практики чи релігійних вшанувань, а стає відображенням реального стану речей або вираженням суб'єктивного мистецького бачення [7].

Протягом чотирьох тисячоліть образне письмо було загальноприйнятним засобом для передачі усної мови і, таким чином, головним комунікативним засобом поширення знань. Незважаючи на той факт, що зображення і письмо становлять єдність, науковці говорять лише про історію виникнення систем письма і розглядають ці комунікативні засоби окремо [8].

Мета цієї роботи полягає в тому, щоби показати взаємозв'язок зображення і слова на прикладі взаємодії впливу зображення творів мистецтва і публіцистичного тексту мистецтвознавчої рецензії як креолізованого тексту, у структурованні якого задіяні коди різних знакових систем (вербальної та іконічної). З позиції лінгвістики тексту креолізований текст визначають як особливий лінгвовізуальний феномен, текст, у якому вербальний і зображальний компоненти створюють одне візуальне, структурне, смислове і функціональне ціле, що забезпечує комплексний прагматичний вплив на адресата [1].

Зважаючи на особливу роль зображення творів мистецтва у формуванні впливової спрямованості тексту мистецтвознавчої рецензії, слід зупинитися на сутності зображення та його співвідношення зі словом.

Зображення – важливе гносеологічне поняття, яке стоїть в одному ряді з такими поняттями, як образ, знак, модель та ін. Воно відносно недавно стало предметом аналізу мистецтвознавчих дисциплін і тепер його активно вивчають у філософії, психології, теорії масової комунікації, журналістиці. У межах останньої науки зображення досліджується так званою зображальною журналістикою як видом публіцистики, якому властиве документальне, наочно-образне відображення дійсності через зображальну діяльність, продукти якої (зображення) призначені для оперативного поширення з метою формування громадської думки, впливу на свідомість та поведінку аудиторії [6: 2].

Процес створення зображення є складним, він передбачає оперування гносеологічними образами, які виникають у свідомості суб'єкта відображення, та наступну матеріалізацію цих образів у продуктах людської діяльності у предметній формі. Зображення слід розглядати не як відображення дійсності взагалі, а як відтворення конкретного, доступного чуттєвому сприйняттю зовнішнього вигляду предметів у їхній безпосередній даності органам зору. Інакше кажучи, зображення є формою, яка сприймається візуально і задовольняє низку вимог зовнішньої відповідності об'єкту відображення.

Серед гносеологічних функцій, притаманних зображенню творів мистецтва, доцільно відзначити виражальну функцію, яка передбачає відображення у ньому властивостей реального світу, та репрезентативну, яка дає змогу одержувати наочну інформацію про оригінал. Саме репрезентативність зображення щодо оригінальних творів мистецтва є передумовою до використання його як комунікативного засобу.

До проблеми зіставлення слова і зображення існують три теоретичні підходи, які стосуються аспектів відмінності, подібності та механізму взаємодії [3: 24]. Прихильники підходу, спрямованого на нетотожність візуального і словесного, стверджують, що візуальна форма не становить “мови” у власному розумінні цього слова, оскільки вона не має ні “граматики”, ні “синтаксису”, ні “словника”. Процес зображення розвивається у невербальній сфері, а власне картинне зображення є “результатом інтуїції”. Протилежну думку обстоюють представники другого підходу, які прагнуть виявити подібність між зображенням і словом. Дослідник Р.Арнольд пропонує розглядати вербальну виразність лише як контекстно зумовлений ступінь виразності візуальної. Взаємодію слова і зображення в межах третього підходу розуміють як діалог, який виникає між різними рівнями та формами людської діяльності. Б. Г.Ананьєв наголошує, що візуалізація і вербалізація в їхніх взаємостосунках визначають механізм і динаміку уявлень людини. На взаємозв'язок образно-зорових і мовленнєвих компонентів розумової діяльності вказує А.Н.Соколов, на думку якого єдиний безперервний процес людського мислення є чергуванням зорових і мовленнєвих фаз.

На пріоритетній ролі вербального у його співвідношенні з візуальним вже наголошували відомі естети, психологи. Наприклад, М.Бахтін з цього приводу зазначав, що немовні знаки оточуються мовленнєвою “стихією”, вони занурені в неї і не піддаються повному відокремленню від неї [2]. Невербальні види мистецтва так чи інакше тяжіють до інтерпретації, до перекладу в мові, хоча це аж ніяк не заперечує їхньої скерованості до специфічної сфери чуттєвого.

Специфіка мистецтва, образотворчого й словесного також, полягає у цілісному конкретно-чуттєвому відображенні життя. Мистецтво, його твори – це досвід особистого життя, переданий в образах, відчуттях, який претендує на те, щоби стати узагальненням.

Відтворюючи життя, митець, як і автор художнього твору, створює так звану “другу дійсність”, що відображає “першу”, реальну. Від вміння реципієнта зрозуміти, що прагне сказати художник своєю “другою” дійсністю про “першу”, тобто здібності “читати” цілісне конкретно-чуттєве відображення життя в системі образів без прямих авторських підказок, залежить сила впливу на нього художніх творів. Що більше читач-глядач здатний пізнати через “другу” дійсність реальну, то сильніше впливає мистецтво на розвиток його гносеологічних, аксіологічних, творчих та комунікативних потенційних можливостей. Оволодіння мовою “другою” дійсності дає змогу реципієнтові цілісно пізнавати навколишню реальність, а тому й цілісно розвивати свій духовний світ, істотно збагачувати свій соціальний досвід.

Художнє сприйняття творів мистецтва слід розглядати як спільний творчий процес автора твору з реципієнтом. Першим інтерпретатором твору мистецтва є сам рецензент. Сприймаючи твір, він повторює

більшість з того, що відчуває художник у творчому процесі й намагається викликати подібні відчуття, емоції, уяву у свого читача.

У зв'язку з цим на окрему увагу заслуговує вплив публіцистичного оцінного слова на людину порівняно з дією на нього мистецьких творів. Критика видів образотворчого мистецтва має знайомити читача з конкретним твором, створеним специфічними засобами (фарби, глина, камінь та ін.) за допомогою слова. Вербальне відтворення цих мистецтв завжди не адекватне оригіналові. Ступінь наближення слова до твору залежить від предметно-образних елементів у текстах, що їх відтворюють. Емоційно-образне публіцистичне слово, яке певною мірою належить до мови мистецтва, дає змогу реципієнтові не тільки здобути знання про твір, але й пережити їх емоційно. Багатство, яскравість, точність й доречність публіцистичного слова забезпечують належний виховний і естетичний вплив на читача.

Схему впливу мистецтва на реципієнта подає Ю.У.Фохт-Бабушкін. На вході процесу впливу мистецтва відбувається сприйняття людиною цілісних образів дійсності, які відображені в художніх творах. Тою мірою, якою людині вдається пізнати образи, мистецтво і слово впливають на його пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний, творчий та комунікативний потенціал. На "виході" виникає певний інтегральний образ кожної окремої людини, який існує в її свідомості як уявлення про самого себе і в свідомості оточуючих як уявлення про неї. Цей образ реалізується в різних соціальних ролях людини [5: 31].

Подана схема механізму впливу творів мистецтва й слова може знайти свій подальший розвиток за умов врахування індивідуально-психологічних якостей реципієнта, які виявляються у його емоційно-інтелектуальній та мотиваційно-ціннісній сферах (мал. 1). Емоційно-інтелектуальна сфера враховує такі особисті якості глядача, як увага, спостережливість, фантазія, пам'ять, накопичені враження та ін., які сприяють глибини та виразності сприйняття, розуміння, запам'ятовування того, що хотів сказати художник про конкретно-чуттєву реальну дійсність через відтворену. Компоненти емоційно-інтелектуальної сфери є елементами цільового блоку, на які твір мистецтва й слово впливають безпосередньо (на схемі позначені овалом). Результатом впливу творів мистецтва на цьому етапі є здобуті знання.

У мотиваційно-ціннісній сфері знайшли відображення соціальний та особистий досвід реципієнта, а також суспільна думка, психологія класу, народу, нації, до яких він належить. Сюди належить все, що визначає стан і структуру свідомості та несвідомого на момент сприйняття твору: переконання, бажання, потреби, ціннісні орієнтації, стереотипи, мотиви та ін. [4: 6], які сприяють формуванню різних потенційних можливостей реципієнта (пізнавальних, творчих, ціннісно-орієнтаційних та комунікативних). Духовний розвиток реципієнта, тобто становлення його зазначених потенцій, збагачує його діяльність, сприяє успішному виконанню ним соціальних функцій: вдосконалення соціальних стосунків, виробництва, економіки, тобто всього способу життя.

Отже, результатом процесу "вплив – сприйняття" творів образотворчого мистецтва й слова є здобуті знання, формування інтегрального образу реципієнта та вдосконалення його способу життя (на схемі позначені ромбом).

Безперечним є факт, що вербальне узагальнення може підкреслювати будь-які деталі і елементи об'єкта, завдяки цьому знання про предмет сприйняття змушують людину інакше "бачити", у прямому розумінні слова. Водночас важливим є зворотній зв'язок: вирішальне значення для розуміння, перцепції тексту, а саме мистецтвознавчого, формування його прагматичної спрямованості має візуальне сприйняття самого твору мистецтва, зображеного у вигляді ілюстрації чи фотографії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анисимова Е.Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71-78.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Наука, 1979. – 423 с.
3. Дауговиш С. Фотоэстетика и журналистика. – Рига: Латв. гос. ун-т, 1988. – 34с.
4. Солошенко А.Д. Коммуникативно-прагматические аспекты рекламного слогана в рамках модели рекламного воздействия (на материале амер. бытовой рекламы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Львов, 1990. – 15 с.
5. Фохт-Бабушкін Ю.У. Искусство и духовный мир человека (Об особенностях воздействия искусства на личность). – М.: Знание, 1982. – 110 с.
6. Черняков Б.І. Зображальна журналістика в друкованих ЗМІ: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1998. – 25 с.
7. Klausnitzer, Ralf. Bilderstreit im Mittelalter. www2.rz.hu-berlin.de/visuelle/ralf/mittela.htm
8. Sokolowski, Alexandra. Zusammenhang von Schrift und Bild in der Anzeigenwerbung von LEE-Jeans. <http://www.linse.uni-essen.de>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Ляшенко – кандидат філологічних наук, асистент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, лінгвостилістика.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ТЕКСТ У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ТА МІЖКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТАХ

Тетяна МАЧАЙ (Донецьк, Україна)

У статті розглянуто поняття «текст» і «дискурс». Охарактеризовано структурно-семантичну і синтаксичну організацію науково-технічного тексту, його лексичне наповнення як реалізацію лінгвокогнітивних, лінгвокультурологічних та міжкультурних аспектів.

The present article covers the terms – “text” and “discourse”. The description of the structural-semantic and syntactic organization of the text, its lexical interpenetration as a realization of linguocognitive, linguocultural and intercultural aspects are given.

Текст як система відображення людиною знань і опрацьованої інформації постійно залучає увагу дослідників-теоретиків і носіїв мови. Текст як результат сприйняття світу, предметно-пізнавальної діяльності людини, даних, що зведені у певну систему, завжди був у центрі науки про знання і пізнання – когнітивної науки.

Дослідження мовних явищ, аналіз процесів мовлення, що відображають особливості мислення людини, її інтелектуальної поведінки, привертають увагу до вагомості зв'язку різних дисциплін, які займаються цими проблемами: когнітивної науки, лінгвістики, філософії, психології. Когнітивна лінгвістика як міждисциплінарна галузь, що, за Загнітком А.П., дозволяє дослідити специфіку мовних способів репрезентації знань, мовні різновиди, ментальні структури, якими (у нашому випадку) оперує фахівець, набуває надзвичайної ваги, зумовлює **актуальність** дослідження тексту. **Мета** статті – дослідження україномовного науково-технічного тексту як системи, що концентрує суб'єктивні і індивідуальні знання, національні здобутки культури і індивідуальну культуру фахівця, що відображається у будові тексту, її семантико-структурній організації, лексичному наповненні.

Про цінність зв'язку синтаксису і семантики стверджувалося давно (Г.В.Колшанський та ін.), приділялася увага і питанням типології семантико-синтаксичних відношень [3].

В останні п'ять років у центрі уваги відомих лінгвістів були питання глибинної семантичної означеності тексту і його поверхневої синтаксичної організації. Вони розглядали структури наукових текстів, вважаючи за необхідне вести мову про такі його реалізації: текст-опис, текст-роздум, академічну статтю. Їхній інтерес зумовлював аналіз складових наукового тексту на рівні слова, словосполучення, речення [1: 344-357]. Було здійснено детальний аналіз закономірностей внутрішньотекстової організації: обґрунтовували нове розуміння поняття тексту як семантично цілісної синтаксичної структури, що має прагматичне спрямування і зазначали як складові синтаксичні компоненти речення, складне синтаксичне ціле, надфразова єдність, розділ, частина та ін. [4: 95-111]. На наш погляд, цінним є започаткована у новітніх дослідженнях пропозиція розглядати поняття тексту як лінгвістичного явища для теорії синтаксису, яку можна визначати: по-перше, у вузькому розумінні слова як «мікротекст», наприклад, надфразова єдність; по-друге, цілий твір будь-якого жанру як «макротекст» [2: 124-129].

Здійснювалися поодинокі спроби констатувати і описати синтаксичні конструкції у ролі заголовків, тобто аналізувати функції синтаксичних одиниць у семантичній організації макротексту на матеріалах україномовної і англомовної медичної періодики [5: 336-342], також досліджено функціонування синтаксичних конструкцій малого синтаксису в ролі заголовків [7: 158-164] та ін.

Розглядалися статичні і динамічні явища у семантиці стрижневих одиниць науково-технічного тексту [6: 342-348].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє зазначити, що проблематика наукового тексту в лінгвістиці продовжує залишатися **актуальною**, а семантико-синтаксична структура науково-технічного тексту – недостатньо вивченою, очікуючи своїх дослідників.

Оскільки композиційна структура інженерної статті практичного характеру виступає і як цілісна структура його змісту, то композиційна і логіко-семантичні організації тексту виявляються тісно зв'язаними. У світі цього дослідження співвідношення композиційної структури, синтаксису і семантики в інженерному тексті (текстовому цілому) набуває **актуальності**.

З урахуванням того, що семантика тексту розглядається нами як зміст тексту, переданий за допомогою мовних засобів, у подальшому ми будемо зосереджувати увагу на невіршених раніше частинах проблематики науково-технічного тексту: аналізі його стрижневих одиниць, оскільки вони відіграють вагомий роль у семантичній структурі зв'язного тексту (точніше і в семантичній, і в синтаксичній, і в комунікативній організації інженерного тексту).

У літературі широко відоме твердження, що виклад науково-технічної інформації являє собою реалізацію відображення ситуації проблемного мислення автора [Матюшкін, Новиков, та ін.].

Враховуючи цей факт, можна стверджувати, що, очевидно, в тексті науково-технічної статті опис актуальної інженерної проблеми втілюється у відображенні особливостей логічних характеристик-складників проблемної ситуації.

На основі аналізу значної кількості досліджуваних матеріалів (102 найменування науково-технічних матеріалів різних жанрів малого обсягу) ми прийшли до висновку, що структурно-семантична організація науково-технічної статті являє собою таку композиційну інтерактивність (єдність), яка властива всім текстам, де реалізується жанр інженерної статті: називання **проблеми**, **метод** чи **спосіб** її вирішення, **засіб** (засоби) і **прийом** (прийоми).

Під **методом** ми розуміємо систему варіантів, напрям розв'язання проблеми в теоретичній чи практичній діяльності спеціаліста (у нашому випадку – інженерній), наприклад: *метод моделювання* та ін; **спосіб** (-и) – дія чи сукупність дій під час здійснення чогось, наприклад: *очищення, очищування* та ін; **засіб** (и) – технічні прилади, пристрої, які необхідні для реалізації авторського задуму розв'язання проблеми (можуть бути традиційні і нові);

прийом (и) – як і попереднє поняття є елементарним кроком розв'язання проблеми, але на відміну від попередніх конкретних являє собою абстрактне поняття.

Зазначені вище **метод**, **спосіб(и)**, **засіб(и)** і **прийом(и)** утворюють сукупність характеристик для вирішення вказаної автором інженерного тексту вказаної проблеми (теми).

Отже, опис будь-якої теми в жанрі науково-технічної статті практичного напрямку – це відображення актуальної інженерної проблеми і цілий набір різноманітних функціональних варіантів її вирішення (метод, спосіб, засоби, прийоми) і відповідний їм набір мовленнєвих форм. Як перші, так і другі реалізуються у фрагментах тексту, мікротекстах, об'єднаних спільністю функції – різнобічно охарактеризувати розглядувану у макротексті проблему. Саме вони і утворюють композицію.

За результатами спостережень, отримуючи вербальне оформлення, вони постають у матеріалі у вигляді ключових (стрижневих) термінів і терміносполучень, становлячи семантичну структуру зв'язного тексту. Ці стрижневі одиниці, як свідчить аналіз науково-технічних матеріалів різних жанрів, утворюють ядро композиційних блоків тексту.

Ми виходимо з того, що під час входження в текст у семантичній структурі речення формуються стійкі фрагменти змісту, за допомогою яких стає можливим осмислення денотативного змісту речення. Необхідність у осмисленні виникає у зв'язку із інтеграцією окремих речень в комплексні мовленнєві структури – композиційні форми: композиційні блоки, композиційні ланки.

Фрагмент тексту, об'єднаний в семантичну єдність, завдяки мовній реалізації в ньому певного функціонального варіанту вирішення актуальної інженерної проблеми (метод, спосіб, засіб, прийом) виконує функцію обов'язкового композиційного блоку. Додаткова інформація, що може змінюватися від тексту до тексту, організується у факультативних (додаткових) композиційних блоках.

Разом вони утворюють композиційний блок. Один і той же композиційний блок (характеристика проблеми, способи вирішення, засоби) може в різних текстах бути організований по-різному. Це може бути пов'язано з мовною реалізацією функціонального варіанту вирішення проблеми, загалом авторською логікою (індивідуальністю) викладу матеріалу.

Набір композиційних блоків утворює композицію тексту, структурно-семантичну організацію макротексту.

Визнання суттєвої ваги ключових (стрижневих) одиниць у структурно-семантичній організації інженерного цілого тексту, тобто макротексту, зумовлює інтерес до їхньої характеристики за такими ознаками: за будовою, за морфологічним вираженням головного і залежного слів, за ступенем значеннєвої злитості компонентів тощо.

У цьому зв'язку розглянемо за зазначеними позиціями досліджувані одиниці науково-технічного тексту більш детально.

Ключові (стрижневі) одиниці інженерного макротексту за **будовою** являють собою словосполучення (63,04%), переважно це прості словосполучення, які являють собою в основному двокомпонентну сполуку повнозначних слів, наприклад: *нагрівання повітря* (ХТ), *контактний водопідігрівач* (ХТ), *інгібітор корозії* (МХВ), *міжкристалічна межа* (МТ), *втомні тріщини* (МТ) та ін.

Найчастотніша модель їх реалізації (у нашому дослідженні **модель 1**) має наступну схему: **прикметник + іменник**. Наприклад, у спеціальності ХТ – (9 з 18), а у спеціальностях металургійного напрямку – (9 з 13): *відцентрово-інерційний пиловловлювач* (ПЕ і ОНС), *примусове подрібнення* (ХТ), *конструкційна кераміка* (МТ), *швидке нагрівання* (МТ) та ін. Іншою вживаною у аналізованих матеріалах інженерного напрямку є модель, яку ми визначаємо як модель 2, що утворена за схемою: **іменник + іменник**, наприклад: *алкілування бензолу* (ХТ), *активність компонента* (МТ).

Домінуючим **типом синтаксичного зв'язку** є узгодження.

За **семантичною характеристикою** між компонентами аналізованих термінологічних сполук переважають атрибутивні відношення.

За морфологічним вираженням компонентів – головного слова і залежного – можна констатувати використання термінологічних сполук наступного плану: **субстантивно-субстантивні** словосполучення (29,79%), наприклад: *температура випалювання* (ПЕ і ОНС), *відновлення форми* (МТ); **субстантивно-ад'єктивні** (68,08%), наприклад: *жалюзійний віддільник* (ХТ), *ізотермічний переріз* (МТ); **субстантивно-нумеральні** (2,13%), наприклад: *котел ТП-92* (ПЕ і ОНС), *млин МИР -500 x 300* (ХТ) та ін.

За ступенем злитості компонентів серед стрижневих одиниць досліджуваного масиву понад 40% складають термінологічні словосполучення стійкого характеру. Як правило, це багатоконпонентні утворення у значенні одного слова, наприклад: *очищення стічних вод* (ПЕ і ОНС), *дифракція рентгенівських променів* (ПМ).

Розгляд загальної характеристики ключових (стрижневих) одиниць інженерного макротексту дозволяє вести мову про їхню роль у синтаксичній організації цілого тексту. Особливості зовнішнього синтаксичного оформлення науково-технічних статей практичного напрямку відображають жанрово-композиційний принцип їх цілісної організації. Носієм цього принципу виступають форми, що утворюють композиційну інтерактивність (єдність): називання проблеми (теми), метод, спосіб, прийом (и).

Вторинні композиційні структури являють собою комбінації базових форм, наприклад: «підтема» тощо, але вони не є обов'язковими.

Речення інтегруються у цілісні композиційні структури завдяки тотожності їхнього смислового змісту і єдиному принципу міжфразового зв'язку.

Існує чітко визначуваний зв'язок між структурою смислу речення і глибинними логіко-семантичними відношеннями, в яких об'єктивується сукупна семантика композиційних форм. Аналіз показав, що в змішаних композиційних формах глибинні смислові відношення характеристичні «засіб-ознака», акціональності «проблема-процес» виступають у різних комбінаціях. Так, наприклад, глибинна смислова структура речень у змішаній формі «проблема» формується із відношень «предмет-ознака» і «об'єкт-процес».

Кожне з елементарних смислових має властивість предикативності, тобто може організувати повне двоскладове речення.

Об'єднання компонентів (смислових відношень) в семантичній структурі речень відбувається не простим сумуванням, а у виді синтезу, який супроводжується усуванням структурно надлишкових компонентів і згортанням предикативного відношення.

У результаті виконаного аналізу було встановлено три основних способи пригнічення предикації: по-перше, за допомогою скорочення спільного суб'єкта чи предиката, тотожних у поєднаних пропозиціях; по-друге, способом використання однієї позиції для заміщення двох різних актантів, наприклад, суб'єкта і об'єкта; по-третє, через комбінування зазначених способів депредикації.

Приховані процеси синтезування елементарних смислів знаходять вияв у порушенні відповідності між семантичною і граматичною структурою речення. На поверхні семантико-граматична асиметрія виявляється у перевазі імпліцитного (згорнутого) вираження предикативності на експліцитним (розгорнутим). Так, наприклад, під час об'єднання елементів дескриптивної і операціональної інформації у композиційній формі «називання проблеми» конструктивну основу речень формує смислове відношення акціональності, а супутня семантика характеристичної згортається до односкладової конструкції атрибутивного чи обставинного характеру.

У тексті глибинні логіко-семантичні відношення виступають у ролі семантико-структурного інваріанта. На цій основі глибинні смислові відношення і їхні комбінації можна розглядати як продуктивні основи, а конкретні висловлювання в тексті – як дериватні конструкції, що мають властивості семантичної мотивованості і похідності.

З іншого боку, за ступенем представленості компонентів глибинної структури усі висловлювання можна поділити на: по-перше, на ті, де є обидва конститuentи; по-друге, на такі, в яких функціонує один з них; по-третє, виокремити ті, де константні компоненти ускладнені факультативним смислом.

Аналіз синтаксичного оформлення окремих композиційних ланок інженерних макротекстів виявив відмінності, зумовлені неспівпаданням смислового змісту, що передавався у цих ланках. Так, у композиційній ланці «прийоми розв'язання проблеми» переважають мовні засоби вираження семантики казуальності.

Загальною рисою синтаксичного оформлення різних композиційних ланок є домінування синтаксично згорнутого виразу предикативності над розгорнутим, що зумовлено залученням простих граматичних конструкцій, наприклад, простого речення і його еквівалентів для виразу складного смислового змісту. Кожна змішана композиційна форма у виді композиційної ланки чи композиційного блоку в цілому має власний набір синтаксичних «згорток». Так, у «методі» чи «способі вирішення проблеми» домінують різноманітні фразеологічні засоби, термінологічні сполуки стійкого характеру.

Виявлені синтаксичні «згортки» мають різний ступінь структурної повноти і ступінь згорнутості розгорнутості виразу зазначеного. Максимальний ступінь згорнутості виразу предикативності мають словотвірні структури – складні і похідні слова (біля 40% у нашому матеріалі).

У змішаних композиційних формах – композиційних блоках, тобто утвореннях більшого обсягу, ніж композиційна ланка, глибинний смисл граматичного зв'язку речень визначається взаємодією двох чи більше логіко-мовленневих відношень.

Таким чином, результати виконаного дослідження повністю підтверджують прогнозування того, що принципи використання мови у завершеному мовленнєвому творі (інженерному макротексті) отримують опредмечення у його смисловій структурі. Носіями цих принципів виступають композиційні форми: композиційні ланки, композиційні блоки. Суттєве збагачення семантики синтаксичних структур перетворює їх в категорії текстового синтаксису.

Опрацювання питань практичного використання мови в жанрових формах комунікації може бути перспективним у дослідженні проблем граматики тексту.

Система мовних засобів, що отримали матеріальне втілення, відкриває можливість семантико-синтаксичного оформлення текстів того чи іншого жанрового типу, вивчення індивідуальних стилів тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка: Учебник.- М.: Изд-во МГУ, 2000. – С.344-357.
2. Горюх С., Малімон Л. Трактатування поняття «текст» у сучасній лінгвістиці//Філологічні науки: Вісник Луганського держ. пед. ун-ту №10, 2003. – С. 124-129.
3. Загнітко А.П. Типологія семантико-синтаксичних відношень// Восточноукраинский лингвистический сборник.– Вып.3.– Донецьк: Вид-во ДонДУ, 1997. – С.22-34.
4. Загнітко А.П. Актуальні проблеми текстової лінгвістики: закономірності внутрішньотекстової організації// Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип.5 / Укл.: А. Загнітко (наук.ред.) та ін. – Донецьк, 2000. – С. 95-111.
5. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. – Донецьк: Дон НУ, 2006. – 378 с.
6. Анатолій Загнітко. Лінгвістика тексту: Теорія і практиcum. Науково-навчальний посібник. – Донецьк: Дон НУ, 2006. – 289 с.
7. Корнейко І.В. Заголовки наукових статей у функціональному й структурному аспектах (на матеріалі україномовної та англійської наукової медичної періодици) // Проблеми зіставної семантики: Зб.наук. статей. - Вип. 6 - Київ, 2003. – С.336-342.
8. Мачай Т.О. Статичне і динамічне в семантиці ключових одиниць науково-технічного тексту // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. праць. Випуск 6 / Відпов. ред. Кочерган М.П. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – С. 342-348.
9. Мукаржевский Я. Литературный язык и поэтический язык // Пражский лингвистический кружок. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1967. – С. 401-421.
10. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов теории текста // Новое в зарубежной лингвистике: Выпуск VIII. Лингвистика текста. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1978. – С. 3-27.
11. Романець И. Функционирование синтаксических конструкций малого синтаксиса в качестве заголовков// Філологічні науки: Вісник Луганського держ. пед. ун-ту №10, 2003. – С. 158-164.
12. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.; «АртЕК», 1998. – 336 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Мачай – доцент, завідувач кафедри української та російської мов Донецького національного технічного університету.
Наукові інтереси: семантичні і прагматичні характеристики науково-технічного тексту.

ПОНЯТТЯ ТИПУ І ЖАНРУ ТЕКСТУ НА ПРИКЛАДІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ МОВЛЕННЯ

Ольга ПАВЛИК (Хмельницький, Україна)

У статті розглянуто основні жанри і типи текстів офіційно-ділового стилю мовлення та його підстилів, визначено їхню композиційну структуру та зазначені сфери використання таких текстів.

The article deals with the main genres and types of texts belonging to the official and business style of speech and its substyles; the compositive structure is defined; the spheres of the abovementioned texts are specified.

На основі функцій існують класифікації стилів (В.В.Виноградов і ін.), але такі класифікації не визначають чітких меж між побутово-діловим, офіційно-документальним, публіцистичним, науковим стилями [2: 35].

Метою цієї статті є розглянути та проаналізувати основні типи і жанри текстів офіційно-ділового стилю мовлення на прикладі німецької мови та визначити основні структурно-композиційні характеристики таких текстів, знання яких є особливо важливим у професійній діяльності перекладачів.

Мова функціонує у певних сферах спілкування, з якими і пов'язане поняття стилю. М.М.Кожина визначає стиль як „характерологічну властивість (і здатність) мови-мовлення, обумовлену завданнями спілкування і покликаною згодом реалізувати ці завдання” [6: 13]. Вона виділяє такі типові соціально значимі сфери спілкування, як наукова, художня, публіцистична, ділова і побутова. Відповідно до них розрізняються і функціональні стилі.

До функціонального типу текстів можуть належати дуже часто тексти різних стилів, тобто соціально значимих сфер спілкування. До „експресивних” типів текстів належать тексти авторитетних заяв: політичні промови, документи міністрів, партійних лідерів, юридичні документи; наукові, філософські і „академічні” роботи, написані визнаними авторитетами у своїй галузі; автобіографії, нариси, особисте листування.

Перекладач у своїй діяльності дуже часто має справу з текстами, що належать до офіційно-ділового, публіцистичного і рідше наукового стилю. І.Р.Гальперін виділяє наступні види ділового стилю: мова ділових документів; дипломатична мова; мова військових документів [3].

Текстам, що належать до офіційно-ділового стилю, який має три підстиля – законодавчий, дипломатичний і адміністративно-канцелярський, – властиві такі загальні стилістичні риси, як точність, що не допускає іншого тлумачення, імперативність, стандартизованість вираження, логічність, об'єктивність, неемоційність, стереотипність, конкретність, безособовість, узагальненість, ясність, строгість. Але не всі вони мають однакові значення і властивості й не завжди присутні в тексті одночасно.

З розвитком ринкових відносин, що привело до величезної кількості контекстів і текстів, стали виділяти ще один підстиль у рамках офіційно-ділового – комерційний. Жанровим різновидам комерційного підстилю властиві риси ділового мовлення, але є й особливі, до яких належать: „обмежена галузь застосування і, відповідно, специфічна тематика текстів, неостаточна сформованість підстилю; комунікативно-тематичні стереотипи на всіх мовних рівнях не поширюються на інші різновиди ділового мовлення або його підстилі” [10].

Підполе адміністративних текстів є досить широким: від організаційно-розпорядничьких документів до рекламних текстів. У деяких адміністративних документах, особливо в рекламних листах і текстах рекламних оголошень, помітний вплив публіцистичних елементів.

Сьогодні жанрове розмаїття текстів офіційно-ділового стилю в цілому настільки велике, що важко скласти цілісну класифікацію текстів.

Тексти адміністративно-канцелярські обслуговують сферу регулювання відносин між громадянами й установами, підприємствами, фірмами; між установами, організаціями. Сюди можна віднести тексти таких жанрів, як інструкція, протокол, меморандум, річний звіт, фінансовий звіт, реклама, автобіографія, заява, діловий лист, факс, контракти, договори, угоди тощо.

Договори, контракти, угоди, ділові листи, що виконують офіційно-суспільну функцію, являють собою тексти з постійною композиційною схемою і мають раціонально-логічну структуру. Інструкції мають більш-менш чітку, але завжди обов'язкову інформаційну модель. І.Р.Гальперін підкреслює, „що майже кожен офіційний документ має власний композиційний малюнок” [3: 328]. Так, наприклад, можна виділити рамковий малюнок листа, наявність традиційних виражень – штампів зачину і кінцівки. Характерними кінцівками для сучасних ділових листів є наступні стандартні речення „Wir danken Ihnen im voraus für Ihre Bemühungen“, „Wir hoffen auf eine positive Antwort“, „Wir bitten Sie, so schnell wie möglich, Ihre Antwort mitzuteilen“ та , насамкінець, як заключне вітання „Mit freundlichen Grüßen“.

Серед величезної розмаїтості інформаційних матеріалів, з якими працює перекладач, особливе місце займають довідково-інформаційні документи, а саме ділові листи, факси, електронні повідомлення, телефонограми, протоколи. Ці види документів є різними за своїм складом, але їх об'єднує те, що вони широко застосовуються в системі управління організацією і містять інформацію про стан справ у цій системі, а також ініціюють прийняття певних управлінських рішень.

Серед довідково-інформаційних матеріалів особливе місце займають протоколи. Протокол – це „документ, що містить запис процесу обговорення питань і прийняття рішень на зборах, засіданнях, нарадах, конференціях, ділових зустрічах“ [7: 123].

Ділова документація включає всі документи, що затверджують що-небудь або засвідчують що-небудь, і створюються організацією в процесі свого існування для успішного функціонування і співробітництва з партнерами по бізнесу.

Ділові документи поділяються (за класифікацією В.В.Калужної) на: 1) інформативні (записки, звіти, повідомлення, листи, описання товарів тощо); 2) регламентуючі (статуту, договори, контракти, угоди тощо); 3) підсумкові (резолуції тощо); 4) резюмуючі (протоколи зустрічей тощо) [78].

Основною комунікативною функцією ділової документації є встановлення взаємовідносин двох сторін, наприклад, двох фірм (договори, угоди); начальника і підлеглого (накази, укази, вказівки, директиви, службові записки); президії і зборів (правила процедури, протоколи зборів) тощо.

Ділове листування – це узагальнена назва різних за змістом документів, що виступають як інструмент оперативного інформаційного обміну між організаціями. Змістом ділового листування можуть бути запити, повідомлення, угоди, претензії, нагадування, вимоги, роз'яснення, підтвердження, прохання тощо.

Обов'язковими реквізитами ділового (службового) листа є адреса відправника, вихідний номер, адреса одержувача, дата, вступне звернення з питання, текст листа, заключне вітання. Текст листа може бути простим чи складним: прості листи складаються зі вступу і висновку, складні листи містять вступ, основну частину (доведення) і висновок. Текст листа викладається від першого відмінка множини.

Для інформаційно-довідкових матеріалів характерні такі риси, як адресність, повторюваність, тематична обмеженість. Для офіційно-ділового стилю в цілому особливого значення набуває взаємозв'язок форми і змісту. Залежно від типу документа, завдань комунікативного характеру текстовий матеріал документа набуває ту чи іншу форму організації, і цей факт стає вирішальним у доборі мовних засобів.

З розвитком ринкових відносин збільшився потік рекламно-інформаційних матеріалів, з якими має справу перекладач. Вони існують у вигляді інформаційного листа, комерційної пропозиції, рекламного листка, буклету, проспекту, каталогу, прес-релізу. Охарактеризуємо деякі з них:

інформаційний лист – лист, що коротко інформує про фірму, напрямки діяльності, а також містить конкретну пропозицію кореспонденту. Це може бути перелік пропонованих до продажу нових товарів, послуг; інформація про зниження цін на товари і послуги, які раніше пропонувалися, про відкриття нових філій, розташованих поблизу кореспондента;

комерційна пропозиція – дуже близька за змістом до інформаційного листа. Як правило, направляється кореспонденту, що вже знає про діяльність фірми за попередніми контактами, угодами або повідомленнями. Містить одну чи кілька конкретних комерційних пропозицій: купити, укласти договір, контракт. Обов'язково містить докладне описання об'єкта комерційної пропозиції;

рекламний листок – несе суто рекламну інформацію про конкретний товар або послугу. Від попередніх матеріалів, як правило, відрізняється більш помітним оформленням, іноді забезпечується дотепними малюнками, що запам'ятовуються, рекламними слоганами;

прес-реліз – матеріал, призначений для роздачі представникам преси на виставках, презентаціях, благодійних акціях. Звичайно включає ті матеріали, з якими хотіли б ознайомити журналістів: короткі дані про фірму, про найбільш представницьку продукцію, про перспективи розвитку фірми, а також дані про благодійну діяльність.

Типові „інформативні“ тексти пов'язані з певною темою в одній з галузей знань, крім літератури. Формат інформативного тексту часто стандартний: підручник, технічний звіт, стаття в газеті або журналі, наукова праця, тези, дисертація, протокол про порядок денний зборів.

Такий інформативний тип текстів складає велику частину роботи перекладачів у міжнародних організаціях, багатонаціональних компаніях, приватних фірмах і перекладацьких агентствах.

Під типом текстів розуміють також „різні групи текстів, що належать до одного функціонального стилю мовленнєвої діяльності, але різняться за предметно-змістовними, денотативними характеристиками. Так, тексти офіційно-ділового стилю поділяються на управлінські, юридичні, військові, комерційні, економічні і дипломатичні” [7: 12]. У науковому стилі виділяють типи текстів гуманітарних і технічних наук, а в публіцистиці – типи політичних, економічних, правових, морально-естетичних, мистецтвознавчих і деяких інших аспектів.

Крім того, у лінгвістиці виділяється три функціонально-сміслових типи мовлення: опис, розповідь, міркування. У своїй роботі В.В.Одинцов, маючи на увазі все різноманіття текстів, поділяє види логічних едностей на: визначення-пояснення, умовивід-міркування, характеристику-описання, повідомлення-розповідь [8: 93], де кожна друга форма є ускладненим варіантом першої форми. Ці чотири ряди логічних едностей, що є функціонально-смісловими типами мовлення, майже усі тією чи іншою мірою, а іноді у взаємозв'язку подаються у джерелах.

О.С.Троянська виділяє чотири типи текстів за функціонально-сміською ознакою: розповідні, описові, розмірковувальні і розпоряджувально-рекомендаційні (розпорядження): „...ці функціонально-сміскові типи мовлення можуть бути по-різному визначені не тільки в різних стилях, але й у різних дисциплінах наукового стилю й у різних творах того чи іншого стилю, тому що їхнє вживання залежить безпосередньо від змісту” [9: 79]. На думку автора, фіксація дисциплінарного знання також більше тяжіє до використання функціонально-сміслових типів „опис” і „розповідь” чи їхніх змішаних форм, менше до „міркування”.

У свою чергу, перекладач повинен знати, що кожний із виділених типів текстів реалізується у певних жанрах. Якщо поділ на типи текстів здійснюється з опорою на предметно-змістовні характеристики текстів, то поділ текстів за жанрами відбувається з опорою на їх композиційні і стилістичні особливості. У різних типах текстів виділяються різні жанри. Наприклад, в офіційно-діловому стилі в типі військових текстів виділяються накази, повідомлення, рапорти тощо, у дипломатичному – ноти, заяви, угоди, договори, декларації тощо.

На сьогодні існує багато визначень жанру. Згідно з М.М.Бахтінім [1: 237], людське мовлення в типових ситуаціях відливається в готові форми мовленнєвих жанрів, якими „ми володіємо майже так, як рідною мовою”. Мовленнєвий жанр характеризується, за М.М.Бахтінім, триєдністю тематичного змісту, стилю і композиції.

Практичне володіння набором основних МЖ вважається істотним аспектом мовної компетенції перекладача, а згідно з В.С.Гольдінім й О.Б.Сіротініною, – кожної з шести „внутрішньо національних мовленнєвих культур” [4].

Г.Глінц наводить відмінності між жанром і типом тексту. Термін „жанр” розділяє тексти на різні категорії на підставі зовнішніх критеріїв, водночас як „типи текстів” являють собою угруповання текстів, схожих за лінгвістичною формою незалежно від жанру.

Проведений рядом авторів аналіз (Б.Деревянка, Д.Мартін, Д.Хаммонд) свідчить, що одному типу тексту може відповідати більше одного жанру. Так, наприклад, жанри рекламних оголошень і поліцейських звітів можуть бути виконані у типі описового тексту. Так само, один жанр, наприклад, офіційних листів, може

бути пов'язаний більш ніж з одним типом тексту: у даному випадку з оповіданням і „проблемою-рішенням”, міркуванням.

Досліджуючи проблеми стилю, жанру, типу тексту, Б.Полтридж [11] указує на значимість розходження між жанром і типом тексту.

Отже, доцільним є погляд на цілий текст у двоєдиному підході – на рівні глобальної структури або макроструктури тексту.

Спочатку слід визначити структуру тексту. Структура тексту визначається через належність до того чи іншого жанру. Деякі жанри, як наприклад, дослідницькі журнальні статті, лабораторний звіт і підручники мають кожний свою власну структуру, що дозволяє визначити, до якого жанру вони належать.

Проте існують також і організаційні моделі в тексті, коли автори формулюють певним чином зміст, але на відміну від жанрових структур, які є властивими кожному жанру, ці моделі можуть бути виявлені в текстах різних жанрів.

Іноді жанрова структура й організаційна модель існують у взаємозв'язку. Наприклад, підручник має свою жанрову структуру, про що свідчить вже його поділ на частини або розділи, параграфи, але всередині розділу автор може використовувати свою модель організації його змісту. Такий зміст може включати опис процесу, потім доведення, що у свою чергу, містить відносини причини і наслідку.

Підсумовуючи, слід зазначити, що жанрова та структурно-композиційна структури являють собою важливий аспект у характеристиці тексту. Без усвідомлення цих характеристик та співвіднесення їх із нормами відповідної мови адекватний переклад є неможливим.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.– 423 с.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика.– М., 1963. – 124 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования.– М.: Наука, 1981.–139 с.
4. Гольдин В. Е. Сиротинина О. Б. Внутринациональные речевые культуры и их взаимодействие. // Вопросы стилистики, вып. 25. Саратов, 1993.
5. Каложная В. В. Стилль англоязычных документов международных организаций. Киев: «Наукова Думка», 1982. – 122 с.
6. Кожина М. Н. Стилистика русского языка.–М.: Просвещение, 1993. –221 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь.– М., 1990. – 682 с.
8. Одинцов В. В. Стилистика текста.– М.: Наука, 1980. – 263 с.
9. Троянская Е.С. Обучение чтению научной литературы. М.:Наука, 1989.– 272с.
10. Grosse E. U. Text und Kommunikation. Eine linguistische Einführung in die Funktionen der Texte.–Stuttgart– Kohlhammer, 1976. – 164 S.
11. Paltridge B. Genre, text type, and the language learning in classroom.// ELT Journal. Oxford University Press, 1996. - Vol. 50, N3.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Павлик – доцент кафедри іноземної філології Хмельницького національного університету.
Наукові інтереси: професійна освіта, професійна підготовка майбутніх перекладачів.

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕСТУ

Тетяна ПЕШКОВА (Хмельницький, Україна)

У статті розглянута історія та фактори виникнення прагматики публіцистичного тексту, проаналізовано структурний та функціональний напрямки дослідження публіцистичного стилю.

The article deals with the problems of the history and the factors of emerging of the pragmatics of publicistic text; the structural and functional directions of publicistic style investigation have been analyzed.

Прагматика орієнтує лінгвістів на дослідження мови в мовленнєвій діяльності людини. Вона вивчає ті відношення, які не можуть бути охоплені синтаксисом та семантикою. В загальному плані – це відношення знака до інтерпретатора. Сюди відносяться психологічні, біологічні, соціальні, часові фактори, що обумовлюють вибір, застосування та правильне сприйняття конкретної одиниці мови. Дослідження процесу комунікації передбачає: виявлення намірів, мотивів мовця; визначення виду мовленнєвої дії, що відбувається; опис психологічного стану мовця; фіксування реакції реципієнта, що підкреслює ступінь ефективності висловлювання.

Діяльнісний підхід до аналізу мови притягує на орбіту лінгвістичних досліджень філософські, соціологічні та психологічні аспекти проблеми. Якщо до недавнього часу основним і первинним об'єктом (та матеріалом) лінгвістичних досліджень був текст, то в наш час текст розглядається не тільки як матеріал дослідження, але і як його об'єкт. Такий підхід до тексту потребував застосування в парадигмі дослідження суб'єктів спілкування: мовця та реципієнта. І відразу ж фокус інтересів лінгвістів перемістився в область дослідження мови в дії. В руслі прагматичних досліджень можемо виділити два основних напрямки: структурний та функціональний [9: 104].

Перший розвинувся в рамках канонічного трактування Морісом [4: 42], сприйнятого більшістю лінгвістів. Цей напрямок не обмежується аналізом відношень «знак – інтерпретатор», він досліджує всю сукупність відношень, в які вступає знак.

Другий бере за основу дослідження тексту у динаміці [1: 8]. Функціональний підхід до вивчення мовної структури було сформовано Празьким лінгвістичним гуртком у 1929 р. Ці ідеї було покладено в основу функціональної граматики, а пізніше – прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів. Динамічне розуміння тексту базується на взаємопов'язаності двох вимірів тексту – процесуальності та комунікативності. Процесуальність передбачає комунікативну ситуацію та прагматико-інтенційну цілеспрямованість. Формою прояву комунікативності виступає лінгвістична організація тексту. Кожний текст має свою кінцеву мету – забезпечити вплив на реципієнта, тобто спонукання в широкому значенні. На понятті мовленнєвого впливу і будується прагмалінгвістика. Але крім цього у підґрунтя лінгвістичного дослідження ставиться відношення між суб'єктом мовлення та метою його мовленнєвої поведінки. І тому прагмалінгвістику можна визначити як окрему галузь мовознавства, що досліджує використання людьми природної людської мови як інструмента соціальної дії та взаємодії в умовах конкретних ситуацій спілкування на основі спеціальної системи правил, постулатів та стратегій. Якщо це так, то прагматичний аспект тексту виступає як натуральне відображення аспекту комунікації. “Якщо поняття “текст” застосовувати до кожного більш чи менш закінченого мовленнєвого твору, тоді текст прирівнюється до кожного фрагменту комунікації, поняття текст розчиняється в понятті комунікації.” [5: 5]. Характер кожного комунікативного акту, у свою чергу, визначається, по-перше, метою та завданням спілкування, а, по-друге, ситуацією спілкування, де суттєву роль відіграє комунікативна сфера. Ці аспекти вербальної комунікації безпосереднім чином пов'язані із проблемою функціонально-стильового поділення мови та виділенням функціональних стилів.

Проблема стилю як у загальному, так і конкретному плані давно привертала увагу багатьох лінгвістів. Про це свідчить різноманітність визначення самого поняття “стиль”, яке за спостереженням Д.Е.Розенталя, має близько п'ятнадцяти тлумачень. Найбільше число дослідників схиляється до визначення В.В.Виноградова, який приходить, в наслідок досліджень до висновку, що “стиль – це суспільно усвідомлена і функціонально зумовлена, внутрішньо об'єднана сукупність прийомів уживання, відбору і поєднання засобів мовного спілкування у сфері тієї чи іншої загальнонародної, загальнонаціональної мови, яка співвідносна з іншими такими ж способами вираження, що служать для інших цілей, виконують інші функції у мовній суспільній практиці даного народу”.

На даний час у лінгвістиці відсутня єдина, визнана всіма вченими класифікація стилів, оскільки різноманітність функцій мови, складність системи національної мови, розмаїття стилістичних характеристик мовних засобів обумовлюють чисельність підстав для створення цих класифікацій.

Як і М.М.Кожина, ми вважаємо, що в основу класифікації доцільно покласти, по-перше, екстралінгвістичні фактори, тобто необхідно враховувати цілі та завдання комунікації в тій чи іншій сфері спілкування, тому що залежно від цього в кожній сфері формуються свої власні прийоми відбору та використання мовних засобів, а, по-друге, принцип, запропонований В.В. Виноградовим: врахування різних функцій мови, що за традицією йде від Ш.Баллі та учених чеської школи, на підставі чого виділяються публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, розмовно-побутовий стилі і стиль художньої літератури.

Обов'язковість функціонально-комунікативного підходу до вивчення явищ стилю відображає загальне визначення про те, що вживання стилю – це мова на службі у людського спілкування, тобто (із семантичної точки зору) мовна прагматика, реалізація прийнятої людьми системи смислу розпізнавальних знаків, що сприяють взаєморозумінню, а отже, передачі інформації. В більшості сучасних робіт в області прагматики при визначенні функціонального стилю за основу беруть два аспекти: комунікативний та прагматичний.

Загально визнано, що публіцистика є сферою масової комунікації, тому цей стиль має дуже широкий діапазон. Крім газетної публіцистики виділяють радіо-, теле-, кіно-, інтернетпубліцистику та ораторське мовлення [8: 13]. Газетна публіцистика є традиційною формою вираження суспільних думок та нової інформації і являє собою:

1) за учасниками комунікації – суспільну комунікацію, тобто комунікацію, що спрямована на масову аудиторію;

2) за характером відношення між учасниками – односторонню не пряму комунікацію;

3) за функціями повідомлення – директивну комунікацію [2: 119].

Розвиток кібернетики та інформатики сприяє створенню нової галузі публіцистики в Інтернеті. Під інтернетпубліцистикою ми розуміємо новітню форму масової комунікації, що використовує газетні жанри та досягнення сучасної інформатики, для того, щоб оперативно надавати інформацію та формувати громадську думку.

Газети, які друкуються на папері, суворо обмежені газетною площею й витратами на видання. В електронній пресі пошук інформації прискорюється та спрощується.

Професор Ульріх Шміц визначає три відмінності газет Інтернет чи онлайн-газет від традиційних газет:

1) Онлайн-газети є нематеріальними. Папір, друк та шлях збуту відсутні. Тому вони розміщуються на безмежно великій площі, що викликає витрати, не зважаючи на мінімальні витрати на апаратуру та на

програмне забезпечення, власне кажучи, тільки для редакційної роботи (інформаційної підготовки та інформаційного постачання).

2) Онлайн-газети можуть так як телебачення та радіо оперативно подавати інформацію. На відміну від цих засобів масової інформації онлайн-газети будують свої архіви із загального матеріалу, що в них з'являється, який можна продивитися будь-коли протягом місяця чи навіть протягом кількох років, таким же чином як і актуальний матеріал.

3) Онлайн-газети читаються звичайно, на екрані, а саме як гіпертекст. Це звільняє руки при читанні, перевтомлює очі іншим способом ніж читання повідомлень на папері, сильно обмежується площина, яка сприймається, що викликає більш лабиринтний і менш лінійний та площинний спосіб читання та призводить до симбіозу засобів масової інформації (включаючи аудіо- та відеоефекти) [10].

Основна відмінність текстів онлайн-газет та паперових газет полягає не в мовних розбіжностях, а в оформленні, що пов'язане з особливостями простору, на якому розміщені ці тексти.

До 70-их років ХХ століття мова газети майже не вивчалась, тільки після виходу книги В.Г.Костомарова "Русский язык на газетной полосе", в якій автор обґрунтував наявність у газеті двох протилежних тенденцій: прагнення до експресії та стандарту, що є, на думку автора, конструктивним принципом публіцистичного стилю, тексти масової інформації опиняються у центрі уваги таких учених, як А.Н.Баранов, Л.Г.Кайда, І.П.Лисакова, Л.М.Майданова, А.І.Мамалига, В.В.Різун, Т.Г.Хаззагеров та багато інших. Наприклад, Ю.В.Рожественський вказує на такі особливості текстів засобів масової інформації: 1. Комплектування текстів йде не за розвитком змісту усередині тексту, а за розвитком екстралінгвістичної дійсності. 2. Документальність. 3. Оперативність. 4. Фактам публікації дається оцінка важливості подій з точки зору комуніканта. 5. Для повного розуміння та аналізу семантики тексту необхідно знати особливості утворення форми тексту та образну структуру. 6. Дублювання змісту при варіюванні "фактур мови" та мовних засобів передачі цього змісту. 7. Відсутність однотипного зворотнього зв'язку між автором та читачем. [7: 190-196].

Л.М.Майданова відносить до типологічних ознак газетного тексту: 1. Орієнтованість на практику. 2. Обмеженість в обсязі з боку максимуму. 3. Доступність розуміння. 4. Швидкість утворення. 5. Емоціональну насиченість. 6. Письмову оформленість. 7. Поліадресатність та соціальну орієнтованість на широке коло читачів. 8. Конденсування змісту. 9. Поліфункціональність, обумовлену спрямованістю інформування та переконання. 10. Залежність від ситуації, обумовлену актуальністю газетних публікацій. 11. Документальність. 12. Інтерпретацію документальних фактів [3].

Є.І.Пронін фокусує таку властивість газетного тексту як його зв'язок із дійсністю. "Властивістю, що формує тип журналістського тексту, – пише Є.І.Пронін, – є його здатність викликати у масової аудиторії дійсні ефекти, тобто ефекти практичні... журналістський текст – це слово задля справи [6]. При всій своїй різноманітності характеристики газетного тексту не виходять за рамки трьох сфер: прагматичної, комунікативної та знакової.

Прагматична сфера функціонування журналістського тексту – комунікація як невербальна, так і вербальна. У першому випадку розуміється соціально-діяльнісний контекст функціонування тексту, ті складні обставини соціальних взаємодій, в яких мовленнєвий продукт виступає як засіб не мовленнєвої діяльності. У другому – виникнення та сприйняття тексту, його вплив на аудиторію та об'єкт, що відображується. У наведених вище роботах охарактеризована лише мовленнєва прагматика газетного тексту: виникнення (Рожественський – 3, Майданова – 4) (Цифрами тут і далі будуть визначені пункти ознак, що дали ці вчені), сприйняття (Рожественський – 5, Майданова – 3), вплив (Рожественський – 4, Майданова – 1, 9, 12, Пронін)

Отже, вже в перших працях, присвячених газетній публіцистиці, спостерігаємо комунікативно-прагматичний підхід, а також пильна увага приділяється екстралінгвістичним факторам та соціальній природі модально-оцінних засобів. В останній час до завдань прагматики публіцистичного тексту входить крім вивчення індексальних елементів мови ще й вивчення загальних принципів інтерпретації мовленнєвих актів, зокрема, проблеми інтерпретації наміру мовця. Прагматика публіцистичного тексту припускає активну позицію адресанта по відношенню до адресата, тому що оцінка тих чи інших подій та головних фігурантів цих подій, як правило, входить до інтенцій автора. Прагматика, таким чином, дозволяє встановити закономірності використання в комунікації мовних засобів для цілеспрямованого впливу на адресата. До таких мовних засобів Кайда Л.Г. відносить структурну стислість, зміну ритму як можливість пожевлення газетної мови, емоційну насиченість. Але це не всі прийоми, що сприяють реалізації прагматичної інтенції публіцистичного тексту. Кісельов А.М. досліджуючи структуру, семантику та прагматику газетно-журнальної статті розглядає лексичні та синтаксичні засоби, стилістичні та композиційні прийоми, як методи реалізації прагматичної стратегії автора. На цьому дослідження прагматики публіцистичного тексту не зупиняється і поряд з лінгвістичними параметрами вивчаються і екстралінгвістичні. Такий напрямок досліджень повертає вивчення прагматики публіцистичного тексту у русло інших наук: соціолінгвістики, психолінгвістики, логіки, комп'ютерної лінгвістики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баранов А.Г. Текст в функционально-прагматической парадигме: Учеб. пособие. – Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1988. – 90с.
2. Иванова Т.П. Композиционно-смысловая и синтаксическая структура краткого газетного текста. – М., 1975. – С.118
3. Майданова Л.М. Структура и композиция газетного текста. Средства выразительного письма. Красноярск, 1987. С.11–18. – 180 с.
4. Мойсеенко И.П. Прагмалингвистическая организация рекламного текста: макро- и микроанализ (на материале англоязычной бытовой рекламы): Дис. ...канд.филол. наук / КУ ім.Т. Шевченко. – К., 1996. – 146с.
5. Найер В.Л. Прагматика текста и её составляющие // Прагматика и стилистика: Сб науч. Трудов. Вып. 245. – М.: МГПИИЯ им М.Тореза, 1985. – С.4–13
6. Пронин Е.И. Текстовые факторы эффективности журналистского воздействия. – М., Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 158с.
7. Рождественский Ю.В. Введение в общую филологию. – М., 1973, С.167
8. Стилистика английского языка: А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа. – 1991. –272с.
9. Parret H. Semiotics and Pragmatics. And Evaluation Comparison of Conceptual Frameworks. – Amsterdam, 1983., 104p.
10. Schmitz. U. Zur Sprache im Internet. Skizze einiger Eigenschaften und Probleme. – 1999. (www.linse.uni-essen.de/peters / lab.htm)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Пешкова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології ХНУ.

Наукові інтереси: прагматика німецького тексту.

БІБЛІОМЕТРІЯ, НАУКОМЕТРІЯ, ІНФОРМЕТРІЯ, ВЕБОМЕТРІЯ ЯК МЕТОДИ АНАЛІЗУ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Орест СЕМОТЮК, Ольга МОРОЗ (Львів, Україна)

Статтю присвячено кількісним методам дослідження науки як одного із видів людської діяльності. Простежено виникнення і розвиток бібліометрії, наукометрії, інформетрії і вебометрії, визначено предмет кожної із субдисциплін наукознавства, з'ясовано термінологічні відмінності і подібності.

This article deals with quantitative methods of the science research as one of the kinds of human activities. The beginning and development of bibliometrics, scientometrics, informetrics and webometrics are retraced, their subject and terminological differences and similarities are defined.

Науку сьогодні розглядають як сукупність систематизованих знань, як специфічний соціальний інститут і як особливу форму діяльності. Обсяг інформації загалом і наукової інформації зокрема постійно зростає. Тому існує потреба моніторингу, а також кількісного і якісного аналізу наукової продукції. Наука як специфічний вид людської діяльності є об'єктом вивчення наукознавства, основу якого складають кількісні методи. Варто зауважити, що у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, присвячених кількісному аналізу наукової діяльності, зустрічаємо низку термінів, які вживаються паралельно: «наукометрія», «бібліометрія», «інформетрія». Ця стаття має на меті подати загальний огляд існуючих на сьогодні методів наукознавства, з'ясувати термінологічні подібності та відмінності, запропонувати можливі шляхи узгодження термінів та чіткого розмежування «сфер впливу» бібліометрії, наукометрії, інформетрії та вебометрії.

Хоча термін «бібліометрія» найчастіше вживається у спеціальній літературі, яка займається описом математично-статистичних методів для квантифікації фіксованої письмово комунікації, значна кількість авторів використовує терміни «наукометрія» чи «інформетрія». Як наслідок електронних публікацій та використання інформаційних технологій в науковій діяльності із середини 90-х років двадцятого століття поширюється термін «вебометрія». Розмежування цих понять можливе лише після визначення об'єкта і предмета дослідження, оскільки методика і технологія проведення у багатьох випадках є подібними чи аналогічними.

Термін «бібліометрія» запропонував Алан Прічард у 1969 році як альтернативний до поняття статистичної бібліографії, яке у 1922 в науковий обіг запровадив Е. Гулм. Прічард визначив бібліометрію як застосування математичних і статистичних методів для аналізу книг та інших засобів наукової комунікації [11: 348-349].

Згодом це визначення Прічарда доповнювали інші вчені і визначали її як квантифікацію процесів зафіксованої письмово (надрукованої) комунікації. Це визначення надає бібліометрії статусу підгалузі наукометрії, інформетрії і вебометрії [10: 35-38]

Загалом для оцінки наукової продуктивності використовують два основні методи: експертна оцінка і бібліометричний аналіз. Перший метод базується на оцінках компетентних фахівців певної галузі, однак його надійність і достовірність на відміну від бібліометричного методу, не можна виміряти за об'єктивними критеріями. Натомість бібліометричні дослідження дають об'єктивну картину найважливіших аспектів наукової діяльності на макрорівні. До цих аспектів належать: структура наукових досліджень в окремих галузях, наукова активність (продуктивність) країн світу, вплив окремих країн на розвиток окремих галузей науки, поінформованість наукових працівників про тенденції розвитку цих галузей, міжнародна і міжрегіональна наукова співпраця. Фахівці з бібліометричного аналізу зайняті у таких галузях:

- аналіз цитувань окремих авторів, установ, країн та дисциплін
- аналіз цитувань співавторів і творення кластерів для окремих авторів, країн, наукових шкіл
- продуктивність та впливовість окремих авторів, країн, інституцій
- книги, статті, патенти, інші наукові продукти та їх кількісні показники (обсяг, назва) [8: 117-118].

Засновником наукознавства вважають англійського дослідника Дж. Бернала, який у 1939 році опублікував книгу «Соціальна функція науки». Він виділив науку як особливий об'єкт дослідження, який потребує окремої науки для свого вивчення [4:7]. Після другої Світової війни предметом інтересу учених стали соціально-психологічні, економічні, організаційні проблеми науки. Значний внесок у розвиток наукознавства зробили американські дослідники Д.Прайс і Ю. Гарфільд. Перший застосовував кількісні методи для вивчення розвитку науки, а другий організував у Філадельфії Інститут наукової інформації. Інститут видає «Показчик наукових посилань» (Science Citation Index, SCI).

У колишньому СРСР проблемами вивчення механізмів функціонування науки займалися в Лабораторії статистичних методів Московського державного університету. У дискусії про назву нової галузі досліджень, ймовірно, саме професор цього університету В.В. Налімов запропонував термін «наукометрія» для позначення наукового напрямку наукознавства, який використовує кількісні методи для вивчення процесу розвитку науки. Згодом цей термін утвердився в наукових колах. Саме так став називатися заснований у 1978 році журнал "Scientometrics". У Москві у 1969 році вийшла друком монографія В.Налімова і З. Мульченко «Наукометрия: Изучение развития науки как информационного процесса». У ній наука розглядається як реально існуючий процес, що розвивається в часі і який можна вивчати кількісними методами, подібно до фізичних чи хімічних процесів [2:14]. Ці кількісні методи автори монографії назвали наукометриєю.

У Києві того ж року Г.М. Добров видав книгу «Наука о науке», у якій наука розглядалася як інформаційний процес і визначені основні принципи прогнозування, планування і управління науковими дослідженнями [1].

Хоча різниця між обома термінами є виразною, можна стверджувати, що в науковій літературі ці поняття вживаються як синоніми. Бібліометрія досліджує книги, журнали та інші джерела інформації як формальні документи, з метою кількісного аналізу бібліотечних фондів і покращення інформаційно-комунікаційної діяльності. Метою бібліометрії є за допомогою кількісних методів визначити ознаки науки та наукових досліджень. Натомість наукометрія аналізує кількісні аспекти виникнення, поширення і використання наукової інформації з метою кращого розуміння механізмів наукових досліджень як соціальної діяльності.

Поняття наукометрії з часу появи у 60-ті рр. двадцятого століття набуває дедалі більшого поширення і використовується для опису таких аспектів наукової діяльності як структура, зростання, продуктивність і взаємодія з іншими видами діяльності. Наукометрія тісно пов'язана із бібліометрією та інформетрією, а визначення цих наук накладаються [7: 291-314].

У процесі оформлення наукометрії у самостійну дисципліну значну роль відіграв журнал *Scientometrics: An International Journal for all Quantitative Aspects of the Science of Science, Communication in Science and Science Policy*, який виходить із 1978 року. Цікаво, що саме у цьому журналі друкують багато статей, які оперують поняттям «бібліометрія». Вчені із *Centre for Science and Technology Studies (університет м. Лейден, Нідерланди)* послуговуються саме цим терміном. Натомість бельгійські дослідники з *Limburgs Universitair Centrum, LUC* використовують термін наукометрія, в той час як датські учені з *Center for Informetric Studies (CIS)* надають перевагу термінові інформетрія.

Бібліометрія повинна досліджувати літературу про вчених і науку в чистому вигляді, в той час як завданням наукометрії є аналіз та оцінка таких складових наукової діяльності: наукова література (книги та публікації), соціальні та організаційні структури, управління дослідницькою і технологічною діяльністю, вплив науки та технологій на розвиток економіки, урядова політика у сфері науки [13:110].

За допомогою якісних методів німецькі дослідники У.Шепфлін і В. Гленцель проаналізували публікації журналу *Scientometrics* і виділили шість тематичних груп: теоретичні основи, математичні методи і формулювання бібліометричних законів; емпіричні дослідження; методологічні розробки і їх застосування; обробка і інтерпретація даних; соціологічні підходи у бібліометрії (соціологія науки); наукова політика і менеджмент науки. На основі аналізу вони дійшли висновку про стабільний розвиток цих підгруп і про багатоаспектність бібліометричного аналізу [12:301-312]. Однак слід зауважити, що у назві статті автори подають слово наукометрія, а у тексті послуговуються терміном «бібліометрія».

Термін «інформетрія» запропонував у 1979 році швейцарський учений Отто Наке для позначення однієї із галузей інформатики. Він визначив інформетрію як застосування математичних методів для вивчення феноменів (інформаційної) системи (науково-технічної інформації) [9:212-216]. У колишньому Радянському Союзі термін «інформетрія» використовували як родове поняття для бібліометрії та наукометрії. На першій міжнародній конференції (*The First International Conference on Bibliometrics and Theoretical Aspects of Information Retrieval*, яка відбулася у 1988 році, була висунута пропозиція замінити поняття бібліометрії та наукометрії поняттям інформетрія. Предметом її він вважав друковані та електронні документи. [6:31-43]. Однак ця ідея не була реалізована, оскільки у назвах наступних конференцій фігурували усі три поняття.

Інші учені вважають, що інформетрія виникла на основі бібліометрії, яка традиційно пов'язана із кількісним аналізом опублікованих документів. Сьогодні інформетрія розвивається як складова інформатики і вивчає процеси інформаційного пошуку даних та текстів (data and text mining) [14: 131-133]. Окрім того, інформетрія займається кількісним вивченням інформаційних потоків. Сфера досліджень інформетрії порівняно із бібліометрією є більш ширшою, оскільки вона досліджує і ненаукові публікації, які породжують нову інформацію та уможливають обмін і використання цієї інформації. Методологічно бібліометрія тісніше пов'язана насамперед із бібліотечними фондами і бібліотекарями. Наукометрію ототожнюють із журналом *Scientometrics*. Основним інструментом наукометрії є аналіз цитувань на основі баз даних Інституту наукової інформації, а інформетрія є більш загальним поняттям, яке охоплює і бібліометрію і наукометрію [6:39-41].

З розвитком інформаційних технологій і активним використанням ресурсів Інтернету у науково-дослідній діяльності у науковому обігу з'явилося поняття «вебометрія». Вебометрія - це застосування інформетричних методів для вивчення всесвітньої мережі Інтернет. Завданням вебометрії є дослідження діяльності пошукових машин при виборі високоякісної інформації, впливу електронних публікацій на розвиток науки (Web Impact Faktor), і напрямків розвитку вебометрії, яка сьогодні використовує бібліометричні методи, зокрема аналізує бібліографічні бази даних і базами цитат і цитованість окремих авторів (електронні посилання чи лінки). Інтернет можна досліджувати як джерело наукової інформації і як засіб наукової комунікації [3:404-426; 5:65-82]. Хоча усі ці визначення здаються досить однозначними, у спеціальній літературі, яка виходить закордоном і на пострадянському просторі, натрапляємо на паралельне, а інколи синонімічне вживання термінів «наукометрія», «інформетрія», «бібліометрія». Причиною цього, як ми вважаємо є різний ступінь розвитку окремих галузей наукознавства, нерозробленість методологічної бази положень і непоінформованість вітчизняних вчених про наукову діяльність зарубіжних колег і навпаки. Крім того, слід зазначити, що проблемою оцінки наукових публікацій займаються фахівці різних галузей - бібліотечні працівники (з метою оцінки фондів і прийняття рішень щодо придбання літератури), науковці (для оцінки власної наукової продукції та впливу в науковій спільноті, фахівці з інформетрії та наукометрії, які займаються теоретичним і прагматичним розвитком цієї галузі. Оцінка наукової діяльності є дуже делікатною сферою і бібліометрія є лише однією із можливостей. Цілісну картину розвитку бібліометрії та її взаємозв'язків із наукометрією, інформетрією чи вебометрією подають журнали *Scientometrics*, *Journal of the American Society for Information Science and Technology*; *Journal of Documentation*, *Information Processing & Management*; *Canadian Journal of Information Science*, *Journal of Information Science*; *Library Trends*. Огляд літератури з бібліометричних досліджень у різних галузях науки пропонують різноманітні бази даних *Pub-Med*, *Biological Abstracts*, *Chemical Abstracts*, *INSPEC*, *Compendex*, *CAB Abstracts*, *Sociological Abstracts*, *Language and Linguistics Behaviour Abstracts*, *LISA (Library and Information Science Abstracts)*, *ISA (Information Science Abstracts)*.

Ми вважаємо, що інформетрія займає проміжне місце між бібліометрією і наукометрією, а що ж стосується вебометрії, то можна стверджувати, що в основі її лежать бібліометричні прийоми, проте використовуються вони для вивчення нових напрямків у вивченні інформації. Майбутнє наукометрії, інформетрії і бібліометрії залежатиме від того, чи вдасться у найближчому майбутньому розмежувати «сфери впливу» цих галузей наукознавства, визначити їх місце у системі кількісних методів, узгодити та зафіксувати у спеціальних словниках термінологічні одиниці, а у дальшій перспективі -облаштувати їх як міждисциплінарний фах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Добров Г.М. Наука о науке: Введение в общее наукознание. - Киев: Наукова Думка, 1966. – 270 с.
2. Налимов В.В., Мульченко З.М. Наукометрия: Изучение развития науки как информационного процесса. - М.: Наука, 1969. – 192 с.
3. Almind, T. C, Ingwersen, P. Informetric analyses on the World Wide Web: methodological approaches to 'Webometrics'.// *Journal of Documentation*.-1997. №53(4), pp. 404-426.
4. Bernal J.D. The Social Function of Science. London: Routledge & Kegan Paul, 1939.482 p.
5. Bjerneborn, L., Ingwersen P. Perspective of webometrics // *Scientometrics*.-2001. №50(1), pp. 65-82.
6. Brookes, B. C Biblio-, Sciento-, Infor-metrics? What are we talking about? // *Informetrics*. - 1990. № 89/90, pp. 31-43.
7. Hood W., Wilson C The literature of bibliometrics, scientometrics and informetrics. // *Scientometrics*. - 2001. № 52 (2), pp. 291-314.
8. Koehler, W. Information science as 'Little Science': The implication of a bibliometric analysis of the *Journal of the American Society for Information Science*. // *Scientometrics*, - 2001. № 51(1), pp. 117-132
9. Nacke, O. Informetrie: ein neuer Name fur eine neue Disziplin // *Nachrichten fur Dokumentation*.-1979. № 30(6) s. 212-226.
10. Narin, F., Moll, J. Bibliometrics. // *Annual Review of Information Science and Technology*. - 1977. - №12, pp. 35-58.
11. Pritchard, A. Statistical bibliography or bibliometrics? // *Journal of Documentation*. - 1969. - № 25(4). – P. 348-349.
12. Schoepflin, U., Glanzel, W. Two decades of "Scientometrics": an interdisciplinary field represented by its leading journal // *Scientometrics*.- 2001.- №50 (2). - P.301-312.
13. Wilson, C. Informetrics. // *Annual Review of Information Science and Technology*. - 2001. – № 34, pp. 107-247.
14. H. Wormell, I. Informetrics: a new era of quantitative studies // *Education for Information*. – 2000. - № 18(2/3). – P. 131-138.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Орест Семотюк – доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету „Львівська Політехніка”.
Наукові інтереси: кількісні та якісні методи дослідження комунікації, контент-аналіз.

Ольга Мороз – асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету „Львівська Політехніка”.
 Наукові інтереси: кількісні методи дослідження інформації, бібліометрія.

ТИПОЛОГІЯ ДОВІДКОВИХ ВИДАНЬ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В РОБОТІ РЕДАКТОРА

Олександра ГУМАНЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена дослідженню сучасної типології довідкових видань. Експлікується місце типології довідкових видань у процесі роботи редактора.

The article is devoted to the research of a modern reference literature's typology. A place of the reference literature's typology in a process of editor's work is described.

Типологія книги є одним із основних питань книгознавства. Воно полягає в необхідності надати постійно зростаючій кількості видань чіткого упорядкування. Без повного усвідомлення поділу книг за змістом, цільовим і читацьким призначенням, художньо-поліграфічним виконанням й іншими критеріями складно формувати наукові засади книговидавництва, вивчати, розповсюджувати й використовувати книги.

Редакторська професія передбачає набуття її представником умінь і навичок кваліфіковано працювати з текстами, які мають різне цільове призначення, різну знакову природу й характер інформації. Ідеться про редагування багатьох видів текстів, кожний з яких має свою специфіку щодо структурної й змістової побудови. Особливо гостро у наші дні стоїть проблема підготовки довідкових видань. Довідкові видання – це свідчення зрілості та розвитку мови, знань і культури нації. Вони надають і зберігають величезну кількість інформації, накопичену людьми. Основне завдання довідкових видань полягає в наданні реципієнту за допомогою швидкого пошуку коротких відповідей на питання. Це вирішується спеціальними видавничими засобами. Редактор має дбати про зручність пошуку необхідних відомостей, про повноту фактичного матеріалу й про високу загальну культуру довідкового видання. Для реалізації названого необхідно досконало володіти знаннями з типології книги, оскільки це дає можливість систематизувати й відбирати матеріал з урахуванням типу видання. Таким чином, уміщена інформація буде подаватися у відповідній тій чи іншій групі довідкових видань формі та відповідати потребам читачів. Системи типологічних ознак повинні слугувати надійним орієнтиром у практичній роботі редактора [4: 33].

Довідковими вважають “такі видання, у яких різноманітна інформація наукового або прикладного характеру розміщена в зручному для швидкого пошуку порядку й не призначена для суцільного читання” [6: 330].

Існує багато різних концепцій з приводу класифікації даних видань. У практичному посібнику “Книга для автора, редактора, видавця” [1: 330] Микола Тимошик подає такий типологічний ряд довідкових видань: словники, довідники, енциклопедії, довідково-інформаційні видання (каталоги, покажчики, програми, телефонні довідки, розклади руху транспорту тощо).

На думку ж дослідника Ю.Якимовича, енциклопедії та словники слід відносити до одного класу, щоб не порушувати системність словникових видань. Як відомо, енциклопедії певним чином співвідносяться з іншими словниковими виданнями, мають загальне з усіма словниками походження. Саме тому словники та енциклопедії входять у загальний комплекс. Ю. Якимович наводить декілька визначень поняття “словник” [9: 23]:

- 1) “усіляке зібрання слів (а також книга, що містить перелік слів), розташованих у визначеному порядку, переважно алфавітному, з поясненнями, перекладом на іншу мову і т. д.”;
- 2) “алфавітний перелік понять з відповідними поясненнями мовного або речовинного характеру звичайно з якої-небудь визначеної галузі знання, зазначеної в заголовку”;
- 3) “довідкове видання у виді книги або брошури, що містить упорядкований перелік визначених мовних одиниць, головним чином, слів, словосполучень, термінів, з характеристиками, що стосуються їхніх значень або форми в той або інший період розвитку мови (одномовні словники) з іншомовними еквівалентами (дво- і багатомовні словники)”.

Перші два визначення подібні тим, що зараховують до словників видання з поясненнями немовного характеру, тобто включають у категорію словників енциклопедії. З третього визначення можна зробити висновок, що словник дає характеристики тільки мовного змісту, тобто термін “словник” рівнозначний термінові “філологічний словник”. На думку дослідника, словник варто визначити як довідкове видання, призначене для повідомлення інформації мовного або науково-прикладного характеру у специфічних формах. Оскільки обидві ознаки в даному визначенні не можуть бути конкретизовані, то призначення словників та форми подачі матеріалу – багатоманітні. Таким чином, “словники можна розглядати як найбільш загальну категорію, що поєднує різні види видання” [9: 25]. Пропонуємо звернутися до інших джерел. У “Типології видань” [7: 107] зазначається, що енциклопедії та енциклопедичні словники відносяться до енциклопедичних видань. У Радянському енциклопедичному словнику знаходимо: “Словник – це довідкова книга, яка вміщує зібрання слів (або морфем, словосполучень, ідіом і т. д.) розташованих у визначеному порядку, і дає відомості про їх значення, використання, походження переклад і т. д. (лінгвістичний

словник) або інформацію про поняття, предмети, які вони позначають, про діячів у якій-небудь галузі науки, культури та ін. (енциклопедичний словник)” [5: 1224]. Там же енциклопедія визначається як наукове або науково-популярне видання, яке вміщує систематизоване зведення знань” [5: 1559]. Тлумачний словник живої великоруської мови Володимира Даля подає такі визначення: словник – це “речник, лексикон; збірник слів, речень якої-небудь мови, з тлумаченням чи з перекладом”, енциклопедія – це “довідкове видання, яке вміщує у скороченні всі людські знання, науки, або всі частини однієї науки” [3: 1535].

Отже, логічно вважати, що саме енциклопедії існують як окремий загальний клас довідкових видань, а енциклопедичні словники є його різновидом, оскільки енциклопедії вирізняються тим, що мають значну кількість великих за об’ємом комплексних статей, а енциклопедичні словники складаються головним чином із коротких статей-довідок [7: 107]. Поряд з енциклопедіями зведення наукового і прикладного характеру дають і термінологічні словники. Дослідник Ю.Якимович зауважує, що у відношенні призначення цих словників немає єдиної точки зору [9: 25]. Так, Є.І.Шамурін, автор „Словника книгознавчих термінів”, вважає їх видом тлумачного словника, В. Н. Сергеев, наприклад, виділяє групу термінологічних довідкових видань (довідники, енциклопедії, словники), що мають своєю метою пояснення науково-технічних понять, а не розкриття значення термінів, що є завданням тлумачних словників. У “Типології видань” термінологічні словники диференціюються як окремий клас довідкових видань [2: 107]. Така розбіжність думок свідчить, що розмежування задач спеціальних і філологічних словників насправді не завжди є простим, і сьогодні питання цього поділу залишається відкритим.

У термінологічних словниках шляхом роз’яснення термінів висвітлюються основні проблеми тієї або іншої області знання. У термінологічному словнику термінові дається повне і розгорнуте визначення, що часто збігається з енциклопедичним. Щоб переконатися в цьому, досить порівняти два визначення терміна „автотипія”:

1) „спосіб поліграфічного відтворення напівтонових зображень (фотознімків, акварельних малюнків, масляного живопису і т.п.) засобами високого друку, заснований на можливості передачі напівтонів системою крапок різних розмірів і однакової сили (насиченості)”;

2) „поліграфічний спосіб відтворення напівтонових оригіналів (фотознімків, напівтонових малюнків) шляхом фотографування через растр, що розбиває зображення на дрібні крапки, і наступного виготовлення з растрового негативу кліше з друкуєчими елементами у виді дрібних крапок”.

Багато термінологічних словників не обмежуються визначенням, а дають історичні довідки, зведення про способи одержання тих або інших хімічних речовин, практичному застосуванні машин і механізмів тощо. Наявність таких характеристик як ціль роз’яснення науково-технічних понять, як тип словникових статей, що включають розгорнуте визначення енциклопедичного типу і ряд додаткових зведень про предмет або явище, дозволяє віднести термінологічні словники до однієї групи з енциклопедичними. Зрозуміло, можливі випадки, коли термінологічний словник ставить перед собою більш вузьку мету й обмежується роз’ясненням термінів. Такі словники, дійсно, виявляють деяка подібність з тлумачними. Однак, різноманіття словників цієї категорії, особливості цільового призначення і форми подачі матеріалу говорять за те, що віднесення термінологічних словників до тлумачного навряд чи виправдане.

Проаналізувавши розмаїття думок з приводу типологічної характеристики довідкових видань пропонуємо дотримуватися такої класифікації: енциклопедії та їхній різновид – енциклопедичні словники, мовні (лінгвістичні) словники, різноманітні довідники загального характеру.

Розглянемо докладніше кожен з груп довідкових видань.

У сучасних умовах енциклопедією вважають наукове чи науково-популярне довідкове видання, яке містить у загальному вигляді основні відомості з однієї або усіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у вигляді коротких статей. Енциклопедичні видання залежно від цільового призначення поділяються на наукові, науково-популярні та популярні. За читацькою адресою вони можуть бути розраховані на масового або фахового читача, також існують енциклопедії для дітей. Відповідно до характеру інформації існують універсальні енциклопедії (Українська Радянська Енциклопедія), спеціалізовані (галузеві та тематичні) енциклопедії (“Економічна енциклопедія”, “Історична енциклопедія”, “Міфи народів світу”), регіональні (красназавчі) енциклопедії (“Африка”, “Латинська Америка”). За обсягом розрізняють великі енциклопедії (понад 12 томів), малі (6–12 томів), короткі (4–6 томів) та енциклопедичні словники (1–3 томи). За форматом енциклопедії можуть бути настільними, портативними і кишеньковими. Основною структурною одиницею енциклопедії є стаття, де вміщуються конкретні дані й факти, поняття, закони, правила, що характеризують заголовне слово. У сучасній видавничій практиці такі статті подаються за алфавітним, систематичним, або змішаним принципом. У будь-якій енциклопедії використовуються чотири основних типи статей: статті – огляди, статті – довідки, статті – тлумачення та статті – посилання.

Виділяють велику групу мовних (лінгвістичних) словників. Видатний французький письменник Анатоль Франс зазначав, що словники – це “всесвіт в алфавітному порядку” [8: 153]. Їхнє призначення варто розуміти як повідомлення інформації винятково мовного змісту, наприклад, про значення й вживання слів, їхньому походженні, їхньому вживанні різними письменниками, написанні й вимові тощо. Різноманітним завданням філологічних словників відповідають різні форми подачі інформації – визначення, парафрази в тлумачних словниках, іншомовний еквівалент у перекладних, словникові статті науково-дослідницького

характеру в історичних та етимологічних словниках і т.д. Таким чином, група лінгвістичних словників також поєднує різні типи словникових видань [9: 27].

З погляду додаткового функціонального призначення словники поділяються на наукові, нормативні та навчальні [7: 113].

За характером інформації лінгвістичні словники являють собою різнорідну групу видань, диференціація якої можлива на основі виділення таких критеріїв систематизації, як обсяг інформації (загальні й часткові словники); семантична характеристика (тлумачні, фразеологічні, історичні, діалектичні словники, словники іншомовних слів, неологізмів, архаїзмів, лінгвокраєзнавчі словники); формопояснююча функція (граматичні, орфографічні, орфоепічні та словотворчі словники); стилістичні відтінки слів (словники синонімів, антонімів, паронімів, словники складнощів слововживання, словники мови письменника); мова (одномовні, перекладні дво- і багатомовні); історичний аспект (синхронні та діяхронні словники).

За структурою традиційною формою організації словників є алфавітна система, але сьогодні також використовуються алфавітно-гніздовий, неалфавітний та статистичний способи побудови словників.

Ю.Якимович пропонує таку класифікацію філологічних (лінгвістичних) словників: тлумачний словник, перекладний словник, словник-словник, дослідницький словник та інвентаризуючий словник [9: 28]. Він вказує, що не дуже давно виділені в особливу групу так названі *словники-словники*, що представляють собою списки слів без якої-небудь додаткової інформації про них. Найбільш розповсюдженими словниками такого роду є орфографічні й орфоепічні. Читач одержує потрібні йому зведення про написання або вимову слів, знаходячи них у словнику. Таким чином, ліва і права частини в цих словниках як би сполучені. Також до словників-словників варто було б віднести частотні словники, у яких слова розміщені не за алфавітом, а в порядку їхньої вживаності [9: 27]. Незважаючи на різне конкретне призначення названих трьох різновидів словників (указівка правопису, вимови і вживаності), на підставі формальної ознаки, очевидно, припустиме об'єднання їх в одну групу.

Різнохарактерні словники Ю.Якимович об'єднує у двох групах, увівши поняття дослідницьких і інвентаризуючих словників. Дослідницькі словники фіксують результати спеціального лінгвістичного дослідження словникового складу. До них потрібно віднести етимологічні (роз'яснюють походження включених у них слів), історичні (фіксуючі результати вивчення розвитку значень слів), словники мови письменників (фіксуючі результати вивчення вживання слів окремими письменниками). Інвентаризуючі словники є такими виданнями, у яких поставлена задача інвентаризувати визначену частину словникового складу (діалектні слова, фразеологію, аббревіатури й ін.) і в деяких випадках роз'яснити значення і уживання включених у них слів. До цього типу відносяться діалектологічні, фразеологічні, пареміологічні, словники аббревіатур, іноземних слів, епітетів, рим, синонімів.

Не так давно з'явилися словники, що з'єднують у собі риси перекладних і термінологічних [9: 29]. Це міжнародні багатомовні словники, що мають своєю задачею стандартизацію термінології в міжнародних масштабах. Співробітництво багатьох країн, що розвивається, в області термінологічної роботи уможливило підготовку і видання таких словників, що здійснюється ЮНЕСКО. Стаття такого словника виглядає так:

Біофізика. Наука про фізичні явища і процесах у живих організмах.	Biophysik
Biophysique. Science des phenomenes et des processus physiques dans les organismes vivants.	Biofisica
	Biofisika
	Biofysika
	Biofizyka
Biophysics. The science of physical phenomena and processes in living organisms.	Biofysik

Довідник – це посібник комплексного характеру, матеріал у ньому викладений у порядку, зручному для швидкого наведення довідки. На відміну від словника тут структурною одиницею є довідкова стаття, яка чітко і конкретно дає відповідь на винесене в заголовок словосполучення. Така стаття відзначається прикладним характером і практичною спрямованістю. Необхідно зазначити, що сьогодні типологія довідників ще тільки формується. Всі довідники прийнято поділяти за чотирма ознаками: за цільовим та читачьким призначеннями, за складом текстів і характером інформації. За цільовим призначенням існують наукові, виробничо-практичні, масово-політичні, навчальні, популярні, побутові довідники. Залежно від цього вони можуть призначатися для наукових працівників та для працівників різних галузей, для масового читача, школярів, студентів. У довідниках інформація може бути певним чином відібрана або викладена з конкретного питання максимально. Такі довідники відповідно називаються короткими і повними. За характером інформації довідники прийнято поділяти на статистичні, біографічні, бібліографічні та довідники, які поєднують текстові та нетекстові засоби подання інформації.

Отже, можна зробити висновок, що масив довідкових видань виділяється на основі функціонального призначення та характеру інформації. У відповідності до цього він включає енциклопедичні видання, мовні (лінгвістичні) словники і довідники. Крім того, кожна з груп довідкових видань має свою розгалужену класифікацію.

Чітке засвоєння видо-типологічного складу довідкових видань дає можливість редакторові легко орієнтуватися в особливостях побудови кожного з них.

Наприклад, з цільового призначення словника випливає, що він повинний мати, по-перше деяку сукупність мовних одиниць, про які дається інформація, і, по-друге, цю інформацію [9: 24]. У більшості випадків форма подачі матеріалу носить історично сформований характер. Так, у тлумачних словниках для повідомлення зведень про значення і вживання слів використовуються визначення, парафрази, спеціальні помітки, вислови, в енциклопедіях застосовується особливий вид інформації – енциклопедична стаття. Дослідник Якимович наводить приклад того, як змінюється форма подачі матеріалу в залежності від призначення типу довідкового видання [9: 25]. Він пропонує простежити цей момент на прикладі розповсюдженого терміна – „радіоприймач”. В енциклопедії даний термін супроводжується статтею, що містить визначення радіоприймача, опис його пристрою, опис різних видів радіоприймачів, зведення з історії радіо, список літератури. У термінологічному словнику ми знайдемо визначення і деякі інші зведення (види радіоприймачів, їхній пристрій). У тлумачному словнику також дається визначення, але іншого характеру: “апарат для прийому звуків, сигналів по радіо” і, крім того, граматична характеристика слова. У перекладному словнику поміщені переклади цього терміна іншими мовами. Отже, форма подачі матеріалу безпосередньо пов'язана з цільовим призначенням довідкових видань і є тою формальною ознакою, що відрізняє їх одне від одного.

Формою подачі матеріалу в енциклопедії служить енциклопедична стаття, що відрізняється особливою структурою і стилем викладу. Форма енциклопедичної статті склалася історично і придбала закріплені характер. В основу статей покладені типові схеми, що передбачають обсяг інформації, структуру статей, рівень подачі бібліографічного, ілюстративного і картографічного матеріалу. Типова схема статей створюється для кожної енциклопедії окремо. Енциклопедична стаття включає, як правило, визначення об'єкта, класифікацію, опис властивостей об'єкта, зведення про методи дослідження і практичне застосування, а також список основної літератури з даного питання. Стель викладу енциклопедичної статті характеризується стислістю, насиченістю інформацією, приведенням великої кількості чисел. Необхідно зазначити, що енциклопедія – це система окремих статей, які пов'язані між собою і доповнюють одна одну.

Зрозуміло, що кожен вид енциклопедичних видань диктує у роботі редактора свої особливості. Наприклад, працюючи над науковою енциклопедією, треба враховувати, що її завдання потребує особливої форми подання матеріалу. За схемою організації – це серія монографічних статей, зв'язаних за допомогою посилань, але на відміну від монографій, у цих статтях відсутні суб'єктивні полемічні інтерпретації [7: 108]. Також необхідно слідкувати за гарним бібліографічним оснащенням статей, оскільки списки літератури є об'єктивними показниками наукової розробленості відповідного питання.

Науково-популярні енциклопедичні видання розраховані на широке коло читачів. Як правило, тут переважають статті довідкового характеру. Поряд з довідковою функцією названі видання виконують і функцію популяризації спеціальних знань. Для вирішення цього завдання видавці використовують поділ складних за темою статей на дві частини: перша пояснює визначення та пояснення поняття у простій формі, а друга може включати відомості для фахівців. Бібліографічні вказівки у науково-популярних енциклопедіях вирізняються вибірковістю.

У сучасній книговидавничій практиці вибір структури енциклопедичного видання залежить від конкретних завдань. Однак, систематизація матеріалу відіграє важливу роль при будь-якій структурі [7: 110]. Коли інформація представлена в алфавітному порядку, внутрішня систематизація матеріалу є прихованою. Отже, коли необхідно донести до читача саме систему знань, то краще використовувати систематичне розташування статей з обов'язковим предметним покажчиком.

У залежності від функціонального призначення словника визначаються його конструктивні ознаки: формат, якість та кількість ілюстрацій тощо. Для наукового термінологічного словника властива нейтральна та компактна форма подачі матеріалу і середні формати. Науково-популярні словники часто ілюструються, при цьому переважають невеликі штрихові ілюстрації на формат колонки, використовуються також і штрихові ілюстрації.

Однією з найпоширеніших різновидів лінгвістичних словників є тлумачні словники. При їх підготовці однією з найбільш важливих проблем можна вважати характер словника і структура словникової статті. Найголовнішим є правильно підібрати слова та їх значення і грамотно з методичної точки зору подати матеріал читачеві. При укладанні та перевиданні тлумачних словників необхідно враховувати дух часу, оскільки в живій мові постійно відбуваються зміни. Словник будь-якого великого академічного словника має у своєму складі як нормативну лексику, так і реалії літературних пам'ятників. Звичайно, рішенням відбору найбільш “актуальної” лексики займається, в першу чергу, автор словника, точніше – колектив авторів, учени-лексикографи, але редактор не може лишатися осторонь. Проблеми, які стоять перед авторами і редакторами тлумачних словників, ускладнюються ще й тим, що з багатьох теоретичних питань, пов'язаних з трактуванням мови немає єдиної думки [1: 41]. Зрозуміло, що трактування у лінгвістичному словнику відрізняється від енциклопедичного наукового визначення, але це не звільняє авторів тлумачних словників від необхідності розкривати семантичний бік слова з максимальною повнотою. На жаль, навіть в найкращих словниках зустрічаються поверхові визначення та неістотні ознаки, а іноді можна знайти фактичні неточності та логічні

помилки. В.Барикін у статті “Деякі проблеми редагування словникових видань” наводить приклад слова “оклад” [1: 44]. У більшості словників назване слово має значення “металева покриття на іконі”. Дослідник зауважує, що це визначення є не зовсім точним, тому що оклади могли бути виготовлені з різних матеріалів. Подібні приклади не є рідкісними у довідкових виданнях.

Нескладно визначити завдання і форму перекладних словників. Їхнім призначенням є зіставлення словникових складів двох або декількох мов. Форма подачі матеріалу в перекладних словах склалася історично і полягає в приведенні еквівалентного слова або словосполучення мовою перекладу. Крім того, одиницям мови оригіналу дається граматична характеристика, що досягається за допомогою спеціальних позначень. Спеціальні помітки використовуються також для вказівки походження слова (у випадку запозичення з іншої мови) або області застосування. Специфічним прийомом перекладних словників є транскрибування, а в спеціальних перекладних словниках, якщо потрібне уточнення терміна, припустимі пояснення різного роду. Для даного типу видання характерна наявність великої кількості підтипів, що визначаються по ознаці існування додаткового цільового призначення, що полягає в інвентаризації визначеної частини словникового складу мови оригіналу – наприклад, спеціальної лексики (спеціальні перекладні словники), фразеологічних одиниць (фразеологічні перекладні словники), аббревіатур (перекладні словники скорочень) і т.д.

У порівнянні з енциклопедичними виданнями, довідники мають локальний характер, чітке практичне направлення

Опрацьовуючи авторський оригінал довідника редактор повинен звертати увагу на декілька важливих моментів. Відомості у довіднику повинні бути розділені на невеликі дози, а розташування змісту на початку забезпечить швидкість пошуку інформації. Редактор має передбачати потреби читача і за допомогою додатків максимально повно задовольняти їх. У довідниках бажано подавати списки рекомендованої літератури. Довідник повинен обов’язково мати колонтитули. Також у довідниках для привернення уваги до тексту рекомендується використання шрифтів різних кеглів.

Отже, при підготовці довідкових видань необхідно враховувати типологічні характеристики та особливості кожного з них. Типологія довідкових видань має принципове значення у процесі редакторської роботи. Досконале засвоєння типологічних характеристик довідкових видань дасть редакторові змогу оволодіти особливостями їх підготовки. Таким чином, видання буде мати належну форму, повноту та точність фактичного матеріалу, доцільний науково-довідковий апарат.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барыкин В.Е. Некоторые проблемы редактирования словарных изданий. // Книга: Исследования и материалы. – Вып. 45. – С. 37–52.
2. Бухштаб Б.Я. Проблемы типологии литературно-художественных изданий.. – Книга: Исследования и материалы, 1976. – сб. 32, С. 5–35.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Под ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртене. В четырех томах. Т. IV, С – Я. – М.: Цитадель, 1998. – 832 с.
4. Кастрюлина Л.Н. Проблема типологии литературы и ее значение для теории и практики редактирования. // Книга: Исследования и материалы, 1973, сб. 26. – С. 33–48.
5. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. М.: Сов. Энциклопедия, 1988.–1600 с., ил.
6. Тимошик М. Книга для автора, редактора, издавателя: Практичний посібник.– 2-ге вид., стереотипне.– К.: Наша культура і наука, 2006. – 560 с. (Серія “Бібліотека видавця, редактора, автора”).
7. Типология изданий / НПО “Всесоюзная книжная палата”, НИИ кн.; [Подгот. В. С. Агриколянский и др.]. – М.: Книжная палата, 1990. – 230 с.
8. Франс А. Лексикон.– Собр. соч. – М., 1960, т. 8.– 450 с.
9. Якимович Ю. П. Типология словарных изданий // Книга: Исследования и материалы. – Вып. 25. – С 22–33.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Гуманенко – викладач кафедри видавничої справи та редагування КДПУ ім. В. Винниченка.
Наукові інтереси: редакторська підготовка різних видів літератури.

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЦЕРЕМОНІАЛЬНОЇ ПРОМОВИ

Олена ГУНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена опису комунікативно-функціонального аспекту сучасної американської церемоніальної промови як типу публічної комунікації. Виділені та узагальнені основні функції американського церемоніального мовлення, описана його функціональна модель з урахуванням чинників комунікації.

The paper investigates communicative and functional aspects of modern American ceremonial speech which is considered to be a specific type of public communication. The main functions of American ceremonial speaking have been defined and described according to the main factors of the model of communication.

Церемоніальна промова (ЦП) вважається особливим типом публічної комунікації, присвяченої соціально-вагомій урочистій/пам’ятній події, що надає особливого значення згуртованості національної або етнічної спільноти та її основним цінностям, тим самим зміцнюючи взаємозв’язки між окремими членами

суспільства [12: 399; 14: 425]. Американська церемоніальна промова як комунікативний продукт характеризується певним лінгвопрагматичним потенціалом, який реалізується засобами мовного впливу в тексті та невід'ємно пов'язаний з комунікативно-функціональними аспектами мовлення, що реалізують його інтенційність [1: 105; 7: 4].

Мета нашої статті полягає у виокремленні та описі комунікативно-функціональних особливостей сучасної американської церемоніальної промови з урахуванням чинників моделі комунікації.

Матеріалом дослідження слугували 200 текстів публічних промов відомих американських політичних та культурних діячів початку XXI століття.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю вивчення функціонального аспекту сучасної американської ЦП задля виявлення специфіки інтенційності її текстів.

Сучасна американська церемоніальна промова як комунікативно-мовний продукт виконує основні функції публічного мовлення, що зумовлюють її комунікативно-функціональний характер. Під функціями американської ЦП розуміємо „роль, яку виконують мовні одиниці при їхньому відтворенні в мовленні” [9: 327]. Основними функціями сучасної американської ЦП вважаємо: *емотивну, комунікативну, персуазивну/впливову, інтегративну, інспіративну/спонукальну, інформативну, експресивну (емоційно-виразну), культурологічну, розважальну, контактновстановлювальну та регулятивну*. Особливостями виділених функцій є їхня взаємозалежність та взаємообумовленість, що підтверджується їхньою прив'язаністю до моделі комунікації, де за кожним чинником закріплена певна функція [11: 198]. Опишемо функції американської церемоніальної промови згідно таких чинників моделі комунікації, а саме: *адресант, адресат, контекст, повідомлення, контакт та код* (див. табл. 1).

Таблиця 1

Функціональна модель сучасної американської ЦП

№	Чинники комунікації	Функції американської ЦП	Зміст функцій
1.	Адресант	емотивна, комунікативна	обмін позитивними емоціями; передача, обмін думками, інформацією
2.	Адресат	інтегративна, впливова, інспіративна	об'єднання учасників комунікативної події в єдину спільноту; переконання членів національно-культурної спільноти бути відданими ціннісним орієнтаціям нації; заохочення/натхнення аудиторії до виконання певних фізичних, інтелектуальних, духовних та інших дій
3. 4.	Контекст/ повідомлення	інформативна, експресивна, культурологічна, розважальна	передача повідомлення про позамовну дійсність; висловлення певного психологічного стану промовця (радість, співчуття, скорбота) по відношенню до культурно-значимої події; передача культурно-значимої інформації, що транслюється за допомогою феноменів культури; збереження гумористичної тональності спілкування
5.	Контакт/ код	контактновстано влювальна, регулятивна	встановлення та підтримання взаємодії мовця з аудиторією; дотримання комунікативних постулатів та принципів, володіння певною лінгвокультурною компетенцією

Відповідно до чинника *адресант спілкування*, можна виокремити такі функції сучасного американського церемоніального мовлення: *емотивна* та *комунікативна* (табл. 1). Сутність *емотивної функції* американської ЦП розкривається в апеляції адресанта до спільних картин героїчного минулого країни, які часто відзначаються яскравими образами, збуджуючи певні переживання аудиторії [13: 93; 14: 427]. Визначена функція реалізується в матеріалі дослідження просодичними засобами мовлення, серед них: зупинки у фонації, умовчання, паузи, виділення слів за допомогою фразового наголосу з метою вираження позитивного чи негативного ставлення до висловлення. Як правило, емотивність американської ЦП розрахована на обмін позитивними емоціями, що пояснюється природою цього мовлення. *Комунікативна функція* американської ЦП полягає в передачі думок, інформації мовному колективу, іншими словами, вона актуалізується завдяки адресованості текстів промови певній аудиторії: національній чи етнічній спільноті. Комунікативна функція сприяє самовираженню особистості шляхом вдалої побудови структури висловлення, ступінь якого визначається реакцією адресата на сказане.

Зосереджуючи увагу на *адресаті спілкування*, сучасне американське церемоніальне мовлення виконує *інтегративну, персуазивну/впливову та інспіративну/спонукальну* функції (табл. 1). Інтегративна функція

відіграє провідну роль у процесі об'єднання учасників комунікативної події в єдину спільноту. Церемоніальна промова є ритуалізованою подією, основними ознаками якої є інтеграція колективу, приналежність до своєї групи, особлива роль власної ідентичності та сценарний розподіл ролей. Слід зазначити, що символіка ритуалу в значній мірі зорієнтована на збереження статусних ролей у суспільстві [див. 8: 117]. Проективність ритуалу полягає в тому, що його учасники відчують особливу значимість ритуального моменту та надають магичної сили висловлюванню. Інтегративна функція американської ЦП актуалізується апеляцією до образів героїв країни, чії імена й висловлення, а також пов'язані з ними історичні ситуації, утворили групу національно-прецедентних феноменів, яку можна відстежити в текстах промов чинних політичних діячів США. Спільне героїчне минуле об'єднує представників лінгвокультурної спільноти в єдине ціле, пропонуючи кращі зразки як приклади для наслідування. Вагома роль для реалізації цієї функції відводиться макроконцепту *togetherness* і мікроконцептам *freedom/liberty, faith, health, education/literacy, peace, equality, security, democracy, responsibility, opportunity, capitalism* та *science*, що уособлюють основні цінності сучасного американського суспільства та у сукупності утворюють концептуальне поле американської ЦП [5: 31].

Інтегративна функція невід'ємно пов'язана з *персуазивною функцією*. На нашу думку, досягнення ефекту інтеграції нації є результатом вдалого впливу мовця. Персуазивна функція реалізується шляхом переконання членів національно-культурної спільноти бути відданими ціннісним орієнтаціям нації та гідно продовжувати кращі традиції своїх попередників. Особливість реалізації визначеної функції американської ЦП полягає у формуванні оцінних й емоційно-експресивних номінацій, що вважаються найефективнішими засобами створення ефекту переконливості мовлення [2: 30; 3: 161].

Інспіративна функція є наслідком взаємодії інтегративної та персуазивної функцій і полягає в заохоченні аудиторії до виконання певних фізичних, інтелектуальних, духовних й інших дій; натхненні нації на майбутні великі справи, на успіх в її життєдіяльності тощо. Інспіративна функція американської ЦП реалізується за допомогою стилістичних фігур антитези, гіперболи, метонімії, фігури повтору, а також дієсловами перформативами [4: 250].

При спіранні на *контекст і повідомлення*, американське церемоніальне мовлення виконує *інформативну, експресивну, культурологічну та розважальну функції* (табл. 1). *Інформативна функція* американської ЦП полягає в передачі повідомлення про позамовну дійсність, тобто про культурно-значимі події, історичні факти, що безпосередньо пов'язані з життям американської нації. Інформативна функція американської ЦП передається за допомогою мовленневих актів репрезентативів і комісивів (особливе значення в інавгураційній промові). *Експресивна функція* реалізується в текстах американської ЦП такими мовленневими актами як експресиви, що мають за мету висловити певний психологічний стан промовця (радість, співчуття, скорботу) по відношенню до культурно-значимої події в житті американської нації. *Культурологічна функція* американської ЦП знаходить своє вираження в такій інформації, що транслюється за допомогою феноменів культури, відбитих у текстах ЦП, та сприяє глибшому розумінню сучасної американської ціннісної картини світу. *Розважальна функція* текстів ЦП віддзеркалюється в їхній гумористичній тональності, яка полягає в зменшенні напруженості спілкування та створенні дружньої атмосфери, зближенні комунікантів. Гумористична тональність – це емоційна атмосфера спілкування, яка характеризується дружнім ставленням учасників спілкування один до одного [6: 306; 10: 7-10]. Для розуміння сутності гумористичної тональності необхідна установка адресата на висловлення смішного, тобто на прийняті у лінгвокультурі стереотипи поведінки. За нашими спостереженнями, більша частина промов експериментального матеріалу містить зразки гумору й іронії, що свідчить про інтенційність вибору адресанта засобів мовлення, які привертають увагу та позитивно впливають на процес інтеграції нації шляхом наголосу на спільних психолого-емоційних темах.

Фокусує увагу на *контактних елементах і кодів спілкування*, виокремлюємо *контактновстановлювальну та регулятивну функції* американської церемоніальної промови (табл. 1). *Контактновстановлювальна функція* американської ЦП полягає у встановленні взаємодії мовця з аудиторією, що, перш за все, може залежати від дружньої тональності виголошення всієї промови: від вступу (привітання) і до заключного слова. Процес встановлення контактів під час виступу невід'ємно пов'язаний з мовленневою етикою американського суспільства, або правилами мовленневої поведінки, що ґрунтуються на нормах моралі, національно-культурних традиціях, психології учасників спілкування. Мовленнева етика мовця визначає успішність спілкування та передбачає доброзичливе ставлення до адресата, емпатію, щирість у формулюванні думок, увагу тощо. Контактновстановлювальна функція американської ЦП реалізується в текстах мовленневими актами етикетивами, що висловлюють подяку, привітання, прощання, поздоровлення, а також низкою паралінгвістичних засобів невербального спілкування: мімікою, усмішкою, поглядом, жестами, поставою тіла промовця. *Регулятивна функція* американської ЦП відіграє ключову роль у підтримці мовних контактів, в організації успішного обміну інформацією між адресантом й адресатом завдяки дотриманню комунікативних постулатів та принципів, іншими словами, володінні певною лінгвокультурною компетенцією. Виокремлена функція визначає поведінку промовця відповідно до ситуації і теми спілкування, а також різних чинників, що впливають на

успішність виголошення промови. Регулятивна функція актуалізується в текстах американської ЦП мовленнєвими актами директивами, які висловлюють спонукання до дії; перформативами, що позначають пропозиції та поради, попередження, схвалення, згоди; евалюативами – для висловлення компліментів, похвали.

Отже, важливим аспектом організації прагматики текстів американської ЦП є їхні функціональні особливості. Сучасна американська церемоніальна промова виконує такі основні функції публічного мовлення: емотивну, комунікативну, персуазивну/впливову, інтегративну, інспіративну/спонукальну, інформативну, експресивну, культурологічну, розважальну, контактновстановлювальну та регулятивну. На нашу думку, персуазивна, інтегративна та інспіративна функції якнайкраще відбивають специфіку інтенційності текстів сучасної американської ЦП, виражаючи безпосередній вплив на співрозмовника, тобто адресата спілкування. Подальшою перспективою дослідження може бути детальне вивчення мовних та мовнориторичних засобів актуалізації основних функцій американського церемоніального мовлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 344 с.
2. Гундаренко О.В. Типологія та засоби вираження оцінних номінацій в американській церемоніальній промові // Нова філологія: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – №26. – С. 30-36.
3. Гундаренко О.В. Засоби вираження емоційно-експресивної номінації в американській церемоніальній промові // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. – Серия „Филология”. – Симферополь: Інформаційно-видавничий відділ ТНУ, 2007. – Т.20 (59), №3. – С. 161-167.
4. Гундаренко О.В. Особливості вербалізації інспіративної функції в текстах американської церемоніальної промови // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2007. – Вип. 73. – Ч. 2. – С. 250-256.
5. Гундаренко О.В. Концепт „сднання” як ключовий концепт американської церемоніальної промови // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр.–К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2006. – Вип. 20. – С. 30-36.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва: Гнозис, 2004. – 390 с.
7. Лиса Н.С. Структурні та лінгвопрагматичні особливості рекламного знака (на матеріалі англомовної реклами): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2003. – 18 с.
8. Матурана У. Биология познания / Пер. с англ. Ю.М.Мешенина // Язык и интеллект / Сост. В.В.Петрова. – М.: „Прогресс”, 1996. – 416 с.
9. Словник лінгвістичних термінів / Під ред. Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К.: „Вища школа”, 1985. – 360 с.
10. Шонь О.Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський нац. ун-т імені І. Франка. – Львів, 2003. – 24 с.
11. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика // Структурализм: „за” и „против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193-230.
12. Beeb A., and Beeb S. Public speaking: an audience-centered approach. – Cambridge, UK ; New York, NY, USA: Cambridge University Press, 1997. – 560 p.
13. Hairstone J. Rhetoric: theories for application. – Illinois: Champaign, 1997. – 235 p.
14. Osborn M., Osborn S. Public speaking. – 3d edn. – Memphis: Memphis State University, 1994. – 445 p.
15. Commission speeches and public statements archive, 2001 – 2006. – Online: <http://www.sec.gov/news/speech/speecharchive/2001speech.shtml>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гундаренко – викладач кафедри германської філології КДПУ ім. В. Винниченка.
Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту, лінгвокультурологія, риторика.

НОМІНАТИВНА СТРУКТУРА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ І СПОЛУЧЕНЬ У ТЕКСТАХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ігор ДЕВЛИШ (Львів, Україна)

У статті досліджуються проблеми номінації інтернаціональних лексем і словосполучень з точки зору дискурс-аналізу. Аналіз номінативних структур дозволяє дослідити закономірності їх вживання в мовленні, оскільки саме в процесах номінації формується семантика мовних одиниць, їх знакові функції, тобто їх здатність виявляти елементи дійсності в мовленнєвих актах.

The problems of world-wide lexemes and word combinations are investigated from discourse analysis point of view in the article. The analysis of nominative structures gives the possibility to study patterns of their using in speech since the semantics of language units as well as sign functions (i.e. the ability to display reality in speech acts) is formed in the process of nomination.

Теорія номінації є багатоаспектною інтралінгвістичною дисципліною, що досліджує співвідношення оточуючого світу, мислення й мови. Змістовне наповнення мовних форм – це, перш за все, їх співставлення з тим явищем, яке визначає предметне значення мовної одиниці. Номінацією є закріплення за мовним знаком поняття – сигніфікату, який відображає певні ознаки денотату, тобто властивості, якості і відношення предметів й процесів матеріальної й духовної сфери, в результаті чого, мовні одиниці утворюють змістовні елементи вербальної комунікації.

В сучасній лінгвістиці термін „номінація” дістав нові ознаки: номінація може бути лексичною, пропозитивною, дискурсивною тощо. Це дозволяє розширити сфери ономаціологічного аналізу до рівня комунікативної ситуації. Д.І.Руденко вважає, що „текст відображає певну референтну ситуацію як цілісний об’єкт, виступаючи її іменем” [Руденко 1993: 17]. Отже, номінація може застосовуватися також для

позначення назв несубстанційних елементів, а саме висловлювань, тексту, дискурсу. Дискурсивність забезпечує аналіз номінативних результатів, а сам семіотичний процес слід розуміти як різновид дискурсивної практики. Принцип дискурсивності дає можливість аналізувати текст в якості номінативної одиниці, а також спрямувати результати номінативного процесу на сприйняття, розуміння, інтерпретацію.

Базовим поняттям теорії номінації є номінативна структура. Номінативна структура, на думку О.А.Селіванової, повинна виявляти мотив, мету номінаторів, акцентні, граматичні показники, певні зв'язки семантики з формою знаку, когнітивною моделлю об'єкту з позначенням пропозитивних місць мотиваторів та їх асоціативних зближень з іншими концептами, конотативні елементи тощо. Таким чином, номінативна структура інтерпретується через встановлення співвідношення формальних властивостей з семантичними, а також з когнітивною структурою знань про позначений предмет з врахуванням реляцій концептосистеми й ментального лексикону [О.А.Селіванова 2000: 29].

В аспекті номінації кожний знак володіє певним значенням – сигніфікатом, за допомогою якого здійснюється акт комунікації. Мовна одиниця в будь-якому контекстуальному оточенні зберігає тотожність лише завдяки збереженню визначеності й однозначності сигніфікату. У зв'язку з тим, що вибір ознаки залежить, перш за все, від екстралінгвістичних факторів, важливу роль відіграє загальна закономірність позначення предмету або явища через будь-яку ознаку в якості його денотату. Вибір ознаки й пов'язані з цим вибором асоціації того чи іншого мовного й соціального колективу створюють своєрідну для кожної мови картину, яку іноді називають „мовною картиною світу” [Языковая номинация 1977: 114]. В аспекті номінації вибір ознаки, денотативне співвідношення не створює кожного разу нової картини світу, проте перехід від ізольованої номінативної одиниці до номінативної структури дозволяє адекватно ідентифікувати певні речі й явища.

Сигніфікат являє собою закріплену за певним реальним предметом або явищем понятійну форму мислення, яка експлікується мовною одиницею. З гносеологічної точки зору сигніфікат є експлікацією суттєвих властивостей відповідних предметів, тобто їх денотатів. Контекст, в свою чергу, на думку О.Кубрякової, є необмеженим процесом комунікації, пов'язаним з творчим актом мислення, а відповідно, й формуванням висловлювання, що відображає певний фрагмент практичної й теоретичної діяльності людини [Языковая номинация 1977: 120].

Усі форми мовної фіксації будь-якого факту або події можуть бути кваліфіковані як явище номінації. До мовних форм номінації відносимо слова, словосполучення й речення. Проте в межах загальної категорії номінації виділяються наступні види:

- Номінація словом й словосполученням, тобто лексична номінація;
- Номінація реченням (пропозитивна номінація);
- Номінація текстова (дискурсивна номінація).

Основним типом номінації є відношення „іменник – предмет”. Широке розуміння поняття лінгвістичної номінації передбачає розгляд несубстанційних елементів дійсності, а саме властивостей, явищ, процесів, дій та подій в якості номінації. Особливістю процесу найменування є те, що ім'я може мати в кожному конкретному випадку лише одне значення, тоді як один й той самий предмет може мати кілька найменувань, що ускладнює ідентифікацію різних імен. Г.Фреге запропонував в семантичній структурі розрізняти значення – відношення до предмету, й смисл – інформацію, яка вміщується в імені. Таким чином, ідентичність імен встановлюється на рівні значення, а їх відмінності на рівні смислу. Ці відмінності визначаються ознаками, які виділяються при найменуванні в процесі комунікації. В.Гумбольдт назвав ознаку, за якою відбувається найменування, внутрішньою формою слова. В процесі номінації суб'єкт обирає в об'єкті одну або декілька ознак, які й формують основу найменування.

В структурі найменувань інтернаціональної лексики виділяємо наступні елементи:

- а) значення, тобто співвідношення з певним об'єктом,
- б) смисл (внутрішня форма позначення),
- в) об'єм (об'єм поняття, під яке підводиться певний об'єкт).

Смисл і об'єм номінації є тісно пов'язаними між собою, оскільки їх формування залежить від виділених ознак об'єкту. Типологія номінацій може базуватися на аналізі значення (тобто на характері об'єкту, який позначається), на аналізі смислу (тобто внутрішньої форми найменування) й на аналізі об'єму (тобто семантичного аспекту номінації).

Основним аспектом тексту виступає номінативна сторона, оскільки всі елементи тексту приймають участь в номінативній функції. Будь-яка номінативна одиниця в тексті дістає статус номінативи. Якщо в мові номінативна одиниця може володіти величезною кількістю значень, то в тексті вона стає засобом трансферу й отримання концептуально важливої когнітивної інформації.

Створюючи номінативну одиницю, номінатор має на меті, перш за все, використання її в мовленні, тобто номінативна діяльність має комунікативну функцію. Проте в тих випадках, коли номінатор використовує мовні одиниці в тексті й обирає їх номінативну структуру, виходячи із текстових особливостей й текстового концепту, автор формує дискурс, тобто номінативні процеси регулюють комунікативну діяльність.

В залежності від об'єкту, що позначається, розрізняють два типи номінації: елементну й ситуативну номінації. Елементна номінація позначає певний елемент дійсності: предмет, якість, процес, відношення. Номінацією тут може виступати слово або словосполучення, значуща морфема, синтаксема, інтонама.

Ситуативна номінація в якості номінативи має мікроситуацію, тобто певний факт, подію, що поєднує низку елементів й має зовнішню форму речення. Ситуативна номінація поділяється на два функціональні різновиди: мовний й мовленнєвий. На рівні мови речення співвідноситься з певним класом ситуацій, які формуються в людській свідомості шляхом відокремлення від безлічі однотипних ситуацій. Певний клас ситуацій формує сигніфікат моделі речення. Таким сигніфікатом виступає вказівка на процес, який здійснюється суб'єктом, його стан, якість, на відношення суб'єкта до іншої субстанції й так далі.

Елементні номінації класифікуються в залежності від характеру елементу, який позначається. В публіцистичному дискурсі виділяються перш за все предмети, які володіють характеристиками просторового характеру, пов'язані з ними процеси, події й явища. Таким чином створюється основа для виділення основних класів номінацій: іменників, дієслів, прикметників, прислівників. Ці елементи існують в усіх мовах. Сполучення двох елементів утворює складний елемент ситуації (предмет + ознака, дія + предмет).

Ситуативні номінації класифікуються в залежності від характеру ситуації, що позначається. Тут розрізняємо дії і стан суб'єкту, а також одну або декілька подій, пов'язаних між собою. Формою такої номінації є складне речення. Подія або ситуація в якості номінативи висловлювання являє собою складне утворення, в якому виділяємо три аспекти:

- а) тематичний (те, про що повідомляють)
- б) стилістичний (відображає умови, за яких відбувається комунікація)
- в) психологічний (визначає вербальні реакції на різні імпульси: впевненість, сумнів, захоплення).

Крім цього, доцільно виділити інформативний аспект, який відображає комунікативну мету висловлювання. Висловлювання, в якому всі ці аспекти дістають позначення, охоплює усі зовнішні й суб'єктивні чинники ситуації. Отже, у висловлюванні можна виділити наступні аспекти: денотативний, модальний, соціальний й інформативний; при цьому не можна зводити номінативну функцію речення лише до денотативної, оскільки в реченні позначаються також модальність й соціальний аспект.

Елементні номінації також відображають модальний й соціальний аспекти. Перший з них формує експресивно-емоційне забарвлення номінації, а другий – її функціонально-стилістичну характеристику. На відміну від ситуативної номінації, окремо взята елементна номінація не відображає інформативний аспект, хоча існують слова і морфеми, які спеціально виражають цей аспект у складі висловлювання.

З точки зору зовнішньої форми в інтернаціональній лексиці існує два способи номінації – самостійний (лексичний) й несамостійний (граматичні засоби). Несамостійним засобом можуть бути позначені лише широкі розряди предметів, відношень, процесів, властивостей. Самостійний (лексичний) засіб дозволяє позначати об'єкти з будь-яким ступенем докладності.

Вибір номінації залежить також від взаємозв'язку найменувань. Усі номінації можна поділити на автономні й неавтономні номінації. Автономна номінація не залежить від інших номінацій й висловлювань; її основною рисою є чіткість і ясність висловлювання, тому важливого значення набувають первинні номінації. В публіцистичному тексті первинне позначення може спиратися на внутрішньотекстові й ситуативні смислові зв'язки.

Первинні процеси номінації не часто зустрічаються в сучасних мовах. Словниковий склад інтернаціональної лексики поповнюється переважно за рахунок вторинної номінації, тобто використовуючи в процесі номінації вже існуючі одиниці для позначення нового об'єкту. Результати вторинної номінації сприймаються як похідні за морфологічним складом або ж за змістом. З семантичної точки зору вторинна номінація дає можливість урізноманітнювати способи найменування; крім прямої номінації можуть бути використані різні типи непрямой номінації. В основі усіх видів вторинної номінації є асоціативний характер людського мислення. В процесі вторинної номінації встановлюються асоціації за подібністю між деякими властивостями позамовних елементів, які є відображеними в вже існуючому значенні імені. Асоціативні ознаки можуть відповідати тим смисловим ознакам, які, не входячи у склад дистинктивних ознак значення, співвідносяться з фоновими знаннями носіїв мови про внутрішню форму значення.

Номінативними засобами при утворенні інтернаціональної лексики є словотворення в якості регулярного творення нових слів і значень; синтаксична транспозиція, за якою морфологічні засоби актуалізують зміну синтаксичної функції при збереженні лексичного значення (*cooperate – cooperation, incorporate – corporation*); семантична транспозиція, яка не змінює матеріальної форми й призводить до утворення багатозначних слів. В процесі семантичної транспозиції загальне значення слова може зберігатися, або ж відбувається звуження значення слова.

Власні імена формують значну частину будь-якої мови; вони поєднують в собі три аспекти:

- 1) лінгвістичний, оскільки власне ім'я є лексичною одиницею й елементом номінації, яке складається з певного набору граматичних значень й має стилістичне забарвлення
- 2) соціальний, який враховує соціальну інфраструктуру сучасного суспільства

3) культурно-історичний (етимологія основ топоніма, комплекс сталих асоціацій, пов'язаних з топонімами).

Традиційно в лінгвістиці тексту розгляд словотворчих структур обмежувався аналізом морфемного повтору. Номінативний повтор поділявся на три типи: анафоричний (повтор префікса), медіальний (повтор кореня), епіфоричний (повтор суфікса). На думку багатьох дослідників (О.Е.Селіванова, Д.У.Ашурова, І.Онхайзер), це є спрощений підхід до номінативної організації тексту, який зводить її роль лише до структурно-компонентної функції й не відповідає вимогам сучасної лінгвістичної парадигми. Номінативна ж організація тексту, дискурсу служить прагматичним цілям, забезпечуючи при цьому ефективність мовлення. Номінативними в тексті стають засобом збереження, трансферу, обробки знань, джерелом для подальшого розвитку загальнолюдської скарбниці знань. Номінативними не обмежуються функцією зв'язності; вони впливають на формування текстового концепту, категорії тексту. Номінативні структури, які відповідають внутрішнім закономірностям розвитку мови й задовольняють прагматичні потреби носія мови в нових номінативних засобах, трансформуються в інтернаціональні і вживаються в різних мовах.

Аналіз номінативних структур дозволяє дослідити закономірності їх вживання в мовленні, оскільки саме в процесах номінації формується семантика мовних одиниць, їх знакові функції, тобто їх здатність виявляти елементи дійсності в мовленнєвих актах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кубрякова Е.С. Номінативний аспект речової діяльності. Москва, 1986 – 156 с.
2. Руденко Д.И. Философия имени: в поисках новых пространств. Харьков, 1993. – 103 с.
3. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К. – 2000. – 336 с.
4. Языковая номинация (Сборник работ) Москва, 1977 – 359с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ігор Девлиш – викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: дискурсознавство, лінгвістика тексту.

СПЕЦИФІКА СУБ'ЄКТА В НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ ТА ЙОГО ПРАГМАТИЧНО-СЕМАНТИЧНА ФУНКЦІЯ

Наталя КУЛЬБІДА (Донецьк, Україна)

У статті на матеріалі українських науково-технічних текстів із машинобудування розглядаються типи суб'єктів та засоби їх вираження. Розкрито семантику суб'єкта науково-технічного тексту, зокрема, суб'єкта – виконавця дії і носія ознаки тощо.

On the basis of Ukrainian scientific and technical texts on machine building the present article covers the types of subjects and style. The semantics of the subject of scientific and technical texts, particularly, the subject-doer of the action, identifier is investigated.

Питання про виділення наукового тексту з величезної кількості письмових текстів належить до проблеми класифікації й типології текстів взагалі, яка стала предметом спеціального дослідження в ряді праць [1, 2, 4 та ін.]. Як правило, в класифікаціях виділяються тексти наукового стилю й описуються їх характеристики.

Специфічними рисами наукового тексту вважаються: спосіб викладу – опис, оповідь, роздум; ступінь повноти викладу – стислість, скороченість, повнота, розгорнутість; рівень узагальнення – залежно від характеру адресата – вузькоспеціальні, широко спеціальні, загальнонаукові, науково-популярні та ін. [1].

Учені зазначають, що особливості синтаксису різних стилів мовлення зумовлені, зокрема, відмінностями мети і завдань, які ставить перед собою мовець. Так, насамперед вирізняється синтаксис ділового й наукового мовлення, в якому вся увага мовця чи автора писемного мовлення «зосереджена на змісті, на прагненні з якнайбільшою точністю розвинути систему певних суджень, вичерпати в логічній послідовності ту чи іншу тему більшої чи меншої складності» [1: 218]. Тому мовна форма тут повною мірою залежить від основної мети – логіки думки. Це мова чітко продумана, систематизована, як правило, писемна [там само].

Так, на думку А.Гвоздева, «характерні риси синтаксису наукового мовлення зумовлені основною метою наукового викладу – точно, в логічній послідовності виражати складну систему понять із чітким встановленням взаємовідношень між ними (доведення і висновки, конкретний матеріал і узагальнення, причини і наслідки тощо)» [1: 217].

Така специфіка науково-технічного тексту вимагає особливої уваги не лише до загальної структури речення, як елементу такого тексту, а й до таких важливих чинників формування будь-якого науково-технічного тексту, як суб'єкта дослідження й об'єкта дослідження.

У науково-технічному тексті функціонують як односкладні, так і двоскладні речення. Структурно-семантичні особливості двоскладного речення визначаються, зокрема, семантичним наповненням та функцією суб'єкта.

Метою цієї статті є вивчення характеру суб'єкта та засобів його вираження у науково-технічному тексті. Дослідження виконано на матеріалі науково-технічного тексту з галузі машинобудування. Це переважно матеріали наукових статей. Фактичний матеріал дає можливість дослідникові простежити специфіку виявлення суб'єкта дослідження – самого дослідника як автора тексту, як адресанта, який прагне передати читачеві або слухачеві (у матеріалах конференцій) свій досвід ведення дослідження та отримання його результатів.

Завданням статті було спостереження та виявлення таких аспектів, як: чи автор тексту залучає читача до обговорення поставленої проблематики; які інші суб'єкти висловлювання можливі у науково-технічному тексті; якими є типові засоби їх вираження і чи мають вони свою специфіку, яка б пояснювалась жанровими особливостями тексту.

Досліджуваний матеріал показує, що у науково-технічному тексті, комунікативною метою якого є експлікація, до структури двоскладного речення переважно входить суб'єкт – неістота. Так, у текстах із машинобудування найчастіше суб'єктом виступає найменування машини або її деталі, певного механізму тощо. Такі суб'єкти виражені іменниками – номенклатурними назвами, напр., *Дросель $f_{др2}$ призначений для стабілізації режиму закриття вібробуджувача* [5: 42]. З погляду їх будови, ці назви можуть бути однослівними (*Виявилося, що при значних Δ пружина дуже навантажена*) [5: 37]; а також тут використовуються складені найменування, тобто нерозкладні словосполучення: *Поршнева порожнина В гідродвигуна через порожнини Е та Д керованого зворотного клапана з'єднана з напірною гідро лінією l_1* [5: 42]; *Одним з визначальних елементів системи ударо- і віброзахисту є плоска пружина* [5: 37].

Назви машин, механізмів та їх деталей найчастіше виступають:

1) суб'єктами – виконавцями дії, для якої вони призначені, тобто яку вони постійно виконують чи можуть виконувати, напр.: *Пристрій працює так: вібраційний електромагнітний привід 4 збуджує гармонійні коливання робочої поверхні лотка 2 та антифазні гармонійні коливання реактивної маси 5* [5: 243];

2) суб'єктами чинності, результатом якої є настання певної дії чи ознаки усього механізму чи результату роботи машини: *Очевидно, що жорстке кріплення пружини спричинило б значне підвищення жорсткості самої пружини і, як наслідок, появу надмірних напружень в пружині* [5: 37];

3) суб'єктами – носіями ознаки, напр., *Гідроімпульсний привод технологічної вібраційної машини для розколювання кілець характеризується малими амплітудами і високими частотами вібрацій* [5: 43].

Як правило, ці ознаки, що передаються групою предиката, належать до таких основних типів:

- властивості, які мають, можуть чи повинні мати названі механізми, деталі тощо: *Щоб забезпечити такі параметри приводу його гідросистема повинна мати високу жорсткість, яку можна реалізувати при малому об'ємі напірних гідроліній та порожнин W_0* [5: 44]; *Ця ланка може деформуватися з певною швидкістю і взаємодіяти з іншими ланками (масами) привода через передаточні відношення...* [5: 44];

- зовнішні ознаки та технічні характеристики механізмів та деталей: *Цьому є просте пояснення: при прогині на величину $\Delta = H - b$ пружина приймає майже лінійний вигляд, наявність чи відсутність сил тертя перестає мати значення, тому обидва графіка повинні зійтися в одній точці* [5: 37];

- ознаки деталей за їх розташуванням та зв'язком з іншими деталями чи механізмами: *Поршнева порожнина Н зворотного клапана гідролінією l_7 з'єднується перед дроселем $f_{др1}$ зі зливною гідролінією l_6 , а дренажна гідролінія l_8 зворотного клапана приєднана до зливної гідролінії l_8 після дроселя $f_{др1}$* [5: 43];

- ознаки, за якими можна розпізнати відповідну деталь, систему та ін. на схемі, кресленні чи малюнку: *Динамічна модель цього приводу представлена на мал. 2 у вигляді трьохмасової системи, маси якої навантажені зовнішніми силами і зв'язані з нерухомими елементами привода пружинними та дисипативними в'язями* [5: 43].

Крім назв машин, механізмів та їх деталей, суб'єктами двоскладних речень у текстах аналізованого типу виступають назви матеріалів, пов'язаних з обслуговуванням машин: *Робоча рідина з напірною гідролінією l_1 через гідролінії l_3, l_4 , порожнини Д та Е зворотного клапана і гідролінію l_5 надходить в штокову А і поршневу В порожнини гідродвигуна* [5: 43]. Назви матеріалів виступають суб'єктами дії, яка визначає призначення матеріалу, його використання, рух відносно деталей машини (як у вищевказаному прикладі) чи перебування в певних частинах, деталях машини: *Основним робочим елементом плунжерних насосів є плунжери, які перебувають у безпосередньому контакті з розчином, що перекачується* [5: 37]. Спостерігаємо в ролі суб'єкта також найменування, пов'язані із

представленням машин, механізмів та їх систем у вигляді моделей, із зображенням їх на кресленні тощо: *Динамічна модель ілюструє прямий хід гідродвигуна, який здійснюється наступним чином* [5: 43].

Таким чином, найбільш поширені в науково-технічному тексті суб'єкти повідомлень розкривають предмет наукового дослідження.

Дослідники наукового стилю часто підкреслюють, що не менш поширеними в описуваних текстах є суб'єкти, виражені абстрактними іменниками з таким значенням:

- назви дій, виконуваних машинами і їх частинами, та процесів, пов'язаних з використанням машин чи їх деталей: *Таке спрацьовування зворотного клапана в період відкриття віброзбуджувача зберігає в порожнині В тиск робочої рідини на рівні p_1* [5: 44]; *Вмикання віброзбуджувача “на виході” з порожнини А спричиняє, як при прямому так і при зворотному ходах його запірний елемент, вібраційні мікропереміщення корпусу гідродвигуна з розкатником (шток якого закріплений нерухомо) в одному напрямку, але з різними зусиллями* [5: 44]; *В момент відкриття віброзбуджувача поява потоку через дросель ... спричиняє збільшення тиску в порожнині Н...* [5: 44];

- найменування фізичних явищ, які спостерігаються під час чи в результаті дії механізму: *Зростання тиску у цих порожнинах відбувається до величини ...* [5: 44]; *тиск в напірній порожнині відповідає стаціонарному опору ...* [5: 44];

- назви фізичних властивостей матеріалів, використовуваних для виготовлення машини, побудови механізму, а також матеріалів, необхідних для їх функціонування: *На фазі циклу роботи привода, коли тиск в напірній порожнині відповідає стаціонарному опору, жорсткість пружного елемента гідравлічної ланки гідросистеми є величиною сталою...* [5: 44].

Спостерігаємо в науково-технічних текстах і суб'єкти – опредмечені дії, які стосуються методики проведення дослідження чи розробки теорії машин: *Важливе місце в динамічній моделі займає вибір моделі робочої рідини* [5: 44]. Мають місце також суб'єкти – назви дій, які не несуть специфічного значення, вони можуть бути притаманні різноманітним предметам: *Практично ці переміщення відбуваються в межах пластичної та пружної деформації заготовки розкочуваного кільця підшипника* [5: 44].

Суб'єкти вищезазначених типів характерні для експлікаційної частини науково-технічного тексту, присвяченої опису конструкції та функціонування машин. У тих частинах тексту, у яких передається інформація про порядок і методику проведення дослідження, переважають односкладні речення, де семантичним суб'єктом виступає дослідник. Усі односкладні речення такого типу підлягають трансформації, набуваючи характерного для наукового стилю відтінку об'єктивності дії. Подамо тут приклади трансформації найбільш поширених типів речень (від результату до вихідної форми):

Для дослідження динаміки гідроімпульсного приводу вібраційної розкочувальної машини (ВРМ) розглянемо його структурно-розрахункову схему з уточненням конструктивного виконання складових елементів (рис.1) [5: 44]. – *Для дослідження динаміки гідроімпульсного приводу вібраційної розкочувальної машини (ВРМ) ми розглянемо його структурно-розрахункову схему з уточненням конструктивного виконання складових елементів...* У цьому випадку означено-особове речення, яке може бути трансформоване в речення двоскладне, суб'єктом якого виступає 1 особа множини, за якою стоїть адресант мовлення. Означено-особове речення не приховує суб'єкта дії, лише не наголошує на ньому, звертаючи увагу адресата насамперед на дію.

Більш віддаленим від двоскладного виступає безособове з предикатом на *-но, -то*, яке почергово може бути трансформоване в означено-особове, а потім – двоскладне з суб'єктом – адресантом мовлення: *В штокову порожнину А виконавчого гідродвигуна за схемою “на виході” [1] підключено однокаскадний віброзбуджувач з кульковим запірним елементом. - В штокову порожнину А виконавчого гідродвигуна за схемою “на виході” [1] ми (дослідники, конструктори) підключили однокаскадний віброзбуджувач з кульковим запірним елементом.*

Подібним є випадок з безособовим реченням, предикат якого підкреслює модальність висловлювання: *Цикл роботи гідроімпульсного приводу можна розділити на фази, які з метою спрощення аналізу його динаміки, зводяться до двох періодів – прямого та зворотного ходу виконавчого гідродвигуна. - Цикл роботи гідроімпульсного приводу ми можемо розділити на фази, які з метою спрощення аналізу його динаміки, зводяться до двох періодів – прямого та зворотного ходу виконавчого гідро двигуна.*

Отже, науково-технічний текст відзначається специфікою як суб'єкта, так і предиката. Специфікою суб'єкта є насамперед те, що в його ролі не виступають найменування осіб. Усі висловлювання, предикат яких називає дію особи або осіб, у науково-технічному тексті трансформуються в односкладні речення, які на перше місце висуюють дію, затіняючи роль суб'єкта-особи. Роль предиката в науково-технічному тексті виконують найменування, пов'язані з предметом та об'єктом дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гвоздев А.Н. Очерки о стилистике русского языка. – М.: Просвещение, 1965. – 408 с.
2. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. - Пермь, 1972.

3. Кожина М.Н. Стилистика текста в аспекте коммуникативной теории языка // Стилль научной речи. – М., 1978. – С. 3-23.
4. Матвеева Г.Г. Актуализация прагматического аспекта научного текста. – Ростов, 1984. – 130 с.
5. ПТСМ 2000, 12 – Прогрессивные технологии и системы машиностроения: Международный сб. научный трудов. – Донецк: ДонГТУ, 2000. Вып. 12. – 265 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Кульбіда – асистент кафедри української та російської мов ДонНТУ.
Наукові інтереси: науково-технічний текст як жанр наукового стилю.

ГРА СЛІВ ЧИ ІГРОВА ФУНКЦІЯ: У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНОЇ МОВИ (на матеріалі німецькомовної преси)

Олексій ЛОЛЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті розглянуто дискусійні питання, пов'язані із визначенням статусу гри слів; окремі теоретичні висновки підтверджено на матеріалі німецькомовної преси.

The article covers some theoretical issues, constituting the discussion about the status of the wordplay; definite theoretical inferences are confirmed by the analysis of the examples from German newspapers.

1. Замість вступу

На позір заголовок даної роботи містить очевидний парадокс (принаймні в першій частині). І можна не сумніватись – формулюванню дорікнути безпідставністю і пустою патетичністю, а авторові неодмінно – гонитвою за сенсацією і епажем – відтак, і ненауковістю. Справді, як можна ставити під питання сам факт наявності як конкретного лінгвістичного (а надто і стилістичного) цілого того об'єкту, що його оспівував ще сам Аристотель, при тому, що після нього того не робив хіба що лінивий (вибірковий список «тих, хто не полінувався»: Цицерон, Квинтиліан, «Риторика Гереннія», Б.Грасіан [8], З.Фрейд [19:19-26]; радянські стилісти – М.П. Брандес [1], І.Р.Гальперин [4], А.Н.Гвоздьов [5]; мовознавці і перекладознавці – Р.А.Будагов [2], В.С.Виноградов [3], А.В.Федоров [10], В.Н.Комісаров [6], А.А.Реформатський [9] та ін.).

Втім, якщо уважно роздивитись запропонований вище перелік імен (принаймні, його частину), то можна отримати чудовий поштовх до дискусії. Адже великою мірою ті, хто опікувався теоретичним визначенням гри слів і укладанням її типологій, є хай і непересічними фігурами, але тими, що вони конструювали і поповнювали дискурс передовсім риторичний (ідеться як про теоретиків, так і про практиків риторики – загальної і спеціальних).

Таким чином, є сенс поки що у дужках сформулювати припущення: гра слів розглядається як лінгвістичне явище з конкретними межами (спектром видів, а не проявів), з однією функцією «створення комічного» (яку начебто слід вважати не просто домінуючою, але єдиною можливою), яке являє собою надпотужний риторичний (за деякими визначеннями – стилістичний) засіб (а за іншими визначеннями – прийом). Водночас, загальна, як також і спеціальна стилістика, а окрім того загальне мовознавство, лексикологія, фразеологія і теоретична граматики окремих мов у тих своїх аспектах, що висвітлюють проблематику словесної гри, власне ніякої проблематики, та хоч би й дрібнесенької проблемки, не вбачають. Гра слів у стилістиці визначається як стилістичний засіб (прийом), функціональний і структурний діапазон якого обмежується чітким визначенням і типологією (так, з окремими девіаціями виокремлюють гру слів, побудовану на омонімії, полісемії, паронімії, словесних перестановках у межах стійких зворотів різного ступеню зв'язності, морфологічних перестановках у межах одного чи кількох слів). Така монументальність, застиглість дослідницького фокусу, поза всяким сумнівом, не терпить жодних втручань і доповнень, але поряд із тим є запорукою вразливості, позаяк виявляє повну профнепридатність у тих випадках, коли виникають явища, так би мовити, пограничні, такі, що лише відчуються як гра слів, але ніяк не вміщаються у дефініцію наявну. Така палеолітна окам'янілість наукового споглядання вочевидь пояснюється безкомпромісним впливом риторики, яка, у міру своєї специфіки, змушена витворювати чітко регламентовані каталоги засобів на потребу окремих суспільних практик (юридичної, політичної, журналістської тощо). Неадекватність, а надто і штучність, удаваність надійності риторичних (чи то пак стилістичних) класифікацій засвідчується уже на рівні диференціації вельми традиційних і не надто складних випадків, з точки зору щонайменш розрізнення унормованих і позасистемних форм, таких як, скажімо, гра слів (у монографіях і посібниках зі стилістики часто звана «каламбур») і зевгма. Наприклад, «традиційні» праці, а особливо ж радянські, таке розрізнення проводять, вважаючи словесну гру і зевгму різними стилістичними засобами, при чому аргументація тут непристойно натягнута і плутана [1; 4]. Фактично, ідеться про те, що друга (зевгма) є грою на рівні синтаксичному, тобто не буквально (а отже й не тільки) «грою слів», а ще і «грою синтаксичних функцій». Водночас, згідно з тими ж підходами каламбурність актуалізується на *різних* мовних рівнях, і серед інших на синтаксичному. У той самий час, зевгма локалізується в системі підвидів синтаксичної гри слів наприклад у типологіях Ф.Гайберта [19: 70] та Гіро [15: 29].

Розкриті вище суперечливості явно ставлять під сумнів не конкретні класифікації того об'єкту, що нас цікавить, але саму виправданість будь-яких класифікацій. Вони, нажаль, являють собою своєрідну бритву Оккама, яка наосліп січе всі неочікувані факти мовлення, що вони при більш прискіпливому аналізі легко укладаються в те, що на підставі безпосереднього і опосередкованого мовних досвідів розуміється як гра слів. Отже, слід відмовити типології ігрових фактів у спроможності їх (фактів) безапеляційної, «апріорної» диференціації.

2. Від гри слів до ігрової функції

Таким чином, руйнується перший міф – про гру слів як стилістичний прийом, що має конкретні межі, демарковані дефініцією, яка передбачає водночас і певні цілком визначені (наперед) різновиди, стилістичний прийом, що використовується мовцем із твердо детермінованим стилістичним навантаженням (створення комічного), тобто і для досягнення відповідного прагматичного ефекту. Відтак, тепер недостатньо (а то й неможна взагалі) сказати таке: «гра слів (авторський термін «каламбур») є риторичним засобом у якості стилістичного прийому, що, у свою чергу, слугує засобом створення комічного, побудованим на основі таких явищ як полісемія, омонімія / омофонія, контамінація частин двох різних слів, трансформація крилатих виразів, мовні парадокси» [1]. Неадекватним вважатимемо також і такий обмежуючий хід Ф.Й.Гаусмана: «"Das Wortspiel als rhetorisches Verfahren muß sich wie jedes dieser Verfahren signalisieren, das heißt, es muß dafür sorgen, daß es dem Hörer als Verfahren auffällt» [18]. Адже з попередніх пояснень випливає, що гра слів є чимось ширшим, ніж просто риторичним (стилістичним) прийомом. Притому, гіпотетично ніщо не заважає уявити ненавмисно використаний мовцем ігровий факт (усім відомі мовні похибки, обмовки, т.зв. «помилки підсвідомості»), що, нехай і буде спонтанно (тобто порушуючи комунікативну стратегію мовця) діяти у нібито подібний до риторичного прийому спосіб (тобто мати удавано тотожну прагматику), проте насправді лише імітуватиме його, адже буде позбавленим інтенції адресанта.

Відтак, саме час поставити собі питання: яка ж така безхребетна, позбавлена майже усіх точок опори, конструкція виростає на уламках колись міцного як криця міфу?

Скористаємось, наприклад, такими думками про відомі зразки ігрової етимології з філософських творів М.Гайдеггера (що, за справедливим визначенням Франка Гайберга, також становлять гру слів): «Doch werden solche Zufälle (*zufällige Ausdrucksähnlichkeiten bei M.Heidegger*) als letztlich gewichtiger, schlagender und zutreffender (zu-treffender) empfunden bzw. behauptet als die sprachgeschichtliche Begriffs- oder Wortentwicklung» [19: 134]. І ще одна цитата у продовження тієї ж думки: «Martin Heidegger hatte die etymologische Wortgrübelel zu einem heuristischen Prinzip erhoben, wobei er das in den etymologischen Wörterbüchern Gefundene nach seinem eigenen Eingeständnis mit eigenen etymologischen Phantasien verquickte, indem er etwa – bedenklich unbedenklich – die *Ent-schlossenheit* als Offenheit deutete oder die *Ent-fernung* als Nähe. Er hoffte damit in eine archaische 'Frühe des Denkens' zurückzufinden» [21]. Не будучи безпосередньо пов'язаними із предметом статті, дані твердження все ж містять для нього (предмету) деякі симптоматичні моменти, які неможна проігнорувати. Так, у вічі впадає, передовсім, масштаб того контексту (не безпосереднього двох монографій про гру слів і її різновиди, а, якщо хочете, вертикального контексту), в якому стоїть тут гра слів. Вона визначається то як «евристичний», а то і як мовноконструюючий принцип. Для самого ж М.Гадеггера і більше – як пошук джерел справжньої, але забутої мови, як «істинний дім буття» (засадничий постулат гадеггерівського екзистенціалізму тут екстрапольовано на власне ту мову, якою цей постулат актуалізується). Отже, втративши свої риторично-стилістичні шати, гра слів поволі переходить у чисто ефемерний стан – голої абстракції (як і будь-яке поняття, що складає мовну систему).

Принагідно вкажемо і на найбільш відчайдушні спроби проникнення у сутність того явища, яке стоїть у центрі нашої уваги. Так, Ф.І.Ернандес, а слідом за ним й Е.Гутьєрес, вивчаючи специфіку поетичних текстів, вступають у заочну дискусію з автором здавалося б непорушного переліку функцій мови Р.Якобсоном. Скажімо, Е.Гутьєрес пише наступне: «Pero la casi total ausencia de función referencial que manifiesta la función lúdica le concede carta de independencia frente a la función poética, que debe sustentarse siempre sobre una base referencial» [16]. Отже, фактично стверджується недостатність виокремлення поетичної функції мови (у контексті того дослідження, що його проводить іспанський лінгвіст) і обстоюється незалежність функції лудичної, тобто ігрової. На разі не варто наводити детальну аргументацію, якою послуговується дана розвідка задля підтвердження висунутої тези. Достатньо лише зазначити, що даний погляд є таким самим контраверсійним, як і самі «функції Р.Якобсона». От хоча б як характеризує поетичне, а відтак непрямо і поетичну функцію Дж.Гейзинга: «Von allen Dingen steht nichts dem reinen Spielbegriff so nahe wie jenes zeitliche Wesen der Poesie. (...) Poesis ist eine Spielfunktion» [20]. Тут проводиться лінія синкретичності поетичного та ігрового, що якраз промовисто свідчить про надмірну провокативність включення лудичної функції до переліку основних функцій мови. Подальший аналіз ігрових фактів на рівні публіцистичного стилю це неодмінно продемонструє (адже ігрова функція корелює і з іншими функціональними проявами мови). Одночасно, неважко помітити той радикальний зсув аналітичного фокусу, що відбувся із долученням наведених думок. Тепер недостатньо регламентувати гру слів як прийом, натомість варто акцентувати гру як

функцію, яка може породжувати прийоми (проте й не виключає інших виявів). Такий поворот очевидно ґрунтується на кількох факторах, що їх не можна не зазначити.

По-перше, гра слів охоплює надто широкий спектр видів (які відтак важко диференціювати саме як види). Скажімо, Ф.Гайберт, який все ще залишається в парадигмі ігрових типологій, виділяє не менш як 15 типів. Притому, на останньому слові необхідно поставити недвозначний акцент. Ідеться саме про типи. Так, наприклад, «полісинтаксичність» («*Polysyntaktizität*») є скоріше технікою, схемою утворення ігрових фактів, які за бажанням можна було б стратифікувати на окремі види. Така, розпорошеність структурних реалізацій ставить під сумнів унітарність об'єднуючого поняття як конкретного лінгвістичного явища. Натомість, оскільки гра все ж таки «відчувається» реципієнтом (вибачте на слові за таку майже побутову конкретику) у будь-якому зі згаданих тим-таки Ф.Гайбертом випадків, хай які б різні вони не були, то доцільність фіксації дії т.зв. ігрової (лудичної) функції у кожному з них, стає цілком очевидною.

По-друге, гра слів важко укладається у будь-які формально-стилістичні, чи то структурні клітини, що є, як-не-як, елементами мовної системи, адже їй то якраз (ґрі слів) притаманний характер проміжний – між мовною системою і позасистемністю. Так, гра слів часто визначається як «аномалія» [19: 73-92; 12; 13]. Її аномальність полягає, на думку Ф.Гайберта, у тому факті, що вона ставить під сумнів головний принцип мовного вжитку як такого – утвердження відповідності між планом вираження і планом змісту як 1:1 (у живому функціонуванні мови, тобто у *parole*, є необхідним і звичним за одним мовним знаком бачити лише одне значення; саме цей принцип і уможливорює безпомилкове спілкування). Натомість, гра слів стоїть на межі між *langage*, *langue* і *parole*, адже, безумовно, порушуючи мовну норму, є втім компонентом мовлення (притому, може, втративши власну оказіональність, із часом поповнити її норму, як, наприклад, у випадку із англійським «*brunch = breakfast + lunch*») і реалізує потенції мовної системи, за визначенням Е.Козеріу «заповнює пустки системи» [12: 209].

Нарешті, гра слів, хоча і виявляє на різних функціонально-стилістичних рівнях низку специфічних функцій, окрім універсальних, проте усі ці функціональні вияви наче підсумовуються у тому, що доцільно називати самою грою. Отже, ґрі в усіх індивідуальних випадках властива, так би мовити, внутрішня само тотожність. Інакше це можна продемонструвати через наступний алгоритм: низка лінгвістичних явищ реалізує в мовленні лудичну функцію, якій відповідають як спільні (функція створення комічного), так і специфічні для окремих стилів мовлення (функція генерування атмосфери абсурду, характеристики персонажу тощо – у белетристичних текстах; функція економії засобів вираження, ідентифікаційна функція тощо у публіцистичних текстах тощо [7]) підфункції.

Для того, аби перевірити наведений теоретичний конструкт на міцність, поки що бракує одного: практичного підтвердження того факту, що усі підфункції ґри фактично виступають у деякому комплексі, тим самим не будучи самостійними функціональними реалізаціями тих чи інших фактів мовлення, а конституюючи кардинальну ігрову функцію, що і відчувається реципієнтом. Для того, проаналізуємо функціональну специфіку ґри слів на матеріалі німецькомовної преси.

3. Публіцистична гра (на матеріалі німецькомовної преси)

Публіцистичний функціонально-стилістичний рівень у міру своєї специфіки (традиційно відомий, а відтак невартій згадки у цьому місці) уможливорює реалізацію таких функцій: а) функція економії засобів вираження, б) функція інтенсифікації сприйняття, в) ідентифікаційна функція, г) функція підвищення експресивності.

Доцільно розглянути кожен з них по черзі.

А) Функція економії засобів вираження

Однією із найбільш характерних функцій ґри слів на рівні публіцистичного стилю є функція економії засобів вираження. Остання виступає у формі своєрідної компресії того чи іншого потенційно розгорнутого фрагменту тексту, який відтворює певну реалію суспільного життя. Простіше кажучи, замість розлогого опису окремої події, обставин події, представлення портрету суспільної фігури тощо, автор того чи іншого газетного матеріалу економить засоби вираження, спресовуючи відповідний екскурс у формі надекспресивного ігрового факту.

Зрозуміло, що використання ігрового факту саме із такою метою обумовлено конкретними факторами технічного характеру, які властиві публіцистичним текстам. Так, переважна більшість публіцистичних матеріалів є текстами відносно невеликого формату (зокрема у порівнянні із белетристикою). Відтак, текстова специфіка газетної або журнальної статті змушує її автора обмежувати обсяг аргументації, який стосується однієї з обраних проблем. Дана теза особливою мірою стосується представлення тих проблем чи подій, які мають лише побіжний стосунок до предмету статті. Таким чином, доцільно вести мову про принаймні часткову латентність газетного повідомлення, яка, у свою чергу, цілком природно вимагає відповідної економії виражальних засобів.

Так, наприклад, берлінська газета «*Der Tagesspiegel*» містить статтю під назвою „*Die Schöne Ware Welt*“ [17]. Не зважаючи на свою непретензійну простоту в аудіальному сприйнятті, графічна форма даної назви являє собою вельми складний ігровий факт, в якому зашифровано відому мистецтвознавчу концепцію. Автор грає на омофонності іменника „*Ware*“ («товар», «виріб») і прикметника „*wahr*“ («правдоподібний»),

«дійсний», «справжній»). Знання контексту даного публіцистичного матеріалу вносить необхідні корективи у сприйняття вище означеного авторського окаяніалізму: ідеться про музей товарів побутового вжитку, які, на думку автора концепції музею, являють собою предмети мистецтва, до того ж саме через свою правдоподібність, безпосереднє відношення до дійсності, дійсності тактильної і підкреслено антиілюзорної.

Як бачимо, журналіст, затиснутий у пружні лещата газетного формату, вельми майстерно економить засоби вираження через використання ігрового факту мовлення, а де факто економить місце на шпальті.

Б) Функція інтенсифікації сприйняття

Апелятивність, яка становить визначальну для газетних текстів, властивість, цілком логічно потребує розставлення своєрідних акцентів на тому чи іншому аспекті суспільної реалії, чи то комплексу суспільних реалій, які репрезентовано у тексті. Ігровий факт становить, завдяки своїй високій експресивності, досконалий засіб акцентування.

Дію даної функції неважко порівняти із своєрідною рекламою того матеріалу, який представлено на розсуд читацької аудиторії. Цей факт вочевидь впливає із специфічного способу обробки читачем того чи іншого номеру публіцистичного видання. Навряд чи є сумніви у тому, що газети зрідка перечитуються від корки до корки, натомість з них обираються окремі матеріали або у відповідності до тематичних уподобань реципієнта, або ж якщо сам заголовок статті промовисто вбирає очі потенційного читача. Саме тому функція інтенсифікації сприйняття найчастіше реалізується на рівні статейних заголовків.

Наприклад, журналіст „Tagesspiegel“ у випуску від 29 червня [11] цього року у такий спосіб привертає увагу до вельми буденної інформації рекламного характеру. Стаття вдягається автором у гетевські шати, удостоюючись назви „Westöstlicher Diwan“, і тим натякає на власний предмет (ідеться про меблі, а надто про дивани виробництва берлінської меблевої фірми), а передусім все ж концентрує увагу читача на самому матеріалі через обігрування назви відомого на весь світ ліричного циклу Гете «Західно-східний Диван».

В) Функція підвищення експресивності

Як зазначалося вище, підвищена експресивність того чи іншого фрагменту публіцистичного тексту є своєрідним засобом, через який матеріалізується конститутивна для газетного стилю властивість – апелятивність. Іншими словами, маркування окремих елементів тексту, а через них і відповідних позатекстових реалій, є способом у який автор публіцистичного матеріалу розставляє акценти, таким чином ефективно наполягаючи на своїй думці, чи то баченні певної проблеми, події тощо.

Глибина значеннєвого контрасту, яка відзначає наступний ігровий факт, обумовлюється тим, що в грі слів зіштовхуються лексеми абсолютно різного стилістичного маркування. Автор однієї зі статей «Frankfurter Allgemeine» [22] таким чином загострено апелює до читача, вказуючи на відому подію (зустріч Вісімки у Гайлігендамі цього року): „Heiligendamm ist einfach für viele verdammt weit weg.“ Зводячи морфологічні частини різних слів через фонетичну тотожність, журналіст водночас експресивно акцентує їх контрастність через те, що одна з лексем є нейтральною, а інша стилістично маркованою (пейоративною).

Г) Ідентифікаційна функція

Ідентифікаційна функція гри слів на різних функціонально-стилістичних рівнях виступає у різноманітних специфічних формах, що, у свою чергу, мотивовано відмінностями у загальних настановах, які диференціюють функціональні стилі один від одного. Так, якщо у текстах художньої літератури функція ідентифікації набирає форм маркування прихованої авторської чи персональної присутності, то на рівні газетних текстів доречніше казати про ідентифікацію окремих позатекстових реалій, які відтворюються у тій чи іншій статті. Позаяк стрижневим функціональним компонентом будь-якого публіцистичного тексту є апелятивність, то ідентифікація тут фактично представляє апеляцію до окремих об'єктів зі сфери суспільного життя: фонових знань читача (які складають у даному разі систему авторських очікувань), стереотипів, які побутують у певній соціальній групі або у суспільстві в цілому. Саме у такому контексті доцільно розглядати вище названу функцію.

Автор ще однієї статті політичного змісту „Frankfurter Allgemeine“ [14] своєрідним чином апелює до властивого німцям соціального стереотипу, даючи таку назву своєму репортажу з Гайлігендаму: „Merkel allein unter Männer“. Очевидно, що у даному заголовку прочитується паронімічна гра слів, яка, у свою чергу, ідентифікує типове ставлення до нинішнього канцлера ФРН – Меркель так би мовити більшою мірою чоловік, ніж інші очільники країн Великої вісімки, що є чоловіками виключно за статевими ознаками; тобто її політичні дії і рішення традиційно вже характеризуються більшою рішучістю.

Не важко помітити, що представлені у вище наведеному ескурсі функціональні прояви ігрових фактів діють у своєрідній системі. Так, окремий лудичний факт, є засобом економії виражальних засобів, але він так само ідентифікує певний позатекстовий об'єкт (напр., суспільний стереотип), підвищує експресивність стилю тощо. Водночас, функції ігрових фактів на рівні публіцистичного стилю підпорядковано кардинальній ігровій функції, яка «відчувається» реципієнтом як така. До того ж, ті суто структурні утворення, які лежать на поверхні мовлення жодним чином не можна звести до конкретного прийому, який би увійшов до реєстрів стилістики журналістського стилю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес. М.П. Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1990. – С.294 – 298.
2. Будагов. Р.А. Введение в науку о языке. – М.: Просвещение, 1965. – С.56.
3. Виноградов В.С. Перевод: общие и лексические вопросы. – М.: КДУ, 2004.
4. Гальперин. И.Р. Стилистика. – М.: Высшая школа, 1977. – С.150 – 152.
5. Гвоздѣв А.Н. Очерки по стилистике русского языка. – М.: Просвещение, 1965. – С. 57 – 58.
6. Комиссаров В.Н. и др. Пособие по переводу с английского языка на русский. – М.: Высшая школа, 1965. – С. 161 – 167.
7. Лоленко О.О. Функціональні особливості три слів // Наукові праці: науково-методичний журнал. Т.70. Вип. 57. Філологія. – Миколаїв: видавництво МДГУ. – 2007. – С. 91 – 97.
8. Рахимкулова Г.Ф. Языковая игра в прозе Владимира Набокова (к проблеме игрового стиля): Автореферат диссертации на соискание степени д-ра филол. наук: 16.09.04 / Ростовский гос. ун. – Ростов-на-Дону, 2004. – С.23.
9. Реформатский А.А. Введение в языковедение. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 536 с.
10. Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода. – СПб. – С. 323 – 326.
11. Brockschmidt, Rolf. Westöstlicher Diwan // Der Tagesspiegel. – № 19590. – 29. Juni 2007. – S. 19.
12. Coseriu, Eugenio. System, Norm und Rede // Petersen, Uwe. Sprache. Struktur und Funktionen. – Tübingen. – 1970. – S. 193 – 212.
13. Detering, Klaus. Zur linguistischen Typologie des Wortspiels // Sprache, Diskurs und Text, Akten des 17. Linguistischen Kolloquiums Brüssel 1982. - Bd.1. – Tübingen. – 1983. - S. 219-228.
14. Dolase Jürgen, Höfinghof Tim u.a. // Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung. – № 22. – 3. Juni 2007. – S. 24 – 25.
15. Guiraud, Pierre. Les jeux de mots. – Paris. – 1976. – 231 p.
16. Gutiérrez Eguren, Javier Luis. Aspectos lúdicos del lenguaje. La jitanjáfora, problema lingüístico. – Valladolid. – 1987. – P. 19.
17. Hasel, Frederike. Schöne Ware Welt // Der Tagesspiegel. – № 19590. – 29. Juni 2007. – S. 27.
18. Hausmann, Franz Josef. Studien zu einer Linguistik des Wortspiels. Das Wortspiel im "Canard enchaîné". – Tübingen, 1974. – S. 10.
19. Heibert, Frank. Das Wortspiel als Stilmittel und seine Übersetzung am Beispiel von sieben Übersetzungen des „Ulysses“ von James Joyce. – Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen. – 1993. – 310 S.
20. Huizinga Johan. Homo ludens. Neudr. Hamburg. – 1961. – S. 133.
21. Wandruszka, Mario. Die Mehrsprachigkeit des Menschen. – München. – 1979. – S. 214.
22. Webner Markus und Lobse Eckart. Vor dem Zaun ist hinter dem Zaun // Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung. – № 22. – 3. Juni 2007. – S. 21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олексій Лоленко – аспірант, викладач кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Миколаївського ДГУ імені Петра Могили.

Наукові інтереси: функціональна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, германське мовознавство, перекладознавство, літературознавство, історія світової літератури (німецькомовні, англомовні літератури) тощо.

КОНЦЕПТУАЛЬНА СФЕРА ФІЛОСОФІЇ У ПОЕЗІЇ УОЛТА УІТМЕНА «ЛИСТЯ ТРАВИ»

Тетяна МИХАСІВ (Львів, Україна)

У статті розглянуто поняття концепту, шляхи його вивчення, зроблено аналіз концептосфери філософії у поезії Уолта Уїтмена «Листя трави». Даний аналіз базується на виокремленні лексико-семантичних одиниць, які входять до складу даного концепту, наповнюючи його конотативними, образними та оціночними характеристиками.

The notion of concept and the ways of its investigation is viewed in this article. The analysis of conceptual sphere of philosophy in the poetry of Walt Whitman "Leaves of Grass" has been made. It is based on singling out lexical semantic units which have connotative meaning and figurative characteristics.

Вивчення концептів у наш час є надзвичайно актуальним як для мовознавства, так і у широкому загальнопізнавальному плані. Як відмічає С.А.Аскольдов, концепт – це культурно відмічене вербалізоване значення, представлене у плані вираження цілим рядом своїх мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму [1: 267-280].

На думку, Р.М. Фрумкіної, найбільш вдале визначення концепту дає А.Вежбицька, яка розуміє під концептом об'єкт зі світу «ідеальне», який має ім'я та відображує культурно-обумовлене уявлення людини про світ «дійсність» [6: 3-29].

З точки зору В.Н. Телія, концепт - це продукт людської думки та явище ідеальне, яке властиве людській свідомості взагалі, а не лише мовній [5: 127].

У сучасній науці поняття концепту стає поняттями життєвої філософії, він є елементом духовної культури людини та створений для розуміння себе та свого місця в оточуючому нас світі. Відсутність єдиного визначення поняття концепту пов'язана з тим, що йому властива багатомірна структура, що включає у себе окрім понятійної основи соціо-психо-культурну частину. Вона характеризується асоціаціями, емоціями, оцінками, національними образами та конотаціями, властивими даній культурі [2: 51-53].

Незважаючи на відсутність єдиної теорії концепту, мовний концепт, на думку В.А. Піщальнікової, можливо розглядати через призму його відношень з іншими концептами у межах поля, через його семантичну сполучуваність з різними частинами мови, приділяючи особливу увагу семантиці [4: 98]. Концептуальний аналіз вимагає залучення великого корпусу контекстів слова у художній літературі, дозволяє відновити усі знання та уявлення, яке ім'я пов'язує в одне ціле.

Таким чином, ми приймаємо визначення концепту, запропоноване В.А.Масловою, яка наголошує на тому, що концепт – це семантичне утворення, відмічене лінгвокультурною специфікою, і яке характеризує носіїв визначеної етнокультури. Але у той ж самий час - це своєрідний квант знання, який відображає зміст усієї людської діяльності. Концепт не безпосередньо виникає із значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення з особистим та народним досвідом людини. Він оточений емоційним, експресивним та оціночним ореолом [3: 36]. Емоційно-експресивні якості концепту, на нашу думку, найповніше розкриваються завдяки аналізу лексичних одиниць, що входять до складу концептів, які мають чіткішу, ніж концепт структуру, та можуть використовуватися для моделювання будь-якого концепту.

Найважливішим джерелом світобачення та першопричиною багатьох творчих пошуків та відкриттів Уолта Уїтмена – класика американської національної літератури, стали постулати впливової філософської течії трансценденталізму. Важливим елементом поезії пізнього американського романтизму була широта бачення, яка піднімала художню літературу до рівня філософського узагальнення. Філософська поезія американського романтизму наскрізь проникнута роздумами письменників-трансценденталістів про життя та смерть, безсмертя та вічність, мистецтво та красу. Вона відобразила складність, протиріччя та драматичну напругу не лише морального, естетичного, але й мовного пошуку. Книги, статті, промови та проповіді трансценденталістів залишили величезний вплив на суспільну свідомість, дали поштовх формуванню нових естетичних концепцій, розвитку американської філософської думки.

Ідеологія трансценденталістів поєднувала у собі національні та європейські риси. В їхній свідомості відроджуються ідеї Платона, на сторінках його діалогів трансценденталісти знайшли підтвердження своїм думкам про двоїстість людської природи, єдність світу, роль філософа, шляхи удосконалення людини та суспільства.

Найбільш помітним, однак, був вплив німецької ідеалістичної філософії. Трансценденталісти цінували етичну теорію Еммануїла Канта, його гуманістичну концепцію особистості, віри у єдність Істини, Краси та Добра.

Проблема добра та зла стала провідною у творчості багатьох американських письменників того часу - Готорна, Мелвілла, Стейнбека, Уїтмена, які прагнули показати духовний світ людини як постійну внутрішню боротьбу, внаслідок якої людина перемагає у собі зло, усвідомлюючи, що добро та істина безсмертні.

Поетична збірка У.Уїтмена «Листя трави» відзначається глибиною філософського змісту. На думку Л. Буелля, унікальність поезії Уїтмена полягає у тому, що вона охоплює епічне та банальне, космічне та повсякденне, світ присутності духу та світ фізичних дій та фактів [7: 254], тобто все те, що складає проблематику філософського характеру. Уїтмен-гуманіст тонко розумів людину, прагнув проникнути у її внутрішній світ, шукав примирення між духовним світом та гармонією світотворення. Саме дана філософська течія значною мірою визначила наявність у його поезії «Листя трави» найбільш суттєвих для побудови усієї концептуальної системи концептів, серед яких нами поокремлюється концептуальна сфера філософії. Вивчення складу та функціонування елементів концептосфери філософії у поезії «Листя трави» допомагає зрозуміти погляди автора на цілісне людське світобачення. Основними тут є пари категорій «життя та смерть», «смерть та безсмертя», «світ людський та божественний», «духовне та матеріальне», «особистість та людство». Кількісна характеристика функціонування одиниць концептосфери філософії представлена наступним чином: life (270 випадків вживання), death (191), mind (15), hope (13), immortality (13), history (12), being (10), truth (9), wisdom (9), justice (9), equality (7), choice (6), fate (6), mankind (5), philosophy (3), philosopher (1).

Найбільш частотною лексемою є слово "life", яке зазвичай зустрічається у двох моделях **ADJ+LIFE** та **N+OF+LIFE**, представлених наступним чином:

ADJ+LIFE: mocking life, pensive life, electric life, copious life, vehement life, spiritual life, bold life, infinite life, teeming life, roving life, divine life, innocent life, peaceful life, perennial life, strong life, intense life, immense life тощо.

N+OF+LIFE: ecstasy of life, pulse of life, vagary of life, substance of life, breed of life, caresser of life, brine of life, liquid of life, stretch of life, ruler of life, joys of life, ocean of life, scene of life, flag of life, song of life.

Вживання даних лексем в одному лінійному зв'язку підтверджує близькість автора до трансценденталістів у їхньому ставленні до життя як до краплини у масштабі вічності, замкненого циклу між народженням та смертю:

Life! Beyond the light, lighter than light,
Ethereal, pervading all, essence of forms,
 Life of the real identities, permanent, positive,
Life of the great round world, the sun, the stars, and of man, I, general soul,
 Here the square finishing, the solid, I the most solid,
 Breathe my breath also through these songs [8: 494];
 Pressing **the pulse of the life** that has seldom exhibited itself,

(the great pride of man in himself,) Chanter of Personality, outlining what is yet to be, I project the history of the future, O **pulse of my life**. Need I that you exist and show yourself any more than in these songs [8: 5]. У полі характерологічного засобу у метафоричних контекстах виступають слова *ethereal*, *pervading* та *pulse*, які підкреслюють одухотвореність життя. Своє відношення до життя Уїтмен визначає наступним чином:

O while I live to be the ruler of life, not a slave
To meet **life** as a powerful conqueror,
No fumes, no ennui, no more complaints or scornful criticisms,
To these proud laws of the air, the water and the ground, proving
my interior soul impregnable, And nothing exterior shall ever take
command of me [8: 210]!

Народжуючись, людина стає господарем власного життя; підпорядковуючи собі усі закони природи, вона відкриває життя у його істинній перспективі.

Використання лексеми *life* на метафоричному рівні акцентує увагу читача на спробі автора знайти відповідь на запитання: що таке життя? Прикладами слугують два наступних уривки:

Life, life an endless march, an endless army, (no halt, but it is duly over,)
Life immense in passion, pulse and power,
Cheerful, for freest action form'd under the laws divine [8:413].

Словосполучення *endless march*, *endless army* та *laws divine* підкреслюють думку Уїтмена про те, що суть життя - це постійний рух, динамічний поступ, якими керують закони божественної сили. Для земної людини життя - це незбагненна таємниця, дар надприродних, божественних сил:

A myriad-twinning life like interlacing vines binds all thy vast demesne,
As some huge ship freighted to water's edge thou ridest into port,«
As rain falls from the heaven and vapors rise from earth, so have
the precious values fallen upon thee and risen out of thee [8: 290].

Експресивного компоненту конотації лексична одиниця *life* отримує завдяки спільному контексту з прикметником **myriad-twinning**, з експресивно-оцінним компонентом значення. Окрім цього, семантика даної лексеми ускладнюється та збагачується завдяки тому, що вона входить до складу порівнянь. Життя постає перед нами як виноградна лоза, як краплі дощу, як величезний корабель у нескінченному плаванні незвіданими водами всесвіту.

Для Уїтмена, як і для більшості трансценденталістів, важливим було досягнути своїм творчим уявленням не тільки життя, але й смерть. Смерть почала здаватися настільки ж важливою, як і життя, тому що тільки смерть, розчиняючи межі духовності, наближала до вирішення божественної таємниці та вічних протиріч життя. Саме їй поет присвячує наступні рядки:

For fresh as the morning, thus would I chant a song for you, o sane and sacred **death**. All over bouquets of roses,
O **death**, I cover you over with roses and early lilies, But mostly and now the
lilac that blooms the first, Copious I break; I break the sprigs from the bushes, With
loaded arms I come, pouring for you, For you and the coffins all of you O **death** [8:
266].

У випадках, коли *death* вживається в одному контексті з прикметниками емоційно-експресивного забарвлення, останні надають слову *death* емотивного компоненту значення. Нами виявлено наступні словосполучення, які вживаються у художній канві збірки: *beautiful death*, *bloody death*, *risking death*, *sweet death*, *sane death*, *sacred death*, *lovely death*, *soothing death*, *delicate death*, *great death*, *heavenly death*, *smiling death*, *perennial death* тощо. Дані епітети збагачують семантику лексеми *death* та надають їй особливого звучання, сповненого таємничості та нерозгаданості:

Come **lovely and soothing death**,
Undulate round the world, serenely arriving, arriving, In the day, in the night, to all, to each,
Sooner or later **delicate death** [c.278];
O years and graves! O air and soil! O thy dead, an aroma sweet! Exhale
them **perennial sweet death**, years, centuries hence.

Come **sweet death!** be persuaded O **beautiful death!**
In mercy come quickly [c. 395].

У творі неодноразово зустрічається модель **N+of+DEATH**. Семантика іменників, що входять у дану модель, торкається різноманітних явищ життя та оточення людини: **N+OF+DEATH**: *moment of death*, *fakes of death*, *freedom of death*, *thought of death*, *joy of death*, *touch of death*, *whistle of death*, *roads of death*, *battles of death*, *carols of death*, *pipe of death*, *flag of death*, *steams of death*, *hour of death*, *land of death*, *vistas of death*, *songs of death*, *sense of death* тощо.

При цьому поняття «смерть» набуває безліч емотивних забарвлень, що допомагає створити образ смерті як загадкової сили, з цілою гамою своїх власних відтінків:

And as to you **Death**, you **bitter hug of mortality**, it is idle to

try to alarm me. To his work without flinching the accoucheur comes, I see
the elder-hand pressing receiving supporting, I recline by the sills of the exquisite
flexible doors, And mark the outlet, and mark the relief and escape [8: 102];
And nothing exterior shall ever take command of me,
For not life's joys alone I sing, repeating—**the joy of death!**
The **beautiful touch of Death**, soothing and benumbing a few moments,

for reasons [8: 111].

Як бачимо з вищезгаданих прикладів, лексична одиниця death набуває надзвичайної образності, як компонент метафор, коли вона втрачає своє пряме номінативне значення і вживається як експресивно-стилістичний засіб. Уїтмен говорить про смерть як про останній можливий шлях повернення до гармонії. У його пісні немає безвиході, бо смерть відмовляється від усіх протиріч дійсності, вона - шлях до примирення та безсмертя. Лексична одиниця death набуває більшого експресивно-емоційного значення завдяки семантичним змінам, які зумовлені її вживанням у метафоричних контекстах, у складі порівнянь, де, часом, вона набуває рис живої істоти:

And again **death, death, death, death**

Hissing melodious, neither *like the bird nor like my arows 'd child's heart*,

But edging near as privately for me rustling at my feet,

Creeping thence steadily up to my ears and laving me softly all over,

Death, death, death, death, death [8: 209];

I sing of life, yet mind me well of death:

To-day *shadowy Death dogs* my steps, my seated shape, and has for years -*Draws* sometimes close to me, as face to face [8: 431].

Так, смерть підкрадається до людини непомітно та несподівано. Вона віднімає у людини її індивідуальність, але дарує їй цілющий спокій душі. Смерть, на думку Уїтмена, так само нерозривно пов'язана з життям, як ніч із днем, горе з радістю, трагічна поразка з високою духовною перемогою. Поет постійно кличе читача у заповідну область ночі та смерті, безмежної п'їтьми та величного спокою:

Weaving from you, from Sleep, Night, **Death** itself,

A voice from Death, solemn and strange, in all his sweep and power

Yea, **Death**, we bow our faces, veil our eyes to thee,

We mourn the old, the young untimely drawn to thee,

The fair, the strong, the good, the capable [8: 428].

Так, у вищезгаданому прикладі прикметникам solemn, strange, fair, strong, good, capable, притаманні стилістичні характеристики. Особлива експресія та надзвичайна тональність іменника death досягаються тут завдяки тому, що останній входить до складу метафори-персоніфікації "a voice from **Death**", а також тому, що більшість вищевказаних прикметників асоціюються, як правило, із рисами людини. Прикметник solemn надає поняттю смерті особливої таємничості та незбагненності. Уолт Уїтмен прославляє життя та любов, але на рівних з ними – смерть та спокій: у діалектичному поєднанні протилежних основ полягає велика мудрість буття. На рівні лексики це виявляється у константному вживанні опозиційних слів life - death. Наприклад:

Life and Death!

The two old, simple problems ever intertwined, Close
home, elusive, present, baffled, grappled. By each successive
age insoluble, pass'd on, To ours to-day—and we pass on the
same.

Death or Life! I am then indifferent, my soul declines to prefer [8: 514]. У той же час автор віддає належне свідомості, думці, істині, які мають велике значення у людському бутті. На лексичному рівні це передається, зокрема, випадками вживання слова truth:

Where has fail'd a perfect return indifferent of lies or the **truth**?

Is it upon the ground, or in water, or fire? Or in the spirit of man?

And the **truth** includes all, and is compact just as much as space is compact,

And there is no flaw or vacuum in the amount of the **truth** – but

That all is **truth** without exception [8: 526].

Порівняння, у якому функціонує лексема truth, надає експресивності висловлюванню та підкреслює величезну силу правди у житті кожної окремої людини. Сила правди, зауважує Уїтмен, нівелює поняття обману, якого просто не існує в оточуючому нас світі, життя у якому підпорядковано істинним законам землі: O me, man of slack faith so long,

Standing aloof, denying portions so long,

Only aware to day of *compact all-diffused truth*,

Discovering today there is no lie or form of lie, and can be none,

but grows as inevitably upon itself as the **truth** does upon itself,

Or as any law of the earth or any natural production of the earth does [8: 597].

Експресивно-оцінні прикметники *compact* та *all-diffused* передають свою емоційну ознаку лексичній одиниці *truth*. Необхідно зазначити, що у США ідеалізм пізнього романтизму був деякою мірою схильний до містицизму. Трансценденталістів цікавила проблема можливості, обґрунтованості та обумовленості вільнодумства індивіда, його право самостійно приймати рішення, які мали, крім індивідуального, суспільне значення. Згідно теорії індивідуалізму людина від природи наділена правом на свободу дій, і тому її вчинки та поведінка залежать від внутрішнього переконання. У той же час діями людини як частини Всесвіту, де всі предмети знаходяться у духовній єдності та взаємозв'язку, керує незнана духовна сила - «наддуша». У поезії "Листя трави" відчутна присутність невидимої всевладної сили, що на лінгвальному рівні виражається лексею *Fate*. Досліджуючи це явище, Уїтмен одночасно розглядає взаємозв'язок таких філософських категорій як «вибір», «надія», «випадок», «мудрість», які, на його думку, відіграють вирішальну роль у долі людини. У тексті збірки слова *choice, hope, chance, wisdom* еконстантними елементами. Думку про неминучість та жорстокість долі прослідковуємо у наступному прикладі:

Long, too long America,
Travelling roads all even and peaceful you learn'd
from joys and prosperity only,
But now, ah now, to learn from crises of anguish,
advancing, grappling with *direst fate*,
A reminiscence of the *vulgar fate*, & frequent sample
of the **life and death** [8: 484]...

Яскраво вираженої негативної конотації слово *fate* набуває завдяки контактному вживанню з прикметниками *direst* та *vulgar* з негативним компонентом значення. Метафора, до складу якої входить лексема *fate*, опозиційна пара слів *life* та *death* експресивно передає думку про те, що доля є невід'ємною складовою життя та смерті.

Важливою універсалиєю життя, стверджує Уїтмен, є людська мудрість, якій людина не навчиться у школі, яку не можна успадкувати, яка є відображенням людської душі. На мовному рівні ця думка прослідковується у нижченаведеному прикладі: Here is the test of wisdom,

Wisdom is not finally tested in schools,
Wisdom cannot be pass'd from one having it to another not having it,
Wisdom is of the soul, applies to all stages and objects
and qualities and is content, Is the certainty of the reality and immortality of things,
and the excellence of things.
I am charged with *untold and untellable wisdom*, I am silent [8: 172]...

Слова *untold* та *untellable* виконують характерологічну функцію та свідчать про те, наскільки складним та непізнаним є поняття мудрості. Але поета ніколи не покидає віра та надія у радісне майбутнє, навіть якщо рядки його поезії пронизані смутком:

Now trumpeter for thy close,
Vouchsafe a higher strain than any yet,
Sing to my soul, renew its *languishing hope*,
Rouse up my slow belief, give me some vision of the future,
Give me for once its prophecy and joy [8: 520].

Образна експресивність прикметника *languishing* надає іменнику *hope* негативної оцінки. Однак трагізму ми не відчуємо: поет не перестає сподіватися на те, що попереду - життя, сповнене радісних очікувань.

Отже, елементи концептуальної сфери філософії відіграють важливу роль у створенні філософського плану поезії "Листя трави", у системі зображення авторського світобачення та реалізації художніх інтенцій поета. Дані лексичні одиниці наповнюють додатковим емоційним значенням концептосферу філософії, яка виступає головною рубрикою концептуального простору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово \\\ Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М., 1997. – С.267-280.
2. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та її мовного відображення. Сб.: Культура народів Причорномор'я. – Сімф., 2002. – №32-С 51-53.
3. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Учебное пособие. Минск: Тетра Системе, 2004. – С.255.
4. Пищальникова В.А. Концептуальный анализ художественного текста. Учебное пособие. Барнаул, 1991. – С.327.
5. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М., 1986. – С.311.
6. Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога // Научно-техническая информация, 1992. Серия 2, №3. С.3-29.
7. Buell, Lawrence. The Transcendentalists // The Columbia Literary History of the United States.-N.Y., 1988,368 p.
8. Whitman, Walt. Leaves of Grass. Barnes and Noble Books, New York, 1993. - 602 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Михасів – асистент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка
 Наукові інтереси: Лінгвостилістичне дослідження текстів різних функціональних стилів та проблем лінгвістики тексту.

ПРЕЦЕДЕНТНОСТЬ ЗАГОЛОВКОВ СОВРЕМЕННОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ И ГОРОДСКОЙ ПРЕССЫ (на примере русскоязычных СМИ Донецка и Донецкой области)

Світлана СЕРЕБРОВА (Донецьк, Україна)

У статті розглядаються стилістичні можливості використання трансформованих прецедентних феноменів у заголовках сучасної регіональної і міської преси.

Stylistic possibilities of transformed cultural phenomenon in headlines of modern regional and town press are considered in this article.

Исследуя лексико-стилистические особенности языка современной газеты и выделяя в качестве основных её функций: информативную и воздействующую, определенные в свое время В.Г.Костомаровым как сочетание «экспрессии и стандарта» [3: 19], лингвисты обратили внимание на то, что одной из самых ярких примет современной газеты стало использование так называемых прецедентных феноменов. Это подтверждает мысль о том, что стилистика газетного текста активно развивается, что выражается в победе экспрессии над стандартом, журналисты ищут все новые и новые приемы воздействия на читателя.

Изучение лексико-стилистических возможностей использования прецедентных феноменов в языке газеты относится к актуальным проблемам современной текстологии. Стилистический прием использования «чужого» слова весьма популярен в современной газетной публицистике, о чем свидетельствует высокая степень частоты цитирования из различных источников.

Языковое сознание тесно связано с культурой. «Культура есть язык, объединяющий человечество» [6: 346]. Одной из основных функций культуры является коммуникативная, что, несомненно, роднит её с языком. «Связь языка и культуры проявляется не только на уровне функций, но и на уровне структуры. Их объединяет семиотический характер, позволяющий в знаковой форме получать и передавать любую негенетическую информацию» [5: 6]. Когнитивная лингвистика, изучающая познавательное и эмоциональное содержание текста, – молодое научное направление. Изучение прецедентных феноменов, как составляющих коллективное когнитивное пространство или когнитивную базу, входит в сферу интересов этого научного направления.

Прецедентные феномены, являясь составной частью понятийного аппарата когнитивистики, являются одним из проявлений интертекстуальности.

Свойственное постмодернистской ситуации в целом семиотическое понимание реальности нашло свое преимущественное воплощение в самом, пожалуй, броском свойстве постмодернистской поэтики, которое, вслед за Ю.Кристовой, может быть названо интертекстуальностью. Теоретики постструктурализма придали этой категории значение всеобщего закона литературного творчества. Так, например, Ролан Барт писал: «Всякий текст есть интертекст по отношению к какому-то другому тексту, но эту интертекстуальность не следует понимать так, что у текста есть какое-то происхождение; всякие поиски «источников» и «влиятельных» соответствуют мифу о филиации произведения, текст же образуется из анонимных, неуловимых и вместе с тем уже читанных цитат – цитат без кавычек» [6: 334].

Заголовки как одна из самых сильных позиций текста подверглись трансформации в первую очередь. Точность, соответствие содержанию статьи – одно из главных требований к заголовку. Современная, освобожденная от цензуры, более раскрепощенная газета прибавила названиям яркости, образности. Заголовки в тексте современной газеты выступают в качестве отдельного текста. Это напрямую соотносится с пониманием текста в философии постмодернизма, именно в ней появилась лингвистическая теория (Ж.Петефи, Ван Дейк), которая концентрируется на изучении закономерностей сочетания предложений и возможностях макроструктурной семантической интерпретации коммуникативных текстов (например, в тексты газетных новостей входят: заголовок, вводная фраза, перечисление событий, комментариев, реакция и т.д.) [1: 108] Таким образом, отталкиваясь от вышеизложенной теории, вслед за последователями философии постмодернизма, будем считать заголовки, а также подзаголовки мини-текстами и рассматривать структуру и функционирование их в языке современной газеты с точки зрения стилистически оформленного текста (дискурса). «Название, таким образом, один из коммуникативных актов, совокупность которых и образует публицистическое произведение» [5: 10].

Вторая тенденция в отечественной лингвистике, более ранняя, «в основе своей имеет подход к заголовку как к воплощению определенной грамматической модели, либо стилистической фигуры, либо лексического явления» [2: 167].

Целью данной статьи является стилистический анализ использования прецедентных феноменов в качестве заголовков современных СМИ. Эта тема актуальна, в первую очередь, вследствие частоты их

употребления в современной прессе, во-вторых, интереса лингвистов [3: 6]. Мы обратились к наименее исследованным в современной медиа-лингвистике региональным и городским газетным текстам. Нами рассматривались издания, относящиеся к качественной прессе, – региональные: «Донбасс», «Донецкий кряж», «Салон», «Донецкие новости», «Остров»; городские: «Вечерний Донецк», «Жизнь», «Город» и др.

Следует отметить, что, изучая тексты региональных и городских СМИ, мы пришли к выводу о том, что они не всегда отвечают современным тенденциям в развитии языка: раскрепощенности, использования различных стилистических средств, карнавализации языка, отмеченных нами выше, то есть отстают от центральных изданий. Мы заметили также большую разницу между коммерческими и некоммерческими изданиями. Это выражается в том, что коммерческие СМИ, такие, как «Салон», «Город», «Донецкие новости», «Донецкий кряж» стремятся к соответствию современным тенденциям подачи материала. Это выражается и в оформлении заголовочного комплекса. Используются приемы, относящиеся к области метаграфемии. В частности, такие ее средства, как супраграфемия (выбор шрифта, средств шрифтового выделения: курсив, подчеркивание, разрядка, использование заглавных букв, варьирование насыщенности и размера шрифта, разница в цвете) и топографемия (способы размещения печатного текста на плоскости. Например: «Венесуэльский УГОдник» [«Донецкий кряж», № 46, 8-14 декабря, 2006].

Главным качеством газетного заголовка, несомненно, является точность и вытекающая из нее смысловая объемность, т.е. умение журналиста в максимально сжатом виде передать основную мысль текста.

Стилистическое оформление заголовков в современных СМИ выходит на первый план. Очень часто основой стилистически окрашенного заголовка становится прецедентное высказывание [4: 172]. Это может быть известная всем носителям данного когнитивного пространства поговорка, поговорка, цитата из фильма, песни и т.д.

В данной работе нас интересует стилистическая функция прецедентных заголовков и, в первую очередь, трансформированных цитат в широком смысле. Именно трансформация прецедентных феноменов – наиболее востребованный прием современной журналистики. Хотя нужно отметить, что в текстах современных украинских русскоязычных СМИ широко используются прецедентные феномены в их исходном виде (канонической форме). Например: «Кара небесная» [«15 минут», № 148, 13.11.07], «Спят курганы темные» [«Жизнь», № 169, 20.11.07], «Пешеходов нужно любить. Крылатому выражению Ильфа и Петрова – не менее восьми десятков лет» [«Вечерний Донецк», № 170, 20.11.07], «Хвала рукам, что пахнут хлебом» [«Вечерний Донецк», № 169, 17.11.07], «Слабое звено» [«Жизнь», № 158, 30.10. 07], «Оглянись, незнакомый прохожий!» [«Вечерний Донецк», № 135, 14.09. 07], «Земля обетованная» [«Вечерний Донецк», № 143, 28.09. - 04.10. 07], «Виват, король, виват!» [«Вечерний Донецк», № 154, 19 - 25.10. - 04. 07], «А судьи кто?» [«Салон», № 73, 21.09. 07], «Доля ты тяжкая, долюшка женская» [«Донецкий кряж», № 30, 2006].

Сразу отметим, что такое прямое цитирование используется в основном в некоммерческой прессе. Стилистическая функция таких заголовков с точки зрения экспрессивности минимальна, используются в основном самые известные выражения, исконное значение которых от частого употребления стерто и приобретает значение штампа.

Для современной газеты все-таки характерна игра со словом, стремление к тому, чтобы даже известные выражения зазвучали по-новому. И этого эффекта журналисты могут добиться и минимальными средствами. Частый прием такого цитирования в заголовках – незаконченная цитата с многоточием в конце фразы. Приведем примеры: «Скажи мне, кто твой друг...» [«Итоги недели», № 48, 28.11.07 – 4.12.07]. «Вот она была - и нету!...» [«Громадська правда», № 20, 31.08. 07]. «А нечистым трубочистам...» [«Салон», № 73, 21.09. 07]. «Такой же, но с перламутровыми пуговицами...» [«Салон», № 73, 21.09. 07]. «Если у вас нету дома, пожары ему не страшны...» [«Итоги недели», № 44, 24 – 30.10.07]. «Цыплят по осени считают...» [«Донецкий кряж», № 44, 24 - 30.11.06]. «Где-то за городом очень недорого...» [«Вечерний Донецк», № 149, 09.10. 07]. «Есть у революции начало...» [«Донецкий кряж», № 26, 2006]. «Напрасные слова...» [«Донецкий кряж», № 26, 20-26.07.07]. «Не виноватая я ...» [«Донецкие новости», № 1, 2006]. «Не за то отец бил...» [«Публика», № 42, 2006]. Такие заголовки уже вносят элемент интриги, как бы призывают к сотрудничеству, привлекают внимание знакомой цитатой, соотносимой с известным прецедентным феноменом, будь то фраза из фильма, первая часть поговорки, слова из популярной песни, ставшие крылатыми слова из классики и т.д. Чаще всего в качестве такого типа заголовков используются прецедентные высказывания (по классификации В.В.Красных [4: 170]. Этот способ трансформации обычно называют усечением.

Измененные цитаты, используемые в заголовках, отражают, как правило, настроения в обществе. Очень часто это могут быть так называемые «злободневные» феномены – это фразы из высказываний политиков, рекламных слоганов. Например: «Возвращение «любых друзив?» [«Остров», № 43, 28.11.07]. «Жизнь настолько «покращили» мне, что исчезла уверенность в завтрашнем дне» [«Остров», № 31, 05.09. 06].

Но более частотными, по нашим наблюдениям, являются трансформированные фразы из классических произведений, популярных кинофильмов, советских лозунгов и песен, библеизмы, поговорки и поговорки.

Причем степень изменения структуры может быть минимальной, скажем, введение отрицательных частиц *не, без*, или их отсутствие полностью меняет семантику известной фразы. Например: «*Мы, ниже не подписавшиеся*» [«Остров», № 43, 28.11.07]. «*На тобі, небоже, що мені не гоже*» [«Вечерний Донецк», № 170, 20.11.07]. «*Не ударили в грязь лицом?*» [«Вечерний Донецк», № 119, 14.08. 07]. «*Их не разыскивает милиция?*» [«Остров», № 34, 26.09 07]. «*Преступление без наказания*» [«Жизнь», № 135, 5.10.07]. «*Не пойман – вор!*» [«Итоги недели», № 44, 24 – 30.10.07]. Такие заголовки, как правило, удачно реализуют номинативную функцию, и в то же время выглядят стилистически ярко и каждый раз по-новому, в зависимости от фантазии автора и темы статьи.

Следующим способом изменения структурного состава известного выражения, имени, ситуации является наполнение его другим содержанием за счет введения нужного автору лексического наполнения. Этот способ, пожалуй, наиболее удачно выполняет стилистическую функцию привлечения читательского внимания минимальными средствами за счет использования прецедентного феномена, известного всем носителям данного когнитивного пространства. Например: «*Шиит сунниту – не товарищ!*» [«Итоги недели», № 48, 28.11.07 – 4.12.07] – аллюзия к известной поговорке «*Гусь свинье – не товарищ!*», «*Мартынюк раздора*» [«15 минут», № 148, 13.11.07] – легко угадывается «*яблоко раздора*» «*Договор дешевле денег*» [«15 минут», № 148, 13.11.07] – игра на антонимах, «*Ударим автобаном по разгильдяйству!*» [«Жизнь», № 170, 21.11.07] – замена части слова дает желаемый стилистический эффект, яркий заголовок, соответствующий теме заметки, «*Вышел в степь донецкую Кака молодой*» [«Город», № 39, 9.11.07] – замена искомого «парень» на якобы собственное вряд ли можно считать удачным, скорее вызывает отторжение, «*Кто не рискует, тот не зарабатывает*» [«Донецкие новости», № 48, 29.11.07 - 5.12.07], «*Фекальный дозор – 2*» [«Салон», № 73, 21.09. 07], «*Эта школа и опасна и трудна*» [«Салон», № 73, 21.09. 07], «*Кому на Донбассе жить хорошо?*» [«Народная воля», № 1, 10.09. 07], «*Кому в ВТО жить хорошо?*» [«Донецкий кряж», № 44, 24 - 30.11.06], «*Кому в Приазовье жить хорошо?*» [«Донецкий кряж», № 26, 2006] – частое использование названия поэмы Некрасова, с одной стороны, говорит о ее абсолютной прецедентности, с другой стороны, становится штампом. «*Важно, чтобы «спецовка» сидела*» [«Вечерний Донецк», № 149, 09.10. 07], «*По ком звонят тарифы*» [«Донецкий кряж», № 22, 2006], «*В тюрьме хорошо, но дома лучше.* (Нэрис Хилтон удвоили срок, зато отпустили домой)» [«15 минут», № 42, 8.07.07]. Заметим, что в вышеприведенных примерах стилистический эффект достигается за счет замены одного, двух слов исходного текста, при этом сохраняется цельность канонического фрагмента и он полностью ассоциативно считывается читателем.

Способ расширения состава используемого прецедентного феномена также широко востребован в заголовках современных СМИ. Имеется ввиду свободное обращение с исходным текстом, нарушение цельности его структуры за счет введения посторонних лексических элементов. Например: «*Дом, который не любит ЖЭК*» [«Донецкий кряж», № 46, 14-20.12. 07]. «*И коммунальный долг платежом был бы красен*» [«Вечерний Донецк», № 162, 03.11. 07]. «*И коммунальный долг платежом был бы красен*» [«Вечерний Донецк», № 162, 03.11. 07]. «*Язык – вещь нежная. Не стоит им трепать*» [«Вечерний Донецк», № 142, 26.09. 07]. В данных примерах использован прием замещения части прецедентного высказывания авторскими словами, что позволяет использовать игру слов, соответствующие аллюзии и реминисценции, связанные с известными выражениями.

Контаминация, как один из видов трансформации также широко используется в региональной и городской прессе. Опять же прецедентная часть заголовка позволяет помимо экономии языковых средств обратиться к наличию в сознании читателя соответствующего общего культурного кода, который позволит адекватно воспринять предложенную информацию. Например: «*Таможня и суды дают добро ... контрабанде*» [«Вечерний Донецк», № 174, 27.11.07], «*Доны и капуста*» [«Остров», № 41, 14.11.07], «*Бери шинель – и прочь из дома...*» [«Салон», № 52, 06.07. 07]. «*Слово – не воробей, а черная ворона*» [«Остров», № 12, 21.03. 07], «*Дедушка – золотая ручка*» [«Город», № 42, 30.11. 07], «*Кошки: кто на свете всех милей, дороже и больше!*» [«Публика», № 42, 2006], «*Какая боль, двойная боль: и Рада и сборная ноль*» [«Остров», № 27, 2006]. «*Мы за ценой не постоим, скорее поляжем*» [«Город», № 39, 9.11.07]. «*Большим кораблям – большие сиськи*» (о том, что австралийский королевский флот оплачивает женщинам-военнослужащим операции по увеличению груди) [«Салон», № 73, 21.09. 07].

Использование такого приема придает заголовкам парадоксальность за счет искажения первичного смысла прецедентного феномена, и всё это приводит к неожиданному стилистическому эффекту.

Но самым интересным, на наш взгляд, способом цитирования является скрытый намек, отсыл. В данном случае цитаты в исконном виде, как таковой, нет вообще, иногда это выражение, построенное по образцу известного текста – и оно прекрасно прочитывается. Например: «*Демократия – это контроль!*» Фраза, вынесенная в заголовок, является перифразом известного ленинского изречения «*социализм – это, прежде всего, учёт!*». Но она, как и ленинское учение, которое *всесильно, потому что оно верно*, истинна сама по себе. Что и подтвердили события прошедшей недели» [«Остров», № 9, 28.02. 07]. Чаше используется одно, два слова из канонического текста, таким образом, решается соответствующая стилистическая задача. Например: «*Зачем вы, юноши, идёте в армию?*» [«Донецкий кряж», № 46, 14-20.12.

07], «Земля тревоги нашей» – аналогия с произведением Джона Стейнбека «Зима тревоги нашей», использована игра слов, основанная на фонетической близости [«Донецкий кряж», № 33, 7-13.09.07].

Подводя итоги вышеизложенному, можно отметить, что газетные заголовки, выполняя доминирующую функцию в тексте газеты и призванные не только привлечь внимание читателей, но и максимально точно и емко передать содержание статьи, несут еще и особую стилистическую нагрузку.

Прецедентные феномены, являясь культурной составляющей данного когнитивного пространства и создавая вертикальный контекст, способствуют максимальной диалогизации авторской речи и выполняют особую роль.

Рассматривая городскую и региональную прессу с точки зрения использования культурной составляющей, мы пришли к выводу о том, что современные тенденции в оформлении и лексико-стилистическом наполнении свойственны коммерческим изданиям. Некоммерческие издания используют средства скрытой цитации в виде ПФ в основном в исходном (каноническом виде).

Что касается способов трансформированных заголовков, то условно можно выделить следующие.

1. Минимальная трансформация, как правило, с заменой частиц. Результат – парадоксальное, часто антонимичное исконному значению нового выражения.
2. Усечение, дающее возможность додумать предложенный минимальный контекст. Используется как средство скрытой иронии, сарказма.
3. Замещение позволяет подогнать известное выражение к теме материала и одновременно сыграть на вертикальном восприятии культурного феномена.
4. Добавление решает множество стилистических задач: от яркой экспрессии до скрытой аллюзии, прием очень продуктивен и широко используется современной журналистикой.
5. Контаминация – востребованный прием, вследствие богатых стилистических возможностей. Однако не всегда использование этого приема дает ожидаемый результат.
6. Построение по знакомой синтаксической модели несмотря на полное отсутствие знакомого лексического наполнения, тем не менее легко угадывается и интуитивно прочитывается читателем.
7. Игра с разрывом фразеологических сочетаний, пословиц, поговорок наполняет данные лексические сочетания новым смыслом, зависящим от содержания авторского материала.
8. Упоминание как способ цитирования также представляется интересным, так как вследствие его известности достаточно намека, чтобы воссоздать в памяти предложенную ситуацию.
9. Использование «злободневных» ПФ, которые мы относим к национальным прецедентным феноменам, известным только жителям Украины (в этот разряд входят высказывания современных политиков, лозунги партий, предвыборные обещания и т.д.)

Надо отметить, что все вышеперечисленные способы трансформации можно дополнить, часто они переплетаются и используются одновременно несколько приемов, что зависит только от фантазии автора. Поэтому предложенную классификацию можно считать условной, однако, она достаточно точно передает современные тенденции использования прецедентных феноменов в современных региональных и городских СМИ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ван-Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989. - 326 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. - М.: Наука, 1981. - 254 с.
3. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. // Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. - Златоуст, 1999 (Язык и время, вып.1). – 270 с.
4. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М., Гнозис, 2003. – 309 с.
5. Подчасов А.С. Функционально-стилистические особенности газетных заголовков. - АКД. М.: 2001. - С.10-16.
6. Постмодернизм. Энциклопедия.//Минск, Интерпрессервис, 2001. – 1037с.
7. Солганик Г.Я. Стилистика современного русского языка и культура речи. - М.: Академия, 2004. – 230 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Сереброва – здобувач кафедри російської мови ДонНУ, старший викладач кафедри лінгводидактики ДонНУЕТ імені М.Туган-Барановського.

Наукові інтереси: лексико-стилістичні особливості дискурсу сучасних ЗМІ.

СИНТАКСИЧНІ ТА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ У ПІДРУЧНИКАХ (на матеріалі сучасних англійських екологічних підручників)

Лариса СОЛОГУБ (Львів, Україна)

У статті розглянуто синтаксичні та семантико-стилістичні особливості заголовків англійських підручників із проблем навколишнього середовища. Виявлено, що домінують структурною моделлю таких заголовків є односкладні речення та дієслівні конструкції.

The given article is devoted to syntactical, semantic and stylistic peculiarities of titles of English textbooks on environmental studies. The paper shows that one-member sentences and verbal structures are dominant in these titles.

Для вищих навчальних закладів навчальна література залишається одним із провідних засобів інформаційного забезпечення навчального процесу у вищій школі. Робота студента із книгою – це не лише необхідна умова його формування як спеціаліста, але й важлива передумова становлення його світогляду, культурного і морального виховання. Особливості навчального тексту обумовлені тим, що він виступає засобом навчання. Цей тип тексту володіє усіма основними характеристиками тексту як комунікативної одиниці: цілісністю, інформативністю, смисловою завершеністю, зв'язністю, за допомогою яких здійснюється зв'язок між мовним твором і об'єктивною реальністю.

Саме підручник через зміст, структуру, оформлення визначає глибину розкриття специфіки навчального предмета, обсяг знань, умінь і цінностей, який в обов'язковому порядку повинен одержати студент на тому чи іншому етапі навчання. Із пасивного носія інформації підручник перетворюється в активну дидактичну систему, метою якої є забезпечення самоконтролю і самоперевірки, сприяння формування логічного мислення і мовної культури. Він завжди розрахований на читача із конкретним рівнем підготовки, який навчається за певною формою освіти, на визначеному рівні і у визначеному типі навчальних закладів. Працюючи із підручником, студент позначає й осмислює, нормує та оцінює чітко структурований текст у такий спосіб, що останній починає розвиватися у його свідомості поліпроблемно і багатоваріантно, наднормативно і метаціннісно [2].

Заголовки, будучи компонентами, орієнтованими на адресата, відіграють важливу роль у складному процесі сприйняття тексту підручника. Вони реалізують інформативну, рекламну і текстотвірну функції, оскільки саме заголовок підказує авторові план і послідовність подання матеріалу і є значущим для адресата (у даному випадку студента), допомагаючи йому сприймати, розуміти і засвоїти зміст інформації у тексті [3].

Функції і певні риси заголовків на матеріалі текстів наукового дискурсу вже неодноразово привертала увагу дослідників. Синтаксичні моделі, семантичні типи та стилістичні функції заголовків різних жанрів наукового дискурсу були розглянуті, зокрема, А.С.Алісултановим, М-Ю-Л.Паташюте, Н.П.Харченком, Т.В.Яхонтовою [1; 4; 5; 6].

Метою даної статті є аналіз синтаксичних конструкцій заголовків розділів і підрозділів у англійських підручниках із навколишнього середовища. Аналіз проведено на матеріалі 450 заголовків текстів у підручниках з екології, відібраних за принципом випадкової вибірки [7]. Процедура аналізу включала класифікацію корпусу за синтаксичними структурами заголовка та окреслення їх провідних семантико-стилістичних особливостей.

Як відомо, заголовки передають зміст повідомлення у стислій формі. У психологічних закономірностях процесу сприйняття у реципієнта (студента) існує механізм, який допомагає йому сприймати невеликий за обсягом текст (заголовок), формувати уявлення про його структуру таким чином, що вона проектується на структуру і характеристики більшого тексту – інваріанту.

Структурна організація заголовків в англійських підручниках з екології представлена наступними структурними моделями.

Односкладні речення широко вживаються у заголовках текстів підручників, оскільки вони виражають думку в максимально стислій формі, що привертає увагу та зосереджує читача на найголовнішому у повідомленні. До заголовків, виражених односкладними реченнями, відносяться:

1) номінативні конструкції, у яких основним елементом виступає іменник:

- номінативні конструкції з одним іменником в якості головного члену, поширені атрибутивними або адвербіальними групами або прийменниковими додатками. Заголовки з одним іменником представляють тему даного тексту та її обсяг, тоді як атрибутивні і адвербіальні групи, або прийменникові додатки, які знаходяться у постпозиції до іменника, обмежують її. Такі заголовки вирізняються більшою деталізованістю та інформативністю, наприклад, *Emergent and Infectious Diseases* – значення іменника *diseases* обмежується постпозитивними прикметниками *emergent (in early stages of existence or development)* і *infectious (caused by bacteria or virus)* – автори розглядають проблеми сучасних хвороб людства, викликаних забрудненням навколишнього середовища та способом життя людей (віруси малярії, САРСу, СНІДу); *Trouble in our Parks*

and Monuments – використання прийменника *in* обмежує тему тексту, тим самим деталізуючи її – йдеться про проблеми вирубування лісів, кислотних дощів, забруднення навколишнього середовища відходами виробництва у національних парках та заповідниках США та Канади.

- номінативні конструкції з двома або більше іменниками в якості головних членів, поширені атрибутивними або адвербіальними групами, або прийменниковими додатками. У даній групі перший опорний іменник вказує на презентовану тему, тоді як другий – на її звуження. У цих заголовках спостерігається намір автора охопити ширший обсяг теми або виявити її певну новизну шляхом паралельної локалізації різних понять або тем, наприклад, *Pest Resistance and Weed Control*. Тут паралельне використання іменників *resistance* і *control* дозволяє автору зіставити дві важливі екологічні проблеми і тим самим привернути увагу реципієнта до теми, яка розкривається у підручнику.

2) віддієслівні заголовки, ядерним компонентом яких виступають безособові форми дієслова:

- інфінітивні конструкції: наприклад, *Why Not Conserve Resources?*

- конструкції з *ing*-формою дієслова (*Ving*): наприклад, *Reducing Pesticide Exposure; Changing Fortunes of Nuclear Power*.

Такі заголовки наголошують на процесуальному характері тематики певного тексту, тим самим наближаючи його до читача і залучаючи його до активного сприйняття проблем.

У корпусі виявлено також двоскладні речення. Елементи, які входять до складу такого речення (головним чином питального), зберігають свої незмінні граматичні та лексико-семантичні характеристики, наприклад, *What is Hazardous Waste?* – автори зорієнтовують такий заголовок у формі питального речення на захоплення уваги реципієнта, надають йому певну стилістичну виразність і експресію.

Використання лише інформативно необхідних елементів у заголовку призводить до необхідності його членування на частини, що зумовлює використання **сегментованих конструкцій**. Сегментованим конструкціям властива надзвичайна лаконічність та змістовна ємність, що визначається доміантною роллю інформативної функції, яка може поєднуватися з оцінною. Такі заголовки презентують тему тексту у відношенні «загальне-часткове»; де перша частина вказує на тему дослідження, тоді як друга називає його підтему або об'єкт. Такі заголовки спрямовані на достатньо деталізоване розкриття змісту даного тексту. Наприклад, *Limits to Growth: Some Opposing Views* – у даному заголовку перша частина визначає тему тексту, а друга – обмежує його, вказуючи на її потенційну суперечливість.

Семантико-стилістичний потенціал **складних речень** зумовлено наявністю у них декількох предикативних центрів. У заголовках такого типу інформативна функція є доміантною. У прикладі *What Is Energy and Where Do We Get It?* – у першому предикативному центрі автори визначають тему, а в другому – розширюють її, тим самим дозволяючи реципієнтові зрозуміти даний матеріал у підручнику.

Характерною рисою заголовків, виражених **ізолюваними підрядними реченнями**, є компактність, а також уживання сполучників і займеникових прислівників, які спрямовують читача на певне тлумачення змісту. Ізолювані підрядні речення як заголовки містять лише ті елементи, які семантично складають необхідний мінімум висловлювання, наприклад, *Steps You Can Take to Improve Water Quality* – іменник *steps* визначає тему даного тексту, а ізолюване підрядне означальне речення розширює її, окреслюючи проблеми, які будуть розглядатися у даному тексті.

Кількісні дані щодо синтаксичних особливостей у підручниках подано у таблиці 1:

Таблиця 1.

Синтаксис заголовку	Кількість	Кількість у відсотках
односкладні речення:	382	84
- номінативні конструкції	282	
- дієслівні конструкції	100	
двоскладні речення	30	6
складні речення	6	2
сегментовані конструкції	22	5
ізолювані підрядні речення	10	3
Усього	450	100%

Отже, як можна зауважити, в проаналізованому корпусі домінують конструкції у вигляді односкладних речень. У цьому масиві превалують традиційні номінативні структури, які характерні для наукового дискурсу [6]. Високу частотність таких заголовків можна пояснити їх значним інформативним потенціалом, який дозволяє успішно реалізувати комунікативну спрямованість підручника на подання нових знань.

Цікавим є широке вживання динамічних дієслівних конструкцій, які загалом не є високочастотними, принаймні у наукових текстах (детальніше про це дивись [6]). Їх використання у текстах підручників, очевидно, дозволяє «пожвавити» презентацію матеріалу, а також більш активно залучати користувачів у процес його осмислення.

Щодо інших типів заголовків, то їх вживання, як показує таблиця 1, має епізодичний характер. Подальші дослідження заголовків у підручниках могли б бути спрямовані на порівняння їх синтаксичних структур та семантико-стилістичних рис у різних тематичних сферах і галузях знань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алисултанов А. С. Именованіе текста как ключевое слово // Вестник Московского государственного университета. – Серия 9. Филология. – 1985. - №4. – С. 73-79.
2. Буга П. Г. Создание учебных книг для вузов. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 80 с.
3. Лазарева Э. А. Заголовочный комплекс текста – средство организации и оптимизации восприятия // Известия Уральского государственного университета. – 2006. - №40. – С. 158-166.
4. Паташнот М. Ю.-Л. Информативность заголовка // Вестник Московского государственного университета. – Серия 9. Филология. – 1975. - №2. - С. 83-86.
5. Харченко Н. П. Заглавия, их функции и структура: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Ленинград, 1968. – 20 с.
6. Яхонтова Т. В. Заголовки у науковому тексті: структурні, семантичні, стилістичні особливості // Вісник Львівського національного університету. – Серія. Іноземні мови. – 2005. - №12. – С. 24-31.
7. Cunningham W.P. Environmental science: a global concern. – 8th edition. – New York: McGraw Hill, 2005. – 600 p.
8. Yakhontova T. Titles of conference presentations abstracts: A cross-cultural perspective // The Language of Conferencing / Ed. by E. Ventola, C. Shalom, S. Thompson. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002c. – P. 277-300.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Сологуб – асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів ЛНУ імені Івана Франка.
Наукові інтереси: науково-дидактичний дискурс.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОГРАММНОГО ЗАЯВЛЕНИЯ КАК ТИПА ТЕКСТА (на материале американской и британской культур)

Оксана ТКАЧЕНКО (Симферополь, Україна)

У статті проводиться лінгвокультурний аналіз текстів політичних програмних заяв. Виокремлюються інтегральні та диференціальні ознаки політичної програмної заяви в межах американської та британської культур.

The article deals with the analysis of linguo-cultural peculiarities of the political programme statement. Integral and differential characteristics of political programme statement in the context of American and British cultures are singled out.

Политическая коммуникация, соотношение языка и власти с давних времен привлекала внимание ученых. В настоящее время в рамках изучения политического дискурса наметились следующие направления: изучение языкового влияния речи политиков на аудиторию (Горюнов К.С., Крючкова Т.Б., Эдельман М.), исследование социально-политической лексики (Баранов А.Н., Весна Т.В.), анализ функционирования языка в коммунистическом и посткоммунистическом обществе (Вежицька А., Почепцов Г.). Среди отечественных исследователей необходимо отметить А.Д.Белову, Г.Л.Жуковец, работающих в рамках коммуникативно-прагматического и антропоцентрического направления. По нашему мнению, построение типологии текстов политического дискурса является одной из наиболее актуальных проблем в сфере исследования политической коммуникации. Среди ученых, изучающих данную проблему, необходимо упомянуть М.А.Диденко, М.С.Дорофееву, М.Д.Гулей, Т.В.Иванину.

В предлагаемой статье предпринят лингвокультурологический анализ текстов политического программного заявления [далее – ППЗ] в американской и британской традициях, позволяющий наиболее полно понять специфику ППЗ, его функциональные, стилистические и культурологические особенности.

Актуальность предлагаемого исследования определяется антропоцентрическим подходом к изучению ППЗ как типа текста, предполагающим исследование текста не только как единицы коммуникации, но и как феномена культуры.

Материалом исследования послужили тексты ППЗ действующего американского президента Дж.Буша, вице-президента США Д.Чейни, премьер министра Великобритании Т.Блэра, лидера либерально-демократической партии Великобритании Ч.Кеннеди.

Рассмотрение культурно-специфических признаков проводилось на гипотекстовом, текстовом и гипертекстовом уровнях.

На гипотекстовом уровне объектом исследования являются концепты, реалии и символы, вербализуемые в текстах ППЗ американской и британской лингвокультур.

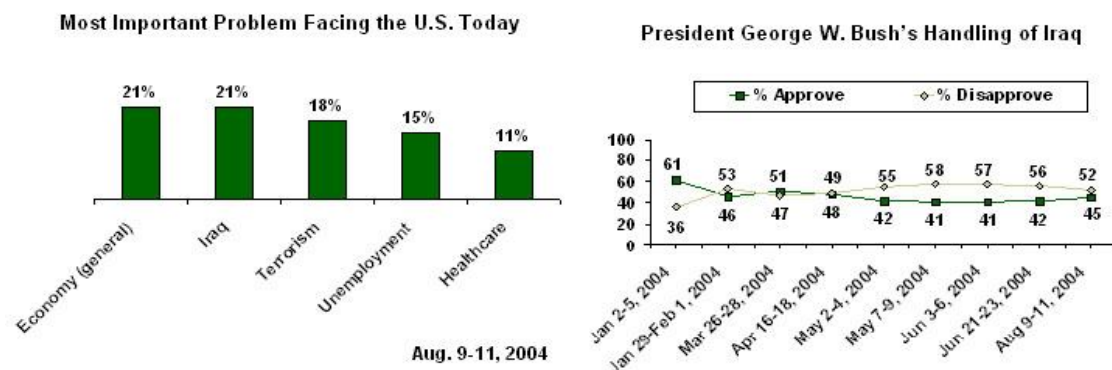
Е.И.Шейгал среди дискурсообразующих концептов политического дискурса называет концепты политической онтологии, концепты политической идеологии и политической аксиологии – политические ценности [6: 24]. Принимая за основу терминологию Е.И. Шейгал, отметим, что в предлагаемой работе термин «ценности» не акцентируется, поскольку понятие «ценностей культуры» не носит сугубо лингвистический характер.

Важнейшим концептом политической онтологии в политическом дискурсе и в текстах ППЗ в частности является концепт «власть», поскольку целью аргументации в политическом программном заявлении является ее завоевание и сохранение. Основываясь на данных, представленных в исследовании Г.Л.Жуковец [2], а также материале, полученном методом количественного анализа ППЗ указанных политических деятелей резюмируем, что концептосфера ППЗ в американской и британской традициях представлена следующим образом:

Американская традиция	Британская традиция
<i>концепты субъектов политики</i>	
“President”	“Parliament”
“United States House of Representatives”	
“government”	“government”
“nation/country”	“nation/country”
“citizen(s)/society”	“society”
<i>концепты политической идеологии</i>	
democracy	democracy
<i>концепты политической аксиологии</i>	
responsibility	responsibility
justice	justice
peace	stability
security	trust
freedom	opportunity
liberty	fairness

По представленным данным можно заметить, что существуют интегральные и дифференциальные для обеих культур концепты. Наличие дифференциальных признаков на уровне субъектов политики обусловлены различными формами государственного устройства. Концепты политической аксиологии также являются интегральными признаками для обеих культур, поскольку обе нации находятся на высокой ступени экономического развития, имеют значительный авторитет в мире. Таким образом, ключевыми моментами, влияющими на деятельность политиков, является поддержание мира, безопасности, равенства возможностей и, несомненно, ответственность за их достижение и сохранение.

Принимая во внимание тот факт, что ППЗ является прагматическим типом текста, ориентированным на воздействие на аудиторию путем убеждения, стоит принять во внимание схему воздействия на аудиторию, предлагаемую Л.С.Чикилевой: «Побудить слушателей совершать какую-либо привычную или новую для них деятельность можно в том случае, если показать им, что в ходе этой деятельности они удовлетворят имеющиеся у них потребности» [5: 90]. Изучая тексты ППЗ американских политиков можно прийти к заключению, что упоминание о каких-либо проблемах и ценностях общества производится с учетом данных социологических исследований [7]:

Аспекты внутренней и внешней политики, представленные в графике инвариантно акцентируются в текстах ППЗ Дж.Буша и представляют собой тематическое ядро его выступлений.

Сопоставительный анализ текстов ППЗ американской и британской традиций позволяет говорить о том, что при совпадении общечеловеческих концептов типа *“family”, “education”, “opportunity”* в британском обществе доминируют такие концепты, как *“stability”, “fairness”, “equality”*. В то время, как в ППЗ американских политиков среди важнейших концептов упоминаются *“security”, “defense”*. Подобная дифференциация объясняется тем, что американский Президент и вице-президент сорили свою политическую программу на необходимости продолжения военных действий в Ираке, что в свою очередь повлияло на то, что среди важнейших ценностей американского общества появились такие как *“security”, “defense”*. Британское общество традиционно во главу угла ставит экономическое и социальное благополучие, что, соответственно и приводит к актуализации в текстах ППЗ концептов *“opportunity”, “stability”, “freedom”*.

Для выявления культурно обусловленных признаков, актуализирующихся в текстах ППЗ, был предпринят сопоставительный анализ реалий.

Будучи частью фоновых знаний, реалии представляют значительный интерес при изучении взаимодействия языка и культуры. Опираясь на классификацию реалий, предложенную в монографии С.Влахова и С.Флорина [1], а также на работу Р.П.Зоривчак [3] разделим реалии на три основных категории: географические, этнографические и общественно-политические. Проведенное исследование текстов ППЗ американской культуры позволяет говорить о том, что в инициальной позиции доминирующими являются географические реалии, в частности, топонимы - названия штатов и городов, в которых проводится встреча политика с избирателями. В текстах ППЗ данные топонимы либо просто называются: *“It’s good to be here in Farmington, New Mexico, in the Four Corners area of our country.”* [Bush at Farmington, New Mexico], *“It’s great to be back in the great state of Texas.”* [Cheney at Lubbock, Texas], либо употребляется общенациональное неформальное название штата: *“It’s such an honor to be back in what they call the Mountain State.”* [Bush at Hedgesville, West Virginia], *“It’s been a fantastic day in the Land of Enchantment.”* [Bush at Albuquerque, New Mexico]. Использование «дополнительного имени» штата является специфической для американской культурной традиции, восходящей ко времени образования государства. Упоминание этого имени в тексте ППЗ является одним из элементов реализации фатической функции. Для установления контакта с аудиторией также используются общественно-политические реалии, называющие носителей и органы власти и понятия общественно-политической жизни. Среди реалий, относящихся к государственным органам власти преобладают реалии типа *“the Senator”, “State Treasurer”* и др: *“As a naval officer, as a Congressman, as a United States Senator from Arizona, John McCain has embodied honor and integrity, courage and strength.”* [Bush at Pensacola, Florida], *“Congress is well led by Governor Bill Owens -- Colorado is well led by Governor Bill Owens.”* [Cheney at Golden, Colorado], *“I want to thank Governor Bob for joining us today.”* [Bush at Troy, Ohio]. Появление реалий этого типа связано с представлением аудитории крупных государственных деятелей, пришедших поддержать политика, чем оратор намеревается сформировать положительное отношение к своему ППЗ у конкретной аудитории. Реалии из сферы общественно-политической жизни связаны с предстоящими выборами и отражают специфические для американской культуры политические понятия: **grassroots level/activists**: *“I want to thank the grassroots activists who are here.”* [Bush at Phoenix, Arizona; Panama City, Florida], *“I also want to thank those of you who are involved with grass roots politics.”* [Bush at Farmington, New Mexico]; **carry the state** *“With your help we’ll carry New Mexico.”* [Bush at Las Cruces, New Mexico], *“We’re going to be spending a lot of time in your important state, and there’s no doubt, with your help, we’ll carry Michigan and we’ll win in November of ‘04.”* [Bush at Traverse City, Michigan]; **running mate**: *“I’m proud of my running mate, Dick Cheney”* [Bush at Albuquerque, New Mexico; Troy, Ohio].

Помимо реалий в инициальной позиции для реализации фатической функции используются выражения разговорного стиля, поскольку по верному замечанию Л.С. Чикилевой "употребление разговорного стиля в официальной обстановке является стилистическим приемом, позволяющим достигнуть большей эффективности риторического дискурса» [5]. Рассмотрим примеры: *“He’s doing a heck of a job for the people of the Panhandle.”* [Bush at Pensacola, Florida Rally], *“He might be short on hair, but he’s long on experience.”* [Bush at Albuquerque, New Mexico]. Характерной особенностью текстов американских ППЗ является приветственное обращение политического лидера на родном для преобладающей части населения языке, как, например, в Майами, где 60% населения составляют испаноязычные американцы и кубинцы: *“Thank you all for coming. Vamos a ganar Noviembre.”, “I’m sorry my brother is not here. Mi hermanito.”* [Bush at Miami, Florida].

В медиальной позиции в текстах ППЗ американских политиков преобладают реалии, связанные с социальной и общественно-политической сферами. Анализируемые реалии разделяются на два основных типа: государственные программы и акты: *“To fund cutting edge drugs and other defenses against catastrophic attack, we passed Project BioShield.”* [Cheney at Clive, Iowa], *“When we came to office, you might remember all those political campaigns, give us a chance, we’ll fix Medicare for our seniors, we’ll make sure the system is strengthened and modern.”* [Bush at Troy, Ohio] а также социальные и экономические программы,

способствующие достижению благополучия конкретного штата: “*Our Healthy Forest Restoration Act is good law for New Mexico. It's important law to help us preserve these national treasures. The Cibolo National Forest will benefit from this important legislation.*” [Bush at Albuquerque, New Mexico], “*Under the President's leadership, we passed a responsible environmental law called the Healthy Forests Act, and helped reduce the risk of catastrophic wildfires across the West.*” [Cheney at Golden, Colorado]. Подобное использование реалий обусловлено тем, что в медиальной позиции политики информируют аудиторию об основных положениях своей программы, которая в значительной мере основана на социальных преобразованиях или продолжении существующих. Помимо реалий в медиальной позиции актуализируется такой символ (по терминологии Е.И. Шейгал – политический миф) как **American Dream**: “*With four more years, we will help a rising generation gain the skills and confidence to achieve the American Dream.*” [Bush at Pensacola, Florida], “*Over the next four years, a rising generation will have the skills and confidence necessary to realize the American Dream.*” [Bush at Las Cruces, New Mexico]. Как видно из приведенных примеров, реализация равных возможностей для представителей всех слоев общества в текстах ППЗ американских политиков связывается с победой на выборах Дж. Буша. Еще одним ярким символом, встречающимся в медиальной позиции является **September the 11th**: “*But September 11th showed us, as surely as anything can, that we must act against gathering dangers, not wait to be attacked again.*” [Cheney at Bloomsburg, Pennsylvania], “*One of the lessons of September the 11th is that this nation must deal with threats before they fully materialize.*” [Bush at Hedgesville, West Virginia]. Использование этого символа обусловлено мотивировкой необходимости продолжения военных действий в Ираке. На финальной позиции к этому символу присоединяется еще один – **Twin Towers**. За счет этого достигается максимально мощное воздействие на аудиторию при том, что «символ не требует эксплицитной развертки в тексте: достаточно его краткого упоминания» [4: 14], что особенно важно для произведения максимального воздействия в рамках ограниченного объема финальной позиции.

В итоге можно сделать вывод о том, что на инициальной позиции текстов ППЗ американской лингвокультуры наблюдается преобладание географических реалий, а также реалий, фиксирующих носителей и органы власти при нивелировании символов, что подчинено реализации доминирующей на данной позиции контактоустанавливающей функции

В медиальной позиции доминирующими являются реалии, связанные с социальной и общественно-политической жизнью, поскольку именно в медиальной позиции представлен основной блок информации о предлагаемых преобразованиях в области внутренней политики. В добавление к реалиям в медиальной позиции актуализируется символ *American Dream*, призванный вызвать ассоциацию возможности его реализации с переизбранием Дж. Буша. В финальной позиции актуализируются мощные символы типа *September the 11th*, *Twin Towers* для реализации функции воздействия.

В британской традиции инициальная позиция представлена информационным блоком, в котором политический деятель поясняет собравшимся цель встречи. Поскольку реализация ППЗ связана с ситуацией выборов, то на инициальной позиции доминируют реалии, связанные с общественно-политической жизнью “*Earlier today, I saw the Queen at Buckingham Palace to ask for a dissolution of parliament so that there can be a general election on June 7.*” [Blair, 2001], “*Today we return to the election campaign.*” [Kennedy, 2005]. Более широкий спектр реалий представлен в медиальной позиции, где преобладают реалии, отражающие понятия социальной сферы и общественно-политической жизни: “*In the NHS, waiting lists are lower, new hospitals are being built*” [Blair, 2001], “*An end to the unfair Council Tax - we want a fair system of local tax based on income not on property prices.*” [Kennedy, 2005].

Финальная позиция ППЗ британских политиков в основном представлена несколькими предложениями, побуждающими аудиторию принять решение, исходя из предложенной в основной части аргументации: “*Now you, the people, will decide.*” [Blair, 2001]. Как показывает проведенный анализ, основная доля реалий приходится на блок информации в медиальной позиции. Немногочисленное количество реалий компенсируется в текстах британских ППЗ развернутым перечислением планируемых преобразований, поскольку Великобритания – страна с одной из самых стабильных экономических систем и экономическое благополучие является одной из важнейших ценностей, на которые британцы обращают внимание при выборе политического лидера.

По итогам анализа гипотекстового контекста можно сделать вывод о том, что построение ППЗ в рассматриваемых традициях имеет ряд сходных особенностей, присущих в целом текстам политической риторики, что в частности выражается в реализации интегральных концептов. Однако интегральные признаки имеют в каждой традиции свою культурную специфику. Будучи более развернутыми по объему, тексты ППЗ американской традиции большое внимание уделяется реализации контактоустанавливающей функции, вследствие чего наблюдается амплификация реалий, разговорных выражений. Тексты ППЗ британской традиции, более ограниченные в объеме, характеризуются формальным официальным стилем, и важнейшей их задачей является информирование аудитории о планируемых социально-экономических преобразованиях и, в итоге, убедить, что в случае прихода к власти данной политической силы гарантируется максимальная социальная защищенность и экономическая стабильность.

ППЗ как тип текста актуализируется во время выборов, в ситуации борьбы за власть нескольких политических сил. Политические лидеры используют множество коммуникативных стратегий (агитационная, информационная, манипулятивная и т.п.) и тактик, среди которых наиболее частотной является тактика дистанцирования, в основе которой лежит оппозиция «свой – чужой».

В американской традиции тактика дистанцирования находит свое отражение на лексико-семантическом уровне в формировании оценочной семантики лексических единиц. В текстах ППЗ американских политиков дистанцирование проявляется между двумя группами. С одной стороны, это политический лидер (George Bush), вице-президент (Dick Cheney), члены его семьи и политические деятели его поддерживающие – «свои». Группа «чужие» представлена политическим противником и его партнером по избирательному бюллетеню (John Kerry). На лексико-семантическом уровне противопоставление осуществляется за счет использования аксиологем с положительной коннотацией по отношению к «своей» группе: *“She [Laura - O.T.] is a wonderful wife, a great mom, and she's doing a fabulous job as this country's First Lady.”* [Bush at Pensacola, Florida], *“I'm proud to be traveling with this good man [Rudy Giuliani]. He's a great leader, a great friend, and a wonderful American.”* [Bush at Albuquerque, New Mexico]. При характеристике «чужой» группы, не наблюдается использование аксиологем с ярко выраженной негативной коннотацией, поскольку присваивать противнику негативные эпитеты недостаточно, необходимо убедить аудиторию в том, что оппонент не заслуживает их доверия. Эта цель достигается при помощи использования синтаксических конструкций, в частности, повтора и противопоставления. Необходимо отметить, что для ППЗ американской традиции характерна персонализация оппонента, упоминание о котором вводится эксплицитно. *“You have to choose. My opponent made his choice, and he put him on the ticket. (Applause.) I made my choice. I am for medical liability reform now”* [Bush at Traverse City, Michigan], *“You know, my opponent said the other day you can find the heart and soul in Hollywood -- I think you find it right here in Chippewa Falls, Wisconsin.”*, *“When you get people heading to the polls, remind them of what my opponent said. He supported a Northeast dairy compact, which put the farmers in this part of the world at a distinct disadvantage. I believe there's more work to do to make sure this economy continues to grow. I want to continue and open up markets.”* [Bush at Chippewa Falls, Wisconsin]. Помимо противопоставлений в текстах американских ППЗ осуществляется критика государственных решений, принятых политическим противником и его партнером по бюллетеню: *“We received great bipartisan support. Matter of fact, the support was so strong in the United States Senate that only 12 senators voted against that funding, two of whom are my opponent and his running mate.”* [Bush at Farmington, New Mexico; Las Cruces, New Mexico; Miami, Florida]. Таким образом, можно резюмировать, что тактика дистанцирования проявляется в текстах ППЗ американских политиков в гипотекстовом контексте.

В текстах ППЗ британской традиции противопоставление осуществляется между группой «свои» (“we”, “New Labour”, “the Liberal Democrats”) и группой «чужие» (“Conservative party”, “Labour”). Следует обратить внимание на то, что дискредитации подвергается собирательный образ оппонента, его партия, а не собственно личность оппонента. К приемам дистанцирования можно также отнести противопоставление и повтор, нарастание: *“There have been issues in this last Parliament where we Liberal Democrats have had to provide the real opposition to the Labour government; over Iraq, over top-up fees, ID cards, the council tax.”*, *“Under Labour the poorest 20% of people are paying more of their income in tax than the wealthiest 20%. So much for social justice.”* [Kennedy, 2005].

По итогам анализа текстового уровня можно заключить, что интегральным признаком для сопоставляемых культур на этом уровне является реализация тактики дистанцирования, проявляющейся в оппозиции «свой – чужой». В характерологическом контексте эта оппозиция в американской традиции реализуется путем присвоения членам «своей» группы аксиологем с положительной коннотацией в совокупности с экспрессивным синтаксисом, а в британской традиции основное внимание уделяется синтаксическим конструкциям. Кроме того, следует отметить, что в американской традиции осуществляется дистанцирование от конкретного противника и его партнера, а в британской традиции – от партии, представляемой политическим оппонентом. Такая ситуация является культурно детерминированной, поскольку в американской культуре власть сосредоточивается в руках определенных лиц – Президента и вице-президента, а в Великобритании – партии, и в случае победы лидер партии становится премьер-министром.

Исследование ситуативного контекста реализации ППЗ в сопоставляемых культурах позволяет говорить о том, что на гипертекстовом уровне наблюдаются интегральные для обеих культур признаки. Условием реализации ППЗ в обеих традициях является ситуация выборов, что диктует следование определенным правилам политической риторики: «...коммуниканты в риторическом дискурсе характеризуются одновременным присутствием во время акта коммуникации, между ними нет разрыва в пространстве и времени» [5: 56].

Комплексный лингвистический анализ позволил прийти к следующим выводам: на гипотекстовом уровне дифференциальными признаками ППЗ в американской и британской традициях являются: концепты субъектов политики типа “President”, “United States House of Representatives” в американской традиции и “Parliament” в британской; концепты политической аксиологии; использование разговорного стиля в

американской традиции и официально-делового в британской; использование негосударственного языка для обращения к аудитории, для которой этот язык является родным в американской традиции; актуализация символов типа American Dream, September the 11th, Twin Towers для достижения прагматического эффекта в американских ППЗ.

К интегральным признакам ППЗ относятся: концепты политической идеологии; специфика реализации реалий; использование приемов экспрессивного синтаксиса, таких как параллелизм, повтор, противопоставление.

На текстовом уровне среди дифференциальных признаков ППЗ можно вычлениить: противопоставление на уровне «свои - чужие» а американской традиции осуществляется между кандидатами на пост президента, а в британской - между политическими партиями;

Интегральным признаком на текстовом уровне является персонализация личности оппонента.

На гипертекстовом уровне преобладают интегральные признаки, поскольку рассматриваемые ППЗ актуализируются в условиях нормативной ситуации выборов. Политические деятели, ставя своей целью сохранение или получение власти, стремятся максимально воздействовать на аудиторию и осветить в своем выступлении важнейшие аспекты внутренней и внешней политики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Межд. отношения, 1986. - 416с.
2. Жуковець Г.Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії. www.nbuv.gov.ua
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. - Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1989.-216с.
4. Новикова М.А., Шама И.Н. Символика в художественном тексте. Учеб. пособие. - Запорожье: СП "Верже", 1996. – 172с.
5. Чикилева Л.С. Риторический дискурс: когнитивно-прагматический и структурно-стилистический аспекты: Монография. – М.: Флинта: Наука, 2005. - 316с.
6. Шейгал Е.И. Культурные концепты политического дискурса // Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах. Материалы Междунар. науч. – практ. конференции «Коммуникация - 2002». – Пятигорск: изд-во ПГЛУ, 2002. - С. 24-26.
7. <http://www.gallup.com/poll/content/login.aspx?ci=12766>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Ткаченко – аспірант кафедри романо-германської філології Херсонського державного університету.
Наукові інтереси: лінгвістика, лінгвокультурологія, прагмалінгвістика.

3.4. ДИСКУРС У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

ЯЗЫК РЕКЛАМЫ: КРАСОТА – СКАЗКА – ПОЖЬ

Вера ЗИРКА (Днепропетровск, Украина)

У статті розглянуто рекламне повідомлення з позиції психології – з точки зору володіння чим-небудь, а також роль маніпулятивної лексики, яка характеризує кожний вид володіння.

Ads are explored in this paper from the psychological aspect – namely from the position of “possession of something”. The lexis characterized is being viewed.

Чтобы реклама стала успешной и убеждающей, рекламист должен обладать в максимальной степени «чутьем языка», достаточно профессиональным словарным запасом, в том числе и так называемой базовой лексикой рекламного обольщения. Категориальную констатацию манипулятивного характера такой лексики можно квалифицировать следующим утверждением: Современная реклама – это сказка для детей и взрослых. Ключевые слова в ней являются не достоверными, а правдоподобными и служат плохо скрываемой прагматической функции – усилить положительное впечатление от рекламируемого товара. Так называемая базовая лексика в современной русскоязычной рекламе однообразна, банальна, невыразительна, а порой и скучна. Фактически ключевые слова стали штампами, кочующими из одного рекламного обращения в другое. В наши дни такими штампами стали следующие слова (36 лексем) – *безупречный, бесподобный, блестящий, великолепный, выгодный, высококачественный, головокружительный, добрый, идеальный, изысканный, исключительный, первоклассный, суперклассный, высококлассный; истинный, лучший, наилучший, настоящий, невероятный, необыкновенный неотразимый, непревзойденный, несравненный, отличный, отменный, престижный, первый, превосходный, прогрессивный специальный, совершенный, сногшибательный, улучшенный, уникальный фантастический, хороший*. Они **десемантизируются** и начинают играть роль не убеждения, а гипноза [2]. Происходит подмена функции: функция убеждения отходит на второй план, а на первый выдвигается магическая функция языка.

Публичное агрессивное демонстрирование самое себя и стремление захватить новые сферы своего проявления справедливо считаются главными свойствами рекламы. Росту социокультурного престижа рекламы способствует, прежде всего, то обстоятельство, что она непосредственно обслуживает важнейшее из основных побуждений человека – стремление к обладанию. В этой связи исследование лингвистических механизмов воздействия рекламы в контексте стремления к обладанию представляет безусловный интерес.

Именно реклама является тем необходимым атрибутом, который предвосхищает непосредственное «обладание». Интересно отметить то (и мы тому свидетели), что сам процесс обладания всегда сопровождается положительным эффектом, то есть удовольствием.

Психологами отмечаются семь видов обладания, получающих неодинаковое отражение в современной рекламе [1]. Приведем эти виды обладания и примеры, характеризующие их.

1. Обладание бытием, частично преломляющимся в нашем сознании как переживание здоровья, жизненного тонуса. Так называемую *благополучную (1)* группу таких потребителей реклама стремится увлечь видами обладания, требующими физической крепости: путешествия, спорт, спиртные напитки, сигареты и др. Их противоположность – *«неблагополучную» (2)* группу, то есть тех, кто хотят поправить свое здоровье, - привлекают всевозможными лекарствами или иными средствами, которые совершают чудеса. Обе эти группы представляют собой достаточно устойчивую и обширную группу потребителей. Рекламные тексты с функционирующей в них лексикой, отличаются друг от друга, в первую очередь, эмоциональной и оценочной лексикой.

1 группа: *«Рай на земле. Ритм жизни... ощути в Турции. Все волнения позади! Есть только здесь и сейчас. Солнце, песок и море. Дружеские лица, интересные места, великолепная кухня и напитки, покупки, смех и улыбки. И прекрасные воспоминания. Приключение для всех. Турция. Время пришло»* [COSMOPOLITAN. 2006.]

2 группа:

«Существует много способов сохранить здоровье. Минеральная лечебно-столовая вода «Артези» предлагает Вам самый приятный. «Артези» добывается на глубине 1500 метров на территории экологического заповедника Кавказских Минеральных Вод ... помогает восстановлению баланса солей и выведению шлаков из организма ... каждый глоток в удовольствие, прекрасно утоляя жажду. Теперь заботиться о здоровье – чистой воды наслаждение» [COSMOPOLITAN. 2005.]

Вся лексика (2 группы) не вызывает двусмысленностей, она проста, конкретна, четко описывает действия лечебно-столовой воды «Артези», предназначенных для улучшения здоровья: быстро снимает покраснение, действует быстро и эффективно, прост в применении, помогает восстановлению, выведению шлаков и т.д. Как видно, нет ни метафор, единичны примеры эмотивной лексики (прекрасно; наслаждение; удовольствие); незначительно присутствие оценочной лексики (самый приятный).

2. **Обладание пищей** – важнейшая потребность человека, как и любого иного живого существа. В обращениях этого вида рекламируются абсолютно все виды продуктов питания. Лексика, представленная в них, «зажигает», если можно так сказать, соответствующими адъективами. *«Йогурт – это удивительный продукт, одновременно и вкусный, и полезный. Это прекрасный диетический завтрак, нежный десерт, нежирная основа для крема или ароматная добавка в тесто. Откуда же родом этот чудо-продукт; «Каждый глоток – Настоящее совершенство. Самые лучшие сорта чая заботливо выращиваются в Индии. Удивительное разнообразие, не имеющее равных. Выбери насыщенный чай Ассам, пикантный Дарджилинг, ароматный Нилгири или восхитительные смеси. Чистое совершенство в каждом глотке. Чай Индии. Мировой стандарт золота. Приходит к Вам с земли Тадж Махала»* [Домашний Очаг. 2007.].

Манипулирование в этих двух рекламных текстах осуществляется за счет лексического наполнения и даже перенасыщения разнообразной оценочной и эмотивной лексикой.

3. **Обладание объектом** сексуального удовлетворения, его суррогатом или символическим заместителем, в том числе изображениями женского тела. Это явление в современной рекламе эксплуатируется чрезмерно, независимо от того, что именно рекламируется: автомобильные покрышки или канцелярские принадлежности.

«Пежо 206. Притягивает взгляды. ПЕЖО. СДЕЛАНО ДЛЯ УДОВОЛЬСТВИЯ – СДЕЛАНО ДЛЯ ВАС» [ПАРАД. 2007.]

Рекламный текст подкреплен невербальными средствами: рекламируемый автомобиль изображен на фоне силуэта женщины.

4. **Обладание определенным материальным состоянием**: имущество, деньги, недвижимость. Именно эту группу составляет подавляющее число потребителей рекламных услуг, для которых обладание является смыслом жизни, а сама реклама – главным двигателем их потребления.

«ПРЕВОСХОДНЫЙ ВКУС К ЖИЗНИ»

Мир делится на людей, которые пользуются микроволновыми печами LG, и тех, которые о них еще не знают» [Домашний Очаг. 2005]; *«Новая узкая стиральная машина Индезит с сушкой. Самый долгий поцелуй. Вы можете представить себе, что стирка белья приносит Вам удовольствие? А ведь это возможно, если у Вас дома новая узкая стиральная машина Индезит с сушкой. Только эта машина может отстирать и высушить 2,5 кг белья за один цикл, занимая при этом минимум пространства в Вашей квартире ... означает наилучший результат при минимальных затратах электроэнергии ... гладить легче и быстрее, так как влажность идеальна. А свободное время посвятите своим любимым! INDESIT. Мы работаем – Вы отдыхаете»* [Домашний Очаг. 2005]

Оценочные и эмотивные лексические конструкции - *наилучший результат, минимальные затраты, легче и быстрее, идеальна, пока машина работает – ваше свободное время посвятите своим любимым, т.е.- ... самый долгий поцелуй* – привлекают внимание, заставляют задуматься и нацеливают адресата на обладание столь важным *«для удовольствия»* товара.

5. **Обладание мастерством**, связанное с законом функционирования информационных суперсистем. Рекламируются как образовательные услуги, так и техника, связанная с новейшими информационными технологиями.

«Мобильные телефоны LG W3000»

МОДНЫЕ ПЕРЕМЕНЫ. Потрясающее полифоническое звучание. Сменные панели. LG Electronics объявляет о специальной акции, в течение которой на технику, приобретенную с 01.02.2003 г., устанавливается 3 года бесплатного сервисного обслуживания ..., распространяются особые условия гарантии» [Домашний Очаг. 2004].

Рекламодатель манипулирует сознанием покупателя особой лексикой: *акция, специальный, бесплатный, модный, особые условия, гарантия*. Все «модные перемены» налицо – это «сменные панели, полифоническое звучание», да еще и «потрясающее». Лексика, скорее всего, нацелена на продвинутую молодежь, которая может себе позволить обладание такой «вещицей».

6. **Обладание духовными достижениями**. Этот вид преломляется в рекламных обращениях культурного направления: культура, история, отчасти наука.

7. **Обладание информацией**. Рекламируется любая литература: фантастика, сказки, «женские» романы и истории, анекдоты, детективы и др.

На наш взгляд, к этим семи видам, несомненно, следует добавить особый вид обладания – **обладание красотой (8)**- средствами или атрибутами красоты, куда входит косметика, «все для создания неповторимой фигуры», аксессуары и т.д. Эта новая сфера проявления рекламы интенсивно прогрессирует и в прессе, и на телевидении. Надо полагать, что и лексика, сопровождающая этот вид, также специфична.

Мы полагаем, что мощным двигателем рекламного прогресса является реклама всего того, что способствует женской красоте. Изошренность и эксцентричность, перенасыщенность эпитетами – все это характерно для рекламных текстов этого вида: «найди время для красоты»; «детальный поход к вашей красоте»; «арсенал красоты»; «интеллект красоты», «мой новая красота», «энциклопедия красоты»; «тайна женского обаяния» и т.д. Вот некоторые примеры:

«Последнее слово в косметологии – активные ингредиенты, заставляющие кожу работать самостоятельно...»; «Бархатные глаза, бархатная кожа – в моде косметика матовых структур...»; «Ближе к телу. КОЖА: мягкая, грубая, резкая, нежная, красивая, волнующая. Противоречивый материал, достойный тех, кто привык доверять собственным ощущениям ...»; «ВРЕМЯ КРАСОТЫ. Как бы мы ни ссылались на занятость, время для ухода за собой можно выкроить всегда. Предлагаем лучшие процедуры в лучших салонах красоты: от пятнадцати минут до целого дня...»; «ВСЕ В ТВОИХ РУКАХ. Эстетические операции на лице и теле ... NEW...»; «Великолепное золотое масло для лица, тела и волос...»; «Мы знаем легкий путь к красоте ...»; «Самая высокая степень СТОЙКОСТИ и КОМФОРТА, недостижимая прежде и т.д. и т.п.

Рекламные тексты, предлагающие женщинам обладать красотой, быть модной и обаятельной, успешной, оставаясь бизнеследи, особенно многочисленны в наши дни, благодаря вновь появляющимся «глянцевым» женским журналам. Лексика, представленная в них, как мы уже отмечали выше, апеллирует к чувствам любой женщины – стать красивей – это эмотивная, оценочная лексика, которая убеждает в покупке или поступке.

Сведения о товарах и видах услуг представляют собой один из множества необходимых видов информационного обеспечения жизненных потребностей населения. Недаром говорят, что если бы не было рекламы, ее надо было бы придумать. Именно поэтому сама по себе рекламная информация воспринимается адресатом положительно, так как интуитивно связывается с облегчением доступа к объекту обладания. Вместе с тем зачастую у большинства населения восприятие рекламных обращений вызывает чувство неприязни и неприятия. Причина в том, что реклама сегодняшнего дня подменяется неприкрытой коммерческой агрессией. Накопив колоссальный опыт работы, современные манипуляторы рекламы прячут множество коварных и опасных способов программирования потребителя с помощью нужной для рекламодателя лексики, своеобразных ключевых слов обладания, рекламирующих товары и услуги.

Как известно, задача рекламы заключается в создании прочного, устойчивого, положительного отношения к рекламируемому объекту. Это достигается прежде всего с помощью оценочной лексики, ведь оценка справедливо считается принуждающим средством аргументации. Различного рода оценки в рекламном тексте обозначаются такими словами, как «хорошо», «полезно», «положительно», «безопасно» и т.д. Оценка стала более сложной в последнее время, во-первых, из-за желания особо подчеркнуть качество товара. Так, мы становимся свидетелями, во-первых, более частого употребления в современных рекламных обращениях сравнительной и превосходной степеней сравнения прилагательных, например, «нежнее нежного», «белее белого», «светлее светлого», «самый непромокаемый», «самое французское качество», «самый помидорный кетчуп», «самые мягкие цены», «самые справедливые цены» и др. Во-вторых, оценка усложнилась и за счет совмещения нескольких оценочных слов: «быстро, но дорого», «дорого, но надежно», «выгодно, но требует затрат» и под. В данном случае оценка содержит не только одобрение или суждение, но и элементы рационального знания. Потребителю как бы навязывается сделать это суждение самому: «хорошее дешевым не бывает» или «бесплатный (читай, дешевый) сыр – только в ...». Такая рациональная или логическая аргументация использует по сути один сильный довод – покупка товара обеспечит решение проблемы.

Известно, что в последнее десятилетие в Англии и США, где телевизионная программа ведется с беспримерной интенсивностью, психологи столкнулись с неизвестным ранее нервным заболеванием – манией покупок. Нет сомнения в том, что в этом случае имеет место реализация манипуляции рекламы – то есть гипноза рекламы. Отмечено, что особенно часто страдают этой болезнью женщины, так как они более внушаемы и вещи имеют для них нередко чисто символическое значение. Следовательно, рекламные тексты, очевидно, нацелены прежде всего на них. И лексика, с помощью которой в рекламном обращении происходят заигрывания с женской аудиторией, – значительно ярче, богаче, эмоциональней и психологически точней.

Современная русскоязычная реклама наполнена, как это показывают наши исследования, псевдоинформацией, а то и лжеинформацией, которая подается значительно ярче, чем в реальности. «Теперь язык образов слышен повсюду, – еще в середине 50-х годов отмечал Д. Бурстин, – повсюду он заменил язык идолов. Если правильный образ может обеспечить избрание президента или продажу автомашины, смену религии, сигарет, костюма, то почему он не может сделать саму Америку или американский образ жизни товаром, продаваемым по всей земле» [3: 3-45.].

Благодаря рекламе потребителю-женщине хочется обладать красотой, вовлекаясь в сказку, которая скорее всего – ложь, войти в образ «королевы, дивы, мечтательницы, аристократки», где есть «беззаботная жизнь вместе с техникой LG», хочется жить с лозунгом «так красиво быть собой», а

«роскошь, трепет и страсть, восторг, магия, каприз, искушение, утонченность» уже стали неотъемлемой частью этого образа. Хочется жить так, чтобы было «безупречно, превосходно, великолепно, исключительно, непревзойденно», при этом «жаждать, сиять, летать, удивляться, радоваться, быть в раю». Манипулирование в рекламе с помощью эмотивной лексики – это факт реальности. Но рекламе хочется верить, хочется соответствовать рекламируемому образу, стилю жизни, имиджу и т.д. Именно реклама заставляет нас так думать, мечтать и верить, вовлекаться в сказку, понимая, что она, скорее всего, ложь, но в глубине души искренне верить «а вдруг и правда...» результат будет таким как в рекламе, ибо велика сила слова.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гримак Л.П. Гипноз рекламы (анатомия идеальной формы психической агрессии) // Реклама: внушение и манипуляция. – Издат. Дом «БАХРАХ-М», 2001. – С.727-742.
2. Зирка В.В. Лексика рекламы: Учебное пособие. – Д.: Изд-во ДУЭП, 2006. – 96 с.
3. Мельник Г.С. Психологические эффекты СМИ // Реклама: внушение и манипуляция. - Издат. Дом «БАХРАХ-М», 2001. – С.3-45.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Зірка – доктор філологічних наук, професор, завідувач Дніпропетровського відділення Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України.

Наукові інтереси: комунікація, лексикологія, семантика, структура, функціонування.

МІЛТОН-МОДЕЛЬ МОВИ В СУГЕСТИВНИХ ДИСКУРСАХ

Тетяна КОВАЛЕВСЬКА (Одеса, Україна)

Статтю присвячено аналізу Мілтон-моделі мови як методологічної основи кваліфікації та моделювання сугестивних дискурсів. Наголошено на комплексній природі Мілтон-моделі, що увиразнює її об'єктивність і прикладні перспективи.

The article is devoted to analysis of language Milton-model as a methodological basis for suggestive discourses' qualification and modeling. It is stressed that the complex nature of Milton-model emphasizes its objectivity and practical prospects.

Проблема впливу здавна цікавила багатьох дослідників (Ж.Вандрієс, В.Вундт, Б.Ф.Поршнев, О.О.Потебня, Е.Сепір та ін.), проте наукова кваліфікація його характерологічних ознак сьогодні відбувається переважно в галузях психології та соціології, у межах яких зазначений феномен пояснено індивідуально-колективними психоструктурними універсальними, тісно пов'язаними з рівнем соціальної конфліктності та функціональною поліваріативністю власне ЗМІ (С.Болл-Рокеш, С.Доценко, М.Мак-Лухан, М.де Флер). Також увагу дослідників у цьому аспекті привертають закономірності структурування інформації (напр. анулюючі, індефінітуючі, фінгуючі перетворення), що спричиняють прогнозовану акцентуацію інформаційних сегментів і зон у процесі сприйняття і декодування отриманих повідомлень (А.Баранов, С.Кара-Мурза). Зазначене, безумовно, сприяє з'ясуванню природи сугестивних імплікованих субстратів, проте їх безпосередня активація відбувається насамперед на рівні лінгвістичних конекторів, які і здійснюють відповідну впливову експансію, що увиразнює необхідність їх якнайдетальнішого аналізу і з огляду на важливість дослідження феномену сугестії в цілому, і з огляду на необхідність з'ясування її специфіки в актуальних дискурсах. Цей аспект у вітчизняній науці лише починає розроблятися попри його актуальність у світовій гуманітарній парадигмі (див. праці Х.Алдера, Р.Бендлера, Д.Гріндера, М.Еріксона, С.Кара-Мурзи, Г.Клауса, Л.Мурзіна, Б.Поршнева, Г.Франке, І.Черепанової та ін.), що пояснюємо не лише складністю власне феномену мовного впливу, а й етичними аспектами, у межах яких ставлення до свідомого використання сугестивних потенцій мови майже завжди є знегативованим, оскільки співвідноситься з фактом втручання в зону особистішої психоструктури, з маніпулятивним впливом на адресата, "який відбувається поза його волею та бажанням" [11: 81]. Проте "це не може слугувати причиною відмови від визнання реального існування проблеми" [13: 3], зумовлюючи нагальну необхідність досліджень у цій галузі знань. Наявні розвідки філологів-україністів (Н.Ф.Непийвода, Г.Г.Почепцов, В.В.Різун, О.Н.Самусенко, Г.Чуба), безумовно, збагачують знання про впливові потенції мови, але не дають підстав для створення узагальненого гештальту системотвірних складників феномену сугестії через відсутність верифікованих й об'єктивних критеріїв ідентифікації лінгвістичних сугестогенів, які б щонайперше враховували їх семантичну специфіку, оскільки саме вона, на наше глибоке переконання, відіграє провідну роль у здійсненні коригувальних процесів індивідуально-особистісних ментальних комплексів.

З огляду на актуальність зазначеної проблематики, а також на недостатність наявних мовознавчих методик, скерованих на з'ясування й прогнозування сприйняттєвих процесів у межах впливових дискурсів, пропонуємо використання релевантних складників нейролінгвістичного програмування (НЛП), ефективність та екологічність якого доведено в багатьох дослідженнях (див. праці А.М.Баранова, В.П.Беляніна, Р.Ділтса, Н.Ф.Непийводи, Г.Г.Почепцова, І.Ю.Черепанової та ін.). Зауважимо, що до сугестивних контекстів насамперед уналежнюємо рекламний дискурс у широкому розумінні терміна,

дефінованого як "вплив через інформування для створення мотивації до дії: такий підхід охоплює як комерційну рекламу..., так і некомерційну -політичну і соціальну рекламу, скеровану на регуляцію ціннісних відносин у соціумі..." [15: 27], що ілюструють зокрема моделі переконувальної комунікації К.Ховланда й І.Джаніса, асимілятивно-контрастна теорія комунікації М.Шеріфа, принцип потрійної дії Г.Лассуела та ін., скеровані на здійснення впливу, який спричиняє "зміни у мисленні, в системі уявлень, поглядів, думок і бажань не лише окремого адресата, а всієї мікрогрупи" [10: 149] та й великих соціокультурних спільнот. Додамо, що амплітуда впливових дискурсів містить цілу низку ауто- та гетеросугестивних текстових різновидів, різноманітні фідейстичні контексти і політичний дискурс як "базовий міфологічний метатекст" [14: 12], який разом із рекламним становить, на нашу думку, найактуальніший об'єкт досліджень у галузі сугестивної комунікації.

Серед наявних на сьогодні аналітичних технологій, орієнтованих на дослідження впливових явищ, релевантною вважаємо т.зв. Мілтон-модель мови, створену американськими вченими, фундаторами НЛП Д.Гріндером та Р.Бендлером на ґрунті теорії змінених станів свідомості відомого гіпнотерапевта М.Еріксона [1; 2]. Введення у науковий обіг основних теоретичних положень Мілтон-моделі мови (МММ) як новітнього операціонального комплексу кваліфікаційних ознак мовної (та й комунікативної загалом) сугестогенності становить загальну мету пропонованої розвідки, що передбачає розгляд основних концептуальних складників МММ та окреслення наукових перспектив її використання у межах відповідного аналізу й моделювання актуальних дискурсів, орієнтованих на досягнення прогнозованого декодування через текстову актуалізацію специфічних мовних фактів.

Зауважимо, що МММ як чи не перша спроба систематизації континуальної природи впливу не позбавлена певних недоліків, проте об'єктивність і наукова переконливість її основних положень (залучення нейрофізіологічних, психоструктурних та власне лінгвістичних відомостей для пояснення виокремлених закономірностей), багаторазово доведених на практиці, засвідчує її наукову релевантність й унаочнює шляхи її подальшого використання та вдосконалення. В цілому МММ є повною протилежністю метамодельним конструктам (детальніше див. [4]), оскільки має на меті не смисловою конкретизацію мовлення й уникання девіантних факторів, а оптимізацію власне сугестивних елементів спілкування, спрямованих переважно на підсвідомість і характерних для гіпнотичних дискурсів. М.Еріксон, наголошуючи на гетерогенному феномені сугестії й гіпнозу зокрема, зазначав: «...гіпноз - це лише слово, яке описує засоби, використовувані для систематичного переведення когось у змінений стан свідомості» [1: 16], що деталізується в характерних прийомах відвертання останньої та досягнення безсвідомих зон особистості, до яких уналежнюють парадоксальні повідомлення оксиморонного типу, тавтологічні та констативні висловлення з імперативними формулами та перформативними дієсловами, синтаксичні комплекси з імпліцитною каузативністю тощо [6: 135-136]. Проте перший етап впливової експансії вчений пов'язував з явищами ритмічності й повторення як субстратними характеристиками сугестивності, відзначеними і Б.Ф.Поршневим, який уналежнював до первинних фізіологічних механізмів відкидання інтердикції "механізм персеверації (наполягання, багаторазового повторення). Він має досить древні філогенетичні корені в апараті центральної нервової системи..." [9: 434-435]. Додамо, що на рівні комунікативних моделей наведені елементи передбачають як невербальну синхронізацію (віддзеркалювання, акціально налаштування), так і власне вербальну механіку, яка становить «найкоротший шлях до підсвідомості» [12: 484].

Другий етап МММ пов'язують із власне мовленнєвими характеристиками, які передбачають процес приєднання і подальшого "ведення" співрозмовника. За М.Еріксоном, «приєднатися до реальності іншої людини, налаштуватися до її внутрішнього світу – це просто описати їй її ж дійсний сенсорний досвід: те, що вона обов'язково має відчувати, чути й бачити» [7: 147]. В такому разі зникає контроль і недовіра до дій сугестора, що дає сугеренту (об'єктові гіпнозу) змогу переконатися в істинності почутого (побаченого), іншими словами – відчутти конгруентність спілкування. Наголошено на обов'язковості предикатного характеру використовуваних слів [3: 264-269], увиразненні репрезентативної маркованості контекста, що образно "унаочнює" достовірність отримуваної інформації, уявляє її внутрішній ґештальт і чітко спрямовує психічні механізми слухача у фіксованому напрямку, не припускаючи чи радше -нівелюючи значущість власних інтерпретацій ситуації (пор. дієвість рекламних контекстів, зумовлену наявністю репрезентативної маркованості слів і відповідною активацією нейрофізіологічних складників сприйняття: *Вигляд. Дотик. Запах. Смак. Не зволікай. Відкрій «Coca-Cola» кожним зі своїх відчуттів; «Альпійські трави Біттнер». Смачні та ароматні ліки).*

Зауважимо, що для утворення плавного переходу до власне гіпнотичних індукцій до кількох сенсорнообґрунтованих тверджень додають по одному неспецифічному маркеру, сугестогенність якого визначається "переорієнтацією" внутрішнього сприйняттевого вектора із зони реальних комунікативних референтів (предикатні відповідники) на вісь імплікованих інтерпретацій, пов'язаних з процесами семантичної абстракції. М.Еріксон пропонує «починати з п'яти тверджень: чотири сенсорнообґрунтовані, а потім одне внутрішньо орієнтоване» [1: 45], що ілюструє гіпнотичну техніку "4+1", унаслідок якої «людина орієнтована всередину себе, вона адекватно відреагує на ваш вплив, бо ви обходите її свідоме мислення. У

неї немає способу відфільтрувати такі впливи чи захиститися від них» [1: 99]. У межах цього етапу Мілтон-моделі найвищого ступеня актуальності набуває явище семантичної дифузності різної етимології та утворення сенсово-ритмомелодійної континуальності мовлення, що спричиняє «утилізацію свідомості» і відкриває доступ до підсвідомих ресурсів (пор. у цьому аспекті лексикон політичних слоганів, який переважно складається з абстрактних, неспецифічних (за термінологією НЛП) лексем - *щастя, добробут, воля*).

До характерних лінгвістичних сугестогенів у межах МММ уналежнюють прості та розвинуті індукції, де останні зокрема представлені, по-перше, т.зв. перериванням патерну, що позначає «віднайдення... єдиного елемента повторюваної поведінки, який потім неочікувано переривається» [1: 92], спричиняючи стан когнітивного дисонансу. Впливову дієвість таких комунікативних стратегій психологи (С.Горін, Д.Карнегі, О.Колячков та ін.) пояснюють "умиканням" психологічного механізму неочікуваної поведінки, незбігом прогнозованої реакції співрозмовника з програмним «пакетом» комунікатора. У плані лінгвістичному ефективним є й використання стилістично маркованої лексики, семантичне наповнення якої має не збігатися (у разі прогнозованого відповідного впливу) із загальною комунікативною настановою мовця (пор. і використання таких технік у межах політичного мовлення, насамперед - чорний PR). По-друге, до актуальних розвинутих індукцій уналежнено й техніку перевантаження, пов'язану з феноменом утримання свідомістю людини до 7+-2 елементів інформації (див.праці Дж.Міллера), де сугестивний ефект може досягатися, зокрема, її надміром, бо «коли свідомі процеси людини перевантажені, ви можете надсилати інформацію просто до підсвідомості, і людина на неї відреагує» [1: 99].

Автори «Трансформацій» зазначають, що «переривання патерну та перевантаження... збігаються в тому, що надають вам способи «розклинити» досвід людини, щоб почати процес. Ви використовуєте ці методи для руйнування стану свідомості» [1: 102]. Інші техніки МММ (зокрема техніки особистої сили та складників реальності) ґрунтуються відповідно на досягненні глибинної конгруентності та утворенні двозначної рамки інформації. В останньому випадку це досягається через нанизування ситуативних описів один усередину іншого, що «перевантажує вашу свідому здібність слідувати, яке твердження до чого належить» [1: 104].

М.Еріксон, порівнюючи метамодель мови з Мілтон-моделлю, зазначав, що «вербальні патерни гіпнозу... - це інверсія метамоделі» [1: 122], «Мілтон-модель є дзеркальним відображенням метамоделі, вона являє собою спосіб утворення речень, що мають велику кількість упущень, викривлень й узагальнень» [7: 148] як експлікаторів універсальних процесів мовного моделювання, де особливої актуальності набувають характерні види синтаксичного зв'язку (полісиндетон, комплексна еквівалентність) та певні метамодельні маркери, до яких уналежнюємо щонайперше а)номіналізації (процес упущення), суть декодування яких полягає у т.зв. «трансдериваційному пошуку», коли «люди беруть слова, пропонувані вами, і співвідносять їх зі своїм власним досвідом» [1: 128], заповнюючи сенсові лакуни суб'єктивно актуальним змістом, на що звертав увагу й П.Серіо та Ю.Степанов; б)неспецифічні дієслова (процес упущення), які реалізуються у випадках пасивізації, коли редукується суб'єкт дії, та неспецифічної репрезентації, яка зумовлює неактуалізованість значущих елементів повідомлення, імплікованих у дієслівній семантиці. Природа маркерів дає змогу наголосити на специфічності їх семантики, яка, звичайно, створює і їх загальну сенсову впливовість, оскільки спричиняє дифузність, полівимірність актуальної контекстуальної ідеї (йдеться зокрема про неабсолютивні дієслова); в)вказано й про релевантність слів із редукованим референтним індексом (процес упущення), які зумовлюють ідентифікаційну нечіткість суб'єктів комунікації та пріоритет суб'єктивної інтерпретації характерних номенів, та універсальних квантифікаторів (процес генералізації), сугестогенність яких пояснено наявністю квантора спільності, що інтегрує до семантичної площини таких слів чи не всі можливі вияви ситуативних множинностей і надає тексту обмежувальної, екстенсивної модальності; г)пресупозитивне забарвлення номенів та сигнатур (процеси викривлення), де реалізація їх сенсу передбачає наявність певного попереднього «жорсткого» інваріанту змісту, який має сприйматись апріорі. Зазначено, що «заповнення одного речення різними типами пресупозицій спричиняє їх виняткову силу. Що більше пресупозицій, то важче слухачеві розплутати речення і піддати сумнівам хоч якусь із них" [1: 133]. У цьому ж аспекті наголошено на впливових потенціях певних морфологічних категорій, серед яких виокремлено 1)порядкові числівники, використання яких передбачає трансфер актуального змісту висловлення з латентного, неакцентованого семантичного центру до визначеного одиниць без значущого сенсового навантаження, що графічно можна зобразити як $X > (1) > (2)$, де X - латентний семантичний центр висловлення, а (1), (2) - відволікаючі сенси, які і можуть реалізуватися у вигляді зазначеного порядкового числівника; 2)дієслова на позначення ментальної дії та темпоральних меж дії; 4) характерні прислівники (*необхідно, ясно, очевидно* та ін.), які актуалізують позараціональне сприйняття інформації, оскільки передбачають неактуальність логічної перевірки її сенсових складників та невизначеність джерел об'єктної інформативності. У такому разі сприйняття повідомлення набуває ознак евідентності, а «наявність у знанні моментів очевидного в основному змісті за наявності також і неясного, невідрефлектованого характеризує знання як достовірне» [8: 123], що, нівелюючи логіку таких висловлень, активує їх впливову експансію. Наведене дає змогу

твердити про чи не наскрізну сугестивну потенцію морфологічної парадигми; г) у межах МММ виокремлюють і певні синтаксичні конструкції, до яких зокрема уналежнюємо й характерні для метамодельних процесів дисторції явища комплексної еквівалентності, каузативні відношення, "читання думок" тощо.

Розглянуті патерни гіпнотичного спілкування (метамодельні елементи та загальні техніки) не вичерпують усієї лінгвістичної амплітуди Мілтон-моделі. Додатково М.Еріксон виокремлює й низку непрямих гіпнотичних патернів, серед яких 1) вмонтовані команди - приховані накази, які можна назвати ефемізованими примушуваннями, вміщеними у більшій за структурою вербальній комплексі, що дає змогу уникнути використання агресивної імперативності; 2) вмонтовані питання, співвідносні із вмонтованими командами. Власне питання, спрямоване на отримання певних відомостей про слухача, тоді не ставиться прямо, а інтегрується до більшої структури, де основна акцентована частина (як правило, це головне речення) відволікає увагу слухача на інші семантичні сегменти, "визволяючи" дійсно значущу частину з-під аналітичного контролю співрозмовника; 3) розмовні постулати, що репрезентують такі формулювання запитань (прохань), які вже містять потрібну реакцію без прямого прохання щодо неї (пор.: *Що вам найбільше подобається у вашому улюбленому йогурті "Данон"?*); 4) неоднозначність, яка є ознакою комунікативної девіантності, навпаки, високо цінується в сугестивних контекстах, оскільки зумовлює невідомі оброблення інформації, співвідносне з впливовою еспансією. Узагальнено всі випадки неоднозначності можна класифікувати таким чином: 1) фонологічна неоднозначність, яку детермінує артикуляційно-акустична подібність мовленнєвих одиниць, 2) семантична неоднозначність, що зокрема спричиняє необхідність суб'єктивного заповнення сенсових лакун об'єктивного змісту (див. метамодельні есплікатори), 3) синтаксична неоднозначність, реалізована через варіативні семантичні зв'язки між елементами повідомлення тощо. Отже, Мілтон-модель мови містить систематизовану амплітуду сугестогенних номенів і сигнатур, використання яких у різноманітних комунікативних жанрах спричиняє їх впливову активність. Ідентифікація зазначених маркерів та усвідомлення специфічності процесів їх психолінгвістичного і нейрофізіологічного декодування уможливує подальше конструювання коректних дискурсів, а комплексний характер Мілтон-моделі дає змогу використовувати відповідні техніки й технології в дискурсних конгломератах (державне управління (див. [5]), PR, іміджологія та ін. галузі), оскільки враховує концептуальні складники взаємодії, становлячи підґрунтя для досягнення емпатичної комунікації, що увиразнює необхідність подальших досліджень у цьому аспекті. Вважаємо, що усвідомлення загальної "лінгвістичної механіки" впливу уможливить адресантно-адресатну конекцію, зумовлюючи високий рівень моделювальної активності відповідних жанрів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бэндлер Р., Гриндер Д. Трансформэйшн. – Сыктывкар: Флинта, 1999. – 296 с.
2. Бэндлер Р., Гриндер Д. Шаблоны гипнотических техник Милтона Эриксона с точки зрения НЛП. – Симферополь: Реноме, 1998. – 208 с.
3. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. - Одеса: Астропринт, 2001. – 344 с.
4. Ковалевська Т.Ю. Метамодельна кваліфікація мови в нейролінгвістичному програмуванні // Записки з українського мовознавства. - Вип. 13. – Одеса: Астропринт, 2003. – С.3-7.
5. Ковалевська Т.Ю. НЛП у сфері державного управління: комунікативні перспективи // Актуальні проблеми державного управління: 36. наук, праць Одеського регіонального інституту державного управління. – Вип. 2 (26). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – С.232-237.
6. Коломийцева О.А. Лингвистический аспект психотерапевтического воздействия А.М.Кашпировского // Психотерапевтический и духовный феномен Кашпировского. Материалы 1-й Украинской научно-практической конференции. – К., 1991. – С. 124-139.
7. О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в НЛП. – Челябинск: Версия, 1997. – 256 с.
8. Петрушенко В.Л. Епістемологія як філософська теорія знання. - Л.: Львівська політехніка, 2000. – 296 с.
9. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории (Проблемы палеопсихологии). – М: Мысль, 1974. – 487 с.
10. Реклама. Словник термінів. -К.: Всеукраїнський фонд сприяння розвитку книговидавництва та преси, 1998. – 207с.
11. Різун В.В. Маси. Тексти лекцій. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003. – 148с.
12. Черепанова І.Ю. «Ангельський огонь»: Красные PR России. – М.: КСП+, 2003. – 928с.
13. Черепанова І.Ю. Дом колдуньи. Суггестивная лингвистика. – СПб.: КСП+, 1996. – 416с.
14. Черепанова І. Заговор народа. Как создать сильный политический текст. –М.:КСП+, 2002.– 464с.
15. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М: ИТДГК "Гнозис", 2004. – 326с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Ковалевська – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Одеського національного університету ім.І.І.Мечникова.

Наукові інтереси: сугестивна лінгвістика, нейролінгвістичне програмування.

СУЧАСНІ МОВНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МОВНУ НОРМУ УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ

Андрій НІКОЛЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглянуто сучасні мовні процеси, глобалізацію як тотальне зоднаковіння, наближення до джерел інформації і пов'язаних із ними комунікативних систем, як одна з головних ознак сучасних інформаційних процесів, що спричинює посилення міжмовної та міжкультурної взаємодії, наслідком якої є взаємопроникність національних медіадискурсів для чужомовних елементів.

The article analyzes the current language evolution, globalization as a means of unification, the access to information tools and communicative systems as the major force of contemporary information processes to contribute to the strengthening of inter- language and –cultural feedbacks resulting into penetration of foreign lexical items into national media discourses.

Якої б теми ми сьогодні не торкнулися, ми обов'язково зіткнемося з проблемами глобалізації. Вони скрізь: в економіці, політиці, кіно, спорті [1; 4; 7; 8; 17; 19; 22; 26]. Футбольний вболівальник не може не помітити, що найкращі футбольні клуби вже давно стали інтернаціональними.

Якщо розглянути проблему глобалізації детальніше, то можна було б сказати, що вона охоплює такі три аспекти: 1) Глобалізація не є лише пасивним споживанням чи прямою рецепцією всього того, що інтерферує зі “світового центру” до “світової периферії” (товарів, артефактів, поведінкових стилів, розмаїтих смислоносних форм та тощо), але й їх модифікацією, їх реінтерпретацією, їх поєднання у різні конфігурації на локальному рівні; 2) Функціональна та структурна асиметрія центру та периферії призводить до появи певних структурних течій; 3) Глобалізація призводить не лише до тотальної уніфікації (принаймні на рівні екстеріорної – чи предметно вираженої – культури), але й до загострення окремих етноцентризмів.

Глобалізацію як тотальне зоднаковіння дійсно геніально передбачив ще на початку 30-х років Карл Ясперс. Зокрема у відомому трактаті “Духовна ситуація часу” [1932] він писав: “Об'єднання людей земної кулі спричинилося до процесу нівелювання, який ми споглядаємо з жахом. Цього нівелювання прагнули, наче воно створює об'єднання людей. Одяг всюди однаковий. Ті ж самі манери, танці, однаковий спорт, однакові модні вирази. Раси змішуються. Культури, що склалися історично, відриваються від власного кореня і спрямовуються у світ технічно обладнаної економіки. Цей процес лише розпочався, але кожна людина, навіть дитина, втягнута у нього” [24: 339].

Одночасність, паралельність процесів соціокультурної диференціації для багатьох західних вчених здається чимось парадоксальним. Доволі багато дослідників глобалізації гадають, що етнокультурне розмаїття врешті-решт буде звужене чи зредуковане у спосіб глобальної гомогенізації культури. Із відоміших соціальних антропологів здається тільки Ульф Ганнерш та визначний вчений Джонатан Фрідман розглядають глобалізацію як прикмету сучасного суспільного розвитку [27: 23].

Процес глобалізації впливає на розвиток мов, а отже призводить до появи в мові великої кількості запозичень. Запозичення – елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.) який було перенесено з однієї мови до іншої. Зазвичай запозичуються слова, а рідше – синтаксичні та фразеологічні вирази [28: 48-59]. Запозичення пристосовуються до системи мови-позичальниці, а іноді настільки нею засвоюються, що іншомовне походження таких слів не відчувається носіями мови та виявляється лише за допомогою етимологічного аналізу. Це стосується, наприклад, таких запозичень з тюркських мов (тюркізмів) як гарбуз, “кавун”, “отара”, “козак”.

На відміну від таких повністю засвоєних запозичень, так звані іноземні слова зберігають сліди свого іншомовного походження у вигляді звукових, орфографічних, граматичних та семантичних особливостей. Іноземні слова зазвичай відносяться до спеціальних галузей знань або виробництва. Іноді вони позначають властиві чужим народам чи країнам поняття (етнографізми, регіоналізми, екзотизми). Такі слова тлумачаться словниками іншомовних слів або включаються до звичайних тлумачних словників [4; 8; 29].

Оскільки запозичення є результатом тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування, то запозичення займають значне місце у лексиці багатьох мов. Підсилена взаємодія мов при зростаючій ролі культурних та економічних зв'язків між народами та країнами, а також як наслідок процесу глобалізації, призводить до виникнення особливого шару запозичень, що йменуються інтернаціональними словами (інтернаціоналізмами). В українській мові прикладами таких слів є “комітет”, “проект”, “інфляція” та інші. Канали запозичень можуть бути як усні (на слух), так і письмові (за літерами). Якщо слово входить до мови іншого народу з одночасним запозиченням нового предмета чи поняття, то значення цього слова не міняється; але у випадку входження нового слова у якості синоніма до вже існуючого у мові слова між цими синонімами відбувається розмежування значень та спостерігаються зсуви у первісній семантиці. Такі запозичення іноді називають “проникненнями” [7: 236-239; 9: 72].

Для будь-якої державної мови медіадискурс є одним із найдинамічніших мовних контекстів, де постійно з'являються інновації: лексичні новотвори, семантичні неологізми, реанімовані архаїзми, перифрази, крилаті вислови, запозичення з інших мов [2; 10; 12; 13; 16]. Український медіадискурс тут не є винятком, адже в ньому концентрується все, що відбиває різні сфери діяльності. Лише в останні півтора-два десятиліття у мові ЗМІ зафіксовано такі інновації, як “кучмізм”, “дімократія”, “дерибан”, “губернатор”,

“піратство”, “піар”, “бізнес-план”, “бізнесовець”, “VIP-жінка”, “глобальне павутиння”, “українська залізна леді”, “маємо те, що маємо”; “хотіли як краще, а вийшло як завжди” [17].

У медіадискурсі мовна норма постійно піддається випробуванню, зіштовхуючись із тим, що до неї не входить, але із часом може набути нормативного характеру чи залишитися поза нормою.

Починаючи з 70 – 80-х років ХХ ст. медіадискурс розвинених мов світу демократизується та еволюціонує у бік розмовності, причому ця тенденція спостерігається не тільки в усному, а й у писемному мовленні ЗМІ, в якому розмовні елементи, так звані колоквиалізми, здобувають дедалі більшу перевагу над книжними. Подібні явища сьогодні притаманні й українському медіадискурсу.

Наближення до джерел інформації і пов'язаних із ними комунікативних систем, як одна з головних ознак сучасних інформаційних процесів, спричинює посилення міжмовної та міжкультурної взаємодії, наслідком якої є взаємопроникність національних медіадискурсів для чужомовних елементів. Однак, за умов глобалізації потужні комунікативні системи, наприклад, англійська та російська, мають більше шансів для поширення власних мовленнєвих стереотипів – стандартних знаків для вираження понять та ситуацій, зважаючи на те, що вони функціонують за межами національних територій і користуються підтримкою значної кількості двомовців у різних країнах світу. У зв'язку із цим постає проблема захисту менш потужних комунікативних систем, до яких належить і українська, задля збереження їхньої національної самобутності. Під комунікативною системою ми розуміємо сукупність дискурсів, які забезпечують внутрішню національну та міжнародну спілкування у межах певного соціуму. Комунікативна система може включати як одномовні, так і різномовні дискурси. У такому контексті медіадискурс виглядає як особлива комунікативна підсистема, своєрідний інтертекст, у якому взаємодіють фрагменти різних дискурсів, зокрема, політичного, економічного, юридичного, військового, спортивного, мистецького тощо, адже саме медійний дискурс прагне охопити всі сфери суспільного життя.

У будь-якому національному медіадискурсі завжди присутній іншомовний компонент, особливо у тій його частині, яка виходить назовні, у міжнародну інформацію. Питання полягає у ступені присутності цього компонента, у пропорціях власних та іншомовних виражальних засобів, які формують медіадискурс. Якщо, наприклад, для позначення місця події та її учасників треба вжити чужомовні елементи, то в цьому не буде нічого не природнього. Так само природним є вживання чужої назви національної реалії, коли йдеться про життя, культуру та побут інших народів (пор., “лорд”, “бундестаг”, “корид”, “сомбреро”). Нарешті, поширення є використання чужомовного слова на позначення нового концепту, раніше невідомого носіям мови-рецептора (пор. “маркетинг” – організація виробничо-збутової діяльності підприємства), або для понятійної диференціації вже зафіксованого концепту (пор., “консультування” – “ділове консультування” – “консалтинг”).

Як бачимо, останній тип запозичень відбиває зміни у концептуальній картині світу нації. Засвоєння іншомовного слова часто відбувається внаслідок взаємодії зовнішнього чинника із внутрішнім, яким є одночасна потреба у номінації та економії мовних зусиль. Так, до української мови прийшли запозичені терміни “комп'ютер”, “імпічмент”, “хіт” (англ.), “маржа”, “транш” (фр.). Сьогодні навряд чи хто буде пропонувати не вживати їх, використовуючи у всіх контекстах замість них питомі слова або старі й нові описові перифрази типу електронно-обчислювальна машина (ЕВМ), відсторонення високо посадовця від влади, найпопулярніша пісня, різниця ставок/курсів, частина фінансових зобов'язань. Такий самий процес відбувається і зі спортивними термінами.

Особливо багато запозичень у спорті, у тому числі у футбольній лексиці. Аналіз матеріалів українських спортивних репортажів за останній час дає багаті приклади запозичень футбольної лексики з англійської мови. Розглянемо деякі приклади:

Єдине, що виходило у команди добре, так це розіграш стандартних положень. По кутках вони повністю обіграли супротивника – 8:0.

В цьому реченні були вжиті наступні футбольні терміни, запозичені з англійської мови:

“корнер” (англ. corner) – кутовий удар;

“стандарт” (англ. standard) – зведення багатьох видів продовження атаки до одного типового, що дозволяє більш раціонально організувати виконання.

При цьому, якщо перший термін вживається тільки знатоками футболу, то другий (стандарт) має ще й інше значення – “норма, зразок, мірило” і давно увійшов в українську мову [17: 828].

Ще один приклад: *Розумний, хоча й ризиковий, диспетчер Сайве скинув м'яч направо.*

Слово “диспетчер” запозичене з англійської мови (англ. dispatcher) та означає – гравець, який організовує дії своєї команди, веде гру [17: 248].

Часто в коментарях зустрічається слово “пенальті” (англ. penalty – покарання). У футболі – штрафний удар у ворота суперника з відстані 11 метрів; одинадцятиметровий штрафний удар [17: 647]. Наприклад, у реченні з коментаря матчу “Динамо” – “Металіст”: “А потім був пенальті...”.

Аутсайдер нинішнього чемпіонату знову програв, причому зробив це не без допомоги своїх же гравців. Автогол на 55 хвилині забив хавбек команди...

В цьому прикладі вжиті наступні слова з англійської мови:

“аутсайдер” (англ. outsider – сторонній) – команда або спортсмен, що посідають останнє місце в турнірній таблиці [17: 40].

“хавбек” (англ. half-back – напів + захисник). У футболі, хокеї – гравець середньої лінії, який грає у півзахисті [17: 914].

Ліберо Металіста виніс м'яч в аут. Після подачі м'яча, виконавши нехитру комбінацію, гравці Динамо вивели Шацьких один на один з голкіпером. І той не схибив, поклавши м'яч точно в лівий кут. Але рефері не зарахував цей гол, тому що вважав, що форвард Динамо був у офсайді.

У наведеному прикладі окрім терміна “ліберо” латинського походження (лат. libero) – футболіст, що страшує дії своїх товаришів по обороні, багато слів запозичено з англійської мови:

“Аут” (англ. out – поза, зовні). У спортивних іграх – положення, коли м'яч (шайба чи ін.) перелетів за межу, яка визначена правилами гри.

“Гол” (англ. goal – ворота, мета). У футболі, хокеї, регбі та деяких інших спортивних іграх – очко, що отримує команда за кожний забитий у ворота суперника м'яч (шайбу) [17: 202].

“Голкіпер” (англ. goalkeeper, воротар + кеер – тримати, захищати). У футболі, хокеї, регбі, ватерполо тощо – гравець, який захищає свої ворота від потрапляння в них м'яча, шайби; воротар [17: 202].

“Рефері” (англ. referee – доповідаю, повідомляю) – суддя спортивних змагань із боксу, ... з футболу, тенісу, хокею [17: 763].

“Форвард” (англ. forward – передній) – гравець спортивної команди (у футболі, хокеї, бейсболі тощо), який атакує противника, щоб забити м'яч, шайбу в його ворота; нападаючий [17: 905].

“Офсайд” (англ. off side=off – поза і side – край, сторона) – деяких командних спортивних іграх (футболі, хокеї) положення “поза грою”, коли гравець опиняється у вигідній позиції щодо суперника, але здобуває її з порушенням правил гри [17: 618].

Отже, є цілком виправдані запозичення, які концептуально збагачують мову, що сприймає їх, і попри зовнішню екзотичність (адже їхня фонетична форма залишається чужою для української мови) мають право на вживання і входження до нормативного словника. Інша річ, на якому шаблі цього словника вони розташуються. Це залежатиме, насамперед, від ступеня поширення концепту, який позначається словом, а відтак – його частотності у мовленні.

Відомо, що нормативний словник будь-якої мови охоплює три основні рівні: книжний, нейтральний та розмовний, причому останній відбиває не весь розмовний спектр, а тільки ту його частину, яка входить до літературної норми, тобто вважається розмовно-літературною. З погляду такої стратифікації, одні із запозичених іноземних слів (ксенізмів) на сьогодні є нейтральними (“комп'ютер”, “імпічмент”), інші, як спеціальні терміни, залишаються книжними (“маркетинг”, “маржа”, “транш”), треті зберігають статус розмовних одиниць (“піар”, “хакер”, “хіт”).

Слід зазначити, що кордони між стилістичними рівнями (стратами) норми, так само як і кордон між нормою і ненормою, є відкритими. Під впливом мовних та позамовних чинників (комунікативно-когнітивні потреби мовців, мовна інтерференція, статистичний тиск уживання, мовна мода) одиниці різного походження, у тому числі іншомовного, можуть змінювати своє маркування у словнику, переходячи з вищого або нижчого стратів до нейтрального.

Багато іноземних слів, які вільно вживаються не лише у спеціальному, а й у медіадискурсі, не зареєстровано у словниках, що створює проблему їхнього розуміння і правильного тлумачення. Якщо, наприклад, терміни “маржа”, “маркетинг” зареєстровано в Універсальному словнику-енциклопедії, то термін “транш” у ньому не зафіксовано, хоча частотність уживання терміну в українському медіадискурсі є достатньо високою (напр. новий власник “Криворіжсталі” компанія “Міталстіл” готова сплатити повну вартість комбінату одним траншем – з радіоновин).

Деякі тлумачення запозичених слів, які подаються у словниках, виглядають застарілими. Той же УСЕ дає, наприклад, таке тлумачення терміну “імпічмент”: в англосаксонському праві процедура притягнення до відповідальності найвищих посадових осіб держави. При цьому не зазначено, що термін вживається і в українському конституційному праві [див. статтю 111 Конституції України].

Запозичення, потрібні для збагачення концептуальної картини світу української мови, інтегруються до її лексико-семантичної системи, беручи граматичні ознаки роду, числа, відмінку за її моделями. Про вищий ступінь такої інтеграції свідчить формування власної словотвірної парадигми, яка завжди є ознакою розширення лексичної валентності й, відповідно, сполучуваності ксенізму: (пор., “комп'ютер” – “комп'ютерний” – “комп'ютеризація” – “комп'ютерник”).

Однак, дискурс українських ЗМІ сьогодні рясніє не тільки потрібними і вже асимільованими запозиченнями. У ньому спостерігається багато такого, без чого можна було б цілком обійтись і що жодним чином не вписується у літературний стандарт нашої мови. Явище надмірного вживання ксенізмів (передусім англо-американізмів та русизмів) набуло в останні роки такого розмаху, що поставило під сумнів саме існування подібного стандарту в медіадискурсі. Це явище характеризує також рівень культури мовлення та якість двомовності/багатомовності тих, хто покликаний підтримувати стабільність літературної норми власної мови. З одного боку, можна вітати зростання кількості двомовців/багатомовців, які, крім

української, користуються однією/двома (або більше) іноземними мовами. З іншого боку, як свідчать численні випадки з мовленнєвої практики, рівень двомовності/багатомовності часто є невисоким, що призводить до змішування мов, надання одній з них (як правило, іноземній) переваг перед першою, рідною мовою (так званий вертикальний білінгвізм). За цих умов відбувається контамінація або засмічення українського мовлення внаслідок невиправданого вживання чужомовних елементів. Саме цим можна пояснити появу у медіадискурсі великої кількості іношомовних запозичень, які не тільки не збагачують українську мову, а, навпаки, руйнують її самобутність. Наведемо кілька прикладів:

На майдані відбувся неабиякий перформанс.

У програмі "Ньюзмейкер" візьме участь Прем'єр-міністр України.

Її месидж не було почуто.

Ми продовжуємо спілкуватися з вами в онлайн-режимі.

У передачі "Музньоюз" ви почуєте кращі хіти тижня.

Топ-новина тижня – продаж Криворіжсталі.

Нам треба активніше промотувати Україну [з теле- та радіопередач].

Як видно з наведених прикладів, на загальну кількість 43 повнозначних слів припадає 8 екзотичних слів англійського походження, що становить 18,6%. Для розвиненої мови такий відсоток завеликий.

Зрозуміло, що будь-який суржик, чи українсько-англійський, чи українсько-російський, не може претендувати на статус норми, оскільки руйнує системи обох контактуючих мов. Особливо потерпає мова-сприймач суржикізмів, позаяк їй нав'язується нездатність обходитися власними виражальними засобами для опису звичайних ситуацій і позначення звичайних, давно відомих концептів. Це породжує комплекс меншовартості у носіїв такої мови. Свого часу українців переконували у другорядності їхньої мови стосовно російської. Тепер спостерігаємо тенденцію до надання переваг англійській мові у контактах з українською. Обидва явища негативно впливають на мовну свідомість українців.

Світовий досвід учити, що розвинена мова цілком здатна захистити себе від суржикізації під впливом інших мов. Тут не треба боятися такого поняття, як "захист національної мови". Адже його не бояться, наприклад, у Франції, де термін "захист" узаконено у сфері мовної політики, хоча французькій мові ніщо не загрожує. Сьогодні захисту потребує українська мова, і для цього потрібні політична воля та реальні інструменти мовної політики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аршинов В.И., Свирский И.Я. Синэргетическое движение в языке.// Самоорганизация и наука: опыт философского осмысления. М., 1994. – 360 с.
2. Бабич Н.Н. Основы культуры мовлення. – Львів, 1990. – С. 117.
3. Берк П. Историческая антропология и новая культурная история/Пер. с англ./НЛО. 2005. № 75. С. 68 – 69.
4. Гачев Г. Национальные образы мира.//Вопросы литературы. М., 1987. – 455 с.
5. Гажева И. Плаговая метафора как средство формирования языковой картины мира.//Язык. Культура. Взаимопонимание: Материалы международной научной конференции. – Л., 2002. – 239 с.
6. Касевич В.Б. Язык и знание.//Язык и структура знания. М., 1990. – 387 с.
7. Кислюк Л.П. Нові англійські запозичення і термінологія.//Українська термінологія. – Львів, 1992. – С. 236 – 239.
8. Кошкарова Н.Н. Заимствование и интерференция как процессы взаимодействия языков.//Языковые и культурные контакты различных народов: Сборник материалов Всероссийской научно-методической конференции, июнь 2001г./Приволжский Дом знаний – Пенза, 2001. – С. 51 – 52.
9. Кошкарова Н.Н. К определению понятий "экзотизм", "варваризм", "иноязычное вкрапление".//Уральские лингвистические чтения: Материалы ежегодной региональной научной конференции, 3-4 февраля 2004 г./Урал.гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2003. – С. 72.
10. Лапшина М.Н. Семантическая эволюция английского слова (изучение лексики в когнитивном аспекте).- СПб.: Изд-во СПбГУ, 1998. – 160 с.
11. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Изд. 3-е. М., 1992. – 165 с.
12. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. СПб., 1997. – 272 с.
13. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания. М., 1988. – 371 с.
14. Словник іношомовних слів/Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. К.: Наук. Думка, 2000. – 539 с.
15. Сорокин Ю.А. Этническая конфликтология (Теоретический и экспериментальные фрагменты). Самара, 1994. – С. 73 – 89.
16. Струганец Л.В. Культура мови: Словник термінів. – Тернопіль, 2000. – С.38.
17. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів/За заг. ред. Д-ра філол. Наук, проф. В.В.Дубічинського. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 1008 с.
18. Тевено Л. Креативные конфигурации в гуманитарных науках и фигурации социальной общности/Пер. с фр./НЛО.2006. №77. С. 289 – 296.
19. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991, – с.288 – 418.
20. Forceville C. Pictorial Metaphors in Advertising. London. Routledge. 1998. – 273 p.
21. Hannerz U. Transnational Connections. Culture, People, Places. – London and New York, 1998. – P. 23.
22. Hannerz U. Double Creolizing// To Make the World Safe for Diversity. Towards an Understanding of the Multy-Cultural Societies. Ed. By Eke Daun, Billy Ehn, Barbro Klein, Stockholm, 1992. – P. 48 – 59.
23. Hannerz U. Cross-national Connections. London, 1998. – 356 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрій Ніколенко – кандидат філологічних наук, професор кафедри англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: лексична система сучасної англійської мови та її вплив на розвиток східно-слов'янських мов.

КОМУНІКАТИВНІ ТА СТАТУСНО-РОЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ДИСКУРСУ

Олена ДОЦЕНКО (Київ, Україна)

Статтю присвячено актуальній проблемі сучасної лінгвістики – основним комунікативним та статусно-рольовим характеристикам учасників судового дискурсу, які визначаються регламентованістю, статусною маркованістю, діалогічністю судової комунікації.

The article is dedicated to the actual problem of modern linguistic – the main communicative and status-role characteristics of court discourse participants, which are determined by the regulation, status marking and dialogical character of court discourse.

Сучасна лінгвістика, позначена стійкою тенденцією до антропоцентризациї, рясніє науковими дослідженнями функцій і соціально-демографічних, психологічних, комунікативних, інших особливостей учасників спілкування. Цій проблемі присвячено роботи багатьох учених: Н.Д. Аругюнової, Г.І. Богіна, В.І. Карасика, Л.П. Крисіна, Г.Г. Почепцова, І.П. Тарасової, І.П. Сусова, Т.Г. Винокур та інших. Однак, незважаючи на пильну увагу мовознавців до прагматичного аспекту спілкування, досі недослідженими залишаються комунікативно-прагматичні особливості учасників судового дискурсу.

Учасники будь-якого комунікативного процесу є носіями, “з одного боку, типізованих, узагальнених рис свого народу, своєї культури і свого соціального середовища, а з другого боку – особистого досвіду, знань, думок, уподобань, оцінок, ставлень. Кожна мовна особистість, як відомо, має власний лексикон, граматикон, прагматикон” [13: 57]. Урахування особливостей впливу окреслених чинників на організацію спілкування дуже важливе, особливо якщо йдеться про такий складний з погляду психоемоційного напруження та законодавчої регламентації тип дискурсу, як судовий. Усі елементи його прагматичної структури безпосередньо пов’язані з комунікантами: 1) тематична складова спілкування визначається причетністю учасників судових слухань до тієї чи іншої життєвої ситуації, що стала предметом судового розгляду; 2) мотив як “спонукальна причина” [13: 58] і мета “як прагнення досягнути результату повідомлення, в якому актуалізується (за допомогою темо-ремного членування і референції) певний проміжок предметної та мисленнєвої картини світу” [13: 58], наприклад, для свідків і експертів як незацікавлених учасників судового дискурсу в ході слухань типове інформативне спілкування, тобто відтворення за допомогою мовних засобів того, що стало об’єктом ненавмисного або спеціального спостереження, а метою комунікативних дій захисника чи обвинувача є наведення аргументів для підтвердження власної правової позиції і вплив на рішення суду; 3) вибір способу мовного оформлення повідомлення. Щоправда, судовий комунікативний процес, а отже, й функції його учасників, регламентується процесуальним законодавством. Зокрема нормативними актами визначено послідовність комунікативних дій у межах судового засідання, загальну структуру виступів учасників процесу тощо.

Учасники судового дискурсу залежно від типу процесуальної дії почергово виконують одну з комунікативних ролей: адресанта чи адресата. Особливості спілкування в залі суду, його законодавча і традиційна регламентація визначають специфіку зміни комунікативних ролей під час судового засідання. За класифікацією М.В. Колтунової, яка виділяє регламентоване, організоване та спонтанне спілкування, судовий дискурс можна розглядати як регламентований, оскільки він характеризується [5: 94]: 1) суворою офіційною ситуацією спілкування; 2) “рольовим спілкуванням, що базується на стандартних рольових експектаціях, високим ступенем стереотипності комунікативної поведінки” [5: 94]; 3) “жорсткою формалізацією сценарію” [5: 94] (весь судовий процес розгортається за відповідними процесуальними кодексами, які доволі точно описують послідовність комунікативних дій); 4) “регулюється соціокультурними конвенціями ділового спілкування й організаційними нормами” [5: 94] (у нашому випадку ці норми регламентується Кримінально-процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України); 5) “визначеною мовленнєвою активністю” [5: 94] (норми процесуальних кодексів установлюють тип поведінки і тих учасників судового дискурсу, які виконують мовленнєві дії, і тих, хто лише пасивно сприймає те, що відбувається в залі суду. Наприклад, ст. 163 (“Обов’язки присутніх у залі судового засідання”) Цивільного процесуального кодексу визначає такі правила поведінки, зокрема комунікативної, учасників судових процесів: “Всі присутні в залі судового засідання при вході до нього суду повинні встати. Рішення суду всі присутні в залі заслуховують стоячи. Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, перекладачі звертаються до суду та дають свої показання і пояснення стоячи. Відступ від цього правила допускається з дозволу головуючого. Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, перекладачі, а також всі присутні в залі судового засідання громадяни повинні додержувати в судовому засіданні встановленого порядку і беззаперечно підкорятись відповідним розпорядженням головуючого”; 6) “фіксована зміна комунікативних ролей”, також передбачена процесуальним законодавством: “Після доповіді справи суд заслуховує пояснення позивача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, відповідача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, а також інших осіб, які беруть участь у справі. З урахуванням конкретних обставин справи суд може встановити інший порядок дачі пояснень сторонами та надати їм право на додаткові пояснення. Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, можуть ставити

запитання один одному” (ст. 180 “Пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі” Цивільного процесуального кодексу).

“Фіксована зміна ролей, – зазначає М.В. Колтунова, посилаючись на роботу Ю. Скребнева [11], – характерна для підготовленого мовлення. Це передбачає, безумовно, добровільне передання мовленнєвої ініціативи в межах жорстко визначеного сценарію, мовленнєвий автоматизм, який виявляється в обмеженості репертуару комунікативних ходів” [5: 95]. Ступінь підготовленості мовлення адресантів у судовому процесі залежить від їх професіоналізму, статусу, рівня юридичної компетенції, жанру, який така особа репрезентує в ході судових слухань. Наприклад, виступ прокурора у кримінальній справі готується протягом досудового та судового слідства, а промова адвоката – впродовж ще й виступу обвинувача; обвинувальний висновок, який прокурор виголошує (читає) на початку стадії судового слідства, готується органами досудового слідства; виступи свідків можна вважати частково підготовленими, оскільки особа, запрошена свідчити у певній справі, володіє відповідною інформацією, однак вона не завжди може передбачити, які запитання їй ставитимуть судді й зацікавлені учасники слухань.

Важливим чинником організації спілкування в судовому процесі є врахування особливостей адресата. Узагальнюючи типології адресатів повідомлення, розроблені Г.Г. Почепцовим [9: 11-15] і Н.І. Формановською [13], можна констатувати, що у судовому дискурсі беруть участь: 1) власне адресат, до якого спрямоване висловлення (суддя, судді); 2) непрямий адресат як активний учасник комунікативного процесу, до якого, однак, мовлення не звернене безпосередньо. Таку функцію виконують процесуальні опоненти у ситуаціях, коли мовець звертається до суду, наприклад, прокурор активно сприйматиме адресовану судді промову адвоката, щоб визначити в ньому суперечливі моменти, щодо яких можна буде виступити з реплікою; 3) спостерігачі – тобто пасивні учасники спілкування (присутні у залі суду); 4) адресат-ретранслятор, який повинен передати інформацію справжньому адресатові (перекладач).

Відповідно до норм організації спілкування під час судових засідань, визначених процесуальним законодавством, усі виступи під час розгляду справ адресуються суддям, а отже, саме вони виконують у межах судового дискурсу комунікативну функцію власне адресатів. Як зауважує З.В. Макарова, доповідачеві “зі складом суду встановити контакт значно легше, ніж з рештою аудиторії. По-перше, суд зобов’язаний вислухати судового оратора. (На жаль, є судді, які під час судових дебатів не слухають тих, хто виступає, що є і порушенням закону, і порушенням норм судової етики). По-друге, склад суду, як правило, буває більше чи менше відомим, особливо голова у справі. Однак тут виникають і певні труднощі для ораторів, оскільки суд також добре знає прийоми його ораторської майстерності й звук до них, тому судовому ораторові доводиться кожного разу шукати нові способи впливу на суддів” [8: 148]. Так само обізнаним є судовий оратор і з комунікативними характеристиками процесуального опонента, що дозволяє йому використовувати оптимальні методи аргументації, мовні засоби сугестивного впливу.

Непрямі адресати в судовому дискурсі включені в ситуацію спілкування, тобто активні учасники спілкування знають, що їх слухають, і враховують це. Такими непрямыми адресатами є процесуальні опоненти, зобов’язані враховувати аргументи іншої сторони й реагувати на них у своїх виступах різних жанрів. У відкритих резонансних процесах непрямыми адресатами можуть ставати журналісти, які висвітлюватимуть хід судових слухань.

Пасивними адресатами в судовому дискурсі є присутні у залі суду громадяни. Проте іноді такі пасивні адресати набувають статусу непрямих адресатів. Це трапляється в судових процесах, які, крім правової, виконують ще й виховну функцію. Йдеться про виїзні судові засідання, які проводилися у навчальних закладах, на підприємствах тощо з метою профілактики злочинів і правопорушень, що ставали об’єктом судових розглядів. Показовими також були судові процеси в Україні кінця 2004 – початку 2005 року, коли слухання у справах про неправомірність дій Центральної виборчої комісії на виборах Президента України транслювалися через телебачення та радіомережу. Зважаючи на можливість впливу на громадян України – майбутніх виборців, учасники цих судових процесів надзвичайно активно враховували чинник такого непрямого адресата. Останній приклад цікавий ще й тим, що непрямий адресат не був присутнім у залі суду.

Адресат-ретранслятор у судовому дискурсі має низку специфічних ознак, які відрізняють його від ретрансляторів у інших ситуаціях спілкування. В.І. Карасик так характеризує цей тип адресатів: “У комбінації з вектором соціального статусу можливі два типи ретрансляторів: ретранслятори, що виражають волю та думку вищих інстанцій, і ретранслятори, які виступають як представники нижчих інстанцій” [4: 138]. Такий спосіб спілкування типовий для ділового субординованого мовлення. Перекладач як ретранслятор у судовому засіданні має різновекторну спрямованість, причому на паритетних засадах, а не на засадах субординації, оскільки він відповідно до процесуального законодавства зобов’язаний “правильно робити потрібний в судовому засіданні переклад”, про що його інформує голова в судовому засіданні та попереджає “його про відповідальність за статтею 384 Кримінального кодексу України за завідомо неправильний переклад” (ст. 285 Кримінально-процесуального кодексу). Причому переклад може здійснюватися не лише з однієї мови на іншу. За статтею 270 “при допиті німого або глухого запрошується особа, яка розуміє їх знаки”.

Організація спілкування учасників судового дискурсу є результатом історичного розвитку соціальної ієрархізації суспільства. Причому саме в судовій комунікації, на відміну від усіх інших форм мовленнєвої взаємодії, реалізуються протилежні вектори статусно-рольових відношень: на рівні вищій / нижчий за професійно-комунікативним статусом протиставляються, наприклад, суддя й адвокат, прокурор, позивач, відповідач, експерт тощо, прокурор і підозрюваний; на рівні “свій / чужий” маємо протиставлення процесуальних опонентів (захисника й обвинувача, позивача і відповідача, потерпілого та підозрюваного). Крім того, можна вести мову і про рівних за статусно-рольовими показниками учасників судового дискурсу, наприклад, представники позивача чи відповідача в цивільних, господарських та адміністративних справах, які підтримують спільні вимоги, висунуті у позовній заяві. Проте для судового дискурсу типово явище, яке можна визначити як перепинення рівноправного спілкування, тобто свідоме, цілеспрямоване виведення за межі комунікативного процесу осіб з метою усунення можливості впливу інформації, виголошеної в залі суду, на бачення й оцінку ними ситуації, що стала предметом розгляду. Такі комунікативні обмеження, виправдані з процесуально-правового погляду, поширюються на свідків – непрофесійних учасників судового дискурсу, які не мають спеціальних навичок судового спілкування і цінні для суду як носії об’єктивних знань про факт, що має юридичне значення.

Урахування складності організації комунікативної взаємодії учасників судового дискурсу зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження їх комунікативно-прагматичних, зокрема статусних, характеристик. Необхідність лінгвістичного вивчення статусно-рольових характеристик особистості, на думку В.І. Карасика, визначена ще й тим, що “статус – це нормативна категорія, а отже, вивчаючи статусні відносини, ми вивчаємо принципи суспільного устрою, заковані у всьому багатстві нюансів природної мови” [4: 5].

Соціальний статус і соціальна роль – категорії соціологічні. Зважаючи на це, зупинимося на окресленні й диференціації понять “соціальна роль” та “соціальний статус”, запропонованих фахівцями-соціологами. Так, В.Г. Крисько соціальною роллю називає “нормативно схвалений спосіб поведінки, очікуваний від кожної людини, яка займає конкретне місце в суспільстві. Ці очікування, що визначають загальні контури соціальної ролі, не залежать від свідомості й поведінки конкретного індивіда. Вони даються йому як щось зовнішнє, більш-менш обов’язкове. Їхнім суб’єктом є не індивід, а суспільство або якась конкретна соціальна група. Саме те, наскільки поведінка особи відповідає очікуванням, слугує критерієм оцінки виконання ним даної соціальної ролі” [7: 490]. Отже, рольові характеристики приписуються особі, залежно від її місця в суспільстві чи групі. Для ситуації судового спілкування такі ролі є чітко визначеними як законодавством (у процесуальних кодексах чітко описані сценарії поведінки кожного з учасників судового дискурсу), так і традиційними уявленнями про суд та його учасників. Соціальний статус – це “становище особистості в системі міжособистісних стосунків, що визначає його права, обов’язки й привілеї” [7: 526]. Статус певною мірою визначається соціальною роллю, але його суб’єктом виступає вже індивід, а не середовище.

Прагматична структура статусно-маркованих ситуацій ставала об’єктом дослідження багатьох лінгвістів, проте комунікація в судовому засіданні ще не розглядалася з таких позицій. Отже, беручи до уваги напрацювання Ч. Філмора, В.І. Карасика, Є.Ф. Тарасова й інших, визначимо складові прагматичної структури судового дискурсу як статусно-маркованої комунікативної ситуації.

За критеріями, окресленими для класифікації соціальних комунікативних ситуацій Є.Ф. Тарасовим [12], судовий дискурс можна кваліфікувати як: 1) нормативний – ролі учасників комунікативної ситуації чітко регламентовані законодавством і традицією; 2) санкціонований – правові, соціальні (етичні) норми виконуються всіма учасниками судового процесу, а їх недотримання призводить до накладання певних санкцій; 3) стандартні (типові для суспільства). Вивчення особливостей реалізації статусно-рольових характеристик учасників судового дискурсу необхідно проводити з урахуванням цих параметрів.

У дослідженні судового дискурсу до уваги слід брати особливості вираження статусу особи і його опис, на що звертають увагу В. Богданов [1] і К.С. Серажим [10: 110]. Якщо під вираженням соціального статусу розуміти “індикацію приналежності людини до тієї чи іншої суспільної групи та її права й обов’язки, які витікають з цього” [4: 6], а під описом – “лінгвістичну (чи, в більш широкому плані, витлумачувальну) процедуру виявлення внутрішніх і зовнішніх обставин, що визначають ознаки статусу людини щодо інших людей стосовно типового акту поведінки та рангової позиції особи” [4: 6-7], то можна констатувати, що елементи опису соціального статусу учасників судового процесу містяться в процесуальному законодавстві, а вираження його відбувається під час судових слухань.

Вираження статусу учасників судового дискурсу має яскраву вербальну природу, оскільки виявляється на стилістичному (мовлення професійних юристів у цілому відповідає вимогам офіційно-ділового стилю мови, непрофесійних – становить поєднання мовних засобів офіційно-ділового і розмовно-побутового стилів), лексичному (використання юридичної термінології та спеціальної лексики, слів з емоційно-експресивним забарвленням тощо) й інших рівнях. Щоправда, не можна не погодитися із зауваженням В. Красних, висловленим у післямові до монографії В.І. Карасика: “У дискурсі не може реалізуватися тільки мовна компетенція, і людина-мовець (навіть якщо ми розглядаємо лише одну її іпостась – мовну особистість) далеко не “вичерпується” тільки одним цим видом компетенції” [6: 331]. Отже, розробляючи

мовленнєвий паспорт учасників судового дискурсу, зокрема його прагматичну складову, слід враховувати і мовну, і комунікативну компетенцію.

Під час визначення істотних характеристик учасників судового дискурсу варто брати до уваги й чинники, які К.С. Серажим, слідом за В. Богдановим [1], визначає як такі, що “найбільшою мірою визначають характер мовного спілкування” [10: 110]. З-поміж окреслених дослідниками рис комунікантів для характеристики учасників судового дискурсу принциповими є такі: мовна компетенція, “тобто знання комунікантами певного мовного коду, за допомогою якого вони обмінюються інформацією” [10: 110]; психологічний тип і поточний психічний стан; усталені погляди, смаки, звички. Погоджуючись у цілому зі слушністю виділення зазначених параметрів дослідження учасників ситуацій спілкування, вважаємо за необхідне дещо уточнити параметр “мовна компетенція”, який є завузким для характеристики мовної особистості. У такому контексті варто, слідом за Н.І. Формановською, визначити: 1) мовну компетенцію “як володіння лексичними, граматичними, фонетичними законами мови” [13: 153]; 2) комунікативну компетенцію – “розширення свого словника, упорядкування норм слововживання і граматики, оволодіння культурою мовлення та правилами добору для побудови (адекватно до ситуації) висловлення і тексту” [13: 153]; 3) прагматичну компетенцію – “набуття соціально-культурного досвіду, оволодіння законами спілкування, принципами та правилами комунікативної взаємодії, стратегіями й тактиками ведення розмови, гнучкою системою мовленнєвих і комунікативних актів” [13: 153]. Отже, на нашу думку, більш доречно визначити цей параметр характеристики комунікантів як мовленнєва, а не мовна компетенція.

Мовленнєва компетенція є ключовою ознакою учасників судового дискурсу, за якою їх можна диференціювати професійних юристів і непрофесіоналів. Професійні учасники (судді, прокурор, адвокат, експерт тощо) мають сформовані навички використання засобів офіційно-ділового стилю мови, уміння реалізувати прийоми аргументативного впливу на суддів чи аргументативного і сугестивного впливу на непрофесійних учасників процесу (присяжних, народних засідателів), володіють поняттєвим апаратом тієї галузі права, у якій відбувається розгляд справи, і термінологією, пов’язаною з ним, тощо. Для суддів як організаторів усього судового процесу, спрямованого на встановлення істини, обов’язковою вимогою, що висувається Конституцією України, є володіння українською мовою як державною (“На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п’яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою” ст. 127). Особливості мовної компетенції професійних учасників судового процесу досить точно визначені В.С. Зубаревим, Л.П. Крисінім і В.Ф. Статкусом: “Досвідчені працівники суду та прокуратури, адвокати зазвичай добре уявляють, “що можна і чого не можна” в юридичному тексті: які слова вживати варто, а які недоречні, які будувати речення, яким повинен бути порядок слів у тому чи іншому випадку тощо. Однак значною мірою вибір є інтуїтивним. Спеціальних посібників, у яких давалися б рекомендації стилістичного характеру з урахуванням професійного використання слова, майже немає; можна лише послатися на загальні зауваження, розміщені в юридичній літературі (про те, наприклад, що обвинувальний висновок повинен бути укладений логічно й послідовно, що у ньому недопустимі фрази, які можуть неоднозначно трактуватися, неточно вжиті юридичні терміни тощо)” [3: 5].

Але в судових засіданнях беруть участь і непрофесійні мовці, які не мають спеціальної юридичної підготовки (підозрюваний, позивач та відповідач, свідки й ін.), а отже, і відповідного рівня мовленнєвої компетенції. Для участі таких осіб у судовому процесі необхідною умовою є реалізація трьох чинників, які сигналізують про рівень мовно-комунікативної компетенції, пов’язаний з реалізацією принципу рідної мови судочинства (тобто можливості виступати в суді рідною мовою, користуватись у разі потреби послугами перекладача): “1) здатність виражати даний смисл багатьма мовними засобами; 2) здатність розуміти зміст даного речення і безпомилково розпізнавати синонімію й омонімію; 3) здатність відрізнити правильні речення від неправильних” [2: 222-223]. Окрім того, непрофесійні учасники судового дискурсу вносять у судовий процес елементи побутового мовлення, подекуди – просторіччя [2: 239, 250].

Судова комунікація характеризується високим ступенем соціальної дистанційованості учасників. На це впливає “авторитарний характер мовленнєвої взаємодії, визначений владною діяльністю правозастосовних органів і посадових осіб під час вирішення певної правової ситуації” [2: 220]. Такі особливості судового спілкування зумовлюють потребу мовців реалізувати прийоми етикетизації, визначені В.І. Карасиком [4: 112]: 1) підвищення статусу партнера (у нашому випадку – судді чи процесуального опонента); 2) вибір непрямих способів оформлення мовлення, наприклад, висловлення *Шановний суд мав можливість дослідити...* у промові, зверненій до суду. В судовому дискурсі цілком реалізується теза В.І. Карасика, що мовлення нижчого за рангом у статусно-маркованому діалозі характеризується більшою складністю й тривалістю. Судді як організатори комунікативного процесу більше слухають, ніж говорять, а їх висловлювання є найпростішими за будовою і семантикою, оскільки вини повинні бути зрозумілими всім учасникам спілкування, зокрема й непрофесійним.

Отже, комунікативна поведінка учасників судових процесів визначена особливостями комунікативної та прагматичної структури досліджуваного типу дискурсу, зокрема його правовою регламентованістю, соціальною маркованістю, діалогічністю, фіксованою зміною комунікативних ролей тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богданов В.В. Речевое общение // Язык и культура: Сб. статей. – М.: МГУ, 1987. – С. 49-57.
2. Губаева Т.В. Словесность в юриспруденции. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1995. – 301 с.
3. Зубарев В.С., Крысин Л.П., Статкус В.Ф. Язык и стиль обвинительного заключения. – М.: Юрид. лит., 1976. – 88 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
5. Колтунова М.В. Конвенции как прагматический фактор делового диалогического общения. – М.: Акад. гуманитар. исслед., 2005. – 228 с.
6. Красных В. Заметки на последней странице (некоторые размышления по поводу прочитанного) // Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с. – С. 325 – 331.
7. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 668 с.
8. Макарова З.В. Судебная аудитория и судебный оратор // Правовые вопросы борьбы с преступностью: Сб. статей. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1985. – С. 146 – 153.
9. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата // Речевые акты в лингвистике и методике: Сб. науч. тр. – Пятигорск: ППТИИЯ, 1986. – С. 10 – 17.
10. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): Дис... д-ра філол. наук: 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2003. – 443 с.
11. Скребнев Ю.М. Введение в коллоквиалистику. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1985. – 209 с.
12. Тарасов Е.Ф. Социолингвистические проблемы теории речевой коммуникации // Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – С. 255 – 273.
13. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. – М.: Издательство «ИКАР», 2007. – 480 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Доценко – канд. філол. наук, доцент кафедри мовної підготовки та юридичної лінгвістики Академії управління МВС.

Наукові інтереси: правничі лінгвістика, зокрема судовий дискурс; семантико-прагматичні аспекти дискурсу; судово-лінгвістична експертологія; судова риторика; педагогічна риторика.

УКРАЇНЬСЬКА ЕПІСТОЛЯРНА ВВІЧЛИВІСТЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТІ

Наталя ЖУРАВЛОВА (Запоріжжя, Україна)

У статті на матеріалі листів українських інтелігентів розглядаються національно марковані звертання, гоноративи, епітети, усталені вирази, які були важливим засобом вираження епістолярної ввічливості в ХІХ та на початку ХХ ст.

The article deals with national marked addresses, homages, epithets and steady expressions, used in the letters of Ukrainian intelligentsia. These means were very important for the expression of epistolary politeness in the XIX century and at the beginning of the XX century.

Українська епістолярна ввічливість ХІХ – початку ХХ ст. становить собою чітко організовану мовну систему, національний дискурс, в якому власне лінгвістичні засоби тісно взаємодіють з екстралінгвальними факторами – соціолінгвістичним, етнопсихологічним та етнокультурним. Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених розгляду екстралінгвальних чинників як складової частини дискурсу [Див.: 7]. На сьогодні в україністиці немає робіт, в яких би мовно-етикетні засоби вираження епістолярної чемності аналізувалися в етнокультурному плані. Така спроба робиться нами вперше. Тому-то метою дослідження є опис національно-специфічних лексем та виразів, які в листах вказаного періоду служили для вияву тієї внутрішньої поваги, яку відчував адресант до адресата чи до третьої особи, яка безпосередньо не брала участі в заочному писемному спілкуванні.

Так, в одній зі своїх статей В. М. Русанівський зауважив, що «характерною особливістю мови як матеріалу мистецтва є її національна неповторність» [22: 6]. В. фон Гумбольдт вважав, що різні мови – це зовсім не різні позначення однієї й тієї самої речі, а «різні бачення» її і що мовні відмінності повинні розглядатися як сила, що пронизує всю історію людства [2: 349]. Е. Сепір вказував на те, що «внутрішній зміст усіх мов один і той же – інтуїтивне знання досвіду. Тільки зовнішня їх форма розроблена до нескінченності ...» [24: 193]. Продовженням і розвитком ідей В.фон Гумбольдта, Е.Сепіра були думки О.О.Потебні, який розглядав слово як національно-мовний феномен, «що виражає не увесь зміст поняття, а одну з ознак, саме ту, котра уявляється народному баченню найважливішою» [21: 221]. Як зазначає Ш. Сафаров, «принцип ввічливості має загальнолюдську цінність, але його реалізація в різних «семіотичних групах» має свою національну специфіку. Тому в мовленнєвій діяльності представників різних лінгвокультур ввічливі відношення маркуються по-різному. Соціальна взаємодія комунікантів і їх мовленнєва поведінка регулюється дуже часто специфічними для даної культури етикетними нормами» [23: 108]. Тому-то, розглядаючи мовні засоби вираження епістолярної ввічливості ХІХ – початку ХХ ст., «необхідно враховувати надзвичайно яскраву національну специфіку чемних проявів у тому чи іншому соціумі ...» [25: 76]. При цьому слід відмітити, що важливим екстралінгвальним чинником, який відіграв

помітну роль у формуванні та становленні української національної етикетної системи взагалі й епістолярної ввічливості зокрема був запорізький козацький фольклор. Саме козацтво, яке є унікальним явищем в історії не лише української, але й світової культури, посідає важливе місце в історичному розвитку України. Дехто навіть вважає козацкість суттєвою рисою української ментальності. Мова як власне козацького фольклору (тобто уснопоетичних творів, складених самими козаками), так і народної творчості, присвяченої козакам, багата на різноманітні засоби вираження мовної ввічливості. Високий рівень мовленнєвої культури запорожців, козацька мовотворчість, за словами В. А. Чабаненка, «мала непересічне значення і для становлення офіційно-ділового, епістолярного, ораторського, літописно-мемуарного та дипломатичного стилів української мови» [26: 233]. «Козацький фольклор і фольклор про козацтво, - на його думку, - становлять вагому частину духовного, культурного надбання українців» [27: 236]. Тому-то й не випадково, що важливим засобом вираження епістолярної ввічливості у листах українських інтелігентів XIX – початку XX ст. були фольклорно-козацькі чемні лексеми та вислови. Як слушно зауважив Ш. Сафаров, «... національне пронизує всі рівні функціонування мовної системи, всі аспекти організації дискурсивної діяльності особистості» [23: 109]. «Дзеркальне» відображення соціокультурних норм поведінки в дискурсивній діяльності особливо чітко проявляється у вживанні оцінно-експресивних висловлювань, вокативів і апелятивів» [23: 108]. Так, для вираження поштового ставлення адресанта до адресата в етикетній ситуації звертання в епістолярію функціонували різноманітні безеквівалентні лексеми, які, як засіб вираження ввічливості, використовувались ще за часів козаччини. Одним з таких етикетно-чемних засобів була національно-специфічна лексема *козак*, яка, як відмічав В. А. Чабаненко, «набула внутрішньої експресивності, певних емоційно-оцінних конотацій» [26: 232]. Емоційно-оцінною поштивою лексемою *козак*, а також усталеними виразами, до складу яких вона входила, як звертанням і гоноративом українські інтелігенти часто послуговувалися у своїх листах: «Вибрав же й ти собі ягодку, не помилився: хоч сим тебе Бог святий наградив і не обійшов, а се є, *козаче*, перве ...» [10: 112] (О. Бодяньський до П. Куліша); «Що се ти собі вигадав, *козаче* ...» [14: 22] (В. Леонтович до М. Коцюбинського); «Чи добродій Глібов *вольний козак?*» [11: 151] (Ганна Барвінок до І. Шрага). Національно маркована етикетна лексема *козак* була високочастотною в епістолярній спадщині Д. Яворницького та його адресантів: «*Знатному козакові Пелесі* (так звався Грицько Пелех у кошового Сірка) низенько уклоняюсь. Теж кланяюсь і *лейстровому козаку Білику*» [6: 135] (Д. Яворницький до Д. Мордовця); «*Велике спасибі Вам, дорогий козаче*, за книгу» [5: 98] (Г. Вашкевич до Д. Яворницького); «Як побачиш добродія Деркача, то нагадай йому, що я дуже жду від нього тих відомостей по кераміці, які він мені обіцяв вислати, та й забув *козак!*» [5: 368] (О. Сластіон до Д. Яворницького). Гоноратив *козак* іноді входив до складу самоназивання як власне епістолярного засобу вираження ввічливості: «... *козак куреня Конелівського Василь Бідний*» [3: 41] (В. Біднов до Д. Яворницького); «*Твій козак Яворницький*» [6: 169] (до Я. Новицького). Однак функціонування цієї поштивої лексеми мало в епістолярію XIX – початку XX ст. свої особливості. Так, у листах національно-специфічна етикетна лексема *козак* як звертання і гоноратив нерідко набували шанобливого відтінку, якщо ускладнювалися прикладкою, вираженою величанням на ім'я та по батькові, чого не спостерігаємо у фольклорно-козацькому мовному етикеті: «*Любий козаче Григорію Іпатійовичу!*» [6: 124] (Д. Яворницький до Г. Маркевича); «*Присилай поки що отого любого моєму серцю козака Павла Євменовича!*» [5: 385] (О. Сластіон до Д. Яворницького). У ролі емоційно-оцінного гоноратива в листах виступало фразеологізоване епістолярне словосполучення *щирий козак*: «Не сердився та, здається, і не сердитимусь *на такого щирого козака*, як пан Шевченко» [15: 23] (О. Бодяньський до Т. Шевченка); «Доконче утну і сотворю Сірка і Вам його подарую, Вам, нашому історіку, *щирому козакові – Байді*» [4: 46] (К. Білиловський до Д. Яворницького). В епістолярній спадщині українських інтелігентів роль експресивного епітета іноді виконував прикметник *козацький*, який разом з етикетною назвою спорідненості *батько* утворював фразеологізоване епістолярне словосполучення *батько козацький*, яке використовувалось в листах як чемне звертання та гоноратив: «... да й *батько козацький, старий Хмельницький* не згірше того латиша Саллюстія, промовив, умираючи ...» [1: 59] (П. Куліш до Т. Шевченка); «*Дуже тобі дякую, Батьку козацький*, що як тільки вернувся у Москву, то швиденько й нас згадав» [5: 349] (О. Сластіон до Д. Яворницького). Етикетний епітет *козацький* іноді входив до складу ввічливих епістолярних виразів, уживаних при прощанні та побажаннях: «*Жму твою руку козацьку і бажаю всякого щастя од Бога*» [6: 182] (Д. Яворницький до Я. Новицького); «Бувайте здорові, мій любий добродію, *набирайтеся більш здоровля та козацького запорожського духу* ...» [3: 101] (О. Бородай до Д. Яворницького). Національно марковану вважаємо й етикетно-ввічливу лексеми *запорожець*, яка в епістолярію XIX – початку XX ст. виконувала роль чемних звертань і гоноративів: «*Преславний запорожець*, здоров еси був!» [5: 382] (О. Сластіон до Д. Яворницького); «*Запорожецьві Іську Материнці* до рук оддати» (Запорожець Ісько Материнка – один із псевдонімів О. Бодяньського) [9: 228] (П. Куліш до О. Бодяньського). Лексема *запорожець* як самоназивання іноді використовувалась у листах Д. Яворницького: «Лекція давно уже у мене написана, давно і переписана, а у тих ... все ніяк не знайдеться слободного часу, щоб зібратись та вислухати *бідолаху запорожця* ...» [6: 27] (Д. Яворницький до К. Білиловського). В епістолярній спадщині адресантів Д. Яворницького використовувалась й етикетний емоційно-оцінний епітет *запорозький*, позначений національним мовним

колоритом: «Шановний запорозький Батьку!» [4: 111] (А. Вержбицький до Д. Яворницького); «Високошановний ріднесенський батечко запорозький!» [4: 291] (Л. Сохачевська до Д. Яворницького); «Як ся маєте? Батько запорозький?» [4: 124] (А. Гіляровський до Д. Яворницького).

Важливим засобом вираження епістолярної ввічливості в листах були й національно марковані назви виборних керівних посад, які існували на Запорозькій Січі: *отаман, кошовий отаман, курінний отаман*: «Високоповажаний Пане Отамане!» [28: 217] (до С. Горука). Так, більшість листів Т. Шевченка до Я. Кухаренка починається звертанням *отамане*: «Отамане, якби ти знав, що тут робиться» [30: 35]. Сучасники іноді називали отаманом Тараса Шевченка: «Отамане наш, Тарас Григорович!» [15: 37] (М. Карпо до Т. Шевченка). Назви керівних посад, вживані у листах як чемні звертання нерідко ускладнювалися препозитивною чи постпозитивною прикладкою, вираженою етикетними термінами спорідненості *батько, брат*, які надавали ввічливому звертанням відтінок фамільярності: «Що нам робить, отамане брате?» [30: 20] (до Я. Кухаренка); «Не зробив я, і не думав я, отамане, батьку мій, кому-небудь лихого, а терплю горе і Бог знає за що» [30: 95] (до Я. Кухаренка); «Спасибі за вість, батьку отамане!» [5: 330] (О. Сластіон до Д. Яворницького); «Батьку отамане кошовий!» [4: 113] (М. Вороний до Д. Яворницького); «Окрім того, я просив би Вас, як батька Кошового, за порадою і згодою Товариства, звернутись з закликом ...» [3: 614] (Є. Чикаленко до Д. Яворницького). Такі звертання й гоноративи в епістолярію нерідко мали етикетні епітети, виражені присвійними інтимізуючими займенниками *мій, наш*, та емоційно-оцінними прикметниковими формами: «Бувай здоров, мій щирий рідний брате отамане, згадуй, коли будеш мати час згадати сірому Т. Шевченка» [30: 20] (до Я. Кухаренка). Величання на ім'я та по батькові як прикладка надавало таким чемним звертанням шанобливого забарвлення, а етикетні епітети – відтінок офіційності та прихильності: «Високоповажаний, любий та дорогий наш батьку-отамане!» [3: 476] (А. Синявський до Д. Яворницького). На знак глибокої поваги адресанта до адресата всі слова у гречній звертальній початковій формулі іноді писалися з великої літери: «Батьку Отамане, Вельми Шановний Дмитро Івановичу!» [3: 150] (В. Данилов до Д. Яворницького). Звертальна модель *батьку отамане кошовий* в епістолярній спадщині Т. Шевченка нерідко ускладнювалася його улюбленим чемним звертанням *друже мій єдиний*, що сприяло посиленню фамільярної ввічливості: «Батьку отамане кошовий і друже мій єдиний!» [30: 164, 172, 227] (до Я. Кухаренка). Повтор препозитивного епітета, вираженого інтимізуючим займенником, посилював фамільярний відтінок: «А поки що оставайся здоровий, мій батьку отамане, мій друже єдиний, не покидай мене, сердешного сірому» [30: 205] (до Я. Кухаренка). Роль прикладки при назвах виборних посад могла виконувати й спеціальна лексема гонорифічної семантики *пан*, яка надавала ввічливому звертанням відтінок офіційності: «Чув я через люде, що Ви, пане курінний, написали про чумаків, та й дуже гарно» [1: 161] (П. Куліш до С. Носа); «Бувайте здоровенькі, Пане Отамане; не дайте загинути серед наукового шляху молодому козакові!» [3: 153] (В. Данилов до Д. Яворницького).

Етикетний епітет *ясновельможний*, який використовувався у добу козаччини як почесно-шанобливе найменування польських і українських гетьманів, у листах при звертаннях, виражених назвами запорозьких керівних посад, вживався зрідка. Так, у листі В. Біднова до Д. Яворницького від 28 липня 1910 року в одній початковій звертальній гречній формулі використано три етикетних епітети, що було виявом емоційності, фамільярності та мало відтінок офіційної пошани: «Вельмишановний та високоповажний, ясновельможний пане Отамане кошовий!» [3: 41]. Шанобливо-ввічлива звертальна модель *ясновельможний пане* як етикетна іноді вживалась у листах при звертанні не лише до Д. І. Яворницького, але й до інших адресатів, які не мали ніякого відношення до запорозьких козаків: «Ясновельможний пане добродію Митрій Іванич!» [4: 287] (М. Соловйова-Несмелова до Д. Яворницького); «Ясновельможний пане, найласкавіший наш добродію!» [29: 126] (М. Шашкевич до Т. Василевського); «Ясновельможний пане Коцюбинський!» [14: 170] (А. Дуляк до М. Коцюбинського). Гречний титул *Ваша ясновельможність* в епістолярію XIX – початку XX ст. вживався дуже рідко і мав фамільярний відтінок, як наприклад, у такій власне епістолярній формулі прихильності: «Вашої ясновельможності, вельце ласкавого Добродзея мого, вельми прихильний і зичливий слуга ...» [3: 41] (В. Біднов до Д. Яворницького).

Повні та скорочені назви козацьких керівних посад типу *кошовий, курінний*, ускладнені прикладками, вираженими прізвищем, розмовною формою імені та прізвищем, а також ім'ям, назвою по батькові та прізвищем використовувались авторами листів у своєму прямому значенні як гоноративи в етикетній ситуації згадування про відсутню особу: «Чи не писав тобі чого-небудь про мене старий кошовий із Чорноморії – Яков Герасимович Кухаренко?» [30: 181] (до М. Щепкіна); «... а з Кушівки курінний отаман Моргун, до якого ти прямо і їдь, домчить тебе до мене чим знамемо, бо йому вже сказано» [15: 36] (Я. Кухаренко до Т. Шевченка); «Дуже радуюсь, що добравсь до Соловецького: знайшов я там кой-що таке об кошовому Калнишевському, що не чув і пан Єфименко» [6: 176] (Д. Яворницький до Я. Новицького). Разом з тим такі ввічливі утворення, вживані в переносному значенні, теж нерідко виконували етикетну роль і використовувались в листах як гоноративи, які мали відтінок фамільярності. Часто такими гоноративами послуговувався Тарас Шевченко: «Прислав мені із Пітера курінний Панько Куліш книгу своєї роботи, названу «Записки о Южной Руси», писану нашим язиком» [30: 154] (до Я. Кухаренка); «Пише мені курінний Лазаревський і упевняє мене, що незабаром мене випустять із цієї широкої хурдиги» [30: 153] (до Я.

Кухаренка). Гоноративами, ускладненими з метою створення гумору козацькими прізвиськами, нерідко послуговувався Д. І. Яворницький: «*Кошовий Держихвіст – рушницею*» [6: 203] (до Г. Вашкевича).

В епістолярній спадщині українських інтелігентів XIX – початку XX ст. для вираження ввічливості використовувалася етикетна лексема *товариш*. Слова *товариш*, *товариство* в етикетній ролі вживалися і в мові козацького пісенного фольклору, зокрема в історичних піснях. При цьому слід зазначити, що лексема *товариш*, вживана в козацьку добу на Запорозькій Січі, мала дещо інше значення, відмінне від того, з яким це слово використовувалося як засіб чемності у листах XIX – початку XX ст. на західноукраїнських теренах. У запорозьких козаків слово *товариш* входило до складу назв старшинських звань *бунчуковий товариш*, *значковий товариш*, які надавалися у реєстровому козацькому війську полковій старшині та козакам з II половини XVII ст. *Бунчукові товариші* – це старшина, що підпорядковувалася безпосередньо гетьману, перебувала під гетьманським знаком – бунчуком. «... це почесна генеральна старшина без посад, помічники бунчужного, які утворювали гетьманське оточення (бунчукове товариство)» [19: 52]. Як стверджує В. Панашенко, чин *бунчукових товаришів* був запроваджений І. Мазепою з метою надання шляхетського лоску й пишності гетьманській резиденції. Будучи наближеними до гетьмана особами, *бунчукові товариші* стали виділятися серед козацької старшини, що супроводжувалося наданням їм офіційного чину й привілеїв, прирівняних до генеральної старшини і полковників. Головним обов'язком *бунчукових товаришів* була військова служба. За військовим рангом статус *бунчукових товаришів* вважався першим після полковника [17: 25]. *Бунчукові товариші* XVIII ст. становили значну частину соціальної еліти Гетьманщини і суттєво впливали на соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток краю. З кінця XVII – початку XVIII ст. в Гетьманщині у відособлений прошарок козацької старшини виділилося полкове товариство, яке не посідало будь-якого уряду, а об'єднувалося під малим полковим прапором – значком, звідки й виникла назва – *значкові товариші*. За військовою субординацією *значкові товариші* були першими після сотників та військових товаришів і підпорядковувалися безпосередньо полковнику [18: 126]. *Значкові товариші*, *значкове товариство* – це «привілейована група заможних козаків у межах сотень, які входили до найближчого оточення полковника» [20: 174]. Нерідко за особливі військові заслуги чин *значкового товариша* надавався й рядовим козакам. *Значкові товариші* відносилися до полкової еліти, користувалися відповідними привілеями й авторитетом. Сини наслідували чин *значкового товариша* від свого батька. Головним обов'язком *значкових товаришів* була військова служба, яку вони виконували за власний кошт.

Так, контамінованим утворенням «*курінний товариш*» величав у листах Тараса Шевченка Яків Кухаренко. Деякі його листи до поета розпочинаються ампліфікованим емоційно-гречним звертанням, як наприклад: «*Брате! Курінний товаришу, Тарасе Григоровичу!*» [15: 29]; «*Курінний товаришу! Брате! Тарасе Григоровичу!*» [15: 36]. Товариством на Січі називали військове угруповання козаків-запорожців (кіш, курінь і т.д.) зі своєю системою управління, законами, звичаями. *Товариством* називали також козаків, які не належали до старшини. Лексемою *товариство*, вжитою у прямому значенні, як гоноративом, послуговувалися адресанти в етикетній ситуації передачі вітання, привіту кому-небудь відсутньому: «*Порохні, Літевському, і невеличкому Шамраю, й всьому товариству на коші і за кошем доброго здоров'я!*» [30: 166] (до Я. Кухаренка); «*Поздоровляю сердечно Вас і ціле славне січове товариство...*» [28: 217] (до С. Горука). У листах українських інтелігентів XIX – початку XX ст. лексема *товариство* використовувалася як звертання і гоноратив і в переносному значенні для вираження епістолярної ввічливості: «*Слава, славне товариство*, за все те, що Ви зробили задля рідного кону ...» [16: 473] (до братів Тобілевичів); «...прошу дуже приязно вклонитися *усьому чесному товариству* від мене» [12: 84] (до І. Микити).

У свідомості українців, як слушно зауважує В.А. Чабаненко, - імена славних ватажків козацького війська наповнилися «внутрішньою експресивністю позитивно-емоційного плану» [26: 232]. Серед таких «внутрішньо експресивних антропонімів» слід назвати ім'я Дмитра Івановича Вишневецького, одного із організаторів Запорозького козацтва, засновника першої відомої Запорозької Січі, улюбленого героя народних дум і пісень, прозваного Байдою. Походження цього антропоніма на сьогодні вченим не вдалося встановити, однак висувається припущення, що козак, який носив таке прізвисько, мав відношення до човнярства, бо одним із значень цього слова є довбаний човен [8: 49-50]. Національно маркована лексема *Байда* в етикетній ролі вживалася в епістолярній спадщині Д. Яворницького та його адресантів: «... а далі моя ж таки стара й каже: «Годі тобі байдики бити, бери каламар та перо, та *вдар чолом кошовому Байді*, нехай йому легенько згикнеться» [4: 271] (П. Саксаганський до Д. Яворницького). Часто ввічливим емоційно-експресивним звертанням *Байдо* послуговувався й К. Білиловський у листах до Д. Яворницького: «*Дорогий мій Байдо!*» [4: 63]; «*Любий, золотий Байдо!*» [4: 63]. Наявність при звертанні прикладки, вираженої народнопісенним епітетним словосполученням, значно посилювало емоційність викладу: «Оце ж тобі, *Байдо, орле мій сизий*, за твоє останнє писаннячко, що десь пером від сизокрильця написав до мене» [4: 35] (К. Білиловський до Д. Яворницького). Гоноративи *Байда*, *Дмитро Байда* входили до складу власне епістолярних самоназивань, якими іноді закінчувалися листи Д. Яворницького: «*Твій Дмитро Байда*» [6: 27] (до К. Білиловського); «*Щиро люблячий тебе Дмитро Байда*» [6: 22] (до К. Білиловського); «*Твій Байда*» [6: 29] (до К. Білиловського); «*Твій козак Дмитро Байда*» [6: 182] (до Я. Новицького). Цією ж національно-специфічною лексемою, яка входила до складу індивідуально-авторського ввічливого побажання,

послугується і Я. Новицький у листі до Д. Яворницького від 25 жовтня 1884 року, в якому автор поздоровляє свого друга з днем народження: «Благословляю Вас на все добре Байдою, Сагайдашним, Залізняком, Палієм і всіма славними і святими запорожцями і гайдамаками» [4: 384]. В етикетній ситуації побажання українські інтелігенти користувалися запорозькою приказкою-побажанням, іноді трансформованою, якою козаки вітали новообраного кошового і зичили йому довгих років життя та бадьорості духу: «Лебединий тобі вік і журавлиний крик», бо лебеді живуть по 300 років, а журавлі високо, високо підіймаються в небо і весело курличуть. Наприклад: «*«Дай же, Боже, Вам лебединий вік, а журавлиний крик, щоб Ви ще та й ще попрацювали на Вашій ниві!»*» [6: 203] (Д. Яворницький до І. Репіна); «*Коханий земляченьку! Насамперед вітаю Вас і жіночку Вашу з Новим роком і з щирого серця зичу Вам обидвом віку лебединого, крику журавлиного, здоров'я, і всього того, чого Вам до сього часу бракувало!*» [13: 164] (М. Вороний до М. Коцюбинського).

Отже, національно-специфічними мовними засобами вираження ввічливості в епістолярію XIX – початку XX ст. були:

- а) лексеми *козак, запорожець, отаман, Байда*, а також субстантиви *курінний, кошовий*;
- б) фразеологізовані словосполучення *щирій козак, батько козацький, курінний товариш, курінний отаман, кошовий отаман, батько (батечко) запорозький* та інші;
- в) емоційно-оцінні епітети *запорозький, козацький*;
- г) козацьке побажання «*Лебединого віку й журавлиного крику*».

Названі лексеми та фразеологізовані словосполучення виконували в листах роль звертань та гоноративів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк-Торонто: Українська вільна Академія наук у США, 1984. – 326 с.
2. Гумбольдт фон В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – С. 37-298.
3. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ: Гамалія, 1997. – 888 с.
4. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2: Листи діячів культури до Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.
5. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 3: Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – 740 с.
6. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 4: Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – 496 с.
7. Журавльова Н. М. Етикетні звертання та гоноративи епістолярної ввічливості XIX – початку XX ст. в соціолінгвістичному аспекті // Актуальні проблеми менталінгвістики. Зб. ст. за матеріалами V Міжнар. наук. конф. – Черкаси, 2007. – С. 159-163.
8. Ільченко І. І. Козацькі антропоніми в народних думках та піснях // Ономастика і апелятиви. – Вип. 8. – Зб. наук. пр. / За ред. проф. В. О. Горпинича. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1999. – С. 47-52.
9. Куліш Пантелеймон. Матеріали і дослідження. – Львів-Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. – 413 с.
10. Листи О. М. Бодяньського до П. О. Куліша // Україна. – 1925. – кн. 6. – С. 111-113.
11. Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага (Передмова «Таких людей тут немає і сліду...» С. Короненка) // Київ. – 2006. - № 11. – С. 122-151.
12. Лисенко М. В. Листи. – К.: Мистецтво, 1964. – 533 с.
13. Листи до Михайла Коцюбинського. Т. 1.: Айхельбергер-Гнатюк. – К.: Українські пропілеї, 2002. – 368 с.
14. Листи до Михайла Коцюбинського Т. 2.: Горошовський-Іткін. – Ніжин: Аспект, 2002. – 344 с.
15. Листи до Тараса Шевченка. – К.: Наукова думка, 1993. – 383 с.
16. Мирний Панас Твори: У 5 т. – Т. 5: Драматичні твори. Вибрані поезії та переспіви. Статті та промови. Щоденники. Листи. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1960. – С. 429-559.
17. Панашенко В. Бунчукові товариші // Київська старовина. – 1997. - № 5. – С. 24-40.
18. Панашенко В. Значкові товариші // Київська старовина. – 1999. - № 4. – С. 126-141.
19. Плезький С. Ф. Бунчукові товариші // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С. 52-53.
20. Плезький С. Ф. Значкові товариші // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2000. – С. 174-175.
21. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
22. Русанівський В. М. Культура і мова. – Мовознавство. – 1979. - № 6. – С. 3-9.
23. Сафаров Ш. Этнокультурные компоненты дискурсивной деятельности // Язык, дискурс и личность. Межвузовский сб. науч. тр. – Тверь, 1990. – С. 105-111.
24. Сепир Э. Язык, раса и культура // Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. – М.: Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1993. – С. 185-194.
25. Формановская Н. И. О коммуникативно-семантических группах и функционально-семантических полях // Русский язык за рубежом. – 1986. - № 3. – С. 71-76.
26. Чабаненко В. А. Козацтво й українська мова // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С. 231-234.
27. Чабаненко В. А. Козацтво й фольклор // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза, Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С. 234-236.
28. Чайковский А. Я. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Т. 2: Листи (1880-1935). – Львів, 2002. – 468 с.
29. Шашкевич М. С., Вагилевич І. М., Головацький Я. Ф. Твори. – К.: Дніпро, 1982. – 367 с.
30. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 6 т. – Т. 6: Листи. Нотатки. Фольклорні записи. – К.: Вид-во АН УРСР, 1964. – С. 9-300.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Натяля Журавльова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: етнокультурні аспекти текстотворення.

МОВЛЕННЕВИЙ ЕТИКЕТ ЯК ЕТНОСПЕЦИФІЧНА МЕТАМОВА ПРОЦЕСІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Інна ВОРОТНІКОВА (Горлівка, Україна)

У статті розглянуто регулятивну функцію мовленнєвого етикету як показника етнокультурної мовленнєвої норми, засобу фатичної метакомунікації і звідси як своєрідної метамови соціальних взаємин, що супроводжує процеси спілкування.

The article deals with the regulatory function of speech etiquette as the index of the cultural speech norm and the method of fatic metacommunication and accordingly the peculiar metalanguage of social relations, which accompanies the process of communication.

Проблеми культури спілкування й міжкультурної комунікації посідають чільне місце у сучасній дослідницькій парадигмі. Одним із провідних й актуальних напрямів наукового пошуку у царині цілої низки гуманітарних наук, як свідчать останні публікації, можна з впевненістю вважати дослідження феномена етикету. Нові перспективи його вивчення, на думку фахівців [1: 4], відкрилися завдяки застосуванню лінгвістичних і семіотичних процедур опису й аналізу комунікації і поведінки у людському суспільстві. Зростання інтересу до питань етикету в неمالому ступені пояснюється й новим осмисленням самих феноменів спілкування й комунікативної поведінки, їх виняткової ролі у функціонуванні всіх систем культури.

Людина як суб'єкт і носій культури є продуктом біологічної та культурної еволюції. Незаперечним є той факт, що умовою виживання, повноцінного існування й розвитку людини є її об'єднання з собі подібними в процесі суспільно корисної діяльності. Людське буття, за М. Гайдеггером [9: 32], перед усе існує в світі: буття Dasein – це In-der-Welt-Sein, Буття-в-світі. Світ у всій своїй багатогранності й широкому розмаїтті виступає тим середовищем, яке уможливорює процес пізнання будь-чого сушого. Буття людини в світі – це буття у соціальному світі, орієнтація себе відносно інших і розуміння себе як представника роду людського, з одного боку, і як суспільно інтегрованої особистості, з іншого, адже особистість, за точним визначенням М.О. Бердяєва, є «онтологічно соціальною».

Культура виступає основою гармонізації стосунків між людиною і природою, інтегруючим чинником, що поєднує людей у суспільну цілісність. Як зауважують з цього приводу філософи, буття-в-світі – це буття-в-світі культури, адже культура є «базовим, вихідним, фундаментальним способом людського буття» [5: 607], який перш за все маніфестує себе в мові, що є, в свою чергу, основою людського буття, за М. Гайдеггером, «домом буття», завдяки якому людина відкриває для себе навколишній світ.

Триєдність світів – людина, мова, культура – утворює світ буття, де світ людини – це «надбудований над світом природи світ культури і міжсуб'єктних зв'язків і відносин, світ соціальності» [10: 37]. Залучаючись до існуючих в суспільстві цінностей і традицій, людина виходить за межі свого суто біологічного ества, стаючи соціокультурною істотою, справжньою особистістю.

Виникнувши разом з людиною і розвиваючись разом з нею, культура завжди є проявом й мірилом певного рівня розвитку людини, а отже, й суспільства в цілому. Саме культура як система загальноновизнаних цінностей, а не лише матеріальне виробництво, і є сама по собі справжнім сенсом і метою людської діяльності, обов'язковою умовою існування суспільства.

Мова і культура перебувають у складних відносинах взаємовпливу й взаємозалежності як дві нерозривно пов'язані сутності. Оволодіваючи мовою, людина оволодіває й тим культурним змістом, який ця мова зберігає й передає. Саме знання культури, на наш погляд, а мова виступає як феномен культури, впливає на самоідентифікацію особистості, на віднесення її до «своїх» або «чужих». Національна культура як сегмент загальнолюдської культурної палітри утворює той ціннісний простір, який об'єднує представників різних соціальних прошарків і груп в єдину етнокультурну спільноту із спільним духовним підґрунтям, визначеними морально-етичними орієнтирами, з єдиним нормативним контекстом. Рівень сформованості й розвиненості культури суспільства й ступінь усталеності його гуманістичних засад відображається й у мові, культурний потенціал якої виявляється у мовленнєвій діяльності кожної особистості, адже мова «живе» в мовленні, комунікації.

Комунікативна культура не виникла на порожньому місці, вона є результатом тривалої комунікативної практики. Відповідно, будь-який акт мовленнєвого спілкування неодмінно спирається на загальноновизнані принципи й правила соціокультурної взаємодії, що закладались народною традицією протягом багатьох століть й сформували внаслідок цього певну культурну матрицю – мовний етикет – розвинену систему мовних засобів, яка, функціонуючи в мовленні, наче сітка кожного разу накладається на комунікативний

акт, обрамляючи, скеровуючи його й адаптуючи до умов і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві на певному синхронному етапі його розвитку. У процесі соціальної адаптації людина легко засвоює цей мовний «культурний код», оскільки з народження вона закорінена в національну культуру, в певний духовний простір, через який вона і пізнає світ.

Вимоги до культури спілкування зумовлюються як універсальними принципами людського спілкування, так і національними, ідіоетнічними чинниками. Етикет, як справедливо зазначає М.П. Фабіан [8: 8], «належить саме до тих явищ культури, які детермінуються суспільними нормами, ситуативно обумовленим характером і національними особливостями».

Орієнтуючи свою мовленнєву діяльність на дотримання встановлених суспільством культурних імперативів, людина як мовна особистість набуває водночас безпосередньо свого комунікативного досвіду, тобто певну сукупність індивідуальних мовних знань і вмінь, норм власної мовленнєвої поведінки, які допомагають їй орієнтуватись у безмежному комунікативному просторі. З огляду на це, становлення мовленнєвої компетенції здійснюється під впливом як об'єктивних (етноспецифічних, обумовлених ціннісними культурними настановами суспільства, з одного боку, й найближчого оточення, з іншого), так і суто суб'єктивних чинників. До останніх відносимо сукупність особистих мовних уподобань, а також прагматично спрямовану індивідуальну мовленнєву креативність, реалізація якої може здійснюватись як у межах узусу, так і поза ними, порушуючи традиційні підвалини етнічної мовленнєвої культури, а, отже, й беручи під сумнів можливість досягнення ефективності процесу комунікації. Зазначений чинник акцентує особливу увагу на суб'єктивному боці мовлення, на тлі якого виразно виявляється вагома регулююча роль етнокультурної мовленнєвої норми, що підпадає під вплив таких прагматичних параметрів, як позиція «я» мовця (адресанта) в акті мовленнєвого спілкування, його комунікативні цілі й орієнтація відносно «не-я», тобто «іншого» – слухача (адресата), що конкретним чином відбивається на виборі мовних засобів й оформленні мовленнєвого висловлювання.

Обґрунтовуючи прагматику орієнтаційного відношення, М.А. Шелякін [12: 211] справедливо зазначає, що орієнтація в умовах мовленнєвого акту полягає в усвідомленні й вираженні мовцем своєї орієнтації по відношенню до співрозмовника в акті спілкування й залежить від точок відліку, які він обирає щодо розгляду позицій останнього по відношенню до себе. Ці точки відліку визначають, на думку вченого, низку підтипів прагматики орієнтаційного відношення, серед яких виокремлюється прагматика комунікативно-етикетної орієнтації мовця в умовах мовленнєвого акту. Суть її полягає у встановленні мовцем характеру своїх соціальних й особистих відносин, мовленнєвої поведінки й контакту з іншими особами в комунікативному процесі. Ця прагматика виявляється у наявності в мові визначених для цього соціуму семантичних формул й засобів спілкування, що виражають комунікативно-соціальну орієнтацію мовця і, відповідно, його соціальні взаємини з іншими особами в акті спілкування.

Таким чином, налаштований на активну взаємодію, процес спілкування зумовлює існування осі зі щонайменше двох координат: «я» – «не-я», тобто «інший». Поява чинника «іншого» перетворює егоцентричне існування індивіда, так зване «буття-для-себе», на «інший-спрямоване» «буття-для-іншого», яке маніфестує наявність співрозмовника. Оперуючи філософськими категоріями, можна стверджувати, що подібна інтерактивна кооперація «буття-для-себе» з «буттям-для-іншого» і є комунікацією. Отже, монологічний світ стає діалогічним, причому поява світу «іншого» не нівелює онтологічно притаманної суб'єктивності й індивідуальності світу «я», а співіснує з ним у соціальному Всесвіті, наповнюючи його новим реляційним змістом.

В умовах діалогу етикет відіграє важливу роль: націлений на досягнення ефективності мовленнєвої комунікації, етикет супроводжує весь процес обміну інформацією – його початок, підтримання й завершення і, таким чином, регулює мовленнєве спілкування, скеровуючи перебіг комунікативних дій у потрібному для співрозмовників річищі. Виходячи з цього, найголовніша функція етикету полягає у забезпеченні контакту адресанта й адресата і є в свою чергу проявом різновиду так званої метакомунікативної функції мови – фатичної функції, яка, як відзначав Б. Малиновський, «покликана забезпечувати мовленнєву взаємодію, не маючи на меті передачу суттєво важливої й нової інформації» [Цит. за 11: 210].

Термін «метакомунікація» розглядається дослідниками як частина спілкування, яка спрямована «на саму себе, на спілкування в цілому та його різні аспекти: мовну тканину дискурсу, його стратегічну динаміку /.../, регуляцію міжособистісних та соціальних аспектів взаємодії, норми спілкування, процеси обміну інформацією та її інтерпретації, ефективність каналу комунікації» [3: 197].

Фатичну метакомунікацію розуміють в свою чергу як «призначення мовних засобів встановлювати й підтримувати соціально-масовий та індивідуальний контакт, яке певною мірою визначає поведінку адресата» [2: 45]. Зазначена функція посідає важливе місце серед функцій мови, які обслуговують комунікацію, й виявляється, за Г.Г. Почепцовим [6: 52], у «комунікації, що супроводжує комунікацію». Фатична функція, що має настанову на контакт, притаманна як мові, так і мовленню: з одного боку, в мовних формулах відбиваються національно-культурні риси мови й картина світу її носіїв (кумулятивна мовна функція); з іншого – функціонуючи в дискурсі, фатичні засоби реалізують функцію мовлення [11].

Загальний корпус етноспецифічних етикетних одиниць (або, за термінологією Ю.В. Матюхіної та І.С. Шевченко [4], «фатичних метакомунікативів») утворює систему мовленнєвого етикету кожної нації.

Отже, «етикет» визначаємо як фактор, що регулює поведінку представників певної етнокультурної спільноти в стандартних ситуаціях соціальної взаємодії, а «мовленнєвий етикет» – як своєрідну метамову, яка обслуговує етнокультурний комунікативний контакт, тобто систему стандартизованих етноспецифічних мовних одиниць, що супроводжують процеси спілкування й скеровують комунікацію співрозмовників згідно з встановленими нормами етнокультурної взаємодії, свідомий вибір яких, ґрунтуючись на культурному потенціалі мови, являє собою симбіоз загального й індивідуального, відбиваючи стан мовленнєвої культури як суспільства загалом, так і кожного конкретного мовця зокрема.

Будучи засобом прояву фатичної метакомунікативної функції, що фокусується на мовному кодї, мовленнєвий етикет обслуговує весь комунікативний акт – від початку до закінчення, створюючи умови для нормативно коректної, етнічно й культурно обумовленої інтеракції. Правила етикету створюються людиною перш за все для себе самої, а також для іншої людини з метою оформлення успішної комунікації, тому антропоцентричність етикету, як і його антропоспрямованість, не викликає сумнівів і є його онтологічною сутністю, адже вона впливає з природи самої людини.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що мовленнєвий етикет є домінантою культури спілкування, універсальним антропокультурним феноменом і як явище культури зорієнтований на те, щоб «зменшити питому вагу природного, стихійного, некерованого в людині й соціумі» [7: 5]. Встановлюючи певні нормативні правила, стандарти, зразки, санкціоновані суспільством, етикет регулює мовленнєву поведінку людини, інтегрує її з поведінням інших членів суспільства, що призводить до типізації, а через це й уніфікації етикетного шару етнокультурного комунікативного простору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Байбуурин А.К., Топорков А.Л. У истоков этикета: Этнографические очерки. – Ленинград: Наука, Ленинград. отд-ние, 1990. – 166 с.
2. Киселёва Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. – М.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – 160 с.
3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280с.
4. Матюхина Ю. В., Шевченко И. С. Прагматические особенности фатической метакоммуникативной информации в дискурсе // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Треті Каразінські читання: методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції». – Харків: Харків. нац. ун-т. ім. В.Н. Каразіна, 2003. – С. 110 – 111.
5. Ницше Ф. Сочинения в 2 т. – Т. 2. – М., 1990. – 274 с.
6. Почепцов Г. Г. Фатическая метакоммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин: Изд-во Калинин. ун-та, 1981. – С. 52 – 59.
7. Проценко О.П. Етикет як аксіологічний вимір культури поведінки і спілкування: Дис... д-ра філос. наук: 09.00.07. – Харків, 2004. – 369 с.
8. Фабіан М.П. Етикетна семантика в лексичних системах української, англійської та угорської мов: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15. – Ужгород, 1998. – 378 с.
9. Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи выступления: пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – 526 с.
10. Хамидов А.А. Категории и культура. – Алма-Ата: «Гылым», 1992. – С. 37 – 39.
11. Шевченко И.С. Фатическая метакоммуникативная функция языка // Сб. науч. докладов XI Междунар. конф. «Функциональное описание естественного языка и его единиц». – Ялта, 2004. – С. 210.
12. Шелякин М.А. О понятии языковой прагматики и ее основных типах // Сб. науч. докладов XI Междунар. конф. «Функциональное описание естественного языка и его единиц». – Ялта, 2004. – С. 211.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Воронікіова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, соціолінгвістика, етнолінгвістика, теорія комунікації.

СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА КОМУНІКАТИВНУ ПОВЕДІНКУ УЧАСНИКІВ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Любов КОЗУБ (Тернопіль, Україна)

Стаття присвячена дослідженню англомовного політичного дискурсу і аналізу специфіки впливу соціальних факторів на вибір лінгвальних засобів для реалізації прагматичного спрямування текстів британських та американських політичних промов.

The article deals with sociolinguistic peculiarities of English political discourse. It focuses on social factors and linguistic means correlation to achieve the pragmatic effect in the speech of British and American politicians.

Стрімкий розвиток сучасної лінгвістики відбувається на ґрунті системного комунікативно-прагматичного підходу, в межах якого особлива увага приділяється дослідженню політичного дискурсу. Низка досліджень політичного дискурсу вітчизняними та зарубіжними лінгвістами [5: 36; 16: 73; 18: 10; 21: 15] свідчить про те, що вивчення політичних текстів з урахуванням їх соціолінгвістичної специфіки має визначитися насамперед їхнім функціональним призначенням, прагматичним спрямуванням, взаємодією

засобів лексико-стилістичної структури та соціальними факторами, під впливом яких складаються конкретні умови усної реалізації зазначених текстів.

Метою дослідження є встановлення специфіки впливу соціальних факторів на вибір лінгвальних засобів для реалізації прагматичного спрямування текстів британських та американських політичних промов.

Дослідження соціолінгвістичних особливостей англійського політичного дискурсу потребує вивчення соціальних факторів, які перебувають у складному взаємозв'язку з мовою та створюють разом з нею ієрархічно організовану систему. На необхідності вивчення впливу соціальних факторів на особливості функціонального використання мови під час комунікації, з'ясування впливу цих факторів на структуру мови та аналізу специфіки їхнього вираження в мовній структурі наголошують У. Лабов [11: 175], В.Д. Бондалетов [3: 15], О.Д. Петренко [15: 177], А.В. Євстафєва [7: 713].

Найбільш широке тлумачення соціального аспекту мовлення наведено у працях К.В. Бахняна [2: 310], Ю.Д. Дешерієва та Л.П. Крисін [6: 110]. На думку лінгвістів, він охоплює узагальнене вираження сукупності соціальних факторів нелінгвістичної природи, тобто всього нелінгвістичного соціального, яке, взаємодіючи із власне лінгвістичним аспектом, і створює соціолінгвістичне явище. У межах наведеного визначення окреслено і сукупність соціальних факторів, які є комплексом суспільних, історичних, економічних, культурних, філософських, ідеологічних та інших екстралінгвальних умов внутрішньоструктурного і функціонального розвитку мови. Автори розглядають їх як зовнішні, екстралінгвальні умови розвитку і функціонування мови, протиставляючи їм внутрішні, лінгвальні фактори [6: 110].

Досліджуючи вплив екстралінгвальних факторів на розвиток термінологічної лексики, М.Л. Осадчук пропонує відображати систему соціальних факторів у вигляді складної, комплексної, ієрархічної структури, дві підсистеми якої охоплюють відповідні сукупності соціокультурних і соціодемографічних факторів, у межах яких об'єднано інші фактори нижчих ієрархічних рівнів [13: 35].

Поряд із наведеними ознаками чимало авторів пропонує враховувати також соціальну дистантність між мовцями та характер рольових відношень між ними, ступінь контролю над мовленням у тій чи іншій ситуації спілкування, соціальну чи особистісну орієнтованість спілкування [8: 89; 10: 62; 12: 21; 19: 43]. Важливість звертання уваги на специфіку комунікативної ситуації та аудиторії підкреслено у роботах [1: 133; 14: 25], оскільки соціальний склад аудиторії певним чином впливає на формування особливостей мови засобів масової комунікації взагалі та політичних текстів зокрема.

Варто зазначити, що не всі соціальні фактори однаково впливають на мову. Вони мають різне лінгвістичне значення: деякі з них, глобальні, впливають на всі рівні мовної структури; інші, часткові, сприяють розвитку лише деяких рівнів [20: 135]. До глобальних факторів належать просвітницька робота, міграція, розвиток науки і техніки, створення нової державності, масова комп'ютеризація багатьох видів діяльності, зміна складу носіїв мови та ін. Остання призводить до змін у фонетиці, лексико-семантичній системі, синтаксисі, але менше у морфології.

Аналізом соціолінгвістичних особливостей актуалізації політичного тексту встановлено, що важливу роль у виборі мовних засобів забезпечення його ефективного впливу на адресата відіграє адекватне передбачення політиком масовості аудиторії, її вікової неоднорідності і психологічного розосередження, невизначеності настрою реципієнтів у момент сприйняття інформації, а також їхніх переконань, поглядів, смаків, захоплень, бажань і звичок.

Оскільки ефективний вибір мовних засобів будь-якого тексту великою мірою залежить від адекватності врахування статусу учасників комунікації та їхніх рольових відносин, то, за результатами низки соціолінгвістичних досліджень [4: 134; 19: 43; 20: 138], доведено необхідність передбачення у текстах політичних промов належності реципієнтів до певної соціальної групи або професії, рівня їхньої освіти тощо.

У суспільстві завжди існує велика кількість соціальних груп, які різняться своїм становищем у системі соціальних зв'язків. Соціальна стратифікація є важливою складовою соціального життя. Вона вказує на розшарування суспільства на різні соціальні верстви, групи, спільноти і відображає соціальну неоднорідність суспільства, різне становище його членів, їхню нерівність. Серед критеріїв приналежності до певної страти виділяють: характеристики, якими люди володіють від народження (етнічна приналежність, статеві особливості, родинні зв'язки тощо); ознаки, пов'язані з набутиим соціальним статусом і виконанням відповідної ролі; елементи "володіння" (власність, привілеї, матеріальні і духовні цінності, можливість керувати людьми, підвищені права). До критеріїв соціальної стратифікації відносяться також соціальний престиж (успадкований чи набутий статус) і приналежність до певних політичних кіл чи партій [17: 75].

Незважаючи на те, що критерії за якими людину відносять до певного класу в різних країнах є різними, багато науковців погоджується, що найважливішим критерієм для розрізнення двох груп чи індивідів є влада. Соціальні класи, які зосереджують владу в своїх руках, зазвичай, вважаються елітою. Поняття влади тісно пов'язане з поняттями статусу та ролі і тому має змінний характер. Крім того, соціальні, міжособові, статусні, ситуативні відносини, а також відносини взаємної нерівності ґрунтуються на певному розподілі влади між учасниками. Що стосується розвинутих країн, там приналежність людини до вищого класу

визначається економічним становищем, на відміну від малорозвинутих країн, де провідним фактором приналежності до владної верхівки є прояв фізичної сили. Додатковими критеріями у розвинутих країнах є також освіта та расова приналежність [9: 201].

Аналіз наукових джерел [14: 95; 17: 77; 22: 126; 23: 157] вказує на те, що більшість соціологів надають перевагу тривірневому розподілу соціокультурних рівнів громадян, виділяючи високий, середній та низький соціальні статуси. При цьому під час визначення соціального статусу адресатів розглядаються такі ознаки як: купівельна спроможність, культурний рівень, вік, стать, рівень освіти тощо. Керуючись купівельною спроможністю громадян, до високої верстви, зазвичай, відносять високозабезпечених людей, до середньої – громадян з середнім рівнем освіти, прибутку та культури; до низької – безпритульних, безробітних та збіднілих пенсіонерів. Тут необхідно зазначити, що між ступенем матеріального забезпечення і рівнем культурного розвитку членів суспільства не завжди існує прямий зв'язок. Цю обставину політик змушений враховувати, обираючи цільову аудиторію.

Соціальний статус адресата політичного дискурсу є для адресанта вкрай важливим. Невдалий коментар політика, спрямований на адресата з високим соціальним статусом, може стати причиною судових позовів та компенсацій за моральні збитки [7: 713]. Цей фактор слід враховувати і стосовно людей з низьким соціальним статусом, адже образливі висловлювання про безпритульних і засуджених свідчать про негативні якості політика та дискримінацію ним певних верств населення.

Викладене свідчить, що вихідним пунктом дослідження соціолінгвістичної специфіки політичного дискурсу має бути саме вивчення впливу соціальних факторів на особливості реалізації лінгвальних засобів у текстах політичних промов. Оскільки мова і мовлення нерозривно пов'язані з суспільством, вони відображають приналежність учасників спілкування до певного соціального класу, вікової групи та професії. Наведений аналіз свідчить про те, що всі ці фактори великою мірою визначають вибір мовцем лексичних і синтаксичних одиниць, інтонаційних моделей та стратегій спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анашкина И.А. Просодические средства установления контакта в симметричных и асимметричных ситуациях общения // Прагматическая функция просодии: Межвуз. сб. науч. тр. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1987. – С. 133-153.
2. Бахнян К.В. Социолінгвістический анализ антропонимов // Теоретические проблемы социальной лингвистики. – М.: Наука, 1981. – С. 305-324.
3. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.
4. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. – М.: Лабиринт, 1998. – 256 с.
5. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Дешериев Ю.Д., Крысин Л.П. Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. – М.: Наука, 1988. – 200 с.
7. Евстафьева А.В. Экстралінгвістические признаки словесного экстремизма в текстах СМИ // Проблемы семантики языковых единиц в контексте культуры (лингвистический и лингвометодический аспект): Междунар. науч.-практ. конф. – М.: Эллис, 2006. – С. 711-715.
8. Златоустова Л.В., Потапова Р.К., Трунин-Донской В.Н. Общая и прикладная фонетика. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1986. – 304 с.
9. Кравченко А.И. Социология. – М.: Академия, 1997. – 384 с.
- Крюкова О.П. О роли социальных и психологических факторов в стилистически значимых модификациях просодии // Психолінгвістические исследования в области лексики и фонетики: Сб. науч. тр. – Калинин: КГУ, 1983. – С. 61-64.
10. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1975. – Вып. VII. – С. 96-181.
11. Леонтьев А.А. Речевая деятельность. Факторы вариативности речевых высказываний // Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – С. 21-64.
12. Осадчук М.Л. Вплив екстралінгвістических факторів на розвиток української термінологічної лексики // Актуальні проблеми соціолінгвістики: Зб. науч. пр. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 33-39.
13. Павліченко П.П., Литвиненко Д.А. Соціологія. – К.: Лібра, 2000. – 256 с.
14. Петренко А.Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии. – К.: Рідна мова, 1998. – 254 с.
15. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М., К.: Рефл-бук, Ваклер, 2001. – 615 с.
16. Старовойт І.С. Соціологія. – Тернопіль: Астон, 1999. – 176 с.
17. Чудинов А.П. Политическая лингвистика. – М.: Флинта, Наука, 2006. – 256 с.
18. Швейцер А.Д. К проблеме социальной дифференциации языка // Вопросы языкознания. – 1982. – № 5. – С. 39-48.
19. Шевченко Т.И. Экстралінгвістическая ситуация, социальные роли и интонация // Фонетика и психология речи: Межвуз. сб. науч. тр. – Иваново: ИГУ, 1984. – С. 134-141.
20. Шейгал Е.И. Семантика политического дискурса. – Волгоград, 2000. – 336 с.
21. Kontopoulos K.M. The Logics of Social Structure. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 481 p.
22. McIntosh I. Classical Sociological Theory: A Reader. – N.Y.: New York University Press, 1997. – P. 157-212.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Любов Козуб – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Тернопільського національного педагогічного університету.

Наукові інтереси: експериментальна фонетика, соціолінгвістика, прагматика і міжкультурна комунікація.

KOMMUNIKATIV-PRAGMATISCHE THEORIEN UND DIE INTERKULTURELLE GESPRÄCHSANALYSE BZW. GESPRÄCHSERZIEHUNG

Tetjana KOMARNYTSKA (Lwiw, Ukraine)

Стаття є спробою аналізувати діалог у міжкультурній комунікації у світлі комунікативно-прагматичних теорій Бюлера, Аустіна, Серла, Вундерліха, Габермаса та ін. та застосувати набуті знання у практиці розвитку компетенції міжкультурного діалогу.

The article is an attempt to analyse a dialogue in the intercultural communication in the context of communicative and pragmatic theory worked out by such scholars as Bühler, Austine, Searle, Wunderlich, Habermas and apply the acquired knowledge in the practice of developing competence in intercultural dialogue.

Seit der kommunikativ-pragmatische Wende erweitert die neuere Linguistik ihr Blickfeld nicht so sehr auf Sprache als abstraktes Zeichensystem sondern auch deren Funktionen im Sinne des „Organon-Modells“ von Bühler [4], das später durch Arbeiten aus verschiedenen Nachbarwissenschaften wie die von L. Wittgenstein, J. L. Austin, J. R. Searle, P. Grice, D. Wunderlich, J. Habermas u.a. erweitert und differenziert wurde. Mit seinem „Organon Modell“ erinnert K. Bühler an den berühmten Kratyllos-Dialog des griechischen Philosophen Platon, in dem Sprache ein Werkzeug (organon) genannt wird, mit dem „einer“ dem anderem etwas „über Dinge“ mitteilen könne [4: 6]. Drei wichtige elementare Dinge – Sender, Empfänger, Gegenstände bzw. Sachverhalte – bilden das Organon – Modell, die entsprechend dem Sprachzeichen drei Funktionen zuweisen: Ausdrucksfunktion, Appellfunktion und Darstellungsfunktion. K. Bühler gilt als einer der Urväter [10a:6] der Pragmalinguistik.

Die Pragmalinguistik befasst sich nicht mit den Regeln der Sprache sondern mit den des Sprachgebrauchs in den Kommunikationssystemen. In der Pragmalinguistik überschneiden sich Interessen von Sprachwissenschaft und Kommunikationstheorie. Pragmalinguistik ist also eine Sprach-Handlungs-Theorie, zu deren Entwicklung die Sprechakttheorie einen entscheidenden Anstoß gab.

Die Sprechakttheorie wurde von J. L. Austin in einer Vorlesung dargelegt [1]. Nach Austin ist der Sprechakt eine Handlung, die man mit dem sinnvollen Äußern eines Satzes vollzieht, wobei man mehrere Teilakte unterscheiden kann. Der Sprechakt enthält Teilakte wie, der Äußerungsakt. Er kann grammatisch (phonologisch, lexikalisch und syntaktisch) wohlgeformt sein oder nicht, den propositionalen Akt. Die Proposition kann wahr oder falsch sein, den illokutionären Akt. Die Illokution kann glücken oder nicht glücken, den perlokutionären Akt (die intendierten Wirkung kann beim Adressaten erreicht werden oder nicht).

Die Sprechakttheorie ist vorzugsweise an mündlichen, dialogischen Sprachgebrauch entwickelt worden, deshalb ist sie für unseren Forschungsgegenstand von Belang.

Das Gespräch ist die grundlegende Form mündlichen Sprachgebrauchs. Die gesprochene Sprache kommt in der Form von Dialog, was bedeutet „zwischen sprechen, sich unterhalten“. In der Interaktion mit den Menschen kommt dem Gespräch eine zentrale Funktion zu.

In organisatorischer Sicht steht im Vordergrund die Frage: wer mit wem spricht, wann?, wo?, wie lange?, wie oft?, wer auf welche Weise kommt zu Wort etc. und nach den Organisationseinheiten des Gesprächs.

In thematisch-inhaltlicher Hinsicht geht es um ein Thema, um die Entwicklung des Gesprächsfadens. Dabei sind die thematischen Einheiten in Gesprächen als Formen der Themenwechsels von großer Bedeutung.

Die gesprochene Sprache bzw. die Gesprächsanalyse steht eine relativ junge wissenschaftliche Betätigung dar. Es gibt wenige Untersuchungen zur Gesprächsanalyse bzw. Gesprächserziehung aus interkultureller, kommunikativ-pragmatischer Sicht, so dass unsere DaF-Lehrer, Lerner bzw. Germanistikstudenten auf beachtliche Schwierigkeiten in der mündlichen interkulturellen Kommunikation stossen.

Im folgenden versuchen wir die bestehenden sprechwissenschaftlichen bzw. sprecherzieherischen Konzepte, Theorien, Verfahren sowie auch Termini mit der mündlichen interkulturellen Kommunikation zu verbinden und auf den DaF-Unterricht zu übertragen, damit die interkulturelle Sprecherziehung ein Unterrichtsprinzip wird. Dabei orientieren wir uns nicht so sehr an organisatorische und strukturelle Aspekte des Miteinander-Sprechens, sondern auf Konzepte, Theorien bzw. Prinzipien, die zur Konturierung des Forschungsgegenstandes beitragen können.

Das interkulturelle Konzept. Der Begriff „interkulturelle Kommunikation“ (IKK) wird bis heute nicht eindeutig definiert. Wann kann Kommunikation als IKK bezeichnet werden? Die Antwort auf diese Frage kann unterschiedlich sein. Das hängt davon ab, was man unter dem Konstrukt „Kultur“ verstehen will. Es gibt eine enorme Zahl von Kulturdefinitionen. Wir greifen auf die für unsere Zwecke geeignete Definition zurück. Unter Kultur verstehen wir die Gesamtheit von Normen, Grundsätzen, Annahmen, Wertvorstellungen, Verhaltensnormen und Grundvorstellungen, die von einer Gruppe geteilt werden und die das Verhalten der Gruppenmitglieder in der IKK beeinflussen und mit deren Hilfe sie das Verhalten anderer interpretieren [15: 128]. Dabei entsteht eine andere wichtige Frage nämlich mittels welcher Kriterien man Kulturen voneinander abgrenzen kann. Zum Abgrenzungsaspekt gehören vor allem Sprachgrenzen. Hier geht es um die Kenntnis des Satzbaus, der syntaktisch-morphologischen Struktur, der Bedeutung von Wörtern, und der auf die Wirklichkeit bezogenen Bedingungen, die Verwendung der Wörter regeln, d.h. es geht um die linguistische Kompetenz, ferner um die mentalitätsbezogene

intellektuelle Sprechstile [6: 151-193] und nicht zuletzt um Kulturtypen (individuelle und kollektivistische). Diese Faktoren können das Verstehen bzw. Missverstehen in der interkulturellen Interaktion beeinflussen [14: 13].

Daraus ergibt sich, dass Konstrukt Kultur zwar ordnungsstiftend aber nicht einheitlich und homogen ist, es trägt prozesshaften Charakter und ist veränderlich. Deshalb muss **aktuell** definiert werden, was unter Kultur verstanden wird.

Die IKK kann nicht auf einen über Jahrhunderte gewachsenen und immer schon fraglos vorhandenen Netzwerk kollektiver Selbstverständigung aufbauen. Sie vollzieht sich im Sinne eines permanenten Aushandlungsprozesses von Handlungsspielräumen, die seitens der Beteiligten jeweils akzeptiert werden können und müssen. Was resultiert lässt sich als „**Interkultur**“ bezeichnen [3:117], die keiner der Ausgangskulturen entspricht und nicht deren Synthese darstellt.

Die didaktisch-methodische Umsetzung des interkulturellen Konzepts für die Gesprächslehre im DaF-Unterricht bzw. im Studium der Germanistik als Kulturwissenschaft sollte sich zum Hauptziel setzen, **der Erwerb der interkulturellen Kompetenz**, um ungeachtet unterschiedlicher Erwartungen und Bedürfnisse der Lerner bzw. Studierenden ein adäquates kommunikativ angemessenes Verhalten in der IKK realisieren zu können. Fragen der IKK betreffen alle Bereiche interaktionalen Verhaltens. Die Spanne reicht von der nonverbalen, facetenreichen Kommunikation bis zur verbalen Kommunikation, die ebenfalls ein breites Feld umschließt. Einen besonderen Aspekt des interkulturellen Gesprächs bildet das Phänomen der Stimme [2:209], dieser geheimnisvollen Kraft, die auf ihre Forscher wartet.

In der Zeit der Globalisierung zeigen immer mehr Menschen ihren Willen weltweit miteinander ins Gespräch zu kommen, dass viel zu breit und komplex ist und viele Fragen der interkulturellen Gesprächslehre sind noch offen. Deshalb ist wichtig nun noch mehr als bisher fachübergreifend zusammen zu arbeiten. Das bedeutet, man sollte Ergebnisse anderer Forschungsrichtungen nutzen und die schon entwickelten Konzepte bei der interkulturellen Gesprächsanalyse bzw. Erziehung berücksichtigen und kritisch bewerten.

Im Bereich Deutsch als Fremdsprache bzw. des Germanistikstudiums sowie der Dolmetscherausbildung muss die interkulturelle Gesprächslehre stärker als bisher fokussiert werden.

Im Folgenden werden skizzenhaft Theorien bzw. Konzepte und Ansätze dargelegt, die für unseren Forschungsgegenstand von Belang sein könnten.

Der ethnologische Ansatz. Die Pragmatik ist keine einheitliche Disziplin. Die unterschiedlichen Ansätze der Pragmatik haben ihren Wurzeln nicht in der Linguistik sondern in anderen Wissenschaften, die von der Sprachwissenschaft aufgenommen, abgewandelt und für linguistische Analyse eingesetzt werden. So z. B. die Wurzeln der linguistischen Analyse sind in der amerikanischen Ethnometodologie zu suchen, die sich mit Ordnungen und Strukturen beschäftigt, die dem Handeln und den Interaktionen der Menschen aus verschiedenen Kulturen und Ethnien zu Grunde liegen. Als Namen sind hier Austin und Searle zu nennen. Ausgangspunkt sind performative und konstative Sätze mit denen man Handlungen vollzieht.

Das sozial (handlungs-) und gesellschaftlich – wissenschaftliche Konzept.

Die Vertreter sind D. Wunderlich [18] und J. Habermas [9]. D. Wunderlich geht in seiner linguistischen Pragmatik von der Sprechakttheorie von Austin und Searle aus aber darüber hinaus schließt sich der gesellschaftswissenschaftlichen Theorie von J. Habermas an, der zwischen dem Satz und der Äußerung unterscheidet, deren Bedeutung nicht allein vom zugrunde liegenden Sprachsystem und der linguistischen Kompetenz des Sprechers bestimmt wird, sondern vom Kontext, von den Persönlichkeitsstrukturen der Sprecher/Hörer, von ihren Rollen, ihren Erwartungen, psychischen Verfassungen usw. [9:111].

Das Konzept der dialogkonstituierenden Universalien. Im Zentrum der pragmatischen Universalien steht nach Habermas der Sprechakt. Habermas unterscheidet vier Klassen von Sprechakten: Kommunikativ, Konstativ, Repräsentativ, Regulativ. Die Systematisierung von Sprechakten bei Habermas ist fundamental wichtig, denn auf ihr beruht die „ideale Sprechsituation“, die ein Schlüsselbegriff der Habermaschen Pragmatik ist. Nach Wunderlich stellt der Sprechakt als inhaltlich fundiertes Universale nur ein Element der komplexen Sprechsituation dar. Er unterscheidet zwischen lokutiven, illokutiven und perlokutiven Sprechakten. Andere pragmatischen Universalien wie z. B. deiktische Ausdrücke sind z. T. grammatikalisiert oder lassen sich nach Wunderlich nicht in linguistische Kategorien fassen.

Das Konzept der Deixis geht auf Bühler (1934) zurück. Neu zur Diskussion steht heute die Kategorisierung der verschiedenen Deixisarten.

Die Theorie der konversationellen Implikatur von H. P. Grice [7]. Die Grundidee ist: Kommunikation ist ein kooperatives Handeln, wo es um die Verständigung geht. Das Prinzip der Kooperation steuert die Art und Weise, wie Kommunizierende ihre Kenntnisse der Sprache, der Sprechregeln und anderen Sprachgebrauchsregeln zum Tragen bringen. Dieses Prinzip beinhaltet vier Konversationsmaximen:

- Maxime der Quantität: sag so viel wie nötig und sage nicht zu viel.
- Maxime der Qualität: sag nichts, was du nicht für wahr hältst.
- Maxime der Relation: sei relevant.
- Maxime der Modalität: sag deine Sache in angemessener Art und Weise und so klar wie nötig.

Die Konversationsmaximen (KM) von Grice sind leider weder vollständig noch klar aber sie können besonders fruchtbar sein, einerseits für die Beantwortung der Frage: wie versteht der Hörer, was der Sprecher meint. Die Hörerperspektive ist in Griceschen Konzept dominant, andererseits ist das kooperative Prinzip aus didaktisch-methodischer Sicht eine Strategie bei der Gesprächserziehung im kooperativen Lernen.

Die Theorie der Generalisierenden Konversationellen Implikaturen (GCI) wird von drei allgemein pragmatischen Prinzipien abgeleitet: dem Qualitäts-, dem Informativitäts- und dem Markiertheit – Prinzip.

Die Relevanztheorie (RT) gehört zu den neueren Entwicklungen. Die Kommunikation wird als kognitiver Prozess der Informationsbearbeitung angesehen. Das Relevanzprinzip [11:231] als Oberbegriff der RK verbindet im Gegensatz zu Grice die semantische und pragmatische Ebene und stellt zwischen ihnen ein engeres und differenziertes Verhältnis her.

Die oben skizzierten Konzepte bzw. Theorien können bei der Gesprächsanalyse verhelfen aber viele Fragen der interkulturellen Gesprächserziehung bleiben noch offen.

Dem Gespräch als einer komplexen sprachlichen Handlungseinheit werden bestimmte Klassen bzw. Typen zugeordnet, dabei ist es wichtig die Klassifikationsmerkmale zu präzisieren, die sich auf Kommunikationssituation oder beteiligten Personen beziehen oder deren Beziehungen zueinander bzw. den Gesprächsgegenstand betreffen. Es ist ein breites Tätigkeitsfeld in diesem Bereich nötig.

Die hier thesenhaft dargelegten Konzeptionen sollten in Lehre und Forschung als Orientierung fungieren. In dieser Hinsicht scheint uns das „Diskurs“ Konzept bei Habermas für interkulturelle Gesprächsanalyse und -Erziehung besonders anwendbar zu sein. Handeln bei Habermas im Gegensatz zum bloßen Verhalten ist an eine mögliche Rechtfertigung und damit an die Möglichkeit zu sprechen gebunden. Die Problematisierungen handlungsleitender Normen wie auch Problematisierungen von Meinungen nennt Habermas Diskurs. Dementsprechend unterscheidet Habermas zwei Formen der Kommunikation: kommunikatives Handeln und Diskurs [9:116]. Kommunikatives Handeln ist sprachlich vermittelte Interaktion. Der Diskurs ist eine sachliche Diskussion zwischen A und B, in der der propositionale Gehalt zum Thema des Dialogs wird. Ein Diskurs im Sinne Habermas' ist mit einer faktischen sachlichen Diskussion nicht identisch. Habermas siedelt den Diskurs in einer idealen, zwangsfreien Sprechsituation unter **gleichberechtigten Sprechern** an. Er nennt eine solche Sprechsituation „herrschaftsfreie Diskussion“ [9:138]. Die ideale Sprechsituation ist nur dann möglich, wenn alle Gesprächsteilnehmer gleiche Chance haben, seine vier Typen von Sprechakten zu verwenden. Dann geht es nicht um Diskussion sondern um die Kooperation bei der gemeinsamen Wahrheitssuche und -Findung. Der Diskurs im Sinne von Habermas bleibt ein Fernziel, eine Utopie, ein Ideal. Darüber äußert sich Habermas selbst [9:140]. Das ist die Welt der Platonischen Dialoge, die Welt des Gesprächs im idealistischen Sinne des Wortes, „offen, vertrauensvoll und mitteilend in wechselseitigen Entgegenkommen [12:339]“, dass kaum realisierbar ist. Trotzdem ist heute nach Toleranz, Verstehen und Verständigung sowohl in der intra- als auch interkulturellen Kommunikation in verschiedenen Bereichen auf allen Ebenen und in verschiedenen Institutionen zu streben.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Austin J. L. 1979 Zur Theorie der Sprechakte (How to do things with words). Deutsche Bearbeitung von Eike von Savigny. 2. Auflage. Stuttgart (Reclam Universal-Bibliothek 9396 [3]).
2. Bogner A. Stimmen hören. Das Phänomen der Stimme in der interkulturellen Kommunikation//Kulturthema Kommunikation. Konzepte Inhalte Funktionen Hg von Alois Wierlacher Residence Verlag S. 209-217
3. Bolten J. Können internationale mergers eine eigene Identität ausbilden? //Kulturthema Konzeption S. 114-119
4. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache, 3 Auflage Stuttgart 1982.
5. Ehlich K. Verwendung der Deixis beim sprachlichen Handeln. Linguistische-philologische Untersuchungen zum hebräischen deiktischen System. – Frankfurt/M.: Forum Linguistik, 24, 1979.
6. Galtung J. Struktur, Kultur und intellektueller Stik. Ein vergleichender Essay über saxonsche, teutonische, gallische und nipponische Wissenschaft// Wierlacher A. Hg. Das Fremde und das Eigene. – München. Iudicium, 1985 S. 151-193
7. Grice H. P. Logic and conversation P. Cole, J. L. Morgan Hg. Speech acts. New York. 1973 Syntax Semantics 3 S.41-58
8. Habermas J. Erkenntnis und Interesse. – Frankfurt/M, Suhrkamp 1968.
9. Habermas J. /Luhmann N. Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie – Was leistet die Systemforschung? – Frankfurt/M, 1974.
10. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. – Frankfurt/M, 1981. – Bd. 2
- 10a. Holly W. Einführung in die Pragmalinguistik. Langenscheid, 2001.- Germanistische Fernstudieneinheit 3
11. Linke A. Nussbaumer M., Portmann R. P. Studienbuch Linguistik 5. erweiterte Auflage. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2004, - 197-232
12. Luther W. Sprachphilosophie als Grundwissenschaft. - Heidelberg 1970.
13. Maas U., Wunderlich D. Pragmatik und sprachliches Handeln. Mit einer Kritik am Funkkolleg. -Frankfurt/M.: Sprache, 1974.
14. Oksaar E. Problematik im interkulturellen Verstehen// Interkulturelle Wirtschaftskommunikation. Hg von Bern-Ditrich Müller. – München indicium Verlag, 1991, Bd. 9, S. 13-26
15. Reinke K. Rede- und Gesprächserziehung für die interkulturelle Kommunikation// Schneider. C, Glaluna M. Hg. Mehrsprachigkeit und Deutschunterricht. Thesen, Beiträge und Berichte aus der Sektionsarbeit an der XII. ITD – 2001 in Luzern, S. 127-134
16. Searle J. R. Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay. -Frankfurt/M. 1971
17. Searle J. R. Ausdruck und Bedeutung. Untersuchungen zur Sprechakttheorie. -Frankfurt/stw349, 1982.
18. Wunderlich D. Zur Rolle der Pragmatik in der Linguistik der Deutschunterricht 22.-1970. -Heft 4 – S. 5-41

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Комарницька – доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: міжкультурна комунікація, дидактико-методичні проблеми мови як іноземної та лінгвоукраїнознавства.

ПРАГМАТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ІННОВАЦІЙНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Ярина КОНОПАЦЬКА (Львів, Україна)

У статті досліджено характерні особливості сучасного французького медіадискурсу, проаналізовано основні чинники вживання лексичних інновацій у текстах ЗМІ та прагматичні параметри, які дозволяють здійснювати вплив на реципієнта.

The article explores the peculiarities of the Modern French Media Discourse, analyses main factors of the lexical innovations usage in the texts of Mass Media as well as pragmatic parameters influencing the recipient.

Процес комунікації тісно пов'язаний із прагматичними чинниками; більше того, під певним кутом зору в процесах спілкування семантика і синтактика засобів мовного коду залежні від прагматичних чинників. Оскільки лексичні інновації є не лише одиницями номінації, але й одиницями, які беруть участь в комунікації, то важливим аспектом усебічного вивчення лексики, зокрема інноваційних лексичних одиниць, є вивчення її прагматичного аспекту, тобто виявлення внутрішніх закономірностей, яким підпорядковується вибір й адекватне вживання слів у конкретному комунікативному акті, а також визначення зв'язку між процесами утворення нових слів та їх комунікативно-прагматичною спрямованістю. На думку лінгвістів, у зв'язку з оформленням у мовознавстві останніх десятиліть нової комунікативно-прагматичної дослідницької парадигми, яка опирається на принцип діяльності, можна говорити про можливість прагматичного підходу до одиниць всіх мовних рівнів, першочергово до одиниць лексичного рівня. Тут важливим є зауваження В. Н. Телії, яка вважає, що "одиниці словника можуть і повинні представляти заготовки не лише номінативної, але й прагматичної діяльності" [2: 7]. Тому *метою статті* є дослідження особливостей функціонування й прагматичної інтерпретації лексичних одиниць, зокрема інноваційних, у медіадискурсі.

Неологізми належать до тих лексичних одиниць, які позначені значною прагматичною силою. Цьому сприяють такі чинники:

- сама поява неологізмів зумовлена прагматичними причинами у зв'язку з потребою дати назву предметові чи поняттю, який ще не має еквівалента в мові, або з прагненням до більшої експресивності, впливу на систему поглядів та оцінок адресата;
- у процесі утворення неологізмів беруть участь прагматично релевантні параметри особистості;
- неологізми більшою мірою, ніж інші лексеми допомагають досягати прагматичних цілей комунікації, зокрема дати оцінку та вплинути на систему цінностей адресата, і саме прагматичні чинники відіграють основну роль в прийнятті неологізму мовною спільнотою.

Можна говорити про існування певного діалектичного зв'язку між прагматикою й активними номінативними процесами. Появу в слові нового лексико-семантичного варіанта у світлі комунікативно-прагматичної парадигми можна розглядати як результат прагматичної варіативності слова. Під прагматичною варіативністю слова ми розуміємо варіювання в його функціонуванні в різних ситуаціях спілкування залежно від соціального, територіального, національного, вікового та інших статусів учасників комунікації. Одну і ту ж лексеми можуть по-різному реалізовувати в однотипних ситуаціях представниками різних прошарків соціуму. У результаті вживання слова в невластивій для нього ситуації (контексті) носієм іншого соціолекту (мови певної соціопрфесійної групи) з'являється новий семантичний відтінок, який згодом оформлюється в окремий лексико-семантичний варіант слова. Так, використання лексеми *tissu* ("тканина") соціологами зумовило актуалізацію неосновних сем і, відповідно, змін у семантичній структурі ("система, мережа опитувань"). З іншого боку, будь-яка семантична новизна спричиняє новизну прагматичну. Новий лексико-семантичний варіант слова розширює прагматику всієї лексеми, оскільки розширюється спектр ситуацій і контекстів її вживання, а, отже, і обмежень на її використання. Це пов'язано з особливістю полісемантів, чий прагматичний потенціал складається з прагматики всіх лексико-семантичних варіантів, які входять до їхньої структури. Одна і та ж лексема в різних своїх лексико-семантичних варіантах реалізує різні аспекти прагматичного заряду. Кожен лексико-семантичний варіант має свій прагматичний потенціал, який йому приписує адекватне вживання в різних ситуаціях спілкування. Самі ж лексеми можуть виявляти своєрідну прагматичну мобільність під час внутрішньомовної міграції (перехід загальноживаної лексики до словника певної терміносистеми, міграція з одного соціолекту в інший тощо). Поява нового елемента семантичного навантаження лексеми внаслідок її переходу в інший лексичний пласт зумовлює зміну характеристик її вживання, які прагматично закріплені за певним соціолектом, що збільшує прагматичну маркованість цілої лексеми.

Характерною ознакою неологізмів є те, що в їхньому прагматичному значенні присутня часова конотація новизни. Як стверджують мовознавці, в момент уживання неологізму в структурі його значення обов'язково присутній прагматичний компонент, який кодує модальність "несподіванка". Неологізми містять також компоненти, пов'язані з прагматикою адресата. У такому разі нова лексема містить модальність "здивування", яка є реакцією співрозмовника на нову одиницю.

Такі прагматичні компоненти пов'язані з новизною лексичної одиниці і в процесі її інтеграції дезактуалізуються. З цього приводу варто зауважити, що адаптація неологізмів послаблює їхню прагматичну силу і викликає стимули для пошуків мовцем дієвіших прагматичних засобів. Наслідком цього є різноманітні лексико-семантичні зміни, які знову приводять до збагачення прагматичної системи мови. Отже, доцільно стверджувати, що зміни в семантиці та прагматиці лексичних одиниць взаємозалежні.

Аналізуючи функціонально-прагматичні особливості неологізмів, слід виділити і важливу роль пресупозиції, тобто імпліцитного компоненту смислу висловлювання, який повинен бути істинним, щоб висловлювання не сприймалось як семантично аномальне або недоречне в певному контексті. До поняття пресупозиції входять показники віку, професії, соціальної функції, ставлення до адресата, мотив, прогнозування сприйняття.

Аналіз впливу прагматики неологізмів на дискурс дає підстави зробити висновок про те, що новоутворення вносять елемент новизни і несподіванки, сприяє непомітному введенню в текст певного погляду на певну ситуацію і задає своєрідну базу для аксіологічної стратегії, що допомагає адресатові “правильно” оцінити подію, пропонуючи йому готове судження і тим самим, забезпечуючи імпліцитний вплив на думку адресата і відтворення потрібної системи поглядів. На наш погляд, неможливо однозначно спрогнозувати, чи приведе вживання неологізмів до правильної оцінки, бо часто новизна і незвичність приводять до різних реакцій, зокрема до комунікативних девіацій (недосягнення адресантом комунікативної мети). Отже, незнання певних складових прагматичної інформації, що часто трапляється у вживанні неологізмів, може призвести до порушень процесу спілкування, до неадекватного вживання тієї чи іншої лексичної одиниці, наслідком чого є комунікативні девіації. Тому існує ймовірність такої інтерпретації лексичної одиниці носієм мови, яка не відповідає задумам автора і навіть реальному словотвірному складові нового слова, оскільки індивід розуміє інновацію відповідно до змісту свого лексичного запасу, який сформований схемами знань і, цілком ймовірно, відповідно до якогось “свіжого” сліду в пам'яті, емоційно забарвленого певним елементом інформаційного тезаурусу. У таких випадках важливо враховувати пресупозицію, пов'язану зі специфікою соціального укладу суспільства. Саме її компоненти, які представляють найбільший інтерес для прагмалінгвістики, мають імпліцитний характер, і хоча не відображені в словниках та існують, зазвичай, лише в свідомості носіїв мови, забезпечують адекватне сприйняття нових лексичних одиниць і, як наслідок, задовільне спілкування.

Прагматика нових лексичних одиниць найчіткіше простежується на матеріалі газетного, теле- та радіодискурсів, які деякі дослідники поєднують у єдиний тип – медіадискурс. Як стверджує іспанський мовознавець Х. Мартінес Альбертос, медіадискурс є одним із видів секторних дискурсів (дискурсів, які мають чітко виражені індивідуальні характеристики) [4: 78]. До основних характеристик медіадискурсу ми відносимо такі:

1) специфіка функціонування французької мови на сучасному її етапі зумовлена розширенням сфер суспільного життя, зростанням масштабів комунікативних процесів у сучасному суспільстві та розвитком різноманітних засобів масової інформації. Як зазначають деякі дослідники, мову ЗМІ (*le langage médiatique*) слід розглядати як окремий феномен, який здійснює помітний вплив на мовленнєву практику усіх носіїв мови. Дослідження типологічних ознак медіадискурсу займає в сучасному мовознавстві важливе місце, бо у сфері масової комунікації якнайповніше проявляється літературна мова і саме у медіадискурсі можна простежити основні процеси розвитку живої національної мови;

2) медіадискурс несе передусім інформативне навантаження, оскільки стрижнева функція ЗМІ – інформувати читачів (слухачів, глядачів) про заздалегідь невідомі знання, відображати факти або події в часі, сприяти обізнаності аудиторії. Таким чином, завдання медіадискурсу полягає в тому, щоб якомога швидше і водночас у виразній та яскравій формі донести до читача останню інформацію, викликаючи майстерним використанням мовних та візуальних засобів “заплановану” реакцію. Отже, крім інформативного, важливим комунікативним завданням медіадискурсу є спонукання адресата до певного аналізу. Ці дві ілюктивні сили обов'язково входять до комунікативно-інтенціонального змісту медійного тексту, незалежно від того, чи знаходять вони своє вираження у його лексико-граматичній структурі;

3) неоднорідність медіадискурсу та його поділ на підвиди (рекламний, дискурс новин, аналітичний, політико-економічний, мистецький дискурс та ін.) дають змогу виділити такі його функціональні риси, як атракція загальної уваги, сприяння формуванню смаків аудиторії та їх спрямування відповідно до культурно-освітніх, ідейно-політичних та економічних потреб;

4) у медіадискурсі відбувається оптимізація комунікативного акту, під час якої на текст звертають увагу насамперед ті, до кого він адресований, але коло адресатів не обмежується, а має тенденцію до розширення;

5) медіадискурс є підготованим типом дискурсу і відрізняється від інших тим, що потребує ретельної підготовки до комунікації, враховуючи специфіку ситуації, яка дає змогу адресанту максимально реалізувати свій дискурс. Кожна складова медіадискурсу має свої переваги. Так, пріоритетом преси є можливість повернутися до незрозумілого уривку тексту і перечитати його. Радіо- та теледискурс теж мають низку переваг: вони оперативніші у повідомленні останніх новин, часто використовують прямий ефір. Окрім

того, телебачення поєднує мовленнєву інформацію з образною, приваблюючи глядачів можливістю візуального сприйняття повідомлення;

6) на сучасному етапі мовознавчих досліджень велика увага приділена лінгвопрагматичному способу організації дискурсу. Вибір та організація мовних засобів визначаються, перш за все, змістом комунікативного наміру, що реалізується в певному соціальному контексті, мовною і комунікативною компетенцією, особистісними засобами та відношенням суб'єктів до дискурсу. Сучасний медіадискурс відображає у своїх матеріалах найрізноманітніші аспекти життя суспільства, а серед них і такі, для яких мова створила певні функціонально-стильові особливості. Тому важливою ознакою медіадискурсу є те, що він своїми лексичними та синтаксичними характеристиками поєднує властивості, притаманні різним стилям мовлення: офіційно-діловому (вживання кліше, своєрідна формульність), науковому (значний термінологічний фонд), стилю художньої літератури (персоніфікованість текстів, відкритість словника, емоційне навантаження лексики). Цьому сприяє також те, що мова медіадискурсу орієнтується водночас і на експресивність і на стандарт. Разом з тим, як стверджує В.Л.Наєр, потрапляючи у медіадискурс, матеріал інших стилів, зокрема, наукового, зазнає суттєвих змін, втрачає властиву йому форму викладу і модифікується відповідно до вимог медіадискурсу, що зумовлює появу своєрідних гібридних утворень [1: 129];

7) намагання поглибити дискурсну інформацію, а також надати семантико-прагматичному змістові дискурсу більшої ефективності та виразності, сприяє розвитку лексичного вокабуляру, який у ньому використовується. Тому важливою характеристикою медіадискурсу є лексична креативність, яка виявляється в частому утворенні та вживанні лексичних інновацій, у яких закріплюються соціально значущі концептуальні смисли та різноманітні афективні реакції на оточуючу дійсність. У медіадискурсі доречними й актуальними є навіть ті неологізми, які традиційно вважають надлишковими в інших типах дискурсу;

8) розвиток сучасного медіадискурсу визначають дві основні тенденції – демократизація та інтелектуалізація. Перша тенденція заключається в тому, що розмовна мова піднімається на новий рівень, раніше недосяжний і функціонує і в усному, і в письмовому мовленні, зокрема в медіадискурсі. Такий феномен пов'язаний з тим, що журналісти використовують найпопулярніші слова й вислови, інколи зі словника розмовно-побутової лексики для того, щоб скласти враження про атмосферу довіри зі слухачами (читачами). Друга тенденція пов'язана з проникненням політики та науки в область щоденного спілкування.

Основним постулатом сучасної масової комунікації є максимальна інформативність. Пошук інформативно насиченої і водночас економної форми вираження ідей визначається особливими екстралінгвістичними чинниками: обмеженістю газетної колонки, часу на підготування матеріалу, ефірного часу. Цим пояснюється часте вживання у медіадискурсі смислової компресії. Особливо важливе місце у медіадискурсі займає процес утворення семантичних неологізмів, оскільки він визначається утворенням різноманітних асоціативних зв'язків між лексемами та діалектичним взаємовідношенням сигніфікату й референта. Окрім того, як зауважує Х.Мартінес Альбертос, медіадискурс є автономною знаковою системою, де чільне місце займає конотація, яка сприяє утворенню системи вторинних смислів [4: 79]. Значній кількості лексичних одиниць, що використовуються в медіадискурсі, притаманні такі семантико-прагматичні особливості, як конотація та експресивність. Тому лексеми можуть набувати різноманітних смислових відтінків залежно від контексту та їх інтерпретації мовцем відповідно до свого світогляду. Зміни у семантичній структурі лексичних одиниць отримують новий імпульс в результаті взаємодії письмових та усних мовленнєвих форм, які у медіадискурсі передаються по різних каналах інформації, але об'єднуються функціями повідомлення та впливу. Використання неологізмів допомагає адресантові створити сучасну перспективу в дискурсі, підкреслити у ньому актуальність сьогодення, позбавити зайвого консерватизму. Неологізми надають основним концептам дискурсу принципової новизни, оскільки зазвичай асоціюються у свідомості мовців з сучасним періодом розвитку суспільства та його останніми досягненнями.

Важливим принципом медіадискурсу, а також основою його організації є відкритість, пряме та безпосереднє вираження авторської оцінки. Така особливість зумовлює намагання авторів привернути увагу читачів до своєї творчої діяльності. Загальноживані слова можуть і не привернути увагу читача, тому важливим аспектом функціонування медіадискурсу є постійне оновлення поняттєвого змісту існуючих лексичних одиниць або ж утворення нових. Часто поява неологізмів у пресі детермінована намаганням представити відомі об'єкти в ефективнішій формі. Тому часто у медіадискурсі можна зустріти вживання англіцизмів, які є синонімами французьких слів: *bogue* (у значенні *défaut*), *clean* (у значенні *propre*), *hard* (у значенні *dur*). Незвичність та своєрідна унікальність неологізмів може привернути увагу читача, змусити вдуматися і, що задовольняє прагнення адресанта, проникнути в авторський задум. Саме цими характеристиками неологізми надають медіадискурсові виразності й зумовлюють значний прагматичний ефект. Водночас доля неологізмів часто визначається їх використанням/невикористанням у мові ЗМІ, адже саме вживання нових лексичних одиниць у дискурсі мас-медіа підтверджує їхню необхідність та сприяє інтеграції в систему мови.

Залежно від рольових стосунків учасників комунікації всі ситуації прийнято поділяти на симетричні та асиметричні. У симетричних ситуаціях учасники мають однаковий соціальний статус, приблизно одного

віку та однієї статі. Ступінь експліцитності в симетричних ситуаціях перебуває у прямій залежності від стосунків між комунікантами. Що офіційнішими є стосунки, то вищий ступінь експліцитності. Наприклад, у спілкуванні студентів часто трапляються слова з чітким конотативним забарвленням *cool, relax, archisuper*, що підтверджує тезу Ж.-М. Шадела про те, що мовлення комунікантів в неофіційних стосунках характеризується частим використанням емоційно забарвлених слів, елементів розмовної мови та неологізмів [3: 19]. Медіадискурс можна класифікувати як теоретично симетричну мовленнєву ситуацію, оскільки йдеться про приблизно однаковий соціальний статус комунікантів. Це пояснюється тим, що основна кількість періодичних видань, телевізійних або радіопрограм зорієнтована на певний суспільний прошарок споживачів інформації, певну професійну чи вікову групу і навіть стать. У такій мовленнєвій ситуації журналіст, який створює повідомлення, або сам належить до відповідної групи комунікантів, або користується мовними засобами, властивими даній групі. Як наслідок, відбувається інтимізація повідомлення, а мовлення стає менш експліцитним. Однак існує ймовірність того, що повідомлення одержить член іншої соціальної, професійної чи вікової групи, і в такому разі мовленнєва ситуація стає асиметричною.

Таким чином, можна стверджувати, що прагматико-функціональні та семантичні особливості неологізмів найяскравіше простежується в медіадискурсі, який більше, ніж інші типи дискурсів, характеризується високою частотністю вживання лексичних інновацій. Уживання неологізмів у такому дискурсі є засобом актуалізації й акцентуалізації інформації і поглиблює інформативність та емотивність висловлювання. Використання неологізмів у мові ЗМІ свідчить також про їхню функціональну спроможність та інтеграцію в систему мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Наер В.Л. Научная проблематика на страницах англоязычных газет: К вопросу о межстилевых контактах // Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М.: Наука, 1985. – С. 118-147.
2. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143с.
3. Chadelat J.-M. Pour une sociolinguistique de l'emprunt lexical: l'exemple des emprunts français en anglais. // Les Cahiers de l'APILUT. – 1996. – №15/4. – P. 16-27.
4. Martínez Albertos J. El lenguaje periodístico ante el neologismo // El neologismo necesario. – Madrid: Colección Comunicación y Lenguaje. – 1992. – P. 75-86.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярина Конопачка – кандидат філологічних наук, асистент кафедри французької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лексична семантика.

ЗАСОБИ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Тетяна КРИЛОВА (Київ, Україна), Альона БРИНЮК (Київ, Україна)

У статті розглянуто специфіку вираження деперсоналізації та персоналізації в англійському науковому дискурсі. Охарактеризовано прагматичні значення різних засобів деперсоналізації на рівні тексту.

The paper reports on specific impersonalisation and personalization strategies in English scientific discourse with special emphasis on their pragmatic meanings.

Бурхливий розвиток подій нашого часу, інтенсивність міжнародних контактів спричинили посилення інтересу до питань культури спілкування, його ефективності. Мова, будучи засобом номінації та комунікації, відображає національний характер. Вироблені суспільством норми поведінки і форми поводження об'єднуються в цілій системі, яку прийнято називати етикетом. Мовний етикет – це функціонально-семантична універсалія, але в кожному суспільстві він чітко детермінований характером суспільних відносин.

Так, за англійцями закріплені такі характеристики як консервативність та стриманість. Англійці – генії традиції і дуже цінують ритуал ввічливого поводження. Вважається неввічливим занадто проявляти власну ерудицію і взагалі безапеляційно щось стверджувати, бо в інших на це може бути відмінна думка. Подібного відношення до мови англієць очікує і від свого співрозмовника, при цьому йому важливо знати, з яких джерел з'явилася та чи інша інформація, він визнає тільки надійну інформацію, причому викладену в традиційних формах.

У сучасних наукових дослідженнях важливе місце посідає міжгалузевий підхід. Для вирішення багатьох проблем ефективності мовленнєвої комунікації лінгвісти мають звертатися до питань етикету, зокрема, досліджувати мовні аспекти етикетизації різних типів дискурсу з урахуванням соціо- й етнокультурних параметрів комунікації. Тобто для сучасних лінгвістів властиве розуміння дискурсу як тексту у сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими) факторами, тексту як цілеспрямованої соціальної дії,

У межах наукової комунікації текстоутворююча діяльність автора спрямована, по-перше, на об'єктивне та несуперечливе відображення референтного простору повідомлення: деяку множину наукових фактів і закономірностей, а також суму чужих думок та авторську точку зору стосовно викладених положень. Відправник повідомлення в науковій комунікації є досить відчуженим від своєї особистісної іпостасі. Функціонально-комунікативний статус, що приймається автором наукового тексту, придушує або значно обмежує прояви майже всіх особистісних характеристик, за виключенням інтелектуальних. Саме такі особливості наукового тексту створюють особливу текстову тональність модальності, яку створюють засоби деперсоналізації і персоналізації.

Отже, деперсоналізація (вилучення діяча із висловлювання) і персоналізація (включення діяча в висловлювання) належать до засобів етикетизації англійського наукового дискурсу.

Деперсоналізація в англійському науковому дискурсі є одним із найчастіших індикаторів хеджінгу, за допомогою яких реалізуються такі тактики як зменшення категоричності висловлювання, непевності, скромності, обережного прогнозування, створення ефекту деперсоналізованої об'єктивності [4]. Такий самий ефект деперсоналізація має і в українській мові.

Персоналізація в англійському науковому дискурсі належить до національно- специфічних, культурно- забарвлених засобів етикетизації і, як правило, є засобом реалізації тактики залучення читача до співпраці, формування спільної думки. В українській мові особові займенники майже не вживаються в наукових текстах (іноді вживається займенник першої особи множини), загалом фрази будуються безособово.

Англійська та українська мови належать до різних мовних типів, тому вони мають різні засоби для вираження деперсоналізації. Для передачі таких значень в українській мові переважно використовуються односкладові неозначено-особові та безособові речення, пасивні дієприкметники, пасивні конструкції:

На матеріалі широких експериментальних досліджень вперше доведено, що при інтенсивному культивуванні біологічна цінність субстратів після плодоношення гливи збільшується за рахунок підвищення вмісту амінокислот, у тому числі незамінних, мінеральних елементів: магнію та заліза, накопичення вітамінів: тіаміну, піридоксину, ніацину, біотину та рибофлавіну. Проведено вивчення можливості використання субстратів після плодоношення гливи як домішок до корму курчат та ягнят. Отримані авторські свідоцтва на спосіб поліпшення корму курчат та ягнят додаванням 5% субстрату після плодоношення від селектованих штаблів гливи, що підвищує масу птиці та тварин на 17-20% і стимулює захисні функції організму. Була показана перспективність використання субстратів після плодоношення шампінйонів у тепличному господарстві для підвищення врожайності овочевих культур на 7-10%.

Згідно лінгвістичної типології, якщо в аналітичних мовах безособові конструкції чи повністю відсутні, чи залишаються мало чисельними, то в синтетичних мовах вони не тільки добре зберігаються, але можуть розвиватися далі. Висока численність безособових конструкцій в українській мові обумовлена її консервативністю, яка сприяла збереженню деяких елементів індоєвропейської прамови, а також інтенсивними контактами з флективними мовами.

Розглянемо засоби деперсоналізації, що існують в англійській мові.

В англійській мові в якості засобів деперсоналізації широко використовуються пасивні конструкції. Це найбільш поширений спосіб, у який можна уникнути називання діяча. Через те, що англійська мова втратила свої безособові конструкції і не змогла перейняти чужих, в ній надзвичайно сильно розвинувся пасив. Прямий зв'язок між розвинутою категорією пасиву та нечисленністю безособових конструкцій відмічала ще в 1945 році М.М.Гухман [1]. Пасивні конструкції в англійській мові мають найвищу частотність вживання саме в науковому дискурсі і найнижчу – в усній комунікації. В усній комунікації пасивні конструкції вживаються виключно у випадках, коли мовець хоче щось виділити. Науковий письмовий дискурс передбачає чітку систему когезивних засобів і пасивні конструкції тут використовуються часто як засіб зв'язку, будучи одночасно засобом логічного виділення:

There are an estimated 15 million places along our genomes where one base can differ from one person or population to the next. By mid-2007, more than 3 million such locations, known as single-nucleotide polymorphisms (SNPs), had been charted.

В одних випадках при вживанні пасиву діяч невідомий, в інших його ідентифікація можлива завдяки контексту:

A mixed methods analysis was undertaken using 722 responses to an open-ended question on a health care access survey instrument.

В даному прикладі автор персоніфікований, але сам він немов намагається відсторонитися від свого тексту, щоб надати більшій ваги повідомленню, зробити його більш об'єктивним. Останній приклад є типовим для наукового тексту, де виклад інформації іде від третьої особи однини, тобто автор не розкриває себе, виступаючи таким чином у ролі стороннього, об'єктивного спостерігача, який неупереджено описує події, а отже, дає можливість адресату сформувати власне ставлення до запропонованих фактів.

Разом з тим, існує тенденція до побудови авторської мови у першій особі множини (we are coming to realize, we are beginning to see). Займенник *we* має декілька функцій в науковому дискурсі. По-перше, автор

підкреслює, що запропонований підхід, проведений експеримент, результати дослідження тощо створені колективом, в цьому випадку займенник виступає як засіб персоналізації:

We have developed, therefore, over the course of the project, a conceptual model curriculum.

We undertook a study to examine the characteristics of countries exporting physicians to the United States according to their relative contribution to the primary care supply in the United States.

По-друге, авторське *we* втягує адресата у процес роздумів залучаючи його до наукового загалу, оскільки завдання автора не лише повідомити читачеві нову інформацію та досягти її адекватного розуміння, але й налаштувати адресата на довірливе ставлення до змісту того, що повідомляється:

(1) *The tinier we make the hole, the smaller dot the photograph should reproduce.*

(2) *The grater the rate of biological activity, the more carbon-dioxide is removed from the atmosphere.*

В першому прикладі ми бачимо тактику включення читача в процес міркування, в другому лише повідомляється нова інформація.

Дуже часто в науковому дискурсі займенник *we* в цій функції вживається в питальних реченнях, які завжди є орієнтованими на адресата, в іншому випадку, вони втрачають будь-який зміст. Їх мета – створити проблемну ситуацію, зацентрувавши увагу на конкретному моменті, та втягнути адресата в науковий диспут:

Why don't we notice the mass increase predicted by relativity theory in ordinary life?

Are we searching for some inner truth that will lead us to the origin of life, or are we, like the man who spends his week-ends working out the crossword puzzles in his Sunday paper, exercising our minds in a scientific game because we have nothing better to do?

Третьою функцією займенника *we* є створення ефекту обережного прогнозування. Вживання займенника робить авторське твердження менш суб'єктивним:

We suggest a method that allows a more accurate representation of such defects in the assembly.

На відміну від української мови в англійській мові займенник *we* не вживається у випадках, коли автором дослідження виступає не колектив, а одна людина.

Якщо автор одна людина, для авторизації широко використовується займенник першої особи однини *I*. Експліцитне авторське "я" (*I*) є усталеною етикетною рисою англійського наукового дискурсу:

In this editorial I select a few facts and figures to pursue the knowledge saturation theme in a highly speculative manner: the aim is to provoke discussion.

If there is life on Mars, then it is a reasonable assumption—indeed, I believe it is a necessary consequence—that its carbon cycles through this atmosphere.

Особовий займенник *you* є засобом створення діалогічності наукового тексту:

You can update a database every month. But you can't update content on an array cost-effectively every month.

При вживанні особового займенника *they*, в протилежність займеннику *we*, створюється ефект виключення автора та читача з процесу міркування:

Planning education programmes are mostly offered through (research-oriented) higher education institutions², which are typically not configured to develop creative competencies; rather they focus on students' knowledge acquisition and development of rational, analytical skills.

Неозначений займенник *one* подібно до займенника *we* означає «будь-хто» і передбачає залучення адресата до міркувань, створюючи ефект приналежності:

One fears that in most subjects, Figure 2 better represents reality than Figure 1.

Персоналізація за допомогою особових займенників не властива українському науковому дискурсу. Вживання *mi* у значенні *я* стає таким, що застаріло, вживання займенника *mi* також виходить із вжитку. Тому англійські речення із займенниками *we* та *I* зазвичай перекладаються безособовими та неозначено-особовими реченнями (Підводячи підсумки можна сказати....., Необхідно повернутись до питання.....).

Використання особових займенників, не властиве українській мові, в англійській передає експресивність в наукових текстах.

Зіставний аналіз перекладів показує, що найбільші складнощі в адекватній передачі прагматики оригіналу наукового тексту пов'язані із підбором українських еквівалентів, характер яких був би прийнятним для українського наукового тексту. Є ряд моментів, що вимагають прагматичної адаптації. До таких відносяться такі етноспецифічні риси англійського наукового дискурсу як діалогічний характер, притаманний окремим англійським науковим текстам, як один із проявів анімізму. Діалогічність виражається в високій частотності звернення до читача за допомогою займенників *you*, *we*, а також за допомогою питань, адресованих читачеві з використанням вказаних займенників. Прагматична адаптація при перекладі здійснюється в таких випадках за допомогою заміни особових конструкцій безособовими чи опусканням прямих звернень до читача. Збереження образності оригіналу в перекладі може справити враження недостатньої «науковості» автора, чи породити сумнів щодо «правильності» перекладу.

Окрім пасивних конструкцій та займенників в якості засобів деперсоналізації в англійських наукових текстах вживаються безособові звороти з займенником *it*, дієприкметникові словосполучення, інфінітивні звороти:

As evidenced here, health insurance is an essential foundation for all families, but it does not solve all problems.

It becomes evident that random collisions between proteins could not result in the spatial and temporal reaction and information-carrying cascades now known to occur in cells.

These chemicals are thought to have produced detectable holes in the ozone layer at both poles, and thinning.

Досить поширеним в англійських наукових текстах є такий засіб деперсоналізації як вживання агентивного підмета, вираженого іменником-неістотою. Потреба ставити в англійському реченні іменник чи займенник на місце підмета не завжди приводить до того, що там опиняється виконавець дії [2]. Дуже часто в англійському реченні на місці суб'єкта з'являються об'єкти чи інструменти дії. *The casserole cooks in the oven, The tent sleeps four people.*

Наведемо кілька прикладів псевдоагентивних підметів в науковому тексті:

This paper reports on an ongoing project which aims to introduce professionally orientated creativity development.

Recent efforts to better understand these disparities have queried physicians and patients about differing practices based on a patient's health insurance status and type of insurance. Other analyses have used vital statistics and Medicaid data to study utilization and coverage patterns.

В перекладі наукових текстів синтаксична трансформація агентивного підмета, вираженого іменником-неістотою, частіше здійснюється в обставину: *Other analyses have used vital statistic.* – Підчас проведення інших досліджень були використані демографічні дані.

Достатньо частотним є засіб деперсоналізації за допомогою іменникових словосполучень з абстрактним іменником:

The next big challenge will be finding a way to reprogram human cells without using possible cancer-causing viruses to insert the genes.

Часто вони вживаються в складі конструкції *there is*:

There is a feeling among those in the field that miRNA discovery, is hitting the point of vanishing returns.

Consequently, there is a growing demand to think creatively, and develop and design collaboratively innovative and novel solutions

Також продуктивним в англійських наукових текстах є засіб деперсоналізації за допомогою іменників загальної семантики:

Biologists have been mapping genes with increasingly sophisticated tools ever since.

Many physicists had assumed the extremely rare rays were protons from distant galaxies.

Як правило, в одному тексті комбінуються різні засоби деперсоналізації:

Traditionally, geneticists have hunted down genes by tracking the inheritance of a genetic disease through large families or by searching for suspected problematic genes among patients. Genome-wide association studies go much further. They compare the distribution of SNPs--using arrays that can examine some 500,000 SNPs at a time--in hundreds or even thousands of people with and without a particular disease. By tallying which SNPs co-occur with symptoms, researchers can determine how much increased risk is associated with each SNP.

In the past, such links have been hard-won, and most have vanished on further study. This year, however, researchers linked variants of more than 50 genes to increased risk for a dozen diseases. Almost all the variants exert relatively small effects, in concert with many other genetic factors and environmental conditions, and in many cases the variant's real role has not yet been pinned down.

Існує думка, що автори англійських наукових текстів занадто інтенсивно вживають пасив, що інколи видається неприродним і нав'язливим. Переобтяжений пасивними конструкціями текст стає надто алегоричним, надто абстрактним і важким для сприйняття. Пасивні конструкції мають вживатися за призначенням, тобто тоді, коли є потреба змістити логічний центр речення і як один із (але не єдиний) засобів деперсоналізації і об'єктивації. Для оптимізації сприйняття тексту слід уникати надмірного вживання пасивних конструкцій, замінюючи їх особовими займенниками *we* та *I* (тим самим вдаючись до персоналізації), чи іншими засобами вираження деперсоналізації [5]. Наведемо приклади:

'heat treatment of the film was then accomplished by means of' (we then heat-treated the film by)

'a final test was carried out consisting of running the rig continuously' (finally, we ran the rig continuously).

'on checking plasticities after seven days no drifting of the gum plasticity was found to have occurred' (after seven days, the gum plasticity had not drifted)

Іноді зловживання пасивними конструкціями та безособовими зворотами заважає адекватному розумінню тексту, оскільки виникають проблеми, пов'язані із неможливістю реконструювати діяча із контексту, і в результаті читач не певен, хто ж саме є автор рішень та припущень:

'the suggestion is made that'

'attempts have been made to prepare'

'it has been found by experiment that'

Нижче наводиться приклад того як можна зробити науковий текст кращим для сприйняття, вживаючи різні засоби деперсоналізації та особові займенники як засоби персоналізації:

Original passage

The history of negative ion current has in several afterglow studies (eg Fite and Rutherford 1964, Smith and Plumb 1973b) been observed to exhibit a rather surprising, yet reproducible, form. An initial period during which negative ion wall current is not observed is followed by rapid and unpredictable onset of current, which cannot be reconciled with the expected variation of negative ion density in the body of tile plasma, although measurements of the negative ion density have not been carried out. This phenomenon has been attributed to the ambipolar field within the plasmas which initially inhibits the flow of negative ions to the walls until the electron component of the plasma decreases, by diffusion, to near zero with the subsequent collapse of the ambipolar field. A positive ion/negative ion plasma is thus established when the negative ions are no longer 'trapped' within the plasma and are able to diffuse towards the walls (Puckett and Lineberger 1970, Kregel 1970). In order to further elucidate this 'trapping' phenomenon, it is clearly necessary to probe within the plasma volume and to make simultaneous wall current observations. To this end measurements were made concerning the temporal and spatial variations of the space charge fields . . .

The active, personal approach

Several afterglow studies (eg Fite and Rutherford 1964, Smith and Plumb 1973b) have produced surprising yet reproducible histories of negative ion wall current. At first there is no current: then, onset of current is rapid and unpredictable. This cannot be reconciled with the expected variation of negative ion density in the body of the plasma. However, that density has not been measured. Puckett and Lineberger (1970) and Kregel (1970) have suggested that the ambipolar field within the plasmas prevents the flow of negative ions to the walls until the electron component of the plasma decreases (by diffusion) to near zero. This collapses the ambipolar field, and creates a positive ion/negative ion plasma in which the negative ions are no longer 'trapped'. They are therefore able to diffuse towards the walls. To elucidate this 'trapping', we thought it necessary to probe within the plasma volume, simultaneously notice wall current. So, we measured the temporal and spatial variations in the space charge fields . . .

But in most scientific papers and reports, we are concerned to be as direct, explicit and economical as we can. In those circumstances we should write in a natural, comfortable mixture of personal and impersonal constructions, using active verbs wherever possible, and reducing to a minimum the influence of that pernicious passive voice.

Отже, як англійська мова, так і українська мова мають набір мовних одиниць для вираження деперсоналізації в науковому дискурсі, що обумовлено прагненням до об'єктивного викладу матеріалу. Ці засоби надають науковому дискурсу конкретності, логічності та об'єктивності. Національно-специфічною рисою англійського наукового дискурсу є вживання особових займенникових форм як засобу етикетизації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гухман М.М. Конструкции с дательно-винительным падежом лица индоевропейских языках.// Известия Академии наук Союза ССР. Отделение литературы и языка IV, 3-4. - 1945. – С. 148-157.
2. Зарецкий Е.В. О русском фатализме в грамматике // Культура. – 2007. - №12 – С. 32-42.
3. Захарова М.В. "Безличные предложения в культурологическом аспекте" // Сопоставительная филология и полилингвизм. – Казань: КГУ, 2003. - С. 171-176.
4. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: Автореф. дис... д-ра філол. наук:10.02.04. - Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – , 2002. – 37 с.
5. Kirkman J. (1975) That pernicious passive voice, Physics in Technology , vol. 6, no. 5, P. 197-200.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Крилова – доцент кафедри англійської філології та перекладу Гуманітарного інституту КНАУ.

Наукові інтереси: контрастивна граматики.

Альона Бринюк – студентка 5-го курсу Гуманітарного Інституту КНАУ.

Наукові інтереси: контрастивна граматики.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ У ЗОБРАЖЕННІ ВІЙСЬКОВИХ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ ПОВІДОМЛЕНЬ)

Ірина ЛИСИЧКІНА (Харків, Україна)

У статті розглянуто особливості реалізації комунікативних стратегій в Інтернет повідомленнях про діяльність військових США та України. З'ясовано відмінності у вживанні стратегій, які впливають на створення відповідного іміджу військових серед цивільних.

This article highlights the peculiarities of communicative strategies realization in the Internet messages about the military of Ukraine and the USA. The strategies implication differences were defined that influence image creation of the military among civilians.

Дії військових у воєнний та в мирний час завжди знаходяться під пильною увагою засобів масової інформації, які мають великий потенціал у формуванні іміджу військових, зумовлюючи ставлення цивільних до них. Наразі це питання набуває особливого значення та актуальності, коли йдеться про патріотизм, національну свідомість, державність.

Створення медіа портрету військових як атомарного синтезу, що охоплює різні підходи (етнічний, культурний, ідеологічний та політичний), відбувається шляхом залучення адресантом певного набору комунікативних стратегій і тактик при повідомленні про події у військовій сфері.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні особливостей реалізації комунікативних стратегій адресанта в Інтернет повідомленнях про дії військових США та України, оскільки такі тексти сприяють формуванню відповідного іміджу військових серед цивільних.

Матеріалом дослідження слугували повідомлення військової тематики у незалежних періодичних Інтернет виданнях США (війна в Іраку, підтримка миру в Афганістані, аварія гелікоптера в Афганістані) та України (події у Новобогданівці, Артемівську, аварія винищувача на авіашоу в Скнилівську, збитий російський літак ТУ-154) на сайтах американських ("Washington Post", "Oregon Today" тощо) та українських ("Україна молода", "Українська правда" тощо) незалежних періодичних видань 2004-2007 року.

Обраний для наших розвідок дискурс періодичних Інтернет видань характеризується 1) розривом у просторі й часі адресанта й адресата; 2) увагою не лише до змісту, а й до форми викладу; 3) належністю до сучасних засобів масової комунікації, що дозволяє маніпулювати людською свідомістю; 4) мозаїчністю подачі інформації тощо.

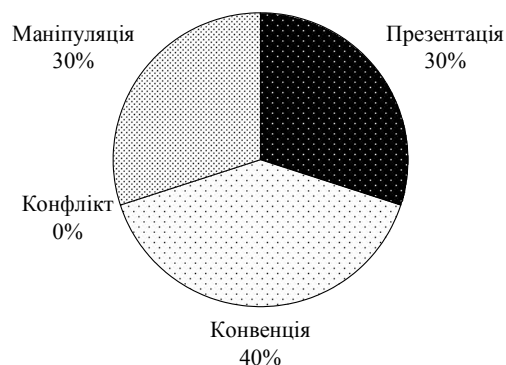
З метою реалізації певної інформативної, людинознавчої чи суспільствознавчої проблематики [3: 29], адресант звертається до комунікативних стратегій, виводячи на перший план а) спланованість, б) соціальний вплив, в) передбачення реакції адресата на повідомлення.

Традиційно виділюваними комунікативними стратегіями є когнітивні, контекстуальні, мовленнєві, семантичні, схематичні [1: 57], а також дискурсні, компенсаційні, риторичні, семантичні, стилістичні, граматичні, соціокультурні тощо, причому цей список залишається відкритим. Залежно від мети комунікативної взаємодії із цих стратегій, як правило, обирають лише їхні окремі типи і варіанти, завдяки яким найбільш ефективно реалізуються цілі соціальної взаємодії й впливу в кожному окремому випадку [4: 193].

У межах нашого дослідження ми дотримувалися класифікації комунікативних стратегій відповідно до типових цілей комунікації [2: 126], розрізняючи такі: презентація, конвенція, конфлікт, маніпуляція.

Стратегії було визначено окремо для повідомлень про американських та про українських військових, беручи до уваги національні відмінності моделей подачі інформації, які зумовлюють використання комунікативних стратегій: американська масова комунікація на перше місце ставить фактичну модель, українська – адресантську.

Отримані результати вияву комунікативних стратегій у зображенні військових США (Мал. 1) свідчать, що найуживанішою є конвенція (40%), що реалізується узгодженням та виправдовуванням дій американських військових, навіть коли йдеться про "помилково застрелених" цивільних. Наприклад: *"Meanwhile, in separate incidents, NATO reported its forces had fatally shot two Afghan civilians whom they mistook for suicide bombers. (...) A man who "appeared to be chanting and refused to heed warnings to stop" was shot dead as he crossed a road Saturday about seven miles west of Kandahar city, NATO said in a statement"*.

Мал. 1. Співвідношення комунікативних стратегій у зображенні військових в американських Інтернет повідомленнях

Проаналізовані повідомлення характеризуються використанням стратегії маніпуляції при наведенні висновків задля нав'язування адресатові певної патріотичної думки та підкреслення комунікативної стратегії конвенції. Маніпуляція реалізується зокрема дистантними повторами ключових ідей повідомлення: *"SHAH JOY, Afghanistan. Feb. 18, 2007 – A U.S. helicopter suffered a "sudden, unexplained loss of power" and*

crashed. (...) It had a "sudden, unexplained loss of power and control and crashed" (...)". У наведеному прикладі наголошується на тому, що гелікоптер впав з невідомої причини, але він не був збитий: "It was not enemy-fire related, (...) We're confident it was not due to enemy action." Імплицитно передається твердження, що армія США непереможна, ворог не може завдати їй шкоди.

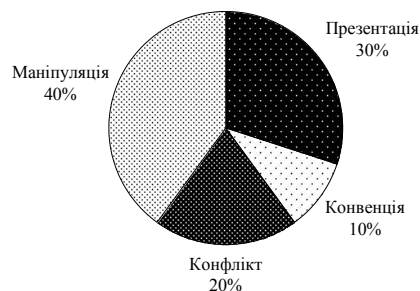
Стратегія маніпуляції постає визначальною, коли у межах одного повідомлення адресантові необхідно подати декілька "неприємних" фактів із діяльності американських військових так, щоб не викликати в адресата думки про тенденції та закономірності таких подій. Слушним у цьому випадку є дозованість інформації: спочатку повідомляється про один випадок, а потім, як на додаток, про інший, начебто менш важливий/жахливий. Наприклад, після повідомлення про одного застреленого мирного мешканця йдеться: *"NATO troops also shot to death another Afghan man on Saturday."*

Комунікативна стратегія маніпуляції набуває особливої значущості при "пошуку винних". Так, в жодному із проаналізованих повідомлень ми не знайшли і натяку (прямого чи імплицитного) на винуватість американських військових. Численні смерті серед мирного населення в Афганістані, наприклад, шкодять не іміджу військових НАТО (зокрема США), а ставленню громадян до власного президента: *"Dozens of civilian deaths during operations by foreign troops have undermined his (President Hamid Karzai) authority among Afghans"*.

Іншим спостереженням є відсутність стратегії конфлікту, тобто критики, хоча всі досліджувані повідомлення присвячено участі США у військових діях. Натомість у кожному епізоді надається розгалужене виправдовування діям військових. Адресант таким чином дає відповіді на усі можливі питання та потенційне обурення, що можуть виникнути в адресата: *"Troops thought the man was carrying a device with protruding wires, according to the statement. They later found that "he had twine, straps and other materials protruding from his jacket, which resembled wires, but there were no explosives," it said."*

Поясненням такого вживання комунікативних стратегій в Інтернет повідомленнях про американських військових, на нашу думку, є патріотизм громадян США та частково той факт, що військовими США передбачена поведінка з медіа, яка детально прописана у 100-6 Field Manual, де особливого значення набувають 5 базових принципів: переобтяження медіа інформацією, ідеологічне волювання, закручена інформація, приховування інформації, змова.

Результати визначення співвідношення комунікативних стратегій у зображенні військових України (Мал. 2) свідчать, що в українських Інтернет повідомленнях стратегія маніпуляції є також переважно вживаною (40%), але в зворотньому напрямку, навіть із застосуванням тактики дискредитації, що підкреслюється стратегією конфлікту.

Мал. 2. Співвідношення комунікативних стратегій у зображенні військових в українських Інтернет повідомленнях

В українських повідомленнях чітко простежується комунікативна стратегія конфлікту, яка реалізується шляхом протиставлення "військові vs цивільні", і навіть "військові vs діти": *"Пріоритетом Міністерства оборони вже багато років є унебезпечення мирного населення від діяльності військових", "...дітлахи повірили в початок війни"*. Це зазвичай закладено навіть у заголовках повідомлень, наприклад *"Українська армія продовжує воювати з мирним населенням"*.

Хоча Україна (на відміну від США) не веде військових дій, цивільним нав'язується ототожнення "військові – війна", до того ж часто проти свого народу. У мас-медіа відкреслюється, що *"... саме завдяки сумнівному сусідству з військовими дітями вдалося навчити завжди бути напоготові..."* а все, навіть ліквідація наслідків подій, *"відбувалося з притаманною українським військовим халатністю"*.

Маніпуляція вбачається у перекладенні провини за дії військових, перш за все, на уряд, в чому проявляється високий ступінь політизації українського суспільства. На відміну від американських повідомлень, українським властиве пригадування усіх минулих "промахів" військових, що супроводжується

маркерами “як завжди”, “черговий”, “знову”. Наприклад: “... чергова частина у ланцюзі кризових ситуацій, спричинених діяльністю або бездіяльністю українських військових”.

Зіставлення американських й українських повідомлень з військової тематики вказує, що американські Інтернет видання ефективно використовують певний набір комунікативних стратегій та технік, серед яких конвенція та маніпуляція, для формування позитивного іміджу військових США як серед громадян країни, так і за кордоном. Вживанням стратегій маніпуляції та конфлікту українські засоби масової інформації створюють негативний імідж військових, що стає вирішальним фактором для формування ставлення до них серед цивільних.

Сприймання повідомлення як проникнення у свідомість, концептуальну систему адресата як мовної особистості підкреслює кореляцію ефективності цього проникнення та комунікативно-прагматичних стратегій адресанта, їхньої реалізації у повідомленні та оптимальної відповідності концептуальній системі адресата. Звернення до концептуальної сфери зображення військових окреслює проблематику подальших розвідок.

Перспектива дослідження вбачається також в урахуванні соціокультурного та гендерного аспектів комунікації при встановленні специфіки реалізації виокремлених стратегій у створенні іміджу військових серед цивільних, що сприятиме кращому розумінню механізму формування ставлення цивільних до військових.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – Благовещенск: Благовещенск. гуманит. колледж им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 310 с.
2. Доцюк С.А. Коммуникативные стратегии модулируемых коммуникаций// Тезисы докладов на Международной научной конференции “Коммуникативные стратегии”. – Минск: МГЛУ, 2005. – С. 122-131.
3. Кусько К.Я. Дискурс іноземномовної комунікації: концептуальні питання теорії і практики // Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів: Вид-во Львівськ. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2001. – С. 23-48.
4. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Лисичкіна – завідувач кафедри філології та перекладу Академії внутрішніх військ МВС України, кандидат філологічних наук, доцент.

Наукові інтереси: теорія комунікації, переклад, фонетика англійської мови.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СУБСТИТУЦИИ ЗООСЕМИЗМОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ БИБЛЕЙСКОМ ДИСКУРСЕ

Евгения МИХАЙЛОВА (Севастополь, Украина)

У статті розглянуто функціонування слів, що позначають фауну в англомовних версіях Біблії, проаналізовано особливості їх змін, а також чинників, які вплинули на субституції у лінгвокультурологічному аспекті.

The functioning of the words representing the English Bible Versions fauna is investigated in this paper. The description of the substitution peculiarities is given. The causes having influenced the substitution are analyzed in the linguocultural aspect.

Диахроническое исследование в истории развития английского библейского языка является актуальным при решении проблемы взаимодействия языка, культуры и религии. Само существование нескольких англоязычных версий Библии, изданных на протяжении XVII-XXI столетий, обуславливает необходимость их лингвистического и лингвокультурологического исследования. Одним из направлений в выявлении тенденций к демократизации английского библейского языка является изучение замен лексических единиц в современных изданиях Библии.

Лингвистические работы последних десятилетий, связанные с исследованием Святого Писания, касались изучения Библии с позиций лингвистической герменевтики [1], рассматривались вопросы библейской фразеологии [5; 6], анализировались виды модификаций библейских фразеологических единиц и стилистические особенности англоязычных библейских текстов в лингвокультурологическом аспекте [2; 4].

Данная статья посвящена выявлению характера и механизмов лингвистических изменений в тематической группе “зоосемизмы”, поскольку в библейских текстах названия животных упоминаются не только в связи с описанием быта, но встречаются в притчах и во фразеологических оборотах. Поэтому представляется интересным выявить тенденции замен данных лексических единиц.

Цель данной работы – рассмотреть единицы денотативно-семантической группы зоосемизмов в лингвокультурологическом аспекте и проанализировать особенности их субституций.

Объектом исследования являются зоосемизмы, функционирующие в английском дискурсе. Предмет анализа – особенности их субституции в англоязычном библейском дискурсе.

Диахронический подход к исследованию английского библейского языка обеспечивается выбором материала. Для сопоставления языковых единиц использовались тексты Евангелия от Матфея (далее – Mtth.) и Откровение Иоанна (Rev.) из англоязычных версий King James Version (далее – KJV), New American Standard Bible (NASB), New Century Version (NCV) и Today's New International Version (TNIV) [7-10]. Версия KJV появилась в начале XVII века и считается канонической, версия NASB создана на основе American Standard Version, переведенной в конце XIX века – в начале XX века, версия NCV возникла в конце XX века, а версия TNIV издана в начале XXI века.

Мы различаем термины “библейский текст” и “библейский дискурс”. Библейский текст является произведением речетворческого процесса, обладающего связностью, цельностью, завершенностью и объективированного в виде письменного документа, коим является Библия. Для исследований в лингвокультурологическом аспекте считаем целесообразным использовать термин “англоязычный библейский дискурс”, который трактуется нами как “тексты англоязычных версий Библии, рассматриваемые в совокупности основных параметров (участники, хронотоп, цель, ценности, стратегии, материал, жанр) и библейского контекста в целом” [3: 44].

Многие лексические единицы, обозначающие библейскую фауну, функционируют во всех англоязычных версиях и субституции не подвергаются: *sheep*, *wolf* (Mtth. 7:15), *dove* (Mtth. 3:16), *lion*, *eagle* (Rev. 4:7), *dog* (Mtth. 7:6), *colt* (Mtth. 21:2), *horse* (Rev. 6:5), *camel* (Mtth. 3:4), *sparrow* (Mtth. 10:29), *fish* (Mtth. 7:10). Этот факт можно объяснить тем, что со временем слова, обозначающие этих животных и птиц, не претерпели никаких изменений в своем толковании в англоязычном библейском дискурсе, и не приобрели дополнительных коннотаций к своим значениям, которые могли бы привести к неверному восприятию текста. Под словом *lion* носители английского языка понимают льва, как царя зверей, как символ красоты, мужества и смелости (вспомним рассказы и сказки о животных). Среди птиц такими качествами обладает орел. Слово *dove* – “голубь” – в христианском мире остается символом Святого Духа, символом мира.

Лексические единицы, которые были в поздних версиях субституированы, в большей степени относятся к словам, за которыми в современном английском языке закрепились отрицательные, негативные коннотации. Ярким примером указанного явления может служить замена слова *ass*, функционирующего в каноническом варианте (KJV), на слово *donkey* в последующих версиях Библии (NASB, NCV, TNIV).

Лексические единицы *ass* и *donkey* совпадают в плане своих семантических значений, как прямого (описание внешнего вида самого животного), так и переносного (обозначают глупого или упрямого человека). Поэтому с одной стороны можно сказать, что в данном случае имеет место синонимическая субституция. Однако следует отметить причину, которая заставила создателей последующих версий сделать в текстах такую замену. В американском варианте английского языка существует омонимичный вулгаризм *ass* [11: 130]. Вследствие этого лексическая единица *ass* (название животного) оказалась в нежелательном созвучии с грубым табуированным *ass* (лайка), поэтому в библейских текстах она была заменена нейтральным словом *donkey*, лишенным приниженных ассоциаций:

KJV: ...ye shall find **an ass** tied, and a colt with her:

NASB: ...you will find **a donkey** tied and a colt with her;

NCV: ...you will quickly find **a donkey** tied there with its colt.

TNIV: ...you will find **a donkey** tied there, with her colt by her / Mtth. 21:2/.

Лексическая единица *beast*, используемая в версии KJV, подвергается субституции во всех последующих версиях Библии (NASB, NCV, TNIV). Авторы современных версий заменяют слово *beast* словом *creature* в библейском тексте, в котором речь идет о существах похожих на льва, теленка, орла и о существе с лицом человека. Лексическая единица *beast* означает любое существо, отличающееся от человека, рыб и птиц и имеет негативную коннотацию. Словом *beast* называют глупого, грубого, жестокого человека, а в сленге эта лексема обозначает “молодая, грубая и непривлекательная женщина” [11: 192]. Лексическая единица *creature* обозначает нечто одушевленное или неодушевленное. Данная субституция позволяет создателям поздних версий сохранить корректность по отношению к женщине.

Таким образом, в данном случае происходит субституция слова и субституция понятия в сторону его расширения под действием как лингвального, так и экстралингвального факторов. Лингвальным фактором, требующим замены слова *beast*, является эволюция значения данного слова и приобретение им негативной коннотации, а экстралингвальным фактором выступает изменение в обществе отношения к женщине:

KJV: And the first **beast** was like a lion, and the second beast like a calf, and the third beast had a face as a man, and the fourth beast was like a flying eagle.

NASB: And the first **creature** was like a lion, and the second creature like a calf, and the third creature had a face like that of a man, and the fourth creature was like a flying eagle.

NCV: The first **living creature** was like a lion. The second was like a calf. The third had a face like a man. The fourth was like a flying eagle.

TNIV: The first **living creature** was like a lion, the second was like an ox, the third had a face like a man, the fourth was like a flying eagle /Rev. 4:7/.

Одним из факторов политкорректности при изложении текста в современном обществе является соблюдение так называемых “прав животных” (*animal rights*). Жертвоприношения животных, а также уничтожение “братьев наших меньших” из чувства страха и неприязни или с целью обогащения, вызывают со стороны современного общества резкое осуждение. Возможно, в этой связи в вышеприведенном примере создатели поздних американских версий (NCV и TNIV) добавляют к слову *creature* определение *living*, подчеркивая, что речь идет о живом существе.

Примером замены под влиянием указанного фактора может служить субституция лексической единицы *calf*, функционирующей в версиях KJV, NASB и NCV, на слово *ox* в самой поздней версии (TNIV). Данный процесс вызван не только экстралингвальным фактором (слово *calf* вызывает ассоциацию жертвенного животного), но и лингвальным. Английское слово *calf*, имеющее прямое семантическое значение “теленок”, позже приобретает переносное значение с отрицательной коннотацией – “неуклюжий и глупый молодой человек”, что также в свою очередь могло повлиять на выбор слова *ox* в последней англоязычной версии:

KJV: ... *and the second beast like a calf* ...

NASB: ... *and the second creature like a calf* ...

NCV: *The second was like a calf.*

TNIV: ... *the second was like an ox*, .../Rev. 4:7/.

Слово *fowl*, используемое в текстах канонической версии (KJV), было заменено, словом *bird*, во всех последующих версиях (NASB, NCV, TNIV). Лексическая единица *fowl* является семантическим архаизмом в значении “птица” [11: 899]. В дальнейшем за словом *fowl* закрепились значения “петух или курица”, “мясо домашней птицы”. В современных версиях было использовано понятное современному читателю слово *bird*, германское по происхождению, означающее первоначально “птенец” [11: 220]. В настоящее время оно отражает понятие “птица”. Таким образом, произошла субституция слова, а указанное понятие сохранилось:

KJV: *Behold the fowls of the air:*

NASB: “*Look at the birds of the air...*”

NCV: *Look at the birds in the air.*

TNIV: *Look at the birds of the air!* /Mtth. 6:26/.

В следующем примере слово *cock*, обозначающее петуха, используется авторами версий KJV и NASB. В поздних англоязычных версиях оно подвергается субституции его семантическим американизмом *rooster*, то есть словом, которое употребляется на американском континенте. Вероятно, в основе данной замены лежит тот факт, что слово *cock* в своем развитии приобрело ряд вульгарных значений. Поэтому авторы современных версий заменили его стилистически нейтральной единицей *rooster*, которая не имеет негативной коннотации. В этом случае произошла субституция слова с сохранением понятия:

KJV: ... *before the cock crow, thou shalt deny me thrice.*

NASB: ... *before a cock crows, you shall deny Me three times.*

NCV: ... *before the rooster crows you will say three times that you don't know me.*

TNIV: ... *before the rooster crows, you will disown me three time* /Mtth. 26:34/.

Понятие “змея” в разных версиях Библии отражается разными словами. Слово *serpent* используется в библейских текстах в прямом значении как номинативная единица и в переносном значении, выступая как символом мудрости, так и символом хитрости и лицемерия. В своем прямом значении лексическая единица *serpent* в современных версиях заменяется, словом *snake*. Заимствованное английским языком из французского языка, слово *serpent* является семантическим архаизмом, означающим “ядовитое, ползучее существо” [11: 2074].

Это слово употребляется для обозначения также большой змеи или морской змеи. Авторы поздних версий Библии заменили указанную лексическую единицу германским словом *snake* [11: 2154], которое является общим обозначением всех видов змей. Таким образом, в данном контексте произошла равнозначная субституция:

KJV: *Or if he ask a fish will he give a serpent?*

NASB: “*Or if he shall ask for a fish, he will not give him a snake, will he?*”

NCV: *Or if your children ask for a fish, would you give them a snake?*

TNIV: *Or if he asks for a fish, will give him a snake?* /Mtth. 7:10/.

Однако слово *serpent* в библейском контексте больше ассоциируется с понятием “искуситель” – змей, который соблазнил Еву вкусить плод с Древа познания Добра и Зла. Это слово является также символом дьявола, сатаны [11: 2074]. Слово *snake* в себе такой коннотации не несет и в тексте функционирует как стилистически нейтральное по значению слово. Помимо вышеуказанных случаев, лексическая единица *serpent* выступает в некоторых контекстах и как символ мудрости. Но и в этом случае интерпретаторы двух поздних англоязычных версий заменяют слово *serpent* на лексическую единицу *snake*:

KJV: *Behold, I send you forth as sheep in the midst of wolves: be ye therefore wise as serpents, and harmless as doves.*

NASB: “*Behold I send you out as sheep in the midst of wolves; therefore be shrewd as serpents, and innocent as doves.*”

NCV: *“Listen, I am sending you out like sheep among wolves. So be as smart as snakes and as innocent as doves.*

TNIV: *I am sending you out like sheep among wolves. Therefore be as shrewd as snakes and as innocent as dove /Mtth. 10:16/.*

В наступному біблійському контексті в якості символу безбожия, хитрості і лицемерія виступає лексическа єдиница *viper*. Словом *viper* називають небезпечного і хитрого чловека [11: 2555]. В сучасній версії NCV ця лексическа єдиница також була замінена, словом *snake*. В данному випадку відбулася субституція слова і субституція поняття в сторону його розширення:

KJV: *O generation of vipers...*

NASB: *“You brood of vipers...*

NCV: *You snakes!*

TNIV: *You brood of vipers, how can you who are evil say anything good? /Mtth. 12:34/.*

Таким чином, при відображенні християнської картини світу англійськомого соціума в біблійському дискусі, слова *fowl, ass, beast, calf* і *serpent* підлягають субституції, а їх місце займають стилістически нейтральні слова, такі як *bird, donkey, creature ox u snake*. Виявлені наступні види субституцій: 1) субституція слова з збереженням поняття (синонімічна або рівнозначна субституція); 2) субституція слова і субституція поняття в сторону його розширення. На заміну слів, стосуючихся до тематическої групи “зоосемізи”, впливають як лінгвальні фактори (заміни семантических архаїзмів і слів, які в своєму розвитку набули відричательних коннотацій), так і екстралінгвальні фактори (політкорректність).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Камчатнов А.М. Теоретическі основи лінгвістическої герменевтики і опыт її приложенія к изучению языка славяно-русских переводов Библии: Автореф. дис. д-ра филол. наук: 10.02.01 / Моск. пед. гос. ун-т. – М., 1996. – 40 с.
2. Михайлова Е.В. Модифікації фразеологізмів в англійськомих версіях Библии // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. 25. – С. 20-25.
3. Михайлова Е.В. Особенности біблійського дискурса в лінгвокультурологіческом освещении // Культура народів Причорноморья. Научный ж-л: В 2 т. – Т.2. – Симферополь: Межвузовский центр “Крым”, 2007. – С.42-47.
4. Михайлова Е.В. Стилїстическі особенности англійськомих версій Евангелія от Матфея в диахронії // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. - №2 (22). – С. 75-80.
5. Набока О.М. Біблійські з Євангелія від Матвія у мові та мовленні (на матеріалі англійськомих словників та газетних текстів): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. / Одеський нац. ун-т ім. І.І.Мечнікова. – Одеса, 2006. – 18 с.
6. Сафронова Е.В. Структура і семантика фразеологіческих єдиниць з ономастическим компонентом біблійського походження в сучасній англійськомій мові: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1997. – 208 с.
7. New Testament. King James Version / KJV.– N.Y.: American Bible Society, 1945. – 264 p.
8. New Testament. New American Standard Bible / NASB. – Wheaton: Slavic Gospel Association, 1960. – 776 p.
9. The Holy Bible. New Century Version (The Old and New Testaments) / NCV. – Dallas London Vancouver Melbourne: World Bibles, 1991. – 1233 p.
10. Today's New International Version (The New Testament) / TNIV. – 2002. – 371 p.
11. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged. – Springfield: Meriam – Webster, 1981. – 2662 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Михайлова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики романських та германських мов Севастопольського національного технічного університету.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія та англійськомі версії Библии.

СПІВВІДНОШЕННЯ: ТЕКСТ – ДИСКУРС

Ірина МУРАДХАНЯН (Чернівці, Україна)

Робота присвячена розгляду когнітивного підходу до мови, зокрема дослідженню питання взаємозв'язку між текстом та дискурсом на основі їхнього визначення як об'єктів лінгвістичного аналізу у лінгвокогнітивному, лінгвокультурологіческом та міжкультурному аспектах.

The work is dedicated to the question of cognitive approach to language, cognitive approach in the theoretical analysis of correlation of notions “text” and “discourse” in different aspects.

Для описування внутрішніх механізмів мовлення та адекватного розуміння того, що робить людина у процесі мовлення і які стратегії використовуються нею під час породження мовлення, виявляються ті аспекти процесу створення висловлювання, які, користуючись термінологією сучасної науки, можна було б назвати когнітивними і які пов'язані з впливовим на сьогоднішньому етапі когнітивним підходом до мови.

У рамках цього підходу має місце переорієнтація багатьох традиційних філософських, логічних, психологічних та лінгвістичних проблем, особливо проблем співвідношення мови та мислення.

Когнітивний напрямок у лінгвістиці бере початок від розуміння мови як головногого засобу вираження знання про світ (ван Дейк, Ю. Н. Караулов, О.С. Кубрякова, Т.М. Ніколаєва та ін.).[2:24].

Ключовими поняттями когнітивної лінгвістики є концепт, концептуалізована область. За визначенням О. С. Кубрякової, “концепт – сутність ментальна і перш за все вивчається у зв’язку з процесами говоріння та розуміння як процесами взаємодії психічних суб’єктів” [7:3].

Певна частина знання про світ дає уявлення про те, що розуміється під моделлю світу в голові людини і яким є співвідношення концептуальної та мовної картин світу в його уяві.

Глобальний образ того, що потрібно виразити в мові повинен бути почленований та структурований відповідно до способів та стереотипів мовного вираження, наближеним до можливостей лінійної оповіді. Виникаючий сенс повинен бути співвіднесений з мовними структурами та мовними одиницями, їхня загальна сукупність підведена під певну схему. Зауважимо лише, що повністю сформованої когнітивної теорії тексту ще нема і проблема уявлення знання про світ в художньому тексті залишається актуальною.

Тенденція розмежування понять “текст” та “дискурс” відбулася в 70-х роках ХХ ст. і продовжується дотепер. На сьогоднішній день ще не існує однозначного визначення цих термінів, а їхні поняттєві межі не є чіткими.

Текст являє собою надзвичайно складний об’єкт дослідження. Через багатоплановість та багаторівневість його організації, текст важко вкласти у звичні лінійні рамки лінгвістичної науки, яка сформувалася на виявленні певного корпусу одиниць та подальшої їхньої класифікації.

Як домінуючі ознаки тексту можуть бути названі наступні: змістові, комунікативні, гносеологічні та ін. Часто основою визначення природи тексту стає вказівка на його гносеологічну природу, при цьому підкреслюється значимість ролі автора. “Художній текст – це виникаюче із специфічного (егоцентричного) внутрішнього стану художника душевне розуміння світу у формі мовленнєвого вираження...” [1:120].

У багатьох визначеннях як домінанта підкреслюється комунікативна природа тексту і одночасно звертається увага на різні його властивості: комунікативно націлений вербальний твір, вища комунікативна одиниця зі смисловою завершеністю, форма існування культури, продукт певної історичної епохи, відображення психічного життя індивіда і т.п.

Звичайно, ми не ставимо своїм завданням розглянути всі визначення тексту чи дискурсу. З одного боку, потрібно показати складність та невирішеність питання, а з іншого, пояснити об’єктивні причини існування полярних визначень цих категорій.

Дискурс потрібно розуміти як зв’язний текст в його сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими факторами. Особливості цих мовленнєвих текстів віддзеркалює характер комунікативної компетентності їх творця, розкриває латентні процеси його мовної свідомості. “За кожним текстом стоїть мовна особистість, що володіє системою мови” [6:27]. І хоч текст – не завжди дискурс, дискурс – завжди текст, який складається з комунікативних одиниць мови – речень, об’єднаних єдиним внутрішнім змістом, що дозволяє сприймати їх як ціле, тобто як дискурс, що має основну мету і зміст.

Однак, сучасна когнітологія по-своєму підходить до визначення дискурсу та його вивчення, виділяючи лінгвокогнітивні аспекти його дослідження. Цей підхід полягає у тому, що дискурс представлений у вигляді його змодельованої репрезентативної структури, а саме у вигляді сценаріїв, їхньої сукупності як концептуальної бази тексту, ментальних моделей, моделей ситуації тощо.

Одиницями дискурсу є конкретні висловлювання, які функціонують в реальних історичних, суспільних і культурних умовах, а у своєму змісті та структурі відбивають часовий аспект, інтеракції між партнерами, що витворюють даний тип дискурсу, а також простір, в якому він відбувається, значення, які він творить, використовує, репродукує або перетворює. Французька школа (Бенвеністе та його послідовники) виділяє в ньому два основні аспекти: висловлювальний і висловлюваний. Категорія дискурсу включила елементи структуралізму, етнолінгвістики і частково пов’язаних з нею таких напрямів, як дискурс-аналіз, психоаналіз, російська формальна школа, теорія ідеології Л. Альгюссера та прагматика. За підставу теорії дискурсу у мовознавстві береться правило твердження про недостатність аналізу мови як системи. “Теорія дискурсу визначає різні його типи: дискурс політичний, правничий, філософський, художньо-літературний, поточний та ін.” [8: 149].

В межах окремих дискурсів інколи вирізняють так звані архетексти і визначають дискурси похідні і вторинні. Таким архетекстом у сфері теологічних і катехічних дискурсів для християн є Біблія, для філософів – діалоги Платона, в українській літературі – твори Шевченка та Франка.

Вчення про дискурс відоме під назвами “аналіз дискурсу”, “теорія дискурсу”. Іншими значеннями терміна “дискурс” є: а) міркування задля встановлення істини; б) ораторська промова.

Існує значна кількість підходів до сутності тексту, з яких можна виділити найбільш значущі:

1) структурно-семантичний, якого дотримуються О. Богуславський та Ю. Сорокін; головною ознакою тексту вважається структурна організація;

2) комунікативний підхід, представниками якого є Є. Реферовська та Р. Барт; особливістю цього підходу є те, що структурно-семантична організація співвідноситься з людським фактором та комунікативним завданням;

3) психолінгвістичний - Т. Дрізде співвідносить текст з процесами людської діяльності і визначає його як головну одиницю спілкування [4:14].

Смислова структура тексту – це багаторівнева ієрархічна організація змістової сторони тексту. Її компонентами виступають смисл, ступінь інформативності та стильова специфіка тексту.

Найпоширенішими є наступні визначення:

- текст як галузь функціонування мови, її використання в мовленні;
- текст як вищий рівень мовної системи – одиниця мови;

- текст як одиниця спілкування, яка має певну смислову завершеність та метою якої є передача цілей комунікації [13:60].

Виникнення поняття “дискурс” сформувалося ще на початку ХХ століття, а розвиток відповідної теорії пов’язують з наступними чинниками:

- розробка прагматичної лінгвістики (Дж. Остін, Н. Арутюнова та ін.);
- намагання вивести синтаксис за межі речення (Т. Ван Дейк);
- інтеграція розробок гуманітарних наук.

Сам термін застосовується в різних значеннях, що у свою чергу призводить до того, що науковці говорять про нечіткі та гнучкі поняттєві межі. На сьогоднішній день П. Серіо трактує його як соціально або ідеологічно обмежений тип висловлювання, як теоретичний конструкт, що призначений для дослідження умов виробництва тексту [11:44]. В. Костомаров вважає, що це результат сприйняття тексту, коли смисл, що сприймається, збігається із задумом відправника тексту. В. Карасик розглядає дискурс як текст, який занурений у ситуацію спілкування [5:7]. Ю. Хабермас називав “дискурсом” ідеальний тип комунікації, яка здійснюється незалежно від соціальних конотацій, традицій і т. п.

З точки зору прагматичної лінгвістики необхідно виділити наступні категорії дискурсу:

- учасники спілкування;
- мотивація, мета спілкування;
- умови спілкування;
- стильові різновиди спілкування.

Автори підтримують точку зору, що одну з цих складових можна розглядати самостійно, незалежно одна від одної. Тільки їхня сукупність надає нам змогу правильно визначити тип дискурсу, особливо інституціонального.

Відомий сучасний російський лінгвіст М. Макаров, проаналізувавши більшу кількість розумінь сутності дискурсу, говорить про можливість існування трьох типів його визначень з точки зору формальної (утворення вищого, ніж речення рівня), функціональної (вживання мови у всіх її різновидах) та ситуативної (втілення засобів мови в межах соціальних і психологічних обставин) інтерпретації [3: 14].

Говорячи про співвідношення понять “текст” і “дискурс”, необхідно розглянути їхню типологію. Як правило, враховують соціологічні, прагматичні та психологічні критерії. Ю. Караулов нещодавно ввів нове поняття “прецедентний текст” (ознаками якого є значущість для окремих осіб і для значної кількості людей). Окрім цього застосовується термін “патогенний текст” (який має негативний вплив на читача, його сприйняття та поведінку).

Можна визначити чотири види типології:

1. тексти, які виділяються за приналежністю до певного функціонального стилю;
2. типологія, яка базується на цілісності тексту (Г. Ейгер);
3. вивчення комунікативного аспекту та структурно-семантичних особливостей, які ним викликані

(В. Юхт);

4. типологія, яка орієнтується на відправника [12:83].

Беручи до уваги положення соціолінгвістики, на сьогоднішній день виділяють політичний, юридичний, діловий, рекламний, науковий, педагогічний, масово інформаційний та інші види дискурсів.

Розглядаючи “текст” і “дискурс” та враховуючи їхні характеристики, можна дати наступні визначення:

текст – це вищий рівень мовної системи, який має єдиний зміст та співвідноситься з комунікативними завданнями;

дискурс – це подія, яка спрямована на досягнення та обмірковування поставленої мети, і обумовлена соціальними, екстралінгвістичними та психологічними факторами.

Нагальним завданням сучасної лінгвістики є більш детальне вивчення питання переходу тексту в дискурс і навпаки, розглянути це питання з семасіологічної та ономасіологічної точок зору.

Сучасні лінгвістичні дослідження багато уваги приділяють характеристикам та критеріям розмежування тексту та дискурсу.

За М. Макаровим у багатьох функціонально орієнтованих дослідженнях має місце тенденція до протиставлення дискурсу і тексту за рядом оперативних критеріїв:

- функціональність – структурність;
- процес – продукт;
- динамічність – статичність;

- актуальність – віртуальність.

Відповідно розрізняються структурний текст-як-продукт і функціональний дискурс-як-процес (text-as-product, discourse-as-process) [14:24].

На думку М. Макарова, широке вживання дискурсу як родової категорії по відношенню до понять текст та дискурс сьогодні все частіше вживається в лінгвістичній літературі, в той час як у психологічній, філософській чи соціологічній це вже стало звичним. [9:135].

Отже, на основі досліджуваного матеріалу, розмежувавши поняття текст і дискурс і наділивши їх відповідними характеристиками, ми розрізняємо дискурс як родовий термін по відношенню до тексту, який є видовим терміном.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адмони В. Г. Система форм речевого высказывания. СПб, 1994. – 205с.
2. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. – М.: “Наука”, 2003. – 495с.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична гносеологія: проблеми і перспективи. – Львів: ПАІС, 2005. – 264с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Высшая школа, 1981. – С.12 – 25.
5. Карасик В. Г. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сборник научных трудов. – Волгоград: “Перемена”, 2000. – С. 5 – 20.
6. Караулов Ю. Н. Язык и языковая личность. – М.: Высшая Школа, 1987. – 150с.
7. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма // Вопросы языкознания, 1994. – №4. – С. 3 – 9.
8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 634с.
9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280с.
10. Петрова Н. В. Текст – дискурс // Вопросы филологии, 2000. - №6. – С. 123 – 131.
11. Серио П. Как читать тексты во Франции // Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса: Пер. с фр. и порт. – М.: Прогресс, 1999. – С. 14 – 53.
12. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: структура и семантика): Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1986. – 127с.
13. Черненко Н. М. Специфика научного текста // Ярославский педагогический вестник, 2002. – №4 (33). – С. 58 – 62.
14. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. – Cambridge, 1983. – 287p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Мурадханян – доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів ЧНУ ім. Ю.Федьковича.
Наукові інтереси: дискурсологія, лінгвістика тексту.

АФОРИСТИКА ЯК МОВЛЕННЕВИЙ ЖАНР І КОНЦЕПТОСФЕРА

Наталія ОНІЩЕНКО (Харків, Україна)

У статті розглянуто проблему афоризмів як особливих мовно-мовленневих одиниць (на матеріалі німецької мови); зроблено спробу охарактеризувати їх фразеологічні, текстові та прецедентні ознаки у межах когнітивно-дискурсивного підходу, який дозволяє визначити афористику як мовленнєвий жанр і концептосферу, що формує специфіку афоризму.

The article deals with the problem of aphorisms as peculiar units of language and discourse in German. An attempt was made to describe their phraseological, textual and precedent characteristics in terms of the cognitive-discursive approach, to define aphoristics as a speech genre and a conceptual sphere determining their specific organization.

Афоризми як авторські висловлювання, які в “формі, що запам’ятовується, несе пораду або викладення досвіду” [20: 80], ставали об’єктом лінгвістичних досліджень передусім з огляду на особливості їх структури і риторичного потенціалу. Дослідниками підкреслювалися їх “фразеологічність” як одиниць мови [8; 20], особливості функціонування в мовленні [6; 18], їх ознаки як літературного жанру [11]. Синтаксичне розмаїття типів афоризмів (від словосполучення до декількох речень) спричиняє неоднозначність таксономічної віднесеності цих одиниць і не дозволяє говорити про них у рамках структурної парадигми. Оскільки афоризм є готовим конструктом, який вживається у відповідній мовленнєвій ситуації і має певну ілюктивну силу, спричинену інтенцією автора і мовця, актуальним є дослідження афоризму в межах когнітивно-дискурсивної парадигми. Когнітивний аспект є необхідною складовою дискурсивного підходу, оскільки “когнітивні (ментальні) процеси передують продукуванню мовленнєвих актів та інших одиниць дискурсу” [19: 12].

Метою цієї роботи є спроба визначити лінгвістичний статус афоризму як специфічної мовно-мовленнєвої одиниці, представити афористику (сукупність афоризмів, об’єднану функціональними ознаками) у вигляді концептосфери, яка формує специфіку афоризму як типу тексту або мовленнєвого жанру.

Дистинктивні ознаки афоризму мають у своїй основі когнітивний феномен парадоксу як суміщення несумісних (суперечливих) ментальних утворень (пор. з твердженням В.Флейшера про те, що афоризм не ілюструє моделі поведінки та елементи досвіду, а ставить їх під сумнів [20: 80]). Когнітивний парадокс проявляється дискурсивно в накладенні двох несумісних суджень, одне з яких може бути вираженням неявно, і призводить до комунікативного ефекту у вигляді порушення стереотипних поглядів, які існують в суспільстві [7: 298]. Часта неявність вираження одного з суджень є своєрідним порушення постулату манери

(“говори послідовно, говори коротко, говори ясно”) і проявляється на осі вибору в умисному порушенні категорії прозорості з боку мовця, що спричиняє виникнення імплікатів [12: 41]. Для декодування імплікатів комунікант має оперувати певним фоновим знанням і відповідною лінгвокогнітивною компетенцією.

Об’єктивація парадоксу здійснюється переважно за допомогою конвенціональних тропів і фігур (антитеза, оксюморон [3]), але афоризм дозволяє виявити інші, специфічні для нього форми. Однією з таких ознак “афористичності” є експлікація *tertium comparationis*, що часто несе ефект обманутого очікування (так само, як і парадокс у ширшому значенні, за В.І.Карасиком [7: 304]). У таких випадках у структурі значення корелята метафори експлікуються непрототипні для суміщення семи:

Der Mensch ist ein Säugetier. Jeder saugt den anderen aus. (Gerhard Uhlenbruch)

Der Mensch ist unter den Tieren, was der fliegende Fisch unter den übrigen ist. Er kann sich bisweilen über das Wasser erheben, immer aber fällt er bald wieder herunter. (Johann Wilhelm Ritter)

Класичний афоризм має логічну форму дефініції (сам термін походить від грецького дієслова “відмежовувати, дефінувати”). Умисне нехтування правилами наукової дефініції є також певним порушенням стереотипного очікування. Основні типи порушень такі:

- елімінація окремих ступенів гіпо-гіперонімічного зв’язку, заміна загальних характеристик частковими: *Mensch ist eine unendlich komplizierte Maschine, um edelsten Rotwein in Urin zu verwandeln.* (Karen Blixen)

- неповна дефініція, що підкреслено не вичерпує обсяг дефінованого поняття: *Der Mensch ist ein zweibeiniges Lebewesen ohne Federn.* (Platon); *Der Mensch ist das größte Tier der Schöpfung, denn er ist das Tier, das kocht.* (Douglas Jerrold); *Der Mensch ist das einzige Lebewesen, das erröten kann. Es ist aber auch das einzige, das Grund dazu hat.* (Mark Twain); *Der Mensch ist ein Tier, das schreibt.* (Kurt Tucholsky)

- неоднозначна дефініція, що припускає множинність трактувань: *Der Mensch ist eine oben und unten mit einer Öffnung versehene Röhre.* (Johannes Scherr)

Як уже згадувалося, складність роботи з афоризмами зумовлена відсутністю єдиної думки щодо їх віднесення до певного класу одиниць. Рекурентність (принаймні, часткова) і відносна ідіоматичність є фразеологічними рисами афоризмів, але існує ціла низка ознак, які свідчать про належність афоризмів до інших мовно-мовленнєвих рівнів. Так, обов’язковою для афоризмів є предикація як транспонування фактів мови у факти мовлення, а це не фразеологічна, а текстова категорія [4: 21]. Текст ми розуміємо, слідом за Й.Р.Гальперіном, як “результат мовленнєвотвірного процесу, який має завершеність, об’єктивовану у вигляді письмового документу, <...> що має певну спрямованість і прагматичну настанову” [4: 18]. З одного боку, афоризмам не притаманні такі текстові категорії, як часовий і просторовий континуум, які не можуть розгортатися в межах одного речення (форму якого переважно має афоризм). Обмежений квантум інформації, який несе афоризм, виключає також категорії проспекції і ретроспекції. Але афоризм є носієм передусім основної категорії тексту – інформативної самодостатності [9], саме в тому вигляді, у якому вона проявляється у тексті. Так, незважаючи на обов’язкову короткість афоризму, він містить три типи інформації: змістовно-фактуальну, змістовно-концептуальну і змістовно-підтекстову. Два останні типи для афоризму найважливіші, оскільки змістовно-концептуальна інформація повідомляє про індивідуально-авторське ставлення до відношень між явищами, розуміння їх причинно-наслідкових зв’язків, їх значущість, а змістовно-підтекстова витікає із здатності одиниць мови породжувати асоціативні і конотативні значення [4: 28]. Як і художні твори, афоризми вирізняє супралінійна інформація, тобто значущість форми (рима, ритм, каламбур тощо).

На відміну від фразеологічних одиниць, афоризм має автора, хоча апеляція до концепту автора у тексті афоризму розвивається під впливом його власної фразеологічності. Для адекватного декодування текстового імплікату достатньо ідентифікатора “хтось з великих”. Підтвердження цієї тези наводять і словники: навіть авторитетні джерела приписують один і той самий афоризм різним історичним особистостям: “*Der Mensch ist das Maß aller Dinge*” подається в одних джерелах як афоризм Протагора [28: 679; 32: 353], в інших – як Аристотеля [30: 127]; “*Das eigentliche Studium der Menschen ist der Mensch*” приписується О. Поупу [24: 642; 28: 678] і Й.-В.Гете [30: 115].

Фразеологізації сприяє ще одна ознака афоризму як тексту – прецедентність. Афоризм формує специфічний концепт (концепти прецедентних текстів відзначаються “багатомірністю і ціннісною значущістю” [16: 28]), звернення до якого відбувається в інших текстах. Про прецедентність тексту афоризму свідчить не лише його відтворюваність (актуалізація концепту прецедентного тексту в інших текстах), але й пародіювання:

Mensch ist das Maß aller Schneider. (Hans Arp) ← ...*das Maß aller Dinge*;

Mensch ist die Summe seiner Mittagessen (Arnulf Sopp) ← ...*die Summe seiner Taten*.

За Л.П.Дядечко, для “крилатих виразів” (до них відносяться і афоризми) характерна їх одночасна оберненість до двох текстів – тексту, що породив, і тексту, що запозичив [6: 127]. Актуалізація концепту прецедентного тексту в самому афоризмі надає йому інтетекстуального потенціалу і підвищує “концептуальну щільність”. У наступному афоризмі спостерігається подвійна апеляція до Біблії як

першоджерела, і інтеграція актуалізованих концептів утворює ціннісне навантаження, відмінне від ініціального:

Der Mensch ist die Krone der Schöpfung. Wie schade, dass es eine Dornenkrone ist. (Stanislaw Jerzy Lec)

Теорія інтертексту дозволяє розкрити поліапелятивність афоризму, але не дає відповіді на питання його комунікативного потенціалу, який неможливо розкрити лише в термінах лінгвістики тексту. Слушним є мовленнєвоактовий підхід – з огляду на переважну імпліцитність афористичних висловлювань, але у ньому криється небезпека залишити поза увагою специфічні текстові категорії афоризму. Тож, зважаючи на особливості об'єкта, виникає необхідність інтегрованого комунікативно-текстового підходу, який пропонує теорія мовленнєвих жанрів.

Інтегративність цього підходу спирається на широке розуміння мовленнєвого жанру, започатковане М.М.Бахтініним – від МА до літературного твору, від атомарного висловлювання до будь-якого літературного жанру. Таке розмаїття одиниць поєднується спільною ознакою – відповідністю схемі “відносно стійких типів висловлювань”, які виробляються кожною сферою використання мови і, власне, називаються мовленнєвими жанрами [2: 159]. Звісно, афоризм як жанр не можна поставити на один щабель з мовленнєвими жанрами, тотожними МА (жанр погрози, обіцянки тощо), з ситуативно обумовленими жанрами (сварка, світська бесіда) або такими, що підтримуються лише певною культурою (специфічно російський “разговор по душам”) (див. огляд В.В.Дементьєва і В.В.Феніної [5: 11-13]). Однак афоризм відповідає вимогам до жанру як елементу “непрямої комунікації, де розуміння потребує додаткових інтерпретативних зусиль з боку адресата” [5: 6]. В.П.Москвін називає мовленнєвий жанр своєрідним мовленнєвим стереотипом, який дозволяє заощадити зусилля при продукуванні і інтерпретації висловлювання, зумовлює певні “жанрові очікування” і домінування специфічних для жанру прийомів [13: 71-72]. Дослідниками підкреслюється і аксіологічна вагомість мовленнєвого жанру. Під таким кутом зору афоризм має бути концентрованою, частково імпліцитною апеляцією до ціннісного концепту – або системи концептів, які складають концептосферу жанру, своєрідний зріз картини світу, що конструюється в текстах жанру. Під концептосферою ми розуміємо, за З.Д.Поповою і Й.А.Стерніним, упорядковану сукупність концептів, побудовану за системним принципом, оскільки “саме мислення зумовлює категоризацію предметів думки, а категоризація зумовлює упорядкування її об'єктів” [14: 19].

Ступінь концептуальної насиченості жанру афоризму ще потребує вивчення, але дані моделювання жанру анекдоту як концептосфери, одержані Г.Г.Слишкініним [17], дозволяють очікувати досить високих показників, адже максимального рівня концептуальна насиченість досягає, коли в картину світу, що конструюється в текстах цього жанру, входить певна фактуальна інформація про сам жанр і ціннісне ставлення до нього (“саморефлексивні” жанри) [17: 43]. Серед таких жанрів дослідник називає прислів'я і анекдот. Про те, що до саморефлексивних жанрів належить і афоризм, свідчать лексикографічні дані: “Das große Handbuch der Zitate” наводить 148 “афоризмів про афоризм”, “Lexikon der boshafte Zitate” – 48, “Duden. Zitate und Aussprüche” – 24. Це підтверджує спостереження Г.Г.Слишкіна, що саморефлексивними є саме такі жанри, які концентрують в собі аксіологічно полярні пласти людської свідомості – наукову і утилітарно-побутову картини світу (у випадку з афоризмами можна додати ще й поетичну).

Як згадувалося раніше, текст (а разом із ним і мовленнєвий жанр) є сукупністю апеляцій до різних концептів [15: 114]. Це насамперед концепт самого мовленнєвого жанру, який має вигляд “максимально ущільненого уявлення про нього” [1: 83], концепт автора (який може бути і концептом прецедентної особистості [15: 124], і максимально узагальненим конструктом “хтось з великих”), і власне центральний концепт-поняття (топiк у термінах лінгвістики тексту) – максимально абстрактне утворення, яке складається з найбільш загальних ознак предмета або явища і є “результатом їх раціонального відображення і осмислення” [14: 73]. Очевидно, що центральним для жанру афоризму може стати не кожен концепт-поняття, але лише багаторівневий, вербалізація якого дозволяє замінити істотні ознаки другорядними (або індивідуальними), коригуючи цим вектор якості інформації – від понятійно-логічного до образно-художнього або парадоксального.

Виходячи з твердження, що кожен афоризм є однією з можливих вербалізацій певного концепту (його периферії, якщо спиратися на польову модель концепту З.Д.Попової та Й.А.Стерніна [14: 60]), можливо припустити, що складність концепту-поняття веде до збільшення фокусів вербалізації і, відповідно, до збільшення кількості об'єктивацій як таких. Центральні концепти мовленнєвого жанру, що домінують за кількістю і якістю об'єктивацій (тобто представлені не лише великою кількістю афоризмів, але й найрізноманітнішими мовними засобами, які вербалізують різні концептуальні складові) можна назвати *концептуальними домінантами* афористики.

Формування вибірки афоризмів, яка дозволила б визначити концептуальні домінанти для, скажімо, німецькомовної афористики, пов'язано з низкою методологічних проблем. Відомо, що найбільш надійними і вірогідними є методи, якими послуговується психолінгвістика (напр. методи асоціативного експерименту), а також суцільні вибірки з великих текстових масивів, фіксуючих спонтанне і підготоване мовлення. Відносна самостійність афоризму як жанру та їхня структурна складність значно знижує формальну кількість цитатій у мовленні у порівнянні з, наприклад, ідіомами, зближуючи тим самим афоризм з анекдотом і зумовлюючи

надто високу похибку при аналізі дискурсивних фрагментів. Більш релевантним видається аналіз вмісту збірок афоризмів, які побудовані за принципом, відмінним від фразеологічних словників. Основне завдання останніх – кодифікація фразеологічних одиниць, які належать до системи мови (за справедливим зазначенням В.В.Левицького [10: 147-148], серед цих фразеологізмів будуть і такі, що застаріли, вживаються територіально обмежено або з інших причин невідомі пересічному мовцю). Збірки афоризмів мають на меті зафіксувати цитати, які *вже довели* свою дискурсивну валідність, адже інші вислови, навіть якщо вони влучні, яскраві за формою і належать видатним особистостям, але не цитуються, взагалі не відповідають визначенню афоризму. Такий принцип систематизації покладено в основу більшості сучасних нетематичних збірок афоризмів (див. напр. обґрунтування вибірки у словнику Duden [28: 14-15]), серед яких “Das große Falken Buch der modernen Zitate” (1994, близько 8000 одиниць), “Das große Handbuch der Zitate” (1993, 25000 одиниць), “Redensarten. Sprichwörter” Л.Макензена (1985, 10000 одиниць), “Lexikon der boshafte Zitate” Е.Г.Танге (1997, 7590 одиниць), “Duden. Zitate und Aussprüche. Bd. 12.” (1993, 7500 одиниць) та ін. Цей критерій дозволяє включати до вибірки афоризми не лише німецькомовних авторів, але й такі, що мають іншомовне походження, але набули конвенційної німецькомовної форми і уживані в німецькомовному соціумі. Важливо враховувати і часовий фактор. Так, класичний словник Г.Бюхманна “Geflügelte Worte”, який складається з близько 3000 цитат переважно біблійного, античного походження, а також “історичних” афоризмів, тобто цитат, авторство яких належить “історично значущим” особам, став першим німецькомовним досвідом систематизації конвенціоналізованих цитат. Перше видання побачило світ 1864 року, і лише за перші п’ятдесят років свого існування словник пережив понад 20 перевидань. Крім вдосконалення принципів систематизації, до цього століття фонд словника майже не зазнав змін, тому припущення щодо вживаності у німецькомовному соціумі тих самих афоризмів, що і сто років тому, може виявитися невинуватим. Важливим критерієм відбору є пропорційна збалансованість збірок за кількістю зафіксованих одиниць, адже чим більше об’єм словника, тим більше вірогідність, що до нього потрапили менш вживані цитати [10: 147].

Зважаючи на певну суб’єктивність відбору, від якої не вільні укладачі будь-якого традиційного словника, дані верифікуються за джерелами, що укладаються за принципом, близьким до анкетування інформантів. Йдеться про доступні користувачам мережі Інтернет електронні бази даних афоризмів, які побудовані за рейтинговим принципом: користувачі надсилають укладачам свої улюблені афоризми, які потрапляють до корпусу і залишаються там, якщо інші користувачі ідентифікують їх як знайомі, вживані або улюблені і голосують за них у відповідних Інтернет-форумах (принцип організації сайту “Zitate online” та інших).

Ступінь вірогідності результатів пошуку концептуальних домінант підвищується і за рахунок представленості вербалізацій концепту у всіх без винятку джерелах. Природно, що кількість афоризмів буде не однаковою, зважаючи на різний обсяг збірок та інші чинники, тож доречно брати до уваги не просту кількість афоризмів, а їх пропорційне співвідношення.

14 проаналізованих друкованих і електронних словників афоризмів реєструють високу питому вагу вербалізацій концептів КОХАННЯ, ПОЛІТИКА, ЛЮДИНА, ЖИТТЯ, ЩАСТЯ, ВІК, РОБОТА, НІМЕЦЬКЕ (цікаво, що їхню кількісну перевагу демонструє і словник Г.Бюхманна, і це може слугувати одним із свідчень незмінності деяких загальних тенденцій у генезі та вживанні афоризмів). Але їх відношення до концептуальних домінант сфери афористики залишається гіпотетичним, доки не здійснено мовного аналізу відповідних афоризмів, який доведе або спростує щільність зазначених концептів.

Таким чином, наявність у афоризму ознак, які дозволяють ідентифікувати його як фразеологічну одиницю, тип тексту, одиницю дискурсу, потребує підходу, здатного пояснити особливості продукування, сприйняття і зберігання цих одиниць. Це видається можливим у межах теорії мовленнєвих жанрів, яка в першу чергу наголошує на ментальних структурах, що стоять за кожним жанром. Визначення основних концептів, до яких апелює афоризм, є скоріш постановкою проблеми концептосфери афористики, ніж її вирішенням. У цьому сенсі є перспективним усебічний аналіз структури цих концептів, точок їх перетину, взаємодії і можлива ієрархічна упорядкованість.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артемова О.Е. Когнитивный аспект лингвокультурологического анализа текстов прецедентных жанров // Филология и культура: Материалы V международной научной конференции 19-21 октября 2005 года / Отв. ред. Т.А. Фесенко. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2005. – С. 82-85.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Собр. соч. – М.: Русские словари, 1996. – Т.5: Работы 1940-1960 гг. – С.159-206.
3. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис... д-ра філол. наук.: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2002. – 476 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
5. Дементьев В.В., Фенина В.В. Когнитивная генеристика: внутрикультурные речежанровые ценности // Жанры речи. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2005. – Вып. 4. Жанр и концепт. – С. 5-34
6. Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность. – К.: Изд-во Киевского университета, 2002. – 293 с.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва: Гнозис, 2004. – 390 с.

8. Коваль А.П., Коптилов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. – К, 1975. – 335 с.
9. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения // Текст. Структура и семантика. – Т. 1. – М., 2001. – С. 72-81.
10. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова книга, 2006. – 512 с.
11. Маньякина Т.И. Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов (на материале немецкого языка): Дисс... канд.филол. наук – Днепропетровск, 1980. – 230 с.
12. Молчанова Г.Г. Семантика художественного текста. (Импликативные аспекты коммуникации). – Ташкент: Изд-во “Фан” Узбекской ССР, 1988. – 162 с.
13. Москвин В.П. К соотношению понятий «речевой жанр», «текст» и «речевой акт» // Жанры речи. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2005. – Вып. 4. Жанр и концепт. – С. 63-76
14. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с.
15. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: Монография. – Волгоград: Перемена, 2004. – 340 с.
16. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000. – 128 с.
17. Слышкин Г.Г. Речевой жанр: перспективы концептологического анализа // Жанры речи. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2005. – Вып. 4. Жанр и концепт. – С. 34-50.
18. Сорокина С.Д. Функционирование немецких цитатных устойчивых фраз в публицистических и художественных текстах: Автореф. дисс... канд. филолог. наук: 10.02.04/ МГПИИЯ им. Мориса Тореза. - М., 1984. – 26 с.
19. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Колективна монографія /І.С. Шевченко (ред.). – Х.: Константа, 2005. – С. 9-21.
20. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Narr, 1997. – 299 S.
21. Aphorismen.de. Datenbank der 75.000 Aphorismen. – <http://www.aphorismen.de>
22. Büchmann G. Geflügelte Worte. – München: Knauer, 1978. – 320 S.
23. Das große Falken Buch der modernen Zitate / Hrsg. Michael Adam. – Niederhausen: Falken, 1994. – 510 S.
24. Das große Handbuch der Zitate. 25000 treffende Aussprüche und Sprichwörter von A-Z /Hrsg. Hans-Horst Skupy. – Güstersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1993. – 1136 S.
25. Das grosse Z. 10.000 Zitaten von 2.300 Autoren zu 5.300 Themen. – <http://www.zdown.de/>
26. Datenbank der 3.000 Zitate. – <http://www.zit.at/>
27. Die Zitate-Welt. Zitate, Aphorismen und Sprüche. – <http://www.zitate-welt.de>
28. Duden. Zitate und Aussprüche. Bd. 12. – Mannheim: Bibl. Institut & F.A. Brockhaus AG, 1993. – 827 S.
29. Lexikon der schönsten Sprichwörter und Zitate / Hrsg. Kristian S. Weidenfeld. – Köln: Buch und Zeit, 1999. – 399 S.
30. Mackensen L. Redensarten. Sprichwörter. – Hanau: Verlag Werner Dausier, 1985. – 887 S.
31. Puntsch E. Das neue Zitatendhandbuch. Bd. 2. – Augsburg: Bechtermünz, 1997. – 1042 S.
32. Tange E.G. Lexikon der boshaften Zitate. – Frankfurt am Main: Eichborn, 1997. – 588 S.
33. Zitate online. – <http://www.zitate-online.de>
34. Zitate und Sprüche. – <http://www.zitate.net>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Оніщенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології та перекладу ХНУ імені В.Н. Каразіна.
 Наукові інтереси: фразеологія німецької мови.

СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЧНОГО ДИСКУРСУ ТА ЇХ МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ

Олександр РОМАНЕНКО (Запоріжжя, Україна)

Стаття присвячена комплексному розгляду характерних ознак німецького романтичного дискурсу з позицій когнітивно-комунікативного підходу. Автор висвітлює лінгвокогнітивні параметри цього типу буттєвого дискурсу, аналізує лінгвостилістичні принципи його організації і з'ясовує прагматичний потенціал його одиниць.

The article presents the integrative cognitive and communicative study of characteristic features of German romantic discourse. The principles of its cognitive mapping are revealed, the most important means of its lingual realization are singled out as well as the pragmatic potential of its constituents is indicated.

Проблема людського начала в мові на рубежі ХХ-ХХІ століть стала однією з центральних у мовознавстві. До процесів, які відбуваються в ньому сьогодні, безсумнівно, можна віднести поступову, однак послідовну зміну наукової парадигми, викликану усвідомленням тієї істини, що мову не можна вивчати без урахування фігури її творця та фігури її користувача. Водночас розгляд закономірностей функціонування мови в суспільстві зумовив її розуміння як явища когнітивно-комунікативного порядку, що включає не тільки акт створення певного мовленнєвого продукту, але й відображає його залежність від позамовних чинників.

Усвідомлення когнітивно-комунікативного дуалізму процесу мовлення дало поштовх до розвитку такого напрямку в мовознавстві, як дискурсологія, методи якої виявилися плідними майже для всіх його галузей, у тому числі й стилістики. У зв'язку з цим особливої значущості набуває проблема вербальної діяльності в різних лінгвокультурних спільнотах, професійних сферах і дискурсах. Не є виключенням із цієї системи й німецький романтичний дискурс (НРД), що неодноразово ставав об'єктом літературознавчих [1; 3; 6; 12] і міждисциплінарних наукових розвідок [8; 7; 11; 13].

Предметом численних досліджень були теми й мотиви романтичних творів – „кохання”, „смерть”, „меланхолійність”, „природа” та інші. У фокусі уваги науковців перебували особливості мовлення німецького романтизму – специфіка образності романтичних творів [4; 9], теоретичні аспекти символізації

[14], лінгвоспецифічні параметри філософських текстів [2], стильові риси раннього романтизму [10], хронотоп романтичного художнього світу [5] тощо.

Однак, попри наявність численних праць, присвячених німецькому романтизму, його сутність так і не знайшла свого задовільного висвітлення в наукових розвідках лінгвістичного спрямування. Необхідність системного дослідження НРД із позицій новітніх надбань мовознавства зумовлює його розгляд у діалектичній трихотомії 'модус – стиль – середовище спілкування'. Саме ці основні фактори конституують НРД і задають його профіль, однак диференційною його ознакою є комунікативний модус, який визначає всі інші параметри, оскільки детермінується типом соціальної активності романтичних авторів – суб'єктів НРД, його творців (А. фон Арніма, К. Брентано, Г. Гейне, Ф. Гельдерліна, Е.Т.А. Гофмана, Й. фон Ейхендорфа, Г. Клейста, Новалиса, Л. Тіка, братів Шлегель, А. Шаміссо та багатьох інших).

Основний підхід до вивчення НРД ґрунтується на засадах того, що в його межах існує єдиний **романтичний стиль** – мовленнєва норма, чинна для певної множини текстів і зумовлена низкою інваріантних домінантних ознак, що витікають із схожих інтенцій романтичних авторів. Ця норма постає у вигляді алгоритму – системного конструкту, який становить собою набір декількох домінантних смислів, що програмує вибір, трансформацію і способи комбінування відповідних вербальних засобів фіксації романтичної концептуальної моделі світу.

Саме ці смисли є **стильовими домінантами** НРД – закріпленими в романтичному типі свідомості й об'єктивованими в мові психокогнітивними патернами, які уособлюють типово романтичні принципи ставлення до дійсності та її творчого освоєння романтиками. Позначаючи відношення між структурою романтичної свідомості та її мовленнєвою репрезентацією, стильові домінанти є своєрідними когнітивно-семантичними індикаторами цього дискурсу, в якому вони виступають у вигляді стильових ознак, прийомів і принципів.

Основними домінантними стильовими ознаками рисами НРД є абсолютна еготивність, амбівалентність і абстрактність, а також її відповідники на композиційному рівні – фрагментарність і дистаксія. При цьому вся система стильових домінант знаходить свою мовну об'єктивацію в надзвичайно широкому спектрі стилістичних (мовних і структурно-композиційних) засобів, підпорядковуючись єдиному алгоритму – інтегральному принципу романтичної невизначеності, зумовленому категоричним неприйняттям романтиками об'єктивної дійсності.

Абсолютна еготивність зумовлюється дієгезисом – інтроспективною референцією та підвищеною рефлексивністю романтичного суб'єкта. Вона проявляється в частотному використанні суб'єктами НРД логабарії, ономагії, а також прийомів „поетики дзеркального відображення” (образів двійників, топосів дзеркала та відлуння, *figura etymologica* тощо).

Домінантна стильова риса „**амбівалентність**” виникає внаслідок синтезу абсолютної еготивності та підвищеної рефлексивності. Вона втілюється на рівні композиції у вигляді фрагментарності та дистаксії, на лексико-семантичному рівні – у зображенні амбівалентних станів як суб'єкта, так і об'єкта романтичного художнього світу, в явищах амфілогії та амфіболії, а також у різних видах оксюмору, які поєднуються у феномені мовної диспластії. Ефективним стилістичним засобом реалізації амбівалентності в НРД є також ірреальні порівняльні конструкції.

Третя стильова домінанта НРД – **абстрактність** – проявляється в референції не до об'єктивного світу, а до ідейного змісту, який екстеріоризується у „квазирельності”, що повністю відповідає романтичному принципу неприйняття об'єктивної дійсності та потягу до розпредмечування як звільнення від скутості матеріальної форми. До мовних проявів абстрактності належить частотне використання таких дієвих стилістичних засобів, як абстрактні іменники, нульовий артикль, плюралізація імен із категорії *singularia tantum*, транспозиція дієслів. Широко використовуються тут також загальні й „бліді” епітети, абстрактні прикметники та їх контамінації, а також явища гіпостазису, морфологічної синтетосемії та абстрагізація компонентів метафори.

Всі зазначені стилістичні засоби НРД перетинаються та взаємодіють у контексті мовної гри, що є творчим процесом. Мовна гра цілком і повністю відповідає спільному ставленню романтиків до світу, зокрема їх пафосу універсальної іронії, а також принципам абсолютної еготивності як прояву так званого „романтичного магічного ідеалізму”, який полягає в абсолютній свободі мовця від будь-яких умовностей і регламентацій, у відчутному превалюванні в НРД еготивного модусу, а також у безмежній вірі суб'єктів НРД у магічну силу їх поетичного слова, що є дієвим інструментом сугестивного впливу і творчого оновлення дійсності.

Мовна гра в НРД – це насамперед та духовна абсолютна свобода, яка дозволяє відволікти погляд від речі та звернути його на сам знак, на мову як на „живу субстанцію”. Словесні пошуки романтиків сягають такого рівня лудичної майстерності, при якому виникає ефект „самогри” – враження, що не стільки автор грає словами, скільки самі слова як гетерогенні сутності, опинившись у єдиному часопросторі та темпоритмі художнього цілого, співвідносяться (грають) одне з одним у гомогенному ігровому полі, відображаючись одне в одному. Таке відображення є своєрідним енергетичним „сплеском”, якому на рівні автора (в момент створення мовної гри) і адресата (в момент розуміння ігри) відповідає вивільнення інтелектуальної та

емоційної енергії. Мовна гра в НРД – це той граничний феномен, у якому стикаються, переходячи один в одне, суб'єкт і об'єкт, свідомість і реальність, дух і матерія, динаміка і статика, індивідуальне і колективне.

На рівні так званої „стилістики від автора” лудична функція пов'язана із прагненням романтиків із бажанням самоствердитися посеред безгрунтовності буття, втекти від похмурості та бруду суєтного світу реальності в поетичний світ ідеалу. Водночас у площині „стилістики від реципієнта” ця функція проявляється у спробі романтиків, розважаючись (граючи словами) і розважаючи, якомога більше долучити адресата до процесу творення альтернативного світу, до гостроти свого інтелекту, до глибин своєї душі.

Схожу функцію виконує й романтична синестезія – „візитна картка” НРД, у якій немов у краплині води відображається вся система його стильових домінант. Основна функція цього стилістичного прийому полягає у приверненні та скеровуванні уваги адресата через створення нових, оригінальних зв'язків між словами, якими позначаються відповідні відчуття. Цим забезпечується його повне занурення в ідеальний (романтичний) світ, залучення до акту співтворчості, що дозволяє адресату відчувати свою власну ідентичність, збагнути свою особистість як певну цілісність. Водночас ця стилістична фігура є проявом романтичного потягу до ідеалу, до „універсального мистецького синтезу”, до нехтування усталеними нормами, традиційними формами та чіткими дефініціями.

Ключ до розкриття таємниці романтичної синестезії криється в самому характері мовних знаків: компоненти цієї метафори у більшості випадків виявляють у НРД етимологічну спорідненість, перебуваючи у відношеннях взаємної семантичної атракції. Тим самим автор-суб'єкт і адресат-об'єкт НРД стають „свідками” того, як внутрішньо споріднені слова знаходять одне одного в бурхливій мовній стихії. Вони вимушено підпадають під „магічний” вплив стихії мови, яка є для романтиків втіленням справжнього, буття, що твориться вічно.

Органічний характер “романтичної” мови об'єктивується і в такому стилістичному прийомі, як *символізація*. Саме в ньому найбільш яскраво проявляється принцип ізоморфізму та ізофункціональності всієї стильової системи НРД. Так, наприклад, глибинний смисл провідного для НРД символу *blaue Blume* викриває себе через експліцитні та імпліцитні семантичні ознаки, які супроводжують її значення, взаємодіють одне з одним, впливають із історичної пам'яті слів і архетипних концептів. Його змістова структура є в цілому ізоморфною як своїй власній морфемній структурі, так і структурі всієї стильової моделі романтизму.

Унаслідок уцілення інформації концептосимволи здатні нести конденсовану інформацію про стильову систему дискурсу в цілому. Утворюючи систему домінантних стильових ознак, вони виступають у НРД як його мікроструктурні стильові елементи, що перебувають у відношеннях ізоморфізму та ізофункціональності до цієї системи як макроструктури і репрезентують її як єдине ціле. Символи НРД характеризуються універсальністю і не належать до одного синхронічного культурного зрізу, а пронизують його по вертикалі, виходячи із минулого та йдучи в майбутнє. Занурюючи кожне явище до стихії першоджерел, вони разом із іншими засобами сприяють створенню цілісної романтичної моделі світу.

Мовна картина світу в НРД найбільш виразно об'єктивується завдяки широким можливостям конвергентного використання стильових фігур. Виконуючи в НРД аналогічні чи схожі функції, стилістичні засоби різних мовних рівнів і стилістичні прийоми вступають у відношення конвергентної взаємодії, взаємопідсилення. Ефект такої синергії виявляється значно більшим від простої суми виразних можливостей окремо взятих засобів, що є наслідком цілісної природи романтичного дискурсу як складного когнітивно-комунікативного феномену, зумовленою відповідним мовленнєвим модусом його „антропоцентру”.

Хоча розглянуті стильові домінанти та засоби їх реалізації в НРД і є визначальними, однак вони не вичерпують всього розмаїття окресленої проблематики. Можливим є, наприклад, застосування комплексної методики, побудованої на ґрунті синергетики, шляхом поєднання релевантних методів і прийомів традиційної лінгвістики (фоностилістики, лексичної семантики, функціональної граматики, семантичного синтаксису тощо) та семіотичного підходу, логічного аналізу мови, що сприятиме узагальненню й систематизації знань як про НРД, так і про інші типи буттєвих дискурсів.

Не менш перспективним у цьому відношенні є також всебічне вивчення концептуальних цінностей (концептів і їх конфігурацій) як НРД, так і інших типів буттєвого дискурсу (барочного, реалістичного, модерністського та ін.). Задаючи фактуру дискурсивного цілого, ці концептуальні одиниці дозволяють отримати переконливі дані про когнітивні витoki не тільки окремих мовних і концептуальних картин світу тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, але й усього лінгвоментального надбання людства. Привабливі перспективи в цьому плані відкриває також міжмовне, міждискурсивне і міжсеміотичне зіставлення як найбільш ефективний спосіб вивчення національно-культурної своєрідності життєвого світу людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Берковский Н.Я. Романтизм в Германии. – СПб.: Азбука-классика, 2001. – 512 с.
2. Вайнштейн О. Язык романтической мысли (О философском стиле Новалиса и Ф. Шлегеля). – М.: Наука, 1997. – 80 с.
3. Жирмунский В.М. О поэзии классической и романтической // Поэтика русской поэзии. – СПб.: Азбука-классика, 2001. – С. 356-365.
4. Карельский А.В. Драма немецкого романтизма. – М.: Медиум, 1992. – 335 с.
5. Федоров Ф.П. Романтический художественный мир: пространство и время. – Рига: Зинатне, 1988. – 412 с.

6. Bormann A von. *Natura loquitur. Naturpoesie und emblematische Formel bei Joseph von Eichendorff.* – Tübingen; Basel: Francke, 1986. – 212 S.
7. Best O.F., Schmidt H.J. (Hrsg.) *Romantik. Die deutsche Literatur in Text und Darstellung in 2 Bd.* – Stuttgart: Philipp Reclam, 1994. – 632 S.
8. Brinkmann K. (Hrsg.) *Romantik in Deutschland: ein interdisziplinäres Symposium.* – Stuttgart: Philipp Reclam, 1978. – 735 S.
9. Hillmann H. *Bildlichkeit der deutschen Romantik.* – Stuttgart: Kröner, 1986. – 332 S.
10. Petrich J. *Drei Kapitel vom romantischen Stil.* – Hildesheim: Hildesheimer Verlag, 1976. – 305 S.
11. Reich-Ranicki M. (Hrsg.) *1000 deutsche Gedichte und ihre Interpretationen.* – Bd. 3.: Von Friedrich von Schiller bis Joseph von Eichendorff. – Frankfurt/M.: Insel, 1995. – 511 S.
12. Schanze H. (Hrsg.) *Romantik-Handbuch.* – Stuttgart: Kröner, 1994. – 797 S.
13. Sommerhage C. *Romantische Aporien: Zur Kontinuität des Romantischen bei Novalis, Eichendorff, Hoffmannsthal und Handke.* – Paderborn: Schöningh, 1993. – 420 S.
14. Sørensen B.A. *Symbol und Symbolismus in den ästhetischen Theorien des 18. Jahrhunderts und in der deutschen Romantik.* – Kopenhagen: Wiking, 1963. – 272 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Романенко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри німецької філології та перекладу ЗНУ.

Наукові інтереси: стилістика художнього мовлення, лінгвокогнітологія, дискурсознавство, лінгвокультурологія (німецька та українська мови).

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ЯК ЕМПІРИЧНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ: ПРЕДМЕТ, ТИПОЛОГІЯ, СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ

Орест СЕМОТЮК (Львів, Україна)

У статті мова йде про предмет контент-аналізу як емпіричного методу дослідження комунікації. Подано основні критерії та типологію цього методу, розглянуто найбільш поширені сфери його застосування: політична комунікація, телебачення, маркетингові дослідження.

This article deals with the subject of content analysis as an empirical research method of communication processes. The main criteria and typology of this method are submitted. The most important fields of content analysis application are retraced.

На сучасному етапі розвитку науки щораз більшого значення набувають так звані формалізовані методи аналізу, які активно використовують досягнення математики та інформатики. Одним із таких методів є контент-аналіз. Сьогодні контент-аналіз є найбільш поширеним методом аналізу документів з різних галузей - теорія та історія комунікаційних процесів, соціологія, політологія, педагогіка, лінгвістика. Завданням контент-аналізу є аналіз змісту комунікації, зафіксованої у формі текстів. Метою цього емпіричного методу дослідження є дати відповідь на запитання: „Хто каже? Що каже? Кому каже? Як каже? З яким ефектом?”. Ці питання лежать в основі моделі масової комунікації Ласвела, яка складається з чотирьох елементів - комунікатор, реципієнт, повідомлення, ситуація. Завданням дослідника є аналіз змісту повідомлення (що), комунікатора (автора повідомлення (хто), адресата (кому) і ефекту повідомлення. Водночас слід зауважити, що ця класична модель доповнювалася новими елементами. Так Ф.Майрінг пропонує брати до уваги ще й особу дослідника, який аналізує та інтерпретує тексти на основі власного досвіду, емоційних і когнітивних особливостей. [4:12].

Що ж стосується ефекту повідомлення, то існує два види впливу на адресата - зумисний (підготовлений комунікатором) і несумисний. Поняття змісту в КА обмежується змістом комунікації, яка є експліцитною (явною). Оскільки феномен комунікації є наслідком соціальних процесів, то предмет контент-аналізу можна вивести на основі моделі комунікації. Найпростіша модель складається із чотирьох елементів - *комунікатор* (джерело, орган, адресант); *зміст комунікації* (висловлювання, повідомлення); *реципієнт* (адресат, публіка); *соціальна ситуація* (середовище). Формулювання змісту не є прерогативою лише комунікатора, а відбувається завше з прицілом на реципієнта і визначається низкою соціальних чинників, які ми означимо поняттям «ситуація». Якщо ці три поняття об'єднати поняттям «контекст», то можна стверджувати, що контекст істотно визначає зміст. Отож предметом КА є зміст комунікації, який існує у зафіксованому вигляді, тобто як текст. Опис змісту на основі істотних ознак є необхідною, але не достатньою умовою КА. Основним завданням КА є висновки про контекст на підставі вивчення тексту. Мова йде про кореляцію певних ознак тексту і певних ознак контексту [5: 16]. Що ж стосується предмета КА, то він може бути різним, залежно від того, який з елементів комунікації бере до уваги дослідник: комунікатор, реципієнт, зміст комунікації, ефект комунікації (вплив на споживача). Наведемо кілька прикладів:

Приклад 1 (вивчення комунікатора): У 1946 році американці Б.Берельсон і П.Солтер провели дослідження «*Majority and Minority Americans*». Предметом інтересу цих авторів було зображення різних суспільних груп у матеріалах популярних ілюстрованих часописів США за період 1937-1945 рр. Усі часописи декларували рівність між расами і націями, проте дослідження виявило, що реальність є інакшою. Вихідним пунктом дослідження була конкретна соціальна проблема: дискримінація соціальних меншин у США. Відомо, що більшість людей не має досвіду спілкування з меншинами, проте все ж таки творить певні стереотипи. Дослідники сформулювали питання: «Яке значення має опосередковане ЗМІ знання?».

Берельсон і Солтер визначили наступні категорії дослідження: *раса*: американці, англосакси, негри, євреї; *роль*: герой/богюгуз; *стать*: чоловік/жінка; *статус*; *оцінка особи*: позитивна/негативна. У таблиці подано результати дослідження.

Нація / раса	Частка у населенні США	Частка у історіях часописів
Євреї	3,6 %	1,2%
Негри	9,8 %	1,9%
Англосакси	8,8 %	3,3 %
Американці	60,2 %	90,8 %

Висновок: стереотипне зображення меншин у вигаданих історіях, які публікують часописи, є причиною їх дискримінації у реальному житті [2: 84].

Приклад 2 (вивчення аудиторії). «Кількість інформації – це та кількість невизначеності, яка знищується після отримання повідомлення». Предметом вивчення є зміни, які відбулися чи відбуватимуться з аудиторією після отримання певної інформації, політичні уподобання реципієнтів, надання переваги певному каналові інформації, а також те, як слід будувати тексти, щоб вони найкраще сприймалися аудиторією.

Приклад 3 (вивчення впливу на реципієнта). Цей приклад наводить український дослідник В. Іванов. Після повідомлення однієї із американських радіостанцій про висадку марсіан, виникла паніка. Редакція провела інсценізацію роману Герберта Велса «Війна світів», яка і спричинила масову паніку серед мешканців у Нью-Йорку. Диктор перервав передачу і повідомив, що поблизу міста впали металеві кулі, з яких виповзають марсіани і нищать землян. Попри те, що диктор кілька разів повторив, що йдеться про інсценізацію, більшість слухачів сприйняла «жарт» серйозно [1:87]. Інші приклади: рекламні і передвиборчі кампанії.

Що ж стосується **типології** контент-аналізу, то найбільш поширеним є поділ методик на кількісні та якісні. Кількісний аналіз у першу чергу цікавиться частотою появи в тексті певних характеристик змісту. Якісний аналіз дозволяє робити висновки лише на основі присутності чи відсутності певної ознаки змісту. Проте будь-який аналіз повинен мати чітку мету і базуватися на ґрунтовній науковій гіпотезі. Відмінність обох підходів проілюструємо прикладами. У 50-ті роки західні аналітики провели кількісний аналіз статей газети «Правда» і виявили різке зменшення посилань на Сталіна. Висновок: наступники Сталіна прагнуть від нього відмежуватися. З іншого боку, у публічній промові одного з партійних функціонерів, присвяченій перемозі СРСР у Вітчизняній війні, Сталіна не згадали взагалі. Висновок той же, проте зроблений на основі відсутності згадування про цю особу.

Філіп Майрінг (ФРН) пропонує розрізняти кількісний та якісний аналіз за такими критеріями: **форма поняття** (якщо для підрахунку понять та встановлення зв'язків між ними використовують математичні операції, тоді ми маємо справу із кількісними методами, решта - методи якісного аналізу); **тип шкали** (визначення проявів окремих ознак): *номінальна* (прояви є взаємовиключними: *так-ні, чоловічий-жіночий*), *порядкова* (прояви є взаємовиключними і мають власну ієрархію: *часто-рідко-ніколи*), *інтервальна* (прояви є взаємовиключними, мають власну ієрархію, відмінності між проявами є рівновеликими, приклад: *IQ*), *логічна* (прояви є взаємовиключними, мають власну ієрархію, відмінності між проявами є рівновеликими і співвідношення між значеннями є однаковими, значення «нуль» є емпіричним: *вік, вага, час*). Контент-аналіз, що базується на обчисленнях за номінальною шкалою, вважається якісним, аналізи за іншими шкалами є кількісними; **науковий підхід (якісно-розуміючий і пояснювальний)** [4:17]. Цей критерій базується на фразі, яку в 1894 році сказав психолог Вільгельм Дильті: «Природу ми пояснюємо, душевне (психічне) життя ми розуміємо». Перший (якісний) підхід зорієнтований на вивчення особливого, одиничного, індивідуального, другий (кількісний) - на дослідження загальних закономірностей і принципів. Отож, кількісні методи є дедуктивними, якісні - індуктивними.

Швейцарський дослідник Гайнц Бонфаделлі розрізняє такі види контент-аналізу (залежно від постановки проблеми): *аналіз частотності тем, оціночний аналіз, аналіз аргументації, комп'ютерний контент-аналіз* [2:81]. Перший вид передбачає збір даних про частоту появи певних тем чи діячів. При цьому аналізі частоту появи певних тем ототожнюють із їх важливістю. Однак останнім часом до уваги беруть не лише кількість статей на певну тему, а й обсяг конкретної статті. Водночас просто частота появи певного слова чи теми не є настільки інформативні, як т.зв. відносні частоти, які відображають співвідношення абсолютної частоти і довжини тексту (кількість слів, речень, абзаців). Приклад: послання Клінтона до народу 1994 і 1995 рр. Ці послання налічують ввід 7 до 10 тис. слів. Було проаналізовано слова, які належать до категорій «економіка», «освіта», «міжнародна ситуація», «соціальна політика» і т.д. На

основі аналізу зміни відносних частот в обох посланнях було зроблено висновки про зміну політики США у різних галузях і пріоритети цієї політики.

Оціночний аналіз бере до уваги оцінку тем і політичних гравців: позитивна-нейтральна чи негативна. Інколи враховують інтенсивність оцінки та джерело оцінки (журналіст чи згаданий у тексті діяч). Якщо досліджують взаємозв'язки між темами, діячами чи вартостями, тоді слід вести мову про аналіз співвіднесеності цих ознак. Критики зауважують, що не завжди враховують різницю між власною оцінкою журналіста і нейтральними повідомленнями про оцінку політичних діячів.

Аналіз аргументації є продовженням оціночного аналізу. Тут до уваги беруть структури та акценти аргументації за чи проти певної теми. Одиницею дослідження є не оцінка загалом, а окремий аргумент як складова цілісної системи аргументації. Водночас слід зауважити, що типологія КА залежить від тієї мети, котру ставить перед собою дослідник і зумовлена нею.

Як ми вже згадували на початку, метод контент-аналізу знаходить своє застосування у різних науках, оскільки він дає змогу отримати об'єктивні висновки про предмет аналізу. Серед галузей, у яких найчастіше використовують цей метод варто назвати: політична комунікація, електронні ЗМІ (ТБ), маркетингові дослідження.

У сфері **політичної комунікації** КА застосовують для вивчення таких проблем: тематичний спектр різних ЗМІ, аналіз виборчої агітації, еволюція висвітлення певних тем у ЗМІ, визначення тенденцій розвитку інформаційних потоків. Усі події, які відбуваються довкола нас, можна поділити на природні; опосередковані через ЗМІ («медіатизовані») → врахування зумисного (підготовленого) впливу на реципієнта; «псевдоподії» (прес-конференції). За допомогою КА можна досліджувати, чи змінюється з плином часу частка різних типів подій у інформаційному потоці? [3:167].

Ще однією сферою застосування КА є **електронні ЗМІ, зокрема ТБ**. Проілюструємо сказане прикладами. За допомогою контент-аналізу можна досліджувати як телебачення подає сцени насильства за такими параметрами: кількість актів насильства на годину або у передачі, ознаки злочинця/жертви, і т.п.). Кількість убивств сама по собі, без контексту є малоінформативною. Порівнявши час трансляції, канали, досвід інших країн, можна отримати цілісну картину. Водночас слід зауважити, що до висновків про прихований неясний контекст завше слід підходити делікатно. Слід спершу цей контекст вивчити, окреслити і описати. Факт, що на день українське ТБ показує 70 убивств, не є підставою для висновку, що насильство на ТБ є шкідливим. Крім того, за допомогою контент-аналізу досліджують, як часто і у яких ролях ТБ зображує різні меншини? Досвід свідчить, що реальність, яку зображують медіа, відрізняється від справжньої. Приміром, вік дійових осіб у серіалах коливається від 20 до 40 років. Старші люди і діти (меншини), якщо і потрапляють на екран, то переважно у шаблонних ролях-кліше. Як правило, жінки на екрані телевізора є істотно молодшими за чоловіків (в середньому на 10 років).

Сферою застосування КА є також і **маркетингові дослідження**. Метою цих досліджень є оцінка присутності компанії, продукту чи особи на ринку. При цьому розрізняють абсолютні і відносні публікації. Якщо стаття присвячена одній фірмі чи продуктові, то це абсолютна публікація. Якщо предметом статті є кілька фірм, це публікація відносна. Застосовуючи цей метод, можна вивчати ставлення **ЗМІ** до певної компанії, диференціювати матеріали за ініціаторами (клієнт-конкурент-посередник), відстежити канали поширення інформації тощо. На сучасному етапі розвитку ринку PR на контент-аналіз припадає 5-10% загального обсягу замовлень.

Підводячи підсумки, можемо стверджувати, що контент-аналіз завдяки своїй точності та об'єктивності є оптимальним методом для дослідників ЗМІ, а сфери його застосування, як свідчать подані вище приклади, є достатньо широкими.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Іванов В.Ф., Костенко Н.В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики. –К.: Центр вільної преси, 2003. – 198 с.
2. Bonfadelli H. Medieninhaltsforschung. UVK Verlag, Konstanz, 2002. – 212 S.
3. Brosius H.-B. Methoden der empirischen Kommunikationsforschung. Westdeutscher Verlag GmbH, Wiesbaden, 2001, 250 S.
4. Mayring Ph. Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken. Beltz Verlag, 2003. – 135 S.
5. Merten K. Inhaltsanalyse. Einführung in Theorie, Methode und Praxis. Westdeutscher Verlag, Opladen, 2003. – 384 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Орест Семотюк – доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету „Львівська Політехніка“.

Наукові інтереси: кількісні та якісні методи дослідження комунікації, контент-аналіз.

МАНІПУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ РЕДАКТОРА: АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Наталія ФЕНЬКО, Ірина КРУТЬ (Кіровоград, Україна)

У статті аналізуються технології маніпулювання свідомістю, до яких вдаються в сучасних ЗМІ. Основну увагу приділено лексичному рівню текстів, семантиці слів та особливостям їх функціонування.

The means of human consciousness manipulation used in contemporary mass media are analysed in the article. The main attention is paid to the texts' lexical level, the semantic of the words and the peculiarities of their functioning.

У навчальному плані підготовки фахівців зі спеціальності „Видавнича справа та редагування” є цілий ряд дисциплін („Вступ до спеціальності”, „Теорія масової комунікації”, „Теорія масової інформації” ХХХ), основною складовою категоріального апарату яких є поняття „маніпуляція свідомістю”. Це поняття, яке останнім часом упевнено набирає вагу концепту, не дарма наскрізно проходить у фаховій підготовці майбутніх видавців, редакторів, журналістів. Сьогодні маніпуляційний вплив через засоби масової комунікації досягнув такого рівня, що в сучасному суспільстві визріла думка про нагальну необхідність теоретичної розробки проблеми інформаційно-психологічного забезпечення в контексті захисту національних інтересів. „Інформаційно-психологічний вплив у системі суспільних відносин призводить до того, що люди неадекватно сприймають світ і події, які у ньому відбуваються” [3: 73].

Редактор як один із центральних суб'єктів редакційно-видавничого процесу повинен чітко усвідомлювати якісні параметри інформації і компетентно осмислювати механізми виникнення дезінформації. Для цього необхідно, щоб майбутні фахівці сформулювали для себе критерії розпізнавання навмисно спотвореної інформації, яка здійснює, як правило, пряму маніпуляційну дію.

Іншим аспектом означеної проблеми є небезпека тенденційної інтерпретації подій, що веде до породження необ'єктивності. Редактор, який працює з журналістськими матеріалами, повинен постійно пам'ятати про цю небезпеку. Відомо, що журналіст може подавати свою думку відкрито і приховано. Відкрита журналістська думка не потребує пояснень: це пряме висловлення думки журналістом, який не приховує того факту, що він є автором цієї думки. Прихована думка – це замаскована думка, яка може бути двох типів. У першому разі журналіст не приховує коментарів, але приховує його джерело. Таким чином, коментар начебто належить самому журналістові. В іншому разі коментар подається в кодованій формі, відтак видається не думкою, а фактом.

З огляду на цей аспект проблеми в рамках практичної підготовки студентів обов'язковими є завдання, спрямовані на аналіз журналістських матеріалів щодо відповідності або невідповідності вимогам до роботи з інформацією, на перевірку фактів, відокремлення фактів від коментарів.

Важливим моментом для формування редактора як майбутнього професіонала є усвідомлення ним соціальної відповідальності перед суспільством. Адже „середовище масової комунікації завжди тисне на людину, робить її психологічно залежною через те, що це середовище послабляє раціональне у поведінці людини, робить її більш емоційною і більш керованою та маніпульованою” [5: 92].

При підготовці редактора не буде зайвим формування умінь виявлення технологій маніпуляції, серед яких найуживанішими є технологія формування та поширення образів і технологія відволікання уваги. Мета статті - проаналізувати основні технології маніпулювання свідомістю, до яких вдаються в сучасних засобах масової інформації. Суть першої технології полягає в тому, що за допомогою засобів масової комунікації формуються і поширюються сконструйовані образи осіб, політичних об'єднань чи фірм. Здебільшого ці образи не відповідають дійсності і дезорієнтують масову аудиторію. Суть другої полягає у відволіканні уваги масової аудиторії від якоїсь події за допомогою створення нових інформаційних приводів та надання сенсаційного забарвлення іншій, не пов'язаній з першою, події [9: 34].

Ці маніпуляційні технології піддаються виявленню за допомогою контент-аналізу, який дозволяє проводити порівняльний аналіз різних засобів масової комунікації і на матеріалі одного аналізувати динаміку певного явища. Але за допомогою контент-аналізу практично неможливо виявити методи, які передбачають маніпулювання семантичною структурою висловлювань. Образно це можна представити як використання особливої емоційної зброї, яка діє незримо, поза волею і бажанням адресата.

Існують окремі групи текстів, у яких вдаються до маніпуляції свідомістю громадян. Першу групу умовно назвемо «популістські» тексти, в яких відсутність або недостатність аргументації, умотивованості умовиводів компенсується посиленістю експресивного плану викладу. Ці матеріали найчастіше належать до агітаційного стилю.

Частим засобом маніпулювання інформацією є така семантична структура твору, коли вся система аргументації вибудовується на основі припущення. Причому імовірна модальність зартикована лише на початку тексту, а всі інші речення виражають реальну модальність, творячи враження об'єктивності, дійсності висловлених тез. Прикладом може служити редакторська колонка Всеукраїнського аналітичного

двоцифровика «Сота Свободи», в якій приводом висування тез, по суті, для усього матеріалу є висловлене у третьому реченні припущення (Порівняйте форму викладу: *«Більш ймовірно те...»*) [8: 1].

Окрім того, привертає увагу велика питома вага експресивно забарвлених слів зниженої конотації, а також лексем, що актуалізують сему «тривога»: *«чуби тріщать», протистояння, нестабільність, конфліктність, рейдерство, безповоротність, покарання, зловживання, критична межа, рабство, приречений, неперспективний, злочинний* та ін. Для аналізу брались статті на політичні теми, написані в агітаційному елементарному стилі (з урахуванням того, що тема матеріалу накладає відбиток на лексичний склад, зокрема, і на стилістичну маркованість). Кількісний аналіз дав такі результати: у різних текстах, які відносимо до т. зв. «популістських» матеріалів, кількість слів з негативною конотацією коливається від 30 до 40 відсотків. Тоді як у матеріалі тієї ж тематики, написаному в теоретичному стилі, кількість таких лексем – 7-9 процентів.

Посилують експресивність й інтенсивність викладу риторичні конструкції: *«Невже й цьогогорічну перемогу демократичних сил на виборах до ВР буде втрачено?»* [4: 4] або *«Де вкрадені заощадження? Хто забудовує дитячі майданчики? Хто обносить парканами народну землю...? Ті, хто нас ненавидить»* [7: 1]. Привертає увагу відверте тяжіння до інтерференції конкретного й абстрактного у викладі.

Особливою є й інша риса таких матеріалів: при зображенні соціуму акцент робиться на його біполярності, на різкому розшаруванні, на контрастності існування так званих класів (пор. по один бік *олігархи, пани, трутні, окупанти* – по інший *прості люди, пересічний українець, кріпацька біомаса, люмпен, раби*). Знаково, що до такої контрастності зображення суспільства вдається не лише ліве крило політикуму.

Загалом протиставлення є однією з центральних форм викладу в агітаційних матеріалах. Найчастіше ці протиставлення говорять не мовою фактів чи логіки, а мовою емоцій, тому мають бути швидше відчутні, аніж зрозумілі. Наприклад, така антитеза: *«Навіщо нам жадани-андруховичі, коли був Василь Стус? Навіщо нам «мак-дональдс», коли є «пузата хата?»* [7: 1].

Знаковим є також довільне оперування цифрами: дані не знаходять документального підтвердження і швидше є художнім засобом, наприклад: *«...хто вам заважає віддати простим людям вкрадені в них кошти (мін. по 50.000 доларів на особу)»;* або: *«тепер декларує свої мільйонні статки (а скільки не декларує)»* тощо [8: 1]. Подібні конструкції можуть розглядатись як троп, певно, йдеться не стільки про гіперболу, скільки про явище набуття цифрою символічного значення. Безперечно, подібна образність у інформаційних та аналітичних жанрах сприймається саме як засіб маніпулювання свідомістю читачів.

Традиційними методами в статтях «популістського» типу є використання «гри слів» як засобу творення іронії та сатири. Зокрема, знаходимо параномазії типу *«демо(но)крати»*, перспективи.

Інша група текстів – умовно назвемо їх «імпліцитно тенденційні» – характеризуються тим, що вони «працюють» на глибшому рівні, у них немає або небагато формальних показників вираження тенденційності, вони зберігають нейтральний, оповідний тон викладу. Такі твори представляють теоретичний або популярний елементарний стиль, водночас, на рівні змісту, точності або логіки викладу спостерігаються спроби маніпулювання думкою читачів.

Типовим засобом надання інформації гостроти є зміщення акцентів завдяки підміні понять. Простежити механізм можемо на прикладі уривків статті «Юлин вторник-2»: порівняйте висловлювання представника «Народної самооборони» Тараса Стецьківа, що *«если министры будут работать плохо, их просто уволят решением парламента»*, далі наводиться пряма мова представника БЮТ Михайла Поживанова: *«если за 3-4 месяца министры не проявят себя, не покажут отличной работы, то будем рассматривать вопрос по каждому министру, вплоть до отставки»* [6: 3] – в обох випадках йдеться про механізм позбавлення посади в разі, якщо високопосадовці не справляться з покладеними на них обов'язками. Порівняйте вріз цієї статті: *«НУНС и БЮТ пригрозили уволить юценковских министров через 3-4 месяца»* (зберігаємо правопис автора) – змінено і модальність (з умовної на імперативну), і акцент (його перебирає слово *пригрозили*).

Інший спосіб, що досить часто фігурує в медійному просторі, – довільна інтерпретація фактів, що відзначається не стільки спрощеним тлумаченням, скільки певною підміною понять. Порівняйте початок начебто аналітичної статті «Газета 24»: *«В 2005 г. Юлия Тимошенко была уволена президентом Виктором Ющенко из Кабмина по обвинению в популизме»* [1: 8]. Дана теза не відповідає офіційній версії, з одного боку, і не пояснює кулуарних мотивів, з іншого. Подібний спосіб викладу матеріалу – не поодинокий факт, тому можна говорити, що такі намагання проаналізувати політичну ситуацію не мають під собою аналітичної методології і покликані швидше для формування спрощеного однобічного погляду на події, процеси, явища.

Знаходимо на сторінках української преси інший засіб формування поглядів громадян – манера викладу матеріалу, коли бажана картина дійсності викладається як дійсна. Таким чином формується суспільна готовність до запропонованого варіанту розвитку. Порівняйте логіку кореспондента щодо похвали Арсенія Яценюка: *«И удостоился-таки покровительственной похвалы от такого записного критика «оранжевых», как Николай Азаров. Похоже, азаровский пассаж, «как заметил уважаемый Арсений Петрович» и впрямь означал наметившийся дрейф регионалов в сторону контактов с пропрезидентской фракцией...»* [2: 2]. Категоричність висновку викликає серйозні сумніви. Не відомо, чи свідомо авторка вдалась до

перебільшення, чи дається взнаки недостатня поінформованість, але важливо, що інформаційний механізм запущено.

Отже, на сьогодні маніпуляційні технології набули такого поширення, що розглядаються в контексті проблеми інформаційно-психологічної безпеки суспільства. Цей контекст є надзвичайно актуальним при підготовці спеціалістів з редакторського фаху. Адже сучасний редактор повинен вільно орієнтуватися як в інформаційному, так і в дезінформаційному потоках, що виступає одним із головних завдань його практичної підготовки. Особливу увагу слід приділяти аналізу маніпуляційного впливу на „прихованому”, мовностилістичному рівні, на якому виразно виявляються професійні якості редактора, його вміння працювати з різними текстовими формами інформації. Але на чому б не ґрунтувалася специфіка роботи редактора, вона все одно підводить до усвідомлення ним суспільної відповідальності – у свідомості більшості читачів мас-медіа є достовірним і компетентним джерелом інформації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Газета 24. - 2007. - № 218;
2. Комсомольская правда. – 2007. – № 268.
3. Леонтьева Л. Проблема протидії інформаційно-психологічному впливу в сучасних умовах // Людина і політика. – 2004. – №4. – С.65-73.
4. Народна газета. – 2007. – № 45.
5. Різун В.В. Маси: Тексти лекцій. – К., 2003.
6. Сегодня. - 2007. - № 287.
7. Сота свободи. – 2007. – № 5.
8. Сота Свободи. – 2007. – № 13.
9. Чекмишев О. Перегони з тінню: маніпуляція свідомістю та моніторинг засобів масової комунікації // І. – 2003. – №30. – С.26-34.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Наталія Фенько – доцент кафедри видавничої справи та редагування КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: впливовеність сучасних ЗМІ.

Ірина Круть – старший викладач кафедри видавничої справи та редагування КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

ДИСКУРС НАРОДНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Марія ФІЛПЧУК (Чернівці, Україна)

У статті здійснено аналіз народного дискурсивного мовлення як об'єкту дослідження сучасної етнолінгвістики. Простежується функціонування ритуальних словесних формул, обрядових термінів, які в контексті обряду створюють певну систему народних (часом напівзабутих, часом закріплених за певною місцевістю) мовних одиниць.

The article deals with the analysis of national discourse speech as the object of research of modern ethnolinguistics. The functioning of ritual verbal formulas, which in the context of a ceremony create a certain system of national (sometimes half-forgotten, sometimes fixed in some location) language units, is investigated.

Яскравим чинником відображення об'єктивної дійсності в національній свідомості є рідна мова того чи іншого народу. За допомогою її засобів формується етномовна картина світу, що виступає водночас продуктом і рушієм національної самосвідомості. Як зазначає І. Огієнко, мова народу – це невичерпне джерело цілющих соків для розвитку мови літературної [8: 110]. Вона є національною ознакою, в ній закладені глибинні шари культури народу, засвідчено ступінь народної свідомості, сформовано основи його життя, культурного й національного.

Мова завжди була і є свідченням сили й висоти культури народу, його історії та духовності. Адже вона є тим фактором, який єднає духовні надбання наших пращурів і сучасних українців, пов'язує окрему людину й цілий народ, сучасні й попередні покоління. Саме такі зв'язки виводять на народне дискурсивне мовлення, яке постає із вербальних кодів народних обрядів, традиційних свят, фольклорних дійств, давніх звичаїв, вірувань. Концептуальні лексичні одиниці й мовні формули, якими такий багатий народно-обрядовий дискурс, як народний варіант літературного мовлення, виводять, у свою чергу, на глибини національного духу. Тому, на нашу думку, найбільш продуктивно вивчати мову саме через проникнення в народні звичаї, вірування та обрядодії, де криється схованка народної душі.

Поняття дискурсу стає в ряд основних понять лінгвістики, оскільки уявлення про нього віддзеркалює особливості сучасного лінгвістичного дослідження. Особливо яскраво це проявляється у лінгвістиці тексту. Здебільшого дискурс трактується науковцями як системне утворення. Дискурс – це мовлення, „занурене у життя”, тому терміни *дискурс* і *текст* не тотожні. Аналіз дискурсу в сучасному мовознавстві провадиться в основному описовим та експериментальним способами. Особливо яскраво це проявляється в обрядовому дискурсі, який має свої певні традиції, передбачає свої форми вираження, отже, має свою лексику, фразеологію, граматику. Сама сутність дискурсу як динамічного тексту в народній мовотворчості неповторна у своєму прояві. Адже кожен обряд декодується за певними кодами, серед яких значне місце відводиться вербальному, якому й приділяється значна увага науковців. Вербальний код обряду, у свою

чергу, виливається в різножанрове народне дискурсивне мовлення (у весільному обряді, купальських, поховальних обрядодіях, при замовлянні, народженні дитини, родильних святах тощо). При цьому спрацьовує певна магія слова, велика віра в його силу, тому й не випадково словесний супровід у житті людини під час певних магічних ритуалів був обов'язковим. Слово, вірили, лікує, приносить добро, благословляє, підносить або, навпаки, може шкодити, може нагнати хворобу і навіть убити. Воно (слово) здатне перетворити людину в тварину, дерево, камінь. А той, хто добре володів словом, міг навіть сам перетворюватися за його допомогою – літати у повітрі, не тонути у воді, не горіти у вогні, тобто, „володіти всесвітом”. Тож недаремно у мовленні нашого народу можна почути застереження від небажаної події чи побажання, на зразок: *Не говори такого, ще в лиху годину скажеш!* (як застереження, що певні слова збудуться) або: *В добрий час сказати, а в лихий мовчати* [9: 326]; *Якби твої слова та й Богові у вуха* [Там само: 321]; *Не згадуй проти ночі* [Там само: 326]. Наші предки, вірячи у магічну силу слова, намагалися вміло його використовувати.

Сила слова особливо яскраво відображається у замовляннях, у молитвословах магічного характеру, в основі яких закладено глибоку віру у чудодійну впливову магічну силу мовленого слова на вищі духовні сили. Адже наші предки, живучи серед природи, віруючи у її життєдайну силу, не могли не звертатися до неї по допомогу. При цьому вірили не лише у добрі, але й у темні, злі сили. Віра у вербальну магію слова давала можливість людині відчутти невидимий світ, намагатися керувати ним, а також впливати за допомогою слова на своє майбутнє, своє життя. Кожне слово у різних замовляннях, закликаннях, шептаннях сприймалося як віще, пророче, що має таємничу силу і здатне творити чудеса. Кожне слово у замовлянні промовляли поважно, з метою досягти бажаного результату – **відігнати наслання, хворобу, вилікувати хворого**, напр.: *Уроки-урочища, підійть собі на лузі, на лісі дрімучій, де глас чоловічий не заходить, де півні не співають* [3: 25]; *Піди собі болість очная* [Там само]; *Добридень, пропасниці! Єсть вас сімдесять сім, а я принесла вам снідання всім* [3:33]; *Летів орел через море, спустив крило, заткнув жерло. Злетів півень на камінь, крилами махає: чорний камінь не движись, християнська кров, остановись у народженого, молитвеного, хрещеного Івана* [3: 29]; *здобути здоров'я: Тобі, місяцю, вповні, мені на здоров'я. Тобі, місяцю, насвітитися, мені по світу надивитися, добре знаходиться!* [7: 251]; *Водо Єлено! Очищаєш лузі і береги, очисти мене від усього злого, болісті й слабості* [10: 34]; *допомогтися взаємності у коханні: Як голубу без очей, так би тобі, раба Божя Марія, за мною без ночей* [Там само: 15]; *викликати дощ чи відвернути град: Іди, іди, дощичку, Зварю тобі борщичку, Сікни, рубни, діючицею холодною водицею* [7: 252]; *дощичку, дощичку, Зварю тобі борщичку В новенькому горщечку, Поставлю на дубочку, Дубочок схитнувся, дощик минувся* [Там само: 252] або: *Я заклинаю вас, громи й громовенята, тучі й тученята, я розганяю тебе, фортуно, наливо, на лісі й на воді...Іди, рознесися, як вітер по світі...іди у безвісті, у провалля, куди коні не доіржуть, корови не дорікують, вівиці не доobleюють, ворони не долітають, де християнського гласу не чути* [10: 24].

Разом з тим, людина вірила, що, звертаючись до сил природи, вона зможе поліпшити своє життя, стати красивою і щасливою. У більшості замовлянь маємо звертання до небесних сил, напр.: *Зорі, зірничі, єсть вас на небі три рідні сестриці, четверта хрещена, народжена Марія. Ідіть ви, зберіть ви красу, покладіть на хрещену народжену Марію. Як ви ясні, красні межі зірками, щоби була така красна межі дівками* [3: 27]; *Добрий день тобі, сонечко ясне, ти святе, ти ясне-прекрасне, ти чисте, величне й поважне; ти освіщаєш гори, долини, високі могили, – освіти мене, рабу Божу, перед усім миром – добротою, красою, любощами й милощами; щоб не було ні любішої, ні милішої од раби Божої народженої, хрещеної, молитвеної Марії. Яке ти ясне, величне, прекрасне, щоб і я така була ясна, велична, прекрасна перед усім миром християнським* [5: 281]; *Вийди, вийди, сонечко, На дідове полечко, На бабине зіллячко, На наше подвір'ячко* [7: 252]; *Ой, ти, сонечко праведне, засвіти, засвіти, Землю матінку пригорни, пригорни, Весну-Ладу запали, запали, Лихі сили віджени, віджени* [7: 79]; *Ти, місяцю, ясний, ти, місяцю, прекрасний, ти, місяцю, дорогий, ти, місяцю, золотий; Я місяцем обернуся, Зорькою підпережуся, І своїх ворогів-супостатів не боюся!* [3: 44].

Аналізуючи замовляння, спостерігаємо в них ряд мовних формул, вторинне значення яких постає лише у цій чи іншій обрядодії, напр.: *уроки викликаю, переполох виливаю, яйцем качаю, виговорюю, вишиптую, пристрїт вимовляю* [3:45]. Саме беззаперечна віра у мовлене слово породила фразеологізоване словосполучення **як сім баб нашептало** на означення поліпшення фізичного стану людини. Безперечна віра у силу мовленого слова спричинила й виникнення ряду прокльонних формул, напр.: *А бодай ти зозулі не чув* [9: 327]; *А щоб тебе люде не знали* [Там само: 327]; *Бодай тебе грець спалив у діжі* [Там само: 328]; *Бодай його корінь звівся* [Там само: 328]; *Перун би ті тріснув* [Там само: 330]; *Грім ударив би тебе з ясною сонця* [Там само: 330]; *Хай тебе Перун трісне* [Там само: 330]; *Хай йому тряся* [Там само: 335]; *Щоб тебе чорний бог убив* [Там само: 337]; *Щоб тебе грім убив і блискавка спалила* [Там само: 330]; *Щоб тебе біда не бачила* [Там само: 336]; *Щоб тебе, окаяного, земля не прийняла* [Там само: 336]; *Щоб ти не діждав сонечка праведного побачити* [Там само: 337]; *Щоб ти не діждав завтрашнього дня* [Там само: 337]; *Цур тобі, нек тобі* [Там само: 335]. Здебільшого такі прокльони-побажання клішовані, більшість із них мають початкові спонукальні частки: *щоб, нехай, бодай*. В обрядовому мовленні спостерігаємо також ряд

структурованих за тим самим принципом словесних формул, якими людина скріплює свої слова та обіцянки, так звані клятви або присяги, напр.: *Щоб мені до завтра не дожити* [9: 336]; *Щоб я до світанця не бачив* [Там само: 338]; *А щоб мене до вечора на лаві положили* [Там само: 327]. При цьому не лише слово виконує певну функцію, але й певні ритуальні дії, під час їх промовляння передбачають магічність. Так, даючи клятву людина хреститься, піднімає руку догори, тим самим ніби закликає у свідки небесні сили, з'їдає грудку землі, а при небажанні здійснення чогось, намагається тричі плюнути через ліве плече або постукає по дереву.

Велика віра у магічність слова і вислову спричинила виникнення багатьох словесних формул, які стали супроводжувати певні ритуали. Як відомо, ритуал – це вироблений звичаєм або запроваджений порядок здійснення чого-небудь [2: 1032]. Звичайно ж, він виникав у контексті певного обряду. Так, наприклад, у весільній обрядовості вербальний супровід включає і певні магічні числа (здебільшого це три, сім, дев'ять), що теж нібито сприяє поглибленню впливовості на адресата.

Відгомоном віри наших предків у магічність замовлянь є також і молитви, які щоденно намагається промовляти людина, віруючи у їхню силу, у те, що все бажане збудеться. При цьому виконує певні ритуальні дії, зокрема хреститься, б'є поклони, тим самим віддаючи себе волі вищим небесним силам.

У народномовному дискурсі спостерігаємо передусім внутрішню настанову для мовця: що, де і як казати. Так, при віншуванні на Новий рік звучить усталена форма звертання посівальників до господаря, що символізує здійснення всіх побажань у Новому році, пор.: *Сійся, родися, жито, пшениця та всяка пашниця, На щастя, на здоров'я, на Новий рік, Щоб уродило краще, як торік!* [6: 48]; *Роди, Боже, жито, пшеницю, а в запічку дітей копицю!* [Там само]; *Зароди, Боже, жито-пшеницю та всяку пашницю: Корінь – коренистий, колос – колосистий, з колоса – жменьку, зі снопа – мірку, з копички – візочок, а з візка – стіжочок* [12: 37]; *Сію, вію, посіваю, з Новим роком поздоровляю. На щастя, на здоров'я, на Новий рік, Щоб уродило краще, як торік* [5: 107]; або: *Щоб ви, пане господарю, були такі чисті, як наші святки пречисті, Щоб були такі красні, як наше Сонце ясне, Щоб були такі величні, як хліб пшеничний* [Там само: 33]. Стереотипи цих побажальних текстів реалізуються як ритуально-побажальна чи заздоровна відтворювальна форма. Та мовні стандарти характерні не лише для різдвяно-новорічних обрядодій. Практично всі обрядові дійства мають театралізований характер, відбуваються в певному місці, в певний час, і обов'язково з певним вербальним супроводом (не лише за змістом, але й за формою). Скажімо, купальські обрядодії завжди припадають на пору літнього сонцевороту, коли сонце в небі здіймається найвище, коли вся природа буває зеленою, а бог Купало благословляє все суще і скріплює коханням серця молодих людей. Цей обряд відбувається, як правило, біля води, обов'язковим має бути і вогонь, оскільки Земля-Мати в цей день віддає всім свою чудодійну силу, а вогонь і вода, вірили, мають велику життєдайну, всеочишувальну і цілющу силу, бо ж недаремно їх у народі звать Царем-Вогнем та Царицею-Водицею. Головним атрибутом цього дійства було виготовлення з дерева (здебільшого це була верба) опудала, якого називали по-різному – *Купайло, Марена, Мара*. Опудало спалювали й кидали у воду, пор. у супровідній купальській пісні: *Потонула, Мареночка, потонула, Наверх кісочки зринула* [5: 418]. У купальських обрядових піснях народ намагається задобрити сили природи. При цьому спостерігаємо у власне вербальних текстах і піснях-супроводах багату образність, символізацію, фразеологізацію мовних одиниць, напр.: *грало сонечко на Івана* [5: 417].

Для обрядового дискурсивного мовлення характерний набір відповідних сценаріїв, дійових осіб, які в обрядодіях мають виконувати кожна свою роль. Зокрема, в купальській обрядовості обов'язковими є такі дійові особи: *Купало (Купайло), Марена (Мора), солом'яне (або з дерева) опудало, гільце, гілка клену, вишні чи верби, купальське волице, купальський вінок, купальська пісня, міфічний цвіт папороті, тройзілля, „іванівська роса”, „святоянське зілля”, „перліт-трава”, хлопці, дівчата, русалка, нечиста (бісівська) сила, чугайстер, відьма*.

Якщо ж узяти весільну обрядовість, то спостерігаємо, що їй властивий також певний сценарій з обов'язковими дійовими особами, яким відводилась особлива роль в обрядодії: *старости, названі батько-мати, вінчальні батько і мати, посадні батько і мати, рідні батько-матка (нанашка / нанаши – у молдавських селах Буковини), князь, княгиня, сватач, свашка, молодий, молода, боярин, дружка, світилки, дружба, коровайниця, весільний поїзд та ін.* У різдвяній обрядовості маємо свій іменний набір предметних лексем: *пан господар, панотець, колядник, „коза”, „циган”, „ведмідь”, міхонша, щедрувальниця, посипальник, полазник, береза та ін.* Предметне коло похоронної обрядовості охоплює такі реалії: *покійник, свічка, жалібниця, півча, вода, труна, лава, стіл, могила, плакальниця (голосільниця), цвинтар, хрест та ін.*

Отже, як бачимо, для народного дискурсивного мовлення характерна своя лексика, фразеологія, граматики. При цьому відповідні обрядові вербальні супроводи виливаються у різножанрове народне дискурсивне мовлення з певним сценарієм, з певним набором дійових осіб, ритуалів, з музичним супроводом, характерною чіткою послідовністю викладу, клішованістю, мовними ритмомелодичними повторами, діалогічністю, монологічністю. А оскільки вербальний код розрахований на магію слова, то він і ґрунтується на вірі у його силу. Тому й промовляють ту чи іншу формулу вчасно і вагомо, знаючи де казати, що казати і як казати. А звернення до етнографічного матеріалу дозволяє простежити функціонування

ритуальних словесних формул, обрядових термінів, які в контексті обряду створюють певну систему народних (часом напівзабутих, часом закріплених за певною місцевістю) мовних одиниць.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С.136-137.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., Перун, 2002.
3. Вербальна магія українців / Вступ. сл. Л.Дунаєвської; авт. передм. О.Павлова; упоряд. та приміт. Т. Полковенко, В.Фісун. – К.: Бібліотека українця, 1998. – 98 с.
4. Войтович В. Українська міфологія. – К., Либідь, 2002. – 664 с.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: в 2 т. – К.: Оберіг, 1991. – 590 с.
6. Закувала зозуленька. Антологія укр. нар. творч. – К., 1989.
7. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К.: Обереги, 1994. – Кн1., Кн.2. – 524 с.
8. Огієнко І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. передм. і комент. М.С.Тимошик. – 2-ге вид., випр. – К.: Наша наука і культура, 2004. – 436 с.
9. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми. – К., 1991.
10. Українські замовляння / Упорядник М.Н. Москаленко. – К., 1993.
11. Штерн І. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник. – К.: „Артек”, 1998, – 336 с.
12. Яківчук А. З роси та води. – Чернівці: „Місто”, 2003. – 172 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Філіпчук – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри гуманітарних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: етнолінгвістичні дослідження.

ДИСКУРС НАСИЛЬСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЖАРГОНУ МОЛОДІЖНОЇ ГРУПИ ЗЛОЧИНЦІВ

Світлана ФОРМАНОВА, Оксана СПІВАК (Одеса, Україна)

У статті розглянуто модель дискурсу насильства та її реалізацію в мовленні героїв роману Ентоні Бьорджеса „Механічний апельсин”, висвітлено умови формування дискурсу насильства, подано його ознаки.

In the article the model of violence discourse and its realization in the speech of heroes of the novel of Bjorgese Anthony „Mechanical orange” are considered, the terms of forming of discourse of violence are reflected, its features are presented.

Дискурс як предмет дослідження має потужну школу в сучасному мовознавстві. Про зацікавленість ученими цим питанням свідчать наукові розвідки К.Серажим [2002], Е.Лассана [1995], Г.Почепцова [1999; 2001], Н.Арутюнової [1990], Дейка Т. [1989], В.Карасика [2004], Є.Кубрякової [2000], М.Макарова [2003], О.Селіванової [2004], О.Пушкіна [1989] та ін.

Проблема дискурсу насильства стає дедалі актуальнішою для мовознавців, які досліджують мовлення сучасних письменників, оскільки останнім часом все чіткіше й гостріше зростає рівень насилля в нашому суспільстві: «Енергія злоби та ненависті до усього несхожого, до людей, які спілкуються іншою мовою, сповідують іншу релігію, дотримуються іншої системи цінностей, вирвалася назовні, поглиблюючи економічні, соціальні та психологічні проблеми. Нетерпимість буває не лише на пострадянському просторі, але й в усьому світі. Локальні війни, терористичні акти, переслідування національних меншин, проблема біженців – ось наслідки дії цієї руйнівної сили. В Україні нетерпимість виявляється передусім у боротьбі різних кланів за політичну владу і пов'язані з нею економічні привілеї» [18]. Розвиток цієї проблеми є актуальним і цікавим для нас, зокрема у представленій статті.

Метою статті є аналіз поняття «дискурс насильства» у повісті Е. Бьорджеса «Механічний апельсин».

Мета зумовила розв'язання таких **завдань**:

- 1) обґрунтувати поняття «дискурс насильства»; 2) охарактеризувати ознаки дискурсу насильства;
- 3) проаналізувати дискурс насильства в повісті Е. Бьорджеса «Механічний апельсин».

Згідно з найпоширенішим визначенням, дискурс – це текст, занурений у життя (В.З.Дем'яков), але на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки термін «дискурс» використовують у значенні індивідуального мовлення (Я.Р.Зінченко). На думку Ю.С.Степанова, кожний дискурс є одним з «можливих світів» - світом особистості, що його продукує. Ф.Бацевич зауважує, що «дискурс можна вважати одночасно живим процесом спілкування і найзагальнішою категорією міжособистісної інтеракції» [2: 138].

Природа дискурсу полягає в тому, щоб виокремити межі того, що є культурно прийнятним, тому дискурс розглядають і у комунікативно-прагматичному [О. Пушкін 1990], [О. Кучерова 2003], і у когнітивному [О. Кибрик 1994] аспектах, досліджують також дискурс акцентуованих мовних особистостей [Я. Бондаренко 2002], у межах проблеми текстових і комунікативних аномалій [Ф. Бацевич 2004], у міжособистісному спілкуванні [І.Сусов 1989].

Для того, щоб обґрунтувати поняття «дискурс насильства», вважаємо доречним розглядати його у межах характеристики мовлення окремої людини і груп людей, при цьому легко вицлюємо у ньому особистісний, неповторний, колективістський, авторитарний [2: 137] різновиди тощо.

До ознак дискурсу насильства відносимо уявні, віртуальні «труднощі» у доборі необхідних або певних мовленнєвих засобів (орфоепічних, лексичних, синтаксичних), а також урахування всіх складових елементів структури тексту в комплексі: а) архітектоніки; б) лексики; в) морфологічних і словотворчих засобів; г) синтаксису; д) семантики, що пронизують текст. Ознакою дискурсу насильства є також вживання російських слів, введених в англомовний текст і навпаки. Як зазначає О. Черемська, таке мовлення рясніє російськомовними вкрапленнями та англомовними запозиченнями. Зазвичай трапляються слова, вживання яких не завжди виправдане, наприклад, *фризер* замість морозильник, *СД-плеєр* замість програвач [17: 154].

Комунікативна поведінка персонажів повісті Ентоні Бьорджеса зумовлена певною агресією, яка властива підліткам, оскільки вони самі називають себе «надцятими». Це злочинець і садист Алекс та його друзі, які, з метою самовираження й самоствердження, пиячили, грабували, гвалтували жінок – і все це приносило їм задоволення, насолоду, втіху. Адже існують певні моделі комунікативної і мовленнєвої поведінки, які вимагають дотримуватися правил і норм спілкування, «до яких належать принцип кооперації (Г. П. Грайс) та принцип увічливості (П. Браун, С. Левінсон)» [3: 9]. Порушення цих правил несе в собі мотив конфлікту і виражається агресією, ненавистю, протидією і протистоянням.

Особливістю дискурсу насильства є мовна інтеракція, яка передається за допомогою іншомовних слів і висловів, записаних латиницею чи передаванням російських слів українською транслітерацією, як-от: *veki*, *kisy*, *девочка*, *привет* та ін. Це свідчить про агресивне протистояння мові, яку, на їхню думку, насаджують, але вони забувають про те, що це їхня рідна мова.

Мова роману є досить оригінальною – це суміш англійської і російської мов; самі персонажі називають її «языком надцятых», тобто тінейджерів – тих кому від тринадцяти до дев'ятнадцяти: «Кругом большинство были *nadtsatyje – shustrili* и баловались молочком со всяческой *durrju* (*nadtsatyje – это те, кто раньше назывался тинэйджером*), однако были некоторые и постарше, как *veki*, так и *kisy* (но только не буржуи, этих ни одного), сидели у стойки, разговаривали и смеялись» [4: 29]. Російські слова автор записує латиницею, ніяк не виділяючи їх серед англійських, не пояснюючи читачеві їхнього значення. З цього приводу він писав: «Когда вы англизируете русские слова, это звучит странно и придает речи персонажей иронический эффект. Это был чисто музыкальный выбор, без какого-то ни было политического подтекста» [4: 5].

В основному у романі персонажі використовують звичайні російські загальноживані слова, які в англомовному написанні звучать як жаргон. Наприклад: «А я говорю официанту:

- А ну-ка, обслужи *babushek* по полной программе» [4: 15].

Це цілком природно, адже англомовним підліткам немає сенсу вибирати з усієї російської мови якісь особливі слова – для жаргону підходить будь-яке іноземне слово, і в першу чергу якраз просте – найбільш вживане: «*nozh*», «*druzhek*», «*rot*» тощо.

Розглянемо мовний матеріал:

« - Эж ведь загнул, - покачал головой доктор Бродский, улыбаясь одними губами. – Язык племени мумба-юмба. Вам что-нибудь известно о происхождении этого наречия, а, Браном?

- Да, так, - пожал плечами доктор Браном, который уже не строил из себя моего закадычного друга. – Видимо кое-какие остатки старинного рифмующегося аргю. Некоторые слова цыганские... Н-да. Но большинство корней славянской природы. Привнесены посредством пропаганды. Подсознательное внедрение» [4: 98].

Мовленнєва агресія найяскравіше проявляється в конфліктних ситуаціях, що властиво підліткам. Вони хочуть довести, що вже дорослі і самі можуть вирішувати, що і як їм робити, але їм бракує досвіду й заважає юнацький максималізм. Саме тоді їхнє мовлення стає більш згубілим, лайливим, що свідчить про деструкцію свідомості, спричинену розгалуженістю між самовираженням і самоствердженням. У такий спосіб підлітки починають використовувати згубілу, лайливу лексику.

Порівняймо:

«Тут я сквозь боль и дурноту заметил, что это была за музыка, пробивающаяся сквозь треск и взвизгивание старой пленки: это был Людвиг ван, последняя часть Пятой симфонии, и я закричал как безумный:

- Стоп! – кричал я. – Прекратите, подлые *griaznyje kozly!* Это грех, вот, что это такое, это самый последний грех, вы, ублюдки!» [4: 97];

« - Поганое ты *otroddje*, *padla*, - сказал я, - и начали мы *shustrit*» [4: 14].

Деструктивна, руйнівна, неадекватна поведінка підлітків спричинена в основному незадоволеністю оточуючого середовища, внутрішнім розбратом з собою, обуренням поведінкою близьких, садизмом, що супроводжується жорстокістю відносно не лише тварин, але й людей. Це своєрідний протест проти дорослого світу, який проходить на тлі агресії. Психологи розрізняють відкриту і закриту агресію. До експліцитної відносять насильство проти когось, до імпліцитної – доноси, брехню, дрібні й настирливі

скарги, причіпки, інтриги, зловтіху з приводу невдач і недолі інших, а також глузування, знуцання, лихослів'я, іронію та цинізм.

Досить часто підлітки використовують жаргонізми під час називання осіб різних статей чи для розмежування вікових особливостей. Так, чоловіків похилого віку вони називають «*starikashka*», молодих дівчат та хлопців – «*kiska*», «*malltshik*», «*patan*» тощо.

Наприклад:

«*За стойкой рядышком сидели три kisy (девчонки, значит), но нас patanov, было четверо...*» [4: 10].

Дискурсивна поведінка спричинює насильство не лише над своєю підсвідомістю, але й над оточуючим середовищем, що свідчить про деструкцію мовної особистості. Персонажам роману подобається неправильно транслітерувати слова, спонукати до дії: «*Бросьте zhratshku! Я вам этого еще не разрешил*» [4: 26]; критикувати: «*... - да ты же просто грязный kozlina!*» [4: 13]; звертатися з негативно-оцінною семантикою: «*Как поживаешь, ты, kal в горшке, пузырь с касторкой?*» [4: 20].

Мовними засобами реалізації такої поведінки є вживання лексично неправильних слів, або замінюючи їх формами, як-от: «*... у Пута был ruker (рука, значит), Джорджик этакую затейливую раздобыл в форме tsvetujotshka, а Тем додумался присобачить нечто вовсе паскудное, вроде как бы клоунский morder (лицо, значит), - так ведь с Тема-то какой спрос, он вообще соображал слабо...*» [4: 10].

Інколи підлітки використовують слова не за призначенням, тобто в певній розмові певні слова є недоречними, вони лише плутають читача і показують необізнаність, навіть певну тупість, мовця.

Відомо, що під час розмови, про людину можна дізнатися дуже багато. Адже доречно використані слова, правильні граматичні форми свідчать про те, що людина є освіченою, грамотною. Персонажі твору своїм мовленням засвідчують невихованість. Завдяки використанню жаргонізмів, автор показав ту нахабність, агресію, садизм, які були властивими його персонажам, і які є звичним явищем навіть у сучасних підлітків.

Підліткам властиві маніпулятивні тактики, що мають вираження непрямої номінації батьків, чим ті показують свою неповагу до них.

Порівняймо:

«*Мне было слышно, как возится, ворчит и шаркает в прихожей rarara, уходя работать на свой химзавод, а потом подала голос мама...*» [4: 35].

Вважаємо, що використання таких мовленнєвих тактик є жорстким. Вони провокують адресата на зворотні форми, але не жорсткі, а м'які, оскільки мають схильність вирішувати конфліктні ситуації мирними засобами, адже це ще більше провокує агресивно налаштованих підлітків, які хочуть бути насильниками і диктувати свої умови жертві.

Досить цікавим є той факт, що жаргонізми у своїй лексиці використовують лише підлітки, тобто люди «*надцятих*». Інші персонажі спілкуються природною загальноновживаною мовою. Вони не вживають ні жаргонізмів, ні згрубілої, лайливої лексики. Інколи мова «*надцятих*» вражає їх. Вони не розуміють її, навіть насміхаються з неї:

«*- Как странно он говорит, не правда ли? – проговорила devotshka, вроде как хихикнув*» [4: 154].

Для самих же підлітків так розмовляти важливо. Саме завдяки своїй мові вони ніби виділяються серед оточуючих. Для них жаргонізми – це спосіб почувати себе впевненими, можливість висловлювати свої почуття, це своєрідний засіб самозахисту. І в той же час, ставши дорослими, вони починають спілкуватися загальноновживаною мовою, залишають свою агресію у підлітковому віці, переосмислюють все те, що було раніше і живуть нормальним повноцінним життям:

«*- Ну, мне ведь все-таки скоро двадцать. Вполне уже можно остепениться, что я и сделал два месяца назад...*»

- *У нас своя квартира, - сказал Пит. – Работаю в страховой фирме Госфлота...*» [4: 154].

У дискурсі насильства домінують такі цінності, як влада, сила, безнаказаність. Йому властиві почуття відрази, презирства, страху, помсти, вбивства, які супроводжуються негативними відчуттями.

Таким чином, для підлітків дискурс насильства є своєрідним засобом самоствердження. Е.Бьордженс відтворив суспільство, яке в очах тінейджерів є несправедливим, і вони творять йому опір своїми вчинками. Лексика, яку використано в дискурсі насильства, як жаргон та лайка, допомагає комунікантам знайти спільну мову і зав'язати різні мовленнєві контакти. Для підлітків це звільнення почуттів, це свобода висловлення, яка породжує свободу дій.

Підлітки використовують некодифіковану і жаргонну лексику саме тоді, коли вони хочуть щось сказати, а слів літературної мови бракує, тобто вони не можуть знайти літературного відповідника.

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1) до ознак дискурсу насильства відносимо:

- уявні, віртуальні «труднощі» у доборі необхідних або певних мовленнєвих засобів (орфоепічних, лексичних, синтаксичних), а також врахування всіх складових елементів структури тексту у комплексі;

- мовну інтеракцію, яка передається за допомогою іншомовних слів, висловів, записаних латиницею чи передаванням російських слів українською транслітерацією; таке мовлення рясніє російськомовними крапленнями та англомовними запозиченнями;

- використання загальноживаних російських слів, перетворених на жаргонізми;

2) поняття «дискурс насильства» складають такі семантичні компоненти, як влада, сила, безнаказаність, презирство, садизм, помста, вбивство; 3) аналіз дискурсу насильства в повісті Е.Борджеса «Механічний апельсин» виявив використання жаргонізмів, лайливої, брутальної лексики, що є засобом самоствердження покоління «надцятих»; 4) дискурс насильства в аналізованій повісті є своєрідною характеристикою мовлення окремої людини і груп людей; 5) подальше дослідження дискурсу насильства пов'язуємо з вивченням тих мовних одиниць, які мають реалізацію в семантичній структурі тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Яреца. – М.: Совет. энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуованих мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / 10.02.14 – К., 2002. – 20 с.
4. Берджес Э. Заводной апельсин. – Ленинград, 1991. – 160 с.
5. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Под ред. В.И.Герасимова; Вступ. сл. Ю.Н. Караулова и В.В.Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Демьянков В.З. Прагматические основы интерпретации высказывания// Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т.40 - № 4.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
8. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике (обзор) // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: Сб. обзоров/ РАН ИНИОН. – М., 2000. – С. 7-25.
9. Лассан Эл. Дискурс власти и инакомыслия в СССР: Когнитивно - риторический анализ. Монография. – Вильнюс: Изд-во Вильнюсского ун-та, 1995. – 232 с.
10. Макаров М.Д. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
11. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – К., 2001.
12. Почепцов Г. Г. Теория комунікації. – К.: ВЦ «Київський ун-т», 1999. – 308 с.
13. Пушкин А. А. Прагмалингвистические характеристики дискурса личности // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: КГУ, 1989. – С. 45-53.
14. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, 2004. – 366 с.
15. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики). – К.: Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.
16. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. – М., 1995.
17. Черемська О.С. Культурологічний аспект рекламного тексту // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. – Харків, 2007. – Вип.. 22. – С. 152-157.
18. Шендрик С. Толерантність як моральний чинник формування нової політичної культури. – Електронний ресурс <http://www.franco.lviv.ua/faculty/Philol.jaroslov/prostir.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Форманова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології ПДПУ ім. К.Д.Ушинського.

Оксана Співак – студентка 4 курсу історико-філологічного факультету ПДПУ ім. К.Д.Ушинського.

Наукові інтереси: стилістично марковані доміанти мовних одиниць, дискурс, текст.

МОДЕЛИРОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Надежда АКИНЧИЦ (Ялта, Україна)

Статья рассматривает проблему моделирования стратегий политического дискурса на материале выступлений Маргарет Тэтчер.

The paper investigates political discourse strategies modelling based on Margaret Thatcher's political speeches.

Политический дискурс существует в устной и письменной формах. **Устная форма** (публичные выступления политиков высокого ранга, их интервью, выступления по радио и телевидению, пресс – конференции, парламентские дебаты, блоки политических новостей в теле – и радиопередачах) оформилась на основе риторических традиций, разработанных в античные времена. Устная форма политического дискурса личностна, поскольку за ней стоит индивидуальность. Аргументация в таком случае воспринимается в единстве вербального, невербального и экстралингвистического. **Письменная форма** охватывает не только обширную документацию (договоры, соглашения, протоколы), но и прессу (секции, отводимые в газетах политическим событиям), а также политическую рекламу (главным образом, плакаты). Специализированной техникой убеждения в политическом дискурсе является **пропаганда** – способ манипуляции сознанием масс с помощью языка. Главное отличие политического дискурса от других видов аргументативного заключается в его явно выраженной апелляции к ценностной системе, существующей в данном обществе. Ценностная ориентация обуславливает широкое использование лексических единиц с оценочным (преимущественно положительным) значением, обозначающих, главным образом, систему политических ценностей (freedom, democracy, choice, equality etc.). Целью аргументации в политическом дискурсе является частичная коррекция

ценностной системы адресата. Убеждение осуществляется через *противопоставление*, поэтому велика доля *антонимичных* по значению единиц. А происходит это убеждение с помощью языка. Представления о роли языка в политике менялись на протяжении истории. Полторы тысячи лет назад Аристотель, признавая неразрывную связь политики и риторики, полагал, тем не менее, что политикам не стоит особо изощряться в красноречии, поскольку выбор избирателей, их политические симпатии определяются обычным потребительским отношением. В современный период истории, возможно, одним из первых осознал роль языка в политике Епископ Авильский, который охарактеризовал его как «perfect instrument of empire». Позднее использование языка структурами власти стало рассматриваться как реализация его «политической функции» (Г. Дасуэл), «побудительной функции» (Д. Блумфилд), «агитационно – пропагандистской» (Н. А. Слюсарева). «В наши дни *проблема взаимосвязи языка и власти* постепенно выдвинулась в число ведущих в философии» [1: 82], политологии, социологии и *продолжает оставаться актуальной* в условиях меняющегося геополитического баланса в мире, укрепляющегося союза политики и СМИ. В лингвистике философская проблема соотношения языка и власти выступает как человеческий фактор в языке и реализуется на практике в виде *дискурсивных и аргументативных стратегий*, которые разрабатываются для политиков их советниками и имиджмейкерами.

В настоящее время в большей степени, чем когда – либо в политике, язык используется не только как инструмент формирования и выражения мысли, но и как способ ее сокрытия. «Манипулирование общественным сознанием с помощью языка стало известно как «лингвистические манипуляции» или «язык манипуляций» (manipulatory language)» [3: 248]. Это одна из форм скрытого социального давления с помощью языка, называемая также veiling. «Возможность манипулирования аудиторией с помощью языка заложена в недистинктивности (нерасчленённости) форм содержания языкового знака» [2: 23]. В конце XX столетия в условиях возрастающей роли политики и переговорного процесса в мире, а также поиска приемлемой и максимально эффективной «упаковки знаний», т. е. их социологизации, всё прочнее становится осознание того факта, что политический дискурс – проблема не только политическая, но и в меньшей мере лингвистическая и культурная. «...говорить о языке и не говорить о состоянии общества и общественного сознания невозможно» [Караулов 1991: 4]. «Бесспорно, степень развития демократии, общественной культуры прямо пропорциональна степени развития политического диалога, языка политики как особой формы коммуникации, обеспечивающей возможность достижения общественного согласия» [Баранов, Казакевич, 1991: 6]. Именно ценностные структуры подпитывают мифологию общественного сознания, к которой так или иначе апеллируют политики. Оформление политического дискурса стало возможным благодаря стремительной эволюции средств массовой информации. Целенаправленное развитие политического дискурса началось только в период расцвета СМИ. СМИ создают «крупномасштабный политический дискурс», связывая воедино когнитивные и социальные аспекты, вовлекая в трансмиссию ценности, фреймы, модели, символы, мифы, имеющие различный познавательный материал. Коммуникант их фильтрует, инвентаризует, формируя определённые предметные каталоги на основании оценочных суждений. *Таким образом, «публичный дискурс», илифужуемый журналистами, является частью процесса, в котором индивиды конструируют свои мысли.* Область порождения суждений требует учёта национальных и социальных особенностей менталитета и психологии людей, ценностных ориентаций в обществе. Общение политиков и избирателей может быть формальным и неформальным, проходить как частные беседы или публичные выступления. Но в любом случае речь политиков должна быть очень убедительной. «Ведь суть политики сводится к беседе, разговору, к необходимости *убедить* противоположную сторону сознательно или подсознательно интерпретировать, оценивать и действовать» [3: 17]. Умение убеждать относится к числу необходимых, более того, основных для любого политика. Аудитория политиков существенно изменилась за последние полвека. Если в 40 – 50 – х годах в США аудиторию рассматривали как «мишень», тем самым, подчёркивая её пассивность, то в конце 50 – х ее стали называть «упрямой аудиторией», потребовавшей, соответственно большего искусства убеждения от политиков. Между тем, детальное исследование и моделирование политического дискурса началось в 50 – е годы нынешнего столетия. Во второй половине нынешнего столетия появились секретари, референты, помощники – speechwriters. Сегодня, почти все кандидаты в президенты пользуются их услугами, а сам термин «speechwriter» давно перешагнул государственные границы США, став неотъемлемой частью института президентства во многих странах мира.

«В задачи лингвиста, исследующего политический дискурс, входит изучение влияния власти, авторитета на вербальное поведение самого политика и других людей» [4: 44]. Так, например, авторитарность политического дискурса госпожи Маргарет Тэтчер основывалась на её авторитете и стала синтезом высокого профессионализма, фантастической работоспособности, исключительной пунктуальности. Власть и влияние в большинстве случаев прямопропорциональны: прямое воздействие с целью изменения поведения людей на языковом уровне выражается в авторитарном дискурсе руководителей крупного ранга, категоричности, повышенной ассертивности, безапелляционности суждений, расширенном использовании директивов (команды, приказы, инструкции). В последние десятилетия заметно изменился статус устной коммуникации в политике со свойственным ей использованием невербальных средств, паралингвистических (жесты, телодвижения, позы). Устная речь укрепила свой статус в политике вследствие широкого освещения политических событий СМИ.

«Теледебаты, прессконференции, интервью, выступления в парламенте стали известны как visuals, так как адресат воспринимает не только содержание сообщения, но и облик говорящего в единстве его вербального и невербального поведения» [5: 32, 52]. Теоретики коммуникации считают необходимым включать в стратегию формирования имиджа (image – making strategy) телодвижения, тембр голоса, внешность, манеру одеваться, выбор аксессуаров. Осознание этих реалий заставляет лингвистов выйти за языковые рамки и рассматривать политический дискурс как триединство вербального, невербального и экстралингвистического. Политика как сфера деятельности, в целом, а также некоторые политики своими целенаправленными действиями способствовали развитию СМИ, поскольку нуждались в них как средстве распространения соответствующих идей, концепций, взглядов. СМИ, в свою очередь, содействовали укреплению государственной власти и политических институтов. Фактически на глазах одного поколения людей СМИ превратились в средство общения между лидерами, руководителями государств и избирателями. Политики стали расставлять акценты с учётом телевизионных репортажей, трансляций, интервью, уделять большое внимание фактору фотогеничности. В 1952 г. телевидение впервые освещало президентские выборы в США. Вскоре появилось основания заявить о существовании телеполитики (televised politics). Кульминацией телеполитики в США становятся теледебаты во время президентских кампаний. СМИ, в первую очередь телевидение, предоставило политикам такую аудиторию, о которой их предшественники могли только мечтать. Благодаря тесным контактам с политикой, СМИ превратились в четвёртую ветвь власти. СМИ могут оказать давление на властные структуры, оказать влияние на формирования имиджа политиков, «шлифовать» их ораторские способности, поведение, стиль и др. Профессиональная деятельность, занимаемые должности формируют стиль мышления, аналогичные способы изложения мыслей независимо от национальности и родного языка. На стиль вербального поведения политиков накладывают отпечаток многие факторы, например, романы любимых писателей, способности, самоуверенность, догматичность, точнее сказать авторитарность. Особого внимания заслуживает изучения стиля госпожи Маргарет Тэтчер, причисляемой к самым выдающимся политикам последней четверти двадцатого столетия. Занимавшая пост премьер – министра Великобритании в течение одиннадцати лет, госпожа Маргарет Тэтчер стала феноменом в английской истории, уникальным политиком, равного которому, по словам профессора Файнера, Великобритании не доведётся видеть в ближайшем будущем. В основе так называемого «фактора Тэтчер» лежит сильная личность и стиль руководства, отличительными чертами которого считают догматичность и самоуверенность, точнее сказать, авторитарность. Составляющими успеха стали не только политический момент и личный опыт, но и исключительные способности. Госпожа Маргарет Тэтчер не пользовалась всенародной любовью, но и уважать её было нельзя. Госпожа Тэтчер излучала не величие, а, скорее, превосходство.

Встав в один ряд с крупными политиками своего времени (Президентом Рейганом, президентом Миттераном, бундесканцлером Коелем) она привнесла в политику новый тип лидера, сочетавшего авторитарность, иногда агрессивность, с женственностью, придав «высокой политике» feminine touch. Само понятие «авторитарность» вошло в научный обиход еще в 1930- 40 х годах, но лингвистическое описание авторитаризма началось лишь полвека спустя. По мнению наблюдателей, именно Маргарет Тэтчер, нарушившая многие стереотипы, объединила «визуальный» дискурс и женственность с традиционным политическим дискурсом, с его авторитарностью, решительностью и жесткой линией. *Этот факт иллюстрирует о множественности личности коммуниканта, моделировании им своей стратегии и тактики общения в соответствии с социальными параметрами коммуникативной ситуации. С исследованиями в области политического дискурса пришло осознание того, что процесс интерпретации текста, как и его порождения социально детерминирован.*

Политики и их советники стали обращать внимание не только на текст как таковой, но и на «социальную упаковку» когнитивных процессов, на релевантные социальные условия. В этой связи дискурс, во время пребывания госпожи Маргарет Тэтчер у власти, был охарактеризован как авторитарный, относительно агрессивный политический стиль, прежде всего по отношению к политическим противникам. Госпожа Маргарет Тэтчер – политик с непоколебимой личной позицией, она – пример лично-ориентированного дискурса. Рассмотрим ее мемуары и очерки. Особую роль играют их *коммуникативно-значимые элементы* – названия, первые абзацы и последние. Сами названия при наличии эпизодичности обеспечивают динамику повествования, концентрируя внимание на аспектуальных моментах подачи информации (Planning the Campaign. The Strike Begins to Crumble. The End of the Strike). Часто она привлекает внимание читателей с помощью заголовков не только к динамике развития конфликта и действию правительства, но и к факту перелома, которого удалось добиться: The Falklands Victory (Week Six ... Week Eight). Наблюдается четкая упорядоченность материала в изложении событий (First ... Second ... Third). Обеспечивает сирконстантам информационный фокус, например, *On 14 May 1997, less than a fortnight before ...*(TM 98) и др. В мемуарах встречаются традиционные публицистические приёмы, например, перифразы в заглавиях (*Not At All Right, Jack!*), а также перифразы в повествовании (*We were running up the «down» escalator (TM 168), the Second Battle of Britain (TM 157)*). Многочисленные заголовки организованы по принципу двучленности и противопоставления: *Home und Dry. To Cup and Please. The West and the Rest. Not So Much a Programme, More a Way of live*. Анализ авторитарного дискурса Маргарет Тэтчер позволяет утверждать, что *противопоставление является* в нём типичным приёмом

изложения и оказывается *очень эффективным средством убеждения*. Противопоставление осуществляется в пределах предложения или нескольких предложений. Противопоставление может возникать вследствие сочетания грамматических и дискурсивных средств. Кроме всего выше перечисленного, можно назвать повышенную ассертивность, абсолютную адресантность за счёт насыщения текста местоимением первого лица ед. числа (*I was confident that...I was hoping that (TM 61)*) и т. д. Особая эффективность достигается госпожой Тетчер при сочетании личного местоимения первого лица ед. числа и глагола *know* как глагола позициальной установки. За счёт эпистемических глаголов, типа «*know*», адресату передаётся убежденность и уверенность автора. Выражая модус знания в верифицируемых суждениях, глагол *know* выражает значение уверенности, истинностную оценку. В её высказываниях с местоимением первого лица ед. числа преобладают репрезентативы и промисивы (*I now believe / I would have preferred to carry through to the finish / I would consider necessary / I have never been a quitter*) и другие. Стиль госпожи Маргарет Тэтчер при его большой информативной насыщенности весьма прост в плане грамматики. Необходимо отметить предпочтительное использование госпожой Тетчер *have to* вместо *must*. Простые синтаксические конструкции, которым отданы предпочтения госпожи Маргарет Тетчер, создают эффект фактивности. Результаты проведенного исследования сопоставления синтаксиса предложения и синтаксиса текста позволяют утверждать, что простые предложения способствуют созданию четкой, ясной структуры текста, фактивному изложению материала.

Моделирование стратегий в политическом дискурсе зависит от многих составляющих, но самой важной из них являются личные способности лидера.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Марков Б.В. Философия и аргументация // речевое общение и аргументация. – С-Петербург: Амстердамский ун-т, С.-Пб. ун-т, 1992. – 82 с.
2. Уханова И.Ф. План содержания языкового знака: сущность и феноменология. – Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1995. – 23 с.
3. Foot, Joe S. Television Access and Political Power. The Networks, the presidency and the “loyal opposition”. – N.Y., London: Praeger, 1990. – 317 p.
4. Bell, David V.J. Negotiation in the Workplace: the View from a Political Linguist // The Discourse of Negotiation. Studies of Language in the Workplace. – N.Y., London: Pergamon. 1995. – 44-47 p.
5. Trent, Judith S. and Friendenberg, Robert V. Political Campaign Communication. Principles and Practices. – N.Y., London: Praeger, 1991. – 332 p.
6. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – Киев: Вища школа, 1997. – 165 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надежда Акинчиц – викладач німецької мови Ялтинського університету менеджменту, аспірант Таврійського національного університету.

Наукові інтереси: політичний дискурс.

ДИСКУРСНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Оксана АНДРУЩАК (Львів, Україна)

В статті характеризуються механізми аналізу текстів художньої літератури з точки зору дискурсознавства. Базою для аналізу є розуміння прочитання художнього твору як комунікації. На відміну від інших типів комунікації, художня комунікація є опосередкованою – посередниками у когнітивній діяльності автора та читача у формах художнього тексту є наратор і персонаж.

The article characterizes the mechanisms of analysis of the fiction texts from the point of view of discourse studies. The analysis is based on seeing the process of reading fiction as communication. In contrast to other types of communication the communication in fiction is indirect, the narrator and personage being the mediators between the author and the reader.

Сучасні гуманітарні науки характеризуються тенденцією до залучення досягнень та методів аналізу суміжних дисциплін, комплексним та системним підходом до розв'язання поставлених ними проблем. Взаємодія лінгвістичного та літературознавчого аналізу при дослідженні літературних творів завжди була методологічною основою філологічної науки. Тісний взаємозв'язок, взаємодоповнення та взаємозбагачення цих двох методів аналізу є базою для повнішого та глибшого вивчення їх об'єктів та предметів, між якими, однак, існують суттєві відмінності.

Виникнення та розвиток дискурсознавства та когнітивної лінгвістики виводить їх зв'язок на якісно новий рівень, адже пропонує комплексний аналіз мовного матеріалу. Відтак, актуальність даної роботи полягає у необхідності переосмислити сутність текстів художньої літератури та, відповідно, визначити способи та методи їх аналізу. При дискурсно-когнітивному аналізі текст художнього твору стає об'єктом лінгвістичного та екстралінгвістичного дослідження різних галузей гуманітарної науки. Новизну роботи визначає те, що дискурсивний підхід до аналізу художньої літератури є новим та багатообіцяючим; він дозволяє по-новому розглянути основні питання аналізу мови художньої літератури та по-новому на них відповісти. Детальний аналіз робіт, присвячених дискурсознавству, дає нам можливість визначити дискурс як сукупність мовомисленневих дій комунікантів, пов'язану з пізнанням, осмисленням та презентацією світу мовцем та реконструкцією мовної картини світу мовця реципієнтом. Таке уявлення знаходиться в руслі динамічного підходу до мови; ключові для визначення девербативи (дія, пізнання, презентація,

реконструкція) достатньо повно відображають багатоманітність складних операцій, що їх виконують учасники комунікації.

Таке визначення дискурсу дає змогу відповісти на зауваження багатьох науковців щодо того, що дискурс – це процес, тоді як художню літературу слід відносити до категорії текстів, тобто тексти художньої літератури є завершеним цілим. Наша відповідь полягає у тому, що дискурсознавство бачить своїм предметом у широкому значенні комунікацію, яка передбачає мовця та реципієнта. Комунікацію будемо розуміти як смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальних взаємозв'язків, взаємодія суб'єктів з метою передавання інформації за допомогою спільної системи символів [5: 1].

У сучасній лінгвістиці превалює думка, що текст через організовану множини мовних одиниць-знаків набуває змісту лише у процесі комунікації, тобто при сприйнятті його реципієнтом [5: 90]. На нашу думку, при дослідженні художньої літератури як комунікації можна говорити про комунікацію двох рівнів, причому на різних рівнях читачу відводиться різна роль.

По-перше, однією із найважливіших цілей написання твору є донесення своєї позиції чи точки зору до потенційного читача, що в термінах комунікативної лінгвістики слід називати повідомленням. Від повідомлень іншого типу – політичних промов, телефонних дзвінків та інших комунікативних актів літературні твори у цьому плані відрізняються тим, що повідомлення виконує окрім інформативної ще й естетичну функцію. Крім того, у плані передачі інформації воно, як правило, є непрямим – автор (адресант) зображає читачу (адресату) обставини, необхідні на його думку для того, щоб читач дійшов певного висновку сам. Тобто, написання художнього тексту автором можна досліджувати з точки зору комунікації, і, відповідно, сприйняття та розуміння його читачем (адресатом) – також.

Тут варто згадати положення М. Гайдеггера та Г.-Г. Гадамера – філософів ХХ століття, що розробили теорію розуміння. Згідно з їх теорією, кожне нове прочитання тексту – це процес спілкування (комунікації) з ним. Під час цього процесу реципієнт сприймає, розуміє текст, вводить ідею автора (мовця) у свій горизонт [7; 8]. Під горизонтом філософи розуміють світогляд людини. Таким чином, результатом прочитання тексту є злиття двох горизонтів – текстового та горизонту читача, тобто світогляд читача змінюється під впливом тексту.

По-друге, у літературному творі зображається комунікація, яка для її учасників – персонажів твору є реальною. В даному випадку читачу відводиться роль присутнього при комунікації, тобто третього її учасника, поряд із адресатом та адресантом. Відповідно, у нашому дослідженні будемо розуміти художню літературу як комунікацію.

Втім, так само слід розмежовувати комунікацію у звичному розумінні цього терміну та комунікацію, що відбувається у віртуальному, створеному уявою автора літературного твору світі. Останнім часом з'являється все більше лінгвістичних досліджень, присвячених комунікативній проблематиці текстів художньої літератури (або літературних текстів). На думку Т. ван Дейка, теорія літератури повинна складатися з двох компонентів: теорії літературних текстів і теорії літературних контекстів, які разом становлять теорію літературної комунікації [1: 598].

Про необхідність розмежування літературної і “звичайної” комунікації пише М.Ріффатер, вказуючи на різницю в їх цілях [4: 157]. Не заперечуючи повністю ідеї цього науковця, відзначимо, що різниця у цілях не означає, що ці явища є різнимим за своєю суттю, а саме – вони представляють різні типи комунікації. У сучасній філологічній науці зібрано багато фактів, що дають змогу розглядати питання про мовленнєвий твір як явище, яке втілює закономірності справжнього буття мови [6; 9].

Так, беручи до уваги дані сучасних досліджень, які розкривають дію різних факторів в комунікації, Р.Познер розуміє під поетичною комунікацією “вербальну комунікацію, що виконує естетичну функцію” [3: 113]. Не варто обмежувати визначення літературної комунікації такими вузькими рамками. Згідно із Літературознавчим словником-довідником, література – це сукупність писаних і друканих творів певного народу, епохи, людства; різновид мистецтва, а саме мистецтво слова, що відображає дійсність у художніх образах, створює нову художню реальність за законами краси (*тобто виконує естетичну функцію – прим. авт.*); результат творчого процесу автора, зафіксований у відповідному тексті за допомогою літер. Однак, як далі вказано у Довіднику, за змістом література призначена для задоволення пізнавальних, інтелектуальних та естетичних потреб. Письменник, стаючи автором твору, добирає образи, творить предметний світ за власним, іманентним законом, згідно з яким представляє адресатові ідеальне послання-висловлювання. Художній твір виникає як результат співтворчості творця й реципієнта, що ведуть між собою уявний діалог. Цілісний художній світ, створений уявою письменника, постає як схематична структура тексту, сприйняття якої викликає такий же цілісний читацький образ. У цьому відношенні художня література є засобом висловлювання [10: 406-409]. Відповідно, як повноцінна комунікація, художній твір може виконувати різні функції, притаманні іншим її видам: контактну, інформаційну, спонукальну, пізнавальну, емотивну, впливову (поділ функцій подається за [5]).

Аналіз не лише вербальних, а й екстравербальних елементів та чинників повідомлення, таких як соціальні та історичні умови написання твору, особистість автора, його погляди та уподобання, сприяють ширшому та глибшому аналізу мовного матеріалу літературного твору. Аналіз літературного твору як

комунікації передбачає виділення таких його елементів як адресант (автор), адресат (читач), повідомлення (інформація, яку автор хотів донести до читача через літературний твір), канал комунікації (літературний твір), код (враховуючи специфіку літературних творів, сюди відносимо не лише мову, а й стилістичні та інші засоби, які автор вжив для передачі інформації), інформативний (комунікативний) шум (вибіркове сприйняття, семантичні та прагматичні перешкоди та ін), фільтри (соціальні, психологічні та інші обмеження, накладені на інформацію в процесі комунікації), зворотний зв'язок (реакція адресата-читача на повідомлення), контекст і ситуація (умови здійснення комунікації). Адресант, тобто автор, є творчим суб'єктом комунікації. Адресатом є читач.

Розуміння художнього тексту як комунікації дає можливість розглядати його як двосторонній процес пізнання та освоєння людиною реального світу та себе як частини цього світу [6: 156]. На відміну від інших типів комунікації художня комунікація є опосередкованою – посередниками у когнітивній діяльності автора та читача у формах художнього тексту є наратор і персонаж.

З точки зору комунікативного підходу нове значення та висвітлення отримують традиційні проблеми, пов'язані з використанням мови в художній літературі, і, перш за все, проблема визначення літературного тексту як типу тексту. Основним для робіт, що ставлять перед собою завдання виявити особливості типу літературного тексту, стає виділення одного з аспектів комунікації – літературної комунікації, розуміння комунікативної природи літератури, а також усвідомлення того, що може дати лінгвістичний аналіз для дослідження літературного тексту в цьому аспекті.

Загальновідомо, що тип літературного тексту не має чітких меж. Така “розпливчастість” пояснюється тим, що немає відмінних текстуальних особливостей, котрі самі по собі дозволили б віднести текст до даного типу текстів. Для лінгвіста тут важливо вибрати напрям дослідження і розрізнати аналіз структурних властивостей літературного тексту, які вже визнані „літературними”, та більш загальний аналіз взаємовідношень між структурними (текстуальними) властивостями і різноманітними контекстуальними характеристиками.

Таким чином, щоб визначити тип літературного тексту, слід врахувати комплекс текстуальних ознак в поєднанні з типовими функціями (естетичної та інших) цих текстів. У такому розумінні слід приділяти увагу не лише аналізу власне лінгвістичних характеристик текстів, але й такі комунікативні його аспекти, як продукування, процеси читання, розуміння, запам'ятовування, різноманітні соціокультурні умови використання текстів та ін. Відтак, комунікативна природа літератури припускає:

1) наявність комунікативного ланцюжка, що включає відправника інформації або повідомлення, тобто автора літературного твору, самого повідомлення (літературного тексту) і одержувача повідомлення (читача);

2) знаковий характер повідомлення (тексту), що потребує попереднього кодування знаків тексту відправником і їх подальшого декодування одержувачем;

3) систему обумовленості застосування знаків, тобто її закономірно-детермінованого співвіднесення, з одного боку, з позатекстовою реальністю (принцип відображення дійсності в мистецтві) і з художньою традицією як системою прийятих літературних конвенцій – з іншої.

Останні дві умови і роблять в принципі можливим сам процес комунікації, дозволяючи читачеві змістовно інтерпретувати літературний текст на основі знання мови, особистого життєвого досвіду і знання літературної традиції.

Дискурсний аналіз художнього тексту базується на прагматичному та комунікативному підході. Вихідною точкою аналізу, відповідно, виступає ряд найбільш загальних положень теорії мовленнєвих актів. З цієї точки зору художня література характеризується не як “спеціальна мова”, а як особливий вид діяльності, що виконується в певному виді ситуацій і сприймається учасниками цієї діяльності як літературна. Відтак, літературний твір як повідомлення з'являється в результаті досить складного комунікативного акту, результатом якого є текст художнього твору, а завершується цей акт читачем (при читанні, розумінні, обговоренні, критиці).

Слід, однак, відзначити, що прагматика не зміщує увагу з самого тексту. В той самий час поняття “текст” отримує істотну переінтерпретацію. Справа в тому, що в синтаксисі і в семантиці тексти розглядаються як об'єкти, тоді як в прагматиці вони розглядаються як акти [2: 190]. В цілому, важливим досягненням прагматичних досліджень літературного тексту є розгляд текстів не тільки як результату мовної діяльності, а, перш за все, їх розгляд як складних актів, які відбуваються з конкретними цілями і подальшими наслідками.

В рамках дискурсного підходу робляться спроби розглянути літературну комунікацію як діяльність, проаналізувати її у порівнянні з іншими видами діяльності і, виходячи з цього, виявити той залишок, що й складає специфіку літературного тексту. З цією метою в аналізі літературного тексту використовуються принципи, які були сформульовані Х.П.Грайсом як універсальні правила мовної поведінки для учасників усної бесіди, розмови.

Для цілей аналізу літературного тексту приймається припущення, відповідно до якого дані принципи контролюють не тільки мовну взаємодію в бесіді, але й в мовному спілкуванні в цілому, включаючи

спілкування (комунікацію) посередництвом літературного тексту. Крім цього вважається, що той, хто говорить (автор) і той, хто слухає (читач) здійснюють мовну взаємодію в однакових просторово-часових параметрах і мають прямий доступ до “знань світу” один одного.

Теорія літературної комунікації, що ставить перед собою завдання пояснити специфіку літературного тексту, повинна, за твердженням Т.А. ван Дейка, включати прагматичний аспект [1; 2]. Окрім поняття послідовності мовних актів необхідно ввести поняття “макроромовний акт” за аналогією з семантичною макроструктурою в тексті. За допомогою цього поняття з’являється можливість відповідати на питання, який мовний акт здійснюється цілим літературним текстом. Всі умови придатності, які можна сформулювати для такого глобального мовного акту, можуть характеризувати і інші типи текстів, наприклад, жарти, розповіді та ін.

Розгляд літературного тексту з лінгвопрагматичної точки зору, хоча й не вирішує проблему визначення типу літературного тексту, подає ряд позитивних даних і цінних досліджень щодо природи літературного тексту. Перш за все, прагматика допомогла усвідомити, що література навіть у зафіксованій письмовій формі, що є прийнятою в сучасній культурі, повинна розглядатися як діяльність, тобто дії соціальних партнерів – учасників комунікативної ситуації. Наслідки цього дослідження особливо важливі для опису власне літературного тексту.

Як виявилось, багато властивостей тексту на різних рівнях потребують прагматичної інтерпретації: думку і наміри письменника стосовно читача знаходяться в тексті; застосування більш загальних прагматичних правил мовної взаємодії плідним при аналізі, наприклад, діалогу в літературному тексті, при порівнянні “реальної” бесіди і бесіди в літературному творі (романі).

Характерно, що зараз вирішення комунікативних проблем літературного тексту пов’язується не з прагматикою, а з розробкою когнітивних і соціальних проблем мовного використання [див. напр. 2]. Орієнтація досліджень в цьому напрямі стимулювалася успіхами психолінгвістики в тлумаченні процесів сприйняття і обробки інформації в процесі читання тексту, плідністю розгляду літературної комунікації в якості діяльності, викликаній і обумовленої соціальними факторами, а також пошуками когнітивного обґрунтування поняття “макроструктура” тексту і залучення для цього даних з таких наук, як когнітивна психологія, теорія інформації, соціальна психологія.

Комунікативна реалізація тексту регулюється мовними його складниками та його особливостями (типом тексту, стилістичними особливостями), що зумовлюють співвіднесеність тексту з конкретними референційними та інтерпретаційними системами, а також рецептивною ситуацією, у якій формується позиція реципієнта.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Dijk T. A. van. Advice on theoretical poetics. – Poetics, Amsterdam, 1979, vol.8, No. 6, p.569 – 608
2. Dijk T. A. van. Text and context: Explorations in the semantics a. pragmatics of discourse. – L.; N.Y.: Longman, 1977
3. Posner R. Rational discourse and poetic communication: Method of ling., lit. a philos. Analysis. – B.: de Gruyter, 1982
4. Riffaterre M. Criteria for style analysis. – Word, N. Y., 1959, vol. 15, No. 2, p. 154 – 174
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004
6. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі. К.: «Грамота», 2004
7. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Т. 1. Переклад Кушніра М. – К., МП «Юніверс», 2000
8. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Т. 2. Переклад Кушніра М. – К., МП «Юніверс», 2000
9. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) // Під ред. Кусько К.Я. – Львів, 2001.
10. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с. (Nota bene).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Андрущак – викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: дискурсознавство, лінгвістика тексту.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЗНАК ПУБЛІЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО МОВЛЕННЯ АКЦЕНТУЙОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ірина АНДРУЩЕНКО (Київ, Україна)

У статті класифіковано ознаки акцентуєваних мовленнєвих особистостей для добору експериментального матеріалу з дослідження інтонаційного оформлення ними публічного політичного мовлення.

The article focuses on the classification of features in accentuated political personalities' speech actualization. These features will make it possible to select the experimental material for studying intonational organization of public speaking.

Проблеми мовної особистості та використання нею засобів різних рівнів мови були й залишаються актуальними, оскільки вони відіграють значну роль у формуванні та розвитку перспективних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень. Сутність понять “комунікативна особистість”, “мовна особистість” та “мовленнєва особистість” створено проєкцією в галузь мовознавства відповідного міждисциплінарного

терміну, значення якого синтезує філософські, соціологічні й психологічні погляди на суспільно вагому сукупність фізичних і духовних ознак людини [2: 65].

Природними при цьому вбачаються складнощі, що виникають під час добору згаданих ознак для дослідження інтонаційного оформлення публічного мовлення акцентуєваних мовленнєвих особистостей.

Саме тому метою цієї роботи є систематизація ознак акцентуєваних мовленнєвих особистостей для дослідження використовуваних ними типових інтонаційних моделей під час публічного мовлення.

Відомо [5: 104], що поняття мовної особистості і сам термін були введені в лінгвістику В.В.Виноградовим. Мабуть, одним з перших, на зв'язок між особистістю та мовою зосередив увагу Й. Вайсгербер [1], який наголошував на залежності всього життя людини від рідної мови, а також указував на тісний взаємозв'язок рідної мови й духовного формування людини. Аналізуючи це питання В.В. Воробйов [3: 26] уважав, що особистість є центром взаємозв'язку культури і мови, діалектики їх розвитку, а отже, при безпосередньому її прояві в мові слід говорити про неї як про мовну особистість. Цілком зрозуміло тому, що сама соціальна сутність мови полягає в тому, що вона існує, перш за все, в мовній свідомості: колективній та індивідуальній.

Носіями культури в мові є мовний колектив та індивід [10: 8]. Мова є невід'ємним компонентом свідомості, її інструментом і виступає як посередник між людиною та картиною світу, що відображається в мовних формах. Цей зв'язок картини світу, що міститься у мові, якою людина спілкується, з колом уявлень, образів та понять, зберігається у її свідомості. Кожна людина, яка "встає" в мову, змушена засвоювати її спосіб розуміння світу явищ і духу [1: 102]. Таким чином, мова конкретної людини не існує сама по собі, вона формується мовою інших людей, які належать до однієї мовної спільноти і мають спільну культуру й традиції.

Безпосереднім носієм мовної свідомості є мовна особистість, тобто людина, яка існує в мовному просторі – спілкуванні, стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, у значеннях мовних одиниць та смислах текстів. За визначенням Ю.М. Караулова вона є сукупністю здібностей та характеристик людини, що зумовлюють створення й сприйняття нею мовленнєвих текстів, які відрізняються а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною й точністю відображення дійсності; в) певним цільовим спрямуванням [11: 3]. При цьому мовна здатність є системою елементів і правил їхньої реалізації з ієрархічною будовою і має ряд компонентів: фонетичний, лексичний, граматичний і семантичний [19: 214], які відносяться до різних рівнів системи мови й виділяються в структурі мовної особистості.

Відповідно, до розглянутих вище провідних ознак відносять (див., напр. [12: 60-62]) також три рівні мовної особистості, кожному з яких відповідають певні одиниці й стереотипи. Так, перший рівень визначається автором як вербально-семантичний, чи лексикон особистості. При цьому оцінка мовної особистості проводиться ним з другого – лінгво-когнітивного рівня, представленого тезаурусом особистості, одиницями якого виступають узагальнені поняття, концепти, ідеї, виражені словами, що віддзеркалюють картину світу певної особистості. Третім, вищим рівнем мовної особистості є мотиваційний, або рівень діяльнісно-комунікативних потреб, що відображають прагматику особистості, тобто систему її цілей, мотивів, настанов та інтенцій; одиницями цього рівня є комунікативно-діяльнісні потреби особистості.

У зв'язку з цим підходом мовна особистість трактується Ю.М. Карауловим як єдність психологічних, соціальних, етнічних та інших компонентів, що переломлюються крізь її мовлення. Таким чином, вже сам вибір мовної особистості як об'єкта лінгво-психологічного дослідження закладає, на думку автора, потребу в комплексному підході до її аналізу, можливість і необхідність виявлення на базі дискурсу не лише психологічних рис мовної особистості, а й філософсько-світоглядних передумов, етно-національних особливостей, соціальних характеристик, історико-культурних витоків [11: 7].

Проте в разі експериментально-фонетичного дослідження вплив зазначених вище трьох рівнів ознак мовної особистості значною мірою нівелюється, оскільки актуалізація публічного мовлення акцентуєваних особистостей відбувається, зазвичай, у надто специфічних умовах (підготовка офіційної промови спічрайтерами, вимоги офіційного протоколу щодо виголошення промови, досить високий рівень мовленнєвої культури тощо). На відміну від цього особливого значення в таких умовах набуває ознака ступеня підготовленості мовлення, яке традиційно поділяється на підготовлене та непідготовлене.

Окремої уваги заслуговує стислий аналіз існуючого в науковій літературі розмаїття типів мовних особистостей. Таке розмаїття В.І.Карасик убачає в тому, що є предметом дослідження: особистість та її характерні риси (етнокультурологічні, соціологічні й психологічні) чи мова (типи мовленнєвої культури, мовна норма і т.ін.) [10: 25]. Відповідно до цього в кожний момент своєї мовленнєвої діяльності особистість виступає в чотирьох іпостасях, а саме когнітивній, мовній, мовленнєвій та комунікативній [4: 17].

Когнітивні типи особистостей є найзагальнішими [7: 164], вони групують людей у досить великі класи за особливостями сприйняття дійсності, мислення, особливостей поведінки, включаючи також загальні особливості мовленнєвої поведінки певних когнітивних типів особистості.

Щодо мовної особистості, яка характеризується володінням певною сукупністю знань та уявлень, то вона виявляється лише під час мовленнєвої діяльності індивіда [14: 150].

Для опису мовної особистості М.О.Канчер пропонує виділити три аспекти [9: 312]: *стилістичний*, одиницями якого є мовні засоби і прийоми їхнього вживання; *комунікативно-прагматичний*, що охоплює стратегічні й тактичні ходи, які доповнюються характеристикою типів мовної культури, аналізом здатності досліджуваної мовної особистості до кооперації в мовленнєвій поведінці, відповідно до типу мовної особистості, а також характеристикою репертуару мовних жанрів, що використовуються певною мовною особистістю; *лінгвокультурологічний*, у центрі уваги якого виявляються національно-культурні мовні сценарії й моделі мовного користування.

З одного боку, повертаючись до зазначених вище специфічних обставин підготовленого публічного політичного мовлення індивідів, неважко зрозуміти, що варіювання ознак акцентуваної мовної особистості, зумовлених цими трьома аспектами, буде незначним. З другого боку, у випадках непідготовленого мовлення ці чинники можуть набувати певного впливу на просодичне оформлення мовлення. Для адекватної обробки результатів експериментально-фонетичного дослідження і виникає необхідність у розмежуванні експериментального матеріалу за критерієм підготовленого та непідготовленого мовлення. Крім того, за умов офіційного непідготовленого спілкування збільшується вплив типу соціального спрямування особистості на специфіку просодичного оформлення її мовлення. Ця обставина є важливою, оскільки у відповідності з приналежністю мовленнєвої особистості до екстравертованого чи інтровертованого типу, у її мовленні змінюватимуться ознаки другого аспекту, визначеного вище М.О.Канчер.

Розглядаючи психолінгвістичний аспект існування кореляційного взаємозв'язку між структурою прагматичної настанови індивіда та його комунікативною діяльністю, В.Г.Норакідзе [16: 51-135] запропонував диференціацію психологічних портретів мовленнєвих особистостей за такими їхніми настановами: гармонійна особистість з пластично-динамічною та грубо-динамічною настановами; конфліктна з грубо-статистичною настановою та імпульсивна з варіабельно-стабільною й варіабельно-лабільною настановами.

Поглиблюючи існуючі уявлення, С.А.Сухих [17: 25] вніс ряд уточнень в запропоновану класифікацію, у відповідності з якими доцільно поділяти мовців за їхніми психолінгвістичними характеристиками на такі типи: гармонійний (вольова планована поведінка), конфліктний (залежність від прагматичної настанови), імпульсивний (залежність від ситуації спілкування).

Комунікативна особистість визначається [13: 28] як сукупність індивідуальних комунікативних стратегій і тактик, когнітивних, семіотичних, мотиваційних переваг, сформованих у процесах комунікації як комунікативна компетенція індивіда і базується на комунікативній поведінці людства, що складається із загальних моментів у поведінці окремих особистостей. Таким чином у поведінці індивіда відбиваються, зазначає Кашкін, властивості природного й соціального (комунікативного) середовища.

Вивчаючи феномен комунікативної особистості О.В.Філіппова виділяє три її рівні [18: 98]: *ціннісний* – уявлення про мовний ідеал, прагнення до нього, ідеї, які несе особистість, спілкуючись з іншими; *мотиваційний* – домінуючий мотив у спілкуванні, що відображається у вибірковій стратегії та тактиці спілкування; *прагматичний* рівень здатності до спілкування.

Визначальними параметрами комунікативної особистості є три [13: 32]: мотиваційний, когнітивний і функціональний. У традиційному підході мотиваційний параметр залежить від комунікативних потреб і займає центральне місце у структурі комунікативної особистості. На основі комунікативної потреби формується комунікативна настанова, що переслідується комунікативною особистістю протягом певного відрізка комунікативної діяльності. Когнітивний параметр співвідноситься з безліччю ознак, які в процесі накопичення пізнавального досвіду індивіда формують його внутрішній світ: знання комунікативних кодів, уміння здійснювати рефлексію, тобто здатність аналізувати ситуацію, своє місце в розмові й належно оцінювати співрозмовника. Функціональний параметр включає три характеристики, що визначають комунікативну компетенцію індивіда: практичне володіння вербальними й невербальними засобами для здійснення комунікативних цілей і завдань, логічна побудова висловлень, уміле використання мовних стратегій і тактик. Звідси стає очевидним, що у цій моделі когнітивний параметр є сполучною ланкою між пізнавальним досвідом і компетенцією комунікативної особистості, його комунікативною потребою й конкретною комунікативною ситуацією.

Тут неважко також дійти висновку, що згідно з жорсткими обмеженнями конкретних умов спілкування при актуалізації публічного політичного мовлення особого значення набуває попередній досвід комунікації, який щільно корелює з віковою ознакою мовця. Цей досвід можна безпосередньо поділяти за ознаками середнього та зрілого віку, оскільки наявність акцентуваної політичної особистості молодого віку в реальному бутті соціуму є радше винятком, ніж закономірністю.

Крім того, що саме в усному мовленні найповніше розкриваються індивідуальні психологічні особливості індивіда й тому вивчення мовної особистості має здійснюватись на основі виявлення специфіки її мовлення як частини соціального й психологічного простору, вербальному й невербальному компонентам якого притаманне використання і взаємодія певних наборів мовних та позамовних засобів. Мовлення людини є її візитною карткою, воно несе в собі інформацію про певні риси особистості мовця: про його походження, вік, професію, освіту, інтелект й т.д. [21: 135]. Уважно вслуховуючись у мовлення незнайомого

співрозмовника, спостерігаючи його в різних комунікативних ситуаціях, ми можемо скласти портрет мовної особистості [6: 113]. Голос також може передавати конкретні емоції мовця: його схвильованість, радість, сум, пригніченість, страх. Він може передавати ставлення до співрозмовника і предмета висловлення. Звуки мовлення можуть містити інформацію і про деякі властивості характеру особистості, про його темперамент [115: 212]. Дж.О'Коннор зазначає [20: 297], що вимова також дає можливість визначити психічний стан і діагностувати відхилення у розвитку особистості. Врахування всіх цих факторів є важливим для діагностики мовленнєвих особливостей взагалі та акцентуєйованих, зокрема, в умовах невідповідного мовлення.

Тому, за інтегральні показники результату впливу вище викладених факторів доцільно прийняти ознаки гендерної приналежності мовця (жінка, чоловік) та рівня вираження ним емоційно-прагматичного потенціалу висловлювання (низький, середній, високий) [8: 45].

Виконаний таким чином аналіз свідчить, що для опису результатів експериментально-фонетичного дослідження просодичних особливостей актуалізації публічного мовлення акцентуєйованими англійськими політиками достатньо вживати такі ознаки мовленнєвої особистості: 1. Ступінь підготовленості мовлення: 1.1. Підготовлене, 1.2. Непідготовлене; 2. Соціальна спрямованість особистості: 2.1. Інтроверт, 2.2. Екстраверт; 3. Психолінгвістичний тип особистості: 3.1. Гармонійний, 3.2. Конфліктний, 3.3. Імпульсивний; 4. Гендерна приналежність мовця: 4.1. Жінка, 4.2. Чоловік; 4. Вікові особливості: 4.1. Середній, 4.2. Зрілий; 5. Рівень вираження емоційно-прагматичного потенціалу мовця: 5.1. Низький, 5.2. Середній, 5.3. Високий.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа. / Перевод с нем. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1993. – 224 с.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. // Филологические науки. – 2001. – №1. – С. 64-72.
3. Воробьев В. В. Языковая личность и национальная идея // Народное образование. – 1998. – №5. – С. 25-30.
4. Ворожбитова А.А. Теория текста: Антропоцентрическое направление: Учеб. пособие. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Высшая школа, 2005. – 367с.
5. Гнатюк Л.П. Мовна особистість як об'єкт лінгвістичних досліджень: історія дефініції та проблема структури // Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Філологічні науки». – Вип. 46. – Черкаси, 2003. – С. 104-109.
6. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. – М.: Лабиринт, 2001. – 304с.
7. Зернецький П.В. Хто Я? Який Я? Антропологічні, психологічні та мовленнєві типи особистості // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004. – №2. – С.164-176.
8. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: (Монографія). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с. – Бібліогр.: с. 204-220.
9. Канчер М.А. О трех аспектах описания языковой личности // Культурно-речевая ситуация в современной России. Екатеринбург, 2000. – С. 311-318.
10. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477с.
11. Караулов Ю.М. Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С. 3-10.
12. Караулов Ю.М. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 263с.
13. Кашкин В.Б. Введение в теорию коммуникации. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. техн. ун-та, 2000. – 173с.
14. Красных В.В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270с.
15. Лазаренко Т.В. Языковая личность и проблемы фонетической идентификации речи // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2000. – №491. – С. 211-214.
16. Норакидзе В.Г. Типы характера и фиксированная установка. – Тбилиси: Мецниереба, 1966. – 190 с.
17. Сухих С. А. Структура коммуникантов в общении // Языковое общение и его единицы: Сб. науч. трудов. – Калинин: Калининский. гос. ун-т, 1986. – С. 22-29.
18. Филиппова О.В. Индивидуальный стиль речи учителя как категория педагогической риторики. – М.: Прометей, 2001. – 146 с.
19. Шахнарович А.М. Языковая личность и языковая способность // Язык-система. Язык-текст. Язык-способность: Сб. статей. – М.: Изд-во РАН. Ин-т рус. яз., 1995. – С. 213-223.
20. O'Connor J.D. Phonetics. Harmondsworth: Penguin Books Ltd, 1984. – 320p.
21. Pearson J.C., Neison E.P. An Introduction to Human Communication: Understanding and Sharing. – Madison, WI: Brown and Benchmark, 1997. – 389p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина АНДРУЩЕНКО – аспірант кафедри германської та фінської філології КНЛУ.

Наукові інтереси: інтонація англійського мовлення.

ВЫСКАЗЫВАНИЕ В АСПЕКТЕ ИНТЕГРАТИВНОЙ ПРАГМАТИКИ И ПОВТОРНАЯ НОМИНАЦИЯ (на материале французского языка)

Алёна АНТИПОВА (Полтава, Украина)

У статті розглядається явище повторної номінації у зв'язку з трьохвимірною характеристикою висловлювання як мовного знаку, при цьому повторна номінація відноситься до змістового (а не семіотичного) рівня висловлювання.

The article deals with the notion of repeated nomination in connection with a three-dimensional characteristic of the utterance as a linguistic sign, meanwhile repeated nomination belongs to the meaningful (not semiotic) level of the utterance.

Многофункциональность явления повторной номинации, которая реализуется в разных синтаксических формах - аппозиции, реформулировании, экспликативных конструкциях (образованных с помощью «ou»,

«с'est-à-dire») – тесно связана с высказыванием как определённым языковым знаком, его синтаксисом, семантикой и прагматикой. В таком ракурсе явление повторной номинации (далее - ПН) до сих пор не рассматривалось. В предлагаемой статье содержится попытка осмыслить ПН, синтагматическое двойное означивание в аспекте трёхмерного измерения знака, являющегося центральным звеном семиозиса, - синтактики, семантики и прагматики как предмета особой дисциплины – семиотики, основателем современного этапа развития которой был Ч.Моррис. Учёный полагал, что возможно описать два измерения языковой единицы, например, высказывания, в терминах третьего. Допускается также последовательный анализ языкового знака в каждом из трёх его измерений. Другими словами, в теории семиотики Ч.Морриса три измерения процесса семиозиса несколько разобщены. В методическом плане такой подход может быть частично оправдан. Однако поскольку процесс семиозиса, по определению, является единым, изучение синтактики, семантики и прагматики языкового знака (в нашем случае, высказывания) должно отражать особенности его функционирования в речи.

Известно, что «структуру семиозиса образуют три составляющих: 1. Знаковое средство – тот объект или явление, который выступает как знак; 2. Десигнат - то, на что указывает знак, т.е. то, что он выражает; 3. Интерпретатор или пользователь, т.е. тот, кто использует знак» [4: 31].

В процессе знаковой деятельности участников семиозиса взаимодействуют все три измерения языкового знака и, прежде всего, семантика и прагматика. Очевидно, на этом основании Ж.-А. Анскомбр и О.Дюкро сформулировали теорию интегративной прагматики. Авторы считают, что прагматическое значение фразы не понятно вне её информативного (семантического) значения [11: 16-18]. Основываясь на таком подходе, возможно, предположить, что прагматика, которая изучает отношения между субъектами семиозиса в той мере, в какой эти отношения выражаются через отношения к предметам и означаемым, сохраняет ведущую роль по отношению к семантике.

Поскольку высказывание является сложным языковым знаком, в котором синтезируются значения простых знаков [15], для него характерно семиотическое знаковое значение особого рода. Иногда для определения подобного значения предлагается обобщенное представление лексико-грамматических структур, номинирующих на абстрактном уровне элементы коммуникативной ситуации. Несомненно, такой подход вполне оправдан. Вместе с тем возможно первоначально рассматривать канонические (повествовательные, вопросительные и побудительные) высказывания в виде определённых прототипических структур, в которых виртуальные значения прямой (основной) целеустановки обозначаются специализированной синтаксической формой. Потенциальное значение коммуникативной установки вместе с общей конструктивной схемой представляют базовый сигнификат пропозитивной (системной) модели возможного высказывания в речи. Пропозитивная модель фиксирует в сознании конечную фазу мыслительных операций наряду с языковыми и речевыми этапами подготовки речевого акта высказывания: мыслительные операции – язык – речь:

Этап мыслительный	Язык		Речь
	Первый этап	Второй этап	
Мыслительное построение, не имеющее языкового обозначения		Языковое построение	Построение в знаках речевой системы
	Языковое построение Первый этап Второй этап		

[13: 267].

В зависимости от интенциональной направленности реализуется номинативная функция всего высказывания и системные модели конвертируются в конкретные речевые высказывания, в сложный знак определённой лексико-грамматической организации. Общее семиотическое значение конкретного (речевого) высказывания – сложного знака – «включает» семиотические значения системной (пропозитивной) модели, с одной стороны, а с другой – значения простых знаков, образующих высказывание. В таком синтезированном семиотическом содержании высказывания семантические границы простых знаков носят «размытый» характер, обусловленный гибкостью семантической структуры, приспособленной к потребностям того или иного коммуникативного задания. Особенно это проявляется при включении высказывания в коммуникативный контекст, что влечёт не только изменения в семантике простых знаков, но и всего высказывания. В этом случае, как правило, информация высказывания выходит за рамки эксплицитного содержания. Именно такие контекстуальные (функциональные) эксплицитная и имплицитная семантика высказывания представляют его смысловую часть. Таким образом, общую синтаксическую структуру высказывания – сложного знака можно представить как двухслойное образование, состоящее из семиотического и смыслового значений. Взаимоотношение этих значений регулируется прагматикой (речевыми намерениями говорящего), в частности, его интенцией, общим контекстом. Э.Бенвенист отмечает, что «для нужд анализа допустимо рассматривать две стороны (значения) знака по отдельности, но по отношению к процессу означивания знак всегда является целостной единицей»

[2: 87]. Взаимоотношение семантики и прагматики обусловлено, в частности, тем, что между семантикой и прагматикой отсутствуют разграничительные линии: семантика прагматизируется и наоборот [6: 9]. Семиотическая часть общей семантики высказывания не является актуально референтной и отвечает за решение более частных тактических задач речепроизводства [10: 55-59]. В связи с изменением функционально-коммуникативной роли прагматики, очевидно, расширяется её научное поле, которое включает, в частности, тема-рематическое членение высказывания, его стилистические особенности и т.д. Это связано с тем, что прагматика представляет собой самый высокий уровень при конструировании высказывания; под прагматизацией семантики имеется в виду субъективизация высказывания [10].

Современное толкование роли прагматики, идея взаимодействия трёх уровней измерения языкового плана позволяет в какой-то степени по-новому рассмотреть высказывание с учётом двуединой онтологии языка: языковой системы (языка) и речи. Семантика единиц языка и речи обусловлена, прежде всего, спецификой их номинации: виртуальной в языковой системе и актуальной в функционально-речевом плане.

Естественно, номинация осуществляется в рамках определённых языковых знаков, каковыми являются простые знаки – лексические единицы и сложные знаки – высказывания. Отношения, складывающиеся между простыми знаками в высказывании, представляют собой его синтактику. Простые и сложные знаки различаются объектами, которые они номинируют. В общем, номинация связана с формированием языковой картины мира системой языка и потребностями формирования речевых сообщений

Номинация самым тесным образом связана с референцией. Использование термина «референция» в плане соотносённости «языковых выражений с внеязыковыми объектами» [8: 7] фактически дублирует термин «номинация». Референция, как фактор прагматики, предполагающая интерпретацию говорящим и его собеседником содержания высказывания, мыслится в виде действия, которое организует «интенциональную направленность того, что номинируется» [6: 5].

Для определения соотношения семиотического и смыслового уровней, например, в высказывании **Le Président a exprimé l'opinion que cinquante ans est l'âge idéal pour ce poste**, необходима информация о президенте, о должности, которую имеет в виду президент, т.е. о контекстуальных особенностях высказывания. Именно в этом случае можно говорить о референтной семантике высказывания и о степени соответствия его семиотического и смыслового значений. В процессе контекстуализации далеко не всегда оба семиотическое и смысловое значения высказывания соответствуют друг другу. Так, высказывание **Il fait chaud dans la chambre** в определённой ситуации может значить **Ouvrez la fenêtre**. При контекстуализации виртуальная референция высказывания становится актуальной.

Если же референцию толковать в плане прагматики, как акт референции, определённую составляющую речевого акта, то следует иметь в виду её интерпретационную роль по отношению к высказыванию-процессу и, прежде всего со стороны говорящего. Вместе с тем собеседник также интерпретирует высказывание при его декодировании. Подобная прагматическая специализация позволяет разграничить область говорящего (экзистенциальную референцию), область собеседников – автора и адресата (идентифицирующая референция), т.е. прагматическую референцию, создаваемую речевым актом (референцию к адресату) [1: 305].

ПН, которая определяется как наименование ранее обозначенного в данном контексте денотата: лица, действия, предмета, качества [3а: 123], реализуется в процессе контекстуализации высказывания, прежде всего, в акте референции к адресату. ПН может рассматриваться как со стороны парадигматики (языковой системы), так и со стороны синтагматики (речи). Парадигматический план представляет набор синонимичных компонентов, как правило, лексем, которые могли бы номинировать один и тот же денотат в синтагматическом плане высказывания. При этом проекция парадигматических единиц на синтагматическую ось часто ограничивается семантикой высказывания и его контекстом.

При переходе из сферы парадигматики в сферу синтагматики виртуально референтный компонент превращается в актуально референтный и одновременно референтное отношение становится динамичным и возникающая при повторной номинации референция к адресату обуславливает соответствующую идентифицирующую прагматическую референцию, обращённую к миру собеседников, их фоновым знаниям. От точности номинативного указателя от первого к последующим компонентам ПН зависят характеристика кореферентных отношений между ними и их интерпретация собеседниками.

Puis de nouveau le dialogue, les deux voies alternées, pas mélangées, aintenant, mais en quelque sorte face à face, l'espèce d'aller et retour, comme un échange de coups:

« Louise

» *Quoi*

» *Cesse*

» *Cesser quoi*

» *Ecoute tu veux que je reste ?*

» *Comme tu voudras*

» *Tu as envie que je reste ?*

» *Comme tu voudras (C.Simon)*

« ... s'il pouvait à la rigueur condescendre à ce que deux hommes de cheval, un jockey et un brigadier [...] le suivent et lui tiennent compagnie – ou astiquent ses bottes – dans l'empyrée des colonels tués sur leurs chevaux, il ne pouvait tout de même pas endurer de s'y retrouver avec un simple fantassin, mais pourquoi est-ce que je te raconte tout ça, qu'est-ce que ça peut te foutre d'ailleurs d'une façon générale ? ... », la fille disant : « Mais non, mais non, je t'écoute. Qu'est-ce que c'est que ce mot que tu as dit: empyrée ? », et lui : « Empyrée ?... Oh... Quelque chose dans le genre du paradis... Mais spécial. Pas le paradis de n'importe qui. Disons: un coin particulier du paradis, un coin supérieur. Disons: une sorte de club réservé. Uniquement pour colonels de cavalerie. Un cercle privé où ils ont le droit d'entrer tout bottés, avec leur cheval, leurs éperons et ... (Simon)

Приведённые примеры показывают, что ПН независимо от её интерпретации субъектами коммуникации «работает» в прагматическом поле высказывания. «Возможность пользоваться разными номинациями для обозначения одного и того же конкретного предмета создаёт ситуации, которые можно назвать **гетерокоммуникативными** [...]. Возможность по-разному именовать один и тот же объект проистекает из возможности по-разному его обозначить, являющейся следствием множественности суждений, которые могут быть вынесены об одном объекте (лице или предмете), ибо имена и именные выражения, называющие объект, создаются на основе предикатов ...» [1: 307-308]. Это связано, в частности, с общим положением о том, что номинация предполагает предикацию собственно семиотических процедур плана языка и речи [5: 160] и даёт возможность «восстановить» предикат, направленный от первого к последующим компонентам ПН. Таким предикатом является имплицуемый глагол «значит», близкий к английскому глаголу to imply «намекать», «подразумевать», который использует Г.П.Прайс. По мнению учёного, это прагматическая импликация [9: 110].

ПН – это, прежде всего, соотношение в речевой цепи двух или более знаков, при различии означающих которых означаемые совпадают в главном полностью или частично. «При знаковой связи, как и при импликационной, концепты объединены значимым отношением и той же связкой «значит». Первый из них актуализирует второй и настраивает сознание на этот второй, как информационно важный: второй является значением первого» [7: 153]. Имплицуемый предикат «значит» относится к метаязыку дискурса, поскольку посредством языка номинируется уже обозначенный денотат. Такая идентифицирующая номинация / референция обусловлена определённой дискурсивно-когнитивной стратегией адресанта [12: 174]. Обобщённый предикат «значит» имплицуется, с одной стороны, в синтаксических конструкциях с отсутствующими (нулевыми) специализированными прагматическими скрепами (коннекторами), а с другой стороны - при наличии таковых: **c'est-à-dire, à savoir, signifier, vouloir dire, ou** и др [14:3]:

... les trois femmes et l'enfant, **c'est-à-dire** la veuve et le garçon [...] et les deux autres femmes (C.Simon)

... le capitaine (**c'est-à-dire** le géant, l'espèce de lansquenet, de réître ...) (C.Simon)

... ils avaient entendu parler d'unités, de régiments **ou même** de divisions sacrifiées, de ruses tactiques (C.Simon)

... après un moment (agressé, assailli maintenant par sinon la tiédeur – le poêle aux puantes élanations de goudron parvenant cependant à maintenir dans le local une température légèrement supérieur à zéro – du moins (**comment dire ? ... l'habitabilité ?**) de la pièce – attendant donc que la masse d'air glacé qui avait pénétré avec lui se dissolvent peu à peu), s'avançant lentement (C.Simon)

La Chine doit faire face à un grand problème **c'est-à-dire** la surpopulation.

Характерно, что в последнем примере нельзя употребить вместо **c'est-à-dire** выражение **à savoir**, поскольку речь не идёт об идентификации двух означаемых денотатов, а их экспликации. Это объясняется тем, что само явление референтной репризы при ПН неоднозначно как в плане формы, так и в плане содержания. «При повторной номинации используются разнообразные средства. В их основе лежат [...] лексические отношения между понятиями – равнозначность, включение, пересечение» [36: 783-784]. В.Г.Гак относит к ПН конструкции, в которых отсутствует специализированный прагматический коннектор [там же]. Учёный, в первую очередь, рассматривает соотношение семантических объёмов соотносительных при ПН слов, выражений, используемых одновременно как средства связи предложений в тексте. Разнообразие компонентов ПН свидетельствует о том, что они являются стилистическими средствами [там же]. Иногда возникновению таких значений способствуют прагматические коннекторы при ПН, эксплицирующие частично или полностью предикат «значит». Так, поскольку **c'est-à-dire** анципирует (предвосхищает) представление адресанта, он иногда используется для выражения иронии:

un boitier fou qui aurait juré de faire se tenir debout et marcher une femme (**c'est-à-dire**, tout de même, un être humain, un plantigrade) en équilibre sur (car on ne pouvait tout de même pas dire dans) quelque chose d'aussi fait pour la marche que des accessoires d'acrobate (C.Simon).

Очевидно, что стилистический эффект естественно обуславливается общей прагматической стратегией адресанта и соответствующими языковыми средствами.

Подытожим сказанное:

1. Принимая во внимание знаковую природу высказывания как единицы речи и специфику его смыслового содержания, наряду с семиотическим, явление ПН следует отнести к контекстуализированной (смысловой) общей семантике высказывания.

2. При прагматизации семантики ПН интерпретируется адресатом и адресантом, кодирующими и декодирующими информацию высказывания, что частично может содействовать достижению определённого коммуникативного эффекта. В этом случае прагматическая функция ПН как референция к адресату «переходит» в идентифицирующую референцию, направленную ко всем субъектам коммуникации.

3. При проеции прагматических (системных) средств на синтагматическую (речевую) ось использование первых ограничивается в соответствии с принципом уместности их в контексте высказывания.

4. ПН, будучи конструкцией метадискурса, представляет лингвокогнитивное явление, референтная реприза компонентов которого выражается имплицитно или же эксплицитно специализированными дискурсивными коннекторами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Номинация и текст // Языковая номинация. – М.: Изд-во «Наука», 1977. – С. 304-357.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Изд-во «Прогресс», М.- 1974. – 447с.
- 3а. Гак В.Г. Повторная номинация и её стилистическое использование // Вопросы французской филологии \ Сб.тр.\ Моск.гос.пед.и-т им.В.И.Ленина. – Вып 1. – М. – 1972. – с.123-136
- 3б. Гак В.Г., Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2004. – 862 с.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
5. Лещак С., Лещак О. Ономастологический анализ сверхсловных неидеоматических знаков в современном русском языке // Studia Rusycystyczne Akademii Świątokrzyskiej, Kielce 2005, tom 14, s.151-167.
6. Минкин Л.М., Шевченко И.С. Номинация и референция в высказывании // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна, №667, 2005.- с. 3-10.
7. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во РГПУ им.А.И.Герцена, 2003. – 277 с.
8. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносённость с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений). – М.: Эдиториал УРСС, - 2001. – 288 с.
9. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. – М.: Восток – Запад, 2006. – 200 с.
10. Худяков А.А. Прагматика: переосмысление термина в свете новых лингвистических идей // Проблемы теории европейских языков, 10 СПб: Изд. «Тригон», 2001. – С.51-61
11. Anscombe J.-C., Ducrot O. L'argumentation dans la langue, Pierre Maragat, 1988. – 184 p.
12. Fuchs C. Paraphrase et énonciation – Paris: Ophrys, 1994. – 185 p.
13. Guillaume G. Observations et explication dans la science du langage // Langage et science du langage, Paris, Librairie A.-G. Nizet, Québec : Les Presses de l'Université Laval, 1969. – 269p.
14. Riegel M., Tamba I. // Présentation // Langue française, № 73. – Paris : Larousse, 1987. – p.3-4.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Альона Антіпова – старший викладач кафедри іноземних мов Полтавського університету споживчої кооперації України, аспірант кафедри романської філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.

Наукові інтереси: лінгвістична прагматика.

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ГОСТРОСПІВ'Я (на матеріалі ораторського тексту П.Костенко)

Олена БІДЮК (Луцьк, Україна)

У статті зроблено спробу проаналізувати публічні виступи Ліни Костенко з погляду психоаналітичної концепції. Особливу увагу приділено текстуальному аналізу: технічним засобам красномовства, зокрема, риторичним фігурам та прийомам. Авторка намагалась пояснити причину їх виникнення та функції у тексті промов.

The article is devoted to analyzing the public speeches of Lina Kostenko according to the method of psychoanalysis. A special attention is paid to the text analysis: technical resources of eloquence, such as rhetoric figures. The author tries to explain their main particularities and functions in Lina Kostenko's orations.

Текст – це завжди наповненість змістова і формальна у їх нерозривній єдності. Ораторський текст має в своїй основі закладену ще й емоційну доміанту (пафос), завдяки чому може особливим чином впливати на слухачів. Пафос закладається на мовному рівні і йде від самого автора. Відтак, промова служить способом представлення не лише власних думок та поглядів, але й самовираженням оратора. Адже від того, наскільки влучно дібраний, оригінально представлений і мовленнево оформлений текст виступу залежить його рецептивна здатність.

А.Есман, досліджуючи текст з погляду психоаналізу, вслід за П.Бруксом вважає, що необхідно розрізняти елементи системи “автор – текст – реципієнт”. Бо, на думку дослідника, можна провести “чітку аналогію між ролями аналітика і аналізанта, з однієї сторони, та читача і тексту, з іншої; так само, як комунікація пацієнта покликана впливати на аналітика, так і текст має впливати на читача” [11: 490]. А впливати текст може на читача (найбільше ж ораторський текст!) саме за допомогою мовних засобів,

влучного та гострого слова. Найпростіше це можна показати завдяки можливостям психоаналізу, зокрема, використовуючи для цього концепцію гострослів'я З.Фрейда.

Власне, сам психоаналіз як метод дослідження тексту постав відносно недавно і є одним із найбільш молодих методів, але, незважаючи на це, надзвичайно продуктивним. Психоаналіз виник наприкінці XIX століття із вчення З.Фрейда про несвідоме і за свою майже 111-літню історію так і не спромігся на більш чи менш чітке витворення універсальної методології подібних досліджень. Саме тому психоаналізом якщо і цікавились (С.Гаєвський, С.Балей, Я.Ярема, С.Павличко, Л.Плющ, Н.Зборовська), то насамперед з огляду на провокативність та епатажність отриманих результатів. Бачимо, існує певна мода на психоаналіз, однак, як слушно зауважує Н.Автономова, йдеться “швидше про моду на відомості..., аніж про моду на власне аналіз” [1: 23]. Окрім того, розгляду підлягав лише художній текст, а не публічні виступи.

Теорія гострослів'я Фрейда теж чомусь залишилась поза увагою науковців, несправедливо забута, на наш погляд. Таку прогалину дещо заповнено дослідженнями сучасних російських вчених, зокрема, Д.Ольшанського, І.Погодіна тощо. Але українська наукова думка явно потребує проставлення теоретичних акцентів.

Зважаючи на це, ставимо собі за *мету* показати, як можна використовувати психоаналітичний метод у дослідженні тексту промови оратора. Зокрема, розглянемо детальніше дискурс гострослів'я.

Матеріалом ми обрали ораторський текст Л.Костенко, оскільки він ще жодного разу не був предметом розгляду психоаналітичних розвідок. Психоаналітичний підхід не лише дозволяє відшукувати смислове значення найменших текстових одиниць, одночасно із виходом на особистість автора. Специфіка тут полягає в тому, що такі найменші одиниці тексту (включно до слова) – мікрообрази – передають особливе навантаження завдяки прихованій семантиці.

Однак варто зауважити, що текст та його мікрообразний рівень, про який будемо вести мову, – це не стільки продукт несвідомої діяльності оратора, скільки свідомий акт. Тобто, з одного боку, текст і його мікрообрази постають як можливість реалізації несвідомих проявів оратора. Але, з іншого боку, тут є своя закономірність: текст підлягає певному шліфуванню з боку раціо. Тобто тут на перший план виходить свідоме, яке контролює, фільтрує все, що потрапляє назовні і матеріалізується у вигляді образної системи (це робить цензура, за Фрейдом). На думку засновника психоаналізу, “цензура рідко проявляється ... відкрито” [10: 86]. Набагато частіше, як стверджує далі З.Фрейд, цензура підставляє “на місце того, що повинно бути, пом'якшене, наближене, натяк” [10: 86].

Відтак, свідоме (раціо) діє на образний план і всі несвідомі поруки автора розміщує у найменш помітних елементах, на які, як правило, мало звертається увага, а тому вони видаються неважливими, додатковими, побіжними. Насправді саме такі компоненти (мікрообрази) якраз і розкривають справді глибинний зміст тексту. В них, як ми вважаємо, криється основний зміст, а також приховані мотиви творчості кожного письменника. В ораторському тексті вони, мабуть, знаходяться найближче до поверхні, адже їх може чути і сприймати кожен. Саме ці елементи передусім і впливають на слухача.

Звідси випливає, що у публічному виступі все те, що означає класична теорія красномовства як елокутивність, має чи не найважливіше значення і, без сумніву, постає виключно через особистісний вимір психіки оратора. Адже саме останньому відведено роль “оживлення” тексту, надання йому особистого звучання завдяки власним емоціям та влучному гострому слову.

Цю психічну особливість майстрів слова, коли творення слів, висловів, речень приносить насолоду, З.Фрейд називав гострослів'ям, присвятивши цьому феноменові свою розвідку “Гострослів'я та його відношення до несвідомого” (1905). Він перший, хто спробував описати і поділити технічні прийоми гострослів'я, які “самі є джерелом задоволення” [9: 289], на групи. Зокрема, якщо брати до уваги фрейдівську класифікацію, техніка гострослів'я заснована на трьох принципах. На думку З.Фрейда, до них належать: “гра слів” [9: 289], “уніфікація, ...багаторазове використання, модифікація відомих мовних зворотів, натяк на цитату” [9: 291], “помилки мислення, ...нісенітниця, зображення за допомогою протилежного” [9: 294].

Перший принцип базується на “трі слів” [9: 289]. Цей прийом, на думку З.Фрейда, полягає у тому, що на перший план виходить співзвучність “замість значення слів” [9: 289]. Якщо спроектувати це на ораторське мистецтво і, зокрема, на промову і розглянути у формальній площині, то можна помітити досить цікаву річ: цей прийом у мовному оформленні відповідатиме таким риторичним фігурам, як анакласис, каламбур, паронимазія, омонімія тощо.

Вживання прийомів гри слів З.Фрейд зводив до задоволення автора від “економії психічної затрати” [9: 290]. Для своїх публічних виступів Л.Костенко часто використовує саме ці прийоми гострослів'я. Вони опираються на зовнішню (звукову) подібність слів, однак різняться семантично. І, як зазначає З.Фрейд, чим більш віддаленими є їх значення, “чим далі вони лежать один від одного, тим більше, відповідно, вдається економія мисленнєвого шляху завдяки технічному прийому гострослів'я” [9: 290].

Найяскравіше цю техніку представляє стилістичний прийом анакласис, що передбачає повторення одного й того ж слова, але у відмінному значеннєвому полі. Технічні прийоми гострослів'я у мові

виголошених доповідей Л.Костенко постають як відповідність до змістового фактора. Наведемо приклад із промови “Геній в умовах заблокованої культури”: “Є “Генералізація” як термін, що його увів Павлов “для означення обобщеного характеру условных рефлексов”. А генія нема. Видно, ті генералізовані рефлексивні...засмикали наших науковців...” [4: 2]. І далі в тексті: “При такій “генералізації” мислення даремно було б шукати чогось глибшого в цих виданнях” [4: 2].

Бачимо, що тут значеннєва зав’язка лежить у слові *генералізація*. Подаючи за словником визначення цього терміна, Л.Костенко осмислює його первинне значення по-новому, надаючи семантичного зближення різним його значеннєвим елементам. Натяк на те, що не слід чекати глибин мислення у виданнях радянських часів, коли все було заідеологізовано – аж до примітивізму (позаяк йдеться про примітивні рефлексивні чи, як не дивно, і до мілітаризму (спресування розгорнутого асоціативно-семантичного ряду: генералізація – генерал – війська – диктатура сили – диктатура думки). Тому, на нашу думку, слово *генералізація* у Л.Костенко проходить процес “згущення” (за Фрейдом), але без модифікацій зовнішньої структури.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що Л.Костенко приносять задоволення ті технічні прийоми, що використовують “перехід із одного кола уявлень в інший... шляхом вживання одного й того ж або схожого слова” [9: 290]. Це свідчить про потребу виявити і реалізувати внутрішні інтелектуально-творчі настанови. Саме гострослів’я виступає способом такої реалізації із одночасним отриманням задоволення від власних мисленнєвих процесів.

Так, у промовах Л.Костенко знаходимо стилістичні прийоми, в основі яких лежать омонімічні фігури (омонімія), оскільки гра із етимологічним значенням слова для неї видається досить цікавою і навіть внутрішньо необхідною. Наприклад, “замість вироблення концепції гуманітарної політики в її кардинальних аспектах, все зводиться до розмови про черговий гуманітарний вантаж або про екологічно чисті макарони” [5: 9].

Особливу увагу у своїх промовах Л.Костенко приділяє також паронімам, однак письменниця вважає, що значно дівіше їх просто розмежувати на рівні семантики, що і робить у виступі “Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала”. Ось як це виглядає в тексті: “... у країнах Європи, де є сильна традиція Гуманізму, чіткіше розмежовані ці поняття: гуманітарний і гуманістичний, людський і людяний” [5: 9]. Паронімія вже сама по собі є мисленнєвим процесом, ідентичним до визначеного Фрейдом явища “згущення з модифікацією” [9: 209], а відтак, очевидно, для Л.Костенко не представляє великого інтересу щодо власного інтелектуального обігрування. Своє мовлення авторка може хіба щедро прикрасити іронічними елементами, як, наприклад, у промові “Геній в умовах заблокованої культури”: “відчувається, що геній – це щось не наше, це якісь буржуазні витівки, це придумали філософи-ідеалісти, а ми матеріалісти, нам геніїв не треба, вони не зливаються з масами і не вкладаються в стереотип” [4: 2]. Або от із промови “Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф”: “... легше говорити про Звізду-Полин, яка впала на отруєні ріки, ніж врятувати одну малесеньку річку Коноплянку” [7: 456]. Є подібні стилістичні прийоми і в промові “Якщо самі ще не осмислили, то чого хочемо від світу?": “Наше літературознавство часом має рівень долітературного мислення. Люди часом надто швидкі на заперечення на всіх рівнях некомпетентності” [8: 56]. І таких прикладів у публічних виступах Л.Костенко можна віднайти безліч.

Значно більше технічних прийомів красномовства, якими послуговується і Л.Костенко, дає нам друга група способів гострослів’я. До неї З.Фрейд зараховував такі методи побудови мовлення, як “уніфікація, ...багаторазове використання, модифікація відомих мовних зворотів, натяк на цитату” [9: 291]. На рівні тексту промови це виявляється за допомогою ампліфікації, градації, різного роду запозичень, ремінісценсій, введенням в мову публічного виступу афоризмів чи їх перефразувань. До них теж активно звертається Л.Костенко, неодноразово вживаючи у мові своїх виступів, як радить класична риторика.

Однак якщо у промовах зазвичай використовують цитати та сентенції, не критикуючи і не обігруючи їх першопочаткового значення, то для Л.Костенко це своєрідна інтелектуальна “особливо витончена словесна гра, спрямована на захист від критики тих словесних і мисленнєвих зв’язків, які приносять задоволення” [3: 88]. Тут авторка дає волю своїм інтелектуальним настановам, імперативним за своєю суттю.

Саме тому у Л.Костенко відомі цитати видозмінюються до неможливості, розчиняються, обростають новими значеннями, як правило, іронічно-критичного, а то й саркастичного характеру, як-от: “а де ж тоді проходять “граници украинского языка”, якщо “граници русского” проходять в Україні навіть по коридорах влади?” [7: 465] або “так оглушили цей народ, що він скоро стане “великій глухой”. Він уже не чує життєво важливих проблем” [6: 18].

Л.Костенко вдається і до ампліфікацій, які теж не виходять за рамки іронічного підтексту: “Українська література – це література заборонених і загиблих, розстріляних і зацькованих, вигнаних і забутих, через десятиліття згаданих, через півстоліття надрукованих” [4: 7].

Саме завдяки нагромадженню однорідних мовних засобів, причому негативно забарвлених з погляду конотації, відбувається нагнітання і посилення негативу авторського ставлення до проблеми.

І хоч в таких мовних конструкціях задовольняється гра розуму, однак це нагнітання має внутрішній характер, позаяк болить письменницю те, що українська література – це лише “заборонені” й “зацьковані”, бо

й вона також до них, “зацькованих”, належить. Належить вона і до того суспільства, що про нього градаційно висловила у промові “Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф”: “ламентативним рефреном суспільного буття стало запитання, – “що ж ми за народ такий?”, заклики “встати з колін”, “вичавити з себе раба”..., безнастанна критика власного менталітету і панчшній зойк, що це вже *останній шанс*” [7: 457].

Тут найвищим, кульмінаційним моментом градації є усвідомлення, що це останній шанс, бо, як слушно говорить Л.Костенко, в нашій підсвідомості живуть оті риторичні питання чи й твердження про нашу неповноцінність. І треба чимшвидше їх позбутися, що і намагається зробити письменниця. А в текстах промов цю градацію зустрічаємо тому, що комплекс меншовартості є болючою проблемою для всіх українців.

Третя група представлена, за Фрейдом, через помилки мислення, нісенітниці, зображення за допомогою протилежних, а то й взагалі несумісних понять. У Л.Костенко такі прийоми бачимо, наприклад, в оксюморонних конструкціях на зразок “всесвітньо невідомий український геній” [4: 3], “ніби можна мі-ні-мі-зувати злочин, зроблений по максимуму” [6: 18] чи “саме те, що вціліло, має сьогодні неоціненну вартість” [6: 19].

Отже, аналізуючи промови Л.Костенко з погляду психоаналітичної концепції, можна однозначно говорити про їх внутрішньопсихічні витoki. Саме мовне оформлення публічних виступів з однієї сторони оперує технічними прийомами красномовства, а з іншої дозволяє віднайти психічні джерела ораторського гострослів’я на рівні мовних образів тексту.

Гострослів’я, як слушно зауважував засновник психоаналітичної концепції З.Фрейд, “залежить тільки від словесного вираження” [9: 195], а тому є особливо важливим для публічного виступу. Ораторське мистецтво передбачає переконання аудиторії саме завдяки організації формального плану і побудови мовлення оратора. Мовні образи здатні представити заховані від сторонніх внутрішні мисленеві процеси й наміри. Віднайти їх можна у художніх засобах, адже, як писав С.Гаєвський, “оскільки талановитий письменник, остільки глибоко заховані в художні знаки його наміри” [2: 262-263]. У Ліни Костенко це заховано на рівні використання мовних засобів гострослів’я, що постають перед нами у численних риторичних прийомах та фігурах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Автономова Н. Фрейд в Європе и в Росии: парадоксы «второго пришествия»// Вопросы психологии. – 2000. – № 10. – С.15-26.
2. Гаєвський С. Фрайдиизм у літературознавстві// История психоанализа в Украине/ Сост. Кутько И., Бондаренко Л., Петрюк П. – Харьков, 1996. – С. 269-279.
3. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство. – К., 2003. – 392 с.
4. Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури// Урок української. – 2000. – № 2. – С. 2-7.
5. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала// Урок української. – 2000. – № 2. – С. 9-15.
6. Костенко Л. Ми переживаємо кризу сприйняття// Урок української. – 2000. – № 2. – С. 18-19.
7. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф// Дві Русі. Україна Incognita/ За ред. Л.Івашиної. – К., 2005. – С. 455-467.
8. Костенко Л. “Якщо самі ще не осмислили, то чого хочемо від світу?”// Урок української. – 2000. – № 2. – С. 55-56.
9. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному// Фрейд З. “Я” и “Оно”. Труды разных лет. Кн. 2 – Тбилиси, 1991. – С.175-406.
10. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – М, 1989. – 456 с.
11. Эсман А. Что «прикладывается» в прикладном психоанализе?// Russian Imago. Исследования по психоанализу культуры. – СПб, 2002. – С.483-498.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Бідюк – викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Луцького інституту розвитку людини Університету “Україна”.

Наукові інтереси: психоаналіз, текстовий аналіз.

МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ФРАНКОМОВНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Юлія ГАВРИЛОВА (Київ, Україна)

У статті розглянуто структурні та структурно-сміслові трансформації прецедентних феноменів як різновиду мовної гри у франкомовному медіа-дискурсі. Виділено різновиди та механізми даних трансформацій, розроблено класифікацію даних трансформацій залежно від шляхів здійснення та виду ремінісценції, через яку відбувається актуалізація прецедентних феноменів. Виявлено тенденції трансформацій ПФ у франкомовному медіа-дискурсі.

The structural and semantico-structural transformations of precedented phenomena are investigated in this paper. The types and mechanisms of the given transformations are depicted; the classification of these transformations according to the ways of transformation and types of reminiscences that actualize the precedented phenomena is elaborated. The tendencies of transformations of precedented phenomena in French media-discourse are revealed.

Медіа-дискурс є основним механізмом побудови інформаційного простору сучасного суспільства, основним механізмом формування і змінення когнітивної картини світу (ККС) мовної особистості. Тобто,

поряд із функцією інформування, медіа-дискурс виконує функцію впливу, що, на нашу думку, є для нього пріоритетною. У медіа-дискурсі виконання даної функції забезпечується шляхом надання інформації експресивності. У сучасному франкомовному медіа-дискурсі існує тенденція до реалізації експресивності у мовній грі, різновидом якої є трансформації прецедентних феноменів (ПФ). **Предметом** даної статті є ПФ із структурними і структурно-смысловими трансформаціями як різновид мовної гри у франкомовному медіа-дискурсі. **Об'єктом** є різновиди, механізми та тенденції даних трансформацій у франкомовному медіа-дискурсі. **Актуальність** даного дослідження зумовлена його спрямованістю на вивчення змін ККС мовної особистості, рухливості цієї картини з огляду на лінгво-когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти мови як основного засобу формування думки. Конкретним механізмом впливу на картину світу виступають ПФ із структурними та структурно-семантичними трансформаціями, які ще не вивчалися на матеріалі франкомовного медіа-дискурсу. **Метою** статті є виділити різновиди, механізми та тенденції структурних та структурно-смыслових трансформацій ПФ у франкомовному медіа-дискурсі. Для цього необхідно виконати такі **завдання**: розробити класифікацію трансформацій ПФ як різновиду мовної гри; виділити механізми структурної та структурно-семантичної трансформацій ПФ, тенденції та особливості використання цих механізмів при структурних та структурно-семантичних трансформаціях ПФ у франкомовному медіа-дискурсі; виявити тенденції функціонування структурних та структурно-семантичних трансформацій ПФ у франкомовному медіа-дискурсі.

ПФ це такі розумово-мовленнєві утворення, в яких план вираження належить мовному рівню, а план змісту – концептуальному рівню свідомості. ПФ багаторазово оновлюються в процесі комунікації, не створюються заново, а відтворюються у свідомості мовної особистості, мають в даному конкретному мовному соціумі стійкий інваріантний зміст, пов'язаний з фіксованими одиницями, які актуалізують цей зміст, слугують моделлю породження і оцінки дій мовної особистості. У медіа-дискурсі ПФ виступають у ролі інтерпретуючих схем, які є однаковими і ціннісно-значущими для всіх членів мовного соціуму, тобто, як для адресанта, так і для всіх адресатів медіа-дискурсу [2]. Трансформації ПФ є видом актуалізації ПФ і різновидом мовної гри. Відповідно до виду ігрови, яка актуалізується при мовній грі, ми виділяємо три види трансформацій ПФ: за змістом – семантичні, за формою – структурні та за формою і змістом – структурно-семантичні трансформації.

За нашими підрахунками семантичні трансформації ПФ складають приблизно 10% всіх трансформацій. Вони пов'язані з такою ремінісценцією ПФ як цитатія. Ми розрізняємо три різновиди смыслових трансформацій: буквализація - відбувається під впливом контексту; корегування - структура фрейму ПФ корегується комунікативною ситуацією; буквализація-корегування – семантична трансформація, при якій використовується одночасно буквализація і корегування фрейму ПФ [1].

Структурні та структурно-семантичні складають 90% всіх трансформації ПФ і відбуваються шляхом:

- заміни одного чи декількох елементів у структурі ПФ;
- розширення структури ПФ шляхом введення до неї нових елементів;
- наслідування структури ПФ;
- усічення структури ПФ;
- синтезу двох чи більше вище перелічених способів.

Найбільш розповсюджений вид трансформації – **квасіцитація** (70% всіх структурних та структурно-смыслових трансформацій), вона представлена трьома різновидами трансформації: **субституція** (63%), **мультисубституція** (23%) і **субверсія**(14%).

Субституція – процес трансформації ПФ, який полягає у заміні одного з елементів ПФ – прецедему, на новий елемент – трансформант. При субституції нами виявлено тенденцію до встановлення між прецедемою та трансформантом ряду відношень. Це можуть бути відношення **паронімії**: *Flagrant du lit / délit* (Marianne 1-7/03/2004), *Orphelin de Mir / mère* (Ça m'intéresse 05/2001), *Autant en emporte le Pen/ le vent* (Marianne 06-12/05/2002); **омонімії**: *La rupture est devenue le règlement des contes / comptes qui finit bien*, (Marianne 22-28/03/2004); **дисемії**: *Des images à fleur de nez* (Ça m'intéresse 05/2001); **коріпонімії**: *L'habit ne fait pas le bonze* (Marianne 30-5/11/2000), *Il y a des troubles dans le royaume scandinave* (L'Express), *Chine: des bouteilles de bière/ cocktail Molotov* (Marianne 18-24/12/2000); **контекстуальної синонімії**: *Le retour du truand/ de l'enfant prodigue!* (Marianne 05-11/02/2001); **квасісинонімії**: *On ne donne / prête qu'aux riches* (Le Nouvel Observateur 15-21/1/2004; Marianne 6-12/11/2004); **скоріння**: *Chaussures de foot-belle/ football* (Marianne 1-7/09/2003); **метафори**: *Le modèle espagnol a du shit / plomb* dans l'aile (Marianne 21-27/01/2006), **деметафоризації**: *Chez Longo, l'appétit vient en roulant/ en mangeant* (Marianne 03-09/07/2000).

Мультисубституція – на відміну від субституції в процесі трансформації замінюються два чи більше елементи ПФ. Мультисубституція відбувається на основі матриці ПФ, яка є зовнішньою структурою: зв'язок елементів всередині цієї структури може визначитися, встановлюватися і змінюватися адресантом : *Et Saint Laurant créa Lulu...* (Le Point 19-26/12/2003), *Et Mel Gibson filma la passion* (Marianne 19-25/04/2004), *Et la guerre enfanta des chefs-d'oeuvre* (Marianne 19-25/11/2001), *Et Ioulia reprit les commendes...* (Courrier International 28/07/2006), *Et Hossegor prit la vague* (Le Nouvel Observateur 17-23/08/2006), *Et la danse sauva la musique* (Marianne 11-17/03/2002).

Субверсія – структурно-семантична трансформація, яка полягає в тому, що імітуючи ПФ, адресант його дискваліфікує. Субверсія може відбуватися шляхом субституції чи мультисубституції, коли між прецедемою і трансформантом встановлюються відношення **антонімії**: *Il est mort / né le divin enfant* (Le Point 21/03/2003), *Finalelement ils se quittèrent / se marièrent et eurent encore beaucoup d'enfants* (Marianne 22-28/03/2004); чи **контекстуальної антонімії**: *Si tu veux la paix, fais du commerce* (Courrier International 19-25/10/2006). Або за рахунок введення заперечення у структуру ПФ: *Les gouvernements se suivent et se ressemblent/ ne se ressemblent pas* (Marianne 08-14/07/2002); чи навпаки, змінення наявного у структурі ПФ заперечення на ствердження: *L'habit fait/ ne fait pas la diva* (Marianne 15-21/03/2004).

Імітація (10% структурних та структурно-семантичних трансформацій) як спосіб трансформації ПФ полягає у створенні висловлення чи мовної одиниці на основі матриці, за якою б вгадувався ПФ. У франкомовному медіа-дискурсі існує тенденція до імітації **прислів'я**: *Polygame tu seras, au paradis tu iras* (Marianne 02-08/07/2005), *Mieux vaut Hitler que le Front populaire* (Marianne 24-30/05/2004); **скоромовок**: *Les sécessions ne vont pas cesser, c'est sûr!* (Marianne 18-24/11/2006); **лічилок**: *Un, deux, trois : le mari s'en va. Quatre, cinq, six : il est indécis. Sept, huit, neuf : un amant tout neuf* (Marianne 22-28/03/2004); **шарад**: *Mon premier a voté pour le Patriot Act et contre le mariage gay... mon seconde s'appelle Frank Cagle... Mon tout est... une campagne de folie!* (Le Nouvel Observateur 7-13/07/2005); **конвенційних формул**: *Machine à perdre, à gagner* (Marianne 8-14/03/2004 ; L'Express 22/6/2006 ; L'Express 13/7/2006), *Un catalogue du prêt-à-écrire* (Marianne 24-30/09/2001), *Il était une fois la Gaule* (Le Nouvel Observateur 4-10/08/2005), *Un Chirac black-blanc-beur* (Le Nouvel Observateur 17-23/11/2005).

Алюзія (4% структурних та структурно-семантичних трансформацій) - різновид натяку, який є посиленням через відповідний знак на певний ПФ, текст чи ситуацію, що супроводжується прирощенням змісту тексту, в якому вона використовується. Завдяки алюзії адресант порівнює, зіставляє ситуацію, що описується, із ситуацією, закріпленою у культурній пам'яті представників мовного соціуму: *Mais on peut être victime sans être haineux, et gravir comme lui la butte Montmartre avec la croix de Lorraine sur le dos pour finir crucifié à côté du voleur en maudissant «J. C.»* (Marianne 19-25/02/2001).

Такий вид трансформації як **розширення або додавання** складає за нашими даними 6% структурних та структурно-семантичних трансформацій і базується на введенні у структуру ПФ нових елементів, які відносяться до однієї з прецедем ПФ. Виявлено таку тенденцію: 40% зазначених трансформацій відбувається шляхом додавання **іменника чи прецедентного імені**: *Le client roi est nu!* (Marianne 25-03/03/2006), *Depuis maintenant plus d'un mois, tous les Don Quichotte en herbe chargent le moulin «Loft Story»* (Marianne 11-17/06/2001); 35% - додаванням **прикметника**: *Idiotie et génie se touchent, se ressemblent comme deux goûtes d'eau bénite* (L'Express 22/6/2006), 15% - додаванням **прислівника**: *Un presque mille-pattes* (L'Express 15/6/2006); у 10% трансформацій у структуру ПФ вводиться **числівник**: *Du sublime au ridicule, il n'y a parfois qu'un pas de deux et Roger Corbiau n'a visiblement pas peur de faire l'aller-retour* (Marianne 18-24/12/2000).

Продовження (2% структурних та структурно-семантичних трансформацій ПФ) відбувається шляхом розширення структури ПФ за рахунок введення нових елементів. Від додавання відрізняється тим, що, по-перше, нововведення стосується не окремої прецедемі, як це було у випадку трансформації додавання, а всього ПФ, а по-друге, вразі продовження нові елементи або імітують структуру існуючого ПФ, або «підлаштовуються» під неї таким чином, щоб новоутворення сприймалося як цілісний ПФ. Продовження може йти у напрямку ПФ: *Œil pour œil, dent pour dent, caricature pour caricature* (Marianne 19-25/08/2006), а може його заперечувати: *Mais le fameux « IL se marièrent et eurent beaucoup d'enfants » a aujourd'hui du plomb dans l'aile. Pour moderniser la formule, il faudrait l'allonger : «... Puis ils divorcèrent, et la Belle se pacsa avec le Petit Poucet, ils eurent encore beaucoup d'enfants, tandis que le prince, fort épris de Barbe-Bleue ; l'épousa et ils eurent à leur tour beaucoup d'enfants, jusqu'aux jour où Barbe-Bleue enleva la Belle, lui fit d'autres enfants encore, qui vinrent s'ajouter à ceux du prince et du Père Noël, et chacun se retrouva pour le nouvel an dans le château enchanté, au point qu'il fallut acheter des lits es camps et de la vaisselle en plastique pour tout le monde. Même le Petit Poucet, le seul célibataire resté sur le carreau, ne savait plus où donner de la tête...»* (Marianne 17-23/07/2004).

До непродуктивних типів трансформації ми відносимо **гіперцитацію, депровербіалізацію та трансемію** – 2% і менше структурних та структурно-семантичних трансформацій ПФ.

Гіперцитація - це така трансформація ПФ, внаслідок якої один ПФ чи його частина приєднується до іншого ПФ або його частини, здійснюючи взаємний вплив, створюючи нове висловлення: *Que l'on sache, les organisateurs du Tour, les responsables de la Fédération française de cyclisme ou ceux de l'Union cycliste internationale se lavent les mains de ce jugement de Salomon* (Marianne 15-21/01/2001).

Депровербіалізація полягає у дискваліфікації ПФ, при чому на відміну від субверсії, при депровербіалізації адресант експліцитно заперечує повідомлення, яке несе ПФ і яке сприймається як аксіома всіма членами мовного соціуму: *Il ne s'agit plus de souffrir pour être belle, mais de se torturer pour acquérir une silhouette chimérique* (Le Nouvel Observateur 15-21/01/2004).

Трансемія базується на взаємодії між окремими елементами різних ПФ чи компонентом ПФ і компонентом-омонімом вільного словосполучення, на основі переходу від одного значення слова до іншого в межах невеликого відрізка мовлення – в межах одного чи сусідніх висловлень: *On ne sait qui en est l'auteur, mais la saillie a beaucoup de succès au PS: la différence entre Fabius et Jospin ? Le premier brandit sans arrêt son parapluie; le second non, parce qu'il l'a avalé!* (Marianne 12-18/11/2001).

Змішані трансформації складають 6% і основані на поєднанні трансформацій перелічених вище.

Таким чином, нами виділено сім видів структурних та структурно-семантичних трансформацій ПФ на основі таких ремінісценцій, через які реалізуються дані трансформації: квазіцитації (70% всіх структурних та структурно-сміслових трансформацій), імітація (10%), додавання (6%) складні, змішані трансформації (6%), алюзія (4%), продовження (2%), трансемія (2%). На нашу думку це пояснюється тим, що в результаті квазіцитації адресанту вдається зберегти структуру ПФ, що забезпечує легке впізнання ПФ і виступає гарантом істинності висловлення. Трансформації шляхом імітації ПФ також базуються на передачі структури ПФ, але на відміну від квазіцитації вимагають більш складної роботи, скільки є творчим процесом створення нового ПФ за усталеною схемою. Наслідком змішаних трансформацій можуть бути множинні інтерпретації, що є небажаним для медіа-дискурсу. Такі трансформації як алюзія та продовження базуються на руйнуванні структури ПФ, тобто можливість комунікативної невдачі внаслідок того, що адресат не сприйме висловлення як трансформований ПФ тут вища. Трансемія є складним творчим процесом, саме тому використання цього виду трансформації у медіа-дискурсі є хоч і ефективним, але малопродуктивним.

Перспективно цього дослідження може бути з'ясування природи ПФ феноменів, що підлягають тій чи іншій трансформації, тенденції до використання ПФ різних видів у трансформаціях; залежність прагматичного ефекту трансформованого ПФ від різновиду здійсненої трансформації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гаврилова Ю.В. Різновиди сміслових трансформацій прецедентних феноменів у франкомовному медіа-дискурсі// Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр./ Київ. нац. лінгв. ун-т. – 2007. – Випуск 18 – С.30-34.
2. Марчук Ю.В. Прецедентні феномени у національній концептосфері мовного соціуму// Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр./ Київ. нац. лінгв. ун-т. – 2006. – Випуск 17 – С.224-229.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гаврилова Юлія – аспірантка кафедри французької філології КНЛУ.

Наукові інтереси: когнітивна, комунікативна лінгвістика та стилістика французької мови.

ПРАГМАТИЧНА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ КОНТЕКСТУ У СПОНУКАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Світлана ГОЛОЩУК (Львів, Україна)

Аналізуються питання прагмалінгвістики з позицій сучасного дискурс-аналізу. Розглядаються умови прагматичного контексту для адекватного розуміння і лінгвопрагматичного аналізу спонукального дискурсу.

The article deals with the problem of pragmatics with reference to modern discourse analysis and the significance of the pragmatic context for the adequate interpretation of the directive discourse.

Розвиток сучасної лінгвістики визначається активним дослідженням антропологічного чинника у мовленні – вивчення мови у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю. Наголошуючи на значущості антропоцентричного підходу до аналізу мовленнєвих явищ, І.С.Шевченко зазначає: “антропоцентрична парадигма, що превалує вже кілька десятиліть у науках про мову й мовлення, пропонує різноманітні, але пов'язані підходи до їхнього вивчення, а саме: соціолінгвістичний, прагмалінгвістичний, психолінгвістичний. Цей перелік поповнився останнім часом когнітивним лінгвістичним напрямом досліджень” [6: 1].

У межах цієї парадигми розглядаються проблеми, що в той чи інший спосіб досліджують питання спонукального дискурсу (СД), однак аналіз прагматичних характеристик контексту спонукального дискурсу залишається ще недостатньо висвітленим. Відомим є той факт, що прагматичні фактори, наявні на різних рівнях мови, визначають вибір змісту та спосіб його вираження із урахуванням характеру мовленнєвої комунікації. Звернення до прагматики, котра вбирає у себе форму, контекстно-незалежне і контекстно залежне значення, має певну вагомість у тих випадках, коли мовцю і слухачу необхідно виявити та зрозуміти певні особливості мовленнєвої ситуації для адекватного трактування не лише значення/референції, а й прагматичних цілей/інтенцій. Отже, актуальним є аналіз прагматичних характеристик контексту спонукального дискурсу. Актуальність даного напрямку в лінгвістиці підтверджується рядом робіт, присвячених дослідженню типології дискурсу та кваліфікації прагматичних компонентів комунікації. Питання прагматики директивних мовленнєвих актів досліджувалось, зокрема, у працях вітчизняних та зарубіжних авторів (Л.Бережан, В.Куликової, П.Крючкової, Т.Нікульшиної,

Г.Почепцова, І.Сусова, Т.ван Дейка, Дж.Остіна, Дж.Серля), проте існує значна кількість проблем, котрі потребують подальших досліджень та уточнень.

Об'єктом дослідження даної статті є прагматичні прояви контексту в англomовному спонукальному дискурсі. Предмет дослідження полягає в обґрунтуванні можливості та необхідності номінування компонентів прагматичного контексту, розглядаючи при цьому спонукальний дискурс як один із підходів до здійснення системного опису прагматики дискурсу. Щоб дослідити прагматичні характеристики контексту СД, важливо виявити релевантні характеристики та сутність цього феномену.

Одним із джерел становлення сучасної прагматики є теорія мовленнєвих актів. На сучасному етапі розвитку ця теорія широкого застосовується для вивчення закономірностей інтерактивності комунікантів у певній прагматичній ситуації. Теорія мовленнєвих актів виникла в межах лінгвістичної філософії як філософська течія неопозитивізму і поширилася у Великобританії під впливом ідей Дж.Мура та Л.Вітгенштейна. Основоположником теорії мовленнєвих актів став англійський філософ і логік Дж. Остін, представник неопозитивізму. У праці "How to do things with words" (1962), створеній на основі його лекцій у Гарварді 1955 р., Дж.Остін виклав основні постулати теорії мовленнєвих актів, котрі були пов'язані з ідеями В.фон Гумбольта, Ш.Баллі, Е.Бенневіста та Л.Вітгенштейна. Вслід за В.Гумбольдом, Дж.Остін представив мову в аспекті її діяльності та телеологічності: мовлення є засобом здійснення мети мовця у діяльній ситуації мовленнєвого акту [4: 56]. Це твердження корелює із визначенням спонукального дискурсу, котрий розглядаємо як цілеспрямовано організовану стратегію у досягненні запланованої комунікативної мети, що включає вербальні й позалінгвальні компоненти комунікації і, як правило, супроводжується дотриманням принципу ввічливості та максимум комунікації.

Одним із основних понять теорії мовленнєвих актів є розуміння іллокутивності, запропоноване Дж.Остіном як "вираження комунікативної мети в процесі вимовлення певного висловлювання" (див.: [5: 412]). Дж.Остін вважав, що реалізація мовленнєвого акту знаходить вираження у вигляді конкретної дії – іллокутивного акту, який характеризується іллокутивною силою. Один із послідовників Дж.Остіна, Дж.Серль, вважав, що іллокутивна сила складається із семи компонентів: іллокутивна мета, спосіб досягнення іллокутивної мети, інтенсивність іллокутивної мети, умови пропозиційного змісту, попередні умови, умови щирості та їх інтенсивність. Ціль певного типу іллокутивного акту – це задум, внутрішньо наявний в акті даного типу. Дослідник виділяв лише 5 іллокутивних цілей: асертивна, комісивна, директивна, декларативна та експресивна. Для дослідження прагматики спонукального дискурсу інтерес становить директивна іллокутивна ціль та дієслова, в котрих наявна директивна іллокутивна сила – директиви [5: 254].

Іллокутивною метою директивів, за визначенням Дж.Серля, є "спроби мовця спонукати слухача реалізувати лінію дій, репрезентовану пропозиційним змістом" [5: 252]. До директивних лексем належать лише ті висловлювання, котрі спрямовані на зміну лінії поведінки слухача, для прикладу: *ask, request, beg, persuade/dissuade, convince order, command, demand, tell, direct, instruct, require, prescribe, advise, consult, recommend, suggest, forbid, prohibit, veto, refuse, decline, reject, rebuff, renounce*. Мовець досягає успіху в дослідженні з пропозицією та контекстом у тому випадку, коли в певному контексті за допомогою того чи іншого висловлювання він намагається спонукати слухача реалізувати в майбутньому лінію дій, репрезентовану пропозицією. Відтак, речення має директивну іллокутивну мету, і водночас з його функціонуванням відбувається і відповідний іллокутивний акт. Спонукування, як мовленнєвий вплив, при якому діяльність однієї людини вербально регулюється іншою, спрямоване на реалізацію цієї мети і досягнення запланованої дії.

У зв'язку із прагматичним розумінням спонукального дискурсу певного значення набуває аналіз прагматичного контексту, який, за визначенням Т.ван Дейка, становить теоретичну та когнітивну абстракцію різних фізико-біологічних та інших ситуацій [1: 20]. При прагматичному розумінні є можливим не лише відокремити характерні риси ситуації, але й використати певну схему для аналізу прагматичного контексту, оскільки він має чітку структуру, а з когнітивної точки зору ця структура є ієрархічно збудованою і визначається соціальною структурою. Будь-який мовленнєвий акт, зокрема і спонукальний, є однією із складових частин соціальної взаємодії, а тому його можна описати із врахуванням прагматичного контексту. Найбільш загальні характеристики соціальних умов, в яких здійснюється комунікація, визначають прийнятність спонукального мовленнєвого акту. Відповідна соціальна структура представлена у свідомості учасників взаємодії і необхідно її враховувати, досліджуючи прагматичний контекст спонукального дискурсу.

Ф.де Соссюр наголошував, що викладення мовних фактів одним і незмінним способом є неможливим. Аналіз мовних реалій повинен здійснюватися із різних позицій і, за твердженням вченого, їх розгляд повинен враховувати більшою мірою факти, ніж передбачення. Як зауважує Е.Селиванова, контекст – це результат взаємовпливу різного роду факторів, котрі обумовлюють інформацію про функції соціальної взаємодії і про саме включення комунікантів в цей контекст. Таке включення дозволяє, з одного боку, творити тексти, а з іншого – сприймати їх [4: 82]. З цього погляду, показовим є зіставлення позицій ініціатора спонукування та спонукуваного в інтерпретації спонукального дискурсу. Спонукуваний, аналізуючи

необхідність виконання певної дії, враховує фактор мовця, фактор повідомлення, фактор джерела, фактор каналу та обставин. На цьому етапі аналізу важливою є не лише соціальна структура, але й її інтерпретація чи уявлення про неї в учасників спонукального дискурсу.

Зауважимо, що соціальний контекст теж є віртуальною конструкцією по відношенню до реальних соціальних ситуацій. Поняття соціальний контекст можна трактувати у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні соціальний контекст трактується з урахуванням таких категорій як: 1) особисте (*family*); 2) громадське (*café, theatre, park*); 3) інституційне/формальне (*court, traffic, university*); 4) неформальне (*quarrel, declaration of love*). У вузькому розумінні соціальний контекст трактується як реальна соціальна ситуація. У свою чергу, у кожній з категорій соціального контексту можна виділити певну соціальну роль учасників, котру визначається як “функція, нормативно схвалений зразок поведінки, котрий очікується від кожного, хто займає дане положення” [2: 201]. Серед соціальних ролей виділяємо: статусні ролі (вік, стать, раса, національність); позиційні ролі (професія, титул, звання); ситуативні ролі (певні фіксовані стандарти поведінки і діяльності, безпосередньо не пов’язані з певними ролями).

Проілюструємо зазначені положення прикладом з твору А.Картер (A. Carter) „The Tiger’s Bride”. Головна героїня оповіді в силу складних обставин змушена виконати волю батька як підтвердження своєї любові та поваги до нього: *Do not think she had no will of her own; only she was possessed by a sense of obligation to an unusual degree and, besides, she would gladly have gone to the ends of the earth for her father, whom she loved dearly* [7: 46]. Ця ситуація належить до категорії особистого – сім’ї, із урахуванням наступних параметрів:

- статусна роль – дорослий/дитина, чоловік/жінка;
- позиційна роль – батько/донька;
- ситуативна роль - взаємовідносини батька та доньки.

Зазначені характеристики соціального контексту та характеристики їхніх учасників певним чином пов’язані між собою. Загалом, соціальний контекст структурований відповідно до цих чинників зображено у наступній таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Класифікація соціального контексту

Соціальний контекст	
Тип	Соціальна роль
Особистий	Статусна
Громадський	Позиційна
Формальний	Ситуативна
Неформальний	

Соціальний контекст описаний із врахуванням типу ситуації та соціальної ролі учасника визначає можливі дії учасників соціальної взаємодії у тих чи інших ситуаціях. Аналіз спонукального дискурсу на основі запропонованих концептів можливий лише із врахуванням знань про соціальну структуру. Знання соціальної структури передбачає врахування внутрішнього стану ініціатора спонування, звертаючи увагу на його: 1) знання, думки; 2) потреби, бажання, переваги; 3) відношення, установки; 4) почуття, емоції [1: 24]. Аналіз прагматики змісту як компоненту розуміння спонукального дискурсу в цілому включає також самоаналіз з боку спонукуваного. Для визначення результативності спонування, ініціатор спонування повинен мати чітке уявлення про характер своєї (попередньої) діяльності, а також усвідомлювати обсяг власних знань, бажань, відношень та емоцій.

На основі вищезгаданих рівнів та категорій проаналізуємо спонукальне висловлювання і охарактеризуємо прагматичний контекст, у якому це висловлювання є доцільним. Приклад взято із новели Ернеста Хемінгуей „Indian Camp”. Головний персонаж, Нік, разом із батьком-лікарем їдуть в індіанське поселення для того щоб одній із жінок зробити операцію, оскільки та не може народити дитину протягом декількох днів: *“I’ll put some peroxide on that, George”, the doctor said* [8: 250]. Це висловлювання характерно для ситуацій надання медичної допомоги. Його можна почути у численних медичних закладах як бажання допомогти потерпілому у формі ввічливого наказу. Без розуміння прагматичного контексту, це висловлювання не розкриває суті всієї ситуації, оскільки неформальна сфера соціального спілкування, у котрій реалізується це висловлювання, не є характерною для надання медичної допомоги, зокрема прийняття родів.

Прагматичний контекст передбачає опис місця події – індіанське поселення, шатро. Характеристику учасників можна провести із врахуванням: 1) статусної ролі – жінка/мужчина, європеєць/індіанка; 2) позиційної ролі – породілля > лікар-хірург; 3) ситуативної ролі – лікар є добрим фахівцем, щоб провести операцію => необхідне хірургічне втручання => лікар допомагає жінці => жінка підкоряється лікарю. Відповідно до ситуації можна встановити конвенції учасників: кожний лікар зобов’язаний надати допомогу потерпілому, кожний потерпілий повинен звернутися до лікаря, якщо його життя загрожує небезпека, важкі

роди є вагомою причиною для виклику лікаря, лікар зобов'язаний зробити все можливе, щоб врятувати життя людини.

Знання попередніх дій учасників мовленнєвої взаємодії є вагомим для розуміння прагматичного контексту спонукального дискурсу. Відповідна до описаної ситуації послідовність дій лікаря складалась з таких етапів: індіанці приїхали за лікарем => лікар поїхав у поселення => лікар оглянув жінку, зробив необхідні приготування до операції та => розпочав операцію. Відповідна до ситуації послідовність дій жінки-породіллі: жінка не може народити дитину => виникає необхідність виклику лікаря.

Проведений аналіз ситуації процесу прагматичного розуміння спонукального дискурсу довів, що учасникам мовленнєвої взаємодії необхідно звертати увагу на соціальний контекст у цілому, специфічний тип ситуації, контекст, властивості та відношення між соціальними позиціями, функціями та конкретними учасниками, а також конвенціональні принципи (правила, закони, принципи, норми, цінності), котрі визначають соціально можливі дії цих людей.

Описана схема прагматичного контексту використовується учасниками комунікації для визначення характеру мовленнєвого акту і його релевантності в цій ситуації. Таким чином, виявлення та опис компонентів прагматичного контексту спонукального дискурсу має вагоме значення для успішного здійснення запланованої дії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ван Дейк Т.А. Язык Познание Коммуникация. – М., 1989. – 312 с.
2. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект: Монография. – Харьков: Экограф, 2005. – 300 с.
3. Почепцов Г.Г. Основы прагматического описания предложения – К., 1986. – 102с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистического текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, 2004. – 336 с.
5. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Теория речевых актов. – М., 1986. – 465 с.
6. Шевченко І.С. Прагматичні прояви Я-концепції мовця у дискурсі // ВХНУ ім. В. Н. Каразіна №537. – С. 11-16.
7. Carter A. The Bloody Chamber and Other Stories. – Vitage, 1995. – 137 p.
8. Hemingway E. Indian Camp // Американская новелла XX века: Сборник. – М., 1989. –С. 244-254.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Голошук – викладач кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.
Наукові інтереси: дослідження англійської мови з позицій дискурсного аналізу.

ГЕНЕЗА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ТЕРМІНУ «ДИСКУРС»

Іванна ДЕМИДЯК (Львів, Україна)

Стаття присвячена актуальним проблемам визначення терміну “дискурс” з лінгвістичної точки зору. Автор з'ясовує, що мають на увазі науковці, вживаючи цей термін.

This article is dedicated to the urgent problem of definition of the term “discourse” from linguistic point of view. The author clears up what linguists mean while using this term.

У другій половині ХХ століття лінгвісти звертають свою увагу на синтаксичну одиницю більшу за речення. Пошук особливої одиниці тексту привів до пошуку терміну, який би визначав її. Одним із запропонованих термінів був «дискурс».

Хоча проблема дискурсу віддавна широко висвітлюється як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами, науковці і досі не можуть зійтися щодо єдиного визначення терміну. Метою нашої статті є аналіз поняття дискурс, конкретизація змісту самого терміну, який часто використовується в різних галузях науки.

Ще досі точаться суперечки щодо точного визначення, що таке дискурс. Поняття «дискурс» (від латинського *diskursus*) не є чітким, так само як поняття мови, суспільства, ідеології, тощо. Ми знаємо, що найбільш нечіткі поняття, яким важко дати чіткі визначення, стають найбільш популярними. „Дискурс” – одне з них. Це поняття зустрічається в найрізноманітніших галузях науки. В різних дисциплінах підходять з різних сторін до цього терміну. Найбільш загальним визначенням є наступне: дискурс – це мова, процес мовної діяльності, спосіб говоріння.

Звичайно можна використати словник для визначення терміну. Онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» подає наступне трактування: Дискурс (франц. *discours* – промова, виступ) – у широкому смислі слова є складною єдністю мовної практики і екстралінгвістичних факторів (значима поведінка, котра маніфестується в доступних почуттєвому сприйняттю формах), необхідних для розуміння тексту, тобто таких, які дають уявлення про учасників комунікації, їхні установки і цілі, умови вираження і сприйняття повідомлення [12:1].

Можна зустріти і неординарні тлумачення цього поняття. Великий тлумачний словник сучасної української мови стверджує: Дискурс - це розмова, словесна «розправа» [4:235].

Одними з перших вжили термін дискурс в характерному для сучасного мовознавства значенні американський лінгвіст З.Харріс та французький лінгвіст Е. Бенвеніст. Перший охарактеризував його як зв'язне мовлення, в надрукованій у 1952 році статті «Аналіз дискурсу», присвяченій аналізу мови реклами. Другий вживає цей термін замість Соссюрівського терміну «мова» (“parole”).

У зв'язку з поширенням використання терміну «дискурс» різні науковці надавали нових відтінків його трактуванню. Так як ми розглядаємо проблему дискурсу з лінгвістичної точки зору, ми можемо використати визначення провідних вчених, котрі займалися проблемою дискурсу. Зокрема, Т.А.ван Дейк стверджує, що дискурс – це “комунікативна подія, ... складне комунікативне явище, яке включає в себе соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (та їх характеристики – загальнодоступні значення, знання мови, знання світу), так і про процеси виробництва та сприйняття повідомлень” [6:121-122]. Через дискурс, Т.А.ван Дейк стверджує, ми можемо отримати уявлення про людей, предмети, які їх оточують, відношення між ними, події та вчинки, певні моменти життя [ibid: 68].

Так як і Т.А.ван Дейк, лінгвісти Дж.Браун та Дж.Юл звертали увагу на динамічний характер дискурсу як процесу конструювання тим, хто говорить чи пише, та процесів інтерпретації слухачем чи читачем. Вони розглядали дискурс як текст, сформований співрозмовником для слухача.

Н.Д.Арутюнова визначає дискурс як “зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами; це – текст, що розглядається через призму подій; мовлення, що розглядається як цілеспрямоване соціальне явище, дія, як компонент, що приймає участь у взаємодії між людьми і механізмами їхньої свідомості. Дискурс – це мовлення, занурене у життя” [2:357].

Розглядаючи проблему дискурсу, ми не можемо оминати роботу М.Фуко, яка мала величезний вплив на подальшу інтерпретацію теорії дискурсу. Він подав наступне трактування: «Ми будемо називати дискурсом групу тверджень, оскільки вони відносяться до однієї дискурсної формації. (...Дискурс) будується на основі обмеженої кількості тверджень, по відношенню до яких можуть бути визначені умови їхнього існування. В цьому значенні дискурс – не ідеальна, позачасова форма (...) – це фрагмент історії (...), який накладає свої власні обмеження, який пропонує ділення та трансформації, специфічні способи вираження своєї приналежності до певного часу» [11:117].

Деякі з дослідників подають кілька значень поняття дискурс, як наприклад П.Серіо (який належить до французької школи аналізу дискурсу), що запропонував 8 значень:

1. „Мова” в сосюрівському значенні – конкретне висловлювання;
2. Вплив висловлювання на одержувача та його внесок у „висловлювальну” ситуацію;
3. Одиниця, що за розмірами більша, ніж фраза;
4. Бесіда, як основний тип висловлювання;
5. Вживання одиниць мови, їх мовна актуальність;
6. Теоретичний конструкт, призначений для дослідження умов створення тексту;
7. Мова з позиції того, хто говорить на протигагу оповіданню, яке не враховує такої позиції (по Е. Бенвеністу);

8. Визначення системи обмежень, які накладаються на необмежене число висловлювань в межах конкретної соціальної чи ідеологічної позиції (наприклад: „феміністичний дискурс”, „адміністративний дискурс”) [8:26].

Натомість, Феркло розглядає поняття дискурсу в трьох різних значеннях:

1. ...дискурс відноситься до використання мови, тобто стосується соціальної практики...
2. різновид мови використовуваної в межах певної галузі...
3. спосіб мовлення, який надає значення життєвому досвіду, який базується на певній точці зору”

[10:138]

Підсумовуючи різні трактування терміну «дискурс», не можна не погодитися з тим, що «дискурс – є центральним моментом «життя (людини – від автора) в мові», того, що Б.М.Гаспаров називає «мовним існуванням» і «являє собою частку безперервного потоку людського досвіду»[5].

Дискурс існує в найрізноманітніших сферах: в процесі спілкування, наукових дослідженнях, в політичних баталіях, художніх творах. Дискурс існує незалежно від нашого усвідомлення його існування та дії. Він передається з покоління в покоління як в письмовій, так і в усній формі. Він є частиною певної нації, її культури, національної спадщини. Будь-яка людина незалежно від рівня освіти може розуміти та використовувати дискурси різної складності. В більшості випадків певні користувачі дискурсів вживають той чи інший дискурс інтуїтивно, не задумуючись над його структурою. Адаже мова політики, науки, медицини, філософії, права – це структурна складова загальнолюдської мови.

Якщо взяти до уваги те, що дискурс – це певний набір правил висловлювання групи людей, об'єднаних спільними інтересами, які використовують терміни, характерні лише для них, ми можемо стверджувати, що компоненти дискурсу досліджуються давно і є цілком розкритими, зрозумілими для лінгвістики.

Дослідження конкретного дискурсу не є цілком новим, хіба що сам дискурс є новим (наприклад поява в Україні дискурсу помаранчевої революції). Але жоден дискурс не є сталим, він зазнає змін у процесі

розвитку суспільства. З'являються нові терміни із розвитком наук. Ці терміни виникають через появу нових явищ в суспільстві, культурі. Кожен дискурс зазнає змін також через те, що він не може бути відокремленим, не може створюватись вакуумно, не пересікаючись з іншими дискурсами. Людина певної професії не може виокремитись лише „своєю” термінологією чи жити лише своєю професією, не пересікаючись з іншими аспектами життя. Адже існують не лише наукові дискурси. „Дискурс – це форма соціальної поведінки, яка служить для репрезентації соціального світу”[9:20]. В щоденному житті ми зіштовхуємось із „дискурсом споживача”, „дискурсом благополуччя” (який виділяють в Британській службі охорони здоров'я) [9:116]. Тому в кожній людині пересікаються різні дискурси. На роботі використовується медичний – лікарем, політичний – політиком, юридичний – юристом. Вдома ми користуємося побутовим дискурсом. Відкриваючи газету, ми натрапляємо на публіцистичний дискурс. Жоден дискурс не є замкнутим, він постійно змінюється завдяки зв'язку з іншими дискурсами.

Дискурс – це не лише текст, його слід розглядати крізь загальну картину мовлення. Звичайно, будь-які дослідження зручніше проводити на письмових творах, оскільки саме письмо найкраще фіксує різні елементи дискурсу. Але все ж таки не слід забувати, що не весь смисл можна передати вербально, тобто передати експліцитно. Великий обсяг інформації не має окремих лексико-граматичних засобів вираження. Тобто така інформація виражена експліцитно. Кожне висловлення несе в собі прихований, себто імпліцитний смисл, який своєю чергою залежить від уявлення мовця про конкретні предмети чи явища. Імпліцитність впливає на взаємопорозуміння співрозмовників. Якщо вони розмовляють в межах одного дискурсу, розмовляють „однією мовою” (не в значенні українською, англійською чи французькою, а в значенні вживання понять, характерних для певної групи людей) вони розуміють одне одного не лише на експліцитному рівні, але й на імпліцитному. Дискурс скорочує полісемічне значення слів до фіксованого значення [9:52].

Нерідко, різні галузі використовують ті ж самі слова, але значення слів змінюється в залежності від типу дискурсу (та тих, хто ними користується). Слова та фрази створюють певні картини у підсвідомості мовця. Знання певної мови означає створення в підсвідомості співрозмовників однакових картин. Фраза „голлівудське весілля” може створити різні картини в уяві співрозмовників. Розуміння цієї фрази вже не залежатиме лише від знання мови. Ця фраза несе певний зміст, якщо співрозмовник розуміє, що її використано не в значенні місця проведення весільної церемонії, а що цей вислів взятий з голлівудського дискурсу. Таким чином, недостатньо знати лише мову, – необхідне розуміння впливу різноманітних дискурсів на значення того чи іншого виразу.

Як із усього сказаного видно, визначення терміну дискурс не є однозначним і різні дослідники вкладають різний зміст у це поняття. Підсумовуючи усі трактування, можна стверджувати, що дослідження дискурсу несе в собі дослідження мови загалом, не акцентуючи уваги на певному аспекті мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. Лит. и яз. – 1981. – №4. – 356-367с.
2. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: Учебник для вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 463с.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1989. – 416с.
4. Всеукраїнський тлумачний словник. – ВТС СУМ / Голов. ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
5. Гаспаров М.Л. Язык, познание, образ: Лингвистика языкового существования. – М., 1996. – 456с.
6. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989. – 331с.
7. Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000 (а). – С. 5 – 20.
8. Серю П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М.: Прогресс, 1999. – С. 12 - 53.
9. Филлипс Л.Дж., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод. – Х.:Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. – 334с.
10. Fairclough N. Critical Discourse Analysis. London. Longman, 1995. – 357p.
11. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. London: Routledge, 1972. – 426p.
12. http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page <http://en.wikipedia.org/w/index.php/http://search.live.com/results>. – Дискурс.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іванна Демидяк – аспірант кафедри англійської філології Львівського Національного університету ім. І.Франка.
Наукові інтереси: інтердискурсивність сучасної англійської мови.

КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ (на матеріалі німецької мови)

Христина ДЯКІВ (Львів, Україна)

У статті розглянуто застереження як комплексний мовленнєвий жанр, проаналізовано аспекти комунікативної організації застереження на матеріалі німецької мови (комунікативна мета, модель адресанта й адресата тощо). Також розглянуто засоби реалізації застереження.

The article deals with the complex speech genre "warning". Various aspects of the communicative organization of "warning" are analyzed in the material of the German language, namely the communicative aim, the concepts of the addresser and the addressee, etc. The results of the investigation of means of expressing the speech genre of warning are also presented in the article.

Дослідження у сфері лінгвістичної генології – достатньо новий напрям у лінгвістиці, який вивчає мовленнєві жанри (за теорією М.Бахтіна [2]), їх природу, типи, структуру, з'ясовує особливості розвитку цих одиниць, їх взаємозв'язків у дискурсі, специфіку в різних мовах [3: 9]. У мовленнєвих жанрах мовець реалізовує свої комунікативні інтенції за допомогою вербальних, невербальних та паралінгвальних засобів. При тому він орієнтується на особу адресата і враховує специфіку його поведінки, можливу реакцію, опирається на попередні події, на досвід спілкування з цією особою, на певні обставини комунікації. На даний період у генології опрацьована вже значна кількість мовленнєвих жанрів, а саме в русистиці (освідчення в коханні – Н. Галлямова [8], Г. Огаркова [11], залищання – В. Дементьєв [9], А. Белова, І. Дьяконов [5], погроза – Т. Багдасарян [1], Є. Верещагін [7], комплексні мовленнєві жанри – М. Федосюк [13]).

Проте *Ermahnung* / застереження як мовленнєвий жанр на матеріалі німецької та української мов взагалі ще неопрацьоване. Зрештою, як і немає однозначного еквівалента до німецького *Ermahnung* в українській мові, що ілюструє Великий німецько-український словник [21]: **Ermahnung** – 1. заклик до чогось; застереження; настанова; 2. (спорт.) зауваження. У Словнику синонімів української мови слово заклик синонімічне до *прохання, вимоги*; застереження – до *попередження*; настанова – до *напуття, напучення, напучування, навчання, наука*; директиви; зауваження – до *коментаря* [12: 125]. *Ermahnen* в українському перекладі зустрічається як *закликати, давати настанови, настановляти, повчати* [21: 216], *умовляти, застерігати, нагадувати* [10: 117]. У свою чергу ці дієслова також мають синоніми, які підкреслюють комплексний характер застереження: *умовляти – переконувати, застерігати – попереджати, настановляти – напучувати, навчати, наказувати, повчати, учити, указувати, напоумляти, урозумляти* [12]. Це створює труднощі і при перекладі, і при розумінні даного терміна. Власне, сама назва „застереження” досить умовна.

Фройденберг-Фіндайзен і Гінделянг [20; 73] відносять застереження разом із попередженням, проханням і порадою до лексико-семантичного поля *вимоги*. Дефініція зі словника Кампе підтверджує цю градацію цілковито радикальних, навіть протилежних відтінків застереження: *Ermahnen – durch Gründe zur Ausübung einer Pflicht zu bewegen suchen, ein Mittelwort zwischen bitten und befehlen. Einen zum Guten, zur Tugend ermahnen. Alles Ermahnen hilft bei ihm nichts* [23]. У Словнику синонімів німецької мови подано багато тотожних понять до застереження / *Ermahnung*, тому воно й інтерпретується багатозначно (наприклад: *Anmahnung, Appell, Mahnung, Ordnungsruf*; (розм.): *Mahnruf, Mahnwort*; (літ.): *Paränese*; (розм.): *Predigt*; (часто жарт.): *Privatissimum*; (негат.): *Litanei*; (часто негат.): *Moralpredigt*; (застар.): *Kohortation*; (літературозн.): *Protreptik*; (юрид.): *Abmahnung*; (юрид. застар.): *Monitorium*) [15; 342].

Через те що у лінгвістичній генології ще немає цілковито усталеної термінології і застереження як мовленнєвий жанр взагалі ще недосліджений, ми розробили робочу дефініцію цього мовленнєвого жанру на основі глумачних словників:

Застереження як акт мовної комунікації розглядається як вербальна застережна поведінка, за якої адресант формулює невідкладні вимоги на адресу адресата з метою позитивного впливу на його поведінку або спонукання до позитивних на думку адресанта дій, причому адресант показує у такій спосіб своє ставлення до адресата.

Вважаємо доцільним встановити специфіку комплексного мовленнєвого жанру застереження, його структурної і композиційної організації, особливості засобів його реалізації, що і є метою даного дослідження. На даний час цілісна модель практичного аналізу мовленнєвих жанрів різних дискурсів не повністю опрацьована. Та прикладом такої моделі у сучасних дослідженнях може бути паспорт (анкета) мовленнєвого жанру Т.Шмельової [14: 88-98]. Його варто доповнити ще такими поняттями, як „комунікативний смисл“ і „жанрова тональність“, які запропонували Ф.Бацевич і Т.Багдасарян [4; 1]. Тому аналізуємо комунікативну ситуацію застереження, враховуючи 9 аспектів комунікативної організації мовленнєвих жанрів:

1. Комунікативна мета адресанта:

Комунікативна мета є основною ознакою створення жанру і типології мовленнєвих жанрів. Комунікативна мета адресанта у комплексному мовленнєвому жанрі *застереження* означає спонукати адресата до дії, закликати його до відповідної, адекватної поведінки.

Мовець хоче, щоб адресат негайно виконав якусь позитивну дію. Він скеровує свою вимогу до читача / слухача і хоче у такий спосіб „приспосувати світ до свого слова”, змінити його на свою манеру.

2. Загальний комунікативний смисл:

Адресант позитивно впливає на адресата. Зміст цього впливу можна сформулювати таким чином:

„Я можу / повинен втрутитися і спробувати змінити дану поведінку адресата на позитивну”.

На основі моделі аналітичного формулювання семантичних примітивів фрейм *застереження* можна відтворити так [6]:

- Я вважаю, що Х поводиться ненормально / неадекватно / неправильно.
- Я хочу, щоб поведінка Х змінилася.
- Для цього я говорю, що він повинен зараз змінити свою поведінку:
- Він не повинен робити те, що він робить;
- Він повинен робити те, що він робить, інакше.

3. Модель адресанта :

Коли адресант застерігає адресата, він розглядає його поведінку як таку, яка не відповідає загальним суспільним нормам, отже не є адекватною. Тому адресант відчуває необхідність втрутитися і певним способом виправити поведінку адресата. При цьому мовець вважає, що саме він і не хтось інший може/зобов'язаний/мусить змінити поведінку адресата. Отже, адресант особисто зацікавлений у зміні поведінки адресата.

На основі моделі адресанта Т.Шмельова наступним чином диференціює імперативні жанри [14: 88-98] (до них належить і застереження), які вона називає „найчутливішими”; при *наказі* адресант має певну владу, при *проханні* він зацікавлений у реалізації даної дії, при *повчанні*, а також при *застереженні* найважливішу роль відіграє вік адресанта і його переваги над адресатом залежно від ситуації. При реалізації мовленнєвого жанру *застереження* адресант виступає переважно у комунікативній позиції **Батька**, що ілюструє наступний приклад:

Verteidiger Lieber Freund, bevor wir zurückkehren und das Hähnchen in Angriff nehmen, lassen Sie mich ein ernstes Wort an Sie richten, das Sie beherzigen sollten. Sie sind mir sympathisch, junger Mann, ich fühle zärtlich für Sie, *ich will wie ein Vater zu Ihnen reden*: wir sind im schönsten Zuge, unsern Prozeß in Bausch und Bogen zu verlieren [18: 26].

Рідше адресант зустрічається при реалізації мовленнєвого жанру *застереження* у комунікативній позиції **Дорослого**, яка орієнтована на норми логіки, загальнолюдські і суспільні норми, на розум:

„Herr Archilochos“, sagte der Oberbuchhalter ernst und strich sich über seinen gepflegten Bart, „lassen Sie uns ehrlich miteinander reden. *Von Mann zu Mann, von Freund zu Freund*. Hand aufs Herz: dies ist ein historischer Tag, ein Tag der Aussprache, der Klärung. Es ist mir ein Herzensbedürfnis, Ihnen ehrenwörtlich zu versichern, daß die Tatsache, daß ich Sie zum Vizedirektor vorgeschlagen habe, und die Tatsache, daß unser verehrter Petit-Paysan, Hut ab vor ihm, Sie zu sprechen wünscht, nicht das geringste miteinander zu tun haben. Im Gegenteil. Eben hatte ich den förmlichen Antrag Ihrer Beförderung diktiert, als Direktor Zeus mich rufen ließ“ [16: 43-44].

У даному фрагменті мовець звертається до співрозмовника як рівноправний з ним, говорить як „мужчина з мужчиною, товариш з товаришем”, що підкреслює їхні партнерські стосунки.

Коротко ми подаємо головні ознаки адресанта жанру *застереження*: Він здебільшого товаришує з адресатом, обов'язково старший за нього, авторитетний, переважно керівник / шеф, має певну владу і зацікавлений у продовженні інтеракції.

4. Модель адресата.

Адресат перебуває у стані, який адресант позначає як негативний. На думку мовця адресат потребує корекції, втручання у його поведінку. На нього повинні / зобов'язані вплинути, і його реакція на застереження повинна бути негайною, як, наприклад, на попередження, погрозу, наказ, вимогу. Адресат сприймає дуже особисто, чи є намір адресанта позитивним, негативним або невираженим. Адресат з'являється в імперативних жанрах як виконавець, який або змушений виступати у цій ролі (наказ, застереження), або зацікавлений у цьому особисто (порада).

На основі транзакційного аналізу Е.Берна адресат жанру *застереження* знаходиться у комунікативній позиції **Дитини** (він заперечує адресантові, вперто не погоджується з його судженнями, застереженнями):

Verteidiger Es ist am besten, Sie vertrauen mir Ihr Verbrechen gleich an, so kann ich garantieren, dass wir beim Gericht auch durchkommen. Darum, heraus mit dem Geständnis, alter Knabe!

Traps Ich habe aber gar nichts zu gestehen [18: 26].

Рідше адресант з'являється у позиції **Дорослого**, тобто розмовляє з адресатом на рівних, вдячний вдячний йому за турботу, сприймає застереження позитивно:

„Sie sollten heiraten, Monsieur Arnolph“, hatte sie gesagt. „Das ist doch kein Leben in ihrer Mansarde, und immer unter Radsportfreunden zu sitzen, geht doch auch nicht für einen Menschen mit höheren Interessen. Eine Frau sollten Sie haben, die für Sie sorgt.“

„Sie sorgen für mich, Madame Bieler“ [16: 15].

5. Диктунний зміст.

Диктумний зміст (подійний зміст) означає структуру мовленнєвого жанру як комунікативної події, яка має наступну композиційну будову: початок - продовження - закінчення.

Мовленнєвий жанр *застереження* структурований таким чином:

1. *Звертання*.

2. *Негативна критика* щодо адресата, *констатація* його помилкової поведінки, осуд.

3. *Вимога* змінити його поведінку.

4. *Рекомендації*, як адресат може змінити свою поведінку.

5. *Аргументація* зміни поведінки: необхідність зміни ситуації.

Проте всі складові застереження не є обов'язковими, особливо в усній комунікації. Внаслідок цього застереження стане коротшим, як-от:

Einstein eindringlich Sie sind verrückt. Hören Sie, Sie sind verrückt (2).

NEWTON Sie sind übergeschnappt! Vollkommen! (2) Begreifen Sie doch endlich! (3) *Leise* Wir alle sind übergeschnappt [19: 82].

MÖBIUS eindringlich Fräulein Doktor Mathilde von Zahnd (1): Sie sind krank. (2) Salomo ist nicht wirklich. Er ist mir nie erschienen. (5) ... Nehmen Sie Vernunft an. (3) Sehen Sie ein, daß Sie verrückt sind (2) [19: 83].

Обов'язковим компонентом у структурі застереження є третій – вимога змінити поведінку адресата на краще (3). Але дуже часто присутня також негативна критика, констатація помилкової поведінки, якщо йдеться про імпліцитні засоби реалізації застереження (2).

6. Чинник комунікативного минулого.

Застереження належить до *ініціативних* мовленнєвих жанрів, оскільки адресант прагне поліпшити поведінку адресата. Умовами реалізації мовленнєвого жанру *застереження*, що базуються на минулому, є:

1. Сприйнята адресантом поведінка адресата була у минулому кращою або такою, як зараз:

Traps Ich habe aber gar nichts zu gestehen.

Verteidiger Junge, Junge! *Was heißt das wieder!* Gestehen muss man, ob man will oder nicht, und zu gestehen hat man immer was, das dürfte Ihnen doch langsam dämmern! [18: 29].

2. На думку адресанта адресат повівся неадекватно або необдуманно:

MÖBIUS Kommen Sie, Monika. *Er führt sie zu einem Sessel, setzt sich ihr gegenüber, ergreift ihre Hände.* Hören Sie zu. Ich habe einen schweren Fehler begangen. Ich habe mein Geheimnis verraten, ich habe Salomos Erscheinung nicht verschwiegen. Dafür läßt er mich büßen. Lebenslänglich. In Ordnung. Aber Sie sollen nicht auch noch dafür bestraft werden. *In den Augen der Welt lieben Sie einen Geisteskranken. Sie laden nur Unglück auf sich.* Verlassen Sie die Anstalt, vergessen Sie mich. So ist es am besten für uns beide [19: 49].

3. Адресант втручається з власної ініціативи, не зважаючи на позицію адресата.

SCHWESTER MONIKA Sie sind nicht verrückt.

MÖBIUS *Es wäre vernünftiger, Sie hielten mich dafür. Fliehen Sie! Machen Sie sich aus dem Staub! Hauen Sie ab! Sonst muß ich Sie auch noch wie einen Hund behandeln.*

SCHWESTER MONIKA Behandeln Sie mich lieber wie eine Geliebte [19: 49].

4. Попередня поведінка адресата може інтерпретуватися адресантом по-різному. Тому в комплексі жанру *застереження* з'являються також так звані "*контрзастереження*". Хоча вони функціонують як заохочення до помилкової поведінки, проте вони мають у цій комунікативній ситуації ефект досягнення мети від протилежного:

„Gut, Traps“, sagte er, „hören wir uns die Anklagerede an. *Sie werden staunen, was Sie mit Ihren unvorsichtigen Antworten, mit Ihrer falschen Taktik angerichtet haben. War es vorher schlimm, so ist es nun katastrophal.* Doch Courage, ich werde Ihnen schon aus der Patsche helfen, verlieren Sie nur nicht den Kopf dabei, wird Sie Nerven kosten, da heil durchzukommen“ [17: 69].

7. Чинник комунікативного майбутнього.

Комунікативне майбутнє показує розвиток і продовження події, яка реалізується у появі інших мовленнєвих жанрів. З погляду адресанта після застереження повинна йти негайна реакція адресата. Проте, у деяких випадках мовна реакція адресата не передбачається. З проаналізованих нами прикладів ми виокремили такі потенційні реакції адресата:

I. *При позитивному сприйнятті застереження:*

1. Подяка за допомогу у зміні помилкової поведінки.

2. Вибачення за помилкову поведінку.

3. Виправдання.

4. Обіцянка стати кращим.

5. Заспокоєння і запевнення адресанта, що він (адресат) все робить правильно.

6. Мовчання як знак згоди і як відчуття вини.

II. *При негативному сприйнятті застереження:*

1. Заперечення, незгода, сумнів, що застереження адресанта суттєві і вагомі.

2. Незадоволення при втручанні в життя адресата, докори.

3. Нерозуміння, несприйняття застереження, перепитування (при цьому застереження є неочікуваним для адресата, шокуєчим).

4. Підтакування з насмішкою, псевдозгода із адресантом.

5. Мовчання як повне ігнорування застереження адресанта.

8. Жанрова тональність.

Жанрова тональність організовує наше мовлення на емоційному та смисловому рівні. Ми підсилюємо її свідомо, якщо хочемо щось підкреслити (інтенціональна, свідомо жанрова тональність), або не помічаємо її взагалі (підсвідомо жанрова тональність). Певна жанрова тональність домінує і в *застереженні*:

- щодо способу мовлення : серйозна, строго, гостро, командно, конкретно, впевнено, емоційно, конфіденційно, ретельно обдуманно, виражено;

- щодо адресата : люб'язно, ввічливо, чесно, переконливо, дорікаючи, критикуючи, дружньо;

- щодо інтерактивної ситуації : офіційна, неофіційна комунікація; вимушено, таємно, натякаючи, обережно.

9. Засоби реалізації застереження.

Застереження реалізуються за допомогою таких вербальних засобів: частки, прислівники часу і форми ввічливості; спонукальне речення; неповне речення (інфінітив, дієприкметник доконаного виду, звертання, іменник в називному відмінку, прийменникова група, прислівник), розповідне речення (теперішній час, дійсний спосіб, активний стан, рідше також майбутній час); риторичні запитання; стверджувальні запитання; констатації / критика (також з модальними дієсловами).

Verteidiger Nun gut, Herr Traps (1), hören wir uns diese Anklage an. Sie werden staunen, was Sie sich mit Ihren unvorsichtigen Antworten alles angerichtet haben (2). Verlieren Sie nur nicht den Kopf dabei (3), ich werde Ihnen schon aus der Patsche helfen. Kopf hoch! (4) Konzentration ist vonnöten, innere Sammlung (5) [18: 32].

У даному прикладі використані водночас звертання (1), розповідне речення у майбутньому часі як констатація (2), імператив (3), прислівникова група (4), констатація у теперішньому часі (5).

Аналіз виявив, що застереження ідентифікується мовцями, має характерні лише йому ознаки та засоби реалізації. Результати даного дослідження можна використати у викладанні курсів загального мовознавства, комунікативної лінгвістики, культури мовлення, а також при порівняльному дослідженні української та німецької мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Багдасарян Т. О. Тональность как компонент модели речевого жанра (на материале речевого жанра „угроза“) // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 2002. – Вып. 3. – С.240 – 244.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Собрание сочинений: В 7 т. Работы 1940– начала 1960-х годов. – Москва: Русские словари, 1996. – Т.5. –732 с.
3. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології. – Київ: Академія, 2006. –247 с.
4. Бацевич Ф. С. Речевой жанр и коммуникативный смысл // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 2005. – Вып. 4. – С.112 - 122.
5. Белова А., Дьяконов І. Жанрові і комунікативні параметри флірту // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ, 2003. – Вип. 9. – 136 с.
6. Вежбицка А. Речевые жанры // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 1997. – С. 99 - 111.
7. Верещагин Е. М. Тактико-ситуативный подход к речовому поведению (поведенческая ситуация „Угроза“) // Russistik. Русистика. –Берлин, 1990. – №1.
8. Галлямова Н.П. Речевой жанр „объяснение, признание в любви“ (семантико-прагматический аспект) // Русистика сегодня. – 1999. – № 1-2. – С. 90-109.
9. Дементьев В. В. Коммуникативная генеристика: речевые жанры как средство формализации социального взаимодействия // Речевые жанры. – Саратов: Колледж, 2002. – Вып. 3. – С. 18 - 39.
10. Німецько-український, українсько-німецький словник. Укладачі: Баранець З.О. та інші. – К., Феміна, 1994. – 736 с.
11. Огаркова Г. Дискурсивні особливості мовлення закоханих // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2003. – Вип. 9. – 78 с.
12. Словник синонімів. Автори: Бурячок А.А. та інші. – К., Наукова думка, 1999. – Т.1 (1026 с.); Т.2 (953.).
13. Федосюк М.Ю. Исследование средств речевого воздействия и теория жанров речи. // Жанры речи. - Саратов, 1997. – С.66 - 87.
14. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра // Жанры речи. - Саратов, 1997. – С.88 - 98.
15. DUDEN. Das Synonymwörterbuch. – Mannheim: Dudenverlag, 2004. – Band 8. – S. 342.
16. Dürrenmatt F. Grieche sucht Griechin. Eine Prosa Komödie. – Zürich: ein Ullstein Buch, 1971. – 150 S.
17. Dürrenmatt F. Der Hund. Der Tunnel. Die Panne. Erzählungen. – Zürich: Diogenes Verlag AG, 1998. – S.33 - 94.
18. Dürrenmatt F. Die Panne. Hörspiel und Komödie. – Zürich: Diogenes Verlag AG, 1985. – S. 9 - 173.
19. Dürrenmatt F. Die Physiker. Komödie. – Zürich: Diogenes Verlag AG, 1985. – S. 9 - 87.
20. Freudenberg-Findeisen Renate. [zus. mit Joachim Buscha u.a.]. Grammatik in Feldern. Ein Lehr- und Übungsbuch für fortgeschrittene Deutschlerner. – Ismaning: Verlag für Deutsch, 1998. – S. 239, 252- 257.
21. Das große deutsch-ukrainische Wörterbuch.–Kyjiw:Tschumatzkij Schljach, 2005. – 216 S.
22. Hindelang G. Auffordern. Die Untertypen des Aufforderns und ihre sprachliche Realisierungsformen. – Göppingen: Alfred Kümmerle, 1978. – 575 S.
23. Wörterbuch der deutschen Sprache. Verfasser: Campe J.H. – Hindelsheim, New York: Georg Olms, 1969. – Band 1. (A – E). – S.990.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Дяків – асистент кафедри німецької філології, аспірант кафедри загального мовознавства Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Наукові інтереси: лінгвістична генологія, комунікативна лінгвістика, прагматика.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ДИЗАЙН КОРПОРАТИВНЫХ БЛОГОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ

Елена ЖИГАЛИНА (Харьков, Украина)

У статті розглянуто феномен блогів у сучасному англомовному дискурсі та подано їх детальну класифікацію. Автором виділено місце корпоративного блогу та проведено аналіз його лінгвістичних особливостей.

The phenomenon of blogs in the modern English-speaking Internet discourse is analyzed. The detailed classification of blogs is given. The author emphasizes the place of corporate blog and performs the analysis of its linguistic distinctive features.

Актуальность. В ряду событий, наиболее повлиявших на жизнь и развитие современного общества, первенство, без сомнений, принадлежит возникновению информационных технологий и сети Интернет. Их появление привнесло огромное количество изменений во все сферы жизни общества, в том числе и в языковую. Масштабность этих изменений позволяет некоторым ученым-лингвистам утверждать о возникновении языка Интернет. Дэвид Кристал называет возникновение сети Интернет одним из наиболее значимых факторов, явившихся причиной революционных изменений в английском языке [2]. По своей значимости и влиянию на развитие мировой цивилизации и научно-технического прогресса Интернет стал символом нашей эпохи – эпохи информационного общества и культуры постмодерна.

Интернет, как и любое другое значительное проявление жизни общества, не мог не привлечь внимание ученых различных направлений, в том числе и лингвистов. Последнее время появляется все больше и больше публикаций, посвященных изучению разнообразных аспектов электронного языка: особенностей его функционирования, способов формирования идентичности в Интернете, презентации виртуальной личности, протеканию коммуникативных процессов в сети в целом и т.д.

Необходимо подчеркнуть, что *объектом изучения* в данной работе выступает язык англоязычного Интернета, который мы определяем как функциональную разновидность английского языка в целом.

Задача данной статьи состоит в изучении коммуникативных особенностей корпоративного блога в англоязычном Интернет-дискурсе.

Говоря об изучении сетевого языка и электронной коммуникации, можно выделить несколько основополагающих тенденций развития этого направления исследования:

- анализ общих тенденций в языке, например:

- усложнение одних при одновременном упрощении других речевых средств;
- конкурирующее воздействие норм письменной и устной речи [2, 3, 4, 6].

- изучение жанров Интернета;

- изучение прагматических особенностей;

- изучения морфологии и словообразования;

- лексические и семантические особенности;

- изучение разнообразных аспектов синтаксиса и пунктуации;

- социолингвистические особенности.

Постановка проблемы. На сегодняшний день, самым быстрорастущим и наименее изученным сегментом сети Интернет является общение в формате блогов, которое становится все более и более популярным, значительно опережая чаты, форумы и персональные страницы.

Блог или, как его еще называют, веблог представляет собой частично модифицированную веб-страницу, в которой датированные записи вводятся в обратном хронологическом порядке, содержащую кроме записей видео, рисунки, фото, также ссылки на другие сайты, а также позволяющую читателям оставлять свои комментарии к заметкам автора или авторов.

"Под блогом обычно понимают персональные заметки одного или нескольких авторов, которые публикуются в открытом доступе. Записи располагаются в хронологическом порядке, поэтому блоги еще называют сетевыми дневниками" [8].

Первым блогом считают страницу Т.Бернеса-Ли, где он, начиная с 1992 года размещал Интернет-новости. А первыми блоггерами были в основном программисты и веб-дизайнеры, работающие в индустрии информационных технологий. Необходимо отметить, что широкое распространение блогов начинается приблизительно с 1996 года.

Понятие "weblog" было впервые введено Д.Барджером в 1997 году и означало "сетевой дневник", "веб-записи". Двумя годами позже веблог сократился до блога. В 2003 году "блогосодержащие" слова и выражения были включены в Оксфордский словарь, а в интернет-словаре Merriam-Webster слово "блог" было самым запрашиваемым в 2004 году.

В основе блога лежит особый программный механизм, который позволяет автору с легкостью добавлять новые заметки, а читателям оставлять свои комментарии. Соответственно бум блогов в сети начинается лишь после появления недорогого и несложного соответствующего программного обеспечения (Blogger, Blogspot, LiveJournal и др.). Среди крупных Интернет-компаний, занимающихся предоставлением

программного обеспечения для блогов, необходимо выделить: MSN Spaces, Blogger, AOL Journal, WordPress и Movable Type.

Отличительными структурными компонентами блога являются:

- 1) заметки, или как их еще называют посты, размещаются в обратном хронологическом порядке, таким образом самые "свежие" записи находятся на главной странице блога;
- 2) возможность читателям оставлять свои комментарии к постам;
- 3) постоянный адрес каждой записи блога (permlink);
- 4) архив записей;
- 5) календарь, отражающий хронологию ведения записей;
- 6) гиперссылки на альтернативные источники информации, другие блоги, веб-страницы, первоисточники, мультимедийные файлы;
- 7) система поиска по ключевому слову;
- 8) система разбивки записей по темам и категориям.

К основным функциям блогов относят:

- контактоустанавливающую функцию;
- информативную функцию;
- функцию упорядочивания информации в сети.

На западе блоги уже давно привлекли внимание ученых. Среди лингвистов, занимающихся анализом блогов, необходимо упомянуть Р.Блад, Г.Нанберга, Д.Диббела, Б.Грэхам, В.Сафира, Д.Повазека, С.Баррета, С.Херринг.

В России проблемами блогов и блоггинга занимаются Бондаренко С.В., Горошко Е.И., Новикова Е.Г., Прохорова Н.С. и другие.

К сожалению, в Украине исследования вебблогов практически не ведутся.

Сложившаяся ситуация может быть объяснена целым рядом причин, одной из которых является временной фактор – англоязычный Интернет намного «старше» русскоязычного и тем более украиноязычного. Необходимо также отметить серьезное доминирование английского языка в блогосфере. Согласно данным самого известного сервис поиска по блогам *Technorati* английский и японский языки являются самыми распространенными в блогосфере – 39% и 33% соответственно. Китайские блоггеры занимают третью позицию с 10%. Русский язык входит в Top10: на нём пишут примерно 2% блоггеров [9].

Особого внимания заслуживает классификация блогов. В зависимости от структурных характеристик среди блогов различают фильтры, личные дневники и записные книги. Вначале появились фильтры, представляющие собой определенные текстовые записи в форме комментариев, снабженные внешними гиперссылками. Затем возникли он-лайн дневники, в которых содержалась исключительно личная информация блоггера (его размышления, переживания, опыт и т.д.). Третьей возникла такая форма блога, как записная книга, в которой содержалась как внешняя, так и личная информация о её владельце (как бы для внутреннего пользования). Эту форму блога отличает также наличие более длинных текстовых вставок в форме эссе [1]. Необходимо также отметить ещё одну разновидность блогов – к-логи (от англ. *knowledge-blog*), в которых размещается обычно тематическая научная или образовательная информация о проектах, продуктах, проблемах с соответствующим ссылочным аппаратом [Herring, S. C., Kouper, I., Paolillo, J., Scheidt, L. A., Tyworth, M., Welsch, P., Wright, E. and Ning Yu., 2005].

В последнее время вследствие быстрого развития цифровых технологий стали появляться фотоблоги, аудио (музыкальные) блоги и видеоблоги.

Существуют и другие классификации блогов. Прохорова Н.С., например, выделяет следующие типовые группы блогов по признаку их функционального предназначения: 1) Личностно-бытовые; 2) Гражданская журналистика; 3) Акции; 4) Творческие и посвященные искусству; 5) Корпоративные [8].

На наш взгляд, одна из наиболее полных классификаций блогов представлена в свободной энциклопедии Википедии [10].

Разновидности блогов:

- В зависимости от идентификации автора и обслуживания определенного дискурса:
 - Личный (авторский, частный) блог – ведётся одним лицом (как правило его владельцем);
 - "Призрачный" блог – ведётся от имени чужого лица неустановленной персоной;
 - Коллективный блог – ведётся группой лиц по правилам, определяемым владельцем;
 - Корпоративный блог – ведётся сотрудниками одной организации.
- По наличию\виду мультимедиа:
 - Текстовый блог – блог, основным содержанием которого являются тексты;
 - Фотоблог – блог, основное содержание которого составляют фотографии;
 - Музыкальный блог – блог, основное содержание которого составляет музыка;
 - Подкаст и Блогкастинг – блог, основное содержание которого надиктовывается и выкладывается в виде MP3-файлов.
- По особенностям выбора контента:

- Контентный блог – блог, публикующий первичный авторский контент;
- Мониторинговый (ссылочный) блог – блог, основным контентом которого являются откомментированные ссылки на другие сайты;
- Цитатный блог – блог, основным контентом которого являются цитаты из других блогов;
- Тлог, он же тамблелог или тамбллог (сокр от англ. tumblelog) – это разновидность блога, в котором запись может быть только определенного формата (цитата, видео, ссылка, песня, разговор и т. д.). Тамблелог – как считают создатели первого бесплатного tumblelog-сервиса Tumblr – это нечто вроде обычного блога, но в отличие от него, эта система ведения записей и заметок больше походит не на дневник, а на черновик или записную книжку.
- Сплог – спам блог (англ. spam blog), сайт-блог созданный для раскрутки других сайтов. Термин сплог был популяризован около середины августа 2005 года, когда был использован Марком Кубаном (Mark Cuban), однако появился он несколько раньше, и впервые был упомянут в 2003 году. Сплог развился из линклога, с помощью которого пробовали влиять на поисковые системы.
- В зависимости от технической платформы:
 - Stand alone блог – блог на отдельном хостинге и движке;
 - Блог на блог-платформе – блог, ведущийся на мощностях блог-службы (Livejournal, Liveinternet и проч.);
 - OpenID блог – блог, позволяющий комментирование с использованием технологии OpenID.
 - Моблог – мобильный веблог, содержащий контент, размещаемый в вебе с мобильных или портативных устройств.

По результатам исследования, в Европе блоги занимают второе место после газет в качестве источника информации, пользующегося наибольшей популярностью.

Крупное европейское аналитическое агентство Hotwire и исследовательский центр Ipsos Mori объявили результаты своего исследования о степени доверия жителей Европы к блогам. Исследование показало, что блоги становятся все более и более важным источником информации, заслуживающим больше доверия, чем традиционные СМИ и реклама, особенно при выборе товаров и услуг. По оценкам аналитиков, шесть из десяти пользователей Интернет хотя бы один раз слышали о блогах, а 17% читают живые дневники. Как отмечают эксперты центра, информации в блогах доверяют преимущественно состоятельные люди. Из тех, кто тратит более 100 евро на покупки в Интернет-магазинах, 30% ориентируются в поиске информации о товарах и услугах именно на блоги. Более 52% опрошенных европейцев сообщили, что они, скорее всего, купят тот или иной продукт, если увидят о нем положительные отзывы частных лиц в Интернете. Эксперты полагают, что подобная тенденция характерна и для России, где блоги постепенно пользуются все большей популярностью [11].

Таким образом, за последнее время блоги превратились в достаточно эффективный инструмент исследования общественного мнения. Данный факт не ускользнул от внимания руководства больших корпораций, которые начали использовать блоги для получения достаточно адекватной информации о реакции потребителей, клиентов, а также собственных сотрудников на свои различные действия и намерения. К руководителям больших корпораций присоединились все остальные, и блоги превратились в достаточно популярный маркетинговый и PR инструмент, позволяющий получить информацию не только извне, например, о реакции общественности на ту или иную акцию компании, но также узнать мнения сотрудников о событиях, происходящих в самой компании.

Корпоративные блоги становятся все более и более популярными за рубежом, их численность растет. Одной из особенностей корпоративного блоггинга, которую необходимо выделить, является тот факт, что у корпоративного блога нет единого автора, зачастую записи ведутся несколькими авторами.

По нашему мнению, корпоративные блоги можно условно разделить на два подвида:

- 1) блоги для внутреннего пользования компании;
- 2) блоги для внешних (по отношению к самой компании) читателей.

Блоги для внутреннего пользования "скрыты" от общественности и предназначены для внутренних коммуникаций компании. В таких блогах можно встретить информацию о внутренних приказах руководства, объявления о разнообразных корпоративных праздниках, каких-либо конкурсах между сотрудниками. Такие блоги направлены, в основном, на получение обратной связи от служащих. Внешние же блоги направлены «в мир» и способствуют рекламным и маркетинговым и PR целям компании.

Нами было проведено пилотажное *исследование* лингвистических особенностей языка блогов. Из списка наиболее известных корпоративных блогов, предложенного Википедией на странице <http://www.eu.socialtext.net/bizblogs/index.cgi>, с помощью специальной программы генератора случайных чисел, нами было отобрано 10 блогов, которые и явились объектом нашего анализа.

Как было отмечено выше, изначальной интенцией создателей блогов является информирование и получение обратной связи, установление контакта с читателями, таким образом, основными функциями блога в целом являются информативная и фатическая. Для корпоративного же блога, на наш взгляд, необходимо также выделить и функцию воздействия, так как одной из причин, по которым многие

корпорации организуют собственные блоги в сети, является самореклама и популяризация собственного имени или продукции, а также создание благоприятного бизнес-окружения как внутри, так и извне компании. Все эти факторы не могут не влиять на лингвистический дизайн организации самого блога и представления информации в блоге. Таким образом, нами была предпринята попытка проанализировать лингвистические особенности языка корпоративных блогов отталкиваясь от функции, которую выполняют те или иные языковые средства в блоге.

Отличительной особенностью языка блога, включая его корпоративную разновидность, является двойственность стиля, заключающаяся в определенных различиях между языком самих постов и языком комментариев к ним. Если авторы постов тяготеют к более литературному и «правильному» стилю, то те, кто оставляют свои комментарии, предпочитают пользоваться более простым, разговорным.

Цель поста – проинформировать читателя, заинтересовать его и побудить к диалогу. Таким образом, воздействующая и фатическая функции определяют следующие стилевые характеристики языка блога: *экспрессивность, персуазивность, побудительность, оценочность, полемичность*.

Основным лексическим средством достижения экспрессивности текстов блогов являются прилагательные, причастия и наречия с оценочными коннотациями. Именно стилистически окрашенная, оценочная лексика эксплицирует воздействующую функцию.

Выразительность речи достигается также с помощью определенных синтаксических средств: инверсии, повторов, неопределенно-личных предложений, парцелированных конструкций и т.д.

Например:

неопределенно-личные предложения – *It's one thing to donate money – but it is quite another to actually pick up a tool and do the work that needs to be doing.*

инверсия – 1) *You like it?* 2) *Shouldn't you do it!* 3) *The more I thought of it, the less clear was the matter.*

повтор – 1) *Thanks. Thanks. Thanks.* 2) *I liked it very very much.*

Воздействующая и побудительная интенции автора достигаются также посредством использования риторических вопросов, вопросно-ответных форм, побудительных форм, серий вопросов и т.д.

Например:

побудительные формы – 1) *To learn more, click on the picture.*; 2) *Enjoy the tour through the labs and don't hesitate to contact us or visit us if you are in the area.*

риторические вопросы – 1) *What do we mean by simplifying IT?*; 2) *How could I have left this one slip?*

вопросно-ответные формы – *How do you get results from people? Through motivating, through inspiring, through getting them to work together, play together and be friends, and at the same time, work toward a common goal.*

серия (риторических) вопросов: *Where is the small talk? No random college football comments on any of the posts yet? Should VSC be number 1? What about Florida? Can they do it again? Is West Virginia for real? Is anyone going to a game?*

Реализация фатической установки достигается также с помощью контактоустанавливающих фраз, окказиональных метафор, прецедентных текстов в целом, и цитат, и идиом в частности.

Например:

контактоустанавливающие фразы – 1) *Did you ever imagine...?*; 2) *I am Bill Marriott and thanks for helping me keep Marriot on the move.*; *Look forward to seeing you.*

прецедентные тексты – 1) *Seeing is believing.*; 2) *To err is human* 3) *I was born with a silver spoon in my mouth.*

Информативная же функция определяет формирование особенностей языка совсем другого плана: логичности, официальности, точности, что достигается благодаря языковым средствам, соответствующим требованиям языковой экономии и однозначной фиксации информации, а именно: простым и прозрачным синтаксическим конструкциям, частому употреблению сказуемого в страдательном залоге, предложений с однородными членами, инфинитивных оборотов.

Например:

инфинитивные обороты: 1) *To be honest*; 2) *To tell the truth.*

сказуемое в страдательном залоге: 1) *Our hamburgers are made from 100% USDA-inspected McDonald's beef.*; 2) *New hybrid cars were displayed there.*

Информативная целеустановка реализуется также посредством использования терминов и терминологических словосочетаний. Терминологические единицы в текстах блогов представлены в основном в соответствии с тематикой блога и направленностью деятельности компании. Использование терминов является основным средством, обеспечивающим понимание передаваемой информации и, соответственно, смысловую выразительность речи.

Например: термины Global Reaserch Blog: *water desalination, membrane filtration, thermal evaporation.*

Выводы. Изучение англоязычных корпоративных блогов представляется автору чрезвычайно интересным ввиду их широкого распространения, применения и значимости для жизни общества. Недостаточная изученность блогов делает их актуальным объектом исследования. Неоспорим тот факт, что

блоги и блогосфера должны стать объектом исследования не только лингвистики, но и других наук. Лингвистический дизайн корпоративных блогов во многом определяется функцией, которую выполняют сами блоги, а именно фатической, информативной и воздействующей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Blood, R. The Weblog Handbook: Practical Advice on Creating and Maintaining your Blog. Cambridge MA: Perseus Publishing. - 2002.
2. Crystal, D., The Language Revolution. – Cambridge: Poliy Press, 2004.
3. Goroshko, O.Ig., Linguistic Peculiarities of English and Russian Web-texts // Linguistica Computazionale, Italy: Piza University, 2004
4. Herring, S. C., Kouper, I., Paolillo, J., Scheidt, L. A., Tyworth, M., Welsch, P., Wright, E. and Ning Yu. Conversations in the blogosphere: An analysis 'from the bottom up' // *Proceedings of the Thirty-Eighth Hawai'I International Conference on System Sciences*. Los Alamitos, California: IEEE Computer Society Press. – 2005.
5. Herring, S., Slouching toward the ordinary: current trends in computer-mediated communication // *New Media and Society*. – London: Sage Publications, 2004.
6. Иванов Л.Ю. Язык Интернета: заметки лингвиста.
7. Горошко Е.И. Гендер и блогтика Интернета (психолінгвістический анализ) // *Вопросы психолінгвістики*. - М.: ИЯ РАН, 2007. – вып.5. – с.52-63.
8. Прохорова Н.С. Социокультурные аспекты феномена виртуальной коммуникации в русскоязычной сети Интернет: Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.06. – М., 2006.
9. <http://habrahabr.ru/blog/blogosphere/6499.html>
10. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
11. http://www.e-xecutive.ru/news/piece_18306/

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Жигаліна – викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови НТУ «ХПІ».
Наукові інтереси: комунікативні особливості Інтернет-дискурсу.

ДЕТЕКТИВНИЙ ДИСКУРС: ОСОБЛИВОСТІ РЕЧЕНЬ З ПСЕВДОРОЗЩЕПЛЕННЯМ

Маріанна КОПЧАК (Львів, Україна)

У статті описано природу детективного дискурсу та функціонування у ньому речень з псевдорозщепленням. Визначається статус речень з псевдорозщепленням із врахуванням синтаксичного, логічного та семантичного аспектів, а також з'ясовуються синтаксичні та семантичні особливості таких речень.

The article elucidates the nature of detective discourse and functioning of pseudoclefts in it. The status of pseudoclefts is defined from syntactic, logical and semantic point of view. Syntactic and semantic characteristics of pseudoclefts are described in complex.

Теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується і досліджується лінгвістами, проте загальновизнаного підходу та універсального визначення поняття “дискурс” ще досі не існує. Його розглядають у найрізноманітніших аспектах: і як когнітивний процес (Є.Кубрякова), і як текст (О.Звегінцев, В.Кох), і як комунікативну подію (Т.ван Дейк). Більшість дослідників погоджуються у тому, що дискурс – це зв'язний текст у поєднанні з екстралінгвістичними факторами: прагматичними, соціальними, культурними, психологічними тощо. План вираження дискурсу включає два шари: трансфастичний, що реалізується як впорядкована та інтегрована в єдине ціле послідовність утворюючих полотно тексту висловлювань, синтаксис і семантика яких залежить від синтаксису і семантики сусідніх висловлювань, і текстономічний, що реалізується через семантичні і формально-граматичні відносини і зв'язки між словами, словосполученнями та реченнями як компонентами тексту, в основі співвідношення яких лежить спільність їх функціонально-семантичної значимості в рамках дискурсу [5: 121-127]. Речення з розщепленням та псевдорозщепленням, що виступають формальними маркерами адресованості у дискурсі, в основному є предметом зацікавлення іноземних лінгвістів, зокрема П.Коллінза, Дж.Делін, М.Голлідія, Р.Деклерка, Е.Принс. Вітчизняні вчені зосереджують свою увагу на схожих синтаксичних явищах - складнопідрядних реченнях з підрядним підмета та присудка, (Г.Буркітбаєва, Н.Іванкова), реченнях з розщепленням (Н.Болдовська), виокремлюючи речення з псевдорозщепленням в окрему площину синтаксису, проте не вдаючись у їхню деталізацію.

Актуальність теми визначається широким зацікавленням проблематикою дискурсу, зокрема детективного, інтересом до вивчення конструкцій експресивного синтаксису, своєрідністю семантичної та синтаксичної організації і функціонування РПР, а також необхідністю їх глибшого та детальнішого вивчення. **Завдання** статті – описати природу детективного дискурсу, а також, зважаючи на часте функціонування у ньому речень з псевдорозщепленням, визначити їх статус та з'ясувати структурні та семантичні особливості таких речень. Для цього **вперше** проаналізовано РПР у творах авторів детективного жанру – А.Крісті, П.Д.Джеймс та А.МакЛіна [8 - 11].

Детективний дискурс за своєю природою є дискурсом фікціональним, в основі якого знаходиться вимисел. Результати вимислу втілюються у дискурсивній формі фікції. У прагматичному сенсі вони не підлягають перевірці на істинність, але з логіко-семантичної точки зору питання про істинність фікціонального дискурсу вирішується звичайними, логічними засобами. Відмінною рисою фікціонального

дискурсу є те, що він відмежовується від реальності, водночас залишаючись у межах мови. Як стверджує Ю.Шилков, усі акти вимислу відображають творчий потенціал людини, ігрову активність її свідомості з притаманними їй когнітивними, ціннісно-оцінними та комунікативними рисами [7: 615]. Вимисел виступає особливою мовною грою, що підкоряється певним ігровим правилам - таким чином, вимисел як гра перетворюється в жанр творчості. Автори детективного наратива навмисне і цілеспрямовано залучають читача до гри, намагаються так вибудувати фікціональний дискурс своєї детективної розповіді, щоб перехитрити читача, змусити його помилитися у своїх здогадках. Це – своєрідне правило, канон детективного жанру, який визначає фікціональну реальність детективного дискурсу. Фікція як наркотик стимулює дискурсивну роботу свідомості читачів, які намагаються відшукати істину, дає можливість проводити паралелі між предметами та поняттями, які на перший погляд здаються цілком віддаленими та непов'язаними, тому якщо фікціональний дискурс і може бути 'шкідливим' для певних дисциплін чи жанрів, то у детективному жанрі він цілком виправданий. Фікція у детективі часто ховається за маскою правдоподібності та достовірності. Цветан Тодоров у своїй "Поетиці прози" [12] стверджує, що в основі правдивості знаходиться не співвідношення з реальністю, а співвідношення з тим, що більшість людей вважають реальністю, тобто суспільною думкою. Тим самим дискурс повинен відповідати іншому дискурсу – анонімному, позаособистісному, але не референту. Достовірність – це лише маска, яку визначають закони жанру, і яку ми приймаємо за реальність. На розходженні з реальністю будуються усі закони детективного дискурсу: вбивця, як правило, не входить до числа підозрюваних, він не буде кидатися в очі на протязі розповіді, він завжди буде певним чином пов'язаний з подією злочину, але якась причина – інколи важлива, а інколи – ні, не даватиме читачу можливості розглядати його як потенційного обвинуваченого. Тому насправді критичному знаючому читачеві, на відміну від наївного, не буде важко виявити справжнього злочинця: варто лише слідкувати за логікою тексту, а не за логікою істини створюваного автором світу.

Детективний дискурс, як і будь-який інший художній дискурс, містить експліцитні та імпліцитні маркери на певний тип адресата, який здатний декодувати зміст художнього тексту в оптимально адекватному діапазоні рівнів глибини та аспектів розуміння. Речення з псевдорозщепленням і виступають такими формальними маркерами, що забезпечують створення в уяві читача квазіреальності та беруть безпосередню участь у формуванні мовленнєвого аспекту дискурсу. Речення з псевдорозщепленням (РПР) відносять до периферійних явищ англійської мови, тому їх тлумачення та систематизація традиційно вважають одним з найскладніших питань синтаксису. РПР складаються з двох частин: підмета та складеного іменного присудка, де в ролі зв'язки завжди виступає дієслово *to be*. В англійських граматиках їх, як правило, відносять до складнопідрядних з підрядним підмета (*mun A*) чи присудка (*mun B*). У реченнях *A-muny* перша частина – підмет – оформлена як підрядне речення, а виділений компонент знаходиться у предикативній частині (1), приклад 1: *What Cliff needed was encouragement and affection* (P.D. James). У реченнях *B-muny* (2) виділений компонент займає позицію підмета, а предикативний член оформлений як підрядне, приклад 2: *Courage and will is what you need.* (P. D. James).

У жодному іншому дискурсі особи, події та ситуації, не подаються у такому діалектичному саморозкритті, як у детективному. Все, що потрапляє у поле зору, залишає той чи інший слід: головне – увага, при чому не тільки до сюжетної канви детективного наратива, але і до формальних структурно-семантичних ознак, які роблять відповідні акценти - ними власне виступають речення з псевдорозщепленням. РПР у дискурсі виконують декілька функцій, а саме: експресивну - у якій емпфаза супроводжується передачею контрастивності або вичерпності повідомлення; інтродуктивну, що забезпечує введення елемента напруги, посилення логіко-семантичних зв'язків у межах тематичної організації висловлювання, підвищення динаміки розповіді; функцію організації уваги реципієнта та його залучення до комунікації. Як свідчить проаналізований фактологічний матеріал, природа акцентів за допомогою РПР двояка – в одних випадках вони забезпечують правильну дискурсивну роботу свідомості адресата та ведуть до істини, а у інших виступають лише засобами гри з читачем та свідомо відводять його від неї. Акцентуючи увагу на тому чи іншому елементі шляхом його виділення, РПР не тільки сприяють формуванню атмосфери напруги чи страху чи інших відповідних емоцій, тобто створюють позалінгвістичні елементи дискурсу, але і водночас дозволяють реципієнтові створити власний читацький дискурс. Звернувши увагу на виділений елемент, читач тим самим додає йому важливості, замислюється над роллю цього елемента у канві твору і тим самим починає будувати власний подальший розвиток сюжету, який базується на текстових елементах, проте включає і позатекстові – ідеї, припущення, домисли. Власне таким чином і виникає індивідуальний читацький дискурс, що переплітається з текстом самого детективного наратива, і чималу роль у цьому відіграють РПР.

Для детального дослідження структури РПР та співвідношення його компонентів варто використати поняття 'синтаксичної деривації, що зустрічається у наукових працях Г.Почепцова, А.Холодовича, В.Храковського. Воно дозволяє розглядати РПР як похідні структури від вихідних синтаксичних структур, які можна легко відновити за допомогою елімінації субститути *what* та зв'язки *be*. Структура РПР формується завдяки сегментації вихідної структури з розгортанням форми вираження предиката [4: 15]. Варто зазначити, що така трансформація не міняє обсяг об'єктивної інформації, закладеної у РПР. Так, РПР

А-типу *What Cliff needed was encouragement and affection* виступає похідною синтаксичною структурою від *Cliff needed encouragement and affection*. Виділений компонент *encouragement and affection*, що знаходиться у РПР у позиції предикатного члена, у вихідній синтаксичній структурі виконує функцію додатку. Таким чином, у РПР відбувається перерозподіл компонентів вихідної синтаксичної структури між компонентами похідної за допомогою введення сполучного займенника *what*. Заповнюючи валентність на додаток, *what* надає членові речення, що оформлене на зразок підрядного, структурної завершеності, створюючи особливий вид повтору: один і той же член вихідної синтаксичної структури виступає у РПР двічі – виділеним компонентом та його субституттом. Це власне і відображає синтаксичну сутність розщеплення. Іншим форматором, що ускладнює вихідну просту синтаксичну структуру, виступає зв'язка. У РПР вона виконує роль синтаксичної вершини, тоді як у вихідній синтаксичній структурі роль предиката-вершини належить смислому дієслову. Застосувавши у дослідженні РПР теорію поліпредикативності, розроблену Л.Юфік, у таких реченнях можна виділити два предикативних центри. Перший предикативний центр формує усе речення. Предикативними одиницями при цьому виступають складові РПР – підмет та присудок (у нашому прикладі *What Cliff needed* та *encouragement and affection*). Ця предикативна одиниця включає іншу предикативну одиницю (*Cliff needed*), що знаходиться у підрядному реченні. Проте в РПР неможливо встановити ієрархію синтаксичних рівнів предикативних одиниць – обидві предикативні одиниці знаходяться на одному рівні. Оскільки вони характеризуються первинним предикативним зв'язком, то РПР можна визначити як складні речення з включеними структурами первинної предикації [3: 6].

Проте, проаналізувавши приклади РПР на сторінках детективної літератури (A. Christie, P.D. James, A. MacLean), ми погоджуємося з твердженням про те, що частина РПР, оформлена на зразок підрядного, швидше за все, виступає псевдопідрядною. На користь цього свідчить семантика сполучного займенника *what*, який замінює виділений компонент, виступаючи залежним субституттом; відсутність незаповненої валентності в підрядній частині, оскільки вона заповнена займенником *what*; нефіксованість частин РПР, можливість їх переставляти; необов'язкове співвідношення темпоральних та модальних планів у частинах РПР, а також смислова рівноправність частин РПР [3: 7]. Смислова рівноправність частин виявляється не лише у рівноправності головних членів речення – підмета і присудка, але і у смислового співвідношенні виділеного та відносного компонентів, обидва з яких відносяться до одного і того ж референта реальності та представляють собою структуру тотожності. Відношення ідентифікації є їх головною особливістю та критерієм відмінності як від простих, так і складнопідрядних речень з підрядними підмета чи присудка, в основі яких лежать відношення характеристики (*предикації*). Безумовно, предикація присутня і в підрядній частині РПР, адже тут існує свій суб'єкт думки та предикат, що виражає його ознаку. Таким чином, з логічної точки зору, РПР характеризуються складною організацією – усе речення в цілому виражає відношення тотожності, тоді як у підрядній частині, що представлена відносним компонентом, зберігаються предикативні зв'язки.

Структурні особливості РПР безпосередньо пов'язані з його семантичними особливостями, оскільки саме семантика дієслова у псевдопідрядній частині визначає синтаксичне оформлення речення. Аналіз прикладів РПР на сторінках вибраних творів детективного жанру показав, що в РПР в основному вживаються дієслова, що називають макроситуації, тобто **предикативно-актантні дієслова**. Їхня головна особливість полягає у здатності відкривати одну з валентностей на семантичний актанта, що має предикатне значення, тобто, предикатний актанта [2: 85]. І.Долініна називає їх функторними або коментаторними предикатами і протиставляє пропозиційним предикатам, що відкривають валентності тільки на предметні змінні [6: 38]. Серед предикатно-актантних дієслів розрізняють граматичні та модусні дієслова. В РПР вживаються обидва типи, як свідчать наведені приклади: граматичні включають каузативні (4) та модальні (12), а модусні представлені найчастіше дієсловами думки (8), знання (10), емоцій (5, 9), відчуттів (11), необхідності (13), а також пам'яті чи сприйняття. У РПР можна зустріти і дієслова мовлення (3, 6). Модус оцінки часто виражений за допомогою поєднання дієслова та прикметника, що має означальне значення (7):

приклад 3: What we're talking about now is Neil Pascoe and PANUP (P.D. James);

приклад 4: I think I imagined most of the sounds I heard. What really frightened me was an owl (P.D. James);

приклад 5: Murder cases were seldom the most interesting. What he most enjoyed were the historical investigations (P.D. James);

приклад 6: What you have related is a tragic occurrence, but not in any sense of the word a problem (A. Christie);

приклад 7: What was peculiar to the general's estate was the fence about twenty feet beyond the wall (A. MacLean);

приклад 8: What I really mean is that the most important thing is to find Mary Higgins (A. Christie);

приклад 9: What he dreaded were friendships followed by estrangements and subsequent complains to him (A. Christie);

приклад 10: But what I knew and what the sensible person didn't, was that pressure on either of the two lower wires operated a warning bell, so I climbed laboriously over the top three wires and lowered myself down on the other side... (A. MacLean)

приклад 11: *What I heard was someone replacing the telephone receiver* (P.D. James);

приклад 12: *What he had to do was simply forget* (A. MacLean);

приклад 13: (...) *real fires were what was needed to stem the drain of cosiness from their house* (A. MacLean).

Поділ дієслів на граматичні та модусні відображає відмінність у семантиці речення: тип семантичної моделі РПР залежить від семантичного типу предиката та його валентних характеристик. Так, граматичні дієслова не мають власного пропозитивного значення, вони характеризують модальний аспект речення, утворюючи модальну рамку, яка включає пропозицію. Наведемо наступний приклад:

приклад 14: *John smelled the storm. He was anxious. I was anxious. We were all anxious But what he had to do was just sit in the boat* (A. MacLean). У наведеному прикладі граматичний предикат *had to* кваліфікує значення пропозиційного предиката *sit*, але не всієї ситуації (*пропозиції*). Він включає коментаторну сему модальність/необхідність, визначаючи модальність усього висловлювання в цілому. Семантична структура такого речення являє собою одну складну семантичну ситуацію, яка вміщує функтор *have to* (головне дієслово) і включений предикат *sit* (*залежне дієслово*), що називає усю ситуацію.

Модусні дієслова вводять пропозицію і тим самим відображають певне ставлення до неї. Особливість модальних дієслів полягає у тому, що вони мають як денотативну (*пропозитивну*), так і коментаторну функторну семантику, тобто одночасно називають ситуацію і оцінюють її, утворюючи модальну рамку. Семантична структура РПР з модусними предикатами складається з двох ситуацій, що відображають як первинну, так і вторинну онтологію [6: 76]:

приклад 15: *What he remembered most clearly was being ignored* (A. MacLean). Первинна денотативна ситуація відображена в пропозиції *he was ignored/ smb ignored him*, модусне дієслово (що включає предикат) називає іншу ситуацію: *he remembered smth*, що відображає певну психічну діяльність, стан людини. Така класифікація модусних предикатів дозволяє прослідкувати чітку залежність оформлення предикатного актанта від семантики дієслова. На семантичному рівні предикатний актант представляє ситуацію. На синтаксичному рівні ця ситуація може виступати підрядним реченням та номіналізованими структурами: іменем пропозитивної семантики, інфінітивом, герундієм. Синтаксичне оформлення предикатного актанта залежить від валентних властивостей дієслів. Так, наприклад, у РПР з дієсловами аксіологічного модального значення на зразок *like* предикатний актант може бути виражений іменем пропозитивної семантики (16) чи інфінітивом (17), а в РПР з сенсорними дієсловами в прямому значенні предикатний актант виражений тільки іменем (18):

приклад 16: *But what he liked most was the wide expanse of the turbulent sea, brownly-grey, white-laced under a limitless sky* (P.D. James);

приклад 17: *What she liked in the evening was to relax in her cosy arm-chair and wander in her stray thought* (P.D. James);

приклад 18: *But what he noticed was a large oil painting propped on a chair and fronting the door* (P.D. James).

Якщо сенсорні дієслова вживаються у значенні раціонального сприйняття, то предикатний актант може виступати і підрядним реченням:

приклад 19: *What they all felt was that for them nothing really happened* (A. Christie).

Семантика предикатного актанта в свою чергу може впливати на семантику предиката. Так, імена пропозитивної семантики мають здатність 'дематеріалізувати' дієслово фізичної дії [1: 134]:

приклад 20: *What he wrapped himself up in was a certain amount of mystification* (P.D. James).

Як правило, предикатний актант співпадає з предикативною частиною, у якій знаходиться виділений компонент, проте склад предикативного члена визначається межами виділеної інформації і не завжди залежить від головного дієслова: в предативній частині може опинитися не весь предикатний актант, а лише один з його аргументів. Найчіткіше це проявляється у РПР, де присутні і головне, і залежне дієслово. Наприклад: *What I want to get is money; What I want is to get money*. Так, у першому реченні виділення зазнав лише аргумент предикатного актанта (залежного дієслова *get*), у другому – весь предикатний актант (залежне дієслово *get* і його аргумент *money*). Як свідчить наведений приклад, предикатний актант також може зазнавати розщеплення у РПР із залежним дієсловом у псевдопідрядній частині.

Таким чином, можна зробити висновок, що РПР виступають комунікативними модифікаціями вихідних синтаксичних структур, в основі яких – конструкції з предикатними актантами. З синтаксичної точки зору РПР-складні речення з включеними предикативними одиницями, з логічної вони виражають відношення тотожності, а з семантичної – складну семантичну ситуацію. У їх модусній семантиці представлені усі рівні когнітивного циклу – модуси перцептивного, ментального, емотивного планів, повної та неповної достовірності, плану мовлення, а також їх поєднання. Функціонування РПР у детективному дискурсі розставляє потрібні акценти, наголошує на важливості суттєвої інформації та протиставляє її несуттєвій, організовує увагу реципієнта та стимулює дискурсивну роботу його свідомості на шляху пошуку істини, формуючи індивідуальний читацький дискурс.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. - 341 с.

2. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения. - Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1977. - 204 с.
3. Болдовская Н.В. Семантико-синтаксические и коммуниктивные особенности предложений с расщеплением в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - Л., 1988. - 16 с.
4. Гвоздила Л.С. Сложноподчиненные предложения с придаточным предикативным в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - М., 1991. - 23 с.
5. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ./ Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова; Вступ ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. - М.: Прогресс, 1989. - 312 с.
6. Долинина И.Б. Системный анализ предложения (на материале английского языка): учеб. пособие - М.: Высш. шк., 1977. - 176 с.
7. Шилков Ю.М. О природе факционального дискурса // Я. (А.Слинин) и МЫ: к 70-летию профессора Ярослава Анатольевича Слинниина. - СПб.: Санкт-Петербургское философское общество. (Серия «Мыслители»). Выпуск X). 2002. - С.606-633.
8. Christie A. Selected Stories. - M.: Progress Publishers, 1976. - 334 p.
9. James P.D. Death of an Expert Witness. - Penguin Books, 1989. - 279 p.
10. James. P.D. Devices and Desires. - Penguin Books, 1989. - 503 p.
11. MacLean A. Fear is the Key. - L.: Collins Clear, Type Press, 1973. - 224 p.
12. Todorov T. The typology of detective fiction // The Poetics of Prose. Ithaca (N.Y.) Cornell University Press, 1977. - P. 42-52.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маріанна Копчак – асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: художній дискурс, експресивний синтаксис.

ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ ТА ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КОНСЕРВАТОРІВ З ПИТАНЬ ІМІГРАЦІЇ

Еліна КУЦЬ (Запоріжжя, Україна)

У статті розглянуто особливості розподілу семантичних ролей у активних та пасивних конструкціях. Зазначені конструкції використовуються консерваторами у політичному дискурсі з питань іміграції задля упередженого та етноцентричного представлення подій та фактів, пов'язаних із іноземцями та представниками власної нації.

Peculiarities of semantic roles' distribution in active and passive constructions are investigated in this article. This distribution shows how prejudiced and ethnocentric thoughts and opinions of conservative MP's are expressed in their political discourse on immigration.

У останні часи лінгвісти все більше зосереджують увагу на прагмасемантичному аналізі різнорівневих мовних одиниць [2; 3; 4; 8; 9], вказуючи при цьому, що виявлення їх фактичного значення відбувається у дискурсі [2: 39; 3: 12]. Це стосується і граматичних одиниць мови, вибір яких може бути прагматично зумовленим та вмотивованим.

Стаття присвячена аналізу прагмасемантичних особливостей використання активних та пасивних конструкцій у політичному дискурсі консерваторів з питань іміграції. Зазначений вид дискурсу експлікує упереджені уявлення та етноцентричні переконання британських політиків. Семантико-граматичний механізм упередженого та етноцентричного представлення подій або фактів, пов'язаних із іноземцями та представниками своєї нації, забезпечується у вказаному дискурсі варіативним використанням активних та пасивних конструкцій. Останні дозволяють поміщати у фокус уваги або ж навпаки не згадувати відповідних референтів у залежності від прагматичної перспективи висловлень політиків, подавати певну інформацію про “ЧУЖИХ” та “СВОЇХ” експліцитно чи імпліцитно, підкреслювати або ж приховувати певний стан речей, надавати оцінки чужинцям та представникам своєї нації, тощо. Цьому сприяють і особливості розподілу семантичних ролей у вказаних конструкціях. Семантичні ролі приписуються актантам, які відповідають окремим елементам ситуації позамовної дійсності та вказують на її учасників. Разом із семантичними характеристиками предиката актанти визначають семантичну конфігурацію активних та пасивних конструкцій.

Проблема класифікації предикатів є однією зі самих актуальних у лінгвістиці. Причиною слугує, насамперед, складна та багаторівнева семантика дієслів. Основою створення такої класифікації можуть виступати значення, валентність, роль дієслів в організації семантичної структури речень, їх здібність приймати предикатні актанти і т.п. Побудові семантичних типологій предикатів присвячено велика кількість наукових розвідок [1; 5; 6; 7; 11]. Проте науковці вказують на відсутність їх єдиної семантичної класифікації [1: 8; 5: 88].

Для визначення семантичних особливостей предикатів в упереджених висловленнях консерваторів, ми спираємося на класифікацію дієслів У.Чейфа [11: 134], і, слідом за лінгвістом, виокремлюємо наступні предикати:

- дії,
- стану,
- процесу.

Характеристика семантичних ролей актантів здійснюється нами на основі їх класифікації Н.Феарклауфом [14: 142-143], а саме:

- АГЕНС – суб'єкт дії; активний, живий виконавець; той, хто цілеспрямовано виконує дію (процес);
- ЕКСПЕРІЄНЦЕР – суб'єкт, живий актант, що перебуває у певному психічному чи фізіологічному стані;
- ПАЦІЄНС – живий об'єкт дії, стану, відношення, властивостей, процесу;
- ОБ'ЄКТИВ – неживий об'єкт дії, стану, відношення, процесу;
- БЕНЕФІЦІАР – актант, який виступає у функції адресата, одержувача або взагалі того, на користь або на шкоду кому здійснюється дія;
- АТРИБУТИВ – актант, що позначає належність, якість;
- ДЕСКРИПТИВ – актант, що позначає ознаку;
- МЕДІАТИВ – засіб дії;
- МЕТА – мета дії;
- ІНСТРУМЕНТ – знаряддя або інструмент дії;
- РЕЗУЛЬТАТИВ – результат дії.

Відмічені класи семантичних ролей є базовими та не виявляють усього розмаїття семантичних відношень між актантами, оскільки викоремлюються при аналізі елементарних речень. Крім того, вони можуть бути доповненими і факультативними елементами, сирконстантами, які поширюють семантичні структури та вказують на універсальні атрибути різних явищ (час, причину, місце).

На думку Т.ван Дейка, використання активних конструкцій в упередженому мовленні спрямовано, насамперед, на “максимізацію негативних уявлень про іноземців та позитивних уявлень про представників своєї нації” [12: 324]. Цьому сприяє і семантика предиката. Так, у політичному дискурсі з питань імміграції консерватори, характеризуючи чужинців, застосовують активні конструкції з предикатами на позначення негативних дій та станів останніх. Позначення дій та станів представників власної нації відбувається у мовленні політиків за допомогою позитивно-оцінних або ж нейтральних предикатів.

Фактичний матеріал також свідчить, що для представлення подій та фактів, пов'язаних зі чужоземцям, консерватори у своєму дискурсі з питань імміграції застосовують активні конструкції, у яких розподіл семантичних ролей відбувається наступним чином:

- 1) “ВОНИ / ЧУЖІ”, як “АГЕНСИ” + предикат на позначення негативної дії + (“ОБ'ЄКТИВ”);
- 2) “ВОНИ / ЧУЖІ”, як “АГЕНСИ” + предикат дії + “ОБ'ЄКТИВ” + “МИ / СВОЇ”, як “БЕНЕФІЦІАРИ / ПАЦІЄНСИ”;
- 3) “ВОНИ / ЧУЖІ” як “ЕКСПЕРІЄНЦЕРИ” + предикат на позначення негативного стану + “МИ / СВОЇ”, як “БЕНЕФІЦІАРИ / ПАЦІЄНСИ”.

Отже, іноземці репрезентовані в упередженому мовленні консерваторів, як АГЕНСИ негативних дій та ЕКСПЕРІЄНЦЕРИ (носії) негативних станів. Такі дії та стани здебільше розповсюджуються на представників британської нації, позначених відповідно, як “БЕНЕФІЦІАРИ” або “ПАЦІЄНСИ”. Тобто, особливості розподілу семантичних ролей вказують на упереджене відношення консерваторів до іноземців, як таких, що завдають шкоди британцям. Для підтвердження вищевказаного звернемося до аналізу прикладів:

Non-European immigrants pose serious danger for the security of Britain and its economic and social equilibrium. They import poverty, crime and public health problems, increase social tension, and create parallel communities [15].

З метою надання упереджених характеристик іноземцям консерватор у своєму мовленні використовує конструкції активного стану. Розподіл семантичних ролей відбувається у цих конструкціях наступним чином: “АГЕНС + предикат дії + ОБ'ЄКТИВ + БЕНЕФІЦІАР”; “АГЕНС + предикат дії + ОБ'ЄКТИВ”. Семантичну роль АГЕНСА, відповідального за негативні дії, виконують одиниці, що позначають суб'єктів дії, власне які є неєвропейцями: “*Non-European immigrants*”, “*They*”. Предикатами ж виступають одиниці “*pose*”; “*import*”, “*increase*”, “*create*”. Вони набувають негативно-оцінного значення у мовленнєвому контексті. Здобуття відповідних оцінних конотацій відбувається завдяки ОБ'ЄКТИВАМ та ОБ'ЄКТИВНО-АТРИБУТИВНИМ КОМПЛЕКСАМ негативно-оцінної семантики, представленим одиницями: “*serious danger*”, “*poverty*”, “*crime*” “*public health problems*”, “*social tension*”, “*parallel communities*”. Останні надають кваліфікативну характеристику предикатам. Крім того, у першому реченні БЕНЕФІЦІАРОМ, тобто адресатом негативної дії, слугує словосполучення, яке містить топонімічну назву “*for the security of Britain and its economic and social equilibrium*”. Отже, особливості розподілу семантичних ролей у зазначених конструкціях свідчать про упереджене відношення британського політика до неєвропейців. Останні представлені ним як такі, що коять зло представникам британської нації.

Проаналізуємо інший фрагмент дискурсу з питань імміграції:

Britain cannot fight its war on terrorism with both hands tied behind its back amidst a powerful culture of political correctness. Islamic representatives recognize Allah but despise Western culture. Some of them simply hate us [16].

У наведеному прикладі для негативної репрезентації представників ісламських країн консерватор також використовує конструкції активного стану. Однак, семантична конфігурація даних конструкцій дещо модифікується у порівнянні з попереднім прикладом, а саме: “ЕКСПЕРІЄНЦЕР + предикат стану + ПАЦІЄНС + предикат стану + ОБ’ЄКТИВ”; “ЕКСПЕРІЄНЦЕР + предикат стану + ПАЦІЄНС”. Відповідні конструкції позначають вже не дії, а стани АГЕНСІВ, представлених номінативними одиницями “*Islamic representatives*”, “*Some of them*”. Позначення станів відбувається за допомогою предикатів різної оцінної семантики. Якщо ПАЦІЄНСОМ стану ЕКСПЕРІЄНЦЕРА є “СВІЙ” (у даному випадку мусульманський), то предикат має позитивне значення (зокрема, це спостерігаємо у конструкції “*Islamic representatives recognize Allah*”); якщо ж ПАЦІЄНСОМ / ОБ’ЄКТИВОМ стану ЕКСПЕРІЄНЦЕРА виступає “ЧУЖИЙ” (британський), то предикат є негативно-оцінний. Про це свідчать семантика предикатів у конструкціях “*Islamic representatives ... despise Western culture*”, “*Some of them simply hate us*”. Отже, особливості розподілу семантичних ролей у вказують на упереджені уявлення британського політика семантико-граматичними одиницями мови.

Конструкції активного стану застосовуються консерваторами і для надання позитивних характеристик представникам власної нації. Зокрема, останні репрезентуються політиками, як АГЕНСИ позитивних дій. У таких конструкціях іноземці можуть бути представлені БЕНЕФІЦІАРАМИ або ПАЦІЄНСАМИ позитивних дій АГЕНСІВ, тобто особами, які користуються діяльністю британців, наприклад:

The forgotten majority work hard. They save to buy their first home. They put money aside for their retirement. They take responsibilities for their families. Why they folk out for all those who come here to improve their personal lot? [17].

У вищевказаному фрагменті дискурсу АГЕНСАМИ позитивних дій виступають британці, позначені політиком за допомогою словосполучення “*The forgotten majority*” та займенника “*They*”. Приписуючи останнім позитивні дії, політичний діяч використовує предикати відповідної семантики. Засобом характеристики АГЕНСІВ виступають і інші актанти, зокрема: предикат + АТРИБУТИВ (*work + hard*); предикат + МЕТА (*save + to buy*); предикат + ОБ’ЄКТИВ + ЛОКАТИВ (*put + money + aside*). Надаючи позитивні характеристики британцям, консерватор вживає також і конструкцію, семантична конфігурація якої є: “ЕКСПЕРІЄНЦЕР” + предикат на позначення стану + МЕТА”, а саме: “*They take responsibilities for their families*”. Ми вважаємо, що використання такої конструкції поряд з іншими, дозволяє мовцю підкреслити позитивні риси британців, охарактеризувати їх як таких, що вшановують родину.

Подальше мовлення політика спрямовано вже не тільки на надання позитивних характеристик британцям, але й на приписування негативних - іноетнічним представникам. Так, у семантичній структурі конструкції їм відводиться роль БЕНЕФІЦІАРУ, а саме: “АГЕНС + предикат дії + БЕНЕФІЦІАР + АТРИБУТИВНА конструкція”. Роль АГЕНСА позитивних дій також відводиться британцям. Іноетнічні ж представники (БЕНЕФІЦІАРИ) представлені, як пасивні здобувачі позитивних дій інших (британців). Крім того, для характеристики іноземців мовець використовує також і АТРИБУТИВНУ конструкцію “*who come here to improve their personal lot*”, яка у даному контексті набуває негативно-оцінного значення. Як результат, “ВОНИ” (“ЧУЖИ”) та “МИ” (“СВОЇ”) у мовленні консерватора протиставляються, структурно-семантична ж організація даного фрагмента дискурсу може бути представлена наступним чином: “ВОНИ / ЧУЖИ НЕ Є ХОРОШИМИ” - “МИ / СВОЇ Є ХОРОШИМИ”.

Оскільки граматичні одиниці здатні виконувати прагматичну функцію, вибір активної чи пасивної конструкції може залежати від прагматичних намірів мовця помістити у фокус уваги одного із актантів, підкреслити або приховати відповідальність за його вчинки; за ситуацію, спричинену його діями, і т.п. Якщо агентивність передбачає залежність дії чи ситуації від АГЕНСА, їх контроль з його сторони, то у пасивних конструкціях відповідальність за виконану дію чи спричинену ситуацію знижується, переводиться у імпліцитний план, бо фокусом уваги стає вже не суб’єкт дії чи ситуації, а інші актанти, або ж сама ситуація чи дія. Саме за допомогою пасивних конструкцій політичні діячі намагаються приховати інформацію про позитивні чи навіть нейтральні дії чужинців або ж негативні вчинки своїх співвітчизників та власні. Звернемося до прикладів:

The British economy was restored by immigrants after the World War II. No doubt, a lot was done by them. But the situation has been changed, the country is densely populated now. That's why we are not able to absorb successfully all those who want to stay in it [18].

У даному фрагменті дискурсу з питань імміграції консерватор, вказуючи на причетність іммігрантів до відновлення британської економіки після Другої світової війни, застосовує пасивні конструкції: “*The British economy was restored by immigrants after the World War II*”; “*A real contribution was made by them*”. Розподіл основних семантичних ролей відбувається у цих конструкціях наступним чином: “ОБ’ЄКТИВ + предикат дії + АГЕНС”. Отже, у фокусі уваги знаходяться тут не виконавці позитивних дій, виражених предикатами “*was restored*”, “*was made*”, а їх ОБ’ЄКТИВИ “*The British economy*”, “*A real contribution*”. У такий спосіб

політик намагається мінімізувати позитивні уявлення про виконавців відповідних позитивних дій, тобто АГЕНСІВ, позначених у мовленні консерватора за допомогою нейтральних лексем *“immigrants”* та *“them”*.

Відсутність АГЕНСА у номінативній конструкції *“But the situation has been changed”* взагалі створює прагматичний ефект мимовільності, безконтрольності процесу, представленого предикатом *“has been changed”* та ОБ’ЄКТИВОМ *“the situation”*. У подальшому мовленні політичний діяч також вживає безагенсну конструкцію *“the country is densely populated now”*, за допомогою якої визначає причину неможливості прийняття іноземців до країни.

Характеризуючи міжетнічні та міжнаціональних взаємовідносини, консерватори також застосовують пасивні конструкції, наприклад:

Our relationship with the Muslim community both internationally and domestically is now one of the major political problems. Muslims are blamed for jihad terror and are accused of bigotry. They are alienated and such things simply annoy those who come to this country only to harm us [19].

У вказаному фрагменті дискурсу консерватор використовує безагенсні (пасивні) конструкції зі семантичною конфігурацією: *“ПАЦІЄНС + предикат негативної дії + АТРИБУТИВ + предикат негативної дії + АТРИБУТИВ”*; *“ПАЦІЄНС + предикат негативної дії”*, а саме: *“Muslims are blamed for jihad terror and are accused of bigotry”*; *“They are alienated...”*. Роль ПАЦІЄНСА відводиться політиком мусульманам, що позначаються ним за допомогою нейтральних одиниць *“Muslims”* *“They”*. Британці ж взагалі не згадуються мовцем. Відсутність АГЕНСА дозволяє політику приховати їх відповідальність за негативні дії по відношенню до ПАЦІЄНСА. АТРИБУТИВНІ ознаки останнього представлені пейоративними одиницями *“jihad terror”*, *“bigotry”*. Це свідчить про упереджене відношення представника консервативної партії до мусульман. Крім того, для надання негативних характеристик іноземцям з мусульманських країн політичний діяч використовує активну конструкцію: *“those who come to this country only to harm us”*. Розподіл семантичних ролей у ній відбувається наступним чином: *“АГЕНС + предикат дії + ЛОКАТИВ + ДЕСКРИПТИВ + предикат дії + ПАЦІЄНС”*. Семантична конфігурація даної конструкції вказує, що роль АГЕНСА негативних дій приписується чужинцям, ПАЦІЄНСОМ же виступають представники власної нації. Це також свідчить про упереджене відношення мовця до представників мусульманських країн, як таких, що завдають шкоди британцям.

Отже, використовуючи конструкції активного стану, консерватори надають негативні характеристики чужинцям, приписуючи їм семантичні ролі: АГЕНСІВ негативних дій, ЕКСПЕРІЄНЦЕРІВ негативних станів, БЕНЕФІЦІАРІВ позитивних дій інших і т.п. Британцям же відводяться у активних конструкціях ролі АГЕНСІВ позитивних дій та ЕКСПЕРІЄНЦЕРІВ позитивних станів. У пасивних конструкціях відбувається перерозподіл семантичних ролей: неагенсні актанти тематизуються, АГЕНСИ ж або взагалі є відсутніми, або ж не знаходяться у фокусі уваги мовців. Такий перерозподіл семантичних ролей дозволяє консерваторам не вказувати, що британці є АГЕНСАМИ негативних дій та не акцентувати увагу на тому, що представники іноетнічних спільнот є АГЕНСАМИ позитивних дій. Таким чином, аналіз семантичної конфігурації активних та пасивних конструкцій, здійснений у статті, дозволяє встановити, що іноземцям та представникам британської нації приписується різний ступінь відповідальності за позитивні та негативні дії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булыгина Т.В. К построению типологии предикатов в русском языке // Семантические типы предикатов. - М.: Наука, 1982. - С. 7-85.
2. Воробьева О. И. Политический язык: семантика, таксономия, функции: Дис... докт. фил. наук: 10.02.01. – М., 2000. – 382 с.
3. Пьянзина И. Н. Прагматика оценки в субъязыке современной британской прессы (на материале публицистических очерков): Дис... канд. фил. наук: 10.02.04. – Нижн. Новг., 2000. – 186 с.
4. Рогач О.О. Лексика національної упередженості // Науковий вісник ВДУ / Журнал Волинського державного Університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Романо-германська філологія. - Вип. 3. - Луцьк, 1999. - С. 25-27.
5. Селиверстова О.Н. Второй вариант классификационной сетки и описание некоторых предикатных типов русского языка // Семантические типы предикатов. М.: Наука, 1982. – С. 86-157.
6. Селиверстова О.Н. Контрастивная синтаксическая семантика. Опыт описания. - М.: Наука, 1990. - 150с.
7. Селиверстова О.Н. Семантический анализ экзистенциальных и посессивных конструкций в английском языке // Категория бытия и обладания. - М.: Наука, 1977. - С.5-67.
8. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип. XVI. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс. – 1985. – С. 129-154.
9. Ущина В. А. Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англomовному політичному дискурсі: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. - Луцьк., 2002. - 212 с.
10. Филинский А. А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999-2000 гг.: Дис... канд. фил. наук: 10.02.19. – Тверь, 2000. – 163 с.
11. Чейф У.Л. Значение и структура языка. - М.: Прогресс, 1975. - 432 с.
12. Dijk v. T.A. Ideology: a Multidisciplinary Approach. – London: Sage Publications, 1998. - 374 p.
13. Dijk v. T.A. The Study of Discourse // Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume I // Ed. by Teun A. van Dijk. – London: Sage Publications, 1998. - P. 1-34.
14. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language. – London and New York: Longman, 1995. – 265 p.
15. http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=126169&speeches=1
16. http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=119049&speeches=1
17. http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=121612&speeches=1
18. http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=121613&speeches=1

19.http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=119049&speeches=1

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Еліна Куш – викладач кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету.
Наукові інтереси: дискурсивний аналіз, функціональна лінгвістика.

**РОЛЬ ОПОВІДАЧА В РОЗКРИТТІ МОДАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ
ПРОЗОВОГО ДИСКУРСУ**

Світлана КРИВОРУЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається роль оповідача у вираженні модально-дискурсивної семантики художнього твору. Дослідження проводиться на матеріалі творів В. Дрозда.

The article deals with the part of narrator in the expression of the modal-discourse semantics of the artistic work. There have been examined V. Drozd's stories.

У сучасному мовознавстві чимало праць присвячено аналізу явища і поняття «текст», проте єдності в трактуванні цієї категорії та визначенні її складників немає. Така суперечливість поглядів зумовлена різними підходами лінгвістів у вивченні того, що прийнято називати *текстом*, виділенням різних його ознак та форм існування.

Поряд із поняттям «текст», у сучасній лінгвістиці важлива категорія дискурсу. Під дискурсом розуміють «текст, об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської творчості» [5: 142]. З урахуванням цього, вважаємо, що текст будь-якого стилю лише тоді стає дискурсом, коли він наповнюється індивідуальним особистісним змістом.

На думку Ю. Лотмана, *текст* у художньому творі виступає одним з його компонентів, тобто художній ефект досягається тільки тоді, коли спостерігається зіставлення його з комплексом життєвих та ідейно-естетичних уявлень окремої людини. В аспекті проблем розуміння тексту Є.Ф.Тарасов зазначав, що «писемний текст – не самодостатня сутність», це «додаткова знакова, достатньою мірою вигадана форма існування предметної діяльності» [цит. за 6: 25].

Як правило, при творенні художнього дискурсу важлива роль належить його авторові, оскільки у творі втілюється його задум. І.І.Ковтунова зазначає, що «внутрішня єдність тексту створюється єдністю автора...» [9: 5]. На нашу думку, розглядаючи модальну семантику прозового дискурсу, доцільніше говорити про особу оповідача, тому що «автор живе в реальному світі, а оповідач належить до вигаданого світу художнього твору» [2: 15].

Ураховуючи вищезазначене, можемо сказати, що художній текст репрезентує структурно організований **завершений дискурс**, у якому автор представлений опосередковано.

З погляду логічної семантики, оповідач у творі виступає інтенціоналом прозового дискурсу, який визначає екстенціонал змісту твору, тобто його істинність/хибність відносно предметного світу, про який ідеться у творі. У логічній семантиці цей аспект вивчення прийнято називати референційним. Варто зазначити, що терміном екстенціонал позначається обсяг певного поняття, а інтенціоналом виступає його зміст [7: 28]. Під поняттям «референція» розуміємо, слідом за Н.Д.Арутюновою, відношення актуалізованого, включеного в мовлення імені або іменного вислову до об'єктів дійсності з погляду істинності [1: 6]. Щодо тлумачення цього поняття Л.Лінський зазначає, що «особливо важливо пам'ятати, що референція характеризує використання мови тими, хто говорить, і не є властивістю самих виразів» [10: 161]. Можна зробити висновок, що референційна сфера прозового дискурсу залежить від суб'єкта мовлення, тобто розповідача. Таким чином референційна сфера дискурсу інтенціоналізується, тобто визначається інтенціями та комунікативною настановою розповідача в художньому дискурсі.

Варто також зауважити, що ці чинники визначають особливості вираження змісту твору, зокрема референційно прозорий (екстенціональний) та референційно непрозорий (інтенціональний) контекст. Так, наприклад, в оповіданні «Парость» розповідач використовує сингулярні терми, тобто називає речі власними іменами на об'єктивній основі, тобто зміст твору виражений експліцитно і є референтно прозорим. В оповіданні «Слава» наявна, на нашу думку, нежорстка десигнація, що пояснюється не лише описом конкретного факту дійсності, а й певними інтенціями розповідача. У цьому творі інтенціональна концепція референції виявляється в тому, що атрибутивною, за термінологією Доннелана, є назва твору («Слава»), а також суб'єкт, про який ідеться в ньому. Зокрема, це образ Віталія Півня, який спочатку називається іменем головного героя. На нашу думку, оповідач застосовує непрозорий референтний контекст з метою створення інтриги навколо описуваних подій. Таке явище ілюструє «розтяжку інтенції», воно слугує джерелом розвитку сюжету твору. На нашу думку, інтенціональна концепція референції дозволяє розкрити полімодальний зміст назви твору, а також характеристики його персонажів. Зокрема, спочатку у творі автор подає нам загальноприйняте розуміння поняття «слава», яке містить у собі об'єктивно-нормативний зміст деонтичної модальності, оскільки передбачає обов'язкове визнання таланту певної особи; аксіологічна

модальність розкривається в значеннях високої оцінки суспільством тієї постаті; епістемічна модальність виявляється в семантиці знання про неї. Проте затемнений референційний зміст заголовка розкривається за допомогою «розтяжки інтенції», внаслідок чого змінюються акценти модально-дискурсної семантики твору. Зокрема, поняття «слава» набуває суб'єктивно-волюнтативного змісту, що виявляється в значеннях *прагнення* до гуманних вчинків, за які людину цінуватимуть більше, ніж за написання книги.

В окремому художньому тексті варто розглядати існування певного можливого світу, а ідеї, викладені в дискурсі, вважатимемо семантикою описаного можливого світу. Пафос філософії можливих світів, на думку В. Руднева, полягає в тому, що абсолютної істини немає, вона залежить від спостерігача та свідка подій [11: 70]. Тому модальну семантику дискурсу необхідно розглядати відносно конкретного світу, в якому «живе» оповідач, тобто окремого інтенціонального світу. Світ, який розкривається в художньому дискурсі, як і будь-який інший можливий світ, має свої рамки, які визначаються модальним оператором та сингулярними термами. В.Б.Касевич визначає дві модальні рамки, характерні для будь-якого можливого світу, – внутрішню та зовнішню модальні рамки. Внутрішня модальна рамка відображає те, що традиційно прийнято називати об'єктивною модальністю, вона встановлює взаємозв'язок між предикатом та його аргументами, тобто визначає відношення всередині пропозиції [8: 66]. У художньому дискурсі під внутрішньою модальною рамкою розуміємо предметну, денотатну (екстенціональну) сферу. Поряд із внутрішньою модальною рамкою, варто говорити й про зовнішню модальну рамку, під якою розуміють суб'єктивну модальність, тобто це відношення між модальним суб'єктом і пропозицією в цілому. Модальний суб'єкт, як правило, збігається з особою мовця [8: 67]. У прозовому дискурсі модальним суб'єктом виступає оповідач, а зовнішня модальна рамка формує сигніфікатну (інтенціональну) сферу художнього твору. Тому ще раз переконаємося, що особа оповідача відіграє важливу роль у розкритті модальної семантики прозового дискурсу. Варто також зазначити, що повнота розкриття мовно-інтенціональної семантики залежить від взаємодії внутрішньої та зовнішньої модальної рамки, тобто від специфіки введення їх у комунікативну рамку, під якою розуміємо художній дискурс.

Варто зазначити, що складність вираження інтенціонального світу прозової мови, порівняно з інтенціональним світом поетичної мови, полягає в тому, що, окрім особи-мовця, який розкриває сутність цього світу, в ньому наявна також система персонажів, у кожного з яких сформована своя картина світу, що розкривається через вчинки цих героїв та їхню мову. Відповідно до цього кожен з персонажів підкорюється своїм законам та істинам життя, тому *можливе і дозволене, необхідне* для однієї особи буде *неможливим та забороненим* для іншої. Тому можливий світ, який розкривається перед читачем у художньому дискурсі, – це складний синтезований світ, у якому співіснують або, навпаки, виключають можливість існування один одного персонажі з різною ментальністю.

Крім вищезазначених функцій оповідача в прозовому дискурсі, варто також відзначити, що він задає модальний тон викладу матеріалу. Залежно від місця оповідача в художньому творі – спостерігач, свідок подій, учасник подій – можна виокремити різні типи модальної семантики тексту, а також способи її вираження.

Наше дослідження передбачає розкриття модально-інтенціональної семантики прозового дискурсу в різних типах оповіді. Джерельною базою дослідження слугуватимуть твори малих жанрів В. Дрозда, зокрема такі: «Парость», «Слава», «Три чарівні перлини».

У художніх творах «Парость», «Слава» представлений тип оповіді від першої особи, тобто особа-мовець виступає безпосереднім учасником і головним героєм тих подій, про які розповідає. При такому викладі змістово-фактичного матеріалу особу-мовця прийнято називати *розповідачем*, а тип викладу матеріалу – суб'єктивним. Оскільки оповідач, як правило, віддалений від образу автора, то його інтенціональний світ буде відмінним від світу письменника. І.Смуциньська називає таку модально-оповідну модель *персоніфікованою* [13: 29]. Як правило, розповідач виступає головним героєм у художньому творі, тому трансформації модальної семантики тексту залежать від змін, які відбуватимуться з героєм.

На нашу думку, спочатку в художньому дискурсі розкриваються такі типи модальності, як епістемічна і деонтична, оскільки увага розповідача буде зосереджена на його знаннях та прагненнях. Епістемічна модальність реалізується в значеннях **упевненості, переконаності, знання**. Оскільки розповідач та персонажі живуть в одній площині часу та простору, то тут виявляється також темпоральна модальна семантика *одночасності*. Крім того, мовець обмежений в описі подій, оскільки розповідає лише про те, що бачив, що відбувалося з ним, тобто обмежений власним досвідом. Так, наприклад, «Я» в оповіданні «Слава» не розкриває читачеві всю історію життя персонажів Ніни та Віталія, розповідач описує поведінку цих героїв лише в тій ситуації, учасником якої він був сам. Тому цю розповідь вважаємо більш переконливою, ніж оповідь від третьої особи.

На нашу думку, важливу роль у розкритті модальної семантики твору відіграють вікові особливості розповідача, його картина світу. Наприклад, в оповіданні «Парость» розповідачем виступає особа шкільного віку, для якої характерне наївне сприйняття дійсності й водночас спостережливість, захопленість процесом пізнання не лише явищ природи, а й особливостей поведінки та вчинків героїв. Це сприяє тому, що він володіє інформацією про інтереси, погляди, уявлення кожного з описуваних персонажів, а тому може їх

відтворити в дискурсі. Так, уважаємо, в інтенціональному світі розкривається епістемічна семантика *обізнаності*.

Варто зазначити, що для надання оповіді *об'єктивності* та *переконливості* в розповідь особи-мовця включено **діалоги** між персонажами, що дозволяє розкрити картину світу персонажів, а також об'єктивні закони життя зображуваного світу. Так, на нашу думку, розкривається деонтична модальна семантика тексту. Наприклад, семантика *бажаності*, *прагнення* як різновид суб'єктивно-волюнтативної модальності, а також семантика *необхідності*, *потреби*, що є різновидом об'єктивно-нормативної модальності, виявляються в діалозі: «*Ти б, Семенку, поступився батькові. Бо воно й справді не гоже, коли кукурудза на хліві росте. Люди сміятимуться. – Чи стебло кому завадить? А хай зацвіте та качани виростуть – увесь хутір задивлятиметься. Бо то ж саме посіялося, ніби з неба впало...*» [3: 59]. **Діалог**, на нашу думку, виступає засобом вираження алетичної модальної семантики *можливості*, зокрема яскраво це виявлено в тих репліках, де розкривається деонтична модальна семантика *хотіння*, оскільки, поряд із волевиявленням суб'єкта мовлення, є об'єктивний світ, залежно від якого бажана дія може бути реалізованою/нереалізованою.

Варто також зазначити, що при такій викладовій формі (розповідь від першої особи) діалог виступає засобом вираження аксіологічної семантики, причому вона може бути різноманітною, оскільки залежить як від предмета мовлення, так і від суб'єкта мовлення. Показовою, з погляду вираження модальної семантики речення, на нашу думку, є репліка з оповідання «Парость», у якій спостерігаємо включення в пряму мову реплік з іншого діалогу: «<...> *А що вже роботящий, то й не сказати. Тільки вільна хвилинка – вже клопочеться по господарству <...> «Йди гуляти, синку, ондечки дівчата виспівують біля клубу, аж сюди чути», – кажу, а він сміється: «Ой, мамо, ще встигну лиху невістку на вашу голову знайти, самі не раді будете» <...>» [3: 62]. На нашу думку, шляхом такого типу викладу матеріалу розкривається ментальний світ кількох персонажів. Так, у словах тітки Наталки, звернених до співбесідниці, виражається аксіологічна модальна семантика, яка втілює *захоплення* особи-мовця персонажем, про якого йдеться. Ця ж репліка слугує засобом вираження поглядів та уявлень особи, що виступає в цьому діалозі предметом мовлення. Зокрема, опосередковано розкривається деонтична модальна семантика обов'язку, необхідності, а також бажання та прагнення. Репліки, «перенесені» в цей діалог з іншого, слугують засобом розкриття не лише сутності персонажа, який є предметом мовлення, а й епістемічної модальної семантики *переконливості*, оскільки суб'єкт мовлення так, на нашу думку, доводить *істинність* своїх слів. Отже, спостерігаємо, що в одному висловленні виражається взаємодія кількох модальностей, яка слугує способом розкриття внутрішнього світу персонажа, який виступає предметом мовлення.*

Для розкриття аксіологічної модальності письменник використовує й інші типи викладу матеріалу, зокрема *невласне пряму мову*. В оповіданні «Парость» спостерігаємо її, зокрема, в таких словах розповідача: «*Правду сказати, мати моя й Семена недолюблює, за дивака вважає. Бо чого б то парубкові носити траву з поля для чужого зайця? А хіба не обгородив він драбинками кукурудзяне стебло на хліві, щоб його не вишмургнуло вітром із соломи? А хіба він не полюбляє більше возитися з дітьми та лелеками, ніж до дівчат залицятися?»* [3: 63]. Це висловлення теж утілює семантику декількох модальностей, зокрема аксіологічної та алетичної модальності з погляду суб'єкта мовлення, тобто тієї особи, якій ці думки належать, а також деонтичної модальності, зокрема суб'єктивно-волюнтативної з погляду особи, яка виступає предметом мовлення в цьому контексті.

На нашу думку, *невласне пряма мова* розкриває також об'єктивно-нормативний зміст **деонтичної модальності**, оскільки модальна семантика *здивування* утверджує об'єктивні закони життя в описуваному розповідачем світі. А отже, розкривається й алетична модальна семантика, оскільки з погляду моральних законів інтенціонального світу розповідача вчинки персонажа, про якого йдеться, є логічно неможливими. Отже, спостерігаємо, що взаємодія аксіологічної, деонтичної й алетичної модальностей розкривають сутність інтенціонального світу розповідача, а також внутрішній світ окремого персонажа із цієї дійсності.

Трансформація модальної семантики тексту відбувається тоді, коли *розповідач* стикається з непізнаним. Так, наприклад, в оповіданні «Парость» це зіткнення зі світоглядними позиціями персонажа Семена, для якого **необхідним** виступає дбайливе ставлення до всього живого: «<...> *Семен обминає зеленого вусика, а я навмисне ступаю на вусате плетиво – розчавлене стебло приємно хрускотить. Семен озираться, піднімає гарбузове огудиння і заносить його вбік, між куців картоплі <...>»* [3: 56], «<...> *Люблю, коли росте...*» [3: 59]. Тут спостерігаємо перцепцію непізаного та його інтенціоналізацію, таким чином, відбувається зміна модальної семантики дискурсу з епістемічно-деонтичної зі значеннями *переконливості*, *бажаності* в семантику *незнання*, *неможливості*, *заборони* епістемічно-алетично-деонтичної модальності.

На нашу думку, в процесі інтенціоналізації незнаного референційного змісту важливу роль відіграє темпоральна модальність, яка вимірюється не перебігом певного проміжку часу, а несподіваною подією, яка є кульмінаційною в художньому творі.

Внаслідок інтенціоналізації референційного змісту відбувається трансформація модальної семантики дискурсу, яка виявляється в розв'язці художнього твору. На нашу думку, із семантики *незнання* епістемічної модальності загальна семантика дискурсу змінюється в оцінно-епістемічну та алетично-деонтичну, оскільки

незнане стає відомим та цінним, а неможливе – необхідним та обов'язковим. Виявляється ця зміна в діях зовсім іншої якості. Так, в оповіданні «Парость» головний герой отримує задоволення (аксіологічна модальність) від бачення квітучої кукурудзи (епістемічна модальність), яку він зумів зберегти від непогоди (деонтична, алетична модальності).

Розглянемо особливості розкриття модальної семантики прозового дискурсу, коли оповідь ведеться від третьої особи. Варто зазначити, що особу-мовця такого типу викладу художньої інформації прийнято називати оповідачем.

Особливість цієї викладової форми полягає в тому, що автор передоручає оповідачеві свої слова, тому можемо говорити, що тут через слова оповідача розкривається авторська модальність, на відміну від попередньої форми викладу художнього дискурсу. І.Смушинська називає таку модально-оповідну модель аукторіальною (всезнаючою) [13: 29], оскільки оповідач виступає спостерігачем, він володіє повною інформацією про можливий світ, який описує. Варто також зазначити, що оповідач, на відміну від розповідача, знаходиться в різних часових площинах з персонажами твору. Події інтенціонального світу сприймаються як ті, що вже відбулися, тобто це погляд з теперішнього в минуле. У такому прозовому дискурсі епістемічна модальність має оцінне забарвлення, тобто спостерігається взаємодія аксіологічної та епістемічної модальності в розкритті референційної дійсності.

Цей тип викладу матеріалу представлений у творах «Білий кінь Шептало», «Три чарівні перлини» та ін.

У художніх творах з такою викладовою формою представлений можливий світ, у якому існують персонажі з різною картиною світу, їх зіткнення призводить до неочікуваного перебігу подій, що дає можливість простежити модальності мислення головного героя зокрема, а також модальну семантику дискурсу загалом. Наприклад, в оповіданні «Три чарівні перлини» головними персонажами виступають *русалка* та *лісоруб*. В образі *лісоруба* розкривається особа, яка живе за законами побутового світу, де існує лише один критерій оцінки людини – його ставлення до роботи: «Треба невдовзі заново пройтися сокирою, – тверезо діловито вирішив лісоруб, намагаючись вислизнути з чарівних обіймів і глушачи лісові звуки навмисним гупанням чобіт» [3: 46]. Образ *русалки* у творі є персоніфікованим, у ньому втілено риси людини духовно збагаченої, для якої найвищою оцінкою є ставлення до світу природи: «Траву не годиться рвати, їй дуже боляче. Гей, сестрички, постелимо на возі свої коси...» [3: 42]. Таким чином, через учинки та мислення лісоруба розкривається модальна семантика *впевненості* та *необхідності* з погляду **об'єктивних** законів життя зображуваного світу. Через діалог *русалки* з *лісорубом* розкривається **суб'єктивно-волюнтативний зміст деонтичної модальності**, який реалізується в семантиці *прагнення, хотіння*.

Зустріч лісоруба з *русалкою* призводить до роздвоєності душі головного героя, з погляду логічної семантики цей стан характеризується «розтяжкою інтенції». Сум'яття душі головного героя оповідач передає через внутрішнє та монологічне мовлення персонажа, так у творі виражається **алетична модальна семантика можливого/неможливого**: «Але ж як тоді жити? Як? <...> Коли й справді так, по землі кроку не ступиш. Я ж не дух, не з туману там різного, я їсти мушу, я в тілі...» [3: 50]. Варто зазначити, що, поряд з алетичною модальністю, у цих словах виражений і суб'єктивно-волюнтативний зміст деонтичної модальності в значенні *потреби*. У розв'язці твору спостерігаємо, що закони референційної дійсності переважають над суб'єктивним прагненням, лісоруб продовжує жити за правилами своєї реальності: «А ліс навколо мовчав і тепер мовчатиме для Івана завжди. <...> Іван довго стояв, курич і все не міг рушити у зворотну дорогу. Ніби загубив на цій галявині щось таке, чого вже ніколи не відшукати» [3: 51]. На нашу думку, в цих словах поряд з описом дій головного героя оповідач розкриває закони, за якими доведеться жити персонажеві все життя, а також подає оцінку вчинків героя. Так виражається взаємодія аксіологічної та деонтичної модальностей.

Отже, запропонований підхід у вивченні суб'єкта мовлення в художньому дискурсі дає можливість виявити, що образ оповідача відіграє важливу роль у розкритті модальної семантики прозового дискурсу. Виявляється це насамперед у тому, що оповідач визначає референційну та сигніфікатну сферу художнього дискурсу, формує комунікативну рамку твору, яка становить синтез внутрішньої та зовнішньої модальної рамок.

І.Смушинська зазначає, що суб'єкт-мовець виконує три функції в художньому дискурсі: рефлексивно-епістемічну, оцінно-кваліфікативну, емотивно-експресивну [13: 14]. На нашу думку, зазначені функції не вичерпують ролі оповідача у творі. Якщо суб'єкт-мовець представлений формою третьої особи, то він виконує також референтно-волюнтативну функцію, оскільки події в описуваній дійсності відбуваються відповідно до бажань та потреби оповідача. Оцінна та волюнтативна семантика виражається тут через слова оповідача, які поєднуються з описом дій персонажів. Ці різновиди модальної семантики втілюються, як правило, імпліцитно. Для вираження епістемічної, алетичної модальностей використовуються внутрішнє мовлення персонажів, опис їхніх учинків. У художніх творах, де оповідь ведеться від першої особи, модальна семантика дискурсу представлена експліцитно, засобами її вираження слугують діалоги, невластна пряма мова персонажів. У цих творах, на нашу думку, основною функцією є рефлексивно-епістемічна, оскільки розповідач детально передає події, учасником яких він був, але менше звертає увагу на оцінку вчинків персонажів.

Отже, оповідач у художньому прозовому творі є його невід'ємним компонентом, йому належить важлива роль у перетворенні тексту на дискурс, саме він задає певний модальний тон викладу матеріалу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции // НЗЛ. – Вып. XIII. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М.: Радуга, 1982. – С. 5 – 40.
2. Гореликова М.И., Магомедова Д.М. Лингвистический анализ текста. – М.: Русский язык, 1989. – 124 с.
3. Дрозд В. Білий кінч Шептало: Оповідання. – К.: Рад. письменник, 1969. – 285 с.
4. Дрозд В. Крик птаха в сутінках: Оповідання, повісті. – К.: Рад. письменник, 1982. – С. 3 – 18.
5. Енциклопедія «Українська мова» / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
6. Залевская А.А. Текст и его понимание. – Тверь: Тверской гос. ун-т, 2001. – 178 с.
7. Карнап Р. Значение и необходимость. Исследование по семантике и модальной логике. – М.: Изд-во иностр. лит., 1959. – 382 с.
8. Касевич В.Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. – М.: Гл. ред. вост. лит. изд-ва «Наука», 1988. – 309 с.
9. Ковтунова И.И. Вопросы структуры текста в трудах акад. В.В. Виноградова // Русский язык: Текст как целое и компоненты текста. Виноградские чтения. – Вып. XI. – М.: Наука, 1982. – С. 3 – 18.
10. Линский Л. Референция и референты // НЗЛ. – Вып. XIII. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М.: Радуга, 1982. – С. 161 – 178.
11. Руднев В. Морфология реальности: Исследование по «философии текста». – М.: Гнозис, 1996. – 207 с.
12. Семенець О.О. Синергетика поетичного слова. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.
13. Смуциньска І.В. Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10. 02. 05. – К., 2003. – 35 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Криворученко – здобувач кафедри української мови КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, логічний аналіз мови.

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ „ДИСКУРС” У СТИЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Олеся ЛАДНИЦЬКА (Львів, Україна)

У статті доводиться доречність та закономірність визначення мовної тканини художніх творів як дискурсу, аналізується категорія художньої літератури і обґрунтовується правомірність її статусу художнього дискурсу.

The article proves the worthiness of defining the linguistic texture of fiction as discourse and analyses works of literature as being rightfully given the status of fictional discourse.

1983 року Дж.Ліч писав: „Стилістика ... – просто різновид дискурсного аналізу, що досліджує художній дискурс” [23: 151]. Насправді ж на сьогодні відомо, що стилістика повинна вивчати та вивчає всі типи дискурсів, включно з художнім. Водночас стає очевидним, що художня література – не просто функціональний стиль, адже в ній з успіхом можуть бути представлені інші функціональні стилі, чи радше – зразки інших дискурсів, що співіснують поряд з художнім. З всеохоплюючим утвердженням поняття „дискурсу” термін та поняття функціонального стилю зазнало і значного витіснення, „хоча, звичайно, поняття дискурсу значно ширше” (К.Серажим) [19], „дуже широке, близьке, та не адекватне розробленому В.В.Виноградовим та Г.О.Винокуром поняттю „функціональний стиль”” (Лагунов) [16: 107], хоча, очевидно, що „дискурс не можна зводити до стилю” (Ю.Степанов) [20: 41].

Цілком певно, що художня література – не просто плетиво якоїсь художньої мови (literary language): в сучасній стилістиці питання автономної художньої мови не стоїть, ще з часів Р.Фаулера сприймаючись зі значною долею скептицизму [24: 101]. Художня мова – фікція, „т. зв. художні вживання мови мають двійників в повсякденному вживанні, скажімо, в рекламі, жартах, розіграшах, грі, умоглядних припущеннях, переконуванні і т. д. і т. п.” [23]; художній же дискурс – факт. Його зразки – твори художньої літератури, адже „Художній твір – це і результат процесу творення художнього дискурсу, і сам цей процес у стані спокою. Він є тим, що раціоналістична метафізика проголосила світовим принципом, – монадою: водночас осередком сили і річчю. Художні твори, за Адорно, закриті й сліпі один щодо одного, проте у своїй закритості репрезентують зовнішнє. Тим зовнішнім чинником проступає художній дискурс” [цит за 3: 127].

Щодо полемічного статусу художніх творів як тексту чи дискурсу, наведемо твердження М.Козолуп: „художній твір в цілому можна визначати як текст, тобто кінцевий сформований і зафіксований продукт когнітивно-мовленнєвої діяльності автора. Водночас, виходячи з розуміння дискурсу як мовленнєвої ситуації в контексті, припускаємо, що художній твір є своєрідним синтезом взаємопов’язаних дискурсів, які характеризуються внутрішньою цілісністю, логічною завершеністю та когезією окремих елементів” [12: 102]. Такі дискурси є породженнями конкретних контекстів або фрагментів тексту, що виникають у тих чи інших сюжетних ситуаціях, яким властиве певне місце, час і коло учасників подій – тобто, власне, екстралінгвістичні фактори, необхідні для перетворення тексту в дискурс – місце, час, учасники мовленнєвої

ситуації, характер і психологічний стан мовця та реципієнта, їхні відносини, прояв та лінгвостилістичні особливості, зумовлені текстом та дискурсом [12: 101].

Художній дискурс як вище втілення системно-функціональних ознак мовленнєвої діяльності моделює культурно-мовний універсум відповідної епохи на основі валоризації комунікативних і лінгвостилістичних параметрів [5: 6-7]. То ж не дивно, що художній дискурс, за Р.Фаулером, – „двозначний термін. Він може означати форму мови, тобто різноманітність чи реєстр з видозмінюваними формальними рисами, або форму комунікації, набір умовностей, узгоджених між авторами і читачами [цит. за 3: 111].

За Вітгенштайном, художній дискурс – це „мовна гра” з порожніми термами (вигаданими персонажами) [цит за 3: 112], хоча тут слід зауважити, що вигаданість не тотожна художності: вигаданість може бути і в контексті нехудожнього, наприклад, буденного мовленнєвого дискурсу [3].) Художній дискурс, за А.Лагуновим, „реально існує головню в незчислювальній кількості текстів, але таких, що становлять певну соціокультурну даність, зумовлену тим, що вони концентруються навколо опорного концепта..., яким постає література як мистецтво слова” [16 :107]. Художній дискурс, за Р.Комар, – „це мова усїєї художньої літератури, яка у процесі мовленнєвої реалізації постає у вигляді текстів художніх творів. Це – система, яка функціонує у художній літературі як засіб відображення реальної чи вигаданої дійсності, як засіб передавання автором свого розуміння й сприймання цієї дійсності, а також як засіб комунікації автора та читача, їх взаємоторчості” [13: 253].

Зрештою, у Г.Відовсона стилістика – це передовсім вивчення художнього дискурсу з лінгвістичної точки зору. Дискурс – засіб розуміння комунікативного змісту відрізків мови, спосіб, в який лінгвістичні елементи функціонують для створення комунікативного ефекту. Це поняття впливає в Г.Відовсона з необхідності визначити предмет дослідження стилістики, на відміну від тексту як предмета лінгвістики і повідомлення (message) як предмета літературної критики [25]. Тому терміном „дискурс” правомірно називати й мовну тканину художніх творів, чому причина – численні праці лінгвістів, а підстава – та ж спроба уникнення всіх непотрібних та громіздких домовленостей, що виникають при називанні лінгвостилістичних досліджень традиційними, та неактуальними для сучасної стилістики заголовками типу „Язык Пушкина” чи „Язык „Евгения Онегина”” тощо.

На недолугість таких назв звертав увагу ще Г.О.Винокур, пишучи, що в таких фразах „слово „язык” означає не що інше, як російську мову, мову російського народу, а Пушкін чи Євгеній Онегін набуває значення показу джерела, з якого ми черпаємо в конкретному випадку свої дані про цю мову. Інакше кажучи, смисл цих фраз ми тлумачимо так: дані російської мови, представлені в творах Пушкіна чи, відповідно, в тексті „Євгенія Онегіна”” [6: 113], („язык Пушкина може означати не тільки мову тої біографічної особистості, яка носить це ім’я, але й ті мовні засоби, котрі характеризують оповідача „Євгенія Онегіна”...” [6: 125]), а ще „питання полягає в тому, на якій частині фрази „Мова письменника” ми робитимемо логічний наголос. Якщо перед нами проблема „мова письменника”, то треба мати на увазі, що письменник не проблема лінгвістики, тому що вона не *вміє*, а не те що не хоче вирішувати такі проблеми. Але якщо ми задаємось питанням про „мову письменника”, то це не тільки законне, але й неминуче завдання мовознавства, і в тому розумінні мови, про який зараз йдеться, тобто стосовно різноманітних його позаграматичних факторів, проблема того розділу мовознавства, котрий, по почину женеvської школи, зветься la linguistique de la parole на відміну від la linguistique de la langue, лінгвістика мовлення на відміну від лінгвістики мови” [6: 128].

„Не потребує логічного доказу факт, що реально мова існує лише в мовленні індивідів. Тобто, щоб зрозуміти закономірності мовного існування, потрібно досліджувати їх на окремих прикладах (зокрема у творах письменників як виразників індивідуальної та національної картини світу)” [7], мовлення заслуговує не менше уваги, ніж невидима мовна система. Втім, чому логічно темою таких досліджень не робили „мовлення”, пояснює Чичерін: „якщо назвати статтю „Речь Пушкина”, це викличе непорозуміння, адже Пушкін ніяких промов ніколи не виголошував. І літературознавцеві зручно користуватися цими словами, розрізняючи їх стилістично по-своєму, а не за де Соссюром” [цит. за 3: 93], який, як виявляється, користувався не двома, а трьома термінами (мова, мовлення, мовленнєва діяльність), внаслідок чого традиційно приписувана йому дихотомія перетворюється на триаду.

За В.Т.Ковальчук, стилістика якраз і є наукою про цілі та вид мовленнєвої діяльності [11: 123], а „Один з основних лінгвістичних парадоксів полягає в тому, що об’єктивно лінгвістика, описуючи текст /до недавнього часу речення/, описує затрачений на його виробництво певний вид мовленнєвої діяльності, а суб’єктивно вона видає свій опис цього виду МД за опис мови” [11: 123]. Одна із статей В.А.Кухаренко, до речі, називається „„Язык писателя” как аспект речевой деятельности индивида”, де доводиться, що літературна творчість – вид мовленнєвої діяльності” [15: 74]. В такій ситуації знову в пригоді стане термін „дискурс”, що, зрештою, в силу своєї багатозначності, покриває і мову (дискурс – це мова в мові (Ю.Степанов) [20: 44], це мовний потік, мова в її постійному русі (Г.Ван Дейк) [9]), і мовлення (дискурс – це мовлення, невід’ємне від того, хто говорить, або мовлення плюс той, хто говорить (Е.Бенвеніст) [2]), і мовленнєву діяльність (дискурс – це мова в дії (Дж.Браун, Дж.Юль) [21], мова в дії, в реальному використанні (Г.Почепцов) [цит за 13: 253], мова у використанні, мова для комунікації (Г.Кук) [цит за 19: 8],

і *текст* (головно в німецькій та львівській школах дослідження дискурсу), але відмінний від кожного. Дискурс, займаючи серединне положення між мовою і мовленням „існує в цій подвійній проєктивності, стосовно мови (внутрішнього універсуму людини) і мовлення (відносин людини до людини)” [8: 140]. Відтак, „Концепт дискурсу корелює з поняттями стилю, літературної мови, норми, мовленнєвого і літературного жанрів, але представляє свій власний мовленнєвий рівень і відповідні структури і форми” [5: 7].

„У межах загального художнього дискурсу розрізняють дискурси окремих художніх творів...”, вважає Р. Комар [13: 253]. К.Я.Кусько вказує на правомірність такого словосполучення поряд з багатьма іншими: дискурс роману, дискурс твору, дискурс романного жанру, дискурс постмодернізму тощо [14: 31]. Такі висловлювання-дискурси, за Р.Бубняк, склалися, виникали під впливом різних факторів, які залежали від предмета, від суб'єкта, від ситуації висловлювань: „Виникали, склалися або підсвідомо, автоматично, без епістемологічного зосередження на них, або, навпаки, формувалися, впорядковувалися, організовувалися усвідомлено, цілеспрямовано, навмисне” [4: 14]. Зрештою, надзвичайно популярним термін „дискурс” став саме в фукодіанському його розумінні: характерною ознакою такого розуміння є наявність поряд з терміном „дискурс” генітивного ... (наприклад, дискурс *влади*) або атрибутивного (наприклад, *парламентський дискурс*) означення [19]. Більш того, в таких терміносполучках сповна реалізуються всі три підходи до поняття „дискурс”, виділені Д.Шифрін: з позицій формально і структурно орієнтованої лінгвістики, дискурс – це *language above the sentence or above the clause* [цит за 17: 86], згідно з функціональним визначенням, дискурс – це *language in use* [цит за 17: 86], з точки зору взаємодії форми і функції, *discourse as utterances* [цит за 17: 86], в тому розумінні, що дискурс – не примітивний набір ізольованих одиниць мовної структури, більших за речення, а цілісна сукупність функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць вживань мови [17].

Всупереч зауваженням деяких лінгвістів, що термін „дискурс”, на відміну від „текст”, незастосовний до творів художньої літератури, вслід за древніми текстами, „зв'язки котрих з живим життям не відновлюються безпосередньо” [1: 137], спостерігаємо застосування терміна „дискурс” до мовного матеріалу різних культурно-історичних періодів, наприклад Біблії та апокаліптичної літератури, тим більше художньої літератури [17: 88], тим паче до сучасної художньої літератури з рисами постмодернізму. К.С.Серажим, в принципі заперечуючи правомірність застосування терміну „дискурс” до художніх творів, допускає його причетність „до текстів творів модернізму та постмодернізму, в яких виразно прослідковується тенденція до імітації дискурсивного процесу - пор. хоча б випадок „поток свідомості”, - до дискурсивності тексту” [18]. І хоча на її думку, „це не більше ніж прийом, навіть якщо він глибоко мотивований філософськими та естетичними завданнями, бо і тут текст залишається текстом, розрахованим на багаторазове відтворення/сприйняття, у тому числі і нащадками; текстом, що працює і як накопичувач інформації, і як „генератор смислів”; текстом, призначеним для існування в семіотичному часі” [18], а не дискурсом, при такому додатковому аргументі як „інтертекстуальність” дослідниця визнає, однак, що „у цьому випадку цілком ймовірна необхідність певної корекції дослідницької стратегії” [18].

Втім, обов'язковою ознакою дискурсу є комунікація: „Диференційною дискурсивною ознакою є комунікативний модус, який визначає інші мовні параметри відповідного дискурсу” [5: 7], „Без комунікації немає дискурсу, без дискурсу немає комунікації” [3]. Стосовно художньої літератури комунікацію обґрунтувати неважко: „Будь-який текст становить повідомлення і в цьому сенсі є елементом якогось комунікативного акту” [10: 27], „художній твір, експлікуючись як реальний акт комунікації, репрезентує уявний комунікативний акт між автором і уявним читачем” [3: 264].

В сучасній лінгвістиці ґрунтовне підтвердження комунікативної природи художнього дискурсу знаходимо в М.Л.Прет Літературна мовленнєва ситуація передбачає добровільну роль публіки з боку читача, проте ця роль не зовсім бездіяльна (давно відомо, що в процесі читання читач співтворить з автором, дошукує смислів, а той детермінує їх), не до кінця пасивна („оскільки літературна мовленнєва ситуація нав'язує „мовчазну та самотню безучасть”, головною читацькою роллю в літературі стає оцінка” [23: 198]). До речі, як зауважує дослідниця, безучасна роль публіки, що вважалась ключем художньо-літературного відгуку, – типовий компонент багатьох інших мовленнєвих ситуацій [23: 200-201]. Втім, традиційно вкінці перфоменсу виділяється місце, коли публіці надають слово з метою адресування своєї оцінки виконавців і аж тоді перфоменс вважається завершеним. Сама оцінка проявляється в різних формах: звуки, жести, рухи (оплески, кидання яєць, тупання ногами, вигуки, свист, сміх, вставання тощо). В випадку художніх перфоменсів та книг це друківані рецензії, чи, не менш повнозначно, їх відсутність. За М.Л.Прет, сам факт, що мовчанка вважається оцінкою в ситуації мовець- публіка значно підтримує твердження, що акт оцінки – невід'ємна частина їх взаємодії” [23: 198-199], причому оцінка відбувається незважаючи на те, чи присутній виконавець. Як наголошував М.Бахтін, кожен дискурс орієнтований на відповідь (і не може уникнути глибокого впливу очікуваного у відповідь дискурсу) [цит за 3: 264]. Право на оцінку як відповідь належить, за М.Л.Прет, читачам тому, що вона є своєрідною компенсацією за ту добровільну рольову структуру, яку вчена називає маркованою на протигагу немаркованої ситуації на рівних, коли всі учасники мають однаковий доступ до трибуни [23: 199]. Ці аргументи, згідно з М.Л.Прет, свідчать на доказ того, що в

літературній комунікації/ художньому дискурсі, як того вимагає сам термін, присутні як відправник, так і отримувач повідомлення, „що їх існування передбачене художніми творами, що вони мають обов'язки один перед одним” [23: 200].

Тож на даний час очевидно, що дискурс – багатомісний, багатозначний, термін, причому „як у горизонтальному напрямі, тобто в різних науках, так і у вертикальному, тобто на різних рівнях власне лінгвістики” [19 :7]. Як видно, він може цілком оправдано у певного роду лінгвістичних дослідженнях замінювати та конкретизувати поняття функціональний стиль, мова, текст, адже він споріднений їм. Більш того, він може покривати ці поняття в їх зв'язку, адже він – „парасольковий”, звідси і його дедалі зростаюча частотність в сучасних працях.

Натомість, тенденційно та цілком оправдано рідшають в лінгвостилістичних дослідженнях терміни „індивідуальний стиль”, „авторський стиль”, адже в добу постмодернізму з її усвідомленням всеохоплюючої інтертекстуальності переосмислюється, а то й стирається поняття „індивідуального авторського стилю” тощо. Розплутування та з'ясування стосунків між термінами-конкурентами „ідіостиль/ ідіолект” стало обтяжливим та спантеличуючим. Як не парадоксально, дедалі частіше стилісти уникають і терміна „стиль” – чи не найневиразнішого в лінгвістиці („сьогодні залишається актуальним твердження багатьох авторитетних лінгвістів, літературознавців, естетиків, що немає більш непевного поняття, більш хисткого в своїх межах, більш невловимого, аніж поняття стилю” [7: 20]). Тут знову в пригоді стане термін „дискурс”, адже Селіванова, розподіливши всі визначення „дискурсу” на 4 класи, під другим наводить розуміння дискурсу, що йде від французьких структуралістів і наближається до поняття стилю та індивідуальної мови [цит. за 7: 32].

Попри всю парадоксальність поступового, та неухильного усунення термінів „стиль”, „функціональний стиль” тощо – основоположних, здавалося б, для стилістики, утверджується усвідомлення та практичне застосування доцільності термінів „дискурс”, „художній дискурс” тощо в стилістичних розвідках, не послуговуватись перевагами яких було б анахроністично.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс// Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 136-137
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М., 1984
3. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі. – К.: Грамота, 2004. – 304с.
4. Бубняк Р. А. Літературно-критичний дискурс: сутність, структура, засоби вираження: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Тернопіль, 2001– 20 с.
5. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури ІХ-ХVІІІ ст.: Автореф. дис. ... док. філол. наук. – К., 1999. – 36 с.
6. Винокур Г.О. Филологические исследования: Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1990. – 452с.
7. Волошук В.І. Лінгвостильові особливості ідіолекту З. Ленца в малих епічних жанрах: Дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2004
8. Данилова Н.К. „Знаки субъекта” в дискурсе. – Самара: Изд-во „Самарский университет”, 2001. – 228с.
9. Дейк Ван Т. А. Язык, познание, коммуникация. – М., 1989. – 312 с.
10. Иванова Е.А. Коммуникативный статус текста в дискурсе – художественном, виртуальном, сакральном / Вісник ХДУ. Вип.32 – 2001. – № 519. – С. 22-27
11. Ковальчук В.Т. О роли и месте стилистики художественной речи среди других лингвистических дисциплин // Стилистика художественного текста. – Фрунзе, 1984 – С.118-133
12. Козолуп М. Семантика темпоральних форм англійського дієслова в дискурсі художньої прози // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) – Львів, 2001. – С. 101-107
13. Комар Р. Авторська ремарка як засіб психологізації зображення у художньому дискурсі // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) – Львів, 2001. – С. 252-261
14. Кусько К. Я. Дискурс іноземномовної комунікації: концептуальні питання теорії і практики // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) – Львів, 2001. – С. 25-48
15. Кухаренко В. А. «Язык писателя» как аспект речевой деятельности индивида / Вестник Харьковского университета. – Х: „Выща школа”. – 1989. – №339. – С. 74-78
16. Лагунов А.И. «Ситуация постмодернизма: трансформация художественного и литературоведческого дискурсов / Вісник ХДУ. Вип.32 – 2001. – № 519 – С. 107-113.
17. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280с.
18. Серажим К. С. Текст і дискурс модернізму / Актуал. пробл. сучас. філол. Літературознавство: Зб. наук. пр. – Рівне, 2001. – Вип. X, спец. – С. 19-23.
19. Серажим К.С. Термін „дискурс” у сучасній лінгвістиці / Вісник ХДУ. Вип. 33 – 2001. – №520 – С.7-12
20. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С. 35-73
21. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 288 pp.
22. Leech G. N. Pragmatics Discourse Analysis, Stylistics and “The Celebrated Letter”, Prose Studies, vol. 6, no. 2, 1983. – pp. 142-158
23. Pratt M. L. Literature as Discourse // Stylistics: Resource Book for Students. – New York: Routledge, 2004. – pp. 196-201
24. Simpson P. Stylistics: Resource Book for Students. – New York: Routledge, 2004. – 248p.
25. Widdowson H.G. Stylistics and the Teaching of Literature. London: Longman, 1975 – Hong Kong, Longman, 1991 – 129pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Ладницька – аспірантка кафедри англійської філології ЛНУ ім. Івана Франка.
Наукові інтереси: стилістика англійської мови, художнього дискурсу.

СТИСЛИЙ ТЕКСТ У ЕКСПРЕСИВНОМУ ДИСКУРСІ**Наталія ЛИСЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)**

У цій роботі розглядаються різні підходи до вивчення понять стислого тексту й експресивного дискурсу, а також функцій цих явищ у сучасній лінгвістиці. В статті представлено погляди деяких лінгвістів на існуючі види компресії, а також особливості функціонування стислого тексту в експресивному дискурсі.

Different approaches to the study of notions of compressed text and expressive discourse as well as functions of these phenomena in contemporary linguistics are investigated in this work. Views of some linguists on existing types of compression and peculiarities of functioning of compressed text in expressive discourse are presented in this paper.

У даній статті в загальному вигляді розглядається проблема стиснення тексту в англomовному експресивному дискурсі. Це питання є актуальним, тому що сьогодні поняття «стислий текст» і «дискурс» виступають об'єктами багатьох лінгвістичних досліджень, а також існує необхідність подальшого вивчення цих явищ.

Спочатку розглянемо визначення самого поняття «текст», якому на сьогоднішній день дають багато різноманітних тлумачень. І.Р.Гальперін пропонує наступне визначення тексту: «это произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку» [3: 18]. Будь-який текст включає в себе певну інформацію, тобто головною метою будь-якого тексту є передача інформації. Відмінність одного тексту від іншого полягає в об'ємі інформації, яка міститься в них, іншими словами – в їхній інформаційній насиченості [5: 231].

Однією із сторін у вивченні питання інформаційної насиченості текстів виступають різні способи подачі інформації у тексті, які включають економний та надмірний способи. Мовна економія – «опущение элемента в поверхностной структуре высказывания, несмотря на его присутствие в глубинной структуре» [4]. Надмірність інформації – наявність у поверховій структурі декількох елементів, які представляють один і той самий елемент глибинної структури, тобто це переважання знаків над змістом. Отже, одну і ту ж саму інформацію можливо передати у розгорнутому або стислому вигляді.

Зростаюче використання явища стиснення обумовлюється постійним збільшенням потоку інформації в різноманітних сферах життя і діяльності людини. Тому на перший план виходить новий спосіб подання інформації – «компресія» або «стиснення», головним призначенням якого є зберігання й передача інформації з мінімальною затратою ресурсів.

Термін «дискурс», знаходячись у полі зору науковців, постійно набуває різноманітних інтерпретацій та розглядається у різних аспектах. Дискурс у широкому розумінні – комплексна комунікативна подія, яка відбувається між мовцем та слухачем (спостерігачем) у певному контексті (часовому, просторовому та ін.). У вузькому розумінні дискурс – «текст» або «розмова», тобто це завершений або тривалий «продукт» комунікативної події, його письмовий або мовний результат, який інтерпретується реципієнтами. Таким чином, дискурс в загальному розумінні – письмовий або мовний вербальний продукт комунікативної події. При дослідженні дискурсу та його видів необхідно враховувати пов'язані з цим явищем екстралінгвістичні фактори (соціокультурні, прагматичні, психологічні та ін.). На сьогоднішній день лінгвісти, керуючись тим чи іншим аспектом, виділяють багато різних типів дискурсу.

На думку М.В.Поповича, дискурс – «структура мовного акту разом з його контекстом, а не як сам мовний акт» [7:29]. Він розглядає типологію дискурсу з точки зору семіотичного підходу і пропонує такі типи комунікативних актів, як когнітивні, спонукальні та експресивні. Що стосується першого типу, то він несе в собі передачу певної інформації. Другий тип – спонукування до тих чи інших дій, а третій – вираження різних почуттів, настроїв, думок (радість, злість, іронія, сарказм тощо).

С.А.Сухих пропонує класифікацію дискурсу, орієнтуючись на соціальний аспект. В основі даної класифікації лежать наміри та цілі учасників комунікації, їх соціально-особистісні риси, середовище спілкування. Сухих виділяє чотири типи дискурсу: інтерпретаційний, діалог-інтерв'ю, інструментальний та афіліативний. Інтерпретаційний дискурс, який може відбуватися у формі дискусії, характеризується умінням одного з її учасників отримати якомога більше інформації про іншого. Діалог-інтерв'ю являє собою розподіл інформації між партнерами. Інструментальний дискурс зазвичай відбувається у виробничій сфері у формі отримання інструкцій, доручень тощо. Афіліативний дискурс має такі риси, як особистісна направленість, експресивний (захоплення, оптимізм) та контрактивний (згода, відмова) типи мовленнєвих дій [9].

Отже, існують різні визначення та класифікації дискурсу, але більшість лінгвістів сходяться на думці в тому, що однією з ознак цього явища є експресивність і таким чином виділяють окремим підтипом таке поняття як «експресивний дискурс». Але, на наш погляд, це поняття не є ще достатньо розробленим теоретично і практично.

Мета цієї статті – дослідити різні точки зору лінгвістів стосовно видів компресії та розглянути особливості функціонування стислого тексту у експресивному дискурсі.

Найпростіше визначення змісту явища «компресії» полягає в наступному: зі слів, що входять до якогось словосполучення, залишається одне, яке вбирає в себе значення всього словосполучення. Іншими словами відбувається опускання одних і зберігання інших елементів мовного повідомлення, а декодування змісту цього повідомлення відбувається за допомогою контексту або ситуації. На думку Н.С.Валгіної, інформаційна компресія – «это сжатие плана означающего при сохранении плана означаемого» [2:241].

Необхідно розрізняти два види компресії: компресія у плані відображення й компресія у змістовному плані (М.В.Нікітін, Г.А.Риш). При компресії у плані відображення синтаксичні структури не зазнають змін, а лише скорочуються за певними правилами й їх можна легко відновити. Компресія у змістовному плані оперує так званими десигнаторами мовних структур, що дозволяє однозначно відновити зміст за допомогою його десигнаторів, які містяться у попередньому контексті. На думку Н.М.Ларіохіної, при компресії змісту відбувається відбір основної та скорочення або виключення додаткової (другорядної) інформації.

Також існує ряд наукових робіт, присвячених таким проблемам як компресія на комбінаторно-семантичному рівні (М.В.Нікітін), компресія змісту (Л.Вакарюк), синтаксична компресія (В.З.Санніков). На думку М.В.Нікітіна, компресія – «класс содержательно эквивалентных трансформаций синтаксических структур языка (включая сложные слова), правила исполнения которых предусматривают опущение одних и сохранение других элементов этих структур» [6:67]. У русі еквівалентних трансформацій, пов'язаних з компресією, Нікітін пропонує розглядати такі явища в мові, як скорочення – еліпси, згортки, контамінації, стягнення – контракції та ін.. Л.Вакарюк вважає, що в умовах розширення інформаційного простору й необхідності збереження й передачі об'ємних за змістом даних, виникає необхідність у створенні більш містких у змістовному відношенні мовних форм. Наприклад, так званих універбів – слів, що являють собою семантично узагальнені комплекси, семантику яких можна розширити за допомогою приєднання додаткових змістових відтінків різного характеру (офіційна обстановка – офіціоз) [1:73]. В.З.Санніков розглядає явище компресії (конденсації) як опущення деяких частин речення (підметів, додатків, означень, обставин). З точки зору лінгвіста, компресія полягає в тому, що при опущенні тих чи інших складових, в реченні або словосполученні має залишитись одне слово, в якому міститься значення всього висловлювання. В.З.Санніков вважає, що значення опущених компонентів визначається контекстом, і пропонує називати їх нульовими [8:111]. Н.С.Валгіна до способів інформаційної компресії відносить семіотичні (лексична компресія, синтаксична та формування мовних стереотипів) й комунікативні (згортання інформації та застосування повторної номінації) [2:242].

Кінцевим результатом процесу стиснення виступає текст, який в лінгвістиці має назву «стислий текст». Підсумовуючи згадану вище характеристику явища стиснення, стислий текст можна визначити як письмове інформаційне повідомлення (у вигляді тексту), створене за допомогою економії певних мовних засобів (семантичних, стилістичних тощо) з метою отримання більш систематизованих даних у обсяговому та змістовному плані. Прикладами стислого тексту виступають словникові дефініції, рекламні об'яви, телеграми, анотації, реферати тощо. Тобто такі типи текстів, в яких відбувається скорочення певного обсягу інформації, як наприклад,

THORNTREE

Print Finishing Services Ltd [12].

Проблема емоційної експресії актуальна в лінгвістиці, яка займається мовою в різних аспектах її системної організації та функціонального призначення. Одним з таких призначень є притаманна мові здібність реалізовувати емоційні інтенції людини. Емоційно-експресивна семантика мови є одним з конкретних проявів суб'єктивної природи мови. Хоча явище експресивності можна легко розпізнати, ще потребують дослідження механізми створення ефекту експресивності, а також фактори, які створюють експресивне забарвлення.

Наприклад,

*Taking a working holiday
or making your holiday work,
try the charm of Balikpapan, Indonesia* [11:21]

У наведеному вище прикладі рекламної об'яви стисло представлено переваги відпочинку у рекламованому готелі; текст повідомлення є експресивно забарвленим за допомогою лексичних і граматичних засобів: “*taking a working holiday*” та “*making your holiday work*”.

Експресивність мовних творів – це результат такого прагматичного вживання мови, головною метою якого є виявлення емоційного відношення суб'єкта мовлення до означеного та передача цього відношення адресату. О.Н.Гришина вважає, що основним джерелом вираження експресивності є художній твір, внаслідок того, що створення автором будь-якого повідомлення в художньому творі завжди супроводжується вибором певних мовних засобів з метою забезпечення естетичного впливу на читача. Що стосується ділових документів, інструкцій тощо, то в таких типах текстів повністю виключається використання емоцій, а отже експресивності. Говорячи про експресивність мовного повідомлення, О.Н.Гришина наполягає на розгляданні двох різних рівнів: внутрішнього та зовнішнього. Внутрішній рівень передбачає експресивність, яка створюється за рахунок виразних засобів мови та стилістичних прийомів.

Зовнішній – такий рівень, на якому відбувається оцінка експресивності, та який потребує широкого контексту. Тобто повідомлення набуває експресивності лише в тексті [10:18].

Враховуючи задачі, які були поставлені в цій статті, можна зробити наступні висновки. Компресія – це процес скорочення мовного повідомлення, яке відбувається за допомогою відбору основної інформації та опущення елементів другорядної. Необхідно розрізняти види компресії: компресія у плані відображення й компресія у змістовному плані; компресія на комбінаторно-семантичному рівні; синтаксична та лексична компресія; компресія у комунікативно-психологічному плані. Стислий текст – це результат процесу компресії, який дозволяє передавати інформацію у згорнутому й систематизованому вигляді без втрати основного змісту з метою економії часу та мовних засобів. Експресивність взагалі є способом надання мовленню своєрідності та виразності, тому виступає однією з головних тем лінгвістичних досліджень. Однією з основних функцій експресивного дискурсу є вираження емоційних інтенцій мовця. Стислі тексти також можуть бути експресивно забарвленими, визначити їх експресивність можна як за допомогою мовних або стилістичних засобів, так і за допомогою контексту, в якому вони вживаються. Що стосується перспектив даної роботи, результати цього дослідження можуть бути застосовані у подальшому вивченні питання, присвяченому стислим текстам у експресивному дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вакарюк Л. Компрессия смысла в коммуникативном аспекте // *Studia methodologica* – Тернопіль, 1997. – Вип. 3 – с. 70-74.
2. Валгина Н.С. Теория текста. – Москва, Логос 2003.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981.
4. Гизатулин С.Л. Семантическая экономия и избыточность речи // *Филологические науки*. 2001. №2.
5. Кубрякова Е.С. Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М., 2001. – С. 72-81.
6. Никитин М.В. О компрессии речи на комбинаторно-семантическом уровне // *Теория и практика лингвистического описания разговорной речи*. Горький, 1976. – Вып.7. – С. 65-70.
7. Попович М.В. Поняття «дискурс» у метафізичному та логіко-лінгвістичному розумінні // *Філософська думка*. – 2003. – №1. – С. 27-36.
8. Санников В.З. Синтаксическая компрессия // Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры. – М., 1999 – С. 111-113.
9. Сухих С.А. Типология языкового общения // *Язык, дискурс и личность: Межвуз. сб. науч. тр.* – Тверь, 1990. – С. 45-50.
10. Гришина Н.О. Экспрессивность и проблема идентификации языковых стилей // *Текст в функционально-стилевом аспекте*. – М., 1988. – С. 16-23.
11. *Garuda Magazine*, vol.2 no.4 – 1982.
12. HEART of Midlothian F.C. plc. 10.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лисенко – викладач кафедри англійської філології Дніпропетровського національного університету.
Наукові інтереси: актуальні проблеми лінгвістики англійської мови.

ТЕМПОРАЛЬНІ ОЗНАКИ АРГУМЕНТАТИВНИХ ІНТЕРАКЦІЙ

Ольга ЛИСИЧКІНА (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена проблемі функціонування часової підсистеми мови у контексті ділового спілкування й відзначає особливості темпоральної динаміки ділових переговорів як специфічного жанру аргументативного дискурсу. Результати дослідження вказують на темпоральну регламентованість, яка узгоджується з типом інтеракції.

The article deals with the problem of the time language subsystem within the framework of business communication and highlights the temporal dynamics specificity of negotiations as a specific genre of the argumentative discourse. The data obtained point out the regulative role of tempo which corresponds to the interaction type.

Сучасному етапу розвитку лінгвістики характерне зростання інтересу до просодичної проблематики, що зумовлено новими теоретичними й практичними потребами. Актуальним постає вивчення ролі просодії, зокрема її часової підсистеми, у контексті міжособистісного спілкування.

Попередні пошуки фонетистів у площині часових (темпоральних) характеристик дискурсу [2: 175] вказують на те, що цей компонент просодії паралельно з лексичними і граматичними засобами відіграє важливу роль в актуалізації інформаційної структури усного монологічного тексту і найміцніше пов'язаний зі змістовною структурою англомовного дискурсу. Так, на думку Р.К.Потапової, просодія є субстанціональним поняттям, яке відноситься до матеріальних засобів реалізації мовлення [6: 278]. Зокрема Д.Крістал зазначає, що просодія є важливою через здатність сигналізувати про різні риторичні аспекти та допомагає правильно інтерпретувати зміст повідомлення [7: 45]. Визначення просодії як системи надсегментних засобів [7:57] уможливило звернення до компонентів просодії, кожен з яких являє собою складне системне утворення взаємозалежних інтегрованих одиниць.

Часові характеристики передачі смислу, як довела А.А.Калита, виражаються за допомогою певного темпового оформлення, про що свідчать зміни середньоскладової тривалості, наявність чи відсутність пауз[4: 318].

У межах цієї статті передбачено представлення результатів аналізу часової підсистеми, а саме тривалості синтагм, фраз, які складають ініціюючі та реактивні мовленнєві акти, як базові складові інтеракцій, темпу/ швидкості реалізації мовленнєвого акту.

Об'єктом нашого дослідження є ділові переговори як специфічний жанр аргументативного дискурсу, який віддзеркалює складний механізм формування перлокутивного ефекту переконання.

Аналіз вербального контексту дає підстави стверджувати, що ділові переговори як певна транзакція створюються перетинанням логіко-аргументативних інтеракцій, які реалізують специфічні комунікативні функції й базуються на концептах “згода – незгода”.

Ці базові концепти зумовлюють семантичний потенціал унісонних інтеракцій, що формують комунікативно-прагматичну парадигму, конститuentами якої є “повідомлення + згода/ підтвердження/ уточнення” та контрадикторних, які представлені комунікативно-прагматичною парадигмою “повідомлення + заперечення/ критичне зауваження/ категорична незгода”.

Аналіз вербального контексту ділових переговорів дає змогу дійти висновку, що динаміка вербалізації власної думки комунікантів віддзеркалює напрям інтенцій, які зумовлюють утворення прагматичних різновидів інтерактивних дій і формують інформаційно-смісловий простір аргументативного характеру. Кульмінаційним моментом спілкування є реалізованість або нереалізованість інтенції, що безпосередньо пов'язано зі ступенем ефективності спілкування. У свою чергу, ефективність спілкування це не просто питання збігу комунікативних імплікатур пропонента та опонента, а насамперед проблема мовного впливу. Саме тому мовлення індивідуума повинне бути певним чином квантоване, тобто мати ознаки дискретності [5].

Експериментально-фонетичне дослідження логіко-аргументативних інтеракцій, що утворюються перетинанням ініціюючих (МА(i)) та реактивних мовленнєвих актів (МА(p)), було здійснено за допомогою комп'ютерних програм Sound Forge 5.0, Cool Edit Pro, з використанням автентичного матеріалу, озвученого носіями британського національного стандарту (чоловічий голос). У ході експерименту було враховано співвідношення результатів аналізу на перцептивному та електроакустичному рівнях. Загальна тривалість досліджуваного матеріалу (11 англомовних переговорів) становила 90 хвилин.

Середня тривалість синтагм, фраз та конститuentів, обчислювалася за кожним типом інтеракцій відповідно до такої градації тривалості: мінімальна (0-20%), коротка (21-40%), середня (41-60%), збільшена (61-80%), максимальна (81-100%).

Для встановлення особливостей темпу ми використовували класифікацію А.А.Калити [4: 97], яка виділяє такі різновиди: повільний, сповільнений, помірний, прискорений та швидкий темп.

Аналіз експериментального корпусу було розпочато з перцептивних характеристик досліджуваних зразків і, насамперед, зі складового обсягу синтагм.

Так, в ініціюючих мовленнєвих актах складовий обсяг синтагм становить 5-6 складів, а в реактивних – 8-10 складів. Щодо контрадикторних інтеракцій, складовий обсяг ініціюючих мовленнєвих актів нараховує 6-7 складів, а реактивних – 7-10 складів. Доцільно зазначити, що у кожній інтеракції кількість складів реакційного мовленнєвого акту перевищує кількість складів ініціюючого мовленнєвого акту (Рис.1).

Щодо синтагматичного обсягу фраз, то він становить 2-4 синтагми. Ці параметри обсягу компонентів, на наш погляд, є інваріантними характеристиками.

Кількість фраз в мовленнєвому акті також свідчить про певну регламентованість мовленнєвої поведінки. Так, середній обсяг фраз в мовленнєвому акті є 2-3 одиниці. Це вказує на певну стабільність вербалізації думки аргументативного спілкування в бізнесовій сфері.

Одним із завдань аудитивного аналізу було визначення особливостей реалізації темпу ділових переговорів (Рис. 2).

Зазначимо, що темп як просодичний елемент є невід'ємною частиною комунікації та модифікується відповідно до виду комунікативної діяльності, умов її реалізації та цілеспрямування. Темп корелює із семантикою висловлення та постає стилістично зумовленим [8: 89], характеризуючи швидкість реалізації певних програм у часовому просторі, кожна з яких відповідає мовним конструкціям, тобто являє собою складну просторово-часову єдність.

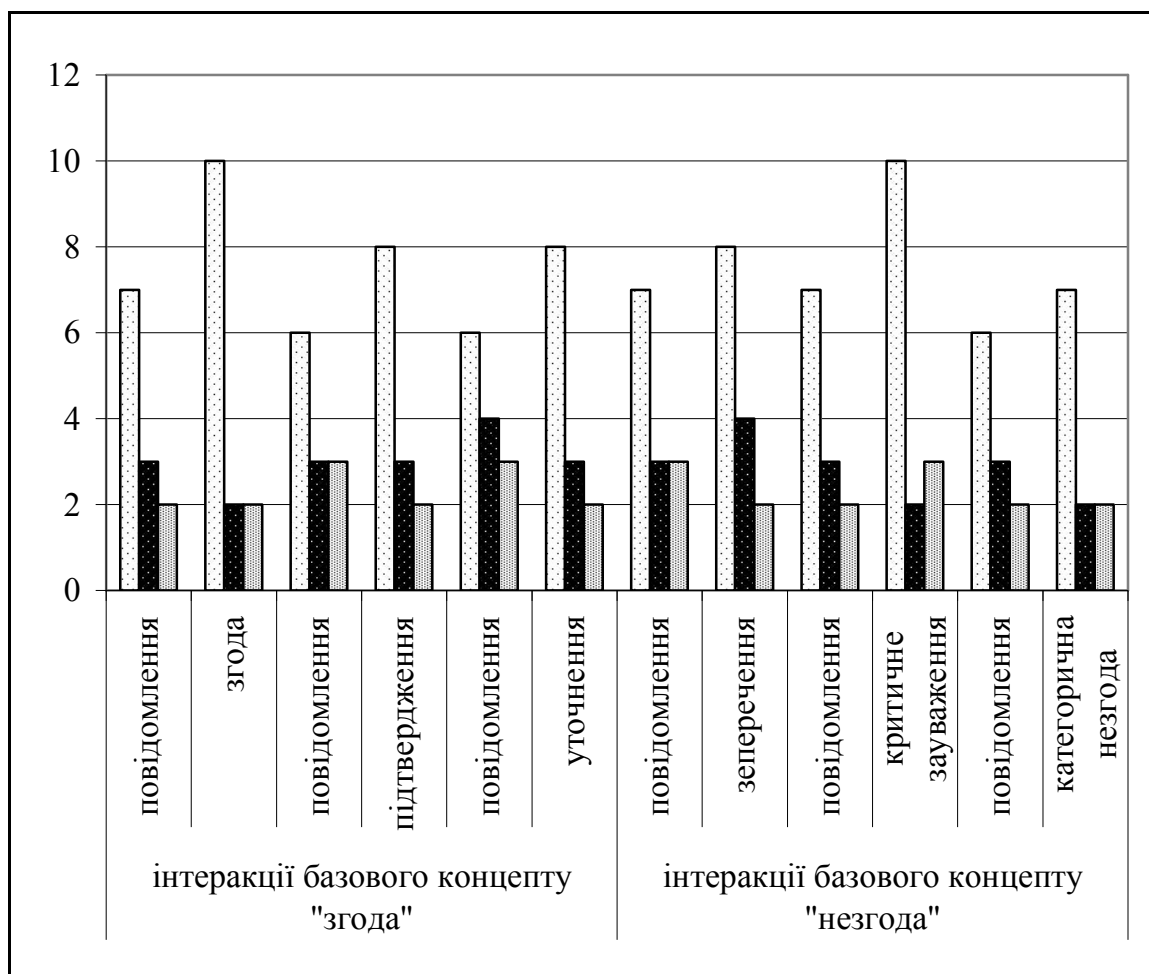

Рис. 1. Співвідношення обсягу компонентів інтеракцій

Умовні позначення: – складовий обсяг синтагм, – синтагматичний обсяг фраз, – фразовий обсяг мовленнєвих актів

Основна функція темпу полягає у розрізненні ступеня важливості інформаційних квантів у мовленнєвому акті, що знайшло підтвердження у нашому дослідженні. Темп має велике значення у формуванні просодичної моделі ділових переговорів, оскільки попередні студії [3: 125] довели, що модифікації темпу змінюють й інші просодичні складники, вказуючи на необхідність урахування цього параметра при дослідженні просодії дискурсу.

На думку Ю.О.Дубовського, глобальний темп дискурсу як лінійної послідовності фонацій та пауз лише дистантно корелює з пофразовим сприйняттям темпу. Лінгвістично значущою зміною темпу є збільшення/зменшення його акустичних показників у 1,3-1,8 рази [1: 71].

Досліджені нами приклади ділових переговорів характеризуються помірним темпом. Зауважимо, що у кожній інтеракції темп змінюється упродовж мовленнєвого акту залежно від комунікативно-прагматичного навантаження. Так, в інтеракції “повідомлення + згода” спостерігається помірний темп в обох конститuentaх, що свідчить про унісонний характер взаємодії. В інтеракції “повідомлення + підтвердження” в ініціюючому мовленнєвому акті темп помірний упродовж всієї фрази, а в реактивному мовленнєвому акті темп наприкінці прискорюється, зокрема, в інтеракції “повідомлення + уточнення” в ініціюючому він помірний, а в реактивному прискорений наприкінці конститuentу.

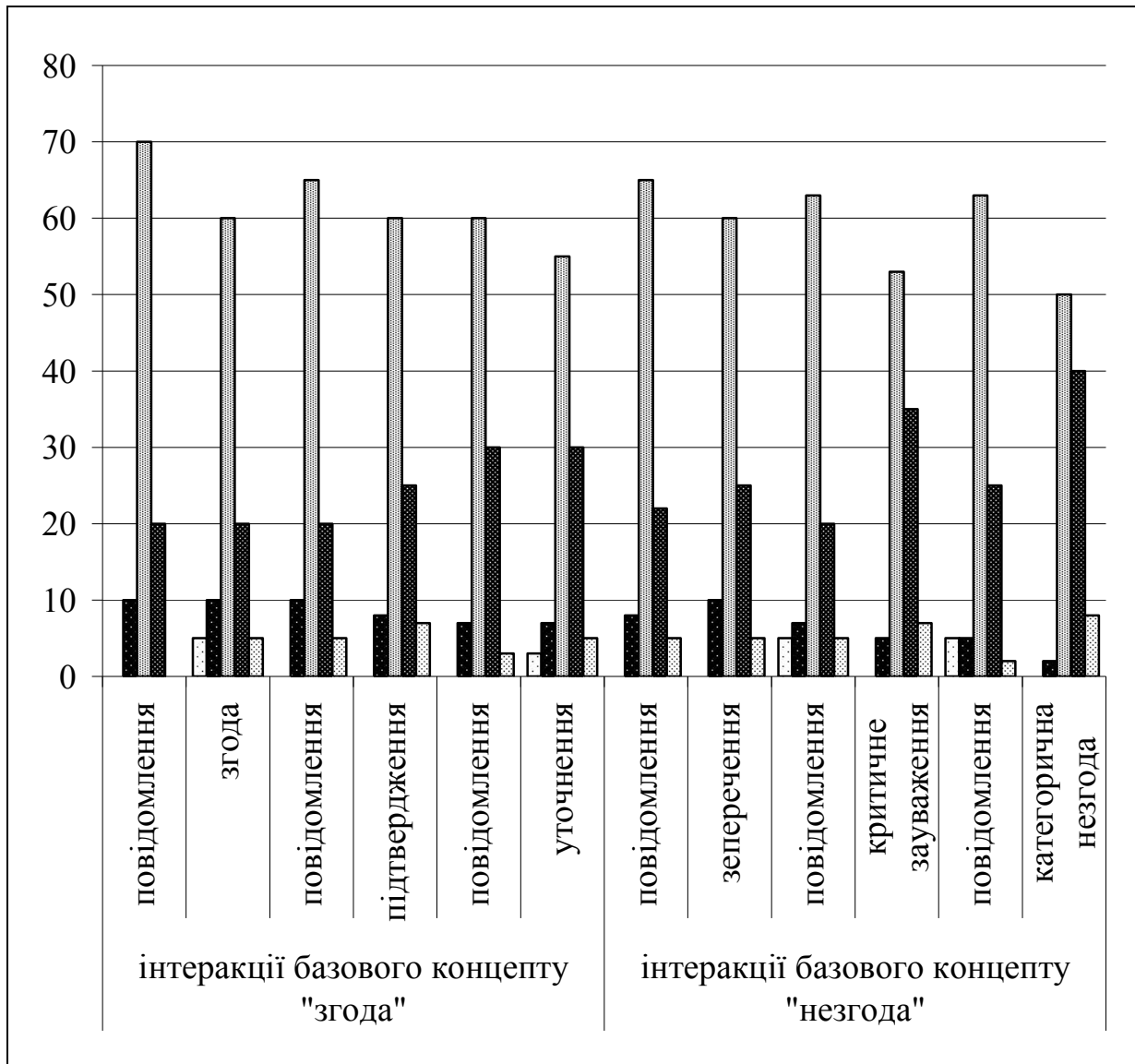

Рис. 2. Співвідношення модифікацій темпу в дискурсі ділових переговорів

Умовні позначення: – повільний темп, – сповільнений темп, – помірний темп, – прискорений темп, – швидкий темп.

В контрадикторних інтеракціях спостерігається більший відсоток (30%) вживання прискореного темпу. Так, в інтеракції “повідомлення + заперечення” ініціюючий мовленнєвий акт вимовляється з помірним стабільним темпом, а темп реактивного мовленнєвого акту варіює від прискореного до повільного і навпаки, що свідчить про специфічну оцінність цього мовленнєвого акту.

Темп конститuentів контрадикторної інтеракції “повідомлення + критичне зауваження” має певні відмінності. Так, ініціюючому мовленнєвому акту властивий помірний, а реактивному прискорений темп.

Щодо інтеракції “повідомлення + категорична незгода”, темп ініціюючого мовленнєвого акту є помірним, а темп реактивного мовленнєвого акту є прискореним завдяки високому ступеню оцінності реакції опонента.

Так, ініціюючі мовленнєві акти обох парадигм вимовляються з нормальним темпом. Щодо реактивного мовленнєвого акту, то темп прискорюється, але в унісонній парадигмі він прискорюється на останній чи передостанній синтагмі, у той час коли в контрадикторній парадигмі прискорення починається з другої – третьої синтагми реактивного мовленнєвого акту.

За результатами визначення темпоральної реалізації досліджуваних одиниць (Рис.3), модифікації “тривалості” як акустичного кореляту мовленнєвого темпу становить для синтагм ініціюючих мовленнєвих актів унісонних інтеракцій 1505 мсек., у реактивних мовленнєвих актів – 1608 мсек. Середні показники швидкості реалізації синтагм контрадикторних інтеракцій дорівнюють 1560 мсек., а реактивних мовленнєвих актів контрадикторних інтеракцій – 1772 мсек.

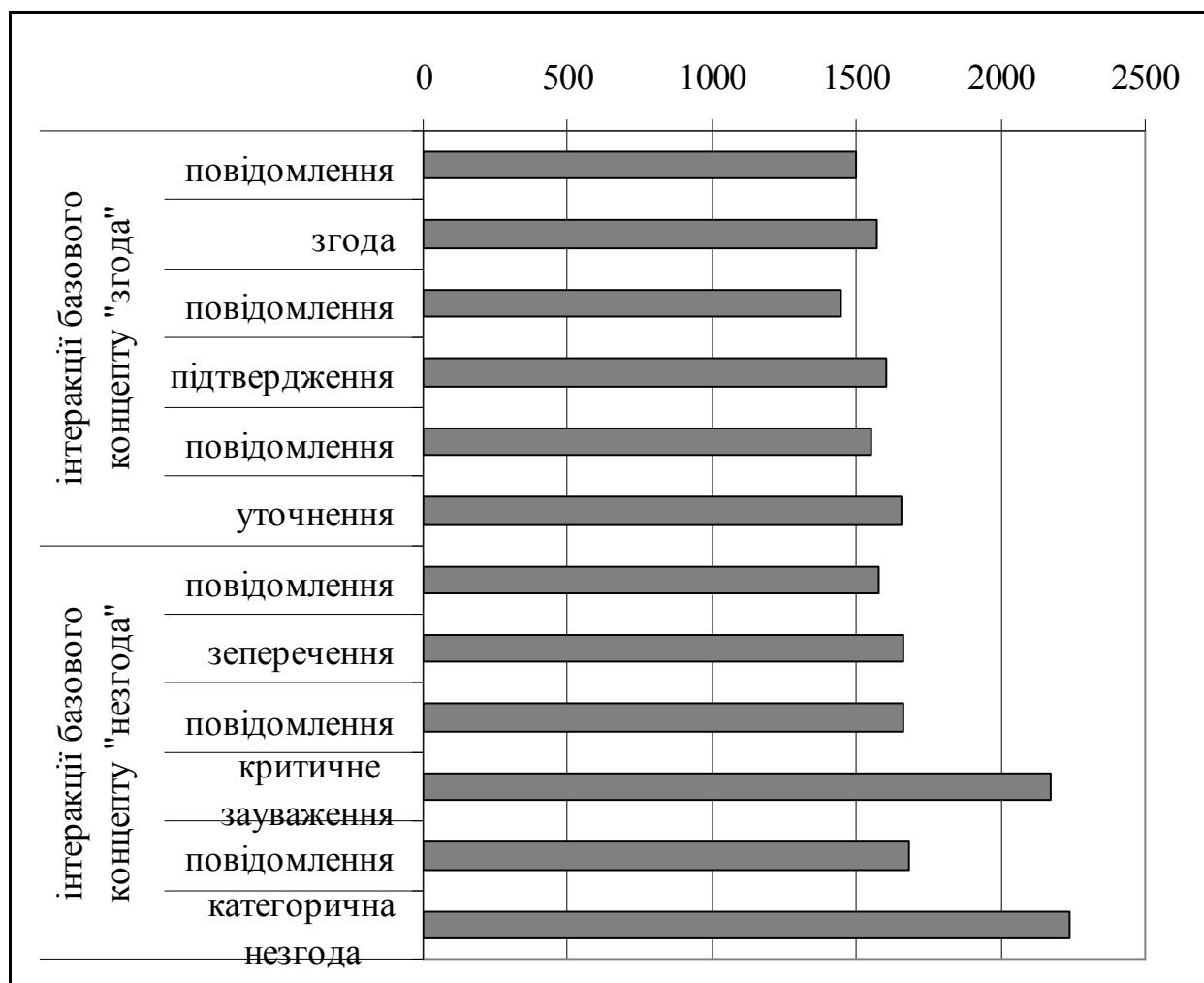

Рис. 3. Тривалість синтагм ділових переговорів

Доречно вказати, що у кожній окремій інтеракції тривалість реактивного мовленнєвого акту більша за тривалість ініціюючого. У нашому розумінні, тривалість синтагм залежить від комунікативно-прагматичного навантаження інтеракцій. Так, більша тривалість характерна контрадикторним інтеракціям, а саме реактивним мовленнєвим актам.

Наступним параметром дослідження виступає діапазон змін тривалості синтагм (Рис. 4), відповідно до якого всі константи парадигми мають свої статистичні показники. Найширший діапазон змін притаманний контрадикторним інтеракціям (з різницею максимального та мінімального значення тривалості синтагми – 2430 мсек.). Зауважимо, що кожній парадигмі властива певна градація діапазону тривалості. Зі збільшенням прагматичного навантаження та емоційного стану мовця діапазон варіативності збільшується.

Обчислювання параметру тривалості фраз конститuentів інтеракції (Рис. 5) свідчить, що середня тривалість фраз ініціюючих мовленнєвих актів унісонної парадигми становить 4799 мсек., а реактивних мовленнєвих актів – 4079 мсек. Щодо контрадикторної парадигми, то тривалість фраз ініціюючих мовленнєвих актів є 4996 мсек., а реактивних 4213 мсек.

Результати наших підрахунків дають підстави стверджувати, що у контрадикторних інтеракціях спостерігається градуальність тривалості синтагм. Це можна пояснити тим, що спростування аргументів пропонента відтворює певний ступінь негативної оцінки, що адекватно реалізується у семантико-часовій площині.

Наприклад: а) унісонний тип інтеракції

– *You've got to understand that (1555) | the largest running cost of Megadrome (2252) | is the depreciation (1553) | on all the equipment (1314). | If we just open at weekends, for example, (2700) | we've got to offset a reduced gate income (2861) | against the some level of depreciation (2430). ||*

– *Francois is righ. (978). || That's why (584) | I feel the only option is (1086) || to close down and sell off the equipment. (1791) || (Brieger, Comfort 1998: 115).*

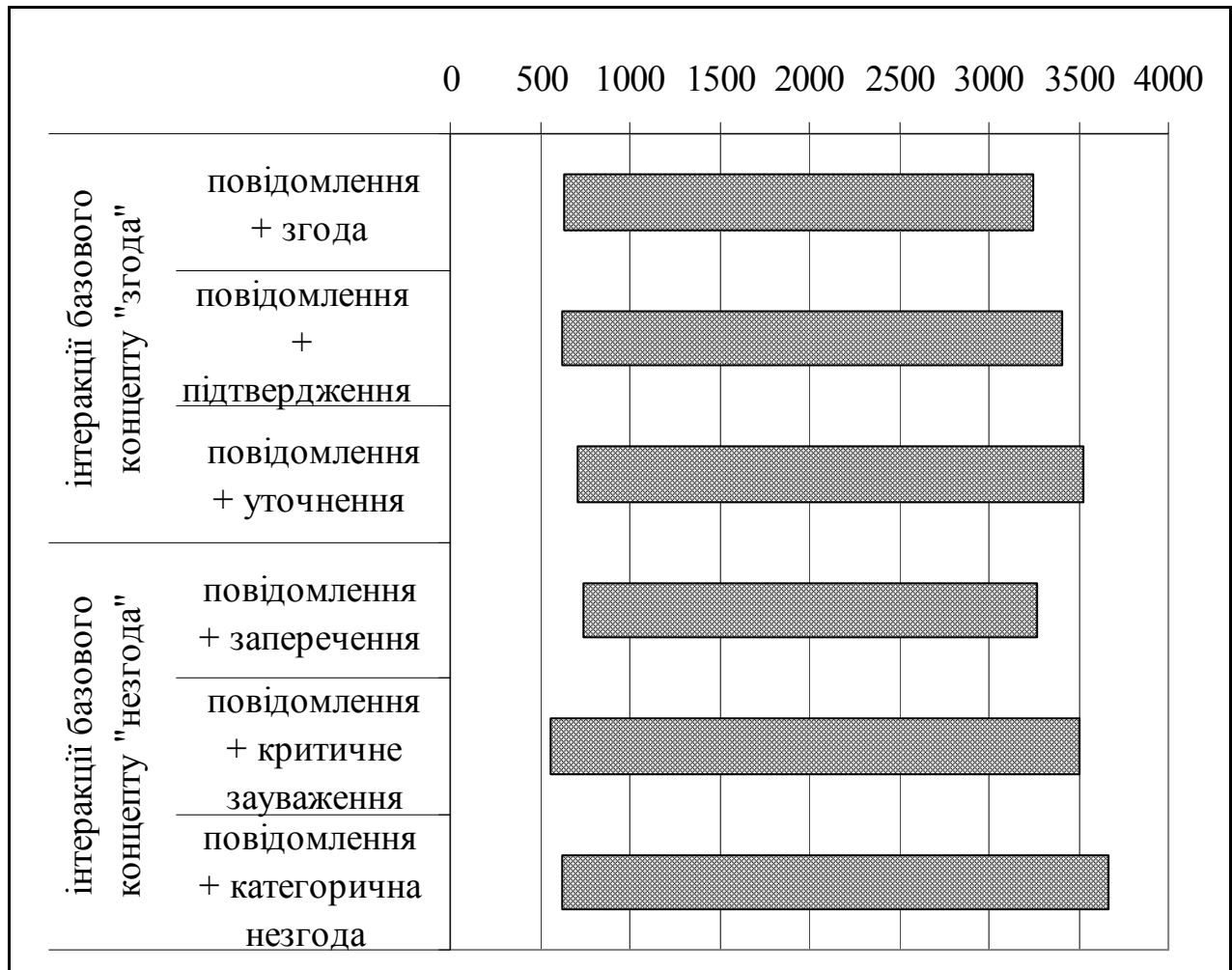

Рис. 4. Діапазон змін тривалості синтагм ділових переговорів

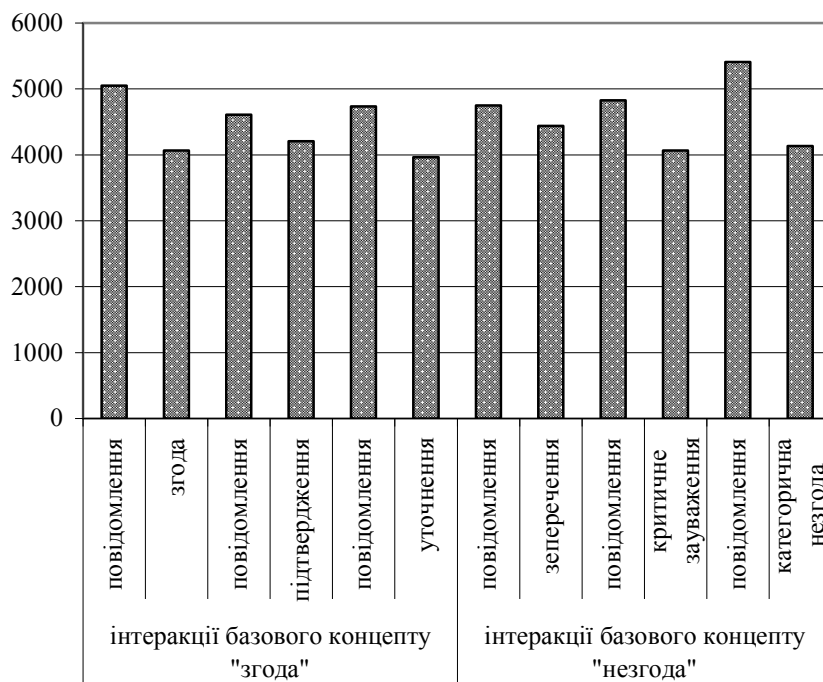

Рис. 5. Тривалість фраз конституентів інтеракцій

Зразок вербального контексту з позначками цифрації сигналу у мілісекундах (у дужках після кожної синтагми) показує тривалість синтагм в ініціюючому і реактивному мовленнєвих актах унісонної інтеракції. Результати цифрації акустичних характеристик відтілюють часову регламентованість спілкування. Так, в ініціюючому та реактивному мовленнєвих актах спостерігається чергування середньої та короткої синтагми. Темп цієї інтеракції є нормальним, що притаманно унісонним інтеракціям.

Наприклад: б) контрадикторний тип інтеракції

– *Basically*, (950) | *we've had problems in production*. (1160) || *It seems* (600) | *that scaling up production* (1200) | *for a national launch* (1110) | *has been much more difficult than expected*. (1800) ||

– *That's ridiculous*. (1090) || *We had no problems with production* (1600) | *during the test market phase*. (1580) || (Brieger, Comfort 1993: 126).

Цей приклад контрадикторної інтеракції вказує на специфіку варіативності темпоральної організації залежно від ступеня оцінки. Згідно з результатами дослідження, в ініціюючому мовленнєвому акті домінують середні за тривалістю синтагми, а в реактивному – збільшені. Темпоральні ознаки в цій інтеракції вказують на високий ступінь оцінки. На нашу думку, контрадикторним інтеракціям властива більш висока оцінна динаміка, що й створює певну темпоральну організацію інтеракцій.

Результати наших спостережень наводять на думку, що темпоральна організація мовленнєвих актів, концептуально та прагматично об'єднаних, корелює з інтенціональною специфікою мовленнєвого акту. В контрадикторних інтеракціях має місце більш швидка реакція на аргумент/тезу, оскільки опонент намагається найскоріше спростувати останній.

Таким чином, темпоральні характеристики специфічно маркують схему рецептивної моделі, яка віддзеркалює інтеграцію семантико-часової реалізації й прагматичного потенціалу досліджуваних одиниць.

Перспектива подальшого вивчення логіко-аргументативних інтеракцій полягає у виявленні особливостей інтеграції тональної, динамічної та часової підсистем у соціофонетичному аспекті, зокрема з урахуванням ролі гендеру, що є базовим фактором стратифікаційної варіативності мовлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. – Минск: Вышэйшая школа, 1978. – 140 с.
2. Єлькіна Н.С. Роль темпоральних характеристик у просодичній актуалізації інформаційної структури усного наукового тексту // Загальна та експериментальна фонетика: Зб. наук. пр. і матеріалів / Відп. ред. Л.Г.Скалозуб. – К.: Видавничий Дім “Соборна Україна”. – 2001. – С. 174-175.
3. Здоровова Б.Б. Модификации просодических элементов английской речи под влиянием изменений ее темпа // Ритмическая и интонационная организация текста. – М.: Моск. ордена Дружбы народов гос. пед. ин-т иностр. яз., 1982. – Вып. 196. – С. 113-125.
4. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: Монографія. – К.: Вид. центр Київськ. держ. лінгв. ун-ту, 2001. – 351 с.
5. Поплавская Т.В. Сегментная фонетика и просодия устной речи. – Минск: Изд-во Минск. гос. лингв. ун-та, 1993. – 160 с.
6. Потапова Р.К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 568 с.
7. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 392 p.
8. Yeryomenko T. Speech Communication in English: Phonetic Aspect. – Odessa: SCSEIO, 2003. – 219 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Brieger N., Comfort J. *Developing Business Contacts*. – L.: Prentice Hall, 1993. – 202 p.

Brieger N., Comfort J. *Advanced Business Contacts*. – L.: Prentice Hall, 1998. – 167 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Лисичкіна – аспірантка кафедри практики мовлення та інформаційних технологій Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: просодія англомовного дискурсу.

ПЕРФОРМАТИВНИЙ АКТ ПОДЯКИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Євгенія ЛІПСЬКА (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню семантичного та прагматичного аспектів перформативних висловлень зі значенням подяки у діалогічному дискурсі сучасної німецької мови.

The article is dedicated to the investigation of semantic and pragmatic aspects of performative utterances with the meaning of gratitude in the dialogical discourse of the modern German language.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення та опису мови, який займає одне з провідних місць у сучасних лінгвістичних дослідженнях, визначає актуальність постановки питання даної статті.

Мета публікації полягає у висвітленні семантичних та комунікативно-прагматичних особливостей перформативного мовленнєвого акту подяки на матеріалі сучасної німецької мови. *Об'єктом* дослідження статті є перформативні мовленнєві акти з іллокутивним значенням подяки, *предметом* – їхні семантичні та комунікативно-прагматичні характеристики. *Новизною* такого дослідження є вивчення прагматичного аспекту функціонування перформативних мовленнєвих актів подяки на матеріалі прикладів сучасної німецької художньої літератури.

У кожному суспільстві існують власні уявлення про норми мовленнєвої поведінки, але у процесі спілкування комуніканти повинні дотримуватися певних загальноновизнаних правил, які сприятимуть ефективності виконання їхніх комунікативних намірів. Одним з таких правил є принцип ввічливості, який тлумачать як тип соціальної взаємодії, в основі якого лежить повага до особистості партнера [3: 43].

Серед засобів вираження ввічливості розрізняють лексичні, морфологічні, синтаксичні та просодичні. Це спеціальні етикетні мовні формули, які утворюють у кожній конкретній мові цілу систему, яку прийнято називати мовним етикетом. До них відносять формули звертань і вітань, які вживають комуніканти при зав'язуванні контакту; формули вибачення, прохання та подяки, які застосовуються ними для підтримання контакту; формули прощання та побажання, що вживаються ними при припиненні контакту [5: 92].

Ввічливістю називають форму прояву поваги до людини, що виражається у стереотипах мовленнєвого етикету [7: 56]. Саме у таких стереотипах знайшли відображення і закріпились у мові комунікативні наміри (інтенції) мовців. Сукупність комунікативних стереотипів з одним інтенційним значенням називають комунікативно-семантичною групою [8:136]. Інтенційне значення та іллокутивна функція подяки знаходять вираження у відповідній комунікативно-семантичній групі:

Ich danke Ihnen/dir/euch (von Herzen).

Ich bedanke mich bei Ihnen/euch/dir.

Danke (sehr/schön/bestens).

Besten/Herzlichen/Vielen/Schönen/Tausend/Innigen Dank.

Ich bin Ihnen/euch/dir sehr/so/unendlich dankbar.

Ich möchte/will meinen Dank aussprechen/ausdrücken/äußern/sagen.

Erlauben Sie mir Ihnen zu danken.

Darf ich Ihnen meinen Dank aussprechen?

Наведені синонімічні перформативні висловлення зі значенням подяки застосовуються у певному комунікативному контексті. Вживання того чи іншого висловлення залежить від багатьох чинників, таких як атмосфера спілкування (офіційна, неофіційна, невимушена), вік співрозмовників (старший, молодший), їхній статус (рівний, вищий, нижчий), відносини між комунікантами (свій – чужий, знайомий – незнайомий, приємний – неприємний), ступінь соціально-психологічної дистанції (далека – близька), а також ступінь важливості тієї справи, яка здійснюється за допомогою даного мовленнєвого акту. Якщо згадані чинники будуть враховані, і мовець правильно підбере висловлення з низки існуючих, то його комунікативна мета буде досягнута, тобто здійснення мовленнєвого акту буде успішним [3; 7; 8].

Щодо структурної організації такого висловлення, дослідники вважають, що воно включає такі компоненти: суб'єкт, предикат, об'єкт-адресат і каузатор подяки, причому останній є факультативним. За критерієм наявності / відсутності антропокомпонентів розрізняють висловлення з розгорнутою комплектною іллокутивною частиною, де обидва учасники ситуації спілкування виражені експліцитно (напр.: *Ich danke dir für einen guten Rat*); з розгорнутою некомплектною іллокутивною частиною з імпліцитним адресантом чи адресатом (напр.: *Ich bedanke mich für die Auskunft*) та зі звернутим іллокутивним компонентом, де обидва антропокомпоненти імпліцитні (напр.: *Danke; Danke schön*) [2: 9].

Слід зауважити, що перформативні мовленнєві акти подяки відносять до експресивних іллокутивних актів (за класифікацією Дж.Серля). Це етикетні мовленнєві акти, яким властиві певні структурно-семантичні, прагматичні та етнокультурні особливості. Їхнім основним призначенням є підтримання ритуально-етикетних відносин у сфері ввічливої комунікації, тому вони поряд з мовленнєвими актами привітання, прощання, вибачення та побажання входять у систему ритуальних мовленнєвих актів.

М.Я.Гловінська зазначає п'ять пресупозицій мовленнєвого акту подяки: 1) мовець знає, що адресат зробив щось хороше для нього; 2) мовець хоче показати, що він це цінує; 3) мовець розуміє, що якщо він не покаже, що цінить те, що для нього зробив адресат, останньому буде неприємно; 4) мовець вимовляє словесну формулу, прийняту для цього; 5) мовець говорить це для того, щоб адресат знав, що він оцінив дію, здійснену адресатом [6: 209].

Досить часто у реальному спілкуванні подяка вимовляється мовцем і сприймається адресатом автоматично з метою дотримання правил культури та створення приязної атмосфери. Але при її відсутності "автоматизм нормального спілкування порушується" [6: 209], оскільки адресату може бути неприємно, що його послугу не оцінили належним чином.

Досліджуючи чеські прагматичні кліше подяки, Н.Ф.Баландіна зазначає п'ять умов її доречності: 1) подяці повинна передувати ситуація, результатом якої був би на користь мовця; 2) ця ситуація має бути спричинена адресатом; 3) дії адресата повинні оцінюватися мовцем як послуга; 4) у мовця має виникнути почуття вдячності; 5) мовець мусить знати, що потрібно виявити вдячність – у протилежному випадку можлива поява дисгармонійного для соціальної взаємодії чинника [1: 252 – 253].

Залежно від інтенцій, які має мовець, здійснення перформативного мовленнєвого акту подяки може мати різноманітні цілі. До системи інтенцій висловлення подяки відносять такі: 1) дотримання етикетних норм; 2) вираження емоційного стану мовця; 3) створення свого мовленнєвого іміджу; 4) впливу на

поведінку і емоційний стан адресата; 5) раціональної оцінки ситуації; 6) "не бути винним". У реальній комунікації можна спостерігати поєднання, перехрещення, модифікації перерахованих інтенцій [4].

Звернемося до прикладів.

(1) *"Ihnen verdanke ich es, dass ich mich besser fühle", gestand der Hotelgast. [...] "Ich danke Ihnen von Herzen und hoffe, dass Sie meinetwegen keine großen Schwierigkeiten bekommen", sagte der alte Mann.*

"Machen Sie sich keine Sorgen, ich schaffe das schon", beruhigte sie ihn [10: 111].

У даній ситуації пан Габлер дякує Вікторії Гофман за зроблену йому послугу. Йому шкода, що через нього у дівчини можуть виникнути проблеми, але вона запевняє його, що все буде гаразд. Перед нами пряме вираження подяки (на що вказує дієслово *danken*), яке має експресивно-емоційне забарвлення (цього ефекту автор досягає за допомогою конструкції *von Herzen*), що сприяє підсиленню іллокутивної сили мовленнєвого акту і вираженню ширості вдячності.

(2) *Reporter (hoherfreut): "Da werden unsere Hörer sehr zufrieden sein, wenn es nicht eben Deutsche sind. Sir Winston, ich bedanke mich vielmals für die aufschlussreiche Unterhaltung."*

Sir Winston: "Bitte, bitte" [9: 166].

У наведеному прикладі репортер висловлює подяку англійському міністру серу Уїнстону Черчиллю за цікаву, змістовну розмову. З одного боку, його інтенцією є дотримання етикетних норм, оскільки йдеться про офіційне інтерв'ю з відомим політиком, а з іншого – щира вдячність, оскільки він задоволений отриманою інформацією. Прислівник *vielmals* вживається мовцем з метою підвищити силу уявлення прагматичного значення подяки.

(3) *"Können wir nicht irgendwo zusammen wohnen?" fragte ich schließlich, obwohl ich vorher nie an so etwas gedacht hatte.*

"Wer: wir?"

"Du und ich, Papa. Ich würde dich nie verlassen."

"Nein, das geht nicht. Ich danke dir sehr für den Vorschlag. Wirklich, ich bin dir sehr dankbar" [13: 162].

На пропозицію Маріанни жити під одним дахом її свекор відповідає ввічливою відмовою. Для того, щоб "пом'якшити" відмову, зробити її щирою і не образити нею свою співрозмовницю, мовець двічі їй дякує, використовуючи: а) дієслово *danken* та прислівник *sehr*, який виступає засобом модифікації прагматичного значення висловлення і призводить до підсилення іллокутивної сили та б) номіналізоване словосполучення *j-m dankbar sein*.

Варто зазначити, що вживання у наведених ситуаціях перформативних дієслів зі значенням подяки (*danken, sich bedanken*) є досить ефективним. Адже саме завдяки цьому комуніканти мають можливість успішно реалізовувати свої інтенції – щирої вдячності (1), дотримання загальноприйнятих соціальних норм (2), ввічливої відмови (3). Проте частіше зустрічаються прагматичні кліше подяки, такі як *Danke; Vielen Dank* тощо, які також слугують засобами здійснення досліджуваного акту і можуть вживатись для вираження різноманітних інтенцій. З прикладів (4), (5) видно, що подяка висловлюється мовцем за надану йому інформацію чи зроблену послугу.

(4) *"Dann müsst ihr gut aufpassen. Die Kreuzung ist sehr gefährlich."*

"Das haben wir schon gemerkt. Vielen Dank für die Auskunft, und entschuldigen Sie, dass wir Sie gestört haben".

"Kein Problem". Die beiden Männer grinsten [12: 69].

(5) *Da stand ich auf und sagte: "So, und ich glaube, nun machen wir Schluss für heute. Es freut mich jedenfalls, dass Sie den Abend genossen haben. Gute Nacht."*

"Ja, sehr, und vielen Dank für die Karten" [13: 244].

У прикладі (6) пропозиція стає очевидною з ситуативного контексту (*der nun den anderen Brief in Vicky's ausgestreckte Hand legte*), який пропонує "інформаційну компенсацію", тому вона є імпліцитною.

(6) *Die Hausdame blickte mit zusammengekniffenen Lippen zu ihrem Chef hinüber, der nun den anderen Brief in Vicky's ausgestreckte Hand legte.*

"Für das couragierte Zimmermädchen heißt es hier", sagte er.

"Danke", erwiderte Vicky und starrte auf den Brief [10: 120].

Перформативний акт подяки може бути також викликаний відповідним вчинком, що демонструє наступний приклад:

(7) *Ein Mann geht an Markus vorbei und legt eine Mappe auf die Schreibunterlage des Kommissars.*

"Danke", sagt Berger, steht auf und verlässt zusammen mit dem Mann den Raum [14: 27].

Перформативні мовленнєві акти подяки можуть функціонувати як ініціативні та реактивні. Вживаючись у першій функції, вони викликають реакцію на подяку (приклади (1), (2)). Реактивними вони виступають у тому випадку, коли їм передують мовленнєві акти побажання, привітання, запрошення, пропозиції, компліменту тощо. Такі пари називають "парами суміжності" чи "інтеракціональними едностями" [2]:

- запрошення – подяка (Einladung – Dank)

(8) "Es wäre eine große Ehre für uns," sagte Berthold, "wenn Sie an der Kleinen Feier teilnehmen würden." Wie höflich er sich doch ausdrücken konnte. Und so ehrfurchtsvoll. "Aber ich wage nicht, Sie dazu einzuladen."

"Ich danke Ihnen sehr, Herr Möncken", sagte mein Schwiegervater ebenso höflich, "aber ich bin etwas zu alt dafür" [13: 265].

- привітання – подяка (Gratulation – Dank)

(9) "Ich hab Abitur!"

"Oh. Gratuliere!" [...]

"Danke. Ich könnte heute die ganze Welt umarmen [11: 134].

(10) "Und wo ist Thomas jetzt?" schrie Vicky.

"Weg!", brüllte Mascha zurück. "Ich musste dich erst suchen. Ich soll dir die besten Neujahrswünsche ausrichten. Er schickt dir tausend Küsse."

"Danke", sagte Vicky, "ich wünsch' dir auch was."

"Gleichfalls, tschüs, hier brechen die Leitungen zusammen", hörte Vicky noch, dann knackte es [10: 106].

- комплімент – подяка (Kompliment – Dank)

(11) "Sie sind von allen Künstlern, die ich kenne, der beste. Es ist mir, lassen Sie mich das sagen, eine Ehre, Sie hier zu Gast zu haben." [...]

"Danke", antwortete ich knapp und fügte, betont schnell und zackig hinzu: "Ich bin sehr gespannt" [11: 10].

- похвала – подяка (Lob – Dank)

(12) "Phantastisch, der Wein."

"Danke sehr" [11: 45].

- дарування – подяка (Schenken – Dank)

(13) Erwartungsvoll beobachtete sie [Vicky], wie Frau Binsen die aussortierten Blumen zu einem hübschen Strauß band.

"Für dich", sagte sie.

"Danke schön", erwiderte Vicky, als sie das kleine Gebinde in der Hand hielt [10: 20].

- пропозиція – подяка (відмова чи згода) (Vorschlag – Dank)

(14) "Möchtest du noch Kaffee?" fragte ich.

"Nein, danke. Das heißt, ich mach' ihn mir selber. Möchtest du nicht auch eine Tasse?" [13: 134].

(15) "Aber ich bin ja hier", sagte mein Schwiegervater, "ich bleibe so lange auf, bis sie kommt."

"Nein, vielen Dank, Papa. Du sollst unsretwegen nicht aufbleiben, und nur weil wir bummeln wollen [13: 234].

(16) "Ah. Na schön. Wollen Sie sich nicht setzen?"

"Ich bin Ihnen sehr dankbar, Herr Helldegen, aber..." [13: 67-68].

Важливо підкреслити, що на інтенційний зміст мовленнєвих актів мають великий вплив компоненти мовленнєвої ситуації та контекст сусідніх речень. Саме ці чинники визначають у кожній конкретній ситуації спілкування справжні комунікативні наміри мовців, які не властиві певним мовленнєвим актам. У цьому зв'язку нам здається показовим такий випадок:

(17) "Es liegt dir auch nicht."

"Es liegt mir nicht?"

"Müssen wir jetzt davon reden?"

"So? Es liegt mir also nicht? **Vielen Dank** [13: 141].

У прикладі (17) мовець вживає перформативне кліше *Vielen Dank*, загальнокомунікативним змістом якого є висловлення подяки. Проте у даній ситуації замість інтенції подяки актуалізується інтенція докору та іронії.

Заслугує на увагу і фрагмент (18) – діалог Маріанни з її чоловіком Максом, у якому він передає зміст телефонного дзвінка її колишнього коханця. Тут ми спостерігаємо багаторазове повторення кліше подяки *Vielen Dank*, яке вживається мовцем з метою приховування справжніх почуттів до Бертольда та розчарування з приводу того, що телефонна розмова відбулася з іншим адресатом. Через це атмосфера спілкування є досить офіційною та натягнутою.

(18) "Ich habe mich bemüht höflich mit ihm zu sprechen."

"Ja, vielen Dank."

"Oder jedenfalls sachlich. Ich habe mich nicht aufgeregt oder so. Du weißt schon, was ich meine."

"Vielen Dank, ja. Wirklich, es tut mir sehr leid."

"Ich hielt es für besser, dir das mitzuteilen. Damit du nicht denkst, ich hätte ohne dich zu fragen..."

"Ja, vielen Dank, Max. Ja, so ist es gut. [...]. Ich geh jetzt lieber zu Bett. **Vielen Dank**" [13: 246-247].

Відмітимо, що характерним для обох наведених прикладів є вживання перформативного кліше *Vielen Dank*, яке сприяє нейтралізації інтенції подяки.

Наступні приклади ілюструють нещирю формальну подяку.

У фрагменті (19) мовець з великим небажанням відповідає на питання про свого свекра, оскільки будь-яка необачно подана інформація може бути використана проти її чоловіка. У прикладі (20) стриманість та холодність мовця пояснюється декількома чинниками: 1) формальною промовою співрозмовника; 2)

попереднім ситуативним контекстом, з якого випливає, що адресант закохався у дружину адресата і має намір увезти її.

(19) *"Und wie geht es dem Herrn Generaldirektor?" hörte ich den Oberbürgermeister fragen.*

"Danke", sagte ich, "meinem Schwiegervater geht es sehr gut" [13: 15].

(20) *"Welch eine Freude, mein verehrter Herr Möncken, dass ich Ihnen noch persönlich die Hand schütteln darf. Ich konnte leider heute Nachmittag bei dem Festakt nicht dabei sein, ich hätte viel darum gegeben. Aber unsereiner ist nicht Herr seiner Zeit. Um so dankbarer bin ich meiner Frau, dass sie Sie hierhergebeten hat. Wirklich, ein großartiger Gedanke von ihr. Hoffentlich verlief alles würdig und zu Ihrer Zufriedenheit".*

"Ja, danke" [13: 67].

Підсумовуючи викладене зазначимо, що основне призначення перформативних актів подяки – виступати у ролі етикетних формул, за допомогою яких висловлюється вдячність співрозмовнику за гарні слова та вчинки. Але, оскільки вони прив'язані до певного мовленнєвого контексту і, відповідно, перебувають під його впливом, їхнє функціонування у конкретних мовленнєвих ситуаціях є досить різноманітним та непередбачуваним. Саме від контексту залежить, який відтінок значення висловлення подяки буде реалізований, яку мету переслідує адресант, промовляючи його. Залежно від емоційного стану мовця та ступеню щирості подяки до перформативних дієслів *danken, sich bedanken*, номіналізованої перформативної конструкції *j-m danken sein* чи перформативних мовленнєвих кліше *Danke, Danke schön, Vielen Dank* додають слова-інтенсифікатори, які сприяють підсиленню іллокутивної сили перформативного мовленнєвого акту подяки і надають йому експресивно-емоційного забарвлення.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні когнітивного та лінгвокультурного аспектів висловлення подяки у сучасному німецькому діалогічному мовленні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баландіна Н.Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті: Монографія. – К.: АСМІ, 2002. – 332 с.
2. Белодед О.Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности (на примере соврем. англ. яз.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1990. – 25 с.
3. Беляева Е.И. Принцип вежливости в вопросительных речевых актах // Иностранные языки в школе. – 1990. – №1. – С. 43–47.
4. Бердникова А.Г. Речевой жанр благодарности: когнитивный и семантико-прагматический аспекты: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Новосибирск, 2005. – 224 с.
5. Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету // Українська мова і сучасність. – К., 1991. – С.90–98.
6. Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – С. 158–218.
7. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. – М., 1989. – 159 с.
8. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
9. Becker J. Jakob der Lügner. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. – 283 S.
10. Hardey E. Vier Sterne für Vicky. – Reutlingen: Ensslin, 1995. – 160 S.
11. Krausser H. Eros. – Köln: DuMont, 2006. – 318 S.
12. Kuntze P. Das Trio mit Pfiff. – München: F. Schneider Verlag, 1991. – 125 S.
13. Nossack H.E. Spätestens im November. – Berlin: Suhrkamp, 1990. – 277 S.
14. Schröder A. Das Kartenspiel. – Frankfurt am Main: Schöffling, 2001. – 208 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Ліпська – аспірант кафедри німецької філології КНЛУ.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика.

ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ УЯВЛЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі промов політичних діячів США та України)

Дмитро МАЛОВ (Кам'янець-Подільський, Україна)

У статті розглянуто питання взаємозв'язку мови з перцептивними процесами. Особлива увага приділяється аналізу сенсорних предикатів, що представляють системи уявлення у мовленні політичних діячів.

The article investigates the problem of interconnection of language and perceptual processes. Particular attention is paid to analysis of sensory predicates that represents systems of presentation in the speech of politicians.

Проблему взаємодії мови та мислення відносять до найбільш складних та проблемних питань не тільки сучасної лінгвістики, а й логіки, філософії, психології та інших гуманітарних наук. Цей взаємозв'язок розглядають також в аспекті сприйняття людиною навколишнього світу та його відображення у мовленнєвій діяльності [1; 2; 3; 10, 12].

Представники перцептивно-орієнтованого напрямку когнітивної лінгвістики виходять із положення про те, що безпосередній перцептивний та моторний досвід людини, а також соціальні контакти визначають ядро поняттєвої системи, а тому неупереджене вивчення пізнання та мови неможливе без урахування процесів сприйняття [7: 14]. Головною характеристикою цього напрямку когнітивних досліджень

О.С.Кубрякова вважає співвіднесення мовних даних із сенсомоторним досвідом людини [4: 5]. Таким чином, можна припустити, що у мовних процесах знаходять своє відображення такі ключові когнітивні механізми як сенсорне сприйняття [6] та тілесна орієнтація людини у просторі та часі [7].

У статті акцентується увага на особливостях відображення сенсорних процесів сприйняття у свідомості та мовленнєвій діяльності людини.

Мета дослідження полягає у виявленні співвідношення систем уявлення політичних діячів США (Джордж Буш, Кондоліза Райс) та України (Віктор Ющенко, Юлія Тимошенко).

Мета дослідження конкретизується у наступних **завданнях**:

- 1) навести класифікацію систем уявлення;
- 2) визначити лінгвальні одиниці, що представляють системи уявлення у мові;
- 3) описати в зіставному аспекті співвідношення систем уявлення в українському та американському політичному дискурсі;

Матеріалом дослідження слугують промови політичних діячів США (Джордж Буш [14], Кондоліза Райс [15]) та України (Юлія Тимошенко [11], Віктор Ющенко [8]) за 2006 рік загальним обсягом 200 сторінок.

Об'єктом дослідження є системи уявлення у лінгвістичному аспекті.

Предметом аналізу є сенсорні предикати, що слугують мовним втіленням систем уявлення.

Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань дослідження використано *описовий метод* та *метод контент аналізу*. Для того, щоб виявити характеристики політичного дискурсу на рівні обраних одиниць та, як наслідок, зробити висновки про особливості мислення та свідомості його авторів, застосовано *метод контент аналізу*. Описовим методом ми послуговуємось з метою аналізу та інтерпретації використання сенсорних предикатів політичними діячами у мовленні.

Актуальність обраної тематики зумовлена інтересом сучасної лінгвістики до проблем ефективної комунікації та до вивчення мовних одиниць у функціональному аспекті. Слід зазначити, що результати дослідження можуть бути використані з метою запобігання маніпулюванню свідомістю.

Аналізуючи сенсорні параметри кодування та збереження інформації, доцільно звернутись до досліджень в галузі нейролінгвістичного програмування [6; 5]. Згідно з теорією нейролінгвістичного програмування, ми отримуємо, кодуємо та зберігаємо інформацію, використовуючи чотири основні системи уявлення:

- 1) візуальна: зір;
- 2) аудіальна: слух;
- 3) кінестетична: відчуття, дотик, рух;
- 4) аудіально-дискретна: внутрішній діалог [6].

Поняття системи уявлення (representational system) Гарі Олдер визначає як загальну форму кодування інформації мозком, що зорієнтована на одну з п'яти систем сприйняття: візуальну, аудіальну, кінестетичну, нюхову та смакову [6].

Сенсорні механізми структурування дійсності є, на нашу думку, визначальними, оскільки наші органи чуттів – це п'ять каналів, через які ми довідуємося про навколишню дійсність. Частина інформації ми сприймаємо через зоровий канал, частину – через слух і частину – через відчуття, смак і запах. Аудіально-дискретний канал є внутрішньою системою уявлення, що забезпечує розбудову відношень між тими концептуальними блоками, що засвоєні через візуальні, аудіальні та кінестетичні фільтри. Модель НЛП будується на ідеї про те, що кожна людина використовує один або декілька домінуючих каналів сприйняття, що в свою чергу впливає на спосіб відтворення інформації у процесі мовленнєвої діяльності. Доцільно припустити, що в уживаній нами мові є категорія слів, що вказує на спосіб сприйняття і переробки інформації. Ці слова одержали назву сенсорних предикатів [6]. До них належать дієслова, прикметники, прислівники і рідше іменники.

Термін “предикат” (від лат. praedicatum-висловлене) визначається О.Селівановою як “центральний компонент диктуму пропозиції, судження, який виражає зміст події як процес, стан, відношення, ознаку, притаманні певному суб'єктові” [9; 487], однак з погляду нейролінгвістичного підходу предикати (PREDICATES) розуміються як “слова-відчуття”, що вказують на використання тієї чи іншої системи уявлення [6]. Таким чином, якщо аналізувати мовлення, фокусуючи увагу не тільки на змістові, але і на формі, можна помітити, що люди вживають різні сенсорні предикати. Візуал опише щось за допомогою візуальних предикатів: “бачити”, “наочно”, “блищить”, “яскравий”, “величезний”, “кольоровий” та ін. Аудіал розповідь, використовуючи такі слова, як “говорити”, “чутно”, “голосний”, “ритмічний”, “свистячий”, “мелодійний” тощо. Кінестетик передасть вам зміст своїх відчуттів за допомогою кінестетичних предикатів: “схопити суть”, “легко пережити”, “почувати тиск ситуації”, “теплий прийом”, “загрузнути в проблемі”, “тягти клієнта” та інших. Використовуючи аудіально-дискретну систему уявлення людина веде внутрішній діалог, тобто розмірковує про щось; до сенсорних предикатів, що представляють цю систему у мові належать такі слова: “міркувати”, “думати”, “сприймати”, “розуміти” та ін.

Для нашого дослідження обрано по сім сенсорних предикатів різних систем уявлення:

- 1) візуальна: see, look, seem, show, clear, focus, imagine;
- 2) аудіальна: hear, listen, sound, call, speak, talk, say;
- 3) кінестетична: feel, touch, grasp, retain, support, catch, connect;
- 4) аудіально-дискретна: understand, think, plan, decide, suppose, perceive, know.

3 метою представлення більш інформативних висновків сенсорні предикати обрано з урахуванням наявності відповідних еквівалентів в українській та англійській мовах.

Визначивши системи уявлення та лінгвальні одиниці, що репрезентують ці системи у мові, доцільно розглянути результати нашого дослідження.

Спочатку проаналізовано співвідношення вживання обраних предикатів в дискурсах політичних діячів США та України. Для наочності результати дослідження подано у таблицях нижче, а приклади вживання сенсорних предикатів наведено у пропозиціях обраних політиків:

1) Візуальна система уявлення

Політичні діячі	Сенсорні предикати							
	see	look	seem	show	clear	focus	imagine	total
Буш	62	14	6	26	13	11	2	134
Райс	51	32	5	8	21	14	2	133
Ющенко	14	14	3	5	6	0	2	44
Тимошенко	8	9	12	3	13	0	0	45

I see the consequences when I try to comfort the loved ones who have lost a son or a daughter in combat (Джордж Буш) [14].

And that seems to make sense to me, as the Commander-in-Chief, if my job is to protect the American people (Джордж Буш) [14].

The Iraqis showed great courage (Джордж Буш) [14].

I can't imagine a tax code that penalizes marriage (Джордж Буш) [14].

I look around, I see a lot of old friends from education (Кондоліза Райс) [15].

But so far, the Iranians have shown no inclination to do any of that (Кондоліза Райс) [15].

Тут важливо бачити точки перетину, а не вектори розходження (В.Ющенко) [8].

Мені здається, що людський мозок фізіологічно не може цього збагнути (В.Ющенко) [8].

Корупція не є незнайомим терміном у нашому діалозі, але можливо слід подивитися на нього із нової перспективи (Ю.Тимошенко) [11].

2) Аудіальна система уявлення

Політичні діячі	Сенсорні предикати							
	hear	listen	sound	call	speak	talk	say	total
Буш	13	17	2	28	7	29	111	207
Райс	6	1	1	8	22	31	78	147
Ющенко	6	2	0	16	18	28	10	80
Тимошенко	8	7	2	6	7	28	61	119

Thanks for your hard work in our nation's capital to make sure our government listens to the concerns of our veterans (Джордж Буш) [14].

Since those words were spoken, our economy has added more than 4.6 million new jobs for the American people (Джордж Буш) [14].

I have heard some people say that diplomacy has failed (Кондоліза Райс) [15].

The Council should call for the Iranian regime to step away from its nuclear weapons ambitions (Кондоліза Райс) [15].

But I think we'll just need to talk to our allies and see what might be needed (Кондоліза Райс) [15].

Часто доводиться чути, що сьогодні українцями бути модно (В.Ющенко) [8].

Лиху можна було запобігти, прислухавшись до думки фахівців та громадськості (В.Ющенко) [8].

Я закликаю наших політиків бути виваженими, а громадян – мудрими (В.Ющенко) [8].

І тому давайте Майдан трошечки в сторону, і зараз говорити про цифри і факти (Ю.Тимошенко) [11].

Згадуючи наше місце зустрічі сьогодні, я би сказала, що Америка пропонує відмінний приклад цього (Ю.Тимошенко) [11].

3) Кінестетична система уявлення

Політичні діячі	Сенсорні предикати							total
	feel	touch	grasp	retain	support	catch	connect	
Буш	5	0	0	0	9	1	4	19
Райс	1	0	0	0	20	0	2	23
Ющенко	2	7	1	1	15	0	0	26
Тимошенко	1	10	0	0	14	1	1	27

*It basically says, if a child is falling behind, here is extra money from the federal government to help you **catch** up* (Джордж Буш) [14].

*And the Patriot Act is an important way to help **connect** the dots to protect the people* (Джордж Буш) [14].

*Now, as you might imagine, I **feel** particularly comfortable in this setting* (Кондоліза Райс) [15].

*We've **supported** their making that proposal to the Iranians* (Кондоліза Райс) [15].

*Представники кожного етносу мають **почуватися** в Україні краще, ніж на своїй історичній батьківщині* (В. Ющенко) [8].

*Я буду всебічно **підтримувати** цей курс і надалі* (В.Ющенко) [8].

*Я думаю і надалі Україна, яка позбавилася після 1 січня усіх адміністративних, жорстких впливів певних посадових осіб, здатна жити, приймати рішення, які **торкаються** національних інтересів України* (Ю.Тимошенко) [11].

4) Аудіально-дискретна система уявлення

Політичні діячі	Сенсорні предикати							total
	understand	think	plan	decide	suppose	perceive	know	
Буш	41	34	7	5	0	0	44	131
Райс	20	175	6	6	1	0	49	257
Ющенко	14	6	10	8	1	2	13	54
Тимошенко	24	21	9	2	0	0	49	105

*I **think** most Americans **understand** the need to find out what the enemy is thinking. And that's what we're doing* (Джордж Буш) [14].

*That's what they've **decided**. And when they **decide** something, I listen to them* (Джордж Буш) [14].

*And Iran has clearly **decided** that it's going to defy the international community* (Кондоліза Райс) [15].

*I **know** that the Europeans are sending a number of their political directors out* (Кондоліза Райс) [15].

*Я ж хочу наголосити, що саме на наш вік випало **вирішувати** долю наших людей, долю цієї держави* (В.Ющенко) [8].

*Я не **сприймаю** поділу українців на своїх та зарубіжних* (В.Ющенко) [8].

*Я **знаю**, що наші відносини мають не тільки державний, але й чисто людський вимір* (В.Ющенко) [8].

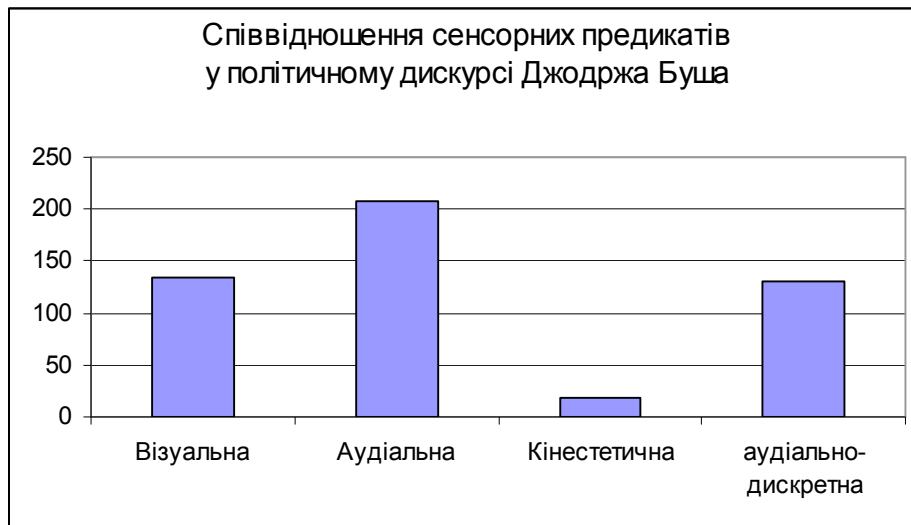
*Ми **розуміємо**, який нам кинута виклик* (Ю.Тимошенко) [11].

*Щоб ви це **знали**. І я не хочу, щоб ви **думали**, що це мої слова* (Ю.Тимошенко) [11].

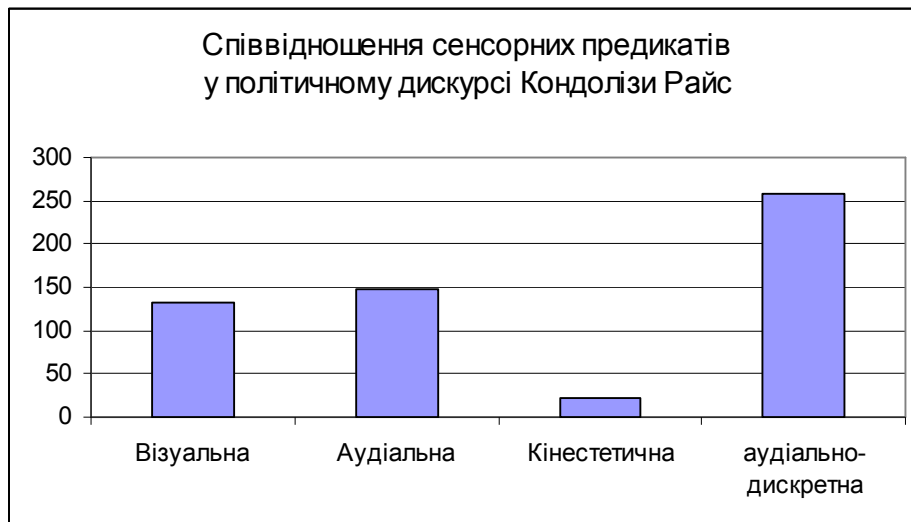
*І **планується** збільшити борг країни до 151-го мільярда до кінця правління цього уряду* (Ю.Тимошенко) [11].

Проаналізувавши дискурси обраних політичних діячів у зіставному аспекті, можна говорити про співвідношення представлення систем уявлення у мовленні конкретних політиків по відношенню до інших. У дискурсі американських політиків превалують візуальна, аудіальна та аудіально-дискретна системи уявлення. Що стосується кінестетичної системи, то тут на перше місце виходять українські політичні діячі. Такий розподіл можна вважати умовним, оскільки таке зіставлення не відображає повної інформації про домінуючі системи уявлення політичних діячів США та України. Для більш глибокого аналізу, на наш погляд, доцільно розглянути співвідношення вживання сенсорних предикатів у дискурсі кожного окремого політичного діяча. Результати цього дослідження наведені у діаграмах нижче, де горизонтальна вісь позначає системи уявлення, а вертикальна – кількість слововживань сенсорних предикатів.

1) Джордж Буш

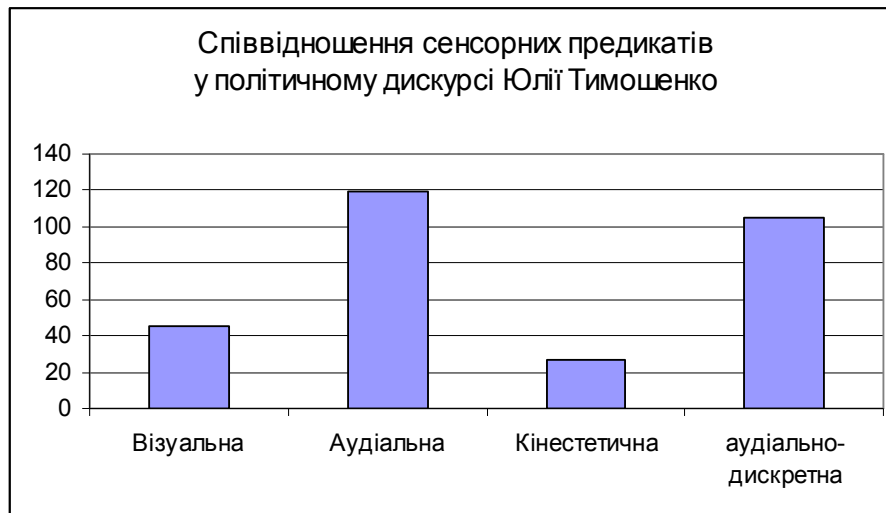
2) Кондоліза Райс

3) В. Ющенко

4) Ю. Тимошенко

Проаналізувавши вживання сенсорних предикатів у дискурсах обраних політичних діячів, можемо підсумувати, що візуальна система уявлення представлена на першому місці у мовленні Джорджа Буша, Віктора Ющенка та Юлії Тимошенко. Кондоліза Райс послуговується аудіально-дискретною системою уявлення. Слід також зазначити, що у політичному дискурсі Юлії Тимошенко та Віктора Ющенка ця система займає друге місце, при чому більш яскраво вона представлена у мовленні Юлії Тимошенко. Що стосується Джорджа Буша, то на другому місці у його дискурсі представлена візуальна система уявлення. Сенсорні предикати кінестетичної системи уявлення представлені в дискурсі обраних політиків найменше.

Отже, у статті наведено класифікацію систем уявлення згідно з теорією нейролінгвістичного програмування та визначено основні лінгвальні одиниці (сенсорні предикати), що представляють ці системи. Також виявлено співвідношення систем уявлення в українському та американському політичному дискурсі. Слід зауважити, що вживання сенсорних предикатів у мовленні може здійснювати маніпулятивний вплив, оскільки визначення домінуючих систем уявлення цільової групи людей дає змогу більш ефективно побудувати комунікацію, що сприяє налагодженню раппорта: довіри та взаєморозуміння, що сприяють спілкуванню [6].

Перспектива дослідження полягає в аналізі сенсорних предикатів в аспекті картини світу. Оскільки, на думку вчених, мова може структурувати інформацію про навколишню дійсність [3; 1; 10; 2], то доцільно говорити про мовну картину світу, яку І.Б.Штерн визначає як “спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу; інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами” [13: 156].

На нашу думку, дослідження сенсорних предикатів у взаємозв’язку з мовною картиною світу є певним кроком на шляху до розв’язання проблем структурування інформації про навколишній світ у суб’єктивній мовній свідомості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С.37-67.
2. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа. / Перевод с нем. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1993. – 224 с.
3. Гумбольдт В. фон. Избр. тр. по языкознанию. – М.: Наука, 1984. – 396с.
4. Кубрякова Е.С. Семантика в когнитивной лингвистике (О концепте контейнера и формах его объективации в языке) // Известия РАН. – Серия литературы и языка. – 1999. – Т.58, №5-6. – С.3-12.
5. О'Коннор Джозеф, Сеймор Джон. Введение в нейролингвистическое программирование. Новейшая психология личного мастерства [электронный ресурс] – Режим доступа до книги: <http://www.lib.ru/NLP/nlp.txt>.
6. Олдер Г., Хэзер Б. НЛП. Вводный курс. Полное практическое руководство [Электронный ресурс] / Пер. с англ. – К.: "София", 2000. –224 с. – Режим доступа до книги: <http://www.lib.ru/NLP/fnlp.txt>.
7. Потапенко С.І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лівкогнітивного аналізу): монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 360с.
8. Президент України Віктор Ющенко. Промови [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/news/scrolls/news_11_1.html.
9. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А.Е. Кибрика. - М.: Прогресс. Универс, 1993. - 655с.
11. Тимошенко Юлія. Виступи й звернення [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/exclusive/speeches-appeals/>.
12. Уорф Б. Наука и языкознание // Новое в лингвистике. Вып.1. – М.,1960. – С.169-182.

13. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник. – К.: АртЕк, 1998. – с.336.
14. The White House. Current News [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/media/index.html>.
15. U.S.Department of State. What the Secretary Has Been Saying [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дмитро Малов – аспірант кафедри германського та порівняльного мовознавства НПУ ім. М.П. Драгоманова.
Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, мовна особистість, політичний дискурс.

СИНЕСТЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ПОСТМОДЕРНІСТЬСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Христина МЕЛЬКО (Київ, Україна)

У статті висвітлено синестетичні уявлення людини та проаналізовано їх природу на матеріалі постмодерністського художнього дискурсу.

This article deals with the problem of synaesthesia and its realization in postmodern stories, their influence on the people and understanding of the author.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями.

Синестетичні уявлення людини супроводжують її протягом усього життя. Кожен з нас наділений синестетичними здібностями, хоч вони не завжди проявляються і виділяються значною мірою. Як засвідчують наукові спостереження, сучасні дослідження показують [5: 223; 1: 12; 2:74], що зір дає початок цілому ряду різних процесів, пов'язаних з відображення кольорових, просторових і фігуральних характеристик, які знаходяться в зоровому полі людини.

Синестетичні сприйняття виникають у зв'язку з подразненням певних областей мозку. Збіг між образом об'єкта (його формою) і звуковими контурами може пояснюватися активацією зв'язку між зоровими зонами та слуховою корою.

В склад синестетичної парадигми на основі фізико-психологічних і емотивно-ментальних ознак виділяють 5 синестетичних парадигм: зорова, слухова, дотикова, нюхова, смакова, які, відповідно, базуються на опорних словах *колір, звук, запах, дотик, смак*.

Фізіологічна еволюція органів чуття хронологічно розвивалася в такій послідовності: тактильна – густативна – одоративна – візуальна – аудіальна. Така послідовність відповідала етапам розвитку центральній нервовій системі, зокрема, спочатку розвинулася задня частина мозку, яка аналізувала інформацію, що надходила з безпосереднього, найближчого навколишнього середовища (а саме, тактильні, густативні відчуття та інформація, яку людина отримувала через вестибулярний апарат). Єдиний мозковий центр аналізу густативних і тактильних відчуттів може служити обґрунтуванням того, що ще з часів античності тактильна та густативна сфери вважалися тісно пов'язаними, а тому їх мовне відображення могло здійснюватися за допомогою одних і тих же номінацій в результаті явища лінгвістичної синестезії як відображення синестезії психофізіологічної.

Наука довго не могла відповісти на запитання, чому виникає змішування відчуттів. Пітер Гроссенбахер говорить: “У мозку людини є шляхи, по яких передається нейрологічні імпульси від очей, вух, рота, носа... Ці шляхи від різних органів сприйняття перетинаються. Але у звичайних людей “зони-перехрестки” пасивні, а у синестетиків вони задіяні нервовими імпульсами”.

Людина не тільки чує звуки, вона їх бачить, не тільки сприймає предмет, але й відчуває його смак. Феномен синестезії відомий науці протягом трьох століть. Пік популярності припадає на 20 століття, коли змішуванням відчуттів зацікавилися не тільки медики, але й люди мистецтва. У Європі були концерти “музика+світло”, в яких використовувався спеціальний інструмент, клавіші якого видавали не тільки звуки, але і кольори.

Мета статті - визначення синестетичних уявлень людини в постмодерністському художньому дискурсі

Завдання: 1) визначити природу синестетичних уявлень; 2) проаналізувати синестетичні уявлення на матеріалі постмодерністських творів.

Аналіз попередніх досліджень. Ще античних авторів цікавило питання взаємодії різних видів відчуттів, синестезії, однак предметом досліджень сучасних учених (психологів С.Л. Рубінштейна, Б.М.Величковського, С.В.Кравкова, фізіологів С.Роуза, А.А.Волохова та лінгвістів Н.Д.Арутюнової, А.А.Леонтьєва, Дж.Вільямса, С.Ульмана) цей феномен став лише у двадцятому столітті. Зокрема, Дж.Вільямс та С.Ульман на матеріалі англійської мови створили теорію синестетичних переходів [6: 52].

Особливості синестезії як мовної універсали визначили Дж.Вільямс, С.Ульман; Т.Р.Степанян, Т.В.Майданова, А.А.Капанова, Дж.Вільямс, С.Ульман виокремили певні моделі синестетичних переносів і типів синестетичних словосполучень; С.Ульман описав загальні тенденції синестетичних переносів. В компаративного аспекті явище синестезії привернуло увагу таких лінгвістів, як О.І.Кундик та А.В.Куценко (порівняння явища синестезії на матеріалі російської та англійської мов), Г.А.Шидо (компаративний аналіз

синестетичних лексем у російській та німецькій мовах), Н.Н.Вайсман (аналіз явища синестезії на матеріалі російської та французької мов). Найчастіше за допомогою прикметників вдається висвітлити та показати природу синестетичних уявлень людини у художньому творі.

Прикметники смаку належать до сенсорних прикметників, які у різних аспектах вивчалися багатьма науковцями (Н.Д.Арутюнова, Е.М.Вольф, О.В.Афанасьєва, З.А.Харитончик, А.Н.Шрамм, Л.Д.Тарасова, В.В.Попова, О.В.Бублик, Т.І.Шхвацабая, І.П.Устинова та інші).

Предметом окремих досліджень були як сенсорні ад'єктиви загалом (О.А.Вербицька, Е.О. Казей, І.Г.Рузін), так і окремі сенсорні прикметники:

ад'єктиви на позначення тактильного відчуття – В.В.Попова, Л.Д.Тарасова, Л.П.Кудреватих;

візуальні ад'єктиви – О.В.Бублик, Т.І.Шхвацабая, І.П.Устинова, Е.В.Коміна, І.О.Голубовська;

параметричні прикметники як частина візуальної лексико-семантичної групи – Г.В.Аксенова–Пешковська, О.В.Бублик, О.К.Денисова, В.В.Левицький, М.Д.Резвцова, але досі немає єдиної точки зору на дану проблему, що і спричинило поглиблене вивчення проблематики.

Сенсорна лексика здавна викликала інтерес у багатьох лінгвістів, однак густативні прикметники були предметом зацікавлення лише декількох філологів:

україністів (М.П.Білоус – ономасіологічний аспект; І.В.Гайдаєнко – етимологічні, функціональні особливості; А.В.Висоцький – густативні прикметники-композиції);

русистів (Г.А.Моран Лойола – лексико-семантичне поле смаку в російській мові);

компаративістів (А.В.Куценко – лексична поєднуваність прикметників смаку в англійській та російській мовах).

Проте синестезія в художньому тексті, зокрема в постмодерністському, досі залишається не дослідженою.

Зв'язок між сенсорними системами при сприйнятті навколишнього світу неодноразово відзначали психологи С.В.Кравков, С.Л.Рубінштейн, А.Р.Лурія. На думку цих науковців, взаємозв'язок відчуттів має еволюційно-біологічну основу, адже в процесі розвитку людини еволюціонували та вдосконалювалися також системи сенсорного сприйняття навколишнього середовища. Ранні етапи еволюції характеризуються не диференційованістю мозку, нероздільністю сприйняття. Сенсорний образ предмета чи явища створювався при перехрещенні різних, недиференційованих ознак, що сприймалися через різні органи відчуття. В процесі розвитку органи чуття вдосконалюються та спеціалізуються на сприйнятті лише певного виду сенсорних відчуттів.

Окремі системи сенсорного сприйняття розвинулися з єдиного спільного відчуття – дотику, стверджує В.В. Іванов. Був період, зауважує автор, коли живий організм не мав органу зору; він виробився в процесі диференціації як окремий випадок дотику [4: 34].

Отже в нашому дослідженні ми розуміємо, що синестезія – чуттєво-мислительний погляд на об'єктивний світ – зумовлює гамму емоцій, які по своїй психофізіологічній природі – явища емотивно-ментального осмислення світу. Співвідношення між людськими відчуттями та емотивністю сприйняття полягає в картинності, гештальтом представлення реальності. П'ять людських відчуттів породжують сферу емоцій.

Відмінні якості синестезії полягають в тому, що вона виникає як правило спонтанно і несвідомо і не може бути запрограмована. Це суб'єктивний погляд як зі сторони автора, так і зі сторони читача (і збіг тут абсолютно не обов'язковий). Явище синестезії акцентує увагу на неоднозначності предмета, а сукупність його значень оживляють естетичну ідею, творчі здібності. Виникнення синестетичного ефекту стає можливим лише при наявності художніх передумов.

Змістова організація синестетичних тропів створює індивідуальність авторських асоціацій, які виникли на основі мовних і традиційно-поетичних змістових відношень. Синестезія як художній прийом дозволяє створити "звукові портрети" таких явищ, які в звичайному пізнанні не мають зорового образу і відносяться до абстрактних понять: голос, пісня, тиша. В створенні звукових образів і їх емоціональних відтінків здатне тільки художнє слова.

Дотикові та слухові сприйняття споріднені між собою оскільки вони викликають механічні подразнення. У свою чергу відчуття смакові, дотикові і зорові відповідають хімічним. З іншого боку, дотикові та зорові відчуття близькі між собою, вони сприяють точній локалізації відчуттів і тому пов'язані з нашим поняттям про простір.

Матеріалом нашого дослідження служать твори Ірен Роздобудьмо, відомого українського постмодерністського письменника. Шляхом суцільної вибірки проаналізовано 156 уривків, які демонструють синестетичні уявлення людини у художньому дискурсі. Слід зауважити, що вживаються вони як у переносному значенні, так і у прямому. Наприклад:

Отже, тупо просидів в своєму кабінеті, поклавши ноги на стіл та час від часу змушуючи нашу офіс-менеджера Тетяну Миколаївну заварювати мені найміцнішу каву.

І зір мій був настільки загостреним і сконцентрованим, що я бачив найменші переплетіння та борозни на корі старого дуба, яке росло на протилежному боці вулиці.

Морок знову проковтнув її, а з лісу повіяло особливим густим запахом живиці.

Ранок видався прохолодним, мав гіркуватий присмак осені, що наближалася.

Сині сутінки, що випливали з лісу, накрили нас густою хвилею, ми стояли в ній по саму шию.

Чорне небо вже наблизилось до самої землі, й звідти оберемками золотого гадюччя випадали блискавки.

Потім мене накрила хвиля свіжості – дивної, незнайомої мені ніжності, що була змішана з відчаєм [3].

Проаналізувавши досліджений матеріал ми можемо зауважити, що з розширенням знань людини про навколишній світ збільшувалась кількість сенсорних ознак, які сприймалися індивідом, однак ці ознаки не утворювали нової групи сенсорних відчуттів, а вносились до однієї з п'яти уже відомих.

Взаємодія відчуттів зумовлена єдністю навколишнього світу, в якому всі явища, предмети, хоча й пізнаються різними органами чуття, однак сприймаються людиною як єдиний цілісний образ.

Загалом усі ознаки, які сприймаються в акті перцепції, існують не в об'єктивній реальності (у навколишньому світі не існує ніжних звуків, смачних страв), а лише у світі, який сприймається людиною. Оскільки основа перцепції є фізіологічною (органи чуття, будова яких однакова в усіх індивідів), то сприйняття чуттєвого досвіду завдяки єдиній системі органів чуття та аналізу відчуття є загалом майже ідентичним для усього людства, що слугує об'єктивною базою для формування перцептивних універсалій, однією з яких є явище синестезії.

Відчуття, переходячи з фізіологічної сфери на вищий рівень сенсоріуму, стає частиною складних психологічних процесів, інтегративною складовою яких є емоції. Отже, кожне сенсорне відчуття набуває певного емоційного забарвлення, яке акумулює в собі позитивні чи негативні конотації, що узагальнюються в процесі сенсорного досвіду. Тому кожна сенсорна лексема, що є мовним відображенням певної сенсорної ознаки, від початку у своїй семантиці містить емоційно-оцінний компонент.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галеев Б.М. Содржество чувств и синтез искусств. – М.: Знание, 1992. – С.12
2. Гульчин М. Особенности семантической структуры синестезем в русской художественной речи // Південний архів: Зб. наук. праць. Філологічні науки. Вип. XXIV. -Херсон: ХДУ, 2004. - С.174.
3. Роздобудько І. Гудзик. – Харків: Фоліо, 2005. – 222с.
4. Иванов В.В. Очерки по истории семиотики в СССР. – М.: Просвещение, 1976. – С.34.
5. Майданова Т.В. Синестетические метафоры в художественной речи XX века. – М.: Наука, 1992. – С.223.
6. Williams J.M. Synaesthetic adjectives: A possible law of semantic change // Language. – 1976. - P.52.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Мелько – аспірантка кафедри германського та порівняльного мовознавства Київського національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Наукові інтереси: порівняльна стилістика англійської та української мови.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ПЕРЕГОНИ ФРАНЦІЇ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕТАФОРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Олеся ОЛЕСЬКІВ (Львів, Україна)

Стаття присвячена аналізу політичної метафоричної лексики в англомовному газетному дискурсі в період президентських виборів Франції 2007 року, а саме питанням метафоричного моделювання політичної реальності.

The article is devoted to the analysis of metaphors in English newspaper discourse during the presidential election in France in 2007, especially to metaphorical modeling of political reality.

Интерес до когнітивної діяльності людини, до способів номінації, співвідношення дійсності і мовної картини світу сприяв переходу сучасної мовознавчої наукової парадигми до антропологічної лінгвістики, що передбачає вивчення мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю тощо. У зв'язку з цим вивчення способів концептуалізації дійсності у засобах масової інформації, зокрема у періодичній пресі, є актуальним об'єктом сучасних мовознавчих досліджень. Одним із основних способів за твердженням В.Г.Гака, В.М.Телі [5], Н.Д.Арутюнової [1], К.К.Жоль [4] є метафора.

Відмовившись від традиційного (який іде ще від Арістотеля) погляду на метафору як на скорочене порівняння, один зі способів "прикрашання" мовлення, сучасна когнітивістика розглядає метафору як основну ментальну операцію, як спосіб пізнання, структурування й пояснення світу [9]. У парадигмі сучасної когнітивістики мова виступає як механізм, що забезпечує систему взаємодії людини і зовнішнього світу. Метафора сприяє вивченню когнітивних "механізмів" у свідомості людини і забезпечує соціальне світосприйняття [10].

Метафора була об'єктом дослідження у різних типах дискурсу. Метафору в українському політичному дискурсі досліджувала Х.П.Дацишин [3], політичну метафору в російськомовній газетній комунікації України – І.О.Філатенко [7]. Когнітивній метафорі та її типам присвячене дисертаційне дослідження А.О.Попової [6].

Проблеми метафоричного моделювання дійсності займають важливе місце у працях Дж.Лакоффа, М.Джонсона [10], А.Н.Баранова, Ю.Н.Караулова [2], А.П. Чудінова [8, 9].

Метою даної статті є виявити і проаналізувати метафоричні моделі в газетному дискурсі, зокрема при описі виборчих перегонів. Матеріалом для дослідження слугували 56 статей з популярних британських газетних видань: „The Times”, „The Guardian”, „The Guardian Unlimited”, „Observer”, „Daily Telegraph”, „Sunday Telegraph”, „Financial Times”, „Independent”, які присвячені висвітленню президентських виборів Франції, за період лютий – травень 2007 року.

Теорія метафоричного моделювання вперше була представлена у монографії Джорджа Лакоффа й Марка Джонсона, які розглядають метафору як основну когнітивну операцію, як найважливіший спосіб пізнання й рубрикації світу [10]. Процеси мислення людини в значній мірі базуються на метафорі.

Метафоричне моделювання розглядаємо як представлення політичної дійсності через метафоричні моделі, де метафорична модель – це „існуюча у свідомості носіїв мови схема зв'язку між понятійними сферами, яку можна представити певною формулою: „X – це Y”. Відношення між компонентами формули є не прямим ототожненням, а подібністю [9]. Наприклад, політична діяльність – це війна, виборча кампанія – це подорож. У метафоричній моделі виділяємо сферу-джерело і сферу-мішень. Сферою-джерелом є загальні поняття, які відображають уявлення людини про світ. Сферою-мішенню – політичні поняття. У результаті метафоричного переносу відбувається представлення політичного поняття через поняття знайоме і зрозуміле для носія мови. Сферою-мішенню в даному дослідженні є виборча кампанія, сферою-джерелом – поняття, які характеризують людину як фізичну, соціальну і духовну особу (на які припадає 90% від усіх виявлених метафор). Частотність відображена на рис 1.

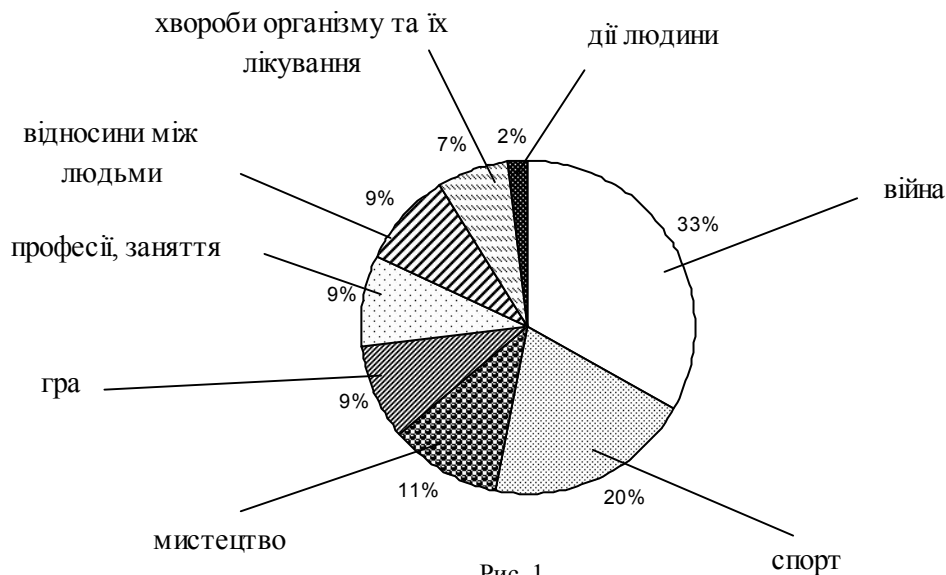

Рис. 1.

Також були виявлені метафори, які базуються на понятті природа (4%) і артефакт (6%).

Наші дослідження показали, що найчастотнішими є 3 метафоричні моделі: ВИБОРЧА КАМПАНІЯ – ЦЕ ВІЙНА, ВИБОРЧА КАМПАНІЯ – ЦЕ СПОРТ, ВИБОРЧА КАМПАНІЯ – ЦЕ МИСТЕЦТВО.

Через виділення метафоричних моделей виявляється відношення народу до політичної ситуації у країні. Війна є реальністю сьогодення. Атака, наступ, завоювання – слова, які відображають наші реалії. Тому не дивно, що при вирішенні політичних суперечностей використовують мілітарну метафору яка постає як ефективний спосіб опису політичної ситуації у суспільстві. Поняття війни викликає негативні конотації, і при перенесенні у сферу-мішень досягається прагматичний ефект створення напруги. Критика суперників у виборчих перегонах постає як: *битва* – *A classic battle for the French presidency began this morning after right-wing Nicolas Sarkozy won a first round of voting, closely followed by Socialist Ségolène Royal.* (Daily Telegraph. - 2007. -23 April); *атака* – *Mr Sarkozy, a hardline former interior minister, has topped most opinion polls since the start of the year, but his lead has slipped recently following systematic attacks by his rivals, who have portrayed him as a dangerous, authoritarian leader.* (The Guardian Unlimited. – 2007. – 22 April); *дуель* – *The 52-year-old leader of President Chirac’s Union for a Popular Movement defeated Segolene Royal, the Socialist, by an estimated 53 percent to 47 percent after in their bitter fortnight’s duel since other candidates were eliminated in the first round.* (The Times. - 2007. -6 May); *удар* – *With two months to go before the first round of voting on April 22, an OpinionWay survey for Le Figaro newspaper and LCI television came as a massive blow to Miss Royal’s bid for power* (Sunday Telegraph. – 2007. – 25 February). Навіть телевізійні дебати є не просто обговоренням дискусійних питань, а *сутічкою* – *With everything to win or lose, both candidates have reportedly undergone*

last-minute coaching and preparation for the long-awaited clash (The Guardian Unlimited. – 2007. – 2 May). Були виявлені також метафоричні конструкції, які характеризують дії політичних опонентів: „to come under fire”, „to claim the victory”, „to conquer the territory”, „to hold the territory”. Саме до мілітарної метафори звертаються журналісти, висвітлюючи політичні події, які є надзвичайно важливими.

Виборча кампанія – це спортивне змагання, де є свої правила, команда, суперники – *After weeks of uncertainty, France now faces a second-round presidential race between left and right, a clear-cut contest pitting the hardline former interior minister Nicolas Sarkozy against the socialist Ségolène Royal, the first woman with a chance of the presidency.* (The Guardian. – 2007. – 23 April); *Mr Sarkozy's team are also concerned about the Bayrou advance* (The Guardian Unlimited. – 2007. – 1 March); *Mr Sarkozy, a hardline former interior minister, has topped most opinion polls since the start of the year, but his lead has slipped recently following systematic attacks by his rivals, who have portrayed him as a dangerous, authoritarian leader* (The Guardian Unlimited. – 2007. – 22 April). Часто використовуються певні види змагань – *Their uncertainty opened the door to François Bayrou, the centrist who has disturbed the two-horse race by gaining about 20 per cent of voter support* (Independent. – 2007. – 22 April); *M. Bayrou deserves credit for making this, against all expectations, a genuine three-way race. In the end, detractors from right and left who claimed that the election of a candidate from so small a party would be a recipe for legislative stagnation won the argument* (Independent. – 2007. – 23 April).

Метафорична модель ВИБОРЧА КАМΠΑНИЯ – ЦЕ МИСТЕЦТВО розкривається через поняття театр і кіно. Складення повноважень попереднім президентом описується як закінчення вистави – *The low abstention rate attests to the huge interest in the election, which will usher in a new generation of political leaders and bring the curtain down on 12 years of rule by president Jacques Chirac, 74, who is retiring* (The Guardian Unlimited. – 2007. – 22 April); ймовірні результати виборів як певний сценарій, – *Yesterday's Le Monde suggested that, unless Royal revamps her campaign and makes it look more dynamic, France could face the same scenario as in 1969, which saw two right-wing candidates in the run-off, Alain Poher and the ultimately victorious Georges Pompidou* (Observer. – 2007. – 11 March); прихід до влади нового президента як входження в роль – *Three days, he has decided, would allow him to calmly digest victory, come to terms with the "seriousness of the weight on his shoulders" and "step into the role" of president that he has striven for all his adult life* (The Guardian. – 2007. – 6 May); телевізійні дебати двох основних кандидатів як мильна опера – *It was pure soap opera* (The Guardian. – 2007. – 4 May).

Метафорична модель як засіб концептуалізації політичної дійсності є інструментом нав'язування читачам певного бачення проблеми. У висвітленні виборчих перегонів Франції 2007 року найпродуктивнішими виявилися мілітарна, спортивна, мистецька метафори, відповідно моделі ВИБОРЧА КАМΠΑНИЯ – ЦЕ ВІЙНА, ВИБОРЧА КАМΠΑНИЯ – ЦЕ СПОРТ, ВИБОРЧА КАМΠΑНИЯ – ЦЕ МИСТЕЦТВО є моделями, які відображають особливості політики сучасної Франції.

Кількісний аналіз показав, що найширше представлена модель ВИБОРЧА КАМΠΑНИЯ – ЦЕ ВІЙНА, з чого можна зробити висновок, що боротьба за президентське крісло відбувається достатньо гостро і жорстоко.

Подальші дослідження передбачають виявлення нових сфер-мішеней, а також зіставний аналіз метафоричних моделей на матеріалі різних мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. М., 1990. - С. 5-32.
2. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора: Материалы к словарю. М., 1991. – 193с.
3. Дацишин Х.П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005. – 18с.
4. Жоль К.К. Мысль. Слово. Метафора. Проблемы семантики в философском освещении. – Киев: Наукова думка, 1984. – 304 с.
5. Метафора в языке и тексте / В.Г.Гак, В.Н.Телия, Е.М.Вольф и др.; Отв. ред. В.Н.Телия. - М.: Наука, 1988. – 176 с.
6. Попова А. О. Когнітивна метафора та її типи: дисертація канд. філол. наук: 10.02.15 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2003.
7. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Інститут філології. – К., 2003. – 20с.
8. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003. – 248 с.
9. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры. – Екатеринбург, 2001. – 238с.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago, 1980. – 354 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Олесків – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій НУ „Львівська Політехніка”.

Наукові інтереси: когнітивістика, прагматика.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЖІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ДЕТЕКТИВНОГО ГУМОРИСТИЧНОГО РОМАНУ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Олена ПОНОМАРЬОВА (Київ, Україна)

У статті розглянуто особливості внутрішньої комунікації французького детективного гумористичного роману, виокремлено стратегії (інформативну, маніпулятивну, опозитивну, ввічливості) та тактики мовленнєвої поведінки персонажів і проаналізовано мовні засоби реалізації комунікативних стратегій та тактик.

The article focuses on the peculiarities of the characters' communication in the French detective humorous novel. The communicative strategies and tactics of the characters' speech behaviour are taken into consideration. The means of the language expression of the strategies are also analysed.

Вивчення комунікативних стратегій дозволяє сформулювати та уточнити рольові правила мовленнєвої поведінки комунікантів. **Актуальність** обраної теми зумовлюється загальним інтересом сучасних лінгвістів до вивчення мовленнєвої поведінки мовців з урахуванням їх рольових відносин [3; 6; 9], ця проблема набуває значення при вивченні особливостей літературної комунікації, яка є різновидом мовленнєвої діяльності людини, а саме при дослідженні внутрішньої комунікації французького детективного гумористичного роману, що є **об'єктом** нашого дослідження. Під внутрішньою комунікацією дослідники розуміють мовленнєву взаємодію персонажів художнього твору [1; 8; 10]. **Предметом** аналізу статті є комунікативні стратегії мовленнєвої поведінки персонажів-комунікантів детективного гумористичного роману. **Мета** статті полягає у визначенні особливостей внутрішньої комунікації французького детективного гумористичного роману кінця ХХ століття.

Матеріалом дослідження було обрано детективні гумористичні твори французьких письменників кінця ХХ століття Шарля Ексбрайя та Фред Варгас.

Мовленнєва комунікація як явище соціальне окреслена соціальними ролями мовців [6: 118]. Виходячи з цього, всіх персонажів французького детективного гумористичного роману можна розподілити за позиційними ролями, яких вимагає від них жанр детективного роману, – слідчий, поліцейський, убивця, жертва, свідок. У процесі комунікації персонажі французького детективного гумористичного роману (ДГР) обирають різні комунікативні стратегії для досягнення бажаного результату. Залежно від своєї позиційної ролі, кожний персонаж має власну мету: вбивця – замаскувати свою причетність до вбивства, слідчий-аматор або професіонал та поліцейські – розкрити вбивство, свідки – сприяти або чинити опір розслідуванню, що позначається на їх мовленнєвій поведінці. Отже, вихідною точкою в аналізі комунікативних стратегій можна вважати комунікативні цілі персонажа.

Поняття стратегії може бути розглянуто як з когнітивної, так і з лінгвістичної точки зору. Когнітивний аспект докладно аналізується Т.А.ван Дейком [13], де інтерес викликають засоби обробки складної інформації в пам'яті, когнітивні ходи в мисленні. Термін “стратегія” тлумачиться науковцями як спосіб організації понять, тип побудови висловлювань. Нас цікавлять комунікативні (діалогові, за класифікацією Т.А.ван Дейка) стратегії, тобто – специфічні засоби мовленнєвої поведінки, реалізовані під контролем глобального наміру. Під комунікативною стратегією науковці розуміють план дій, який мовець виконує в дискурсі для реалізації мети спілкування [12: 104], при цьому увага дослідників сконцентрована на відборі та специфіці залучення мовних засобів для здійснення ілокутивних маніпуляцій [12: 114]. У найбільш узагальненому вигляді комунікативна стратегія містить у собі планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану [4: 32-33; 7: 18]. У кожному випадку йдеться про впорядковану націленість мовних одиниць на виконання дій у позамовній дійсності. Отже, комунікативна стратегія визначає семантичний, стилістичний та прагматичний вибір мовця. В основі комунікативних стратегій лежать мотиви, потреби й установки комунікантів [11].

Взявши до уваги низку визначень терміну “комунікативна стратегія”, розуміємо її як комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення поставленої мовцем комунікативної мети. Комунікативні стратегії реалізуються через різноманітні комунікативні тактики і ходи, а також через комплексне використання мовних засобів. Комунікативна тактика визначається як лінія поведінки комуніканта на певному етапі спілкування, “сукупність практичних кроків у реальному процесі мовленнєвої взаємодії” [7: 19], або як мовленнєві прийоми, які надають змогу досягнути комунікативну мету [2: 120]. Комунікативні тактики формують складові діалогу [там само].

Ми застосовуємо поняття “комунікативної стратегії” для визначення мовленнєвої поведінки персонажів французького ДГР, що зумовлена позиційними ролями мовців (слідчий, поліцейський, убивця, жертва, свідки). Персонажам ДГР притаманні такі комунікативні стратегії, як інформативна, маніпулятивна, опозитивна та стратегія ввічливості. Інформативна стратегія віддзеркалює мовленнєві дії персонажа, що спрямовані на повідомлення або запит інформації об'єктивного характеру. Інформативній стратегії властивий найбільший ступінь дотримання принципу кооперації – інформація надається дозовано, її якість

максимально відповідає вимогам недвозначності, об'єктивності та правдивості [5: 222]. Як правило, цій стратегії властиві мовленнєві акти квеситиви та констативи. Тактики прямого запиту інформації (запитування, перепитування, уточнення), непрямого (стимулювання, спонукання), а також прямого повідомлення інформації (констатація, деталізація фактів), натякання притаманні інформативній стратегії.

Стратегія ввічливості залучається персонажами для створення приємної атмосфери спілкування й налагодження дружніх стосунків між комунікантами. Для цієї стратегії характерні тактики схвалення, компліменту.

Маніпулятивна стратегія націлена на здійснення мовцем впливу на співрозмовника з метою отримання від нього очікуваних вербальних або невербальних реакцій. Маніпулятивна стратегія реалізується через тактики поради, пропозиції, умовляння, апеляції до почуттів, спонукання, погрози.

Опозитивна стратегія є показником самовираження й самоствердження мовця. За допомогою цієї стратегії персонажі детективного гумористичного роману виражають свої почуття та думки. Самоствердження полягає у захопленні мовцем комунікативного простору, що виявляється в більшій кількості його реплік, емоційності. Опозитивній стратегії властиві тактики критики, звинувачення, засудження, знущання, образи, вихваляння, відмови від кооперації, мовчання.

Втілення комунікативних стратегій мовленнєвої поведінки персонажів у ДГР проілюструємо на прикладі роману “Les Filles de Folignazzaro” Ш.Ексбрайя. З цього твору методом суцільної вибірки було вибрано 125 діалогів, у яких персонажі дотримуються ролей слідчого, поліцейського, свідка, жертви, вбивці. Проаналізований матеріал свідчить про такий розподіл мовленнєвих стратегій у ДГР: інформативна стратегія складає 36%, маніпулятивна стратегія – 35,2%, опозитивна – 26,4%, стратегія ввічливості становить лише 2,4%. Наведені дані відображають особливості стратегійного репертуару персонажів ДГР з урахуванням їх позиційних ролей. Отже, проведений кількісний аналіз показав, що персонажі часто застосовують як інформативну стратегію для обміну інформацією, так і маніпулятивну для впливу на співрозмовника. Герої ДГР удаються часто до опозитивної стратегії, щоб підвищити свій комунікативний статус. Персонажі ДГР майже не застосовують стратегію ввічливості для підтримки та розвитку відносин.

В результаті кількісного аналізу вживання персонажами ДГР комунікативних стратегій виявлено таке співвідношення (див. табл. 1):

Таблиця 1.

Кількісні показники використання комунікативних стратегій персонажами роману “Les Filles de Folignazzaro” Ш.Ексбрайя

Стратегії Персонажі	інформативна (%)	маніпулятивна (%)	опозитивна (%)	ввічливості (%)
Слідчий	4,8	4,8	5,6	–
Поліцейський	20	6,4	8,8	0,8
Вбивця	3,2	5,6	2,4	–
Жертва	0,8	–	–	–
Свідки	11,2	14,4	9,6	1,6

Розглянемо особливості використання комунікативних стратегій кожним персонажем ДГР на прикладах. Найбільш уживаною в мовленнєвій поведінці слідчого є опозитивна стратегія, яка складає 5,6% його стратегійного репертуару. Одним із засобів реалізації опозитивної стратегії є тактика знущання над співрозмовником, яку слідчий застосовує через небажання підтримувати розмову: – *Vous êtes le padre ? – Et qui pensez-vous que je sois ? Le pape ?* (Exbrayat, FF, 129). У відповідь слідчий ставить риторичні запитання (*Et qui pensez-vous que je sois ? Le pape ?*) з метою поглузувати над поліцейським. Залучення *le Présent du Subjonctif* дієслова *être* у першому запитанні створює неоднозначність висловлення. В еліптованому риторичному запитанні (*Le pape ?*) гумористичний ефект виникає внаслідок прирівнення священиком себе до найвищого духовного сану в католицькій церві – “*pape n.m. – chef de l’Eglise catholique romaine*” [14: 764]. Комічність спілкування досягається грою слів, що полягає у протиставленні понять про різні духовні сани в ієрархії католицької церкви, використанням іноземної лексики для позначення найнижчого духовного сану “*le padre*”, запозиченої з італійської мови (у французькій мові вживається відповідно лексична одиниця “*curé n.f. – prêtre chargé de la direction spirituelle d’une paroisse*” [14: 280]), та найвищого – “*le pape*”.

Інформативна стратегія (20%) є характерною для мовлення поліцейського. У фрагменті діалогу при мовленнєвій взаємодії комуніканти реалізують позиційні ролі слідчого та свідка:

- (1) *Avez-vous un alibi ?*
- (2) *Un... quoi ?*
- (3) *Où étiez-vous pendant qu'on tuait Talamani ?*
- (4) *A Domodossola* (Exbrayat, FF, 182-183).

У наведеному прикладі відбувається регулярне чергування мовленнєвих ходів комунікантів, в яких засобами втілення інформативної стратегії є мовленнєві акти квеситиви та констативи. Інспектор поліції, згідно своєї позиційної ролі, опитує свідка, роль свідка полягає в наданні правдивих відповідей на запитання

та створення собі алібі. Хоча мова цього діалогу відрізняється вживанням нейтральної лексики, гумористичний ефект виникає через нерозуміння свідком (2) значення слова *un alibi* “n.m. – moyen de défense, qu’une personne tire de la preuve de sa présence, au moment du crime ou du délit dont elle est accusée, en un lieu différent de celui-ci” [14: 30]. З цього приводу поліцейський змушений переформулювати своє запитання (3). Для мовлення поліцейського характерні мовленнєві акти квеситиви (1), (3). Для мовлення свідка – констативи (4). Констатив у цьому прикладі представлений еліптованим реченням, що згорнене до обставини місця (*A Domodossola*). Взагалі, еліптовані речення притаманні діалогічному мовленню [8: 158], у ДГР такий тип речень сприяє передачі інформації в максимально стислій формі: – *Mort ? – Mort... du sang plein la poitrine. – Du sang ?* (Exbrayat, FF, 70).

Для мовленнєвої поведінки свідків визначальною є маніпулятивна стратегія – 14,4%. Прикладом утілення маніпулятивної стратегії свідків є діалог, в якому комічність ситуації спілкування полягає в небажанні одного з персонажів, обійнятого жахом, виконувати доручення:

- (1) *Et s’il refuse ?*
- (2) *Il ne refusera pas !*
- (3) *Et s’il refuse quand même ?*
- (4) *Alors, tu lui ordonnes de rappliquer !*
- (5) *Et s’il refuse ?*
- (6) *Alors, tu l’empoignes et tu nous l’amènes !*
- (7) *Et...*
- (8) *Et si tu ajoutes encore un mot, je te fais avaler mon bicornes !* (Exbrayat, FF, 72)

Динамічність розмови забезпечується лексико-синтаксичним повтором. Персонаж ставить безліч запитань, щоб не виконувати завдання (квеситиви (1), (3), (5)). Реакції співрозмовника виражені мовленнєвими актами директивами (*tu lui ordonnes, tu l’empoignes, tu nous l’amènes*), які спрямовані на залучення адресата до дії. Гостроти промови надає завершальний мовленнєвий хід персонажа, виражений менасивом, в якому роздратування мовця виражається частковою цитацією слів співрозмовника (*Et si tu ajoutes encore un mot*). У разі відмови від виконання завдання мовець погрожує адресату тим, що примусить його проковтнути капелюха (*je te fais avaler mon bicornes !*). Таким чином, мовець застосовує всі доступні йому засоби впливу (від словесних до фізичних дій) на співрозмовника.

Найбільш уживаною вбивцею є маніпулятивна стратегія (5,6%), цей персонаж спрямовує своє мовлення на переконання оточуючих повірити в його версію вбивства. Перш за все, вбивця націлений схилити до своєї версії вбивства інспектора поліції:

- (1) *Vous voyez bien, signor inspecteur, que cela sent l’imposture à plein nez !*
- (2) *C’est aussi mon avis, mais comment en apporter la preuve ?*
- (3) *Je m’en charge ! Allons lui parler à Teresa et je vous fiche mon billet que je saurai la persuader de vous avouer la vérité !* (Exbrayat, FF, 167)

Вбивця звертається до інспектора та вказує на очевидність (*Vous voyez bien, signor inspecteur*) обманювання останнього свідками (*cela sent l’imposture à plein nez*), щоб привернути поліцейського на свій бік. З цією метою вбивця використовує тактику пропозиції, якій підпорядковане вживання констативи (1), перформативи (*Je m’en charge !*), директиву (*Allons lui parler à Teresa*) та промісивів (*je vous fiche mon billet que je saurai la persuader de vous avouer la vérité !*). Інспектор повністю погоджується з убивцею (*C’est aussi mon avis*). Щоб уплинути на поліцейського, вбивця залучає розмовні вислови “sentir à plein nez” [15: 731] (пахнути чим-небудь, віддавати, нести), що у поєднанні з іменником “l’imposture” має значення “здаватися повним обманом”, та “je vous fiche mon billet que” [15: 118] замість нейтрального “je vous assure”, які надають експресивності його мовленню.

Мовлення жертви або мало представлене в ДГР, або зовсім не представлене, як, наприклад, у романі “La Honte de la famille” Ш.Ексбраїя. Мовленнєвій поведінці жертви властива інформативна стратегія. Ця стратегія складає 0,8% у порівнянні зі стратегіями інших персонажів ДГР. Здебільшого жертва надає персонажам відому їй інформацію, застосовуючи тактику прямого повідомлення. Найчастіше в ДГР представлені діалоги між жертвою та слідчим: – *C’est une table-aquarium, expliqua Mathilde. J’ai inventé ça un soir. Un peu clinquant, un peu facile... comme moi* (Vargas, НСВ, 74). Мовлення жертви характеризується мовленнєвими актами констативами. У діалозі героїня (*Mathilde*) розповідає інспекторові поліції про себе та про речі, які зробила сама. У фрагменті діалогу гумористичний ефект досягається за допомогою порівняння. Матильда асоціює себе зі столом-акваріумом (*C’est une table-aquarium [...] Un peu clinquant, un peu facile... comme moi*). Можна провести паралелі між творінням жертви, столом-акваріумом, та її професією океанографа, оскільки справа, якою займається Матильда, вивчення форм життя в океанах та того середовища, в якому ці форми існують, позначається і на інших видах її діяльності. Незвичність порівняння полягає в присвоєнні людиною характеристик неживого предмета. Інтерес викликає вживання лексем у прямому та переносному значенні для надання характеристик стола-акваріума та для опису характеру людини. Стіл характеризується персонажем як “clinquant” – мішура (“mauvaise imitation de pierreries, de métaux, de bois précieux” [14: 220]), дешевий та простий (“facile adj. – sans peine, aisé” [14: 419]). Переносячи

на себе ознаки неживого предмета, героїня представляє себе як трошки яскраву та трошки легковажну, при цьому роль відіграє вживання слів у переносному значенні (clinquant – “fig. faux brillant, éclat trompeur” [14: 220] та facile – “accommodant, complaisant” [14: 419]).

Як висновок, зазначимо, що соціальні ролі персонажів-комунікантів зумовлюють особливості внутрішньої комунікації французького ДГР кінця ХХ століття. У французькому ДГР персонажі “грають” ролі слідчого, поліцейського, вбивці, жертви, свідка, використовуючи відповідну їх намірам комунікативну стратегію. Проведений аналіз мовленнєвої взаємодії комунікантів як руху назустріч двох комунікативних стратегій, їх конфронтація дозволяє охарактеризувати внутрішню комунікацію ДГР (персонаж-адресант – персонаж-адресат) як гумористичну.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. – Ташкент: Фан, 1998. – 124 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Пособие. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Божко Г.П. Мовленнєві тактики в репертуарі російської мовної особистості (на матеріалі комунікативної ситуації “примирення”): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Київ, 2003. – 16 с.
4. Гончарова Н.В. Аксіологічна структура англословного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 182 с.
5. Грайс Г.П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. XVI – С. 220-237.
6. Гулямова Д.Х. Языковые маркеры ролевых отношений коммуникантов-персонажей художественного текста (к методике анализа) // Исследование языковых единиц в функциональном аспекте. – Ташкент: Изд-во ТГУ, 1989. – С. 116-130.
7. Клюев Е.В. Речевая коммуникация. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
8. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Навч. посіб. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 261 с.
9. Морякіна І.А. Мовна особистість у художній прозі Дж.Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ, 2005. – 20 с.
10. Рудковська А.Ю. Лінгвопоетичні особливості французької готичної прози (на матеріалі творів ХVIII – ХІХ століть): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. – К., 2006. – 236 с.
11. Труфанова И.В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56-65.
12. Хвошевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі сучасної французької мови): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. – Львів, 2002. – 171 с.
13. Dijk T.A., van, Kintsch W. Strategies of Discourse comprehension. – N.Y.: Academic Press, 1983. – 418 p.
14. Le petit Larousse illustré. – P.: Librairie Larousse, 1966. – 1798 p.
15. Nouveau dictionnaire français-russe / V.G.Gak, K.A.Ganchina. – M.: Rouski Yazyk, 2001. – 1194 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Exbrayat, FF:** Exbrayat C. Les Filles de Folignazzaro. – P.: Librairie des Champs Elysées, 1994. – 254 p.
Vargas, HCB: Vargas F. L'Homme aux cercles bleus. – P.: Magnard, 2006. – 256 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Пономарьова – аспірантка кафедри французької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту – структурно-композиційні та комунікативно-прагматичні особливості французького художнього тексту.

SMS-КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПИСЬМОВОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі французької мови)

Оксана ПАРФІЛОВА (Харків, Україна)

В цій статті розглядається SMS-комунікація, як самостійний мовний феномен. Робиться спроба проаналізувати спілкування в термінах основних понять, характерних для вербальної комунікації, виділяються особливості SMS-комунікації, протиставляються іншим способам мовного спілкування.

Cet article examine la communication par SMS comme un phénomène indépendant de langue. Il s'agit des particularités principales de la communication par SMS, se posent les questions de l'opposition de ces traits aux autres modes de la communication écrite.

Тривалий період еволюції комп'ютера і всієї сфери інформаційних технологій привів до парадоксальної ситуації: перетворює сферу виробництва, трансформує соціальні структури, змінює взаємодію людей один з одним. Об'єднання комп'ютерів, виникнення Інтернету і мобільної мережі сприяло формуванню сфери електронної-комунікації, що породжує нові моделі вербальної взаємодії, характеризується особливими нормами мовного поведіння учасників. Під електронною комунікацією розуміється вербальна взаємодія в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет і в сфері інформаційних технологій. [3:25].

Треба відмітити, що комунікації в мережі Інтернет присвячена велика кількість досліджень. Чого, на жаль, неможливо сказати про SMS-комунікацію. SMS-комунікації, як самостійному феномену, присвячена невелика кількість досліджень (Anis, Achille Falaise, Michel Marcoccia, Nicolas Torzec, Severine Vienney, Siarhian Melian, Г.Ф. Морощкіна, С.В. Бондоренко). Більшість праць носить характер, що констатує, і спрямована на фіксацію особливостей електронної комунікації, її зв'язків з іншими сферами людського

спілкування і т.і. Примітно також, що роботи, виконані на матеріалі англійської мови займають домінуюче положення в загальному обсязі досліджень, присвячених даній проблемі.

У даній статті SMS-комунікація розглядається як особлива сфера комунікації і робиться спроба проаналізувати спілкування в термінах основних понять, характерних для вербальної комунікації. У такий спосіб окреслімо місце й виділімо особливості SMS-комунікації, протиставивши їх іншим способам мовного спілкування.

Функція текстової комунікації донедавна була відсутня в стаціонарних телефонах і, завдяки цьому сервісу, з'явилася можливість по-новому глянути на форми і зміст міжособистісної комунікації, яка здійснюється по телефонних каналах. Сервіси коротких текстових повідомлень - Short Message Service (SMS) і Multimedia Messaging Services (MMS) – уперше з'явилися на європейському континенті і за нетривалий час скорили увесь світ.

Сьогодні послуги SMS - це не тільки обмін повідомленнями між абонентами телефонної мережі, але і широкий спектр різноманітних інформаційних послуг (прогноз погоди, банківське обслуговування, інструмент здійснення платежів, телеголосування, можливість перевірки стану свого рахунка). З появою додаткових послуг мобільний телефон перестав розглядатися як пристрій голосової комунікації і поступово став перетворюватися в персоналізований центр мобільної комунікації голосових, текстових і мультимедійних повідомлень [9: 125].

Зазначені зміни сприяли і процесам розвитку лінгвістичної культури користувачів мобільних телефонів, в основі якої знаходиться раціоналістична парадигма. Для того, щоб зрозуміти культуру текстових мобільних комунікацій, досліднику необхідно цілком зануритися в цей знаковий світ, самому стати учасником інтеракції.

Слід відмітити, що текстова мобільна комунікація може бути або асинхронної (SMS-комунікація), або синхронної – мобільний чат. Крім взаємодії за принципом "кожний з кожним", широко поширена комунікативна модель "один до всіх", прикладом якої є тематичні SMS-розсилання.

В рамках цих моделей розглянемо основні **рис**и мобільної комунікації.

1. Отримані асинхронні повідомлення можуть як завгодно довго знаходитися в пам'яті мобільного телефону. Повідомлення – це елементи зовнішньої пам'яті людини, в яких міститься інформація про ті чи інші миті його життя. Відповідно, ми можемо говорити про комунікативний ресурс особистості, частина якого зберігається в пам'яті мобільного телефону.

2. Взаємодія між людьми може здійснюватися в публічних місцях без побоювання порушення конфіденційності переписування і порушення приватності навколишніх.

3. З'являється можливість обмірковування і редагування повідомлень, до того як вони будуть відіслані. При цьому кожне повідомлення, що навіть має єдиний смайлик, являє собою самодостатнє і цілісне повідомлення. Саме динамічне різноманіття змістів суб'єктивності відрізняє текстову комунікацію від інших комунікативних практик мобільних і стаціонарних телефонних взаємодій. У даному випадку використовуваний для здійснення комунікації сленг може розглядатися як один із соціальних ресурсів учасників віртуального мережного співтовариства, розвиток якого визначається як зовнішнім соціальним середовищем, так і когнітивними практиками виявлення в мінімізованому тексті послань прихованого змісту.

4. Одна з незаперечних переваг текстової комунікації полягає в тому, що співрозмовника ніколи не перебивають, не дослухавши висловлювану думку. Це відбувається в силу технічних особливостей передачі інформації і, на думку багатьох з учасників віртуального спілкування, сприяє підвищенню якості комунікаційних процесів.

5. У рамках віртуальних мережних співтовариств обмін текстовими посланнями виступає як форма спільної діяльності, що зміцнює групову ідентичність. При цьому в рамках соціальних мереж "повідомлення служать, щоб поєднувати учасників групи за допомогою загальнозначущих історій.

Соціальні мережі можуть мати як офіційний, так і неофіційний характер. У свою чергу здійснювані інтеракції можуть мати формальний чи неформальний характер. Формальні інтеракції передбачають використання традиційних лексичних конструкцій, метафор, спеціальних термінів і т.і. Так, стилістично нейтральна лексика охоплює слова повсякденного вжитку, наприклад: *mama, fille, vie, parler, écouter, hier, aujourd'hui* тощо. [4]. Неофіційні інтеракції, замість вищезгаданого, передбачають спільне використання почуттів, емоцій, соціальних практик неформальних взаємодій і т.і., усього того, що американський дослідник Пітер Сенге (Peter Senge) назвав "загальнодоступними ментальними моделями" (shared mental models) [8: 32]. Так, до складу розмовної емоційно-забарвленої лексики входять вигуки, які у стислій формі виражають різні емоції та волевиявлення: *Ah!, Oh!, Eh!, Ay!, Puf! Allez!, Tiens!, Vas-y!* [4]. У наступному прикладі, окрім стилістично нейтральної лексики повсякденного вжитку (*un manuel de français*) та розмовних експресивно-забарвлених слів (*Ciao!*), вживається запозичення з англійської мови (*please*).

Ciao, A2line! N'oublie pas ton manuel de français, please... [4].

6. В порівнянні з взаємодією «віч-на-віч» текстова SMS-комунікація носить більш афористичний характер. Крім того, завдяки SMS люди можуть виразити почуття, які важко передати при особистому контакті.

З іншого боку, система мобільної текстової комунікації має недоліки. Мобільні повідомлення не використовуються в діловому переписуванні, зокрема, це пов'язано з обмеженою довжиною повідомлень (максимум 160 знаків) і відсутня можливість пересилання вкладених файлів. Емоційність і виразність комунікативних взаємодій у виробничих відносинах відступають на другий план.

В наукових дослідженнях відмічається, що в текстах SMS-повідомлень підлітків найчастіше мова йде про координацію спільних дій, про плітки, про дружню балаканину і т.і. [6: 65]. Для порівняння, в Інтернет-чатах основою бесід є соціалізація в тих чи інших сферах, жарту, планування спільних дій і обговорення шкільних уроків [7, 24]. На наш погляд, розходження, які існують в тематиці комунікативного дискурсу, обумовлені обмеженням кількістю символів у процесі текстової мобільної комунікації (160 знаків). Не випадково, глобальні проблеми практично не обговорюються ні в процесі мобільної текстової і мультимедійної комунікації, ні в Інтернет-чатах. Необхідно враховувати і той факт, щоб повною мірою зрозуміти зміст комунікативних взаємодій, можна тільки з урахуванням контексту здійснення інтеракцій і у взаємозв'язку попередніх і наступних послань.

Підведемо підсумки розгляду питання про SMS-комунікацію як особливу форму письмової комунікації. Мобільний телефон у молодіжному середовищі виступає як ключ, необхідного для входження в ті чи інші співтовариства і соціальні мережі. Саме для молоді віком від 15 до 25 років письмова комунікація за допомогою мобільного телефону – це одночасно своєрідна культура та друга мова. Звичайно, це пояснюється насамперед бажанням, шляхом змови з однолітками, створити свій, тільки їм відомий код, сленг, який би дозволяв швидко та не дуже зрозумілу для інших комунікацію. До того ж спілкування в мобільній мережі набагато цікавіше, воно протікає у грі та не вимагає додаткових зусиль щодо орфографії та граматики.

Проаналізувавши комунікативну діяльність учасників текстової SMS-комунікації, доходимо висновку, що головним завданням адресанта є, насамперед, моделювання образу потенційного адресата, а також специфіки текстотвірної діяльності. Таке моделювання спричинене не реальним, а уявним характером адресата. Разом із тим, головним комунікативним завданням адресата при сприйнятті електронного тексту є перехід від пасивного до активного засвоєння наданої інформації. Цьому сприяє можливість інтерактивного спілкування.

У зв'язку з лінгвістичним аналізом SMS-комунікації перспективними напрямками розвитку проведеного дослідження можуть бути опис структурних, функціональних особливостей текстів SMS-комунікації, а також вивчення можливого зворотного впливу електронних текстів на друкуванні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко С.В. Особенности символическо-смысловых взаимодействий в рамках молодежной субкультуры мобильной коммуникации. // В сб. Молодежь Юга России: положение, проблемы, перспективы / Под ред. В.В. Черноуса / Южнороссийское обозрение Центра системных региональных исследований ИППК РГУ и ИСПИ РАН. Вып. 31. Ростов-на-Дону, 2005. С. 28-51.
2. Иванов Л.Ю. Язык интернета: заметки лингвиста. – 2000. – <http://www.ivanoff.ru>
3. Кондрашов П.Е. Компьютерный дискурс: социолингвистический аспект: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Краснодар: Изд-во Кубанского гос. ун-та, 2004. – 25 с.
4. Anis, J. Communication électronique scripturale et formes langagières : chats et SMS. – 2002. – <http://oav.univ-poitiers.fr/rhrt/2002/actes2002>
5. Berg S., Taylor A., Harper R. Mobile Phones for the Next Generation: Device Designs for Teenagers / Proceedings of CHI 2003: Florida, ACM Press, 2003. PP. 9-15.
6. Grinter R., Eldridge M. y do tngrs luv 2 txt msg? / In: Prinz W., Jarke M., Rogers Y., Schmidt K., Wulf V. (eds.). Proceedings of ECSCW'01. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2001. PP. 40-70.
7. Grinter R., Palen L. Instant Messaging in Teen Life. / In: Proceedings of CSCW'02. N.Y.: ACM Press, 2002. PP. 21-30.
8. Senge P. The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization. N.Y.: Doubleday, 1990. PP. 30-32.
9. Weilenman A., Larsson C. Local Use and Sharing of Mobile Phones. / In: Brown B., Green N., Harper R. (eds.). Wireless World: Social and Interactional Aspects of the Mobile Age. L.: Springer-Verlag, 2001. PP. 99-155.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Парфілова – аспірантка Харківського національного педагогічного університету ім. Г.Сковороди.
Наукові інтереси: актуальні проблеми дискурсу.

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ, ЩО МАЮТЬ МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ МОВНОМУ ДИСКУРСІ

Ірина РЕШЕТАРОВА (Горлівка, Україна)

Ця стаття пропонує аналіз мовних процесів, що мають місце на сучасному етапі розвитку суспільства. Особлива увага приділяється впливу цих процесів на мовну норму.

The article gives the analyses of the modern language development processes. The most thorough attention is paid to the impact the processes mentioned produce on the language norm.

Мовні процеси, що мають місце наприкінці ХХ - початку ХХІ ст., характеризуються зростанням частотних вживань нелітературних елементів у мовленні. Це стосується, насамперед, мовлення засобів масової інформації та художньої літератури, до яких все частіше потрапляють нелітературні, тобто нестандартні за функцією для цього стилю елементи. Відповідь на питання про витoki цього процесу ми маємо шукати на рівні суспільно-політичного та культурного життя країни, адже мова відбиває все, що відчуває, через що проходить людина.

Тобто, в сфері літературного спілкування, такій, до якої належать ЗМІ, мають місце процеси демократизації, чи, навіть, лібералізації мови. За спостереженнями В.Г.Костомарова, ці процеси впливають на норму, яка стає менш визначеною і обов'язковою. Літературний стандарт стає менш стандартним.

Безперечно, якнайповніше і найяскравіше відбиття суспільних процесів передає розмовне мовлення, яке, за визначенням Д.Е.Розенталя, характеризується особливими умовами функціонування, до яких відносять відсутність попереднього обдумування висловлювання та відбору мовного матеріалу, безпосередність мовленнєвого спілкування між його учасниками та невимушеність мовленнєвого акту [4: 63]. Всі перелічені характеристики розмовного мовлення сприяють реалізації мовної експресії.

На початку 90-х років минулого сторіччя західний світ пережив потужну культурну революцію (маємо на увазі феміністичний рух, сексуальну революцію, неформальні субкультури тощо), що надало такому напрямку лінгвістичної науки як неологія цікавий лексичний матеріал для аналізу.

Лінгвістична наука відреагувала на нові тенденції не тільки глибинним аналізом тих чи інших процесів, але матеріальними пропозиціями – адже попит завжди породжує пропозицію – різноманітними словниками сленгу, ненормативної лексики, збірниками нецензурної „народної мудрості”, довідниками і виданнями нецензурованих художніх творів. Звичайно, не всі видання заслуговували уваги й були зроблені на серйозному дослідницькому рівні, але все ж таки з'явилися цікаві і варті уваги роботи.

Тим не менш, слід визнати, що інтерес до пласту експресивно-побутової лексики носить доволі спорадичний та локалізований характер, висвітлюючи окремі вузькі питання, не носить цілого вибудованого теоретичного підґрунтя, системної організації тощо.

Як вже було зазначено, останні кілька десятиліть суспільно-політичні процеси в світі надають багатий матеріал різним галузям мовної науки, в тому числі, спостерігається значне поживлення в галузі досліджень експресивного розмовного мовлення. Незважаючи на численні роботи і дослідження, однією з найістотніших проблем цих досліджень остається проблема визначення термінологічного апарату, адже неможливо не погодитися, що на даному етапі всі існуючі лексикологічні та лексикографічні праці презентують різні тлумачення термінів, що, в свою чергу, перешкоджає системності цих досліджень.

Сленг належить до експресивно-емоційної лексики усного розмовного мовлення. Багато науковців присвятили свої дослідження проблемам сленгу і, після вивчення літератури, що присвячена цим проблемам, маємо визнати, що ставлення науковців до цього мовного феномену не є однозначним. Багато хто оцінює його прихильно, а інші наголошують на його негативній конотації. Але проблема не в тому, чи позитивне це мовне явище, а в тому, що воно вже існує. А, якщо будь-яке мовне явище зареєстроване, як таке, що існує, першочерговим завданням лінгвіста є його вивчення. Тобто, ми маємо проаналізувати і вивчити все, що стоїть за використанням того чи іншого елемента, так би мовити, „мовного тіла”. При чому, важливо проводити такий аналіз, що є нейтральним. Адже наше завдання полягає в тому, щоб зберегти саму мову, не втратити те, що вона породила, незважаючи на те, що сленг, розмовно-побутове мовлення презентує, так би мовити, „чернетку”, тобто мову, що тяжіє до вульгаризованої, стилістично зниженої лексики. Тим не менш, це жива мовна стихія, і у запереченні всіх нелітературних елементів, прагненні очистити її, можна знищити її живий механізм розвитку. Крім того, слід пам'ятати, що, як будь-який живий організм, мова має здатність до самозахисту, до вироблення таких собі „антитіл” проти „вірусів”, тобто непотрібних елементів, елементів, що є нежиттєздатними, некорисними, „інфікованими”.

Найбільш вживаними є терміни *сленг*, *арго* та *жаргон*. Але науковці у своїй більшості використовують загальні описові висловлювання типу „нелітературна” чи „ненормативна” лексика, субстандартна лексика.

Для подальшого використання термінів визначимось, що *субстандарт* – це впорядкована та ієрархічно структурована сукупність стилістично знижених соціально детермінованих лексичних систем і лексичних прошарків з наскрізною соціодемографічною дистрибуцією, тобто таких, що використовуються і

розуміються усіма носіями мови. Це визначення терміну належить К.Л.Бондаренко, яка винайшла його в дисертаційному дослідженні за темою „Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу” [2]. Термін *сленг* в цій роботі розуміється як особливий соціостилістичний варіант субстандарту, який має певні гендерні та вікові обмеження. Етимологічне дослідження значення цього запозичення з англійської мови приведе нас до простого значення „неформальна мова”. У процесі семантичного розвитку це слово ототожнювалось із такими поняттями, як арго (*argot*), жаргон (*jargon*), злодійська мова (*cant*) і, навіть, мова циган (*lingo*). Значення, яке надає *The New Encyclopedia Britannica* здається найбільш простим і прийнятним. Таким чином, надалі терміном *сленг* ми будемо об’єднувати „нелітературну лексику, що складається зі слів та значень з відтінком особливої неформальності та не обмежені за сферою поширення певним регіоном” [10].

Арго із самих перших посилянь асоціюється з вульгарною, зіпсованою мовою жебраків, волоцюг та злодіїв. Тобто, арго – це мова угруповань, що протиставлені суспільству, вона відома тільки „посвяченим” і слугує своєрідним соціальним маркером. Але у французькому мовознавстві, з якого і відбулось запозичення, цей термін використовується для загальної характеристики експресивно-емоційного розмовного мовлення. А.Р.Семів в дисертаційному дослідженні за темою „Структурні та семантико-стилістичні особливості лексики арго у сучасній французькій мові” (на матеріалі мови преси) говорить про арго як про „експресивну лексичну підсистему розмовного мовлення, яка характеризується великим експресивним потенціалом, швидкими змінами словникового складу, що сприяє її проникненню в норму” [6: 5]. Таким чином, ми маємо свідчення того, що сучасне розуміння терміну *арго* у французькій лінгвістиці є синонімічним до розуміння терміну *сленг* в англійській лінгвістиці. Така точка зору підтримується багатьма науковцями – в своїй „Французькій стилістиці” Ш. Балі, наприклад, визначав арго як яскраво забарвлене мовлення, що є зрозумілим всім [1: 279]. Отже, мусимо визнати наявність діаметрально протилежного смислового наповнення одного терміна. З метою уникнення суперечностей це дослідження уникатиме використання терміна *арго*.

Жаргон в класичному розумінні слова є розмовним, експресивно забарвленим мовленням окремих соціальних груп. *Жаргон* – це діалект певної мовної спільноти, об’єднаної за професійною ознакою, наприклад, або за спільністю інтересів; спільноти, що не є герметичною, тобто відокремленою від решти суспільства. Використання жаргонізмів зумовлюється ситуацією чи мовним контекстом, співрозмовниками тощо.

Отже, узагальнюючи все вище зазначене, маємо визначення термінів *сленг*, *арго* і *жаргон*, найактивнішим і найширшим з яких є *сленг*.

Актуальність дослідження може бути визначена необхідністю аналізу місця такого явища як сленг в сучасному мовному дискурсі, адже широкий загал проявляє відвертий інтерес до нестандартного мовлення, яке, в свою чергу, активізується і розширює свої стилістичні функції.

Сучасний мовний дискурс можна характеризувати посиленням вияву мовної особистості в тексті. Слово, як одиниця мовної картини світу людини, несе не лише інформацію співрозмовнику, а й емоційно-оцінну характеристику, що людина надає тій чи іншій ситуації, її соціально-політичний та культурологічний рівень. Текст стає основним виразником мовної індивідуальності, адже процеси, що мають місце в мовному дискурсі (потужна хвиля творення нових слів, введення діалектних слів, та слів, що належать до розмовного стилю) останнім часом, значно демократизували мову та вивільнили творчі ресурси мовної особистості. Мова сьогодні прагне позбавитися тиску застарілої норми, зблизити літературну та нелітературну форми, що свідчить про народження нової норми, про соціально-психологічний фактор еволюції мови.

Норму, яка існує в свідомості носіїв мови називають кодифікованою. З точки зору укладачів словника лінгвістичних термінів Д.Е.Розенталя і М.О.Теленкової, норма – це мовні варіанти, що стали найпоширенішими із усіх існуючих, що закріпилися в практиці зразкового використання, що краще за інші виконують свою функцію [5: 237].

В основі акту комунікації лежить мотивований вибір мовних засобів – „обгортки” - відповідних цілям комунікації. В різних мовних соціумах соціально-культурні норми і вимоги до „обгортки” можуть бути різними, що зумовлено історією, культурою, ступенем його демократизації, рівнем розвитку мовного етикету та іншими екстралінгвістичними факторами. Але всі ці норми не є чимось застиглим, вони можуть змінюватись і адаптуватись відповідно до соціокультурних норм даного мовного соціуму.

Загальне поняття норми в широкому розумінні сьогодні означає дещо, що знайшло загальносуспільне визнання в якості директиви, мірила. В сфері юридичних, соціальних та гуманітарних наук також існують різноманітні норми диференційованої обов’язковості, адже люди не є байдужими до того, як вони говорять. Коливання норми стають помітними переважно у варіативних реалізаціях. Зміни норми стосуються фонем, графем або слова в цілому, що веде до одночасного існування декількох паралельних варіантів і виникненню нової норми.

Розрізняють реалізовану і нереалізовану норму. Потенційна норма охоплює неологізми та новоутворення на інших мовних рівнях.

Мовна норма характеризується вибірковістю, усталеністю і обов'язковістю, вважає М.П.Кочерган [3: 302].

Необхідно також розрізняти норму літературної мови і норму її нелітературних варіантів, адже часто в лінгвістичній літературі під мовною нормою мають на увазі лише норми літературного варіанту. Зрозуміло, що літературні норми є стійкими і кодифікованими. Вони викладені в підручниках і словниках, різноманітних довідниках з культури мови. Але між літературною мовою і реальним вживанням мови є розбіжності.

Справедливим здається зауваження, що літературна норма не може розглядатися тільки в ракурсі статистичних показників, адже вживаність і розповсюдженість не є єдиним показником нормативності того чи іншого явища. Звичайно, врахування цього признаку є необхідним але не є абсолютним і надійним показником його нормативності.

Огляд літератури доводить, що дослідники надають поняттю норми стільки різного за якістю наповнення, що жодне визначення не в змозі відобразити всі характеристики нормативності, упорядкованості мовних явищ в разі функціонування в мовленні. Відповідно, доволі раціональним представляється розглядати норму як алгоритми мовних реалізацій конкретного матеріалу, що заповнює ці реалізації. Такий матеріал, тобто, можна назвати сукупністю або, скажімо, системою нормативного або нормального вживання.

Отже, норма – це звід правил реалізації системи мови, система таких правил. І така система не може бути повністю ізольованою від умов існування мови. Тобто, вона є залежною від зовнішньої ситуації, екстралінгвістичних чинників. Але, оскільки норма – це лінгвістичні правила використання лінгвістичного матеріалу, вона не може бути протиставлена мові. Таким чином, норма належить до складу мови, і представляє собою „зону карантину”, яка фільтрує зв'язки мови з екстралінгвістичними ситуаціями. Норма регламентує (і забезпечує дещо обмежений вибір) використання елементів, структур, моделей системи у відповідності до конкретних мовленнєвих актів залежно від конкретних (типових) ситуацій.

Але, очевидно є наявність ще одного прошарку між нормою і конкретним актом мовлення. Дослідники визначають цей прошарок як узус. Тобто, узус – це різниця між поняттями „слід говорити” і „говориться в дійсності”. Словник лінгвістичних термінів визначає узус як прийняте носіями даної мови вживання сталих зворотів, форм, конструкцій і ін. [5: 571].

Варіативність літературної норми, що породжена впливом різновидів розмовної лексики є питанням загальної культури мови. Переважно варіативність норми досліджується з точки зору нормативності – (літературність - нелітературність). Були досить вдалі спроби досліджень в плані стилістики (М.М.Пилинський) – йдеться про „функціональну й оказіональну доцільність - недоцільність” вживання тих чи інших лексичних одиниць.

Особливості мовної ситуації, соціальна структура суспільства і інші лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники впливають на вибір лексичних одиниць співрозмовниками. Все викладене доводить, що мовна норма є лінгвістичною і соціальною категорією одночасно. Соціальність норми доводить і той факт, що вона як раз і оцінює мовні факти як нормативні чи ненормативні.

Соціально-культурні, морально-етичні та естетичні норми суспільства формують поняття позитивності чи негативності тих чи інших явищ/предметів. Мовна норма оперує поняттями доречності/недоречності, коректності/некоректності найменувань, що існують у відповідних соціальних ситуаціях. Суспільні норми опосередковано впливають на мовну норму та стимулюють появу нових, більш доречних чи гідних еквівалентів найменування того чи іншого явища/предмету.

Аналіз лексико-стилістичних засобів у газетно-журнальних матеріалах виявили, що певна частка сленгових одиниць змінює свій статут на прийнятний до вживання за межами розмовної мови. Одним з факторів, що впливають на актуалізацію іманентних властивостей сленгової лексики можна визначити мовленнєву агресію в ЗМІ, які сьогодні переповнені гостро-критичною, іронічною і ненормативною лексикою. Останнім часом навіть найпопулярніші респектабельні видання дозволяють собі використання розмовних, грубих, жаргонних і, навіть, лайливих слів і виразів.

Останнім часом лінгвістами приділяється багато уваги проблемам мовленнєвої агресії в ЗМІ. М.Н.Кожина в своєму словникові визначає мовленнєву агресію як використання мовних засобів щодо вираження неприязні, ворожнечі; як мовленнєвий акт, що принижує чию-небудь самолюбність, гідність. Сферами вжитку визначаються розмовна мова і публіцистика [7].

Мовленнєва агресія в ЗМІ є відбиттям стану суспільства, процесів, що мають місце в ньому. Суспільна свідомість сьогодні не приймає пафосу, невмотивованої „високості” стилю мовлення, що призводить до розширення сфери функціонування засобів „зниженої” лексики, міняє само відношення до питань норми, стандартності, доречності використання тих чи інших лексичних одиниць.

Тобто, використання мовленнєвої агресії можна сприймати не тільки як прикмету часу, але спробу самовизначення мовця, прагнення свободи думки, свободи слова, свободи самоідентифікації в мовному колективі, свободи від мовної „однаковості” тощо.

В основі орієнтирів, у тому числі й мовних, сьогодні лежить лише найбільш загальне прагнення свободи вираження, причому питання „свобода чого” та „навіщо вона” не ставляться, адже цензури нема, як нема і строгих ідеологічних табу. Питання політкоректності тільки сприяють зазначеним процесам, адже найпростіший спосіб самоствердитися – показати, що мені все дозволено.

У 1960-70 рр. в літературі емансипаційного напрямку вперше з’явилися свідчення про мовну дискримінацію, та почалась програма „знищення” словоформ та маркерів чоловічого роду в англійській мові. У прикладах:

- *Man/mankind is polluting the Earth*
- *No man has ever climbed this mountain before*
- *This is the largest man-made lake in Europe*

марковані одиниці замінювались на інші “*human beings/no on /artificial*”.

До речі, в 1970-ті роки англійська мова була проголошена сексистською, бо слів чоловічого роду в ній було більше ніж слів жіночого роду. Саме тоді завдяки активісткам жіночого руху з’явилися терміни “*male chauvinism*” – проявлення чоловічої вищості та “*sexism*” – сексизм. Як результат виникла велика кількість неологізмів у кожній сфері жіночої діяльності, як то Сім’я (Family), Відносини (Relationships), Поведінка (Behaviour), Зовнішність (Appearance), Робота (Work) тощо.

Наприклад, стосовно родинного фактору можна виділити наступні новітні лексичні одиниці:

- *Alpha earner* – жінка, що заробляє більше, ніж чоловік
- *Baby-hungry woman* – жінка (зазвичай старшого віку з хорошою роботою), яка хоче мати дитину.

Термін „політична коректність” вперше запропонувала Карен де Кроу, президент Американської Національної організації на захист прав жінок (National Organization for Women). Датою виникнення цього терміну називають 1983 рік [9]. В той час під терміном „політична коректність” розумілася особлива поведінка, спосіб спілкування, система оцінювання.

Необхідно обмовитися, що термін „політична коректність” має дещо розмитий характер, адже охоплює декілька тематичних сфер. Деякі науковці намагаються запропонувати інші терміни, виходячи із результатів своїх досліджень характеру і функціонування цього феномену. Наприклад, „мовний такт” [8], або „комунікативна/культурна коректність”.

На початку ХХІ століття термін „політична коректність” вже придбав іронічний і дещо негативний відтінок. Це пов’язано з тим, що він акумулює багато проблем та конфліктів нашого політизованого світу, таких, що не можна вирішити тільки за допомогою обмеженого слововживання.

На наш погляд, таку лексику краще досліджувати і описувати з позицій ефемізації, що обумовлена соціальним замовленням. Поява ефемізмів, як правило, відбиває бажання нейтралізувати неприємні явища за рахунок зміни „обгортки”.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що сучасний стан мови може характеризуватися розширенням меж літературної норми. Ці зміни ініціюють такі прошарки суспільства, що традиційно вважались авангардом упровадження нормативності – ЗМІ. Що до відношення до цих змін – чимало людей враховують поглиблення образності, прагнення до яскравості, емоційності, експресії, семантичної багатоплановості з одночасною вимогою чіткості і стислості позитивними тенденціями мови. І багато є таких, хто говорить не про „демократизацію” чи „лібералізацію” мови, але про її „варваризацію”, чи, навіть, „вандалізацію”.

Питання загальної культури мови сьогодні є найважливішими чинниками, що спричиняють ті чи інші мовленнєві зміни. На наш погляд цікавими є питання ефемізації і дисфемізації мови (тобто, її покращення, навіть, „прикрашання” і навпаки – руйнування канонів, що були прийняті раніше, до упровадження тих чи інших суспільних змін).

Тож з метою „оживлення” текстів, зокрема тих, які спрямовані на адресата, публіку, спостерігається тенденція до використання незвичайних, колоритних слів. Настає на емоційність та експресивність у словесному вираженні змушує звернутись до розмовної лексики, до сленгу, до нелітературної лексики, провокує прояви мовної агресії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Изд. иностр. лит., 1961. – С. 279.
2. Бондаренко К.Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17/Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2007. – 19 с.
3. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – 463 с.
4. Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка: Учеб. для вузов по спец. „Журналистика”. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1987. – 399 с.
5. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Справочник по русскому языку. Словарь лингвистических терминов. – М.: ООО „Издательский дом „ОНИКС 21 век”; ООО „Издательство „Мир и Образование”, 2003. – 623 с.
6. Семів А.Р. Структурні та семантико-стилістичні особливості лексики арго у сучасній французькій мові (на матеріалі мови преси): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05/Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 19 с.
7. Стилистический энциклопедический словарь русского языка/под ред. М.Н. Кожинной. – М.: Флинта, 2003. – 694 с.
8. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М., Слово, 2000. – 624 с.
9. Merriam Webster Collegiate Dictionary // www.m-w.com/dictionary/political%20correctness. – 2007.
10. The New Encyclopedia Britannica. // <http://www.britannica.com/ebc/article-9378851>. - 2007.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Решетарова – аспірант кафедри англійської філології ГДПШМ.
 Наукові інтереси: лексикологія, неологія, стилістика сучасної англійської мови.

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛОГУ В МОВОЗНАВСТВІ

Ілона РОМАНЮК (Одеса, Україна)

У статті розглянуто витoki поняття діалогу, етапи становлення бачення лінгвістами цієї проблеми, проаналізовано основні теоретичні праці з вітчизняного й зарубіжного мовознавства з теорії діалогічного мовлення.

In the article the sources of concept of dialog, stages of formation of linguists' viewing this problem, are examined, basic theoretical works of native and foreign linguistics on the theory of dialogue are analysed.

Діалог – це синтаксичне явище, яке функціонує у вигляді тексту в процесі комунікації двох і більше співрозмовників (полілог), репліки-висловлювання яких інверсуються (репліки мовця і слухача).

Діалог є найактивнішим міжособистісним видом комунікації.

Мета статті полягає в аналізі й обґрунтуванні основних лінгвістичних праць з вітчизняного й зарубіжного мовознавства з теорії діалогу.

Досягнення зазначеної мети передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) систематизувати й узагальнити теоретичні дослідження діалогу в сучасному мовознавстві; 2) охарактеризувати погляди лінгвістів на проблему діалогічного мовлення, починаючи з античності й до сьогодення; 3) з'ясувати основні поняття діалогічного мовлення у традиційному й сучасному мовознавстві.

Для вітчизняної лінгвістики характерним є і залишається незмінна зацікавленість до процесу комунікації взагалі та до проблеми діалогу зокрема. Останнім часом цей інтерес постійно посилюється. Пов'язано це, по-перше, з тим, що без цього виду комунікації суспільство не могло б розвиватися; по-друге, з бурхливим розвитком усіх галузей комунікативної лінгвістики – стилістики, риторики, методики навчання, лінгвістичної прагматики та ін.

Тезу Л.В.Щерби про те, що "справжнє своє буття мова виявляє лише в діалозі" [30: 2], підтримував М.Хайдеггер [33: 264] та Л.П.Якубинський, який говорив про природність діалогу та штучність монологу [32]. Протягом нашого життя в світі відбувається безперервний процес існування діалогічних відносин. Під впливом М.М.Бахтіна у сучасній філологічній науці міцно затвердилась думка про те, що людське спілкування в усіх його проявах має діалогічну природу. Дослідник підкреслював, що діалогічні відносини "глибоко різноманітні і не можуть бути спрямовані ні до логічних, ні до механічних, ні до будь-яких інших природних відносин" [3: 303]. За Бахтіним, діалогічний характер несе людське мислення в цілому та процес розуміння зокрема: "істина не народжується і не знаходиться в голові однієї людини, вона народжується між людьми, які спільно шукають істину, в процесі їх діалогічного спілкування" [3: 126].

Практично вся соціальна сфера насичена діалогічними відносинами. Це свідчить про високий ступінь необхідності діалогічного типу мовлення в умовах сучасної комунікації.

Діалогічні відносини є необхідним чинником становлення, розвитку та вияву сутності особистості. Як зазначає Л.В.Зазуліна, "людський світ діалогічний: діалогічне слово, думка, діяльність і спілкування людини. Діалогічний сам процес становлення індивіда, діалогічна його сутність" [9: 11-12].

Діалог допомагає людям обмінюватися знаннями, почуттями, думками, емоціями, переконувати, спонукати до дій. "Діалог – основа усного спілкування, яке є важливим чинником життя та взаємин людей у суспільстві, існування самого суспільства в цілому. Спілкування виникає між людьми для задоволення їхніх потреб, оскільки за своєю суттю є процесом соціальним. Воно проявляється в конкретних актах взаємодії між суб'єктами і виступає умовою формування людини як особистості" [18: 7].

Взагалі протягом тривалого часу в традиційній лінгвістиці орієнтувалися перш за все на монологічне мовлення. Але, незважаючи на це, навіть дослідники монологічного мовлення визнають первинність діалогічного. Хоча суті діалогу не можна досягнути без дослідження природи монологу, тому що монолог і діалог – це дві частини єдиного цілого, дві частини процесу комунікації. Зіставлення монологу й діалогу можемо спостерігати в лінгвістичних працях Л.П.Якубинського, Л.В.Щерби, М.М.Бахтіна, Т.Н.Колокольцевої, П.С.Дудика та ін.

Так, М.М. Бахтін писав про те, що кожна репліка діалогу "сама по собі монологічна (досить малий діалог), а кожний монолог є реплікою великого діалогу (мовленнєве спілкування відповідної сфери)" [3: 296].

Л.В.Щерба у своєму дослідженні "Восточнолужицкое наречие" писав: "Я ніколи не чув монологів, а лише переривчасті діалоги..." [30:11].

Людське спілкування відбувається у вигляді діалогу. Діалогічне мовлення виникає у процесі комунікації як мінімум двох суб'єктів, іноді й більше (полілог) [19: 136].

Г.В.Бирдіна зазначає, що визначення діалогу можна розглядати в широкому і вузькому розумінні. Отже, "діалог в широкому розумінні – це конкретне втілення мови, форма мовленнєвого спілкування, сфера

прояву мовленнєвої діяльності людини і, нарешті, сама форма існування мови. Вузьке розуміння діалогу пов'язано з безпосереднім мовленнєвим спілкуванням двох або більше осіб, які розташовуються залежно від різноманітних екстралінгвістичних чинників" [5: 4].

Діалог – це явище складне та багатогранне, найцікавіший феномен людського спілкування. Це найстаріша форма спілкування, тому витoki поняття про діалог та діалогічність можна знайти ще в працях відомих риторів та філософів античності Аристотеля, Платона, Сократа.

Аристотель у своєму труді "Риторика" писав: "Промова складається з трьох елементів: із самого оратора, з предмета, про який він говорить, та з особи, до якої він звертається; вона ж і є кінцевою метою усього (я маю на увазі слухача)" [1: 15]. Вже тоді філософи античності мали уявлення про діалогічне мовлення, хоча воно було надто примітивним, але повністю розкривало сутність цього явища.

З часів античності діалог розглядається як одна з двох форм мовленнєвого спілкування. У діалогічному мовленні участь беруть два суб'єкти, при монологічному – одна особа.

Великим майстром діалогічного ораторства був Сократ. Він був засновником діалектики, якщо розуміти її як визнання істини шляхом бесіди, суперечки, дискусії. Свої бесіди Сократ ввів у формі питань-відповідей (це яскрава класична структура діалогічного мовлення). Свої промови він не записував, а промовляв їх на вулицях і площах [7: 13]. У грецькій риторичній мистецтві вести суперечку, полеміку називалось еристикою.

Л.І.Мацько, О.М.Мацько зазначають, що "еристика (від гр. *eristikos* – той, що сперечається) – це риторика діалогічного мовлення. Вона виявляється в таких жанрах, як дискусія, полеміка, диспут, дебати, суперечка" [17: 216]. Дослідники зазначають, що "учасникам діалогів і полілогів притаманні різні погляди, суперечливі думки й емоції, а це потребує неабиякої уваги співрозмовників, підготовки, відповідного настрою, переконливих доказів, тактовності тощо" [17: 216].

У Давній Греції наукове знання існувало у формі діалогів. Ще Аристотель створив своє логічне вчення, надавати аналізу діалоги Платона. Зберігається ця форма наукових творів за часів Галілея.

Грецька трагедія дала нам перші зразки драматичного діалогу, який був розвинутий європейською літературою до рівня характеризуючого. Діалог вже передавав конкретні психічні процеси чи давав знати про окремі властивості осіб, які беруть у ньому участь. І це стало прикметною рисою не тільки драми, а й епічних форм – новели, повісті й роману [28: 106-107].

Дослідження Л.В.Щерби "Восточнолужицкое наречие" [1915] стало відправним моментом у дослідженні діалогічного мовлення. Л.В.Щерба вивчав мову лужицьких сербів (серболужичан) – слов'янської народності, які мешкали серед німецького населення в середній Європі (нині округ Дрезден і Котбус). Вивчаючи їхню мову, він дійшов висновку, що немає жодного лужичанина, який розмовляв би монологічно. Як висновок з цього – це первинність діалогічного мовлення.

Лінгвістична праця Л.П. кубинського "О диалогической речи" [1923] була першою вагомою працею про діалогічне мовлення. Л.П. кубинський підтримав думку Л.В.Щерби про первинність діалогу, який писав, що "будь-яка взаємодія комунікантів прагне до двобічності, діалогічності, вона відходить від монологу" [32: 14].

Їхні ідеї привернули увагу дослідників щодо розробки проблем діалогічного мовлення взагалі, та, певним чином, вказали на відмінність монологу і діалогу, спрямували увагу лінгвістів на дослідження діалогічних форм висловлювань, перш за все граматичних та психологічних.

Як зазначає П.С.Дудик, лише у 1954 – 1955 рр. на сторінках журналу "Вопросы языкознания" проходила лінгвістична дискусія з питань стилістики. Вже тоді були відзначені, але не розв'язані деякі питання щодо сутності розмовного мовлення [8: 6].

Через деякий час, у 1965 – 1966 рр., у журналі "Русский язык в национальной школе" зафіксовано деякі питання теорії і методики навчання розмовного мовлення.

1966р. та 1968р. у м. Горькому проходили конференції на тему "Теория и практика лингвистического описания разговорной речи", де учасниками конференції було одноставно визнано проблематику розмовної мови актуальною. На цих конференціях дослідники в основному приділяли свою увагу "визначенню самого поняття "розмовна мова", описові найважливіших складників її внутрішньої побудови, взаємостосунків з такими мовними реальностями, як загальнонародна мова, діалектне мовлення і просторіччя, як функціональні стилі мови... і форми мови – усна й писемна, діалогічна й монологічна" [8: 6].

Як зазначає П.С.Дудик, цій же проблематиці були присвячені й монографії Н.Ю.Шведової [1960], О.А.Земської [1968] і збірник статей за редакцією О.Б.Сиротиніної [1970]. Відомі також й інші лінгвістичні праці, які присвячені дослідженню структури та особливостям діалогу (І.П. Святотор [1960], О.Б. Сиротиніна [1974], О.А. Лаптева [1976] та ін.). Усі ці надбання стали вагомим поштовхом до активізації вивчення діалогічного мовлення.

Українське мовознавство теж зробило свій внесок. У цій галузі Інститутом мовознавства ім. О.О.Потебні АН УРСР опубліковано три колективні монографії: "Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення" [К., 1965]; "Українське усне літературне мовлення" [К., 1967]; "Усне побутове літературне мовлення" [К., 1970]. Статті, які вміщені в цих монографіях, сконцентровано, в

основному, на різноаспектному вивченні усної української літературної мови, яка, як підкреслює П.С.Дудик, не збігається із розмовною українською літературною мовою [8: 7].

П.С.Дудик зазначає, що на період з 1954 – 1970 рр. не було опубліковано монографічних праць, де б безпосередньо розглядалися явища розмовної української літературної мови. Це свідчить про відставання науково-лінгвістичної роботи у цій галузі, хоча потреба вивчення живої розмовної мови усвідомлювалась лінгвістами вже давно.

Можна сказати, що проблемі розмовного мовлення взагалі та проблемі діалогу зокрема присвячено багато лінгвістичних праць, починаючи з кінця 40-х початку 50-х рр. ХХ ст.: Л.П.Якубинський [1923], Л.В.Щерба [1957], Н.Ю.Шведова [1960], О.А.Земська [1968], О.Б.Сиротиніна [1970] та ін.

Відтоді питання діалогу інтенсивно досліджують В.Л.Рінберг [1977], В.Л.Скалкін [1989], Г.В.Бирдіна [1992], Л.В.Зазуліна [1998], Т.Н.Колокольцева [2001], Е.Я.Палихата [2002] та ін.

Як бачимо, наявний глибокий інтерес до проблеми діалогу російських дослідників. В українському мовознавстві цій проблемі не приділено достатньо уваги. Лише маємо невеликий досвід у вивченні діалогічного мовлення в українському мовознавстві: П.С.Дудик [1973], В.Л.Рінберг [1977], Л.В.Зазуліна [1998], К.С.Серажим [2001], Е.Я.Палихата [2002] та ін.

У лінгвістичних словниках вбачаємо такі визначення діалогічного мовлення: Є.В.Кротевич, Н.С.Родзевич зазначають, що "діалог – це мова у формі бесіди, розмова, в якій бере участь не менше двох осіб" [13: 51];

О.С.Ахманова дає таке визначення діалогу: "Діалог – це одна з форм мовлення, при якій кожне висловлювання безпосередньо адресується співбесіднику та виявляється обмеженим тематикою розмови" [2: 132];

Д.І.Ганич, І.С.Олійник зазначають, що "діалог (від гр. dialogos – розмова, бесіда) – це одна з форм мовлення, що являє собою розмову між двома або кількома особами" [6: 65];

Лінгвістичний енциклопедичний словник пропонує таке визначення: "Діалогічне мовлення – це форма мовлення, яка складається з обміну висловлюваннями-репліками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, активуюча роль адресата в мовній діяльності адресанта" [16: 135];

Енциклопедія "Українська мова": "Діалог – це одна з двох типологічних форм мовлення; така ситуаційно-композиційна форма мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а самий комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію: висловлення (репліки) одного змінюються висловленнями (репліками) другого, мовець і слухач весь час міняються ролями" [27: 139-140];

Т.Н.Колокольцева зауважує: "Діалог можна визначити як форму активної комунікативної взаємодії двох або більше суб'єктів, матеріальним вираженням якого є виникнення специфічного дискурсу (тексту), який складається з низки послідовних, взаємозалежних реплік-висловлювань" [12: 15-16];

В.І.Лагутін пропонує таке визначення: "Діалог – це своєрідний текст, колективним автором якого є його учасники" [14: 9];

В.Л.Скалкін стверджує, що "діалог – це зв'язний текст, якому властиві всі основні характеристики надфразової єдності" [26: 13];

Е.Я.Палихата зазначає, що "під терміном "діалог" будемо розуміти і сам процес мовленнєвої діяльності (діалогівання) і його результат – діалогічний текст" [18: 12];

Ф.С.Бацевич пропонує таке визначення: "Діалог – це найактивніша форма міжособистісного спілкування" [4: 72];

О.Селіванова акцентує увагу на тому, що "діалог (від гр. dialogos – розмова, бесіда) – форма мовлення; ситуаційно зумовлене спілкування двох або кількох (полілог) осіб, комунікативні ролі яких інверсуються (мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець), за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації" [23: 128-129].

На такому визначенні діалогу базуються лінгвістичні засади сучасного мовознавства (О.Л.Каменська [1990], Г.В.Бирдіна [1992], К.С.Серажим [2001], Ф.С.Бацевич [2004] та ін.).

Проаналізувавши термінологічні визначення діалогу (діалогічного мовлення), які подають лінгвістичні словники та мовознавці, вважаємо за потрібне дати робоче визначення діалогу. Отже, діалог (від гр. dialogos – розмова, бесіда) – це форма мовлення, що являє собою інверсовану розмову двох або більше осіб (полілог), результатом якого є текст-дискурс [19: 137].

Можна зробити такий висновок, що діалог – це не тільки взаємодія двох і більше суб'єктів у процесі комунікації, не тільки низка реплік-висловлювань, які чергуються і є взаємозалежними та взаємообумовленими, це текст, який створюється комунікантами в певній мовній ситуації.

У результаті нашого дослідження ми дійшли таких висновків: 1) на сучасному етапі спостерігається активне дослідження проблеми комунікації взагалі та проблеми діалогу зокрема, оскільки діалог є найактивнішою формою спілкування комунікантів в умовах сучасного життя; 2) діалог є найстарішою формою спілкування, оскільки витoki знаходимо ще у працях античних філософів; 3) процес дослідження діалогічного мовлення у лінгвістиці на різних етапах розвитку й функціонування проходив досить не

послідовно; 4) у подальших дослідженнях варто звернути увагу на функціональні особливості діалогічного мовлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Античные риторика. – М., 1978. – С. 15-164.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., "Сов. Энциклопедия", 1966. – 608с.
3. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М., 1979. – 318с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К., Вид. центр "Академія", 2004. – 344с.
5. Бырдина Г.В. Динамическая структура русской диалогической речи: Учеб. пособие / Твер. гос. ун-т. каф. рус. яз. – Тверь: ТГУ, 1992. – 84с.
6. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів: ВШ. – К., 1985. – 360с.
7. Гурвич С.С. и др. Основы риторики: Учеб. пособие / С.С. Гурвич, В.Ф. Погорелко, М.А. Герман. – К.: ВШ, 1988. – 248с.
8. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення). – К.: "Наук. думка", 1973. – 288с.
9. Зазуліна Л.В. Діалогізація дидактичного процесу: гуманістична перспектива: Наук. вид. / Держ. акад. керів. кадрів освіти: За ред. А.В. Фурмана. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 64с.
10. Земская Е.А. Русская разговорная речь (проспект). – М., 1960. – 378 с.
11. Каменская О.Л. Текст и коммуникация. – М.: Вышш. школа, 1990. – 151 с.
12. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи. – Волгоград: Изд-во Волгоградского госунивер-та, 2001. – 260с.
13. Кротевич Е.В., Родзевич Н.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вид-во Академії Наук УРСР, 1957. – 236с.
14. Лагутин В.И. Проблемы анализа художественного диалога: (к прагмалингвистической теории драмы) / Отв. Ред. В.И. Банару: Бэлц. гос. пед. ин-т им. А. Руссо. – Кишинёв: Штиинца, 1991. – 94с.
15. Лаптева О.А. Русский разговорный синтаксис. – М.: "Наука", 1976. – 399 с.
16. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М., 1990. – 685с.
17. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навч. посібник. – К.: ВШ, 2003. – 311с.
18. Палихата Е.Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи. – Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2002. – 217с.
19. Романюк І.В. Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків, 2007. – Вип 22. – 196 с.
20. Рінберг В.Л. Засоби діалогізації внутрішнього монологу // Мовознавство. – 1977. - №5. – С. 48-54.
21. Русская разговорная речь / Гл. ред. О.Б. Сиротинина. – Саратов, 1970. – 249 с.
22. Святогор И.П. О некоторых особенностях синтаксиса диалогической речи в современном русском языке [Диалогическое единство]. – Калуга, Кн. изд., 1960. – 40 с.
23. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
24. Серажим К.С. Текст як комунікаційне вираження дискурсу // Вісник Запорізького держ. ун-ту. – 2001. - №1. – С. 1-7.
25. Сиротинина О.Б. Современная разговорная речь и её особенности. – М.: "Просвещение", 1974. – 144 с.
26. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи: (на материале английского языка): Пособие для учителей. – К.: Рад шк., 1989. – 156с.
27. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2000. – 752с.
28. Фащенко В.В. Діалог і монолог // Фащенко В.В. Вибрані статті. – К.: Дніпро, 1988. – С.106-126.
29. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. – М., 1960. – 378 с.
30. Щерба Л.В. Восточнолужицкое наречие. – Пг, 1915. – 194с.
31. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. – М., 1957. – 188с.
32. Якубинский Л.П. О диалогической речи // Русская речь. – Пг., 1923. – Вып. 1. – С. 96-194.
33. Heidegger M. Being and time. – NY, 1982. – P. 264.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ілона Романюк – аспірант кафедри української філології Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту.

К ВОПРОСУ О РАССМОТРЕНИИ ТЕРМИНА "ДИСКУРС" В ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ АСПЕКТЕ

Марина ТЕР-ГРИГОРЯН (Одеса, Україна)

У статті автор розглядає різні дефініції терміну "дискурс", які були виявлені у лінгвістичних та когнітивних дослідженнях. У статті також подаються загальні характеристики усного розмовного дискурсу.

The author of the article examines the definitions of the term "discourse", which were exposed in linguistic and cognitive researches. The basic characteristics of the spoken discourse are also presented in the given article.

В последние десятилетия прошлого столетия широко распространилось изучение текста как единицы социальной коммуникативно-когнитивной практики. Эта единица подлежала литературоведческому и лингвистическому анализам. Текст (от лат. textus, — ткань, сплетение, соединение) определяется как «объединенная смысловой связью последовательность вербальных (словесных) знаковых единиц. Правильность построения вербального текста, который может быть устным или письменным, связана с соответствием требованию «текстуальности» — внешней связности, внутренней осмысленности, возможности своевременного восприятия, осуществления необходимых условий коммуникаций и т.д. [9: 507]. Кроме того, текст понимается как «произведение речи, зафиксированное на письме» [2: 470].

Основными свойствами текста являются связность, т.е. «взаимосвязь отдельных частей» и целостность, т.е. «единство темы текста, обусловленное единством коммуникативного намерения автора» [6: 7]. В восьмидесятые годы всестороннее изучение текстов оформилось в особую науку – текстолингвистику [1: 64].

Практически параллельно, внутри текстолингвистики, возникло новое направление изучения цельных высказываний, которым было дано название «дискурсы».

Термин «дискурс» (франц. discours) понимался как речь вообще или текст. Э.Бенвенист был первым, кто придал понятию «дискурс» более конкретную трактовку. А именно, «речь, присваиваемая говорящим». Позже понятие дискурса распространилось на все виды прагматически обусловленной и различающейся по своим целеустановкам речи [8: 80].

Определением термина «дискурс» занимались не только отечественные, но и зарубежные лингвисты. Вначале в отечественной лингвистике термин «дискурс» применялся в значении близкому к тому, которое соответствовало термину «функциональный стиль». Благодаря трудам В.В. Виноградова и Г.О.Винокура под «функциональным стилем» понимался не только особый тип текстов (разговорный, бюрократический, газетный и т.д.), но и соответствующая каждому типу текста лексическая и грамматическая системы. В англосаксонской лингвистике под «дискурсом» изначально подразумевались «тексты в их текстовой данности и в их особенностях». Гораздо позднее англосаксонские лингвисты стали понимать под «дискурсом» не только «данность текста, но и некая стоящая за этой данностью система, прежде всего, грамматическая» [13: 670].

Пионером в изучении дискурсных построений считают Х.А.Глисона-младшего. Дискурс в работах Глисона и его последователей рассматривался в когнитивно-коммуникативном и стратификационном планах. Под стратификацией (stratification) понималось разделение языковых ресурсов на постоянные, устойчивые (solidary) и произвольные, неустойчивые, переменные (arbitrary). К постоянным и устойчивым относились дискурсные семантика и лексико-грамматика, которые вместе составляли план содержания (content plane). К переменным относились фонология и письмо, представляющие собой план выражения [16: 261].

Существуют различные подходы к пониманию дискурса и целый ряд дефиниций этого термина. Дискурс рассматривается как «совокупность тематически, культурно или как-либо еще взаимосвязанных текстов» [3: 179], а также как «вид речевой коммуникации, предполагающий рациональное критическое рассмотрение ценностей, норм и правил социальной жизни и единственным своим мотивом имеющей достижение взаимопонимания» [3: 179]. Кроме того, дискурс определяется как «речевое произведение, рассматриваемое во всей полноте своего выражения (словесно-интонационного и паралингвистического...) и устремление, с учетом всех внеязыковых факторов (социальных, культурных, психологических), существенных для успешного взаимодействия» [4:57]. Необходимо отметить, что под «паралингвистическим сопровождением речи», которое входит в определение термина «дискурс» понимаются жесты, мимика и т.д., которые выполняют такие функции как: ритмическая, референтная (тут подразумевается связь слова с предметной областью приложения языка), семантическая и эмоционально-оценочная. При этом, определяющими чертами дискурса как коммуникативной ситуации являются контекстуальность, личностность, процессуальность и замкнутость [12: 120].

Кроме того, дискурс понимается как «отдельное речевое произведение, рассматриваемое в системе внутренних связей, в нем существующих; текст, взятый в событийном аспекте; речь, которая исследуется как целенаправленное социальное действие, а также как компонент, участвующий во взаимодействии людей и механизмах их сознания, т.е. в когнитивных процессах» [8: 137].

В настоящее время понимание термина «дискурс» связано с когнитивными исследованиями. Так, «дискурс» рассматривается как «произвольный фрагмент текста, состоящий более чем из одного предложения или независимой части предложения. Часто, но не всегда, концентрируется вокруг некоторого опорного концепта; создает общий контекст, описывающий действующие лица, объекты, обстоятельства, времена, поступки и т.д.» [5: 25]. Жизненный контекст дискурса моделируется в форме «фреймов» (типовых ситуациях) или «сценариев» (делающих акцент на развитии ситуаций). Разработка фреймов и сценариев является важной частью теории дискурса, которая используется в различных направлениях прикладной лингвистики. Дискурс связан с ментальными процессами участников коммуникации [9: 136]. Следующая дефиниция этого термина определяет «дискурс как вербализованную речемыслительную деятельность, понимаемую как совокупность процесса и результата и обладающую как собственно лингвистическим, так и экстралингвистическим планами» [7: 113].

Необходимо отметить, «дискурс» рассматривается как когнитивный процесс, как отражение мышления средствами конкретного языка. Изучение дискурса в рамках когнитивных исследований, обуславливается наличием особой триады: адресант, адресат и текст, передающий информацию. Предполагается адекватное восприятие реципиентом того смысла, который он закладывает в этот текст. В реальной жизни так происходит далеко не всегда, а потому возможно «вчитывание» в текст содержания, ему не присущего, или существенное сокращение объема заложенной информации. Каждое из вышеперечисленных определений

термина «дискурс» является на наш взгляд недостаточным для его четкого понимания. На наш взгляд наиболее приемлемое определение является следующее: дискурс — это передача когнитивного содержания, вкладываемого адресантом, адресату через посредство текста и его лингвистических особенностей и определенных стратегий подачи информации [11: 12].

Термин «дискурс» стали применять в широком смысле, связывая его с такими дисциплинами как социолингвистика, психолингвистика и философия языка. При этом имелось в виду, что социолингвистика занимается изучением структуры социального взаимодействия, которое манифестируется в речи, в его диалогической и монологической форме. Эти манифестации анализируются и классифицируются, как «реальные» примеры живой речи (language in use, face to face conversation). Их транскрибируют и затем изучают [17:157]. Психолингвистика исследует проблемы восприятия коротких текстов, последовательностей предложений [15: 57]. Философия языка в отношении анализа дискурса ориентируется на установление логических семантических связей между частями дискурса (в том числе между предложениями) и их синтаксической реализацией [14:38]. Уже в работе Д.Таннен [19: 88] ставится вопрос о необходимости уровневого исследования фонологических, синтаксических, просодических и ритмических вариантов разговорного (звучащего) дискурса, как показателей с одной стороны, персонального стиля, а с другой - показателей стиля всей социальной общности, к которой относится говорящий. В дальнейших исследованиях звучащего дискурса, вплоть до самых последних, объектами изучения стали информационные структуры дискурса, в их числе и просодические аспекты.

И, наконец, в практическом курсе по фонетике и фонологии английского автора П.Роуча, в разделе «Дискурсные функции интонации» автор, ссылаясь на работы Трима, Фосса, Кристалла и Квэрка констатирует становление теории дискурсной интонации. Основным положением теории является утверждение о том, что в интонировании дискурса заложена организующая сила, действующая на уровне высшем, чем отдельные тональные группы. Как предполагает автор, эта сила начинает «работать» прежде всего, в распределении темы и ремы между самостоятельными предложениями [18: 83]. Теория дискурсной, а также текстовой интонации получила свое развитие в работах о просодических особенностях тематической лексики в звучащем тексте [285;78], о просодических характеристиках цельного текста и отдельных композиционных форм.

Материалом для нашего исследования послужили англоязычные звучащие дискурсы на различные бытовые темы. Исследовательские дискурсы представляют собой отрывки устной монологической и диалогической речи. Поскольку мы исследовали звучащие англоязычные дискурсы, то важнейшую и связующую роль при формировании исследовательских дискурсов играет просодия. Она является одним из ведущих средств в создании связности устных дискурсов, осуществляя членение речевых отрезков на фрагменты и объединение элементов внутри фрагментов в единое целое посредством вариативности тональных, динамических и временных характеристик. Интеграция компонентов смысловой структуры устных дискурсов обеспечивается также просодической выделенностью ключевых слов, которые соотносятся с ядерными словами в каждом дискурсе.

Дискурсы устной монологической речи являются устными повествованиями, описаниями или развернутыми высказываниями на различные темы. Для устной монологической речи характерен «как мотив высказывания, так и общий замысел, создаваемый говорящим» [10: 206]. Именно эти факторы оказывают особое влияние на протекание монологического высказывания, которое состоит из «некоторых смысловых групп, связанных между собой в целостную «замкнутую» структуру» [10: 206].

Устная диалогическая речь характеризуется тем, что процесс высказывания разделяется между двумя участниками: спрашивающим и отвечающим. Говоря о мотивации дискурсов диалогической устной речи, необходимо отметить то, что «мотив, побуждающий к высказыванию, заключен не во внутреннем замысле самого субъекта, а в вопросе спрашивающего, в то время как ответ на этот вопрос исходит из заданного собеседником вопроса. И в этом случае говорящий может обходиться и без собственного мотива» [10: 206]. Мотив, а затем замысел являются факторами, вызывающими процесс речевого высказывания. В речевом высказывании мысль и речь рождаются одновременно, и поэтому оно осуществляется по следующей схеме: от замысла и мотива, порождающего мысль, к оформлению и развитию мысли, и, наконец, к осуществлению внешнего речевого высказывания.

Эти факторы связаны с пониманием устного дискурса, как когнитивного процесса, как отражение мышления средствами конкретного языка.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адмони В.Г. Грамматика и текст // Вопросы языкознания. — М.: Наука, 1985. — №1. — С. 63-69.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1969. — 607с.
3. Баранов А.Н., Добровольский Д.О., Михайлов М.Н., Паршин П.Б., Романова О.И. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике. — М.: Помовский и партнеры, 1996. — 656с.
4. Васильева Н.В., Виноградов В.А. Шахнарович А.М. Краткий словарь лингвистических терминов. — М., Русский язык, 1995. — С. 57.
5. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания. — М.: Наука, 1994. — №4. — С. 23-41.
6. Каменская О.Л. Текст и коммуникация. — М.: Высшая школа, 1990. — 151с.

7. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность?». — М., ИТДГК «Гнозис», 2003. — 375с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / под общ. ред. В.Н. Ярцевой. — М.: Энциклопедия, 1990. — 455с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. — 709с.
10. Лурья А.Р. Язык и сознание. — М.: Изд-во МГУ, 1979. — 319с.
11. Менджеричкая Е.О. Языковая игра в медиадискурсе. // Культура народов Причерноморья. — Межвузовский центр «Крым». — 2006. — С.11-14
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Терминологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля. — К, 2006. — 716с.
13. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры. — М.: Академический проект, 2001. — 990с.
14. Ширяев Е.Н. Структура разговорного повествования // Русский язык. Текст как целое и компоненты текста. — М., 1982. — 157с.
15. Brederode T. van. Frames and Metaphor. — Amsterdam, 1995. — 155p.
16. Gleason H.A. Contrastive analysis in discourse structure. Monograph series of languages and linguistics. — Georgetown University institute of languages and linguistics, 1968. — P.258-276.
17. Language and conceptualization / ed. by Jan Nuyts, Eric Pederson. — Cambridge, 1999. — 281p.
18. Roach P. English phonetics and phonology. A practical course. — Cambridge, 2000. — 283p.
19. Tannen D. Conversational style. Analyzing talk among friends. — New Jersey, 1984. — 188p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Тер-Григорян — викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Одеського національного університету ім.І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: когнітивістика, теорія дискурсу.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ БЕССОЮЗНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С КОММУНИКАТИВНЫМИ ИНТРОДУКТОРАМИ В РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

Лариса ТКАЧЕНКО (Одесса, Украина)

У роботі представлені результати дослідження безсполучникових речень з предикативними конструкціями, що містять комунікативні інтродуктори, описані та проаналізовані їх види, функціональні характеристики і прагматичні фактори їх виникнення в дискурсі розмовного мовлення.

The work represents the results of investigation of conjunctionless sentences with predicative constructions, and describes as well as analyses their kinds and functions, characteristics and pragmatical factors of their origin in the discourse of the colloquial speech.

Важным теоретическим и прикладным аспектом изучения такого многогранного, многофункционального и сложного явления как разговорная речь является функционально-грамматический подход, отправной точкой для которого был и остаётся анализ предложения, особенностей его построения, а также его функционирования в системе целого сообщения [1; 2; 6; 8]. Объектом нашего изучения в рамках указанного подхода является изучение бессоюзных сложных предложений с коммуникативными интродукторами, а целью – выявление особенностей этих конструкций в дискурсе разговорной речи (примеры которой были нами взяты из корпуса английской разговорной речи носителей языка, представленного в Survey of English Usage [11]).

Высказывания часто вводятся в контекст посредством глаголов речемыслительной семантики. Такое явление получило название интродукции [3; 5] и его суть заключается в присоединении говорящим при разговоре одной предикативной конструкции к другой, включающей коммуникативные интродукторы, с целью выражения утверждения или отрицания, вопроса или побуждения, своей точки зрения или точки зрения собеседника.

В основе бессоюзного присоединения с коммуникативной интродукцией лежит отграничение в актах суждений представления чувственных данных. Возникновение этого явления объясняется зачастую необходимостью выделения человеком самого себя из окружающей среды и чёткой дифференциацией в его сознании субъекта и объекта речевого действия. Мозг человека подвергает анализу не только окружающий мир и состояния тела, но и суждения, высказываемые им самим и другими людьми. Факт же анализа самих суждений определяет для говорящего знание о собственном знании. В актах суждения осуществляются первичные процессы познавательного отделения, противопоставления впечатлений со стороны собственного тела и со стороны объектов внешнего мира [10: 136-137].

Та часть высказывания, которая содержит подобную интродукцию, называется **коммуникативным интродуктором** [7]. «Коммуникативный интродуктор» - это синтаксическая конструкция, которая вводит высказывание, давая ему характеристику по принадлежности к определённому коммуникативному типу [7]. Коммуникативный интродуктор включается в главную часть предложения, в придаточной же части содержится знаменательная информация, рема высказывания. Таким образом, предикативная конструкция (ПК) с коммуникативным интродуктором всегда является фоном сообщения, а присоединяющаяся к нему ПК - фигурой. В данном случае наблюдается несоответствие формы и содержания: формально *главная* часть сообщения представляет *фоновую* информацию, в то время как *основная* пропозиция содержится в присоединяемой *придаточной* части.

Бессоюзные предложения (БП) с коммуникативными интродукторами представляет собой самый распространённый вид бессоюзно связанных присоединительных конструкций в дискурсе РР (48,86 % от

всего количества БП). Почти половина всех БП, встретившихся нам при анализе дискурса РР, принадлежит именно БП с коммуникативными единицами.

Мы разделили все БП с коммуникативными интродукторами на 3 подгруппы: БП с перформативными глаголами (или перформативным высказываниям [1; 3]), БП с интродукторами темы и БП с зачинными интродукторами. Самым распространённым в дискурсе РР среди БП с коммуникативными интродукторами является БП с зачинными интродукторами (22,16 %), затем следует БП с перформативными глаголами (19,72 %), и, наконец, наименее встречаемо - БП с интродукторами темы (6,98 %).

БП с перформативными глаголами содержит ПК с глаголами речемыслительной деятельности (*I think, I guess, I suppose, I mean, I say, I am sure* и т. д.). ПК с перформативными глаголами выражают субъективное отношение автора к сказанному или указывают на источник сообщения, знаний. В отличие от других БП ПК с коммуникативными интродукторами могут занимать как начальную позицию в высказывании, так пост- и интерпозицию. Предикативные синтаксические конструкции данного типа присоединяются к основной части сообщения, как правило, без помощи союзов:

V. *Whereas if Ray Peel went, I suppose, he'd do the literature, and hire somebody to do the language. That's what it would amount to, isn't it? But I'd plan to get...* [11: ex. 102].

A. *Which, I suppose, one could represent quite reasonably; one could say was one of the main positive advantages, but that's the only thing* [11: ex. 103].

V. *I suppose, Ray could make a good case, anyhow.*

A. *Yes, quite* [11: ex. 103].

A. *I recon they would, yes. I - I - I - I recon a mouse is capable of anything, going to the Moon, anything* [11: ex. 8].

Иногда в дискурсе РР в одном примере БП с коммуникативными единицами встречается несколько глаголов речемыслительной деятельности одновременно:

V. *I think, I mean, a man coming from, well, say, from Pabley to Mighton* [11: ex. 102].

A. *Yes, I know, I know you did, now you come to mention it, I remember that you did; but I heard it mentioned by somebody else, I think, I'm not sure* [11: ex. 10].

В числе коммуникативных интродукторов выделяются «диалогические интродукторы», которые исполняют роль скреп или коннекторов, то есть связующих элементов в тексте [3; 9]. Диалогические интродукторы также вводят диалогические единства в структуру всего текста и выступают в качестве начальных сигналов.

Среди диалогических интродукторов выделяются **интродукторы темы** и **зачинные интродукторы**. **Интродукторы темы** означают переход к новой теме разговора и используются в начале БПК вместо союзов. Наиболее распространены такие интродукторы темы как *besides, anyhow, anyway, now, as a matter of fact, now you listen to me, look* и др. Начальные интродукторы темы могут передавать и добавочную семантику - повышенную эмоциональность последнего высказывания (*Now you listen to me*).

V. *Anyway, Susie said that there were no such things as fairies, elves, this, that, and the other* [11: ex. 12].

К **зачинным интродукторам** принадлежат предикативные фразы типа *you know; listen; look here; never mind; you see; look* и др., а также частицы *well, and* и *but*. Зачинные интродукторы, несмотря на своё название, встречаются не только в начале, но и в других позициях высказывания:

V. *Yeah, now that he's finished his examinations, you know, you'll be seeing him at the viva on Wednesday* [11: 105]. V. *Whatever time your council meeting is, I can spend the whole time on them. You see, I shall get scripts from 10 assistant examiners which will mean a couple of day's work* [11: 10].

V. *I do believe in Father Christmas, you know!* [11: ex. 12].

A. *Well, they - er - it was a very cold night, and they'd never been out before, and I thought -*

V. *Well, they'd been out in the garage, which wasn't particularly warm* [11: ex. 8].

Однако нередко отсутствие контроля со стороны говорящего в процессе продуцирования речи приводит к чрезмерно частому и необоснованному употреблению некоторых коммуникативных диалогических интродукторов в речи. В результате этого конструкции с коммуникативными и диалогическими интродукторами теряют свою функционально-коммуникативную ценность и приобретают паразитический характер.

Данный факт является доказательством того, что, хотя в основе употребления коммуникативных единиц лежит прагматическая установка говорящего на привлечение внимания собеседника и продвижение коммуникации, в дискурсе РР функционирование БП с коммуникативными единицами в большинстве случаев носит характер неосознанного процесса, обусловленного подсознательным уровнем человека и связанного с работой его когнитивного аппарата. Таким образом, БПК с коммуникативными единицами в дискурсе РР представляют собой по существу не результат программируемого говорящим прагматического эффекта, а результат использования доведённых до автоматизма синтаксических конструкций РР с коммуникативными единицами.

Отдельно следует остановиться на определении статуса *but* и *and*, традиционно выделяемых в синтаксисе в качестве союзов.

Мы считаем, что в интродуктивно-зачинной функции *but* и *and* нельзя дифференцировать уже как союзные средства. В основе такого подхода лежит несколько причин. Во-первых, в начале предложения функция *but* и *and* является уже не просто соединительной, а начинательной. Во-вторых, в отличие от других союзов *and* может повторяться в начале каждой из последующих ПК бесконечное количество раз (сколько конструкций - столько и *and*). При этом основная причина использования *and* заключается опять же не в соединении ПК, а в создании особого колорита, ритма, динамики высказывания. В-третьих, употребление *but* и *and* в одном ряду со словами-интродукторами, а не с союзами подтверждает их переход из одной группы языковых средств в другую. Кроме того, следует добавить, что в спонтанной РР *but* и *and* часто используются говорящими просто для заполнения пауз хезитации по аналогии с *well, ah, em, hmm* и другими.

В подтверждение данной точки зрения мы считаем также необходимым провести аналогию с выводами, сделанными в результате исторических исследований в русском языке. Об употреблении союза в начале предложения говорилось ещё в трудах учёных прошлого столетия. В русском языке существуют аналогичные союзы *a* и *и*, для которых также характерно употребление в начале предложения в качестве интродукторов и для определённых стилистических эффектов.

В. И. Борковский и П. С. Кузнецов отмечают, что зачастую бывает затруднительно определить, соединяют ли союзы *a* и *и* части сложного предложения или начинают простое предложение. Данные союзы называются начинательными. Они не только присоединяют последующее предложение к предыдущему, но и в известной мере отграничивают его. Отмечается, что в начальной функции данные «союзы» по существу играют роль усилительных частиц [4].

М. Я. Блох рассматривает союз *and* вместе с бессоюзной связью в качестве «немаркированного сочинения» в противопоставлении с маркированным сочинением, выраженным всеми другими союзами и союзными средствами [3]. *And* определяется как «нейтральный союз», что равносильно недифференцированности «нулевого союза» или, другими словами, бессоюзия.

В связи с тем, что *but* и *and* в функции интродукторов, по нашему мнению, не могут классифицироваться в качестве союзных средств, отношения между ПК, на стыке которых они находятся, также нет оснований относить к союзно оформленным конструкциям. Данное заключение позволяет нам рассматривать ПК с интродуктивными (стоящими в начале предложения и обозначающими переход к новой теме разговора, либо хезитационную паузу) *but* и *and* как бессоюзно связанные и на основании этого включить их в настоящее исследование.

Ниже приводим несколько примеров из дискурса РР использования *but* и *and* в качестве зачинных интродукторов:

(1) B. *And I've been doing a little survey of the area and - and looking - you know, and you can find some things equally good in other shops - erm - and the service is equally good but you - you can just pay twice as much according to where you go - erm - . And then in the other direction up to St. Jone's wood it's sort of just the way - one road that runs by the side of er - our house - leads straight down to the - well, right into the heart of Little Venice, which is beautiful - I - I mean in - I hadn't realized how absolutely lovely it is* [11: ex. 6].

(2) A. *And feeding up time, and putting the cheese to bed, and all this, and - erm - one of the cats had kittens, and - er - oh, you know, all this sort of thing* [11: ex. 9].

В данных примерах *and* не может приниматься за союз также в связи с тем, что некоторые из соединяемых им ПК (подчёркнуты) не имеют ничего общего ни в модальном, ни в временном, ни в ситуативном плане.

And только создаёт стилистически окрашенный эмоциональный эффект. В диалогической речи *and* часто «зачинает» в ВПК продолжение предыдущей ПК. По этой причине *and* может соединять и дистантно расположенные между репликами диалога ПК:

(3) A. - *just one - immediately overheard, and we were the cabin next to it, and you couldn't hear it at all!*

C. *Good heavens!*

B. *That's good, very good.*

A. *And it's of course we could say to the children «We'll just be upstairs», and they knew they just had to put -* [11: ex. 7].

(4) A. *And he was - erm - from Essex somewhere.*

B. *Yeah.*

A. *And he swore!* [11: ex. 9].

A. *David cleaned the garage completely. And they are terribly clever!* [11: ex. 8].

Таким образом, наличие БП с коммуникативными интродукторами, являющегося самым распространённым видом бессоюзных предложений в дискурсе РР, объясняется основной установкой говорящего в процессе непосредственного общения на привлечение и поддержку внимания собеседника, и в целом обусловлено прагматическими факторами в условиях устности и спонтанности процесса продуцирования речи. Дальнейшее изучение этого явления позволит лучше изучить коммуникативный

характер и формальные особенности спонтанной речи, а выработать методические рекомендации желательного употребления или опущения коммуникативных интродукторов, которые иногда чрезмерно переполняют текст, в результате становясь излишними и даже нежелательными даже в дискурсе РР.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. – М.: Едиториал УРСС, 2001. – 360 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: УРСС, 2002. – 448 с.
3. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка. – М.: Высшая школа, 2006. – 423 с.
4. Борковский В. И., Кузнецов П. С. Историческая грамматика русского языка. – М.: АН СССР, 1983. – 512 с.
5. Горбачёва Е. Н. Вводные высказывания в структуре текста: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – М.: Моск. пед. гос. ун-т, 2003. – 18 с.
6. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: МГУ, 1976. – 307 с.
7. Кваскова Л. В. Коммуникативный интродуктор в строе английского предложения // Функциональная семантика синтаксических конструкций. – М.: МГПИИЯ, 1989. – С. 79 – 89.
8. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука 20 века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 144 – 238.
9. Поляков С. М. Сложное диалогическое единство // Функциональные аспекты слова и предложения. – М.: МГУ, 1985. – С. 83 – 95.
10. Чуприкова Н. И. Мозг, психика, сознание (К обоснованию принципа материалистического монизма) // Мозг и сознание (Философские и теоретические аспекты проблемы). – М.: АН СССР, 1990. – С. 127 – 144.
11. Survey of English Usage. - <http://www.ucl.ac.uk/english-usage/projects/ice-gb/sampler/form.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Ткаченко – преподаватель кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета им. И.И. Мечникова.

Научные интересы: функциональная грамматика английского языка

СИЛЬНОМАРКОВАНЕ ПЕРЕХІДНЕ ДІЄСЛОВО TO TELL В РІЗНИХ ДИСКУРСИВНИХ ФОРМАЦІЯХ

Світлана ЧУЯН (Запоріжжя, Україна)

У статті розглянуто валентності дієслова to tell в авторському мовленні, мовленні персонажів і газетній хроніці, проаналізовано рисунки персональних сіток, що залежать від типу мовлення і дискурсу.

The valencies of the verb to tell are investigated in this paper. The drawings of personal nets depending on the discourse are analyzed.

Перехідність належить до найбільш дискусійних категорій англійського дієслова, що наділяють, з одного боку, граматичним, а з іншого, лексико-семантичним статусом. У дослідженнях, присвячених дієслівній перехідності, постійно виникають питання, пов'язані з предикативністю, семантичними ролями аргументів при перехідному дієслові, відносно приналежності однієї й тієї ж дієслівної лексеми до перехідного та неперехідного підкласу. Повернення до проблеми дієслівної перехідності стає особливо актуальним у світлі сучасних теорій антропоцентричності, референціальності та модальності, лінгвокогнітивної та прагматичної спрямованості мовознавчих досліджень, а також розуміння тексту як процесу творення «ймовірного світу, в якому усі мовні форми, що беруть в ньому участь, слугують побудові такого ймовірного світу» [1: 522].

У роботі використовується розроблене у дослідженні Л.О.Ноздріної поняття «текстової сітки», що є мовною реалізацією глибинної текстової категорії як категорії когнітивного рівня [2: 3].

Мета статті – розкрити потенціал валентностей сильномаркованого дієслова *to tell* в різних типах дискурсу для забезпечення персональної, референтної та модальної сіток тексту. Коли ми називаємо дієслово *to tell* сильномаркованим, ми маємо на увазі, що воно є сильноперехідним [3: 194].

Як показує наш матеріал, сильномарковане перехідне дієслово *to tell* відрізняється розвинутими валентностями, що дозволяють актуалізувати всі три сітки – персональну, референтну і модальну. Дієслово *to tell* актуалізує персональну сітку з двома референтами:

When I notice that he isn't wearing one, he tells me he hasn't done so for 12-18 months [Financial Times, September 8, 2001] (1-а, 3-я особа).

As if to prove the point, Karin Chaia, the hotel's banqueting manager, told me I could take my razor in the hammam and have a good clean shave without even using shaving foam [Financial Times, September 8, 2001] (3-я, 1-а особа).

В обох реченнях міститься декілька різних вказівок на особу – особовий займенник 1-ї особи, особовий займенник 3-ї особи, присвійний займенник, власне ім'я.

I get the feeling there's something you are not telling me [J. Lee Burke, 34] (1-а, 2-а особа).

I can tell you exactly which shower tile I was staring at in my parent's bathroom when it hit me like a belt of lightning; it's my life; the only expectations I had to live up to were my own [Financial Times, September 8, 2001] (1-а, 2-а особа).

У другому реченні хтось “І” розмовляє з репортером “you”. Єдність плану оповідача підтримується сімома особовими/присвійними займенниками.

She has told them only that she's from Upper Manhattan [Financial Times, September 8, 2001] (пізні особи, позначені різними займенниками).

Сильномарковане дієслово *to tell* включається у речення, де по-різному вказується на три особи чи групи осіб.

1-а, 2-а, 3-я особи: *As soon as they told me you were in here, I dropped everything to come and see how you were* [Wingfield, 90].

1-а, 3-я, 3-я особи: *I told them Crown was in KKK* [J. Lee Burke, 37].

3-я, 3-я, 3-я особи: *He told the Financial Times that his successor in the post of director-general, university professor Domenico Siniscalco, was “an excellent choice”* [Financial Times, September 8, 2001].

Дієслово *to tell* сигналізує про наявність аргументів персональної і референтної сіток через свої аргументи. Сильномаркованість перехідного дієслова *to tell* полягає у тому, що в його валентність обов'язково включаються елементи як персональної, так і референтної сіток.

До параметрів сітки належать: склад сітки, тобто мовні одиниці, що входять до її складу; рисунок сітки, тобто умовне, графічне зображення переходів від форми до форми усередині сітки; ритм переходів, тобто закономірність та частота переходу від форми до форми; обумовленість сітки, тобто зв'язок її характеристик з жанровими характеристиками або з особливостями функціонального стилю [2: 7]. Рисунок персональних сіток має деякі розходження у газетній хроніці, авторському мовленні та мовленні персонажів і залежить від типу мовлення і дискурсу.

Рисунок «пунктир» був виявлений у рідких випадках у художньому типі мови і дискурсу. При цьому він більш характерний для мовлення персонажів, ніж для авторського. «Пунктиром» підтримується єдність плану автора.

There's a slim chance that Roger Miller is telling the truth and that his car was stolen [Wingfield, 115] (мовлення персонажів).

У персональну і референтну сітку входить позначення людини на ім'я Роджер Міллер, який заявляє про викрадення своєї машини. Перехідне дієслово *to tell* керує однорідними членами - іменником “the truth” в усталеному виразі “To tell the truth” і коментабельним зворотом “That his car was stolen”. У результаті аргумент “Roger Miller” виконує роль одночасно агенса дії як джерело повідомлення та експериментера як жертва викрадення.

How incredible it now seems as I tell the story [C. Wilson, 36] (авторське мовлення).

Рисунок «пунктир» підтримує тут єдність плану оповідача, його точки зору на подію.

Рисунок «стріла» є вживаним у газетній хроніці, авторському мовленні та мовленні персонажів. У цій структурі агенс і пацієнс дії є обов'язковими аргументами при дієслові *to tell*.

I told him it would kill him in the end, but he wouldn't listen [Wingfield, 88] (мовлення персонажів) (агенс «I», пацієнс «him») представляють елементи персональних сіток із двома текстовими референтами).

It was Donald – not my father, not Oonagh, who told me about my mother [W. Boyd, 26] (агенс «Donald», пацієнс «me») (авторське мовлення).

Braxton's stylist told her she should flaunt her figure while she still has one [Financial Times, September 8, 2001] (агенс “stylist”, пацієнс “she”) (газетна хроніка).

Рисунок «маятник» пропонує чергування позначень двох текстових референтів.

As they crossed the car park, heads down against the slanting rain, he told Webster to remind him about doing the overtime figures the minute they got back to the office [Wingfield, 83] (авторське мовлення).

У цьому реченні два референти, позначені особовим займенником “he” і власним іменем “Webster”, належать до персональної і референтної сітки, де виступають разом “they”. У рисунку «маятник» відбувається розщеплення (they = he + Webster) і зворотне злиття текстових референтів.

Weber always tells Johnson that it should have been Weber, not Johnson, to win the gold medal in Sarajevo [USA Today, Apr. 6, 2001] (газетна хроніка).

У цьому реченні позначення двох текстових референтів, агента на ім'я Вебер і пацієнса на ім'я Джонсон, повторюються один за одним.

У рисунку «гойдалки» у реченнях з дієсловом *to tell* відбувається додавання інших текстових референтів до обов'язкових двох.

Later, Clete Parcel returned my call and told me Mingo Bloombera had been sprung from City Prison three days ago by attorneys who worked for Jerry Joe Plumb, also known as Short Boy Jerry, Jerry Acc, and Jerry the Glide [J. Lee Burke, 72] (авторське мовлення).

У даному прикладі агенсом дії є людина на прізвище Парсел, а пацієнсом – оповідач. У повідомленні Парсела згадуються інші референти – адвокати, що працюють на людину, яка чотири рази називається по-різному.

I never told Aaron what she had been doing [J. Lee Burke, 11];

You told me over the phone you definitely saw him [Wingfield, 37];

I have a hard time believing what you told Karyn [J. Lee Burke, 3 0] (мовлення персонажів).

Наведені приклади поєднує два текстових референта: комуніканта і когось третього, про якого йде мова.

US officials and China experts close to the administration privately told the Chinese that Powell's statement was as much of an apology as they would get [USA Today, Apr.5, 2001] (газетна хроніка).

Джерелом інформації, агенсом дії, є представники американської сторони, пацієнсом – представники китайської сторони, що коментують заяву третьої особи – Пауелла.

У газетній хроніці як агенсом, так і пацієнсом дії при дієслові *to tell* може бути друкований орган чи інформаційне агентство. Рисунок «гойдалки» у наступному прикладі утворюється відсиланням до трьох референтів – представник російської сторони, агентство «Reuters», предмет повідомлення – відносини між Вашингтоном і Китаєм:

In Russia, Deputy Foreign Minister Alexander Losyukov told Reuters that good relations between Washington and Beijing are vital to regional stability [USA Today, Apr.5, 2001].

Таким чином, рисунок «пунктир», характерний для моноперсональної сітки, вживається рідко з дієсловом *to tell*. Дієслово *to tell* актуалізує персональні і референтні сітки трьох видів – «стріла», «маятник», «гойдалка».

Головною відмінністю вживання перехідного дієслова *to tell* у публіцистичному типі мови від художнього типу мови є збірний характер як агенса, так і пацієнса дії:

US officials had told the city government that it would stop outside the port [USA Today, Apr.4, 2001].

У газетній хроніці пацієнс позначається особовим займенником “you”, під яким мається на увазі одержувач інформації, читач:

Some, of course, do-such as a DNA test for Huntington's chorea which will tell you with 100 per cent accuracy whether you are the one person or in 10,000 who will succumb to the disease [Financial Times, October 31, 2006];

You can do a lot with museums: they can be very stimulating, because they tell us about our past and enrich our present [Financial Times, October 31, 2006].

Авторське мовлення і газетна хроніка зближуються тим, що в них дієслово *to tell* уводить пряму мову або є ремаркою до неї:

I wasn't going to give power to Karyn La Rose, I told myself [J. Lee Burke, 53] (авторське мовлення);

After seeing Powell, Chinese Ambassador Yand Jiechi told the PBS Newshour program: "We would like to see a speedy settlement of this time, but the ball is not in our court" [USA Today, Apr.5, 2001].

Варто підкреслити, що правосторонній аргумент при дієслові *to tell* виконує у реченні з перехідним дієсловом різні семантичні ролі:

1. Пацієнс – істота як об'єкт дії;
2. Експерієнцер – істота як суб'єкт / об'єкт психологічного стану чи дії;
3. Елементив (зовнішній каузатор) – активний ініціатор дії – неістота, у тому числі природного, стихійного характеру, може замінити агенса при пацієнсі дії;
4. Бенефактив – істота, на користь якої відбувається дія, або навпаки, що несе збитки, втрати чи страждає;
5. Перцептив – одухотворена істота як суб'єкт функціонального впливу чи стану;

Мінімізація валентності дієслова *to tell* спостерігається у мовленні персонажів і використовується у незакінчених реченнях:

I told you [Wingfield, 50].

Проте цього досить для вказівки на двох референтів.

But when you tell me – [J. Lee Burke, 56];

When you see Burford, tell him – [J. Lee Burke, 19].

Дієслово *to tell* завжди актуалізує особу, що відноситься до персональної і референтної сітки. Він також імплікує другий референт, якщо його позначення у реченні з *to tell* відсутнє.

Who told you this? [J. Lee Burke, 4].

I tell you something, we don't get guys like Arana here [J. Lee Burke, 103].

Таким чином, дієслово *to tell* сигналізує про перетинання персональної, референтної і модальної сіток тексту. В якості сильномаркованого перехідного дієслова *to tell* містить інформацію про двох референтів, учасників комунікативного акту, та інших референтів, що є предметом мовлення. Перехідне дієслово *to tell* виявляє тенденції до включення в заперечні, питальні речення, умовні підрядні речення. Весь спектр семантичних ролей при перехідному дієслові (бенефактив, перцептив, експерієнцер, елементив) використовується для повноти експлікації сіток. Дієслово *to tell* є актуалізатором антропоцентричності, референтності і модальності тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / РАН. Институт языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

2. Ноздріна Л.А. Взаимодействие грамматических категорий в художественном тексте (на материале немецкого языка): Автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.04. - М., 1997. - 47 с.
3. Чуян С.А. Мера переходности английского глагола (сопоставление трех подъязыков) // Вісник ЗДУ. Сер. Філологія. - Запоріжжя, 2004. - №4. - С. 189-195.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Чуян – викладач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Запорізького національного університету.
Наукові інтереси: категорія перехідності англійського дієслова та її реалізація в дискурсі.

**ЕПІСТЕМІКА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ
 (У ПОРІВНЯННІ ІЗ НАУКОВИМ ТА РЕЛІГІЙНИМ)**

Тетяна ФІТЬО (Львів, Україна)

Стаття розглядає епістемічні цінності та когнітивні категорії політичного, наукового та релігійного дискурсу в умовах постмодернізму, взаємозв'язок та взаємовплив цих типів дискурсу.

The article considers and analyses epistemic and cognitive categories of political, scientific and religious discourses in the epoch of postmodernism, interrelation and mutual influence of these discourses.

Категорія знання є одним із найважливіших предметів сучасної когнітивної лінгвістики, що розглядає зв'язки між мисленням, мовленням людини та мовою. У рамках когнітивної та дискурсивної лінгвістики знання можна розглядати із двох позицій – по-перше як інформацію, а по-друге як складову пропозиційної установки (поряд із вірою, переконанням та ін.).

При цьому, на нашу думку, глибокі інтерпретативні можливості відкриваються не стільки перед вивченням предикатів знання (віри, переконання) у складі певних модальних компонентів висловлювання, скільки екстраполяція дослідницьких підходів логічного аналізу мови у сферу аналізу дискурсу: адже говорити про дійсну орієнтацію лінгвістичного дослідження на людину можна лише в тому випадку, якщо воно здатне виявляти та описувати або ситему її особистісних епістемічних цінностей, або ситему вимог, які ставляться до епістемічних параметрів її мовленнєвої поведінки в певних соціокультурних сферах; звернення до опису такої системи вимагає виходу на рівень дискурсу. Відтак, актуальність даної роботи полягає у необхідності проводити дискурсивний аналіз різних типів текстів, в тому числі – політичних із точки зору антропологічного підходу. Новизна дослідження полягає у застосуванні когнітивних категорій (знання, віра і т. ін.) при аналізі мовного матеріалу.

Метою роботи є проаналізувати епістеміку політичного дискурсу, тобто виявити відносний статус основних епістемологічних та когнітивних категорій у політичному дискурсі у порівнянні із науковим та релігійним. Таке порівняння зумовлене тим, що політичний дискурс є сутністю двоякою, з одного боку претендуючи на точність, достовірність, логічність та визначеність, з іншого апелює до емоцій, застосовує різноманітні механізми маніпулювання інформацією та продукування дискурсу, що, до певної міри, є невизначеним, адже має своєю основною метою переконання реципієнтів у певній точці зору. Таким чином, за певними своїми характеристиками політичний дискурс є дотичним до наукового, за іншими – до релігійного.

Ми вживаємо в даній статті поняття політичного дискурсу вслід за В.Вовк в широкому розумінні «фундаментальної умови вербального і, тому, практичного структурування реальності (у тому числі політичної) через комунікативну взаємодію людей, взагалі - реальності, в якій люди стверджують волю до влади, свої владні інтенції.» [2: 53] Політичний дискурс розуміємо як інструмент, за допомогою якого здійснюється вплив на способи та структуру мислення громадськості. Пізнання, що здійснюється за допомогою мови, сприяє створенню картини світу, яка є цілісною інтерпретацією дійсності. Іншими словами, це процес побудови особливої концептуально-інформаційної моделі дійсності в масовій свідомості, яка в першу чергу є адресатом політичної комунікації.

Аналіз різних типів дискурсу показує, що змістова специфіка і ступінь значимості різних епістемічних сутностей (знання, віра, факт) і процедур (верифікація, істиннісна оцінка) виявляють сильну залежність від дискурсивної системи координат. Будь-який тип дискурсу базується на специфічній ієрархічній системі когніцій, кожна з яких отримує в певній дискурсивній практиці своєрідне семантичне наповнення. Так, науковий дискурс конституюється як дискурс знання (причому воно реалізується не лише як власне фактуальне знання, але й як обґрунтоване та верифіковане переконання). Релігійний дискурс є дискурсом віри, що домінує над раціональним знанням, а навпаки оперує знанням-одкровенням. Політичний дискурс в найбільш репрезентативних формах є діалогом нерівноправних в епістемічному відношенні точок зору (будується як явне чи приховане діалогічне протиставлення своєї правильної та чужої неправильної думки). Політичний дискурс є дискурсом аргументації, і як правило тут не йдеться про істинність інформації, а про акт переконання.

При цьому в кожній дискурсивній сфері згадані епістемічні сутності відрізняються в плані аксіологічної цінності та суб'єктивної визначеності. Так, у сфері релігійної дискурсивної практики віра як глобальна

світоглядна категорія є найвищою та універсальною цінністю. В той же час у сфері наукової дискусії, індиферентної до віри та вірування, виявляється частково віра у свій гносеологічний аспект, причому цей семантичний різновид віри редукується до неповноцінного переконання, до того ж локалізованого в концептуальній сфері іншого. У політичному дискурсі система цінностей визначається значно більшою мірою ніж у інших дискурсах поставленою метою. Тут можна говорити про віру у системі цінностей мовця та реципієнта окремо. У першому випадку сильним є прагматичний аспект (прагнення створити чи видозмінити певні поняття, переконання у концептуальній сфері іншого). У другому випадку віра є апріорною цінністю, що є базою для асоціативних та інших надбудов, наприклад по асоціативному ряду *X є лідером націоналістичної партії – націоналісти є патріотами – патріотичний лідер буде працювати на благо країни – треба голосувати за X*. Спонукаючи реципієнта будувати такі асоціативні та інші ряди мовці-політики апелюють до віри, емоцій реципієнта, застосовуючи механізми субституції знання на переконання у знанні, змішуючи *Я знаю* та *я переконаний*, надаючи їм однакового статусу.

Завдання політика – створити у адресатів чи модифікувати вже існуючу ментальну репрезентацію певних феноменів, процесів, і т. д. Суть політичної боротьби полягає також в боротьбі за присвоєння мовних символів, за право визначати (і контролювати) їхній зміст. Кінцевою метою політика є не стільки уточнення понятійного змісту ключових термінів, скільки провокування бажаної реакції адресата. Фактично, тут йдеться про маніпулювання масовою свідомістю за допомогою приховування чи зміни певної інформації, чи повідомлення неістинної інформації.

Наявність фіксованого набору епістемічних параметрів різних типів дискурсу не означає, що вони залишаються незмінними: епістеміка будь-якої дискурсивної сфери може піддаватися змінам з різних причин. Такими причинами можуть бути як інтрадискурсивні та інтердискурсивні, так і екстрадискурсивні фактори. Наприклад, в науковому дискурсі різко інтенсифікується путативний компонент (що представляє епістемічну зону думки, переконання), але при цьому не може зовсім елімінуватися базовий для наукового дискурсу фактивний компонент (що відноситься до області знання), бо жодна точка зору в науковій дискусії не буде розглядатися, якщо вона не обґрунтована відповідною фактуальною інформацією. У політичному дискурсі основним є прагматичний компонент (спрямованість дискурсу на досягненні основної його мети – переконання реципієнта у правильності своєї точки зору), але він має статус прихованого, і натомість на перший план висуваються інші компоненти (наприклад інформативний).

Прикладом міждискурсивних факторів можуть бути зміни, спричинені взаємодією дискурсивних сфер. Така взаємодія може спричинити наслоювання та взаємопроникнення епістемічних характеристик, зміну ієрархії знання, віри і т. д. В таких випадках суб'єкт привносить в чужу дискурсивну сферу правила своєї дискурсивної практики, або модифікує власні епістемічні принципи. Так, Вежбіцка А. аналізуючи в своїй роботі євангельські притчі і проблему їх авторства, експліцитно відмовляється від раціональної аргументації та віддає перевагу «базовій інтуїції» - ментальному ходу малоймовірному для наукового дискурсу [1: 767]. Екстрадискурсивні фактори, що можуть вплинути на зміни у епістемічній ієрархії дискурсу – це домінуюча наукова або ширша – загальнокультурна парадигма, тип політичного устрою суспільства.

Встановлення епістемічних стандартів періоду постмодернізму у науковому дискурсі призвело до признання відносності отриманого знання і його суттєвої залежності від засобів пізнання, ракурсу аналізу, вибраного виду опису і т. д., що спричинило ослаблення фактивного та посилення путативного компонентів. Власне ця тенденція дуже характерна для постмодернізму з його інтенцією до виявлення відносності, суб'єктивності та нестійкості будь-якого знання. В зв'язку з цим аналіз політичного дискурсу, що до певної міри базується на категорії знання у цій ситуації епістемічної нечіткості та невизначеності видається особливо цікавим.

Одразу слід відзначити закономірність того факту, що власне політичний дискурс виявляється найцікавішим об'єктом для інтерпретацій, а особливо із врахуванням зміни статусу знання в епоху постмодерну. 70-ті – 90-ті роки ХХ століття характеризуються інтенсивним розвитком ряду концепцій, орієнтованих на демістифікацію знання, тобто позбавлення дискурсу статусу об'єктивного та істинного: теорія поетичного мислення Ж.Дерріди з акцентуацією ідеї про метафоричний та ірраціональний характер мовно-мисленнєвої діяльності людини; теорія художньо-нарративних принципів функціонування наукового дискурсу Ж.-Ф.Ліотара; концепція залежності епістемі від культурно-мовних норм епохи М.Фуко та ін.

В проблемному полі цих та інших концепцій радикально переглядаються всі складові дискурсу і політичного в тому числі. Якщо традиційно розгортання дискурсу сприймалось як процес, в якому «вихідне положення (точка зору, враження) очищується від суб'єктивних уявлень, відчужується від суб'єкта і робиться ... об'єктивним знанням» [6: 149], якщо необхідність поставити у висловлюванні проблемне питання і дати на нього аргументовану відповідь мала статус аксіоматичної презумпції, то постмодерн фіксує абсолютну відносність та міфологічність цих уявлень. На тезу про те, що метою науки є отримання знання, постмодернізм реагує своєю тезою: «Постмодерністська наука... змінює смисл слова знання... Вона виробляє не відоме, а невідоме» [4: 143]. На постулат про необхідність доведення та аргументації наукових результатів постмодернізм відповідає тим, що на запитання «чого вартий твій аргумент?» формулює метазапитання «чого варте твоє «чого варта?»» [4: 131-132]. На вимогу поставити запитання та відповісти на

нього представники постмодернізму відповідають, що смисл створення тексту полягає не в тому, щоб відповісти на певне питання, а в тому, «щоб адаптувати, коадаптувати елементи, що знаходяться в процесі визначення, і зробити це зі «смаком», який і є вмінням розглядати проблему» [3: 171]. Ці погляди певною мірою спричинили зміни характеристик політичних текстів.

Однією із найяскравіших особливостей сучасних політичних текстів є широке використання метафор, порівнянь та інших стилістичних засобів. Ще однією особливістю є активне утворення термінологічних метафор. Всі ці теоретичні поняття мають подвійну природу: з одного боку їх творці піддали їх строгій термінологізації; з іншого боку, загальні установки постмодерну на ігрове використання слова і його образне сприйняття, на актуалізацію конотативних і контекстуально зумовлених компонентів семантики слова призводять до розмитості смислу подібних термінів, і в результаті їх метафоричне минуле не стирається, а постійно актуалізується.

Ще однією особливістю політичного дискурсу є часте вживання абстрактних понять, що є з одного боку науковими термінами, з іншого – мають багате смислове наповнення для різноманітних слухачів. Прикладом може слугувати часте вживання лексем “freedom”, “security”, “safety”, “liberty”, “democracy”. Промовець апелює до найважливіших цінностей громадянина демократичного суспільства і людини взагалі – свободи, безпеки, тобто поєднує раціональні та емоційні аргументи. Важливість цих цінностей для кожної людини, а також надзвичайно широке значення названих лексем (свобода слова, віросповідання, вибору, і т.д., безпека людини, сім’ї, дітей, майна і т.д.) робить смислове навантаження висловлювання настільки сильним, що гарантує його вплив на широку та різноманітну аудиторію слухачів.

Схожим механізмом є вживання лексичних одиниць, що співвідносяться з надто широким кругом референтів. Так, наприклад, у промові до сімей військових, які воюють в Іраку, Дж.Буш оперує лексемами “America”, “Americans”, “our citizens”, “our nation”, “our country”, “your country”. Вживання збірних іменників (collective nouns) служить меті гіперболізації референта, і, відповідно, створює додаткові соціальні смисли.

Важливе значення має і контекстуальне оточення постмодерністської термінології. Якщо для традиційного політичного дискурсу прийнятним вважалося використання окремих метафор, інкорпорованих в політичний текст, то в сучасних політичних текстах широко практикується «занурення» термінів в образні структури, де терміни визначаються, пояснюються та характеризуються через метафори, а також створюють нові метафори. Практикується також утворення метафор на основі метафор з інших текстів, збагачуючи текстувальні смисли за рахунок інтертекстуальних. Прикладом таких метафор можуть бути конструкції побудовані на основі протиставлення терористів та американців як борців з тероризмом. Тут маємо багато стійких метафор, епітетів, порівнянь: *the wave of explosions, the threat to our freedom (про терористів), black threat, the evil force* і т.д.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Вежбицкая, А. Значение Иисусовых притч: семантический подход к Евангелиям. // Семантические универсалии и описание языков. Москва, 1999.
2. Вовк В. Дискурс політики у масовій комунікації// Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. – Київ, «Політична думка», 1995
3. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? Москва., Санкт-Петербург, 1998.
4. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Москва, 1998.
5. Постовалова В. И. Наука о языке в свете идеала цельного знания // Язык и наука конца 20 века. Москва, 1995.
6. Рябцева Н. Истинность в субъективно-модальном контексте // Логический анализ языка. Истина и истинность в культуре и языке. Москва, 1995.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Фітьо – викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: дискурсознавство, лінгвістика тексту.

ЕМОТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ТАКТИКИ ОБРАЗИ (на матеріалі американської драматургії ХХ століття)

Ірина ШАХНОВСЬКА (Київ, Україна)

У статті розглянуто роль емотивних висловлень у реалізації однієї з тактик конфліктної поведінки персонажів сучасних американських п'єс – тактики образи. Встановлено основні прагматичні, лексичні та синтаксичні індикатори цієї тактики.

The article reveals the importance of emotive utterances for the realization of the discourse tactic of insult. The lexical, syntactical and pragmatic indicators of the tactic have been singled out.

Когнітивний та комунікативно-прагматичний підходи до вивчення емотивних висловлень передбачають встановлення їхньої ролі в реалізації основних стратегічних ліній поведінки комунікантів. Матеріалом дослідження слугували тексти американської драми ХХ століття. Хоча діалогічний текст п'єс є стилізованим, він будується з опорою на стратегії комунікативної поведінки, які реалізуються в реальній комунікативній взаємодії представників певної спільноти [1: 43]. Тільки за такої умови адресат драматичного твору здатний адекватно сприйняти інформацію, що передає драматург – дійсний автор реплік-висловлень, які він вкладає у уста персонажів.

Основними стратегічними лініями поведінки персонажів вважаємо конфліктну, яка характеризується настановою на конфронтацію, та кооперативну, відмітною ознакою якої є орієнтація на співпрацю та гармонізацію відносин. Засобами реалізації кожної із зазначених стратегій є одиниці нижчого рівня – комунікативні тактики, які описують конкретні мовленнєві дії персонажів на певному етапі спілкування. Оскільки в основу драми, як і будь-якого художнього твору, покладено конфлікт [4], тактики втілення конфліктної стратегії персонажів значно переважають над тактиками реалізації кооперативної стратегії. Проблемам вивчення тактик стратегій, які вносять дискомфорт в ситуацію спілкування, присвячений ряд робіт вітчизняних та зарубіжних мовознавців [2; 3; 6-8]. Метою статті є вивчення тактики образи, найжорсткішої з тактик конфліктної поведінки, в аспекті її актуалізації емотивними висловленнями.

Тактика образи відбиває стан сильного емоційного напруження комунікантів та використовується здебільшого на кульмінаційній стадії конфлікту, відтак, емотивні висловлення є основним засобом її реалізації. В якості комунікативної задачі адресант вбачає приниження та висміювання об'єкта образи [3: 164-165]. В емоційних висловленнях образливої спрямованості облігаторними конститuentами семантики є вираження мовцем свого негативного емоційного стану з одночасною загальною негативною оцінкою об'єкта образи, або дерогативною характеристикою інтелектуальних, фізичних, моральних якостей останнього. Слід відмітити суб'єктивність характеру такої оцінки. Висловлення з семантикою образи є емоційною констатацією власних суджень продуцента мовлення та не містять доказів. Крім того, образу відносять до антисоціальних дій: продуцент висловлення-образи, зашкоджуючи іміджу опонента, сам втрачає своє позитивне обличчя. Так, під час сварки сина та матері:

Philip: Shut up, you horror.

Mother Lovejoy: My ears, do I hear them? (Mc Cullers, 1981:118)

Персонаж-мати засуджує сина за його лінощі, чим викликає на свою адресу інвективу. Мати навіть не може повірити в те, що вона почула (*My ears, do I hear them?*). Адресуючи інвективне висловлення матері, мовець тим самим створює свій негативний автопортрет. Прагматичним маркером тактики образи у наведеному прикладі є емотивно-репрезентативний МА. На вербальному рівні тактика втілюється за допомогою емотивної граматичної конструкції: займенник *you* (що вживається у апелятивній функції) + іменник інвективного характеру (у даному випадку декілька іменників). Присудок у таких конструкціях відсутній. Емотивні висловлення зазначеної синтаксичної організації є найбільш поширеним засобом реалізації тактики образи. Типовим лексичним наповненням такої емотивної структури у текстах сучасної американської драми є іменники пейоративної оцінки *fool, louse, bastard, bitch*. З метою посилення ефекту оцінки разом з іменниками інвективного характеру можуть вживатися прикметники:

Willy: Are you spiting me?

Biff: Don't take it that way! Goddammit!

Willy (strikes Biff and falters away from the table): You rotten little louse! Are you spiting me? (Miller, 2000:460)

У фрагменті, що аналізується, відображена ситуація сварки між батьком та сином. Батько розлючений тим, що сина не прийняли на роботу. Він вважає, що син навмисно не захотів працевлаштуватися, аби докучити батькові. Останній, виведений із стану емоційної рівноваги, дає вихід своїм емоціям, вдаючись до тактики образи. Прагматичним маркером тактики образи є емотивно-репрезентативний МА. Маркером емотивної іллокутивної сили цього МА є емотивна синтаксична конструкція, яка взаємодіє з емотивно-оцінним прикметником *rotten* та іменником *louse*.

Індикаторами тактики образи можуть бути висловлення емотивно нейтральної синтаксичної організації, у складі яких є емотивна лексика, або така, що набуває емотивності у контексті:

Father De Leo: You are not a respectable woman.

Serafina: No, I'm not a respectable; I'm a woman.

Father De Leo: No, you are not a woman, you are an animal!

Serafina: Animal. Tell them all, shout it all to them, up and down the whole block! The widow Delle Rose is not respectable, she is not even a woman, she is an animal! /.../ (Williams, 1976:66)

Вдова атакує священника, допитуючи його, у чому зізнавався її покійний чоловік під час сповіді. Літній священник благає жінку зупинитися. Коли та не підкоряється, він використовує тактику образи, завдаючи співрозмовникові своєрідного емоційного удару. Прагматичним показником тактики образи є емотивно-репрезентативний МА. На вербальному рівні зазначена тактика виражається шляхом метафоричного використання іменника *animal*. Порівняння з твариною на основі асоціативної схожості у поведінці глибоко вражає персонажа, про що свідчить репліка-реакція. Якщо у вищенаведених прикладах пейоративна оцінка адресата має загальний характер, то у цьому висловленні вона спрямована на статеву приналежність персонажа. Тактика образи може бути спрямована також на інтелектуальні якості мовця, його національну, расову, приналежність, соціальний статус тощо. Проілюструємо це на прикладах.

З метою применшення інтелектуальних здібностей адресата у текстах американської драми персонажі вживають таку емоційно-оцінну лексику: *fool, vegetable, idiot, imbecile, slow-witted, ignoramus, nuts*. Наприклад, під час суперечки братів один із них називає іншого невігласом:

Charley: I'm offering you a job.

Willy: I don't want your goddamn job!

Charley: When the hell are you going to grow up?

Willy (furiously): You big ignoramus. If you say that to me again, I'll rap you one. I don't care how big you are! (He's ready to fight) (Miller, 2000:452)

Тактика образи є у даному випадку реактивною – використовується у відповідь на тактику домінування, приписування собі авторитету, яку застосовує співрозмовник. Емотивно-оцінному іменнику *ignoramus* додає ще більш зневажливого ефекту прикметник *big*, який вказує на вік, підкреслюючи тим самим інтелектуальну нерозвинутість персонажа.

Образа може бути спрямована на соціальний стан, професію, статус у суспільстві. Наприклад:

Josie: Where's your manners, you spindle-shanked jockey? Were you brought up in a stable?

Harder: My name is Harder (O'Neill, 1988, p. 885).

Під час знайомства дівчини з юнаком вона виражає зневажливе ставлення до роду занять останнього, натякає на брак виховання. Адресат вірно ідентифікував комунікативну інтенцію мовця: мовець роздратований тим, що з ним не привіталися. Проте, тактика образи не спровокувала конфлікт: адресат не реагує на провокацію та не змінює свою лінію поведінки на конфліктну.

Ефективність застосування тактики образи посилюється у разі присутності під час конфлікту третіх осіб. Так, у сцені знайомства головного персонажа п'єси Т.Вільямса "The Rose Tattoo", Серафіни, з другом дочки Джеком:

Rosa: Mama, I just introduced him; his name is Jack Hunter.

Serafina: Hunt-er?

Jack: Yes, ma'am, Hunter.

Serafina: What are you hunting, Jack?

Rosa: Mama!

Serafina: What all of them are hunting? To have a good time, and the devil cares who pays for it? I'm sick of men, I'm sick of men. – Rosa, get out while I talk to this boy!

Rosa: I didn't bring Jack here to be insulted! (Williams, 1976:54)

Цікаво, що перлокутивний ефект образи в даному випадку з одного боку посилюється за рахунок присутності третіх осіб, а з другого боку пом'якшується за рахунок того, що образа виражена експліцитно, через прийом узагальнення. Адже персонаж-мати не ображає Джека прямо. Вона змальовує загальний негативний портрет чоловіків у цілому, який автоматично переноситься на Джека. Умовивід є очевидним: усі чоловіки нероби, всі їхні думки спрямовані на пошуки розваг, отже Джек не є виключенням. Вона навмисно принижує Джека в очах доньки, інформуючи її про його негативні якості. Таким чином, тактика образи має подвійну адресованість: з одного боку мовець адресує її непосредньому об'єкту, з іншого – присутній особі, аби скоректувати необхідним їй чином її уявлення про адресата. На вербальному рівні конфліктна стратегія виражена риторичними питаннями та повтором висловлення *I'm sick of men*, яке реалізує тактику образи. Перлокутивний ефект висловлення – реакція дочки *I didn't bring Jack here to be insulted!* – вказує на успіх застосованої тактики.

Слід зауважити, що окрім випадків, коли образа спрямована на адресата, який є безпосереднім учасником спілкування, вона може стосуватися особи, або осіб, відсутніх під час комунікативного акту. В

такому разі індикаторами тактики образи є здебільшого інвективна лексика. Так, під час розмови дядька Уїллі з племінником Бернардом:

Bernard: Oh, the hell with the advice, Willy. I couldn't advise you. When he was supposed to graduate, and the math teacher flunked him –

Willy: Oh, that son- of- a- bitch ruined his life (Miller, 2000:450).

Уїллі охоплює обурення, коли мова заходить про викладача математики, який навчав його сина в університеті. Саме через цього викладача сина було відраховано, що, на думку Уїллі, спричинило подальші проблеми в його житті. Персонаж спрямовує свою вербальну агресію на викладача, який присутній у ситуації лише “потенційно”. Тож комунікативною задачею цього емотивного висловлення є виплеск негативних емоцій персонажа.

Ще одним маркером тактики образи, спрямованої на відсутню особу, або осіб є номінативні речення зі структурою That/Those + (Adj)+N! Для цієї моделі характерне оформлення іменником яскраво вираженої негативно-оцінної конотації, або іменником та негативно-оцінним прикметником. Щодо вживання вказівного займенника that/those, зауважимо, що дейктики функціонують в афективному синтаксисі інакше, ніж у нейтральному. Вони переосмислюються, отримують емотивно-оцінне значення, виникає особливий різновид дейксису – дейксис оцінки [5: 95]. Хоча використання цих займенників імплікує те, що йдеться про референт, відомий обом комунікантам, проте займенник втрачає власне функцію дейктичної вказівки, реалізуючи функцію “вторинної” вказівки, пов’язаної з необхідністю “прив’язування” кваліфікативної ознаки до референта. Наприклад:

Willy: Charley, I'm strapped. I'm strapped. I don't know what to do. I was just fired.

Charley: Howard fired you?

Willy: That snotnose! Imagine that? (Miller, 2000:452).

У п'єсі А.Міллера “Death of a Salesman” головний персонаж, Уїллі, жаліється братові, що переживає сильний стрес через втрату роботи. Не дивно, що він сповнений ненависті до роботодавця, який майже після сорока років відданої праці, залишив його без засобів до існування. В даному прикладі в якості номінативного компонента конструкції that + N! використовується вульгарний сленговий американізм *snotnose* на позначення мерзенної, огидної людини.

Таким чином, аналіз функціонування емотивних висловлень у дискурсі американської драми ХХ століття дозволив виявити основні мовні та прагматичні індикатори конфліктної тактики образи. Перспективним видається подальше вивчення дискурсивних особливостей емотивних висловлень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисенко Н.Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця ХХ століття: Дис...канд. філол. наук: 10.02.04 – Житомир, 2003. – 231 с.
2. Гулакова И.И. Коммуникативные стратегии и тактики речевого поведения в конфликтной ситуации общения: Дисс...канд. филол. наук: 10.02.01; 10.02.19 – Орел, 2004. – 223 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: КомКнига, 2006. – 288 с.
4. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Навчальний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
5. Паничева П.Н. Структурно-семантические и прагматические характеристики восклицательных предложений в английской диалогической речи (в свете антропоцентрической парадигмы): Дисс...канд. филол. наук: 10.02.04 – Ставрополь, 2004. – 214 с.
6. Третьякова В.С. Конфликт как феномен языка и речи. – Екатеринбург: Слово, 2003. – 145 с.
7. Фадеева О.В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.04 – Київ, 2000. – 18 с.
8. Leets L., Giles H. Words as weapons – when do they wound? // Human Communication research, v. 24, № 2, 1997. – P. 117-128.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Шахновська – викладач кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету, м. Київ.
Наукові інтереси: прагматика англійської мови.

ЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КЛАСИФІКАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ

Лілія ШЕВЧУК (Київ, Україна)

У статті розглянуто імпліцитність як інтерпарадигмальну категорію; досліджено класифікацію прихованого в логічному аспекті.

The article deals with implicitness as an interparadigmatic category and investigates logical aspect in classification of hidden information.

У сучасній лінгвістичній науці імпліцитність розуміють як інтерпарадигмальну категорію, дослідження якої вимагає залучення різногалузевих знань, що й зумовлює багатоаспектний підхід до її аналізу. Це й пояснює відсутність єдності поглядів учених не тільки на типи прихованості, а й на трактування самого поняття «імпліцитність». Нез'ясованим залишається й визначення функцій імпліцитного в змістовій структурі мовлення.

Не претендуючи на вичерпність дослідження, спробуємо розглянути механізми виявлення імпліцитності, її джерела, типи, їх співвідношення, закономірності кодування імпліцитного мовцем та декодування слухачем.

Серед дослідників одностайною є думка щодо зв'язку поділу інформації на імпліцитну та експліцитну з асиметричним дуалізмом мовного знака, тобто з наявністю у мовної одиниці плану змісту й плану вираження. Відповідно, імпліцитною є інформація, у якій зміст виявляється ширшим свого вираження в мовних одиницях.

Автори колективної монографії «Имплицитность в языке и речи» під імпліцитною розглядають інформацію, «...яка не становить безпосереднього значення компонентів тексту (слів, графем тощо), зафіксованих у словнику, однак, що сприймається слухачем тексту» [8: 9]. Діяльність слухача охоплює не тільки декодування знаків, але й численні висновки, що формуються на основі тексту, контексту, фонових знань [4: 221]. Можна сказати, що проведена Г. Грайсом межа між тим, що «говориться», і тим, що «мається на увазі», визначає характер сучасної прагматики мови. Прояв людського «Я» в комунікації спричиняє суб'єктивізм у процесі сприйняття імпліцитного змісту. Адже, залежно від знань адресанта й адресата та комунікативної ситуації, може змінюватися і значення декодованого імпліцитного змісту. Л. Виготський, у зв'язку з цим, зазначає, що «жива фраза, висловлена живою людиною, завжди має свій підтекст, думку, що за нею ховається» [3: 378] («Підтекст» тут слід розуміти як синонім до «імпліцитність»). Продовжуючи цю тезу, можна припустити, що кожне висловлювання - потенційно імпліцитне. Для підтвердження вище сказаного звернемося до логічного аспекту розгляду категорії імпліцитності.

В. Багдасарян у дослідженні «Проблема імпліцитного (логіко-методологічний аналіз)» імпліцитним називає те, «що не має словесного вираження, але домислюється з опорою на експліцитне» [1: 42]. Отже, акцентуючи на смисловій прихованості висловлювань, він переносить розгляд проблеми неявного на площину мови й мислення, кваліфікуючи імпліцитність як особливий спосіб вираження думки, що базується на контексті, експліцитному вираженні, домислюванні. Форми й закони мислення – це предмет логіки, тому значною мірою лінгвістичний розгляд імпліцитної семантики лінгвальних величин перетинається з розв'язанням логічних проблем. Російська дослідниця Н. Паніна зауважує, що «будь-яке імпліцитне висловлювання є «зняте» міркування. За називанням факту тут завжди приховується логічний ланцюжок умовиводів» [12: 58].

Перевага логічного підходу до виділення типів імпліцитності простежується й у працях М. Макарова, який, розвиваючи концепцію Г. Грайса, у першу чергу, виділяє **інференції** як «широкий клас когнітивних операцій, у ході яких і слухачам, і нам, інтерпретаторам дискурсу, позбавленим безпосереднього доступу до процесів зародження мовлення в голові чи «душі» мовця, доводиться «додумувати» за нього» [9: 124]. Розрізняють два класи інференцій, внаслідок яких можна отримати вивідні знання: формально-логічні та ймовірно-індуктивні. Характерною ознакою їх розмежування є можливість/неможливість усунення вивідних знань під дією контексту.

Ймовірно-індуктивні інференції, на відміну від формально-логічних, можна легко усунути, додавши нове висловлювання, тобто розширивши контекст. М. Макаров підґрунтям для таких прагматичних інференцій визначає «різноманітні аспекти зовнішнього та внутрішнього контексту, знання соціокультурного характеру, когнітивні структури всіх рівнів, що відображають діяльнісний досвід в аналогічних ситуаціях, елементи перцепції, норми, правила і принципи мовленнєвого спілкування та взаємодії в групах того чи іншого типу» [9: 126].

Наприклад:

І. Максим *ішов у школу*.

Логічні наслідки: Максим *ішов кудись*. *Хтось ішов у школу*. *Хтось ішов кудись*. Такі схоластичні висновки мало корисні для розвитку дискурсу, для розуміння його змістової сторони.

Ймовірна інтенція – Максим – *школяр*.

Але варто нам почути продовження: *На минулому тижні він не впорався з класом*, як ми відразу відмовляємося від першочергової інтенції й замінюємо її іншим висновком: *Джон – шкільний учитель*.

У таких когнітивних операціях М. Макаров вбачає основний закон розвитку дискурсу: «постійне порівняння висновків, інтерпретацій, асоціацій, правдоподібних здогадів із новою інформацією, що надходить з самого дискурсу, зовнішньої ситуації спілкування, їх адаптація, модифікація та за необхідності – усунення чи заміна» [9: 127]. Отже, ймовірну інференцію можна розуміти як неформальну раціональну стратегію вирішення проблеми, що не підпорядковується правилам формальної логіки.

До формальних інференцій відносять конвенційну імплікатуру, логічні наслідки та семантичну пресупозицію.

Появі в лінгвістиці поняття «**імплікатура**» як прагматичного феномену ми завдячуємо Г. Грайсу, який використовував цей термін для опису небуквальних аспектів значення і змісту, що не визначались безпосередньо конвенційною структурою мовленнєвих висловлювань.

Залежно від джерел імпліцитної інформації, визначають два види імплікатури: конвенційні та комунікативні (О. Падучева, Ю. Пирогова, М. Макаров).

Джерелами конвенційної імплікатури є компоненти, які не входять до складу конвенційної семантики слів і конструкцій, наприклад, *У цій сукні ви це красивіша*. Конвенційна імплікатура - *Ви красиві взагалі*).

Комунікативні ж імплікатури виводяться відповідно з так званими постулатами мовленнєвого спілкування та принципами ввічливості. Ю. Пирогова визначає такі джерела комунікативних імплікатур: асоціативна семантика слів і конструкцій, метафора, аналогія, елідовані порівняння, конструкції з запереченням, ієрархія виділених тем тексту, жанрові особливості та ін. [13: 215].

М. Макаров виділяє ряд ознак комунікативних імплікатур, що відрізняють їх від інших типів імпліцитної інформації в дискурсі:

- 1) вони виводяться з буквального значення висловлювання та Принципу Кооперації;
- 2) можуть усуватися під дією контексту наступного висловлювання, на відміну від семантичних пресупозицій;
- 3) вони характеризуються високою мірою невіддільності від змісту висловлювання: у випадку заміни висловлювання іншим, схожим за змістом, але відмінним за формою, імплікатура залишається, що підкреслює її приналежність до прагматичної сторони спілкування;
- 4) імплікатура неконвенційна, тобто не є частиною конвенційних значень мовних форм.

Ще одним різновидом, важливим для розуміння процесів передачі непрямой інформації, є **пресупозиція**. О. Селіванова, описуючи історію функціонування цього терміна, зазначає, що як одиниця логічної семантики він був уведений 1892 р. Г. Фреге. Дослідник розглядав екзистенційні пресупозиції, прагнучи зіставити логічну структуру думки з її мовним вираженням. Наприкінці 60-х рр. XX ст. поняття пресупозиції було повернене до лінгвістики П. Стросоном, який, вкладаючи у нього той самий зміст, що й німецький логік, ставить істинність реченнєвого значення в залежність від умов використання [15: 491]. На сьогодні пресупозиції трактуються з двох позицій: 1) конкретний випадок інференції – як судження, що виводиться із певного висловлювання за правилами істинності чи доречності (текстоцентричний підхід до дискурс-аналізу); 2) судження, як попередні умови реалізації висловлювання (комунікатороцентричний підхід) [9: 133]. Об'єднуючи обидва підходи, В. Звєгінцев пояснює пресупозицію, як «сукупність умов, які необхідно виконувати, щоб певна структура висловлення була доречною у використанні; щоб у конкретному висловлюванні ефективно втілювався комунікативний намір (позамовленнєва сила); щоб висловлювання було правильно сприйнято у своєму прямому значенні» [6: 221]. Отже, пресупозицію можна розглядати як такий змістовий компонент висловлювання, істинність якого необхідна, щоб висловлювання а) не було семантично аномальним; б) було доречним у певному контексті. Відповідно до цих критеріїв виділяють два типи пресупозицій: семантичну та прагматичну.

Семантична пресупозиція – це особливий різновид семантичного наслідку. Судження Р вважають семантичною пресупозицією судження S, якщо і з істинності, і з хибності S випливає, що Р є істинним. Це означає, що хибність судження Р спричинює те, що S не є ні істинним, ні хибним. Наприклад, судження S-1. *Соловейко защебетав у гаю* має такі пресупозиції: «*Соловейко існує*», «*Соловейко щебече (а не гавкає, не мукає)*». Вони зберігаються навіть при запереченні: S-2. *Соловейко не защебетав у гаю*. Неістинність або хибність пресупозиції перетворює повідомлення на аномальне або недоречне.

Семантичну пресупозицію слід відрізнити від **простих логічних наслідків**. Так, якщо судження Р є логічним наслідком судження S, то і з хибності S розуміється, що Р – хибне. Наприклад, для висловлювання S-1 логічні наслідки *Соловейко защебетав десь*, *Хтось защебетав у гаю*, *Хтось защебетав десь* будуть істинними, а для висловлювання S-2, отриманого з S-1 за допомогою заперечення, – хибними. Не всі логічні наслідки є однаково актуальними для певного комунікативного акту. За мірою їх пріоритетності розрізняють: фонові та виділені. Залежно від маркерів комунікативного фокусу (логічного наголосу, порядку слів), «передній план» у висловлюванні S-1 може змінюватись, відповідно, якщо в реалізації S-1 просодично виділено *соловейко*, то актуальним наслідком буде *Хтось заспівав у гаю*. Всі інші наслідки залишаються на «задньому плані».

Зміст **прагматичної пресупозиції** містить відсилання до мовця, тобто до однієї зі складових мовленнєвого акту, оскільки він стосується знань і переконань адресанта й адресата. На думку Ю. Пирогової, «судження Р є прагматичною пресупозицією судження S, якщо, висловлюючи судження S, адресант вважає Р зрозумілим і відомим адресату» [13: 214]. Для успіху комунікативного процесу важливим є «загальний когнітивний фонд» [9: 136] – знання, які є передумовами використання неявних способів передачі призначеного для повідомлення змісту та забезпечують адекватність його розуміння.

Прагматична пресупозиція, зумовлюючи доречність чи/або успішність висловлювання, опирається на інформацію, подану в контексті та когнітивно засвоєну комунікантами, що дає можливість виділення таких типів прихованого:

- 1) пресупозиції тексту (текстові) - співвідносять компоненти тексту, пов'язують окремі його частини; інформація, яка складає цей вид пресупозицій, як правило, міститься в контексті, поданому раніше, та зумовлює процес інференції;
- 2) позатекстові, серед яких виділяють такі види:
 - екзистенційні пресупозиції – це знання екстралінгвістичних фактів, чи екстралінгвістичні знання;

- лінгвістичні пресупозиції – власне мовні знання, актуальні для сприйняття імпліцитної інформації;
 - прагматичні пресупозиції – знання та врахування ситуації спілкування, що виступає в якості значущої умови породження і сприйняття імпліцитного змісту;
 - комунікативні пресупозиції – знання та неігнорування особистості, що бере участь у спілкуванні.
 - логічні (чи операціональні) пресупозиції передбачають додаткові мисленнєві операції для встановлення логічного зв'язку між експліцитним змістом висловлювання та іншими видами пресупозицій, актуалізованих у свідомості адресата [7: 5].

Ф. Бацевич, оцінюючи значущість пресупозицій для успішного спілкування та порівнюючи з імплікатурами дискурсу, вважає їх «обов'язковими елементами висловлювання, які не можуть бути «елімінованими», «не експлікованими»» [2: 185].

Культура усного та й писемного спілкування людей передбачає можливість (а інколи і необхідність) непрямого оформлення думок шляхом натяків, підведення реципієнта до певних умовиводів. Такий тип інформації прийнято називати підтекстом. Віднесеність цього явища до категорії імпліцитності – є суперечливим питанням у мовознавстві. Деякі дослідники ототожнюють поняття «підтекст» та «імпліцитність»: «підтекст чи імпліцитний зміст висловлювання – це зміст, що прямо не втілений в узуальних лексичних і граматичних значеннях мовних одиниць, які складають висловлювання, але отримує чи може бути отриманий під час його сприйняття» (К. Долинін, М. Нагорна). О. Сищиков вважає підтекст результатом імплікування інформації. Схожі погляди й у М. Нагорної, яка зазначає, що підтекст – це «паралельний зміст, специфічний концептуальний простір, створений імпліцитним смислом текстових концептів» [10: 13]. Досить поширеною є думка мовознавців щодо розгляду підтексту як складової частини імпліцитних значень (Ф. Бацевич, Л. Невідомська, О. Селіванова,). О. Селіванова твердить, що «підтекст є різновидом імпліцитного плану тексту й іноді ототожнюється з пресупозицією» [14: 178].

Зважаючи на те, що види імпліцитної інформації не є однотипними явищами, визнаємо виправданим виділення підтексту як одного з видів інформації на основі усвідомлених комунікативних намірів реципієнтів, зокрема як не мимовільний (навмисний) тип імпліцитності, на протигагу мимовільному. У мовленні він використовується як засіб умовчування, «задньої думки», іронії, натяку тощо. Одночасно підтекст можна розглядати і як результат прагматичної пресупозиції.

Отже, підсумовуючи вище сказане, можна дійти висновків, що: 1) термін «імпліцитність» використовується на позначення: а) усіх видів імпліцитних зв'язків у спілкуванні; б) вираженої особливим чином інформації, яка актуалізується або не актуалізується інтерпретатором, залежно від комунікативної ситуації; 2) будь-яке висловлювання може мати більше, ніж одне трактування, тобто є потенційно імпліцитним; 3) види імпліцитності не є однопорядковими явищами, вони відрізняються функціональним навантаженням, джерелами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Багдасарян В. Х. Проблема імпліцитного (логіко-методологічний аналіз). - Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1983. - 138 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. - К.: Видавничий центр «Академія», 2004. - 344 с.
3. Виготський Л. С. Избранные психологические исследования. - М., 1963. - 523 с.
4. Грайс Г. П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. 16. - М., 1985. - С 217 - 238.
5. Долинин К. А. Имплицитное содержание высказывания // Вопросы языкознания. - 1983. - № 4. - С. 36 – 44.
6. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. - М.: МГУ. - 1976. - С. 221.
7. Иванова И. В. Реализация категории имплицитности в современном русском художественном тексте (на фоне немецкого языка): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Волгоградский гос. пед. университет. - Волгоград, 2007. - 23 с.
8. Имплицитность в языке и речи / Отв. ред. Е. Г. Борисова, Ю. С. Мартемьянов. - М.: Языки русской культуры, 1999. - 200 с.
9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. - М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. - 280с.
10. Нагорна М. М. Поетика імпліцитних смислів художнього твору : Дис... канд. філол. наук: 10.01.06 / Кировоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. - Кировоград, 2004. - 179 арк. - Бібліогр.: арк. 167-179.
11. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. - М.: Наука, 1985. - 272 с.
12. Панина Н. А. Имплицитность языкового выражения и ее типы // Значение и смысл языковых образований. - Калинин: КГУ, 1979. - С. 48 – 59.
13. Пирогова Ю. К. Имплицитная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материале рекламных и PR-сообщений) // Проблемы прикладной лингвистики 2001. - М., 2001. - С. 209 – 227.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. - Полтава: Довкілля - К., 2006. - 716 с.
15. Сыщиков О. С. Имплицитность в деловом дискурсе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2000. - 23с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Шевчук – аспірант кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.
 Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика.

РОЗВИТОК МОВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗМІЦНЕННІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

Ірина ШТАНГУРСЬКА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглянуто розвиток мовних стратегій, проаналізовано їх значення та роль у налагодженні міжкультурного діалогу.

The development of language strategies is investigated in the article. Their meaning and role in process of strengthening the dialogue between cultures are analyzed.

Глобалізація та інформаційна революція спонукають до розширення контактів між людьми, народами і державами, потребують налагодження міжкультурного діалогу з метою досягнення порозуміння, толерантного сприйняття один одного, культури співробітництва. Все це можливо лише на основі безпосереднього спілкування, засобом якого є мова - універсальний механізм передачі інформації та засіб комунікації.

Вивчення мови у школі і вузі є однією з головних вимог сучасного глобалізованого світу. На жаль, раніше вивчення іноземних мов не заохочувалось. Давалась взнаки обмеженість доступу до зарубіжного мовного середовища, недосконалість мовних стратегій, формалізація вивчення іноземних мов у школі та вузі тощо. Іноземними мовами в ті часи володіли одиниці. На сьогоднішній день Україна розбудовує відкрите громадянське суспільство, вона налагоджує різноманітні контакти зі світом. Знання іноземних мов розглядається як одна з основних характеристик загальноосвітньої підготовки сучасної людини.

Мовні стратегії вивчаються представниками багатьох наук - філологами і лінгвістами, психологами і семіотиками, філософами і, навіть, математиками. Однак дослідження мовних стратегій, особливо у філософському контексті, практично не проводились. Це обумовлює актуальність проблеми.

Метою дослідження є дослідити мову як соціальний феномен та визначити роль мовних стратегій у формуванні міжкультурного діалогу.

Завдання даної статті:

- дослідити феномен "мовних стратегій" як механізмів здійснення міжкультурного діалогу;
- розглянути мовні стратегії у філософському контексті.

У міжнародних зв'язках України, у її зовнішній політиці можна виділити кілька основних векторів. Це відносини з найближчими сусідами - Росією та країнами СНД. Не менш важливими є співробітництво України з країнами Східної і Західної Європи та США, з країнами Далекого Сходу (Японією, Китаєм, Південною Кореєю та ін.). Усі ці напрямки зовнішньої політики актуалізують потребу знання різних іноземних мов не тільки державними посадовцями, а й громадянами України.

Звичайно, йдеться не про вивчення усіх мов світу. Адже в світі існує 5-6 тисяч етнолектів, які можуть мати статус окремих мов (термін "етнолект" позначає як окремі мови, так і діалекти, які мають певні відмінності з мовою, до якої мали б належати) [5: 1]. Щонайменше половина з цих етнолектів, на думку фахівців, "помре природною смертю": "протягом найближчих 20 років лінгвісти прогнозують зникнення мов племен і дрібних етнічних меншостей, які живуть по сусідству з теренами поширення великих світових і регіональних мов. До останніх зараховують англійську, іспанську, французьку, арабську, китайську, хінді, російську та німецьку" [3: 10].

Отже, сам процес розвитку світових і регіональних мов немов би "підказує" людині, які серед них слід вивчати насамперед, щоб бути здатною вільно спілкуватися з переважною більшістю людства. Однак воно завжди прагнуло мати загальну для всіх мову міжнародного спілкування. "Мови розрізняються між собою, але люди можуть, крім своєї рідної, вивчати й чужі мови. Цей простий факт послужив приводом до безлічі розумових конструкцій, що у підсумку зводяться до наступної похмурої альтернативи. Одні вважають, що різні мови зовсім різні, і переклад з однієї мови на іншу абсолютно недосяжний. Інші думають, що переклад усе-таки теоретично можливий завдяки якійсь загальній для всіх мов першооснові. Друге припущення, у свою чергу, веде до нової дилеми: або першооснову треба заново знайти, і це означає більш заглиблений пошук прамови; або цю першооснову варто вибудувати логічним шляхом, а це фактично ставить перед лінгвістами завдання створення нової, універсальної, мови. Але яка б мова не була першоосновною - прмова або нова універсальна мова, - вона повинна бути представлена в усій повноті своєї фонетики, лексики, синтаксису, риторики" [5:1]. Наприклад, майже дві тисячі років універсальною мовою порозуміння у Європі була латина. У 1887 р. лікар із Білостока Людвіг Заменгоф запропонував есперанто, яке на 60% складалося із романських і на 30% - з німецьких лінгвістичних елементів. Сьогодні ця мова вже має словниковий запас в обсязі 15 тисяч слів, а на всіх континентах мешкають понад 4 мільйони осіб, котрі нею володіють. Були спроби створити й інші "штучні" мови: інтерлінгва, бейсик (елементарна англійська), ідо (спрощене есперанто). Однак вони не здобули навіть такої популярності, як есперанто [5: 1].

Роль середньовічної латини в сучасному світі все більше виконує англійська мова, потребу вивчення якої активно стимулює розвиток новітніх інформаційних технологій, використання всесвітньої мережі

Інтернету тощо. "Мова є другим по важливості після релігії фактором, що відрізняє народи різних культур. Захід відрізняється від більшості інших цивілізацій мовним різноманіттям. Японська мова, мова гінді, мандаринський діалект китайської мови, російська та арабська мови вважаються головними мовами інших цивілізацій. Натомість Захід у ролі однієї мови успадкував латину, однак з часом сформувалася ціла низка націй і, відповідно, появилось багато національних мов, які з грубша поділяються на романські та германські. До XVI ст. ці мови загалом набули сучасної форми. Латина як спільна мова західної цивілізації поступилася місцем французькій мові, а та у XX ст. була витіснена англійською мовою" [1: 2]. На сьогоднішній день англійська мова є рідною для майже 400 мільйонів осіб. Ще більше людей володіє цією мовою як другою, а в 60 країнах англійська є державною або офіційною мовою.

Змінюється світ - змінюються й мовні пріоритети. Сучасна "англомовність" є об'єктивною тенденцією, зумовленою геополітичними і соціально-економічними факторами, характерними для багатьох країн світу. Втім, хоча англійська і є однією з найпоширеніших мов світу, але не самою найуживанішою. Китайська, іспанська і хінді її значно випереджають. Водночас у Європі їй поки що немає рівних, хоча, за твердженням професійних лінгвістів, французька, німецька та іспанська наздоганяють її за популярністю. Це є свідченням того, що в сучасному світі вже не можна обмежитися знанням тільки однієї іноземної мови, нехай навіть такої поширеної, як англійська. Тому сьогодні досить поширеною практикою є вивчення ще однієї або кількох іноземних мов. Як правило, це французька, німецька, іспанська, італійська та ін.

Німецька мова сьогодні в ділових колах Європи по праву посідає друге місце після англійської. Адже Німеччина широко відома не тільки у світі автомобілебудуванням, а й у різних сферах бізнесу - від фінансів до фармацевтичного виробництва. На міжнародних підприємствах багато технічних документів та інструкції до устаткування складаються саме німецькою. Саме цим пояснюється той факт, що в умовах сучасних українських реалій знайти престижну роботу, володіючи тільки англійською чи французькою мовою вже не так просто. Ось чому українські студенти досить часто обирають німецьку як другу іноземну мову.

Завоювання американського континенту іспанськими конкістадорами поклало початок поширенню іспанської мови, яка й нині успішно крокує світом. Ця мова, як і французька, є офіційною мовою міжнародних організацій. Отже, володіючи іспанською, можна впевнено почуватися скрізь: як на ділових конференціях і зустрічах, так і на екзотичних курортах самої Іспанії.

Посперечатися в простоті вивчення з іспанською може італійська мова. Ніхто з тих, хто не вивчав італійської, не може сказати, що володіє цією мовою. Водночас ми говоримо: "браво", "фортепіано", "панно" тощо. Слова цієї мови міцно ввійшли в українську мову. Музичні, художні терміни належать італійській мові - прямому спадкоємцеві латини. Але й нові, сучасні види мистецтва також не можуть обійтися без італійської мови, яка є дуже важливою для тих, хто працює в індустрії моди і дизайну.

Звичайно, важко вгадати, куди заведуть людину мінливості її професії. Кожний індивід повинен переконати себе у перевагах зростаючої багатомовності. Як відзначає І.Камартін, "в наш час багатомовність у Швейцарії належить до доброго тону нації" [4: 37].

Без сумніву, вивчити іноземну мову для того, щоб спілкуватися і розуміти, може кожна людина. Треба тільки підібрати для неї відповідну індивідуальну методику. Наприклад, психологи стверджують, що людям меланхолійного складу характеру протипоказані комунікативні методики і всілякі занурення в мовне середовище, бо для них кращим є спокійне освоєння мови без сильних переживань. Причина труднощів вивчення іноземної мови загалом може лежати не в сфері лінгвістики.

На думку фахівців, більшість випускників шкіл вміли порівняно непогано читати [4: 37]. Можливо, саме це й було підставою ілюзії володіння іноземною мовою "за допомогою словника". Зрештою, ще й понині не вщухають дискусії щодо питання якості знань із іноземної мови, які здобувають наші діти в школі, зокрема "і студенти вузів", бо в переважній більшості вузів ця проблема існує. Все це свідчить про глибоку зацікавленість широкого загалу суспільства цією проблемою - обшири спілкування нашого суспільства зі світом останнім часом значно збільшилися, і через це нам конче необхідно володіти іноземними мовами. Запит на вивчення мов є.

Володіння мовою - це не лише сума певних знань з лексики й граматики. Потрібне вміння оперувати ними. Останнє при вирішенні проблеми вивчення іноземних мов передбачає звернення до мовленнєвої діяльності. Завдяки мові здійснюється формування людини як особистості, а через оволодіння розмаїттям мов - сприйняття нею інших як собі рівних особистостей. Таким чином, мова об'єднує людей, а разом з ними - об'єднує народи, допомагаючи їм розпізнати себе як однакових і одночасно як індивідуальних, особливих.

В кінці минулого століття у світі поширився так званий комунікативний підхід до вивчення іноземних мов, в якому основний акцент зроблено на комунікативній функції мови. З огляду на це, методологія вивчення іноземних мов повинна спиратися на мовленнєву діяльність, витлумачену як засіб комунікації, як об'єкт і мета навчання.

Мовленнєва діяльність об'єднує й мову, й мовлення в один об'єкт навчання. Мова й мовлення - поняття різні, але існують вони одне в одному. Та хоча мова і мовлення є двома різними системами (перша - фізична,

друга - процесна), у навчанні вони об'єднуються - через мову (мовні засоби) в процесі мовлення (формування й формулювання думки). Це означає, що в процесі мовленнєвої діяльності відбувається одночасне, паралельне вивчення й мовної системи (мовного матеріалу), й мовлення. Звичайно, набагато легше навчати просто мови, тобто мовного матеріалу, що, на жаль, переважає у нас і в підручниках, і в практиці вивчення іноземних мов у різних освітніх закладах. Тому приділення належної уваги мовленнєвій практиці виявляється нагальною потребою сьогодення.

Зокрема, хибність "тематичного" підходу відчувають фахівці іноземної мови й намагаються його модифікувати, надати темам творчого характеру, перетворюючи їх на реферати, доповіді тощо. Це, звичайно, певний крок уперед. Але йдеться про те, щоб перейти на мовленнєво-діяльнісний підхід у навчанні мови. „Потрібно навчати й навчитися висловлювати думку іншомовними засобами в процесі формування та формулювання в мовленнєвій діяльності” [2: 5].

Сучасний ринок праці висуває свої вимоги до якості знань і рівня підготовки фахівців для роботи в умовах ринкової економіки. Для підприємств, наприклад, важливо, щоб випускники вузів не тільки добре володіли комп'ютерною технікою, а й знали іноземні мови, економіку, фінанси тощо. Тому володіння іноземною мовою є одним з визначальних факторів у формуванні сучасного висококваліфікованого фахівця. Для спеціалістів з вищою освітою знання іноземної мови стає як засобом отримання інформації з оригінальних джерел, так і засобом професійної комунікації.

Отже, ми довели, що:

- мовні стратегії є одним з головних засобів налагодження міжкультурного діалогу, досягнення толерантності і взаєморозуміння, подолання суперечностей та конфліктів, які час від часу виникають у європейському просторі. Їх сукупність є основним культурним комунікаційним засобом, провідним елементом соціалізації особистості;

- дослідили мовні стратегії як механізми освоєння і користування іноземними мовами в багатомовному культурному просторі;

- розглянули мовні стратегії у філософському контексті як засіб розуміння народами культурних відмінностей одне одного та подолання непорозумінь, які завжди виникають при комунікації культур у багатокультурному просторі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій та межа світу // І. - 1998. - №14.
2. Горкун М. Чому ми не поліглоти? // День. - 2003. - 8 серпня. - № 137.
3. Зникнення мов // Поступ-Брама. - 2000. - 14 березня. - № 47.
4. Камартін І. Багатомовна нація // І. - 2001. - № 23.
5. Рикер П. Парадигма перекладу // Русский журнал. - 1999. - № 6.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Штангурська – асистент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Наукові інтереси: поглиблене вивчення іноземних мов як принципу сучасної освітньої політики України.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі редакторських статей часопису „Київська Русь”)

Дмитро ШУЛЬГА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються комунікативні стратегії сучасного українського публіцистичного дискурсу та особливості їхньої реалізації як вербальних складових комунікативного процесу.

The questions of communication strategies in the contemporary Ukrainian publicistic discourse and peculiarities of their realization as verbal constituents of communication process are under consideration in this article.

В останні роки вивчення комунікативних стратегій є цариною не тільки соціології, філософії, політології, до аналізу стратегій комунікації долучаються й інші галузі знань – мовознавство (Ф.С. Бацевич, О.С.Іссерс, О.Е.Пчелінцева, К.С.Серажим), журналістикознавство (В.В.Різун, О.Л.Порфімович, Г.Г.Почепцов, О.В.Зернецька), „паблік рілейшнз” та маркетинг (Л.І.Вікентьев, А.Куліш, Е.Райс, Дж.Мор і Дж.Невін) тощо. Питання дослідження комунікативних стратегій є на часі актуальним, адже якщо виходити із розуміння комунікативної стратегії як „оптимальної реалізації інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування” [1, 118], то подібна задалегідь продумана програма комунікації та спосіб її втілення багато в чому визначають успіх практично будь-якого комунікативного акту.

Разом з тим існує дуже багато спроб виділення типів і побудови класифікації комунікативних стратегій в залежності від специфічних задач тієї чи іншої наукової парадигми, що залучає стратегію до сфери своїх досліджень. Услід за дослідниками теорії комунікації С.Дацюком та А.Оляничем [3;4] у найбільш

загальному вигляді ми зводимо усі типи стратегій до трьох великих класів – презентації, маніпуляції і конвенції. Тому метою цієї статті ми визначаємо встановлення (шляхом дискурс-аналізу), який тип стратегії переважає у редакторських статтях літературно-критичного часопису „Київська Русь”, узагальнення форми їхньої реалізації як вербальних складових комунікативного процесу. Нами було обрано саме публіцистичний тип дискурсу оскільки він вирізняється не тільки досить широким спектром мовних різноманітностей, але й комунікативних завдань, навіть порівняно, наприклад, з політичним або рекламним дискурсом. А предметом дослідження стали саме редакторські статті часопису „Київська Русь”, бо це видання, попри те, що існує воно неповних два роки, вже встигло здобути авторитет цікавою і почасти неординарною подачею матеріалу як серед читачів, так і серед фахівців-культурологів.

Матеріал дослідження – редакторські статті у щомісячних числах (або, як визначають самі видавці, “книгах”) часопису “Київська Русь” (книги IV-IX за 2006 рік, 1-11(X-XX) за 2007 рік). Тобто далі термін “книга” ми вживатимемо на позначення сукупності текстів, об’єднаних однією культурологічною концепцією та естетичними завданнями.

Крім того, нам цікаві саме вступні редакторські статті через те, що цей жанр є синтетичним, адже поєднує у собі елементи есею та рекламного тексту. По-перше, подібна стаття являє собою “невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію та висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми” (саме таке визначення есею дає “Літературознавчий словник-довідник”(с.249), і має наступні характерні ознаки есею – логічність викладу (вступ, параграф-теза, основний і заключний параграфи), образність, афористичність, розмовна інтонація тощо [5, 513]. По-друге, редакторська стаття, яка відкриває кожну книгу часопису “Київська Русь”, має зацікавлювати потенційного читача ознайомитися з рештою матеріалів журналу і коротко представити його зміст, тому можемо вести мову і про частковий рекламний характер подібного публіцистичного жанру.

Головним структурно-композиційним елементом, який визначає комунікативну стратегію есею, на нашу думку, є вступний параграф, який декларує головну тезу статті. У цій частині домінуючою є стратегія узагальнення, яка має на меті показати, що наведена інформація є типовою, наприклад: *“Так було здавна – коли потрібно було знайти причину невдачі, казали: “Cherchez la femme” (шукайте жінку)”. І зовсім не важило, чи була та femme причетною до події”(Книга 5(XIV) - “ВоЇна”); “Це банально, але факт: люди схильні більше вірити усталеним міфам, аніж малознаній історичній правді, більше довіряти сталим стереотипам, аніж власним очам” (Книга 2(XI) – “Одеса. Хвилі”)*.

Стратегія узагальнення, у свою чергу, може реалізуватися через тактику перенесення, коли автор переносить відповідальність за правдивість сказаного на невизначене джерело інформації, наприклад: *“Кажуть, що українці виявились першим народом, який зупинив наступ степу. Нашої вітальної енергії виявилось достатньо, аби ввібгати в сяку-таку форму шукання вітрів по незорих рівнинах, що тягнуться на схід ледь не до Тихого океану” (Книга VIII – “Протяг”)*.

Разом з тим у текстах аналізованих нами статей дуже рідко зустрічаються конструкції, які б, відповідно до типових ознак есею, акцентували індивідуальне суб’єктивне, авторське начало. І це стосується не тільки вступних параграфів, але й основної частини. Здебільшого на позначення автора (суб’єкта комунікації) використовуються слова “редакція”, “колектив редакції”, “ми” тощо. А якщо редактор і висловлює свою власну думку, то для цього він послуговується неповними означено-особовими або безособовими реченнями, але з легко встановлюваним з контексту суб’єктом. Наприклад: *“Почну з подяки “Літературній Україні”, що в номері за 28 червня надрукувала про нас статтю під назвою “Глазур з попсятиною”(Книга VII (XVI) – “Блуд/BLOOD”); “Останнім часом дедалі більше тисне на мізки банальна думка: збереженням традицій чомусь найбільше переймаються люди похилого віку. Чому?” (Книга IV – “Піпл/Нарід”)*.

Цей факт, зокрема, дає нам підстави зробити висновок про домінуючу в дискурсі аналізованих нами статей конвенційну комунікативну стратегію єдності. Інтегративна функція реалізується у конструкціях з неозначено особовими прономінативами “кожен”, “усі” ніхто”, наприклад: *“Кожному подорожньому на його шляху – на середзем’ї, на перехресті – трапляється Камінь Вибору... Утекти від вибору не може ніхто, навіть сліпий чи каліка” (Книга 1(X) – “Шляхи”); “Поza цим – прагнення “нормального” життя й життєвих насолод. Їх усі хочуть мати, але багато хто соромиться у цьому зізнатися” (Книга IV – “Піпл/Нарід”)*.

Стратегія єдності реалізується не тільки у горизонтальній площині (віднесеністю до сучасного життя), але й у вертикальній – апеляцією до історичної проекції, що насамперед реалізується через тактику спадковості традицій. В аналізованих нами статтях автори часто постулюють свою вірність традиціям: *“...Традиції, без опертя на яку немає ні культури, ні літератури, ні власне-народу-нації, адже навіть той, хто прагне традицію відкидати, під час отого самого заперечення-відкидання ґрунтується (спирається) саме на ній” (Книга 11(XX) – “Ґрунт”); “У культурі ж усе значно складніше. Тут опозицій просто немає. Хоча й присутнє чергування провідних естетичних доктрин: на зміну класицизму приходить романтизм, а реалізм обов’язково мусить скінчитись модернізмом” (Книга VI – “Крайноці”)*.

Також частим у світлі постульованої нами апеляції до історичної проєкції є цитування як афористичних висловлювань митців і філософів минулого та сучасності. Це можна спостерігати як у епіграфах (наприклад: *“Малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна й тотальна капітуляція. Леся Українка”* (Книга 3 (XII) – *“Окупація”*)), так і безпосередньо в основному тексті статей, для прикладу: *“Той же Норман Дейвіс...не бачить “жодної причини, чому поважний історик не повинен використовувати літературні тексти, критично їх оцінивши, або чому літературні критики не повинні використовувати історичне знання”* (Книга 2(XI) – *“Одеса. Хвилі”*). Деякі з включених цитат є народними прислів'ями і приказками, і можуть вважатися об'єднаними для нації: *“Моя хата скраю”, говорить давнє українське прислів'я, добре і зле однаковою мірою... Тому й “маємо те, що маємо”* (Книга VI – *“Крайнощі”*).

Разом із комунікативною стратегією єдності можемо виділити у редакторських статтях часопису *“Київська Русь”* і стратегію осмисленого вибору. Іноді для цього автори послуговуються тактикою прямого називання, наприклад: *“Право вибору є у всіх.”* (Книга 3 (XII) – *“Окупація”*); *“Вибір між Килиною і Мавкою з “Лісової пісні” Лесі Українки доводиться непомітно робити кожному”* (Книга VII – *“Бабло”*). В інших випадках застосовується тактика протиставлення. Для прикладу: *“Одні боролися, інші вчилися й намагалися жити. Одні розказували, як їм важко було за советів, інші відстоювали свою самість, намагаючись вирватися з агресивного й жорстокого кола однолітків...”* (Книга VII (XVI) – *“Блуд/BLOOD”*); *“Хтось приймає такі правила гри, хтось – ні, стаючи вигнанцем, примушеним змінювати середовище й вибудовувати свої життєві стратегії на маргінесах суспільства й національної географії”* (Книга VIII – *“Протяг”*).

Ми згадували на початку статті, що в аналізованих нами статтях поруч з конвенційними комунікативними стратегіями спостерігаються й елементи стратегій презентаційного типу, адже ці статті, як правило, містять й анонси (презентації) вміщених у кожній книзі творів. У свою чергу, маємо підстави говорити про використання наступних тактик: інформування, аргументування та оптимізації.

Тактика інформування, на нашу думку, реалізується тоді, коли автори вступних редакторських статей вдаються до простого перелічення представлених у книзі літературів, переважно не ануючи або мінімально ануючи їхні твори, як наприклад, у книгах VIII – *“Протяг”*, 1(X) – *“Шляхи”*, 4(XIII) – *“Ost/Схід”*, 5(XIV) – *“Во№а”*, 8(XVII) – *“Pro-чуття”* тощо.

Оскільки кожна книга *“Київської Русі”* має певну визначену концепцію, то у редакторських статтях колектив редакції переважно має вдаватися до презентаційної тактики аргументації, обґрутовуючи включення того чи іншого твору до конкретної книги. Подібна тактика, що “сприяє максимально успішному впливу на когнітивну рамку адресата” [4, 114] гармоніює з домінуючою в аналізованих текстах конвенційною комунікативною стратегією, однією з прикметних рис якої є пропозиція певним чином осмисленого змісту [3]. Приклади реалізації тактики аргументації знаходимо у наступних книгах: VII – *“Бабло”*, 3(XII) – *“Окупація”*, 6(XV) – *“Велика Волинь”*, 9(XVIII) – *“Європа STOP”*, 10(XIX) – *“Сказки”*, 11(XX) – *“Ґрунт”* тощо.

Проте в деяких книгах часопису не спостерігаємо експліцитно виражених ознак двох вищезгаданих тактик. Тому, на наш погляд, можемо визначити ще один різновид тактик – тактика оптимізації, яка знаходиться на перетині конвенційних та презентаційних стратегій. Так, іноді автори аналізованих нами статей не звертаються до прямого називання й часткової анотації вміщених літературно-критичних творів, а, начебто і не відходячи від основної структури тексту-есею, представляють читачу загальний образ концепції книги безвідносно до конкретних матеріалів, тобто без відокремлення власне анонсу-презентування змісту в окремий структурний компонент статті. Така тактика використовується у книгах IV – *“Піпл/Нарід”*, V – *“Узбіччя”* та VII (XVI) – *“Блуд/BLOOD”*.

Формат статті дозволяє нам зупинитися на аналізі тільки найхарактерніших та найбільш яскраво виражених в дискурсі розглянутих нами статей комунікативних стратегій і тактик. Таким чином, опрацьований нами матеріал дає підстави зробити висновок, що домінуючою комунікативною стратегією редакторських статей часопису *“Київська Русь”* є конвенційна стратегія єдності, доповнена стратегіями узагальнення та осмисленого вибору. А оскільки, як ми зазначали, аналізований нами публіцистичний жанр є синтетичним, то окрім провідної конвенційної, йому властиві ще й елементи презентаційної комунікативної стратегії, яка знаходить своє вираження у тактиках інформування, аргументації та оптимізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – С.115-122.
2. Башук А.И. Коммуникативные стратегии политического ритуала. <http://politex.info/content/view/179/40/>
3. Дацок С. Коммуникативные стратегии // http://xyz.org.ua/russian/win/discussion/communicative_strategy.html
4. Олянич А.В. Прологомены к презентационной теории дискурса// Культура народов Причерноморья, №49. – Т.1. – С.112-114.
5. Шебеліст С.В. Жанр есею в сучасній українській літературі та публіцистиці//Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку: Зб. наук. пр./ Черкаський нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. – Черкаси, 2007. – С.512-515.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дмитро Шульга – начальник відділу міжнародних зв'язків Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теоретичне дослідження та практичне впровадження стратегій комунікації у сучасних мас-медіа.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 3.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

3.1. ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ В АСПЕКТАХ ФІЛОСОФІЇ, СЕМІОТИКИ, КУЛЬТУРОЛОГІЇ	
<i>СЕМЕНЕЦЬ О.</i> ТЕОРІЯ ТВОРУ: ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ ТА ГЕРМЕНЕВТИЧНІ АСПЕКТИ	3
<i>БУЙНИЦЬКА Т.</i> РОЛЬ ЕПІТЕТА У ЗОБРАЖЕННІ КАРТИНИ МІСТА У ПОДОРОЖНІЙ ПРОЗІ <i>ВОЛЬФГАНА КЕППЕНА</i>	8
<i>ГУРДУЗ А., ГЕТМАНЦЕВА А.</i> КОМПЛЕКС ФАУСТА У ПРОЗІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: <i>РОСІЙСЬКА ВАРІАЦІЯ</i>	11
<i>ВИШНИЦКАЯ Ю.</i> АССОЦИАТИВНАЯ ЗАБОРИНКА МЕЖДУ... (ХАОС И КОСМОС <i>ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВИТОЛЬДА ГОМБРОВИЧА</i>)	14
<i>DOLGUSHEVA O.</i> HORSE SENSE IN AMERICAN LITERATURE	16
<i>ЄМЕЦЬ О.</i> ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ РОЗГОРНУТИХ ТРОПІВ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ	19
<i>ЗИМОМРЯ І.</i> ІНТЕГРАЛЬНІСТЬ ЛІНІЇ «ТЕКСТ – КОНТЕКСТ» У МАЛІЙ ПРОЗІ ЕММИ <i>АНДІЄВСЬКОЇ ТА ІНГЕБОРГ БАХМАНН: ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ</i> <i>ВИМІРИ</i>	22
<i>КАЛЕНЮК С.</i> РОЛЬ ОБРАЗНИХ ПАРАДИГМ У РОЗКРИТТІ ЗМІСТОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ <i>ІНФОРМАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ</i>	25
<i>МІДЯНА Т.</i> ПЕРИФРАСТИЧНИЙ РЯД ЯК ЗАСІБ ПОЛІФОНІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	27
<i>ОБЕЛЕЦЬ Ю.</i> УРОВНІ ДВИЖЕННЯ СЮЖЕТНОГО НАСТОЯЩЕГО	31
<i>ПОЛХОВСЬКА О., ПЕТРЕНКО Т.</i> ОСМЫСЛЕНИЕ ТРАДИЦИЙ: ТВОРЧЕСТВО Д.Г.ЛОУРЕНСА <i>В ОЦЕНКЕ ДЖОНА ФАУЛЗА</i>	35
<i>РАЗУМЕНКО О.</i> СТУПІНЬ СКЛАДНОСТІ КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ СТРУКТУРИ <i>ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СМISЛУ (лінгвокогнітивний</i> <i>погляд на природу композиції)</i>	40
<i>ТУЗКОВА І.</i> ЛИНГВИСТИЧЕСКИ РЕЛЕВАНТНЫЕ ТИПЫ КУРЬЁЗНЫХ СИТУАЦИЙ <i>В НОВЕЛЛАХ О.ГЕНРИ</i>	43
<i>ШЕВЧЕНКО А.</i> ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ СМЫСЛА ВЫСКАЗЫВАНИЯ: ФАКТОРЫ И <i>ЗАКОНОМЕРНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)</i>	46
<i>БАБКА А.</i> METONYMY AS THE MEANING SHIFTING PHENOMENON	51
<i>БІЛОУС О.</i> ГЕОРГ АДАМ: СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ <i>МІЖЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ</i>	53
<i>ВІТВИЦЬКА І.</i> ГРАФІЧНА ФІКСАЦІЯ АРГОТИЗМІВ ЯК СКЛАДОВИХ МОВНОЇ ГРИ В <i>ТВОРАХ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	59
<i>ВОРОБІЙОВА Т.</i> ПЕКЛО ДОМАШНЬОГО ЗАТИШКУ: КРИЗА РОДИНИ В МОЛОДІЖНІЙ <i>ПРОЗІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ</i>	63
<i>ГАПЄЄВА І.</i> ВНЕСОК ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ У СКАРБНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ <i>ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ НОВІТНЬОГО ЧАСУ</i>	66
<i>ГОРЧАК Т.</i> СЕМІОТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ (НА <i>МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ)</i>	68
<i>ДЖОЛОС Ю.</i> ІНДІАНСЬКИЙ МІФОЛОГІЧНИЙ ХРОНОТОП У РОМАНІ ЛУЇЗИ ЕРДРІХ <i>«КАЗКИ ПРО БУРХЛИВЕ КОХАННЯ»</i>	72
<i>ІВАСЬКЕВИЧ М.</i> ЗООМОРФНІ ОБРАЗИ У РОМАНАХ АЙРІС МЕРДОК	75
<i>КАРАТЄЄВА Г.</i> ВАРІАТИВНІСТЬ МОВНОГО ВТІЛЕННЯ ЛЕ-КЛЕЗІАНСЬКИХ МОЖЛИВИХ <i>СВІТІВ</i>	79

<i>КРЕХТЯК О.</i> РОЛЬ ПОРІВНЯННЯ В ОПОВІДАННЯХ Д.К.ОУТС	83
<i>ЛЕПЕТЮХА А.</i> ТЕМАТИЧНА ІЗОТОPIЯ У ДІАЛОГІЧНИХ НАДФРАЗОВИХ ЄДНОСТЯХ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)	87
<i>МАКАР І.</i> ПОРІВНЯННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ІДІОЛЕКТУ ЛОНГА (НА ОСНОВІ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО РОМАНУ КІНЦЯ II СТ.Н.Е. „ДАФНІС І ХЛОЯ”)	91
<i>ПЛАТОНОВА Н.</i> ЯЗЫК ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОМ АСПЕКТЕ	95
<i>НЕРА Н.</i> МОДАЛЬНІСТЬ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ	98
<i>СВІРІДОВА Ю.</i> ІКОНІЧНИЙ СПОСІБ ЗОБРАЖЕННЯ ПЕЙЗАЖУ В АВСТРАЛІЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ	102
<i>СКОЛОЗДРА О.</i> ВЛАСНІ НАЗВИ ПЕРСОНАЖІВ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕНТИФІКАТОР	105
3.2. ЖАНРОВІ АСПЕКТИ ТЕКСТОТВОРЕННЯ	
<i>ДУДЕНКО О.</i> ОЦІННА МОДАЛЬНІСТЬ ЯК ІМАНЕНТНИЙ КОМПОНЕНТ ПАРЕМІЙНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ	110
<i>ЗАПОРОЖЕЦЬ Г., СТАРОДУБ К.</i> ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ У ТВОРАХ ІНДІАНО-АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ: ГЕНДЕРНА ХАРАКТЕРИСТИКА	114
<i>КУЛЬБАБСЬКА О.</i> „КОРОТКЕ ПРИСЛІВ'Я – БАГАТОМОВНЕ” (ВТОРИННІ ПРЕДИКАТИ ЯК ЗАСІБ „ЗГУЩЕННЯ МИСЛІ” У ПАРЕМІЙНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ)	119
<i>МИРОНОВА Т.</i> АВТОРСКИЙ ТОН И ТОН ГОВОРЯЩЕГО (О ПЕРСПЕКТИВАХ РАССМОТРЕНИЯ ГЛУБИННЫХ КАЧЕСТВ ПИСЬМЕННОГО ТЕКСТА)	122
<i>ПАВЛИК Н.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ ЕПІСТОЛЯРНЮ ОСТАПА ВИШНІ	126
<i>RETRASHCHUK N.</i> FUNKTIONIEREN DER KONDENSATIONSPHORIK IM ZEITUNGSTEXT	131
<i>СОКОЛОВА І.</i> ІНФОРМАЦІЙНО-РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ ЯК ТИП ТЕКСТУ	133
<i>ТАРАНЕНКО Л.</i> СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ОЗНАКИ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ	137
<i>ТОКАРЄВА Т.</i> КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВІ ФОРМИ ЯК ЗАСОБИ ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	144
<i>BALASHOVA S.</i> DARSTELLUNG ZENTRALER METAPHERNTHEORIEN: VON DER SUBSTITUTIONSTHEORIE ZUR KONTEXTTHEORIE DER METAPHER	148
<i>ГАРАЩЕНКО Н.</i> МЕТАФОРА И МЕТОНИМИЯ В АНГЛИЙСКИХ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ	153
<i>ГЛАВАЦЬКА Ю.</i> ТЕКСТ АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ У РІЗНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМАХ: ДОСЛІДЖЕННЯ ЇЇ КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ СТРУКТУРИ	156
<i>ДЕРКАЧ Н.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТА СЕМАНТИЧНИХ ОЗНАК АНГЛІЙСЬКОГО СОЦІАЛЬНОСПРЯМОВАНОГО ПРИСЛІВ'Я	160
<i>КОВАЛЕНКО С.</i> ТЕМПОРАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ПЕРСПЕКТИВАЦІЇ МЕМУАРНОГО ТЕКСТУ ...	163
<i>ПАНЧЕНКО С.</i> АНТИЦИПАЦИЯ КАК СПЕЦИФИЧЕСКИЙ ПРИЗНАК КИНОАНОНСА	166
<i>РЯБОЩУК Ю.</i> СПЕЦИФИКА ИЗУЧЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ И РАЗЛИЧИЙ ТЕКСТОВ СЦЕНИЧЕСКОГО И СПОНТАННОГО МОНОЛОГОВ	168
<i>ЦЗАН Я.</i> РЕКЛАМНЫЙ ТЕКСТ В СВЕТЕ ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ	172
<i>ЧЕРХАВА О.</i> ПОНЯТТЯ ПРОФЕТИЗМУ ТА ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕТИЧНОГО ТЕКСТУ	177
<i>САХАРОВА О.</i> ВІДОБРАЖЕННЯ ІГРОВИХ ЖАНРІВ МОВЛЕННЯ У ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ Я.М.СТЕЛЬМАХА «ГРА НА КЛАВЕСИНІ»)	180
<i>УСТИМЕНКО М.</i> БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ РОК МУЗИКИ	183

3.3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА ТЕКСТІВ НАУКОВОЇ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ СФЕР

<i>ПАНЧЕНКО Е.</i> АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ СЖАТЫЙ ТЕКСТ В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОМ СТИЛЕ	186
<i>БЕЛОУСОВА Л.</i> ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	189
<i>ВУКОЛОВА В.</i> ИМПЛИЦИТНАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ОСНОВНОЕ СРЕДСТВО ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ (на материале англоязычных социальных реклам)	191
<i>КОВАЛЕНКО В.</i> СПЕЦИФИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ СТАТЕЙ)	195
<i>КОЗУБАЙ В.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ, МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ	197
<i>ЛЯШЕНКО Т.</i> ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ СЛОВА ТА ЗОБРАЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ РЕЦЕНЗІЇ)	200
<i>МАЧАЙ Т.</i> НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ТЕКСТ У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ТА МІЖКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТАХ	203
<i>ПАВЛИК О.</i> ПОНЯТТЯ ТИПУ І ЖАНРУ ТЕКСТУ НА ПРИКЛАДІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ МОВЛЕННЯ	206
<i>ПЕШКОВА Т.</i> ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ	209
<i>СЕМОТЮК О., МОРОЗ О.</i> БІБЛІОМЕТРІЯ, НАУКОМЕТРІЯ, ІНФОРМЕТРІЯ, ВЕБОМЕТРІЯ ЯК МЕТОДИ АНАЛІЗУ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ	212
<i>ГУМАНЕНКО О.</i> ТИПОЛОГІЯ ДОВІДКОВИХ ВИДАНЬ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В РОБОТІ РЕДАКТОРА	215
<i>ГУНДАРЕНКО О.</i> КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЦЕРЕМОНІАЛЬНОЇ ПРОМОВИ	219
<i>ДЕВ ЛИШ І.</i> НОМІНАТИВНА СТРУКТУРА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ЛЕКСЕМ І СПОЛУЧЕНЬ У ТЕКСТАХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	222
<i>КУЛЬБІДА Н.</i> СПЕЦИФИКА СУБ'ЄКТА В НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ ТА ЙОГО ПРАГМАТИЧНО-СЕМАНТИЧНА ФУНКЦІЯ	225
<i>ЛОЛЕНКО О.</i> ГРА СЛІВ ЧИ ІГРОВА ФУНКЦІЯ: У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНОЇ МОВИ (на матеріалі німецькомовної преси)	228
<i>МИХАСІВ Т.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНА СФЕРА ФІЛОСОФІЇ У ПОЕЗІЇ УОЛТА УЇТМЕНА «ЛИСТЯ ТРАВИ»	232
<i>СЕРЕБРОВА С.</i> ПРЕЦЕДЕНТНОСТЬ ЗАГОЛОВКОВ СОВРЕМЕННОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ И ГОРОДСКОЙ ПРЕССЫ (на примере русскоязычных СМИ Донецка и Донецкой области)	237
<i>СОЛОГУБ Л.</i> СИНТАКСИЧНІ ТА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ У ПІДРУЧНИКАХ (на матеріалі сучасних англомовних екологічних підручників)	241
<i>ТКАЧЕНКО О.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОГРАММНОГО ЗАЯВЛЕНИЯ КАК ТИПА ТЕКСТА (на материале американской и британской культур)	243

3.4. ДИСКУРС У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

<i>ЗИРКА В.</i> ЯЗЫК РЕКЛАМЫ: КРАСОТА – СКАЗКА – ЛОЖЬ	249
<i>КОВАЛЕВСЬКА Т.</i> МІЛТОН-МОДЕЛЬ МОВИ В СУГЕСТИВНИХ ДИСКУРСАХ	252

НИКОЛЕНКО А. СУЧАСНІ МОВНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МОВНУ НОРМУ УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ	256
ДОЦЕНКО О. КОМУНІКАТИВНІ ТА СТАТУСНО-РОЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ДИСКУРСУ	260
ЖУРАВЛЬОВА Н. УКРАЇНСЬКА ЕПІСТОЛЯРНА ВВІЧЛИВІСТЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТІ	264
ВОРОТНИКОВА І. МОВЛЕННСВИЙ ЕТИКЕТ ЯК ЕТНОСПЕЦИФІЧНА МЕТАМОВА ПРОЦЕСІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	269
КОЗУБ Л. СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА КОМУНІКАТИВНУ ПОВЕДІНКУ УЧАСНИКІВ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ..	271
КОМАРНЫТСКА Т. KOMMUNIKATIV-PRAGMATISCHE THEORIEN UND DIE INTERKULTURELLE GESPRÄCHSANALYSE BZW. GESPRÄCHSERZIEHUNG	274
КОНОПАЦЬКА Я. ПРАГМАТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ІННОВАЦІЙНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ ..	277
КРИЛОВА Т. ЗАСОБИ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	280
ЛИСИЧКИНА І. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ У ЗОБРАЖЕННІ ВІЙСЬКОВИХ (на матеріалі американських та українських Інтернет повідомлень)	284
МИХАЙЛОВА Е. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СУБСТИТУЦИИ ЗООСЕМИЗМОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ БИБЛЕЙСКОМ ДИСКУРСЕ	287
МУРАДХАНЯН І. СПІВВІДНОШЕННЯ: ТЕКСТ – ДИСКУРС	290
ОНЩЕНКО Н. АФОРИСТИКА ЯК МОВЛЕННСВИЙ ЖАНР І КОНЦЕПТОСФЕРА	293
РОМАНЕНКО О. СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЧНОГО ДИСКУРСУ ТА ЇХ МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ	297
СЕМОТЮК О. КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ЯК ЕМПІРИЧНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ: ПРЕДМЕТ, ТИПОЛОГІЯ, СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ	300
ФЕНЬКО Н., КРУТЬ І. МАНІПУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ РЕДАКТОРА: АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ	303
ФІЛІПЧУК М. ДИСКУРС НАРОДНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	305
ФОРМАНОВА С., СПІВАК О. ДИСКУРС НАСИЛЬСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЖАРГОНУ МОЛОДІЖНОЇ ГРУПИ ЗЛОЧИНЦІВ	308
АКИНЧИЦ Н. МОДЕЛИРОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	311
АНДРУЩАК О. ДИСКУРСНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	314
АНДРУЩЕНКО І. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЗНАК ПУБЛІЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО МОВЛЕННЯ АКЦЕНТУЙОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	317
АНТИПОВА А. ВЫСКАЗЫВАНИЕ В АСПЕКТЕ ИНТЕГРАТИВНОЙ ПРАГМАТИКИ И ПОВТОРНАЯ НОМИНАЦИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА)	320
БІДЮК О. ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ГОСТРОСЛІВ'Я (на матеріалі ораторського тексту Л.Костенко)	324
ГАВРИЛОВА Ю. МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ФРАНКОМОВНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ	327
ГОЛОЩУК С. ПРАГМАТИЧНА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ КОНТЕКСТУ У СПОНУКАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ	330
ДЕМИДЯК І. ГЕНЕЗА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ТЕРМІНУ «ДИСКУРС»	333
ДЯКІВ Х. КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННСВОГО ЖАНРУ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ (на матеріалі німецької мови)	336

ЖИГАЛИНА Е. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ДИЗАЙН КОРПОРАТИВНЫХ БЛОГОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ	340
КОПЧАК М. ДЕТЕКТИВНИЙ ДИСКУРС: ОСОБЛИВОСТІ РЕЧЕНЬ З ПСЕВДОРОЗЩЕПЛЕННЯМ	344
КУЩ Е. ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ ТА ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КОНСЕРВАТОРІВ З ПИТАНЬ ІММІГРАЦІЇ	348
КРИВОРУЧЕНКО С. РОЛЬ ОПОВІДАЧА В РОЗКРИТТІ МОДАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ПРОЗОВОГО ДИСКУРСУ	352
ЛАДНИЦЬКА О. ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ „ДИСКУРС” У СТИЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	356
ЛИСЕНКО Н. СТИСЛИЙ ТЕКСТ У ЕКСПРЕСИВНОМУ ДИСКУРСІ	360
ЛИСИЧКИНА О. ТЕМПОРАЛЬНІ ОЗНАКИ АРГУМЕНТАТИВНИХ ІНТЕРАКЦІЙ	362
ЛІПСЬКА Є. ПЕРФОРМАТИВНИЙ АКТ ПОДЯКИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	368
МАЛОВ Д. ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ УЯВЛЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі промов політичних діячів США та України)	372
МЕЛЬКО Х. СИНЕСТЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	378
ОЛЕСЬКІВ О. ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ПЕРЕГОНИ ФРАНЦІЇ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕТАФОРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ	380
ПОНОМАРЬОВА О. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЖІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ДЕТЕКТИВНОГО ГУМОРИСТИЧНОГО РОМАНУ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ	383
ПАРФІЛОВА О. SMS-КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПИСЬМОВОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі французької мови)	386
РЕШЕТАРОВА І. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ, ЩО МАЮТЬ МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ МОВНОМУ ДИСКУРСІ	389
РОМАНЮК І. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛОГУ В МОВОЗНАВСТВІ	393
ТЕР-ГРИГОРЯН М. К ВОПРОСУ О РАССМОТРЕНИИ ТЕРМИНА “ДИСКУРС” В ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ АСПЕКТЕ	396
ТКАЧЕНКО Л. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ БЕССОЮЗНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С КОМУНІКАТИВНЫМИ ИНТРОДУКТОРАМИ В РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ	399
ЧУЯН С. СИЛЬНОМАРКОВАНЕ ПЕРЕХІДНЕ ДІЄСЛОВО TO TELL В РІЗНИХ ДИСКУРСИВНИХ ФОРМАЦІЯХ	402
ФІТЬО Т. ЕПІСТЕМІКА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (у порівнянні із науковим та релігійним).....	405
ШАХНОВСЬКА І. ЕМОТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ТАКТИКИ ОБРАЗИ (на матеріалі американської драматургії ХХ століття)	408
ШЕВЧУК Л. ЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КЛАСИФІКАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ	410
ШТАНГУРСЬКА І. РОЗВИТОК МОВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗМІЦНЕННІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ	414
ШУЛЬГА Д. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі редакторських статей часопису „Київська Русь”)	416

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

ВИПУСК 75 (3)

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 25.02.2008. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум.др.арк. 52,85. Наклад 300. Зам. № 5080_3.

РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84.
Факс.: (0522) 24 85 44
E-Mail.: mails@kspu.kr.ua